BOUWKUNDIG WEEKBLAD

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. BOND VAN NEDER-LANDSCHE ARCHITECTEN

40E JAARGANG
1919

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

'S-GRAVENHAGE
MOUTON & Co.

Bijblad behoorende bij het Bouwk. Weekbl. van 27 December 1919

REGISTER.

Blz.

Aanteekeningen omtrent dwarsprofielen van straten en wegen in verband met beplanting door JOS. TH. J. CUYPERS 217
Aanteekeningen over Bouwkunstonderwijs door J. B. 319
Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage 145
Adviescommissie voor Bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland 197
Alkmaar. Het Schermerhek te — door L. . . . 147
Alkmaarsche Victorie. De — door J. L. 124
Architectendag. De Duitsche- 233
Ambtenaar-Architect door A. H. VAN ROOD 270, 287
Ambtenaar-Architect door H. H. VAN ZEGGEREN 275
Ambtenaar-Architecten in den Bond door JOS. TH. J. CUYPERS 288
Amsterdamsche Questies. Vondelpark en Leidschestraat door H G. JANSEN 127
Amsterdamsche Schoonheidscommissie. De — door D. F. SLOTHOUWER 274
Amsterdamsche Schoonheidscommissie. De — door PAUL J. DE JONGH 281
Anonieme Architecten en het Grondwerk in Watergraafsmeer. De — 126
ANROOY. H. A. VAN — Jaarbeursstand. Maatschappij tot Exploitatie van Zeepfabrieken . 91
Arbeitsrat für Kunst te Berlijn 32, 35
Architectenberoep. Veranderingen in het — door J. P. M. 285, 293, 309, 314
Architectuurtentoonstelling. Een — door J. DE BIE LEUVELING TJEENK 187
Bennebroek. Landhuis te — door IR. J. GRATAMA 247
BERG. PL. VAN DEN — Knikformules van Euler en Tetmajer 63
Bergen aan Zee. Ontwerp voor de Bebouwing van het „Dorpje" te — door IR. J. B. VAN LOGHEM 89
Beschrijving Kantoorgebouw door JAC. VAN GILS 169
BIE LEUVELING TJEENK. IR. J. DE — Een Architectuurtentoonstelling 187
Boekwerken. De volgende boekwerken zijn besproken of aangekondigd:
Bijdragen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1918 I—V 8
Ons mooi Nederland. Gelderland. door D. J. V. D. VEN 8
Handboek der Burgerlijke Bouwkunde. Deel II. Steenconstructies door L. Zwiers en J. P. Mieras 34
Bouwkundig Vademecum voor sterkte berekeningen door Pl. van den Berg 49
The Architecture of Ancient Egypt. by Edward Bell 54
Nederlandsche Bouwkunst langs de Oostzee door A. A. Kok 55
Bouwkundig Vragenboek door C. Visser . . . 56

Blz.

Gewapend Beton voorschriften 1911 door A. A. v. d. Vooren 88
Het maken van Bestekken en Begrootingen, door A. N. Wind 88
Uitgewerkte Examenopgaven voor Bouwkundig Opzichter 88
Ons mooi Nederland. Utrecht, door D. J. v. d. Ven 100
Ken ons land en heb het lief, „ „ „ „ 112
Het Stadswoonhuis. afl. 3, door IR. J. K. W. Leliman 168
Praktisch Werktuigkunde Handboek. Deel II, Niet Metallieke materialen, door Ir. A. Vosmaer 180
Burgerlijke Bouwkunde, Deel I afl. 8—10, door M. Sirag 201
De berekening der woningbehoefte, door A. J. A. Rikkert 202
Microscopisch Onderzoek van Hout, door Ir. M. E. H, Tjaden 215
Vlakke Driehoekmeting, door W. J. Heydeman 215
Inleiding tot de vastheidsleer door F. Wind . 216
Zakboekje voor Landmeten en Waterpassen, door Prof. Ir. H. K. J. Heuvelink 216
Leerboek der Beschrijvende Meetkunde, door K. H. W. Visser 282
Beknopt Leerboek der Hoogere Wiskunde, door C. Wafelbakker 282
Zwaarte van Houten en IJzeren Balken door F. N. Scheephorst en G. J. Tak 282
De Inrichting van de bedrijfsgebouwen voor akkerbouw en Veeteelt in Nederland, door Ir. A. M. Kuysten 282
Grundlagen der Baukunst, door Fritz Schumacher 290
Elementaire berekeningen van Bouwkundige Constructies, deel III. Waterbouwkundige teekeningen, door P. W. Scharroo en C. A. Hoogterp 299
Het Gewapend Beton en zijn eigenschappen, door Prof. Ir. J. A. Bakker 300
Nederlandsch Ambachts- en Nijverheidskunst Jaarboek 1919 300
Bouw van Middenstandswoningen door A. H. WEGERIF 316
De kloostergang van St. Marie te Utrecht door IR. S. F. LOEB 318

Bouwkundig Opzichter. Een 145
Bouwkunst. Over — door JAN STUYT . . 211, 213
Bouwkunst. Over — door A. J. KROPHOLLER 37, 45, 66
Bouwkunst. Over — door THEO RUETER . . . 57
Bouwkunst. Ware, door W. DE JONG 151
BREMER. IR. G. C., Het nieuwe Post en Telegraafgebouw te Rotterdam 113, 121
Brussel. Tentoonstelling van den Wederopbouw te — door D. F. S. 278
BYVOET. J. DUIKER en B., Maquette Rijksacademie van Beeldende Kunsten 106
Cementmisbruik. Een typisch voorbeeld van— door P. J. WILLEKES MACDONALD 246
Centrale Verwarming en de aesthetiek van het Interieur door L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG 117

Blz.

CLERCQ S. DE, Haagsche verkeersverbetering in de omgeving der Staatsspoor 19
CUYPERS JOS. TH. J., J. P. v. d. Pek † . . 73
„ Aanteekeningen omtrent dwarsprofielen van straten en wegen in verband met beplanting 217
„ Het aanvaarden van Commissarisschappen door Architecten 288
„ Ambtenaar-Architecten in den Bond 288
„ De Engelsche architectenhonoraria verhoogd . 171
„ Engelsche en Nederlandsche Architectenhonoraria 149
„ Bij drie kerkontwerpen van architect A. J. KROPHOLLER. 156, 160

Dalmatië. Ontwerpen voor Hotels in — door J. P. M. 273
Denemarken. In — Beter Bouwen door S. . . 260
DOESBURG, THEO VAN, Moderne Tuinplastiek (Bloemenvaas) 313
Dom te Utrecht. Ontdekkingen in de — . . . 265
DOMINICUS J., Straatbeplanting 251
DOORMAN W. H. C., Verbinding Vondelkwartier Binnenstad 141
Drukkerij v. d. Firma Mouton & Co. te 's-Gravenhage. De — door J. P. M. 2
Duitsche Architectendag. De — 233

Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling Amsterdam „E. L. T. A." De, door IR. D. ROOSENBURG . 203
Eigenaardige opvattingen door X. 195
Engelsche en Nederlandsche Architectenhonoraria door JOS. TH. J. CUYPERS 159
Engelsche architectenhonoraria verhoogd. De- door JOS. TH. J. CUYPERS 171
Exploitatie van den Woningnood 140

Factoren in het Woningvraagstuk 229, 234, 244, 248
FELS H. De Ideal Home Exhibition 312

GILS. JAC. VAN, Beschrijving Kantoorgebouw . 169
GIMBERG J., Oude gevel te Zutphen. 123
Goed recht van de toepassing van het Platte en flauwhellende dak in Nederland door W. J. M. V. D. WIJNPERSSE 255
GOOR C. N. VAN, De Haagsche Museum en Raadhuisplannen 137
GRANPRÉ MOLIÈRE IR. M. J., Brieven uit Rotterdam. Ons Postkantoor 18
GRATAMA J., Landhuis te Bennebroek 247
's-Gravenhage. Museum en Raadhuisplannen te, door J. D. LOOYEN 121
GROOT W. J. DE, De aesthetische aansprakelijkheid voor de bouwwerken door den dienst der Publieke Werken Amsterdam in de laatste jaren uitgevoerd 151

Blz.

Groot-Parijs door S. 309

H. B. S. voor meisjes aan de Beeklaan te 's-Gravenhage, Hulpgebouw 2e — door A. SCHADEE.
Haagsche Museum en Raadhuisplannen door C. N. VAN GOOR 137
Haagsche Staatsspoorprijsvraag door P. J. WILLEKES MACDONALD b. i. 30
Haagsche verkeersverbetering in de omgeving der Staatsspoor door S. DE CLERCQ 19
Helsingfors. Indrukken uit het Noorden. Groot- door J. B. 262, 267
HENNY, H. C. A., J. E. van der Pek † . . . 80
Het goed recht van de toepassing van het platte en flauwhellende dak in Nederland door W. J. M. V. D. WYNPERSSE 255
Hofplein en de Delftsche poort te Rotterdam, Het — 153, 167
Honorariumtabel voor uitbreidingsplannen . . 67
HOSTE, HUIB. Schetsen uit verwoest Vlaanderen 27
Houten huizen en woningnood door W. J. M. V. D. WYNPERSSE. 295
Houten Kapspanten op de E. L. T. A. door W. J. M. V. D. WYNPERSSE 231
Hulpremise van de Gemeentetram aan de Amsteldijk door A. A. KOK 107
HYLCKAMA VLIEG, L. H. E., Centrale verwarming en de aesthetiek van het Interieur . . 117
HYLCKAMA VLIEG, L. H. E., Het gebouw voor den Handel te Vlaardingen 191

Ideal Home Exhibition. De, door H. FELS . . 312
Indrukken van het Stedenbouwkundig Congres te Parijs door D. F. SLOTHOUWER 159
Indrukken uit het Noorden. Zweden, door J. B. 237
Idem Groot Helsingfors door J. B. . 262, 267
Ingezonden door G. DE GRAAF 125
„ door G. DE GRAAF 139
„ door J. A. Biermasz 146
„ door Joh. Hoogenboom 164
„ Uit de geschiedenis van een minder gelukkige Raadszitting door J. S. M. 185
„ Uit de geschiedenis van een geslaagde prijsvraag door Pauw en v. Hardeveld 185
„ door Aug. J. M. Sevenhuyzen. . . 226
„ „ C. J. DE HAAS 250
Instituut voor Landbouwwerktuigen en gebouwen te Wageningen. Het — door W. J. GERRITSEN 261
Interieurkunst, door D. F. SLOTHOUWER . . . 253

Jaarboek Ambachts en Nijverheidskunst . . . 119
JANSEN, H. G. Amsterdamsche Questies . . . 157
JONG, W. DE, De verhouding en het verband tusschen architect en teekenaar 156
JONG, W. DE, Ware Bouwkunst 151
JONG, PAUL J. DE, De Amsterdamsche Schoonheidscommissie 281

Blz.

KEPPLER, A., Woningbouw in Engeland . . . 144
Kerkgebouw te Tilburg, door JAN VAN DER VALK 101
Knikformules van Euler en Tetmajer door PL. VAN DEN BERG 63
KOK, A. A., Hulpremise voor de Gemeentetram aan den Amsteldijk 107
KOK, A. A., Noodkreet 166
KOK, A. A., Staalstraat hoek Groenburgwal te Amsterdam 15
KROPHOLLER, A. J., Over Bouwkunst . 37, 45, 66
Kropholler A. J. Bij drie kerkontwerpen van architect — door JOS. TH. J. CUYPERS. 156, 160
Kunstmatige afkoeling van woningen en werkplaatsen 81, 83

Landhuis te Bennebroek door IR. JAN GRATAMA 247
Landhuizen door J. L. 254
Laren. Een tweetal Landhuisjes te — door H. F. SMIT 10
LENSVELT, W. A., Jan F. Groll † 289
LOGHEM, IR. J. B. V., Ontwerp voor de bebouwing van het „Dorpje" te Bergen aan Zee . 89
LOOYEN, JOH. D., Jac. van Gils † 258
LOOYEN JOH. D. Museum en Raadhuisplannen te 's-Gravenhage 121
LOOYEN JOH. D. „Het Weekblad" 116

MACDONALD P. J. WILLEKES. Een typisch voorbeeld van Cementmisbruik 246
MACDONALD P. J. WILLEKES. De Haagsche Staatsspoorwegprijsvraag 30
MACDONALD P. J. WILLEKES. Nog eens Woningnood. 125
MIERAS J. P. De Drukkerij van de Firma Mouton & Co. te 's-Gravenhage 1918—1919 2, 3
„ Een belangrijke circulaire . . . 9
„ Manifest van „de Stijl" 1918 . . 17
„ De prijskamp in de Schoone Bouwkunst 1918 41
„ Bij de afbeelding van de Kathedraal van Reims 165
„ Bouwkundige Publicaties. . . . 181
Misschien was hij die jongen wel door Ir. W. F. C. SCHAAP 147
Monumenten (door W. KROMHOUT) 60
Morteltechniek door W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE 23
M. U. L. O. school aan de Wormerveerstraat. . 31
Museum en Raadhuisplannen te 's-Gravenhage door JOH. D. LOOYEN 121
MUYSKEN C. Ferdinand Jacob Nieuwenhuis . . 79

Naar aanleiding van de afbeeldingen uit het verslag van de adviescommissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland door J. P. M. 206
Nationale Woningraad 173
Natuurmonumenten door van H. 10

Blz.

Nieuwe Post- en Telegraafkantoor te Rotterdam door Ir. G. C. BREMER 113, 121
Nieuwenhuis Ferdinand Jacob, door C. MUYSKEN 79
Nog eens Woningnood door P. J. WILLEKENS MACDONALD. 152
Noodkreet door A. A. KOK 166
Normalisatie van Woningen. Twee ontwerpen van — door J. B. 291

Ontdekkingen in den Dom te Utrecht 265
Ontwerpen voor een Hotel Restaurant op de Veluwe en een Hotel Restaurant aan een der Meren door IR. A. VAN DER STEUR 95
Ontwerpen voor Hotels in Dalmatië door J. P. M. 273
OS. W. VAN — Oude Kunstwaardeering . . . 64

Parijs. Groot- door S. 309
Parijs. Indrukken van het Stedenbouwkundig Congres te — door D. E. SLOTHOUWER . . 161
Parijs. Naar aanleiding van het Stedenbouwkundig Congres te — door D. F. SLOTHOUWER . . 225
Paskwil. Een — door P. J. DE J. 130
Personalia.
M. Mouton. Uitgever van het Bouwkundig Weekblad 1894—1919 1
S. F. Loeb †. door D. R. 35
J. E. van der Pek †. door JOS. TH. J. CUYPERS 73
J. E. van der Pek †. door H. C. A. HENNY . 80
Ferdinand Jacob Nieuwenhuis †. door C. MUYSKEN 79
J. P. A. Antoniettie 120
J. Jurriaan Kok †. door J. D. L. 156
Jac. van Gils †. JOH. D. LOOYEN 258
Jan F. GROLL †. door W. A. LENSVELT . . 289
Plagiaat door J. P. M. 225
Prov. Geldersche Archeologische Commissie (Jaarverslag 1918) 173
Prijskamp in de Schoone Bouwkunst 1918, De — door J. P. MIERAS 41
Prijsvragen.
Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. 1918. Junirapport . . . 5, 10, 15
Wedstrijd voor de inrichting van het Stadsgedeelte begrepen tusschen de Meierbrug, de Schoenmarkt, de Groenplaats en de Eierenmarkt te Antwerpen.
Programma 71
Opmerking door C. N. VAN GOOR 86
Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen „De Volharding" te Rotterdam. Prijsvraag voor de bebouwing van het perceel Coolsingel hoek Kruiskade te Rotterdam.
Programma 66
Vragen en Antwoorden. 100, 106
Ingekomen Motto's 164
Bekroningen 167

Blz.

Prijsvragen.
Junirapport 175, 183, 188
Nationale Prijsvragen, uitgeschreven door de Pers en Reclame Commissie voor het Uitvoerend Comité voor het Vaderlandsche Historisch Volksfeest. Programma 92
Vragen en Antwoorden. 112
Prijsvraag door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven in 1919. Programma. 163, 167
Beantwoording der vragen. . . . 172, 180, 184
Ingekomen Motto's 290

Raadhuisplannen te 's-Gravenhage. Museum en door JOH. D. LOOYEN 121
Rechtspositie van den architect. De — Rapport van de Commissie tot afwikkeling van punt 14 van het Werkprogramma. 301
ROOD. A. H. VAN, Ambtenaar-Architect . . . 270
„ Ambtenaar-Architect 287
ROOD. BURGERS H. S. E. van, De Verande (Bespiegeling van een leek). 174, 179
Roodenburgh, Architect. Werk v. J. — door J.P.M.
ROOSENBURG IR. D., De Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling Amsterdam. E.L.T.A. . . . 203
Rotterdam. Brieven uit, Ons Postkantoor door IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE 18
Rotterdam. Het Nieuwe Post- en Telegraafkantoor te, door IR. G. C. BREMER . . . 113, 121
Rotterdam. Het Hofplein en Delftschepoort te, door C. N. VAN GOOR 153
REUTER THEO. Over Bouwkunst 57
Rijksacademie van Beeldende Kunsten. Maquette door B. BYVOET en J. DUIKER. 106
Ryvangen in Denemarken. Een huis te — (arch. Poul Baumann) door J. P. M. 195, 197

SCHAAP. IR. W. F. C., Misschien was ik die jongen wel 147
SCHADEE A. Hulpgebouw 2e H.B.S. voor Meisjes aan de Beeklaan te 's-Gravenhage 70
Het Schermerhek. 163
Schermerhek te Alkmaar, Het — door L. . . 147
Schoonheidscommissie. De Amsterdamsche — door IR. D. F. SLOTHOUWER 274
Schoonheidscommissie. De Amsterdamsche — door PAUL J. DE JONGH 281
SCOTT M. H. BAILLIE SCOT. De bekoring van Stedenbouw 202, 209
Slecht Bouwen door C. J. DE HAAS. 168
SLOTHOUWER D. F. Stands der Delftsche fabrieken 92
„ Zonderlinge begrippen. . . 158
„ Indrukken v. het Stedenbouwkundig Congres te Parijs . . 159
„ Interieurkunst 253
„ De Amsterdamsche Schoonheidscommissie 274

Blz.

SMIT H. F. Een tweetal Landhuisjes te Laren. 10
Staalstraat hoek Groenburgwal te Amsterdam door A. A. KOK. 15
Stadhuis- en Museumplannen te 's-Gravenhage door. 163
Stedenbouw. De bekoring in, door M. H. BAILLIE SCOTT 202, 209
Stedenbouwkundig Congres te Parijs. Indrukken van het — door D. F. SLOTHOUWER . . . 159
Stedenbouwkundig Congres te Parijs. Naar aanleiding van het — door D. F. SLOTHOUWER. 225
Stedeschoon van Delft en de Delfsche Grachten, Lezing door M. J. Brusse 131, 134, 142
STEUR. IR. A. V. D. Ontwerpen voor een Hotel-Restaurant op de Veluwe en een Hotel-Restaurant aan een der Meren 95
Straatbeplanting door J. DOMINICUS. 251
STUIVINGA J., M.U.L.O. School Gemeente Veendam 57
STUYT JAN. Over Bouwkunst 211

Tentoonstelling Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht door J. P. M. 289
Tentoonstelling van den wederopbouw te Brussel door D. F. S. 278
Tilburg. Kerkgebouw te — door JAN VAN DER VALK 101
Tropenadel 271

VALK JAN VAN DER, Kerkgebouw te Tilburg . 101
Van Bestuurderen die weten te besturen, door H. F. 299
Veendam, M. U. L. O. School te, door JAN STUIVINGA 57
Veranda (Bespiegeling van een Leek) door H. S. E. v. ROOD—BURGERS 173, 199
Veranderingen in het Architectenberoep door J. P. M. 285, 293, 309, 314
Verbinding Vondelkwartier en Binnenstad door W. H. C. DOORMAN 141
Vereeniging van Gemeentelijke Bouwtechnische Hoofdambtenaren door J. P. M. 214
Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap . . . 290
Verhouding en het verband tusschen architect en teekenaar W. DE JONG 156, 162
VERSTEEG G. Woningbouw te Zierikzee. . . 109
„ „ „ „ „ 138
Vlaardingen. Het Gebouw van den Handel door L. H. E. HYLCKAMA VLIEG 191
Vlaanderen. Schetsen uit verwoest Dixmuiden door HUIB HOSTE 27
„Volkshuisvesting" door J. P. M. 276
Vijzelstraatbebouwing, De — door Paul J. DE J. 133
„ door L. 145
„ te Amsterdam door J. P. M. 175

Wederopbouw. Tentoonstelling v. d. — te Brussel door D. F. S. 278
Weekrapport der Directie. Het — 272

Blz.

Werk van de afdeeling gebouwen van den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam M. U. L. O. aan de Wormerveerstraat 31
2 U. L. O. scholen aan de Nicolaas Maesstraat 83
Woningblok te Amsterdam. Arch. C. F. la Croix 283
Woningcomplex Staatsliedenbuurt te Amsterdam J. C. van Epen door J. P. M. 223
Woningbouw in Engeland door A. KEPPLER . 144
„ te Zierikzee. 132
„ „ „ door G. VERSTEEG . 138
WIJNPERSSE W. J. M. V. D. Het goed recht van de toepassing van het platte en flauwhellende dan in Nederland . 255
„ Houten huizen en woningnood . . 295
„ Houten kapspanten op de E. L. T. A. 231
„ Morteltechniek. 23
„ Over den wiskundigen grondslag in de levende natuur 73

Zeeuwsch Vlaanderen. Van dorpen in — door J. P. M. 216
ZEGGEREN H. H. V. Ambtenaar architect. . . 275
Zierikzee. Woningbouw te — door G. VERSTEEG 109
Zonderlinge begrippen door D. F. SLOTHOUWER 158
Zutphen. Oude Gevel te — door J. GIMBERG . 123
Zweden. Indrukken uit het Noorden door J. B. 237
Voorts treft men nog aan korte mededeelingen en berichten.

ILLUSTRATIES IN DEN TEKST.

Drukkerij Mouton en Co. te 's-Gravenhage 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
Landhuis „Prunishof" te Laren. arch. H. F. Smit 9, 10
„ „Heidebroek" te Laren „ „ „ 9, 10, 11
Huis Staalstraat hoek Groenburgwal te Amsterdam 15
Situatieplan van een gedeelte Bezuidenhoutkwartier en wijk VII te 's-Gravenhage 19
Korreltypes van zand 23
Ontwerp Blokbouw, door B. v. d. Lecq b.i. 27, 36, 37
M. U. L. O. School aan de Wormerveerstraat te Amsterdam 31, 32, 33, 34
Ontwerp Blokbouw, door IR. A. van der Steur. 38
Representatiegebouw van Nederland in den vreemde, door H. P. J. de Vries. Prix de Rome 1918. . . . . 41, 42, 43, 44
Representatiegebouw van Nederland in den vreemde door J. M. v. Hardeveld. 45
Ontwerp Blokbouw, door J. Boterenbrood 49, 50, 55
M. U. L. O. School te Veendam, door Jan Stuivinga, Architect 57, 58, 59
Walbaashuisje door G. v. Gaast te Utrecht . . 65
Hulpgebouw 2e H. B. S. voor meisjes aan de Beeklaan te 's-Gravenhage 70, 71
Meetkundige constructies 74, 75, 76
Sassanidengewelf te Ktesiphon. 76
Portret van Ferdinand Jacob Nieuwenhuis . . 79

Blz.

2. U. L. O. Scholen aan de Nic. Maesstraat te Amsterdam 83, 84, 85
Ontwerp voor de bebouwing van het „Dorpje" te Bergen aan Zee, door Maurits Plate, architect B. N. A. 89
Jaarbeursstand. Maatschappij tot Exploitatie van Zeepfabrieken, door H. A. v. Anrooy, Architect B. N. A. 90, 91
Jaarbeurs. Stand. Delftsche fabrieken, door Ir. D. F. Slothouwer, Architect B. N. A. . . 92, 93
Ontwerp voor een Hotel-Restaurant op de Veluwe door Ir. A. van der Steur, architect . . . 95, 96
Ontwerp voor een Hotel-Restaurant aan een der Meren, door Ir. A. van der Steur, architect 97, 98, 99
Kerkgebouw te Tilburg, door Jan v. d. Valk, architect B. N. A. 101, 102, 103, 104
Hulpremise voor de Gemeentetram aan den Amsteldijk te Amsterdam 107, 108, 109
Woningbouw te Zierikzee. 109, 110
Stadhuis „ „ 110
St. Lievens Monster toren Zierikzee. 111
Het Nieuwe Postkantoor te Rotterdam 113, 114, 115, 116, 122
Plaatradiator 118
Gegoten Radiator. 119
Beeldhouwwerk aan het Nieuwe Postkantoor te Rotterdam door van Lunteren 122, 123
Plan voor een nieuwe verkeersweg naar het Park- en Museumkwartier te Amsterdam 128, 129
Oostpoort, Oosteinde te Delft 135
Oude Delft „ „ 136, 143
Achterom „ „ 142
Toren, Oude Kerk „ „ 144
Verkeersverbinding, Vondelkwartier-Binnenstad 141
Het Schermerhek te Alkmaar 147
Kerk te Treebeek, door A. J. Kropholler, Arch. B. N. A. 160
Kerk Wassenaarsche weg, 's Gravenhage, door A. J. Kropholler. Arch. B. N. A. . . . 161, 162
Kathedraal van Reims, na den kapbrand . . . 165
Kantoorgebouw N.V. Vulcaan Coal Comp. door Jac. van Gils, Arch. B. N. A. 169
Bankgebouw Motto: „Sigismund", door J. M. v. Hardeveld en Jan Pauw 176, 177
Hotel Café-Restaurant Motto: „Volharding I", door A. J. Westerman, Arch. Amsterdam 182, 184
Winkel en Magazijngebouw, Motto: „Evolutie" door P. J. Determan, Arch. Rotterdam . . . 189
Het gebouw voor den Handel te Vlaardingen, door L. H. E. van Hylckama Vlieg, Bouwmeester B. N. A. 191, 192, 193, 194
Huis te Ryvangen (Denemarken) Poul Baumann Architect 195, 196, 197, 198
Ontwerp Bioscoop-theater te Den Helder. 200, 201
E.L.T.A. te Amsterdam, door Ir. D. Roosenburg Architect . . . 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209
Fabriek te Amersfoort, door Ir. D. Roosenburg

	Blz.
en Ir. S. F. Loeb †	210
Profielen van wegen en straten door Jos. Th. J. Cuypers	218, 220, 221, 222
Woningbouw, Schaepmanstraat te Amsterdam door J. C. van Epen, Architect	223, 224, 227, 228
Landhuis te Bergen, door architect C. J. Blaauw	225
„ „ Ginneken, door „architect" J. Vermeulen	225
Overkapping van het Paleis op den Dam te Amsterdam	232
Gärd Hoeve in Skäne	237, 238
Stuga in Dalarne	239
Stuga te Ornäs	240
Kerhstallen in Dalarne	241
Härbre uit Härjedalen, nu op Skansen	242
Laugärd Stal voor vee	242
Kevelsapel te Alvestra	239
Rundloge-västerbotten	243
Landhuis te Bennebroek. Architect Ir. Jan Gratama B. N. A.	247, 248. 249, 250
Tentoonstellingsruimte van Oost-Aziatische Kunst	253
Landhuis „Hertenkamp" te Wassenaar door W. A. Lensvelt, arch. B. N. A.	254, 255, 256, 257
Landhuis „De Molenbeek" te Heerde, door W. A. Lensvelt. Arch. B. N. A.	259
Herr Cigarmager P. R. Elzings Hus I Hoidoore	260, 261
Plan van de Uitbreiding ten N.W. van Helsingfors „Munknäs en Haga"	263
Bredviksbergen	265
Stadsdeel met hoogte aan het einde van Bredviksvägen	267
Stadsdeel met hoogte aan het einde vad de Promenade	268
Open Bebouwing in het Noordelijke stadsdeel	269
Palast-Hotel te Spalato. Architect Affred Keller	273
Curhotel te Cannosa „ „ „	274
Hotel te Ragusa „ „ „	275
Landhuizen te Bussum. J. Roodenburgh, arch.	277, 278
Winkelpui te Amsterdam. J. Roodenburgh, arch.	279
Woningblok te Amsterdam. Architect G. F. la Croix	283, 284, 285
„Das Laubenhaus". Ontwerp Prof. Bruno Möhring	291
Woningbouwontwerp, door H. de Fries	292
Houten huizen bij Engelberg, Zwitserland	295
Moderne Tuinplastiek (Bloemenvaas)	313
Studieontwerp v. e. gebouw van de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan het Binnenhof te 's-Gravenhage. Situatie door J. Coenraad Meischke	317

LOSSE PLATEN.	tegenover pag.
Verkeersverbetering in de omgeving van de Staatsspoor. Den Haag	
Motto: „Groot-Den Haag". Ir. J. Ph. Thysse en van de Steur	18
„ „Centralisatie" Ant. Pet en G. v. d. Gaast	19
M. U. L. O. School aan de Wormerveerstraat te Amsterdam, teekening door M. de Klerk	34
Prix-de-Rome 1918. Representatie gebouw van Nederland in den vreemde, door H. F. J. de Vries	41
M. U. L. O. School te Veendam, Jan Stuivinga, architect	57
U. L. O. Scholen aan de Nic. Maesstraat te Amsterdam, teekening door M. de Klerk	83
Ontwerp voor de bebouwing van het „Dorpje" te Bergen aan Zee. Maurits Plate, architect B. N. A.	89
Maquette van de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, architecten Ir. B. Bijvoet en J. Duiker	
Ruïne der Cathedraal te Rheims. Studie voor een monumentaal verkeers- en verfraaiingsplan in het centrum der stad Rhèims, P. Bouchette en R. H. Expert, architecten	159
Winkel- en Magazijnbouw, Motto „Evolutie" Perspectief, P. J. Determan, architect.	189

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, D. F. Slothouwer en A. R. Hulshoff
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos. ƒ 0.20. fr.p.p. ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40ste JAARGANG. = 4 JAN. 1919. = No. 1.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. M. Mouton. — De drukkerij van de Firma Mouton & Co. te 's Gravenhage, door J. P. M. — 1918—1919, door J. P. Mieras. — Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1918. — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN, B. N. A.

op ZATERDAG 11 JANUARI 1919, te AMSTERDAM, IN HET VEREENIGINGSGEBOUW, Marnixstraat 402.

Samenkomst 11 uur v. m.

1. Openingsrede van den Voorzitter, den heer Paul J. de Jongh.
2. Verkiezing van het Bestuur.
3. „ „ den Voorzitter.
4. „ „ de Commissie van Onderzoek.
5. „ „ de Commissie voor het Huishoudelijk Reglement.
6. Bespreking van de lijst van den Nationalen Woningraad.

Na de vergadering zal er een **gemeenschappelijke lunch** plaats vinden in het American-Hotel.
Heeren deelnemers aan deze lunch worden verzocht zich zoo *spoedig mogelijk* op te geven, **uiterlijk** vóór Woensdag 8 Jan. aan het bureau der M. B. V. A., Marnixstraat 402, te Amsterdam.
De prijs per couvert is f 3.50.
(Heeren deelnemers gelieven te denken aan brood- en vetkaarten.

De Alg. Secretaris,
Mieras.

Arti et Industriae.

In de Artizaal van het Zuid-Hollandsch koffiehuis te 's Gravenhage heeft de vereeniging *Arti Industriae* gisteravond eene vergadering gehouden.

Na behandeling van het huishoudelijk gedeelte, was het woord aan den heer H. Fels, architect. Hij had de twee volgende stellingen opgeworpen. 1. Het stadsplan legt de eerste gedachte der te stichten gebouwen vast, evenals het stadsbeeld de architectuur behoort te bieden. 2. Het gemeentebestuur dient volgens bepaalde regelen leiding te geven en toezicht te houden op de naleving hiervan. 3. De officieele bouw dient evenals iedere bouw met gemeentesteun in deskundige handen te worden gesteld. Een verhooging van het aestethisch aanzien der gemeente is dringend noodig, aldus spr., en het was zijn doel de middelen daartoe aan te wijzen.

De oude stedenbouw was verreweg mooier dan de hedendaagsche, getuige het aanzien der oude steden en stadsgedeelten die men heden overal nog zien kan. Hij schreef dit toe aan het ontbreken van het begrip van ambachtskunst van onze hedendaagsche eigenbouwers, die vooral de aanleggers onzer nieuwe stadswijken zijn, in tegenstelling met de rust en schoonheidszin die de middeleeuwsche bouwmeesters kenmerkte en die uitstraalt in elk hunner werken, al is het dan ook in het een meer dan het andere.

Zeker er zijn gunstige uitzonderingen, ook hier in den Haag. Men ziet echter dikwijls hier een gedeelte door een kunstlievend bouwer ineengezet, verknoeid; of er wordt een smakelooze serie huizen door een ander zonder eenigen schoonheidszin daarnaast gebouwd. Dit is volgens spreker alleen te verhelpen door een wettelijke regeling, waarin het stadsplan de eerste gedachte der te stichten gebouwen legt. In den winkelhuisbouw, die toch zeker een grooten invloed oefent op het stadsplan, heerscht volslagen anarchie, ofschoon ook deze bouw langzamerhand in betere banen wordt geleid. Als voorbeeld noemde spr. den nieuwen winkel van Meddens.

Ook de bouw van arbeiderswoningen, die thans met rijkssteun in grooten getale gebouwd worden, waardoor heele stadswijken in den geest van één bouwmeester ingericht worden, moet verbeterd worden. Het parool moet hier wezen: „Geen rijkssteun der overheid aan die bouwplannen die den schoonheidszin niet bevorderen." Als middel daartoe ried spr. een commissie van onafhankelijke kunstlievende mannen, die het gemeentebestuur kunnen adviseeren in het verleenen van steun, maar ook in het stichten harer eigen gebouwen. Spr. wil op-

heffing van alle gemeentelijke bouwbureaux. Ook de bindende bepalingen der bouwverordening wil spr. ruimer stellen. Resumeerende, komt de heer H. Fels tot zijn vier boven aangegeven stellingen. Tot besluit drong spr. aan op verbetering van het ambachtsonderwijs in den geest van schoonheidszin. Na uitvoerige discussie werd besloten de redactie van de stellingen van den heer Fels aan het bestuur in samenwerking met den heer Fels over te laten. (N. R. Ct.)

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1919 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERL. ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **24en Februari 1919** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1919 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **24en Maart 1919** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1919 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 15 Januari 1919** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook **vóór dien datum** moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. *15* en *16*, of *14* van de respectieve programma's.

Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van *f* 15.— voor één, of *f* 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad*, en kan, in dit geval inzending van de in sub 1 en 2 genoemde stukken achterwege blijven.

(Wanneer dit bij de aangifte niet wordt vermeld, geven, bij latere mededeeling, de bij vorige examens behaalde waardecijfers voor „goed" geen vrijstelling).

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld: aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o.a. de data waarop en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1919 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1919 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1919 wel plaats hebben.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen, toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld, heeft behaald.**

De overgangsbepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1919, luidende: „De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1919 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1919 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch(als timmerman onderbaas of opzichter) werkzaam is geweest".**

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest."

Waar de bepaling in de programma's, dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

In 1919 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor examen van Bouwkundig Opzichter) wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1919 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:

De **Programma's van eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen**:

Bouwkundig Opzichter 1918, 1917, 1915, à f 0.95 per jaargang.

Bouwkundig Teekenaar 1918, 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.95 per jaargang.

Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, à f 0.95.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. P. MIERAS.

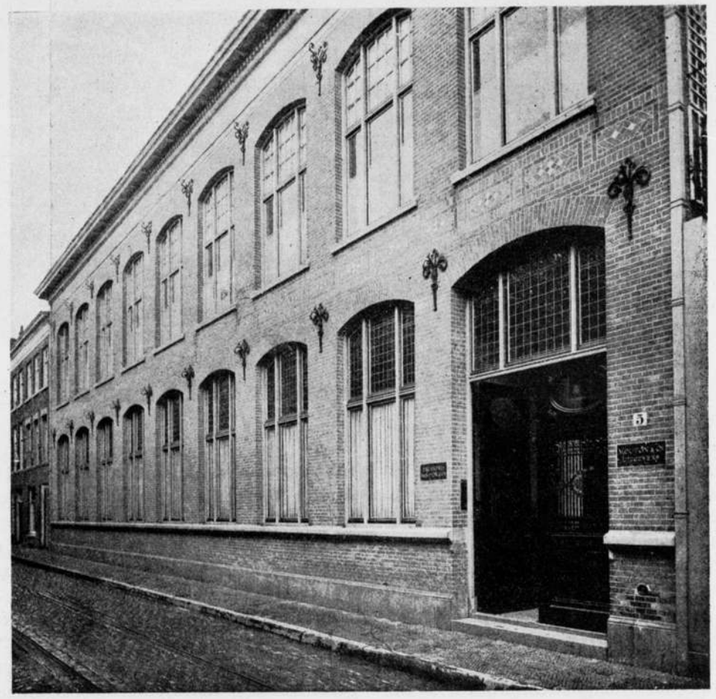

M. MOUTON.

UITGEVER VAN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD

1894—1919.

Den 6en Januari 1894 kwam het eerste nummer van het Bouwkundig Weekblad uit, waarvan het drukken aan de zorg van den heer M. Mouton, als Directeur van de firma Mouton & Co., werd toevertrouwd. Sinds dien heeft de uitgave van het blad door deze zelfde firma plaats gevonden en thans herdenkt de heer Mouton zijn 25-jarig jubileum als uitgever van het Bouwkundig Weekblad.

De heer Mouton heeft er steeds een eer in gesteld, de periodieken van de Maatschappij, wat het gedeelte betreft, dat aan zijn zorgen en smaak was toevertrouwd, zoo goed mogelijk te doen zijn, en z'n bemoeiïngen hebben er niet weinig toe bijgedragen om de uitgaven een goede reputatie te bezorgen. Zelfs in de laatste moeilijke jaren, is de typographische verzorging van het Bouwkundig Weekblad dezelfde kunnen blijven als vroeger; dit beteekent in dezen tijd van papierschaarschte, materialengebrek, loonstijging enz. bijzondere toewijding en offers.

Meer nog dan in een ander blad, reflecteeren in een vakblad de schommelingen en stroomingen, waarvan het de directe uiting is. Zoo heeft het Bouwkundig Weekblad de reflex gegeven van al de denkbeelden, die in de Nederlandsche Bouwkunst en de Maatschappij van Bouwkunst elkander gedurende 25 jaren het terrein bestreden. En vooral in de laatste tien jaren waren de veranderingen van inzichten, die van invloed op het weekblad waren, vrij veelvuldig! Doch zoo veelvuldig konden ze niet zijn, of de Redactie heeft in den heer Mouton steeds een hoffelijk medewerker en bovendien een hulpvaardig raadgever gevonden, op wiens welwillenden steun zij ten allen tijde kon rekenen. Alle leden kennen min of meer de geschiedenis van het weekblad en kunnen daarin den band voelen die den heer Mouton bindt aan de Maatschappij. Die band is een tweeledige eenheid, omdat de moreele band de grondslag is geweest voor de zakelijke verbintenis: het contract. En het is juist die twee-

Zetterijlokaal, waar het Bouwkundig Weekblad wordt gezet.

ledigheid van het contract, waarmede de uitgever in de moeilijke oorlogsjaren, waarin de exploitatie van het blad èn hem èn de Maatschappij zooveel moeilijkheden gaven, zijn bijzondere genegenheid voor de M.B.V.A. toonde.

Het jubileum, dat de heer Mouton thans viert, vervult de Maatschappij zeker met dank en erkentelijkheid voor alles, waarmede de jubilaris zich jegens haar verdienstelijk heeft gemaakt.

En onder de huidige omstandigheden, waarin èn de Maatschappij ên de heer Mouton als uitgever van het Bouwkundig Weekblad, verkeeren, krijgt deze dank nog een bijzonder karakter, zooals wel allen zullen beseffen, die hetzij in het Bestuur, hetzij in een der Commissies, de verhouding tusschen beide nader kennen. Moge het den Jubilaris gegeven zijn nog vele jaren zijn bloeiende zaak, die in den lande als daarbuiten zulk een goede reputatie geniet, te leiden.

Het Bestuur der M.B.V.A.

A. BROESE VAN GROENOU,
Voorzitter.

J. P. MIERAS,
Secretaris.

DE DRUKKERIJ VAN DE FIRMA MOUTON & Co. 'S-GRAVENHAGE

De hierbij gaande illustraties geven een beeld van het bedrijf, waar het weekblad wordt vervaardigd. De drukkerij werd in 1884 in de Herderstraat te 's-Gravenhage gevestigd en kort daarna nam de heer Mouton het beheer in handen. Ze werd geleidelijk uitgebreid en beslaat thans een uitgestrekt complex van gebouwen, waarin een talrijk personeel werkzaam is. Het aantal snelpersen bedraagt 30, behalve deze zijn er nog een groot aantal handpersen en andere machines. Een tweetal groote Crossley Gasmotoren benevens 29 electromotoren leveren de drijfkracht tot een gezamenlijke capaciteit van 125 P.K.

In de voor verschillend werk ingerichte zetterijlokalen werken ongeveer 100 handzetters en 9 zetmachines. Van het lokaal waarin het Bouwkundig Weekblad gezet wordt geven wij hierbij eene afbeelding, alsmede van twee der grootste zetmachines, wonderen van technisch vernuft. De capaciteit van deze machines is zeer groot; één machine kan vier handzetters vervangen, terwijl vier verschillende lettertypen in eenzelfde regel kunnen gezet worden. Door evenals bij eene schrijfmachine op de toetsen van het toetsenbord te drukken worden de matrijzen (negatieve lettervormen) uit de magazijnen in volgorde tot op de gewenschte regellengte, naar de gietkast gebracht, waar ze in lood worden afgedrukt. Is de regel gegoten, dan worden de matrijzen weder automatisch naar de magazijnen teruggevoerd.

Op de afbeelding van een der drukkerijlokalen ziet men eenige snelpersen voor het gewone werk, terwijl eene andere afbeelding een drukkerijlokaal voor speciaal werk toont.

Behalve haar hoofdafdeeling „Boekdrukkerij" heeft de Firma eene afdeeling „Steen- en Aluminiumdrukkerij", eene afdeeling „Plaatdrukkerij", waar de etsen van voorname Hollandsche artisten als Bauer, Dupont, Israels, Graadt van Roggen, Witsen, e. a. worden gedrukt. Ook is er een afdeeling voor muziekgravure, terwijl de drukkerij bovendien ook voor reliefdruk is ingericht.

De overige afbeeldingen toonen voorts nog eenige van de voornaamste lokaliteiten, als de expeditieruimte, en een hoekje van het papiermagazijn.

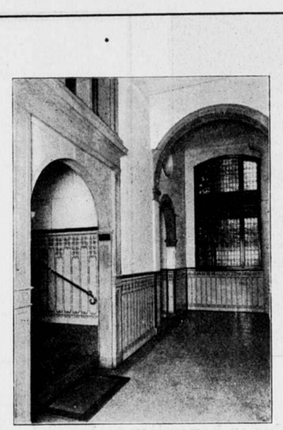

Ingang.

Kantoor.

Behalve de uitgaven van de Maatschappij verschijnen bij de firma Mouton & Co. de uitgaven van de Ned. Vereeniging voor Economische Geographie, de Vereeniging „Het Nederlandsche Zeewezen", de Vereeniging „Die Haghe" van „Het Geologisch Mijnbouwkundig Genootschap" en verschillende van Regeeringswege en door particiculieren uitgegeven boekwerken en publicaties.

J. P. M.

1918-1919.

Bij den aanvang van dit nieuwe jaar stellen we veel meer belang in hetgeen komen moet, dan in dat. wat nog zeer versch achter ons ligt. Want we staan thans voor een nieuwe aëra, zoowel wat betreft het algemeene maatschappelijke leven, waarin door den afgeloopen wereldstrijd ingrijpende veranderingen zullen plaats vinden, als wat meer in engeren zin de belangen betreft van hen, die op een of andere manier bij de bouwnijverheid betrokken zijn. De samenvoeging van de twee architecten-vakvereenigingen is thans een voldongen feit geworden, en de eerstvolgende jaren zullen moeten bewijzen, of in de thans bereikte eenheid van organisatie werkelijk de kracht ligt om te kunnen komen tot een opheffing van den architectenstand tegenover het publiek, en daardoor als vanzelf tot een bevordering van de bouwkunst. Dit causaal verband wordt door velen betwijfeld, op grond dat een goede organisatie ten eerste geen kunstenaars kweekt en ten tweede, dat de kunstenaars met de kunstbelangen, die zij voorstaan, in strijd kunnen en zullen komen met de algemeene vak- of liever organisatiebelangen. Deze botsing is in 1918 niet uitgebleven, toen de Nationale Woningraad, ter willle van een verbetering van arbeiderswoningbouw, een regeling wilde treffen om den bouw van arbeiderswoningen alleen toe te vertrouwen aan architecten, die het gebied van volkswoningbouw, behalve sociaal-technisch, ook aesthetisch volkomen beheerschen.

De Woningraad meende niet alle leden van de vakvereenigingen daartoe geschikt te moeten achten.

Hier kwam een bijzonder belang in strijd met het algemeene vakbelang. Het verloop van deze zaak is voor ingewijden te zeer bekend dan dat het noodig zou zijn, het hier te releveeren. Het conflict was te verwachten en door hen, die uit liefde voor de schoonheid een selectie noodzakelijk achten, werd dit punt het voornaamste geacht, dat in de organisatie onder de oogen moet worden gezien.

Echter is het ook denkbaar, dat er binnen korten tijd een bijzondere drang zou kunnen komen b.v. naar een technische volmaking in een voor de nieuwere bouwtechniek zeer geschikte constructiemethode, waarvoor men, evenals voor schoonheid, een zeker gevoel, een zekere begaafdheid zou noodig hebben. Met de snelle vorderingen der technologie kan iets dergelijks zeer zeker te verwachten zijn. Alsdan zal er een drang komen naar een specialeering op het gebied van die bepaalde technische geschooldheid, terwijl de selectie tusschen voor schoonheid begaafden en niet-begaafden ook nog aan de orde kan zijn. Voorts is het niet ondenkbaar, dat de maatschappij zich in de toekomst zoo zal hervormen, dat b.v. alle arbeid wordt geleid door een geperfectioneerd systeem van concentratie, waarbij van leidende personen een zuiver wetenschappelijk inzicht in economische bedrijfsorganisatie als volstrekt onontbeerlijk zal worden geacht. Het gevolg zal zijn een verlangen naar die krachten, welke in 't bijzonder dat zuiver wetenschappelijk inzicht hebben; mocht dit op bouwtechnisch gebied worden verlangd, dan zal ook dit leiden tot selectie.

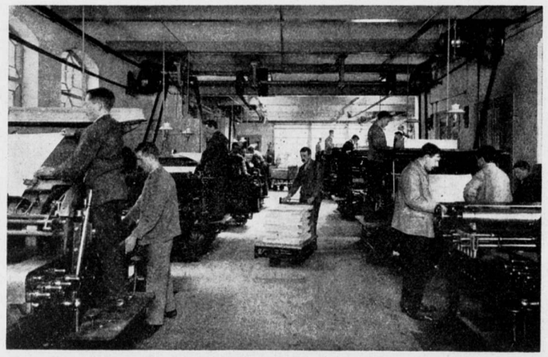

Een der drukkerijzalen.

Onder den drang van bijzondere verlangens zou er dus langzamerhand een specialiseeringsmanie ontstaan, die wel tot ingewikkelde maar waarschijnlijk niet tot praktische posities aanleiding zou geven.
Hieruit volgt ten eerste, dat het niet alleen de schoonheidseischen zijn, die de vakorganisatie der architecten parten kunnen spelen, en haar bedreigen met scheuring, en ten tweede, dat het niet noodwendig is ter wille van de schoonheid de splijtzwam in de organisatie te gaan kweeken, aangezien men dan in de toekomst met evenveel recht zal moeten specialiseeren ter wille van factoren, die dan eveneens intrinsiek belang voor het leven zijn geworden.
De gebeurtenissen van het afgeloopen jaar hebben de aandacht op deze vraagstukken gevestigd en vrijwel de richting aangewezen, in welke zij moeten worden opgelost. Niettemin dient de houding van de vakvereeniging zoo zuiver mogelijk bepaald te worden, omdat de selectie-methode aantrekkelijk is en daardoor onbewust doorwerkt. Overigens is kunstenaarschap vooralsnog geen bezwaar om als lid toe te treden en zullen de kunstenaars onder de architecten — deze, etymologisch beschouwd als samenstellers van gebouwen — zeker grooter kans hebben de scheppingen van hun geest te verwerkelijken, wanneer een goede organisatie, (die een goede vakbeoefening insluit), de erkenning van de noodzakelijkheid van hun arbeid bevordert. Want deze erkenning is betrekkelijk nog zeer gering. Tegenover de bouwwerken, die onder de leiding van een architect tot stand komen, is het aantal van de zonder deskundige leiding gewrochte bouwsels, nog enorm groot. In een artikeltje van den vorigen jaargang heb ik de geringschatting voor den architectenarbeid aangestipt. Die geringschatting is diep ingeworteld en vindt haar grond in de ongelukkige wijze, waarop en in de tweede helft der vorige eeuw het meerendeel der architecten hun vak beoefenden. De uitroeiïng van dit kwaad, dat thans den architectenstand, steeds meer onverdiend, nadeel blijft berokkenen, zal een der meest moeilijke vraagstukken in de vakorganisatie blijven, omdat alle maatschappelijke factoren daar min of meer verband mee houden.

Het is een gelukkig en bovendien teekenend verschijnsel, dat tal van jongere architecten zich reeds bij de vakorganisaties hebben aangesloten. Het beteekent, dat de gedachte van de belangrijkheid van *eenheid* in de organisatie veld wint en wijkt voor de suprematie van veler persoonlijke meeningen, die toen ze hoogtij vierde, tegen de bedoeling in, de vernietiging werd van de eerbiediging van het vak. Ontegenzeglijk zijn in de gevormde vakvereeniging de touwtjes weer wat strakker gespannen, maar naar hetgeen de laatste jaren hebben bewezen, behoeft dit geen reden te zijn om een geringere toetreding als lid te verwachten.
Nu de architecten zich vereenigd hebben tot een zuivere vakorganisatie, waarvan andere groepen buitengesloten zijn, rijst de vraag, of de belangstellende leek hiermede niet in 't achterschip is gekomen. Groote zorg moet dat voorshands niet geven. Het opdringen van de bouwkunst aan het publiek heeft iets reclameachtigs en al is het nog zoo goed bedoeld, het is in strijd met de aristocratie van de bouwkunst. De verhouding van de menschen tot de kunst is van zeer ingewikkelden psychologischen aard en mede door de tegenwoordige inzichten en gevoelens betreffende kunst en schoonheid, te gecompliceerd om kunstmatig — en dan nog wel geforceerd — in een bepaalde richting veranderd te worden.
Wanneer de leeken behoefte gevoelen aan contact met de bouwkunstenaars, zullen ze dat zelf wel doen blijken; het is overbodig hen tot contact uit te noodigen. Dat dit niets geeft, bewijzen die lichamen, waarin vakmenschen en leeken broederlijk van de bouwkunst wenschen te genieten; de geestdrift van de laatsten voor de bouwkunst is verre van opgetogen gebleken.

En wat er nu voor de architecten te wachten staat? In het afgeloopen jaar was de bouwbedrijvigheid niet zeer gunstig, en dientengevolge het persoonlijke aandeel van de architecten daarbij slechts matig.
Wel gaf een gehouden enquête tot uitkomst, dat de toestand niet zoo bijzonder slecht was, maar uit de gegevens, was het ook niet mogelijk het tegendeel

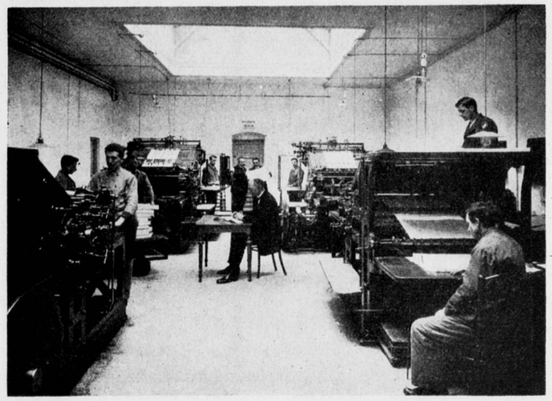

Drukkerij voor speciaal werk.

te concludeeren! De volkswoningbouw vormde een groot arbeidsveld, waarop echter maar een beperkt aantal architecten kon werken. Het vraagstuk om hierin verandering te brengen, is ten deele bekeken; het nieuwe jaar zal de middelen tot definitieve oplossing moeten geven. Slechts weinige bouwwerken van beteekenis werden voltooid; wel werden eenige groote plannen in voorbereiding genomen, o.a. die voor een vast Jaarbeursgebouw te Utrecht, de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, terwijl in deze stad en in de Residentie opnieuw verlangens zijn gewekt naar den bouw van een nieuw Raadhuis. Nu de wereld aan den vooravond staat van groote hervormingen, van nieuw leven, in welke richting dan ook, staan er in ons land dus groote plannen voor de deur. De volvoering van die plannen hangt nog af van de conjunctuur der naaste toekomst. Zal die conjunctuur leiden tot een economischen vooruitgang van ons land — hetgeen nog door de eigenaardige, niet verwachte resultaten van den wereldkrijg helaas zeer onzeker is — dan zal in de eerste plaats de bouwnijverheid het gunstige gevolg daarvan ondervinden. Of daarin de architecten de leidende figuren zullen kunnen zijn? Dit zal van hen zelven afhangen. Maar zeker is het, dat zij slechts dan alleen een leidende plaats zullen kunnen innemen, wanneer zij door hun eenheid van organisatie, hun handel en wandel, onwrikbaar vertrouwen hebben gevestigd. Vertrouwen is voor het maatschappelijk leven de kategorische imperatief, en in het maatschappelijk leven zullen de architecten de opgaven voor hun intellectueelen en artistieken arbeid moeten vinden, alsook den impuls, om dien arbeid tot zijn hoogste kracht op te voeren.

J. P. MIERAS.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM. JURYRAPPORT OVER DE PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1918.

Aan het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

WelEd.geb. Heeren,

De ondergeteekenden, door U benoemd tot leden der jury voor de in 1918 door uwe Vereeniging uitgeschreven prijsvragen hebben de eer U het navolgende als resultaat van hun onderzoek der ingekomen ontwerpen aan te bieden.
Ingekomen zijn:
a. voor een ontwerp voor een Blokbouw: 19 ontwerpen onder de motto's: Home sweet home, Blokbouw, Rythme, Oogst, 5—11—18, Straatwand, Sober, Z., „C", Rust, Rotterdam, Trouvé, Cirkel in ster (geteekend), Parkwijck, R. B., Onder één dak, Arbeid adelt, Omnia mutantur, nos et mutamur in illis, Struo.
b. voor een huisje voor een Walbaas: 28 ontwerpen onder de motto's: 'n type, Maas, Hermes, Anu, Amen, drie kwadraten door elkander (geteekend), Havenbedrijf, Walhuisje, Anne, Wanda, Pax, Walbaas, Derby 1918, R. M., in Kleur, Scheepvaart, Scheepvaart I, Libel I, Twee cirkels met driehoek (geteekend), Mobiel, A. en B., Concordia, Batavier, Triton, Arbeid adelt, Hoogzicht, C. E. in cirkel (geteekend), Ruit.
c. voor een Getuigschrift der Vereeniging B. en V.: 22 ontwerpen onder de motto's: Idealen, Loon naar werken, A, B, C, B^1, Vief, Ster, Drie cirkels dooreen (geteekend), Finis coronat opus, Diana, Hoofdstad, Johanna, Recht, Eenvoud, Zwart, Dragon, Bekroning, H, A^1, N, S.
De algemeene indruk, die de ingekomen ontwerpen, zoowel wat kwantiteit als wat kwaliteit aangaat, maken, wettigen de uitspraak dat de prijsvragen als zeer geslaagd mogen beschouwd worden. Wordt hierbij in 't oog gehouden dat deze prijsvragen als studieprijsvragen zijn te beschouwen en dus in hoofdzaak

Expeditielokaal.

bestemd zijn om beantwoord te worden door de jongeren, dan blijkt uit het ingeleverde werk, dat onder die jongeren, menige reeds gevorderde kracht schuilt die voor de toekomstige kunstontwikkeling een hoopvol uitzicht opent.

In 't bijzonder geldt dit voor de hoofdprijsvraag: *Het ontwerp van een bouwblok.*

De omvangrijke arbeid die voor eene behoorlijke uitwerking van het niet gemakkelijke onderwerp van de mededingers blijkt te zijn gevorderd is door de meeste inzenders op buitengewoon loffelijke wijze en met groote liefde en toewijding volbracht.

Dit uit zich niet alleen in de gedetailleerde studie die van het onderwerp werd gemaakt, doch ook in de zorgvuldige wijze waarop de teekeningen als zoodanig zijn uitgevoerd en door velen door opzetten op carton tot een aantrekkelijk expositiemateriaal zijn verwerkt.

Hoewel de conceptie der elementen, waaruit het bouwblok bestaat: *Het heerenhuis in verschillende afmetingen*, op zich zelve niet tot zoo groote moeilijkheden aanleiding geeft, gezien de tallooze daarvoor reeds bestaande oplossingen, kan toch het vraagstuk der samenvoeging van een aantal dergelijke elementen, tot één geheel blok, zoo niet als een geheel nieuw dan toch ook zeker niet als een, in al zijn onderdeelen gepeild, probleem beschouwd worden, en geeft, in casu, de groote vrijheid in de samenvoeging der elementen, van zelf aanleiding tot groote verscheidenheid in de oplossing van dat probleem. In 't bijzonder openbaart zich deze verscheidenheid in de hoekpartijen van het blok, die dan ook, vooral in de plattegronden de zwakkere punten in verscheidene plannen vormen.

Even onderscheiden als de planoplossingen zijn is de architectonische vormgeving der verschillende ontwerpen.

Naast navolging van een vormenspraak uit voorbijgegane perioden, die zelve op imitatie gegrond, een gezonde basis voor ontwikkeling missen, worden meer moderne opvattingen aangetroffen, waarbij de ontwerpers, door een overigens, op zich zelf te waardeeren streven naar originaliteit somwijlen in het tegenovergestelde uiterste vervallend, de logica in het gebruik der materialen en in de toepassing der vormen, op andere wijze dan vroeger, evenzeer geweld aandoen, en waarbij hun architectonisch kunnen vaak niet opgewassen blijkt tegen het probleem, dat zij zich ter oplossing stelden.

Het is dan ook niet te ontkennen dat naast het vele goede en zelfs zeer goede, dat in verschillende richtingen de ontwerpen te zien geven, toch ook veel wordt aangetroffen dat niet als rationeel uit de plattegrond voortgekomen, of door aard en bestemming van het betreffend onderdeel van den bouw verantwoord, als louter architectonische fantasie en overbodigheid moet worden gekwalificeerd.

Het is dan ook voor een jury geen gemakkelijke taak alle stroomingen die zich bij een prijsvraag als de onderhavige in de tegenwoordige periode der kunstevolutie openbaren, op de juiste waarde te schatten, en bij de onmogelijkheid om bij de onderlinge vergelijking der plannen met juistheid hun betrekkelijke waarde te bepalen, en daarbij een belangrijke plaats aan subjectieve overwegingen moet worden ingeruimd, was een herhaald wikken en wegen om tot overeenstemming te komen, geboden.

Waar in deze prijsvraag minder de plattegrondoplossingen der huizen als zoodanig maar wèl de samenvoeging daarvan tot een architectonisch geheel als de kern van het vraagstuk is te beschouwen, meende de jury bij hare beoordeeling dan ook een overwegende beteekenis aan het laatste te mogen toekennen, in dien zin evenwel, dat, voor eene mogelijke bekroning, ook de planindeeling aan redelijke eischen behoorde te voldoen.

Na de voorloopige bezichtiging der plannen, waarbij de jury tot bovenstaande beschouwingen kwam, maakte zij eene schifting der ontwerpen, waarbij ter zijde werden gelegd de, bij iedere prijsvraag in grooter of kleiner aantal voorkomende ontwerpen, welker auteurs, ondanks hun ijver en goeden wil er niet in geslaagd zijn te bewijzen dat zij de opgaaf, in algemeenen zin genomen, behoorlijk beheerscht hadden

of in staat waren haar eenigszins voldoende op te lossen.

Dit waren de ontwerpen onder de motto's:
Arbeid adelt, ster in cirkel (geteekend), Sober, Rotterdam, Parkwyck en Oogst.

Bij een tweede schifting werden ter zijde gelegd de ontwerpen welker auteurs wel meerder begrip bleken te bezitten omtrent aard en strekking van het op te lossen vraagstuk doch waarbij de talenten om dit op zoodanige wijze te doen dat zij voor eene bekroning in aanmerking zouden kunnen komen, niet voldoende aanwezig bleken te zijn.

Dit waren de ontwerpen met de motto's: Trouvé, „C", 15-11-18 en Rust.

Alle overige ontwerpen bezaten in meerdere of mindere mate kwaliteiten die een meer grondig onderzoek en meer gedetailleerde vergelijking noodig maakte, om tot een derde schifting te komen, waarbij de minder geslaagden konden worden afgezonderd.

Bij deze schifting vielen af de ontwerpen met de motto's: Blokhuis, Rythme, Straatwand en Z.

Uit de overgebleven ontwerpen, zijnde die met de motto's: Home sweet home, R. B., onder één dak, Omnia mutantur nos et mutamur in illis, en Struo, werden terzijde gelegd de motto's R. B. en onder één dak, terwijl aan de overigen werden toegekend respectievelijk de eerste prijs aan Omnia mutantur nos et mutamur in illis, de tweede prijs aan Struo, de derde prijs aan Home sweet home.

Omtrent de verschillende ontwerpen merkt de jury op:
Omnia mutantur, nos et mutamur in illis. Het ontwerp in zijn geheel maakt den indruk van monumentaliteit, en getuigt van een grootschen opzet, die hoewel in zijn algemeenen opzet aan klassieke voorbeelden herinnerend, toch volkomen modern aanspreekt, en het karakter van een blok huizen voor zeer gegoeden uitmuntend weergeeft.

De horizontale strekking van het bouwblok als zoodanig is in de architectuur goed tot haar recht gebracht zonder het karakter van een aaneenschakeling van de op zich zelf staande elementen „de woonhuizen" te verliezen. Het platte dak paart zich zeer gelukkig aan deze architectuur. Enkele details zooals b.v. de breede kalven in de beganegrondverdieping zijn aan bedenking onderhevig, hierbij is het streven om de horizontale strekking tot uiting te brengen, niet op de juiste wijze tot uiting gekomen. Even monumentaal als de architectuur is, is de opzet der plattegronden. Ruime vertrekken van behagelijken vorm zijn in elk der typen geprojecteerd. Een eigenaardigheid, die evenwel met dezen opzet samengaat is, dat in de vertrekken nergens vaste kasten zijn ontworpen, en alle berging in het voor de bewoning aan te brengen mobilair zal moeten plaats hebben. Zeer goed is de hoekoplossing van het plan, uit een architectonisch oogpunt, in platten grond is echter de muurverdeeling daarmede niet in overeenstemming en is met name de hoek in de hal

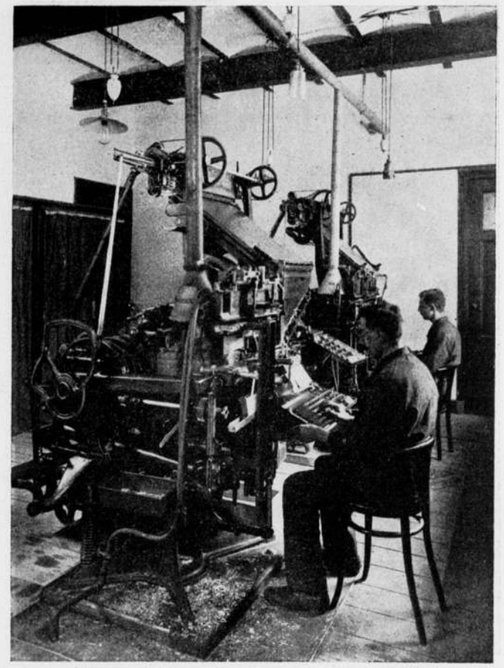

2 der groote Zetmachines.

met de toegangen tot de verschillende kamers niet gelukkig opgelost. De achtergevel heeft het zelfde monumentale cachet als de voorgevel, doch het meer intieme is hier door het doortrekken der scheidsmuren tusschen de veranda's en balcons tot uiting gebracht. Ook de terreinafsluitingen voor en achter, sluiten zich in karakter goed bij de architectuur van het vorige aan. Het materiaal waarin de bouw gedacht is, is blijkbaar baksteen. Het is evenwel te denken dat daarvoor gehouwen steen zou zijn te gebruiken.

Het teekenwerk is fraai en vlot gedaan.

Struo. Dit ontwerp is van een geheel ander karakter dan het vorige. Het monumentale heeft hier plaats gemaakt voor het meer intieme, speelsche en vriendelijke. In overeenstemming daarmede is het silhouet niet zoo rustig, en voor wat de hoekpartijen betreft zelfs wat *on*rustig. De hooger opgetrokken partijen in den gevel die noodig zijn om bij de overgangen van het eene gevelgedeelte in het andere een accent te hebben zijn als zoodanig niet geslaagd, en zijn ook blijkens de doorsneden, als volstrekt overbodige, toevoegsels, niet verantwoord. Het geheel heeft een Hollandsch-, en voor het Hollandsch klimaat passend karakter, en is een goed specimen van een aardigen baksteenbouw. De achtergevel is tengevolge van de vele elk afzonderlijk afgedekte uitbouwen wat onrustiger, dan den voorgevel.

De platte grond als geheel is goed opgelost, en in

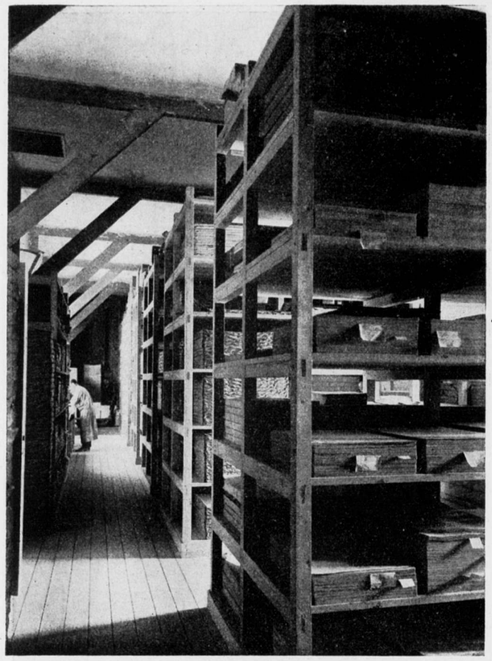

Papiermagazijn.

't bizonder de hoekpartijen zijn zeer verdienstelijk. Het is zeer goed gezien de tuin voor de hoekperceelen aan de voorzijde te leggen, karakteristiek zijn de toegang van de straat tot huis en tuin en de trappenaanleg in aansluiting met den serre-uitbouw. De indeeling der woonhuizen op zich zelf sluit zich bij de gangbare oplossingen aan. Het is de vraag of er in type 2 voldoende hoogte boven den ondersten traparm, onder den verdiepingsvloer blijft; en of in de achterkamers der verschillende typen door de diepe daarachter liggende serre's voldoende licht zal vallen. De verlichting van de badkamers in type IV is gezocht en laat te wenschen over. De terreinafsluitingen sluiten zich goed bij het overige aan.
Het teekenwerk is zeer aantrekkelijk en vooral dat van het voorgevel detail, verraadt een gevoelige en vaardige hand.

Home sweet home. De algemeene opzet van dit ontwerp is verdienstelijk. De architectuur vertoont een eenvoudigen goed begrijpelijken baksteenbouw. Het blok heeft een levendig silhouet en de onderlinge aansluiting der gevelpartijen van verschillende verdiepinghoogten is goed tot stand gebracht. De tuinafsluiting aan de achterzijde is wel zeer eenvoudig doch de kleine huisjes die daar geprojecteerd zijn onderbreken de lange lijn der afsluiting op gelukkige wijze. Het denkbeeld van een gemeenschappelijken tuin en van dito speelvelden is aantrekkelijk en goed tot oplossing gebracht. Zeer goed is ook in dit plan de hoekoplossing met den voortuin.
In de indeeling der huizen is het „sweet home" wel tot uitdrukking gebracht, doch hier en daar vervalt zij wel wat erg in het „hokkerige". Bizondere oplossingen of details geeft zij niet te zien. Het teekenwerk, hoewel schetsmatig behandeld, is goed en vlot gedaan.
(Wordt vervolgd).

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Bijdragen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. 1918 I—V.

Hierin komt o.a. voor een Beschrijving der Meiery van 's-Hertogenbosch door Philips Baron van Leefdael, na het werk Taxandria van 1610, de oudste bekende beschrijving daarvan. De inleiding is van Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt. Verder is voor ons architecten van belang de door denzelfden inleider gepubliceerde beschrijving van de kasteelen, staande of gestaan hebbende in het Hollandsche deel van Noord-Brabant, een uittreksel uit de latijnsche beschrijving van van Dorp uit de 17de eeuw.

Ons mooie Nederland. Gelderland Deel III De Veluwe door D. J. v. d. Ven (f 1,45).

Een nieuw deeltje uit de bekende serie, die terecht algemeene belangstelling wekt, waardoor de uitgave omvangrijker wordt dan oorspronkelijk in de bedoeling heeft gelegen. Ook de Rijksmonumenten-commissie heeft verschillende foto's afgestaan, o.a. de gerestaureerde Dijkpoort te Hattem. De beschrijving is weer enthousiast en levendig, een goede opweking om bij de eerste de beste gelegenheid al dit schoons te gaan zien.

Wendingen No. 12. Tooropnummer.

Een zonderlinge omslag door Willem van Konijnenburg en een rijke inhoud, zoowel wat afbeeldingen als wat tekst betreft. De afgebeelde werken doen zeer goed in zwart en wit; Toorop is voor alles de groote teekenaar. Ziet De Doop van Christus en het gebaar van het kind; men denkt aan Egypte en aan Fra Angelico. De virtuoos M. de Klerk teekende den schepper van deze heerlijkheid; hoe durfde hij?
Met dit dubbelnummer is de eerste jaargang van Wendingen compleet; de energie, die uit dit blad spreekt, doet ons hopen, dat er nog vele zullen volgen.

S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, D. F. Slothouwer en A. R. Hulshoff
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos. ƒ 0.20. fr.p.p. ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40ste JAARGANG. = 11 JAN. 1919. = No. 2.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte Een belangrijke circulaire, door J. P. M. — Een tweetal landhuisjes te Laren, door H. F. Smit. — Natuurmonumenten, door Van H. — Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1918.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENLIJST.

Van den Bond hebben de volgende heeren zich bereid verklaard toe te treden tot den B. N. A.:

1.	Dr. H. P. Berlage Nzn., Violenweg,	's-Gravenhage.
2.	F. P. Bilsen, Boschstraat 7,	Breda.
3.	Jos. Th. J. Cuijpers, Bureau Arch. Rijksmuseumgebouw,	Amsterdam.
4.	J. A. van Dongen, Boschstraat 26a,	Breda.
5.	J. C. van Epen,	Hilversum.
6.	Herman Everts,	Bussum.
7.	H. Fels, Anna Paulownastraat 20,	's-Gravenhage.
8.	C. J. de Haas. Hartingstraat 18,	Utrecht.
9.	D. Heineke, Pieter de Hoogstraat 44,	Amsterdam.
10.	D J. Heusinkveld, Parkstraat 20,	Utrecht.
11.	P. J. Houtzagers, Wilhelminapark 24,	Utrecht.
12.	Jos. Ingenohl, Joh. Vermeerplein 18,	Amsterdam.
13.	H. G. Jansen, Joh. Verhulststraat 17,	Amsterdam.
14.	A. J. Joling, P. C. Hooftstraat 172,	Amsterdam.
15.	P. J. de Jongh, Reguliersgracht 120,	Amsterdam.
16.	Foeke Kuipers, Gebouw „Industria", Dam,	Amsterdam.
17.	E. J. Kuipers, Pieter de Hoogstraat 44,	Amsterdam.
18.	J. L. M. Lauweriks, Ceintuurbaan 183,	Amsterdam.
19.	Joh. D. Looyen, Bachmanstraat 34,	's-Gravenhage.
20.	J. H. A. Mialaret,	Maastricht.
21.	Jan de Meijer, Emmastraat 27,	Amsterdam.
22.	Adr. Moen, Valeriusstraat 16,	Amsterdam.
23.	Nic. Molenaar, Statenlaan 21.	's-Gravenhage.
24.	A. Mondt Jr., de Ruyterstraat 44,	's-Gravenhage.
25.	P. A. J. Mooyen,	Batavia.
26.	M. A. van Nieukerken, van Speykstraat 38,	's-Gravenhage.
27.	J. van Nieukerken, v. Kinsbergenstraat 106,	's-Gravenhage.
28.	J. E. van der Pek, Weteringschans 231,	Amsterdam.
29.	H. A. Reus, Steegoversloot 84,	Dordrecht.
30.	W. te Riele, Korte Nieuwstraat 12,	Utrecht.
31.	A. P. Smits, Westerlaan 27, Oosterduinpoort,	Overveen.
32.	Jan Stuivinga,	Zeist.
33.	Jan van der Valk, Tuinstraat 1143,	Tilburg.
34.	E. Verschuyl, Burgem. Schooklaan,	Hilversum.
35.	H. J. M. Walenkamp, Postbox 444, Hoofdkantoor,	Amsterdam.
36.	A. W. Weissman, Raamsingel 44,	Haarlem.
37.	J. C. Wentink, Maliebaan 7,	Utrecht.
38.	H. H. van Zeggeren.	Gorinchem.
39.	Herman van Eigden,	Bussum.
40.	J. Neisingh,	Assen.

Jubileum M. Mouton.

Naar aanleiding van het feit, dat de heer M. Mouton 25 jaren uitgever was van het Bouwkundig Weekblad, hebben het Bestuur en de Redactie den heer Mouton op 4 Januari j.l. gehuldigd. Namens het Bestuur en de Maatschappij bood de Voorzitter de heer Ir. A. Broese van Groenou, den heer Mouton met een toepasselijk woord een lauwerkrans aan. Hij dankte den jubilaris voor zijn toewijding aan de periodieken van de Maatschappij en uitte den wensch, dat de samenwerking tusschen de Maatschappij en de heer Mouton nog lang bestendigd moge worden.
De heer Kruisweg sprak namens de Redactie. Hij wees er op dat de arbeid van den heer Mouton ook voor de Redactie van groote waarde was. Hij toch maakte het steeds verzorgde kleed, waarin alles werd gehuld, wat de Redactie meende wereldkundig te moeten maken. Zonder die uiterlijke verzorging zou het blad een deel van zijn aantrekkelijkheid gemist hebben.
Namens de Redactie bood spreker den jubilaris een bloemstuk aan.
De heer Mouton was aangenaam verrast en nam deze hulde gaarne in ontvangst. Hij uitte zijn bijzondere gevoelens jegens de Maatschappij en zocht de oorzaak van de aangename samenwerking in het feit, dat een architect, behalve dat hij een kunstzinnig mensch is, ook gevoel heeft voor het zakenleven. Deze beide factoren hebben gemaakt, dat de Maatschappij en hij elkaar steeds hebben begrepen in alles, wat voor het weekblad noodig was. Voorts herinnerde de heer Mouton aan den dag, waarop hij door het toenmalige Bestuur als uitgever van het Weekblad werd benoemd, zijn verhouding tot de verschillende redacteuren, en verklaarde nog gaarne eenige jaren aan het Bouwk. Weekblad verbonden te mogen blijven.

Bouwraad.
Door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen wordt thans voorgesteld het instellen van een Bouwraad, in wiens handen de plannen van den rijksbouwkundige voortaan zijn te stellen, alvorens tot uitvoering wordt besloten.
De minister erkent de verdiensten van den ambtenaar, wat de practische bruikbaarheid der gebouwen, onder hem tot stand gebracht, aangaat, maar het is hem niet onbekend, dat tegen de aesthetische uitvoering uitvoering, zoo wat het uitwendig aspect als de behandeling van het interieur betreft, herhaaldelijk en van verschillende zijden bedenkingen zijn geopperd. Men betreurt, dat de moderne bouwkunst aan de talrijke en kostbare stichtingen die van rijkswege tot stand komen, vrijwel vreemd blijft. Zonder zich een oordeel aan te matigen over de al of niet gegrondheid van deze critiek, meent de minister, dat zij niet maar zonder meer mag worden terzijde gesteld.

Jaarbeurs-Utrecht. — Commissie van Voorlichting betreffende Bouwkundige en Decoratieve aangelegenheden inzake de Jaarbeurs.
Bovengenoemde Commissie heeft ten doel in alles, wat betrekking heeft op de Jaarbeurs, het aesthetisch element tot zijn recht te doen komen, en meent dit vooral te moeten nastreven door te bevorderen, dat alleen bevoegde krachten belast worden met de aankleeding der monsterkamers.
Daartoe is in de eerste plaats noodig, dat de namen der voor zulk werk in aanmerking komende personen aan de deelnemers aan de Jaarbeurs bekend zijn. Dikwijls toch zijn dezen wel van goeden wil, maar weten zij niet tot wien zij zich moeten wenden om eene artistieke verzorging van hunne monsterkamers enz. te verkrijgen. De Commissie nu meent daarin te moeten helpen. Zij wil daarbij echter zoo objectief mogelijk te werk gaan en alles vermijden, wat den schijn zou kunnen wekken, dat zij een voorkeur heeft voor bepaalde personen.
Na rijp beraad meent zij het middel daartoe te hebben gevonden in het samenstellen van een lijst, waarop voorkomen de namen der leden van die vereenigingen, waarin uitsluitend architecten en sierkunstenaars zijn georganiseerd, voor zoover zij tot die plaatsing hun toestemming hebben gegeven.
Meer dan honderd personen uit alle streken van ons land, waaronder een groot aantal kunstenaars van naam, gaven zich voor deze lijst op. De Commissie wil allerminst den indruk wekken, dat er buiten de namen, welke op deze lijst voorkomen, geen personen zijn, die daarvoor in aanmerking behooren te komen. De bedoeling is alleen diegenen te helpen, die niet weten, tot wien zij zich moeten wenden.
Na schriftelijke aanvrage bij den secretaris, A. J. van Schaik, Willem-Barentzstraat 40, Utrecht, zendt deze de bedoelde lijst kosteloos toe, terwijl bij hem ook verdere inlichtingen inzake deze aangelegenheid te verkrijgen zijn.
De Commissie hoopt, dat alle deelnemers aan de Jaarbeurs, die niet persoonlijk met daarvoor geschikte kunstenaars bekend zijn, en niettemin prijs stellen op artistieke verzorging hunner monsterkamers enz., van deze gelegenheid gebruik zullen maken. Tevens wenscht zij nogmaals er op te wijzen, dat men zeer goed een aestetisch bevredigend geheel kan verkrijgen zonder hooge kosten. Wanneer de opdracht aan bevoegde personen wordt gegeven, kan men ook met bescheiden middelen veel bereiken.
Om misverstand te voorkomen zij nog hieraan toegevoegd, dat deze Commissie werkt geheel onafhankelijk van den Raad van Beheer. Zij bestaat uit afgevaardigden van verschillende bouwkundige en andere vereenigingen te Utrecht.

Utrecht, December 1918. Namens de Commissie
H. J. Kolk, Voorzitter.
A. J. van Schaik, Secretaris.

Ir. W. H. Kam Jzn. B.I. †
Adjunct-Rijksbouwmeester van de Justitie-gebouwen. Overleden te 's-Gravenhage 23 Dec. 1918, in den ouderdom van 55 jaren.
Een enkel woord van nagedachtenis zij in dit blad gewijd, aan dezen sympathieken en bescheiden persoonlijkheid, vanwien voor ieder die hem meer van nabij kende een groote bekoring uitging.
Na omstreeks 1888 te zijn afgestudeerd, kwam hij in 1890 in dienst bij de Justitiegebouwen en verkreeg in 1902 den titel van Adjunct-Rijksbouwmeester. Hij was o.a. belast met de aankleeding en meubileering van de nieuwe Justitiegebouwen, en met uitwerking van bouwk. projecten en leiding van den bouw. Als zoodanig had hij zijn deel aan de voltooide Tuchtscholen, Rijksopvoedingsgestichten en kantongerechtsgebouwen.
Ook de restauratie van het Gerechtsgebouw te Groningen (dateerende uit de 15e eeuw) beruste in zijn hand (1913-17). Met hoeveel belangstelling, bewijst het artikel aan dit onderwerp gewijd in de Groningsche Volksalmanak 1918.
Aan de voormalige Haagsche Afdeeling van onze Maatschappij was hij een getrouw lid. en geruimen tijd secretaris.
Doch méér dan zijn prestaties herdenken wij het Hoogere: den Mensch. S. D. Cl.

Sociale voorzorg. Onder redactie van Dr. Ir. J. v. Hettinga Tromp, directeur van het arbeidsbureau der gemeente Amsterdam; L. Heyermans, directeur van den gem. geneeskundigen dienst te Amsterdam; K. Lindner, wiskundig adviseur der Rijksverzekeringsbank; Mr. M. J. A. Moltzer, directeur van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen en J. C. Schröder, referendaris bij de Rijksverzekeringsbank, zal bij P. N. van Kampen & Zoon te Amsterdam op 15 Januari het eerste nummer verschijnen van een nieuw maandblad, getiteld Sociale Voorzorg, dat voorloopig in hoofdzaak gewijd zal zijn aan de sociale verzekering, de sociale techniek en de volksgezondheid, doch ook voor andere onderwerpen van sociale voorzorg ruimte zal bieden.
Naar het oordeel der redactie wordt algemeen het gemis gevoeld van een tijdschrift, dat de vraagstukken inleidt, welke onder het begrip sociale voorzorg zijn te rangschikken. Wel zijn er tijdschriften, welke elk voor zich één dier vraagstukken tot onderwerp hebben gekozen en zich in 't bijzonder tot de deskundigen op zulk een terrein richten, maar een algemeen samenvattend tijdschrift, dat geschikt is ter oriënteering van belanghebbenden in de bovengenoemde onderwerpen, bestaat niet. Ten opzichte van de drie genoemde takken van sociale voorzorg wordt de behoefde aan een tijdschrift nog in 't kort aangetoond. Al de daarbij genoemde onderwerpen, hoe schijnbaar uiteenloopend van aard ook, vinden hun gemeenschappelijk uitgangspunt in het meer en meer doordringend besef, dat de ontwikkeling van de maatschappelijke krachten zooveel doenlijk aan een bewuste leiding dient te worden onderworpen; in het sociale besef alzoo, dat de gemeenschap tegenover haar leden een taak heeft te vervullen, niet slechts tot leniging van bestaande nooden, maar vooral ter voorkoming van toekomstige. Dit inzicht in de noodzakelijkheid van sociale voorzorg — hetzij deze al of niet door overheidsorganen wordt ingesteld en onderhouden — vormt den grondslag voor de bespreking van de vraagstukken in het tijdschrift.
De redactie zal het standpunt innemen, dat een ingezonden artikel niet wegens zijn zakelijke strekking zal worden geweigerd, doch dat integendeel alle richtingen in het maandblad tot uiting behooren te kunnen komen. Onder de vaste rubrieken worden opgenomen: 1°. een overzicht van belangrijke uitspraken en beslissingen uit de praktijk der onderwerpen, welke op het gebied van het tijdschrift liggen (te bewerken door Mr. I. Mortier Hijmans, voorz. v./d. Raad v. Beroep te 's Gravenhage; 2°. een overzicht van maatregelen en gebeurtenissen op het terrein der sociale verzekering; 3°. een sociaal-technische kroniek (te bewerken door ir. J. Goudriaan Jr., insp. v./d. arbeid); 4°. een sociaal-hygiënische kroniek; 5°. een parlementaire kroniek (te bewerken door den heer J. J. de Roode, red. van Het Volk); 6°. korte mededeelingen en berichten; enz.
Medewerking is toegezegd door verscheidene personen van uiteenloopende richting. (N. R. C.)

Landhuis „Prunishof" te Laren. H. F. Smit, Arch.

EEN BELANGRIJKE CIRCULAIRE.

In de Middelburgsche Courant van 4 Januari 1919, is het volgende bericht opgenomen:
„Aan de colleges van Burgemeester en Wethouders in Zeeland is door Ged. Staten van Zeeland de volgende circulaire verzonden:
Gelijk Uw College wellicht bekend zal zijn, heeft zich in de provincie Noord-Holland na de overstrooming in het jaar 1916 eene Commissie van advies gevormd, die zich ten doel stelde, daarvoor te waken, dat bij den wederopbouw van verwoeste woningen of gebouwen het uiterlijk schoon niet verloren zou gaan door onbevoegde handen vrij te laten in hetgeen zij zouden wenschen te scheppen.
Deze Commissie, die vruchtbaren arbeid leverde, heeft zich ten slotte vervormd tot eene gesubsidieerde Provinciale Advies-Commissie, die in het eerste jaar harer werkzaamheid reeds wijzen kan op niet-onbeteekenende resultaten en in de provincie de gewenschte belangstelling voor haar streven heeft gewekt.
In afwachting nu, dat eene dergelijke Commissie, waarvan de instelling door ons wordt voorbereid, ook in ons gewest zij tot stand gekomen, zijn wij van oordeel, dat het reeds thans gewenscht is naar waarborgen te zoeken, opdat aan het uiterlijk aanzien van op te richten gebouwen en woningen de noodige aandacht worde besteed.
In Noord-Holland wordt op advies van de genoemde Provinciale Commissie in allengs meer gemeenten de volgende bepaling in de plaatselijke bouw- en woningverordening opgenomen:
„Het uiterlijk aanzien van een nieuw te maken gebouw met al wat daartoe behoort, zooals hekken, muren enz., moet zoodanig zijn, dat het nòch op zichzelf, nòch in verband met de omgeving, uit een oogpunt van welstand aanstoot kan geven.
„Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd, te dien aanzien nadere eischen te stellen".
Het komt aan Ged. Staten van Zeeland voor, dat het opnemen van eene dergelijke algemeene bepaling in het belang van het uiterlijk schoon ook in ons gewest wenschelijk zou zijn. Zoolang eene Provinciale Commissie zich nog niet heeft gevormd, verdient het aanbeveling, dat de gemeentebesturen trachten een deskundige aan te wijzen, die bereid is, in voorkomende gevallen van advies te dienen. Wel zal zulk een persoon in verschillende gemeenten niet te vinden zijn, maar in grootere plaatsen gevestigde deskundigen zullen wel bereid zijn, als adviseurs voor de omgeving op te treden.
Naar aanleiding van het bovenstaande verzoeken wij Uw college mitsdien, de bouw- en woningverordeningen aan te vullen met eene bepaling als is aangegeven en verder de maatregelen te treffen, die ter zake dienstig kunnen zijn."

Deze circulaire zal zeker van verstrekkende gevolgen zijn. Een officieel overheidslichaam erkent hier openlijk de noodzakelijkheid om voor het uiterlijk schoon te waken en wijst den weg aan, die gevolgd zal moeten worden om tot resultaten te kunnen komen. Het advies, om in de plaatselijke bouw- en woningverordening een een bepaling omtrent een eisch van uiterlijke welstand op te nemen, zal natuurlijk moeten leiden tot de instelling van een lichaam van advies, waardoor de naleving van die bepaling gewaarborgd zal zijn. In afwijking van het thans meestal gevolgde stelsel van het instellen van een plaatselijke schoonheidscommissie raden de Ged. Staten van Zeeland aan, een Provinciale Commissie aan te wijzen, die in voorkomende gevallen van advies zal dienen. Geheel op de zelfde manier als de Provinciale Commissie in Noord-Holland zulks doet. In de werkmethode van deze Commissie speelt echter de bauberatung een min of meer groote rol. Het is van belang voor de vakvereeniging thans definitief uit te maken, of dit stelsel, nu de resultaten, die het werk van de Noord-Hollandsche Advies Commissie heeft afgeworpen, beoordeeld kunnen worden, als juist en doeltreffend kan aangemerkt worden. Zoo niet, dan moet den authoriteiten op overtuigende manier ge-

Landhuis „Heidebroek" te Laren. H. F. Smit, Arch.

wezen worden, op welke wijze het uiterlijk schoon van nieuwe bouwwerken wèl gewaarborgd moet worden. Nu de overheidslichamen meer en meer het belang van schoonheidseischen gaan inzien, nu het hen duidelijk wordt, dat er ook op dit gebied wat geregeld moet worden, is het hoog tijd de veruiteenloopende meeningen te concentreeren tot een regeling, die door allen als de meest doeltreffende kan worden aanvaard. J. P. M.

EEN TWEETAL LANDHUISJES TE LAREN.

Beide landhuisjes, hoofdzakelijk bestemd voor zomerverblijf, zijn gebouwd in het voorjaar van 1918 op hooggelegen punten van Laren met zeer fraai uitzicht.

De woonvertrekken en waranda's zijn met het oog op deze hooge ligging en heerschende N.W.- en N.O.-winden, zooveel mogelijk tegengesteld aan deze richting geprojecteerd.

De gevels zijn gemetseld van mondsteen en platvol gevoegd. Het bovengedeelte van Huize „Prunishof" is gedeeltelijk van hout en bij „Heidehoek" bepleisterd met later uitgeborstelde grintspecie.

De daken zijn gedekt met ongeprepareerd riet.

Laatst genoemd huis is gebouwd in een bestaand eikenboschje naast hooge dennen. Door het metselen van een terrasmuurtje en het sparen van eenige oude boompjes, is een goede aansluiting van huis en tuin verkregen.

H. F. Smit, architect B. N. A.

Laren, (Gooi) Januari 1919.

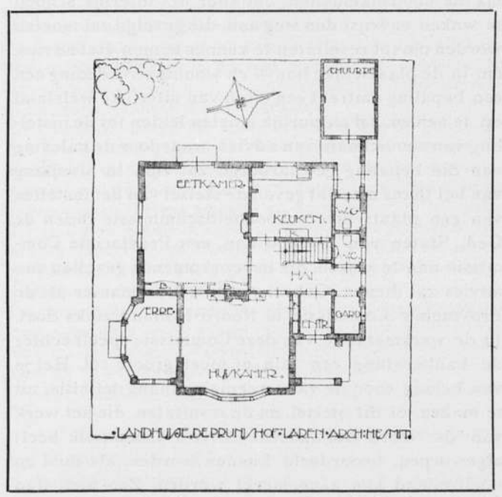

Landhuis „Pruntshof" te Laren. Plan. H. F. Smit, Arch.

NATUURMONUMENTEN.

Het schoone wandelbosch bij Emmen, de z. g. n. „Emmer Dennen", is in eigendom overgegaan aan den Staat der Nederlanden voor de som van *f* 45.000,—. Hiermede is de zekerheid verkregen, dat het voor landelijk schoon bewaard zal blijven. Men verwacht, dat het thans door behoorlijk onderhoud, nog in schoonheid zal winnen.

Aan de voormalige aandeelhouders zal het hun toekomend bedrag worden uitbetaald.

VAN H.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM. JURYRAPPORT OVER DE PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1918.

(Vervolg van pag. 5.)

Onder een dak Dit ontwerp zou eigenlijk buiten beoordeeling moeten blijven, daar de inzender geen blok geheele huizen, doch boven en benedenhuizen

heeft geprojecteerd, en ware dit laatste gevraagd geweest, dan zou het ontwerp zeker een eerste plaats onder de inzendingen innemen. Door den aard der huizen heeft het blok niet zulk een voornaam cachet als de vorig beoordeelde. De architectuur vertoont in 't algemeen een groote eenvoud met weinige betrekkelijk zeer rijke details. De verdeeling van den gevel in verschillende blokken, die de ontwerper blijkbaar wilde, is niet voldoende krachtig geaccentueerd. De toepassing van een minder groot aantal ongelijkvormige elementen in den gevel zou aan de eenheid daarvan ten goede komen, vooral de gezochte omlijsting der kleine trappenhuisraampjes boven de ingangen, werken, afgescheiden van hunne ontoereikendheid voor de verlichting, storend. De ietwat ongewone trapomsluitingen aan den voorgevel zijn wel origineel van conceptie en werking.

De achtergevel is rustiger en beter geslaagd dan de voorgevel. Waar de indeeling der huizen niet aan het het programma voldoet, kan deze buiten bespreking blijven.

Het teekenwerk is zeer goed en verraadt een uiterst vaste en vaardige hand.

R.B. De algemeene opzet van dit ontwerp is wel monumentaal, niettegenstaande de vele details en eene niet te miskennen grilligheid in de vormenspraak. Het silhouet van den bouw is aantrekkelijk. De overbouwing van de ingangen is, hoewel origineel van opvatting niet zoo geslaagd te noemen, afgezien nog van de bedenking die daartegen uit een constructief oogpunt zou te maken zijn. De achtergevel is rustiger dan de voorgevel. De verkleining der loggiaopeningen van de bovenste verdieping, van het middengedeelte, heeft niet tot een geslaagd resultaat geleid, de bedoeling die daarbij voorgezeten schijnt te hebben om de muurmassa naar boven te vergrooten is er wel mede bereikt. De hoekoplossing is in plattegrond minder goed gelukt, de vorm der hoofdvertrekken is niet aangenaam. De overige plans zijn over 't algemeen goed ingedeeld doch de achtervertrekken konden beter verlicht zijn en in geen enkele slaapkamer zouden de ledikanten geplaatst kunnen worden, zonder met deuren, schoorsteenen of kasten in conflict te komen. Daar de doorsneden ontbreken is over het interieur niet te oordeelen. Het teekenwerk van gevels en details is verdienstelijk.

Straatwand. Dit ontwerp mist monumentaliteit of voornaamheid, vooral de hoekpartijen die in tegenstelling met het middengedeelte een schuin dak hebben valt uit het algemeene kader. De achtergevel is in dit opzicht nog minder geslaagd dan de voorgevel, de architectuur vertoont geen belangrijke details, is in zijn geheel eenvoudig en hier en daar op het saaie af. De terreinafsluiting aan de achterzijde met de daarin aangebrachte kleine gebouwtjes is goed. Door het terugbouwen der hoekperceelen hebben deze aan de voorzijde een tuin met een karakteristieke terreinafsluiting verkregen, wat een goede oplossing is te achten.

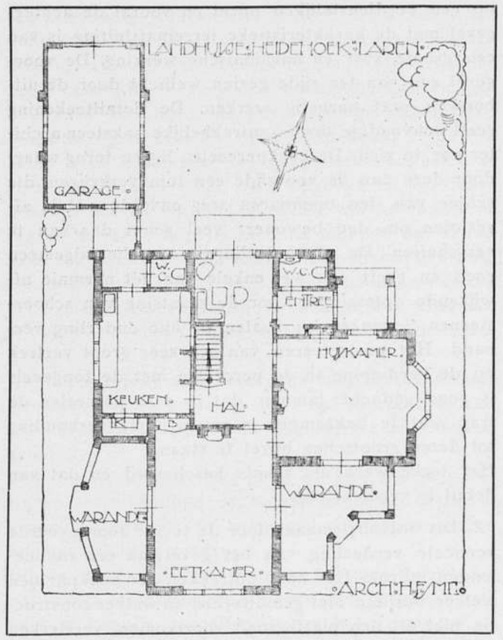

Landhuis „Heidehoek" te Laren. Plan. H. F. Smit, Arch.

De indeeling dezer hoekperceelen is minder gelukkig, de betrekkelijk smalle en lange (op de verdieping *zeer* smalle en *zeer* lange gang) is in een huis van het gevraagde karakter niet op zijn plaats. De tuinkamer is slechts vanuit de salon te bereiken.

Het teekenwerk is goed, dat van het detail zelfs zeer goed te noemen.

Rythme. Dit plan is niet voldoende uitgewerkt, zoodat geen volledig beeld van het bedoelde wordt gegeven en het oordeel niet dan oppervlakkig kan zijn. Niettemin vertoont het ontwerp, in zijn algemeenen opzet, belangrijke kwaliteiten. Het geeft een forsch silhouet, de verbinding tusschen de gedeelten met schuine en platte daken is wel verkregen, de horizontale strekking van den bouw is juist uitgedrukt, wat vooral in de details uitkomt. Blijkens de doorsneden is echter de constructie, om het beoogde doel te bereiken, wel wat geforceerd.

De planindeeling der hoekperceelen is wel goed, doch het ontbreken van een behoorlijken tuin daarbij is minder gelukkig te achten. Ook zijn de vertrekken wel wat klein en de trappen bekrompen. In meerder of mindere mate is dit ook het geval met de overige plans en blijkens de doorsneden is bij de trappen niet altijd op een behoorlijke hoogte onder de daarover heen gaande zolder of bordesbalken gerekend. Het is waarschijnlijk dat dit ontwerp bij betere uitwerking een hooger rangnummer zou gekregen hebben, dan er nu aan moest worden toegekend.

Blokbouw. Ook dit plan geeft wat de gevels betreft niet veel meer dan schema's, doch ook deze wijzen

op een verdienstelijken opzet en vooral de achtergevel met de karakteristieke terreinafsluiting is van een groote rust en harmonische werking. De voorgevel zou van ter zijde gezien wellicht door de uitbouwen wat onrustig werken. De detailteekening geeft eenvoudige doch aantrekkelijke baksteen architectuur te zien. De hoekperceelen liggen terug waardoor deze aan de voorzijde een tuin verkrijgen, die echter van den openbaren weg onvoldoende is afgesloten om den bewoners veel genot daarvan te verschaffen. De planindeeling is over het algemeen goed en geeft ook wel enkele van het normale afwijkende oplossingen voor de plaatsing van schoorsteenen, ingangen en kasten in hun onderling verband. Het projecteeren van een zeer groot vertrek op de verdieping in de perceelen met de topgevels is goed gedacht, jammer dat in deze perceelen de trap wat te bekrompen is om in juiste verhouding tot dezen grootschen opzet te staan.
Het teekenwerk als schets beschouwd en dat van detail is verdienstelijk.

Z. Dit ontwerp maakt door de te ver doorgevoerde verticale verdeeling van het gevelvlak een rammelenden indruk. Het hoog optrekken der hoekpartijen welker bestaan niet gemotiveerd en welker constructie niet uit den plattegrond voortkomen, versterken dezen indruk nog. Niettegenstaande dit vertoont de architectuur in haar details en zelfs die der hoekpartijen ondanks onmiskenbare gezochtheid wel goede kwaliteiten, die op een meer dan gewoon kunnen van den ontwerper wijzen. De afsluiting aan de achterzijde is verdienstelijk.
De planindeelingen zijn buitengewoon gezocht zonder dat daarmede, in welk opzicht ook, iets bereikt is dat als een verbetering van het bestaande zou kunnen worden beschouwd, vooral de oplossing der hoekperceelen met de kolommen midden in de kamers welke den koepelbouw moeten dragen, draagt hiervan den stempel.

Rust. De slechts in schema opgezette gevels getuigen van een zekere monumentaliteit, die blijkens het geveldetail in al zijn eenvoud zijne werking niet zou missen. Het platte dak is bij de gevolgde architectuur, in zooverre geen direct uitvloeisel daarvan dat, in tegenstelling b.v. met het eerst bekroonde ontwerp, hier een schuin dak evengoed te denken ware. De plan-oplossing der hoekperceelen is niet zeer gelukkig te achten, er is wat veel ruimte door hal en trappenhuis ingenomen en de vorm der achterkamers is niet gunstig. Ook de overige perceelen vertoonen dergelijke gebreken.
Het teekenwerk is correct, dat van het geveldetail is zeer verdienstelijk. Ook van de detaildoorsneden is veel werk gemaakt, zonder nochtans tot belangrijke resultaten te hebben geleid.

Trouvé. Hoewel de gevel, vooral blijkens de details zeer goede eigenschappen vertoont is toch het begrip *„Blokbouw"* niet voldoende tot zijn recht gekomen. De indruk wordt meer gewekt van een rij huizen onder één dak, zonder dat deze met hun allen één geheel vormen.
Het ontwerp mist de voornaamheid die van een blok als het onderhavige gevorderd wordt.
De hoekoplossing met den ingebouwden tuin is niet geslaagd. In 't algemeen zijn de plans te bekrompen opgezet, in de grootere plans is het midden van den bouw is er door de centrale ligging van entrée en hal geen directe verbinding tusschen de verschillende vertrekken. De bouw zou bij de gevolgde wijze van werken vermoedelijk wel exploitabel zijn maar draagt daarvan dan ook te veel de kenmerken.
Het teekenwerk van plans en gevels is correct, dat van het ongekleurde detail zeer verdienstelijk.

„C." Monumentaal bedoeld maar als zoodanig niet geslaagd, door gebrek aan beheersching van den vormenspraak, in 't bizonder van de details daarvan. De ligging van een der hoofdvertrekken, de eetkamer in de dienstverdieping, (sousterrain hoekperceel), is niet aanbevelenswaardig. De hal zal niet overvloedig verlicht worden vanuit het kleine binnenplaatsje. In de andere perceelen is de verbinding tusschen de hoofdvertrekken alleen mogelijk door het „zitje" in de hall en is eveneens de verlichting van die hall onvoldoende. Het teekenwerk van de plans is goed dat van de gevels en van het detail is zwak.

15—11—18. Ontwerper heeft de vraag van het programma niet juist opgevat, door den bouw gedeeltelijk als z.g.n. etagebouw op te vatten en daarbij accessoires als autogarages, paardenstallen. portiersloge en woning enz. ontwerpen. Behalve dat hiermede niet aan het programma is voldaan is ook de oplossing als zoodanig niet geslaagd te noemen. De als monumentaal bedoelde architectuur heeft slechts het karakter van eentoonigheid. De groote ingangen zijn slecht van vorm en afmeting en vallen uit de schaal van het geheel.
De plans der afzonderlijke huizen zijn op zich zelven gebrekkig van indeeling. De hal en entrée begane grond nemen te veel ruimte in, die op de verdieping is verstoken van *alle* daglicht, en voor de trap zou in de salon der verdieping een koekoek van belangrijke afmeting gemaakt moeten worden, om die hal te kunnen bereiken. De indeeling der vertrekkenreeksen der 2e verdieping die langs de gemeenschappelijke trappenhuizen aan de hoeken en in het midden van den bouw bereikt worden is even gebrekkig; de aanleg van tuinen op deze hoogte boven de vertrekken der 1e verdieping is in ons regenachtige klimaat een vraagstuk waar niet licht over gedacht moet worden.
Het teekenwerk is middelmatig.

Oogst. Ook de ontwerper van dit plan voldeed niet aan het programma in zooverre hij niet één maar drie bouwblokken ontwierp. Daardoor ontging hij de moeilijke hoekoplossingen maar tevens de bedoeling die bij het programma heeft voorgezeten. Overigens

is de architectuur niet zonder verdienste en is met het groote blok wel een zekere monumentaliteit bereikt geworden. Bizondere details zijn niet aan te wijzen, ook de plattegronden geven het gewone en bekende type van dergelijke in speculatie gebouwde huizen.

Rotterdam. Een moeielijk te kwalificeeren ontwerp. Er is een niet te miskennen streven naar originaliteit waarbij een bepaald lijnen systeem als grondslag is gebezigd doch welk systeem door den ontwerper niet volledig wordt beheerscht. Kwaliteiten zijn aan het ontwerp niet te ontzeggen doch een resultaat van eenige belangrijke beteekenis is niet bereikt, ook de bestudeering der details geven geen anderen kijk op het ontwerp. De plattegronden vertoonen geen bizondere eigenschappen, De hal begane grond zal niet overvloedig verlicht zijn, de trap ligt niet gunstig tusschen de beide hoofdvertrekken der Belétage.

Arbeid adelt. Een der minst geslaagde ontwerpen. De architectuur verheft zich niet boven die van den gewonen speculatie bouw. Er is geen sprake van eenig streven naar de uitdrukking van het begrip „Bouwblok". De plattegronden sluiten zich bij de architectuur aan en vertoonen de gangbare speculatietypen.
Het teekenwerk is zeer middelmatig.

Ster in cirkel (geteekend). Ook dit ontwerp mist alles wat het tot iets anders dan een rij speculatiehuizen zou stempelen, zoowel de gevels als de plattegronden zijn inferieur van conceptie en uitwerking. Het teekenwerk is zwak.

Sober. Met de twee vorigen vormt dit ontwerp een waardig trio van ontwerpen zooals gehoopt zou mogen worden dat nooit meer tot uitvoering zou worden gebracht, wat hun architectuur aangaat. Konden bij de vorige projecten de platte gronden er nog gedeeltelijk mee door, bij dit project laten ook die alles te wenschen over.

Parkwijck. Ontwerper heeft zich beijverd de nieuwste nieuwigheden op het gebied van architectuur toe te passen bij zijn ontwerp, doch is er alleen in geslaagd te bewijzen, dat hij daarmede niets heeft kunnen bereiken; waarmede echter geenszins gezegd is dat dit hem op den duur niet zal kunnen gelukken: „Het streven reeds is schoon in 't worstelperk der eer". Ook de plans hebben niet veel goede eigenschappen; de hoekperceelen zijn in 't bijzonder minder goed geslaagd, de onaangename vorm van de hal die vooral op de verdieping goed uitkomt, de smalle verbindingsgangen verhoogen de waarde van het plan niet. Ook in de andere plans is de indeeling in 't algemeen beneden het middelmatige.

HUISJE VOOR EEN WALBAAS.

Moge de opgaaf eenvoudig schijnen, toch blijkt uit de beantwoording ervan wel, hoe moeielijk het is aan een eenvoudig gegeven een in allen deele behoorlijk verantwoorde architectonischen vorm te geven, zonder daarbij eenerzijds in eene al te dorre of conventioneele conceptie te vervallen, anderzijds aan een, met den aard van het onderwerp strijdige, decoratieve behandeling te veel ten offer te brengen.
Waar door sommigen, de vraag slechts als een constructieve zonder meer werd opgevat, en het daardoor verkregen stabiele karakter van het huisje in zekere mate in strijd is met het mobiele dat er een kenmerk van behoort te zijn, hebben anderen te weinig aandacht aan de constructie geschonken en den nadruk gelegd op het decoratieve element, waardoor hun ontwerp te veel aan tentoonstellings-architectuur doet denken.
Niettemin is ook aan deze prijsvraag met ernst door de mededingers gewerkt en is het meerendeel van het ingezonden werk van een zeer te waardeeren gehalte.
Ook bij deze prijsvraag heeft de jury eenige schiftingen bewerkstelligd om te komen tot een beperkte groep waaruit de te bekronen ontwerpen zouden kunnen gekozen worden.
Bij de eerste schifting werden ter zijde gelegd die ontwerpen waarvan de auteurs zich blijkbaar niet hebben kunnen verheffen boven het opnieuw in beeld brengen van wat tot nu toe, op dit gebied is te voorschijn gebracht. en dat niet aan eenigszins matig gestelde artistieke eischen voldoet.
Dit waren de ontwerpen onder de motto's: Ruit, C. E. in cirkel (geteekend), Pax, Derby 1918, Wanda, A. en B., Arbeid adelt, Driehoek met twee cirkels (geteekend).
Bij de tweede schifting vielen uit die ontwerpen welker auteurs, een beter inzicht in het met de prijsvraag beoogde bleken te bezitten, doch die toch niet die kwaliteiten bezaten om voor eene bekroning in aanmerking te komen.
Dit waren de ontwerpen onder motto's: In kleur, Libel I, R. M., Walbaas, 'n Type, Concordia, Triton, Scheepvaart, Drie kwadraten door elkander (geteekend), Hermes, Amen Anu, Hoogzicht en Anne.

Van de overblijvende ontwerpen werden:

de eerste prijs toegekend aan motto Mobiel.
de tweede prijs toegekend aan motto Havenbedrijf,
de derde prijs toegekend aan motto Maas,
terwijl de jury de ontwerpen Batavier, en Walhuisje meende voor eene Eervolle vermelding te moeten voordragen.
Bij de beoordeeling der ontwerpen stelde de jury zich op het standpunt, dat 1o. het mobiele karakter van het huisje, voldoende tot uitdrukking wordt gebracht, 2o. dat een behoorlijk uitzicht vanuit het huisje over een veld van 180° gewaarborgd is, 3o. dat de constructie solide, redegevend en eenvoudig zij en geen aanleiding tot een kostbaar onderhoud geve.
Omtrent de verschillende ontwerpen merkt de jury het navolgende op:

Mobiel. In dit ontwerp is het mobiele karakter juist tot uitdrukking gebracht, mede door het zichtbaar aanbrengen der wielen, die een beweging in twee richtingen mogelijk maken. De constructie vertoont een logische samenvoeging van een licht doch sterk ijzeren geraamte met eene bekleeding van hout, eterniet en dergelijke materialen. Voor het uitzicht naar buiten zijn de ramen goed geplaatst. Het is zeer juist gezien de deur naar buiten te laten opendraaien. Ook de plaats van den lessenaar en het verdere mobilair is goed. Het teekenwerk is correct en geeft duidelijk de constructie weer. het perspectiefje geeft een goed denkbeeld van het geheel.

Havenbedrijf. Dit ontwerp heeft zeer goede geplaatste ramen met het oog op het uitzicht naar buiten. De kast is wel wat diep en de lessenaar zou wat kleiner kunnen zijn, waardoor wat meer vrije ruimte in het huisje verkregen zou worden. Het overstekende dak, ofschoon niet noodzakelijk, heeft zijn nut tegen fellen zonneschijn of regen. Het teekenwerk is correct, doch de wijze van voorstellen, geeft aan het huisje een massiever karakter dan het werkelijk bezit of ook wenschelijk zou zijn.

Maas. Ook bij dit ontwerp zijn de ramen goed geplaatst. De schikking van kast, kachel en overig mobilair is practisch. De architectuur drukt het mobiele karakter van het huisje niet zoo juist uit als dit bij het eerst bekroonde ontwerp het geval is, de wand met deur is de minst gelukkige en is wat rammelend.
Het overstekende dak, hoewel niet noodzakelijk geeft aan het geheel aan aangenaam aspect.

Batavier. Dit is het beste van een drietal ontwerpen (Triton en Concordia zijn de andere) die blijkbaar van dezelfde hand zijn. Het heeft een goede platte grond, en is een der weinige die een schuin afwaterend dak zonder goten hebben, wat rationeel te achten is daar elke afwatering uit den aard der zaak toch op de straat zal moeten plaats hebben. De constructie is echter niet voldoende aangegeven. Het uitwendige is zeer decoratief behandeld en het mobiele karakter is daarbij wel tot uiting gekomen.

Walhuisje. Het portaal in het huisje is overbodig te achten, en verkleint onnoodig de ruimte, architectonisch vertoont het ontwerp goede kwaliteiten, ofschoon het minder gecompliceerd kon zijn. Het denkbeeld van de paal voor de telefoonaansluiting is wel aardig doch wel eenigszins in strijd met het mobiele karakter van het huisje. Ook is hij niet gelukkig aangebracht.

Scheepvaart. Dit ontwerp dat blijkbaar van dezelfde hand is als „Maas" kan als een minder geslaagde editie hiervan gelden.

Anu. De portiek in het huisje is niet gemotiveerd, het verkleind de ruimte en een streven naar monumentaliteit is bij een onderwerp als het onderhavige niet op zijn plaats. Het is niet duidelijk uit welk materiaal het bovengedeelte van het huisje is samengesteld. Ook de dekselvorm, die hieruit spreekt is niet in overeenstemming met de constructie die een plat dak met opstaande en oploopende boeiboorden aangeeft. Overigens is het op niet onaardige wijze decoratief bewerkt.

Hoogzicht. Het op eenige treden boven den grond aanbrengen van den vloer van het huisje heeft geen zin en is in het gebruik eer hinderlijk dan een voordeel. Het is niet duidelijk welk materiaal voor het huisje is gebruikt; het geheel getuigt weinig van mobiliteit.

Scheepvaart I. De op twee plaatsen doorbroken rondom loopende groote luifel heeft weinig doel en zal moeielijk geconstrueerd kunnen worden. Het dak is te gecompliceerd en de goot bovenaan heeft weinig zin.

Anne. De dubbele deur is niet gemotiveerd en een te wijdsch element voor een klein huisje. Het ontwerp is architectonisch minder goed geslaagd, vooral de ruitverdeeling is niet aangenaam.

Hermes. Dit ontwerp mist geheel een mobiel karakter, hoewel blijkbaar van hout samengesteld herinneren de vormen meer aan metselwerk of gewapend beton. Het is keurig geteekend.

Drie kwadraten dooreen (geteekend). Een gril, maar geen geniale.

Amen. De ramen zijn veel te klein om een behoorlijk uitzicht naar buiten te waarborgen. De dakvorm is zeer gecompliceerd, het geheel is het tegendeel van eene mobiele constructie.

Triton en Concordia, zijn beide minder geslaagde editie's van Batavier.

'n Type. Dit ontwerp herinnert in alle opzichten aan de bekende huisjes zonder daarvan eene verbetering te zijn.

R. M. Het mobiele karakter spreekt niet voldoende, het dak is te gecompliceerd, kostbaar en geeft aanleiding tot inwatering. Een groote technische teekenvaardigheid, getuigende van een buitengewoon geduld en accuratesse is verspild aan eene niet gelukte voorstelling.

Libel I. De bloembakken zijn aan een huisje als het onderhavige niet op zijn plaats. De architectuur die echter wel wat veel aan die eener tentoonstelling doet denken is niet onverdienstelijk. Het fries is echter niet in overeenstemming met het overige en verre van fraai.

Walbaas Dit ontwerp vertoont verwantschap met Libel I, is niet onverdienstelijk doch wat onrustig. De gekleurde teekening doet beter dan die in lijnen.

Driehoek en twee cirkels (geteekend). Is een slechte copie van oude voorbeelden en veel te gecompliceerd van constructie die tot inwatering aanleiding geeft.

Arbeid Adelt, heeft verwantschap met het Driehoek in twee cirkels en is iets beter gelukt.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 18 JAN. 1919. = No. 3.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Staalstraat hoek Groenburgwal te Amsterdam, door A. A. Kok. — Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1918 (slot). — Manifest van „De Stijl", 1918 door J. P. M. — Brieven uit Rotterdam. Ons Postkantoor door Ir. M. J. Granpré Molière. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Ledenvergadering op 11 Januari 1919.

De eerste vergadering van de Maatschappij, na de Fusie met den Bond onder de nieuwe statuten, had plaats op 11 Januari 1919.

De presentielijst vermelde de volgende namen:

A. Mulder, W. de Jong, Albert H. van Rood, J. Coenraad Meischke, J. W. F. Hartkamp, J. C. van Epen, L. J. P. Kooken, E. G. Wentink, Th. J. Lammers, A. R. Hulshoff, Karel Muller, G. C. Bremer, L. Zwiers, Joh. D. Looyen, A. v. d. Sandt, H. A. van Anrooy, G. Stapenséa, H. Fels, W. J. de Groot, Herman v. Eijden, H. G. Jansen, J. v. d. Valk, G. Verschuyl, J. van Nieukerken, A. A. Kok, E. M. Rood, Jan de Meijer, E. H. P. Rosenboom, A. Mondt Jr., B. J. Ouëndag, R. Schüngel, Pl. v. d. Berg, B. v. Bilderbeek, M. A. van Nieukerken, H. A. Reus, M. E. Kuiler, A. Broese van Groenou, J. W. Hanrath, Foeke Kuipers, H. P. Berlage, Jaap Molenaar, M. Meijerink, P. A. Timmers, Paul J. de Jongh, A. J. Hekker, A. H. Wegerif Gzn., G. J. Postel Hzn., J. Herman de Roos, J. B. v. Loghem, D. F. Slothouwer, J. D. Gantvoort, Ph. J. Hamers, J. de Bie Leuveling Tjeenk, Jan Gratama, G. Versteeg, Jos. Th. J. Cuijpers, P. G. Buskens, A. P. Smits, S de Clercq, Leen Tol, A. C. van Dorssen, F. N. Nieuwerkerk, J. Th. v. Rossum, A. C. Lengkeek, A. J. van Doorn, A. K. Kruithof, J. v. Teeffelen, A. W. Weissman, A. v. d. Lee, Alb. Otten, Jac. v. Gils, J. E. v. d. Pek, Maurits Plate, H. v. d. Vijgh, C. J. Kruisweg, H. v. d. Kloot Meijburg, W. de Vrind Jr., H. W. Valk en Aug. M. J. Sevenhuijsen, J. J. P. Moolenschot, Jon. Ingenohl en twee, die helaas niet te ontcijferen zijn.

De tijdelijke Voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, opende de vergadering met de volgende rede:

M. H.,

De besturen van de Maatschappij en van den Bond noodigden mij uit, in mijn kwaliteit van voorzitter der fusie-commissie, deze constitueerende vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst — Bond van Nederlandsche Architecten, kortweg gezegd B.N.A., te presideeren, in afwachting van de verkiezing van een nieuw bestuur.

Dit bewijs van vertrouwen van beide besturen ten zeerste waardeerend, heb ik de mij opgedragen taak gaarne aanvaard, doordrongen van de groote beteekenis van dit moment, waarop bekrachtigd en bevestigd wordt de toenadering die, op basis der aangenomen, thans geldende statuten, is tot stand gekomen tusschen de twee architecten-vakvereenigingen in ons land, die ruim tien jaren lang naast elkaar, maar meestal gescheiden, hebben gewerkt voor éénzelfde doel.

Want al moge in beider statuten de omschrijving van dat doel, en de middelen om daartoe te geraken, niet geheel eensluidend zijn geweest, geest en streven waren, goed bezien, ten slotte homogeen, en beoogden de verheffing van de bouwkunst, de behartiging van de belangen onzer professie.

Met dit schoone doel voor oogen, is door beide vereenigingen al die jaren lang gewerkt met energie en met toewijding. Wij zijn hiervoor dank schuldig aan allen, die in de nu afgesloten periode van ons vakleven, hun werkkracht en tijd en invloed hebben dienstbaar gemaakt, om datgene te bereiken, wat het doel hunner vereeniging eischen mocht.

Gelukkig, het is op dit moment, nu de eenheid verkregen is, en wij in vriendschappelijken geest zijn te zamen gekomen, niet meer van overwegend belang, ons er in te verdiepen wie van tweeën wel in dien nobelen wedstrijd het hardste gewerkt, het meeste bereikt heeft; laten wij ons er toe bepalen te constateeren, dat er in beide vakkringen met wisselend succes gearbeid is, en laten wij ons gelukkig achten, dat ons hernieuwd vakleven in ruime mate zal kunnen profiteeren van de resultaten van dien arbeid, die wij nu hebben voort te zetten met ernstigen wil en met alle kracht die in ons is, opdat daardoor voor de bouwkunst, en voor hen die haar eerlijk en met toewijding beoefenen, de meest gunstige moreele en materieele uitwerking verkregen zal worden.

Zóó beschouwd, M. H., kunnen wij op dezen dag in alle oprechtheid de nu verkregen eenheid als een weldaad begroeten, temeer waar ditmaal, duidelijker dan ooit te voren, gebleken is, dat in beide kringen de wensch naar eenheid in waarheid aanwezig was.

Het heeft geen zin hier te treden in retrospectieve beschouwingen over de verschillende pogingen in den loop der jaren aangewend, om tot een hechte en gezonde organisatie onzer kunst- en vakbroeders te komen; pogingen die wij als grondige voorbereiding tot wat nu bereikt is, hebben te waardeeren. Genoeg zij erop te wijzen, dat in dat pogen van vroeger onmiskenbaar het bewijs was te zien, dat de behoefte om tot eenheid te komen onder ons werd gevoeld, en de herhaling van die pogingen op gezette tijden een aanwijzing dat het denkbeeld groeiende was, dat éénmaal toch die eenheid komen moest onder de werkers van gevoeligen aard en practischen geest, wier dagelijksche arbeid is: samenstemmen en opbouwen; en dat het feitelijk nog maar de *vorm* was waarnaar gezocht moest worden, om twee voor een gelijk doel zich inspannende corporaties, met elk voor zich een groote mate van zelfvertrouwen en rechtmatig gevoel van eigenwaarde, tot elkaar te brengen, en tot een soliede geheel om te zetten. Dat dit nu is mogen gelukken, is de niet geringe verdienste van de ledenvergaderingen beider vereenigingen, die, door een ernstig-willenden geest geleid, de fusie-voorstellen met de daarin vervatte statuten, gunstig hebben ontvangen, en het hebben mogelijk gemaakt dat die voorstellen, nadat in tweede lezing zooveel doenlijk rekening was gehouden met de wenken en wenschen van beide vereenigingen, met algemeene stemmen konden worden aangenomen.

Het is hier zeker wel de plaats, namens de fusiecommissie, de besturen en de leden van de Maatschappij en van den Bond, dank te zeggen voor de welmeenende en doeltreffende wijze, waarop zij het werk der commissie hebben gesteund; met daarbij een bijzonder woord van waardeering voor die leden der vereenigingen, die, hoewel niet geheel van harte instemmend met de strekking van sommige artikelen der aangenomen statuten, door onderteekening der U bekende verklaring, toch bereid werden bevonden tot het nemen van een loyale proef, die, naar we mogen vertrouwen, in alle opzichten bevredigend voor hen, zoowel als voor den nieuwen B. N. A., moge uitvallen.

En nu M. H., vergunt mij, hoewel Uw voorzitter van slechts enkele uren, U van deze plaats iets op het hart te drukken: Wanneer ge straks Uw bestuur zult gekozen hebben uit de nominaties, die daartoe door Maatschappij en Bond met zorg zijn opgemaakt, dan wacht dat bestuur, als representeerend en werkend orgaan van *de* vakvereening der Nederlandsche Architecten, een ongetwijfeld eervolle, maar ook buitengewoon omvangrijke taak, met een groote verantwoordelijkheid.

Van zijn eerste optreden af toch, zal dat bestuur de oogen op zich gevestigd weten van allen, die, in eenig verband, deel uitmaken van ons vakleven; het zal zich terstond reeds geplaatst zien voor de bestudeering van vele vraagstukken, o. m. die, welke in de conclusies van het fusie-rapport zijn genoemd, en waarvan de behandeling en oplossing als urgent zijn te beschouwen; het zal met wijsheid en tact leiding moeten geven aan onze organisatie; in eigen kring en daarbuiten moeten optreden, en ingrijpen telkenmale wanneer de omstandigheden dit noodig maken. Dat bestuur kortom zal moeten toonen, wat de nu verkregen eenheid waard is voor. de bouwkunst in den meest uitgebreiden zin, en voor de belangen van het architectenberoep.

Maar M. H., en nu ga ik iets zeggen, wat in ons vereenigingsleven, (waarin, jammer genoeg, een bezielend enthousiasme zich zoo zelden openbaart) bij herhaling is verklaard: wij leden hebben het recht niet de volle kracht, de volle toewijding van ons bestuur te verlangen, indien wij zelf onze medewerking weigeren. (Instemming).

Wij toch zijn er niet mee klaar een fusie tot stand te hebben gebracht tusschen twee zelfstandige vakvereenigingen; wij zijn er niet mee klaar een bestuur te hebben gekozen uit de besten onzer leden; wij zijn er niet mee klaar, dat bestuur ons vertrouwen te geven met de opdracht: gaat nu maar hard aan 't werk, wij zullen afwachten, wat ge voor de bouwkunst en voor onze professie zult tot stand brengen.

M. H. De nu verkregen eenheid zou in haar uitwerking teleurstellend, voor ons vakleven vrijwel waardeloos zijn, indien het nieuwe bestuur met zulk een opdracht zijn functie moest aanvaarden. Neen, zóó moet het *niet* gaan; ons bestuur heeft recht op onze belangstelling en medewerking; het moet bij het begin van zijn arbeid er op kunnen rekenen, dat wij allen bereid zijn naar beste krachten mede te werken aan het gemeenschappelijk doel, dat wijzelf ons hebben gesteld in de door ons aangenomen statuten.

Wij zullen ons één moeten voelen met onzen vernieuwden vakbond, niet op de eerste plaats uit eigen belang, hoewel dit er feitelijk toch bij betrokken is, maar om, met een groote mate van onbaatzuchtigheid, hoogere en algemeene belangen te dienen. Wij zullen die belangen te verdedigen hebben, waar deze mochten worden bedreigd. Wij zullen stelling moeten nemen tegen pogingen, die verkorting onzer rechten, miskenning onzer aanspraken inhouden; tegen allerlei misbruiken, die zich voordoen, niet het minst bij hen, met wie wij door de buitenwereld, die niet te onderscheiden weet, als collega's worden gelijkgesteld, maar die voor onzen stand een voortdurende blamage zijn, waarvan wij ons zoo radicaal mogelijk dienen te bevrijden.

Wanneer wij in die richting werkende, voor de eer en de natuurlijke orde van ons vakleven opkomen; zóó met ons bestuur in collegialen geest mee arbeiden, dan voorzeker, maar dan ook alleen, kunnen door krachtige organisatie, doeltreffende methode, door toewijding en werkzaamheid van allen, groote dingen worden tot stand gebracht, die het vertrouwen en het aanzien, en daarmede den invloed van den architectenstand blijvend zullen verzekeren.

M. H. Met een welkom aan U allen, en met den hartgrondigen wensch, dat onze vereeniging geluk moge hebben in haar streven en werken, verklaar ik deze haar eerste ledenvergadering voor geopend. (Luid applaus).

Op voorstel van den Voorzitter wordt hierna besloten punt 6 der agenda, de behandeling van de lijst van den Nat. Woningraad, niet te bespreken.

Vervolgens waren verschillende verkiezingen aan de orde.

Vóór de tweede stemming der bestuursverkiezing deelde de heer Foeke Kuipers mede niet in aanmerking te willen komen voor lid van het Bestuur.

De heer Broese meende uit naam van de M.B.V.A. den heer Paul de Jongh ter aanvulling van de nominatie te mogen aanbevelen. Van de zijde van den Bond werd toen de heer de Jongh alsnog op de nominatie geplaatst.

Tot lid van het Bestuur werden gekozen de heeren A. Broese van Groenou, H. Fels, C. N. van Goor, Paul J. de Jongh, D. F. Slothouwer, J. van der Valk en G. Versteeg.

Tot Voorzitter werd gekozen de heer A. Broese van Groenou, die zich bereid verklaarde de eervolle plaats weer te mogen innemen, onder dankzegging aan de aanwezigen voor het in hem gestelde vertrouwen.

In de plaats van den heer de Jongh werd op de nominatie van den Bond voor de Commissie van Onderzoek geplaatst de heer H. A. Reus.

Tot leden dezer Commissie werden gekozen de heeren G. C. Bremer, S. de Clercq, Jos. Th. J. Cuypers, J. W. Hanrath en H. A. Reus.

Vervolgens werd op voorstel van den tijdelijken voorzitter de Fusie-Commissie opgedragen het concept Huishoudelijk Reglement op te maken.

Hiermede was de agenda afgewerkt en dankte de Voorzitter de heeren die het stembureau hadden gevormd, en een zware taak achter den rug hadden.

De meeste der aanwezigen ter vergadering vereenigden zich hierna aan de gemeenschappelijke lunch in het American-Hotel, waar de Voorzitter de heer Broese van Groenou de leden nog eens opwekte om ieder een gedeelte van hun vrijen tijd aan de vakvereeniging te wijden; dan zal, afwijkend van hetgeen de puntdichter meende te moeten voorspellen, deze echt wel degelijk vruchten afwerpen!

J. P. MIERAS.

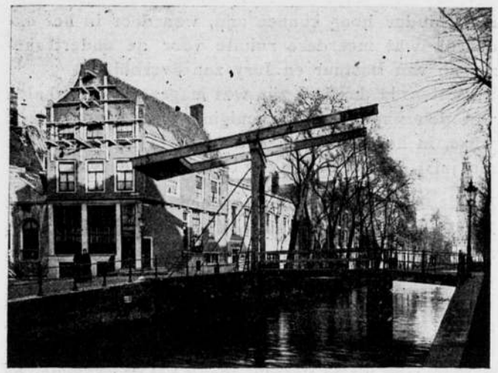

Vóór de herstelling.

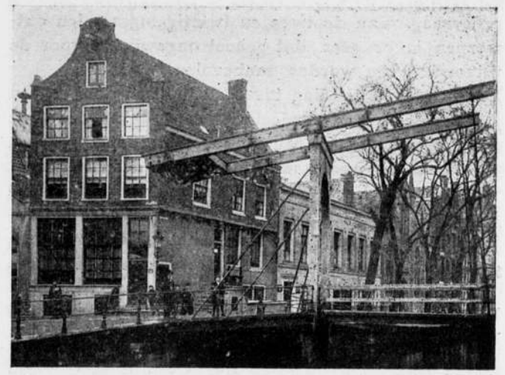

Na de herstelling.

Het huis Staalstraat hoek Groenburgwal te Amsterdam.

STAALSTRAAT HOEK GROENBURGWAL TE AMSTERDAM.

Het huis op den hoek van de Staalstraat en den Groenburgwal is voor eenige jaren door de Gemeente aangekocht, omdat de belendende perceelen, zoowel aan de gracht- als aan de straatzijde reeds Gemeente-eigendom waren. Zij zijn in gebruik bij den Gemeentelijken gezondheidsdienst, die er zijn kantoren gehuisvest heeft. De groote belangen, verbonden aan het bezit van een belangrijk complex in de oude stad voor eventueel benoodigde bouwwerken behoeft niet nader te worden toegelicht.

In het hoekhuis was sedert jaar en dag een kroeg gevestigd. Na den aankoop is het perceel drooggelegd. De versleten deurdrempel is gekeerd en daarmede slechts voor den meer scherpen toeschouwer de vroegere bestemming te herkennen.

Na verloop van tijd bleek het perceel in niet al te besten staat te verkeeren; de voorgevel dreigde voorover te vallen. Bij onderzoek bleek de steen best, doch de mortel minderwaardig te zijn, zoodat de steenen als van elkander gleden.

Alhoewel het huis allerminst als een groot kunstwerk te beschouwen is en de voorgevel minstens een eeuw later is gemaakt dan de zijgevel, vormt het geheel een zoodanig belangrijk deel van het stadsbeeld, dat het behoud van het perceel als een noodzaak te beschouwen was.

De voorgevel is voorzichtig afgebroken, de steenen schoongebikt en de gevel weer opgemetseld, precies zooals hij vroeger was, natuurlijk met inbegrip van verschillende noodige herstellingen aan constructiedeelen. Van de gelegenheid is tevens gebruik gemaakt om de kozijnen van de eerste verdieping te voorzien van nieuwe ramen met meer passende roedeverdeeling en om het leelijke glasraam op het dak te doen verdwijnen.

De kosten hebben rond f 1000.— bedragen.

De restauratie is uitgevoerd onder leiding en toezicht van de Afdeeling Gebouwen van den Dienst der Publieke Werken.

A. A. KOK.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM. JURYRAPPORT OVER DE PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1918.

(Vervolg en slot van pag. 14.)

A en B. Dit ontwerp heeft niet het gewenschte karakter. Het zou beter voldoen als tramwachthuisje, doch is ook als zoodanig niet zeer geslaagd te noemen.

Wanda. Het uitzicht naar buiten en zelfs de verlichting van het inwendige zijn door de te kleine ramen niet voldoende verzekerd. Het ontwerp is architectonisch als mislukt te beschouwen.

Pax. De erker aan een der wanden is niet op zijn plaats, het gebogen dak is te gecompliceerd.

In kleur. De architectonische behandeling herinnert te veel aan die eener tentoonstelling. De zijwand met het raam is goed van verhouding, die met de deur en vooral het gedeelte boven de deur is niet gelukt.

C. E. In cirkel (geteekend). Heeft weinig goede kwaliteiten en niet het karakter van verplaatsbaarheid.

Ruit. De verhoogde vloer en de treden voor den ingang zijn niet op hun plaats en in 't gebruik hinderlijk, de kap is veel te groot en het geheel heeft niet een karakter van mobiliteit.

Derby 1918. Dit aan een badkoetsje herinnerend ontwerp kon in geen enkel opzicht geslaagd genoemd worden.

GETUIGSCHRIFT DER VEREENIGING - BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP. -

Hoe moeielijk het is het juiste karakter bij een ontwerp als dit te treffen, bewijst ook weder deze

prijsvraag. Van de twee en twintig ingezonden ontwerpen is er geen dat geheel ongewijzigd voor de uitvoering kan worden aanbevolen.
Een goede verhouding tusschen licht en donker, een juiste plaatsing of verdeeling van de tekst, een goed decoratief karakter. een voldoend duidelijk spreken van wat als hoofzaak van het Getuigschrift moet worden geacht, zonder de harmonie van het geheel te storen, zijn eigenschappen, die in de meeste ontwerpen slechts ten deele met elkander gepaard gaan, doch elk op zich zelve in een deel ervan in meerdere of mindere mate tot hun recht zijn gebracht.
Dit neemt niet weg dat behoudens een zeker aantal beslist minderwaardige ontwerpen de meeste getuigen van een zekeren aanleg bij de ontwerpers die slechts ontwikkeld behoeft te worden om op den duur tot de gunstige resultaten te kunnen leiden.
Bij de eerste schrifting werden uitgeschoten de navolgende motto's: Recht, Diana, Drie cirkels dooreen (geteekend), Finis coronat opus, Eenvoud, Vief, A, B, C en Dragon.
Bij de tweede schrifting vielen uit de motto's: Bekroning, Hoofdstad, Idealen en B[I].

Bij de derde schrifting werden terzijde gelegd de motto's H, A[I], N, S en Johanna, zoodat overbleven zoodat overbleven de motto's: Ster, Loon naar Werken en Zwart, aan welke respectievelijk de eerste, tweede en derde prijs werden toegekend.
Omtrent de verschillende ontwepen merkt de Jury op:
Ster. De algemeene opzet van dit ontwerp is geslaagd te noemen; er bestaat een goede verhouding tusschen licht en donker en het is van een goede decoratieve werking; de naam der Vereeniging komt behoorlijk tot haar recht.
De gedrukte tekst valt het daarvoor bestemde vak op de juiste wijze. Het is echter slordig geteekend en zou, voordat het gereproduceerd kon worden, in in dit opzicht herzien moeten worden, daarbij zou het wapen bovenaan met den gefigureerden ondergrond, wat verfijnd kunnen worden, terwijl in het ondergedeelte een grooter vak voor de handteekeningen van Bestuur en Jury behoort gereserveerd te worden. Behoudens deze correctie's beveelt de jury het ontwerp voor reproductie aan.

Loon naar werken. Is in hoofdzaak opgevat als voor typografische uitvoering geschikt, wat, in verband met den programmaeisch, ten deze als een verdienste is aan te merken. In het vak met den tekst is echter te weinig samenhang zoodat het dit vak niet tot een geheel maakt.
In totaal maakt het ontwerp een eenvoudigen doch beschaafden indruk.

Zwart. Een uiterst eenvoudig ontwerp van goede verhoudingen en voldoend decoratieve werking. Het vak met den tekst kon rustiger zijn.

Johanna. De algemeene opzet van dit ontwerp is goed en van decoratieve werking. Het bovengedeelte zou iets minder hoog kunnen zijn, waardoor in het ondervak wat meerdere ruimte voor de onderteekeningen van Bestuur en Jury zou overblijven.
De letters in den kop zijn wat mager en het herhalen van den naam der Vereeniging, op zoo opvallende wijze, in het begin van den tekst, in het ondervak is niet juist, deze tekst kon ook beter het ondervak vullen.

H, A[I], N en S zijn vier ontwerpen van een zelfde karakter (en vermoedelijk ook wel van dezelfde hand) met onmiskenbaar decoratief talent opgezet, doch te onrustig. De letters zijn mede als onderdeel der versiering opgevat. In 't midden latende of dit meer of minder juist is te achten, werkt het niet mede tot de duidelijkheid daarvan en is deze niet langs typografischen weg uit te voeren, zooals het programma *„bij voorkeur"* vraagt. Het ontwerp: „H" komt den jury het best geslaagd voor.
Bij de ontwerpen N en S. moeten de handteekeningen van Bestuur en Jury met wit aangebracht worden, wat niet zoo gemakkelijk zou zijn te bewerkstelligen.

B[I]. Hoewel de geornementeerde rand knap is samengesteld is hij onrustig van werking. Het arceeren of stippelen van het fond van den rand zou vermoedelijk de onrust temperen en het geheel aannemelijker maken. De verdeeling van den tekst en de letters zijn goed.

Idealen. Dit is een keurig geteekend, maar niet belangrijk ontwerp. Het vak voor den tekst is goed gevuld, de afscheiding tusschen midden- en ondervak is echter niet juist gedacht, daar de onderteekeningen van Bestuur en Jury een geheel met den tekst behooren te vormen.

Hoofdstad. Dit ontwerp toont overeenkomst in behandeling met motto *Johanna*, doch is veel eenvoudiger. De zwarte hanger in het onderveld is wel van decoratieve werking, doch niet gemotiveerd en schaadt in hooge mate de duidelijkheid van den tekst. Ook hier werkt de zoo op den voorgrond tredende herhaling van den naam der Vereeniging storend. De tekst zou ook niet langs typografischen weg zijn uit te voeren.

Bekroning. Een niet van nuchterheid vrij te pleiten ontwerp. Het wapen van Rotterdam is te veel uit zijn normale verhouding gerukt. De letters zijn goed van vorm, doch er is te veel verscheidenheid in grootte wat aan de rust schaadt.

Dracon. Noch de versierende rand, noch de letters zijn fraai van conceptie en groepeering; het geheel maakt geen aangenamen indruk.

A, B en C. Drie ontwerpen uit den ouden doos en dan in hun soort nog zeer middelmatig van ontwerp en uitvoering.

Vief. Een moeielijk te beoordeelen ontwerp. Mogelijk dat, indien de bewerking van het fond niet zoo overheerschend was, het van betere werking zou zijn. In zijn tegenwoordigen vorm is het te onduidelijk en niet geschikt voor het doel.

Eenvoud, is niet van eenige decoratieve werking en voldoet dus niet aan de bedoeling die bij het uitschrijven van de prijsvraag voorzat.

Finis Coronat Opus. Versiering en lettervorm hebben weinig karakter. De tekst vormt geen geheel.

Diana. Het gedeelte voor opschrift en tekst is onnoodig verkleind, versiering en lettervormen zijn zwak van conceptie en uitvoering. Het geheel is zonder samenhang.

Drie cirkels dooreen (geteekend) en *Recht* hebben weinig verdienste en geven geen aanleiding tot nadere bespreking.

Rotterdam, 16 December 1918.

De Jury:	A. H. WEGERIF GZN.
W. VAN BOVEN.	Ir. J. C. VAN DEN BERG.
Ir. M. PH. J. H. KLYNEN.	C. N. VAN GOOR.

MANIFEST VAN „DE STIJL", 1918.

1. Er is een oud en een nieuw tijdsbewustzijn.
Het oude richt zich op het individueele.
Het nieuwe richt zich op het universeele.
De strijd van het individueele tegen het universeele openbaart zich, zoowel in den wereldkamp als in de kunst van onzen tijd.
2. De oorlog destructiveert de oude wereld met haar inhoud: de individueele overheersching op elk gebied.
3. De nieuwe kunst heeft naar voren gebracht hetgeen het nieuwe tijdsbewustzijn inhoudt: evenwichtige verhouding van het universeele en het individueele.
4. Het nieuwe tijdsbewustzijn staat gereed zich in alles, ook in het uiterlijke leven te realiseeren.
5. Traditie, dogma's en de overheersching van het individueele (het natuurlijke) staan deze realiseering in den weg.
6. Daarom roepen de grondleggers der nieuwe beelding allen, die in de hervorming der kunst en kultuur gelooven op, deze hinderpalen der ontwikkeling teniet te doen, zóó als zij in de nieuwe beeldende kunst — door natuurlijken vorm op te heffen — hebben te niet gedaan, hetgeen de zuivere uitdrukking der kunst, de uiterste consequentie van alle kunstbegrip belemmert.
7. De kunstenaars van heden hebben, gedreven door éénzelfde bewustzijn over de geheele wereld, op geestelijk terrein deelgenomen aan den wereldkamp tegen de overheersching van het individualisme, de willekeur. Zij sympathiseeren daarom met allen, die, hetzij geestelijk of materieel, strijden voor de vorming van een internationale eenheid in Leven, Kunst en Kultuur.
8. Het orgaan „De Stijl", dat zij met dat doel hebben opgericht, tracht bij te dragen de nieuwe levensopvatting in het licht te stellen. Medewerking van allen is mogelijk door:

Dit manifest, in 4 talen opgesteld, zal, zoodra het verkeer met het buitenland weer hersteld is, afzonderlijk, in een groote oplaag vanuit de verschillende kunstcentra in het buitenland worden verspreid.

9. I. Als blijk van instemming, toezending (ter Redactie) van uw naam (volledig), adres, beroep.
II. Bijdragen in den uitgebreidsten zin (kritische, filosofische, architectonische, wetenschappelijke, literaire, muzikale enz. alsmede reproductieve) voor het maandblad „De Stijl".
III. Overzetting in andere talen en verspreiding van de denkbeelden gepubliceerd in „De Stijl".

Handteekeningen der medewerkers:

THEO VAN DOESBURG,	ANTHONY KOK,
ROBT. VAN 'T HOFF,	PIET MONDRIAAN,
VILMOS HUSZAR,	G. VANTONGERLOO,
	JAN WILS.

Een manifest heeft ten doel beginselen bloot te leggen, en we kunnen dus vragen, wat komen we te weten omtrent de grondgedachte van het tijdschrift „De Stijl". We treffen deze aan in punt 3, waar het luidt, dat „het nieuwe tijdsbewustzijn evenwichtige verhouding van het universeele en het individueele inhoudt". Dat „dit nieuwe tijdsbewustzijn gereed staat zich in alles te realiseeren" raakt het beginsel niet, evenmin als dat „er een en ander die realiseering in den weg staat." Dit raakt de vraag „wat moet er zooal gebeuren, om de beginselen te verwerkelijken?" „Dat de kunstenaars van heden strijden voor de vorming van een internationale eenheid in Leven, Kunst en Kultuur" mag loffelijk zijn, maar betreft weer meer het middel om een doel te bereiken, dan het doel zelf. Welbeschouwd bevat dus punt 3 de quintessence van het manifest, aangezien punt 1 en 2 historische feiten noemen, die geconstateerd worden.
De nieuwe kunst wenscht dus: een evenwichtige verwichtige verhouding van het universeele en het individueele. Als er een verhouding is, zijn er twee dingen: het universeele en het individueele; het eerste mag het laatste niet overtreffen en omgekeerd.
Hiermede is wel eenigszins in strijd wat punt 1 geeft, nl. „dat het nieuwe tijdsbewustzijn zich richt op het universeele"; is dat waar, dan is er geen verhouding. Volgens stelling 2 „destrueert de oorlog de individueele overheersching op elk gebied"; dus kan er van verhouding geen sprake meer zijn. Zegt nu verder: *evenwichtige verhouding* iets omtrent den *aard* der zaken, die tot elkander in verhouding staan? We vernemen alleen, dat de eene zaak gericht is op het individueele en de andere op het universeele. Er moet dus iets individueels en iets universeels in een kunstwerk zijn. Heeft nu de oude kunst ooit daaraan getwijfeld? Een kunst uitsluitend universeel wordt banaal, een kunst, uitsluitend individueel, wordt niet nagevoeld en verliest dus alle werking.
Het is niet de nieuwe kunst, die de evenwichtige verhouding proclameert!
Het zou echter kunnen zijn, dat de woorden *individueel* en *universeel* iets anders beteekenden bij de onderteekenaars van het manifest, dan ik mij voorstel. Immers de heeren gebruiken meer andere woorden, waarbij men geneigd is te vragen: wat is, nauw-

keurig gezegd, de beteekenis er van? Zoo spreken ze van een „nieuw tijdsbewustzijn" en noemen dat in de Fransche tekst *connaissance des temps*, in de Engelsche tekst *consciousness of time*. Hier blijkt ons *bewustzijn* eenvoudig klakkeloos vertaald te zijn en is tijdsbewustzijn in het manifest hetzelfde als in den zin: Een zuigeling heeft nog geen tijdsbewustzijn.
Kennen we nu aan *tijdsbewustzijn* de beteekenis toe: *geest des tijds*, dan vernemen we, dat (zeker tot 1918) men vroeger zich richtte op het individueele en onze oorlog was een openbaring van den strijd van het individueele tegen het universeele. „Du sprichst ein grosses Wort gelassen aus" — het schijnt mij toe, dat er veel moed noodig is, om een dergelijke stelling uit te spreken. Hoe moeten we nu: *individueel* en *universeel* opvatten? Precies zooals indien we van het *individueele* en *universeele* in de kunst spreken? Het Manifest mist in mijn oog de klaarheid, die in een dergelijk stuk in de eerste plaats gewenscht is. Het kan zijn, dat de gedachte van de Redactie van „de Stijl" niet tot volkomen uiting is gekomen. Misschien willen de heeren den welwillenden en nadenkenden lezer wel nader verduidelijken, wat hem duister is. Zij zullen er waarschijnlijk wel prijs op stellen, dat men *universeel* goed gevoelt, wat zij beoogen. J. P. M.

BRIEVEN UIT ROTTERDAM.

ONS POSTKANTOOR.

Het verslag onder dit hoofd, dat ge vindt in de Rotterdammer van 14 Januari, avondblad, is een voorbeeld van zuivere kunst-beschouwing. Ik kan dus, wat de tentoonstelling van het postkantoor-ontwerp betreft, eigenlik wel geheel volstaan met de overname van een deel uit dit stukje. Daar staat dan:
„Tweeërlei is tentoongesteld. Allereerst geven teekeningen en maquetten gezicht op het geheel. Door een straat ervan gescheiden, komt naast het stadhuis een postkantoor, dat 71.5 M. breed en 85 M. lang is. Het zal een voorgevel hebben van moezel kalksteen op granieten basement. Die kalksteen zal geen „mantel" zijn met iets als b.v. een betonbouwvlak erachter. Van de grèskleur, die de gevel zal hebben, krijgt men indrukken in de zaal. Er komt op de drie verdiepingen een forsch-lijnend dak, dat rood zal zijn.
Door den hoofdingang komt men in een hal die 40 M. lang, 20 M. breed en 22 M. hoog zal zijn. „Central" uit Den Haag zou er in kunnen staan. De hal zal van gewapend beton zijn, de muren van donker grès waarop een kettingvormige lichtgele boog komt, een overkapping, vrijstaand van het gebouw.
Links, achterin de Kringzaal is een duidelijke teekening van den voorgevel, de traveeën uitbeeldend, van welke het groote stucwerk aan den achterwand der zaal een beeld geeft.
Dat is de arbeid van den jongen kunstenaar Van Lunteren. Hier laat hij nu, met een enkel werkelijk gebeeldhouwd beeld, doch erbij gezet om de realiteit van den beeldhouwersarbeid te toonen, voorbeelden in stuc zien van zijne sluitsteenen en van groote figuren, welke hij in de middentraveeën te maken krijgt" enz.
Verder zal ik niet citeren; voor uw bevatting zal het bovenstaande al rijkelik veel zijn. Liever vertel ik u iets van een aanstaande tentoonstelling, die in dezelfde Kunstkring zal worden gehouden.
Tweeërlei zal daar worden tentoongesteld. Allereerst zullen teekeningen en schilderijen gezicht geven op het geheel. Door tussenruimten gescheiden zullen de schilderijen aan de wand hangen. Ze zullen verschillend van afmeting zijn; ze hebben elk 4 rechte hoeken, elk dezer hoeken zal 90 graden Fahrenheit meten. De doeken zullen plat zijn; deze platten zullen afgedekt zijn met iets als b.v. houtcement. Om deze schilderijen komen lijsten; dit zijn de trekkingslijsten van de staats-loterij.
Van de kleuren, die de schilderijen hebben, zal men indrukken krijgen in de zaal.
De schilderijen zijn bedekt met verschillende kleurstoffen van Talens, afwisselend van dikte en gemengd met sla-olie en wijn-azijn, op linkrusta. De lijsten zijn van champagne-hout. Midden in de zaal zal een zeer duidelik schilderij hangen, het zal 1.50 M. lang en 1.93 M. breed zijn. Het „melkmeisje" van Vermeer zou er viermaal uit kunnen. Het is een werkelik geschilderd schilderij, geschikt om de realiteit van de schildersarbeid te tonen. Het beeldt een fors-lijnend landschap uit, waarin rood en groen voorkomen. Het is het beeld van een beelderig gebeeldhouwde brug, waarop een voorbeeldig gebeeldhouwd beeld een beeld van verbeeldingskracht moet verbeelden.....
Geachte lezer, ik laat het hierbij; ge begrijpt uit dit weinige, van hoeveel belang deze tentoonstelling ons voor de toekomst onzer beschaving zal zijn, en hoezeer ze de pen waard is van mijn kleine neefje, die dit alles aan mij schreef.

Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.

BERICHTEN.

Nieuw Hoofd Bouwkundig Weekblad.
Het veranderen van de initialen der Mij, maakte het noodzakelijk het binnenblad van een ander hoofd te voorzien. Het in dit nummer afgedrukte hoofd is vervaardigd door den heer P. L. Marnette, te Amsterdam, die het ontwerp en de teekening in één avond leverde. Dit hoofd zal zoolang worden gebruikt, totdat omtrent een eventueel gewijzigden vorm van het Bouwkundig Weekblad nader is beslist.

Commissie van Redactie.
De tegenwoordige Commissie van Redactie heeft zich bereid verklaard, de zorg van de redactie op zich te zullen blijven nemen, totdat de nieuwe Redactiecommissie, na de vaststelling van het gewijzigde Huishoud. Reglement zal zijn gekozen.

Advies-Commissie in Noord-Holland.
In de Advies-Commissie in Noord-Holland is in de plaats van den heer J. v. d. Waerden benoemd de heer Aug. J. M. Sevenhuijsen, arch. B. N. A. te Haarlem.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.— Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 25 JAN. 1919. = No. 4.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Haagsche Verkeersverbeteringen in de omgeving der Staatsspoor, door S. de Clercq.

OFFICIEEL GEDEELTE.

BESTUUR VAN DEN B.N.A.

Op zijn eerste vergadering op Dinsdag 21 Januari j.l. heeft het Bestuur zich als volgt geconstitueerd:

Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter,
Paul J. de Jongh, Vice Voorzitter,
Ir. D. F. Slothouwer, Secretaris,
J. van der Valk, Penningmeester.
H. Fels,
C. N. van Goor, } leden zonder bepaalde functies.
G. Versteeg,

Het adres van den Secretaris is Marnixstraat 402, Amsterdam.

LEDENVERGADERING
(VOORLOOPIGE AANKONDIGING)

De eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden op **Zaterdag 15 Februari 1919, te Den Haag,** op nader te vermelden plaats en uur.

Verklaring Lidmaatschap.
Het Bestuur van den B. N. A. verzoekt dringend degenen, die de in de overgangsbepalingen (Art. 17 § 34) der Statuten genoemde verklaring nog niet hebben ingezonden, dit alsnog te willen doen **vóór 12 Februari a.s.**

Eereraad M. B. V. A.
De thans afgetreden Eereraad der M. B. V. A. verzoekt mij het volgende geval onder de aandacht der leden te willen brengen.
Door het Bestuur is aan den Eereraad een dossier overgelegd met een brief, door een der leden verzonden aan timmerlieden en aannemers in een plaats, waar eenigen tijd geleden een Schoonheidscommissie is ingesteld. In verband hiermee beveelt het lid zich aan tot het maken van ontwerpen en het verbeteren van bouwplannen.
De Eereraad keurde deze handeling ten sterkste af, aangezien het instituut van de schoonheidscommissie daarmee benadeeld wordt; dit instituut zal zeker geen burgerrecht verkrijgen, indien het, door welke architecten ook, misbruikt wordt tot het lokken van cliëntèle.
De eereraad acht deze practijken niet oirbaar, en wenscht dit ter kennis te brengen van allen, die in dit geval niet weten, welke houding zij moeten aannemen.

Adres aan de Tweede Kamer.
Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.
Daar het ontwerp van wet tot regeling inzake vaststelling van een bouwverbod op gronden langs rijkswegen, ingediend bij Koninklijke Boodschap van 4 November 1915 (zie Handelingen der Staten-Generaal, Bijlage 1915—1916 no. 230) weldra in de afdeelingen van Uw College zal worden behandeld, neemt het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting de vrijheid Uw College mede te deelen, dat het ernstige bedenkingen heeft tegen de wijze, waarop deze materie in het aanhangig ontwerp is bewerkt.
In het algemeen gesproken, juicht het Instituut het ten zeerste toe dat een regeling wordt getroffen, waarbij het mogelijk zal zijn ook op gronden langs rijkswegen, voor het geval die gronden in de naaste toekomst geheel of gedeeltelijk voor verbetering van een weg noodig zullen zijn, een bouwverbod te leggen.
Het Instituut is echter van oordeel, dat het niet gewenscht mag heeten dit voor het genoemde doeleinde afzonderlijk te doen, terwijl nog geenszins vaststaat, hoe in het vervolg de bepalingen omtrent het bouwverbod krachtens de woningwet zullen luiden. Hoe moeilijk het is om een goede regeling voor deze materie bij de wet vast te leggen, mag worden afgeleid uit het feit, dat in het wetsontwerp-Heemskerk tot wijziging van de Woningwet ingrijpende veranderingen in deze zijn voorgesteld, welke voorstellen echter in het onderwerp-Cort van der Linden wederom voor een groot gedeelte zijn omgewerkt. Is het Instituut goed ingelicht, dan zal de behandeling van deze stof bij een eventueele wijziging van de Woningwet door deze Regeering voorloopig worden uitgeschakeld. Doch dit zal dan stellig niet gebeuren, omdat de bestaande regeling voldoet, integendeel, de scheiding, welke in de Woningwet tusschen de voorschriften tot vaststelling van rooilijnen (art. 3

eerste lid a.) en het bouwverbod (art. 27) is gemaakt, wordt terecht afgekeurd, wijl zij een bron is van begripsverwarringen. Ook in het voorloopige wetsontwerp is niet steeds het onderscheid tusschen deze beide goed in het oog gehouden. Het Instituut acht het daarom raadzaam met vaststellen van voorschriften betreffende het bouwverbod op gronden langs rijkswegen te wachten, totdat de algemeene lijnen zijn aangegeven, waarlangs deze materie zal worden geregeld. Of dit zal geschieden in een gewijzigde Woningwet of bij afzonderlijke wet kan hier gereedelijk in het midden worden gelaten.
Geldt het genoemde bezwaar tegen elk wetsontwerp, dat het bouwverbod op gronden langs rijkswegen zou regelen, tegen het aanhangig gemaakte heeft het Instituut in het bijzonder ernstige bedenkingen.
Vooreerst zij er op gewezen, dat de voorgestelde regeling en die van de Woningwet niet parallel loopen. Om een paar voorbeelden te noemen:
a. Volgens art. 1 van het ontwerp worden onder bouwwerken, welke verboden kunnen worden o. m. ook verstaan schuttingen, heggen en andere afsluitingen. De vraag mag gesteld, of een gemeentelijk bouwverbod zich ooit tot schuttingen en heggen zou kunnen uitstrekken, zonder in strijd te komen met art. 629 B. W., hetwelk bepaalt, dat ieder eigenaar zijn erf mag afsluiten.
b. Krachtens Hoofdstuk II van het wetsontwerp zal aan de eigenaren van de gronden schadeloosstelling worden gegeven in verband met de waardevermindering, welke het perceel door het bouwverbod heeft ondergaan. Bij een gemeentelijk bouwverbod wordt geen schadeloosstelling gegeven. Alleen wanneer het verbod gelegd is op meer dan 1/3 van de aan één eigenaar toebehoorende gronden, die in een uitbreidingsplan zijn begrepen, moeten de redenen worden medegedeeld waarom niet tot onteigening wordt overgegaan. Het verschil van behandeling in beide gevallen wordt niet opgeheven door het feit, dat bij een rijksverbod geen schadeloosstelling zal worden betaald, wanneer volgens gemeentelijke verordening geen bouwwerken op de gronden mogen worden geplaatst (art. 13 van het ontwerp).
Bovendien mag als een ernstig bezwaar worden aangemerkt dat er geen verband is gelegd tusschen het wetsontwerp en de Onteigeningswet. Het moet toch onmogelijk wezen, dat men eerst de schadeloosstelling geniet, welke krachtens dit ontwerp in uitzicht wordt gesteld en straks nog eens, wanneer tot onteigening wordt overgegaan. Het komt het Instituut voor dat de beide aangelegenheden tezamen moeten worden bebehandeld, waardoor tevens vermeden wordt, dat twee omslachtige procedures over eenzelfde zaak worden gevoerd.
Voorts mag wel overwogen worden, of niet de redactie van Hoofdstuk II de verwachting opwekt, dat te allen tijde, wanneer een rijksbouwverbod op gronden wordt gelegd, schadeloosstelling zal worden betaald. Het spreekt echter vanzelf dat in tal van gevallen niet de minste schade tengevolge van het verbod wordt geleden, b.v. waar het geldt grond, verre buiten de kom der gemeente gelegen. Men lette ook op art. 13, tweede zin van het ontwerp, hetwelk bepaalt, dat in gemeenten waar geen verbodsvoorschriften voor het plaatsen van bouwwerken langs wegen in de verordening zijn opgenomen, voor de bepaling der schadeloosstelling geen rekening wordt gehouden met grond, die gelegen is aan de wegzijde van eene lijn, getrokken op een afstand van drie meter evenwijdig aan de grens van den weg. Zal door deze bepaling niet de gedachte opgewekt worden, dat voor elk bouwverbod, dat zich verder dan de genoemde 3 M. uitstrekt, schadeloosstelling behoort te worden betaald en zal zich daardoor niet bij een toekomstige regeling een ongewenscht praejudicium in den aangegeven zin hebben gegrond.
Niet minder aandacht verdient de vraag of de gemeenteraden, wanneer dit ontwerp tot wet zal zijn verheven, ertoe zullen neigen met het vaststellen van rooilijnen te wachten om de eigenaars der betrokken perceelen niet van de rijksschadeloosstelling te berooven.

Ten slotte zij nog gewezen op het groote gevaar, dat de gronden langs de Rijkswegen door deze regeling in waarde zullen stijgen, en grondspeculanten er zich dientengevolge van zullen meester maken in de hoop op schadeloosstelling na een opgelegd bouwverbod. Hieruit zal noodzakelijk voortspruiten dat de bouwterreinen onnoodig duurder worden, hetgeen zeker niet gewenscht mag heeten.

Het is om deze redenen, dat het Instituut meent bij Uw College erop te moeten aandringen genoemd wetsontwerp niet aan te nemen en tot den Minister van Waterstaat het verzoek te richten te willen bevorderen dat een algemeene regeling wordt getroffen voor het bouwverbod van Rijk en van gemeenten, waarbij ook de regeling voor de rooilijnen is opgenomen.
Het Instituut hoopt ten zeerste, dat Uw College bij de behandeling van het ontwerp met dit schrijven ernstig zal willen rekening houden.

Het Bestuur van het Nederlandsch Instituut
voor Volkshuisvesting,
(w. g.) D. HUDIG,
Voorzitter.
(w. g.) M. J. A. HOLTZER,
Secretaris.

AMSTERDAM, 15 Januari '19. Prinsengracht 691.

Hardsteen-distributie.

Door het R. B. M. zijn de volgende prijzen als richt-prijzen voor den handel in onbewerkten hardsteen vastgesteld:

Aan 2 kanten gezaagde platen van normale afmetingen tot een dikte van 2 c.M.	onbepaald.
Van 3 tot en met 6 c.M. dikte	f 336.60
Van 7 tot en met 12 c.M. dikte	„ 297.—
Van 13 c.M. en grooter dikte	„ 252.45
Aan 1 kant gezaagde platen z.g. crouten van elke dikte voor normale afmetingen	„ 237.60
Aan 3 of 4 kanten gezaagde zuilen met kopmaat tot en met 20/20 c.M. (400 M².)	„ 316.80
Met kopmaat grooter dan 20/20 c.M. (400 M².)	„ 262.35
Brute steen ook met draadzaagkanten gewone maten	„ 163.35

Onder deze laatste rubriek valt ook oud materiaal van groote afmetingen.
Door het R. B. M. zullen geen verkoopbevestigingen worden goedgekeurd, waarvan de prijzen hooger zijn dan de hier aangegevene.
Voor door steenhouwers aan directe verbruikers af te leveren bewerkten steen zijn geen prijzen vastgesteld.
Verbruikers, die meenen, dat de hun in rekening gebrachte prijzen oogenschijnlijk te hoog zijn, worden derhalve uitgenoodigd zich in elk bijzonder geval tot het R. B. M. te wenden, hetwelk alsdan een onderzoek zal instellen en eventueel andere prijzen zal vaststellen, voor de uitvoering van het betrokken werk.

Nieuwe Engelsche uitvindingen van den Huizenbouw.

De „Daily Chronicle" schrijft:
Nieuwe Britsche uitvindingen gaan een groote rol spelen in het werk van den nationalen wederopbouw. Onder de belangrijke en curieuse nieuwe uitvindingen bevindt zich een kleine hydraulische machine, welke steenblokken van 18 tot bijna 9 inch vervaardigt en wel 80 per minuut. Bij het bouwen worden de steenen zwaluwstaarts-gewijs in elkaar gevoegd en met cement, dat uit een kroes wordt gegoten, vastgezet. Naar men zegt, zijn zij veel beter dan baksteenen, terwijl de fabricage de helft goedkooper is.
Ook is er een machine, die vensters, kozijnen en dakpannen met dezelfde snelheid maakt. Het materiaal is samengesteld uit metaalschuim, vermengd met cement en men zegt, dat het met behulp van deze machine mogelijk zal zijn arbeiderswoningen te bouwen tegen een prijs, die, ondanks de hoogere loonen en het duurder materiaal, niet hooger zal zijn dan vóór den oorlog. (H. Bl.)

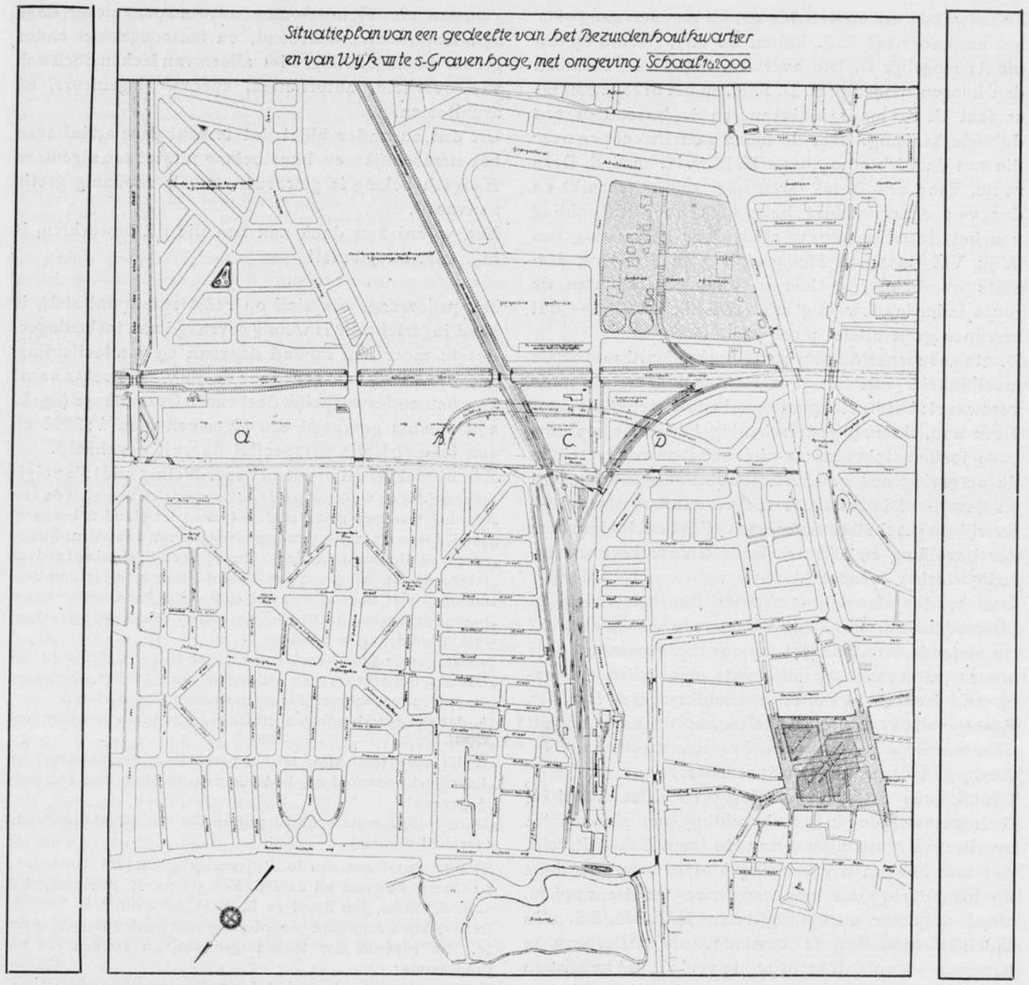

Situatieplan van een gedeelte Bezuidenhoutkwartier en Wijk VII te 's-Gravenhage.

HAAGSCHE VERKEERSVERBETERINGEN IN DE OMGEVING DER STAATSSPOOR.

Op een tweetal Gids-artikelen over „Opvoedend Volksrecht" heeft de heer R. P. J. Tutein Nolthenius, op de hem eigen frissche wijze, de beteekenis geschetst van het Zwitsersche Referendum. Hij haalt daarin, teneinde het succès van zulk een instituut te kenschetsen, een geval aan, waarbij een verkeersverbetering der Stad Genève tot stand kwam, *tegen* de zuinige, ondoeltreffende plannen der overheid in; dus deze laatste heeft moeten zwichten voor de zéér duidelijke uitspraak der burgers, iets beters te wenschen. Andere middelen leiden in Holland soms tot hetzelfde resultaat.
Als voorbeeld ligt nog versch in 't geheugen hoe er hier ter stede een serieus voorstel is gedaan de korte zijde van den Hofvijver, achter de Gevangenpoort om, te overbruggen. Het voert te ver den storm van verontwaardiging en het georganiseerde verzet daardoor opgewekt, te schilderen, welke binnen enkele jaren tot die betere oplossing hebben geleid, die door de protesteerenden zelf werd aangewezen. Een dergelijk geval doet zich nu wederom voor.
Reeds langen tijd is de plaats van het Staatsspoorstation met emplacement een hinder voor de ongedwongen ontwikkeling van het verkeer in, en om den Haag. Wat betreft de binnenstad omdat alle verkeer van af het centrum genoopt is langs het Bezuidenhout te gaan en zich eerst dan te verspreiden, terwijl noch Korte Poten, Heerestraat, noch Heeregracht, zulk een verkeer kunnen opnemen. Wat betreft de

buitenwijken en voorsteden omdat een overgang over het emplacement S. S. buiten de city, slechts op één plaats mogelijk is. Die overweg, ingeklemd tusschen den hoogen spoordijk H. IJ. S. M. en het breede emplacement S. S. loopt à-niveau, en is bovendien een dubbele kruising: over de lijnen naar Utrecht en over die van de verbindingsbaan H. IJ. S. M. en S. S. Deze route, voor een 20-tal jaren nog weinig gebruikt en dus van ondergeschikt belang, is door uitbreiding van het Bezuidenhoutkwartier, door bebouwing van Wijk VII (tusschen Huijgensplein en S. S.) nu dermate overbelast, — hoewel eindeloos wachten de route inderdaad weinig aantrekkelijk maakt, — dat ingrijpen geen uitstel meer gedoogt.

Dit temeer waar de voortgang der stadsuitbreiding de moeilijkheid van het vraagstuk in klimmende mate verzwaart: het stratenplan neemt onherroepelijk vaster vorm aan, daarbij geen rekening houdende met nog vage toekomstplannen; — het onbebouwde terrein in de omgeving nog geschikt voor stations-emplacement en haven- of industrieterrein vermindert steeds; — terwijl de geschetste verkeersmoeilijkheid bij klimmen der bevolking en bij intensiever treinverkeer onevenredig sterker toeneemt.

Ook zonder de acties van de Buurtvereenigingen „Bezuidenhout" en „Wijk VII" was te verwachten dat de alziende overheid tot inzicht zou komen dat deze wantoestand snel en afdoende moet worden opgeheven, immers ook het uitbreidingsplan van Dr. Berlage doet groote middelen aan de hand om uit deze benauwenis te geraken. Groote middelen!

Aux grands maux, de grands remèdes!

Pijnlijk was de ontgoocheling toen uitlekte, dat bij Gemeentewerken in voorbereiding zijn plannen tot overbrugging uitsluitend van de baan S.S.—Utrecht, dus met behoud der kruising à-niveau van de, sinds de toenadering der beide spoorweg-maatschappijen, steeds drukker verbindingsbaan H.Y.S.M./S.S. Als tijdelijke oplossing te kostbaar, als definitieve te benepen, — valt deze opzet te veel uit het kader van de meestal voorbeeldige zorgen van Publieke Werken voor de Haagsche stedebouwkundige belangen, om niet aan een onverklaarbare misvatting of misplaatste zuinigheid te gelooven, die bij eenigen aandrang van buiten gaarne worden vervangen voor een koene greep en gepaste royaliteit.

In April 1918 zenden de Buurtvereenigingen „Wijk VII" en „Bezuidenhout" een adres aan den Raad waarin zij motiveeren van oordeel te zijn: „dat de „voorgestelde zeer kostbare overbrugging geen vol„doende verbetering zal brengen in de bestaande „verkeersbelemmering, ook omdat het ondoenlijk zal „zijn daarover een tram te laten loopen, en dus on„gewenscht geacht kan worden" en dringend verzoeken: „de uitvoering van soortgelijke plannen niet te „bevorderen",

Bovendien getroosten zich deze vereenigingen belangrijke offers van moeiten en kosten, voor het houden van een prijsvraag, waarvan de welgeslaagde uitkomsten uit 17 ingekomen antwoorden, dezer dage zijn beoordeeld, bekroond, en tentoongesteld onder groote belangstelling, niet alleen van leeken doch ook van overheid, autoriteiten, spoorwegingenieurs, en architecten.

Uit een en ander blijkt dat terecht deze actie boven het persoonlijke en buurtbelang uit, tot een algemeen Haagsch belang is geworden, en als zoodanig gretig aanvaard.

Een woord van dank aan hen die dit bewerkten, is hier niet misplaatst!

De prijsvraag, die zich op reëel standpunt stelt, is goed ingericht. Er is weinig gevraagd aan teekeningen, des te meer aan inhoud daarvan en aan toelichting. Aan de hand van een door de jury verstrekte kaart van het onderwerpelijk deel van 's Gravenhage (fig. I.) zijn slechts gevraagd een algemeen plan 1 : 2000 en een isometrische perspectief daaruit opgehaald.

Een uittreksel uit opzet en beoordeeling luidt als volgt:

„gevraagd is op welke wijze de ontwerper zich voorstelt de ver„binding tusschen beide stadsgedeelten tot stand te brengen; „hetzij door verplaatsing en samenvoegen van de stations Staats„spoor en Hollandsche Spoor, hetzij door algeheele of gedeel„telijke verplaatsing van het station Staatsspoor en emplace„ment, of met behoud van het station S.S. ten dienste van het „personenvervoer, hetzij door een andere mogelijke oplossing". waarbij rekening te houden:

„*a.* dat tusschen den Bezuidenhoutschen weg en de Hollandsche „IJzeren Spoorbaan, een afstand welke ± 1 KM. bedraagt, „meerdere verkeersverbindingen worden geprojecteerd;

„*b.* dat deze verbindingen onbelemmerd zijn en geschikt voor „tramverkeer;

„*c.* dat eene toelichting op het plan wordt gevraagd met een „financieel overzicht op de basis van de hieronder volgende „gegevens".

(Deze betreffen de eenheidsprijzen die ten grondslag aan dit overzicht dienen.)

De jury van dezen, aan de „Prijsvraagregelen 1914" conformen wedkamp, bestond uit de HH. Em. Caron, E. F. Ehnle, M. J. v. d. Schilden, Jan Stuyt en L. A. H. de Wolf.

De jury heeft voor hare beoordeeling acht punten aangenomen:

1e. Het voldoen der teekeningen aan de eischen van het programma;

2e. De wijze van uitvoering der teekeningen;

3e. De duidelijkheid der teekeningen;

4e. De indruk der begrooting en van de kosten voor uitvoering van het ontwerp;

5e. De verandering van den bestaanden toestand rondom het emplacement der Staatsspoor;

6e. De mogelijkheid voor uitvoering van het ontwerp;

7e. De kunstwaarde der teekeningen;

8e. De waarde van het ontwerp uit stedebouwkundig oogpunt.

Met genoegen kan zij als hare meening uitspreken, dat naast practische ook aesthetische verbeteringen zijn aangegeven, die niet alleen belemmering van het verkeer tusschen de ten N.O. en Z.W. van de spoorbaan der Staatspoorwegmaatschappij gelegen stadsgedeelten afdoende opheffen, maar ook aan dat stadsdeel schoonheid zullen bezorgen, die aanpast aan het natuurschoon der omgeving, zijne aantrekkelijkheid zal verhoogen en de gelegenheid zal openen aan 's-Gravenhage als Residentie, als Tuinstad, als toekomstige Wereldstad, ook in het stadsgedeelte waarvoor de prijsvraag is uitgeschreven, te geven wat haar toekomt.

Uit de becijferingen der kosten die de ontwerpers hebben gemaakt, valt bovendien onder aandacht, dat de verbeteringen en verfraaiingen geen onoverkomelijke financieele offers zullen vragen, omdat een groote oppervlakte gronds als waardevolle bouwgrond terugkomt. De financieele opzet van de ontwerpers die het beste werk leverden, komt te dien opzichte vrijwel overeen, zoodat de mogelijkheid voor uitvoering eener verbetering van den tegenwoordigen benarden toestand, voor welke verbetering de prijsvraag is uitgeschreven, groot mag worden genoemd. Zulk een verbetering acht de Jury de daarvoor te maken kosten ruim waard. Rekent men daarbij, dat de bouw van een luchtbrug op 1 K.M. afstands van den Bezuidenhoutschen weg, welke bouw door de Gemeente wordt voorbereid, waardoor veel kostbare grond wordt ingenomen en eenige complexen bouwgrond in de omgeving in waarde zullen verminderen, ook een belangrijk bedrag zal kosten, waarmede geen verbetering wordt gebracht en die geen verfraaiing zal brengen, dan mag de vraag worden gesteld, of niet beter een toestand kan worden geschapen die het verkeer en het aanzien tot in verren toekomst ten goede komen zal, waarbij het algemeen belang zal zijn gebaat en die zal aanpassen aan de plannen die de Gemeente voorbereidt met haar nieuw Stadhuis en zijne omgeving.

Ontwerper van het motto *Centralisatie* geeft zeer goede en duidelijke teekeningen, waaraan veel arbeid is besteed en die buitengewoon goed zijn verzorgd.

De verandering is reusachtig die hij maakt.

De ontwerper wenscht een centraalstation met goederenemplacement voor alle spoorwegmaatschappijen aan de lijn der Hollandsche Spoorweg Maatschappij, bij de kruising der Staatsspoor. Hij ontwerpt ook een boulevard en vele nieuwe breed aangelegde wegen, waarvoor hij zooveel van den bestaanden toestand wil wegbreken, dat daardoor uitvoering van zijn plan buitengewoon kostbaar wordt en mitsdien de mogelijkheid daarvan niet groot kan worden geacht.

Ontwerper geeft blijk het vraagstuk goed te beheerschen. Hij heeft het met buitengewone zorg behandeld en geeft in zake Stedenbouw wel een goede oplossing.

De jury maakt echter bezwaar tegen zulk een kostbare doorbraak, die uitmondt op het terrein aan de achterzijde van het geprojecteerde nieuwe Stadhuis.

De begrooting van kosten is zorgvuldig opgezet, doch komt de jury optimistisch berekend voor.

Motto *Groot den Haag* II is een ontwerp dat zich van de andere inzendingen bijzonder onderscheidt. De teekeningen zijn niet alleen duidelijk, maar zijn van bijzondere kunstwaarde, die bij dit plan in elk opzicht op den voorgrond treedt.

Ontwerper maakt een groote verandering. Hij verplaatst het station der Staatsspoor naar het kruispunt der Hollandsche Spoorweg Maatschappij, verlegt het goederen-emplacement in de richting Voorburg en stelt een groote ruimte op verhoogd niveau met tunnels daarvoor beschikbaar, ontwerpt op het tegenwoordig Staatsspoorterrein een boulevard met fraaie toegangswegen, waarbij ook een mooie verbinding met het nieuw geprojecteerde Stadhuisplein is verkregen.

Het stadsschoon wordt door deze grootsche opvatting zeer bevorderd, eenerzijds door verbinding van het nieuwe Stadhuisplein met het nieuwe station en den boulevard, anderzijds door den boulevard op den Bezuidenhoutschen weg aan te sluiten, zoodanig, dat het prachtig uitzicht op den Koekamp wordt vergroot.

Met eerbiediging van den bestaanden toestand heeft ontwerper ook rekening gehouden met verfraaiing, uitbreiding en toekomst. Bij dit ontwerp is recht gedaan eenerzijds aan de praktijk, anderzijds aan hooge eischen der aesthetica.

De uitvoerige memorie van toelichting geeft blijk, dat de ontwerper zich rekenschap heeft gegeven van alle met het vraagstuk in betrekking staande belangen, logisch is de gedachtengang, duidelijk de conclusie.

De begrooting, betrouwbaar opgezet, geeft geen hoog kostencijfer, waardoor de mogelijkheid voor uitvoering zeer groot wordt geacht.

In verband met het bovenstaande, heeft de jury met algemeene algemeene stemmen den *eersten prijs* toegekend aan Motto *Groot Den Haag* II, den *tweeden prijs* aan Motto *Centralisatie*, den *derden prijs* aan Motto *V. I. N.*

Bij opening der naambrieven bleken ontwerpers te zijn van Motto *Groot Den Haag* II:

Ir. J. Th. Thijsse (C. I.) en Ir. A. van der Steur (B. I.) te 's-Gravenhage.

Als ontwerpers van Motto *Centralisatie* hebben zich bekend gemaakt de Heeren Ant. Pet en G. van der Gaast, architecten te Utrecht.

Als ontwerper van Motto *V. I. N.* de Heer F. A. W. van der Togt, architect te 's-Gravenhage.

30 December 1918.

Wanneer men de moeite neemt de gedachtengang van de jury, zooals deze door de 2 beste ontwerpen is opgewekt, na te gaan, dan kan men deze en daarmede de beslissing in hoofdzaak onderschrijven. Het zij mij echter vergund er nog enkele nadere stedebouwkundige opmerkingen aan vast te knoopen.

Deze zullen niet gelden de meerdere ontwerpen, waarvan een of ander belangrijk onderdeel tot groote volmaking is gebracht, doch overigens de doorwerking van het geheel de aandacht minder boeit. Zoowel de derde prijs (goed plein achter monumentaal gebouw Bezuidenhout, ten opzichte van N. Havenstraat en overbouwde P. Both- en Speelmanstraat); als het daarna scherp in aanmerking komende ontwerp Langejan – de Groot (geestige behandeling van het Staatsspoorstation, ten opzichte van de er over passeerende H. IJ. S. M.); — en menige andere inzending zou hier dan niet onbesproken mogen blijven. Dus, zonder te kort te doen aan de waarde van die andere ontwerpen, ben ik van meening dat de engere keuze staat tusschen eersten en tweeden prijs, omdat elk een welomlijnd eigen type vertegenwoordigt. Zóó zelfs dat zich in de bekroningsvolgorde (kan 't haast anders!) óók de meeningsgesteldheid der jury-als-geheel spiegelt. Terecht nl. is de geheele opzet door de mannen van het initiatief, gesteld in het teeken der verwezenlijking. Het spreekt dus vanzelf dat, hoe meer een ontwerp nadert tot het praktisch volvoerbare, hoe grooter de verdiensten er van zijn aangeslagen; een en ander natuurlijk zonder te kort te doen aan redelijke eischen van welstand, en zoo mogelijk nog daarboven uitgaande. Men heeft hier dus minder te doen met een zuiver aesthetische ideeën-prijsvraag, dan wel met een poging overtuigingsmateriaal te verzamelen voor de mogelijkheid van uitvoering van eenige gelijksoortige denkbeelden.

De tweede prijs grijpt hoog, en verkrijgt daardoor, naast een logisch gedacht ontwerp een stedebouwkundig monumentalen opzet; — doch daardoor verminderen de kansen op verwezenlijking.

Is een centraal personenstation voor den Hagenaar wellicht ideaal; er bestaat twijfel of de spoorwegmaatschappijen, — gegeven de bekrompen plaatselijke terreintoestanden, ingrijpende wijzigingen ten spijt, — daarmede wel genoegen zullen nemen. Indien

het personenvervoer blijft klimmen als in de jongste 25 jaren zal voor de residentie decentralisatie toch niet kunnen uitblijven.

Is een verdeeling van de wijk tusschen Bezuidenhout en Schenk door twee hoofdaders van verkeer op nagenoeg gelijke afstand, logisch; het is moeilijk aan te nemen dat de daarvoor te maken kosten binnen redelijke grenzen zullen blijven. Deze prachtige verkeerswegen, van Charl. de Bourbonplein naar Pletterijkade, van Jul. van Stolberglaan naar Schedeldoekshaven (achterzijde van het toekomstige Raadhuis) die gewis, met Bezuidenhout en Schenk, alle verkeer N.O.-Z.W. gemakkelijk zullen opnemen, eischen al te veel onteigenen en slopen.

Zijn stationsplein (een breedte-plein) en boulevard voortreffelijk van monumentaliteit; er is reden te vermoeden dat menig bouwblok van te groote bouwdiepte en dus onvoordeelig in exploitatie is.

Toch heeft deze prijswinnaar terecht ingezien dat het ideaal voor een hoofdverkeersweg is de rechte lijn, en voor een hoofdplein de geometrische begrenzing. Rijtuigen, trams, auto's, allen verkiezen bij snel verkeer de rechte straat-traceering, — die bovendien volgens moderne aesthetische inzichten even fraai, zoo niet fraaier kan zijn, dan de flauw gebogene. Geslaagd, hoewel gedurfd, is de scheve monding van dien boulevard op de pleinen aan begin en einde; — minder overtuigend dien 25 M. breeden boulevard vóór 't Bezuidenhout te splitsen langs een monumentaal gebouw in twee straten van slechts 15 M., waardoor 't verkeer gebroken in plaats van geleid, en de stationsrichting niet voldoende onderstreept wordt.

Eind-indruk blijft dat visie en vormgeving hier het belangrijkst zijn van alle inzendingen, maar dat dit, tot op zekere hoogte gemakkelijk is, indien, als hier, de financieele en andere mogelijkheden luchtig zijn geteld. Daartegen zal de verwerkelijking zich verzetten. Ten slotte is dit plan in zijn grootsche opvatting wellicht geschikter voor een métropole dan voor een (men-vergeve-mij!) kleine residentie!

De eerste prijs is innemend en overschrijdt nimmer de grenzen van het bereikbare. Het station H.IJ.S.M. blijft intact; en uitsluitend het Staatsspoorstation wordt verlegd naar den verhoogden spoordijk der H.IJ.S.M. Het nieuwe stationsgebouw is voorzien van voorbouw en tunnels onder die baan H.IJ.S.M. door, naar de verhoogde perrons met toebehooren, daarachter. Dit verhoogde niveau zou desgewenscht tot Voorburg zijn te handhaven. Genoemde voorbouw S.S. is scheef gelegen ten opzichte van de baan H.IJ.S.M. een weinig aanbevelenswaardige oplossing, doch verklaarbaar uit de niet zeer gunstige ligging in stedebouwkundig opzicht, die de spoorbanen aan het stationsgebouw opleggen, en door het buigende verloop van den boulevard. Het stationsplein (een diepte-plein) echter heeft door de omlegging van de Schenk een aantrekkelijken vorm verkregen.

Verbinding met de city geschiedt langs den flauwgebogen hoofdverkeersweg, waarbij parallel rechts de Schenkweg en links de verlengde Lekstraat blijven bestaan, hetgeen onmiskenbare voordeelen heeft. Langs den middenweg echter komt menig half bouwblok voor, hetgeen ongunstig werken zal op de straatwanden dier secundaire wegen. De aanhechting van den hoofdweg met het Bezuidenhout mist merkwaardigerwijze de noodzakelijke vormgeving, doch heeft het voordeel dat slechts één huis behoeft te worden onteigend, en de verkeersrichting duidelijk is geaccentueerd.

Dwars over het huidige emplacement komt slechts één hoofdverkeersader (met doorbraak) van beteekenis voor, langs de verbreede Pieter Bothstraat, verlegde Rijnstraat, en de Muzenstraat leidende naar den voorgevel van het toekomstig Raadhuis aan het Spui. Hoewel economisch gedacht en grootendeels van bevredigend verloop, ligt deze weg als eenige nieuwe verkeersader te dicht bij het Bezuidenhout.

Dit plan heeft de bekoring, met liefde te hebben ontzien het bestaande, en met zorg de nieuwe gegevens te hebben aangepast aan wat den Haag doorgaans biedt aan typisch (doch mij persoonlijk weinig symphatieke) straatbelijning en straatprofielen. Daardoor is dit ontwerp, hoewel minder karaktervol dan de tweede prijs, voor onze Hofstad aannemelijker. Wat verwachten nu de Buurtvereenigingen als resultaat van hare bemoeiïngen? Dat de autoriteiten morgen een dezer ontwerpen zullen goedkeuren en overmorgen daarmede doen aanvangen?

Geenszins!

Heb ik mijn oor goed te luisteren gelegd, dan zijn zij zich volkomen bewust dat, — mede door de zelfbeperking die zij zich opzettelijk bij de gegevens voor de prijsvraag oplegden, — heel wat specialiteiten zich op dit vraagstuk moeten uitsloven, heel wat overleg en inzicht van noode is, heel wat conferenties gehouden, beginselen en détails besproken en vastgelegd moeten worden, — in een woord nog heel wat nuchter werks verricht moet zijn alvorens verwezenlijking van soortgelijke plannen mogelijk is.

Maar wel hebben zij gegronde hoop dat, in de eerste plaats geen bekrompen en voorloopige, doch een ruime en afdoende oplossing van dit belangrijke vraagstuk worde nagestreefd.

Bovendien dat geacht mag worden te zijn aangetoond hoe ongeveer de oplossing te vinden.

Tenslotte dat, waar de transactie in hoofdzaak slechts twee partijen aangaat, niet de Gemeente wachte op Spoorwegmaatschappijen, en de Spoorwegmaatschappijen op de Gemeeente; doch dat beiderzijds, in welbegrepen eigenbelang, worde ingezien dat de vrucht rijp is om geplukt te worden.

Welhaast óver-rijp en minder genietbaar!

Moge deze verwachtingen in vervulling gaan!

Jan. '19, den Haag. S. DE CLERCQ.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11. — Afz. Nos. ƒ 0.20, fr.p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 1 FEBR. 1919. = No. 5.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Mortteltechniek, door W. J. M. van de Wijnpersse. — Schetsen uit verwoest Vlaanderen, Dixmude, door Huib Hoste. — De Haagsche Staatsspoorprijsvraag, door P. J. Willekes Macdonald. — Royal Academy.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING

De leden van den B. N. A. gelieven goede nota te nemen van den datum van de eerstvolgende ledenvergadering, die, in afwijking van hetgeen in het vorige nummer is medegedeeld, gehouden zal worden op

ZATERDAG 22 FEBRUARI 1919

te 's Gravenhage, in de „Arti"zaal van het Zuid-Hollandsche Koffiehuis.

De punten der Agenda zullen in het volgend nummer worden meegedeeld.

Verklaring Lidmaatschap.

Het Bestuur van den B. N. A. verzoekt dringend degenen, die de in de overgangsbepalingen (Art. 17 § 34) der Statuten genoemde verklaring nog niet hebben ingezonden, dit alsnog te willen doen **vóór 12 Februari a.s.**

Bestuursvergadering.

De eerstvolgende vergadering van het Bestuur van den B. N. A. zal plaats hebben op Dinsdag 4 Februari a.s. des n.m. 2 uur. Mededeelingen aan het Bestuur gelieve men vóór dien datum te doen toekomen aan de Directie, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Kort verslag van de Bestuursvergadering op 21 Febr. 1919.

Aanwezig waren de h. h.: Ir. A. Broese van Groenau, H. Fels, C. N. van Goor, Paul J. de Jongh, Ir. D. F. Slothouwer, J. van der Valk en G. Versteeg.

VERDEELING DER FUNCTIES.

De in de statuten genoemde functies werden als volgt verdeeld: Ir. A. Broese van Groenau, Voorzitter, Paul J. de Jongh, Vice-Voorzitter, Ir. D. F. Slothouwer, Secretaris, J. v. d. Valk, Penningmeester.

Besproken werd nog enkele officieuze bestuursfuncties in te stellen, waarmede elk der bestuursleden zich zal belasten, op een wijze, als in een bestuursreglement zal worden vastgesteld. Het Dagelijksch Bestuur zal de mogelijkheid hiervan nader bestudeeren en een eventueel voorstel voorbereiden.

ROOSTER VAN AFTREDING.

De aftreding der bestuursleden werd door loting als volgt bepaald: de heeren Stothouwer en van Goor in 1920, de heeren van der Valk en Versteeg in 1921, de heeren Broese en Fels in 1922, de heer Paul de Jongh (en eventueel de heer van Goor) in 1923.

DAGELIJKSCH BESTUUR.

Tot leden van het Dagelijksch Bestuur werden benoemd de heeren Paul J. de Jongh, Ir. D. F. Slothouwer en G. Versteeg.

BESTUURSVERGADERINGEN.

De bestuursvergaderingen zullen voorloopig gehouden worden op den 1en en 3en Dinsdag van iedere maand.

INGEKOMEN STUKKEN.

Verzoek van de Vereeniging: Het Nederlandsche Openluchtmuseum om toe te treden als lid. Besloten werd als lid toe te treden.

Schrijven van de Commissie voor Plaatselijk Schoon te Voorburg over de instelling van gemeentewege van een schoonheidscommissie te Voorburg. Dit schrijven werd in handen gesteld van het Dagelijksch Bestuur ter behandeling.

AGENDA.

Er had een bespreking plaats over de houding, die in beginsel moet worden aangenomen bij verzoeken om advies, door openbare of particuliere lichamen en particulieren gevraagd bij de keuze van een architect. Er waren verschillende meeningen, waarvan er twee, n.l. de bevoegdheid tot het geven van advies in handen te leggen van het Bestuur of van een daartoe speciaal benoemde Commissie, op de eerstvolgende ledenvergadering aan een nadere discussie zullen worden onderworpen.

Het belangrijkste punt van de agenda vormde de bespreking over de lijst van tot woningbouw bevoegde architecten van den Nat. Woningraad. De verschillende leden van het Bestuur gaven hun meening te kennen over de waarde van de lijst, haar publicatie, de gedachten waarop de samenstelling der lijst steunde, alsook over de middelen om het effect ervan te verminderen, eventueel weg te nemen. Het resultaat

van de bespreking was dat het Bestuur vooralsnog een actie, gericht tegen die van den Woningraad, zal uitstellen, aangezien het betere resultaten verwacht, als de B.N.A. met den Woningraad tot een oplossing van het vraagstuk kon trachten te komen.

RONDVRAAG.

Naar aanleiding van eenige mededeelingen van een der leden omtrent plannen tot uitgave van een boekwerkje met afbeeldingen van de meest geslaagde intérieurs op de gehouden Jaarbeurzen, besluit het Bestuur deze uitgave te steunen, door het benoemen van een Commissie, die op alles wat op deze uitgaaf betrekking heeft, het toezicht zal uitoefenen, de intérieurs zal kiezen, enz.

In de Commissie worden benoemd de heeren H. Fels, J. L. M. Lauweriks en Ir. J. B. v. Loghem.

J. P. MIERAS, Directeur.

Plaatselijke Commissie van leden M. B. V. A. te Rotterdam. Jaarverslag over 1918. De Commissie hield dit jaar 3 vergaderingen.

In de vergadering van 23 Februari werd besproken de uiting van den Heer van Loghem in het Bouwkundig Weekblad, over de Reorganisatie en het Werkprogramma der M.B.V.A. Uit die bespreking blijkt dat de Commissie zich niet kan vereenigen met de inzichten van den Heer van Loghem, en er wordt een besluit genomen, daarvan in een ingezonden stuk in het Bouwkundig Weekblad te doen blijken, zonder al te zwaarwichtige beschouwingen over het punt in kwestie te houden. Verder wordt in deze vergadering besloten de leden der Plaatselijke Commissie op te wekken tot deelneming aan de Excursie naar de Jaarbeurs te Utrecht.

In de vergadering van 23 Maart werd het Huishoudelijk Reglement voor de Plaatselijke Commissie's, zooals dat door het Bestuur is voorgesteld, behandeld en aangenomen.

In deze vergadering werd van gedachten gewisseld over het bekende verzoek van den Nationalen Woningraad tot het samenstellen van een lijst van Architecten, die aanbevolen zouden kunnen worden voor het ontvangen van opdrachten voor Volkswoningbouw.

De vergadering keurt het samenstellen van zoodanige lijst af en besluit zich in dien zin tot het bestuur der M. B. V. A. te richten met een schrijven waarin de motieven voor hare afkeuring zullen worden ontwikkeld.

Verder werd besproken de houding, die de V. A. N. K. heeft aangenomen met betrekking tot het toetreden harer leden tot het Instituut voor Bouwkunst, waarbij blijkt dat de Plaatselijke Commissie van oordeel is, dat het vooralsnog verstandiger zal zijn geen wijziging te brengen in die houding, die de M. B. V. A. te dien aanzien heeft aanbevolen.

Nog werd besloten de candidaturen voor het bestuurslidmaatschap van de aftredende bestuursleden, de Heeren Broese van Groenou, Versteeg en van Loghem te steunen.

In de vergadering van 11 September werd besproken de vragenlijst door de Commissie voor de Bouwverordeningen van den B N. A. vastgesteld. De aanwezigen zijn anoniem van oordeel, dat de vastgestelde vragen veel te vaag, oppervlakkig en niet voor doeltreffende beantwoording vatbaar zijn, en dat daaruit een volkomen gemis aan behoorlijke en zaakkundige voorbereiding van het vraagstuk blijk, zoodat besloten wordt niet op deze vragenlijst te reageeren.

Verder werden in den vergadering de voorstellen der Fusiecommissie behandeld en besloten eenige wijzigingen daarin voor te stellen.

Door verschillende omstandigheden werden eenige der in het huishoudelijk reglement „als regel" twee maandelijks te houden vergaderingen niet gehouden.

Uit het resultaat dat de Pl. Commissie met hare bemoeingen bereikte, mag echter de conclusie getrokken worden, dat eene periodieke gedachtenwisseling over de onderwerpen, die in de M.B.V.A. aan de orde gesteld worden haar nut kan hebben en vruchten kan afwerpen, die het vakvereenigingsleven ten goede komen, wat zeker in nog hoogere mate het geval zal kunnen zijn nu de zoo lang gewenschte Fusie tusschen M.B.V.A. en B.N.A. tot stand is gekomen.

Het Bureau der Commissie.
w.g. P. G. BUSKENS, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Architecten honorarium voor volkswoningbouw en uitbreidingsplannen in Engeland.

Het Bestuur van den B.N.A. ontving van den Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam, onderstaand "announcement."

Bij vergelijking met de hier gebruikelijke honoreering diene men niet uit het oog te verliezen, dat de positie van den architect, de toestanden, waaronder en de werkmethoden volgens welke hij werkt, alsmede de verhouding tusschen architect en aannemer, geheel anders zijn dan die hier te land.

Architects' Fees.

Scale sanctioned by the R.I.B.A.

The following announcement is made by the Royal Institute of British Architects:—

In fixing the scale of charges for the development of land, or for housing schemes, special arrangement will usually be required according to circumstances, but for ordinary cases the following are the charges:—

Housing schemes and laying-out estates. For the preparation of a plan or scheme from existing maps, showing roads, building plots, and buildings in block, and including conferences with officials of local authorities, but not including surveying, levelling, contouring, or the preparation of detailed plans of buildings, the renumeration is as follows:

For the first 25 acres	£	2 2 0
On the next 275 acres	„	1 1 0
On the remainder	„	0 5 0
		Per acre.

Minimum charge, 25 guineas.

Road and sewers. For preparing working drawings and specification of roads and sewers, obtaining tenders and advising on the same and in the preparation of contract, furnishing to the contractor one copy of the drawings and specification, general supervision as before defined, issuing certificates, and passing and certifying the accounts, the charge is 5 per cent, upon the cost of the works. Should the works not proceed after the preparation of the drawings and specification the charge is 3 per cent upon the estimated cost.

Buildings in housing schemes. In housing schemes the charge is 5 per cent, on the first 12 houses, $2\frac{1}{2}$ per cent, on the next 60, $1\frac{1}{2}$ per cent, upon the remainder. This percentage covers the ordinary variations in type of house and such minor modifications as are made to avoid monotony in appearance.

When the local authority assumes responsibility for the supervision and carrying out of the work the above fees may be reduced by one-third.

This scale is not necessarily applicable if the carrying out of the work is effected in instalments and consequently deferred over a long period of years.

De woningbouw in Engeland.

Men zal onverwijld beginnen met het bouwen van de eerste huizen overeenkomstig het woningplan der regeering. Als een voorbeeld van den snellen overgang van den oorlogs- in den vredestijd, is het interessant op te merken, dat alle onderdeelen voor deze huizen, zooals vensters, deuren, grendels en sloten volgens een standaard-model vervaardigd worden en dat aan het departement van munitie opdracht is gegeven orders hiervoor bij de munitie-fabrieken te plaatsen, ten einde aan zooveel mogelijk munitie-arbeiders werk te verschaffen. De Local Government Board neemt maatregelen om in Londen een dorp van modelhuizen op te richten, waarvan elk als voorbeeld dienen voor de plaatselijke autoriteiten in den lande, zoowel wat betreft bouwstijl als inwendige inrichting.

(*Telegr.*)

MORTELTECHNIEK.

Es ist eine alte Geschichte
Doch bleibt sie immer neu.

Bovenstaand motto, dat voor de liefde is bedacht, geldt ook voor de techniek der mortels, want veel is daarover geschreven en toch is er steeds behoefte opnieuw te schrijven. Misschien is het wel juist omdat de litteratuur zoo groot is, dat er behoefte is om de stof te ordenen, — dat de verschijnselen kunnen worden herleid tot een gemeenschappelijke basis, — dat als 't ware de draden worden getoond, die door verschillende werkingen loopen. Daardoor alleen is het mogelijk een overzicht te verkrijgen en te behouden. Het gaat er niet om de onderdeelen uit te pluizen, — daarentegen moet worden getracht door vermijding van details de hoofdzaken in helderder beeld naar voren te brengen. Het is te doen om de groote lijnen te trekken, waarbinnen detailkennis zoo veel noodig kan worden ingelijst.

Nagenoeg alle mortels hebben een skelet van doode stof: zand in verschillende korrelgrootten; — de vastheid van het skelet wordt verkregen door middel van stoffen, die het vermogen hebben om te versteenen. Het skelet is korrel voor korrel onveranderlijk, — het bindmiddel daarentegen „werkt", verandert van volume tijdens het chemische proces der versteening en ook nadien door wateropname en waterverlies. Om de volumebestendigheid te bevorderen moet de hoeveelheid bindmiddel beperkt worden.

Hiertoe is het gewenscht, dat de zandkorrels zoo volledig mogelijk tegen elkaar steunen; ook moeten groote korrels worden verwerkt, want elke grootere korrel kan beschouwd worden als een complex van kleinere, die reeds aan elkaar verbonden zijn en geen bindmiddel behoeven. Vandaar dat het meest gewenschte skelet bestaat uit een mengsel van verschillende korrelgrootten, de fijnere om de holten tusschen de grovere op te vullen.

In dezen eisch is de oorzaak van de meerderwaardigheid van Lekzand boven duinzand gelegen; dit laatste toch is zeer gelijkmatig van korrelgrootte, het eerste daarentegen bevat zoowel groote als kleine korrels. Dit „groote" is zeer betrekkelijk, fig. 1 geeft

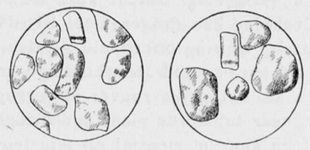

Fig. 1.

een beeld van de korrelgrootte van duinzand, waarbij links de groote massa en rechts enkele grootere korrels; de cirkel heeft een diameter van 1 m M.

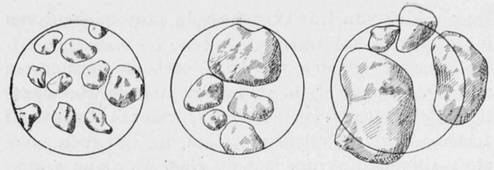

Fig. 2.

Fig. 2 geeft 3 types van korrels uit Lekzand, voor zoover zij kleiner zijn dan 1 m.M., de zelfde vergrooting als bij fig. 1. In Lekzand bevindt zich een aanmerkelijk percentage van korrels ter grootte van duinzand, het groote voordeel is de ongelijkmatigheid. Op dezelfde vergrooting vertoonen de bindmiddelen: kalk, tras en cement nog slechts nietige stipjes; hierdoor zijn zij in staat zelfs zeer fijne openingen in het skelet te bereiken. Het is echter noodig, dat de menging in het droge zorgvuldig geschiede. Dit punt wordt dikwijls over het hoofd gezien. Het is van belang niet alleen voor de latere vastheid maar ook voor de gemakkelijkheid van verwerking; hoe beter gevuld de holten zijn, hetzij met fijne zandkorreltjes hetzij met bindmiddel, hoe smediger de mortel.

Tal van verschijnselen in de morteltechniek kunnen worden verklaard uit het versteeningsproces van kalk alleen. Zooals bekend bestaat dat daarin, dat het kalkdeeg, vermengd met zand, koolzuur uit de lucht opneemt en overgaat in koolzure kalk, dat een vaste stof is.

Dit proces speelt zich weliswaar af in metselwerk, dat met kalkmortel is gemetseld, maar slechts zeer langzaam en tot geringe diepte in de voeg, en wel tot ten hoogste 3 à 4 c.M. gemeten vanaf het buitenmuurvlak, zoodat zelfs na meer dan 150 jaren het kalkdeeg in het inwendige van den muur nog steeds niet versteend is gebleken, bij een vochtigen muur in den vorm van pap en bij een drogen muur in den vorm van een rul poeder. Door de metselsteenen schijnt het koolzuur zoo goed als niet te kunnen doordringen. Aan den buitenkant der voeg daarentegen heeft de overgang tot koolzure kalk vrij volledig plaats, zoodat de voegspecie daar ter plaatse niet alleen vast, maar ook ondoordringbaar voor water kan worden, althans indien voor dit versteeningsproces voldoende vochtigheid aanwezig is, overeenkomend met een gehalte van ten minste 5 % water.

Het is duidelijk, dat bij een muur, waarin waterbeweging aanwezig is, — zooals b.v. in een bekleedingsmuur het geval kan zijn, — het kalkdeeg aan het oppervlak kan komen, want de deeltjes kunnen mechanisch, en ook in oplossing, door het water worden medegenomen. Komen de kalkdeeltjes aan het buitenoppervlak, dan worden zij door het koolzuur der lucht aangegrepen en omgezet in koolzure kalk. Werkelijk zijn de uitgeloopen muurkorsten en druipkegels, die ontstaan bij uitloging van metselwerk, gebleken uit koolzure kalk te bestaan.

De werking van tras berust op de aanwezigheid van kiezelzuur in het tras.
De eigenaardigheden van het kiezelzuur vormen een ander steunpunt bij de studie der mortels. Het eigenlijke kiezelzuur is een verbinding van een stof, die uit 1 atoom kiezel of silicium bestaat op 2 atomen zuurstof, siliciumdioxyde, met de elementen van water. Wat men in de techniek onder kiezelzuur verstaat, zijn zouten, in hoofdzaak van aluminium en ijzer, met het eigenlijke kiezelzuur, dat opzichzelf nog in 2 variaties voorkomt. De stof siliciumdioxyde zelf heet in kristallijnen vorm „kwarts", en levert in fijne of grovere afgeronde korrels verdeeld, het hoofdbestanddeel van metselzand. Dit laatste is zooals bekend een vrijwel doode stof: slechts bij zeer hooge temperatuur (in een glasoven) of bij een hoogen druk van oververhitte stoom (in den ketel van een kalkzandsteenfabriek) wordt het materiaal aangetast.
Het vorenbedoelde kiezelzuur is in kristallijnen vorm eveneens een doode stof, maar bij amorphe constitutie is het dat niet; het heeft dan het vermogen zoowel kalkdeeg aan te tasten en om te zetten in een vaste onoplosbare stof, als zelf op te lossen in zoutzuur. Om deze laatste eigenschap maakt men de onderscheiding tusschen oplosbaar en onoplosbaar kiezelzuur. De oplosbaarheid wordt het kenmerk voor de bruikbaarheid als bindmiddel van kalk; wil men nagaan of een toeslag in staat zal zijn kalk te binden, dan moet hij gedeeltelijk oplosbaar zijn in zoutzuur, en hoe grooter de oplosbaarheid in zoutzuur, hoe grooter de waarde is als bindmiddel voor kalk.
Er zijn in hoofdzaak twee processen, waarbij het oplosbare kiezelzuur kan ontstaan, die beide dáárin overeenstemmen, dat kiezelzuurhoudende stoffen tot hooge temperatuur worden verhit in gezelschap met aluinaarde en ijzeroxyde en vervolgens plotseling worden afgekoeld. Geschiedt de afkoeling niet plotseling, dan vormen zich kristallen van onoplosbaar kiezelzuur, dat een doode stof is.
Het eerste proces wordt verondersteld zich in de natuur te hebben afgespeeld bij de vulkanische uitbarstingen, die in den vóórtijd, o.a. in het Eifelgebergte, hebben plaats gegrepen; de gloeiende lava is denkelijk door de gebruikelijke regenbuien plotseling afgekoeld. Dit strookt met het verschijnsel dat de onderste lagen het grootste gehalte aan oplosbaar kiezelzuur aanwijzen, aangezien de bovenste lagen minder snel moeten zijn afgekoeld, doordat zij rusten op de warmere onderlagen. Op deze wijze is de tufsteen ontstaan, waaruit het tras wordt gemalen. Het tweede proces heeft plaats bij het hoogovenbedrijf. Zooals men weet bevatten de ganggesteenten der ijzerertsen de elementen noodig voor de vorming der kiezelzure zouten; zij drijven in gloeienden toestand op het gesmolten ijzer. Aldus worden zij afgetapt, opgevangen in roteerende ijzeren trommels en met water bespoten. Zoodoende vervaardigt men het slakkenzand.
Dit materiaal is dus in zijn ontstaan nà verwant aan het tras; het verschilt echter in zooverre van het tras, dat het voor ongeveer de helft uit kalk bestaat, terwijl tras nagenoeg geen kalk bevat (slakkenzand: 43 % oplosbaar kiezelzuur en aluinaarde op 50 % kalk; — tras; 52 % oplosbaar kiezelzuur en aluinaarde op 3 % kalk).
De toevoeging van tras aan den kalkmortel heeft dus tengevolge dat de trage en zeer onvolledige koolzuurwerking wordt vervangen door een kiezelzuurinwerking en dat kiezelzure kalk wordt verkregen in de plaats van een geringe hoeveelheid koolzure kalk + kalkdeeg.

Het versteeningsproces van portlandcement is veel minder eenvoudig. Deze stof, die verkregen wordt door innige vermenging van 75 % fijngemalen koolzure kalk en 25 % klei, gevolgd door verhitting en branding tot 1350 à 1500°, daarna snelle afkoeling en vermaling, heeft een niet geheel bekende samenstelling. Het heeft vanzelf niet aan pogingen tot onderzoek ontbroken, maar al deze pogingen hebben het bezwaar niet geheel kunnen overwinnen, dat de stof bij aanraking met water onmiddellijk hare constitutie wijzigt. Waarschijnlijk bestaat het hoofdbestanddeel, dat men alit noemt, uit rond 71 % kalk (ongebluschte), 4 % aluinaarde en 25 % kiezelzuur, beide laatste stoffen afkomstig uit klei.
Als kenmerk van de fabricage geldt de uiterste zorg waarmede de grondstoffen worden gedoseerd en verhit. Bij de verhitting van het mengsel wordt eerst de koolzure kalk ontleed in ongebluschte kalk en koolzuur; dit geschiedt bij temperaturen gelegen tusschen 700 en 1000° C.; vervolgens heeft inwerking plaats van de kalk op de bestanddeelen der klei, n.l. kiezelzuur, aluinaarde en ijzeroxyde in onderlinge verbindingen; dit laatste geschiedt bij temperaturen van 1350° tot 1500° en is kenbaar aan de sintering der klei-kalksteenen. Aan dit verschijnsel der sintering wordt groote waarde gehecht; het wordt vermeld in elk keuringsvoorschrift, — omdat eerst bij die temperatuur de stoffen worden gevormd, die het portlandcement de buitengewone eigenschappen van vastheid en ongevoeligheid voor allerlei invloeden verleenen.
Bij toetreding van water treedt de versteening in; er ontstaat kristalvorming, waardoor geleidelijke verharding van het papje wordt teweeggebracht. De tijd, die er verloopt tusschen de toevoeging van water en dermate verstijving, dat de koek de proefnaald zonder indrukking kan dragen, heet bindtijd; deze wordt soms bij keuring onbepaald gelaten, soms op ten hoogste 4 uur bepaald. De afbinding wordt geacht te beginnen als het papje zoover is verstijfd, dat de naald niet meer tot op de plaat doordringt. Dit tijdstip wordt bij keuring meestal op minstens één uur, soms op minstens 2 uur na de watertoevoeging gesteld. Portlandcement zet bij zijne versteening vrije kalk af. Dit geschiedt vanzelf in den vorm van kalkdeeg; de hoeveelheid is aanzienlijk en bedraagt meestal 30 % van het gewicht aan portlandcement.
Er zijn ook kalksteensoorten, geschikt voor kalkfabricage, die reeds de grondstoffen voor de portlandcement-bereiding bevatten, n.l. 75 à 85 % kalk en overigens leem en kiezelzuur. Deze kalksteensoorten geven bij branding een kalk die onder water kan versteenen. Men noemt ze hydraulische kalk of waterkalk. Zij leveren — in tegenstelling met vette d.i. vrijwel zuivere kalk -- nagenoeg niet uit bij blussching. Het versteeningsproces gaat slechts langzaam. Wat onder den naam van cementkalk in den handel wordt gebracht is in sommige gevallen een fijngemalen sterk-hydraulische kalk.
Bij grooter gehalte aan kiezelzuur en aluinaarde naderen de grondstoffen meer tot de verhouding, die noodig is voor portlandcement. Met dit laatste blijft echter het gewichtige verschil bestaan, dat de branding niet tot sinterens toe wordt voortgezet.
Onder ijzerportlandcement verstaat men een innig mengsel van gewone portlandcement en uiterst fijngemalen slakkenzand, in verhouding van ten minste 70 en ten hoogste 30 pct. Dit laatste is een bijproduct van de ijzerbereiding zooals hierboven is aangestipt. Het portlandcement is hoofdzaak, het gemalen slakkenzand is bijzaak.
Ten opzichte van de al of niet minderwaardigheid van het ijzerportlandcement bevat het Zentralblatt der Bauverwaltung van 13 Februari 1918 de resultaten van een vergelijkend onderzoek tusschen 5 ijzerportlandcementsoorten en 6 gewone portlandcementen. Dit onderzoek is zeer uitvoerig geweest en heeft aan de eerste den voorrang toegekend, speciaal ten opzichte van de volumebestendigheid. Dit is zeker de voornaamste eisch, waaraan het portlandcement heeft te voldoen. Ook ten opzichte van trek- en drukvastheid waren de resultaten met de ijzerportlandcementsoorten het gunstigst, hoewel het verschil gering was.
In Duitschland is het gebruik van ijzerportlandcement voor gewapend beton toegestaan. In ons Instituutsvoorschrift wordt het woord niet genoemd.
Onder *hoogovencement* verstaat men — volgens *Büsing en Schumann* (4e druk 1912) — een mengsel van fijngemalen hoogovenslakken, die door hun kalkgehalte in verbinding met oplosbaar kiezelzuur in staat zijn onder toevoeging van water te versteenen, met 10 à 20 % portlandcement. Hierin is het gemalen slakkenzand hoofdzaak, het portlandcement bijzaak. Dit cement is in het Instituutsvoorschrift voor gewapend beton verboden. Vermoedelijk is onvoldoende vastheid bij schrale dosage de oorzaak hiervan, terwijl het voor de hand ligt dat de gevoeligheid voor de temperatuur, evenals bij tras, een achterstand vormt ten opzichte van portlandcement.

Na de bespreking van de mortelbestanddeelen komen we tot de kwaal, die muuruitslag en in een vergevorderd stadium muurkanker veroorzaakt. Deze muuruitslag doet zich voor als een fijn wit poeder, dat zich tenminste éénmaal afzet op elk gebouw, dat met cement of tras in den mortel is gemetseld en bij voorkeur in de maand Maart, wanneer de toestand der atmosfeer de sterkste droging teweeg brengt. Deze uitslag regent af en blijft daarna vrijwel achterwege. Bij voortgezette ontwikkeling ontstaat muurkanker. Het ontstaan van muurkanker doet zich uitsluitend voor bij kalkrijke mortels en het meest daar, waar afwisselende vochtigheid is; b.v. bij muren op het zuiden en westen, onder raamdorpels, nabij den grond, — in het algemeen waar zich water eenigen tijd verzamelen kan, hetzij door regenslag, hetzij door inwatering of opzuiging. De witte strepen zijn vaak een aanwijzing van lekkende goten of gescheurde afdekkingen.
Het komt zelden of nooit voor bij muren gemetseld in mortel van zand en kalk-alleen, — als regel geldt het, dat bij muuruitslag cement-, cement-kalk- of traskalkmortels in het metselwerk zijn toegepast. Het zoogenaamde stukvriezen van den steen komt voor in alle jaargetijden, ook na drogende warmte, dus bij temperaturen boven het vriespunt, zoodat de benaming „stukvriezen" onjuist is. Achter de bladderende baksteenschilfers vindt men witte kristallen, die bij hun vorming zich tegelijk hebben uitgezet en daardoor den steen hebben doen springen. Eindelijk bevat het witte poeder — al even onrechtmatig „salpeter" genoemd, — geen kalk of een hoofdbestanddeel daarvan, maar bestaat het doorgaans uit stoffen vreemd aan kalk. Het is toch aangetoond, dat het in den regel bestaat uit glauberzout (natriumsulfaat) en bij uitzondering uit natriumcarbonaat.
Het verschijnsel van afbrokkeling vertoont zich niet bij afwezigheid van baksteen. Weliswaar doet zich ook bij betonwerk een enkele maal afbladdering voor, maar dit is — voor zoover mij bekend — uitsluitend een gevolg van het bevriezen van kleikluitjes, waarmede het grind af en toe verontreinigd is.
Tot zoover de waargenomen verschijnselen.
Dat afzetting van glauberzout het gevolg kan zijn van de aanwezigheid van kalk, — hiervan kan men eene verklaring vinden in het zeer belangrijke artikel van den scheikundig-ingenieur P. F. van der Wallen in „de Ingenieur" No. 23 van 1915. De zwavel uit het glauberzout zou afkomstig zijn van de steenkolen, waarmede de baksteenoven wordt gestookt. De verklaring wordt overigens gezocht in chemische werkingen, die buiten het kader van dit opstel vallen. — Dat de afbladdering van den baksteen 's zomers geschiedt, is een gevolg van eene eigenschap van het glauberzout om reeds bij 33° — een temperatuur, die des zomers in metselwerk kan voorkomen, — de grootste oplosbaarheid te bezitten. Daalt daarna de temperatuur, dan kan uitkristallisatie plaats hebben, die bij het glauberzout gepaard gaat met belangrijke uitzetting. Deze verklaring strookt met de meestal abnormale vochtigheid der kankerende plekken.
Weliswaar wordt hierdoor de oudere verklaring, die de oorzaak van het afbladderen zoekt in het bevriezen van water, dat gelegenheid had gekregen binnen te dringen langs de krimpscheuren (1 H.L. kalkdeeg

bevat 70 à 80 L. water; vandaar de krimping bij geleidelijke wateronttrekking) der vette species, niet te niet gedaan, — maar toch zal menigeen zich op deze wijze beter kunnen vereenigen met het verband dat reeds lang geleden opgemerkt was tusschen den kalkrijkdom van den mortel en den muurkanker.
Het water, dat in de krimpscheuren dringt, heeft toch slechts enkele dagen in het jaar gelegenheid tot bevriezing: — den overigen tijd heeft het gelegenheid de voor de uitkristallisatie van glauberzout vereischte vochtigheid te weeg te brengen.
Zooals bekend was het prof. J. A. van der Kloes, die daarop het eerst de aandacht heeft gevestigd. In den vóór enkele maanden verschenen 6den druk van zijne „Handleiding voor den Metselaar" schrijft hij — blz. 32 —: „de inwendige spanning die het „metselwerk doet uiteenspatten, kan haar oorzaak „hebben in vergrooting van volume bij kristallisatie „zoowel als in osmotischen druk en het is geenzins „onwaarschijnlijk, dat deze beide natuurkrachten „samenwerken tot vormen van spleten in het groot „en klein".
Uit het feit dat bij toepassing van kalkmortel zonder toeslag geen muurkanker wordt geconstateerd, volgt, dat men slechts de toeslagen, portlandcement en tras zou behoeven achterwege te laten om muurkanker te vermijden.
Hiertegen verzetten zich practische bezwaren. Mortel zonder tras of cement versteent toch te langzaam; een muur moet voor den verderen opbouw al spoedig zekere mate van stabiliteit bezitten, die niet verkregen kan worden bij gebruik van de lang-weekblijvende kalkmortels. Hoe dunner de muur, hoe meer deze eisch klemt. Men heeft een sneller versteenenden mortel noodig en neemt tras of portlandcement.
Deze middelen zijn in hunne uitwerking principieel verschillend; portlandcement ontwikkelt kalk, zooals hierboven werd medegedeeld, — tras bindt kalk. Vanaf het oogenblik, dat als vaststaande is aangenomen, dat overmaat van kalk de aanleiding zou zijn tot muurkanker, heeft elk middel ter bestrijding als taak kalk vast te leggen of te ontberen; zoodat het zelfs zin heeft bij portlandcement tras toe te voegen. Zulks gebeurt ook werkelijk waar gevaar voor uitlooging van vrije kalk aanwezig is, b.v. aan zee.

De toepassing van tras of slakkenzand heeft echter dit bezwaar, dat voor het proces een groote mate van vochtigheid wordt vereischt. Bij warm weêr zal men de steenen zoo nat mogelijk moeten verwerken en zal men het metselwerk moeten beschermen tegen uitdroging. Ook zijn de trasmortels gevoelig voor de temperatuur; voor een krachtig versteeningsproces is een temperatuur van minstens 10° C. gewenscht, zoodat zij weinig aanbeveling verdienen in het koudere jaargetijde. Beide eigenschappen geven aan portlandcement een voorsprong.

Voor een intensieve scheikundige inwerking is een zaak noodig, waarop nog niet de aandacht is gevestigd; hiervan wordt gebruik gemaakt bij het sedert 1910 ingevoerde **schelpkalktrasmeel**. Het is namelijk de eisch dat beide stoffen zoo fijn mogelijk verdeeld zijn. Immers: de chemische werking heeft slechts plaats bij aanraking en nu is het duidelijk, dat bij grove maling een grooter deel der moleculen in het inwendige van een brokje zijn geplaatst en dus niet met de andere stof zich vereenigen kunnen dan bij fijnere maling. Dit is o.a. aangetoond door een stuk portlandcement, dat 4 jaren in het water gelegen had, te malen tot een veel grootere fijnheid dan aanvankelijk was geschied. Dit uiterst fijne poeder vertoonde, niettegenstaande het langdurig verblijf onder water, opnieuw hydraulische eigenschappen, die dus alleen aan het fijnere malen waren toe te schrijven, waardoor onaangetaste cementmoleculen aan de oppervlakte werden gebracht.
Bij het schelpkalktrasmeel geschiedt het fijn malen van het gewone schelpkalkpoeder tegelijkertijd met een innige, machinale en daardoor zeer volkomen menging door het trasmeel, en wel in zoodanige verhouding, dat een overmaat van tras aanwezig is. Deze overmaat van tras heeft ten doel alle vrije kalk om te zetten in vaste kiezelzure calcium- en aluminiumverbindingen. Tengevolge van deze verhoogde chemische werking wordt het verrassende resultaat verkregen, dat een mortel van 1 schelpkalktrasmeel op 2 zand (d.i. 1 schelpkalk op $1^1/_4$ tras en $4^1/_2$ zand) reeds na 7 dagen een drukvastheid heeft van 22 K.G. c.M^2. en na 28 dagen idem 39 K.G. c.M^2. Tevens werkt de kalk tengevolge van de fijnere verdeeling veel krachtiger als kleefmiddel tot het verkrijgen van de noodige plasticiteit bij de verwerking, zoodat met een geringere hoeveelheid kan worden volstaan. De aldus samengestelde mortels zijn dan ook zeer kalkarm, overeenkomstig de meening, dat overmaat van kalk de oorzaak van muurkanker zou zijn.
Aangezien het hier een betrekkelijk nieuw materiaal geldt, zal het niet ondienstig zijn te vermelden, op welke zaken de metselaar moet letten bij het verwerken van een schelpkalktrasmortel:
1e. Er moet worden gewaakt tegen ontmenging in de kuip. Doordien het schelpkalktrasmeel zooveel lichter is dan zand. zal het neiging hebben om in een mortel, die veel zand bevat (b.v. 1 : 3), te gaan boven drijven, waarbij de onderlaag van den bak te veel zand gaat bevatten. De specie moet behoorlijk van tijd tot tijd worden opgestoken en omgeroerd.
2e. Er moet worden gewaakt tegen ontijdig uitdrogen, waarvoor gevaar bestaat bij zomerhitte; in dit opzicht onderscheidt het zich van de portlandcementspecie, omdat het wel vlugger dan gewone kalkmortel, maar toch langzamer dan cementmortel versteent. Weliswaar blijft allicht voldoende water in den mortel over om de kalk met behulp van de lucht tot koolzure kalk te doen overgaan, maar op deze wijze bezien is de mortel veel te schraal, omdat alsdan

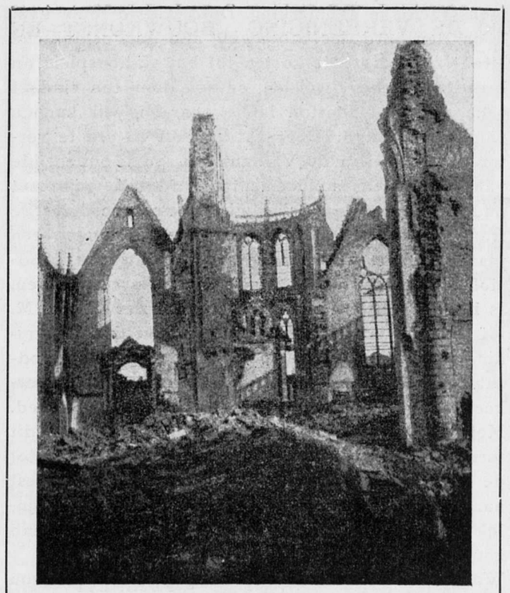

Dixmude: De puinhoop van de kerk.

hoopen groote opene vlakken te bezitten, en naast de tot pulver geslagen huizen enkele andere die zich nog geheel kunnen staande houden; men staat er onder den indruk van een spel van sterke contrasten. Dixmude is nog eens anders: een paar bogen van de kerk zijn recht gebleven, alsook enkele zeldzame binnengevels, waar de schoorsteenen den dienst van stut vervuld hebben; anders ligt alles plat; het is een puinhoop waartusschen hier en daar een verschroeide boom zijn fantastische gedaante verheft. Van een paar straten is het puin opgeruimd, maar wie er een van doorliep heeft het tegenwoordige Dixmude heel en al gezien.
Waar vroeger menschen met noeste vlijt werkten, zijn nu andere krachten aan den gang: de steenbrokken hebben zich met mos bedekt, van tusschen de spleten komen velerlei woekerplanten naar boven, en de ratten sleuren allerlei naar hun holen. Die puinhoopen zijn overgoten met een lugubere poezie.
Ik loop rond . . . hier en daar zie ik kelders, die in onderkomens herschapen werden, en al met eens sta ik op de Groote Markt. Het was vroeger het grootste plein van België, nu is het een smalle straat geworden, en men vraagt zich tevergeefs af hoe al dat puin op dit plein kon terecht komen!
En dan beleef ik nogmaals het verrassende: midden in dien puinhoop die zich in een totaal verwoeste streek bevindt, begint het leven zijn deel te eischen. Op de vroegere Groote Markt is een houten hokje opgetimmerd; met drie stukken glas is men het kleine raampje aan het dicht maken — glas kost ontzaggelijk veel geld in een land waar niet een ruit meer geheel is! — en daar hebt ge de herberg: *In het nieuw Dixmude*. Ik treed binnen, en een Belgische luitenant roept mij tegen: gij zijt de tweede cliënt. In een hoek liggen twee vaten bier nog onaangestoken. Het moet nog blijven liggen zegt de baas, en hij brengt mij een kop van iets, dat hij koffie noemt.
De officier gaat denzelfden weg op als ik, en wij vertrekken samen; aan den rand van de stad, langs de IJser ligt de bekende molen (la minauterie zegden de communique's) waar de Duitschers zich bizonder versterkt hadden; het ding is één klomp beton geworden, en er ligt zooveel puin boven dat de granaten en bommen er geen pak meer op hebben.
Vlak ernaast, aan de andere zijde der rivier bevindt zich de eerste linie der Belgen, en men staat verstomd dat op een afstand van enkele meters beide legers zich zoodanig hebben kunnen versterken; de linies volgen elkaar op met ontelbare verbindingsgangen. Mijn reisgenoot voerde 't bevel over een batterij in het nabijgelegen Oostkerke en stelt voor er heen te fietsen. Een paar huizen van het dorp staan nog recht alsmede een stukje van een kerkmuur. Het geschut stond op het kerkhof; ik zie de bergplaats voor de ammunitie, ik beklim den uitkijkpost en zie wat er overblijft van de schuilplaats voor den generaal: het was een half ingegraven constructie van beton waarop een betonnen dekplaat van een zeventig duim dik. Eén 320 had een treffer erop, het ding stortte ineen, en de zware dekplaat zakte in schuinen stand neer; het is gelijk het deksel van een kist dat men even op zij gezet heeft.
We gaan verder: Voilà le Grand Cambron, zegt de officier; 't was een groote boerderij die bestond uit lage langgerekte gebouwen met witte muren en roode daken. Zij onderstreepten zoo wonderwel de hoofdlijnen van de effene vlakke streek; zij staan er nog, er liggen zelfs nog geheele partijen pannen op; maar verder kijkt men door en door het dak, en het is zoo'n zielig gezicht, dat men zich hevig beklemd gevoelt.
Te Tervijze zijn enkele huizen recht, maar doorzeefd met ontelbare gaten; van de kerk bestaat er zoo goed of niets meer. Ik zie den luisterpost waar de Fransche telefonisten het monsterkanon bespiedden dat Duinkerke beschoot, en van waar zij bij het losbranden van het geschut nog tijdig de inwoners der stad konden waarschuwen.
Een vrachtauto komt voorbij en ik wordt méegenomen in de richting van Brugge; ik werk mij bovenop om van het schouwspel te genieten, want. het is droevig ja, het is afschuwelijk, maar het is ook buitengewoon grootsch. Het avondt en we zijn nu in het overstroomde gebied van waar het water reeds teruggetrokken werd. Onmetelijk verre zie ik nu; de kleigrond is overal bloot gekomen; nergens is er eenig spoor van groen te ontwaren; op de hoogste punten groeit er riet dat nu aan 't wiepen is in het avondwindje.
O 't ruischen van het ranke riet!
Aan alle kanten kronkelen loopbruggetjes door de

vlakte; de meeuwen vieren hoohtij: vliegt de blauwvoet, storm op zee. En boven dit alles hangt de avondzon te bloeden en ontvlamt zij den heelen horizont zoo wijd als hij zich uitstrekt over Vlaanderen's vlakten.
Tragisch verheft zich in dit midden de puinhoop van Schoore.

HUIB HOSTE.

DE HAAGSCHE STAATSSPOOR-PRIJSVRAAG.

Waar in het B. W. van 25 Januari, bij eene bespreking der bekroonde ontwerpen, reeds vermeld werd, hoe deze prijsvraag voornamelijk nut kan stichten als voorlooper van bestudeering door gemeente en spoorweg-maatschappijen, daar schijnt mij een nadere toelichting van den stand van dit stedebouwkundig probleem van direct belang.
Uit de opmerkingen der spoorwegautoriteiten kan wel als vaststaand worden aangenomen, dat een centraal station gewenscht wordt, dat dus de SS. bereid is de centrale ligging van haar station op te offeren. Verder staat vast, dat de verbindingsbaan naar de zijde der gasfabriek zal worden verlegd, met een tweede viaduct over de Binckhorstlaan. Ook schijnt algemeen mogelijk geacht te worden, zooals de prijsvraag veronderstelde, dat een deel der kosten door de opbrengst van nu niet of kwalijk in exploitatie te nemen bouwterrein zal worden gedekt.
Of het echter op grond van deze prijsvraag als uitgemaakt mag worden beschouwd, dat het centraalstation aan den kop der SS. moet komen, lijkt mij hoogst onwaarschijnlijk. Hiertoe behoort het vraagstuk uit een ruimer gezichtshoek bekeken te worden dan alleen de verkeersverbetering van Bezuidenhoutkwartier en Wijk VII. Deze, min of meer voorgeschreven, bekrompenheid was dan ook wel de oorzaak van een zwakke oplossing, ook door de bekroonden, van het verkeer naar de oude kern der stad: feitelijk is de verbinding alleen via Weteringkade-Pletterijstraat-Turfmarkt verbeterd; want het maken van een boulevard naar de reeds overbelaste Bezuidenhoutbrug is meer een zaak van verfraaiing. Daarnaast schijnt het ontwerpen van een goederenaflevering achter de gasfabriek, afgesloten door het dubbele viaduct van de Binckhorstlaan, of de eene helft van dat bij de Trekvliet, onbevredigend.
Is echter eenmaal aangenomen dat een centraalstation gemaakt wordt, dan ligt het voor de hand ook de goederenaflevering te combineeren, althans geen onderling door havens gescheiden terreinen daarvoor te kiezen. Zoekt men tegelijkertijd naar de ruimste verkeerswegen naar de kern der stad, dan komt behalve het (gedempte) Spui zeker de (gedempte) Paviljoensgracht in aanmerking. Deze laatste route kan, door den aard der bebouwing aan de Poeldijksche straat zonder groote kosten tot het stationsplein op breedte gebracht worden, en zou door een viaduct zelfs, voor het abattoir langs, naar Rijswijk kunnen worden verlengd. Door dit viaduct en een te verwachten dito aan de Vaillantlaan zou de buitenzijde van het stationsemplacement op afdoende wijze met oude en nieuwe stad, Scheveningsche en Loosduinsche tram verbonden zijn. Hier is dus wel de aangewezen plaats voor de goederenaflevering, al kan voor brandstoffen de plaats bij de gasfabriek gereserveerd blijven. Is hierdoor uitbreiding van het station der H. IJ. S. M. tot centraalstation aannemelijk gemaakt, deze uitbreiding zal verplaatsing van het rangeerterrein nog noodzakelijker maken dan nu de kleine omvang en het verkeer van Vaillantlaan naar Rijswijk dit reeds deed. Met het oog op den zeer grooten omvang van dit terrein schijnt een strook van de halte Rijswijk tot de toekomstige brug over de Laakhavens, het meest aangewezen, te meer waar op die hoogte waarschijnlijk een eventueele lijn naar den Hoek van Holland zou aftakken.
Wat de SS-tram naar Scheveningen betreft, deze zou gevoegelijk door de verbreede Lekstraat op de oude verbindingsbaan kunnen aansluiten, omdat die door de bebouwing daarnaast toch al geen nuttigen bouwgrond meer kan leveren. Het centraalstation zou dan op het 1e perron drie aansluitingen naar Scheveningen, op het tusschenperron de treinen via Pijnacker, op het 2e de hoofdlijnen Rotterdam-Haarlem of Utrecht, en zoo noodig op een 3e de locaalaansluitingen Voorschoten en Gouda, kunnen bevatten. De toegang tot de stad zou het karakter krijgen van een winkel- restauratie- en amusementsstraat voor voetgangers en tram, geflankeerd door twee wegen voor auto's en vrachtwagens, die beide tevens de verbinding met Rijswijk kunnen vormen.
Het leek mij gewenscht, door deze beschouwingen, de aandacht voor dit gewichtig probleem nog even vast te houden, meenende dat publieke discussie nog belangrijker vooruitgang kan opleveren dan de reeds zoo nuttige prijsvraag der buurtvereenigingen.

P. J. WILLEKES MACDONALD, B. I.

Haarlem, 25 Januari 1919.

ROYAL ACADEMY.

De Engelsche Royal Academy heeft den architect Sir Aston Webb tot voorzitter gekozen; sedert de dagen van Joshua Reynolds was het altijd een schilder geweest.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 8 FEBR. 1919. = No. 6.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Werk van de „Afdeeling Gebouwen" van den dienst der Publieke Werken. Amsterdam. — Arbeitsrat für Kunst te Berlijn. Ontvangen Boekwerken, door Schb.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A.

op **Zaterdag 22 Februari 1919,** des voormiddags 11½ uur, in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's-Gravenhage.
In de vergaderzaal zal een expositie gehouden worden van een zestal ontwerpen, ingezonden op de prijsvraag voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het ten N. O. en ten Z. W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's-Gravenhage.
Agenda.

1. Opening.
2. Notulen.
3. Mededeelingen.
4. Ingekomen stukken.
5. Advies van den B. N. A. bij de keuze van architecten.
   (Men leze in verband met dit agendapunt het verslag van de Bestuursvergadering op 22 Jan., onder: mededeelingen, in het bijblad van het Bouwkundig Weekblad No. 5.)
6. Rondvraag.

Verklaring Lidmaatschap.
Het Bestuur van den B. N. A. verzoekt dringend degenen, die de in de overgangsbepalingen (Art. 17 § 34) der Statuten genoemde verklaring nog niet hebben ingezonden, dit alsnog te willen doen **vóór 12 Februari a.s.**

Tentoonstelling Prix de Rome voor Bouwkunst.
In het Gebouw der Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, Stadhouderskade 86, worden van Zondag 9 Februari tot en met Zondag 16 Februari op werkdagen van voorm. 9 tot nam. 4 uur en op Zondag van nam. 1 tot 4 uur, kosteloos ter bezichtiging gesteld de werken gemaakt in den wedstrijd voor de Schoone Bouwkunst, Prix de Rome 1918 en die vervaardigd zijn door den beeldhouwer C. H. M. Vos, in zijn eerste studie-jaar.

Hardsteendistributie.
Door het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen is een belangrijke vereenvoudiging in de distributieregeling voor hardsteen aangebracht.
Hierdoor werd het mogelijk het distributie-bedrijf der Vereeniging van Natuursteenhandelaren op te heffen, zoodat thans de handel in hardsteen wederom geheel in normale banen geleid is en de bemoeiingen van het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen zich in hoofdzaak tot een in het bijzonder door verbruikers-organisaties gewenschte contrôle op de prijzen bepaalt.
Het ligt voorts in de bedoeling, om zoodra de Belgische carrières wederom direct hunne materialen in Nederland aanbieden, dan wel voldoende aanvoer uit Frankrijk plaats vindt, tot onverwijlde opheffing der geheele distributie-regeling over te gaan.
Inmiddels was het mogelijk om de prijzen voorshands met 16% te verlagen.

Distributie van Bouwmaterialen.
In verband met de beperking en vereenvoudiging der bemoeiingen van het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen zijn alle administratierechten, welke ten bate van dit Kantoor geheven werden, belangrijk verlaagd.
Een administratierecht voor de distributie van steen is van f 0.25 per 1000 stuks, zijnde circa 0.8%, teruggebracht op f 0.10 per 1000 stuks, zijnde circa 0.3% der waarde.
Het administratierecht op den invoer van cement is teruggebracht van f 3.50 per ton (3.6%) op f 1. — per ton (1% der waarde).
De administratierechten voor glas en hardsteen zijn teruggebracht van 2 op 1% der factuurbedragen.
Deze verlagingen zullen uitsluitend aan de verbruikers ten goede komen.

Centrale bouwmaterialen voorziening „C.B.V."
Door het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen wordt een uitgebreid onderzoek ingesteld om te komen tot een globale raming van de behoefte aan bouwmaterialen in het jaar 1919.
Deze gegevens zullen als grondslag dienen bij de bemoeiingen om vast te stellen in hoeverre en op welke wijze bemoeiing van de overheid met de verschillende bouwmaterialen noodzakelijk zal zijn.
In het bijzonder zal aan de hand dezer gegevens beoordeeld kunnen worden in hoeverre uitvoer van bouwmaterialen mogelijk zal zijn. Aangezien met zekerheid te verwachten is, dat ver-

schillende materialen nog in zeer onvoldoende mate beschikbaar zullen zijn, zal dit onderzoek het tevens mogelijk maken de vereischte maatregelen te treffen, om in de eerste plaats de materialen voor in het algemeen belang noodzakelijke werken, in het bijzonder volkswoning- en schoolbouw, te verzekeren.

Cementprijzen. Dezer dagen is eene nieuwe regeling voor den aanvoer en de prijzen voor cement in werking getreden.
In verband met de sterk uiteenloopende en wisselende prijzen in de verschillende aanvoerlanden is door het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen een regeling ontworpen, welke eenerzijds beoogt, dat ten volle van de laagste aanbiedingen uit het buitenland gebruik gemaakt wordt en anderzijds van duurdere offerten alleen in zooverre gebruik gemaakt wordt als in het belang der behoeftevoorziening dringend noodig is.
Importeurs zijn dientengevolge verplicht alvorens tot invoer uit het buitenland worde overgegaan, hiervoor van geval tot geval de toestemming van het Rijkskantoor te vragen.
Deze vergunningen worden verleend in die hoeveelheden, die noodzakelijk zijn en wel zoo, dat de gunstigste aanbiedingen voorgaan.
In normale tijden zoude een dergelijk ingrijpen absoluut overbodig zijn, doch in de oogenblikkelijke onzekere tijden en hoogen prijsstand in ons land in vergelijking met het buitenland, is thans reeds in den korten tijd, dat de maatregel wordt toegepast, afdoende gebleken, dat deze maatregel nu dringend noodzakelijk is.
Al het voor aflevering door den handel aan de verbruikers bestemd cement moet worden ingebracht in het door de Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland gestichte Centraal Verrekenkantoor voor cement. Dit Verrekenkantoor staat onder controle van het Rijkskantoor en werd gesticht met medewerking van het Rijkskantoor, hetwelk daartoe de machtiging van Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel ontving.

Het Verrekenkantoor bepaalt, in verband met de prijzen van de aanwezige voorraden en den te verwachten aanvoer van maand tot maand één uniformen middenprijs, waarvoor het in die maand af te leveren cement aan den handel in rekening gesteld wordt.
In verband met de nieuwe prijsbepaling van het Verrekenkantoor en de verlaging der administratierechten bij den invoer kon de prijs, waarvoor ten hoogste aan verbruikers mag worden afgeleverd voor de maand Februari door het Rijkskantoor voor Bouwmaterialen van fl. 120,— per ton op fl. 105,— per ton worden teruggebracht.
De te verwachten aanvoer tegen lagere prijzen is nog niet voldoende om grooter invloed op den algemeenen prijsstand uit te oefenen.
Het is derhalve in het algemeen belang, dat er naar gestreefd wordt om zooveel mogelijk partijen tegen lager prijs aan te voeren en in het Verrekenkantoor in te brengen, om zoo spoedig mogelijk den *algemeenen* prijsstand in ons land te verlagen, en daardoor weder normale verhoudingen in het leven te roepen.

Personalia. — De heer H. H. van Zeggeren, architect B.N.A., Directeur van Gemeentewerken te Gorinchem, is benoemd tot architect bij de Gemeentewerken te 's-Gravenhage.
— Tot Directeur van Gemeentewerken te Utrecht is benoemd de heer Ir. L. N. Holsboer, thans Directeur van Gemeentewerken te Leeuwarden.

Vereeniging van Directeuren van Middelbaar Technische Scholen. Op 1 Jan. 1919 is opgericht de Vereeniging van Directeuren van Middelbare Technische Scholen. Voorzitter van de Vereeniging is P. Lijdsman, Directeur der M. T. S. voor de Bouwkunde te Utrecht; Secretaris-penningmeester is Ir. H. Enno van Gelder, Oud-Directeur der M. T. S. te Amsterdam, thans wonende te Dieren. (De Ing.)

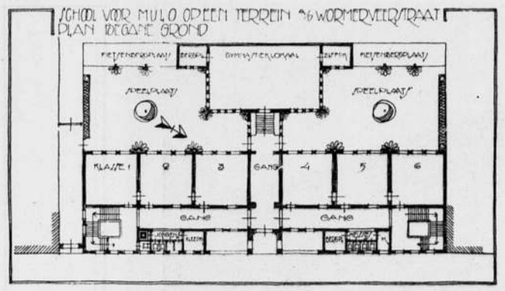

M. U. L. O. School. Plan begane grond.

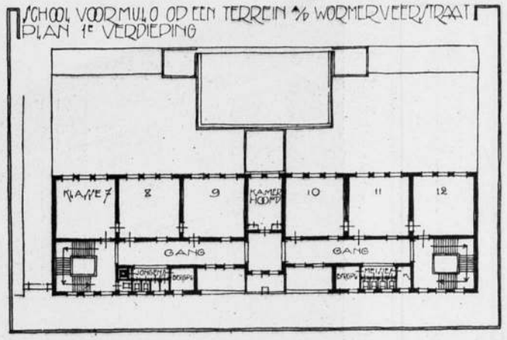

M. U. L. O. School. Plan Verdieping.

WERK VAN DE „AFDEELING GEBOUWEN" VAN DEN DIENST DER PUBLIEKE WERKEN. AMSTERDAM.

M. U. L. O. SCHOOL AAN DE WORMERVEERSTRAAT.

Deze school is gebouwd voor een 3-jarigen cursus Meer Uitgebreid Lager Onderwijs aan jongens en meisjes van ongeveer 12—16 jaar.
In het algemeen leidt de school leerlingen op, die hun toekomst op handelskantoren willen maken. — Het programma voor de school was in 't kort: 18 klasselokalen en een gymnastieklokaal. Daar geen bijzondere lokalen, als voor teekenen, scheikunde, enz. gevraagd werden, daar de school tusschen huizen in een gewoon bouwblok gebouwd moest worden en daar de ligging van het terrein t. o. van de noordpijl het noodig maakte alle klasselokalen aan den achtergevel te groepeeren, is een zeer eenvoudige plattegrond ontstaan: op elk der 3 verdiepingen 6 klasselokalen en het gymnastieklokaal op de plaats. Dit gymnastieklokaal is $\pm 1^1/_2$ M. lager gebouwd dan de begane grondvloer van het schoolgebouw, daar de Bouwverordening geen hoogere bebouwing dan 3 M. op de plaats toelaat en ook om geen licht te benemen aan klasse 3 en 4 op den beganen grond.
Ter toelichting van de plattegronden kan nog vermeld worden, dat tegenover de kamer van het Hoofd der

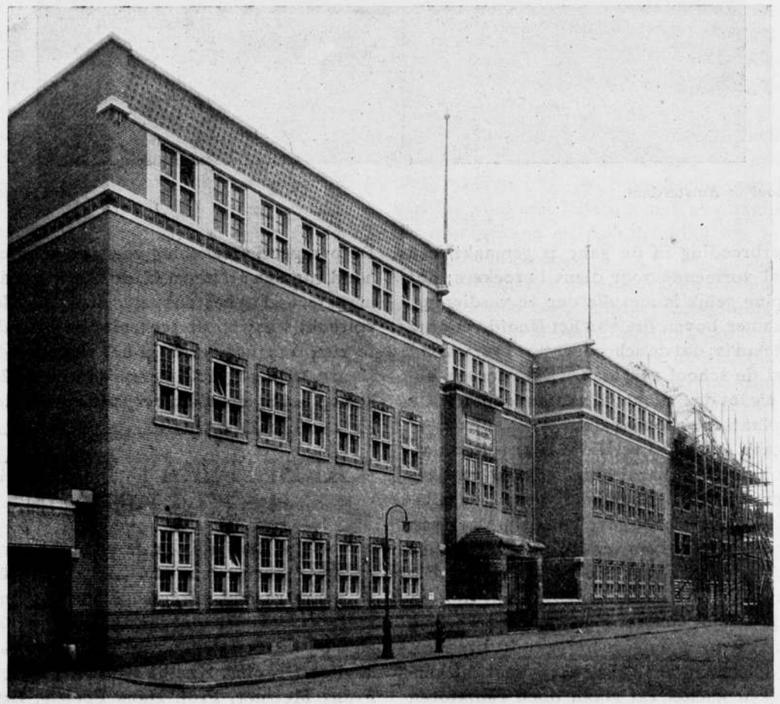

M. U. L. O. School te Amsterdam. Voorgevel.

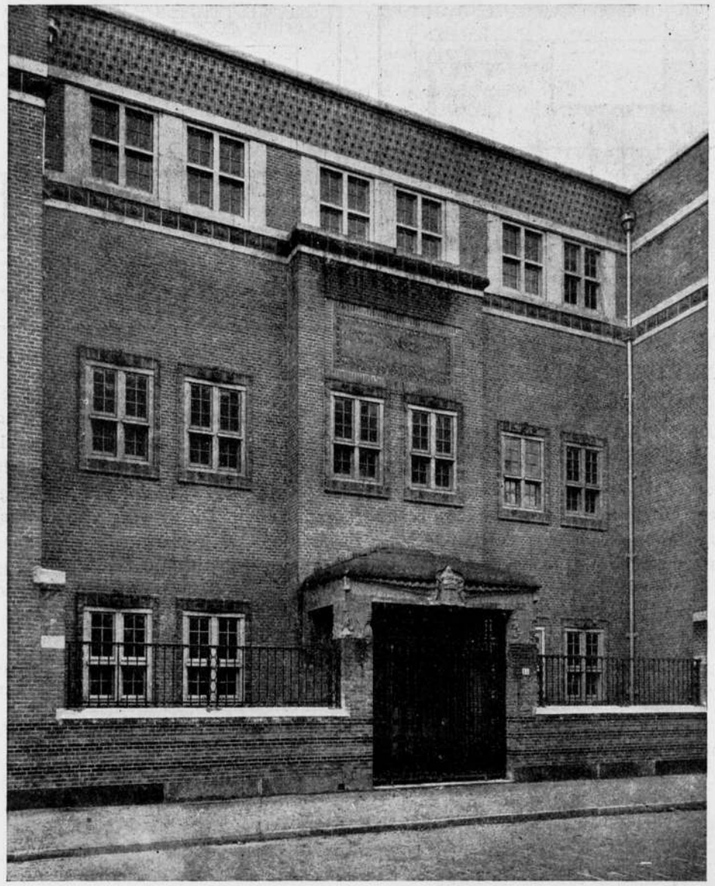

M. U. L. O. School te Amsterdam. Middenpartij voorgevel.

School een verbreeding in de gang is gemaakt, een soort wachthal vormende voor diens bezoekers; dat de 2e verdieping gelijk is aan die der 1e verdieping, doch dat de kamer boven die van het Hoofd voor het Personeel bestemd is; dat de school centraal verwarmd is en dat naast de school een toegang is voor een bestratingswerf en tot de 2 plaatsen van de school, waar de rijwielbergplaatsen gebouwd zijn.

De materialen,aan den gevel verwerkt,zijn: grijze waalsteen met aan het plint bazaltlava, daarboven banden met geteerden steen. Raamomlijstingen, tegeltableau (opschrift) en versierde gevelband zijn werk van Willem Brouwer naar aan hem verstrekte schetsmatige gegevens. Het beeldhouwwerk aan de portiek is werk van Hildo Krop. Het interieur leent zich nog niet tot reproductie; de school moet nog geschilderd worden. Een klasselokaal zal „af" ongeveer den indruk maken, die bijgaande teekening wil verwekken; met dit verschil, dat er geen kachel zal staan doch radiatoren onder de ramen; deze teekening is van L. H. Roos.

De perspectiefteekening van den voorgevel is van de hand van den architect M. de Klerk, die deze teekening maakte, nadat het ontwerp door de Afd. Gebouwen voltooid was; op de teekening is goed de aansluiting te zien aan het reeds in het Bouwkundig Weekblad (Jaarg. 1918, pag. 133) gereproduceerde 2e blok woningen op het Spaarndammerplein van M. de Klerk.

ARBEITSRAT FÜR KUNST TE BERLIJN.

De Berlijn is in de maand November van het vorige jaar een „Arbeitsrat für Kunst" opgericht. Verscheidene bekende Duitsche kunstenaars en kunstgeleerden hebben er zich bij aangesloten, o. m. Prof. Dr. A. E. Brinckmann, Walter Gropius, Kaethe Kollwitz, Paul Mebes, Prof. Franz Metzner, Prof. Hans Poelzig, Bruno Taut.

De raad is begonnen vlugschriften uit te geven ter

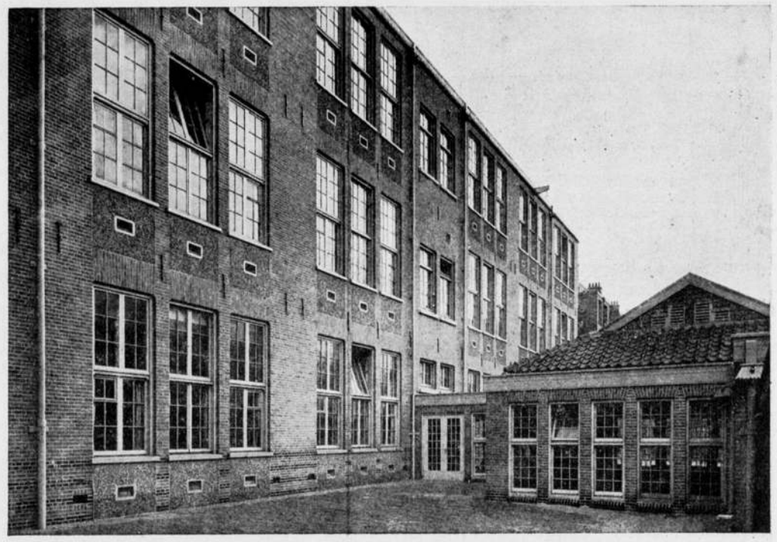

M. U. L. O. School te Amsterdam. Achtergevel.

verspreiding van zijn gedachten omtrent het doel van de kunst en de in te stellen regelingen om eenmaal tot het doel te kunnen geraken.

Het eerste vlugschrift is uitgekomen omstreeks Kerstmis van het vorige jaar en bevat, behalve een korte uiteenzetting van het na te streven doel, een „Architectur-Programm", opgesteld door den architect Bruno Taut.

Al zijn de gedachten in beide stukken hier en daar wel wat te sterk doortrokken van de sociale lucht, die enkele maanden terug, de Duitsche atmosfeer verfrischte, toch zijn ze belangrijk genoeg hier te worden opgenomen. Gekunstelde stijl van het oorspronkelijke dwingt tot vrijer vertaling dan gewenscht ware. Het hier volgende betreft het doel en het streven van den „Arbeitsrat".

In de overtuiging, dat de politieke omzettingen moeten worden gebruikt ter bevrijding van de kunst van tientallen jaren van voogdij, — heeft zich te Berlijn een kring gevormd van gelijkgestemde kunstenaars en kunstvereerders. Deze tracht naar de vereeniging van alle verstrooide en verdeelde krachten, die besluiten, boven het handhaven van eenzijdige vakbelangen uit, mede te werken aan den wederopbouw van ons geheele kunstleven. De arbeidsraad voor kunst hoopt, in nauwe samenwerking met vereenigingen van dezelfde strekking in andere plaatsen van Duitschland, zijn naaste oogmerken, die in achterstaand verkort program zijn aangeduid, binnen niet te langen tijd te verwezenlijken.

Aan het hoofd staat het beginsel:

Kunst en volk moeten één zijn. Kunst mag niet meer het genot van enkelen, doch moet het geluk en leven van de massa zijn. De kunstenaar alleen is voortaan als tolk van de volksgevoelens, verantwoordelijk voor het zichtbare kleed van den nieuwen staat. Hij moet de vormgeving vastleggen, zoowel van stedenbouw, als van munt of postzegel.

Op deze basis worden in de eerste plaats zes eischen geformuleerd:

1) Erkenning van het algemeen belang aller bouwende werkzaamheid, zoowel van overheid, als van particulieren. Vervallen verklaring van alle voorrechten van de ambtenaren. Eenheid van leiding bij den bouw van stadswijken, van volkshuisvesting als geheel, bij den aanleg van straten zonder dat de vrijheid der behandeling van onderdeelen wordt belemmerd. Als nieuwe taak: volkshuizen ter bevordering van het contract van het volk met iedere kunst. Permanente terreinen ter proefneming en vervolmaking van nieuwe bouwkundige denkbeelden.

2) Opheffing van Academies, en Commissies voor Volkskunst in hare huidige samenstelling. Voor deze lichamen treden, onder wijziging van hun arbeidsveld, in de plaats andere, waarin de scheppende kunstenaars zitting hebben, zonder staatsbemoeiing daarbij. Wijziging van bevoorrechte Kunst-tentoonstellingen in vrije.

3) Bevrijding van staatsvoogdij van alle onderwijs in bouw- beeldhouw-, en schilderkunst en ambacht. Algeheele wijziging van kunst- en ambachts onderwijs. Rijks-steun daarbij; — en opleiding tot „Meester" in onderwijs-ateliers.

4) Nieuw leven in de musea, ten behoeve der volksverheffing. Organiseering van steeds wisselende tentoonstellingen, die door voordrachten en door rondgangen aan het geheele volk worden dienstbaar gemaakt.

Uitvoering van wetenschappelijk hulpmateriaal uit de musea, en opberging daarvan in speciale bergplaatsen.

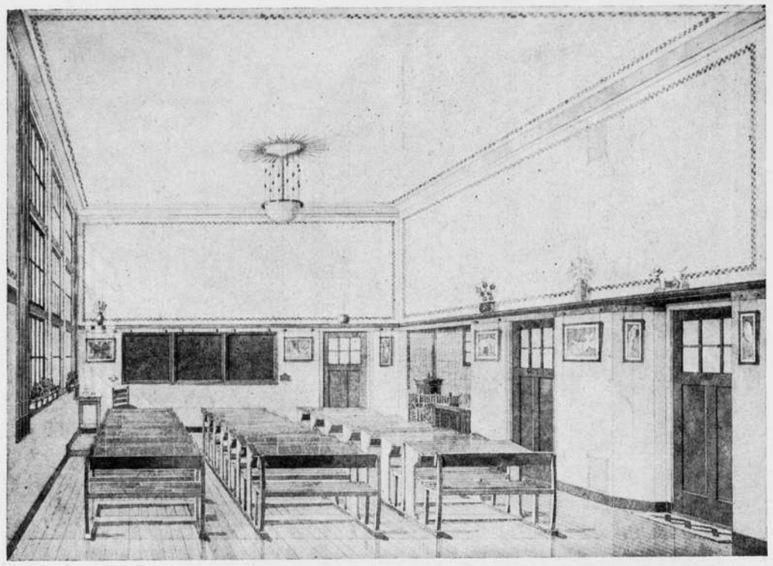

M. U. L. O. School te Amsterdam. Klasse-lokaal na voltooiïng.

Afzonderlijke technisch gerangschikte studieverzamelingen voor kunstnijveraars. Eerlijke verdeeling van rijks steun ter verkrijging van oude en nieuwe kunst.
2) Verwijdering van die gedenkteekenen, die uit een oogpunt van kunst waardeloos zijn, en van al die bouwwerken, waarvan de kunstwaarde onevenredig klein is, ten opzichte van de waarde aan elders nog te gebruiken materiaal. Tegenkanting tegen voorbarig ontworpen oorlogsgedenkteekenen, en oogenblikkelijk stopzetten van de werkzaamheden ten behoeve van oorlogsmusea, zooals die voor Berlijn en elders zijn gedacht.
6) Vorming van een rijksbureau voor monumentenzorg in het kader van de toekomstige wetgeving.

(Wordt vervolgd).

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Handboek der Burgerlijke Bouwkunde door L. Zwiers. Deel II, Steenconstructies door L. Zwiers en J. P. Mieras, architecten. 554 figuren en 28 platen. Prijs: gebonden f 12.—. Uitgever N.V. Uitgevers-Mij. voorheen Van Mantgem en De Does.

Van bovengenoemd Handboek zijn reeds verschenen: Houtconstructies, IJzerconstructies en Constructieleer; het hier aangebodene heeft met z'n collega's den breeden opzet gemeen.

„We hebben getracht, in dit werk de nieuwste constructies aan te geven, terwijl wij verouderde en in onbruik geraakte samenstellingen niet hebben opgenomen", vermelden de schrijvers in het voorbericht en hoewel de plaats van de resultante in deze nooit een ieder kan bevredigen, is hier toch vrijwel 't „politieke midden" gehouden.

De stof is deductief behandeld; alvorens een analyse van een constructie te geven, laten de schrijvers een beknopt historisch overzicht voorafgaan, bespreken daarna haar technische of aesthetische functie, waarna aan de hand van vele keurig uitgevoerde figuren de constructie wordt verklaard.

Een aantal afbeeldingen van uitgevoerde werken van verschillende architecten, als: Dr. Berlage, Dr. Cuypers, Van der Mey, De Klerk, e.a. dienen ter verduidelijking van 't betoog of worden als uitgangspunt genomen.

De zorg aan 't teekenwerk besteed, diene den a.s. constructeur als voorbeeld, waarmede een tweeledig doel wordt bereikt.

Het werk is zeer goed uitgevoerd en zal spoedig zijn plaats in de technische literatuur innemen.

Jaarlijksche periodieken.

Van Gendts Bouwkalender 1919 met Bijlage door D. H. Haverkamp herzien en aangevuld door Ir. B. A. Verhey.

Betonkalender voor 1919, samengesteld door Ir. B. A. Verhey, 7e jaargang, met Bijlage, uitgever L. J. Veen.

De Bussy's Bouw-Agenda voor het jaar 1919, met afzonderlijken Zakkalender en Technisch gedeelte, bewerkt door J. H. Schulp.

Aanbestedings- en Bouwkalender 1919.
Samengesteld door Wouter Bettink, Uitgave H. E. Heikens, Den Haag.

SCHB.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 15 FEBR. 1919. =No. 7.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. S. F. Loeb †, door D. R. — Arbeitsrat für Kunst te Berlijn. — Over Bouwkunst.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A.

op **Zaterdag 22 Februari 1919,** des voormiddags 11½ uur, in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's-Gravenhage.

In de vergaderzaal zal een expositie gehouden worden van een zestal ontwerpen, ingezonden op de prijsvraag voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het ten N. O. en ten Z. W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's-Gravenhage.

Agenda.

1. Opening.
2. Notulen.
3. Mededeelingen.

(Naar aanleiding van de Bestuursvergaderingen zullende verschillende mededeelingen worden gedaan o.m. over de lijst van architecten van den Nat. Woningraad, over de in het Fusierapport op pag. 7 genoemde punten van verschillenden aard.)

4. Ingekomen stukken.
5. Advies van den B. N. A. bij de keuze van architecten.
   (Men leze in verband met dit agendapunt het verslag van de Bestuursvergadering op 22 Jan., onder: mededeelingen, in het bijblad van het Bouwkundig Weekblad No. 5.)
6. Rondvraag.

Bestuursvergadering.

De eerstvolgende vergadering van het Bestuur van de B. N. A. zal plaats hebben op Dinsdag 18 Febr. a. s. Mededeelingen aan het Bestuur gelieve men vóór dien datum te doen toekomen aan de Directie.

Behoud van natuurschoon Tilburg-Oisterwijk.

Het Dagelijksch Bestuur van den A. N. W. B. Toeristenbond voor Nederland, heeft aan de Koningin een adres gericht om zijn groot leedwezen te uiten over de plannen van het Gemeentebestuur van Tilburg. Deze plannen beoogen n.l. om, ter afvoering van het afvalwater der gemeente, drainagevelden aan te leggen langs den provincialen weg van Tilburg naar Moergestel, en zich in het bezit van de daartoe noodige terreinen, hetzij in der minne, hetzij door onteigening, te verzekeren. De terreinen, welke het Gemeentebestuur voor dat doel wenscht te benutten, zijn gelegen in de onmiddellijke nabijheid van de beroemde Oisterwijksche Vennen en behooren tot de om haar natuurschoon zoo hoog gewaardeerde omgeving van het Baksven en het Galgenven, die met de Oisterwijksche Vennen een organisch geheel vormen.

Aan de Koningin is nu verzocht Hare goedkeuring te onthouden aan het verzoek van het Gemeentebestuur van Tilburg, om te verklaren, dat er grond bestaat tot afwijking van de onteigeningswet, ten behoeve van den aanleg van drainagevelden aan en nabij den provincialen weg van Tilburg naar Moergestel.

Er zij hier inmiddels aan herinnerd, dat vele steden reeds een dergelijke inrichting hebben alwaar de nuttige uitwerking aan de verwachting beantwoordt. Te Berlijn wordt o.a. het drainageveld met goed gevolg gebruikt tot Stadsboomkweekerij. Ook Hilversum bezit sinds eenigen tijd zoo'n stelsel. Deze gemeente heeft daarvoor echter een weinig vruchtbaar terrein gekozen met weinig natuurschoon. Het ware ook te wenschen, dat het Gemeentebestuur van Tilburg onverwijld op haar voornemen terugkomt, opdat de Oisterwijksche Vennen met de onmisbare bekoorlijke omgeving ongerept blijve.

Van H.

Permanente Prijsvraag Commissie. Jaarverslag over 1918.

(1 December 1917—1 December 1918).

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

De Permanente Prijsvraag Commissie heeft de eer U het navolgende als verslag harer werkzaamheden in het afgeloopen jaar aan te bieden.

Aanleiding tot bizondere algemeene beschouwingen heeft de Commissie niet. Zij meent te mogen constateeren dat, hoewel langzaam, toch meer en meer de invloed der A. R. zich doet gelden, en de tusschenkomst der P. P. C. bij de voorbereiding en afwikkeling van prijsvragen wordt ingeroepen. Dit geldt niet alleen voor de prijsvragen, die bedoeld zijn als voor-

bereiding tot uitvoering, maar ook voor studieprijsvragen. Ofschoon de A. R. strikt genomen op deze laatste niet van toepassing zijn, is het toe te juichen, dat het streven wordt waargenomen om het uitschrijven daarvan aan zekere regelen te binden; die voor deelnemers en uitschrijvers goede waarborgen voor een juiste afwikkeling geven.

Van de reeds in het vorig jaarverslag vermelde prijsvragen, werden dit jaar beëindigd,

1°. *Rijksacademie van Beeldende Kunsten.* Deze prijsvraag, die geheel volgens de A. R. en in overleg met de P. P. C. werd voorbereid en verliep, heeft geleid tot een volledig succes als zoodanig. De ruime mededinging bij den voorwedstrijd bewijst wel dat het instituut „prijsvragen" ondanks de minder goede ervaring die er soms mede is opgedaan bij de mededingers nog in blakende gunst staat, en deze niet worden afgeschrikt, soms een zeer belangrijken arbeid te verrichten met een groote kans, dat deze voor hen toch niet tot het beoogde doel zal leiden.

De zoo vaak door de tegenstanders van het prijsvraagstelsel gewraakte *nuttelooshеid* van den arbeid van het meerendeel der mededingers, komt hierdoor in een bijzonder licht te staan, dat het vermoeden wettigt, dat die mededingers zelve, ook al volgt op den arbeid geen bekroning, daarin nog wel iets anders zien, dan iets onnuttigs of overbodigs, en er den ontwikkelenden invloed op hun kunnen niet aan ontzeggen. Moge de zoo goed gelukte prijsvraag, bij de uitvoering van het bouwwerk door een even groot succes worden gevolgd, en daardoor het aanzien van prijsvragen hier te lande verhoogd worden.

2°. *Paviljoen in het Stadspark te Groningen.* Ook deze prijsvraag is, blijkens het groot aantal inzendingen en wat daaromtrent in het juryrapport wordt gezegd als zeer geslaagd te beschouwen.

3°. *Verfraaïing van het Stationsplein te Leeuwarden.* Volgens het juryrapport was niet een der inzendingen direct voor uitvoering geschikt te achten, zoodat geen volledige bekroning kon worden toegekend en de beschikbare prijzen op andere wijze dan het programma vermeldde, werden verdeeld. Hieruit valt op te maken, dat de prijsvraag niet als geheel gelukt is te beschouwen.

4°. *Inzending van natuursteen ter jaarbeurs 1918.* Ook deze prijsvraag, die overigens geheel volgens de A. R. en in overleg met de P. P. C. werd uitgeschreven, is slechts gedeeltelijk gelukt te noemen, daar voor een der afdeelingen van de prijsvraag geen volledige bekroning kan worden toegekend.

5°. *Raadhuis van een landelijke gemeente.* Het voornemen om zulk een prijsvraag uit te schrijven is door het desbetreffende gemeentebestuur niet uitgevoerd, de redenen daarvoor zijn de P. P. C. onbekend gebleven.

De Prijsvragen, waarbij de P. P. C. dit jaar adviseerde, waren:

1°. *Centraalpunt (ontspanningsplaats) in het IJbosch aan de overzijde van het IJ te Amsterdam.* Hoewel een studieprijsvraag en als zoodanig niet formeel aan de A. R. onderworpen werd hierbij toch het oordeel der P. P. C. over het programma gevraagd, en kon na goedkeuring daarvan tot medewerking geadviseerd worden.

Het resultaat der prijsvraag schijnt niet geheel aan de verwachting te hebben beantwoord, blijkens de onvolledige bekroningen.

Na het uitkomen van het juryrapport wendde een der inzenders zich (zonder mededeeling van het motto van zijn ontwerp) tot de P. P. C. om er opmerkzaam op te maken dat verzuimd was *alle* motto's te publiceeren. Waar de P. P. C. niet uit kon maken of het ontwerp van den klager hierdoor in een ongunstige conditie was geraakt, verzocht zij hem bij bericht in het Bouwkundig Weekblad, zijn motto bekend te maken, waaraan door hem echter geen gevolg werd gegeven zoodat de P. P. C. moet aannemen dat, door het verzuim niet aan de rechten van den inzender is te kort gedaan.

2o. *Ontginningsboerderijen.* Ook deze prijsvraag was een studieprijsvraag. Het programma kon goedgekeurd en de medewerking aanbevolen worden. Het resultaat der prijsvraag was hoewel geen volledig toch een succes, zoodat de jury uit een groot aantal inzendingen een keuze voor de beschikbare bekroningen kon doen en in haar uitvoerig rapport bij vele ontwerpen belangrijke kwaliteiten mocht vermelden.

3o. *Verkeersverbetering tusschen de ten N.O. en ten Z.W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's Gravenhage.* Eveneens als studieprijsvraag opgezet, heeft zij niettemin de bedoeling zoo mogelijk de oplossing aan de hand te doen voor een bepaald geval van verkeersverbetering. Na overleg met de P.P.C. werd het programma vastgesteld en werd de medewerking aanbevolen. Ofschoon de datum van inzending (1 November) is verstreken is het resultaat der prijsvraag nog niet bekend.

4o. *Stempel en Briefhoofd voor het Instituut voor Bouwkunst.* Eerst na uitgebreide correspondentie met het Bestuur van het Instituut kon de redactie van het programma goedgekeurd en de medewerking aanbevolen worden.

Hoewel een zeer groot aantal (89) ontwerpen inkwamen kon voor een der onderwerpen n.l. het Briefhoofd, geen volledige bekroning worden toegekend. De prijsvraag kon dus slechts als ten deele geslaagd worden beschouwd.

Verder gaf de P.P.C. nog adviezen in een aantal, op prijsvragen betrekking hebbende, aangelegenheden, van min of meer belangrijken aard, waarvan sommige nog niet geheel zijn afgewikkeld.

De samenstelling der Commissie onderging wijziging door de periodieke aftreding van den Heer Paul J. de Jongh, in wiens plaats gekozen werd de Heer C. N. van Goor. De Commissie was in 1918 samengesteld als volgt:

P. J. Houtzagers Voorzitter aftr. in 1919.
P. G. Buskens, „ „ 1920.
C. N. van Goor, Secr. Penningm. „ „ 1921.

Het rooster, volgens art. 8 van het huish. reglt. voor de Constitueerende Vereenigingen betreffende de verificatie der jaarrekening van de P. P. C. luidt:

in 1918 Mij. tot bev. der Bouwkunst *)
in 1919 het Gen. Architectura en Amicitia
in 1920 de Ver. Bouwkunst en Vriendschap

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE.

Rekening over 1918.

Ontvangsten.		*Uitgaven.*	
Verk. exemplaren der Algemeene Regelen 52 stuks à *f* 0.40 = . .	f 20.80	Typewerk Jaarverslag over 1917	f 5.—
		Div. porti Dec. 1917 .	„ 2.17
Restitutie onkost. voorbereiding prijsvraag Raadhuis Blaricum (zie uitgaven in 1917) . .	„ 5.60	Reiskosten der Commissieleden t. behoeve der vergaderingen . .	„ 19.85
		Porti 1918	„ 3.60
Door de Constitueerende Vereenigingen aan te vullen tekort .	„ 4.22		
	f 30.62		f 30.62

De Secretaris-Penningmeester:
C. N. VAN GOOR.

De Verificatie Comm. namens de Maat. t. bev. d. Bouwkunst B.N.A.
w. g. A. BROESE VAN GROENOU.
w. g. JAN VAN DER VALK.

December 1918.

*) Nu gefuseerd met den Bond v. Ned. Architecten.

S. F. LOEB. †

ARCHITECT BIJ DE GEMEENTEWERKEN TE UTRECHT.

Van weinigen kunnen we zeggen: „Het was iemand, die op en top trouwhartig was, zijn goede trouw was boven bedenking", en daardoor was hij als architect uitstekend boven anderen, want er zijn vraagstukken, waar een architect tegenover wordt gesteld, die den mensch eischen. Zoo was zijn standpunt bij den bouw der onderwijsgebouwen, die hij in de laatste jaren voor de Gemeente Utrecht bouwde. Hij heeft verder gedacht dan de zooveel leslokalen met wat daarbij behoort en wat haarfijn is omschreven in Koninklijk Besluit enz.; hij heeft zich op het standpunt geplaatst van het kind en het begrip, dat de school voor kinderen is en niet voor directeuren of onderwijzers; dat ging in al zijne gedachten voor. Voor zijn werk staan niet de aesthetici geschaard, geroerd door zooveel schoonheid, maar het zijn gullachende kinderen, die zich niet bewust van dezen arbeid, ze toch meer aanvaarden en met voller appreciatie, dan door wie ook mogelijk was. Het feest deze scholen gevuld te zien met dit blijde volkje, is hem slechts kort gegund.

Slechts op het gebied der scholen heeft hij zich kunnen toonen in de uitvoering; op zijne veelzijdigheid als artiest wijzen de vele schetsen, ontwerpen enz. die hij maakte voor allerlei dingen op het meest verscheiden gebied en bij het nazoeken en bekijken daarvan vindt ge steeds terug een diep gevoel van ernst en liefde voor den arbeid, zoowel voor de kleinste als de grootste onderwerpen.

Als we het resultaat zien van zijn werken en dan nagaan onder welke omstandigheden zulks tot stand kwam, dan kunnen wij niet anders dan vol eerbied daartegenover staan en er komt een gevoel van verzet tegen het heengaan van deze jonge kracht, die zoo veel beloofde.

D. R.

ARBEITSRAT FÜR KUNST TE BERLIJN.

(Slot).

Een „Architectur-Programm" van Bruno Traut. (Eerste nummer der Flugschriften des Arbeitsrates für Kunst).

Is kunst eenmaal geboren, dan zal ze eenheid zijn. Tegenwoordig bestaat deze niet. De uiteengescheurde kunstrichtingen kunnen zich slechts vereenigen onder de vleugelen van een nieuwe bouwkunst, zoodanig dat iedere afzonderlijke kunstsoort mede zal bouwen. Dan zullen er geen grenzen meer zijn tusschen kunstnijverheid en beeldhouw- of schilderkunst; alles is één: Bouwen.

Deze bouwkunst is de directe drager der geestelijke krachten, de vormgever van de gevoelens der massa, — die heden sluimeren en morgen ontwaken. De volledige omwenteling op geestelijk gebied zal dezen bouw eerst kunnen verwezenlijken. Doch deze omwenteling en deze bouw komen niet vanzelf. Beide moeten gewild worden, — de hedendaagsche bouwmeesters moeten deze bouwkunst voorbereiden. Hun arbeid aan de toekomst moet in 't openbaar mogelijk worden gemaakt en worden ondersteund.

Vandaar:

I. Steun en Vereeniging der ideale krachten onder de bouwmeesters.

a) steun aan denkbeelden over bouwkunst, die boven het formeele uit, de vereeniging van alle volkskrachten in de kern van ieder bouwwerk nastreven, en het kosmisch karakter der architectuur aantoonen: zoogen. Utopieën. Toekennen van overheidssteun, in den vorm van beurzen, aan zéér-vooruitstrevende bouwmeesters voor dit soort werk, middelen tot verbreiding ervan door uitgaven, door vervaardiging van modellen, en *b)* door een goedgelegen proefterrein (in Berlijn het Tempelhofer-Feld), waar die bouwmeesters, groote modellen van hunne denkbeelden kunnen oprichten. Daar zullen tevens op ware grootte tijdelijke bouwwerken of onderdeelen van nieuwe bouwkundige uitdrukkingswijzen (b. v. het glas als bouwmateriaal) beproefd, vervolmaakt, en aan het groote publiek getoond worden. De leek, de vrouw, het kind brengen de bouwmeesters verder dan de benepen vakman. Onkostenbestrijding geschiedt door het materiaal van gesmolten gedenkteekenen, afgebroken „Sieges alleën", enz., zoowel als door de medewerking van die bedrijven, die bij de proefgebouwen belang hebben.

c) beslissing over de verdeeling der inkomsten door een kleinen raad, samengesteld half uit scheppende Kunstenaars, half uit zeer vooruitstrevende leeken. Kan daar geen overeenstemmig worden verkregen, dan beslist een der leeken daartoe door en uit dien raad gekozen.

II. Volkshuizen.

a) aanvang met den bouw van groote volkshuizen, niet in de steden, doch op het vrije land, in aansluiting met kolonie-woning. Groepen van openbare gebouwen als schouwburgen, concertgebouwen, stichtingen en derg. Vrij waarschijnlijk vooruitzicht van langdurigen bouwtijd, beginnen met weinig middelen naar een grootsch plan.

b) Keus der bouwmeesters volgens Ic, en niet door prijskamp.

c) Hapert de bouw, dan tusschentijdsche bevordering der verwezenlijking door nieuwe prikkels, b. v. voltooiings-ontwerpen, nieuwe denkbeelden volgens I a - c. De trotsch van de sociale republiek moet als symbool in deze gebouwen belichaming vinden. Zij zullen de eerste proeve van éénwording zijn van volkskrachten en kunstenaars. Zij zullen niet in de wereldstad worden opgericht, omdat deze, in zichzelve voos, straks verdwijnen zal, zooals de oude macht verdween. De toekomst ligt op het opnieuw ontsloten platteland, dat zijn kracht uit zich zelf moet putten, (niet „auf dem Wasser").

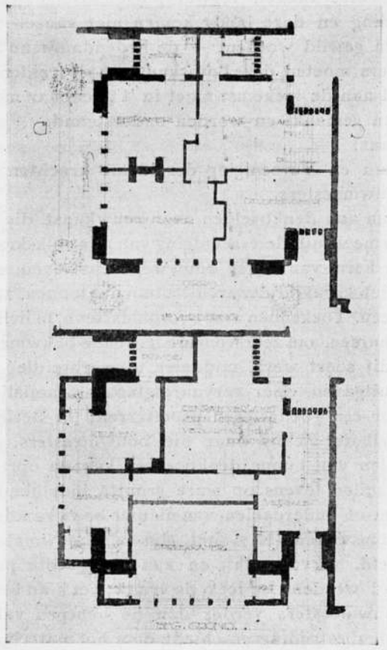

Omnia mutantur, nos et mutamur in illis. Plan hoekperceelen.

détail de persoonlijke vrijheid te belemmeren. Vetorecht van dien bouwmeester.

b) — als in II. b.

c) In beginsel treedt het formeele op den achtergrond ten bate van de practijk en de oeconomische eischen, geen schroom voor het allereenvoudigste, maar ook niet voor — de kleur.

IV. Andere gebouwen.

a) voor straatwanden, en naar omstandigheden stadswijken, geldt hetzelfde als voor III a en b.

b) Geen onderscheid tusschen overheids- en particuliere gebouwen. Zoolang er vrije bouwmeesters zijn, zijn er *uitsluitend* vrije bouwmeesters. Zoolang er geen rijkspottebakker is, behoeft er ook geen rijksbouwmeester te zijn. Openbare of particuliere gebouwen kan ieder bouwen, opdrachten daartoe als aangegeven in IIc of door prijskampen, die niet anonym zijn, waarvan de mededingers door een raad (als in IIc) uitgenoodigd en bekroond worden; geen onbetaalde ontwerpen. Onbekende bouwmeesters wenden zich, om uitgenoodigd te worden tot den raad. De anonymiteit is wegens den karaktervollen teekenstijl van de bekende deelnemers immers steeds te onthullen en dus waardeloos.

c) Ambtenaar-bouwmeesters, zooals gemeente-architecten en derg. uitsluitend voor plaatselijke leiding van den bouw, bouwtoezicht, en afrekening, met slechts technische werkkring. In de tusschengebieden van techniek en kunst b.v. stedenbouw een toegevoegde commissie van bouwmeesters.

d) Geen titels of waardigheden voor bouwmeesters (Doctor, Professor, Baurat, „Geheimer", „Wirklicher", Excellenz enz.).

e) Steeds voorkeur voor het scheppende element, en geen voogdij, wanneer de bouwmeester eenmaal gekozen is.

III. Kolonie-woning.

a) Eenheid in leiding, zoodanig dat een bouwmeester ruim gedachte beginselen opstelt, en dien overeenkomstig alle plannen beoordeelt, zonder daarmede in

PRIJSVRAGEN 1918, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

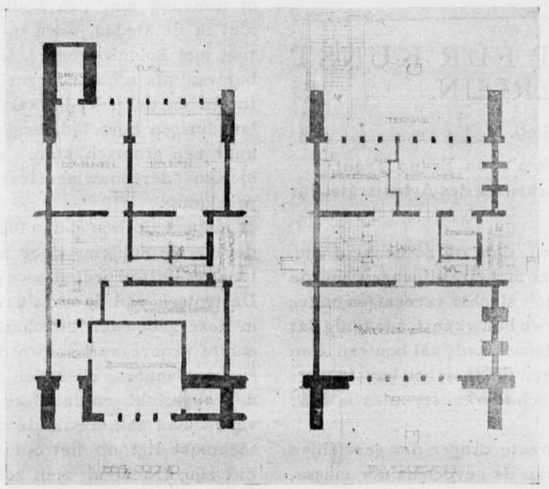

Omnia mutantur, nos et mutamur in illis. Plan middenperceel. Ontwerp Blokbouw 1e prijs, B. v. d. Lecq, b. i. Den Haag.

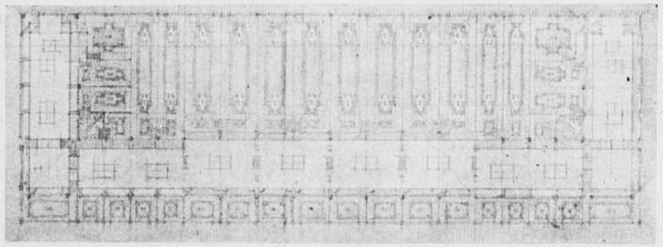

Omnia mutantur, nos et mutamur in illis. Situatie. Ontwerp blokbouw. 1e prijs. B. van der Lecq, den Haag.

f) Alleen die architecten-bond heeft daarbij, of in 't algemeen, rechten, en wordt door den Staat erkend, — die het beginsel van wederkeerige hulp onder de leden handhaaft. Daarvan ook invloed op het Bouw- en Woningtoezicht. Slechts het wederkeerig hulpbetoon maakt een gemeenschap vruchtdragend en werkzaam. Het is beduidender dan het stemmenaantal, dat niets beduidt zonder de sociale saamgehoorigheid. Zij sluit den kunstloozen en daardoor onzuiveren wedkamp uit.

V. Architecten-opleiding.

a) Vereenigingen volgens IVg hebben de beslissing over het oprichten, inrichten en toezicht van technische scholen, de keuze van leeraren samen met de leerlingen. Practisch werk aan den bouw zelf.

b) In de vakscholen geen kunstonderwijs, doch uitsluitend technische lessen. Technische eenheidsscholen.

c) De kunstopleiding op architectenbureaux, naar keuze der jongeren, en de, ook deze jongeren kiezende, bouwmeesters.

d) Algemeene ontwikkeling naar eigen roeping; — en voorbereidend onderwijs op volkshoogescholen en hoogescholen.

VI. Bouwkunst en de andere kunsten.

a) Inrichting der tentoonstellingen door bouwmeesters in vroolijke vormgeving: gebouwen van lichte constructie op openbare pleinen en in plantsoenen der drukke stadsgedeelten, in volkskarakter opgetrokken en van het type jaarbeurs.

b) Veelvuldige medewerking van schilders en beeldhouwers bij alle bouwwerken, ten einde hen van de salonkunst af te brengen; wederkeerig opwekken van belangstelling tusschen bouwmeesters en „kunstenaars".

c) Inwijding van bouwkunst-jongeren in de scheppende „nieuwe kunst." Slechts die bouwmeester is van beteekenis, die het geheele gebied der kunst overziet en de zeer-vooruitstrevende werkzaamheid van schilder- en beeldhouwkunst begrijpt. Slechts hij zal de eenheid van het geheele kunstleven helpen verwezenlijken.

Het versterkte aanzien van den bouwmeester in het openbare leven, bij de bekleeding van gewichtige ambten en dergelijken, zal zich vanzelf ontwikkelen uit de doorvoering van dit programma.

d. C.

OVER BOUWKUNST.

De heer A. J. Kropholler, heeft in een reeks artikelen in „de Beiaard" zijn gedachten over bouwen neergeschreven. Deze kunstenaar, die met zoo'n groote overtuiging zijn goede gedachten tracht te verwerkelijken, schrijft o.m. het volgende:

Zuivere doelmatigheidsvormen geven aan een gebouw het ongekunstelde, dat de eerste voorwaarde is voor de schoonheid. Doch al is hiermede aan de eerste voorwaarde voldaan, er zijn nog andere dingen, waar de schoonheid van een gebouw op berust, waarin zij zelfs in vroegere kunstperioden dikwijls te uitsluitend werd gezocht. Deze zijn:

1e. de uitdrukking van *kracht* en 2e. het *schilderachtige*, waaronder ik ook de *kleuren* versta.

De uitdrukking van kracht is de voornaamste bron van schoonheid in de bouwkunst, in zoover men van haar verlangt, dat zij imponeert. Zij is dus vereischte voor monumentale bouwkunst en wordt veroorzaakt, doordien een gebouw zulke vormen vertoont, als alleen mogelijk zijn bij een intensieve kracht van het bouwmateriaal. Van welke vormen sprake is zullen wij hier nagaan.

De kracht, die bij ieder bouwmateriaal bestaat in den samenhang, wordt het meest op de proef gesteld bij *slanke* bouwvormen, vooral wanneer deze nog een zekeren weerstand hebben te bieden aan de zwaarte van andere deelen van het gebouw, die daarop rusten. Maar ook de eigen zwaarte is reeds bij voldoend slanke bouwvormen een proef op de kracht van het materiaal. Zoo wordt er b.v. een sterk materiaal vereischt, om vrijstaande hoogoprijzende versieringsvormen te maken en evenzeer wordt een materiaal van grooten samenhang vereischt tot het maken van overstekende deelen aan een gebouw. Beide, vrijstaande slank-oprijzende, zoowel als overstekende deelen zijn dan ook de eerste middelen om een gebouw te doen imponeeren, vooral wanneer zij niet uitsluitend als versiering zijn aangebracht en dus ook een practische bestemming hebben, als schoorsteenen, goten e.d. De kracht van vrijstaande slanke deelen wordt nog sterker op de proef gesteld, wanneer zij behalve hun eigen gewicht ook andere deelen van het gebouw dragen, waarvan zuilen, consoles en lateien de meest gewone voorbeelden

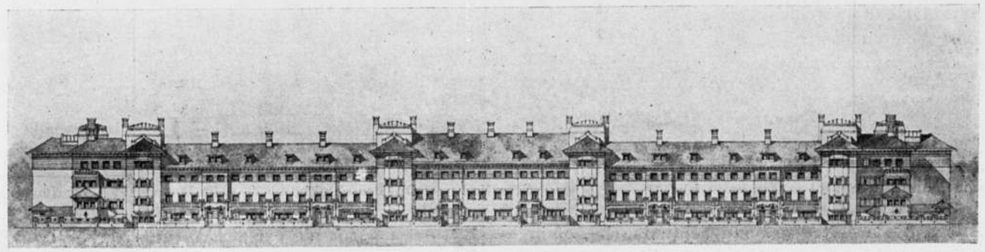

Voorgevel.

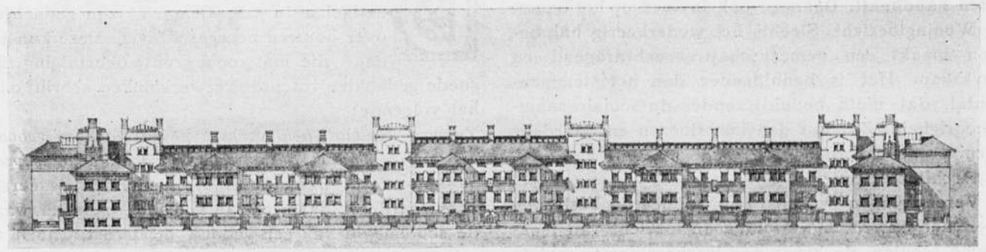

Achtergevel.

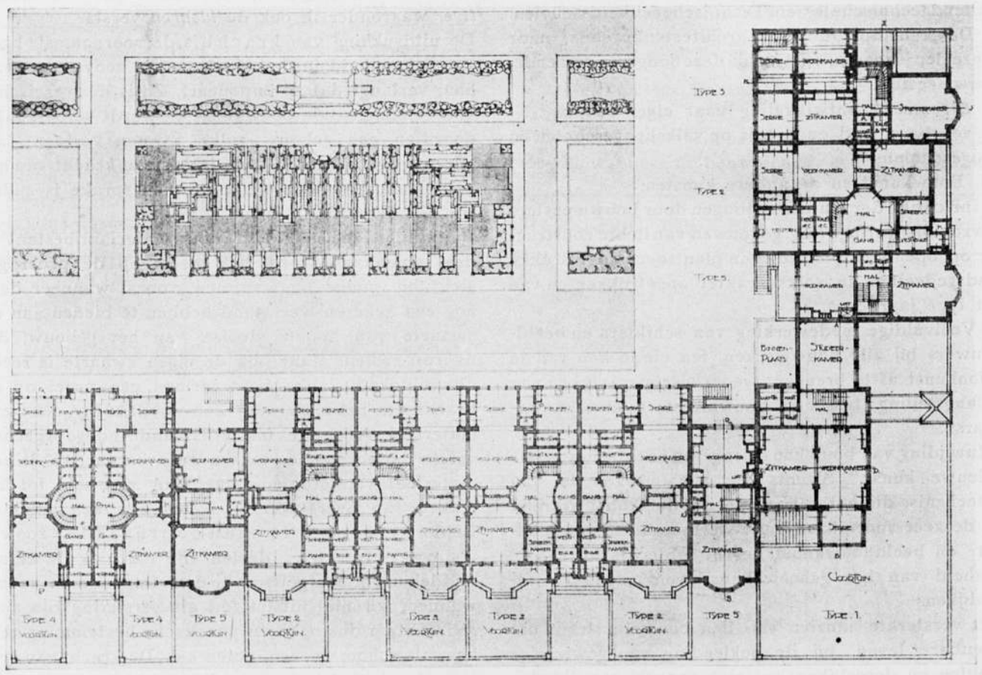

Situatie en Plattegronden.

Motto „Struo".

Ontwerp Blokbouw 2e prijs. A. van der Steur b.i. Den Haag.

zijn. Deze moeten verder een bepaalde noodzakelijkheid hebben voor het bestand van 't gebouw en ook moeten er deelen op rusten, die een praktische bestemming hebben. Het nutteloos aanbrengen van zuiltjes en consoles is b.v. vooral aan vele 19de eeuwsche gebouwen de oorzaak van een gekunsteld en allesbehalve artistiek aandoend uiterlijk.
Verder is het bij al de hier besproken vormen een zaak van gewicht, dat zij *werkelijk* en niet bij wijze van *voorstelling* zijn aangebracht en dat men kan zien, dat zij geheel *zelfstandig* dragen. Ook op dit punt wemelt het van verkeerde toepassingen, die oorzaak zijn van een minder beduidend effect.
Zijn slank-oprijzende en overhellende bouwvormen middelen om een gebouw te doen imponeeren, achteroverhellende bouwvormen werken het tegendeel uit. De oorzaak hiervan is, dat deze vormen eigen zijn aan stoffen zonder intensieve kracht of samenhang; wij behoeven slechts te denken aan de vormen van zand- of aardhoopen en in het klein aan puddingvormen. Steil oploopende of overhellende vormen zijn in al deze stoffen zoo goed als onmogelijk. Toch zijn achterover hellende vlakken in de bouwkunst soms practisch noodzakelijk zooals bij daken; zij zullen hier, omdat hun doel dadelijk spreekt, het schoon van het gebouw niet verstoren; aan imponeerends zal het gebouw echter winnen, wanneer de terugwijkende vlakken van het dak niet *overwegend van grootte*, noch *rondom op het gebouw* zijn aangebracht. In den aanblik van een gebouw, wil dit een monumentalen indruk maken, moeten de gevels dus meer opvallen dan de dakvlakken en aan de einden van het dak steil zijn opgetrokken tot topgevels. Verder kunnen de gevels naar voren toe zijn overgebouwd; achterover hellende gevels geven geen indruk van intensieve materiaalkracht en zijn alleen in zekere gevallen mooi, n.l. als hun doel of noodzakelijkheid voor den beschouwer duidelijk blijkt, zooals bij windmolens.
Behalve rankheid en opgerichtheid is ook een zekere mate van scherpte en kantigheid uitdrukking van de kracht der stof. Ook deze hoedanigheden van den vorm zijn onbereikbaar in stoffen zonder intensieve kracht of samenhang, waarvan wij zooeven enkele voorbeelden hebben genoemd. De aanwezigheid van onbeschadigde scherpe en kantige vormen aan een bouwwerk, dat toch altijd eenigen weerstand heeft te bieden aan beschadiging en weersinvloeden, geeft een naïeve, maar voor den beschouwer afdoende proef op den samenhang van het materiaal. Afrondingen en stompe hoeken zal men dus aan een gebouw, waarvan men wil dat het imponeert, heel zuinig aanbrengen en niet dan bij de uiterste noodzakelijkheid. Integendeel op de ronde zuil maakt men, door het inhakken van zoogenaamde cannelures, een aantal scherpe kanten. Hetzelfde in het klein doet men door de oppervlakte van den hardsteen of zandsteen aan onze gebouwen te frijnen. Verder maakt men torens bij voorkeur vierkant, zelden stomphoekig en aan monumentale gebouwen bijna nooit rond.
Een voorbeeld, hoe onaesthetisch achteroverhellende, gladronde begrenzingsvlakken aan bouwwerken zijn, vindt men aan fabrieksschoorsteenen. De Egyptische obelisken en ook de torens van Bologna leveren het bewijs, dat een dergelijke vorm, maar hoekig en met wat scherpe lijnen, al dadelijk een beter effect maakt. Ook andere voorbeelden kunnen ons overtuigen, dat een gebouw, aan welks vormen alle scherpte ontbreekt, een loggen, krachteloozen indruk maakt, die tot het zeer leelijke kan dalen, wanneer daarbij de begrenzingsvlakken naar boventoe terugwijken.

Ook de geheele makelij, de wijze van samenstelling van een bouwwerk, heeft grooten invloed op het imponeerende. Deze is immers afhankelijk van de bepaalde kracht, die het toegepaste materiaal heeft; de wijze van samenstelling geeft er ons ook een beeld van, waar het materiaal zich toe leent en wat het aan kracht bezit. Daarom verhoogt het den indruk, dien een bouwwerk maakt, wanneer men de eigenlijke samenstelling kan *onderscheiden* en deze niet door pleister- of schilderwerk aan het oog is onttrokken.
Wij zullen hierop nog een weinig verder ingaan en eenige voorbeelden geven van de uitdrukking van kracht door de samenstelling van het bouwwerk.
In betrekking tot de samenstelling kan men de verschillende gebruikelijke bouwwijzen in twee groepen verdeelen. Bij de eerste vindt men de materialen toegepast in massieve stukken, die genoegzame kracht hebben om zelf het gebouw te vormen. Bij de tweede daarentegen bestaat het gebouw uit bekleedingsstoffen, versterkt door een inwendige kern. De eerste bouwwijze wordt gevolgd bij gemetselde muren; de tweede bij onze gewone dakbedekkingen, die op een inwendig houten of ijzeren geraamte rusten. De toepassing van massieve stukken, welke geen steunende kern behoeven, moet beschouwd worden als eene aanvulling en vervolmaking van de uitdrukking van de kracht der stof door staande en overhellende of belaste bouwdeelen. Daarentegen treedt bij toepassing van bekleedingsmateriaal aan een bouwwerk, het practisch nut (hier de beschuttende functie) op den voorgrond.
De muren van een gebouw, van massief materiaal opgetrokken, kunnen daarin het beste uitdrukking geven aan de kracht der stof; de daken echter, die als achterwaarts hellende vlakken hiertoe ongeschikt zijn, kunnen in den regel evengoed uit bekleedingsmateriaal bestaan en slechts spreken als een doelmatige beschutting der binnenruimte.
Waar geen sprake is van eigenlijken nuttigheidsbouw maar wel van een bouwwerk, dat ook een zekeren indruk moet maken, is het dus aan te bevelen, althans voor de gevels geen bekleedingsmateriaal toe te passen, doch massieve stukken, die in zichzelf de noodige kracht bezitten om het gebouw te vormen.

Van hoe groot belang dit voor het uiterlijk van een gebouw is, bewijst de veel grootere indruk, dien een massief-steenen toren gewoonlijk maakt, vergeleken bij een, die geheel met leien bekleed is. In de landelijke bouwkunst kan men dezelfde tegenstelling opmerken bij molens, waarvan de wanden geheel van steen gemetseld zijn, en andere, die bestaan uit een inwendige houtconstructie, met riet bedekt: hoewel beide soorten gewoonlijk aan typisch effect niets te wenschen overlaten, zien de steenen molens er veel imposanter uit; waar bij beide de kracht van den molenromp spreekt uit den blijkbaren weerstand, dien deze biedt aan de zwaarte van het beweeglijk wiekenstel, is het slechts bij de laatste, dat de kracht-aanbrengende bouwdeelen in het uiterlijk meespreken.

De uitdrukking der vastheid van den loodrecht opstaanden muur kan als gezegd versterkt worden door overstekende deelen. Een ongezochte toepassing hiervan kan men vinden in het aanbrengen van uitspringende dakgoten of overstekende daken en soms van erkers, balcons, op consoles uitgebouwde verdiepingen enz.

Verder spreekt de vastheid der stof uit de draagzuilen of tusschenstijlen en de overspanningen der muuropeningen. Bij een geschikte toepassing is er niets zoozeer in staat, uitdrukking aan den wand te verleenen als openingen (galerijen en loggia's), die door zuilen, of wel vensters die door slanke tusschenstijlen van elkander zijn gescheiden. De tusschenstijlen der vensters zijn geen zuilen, doch muurpenanten (daar zij mede tot afsluiting van de binnenruimte dienen) en moeten daarom bij voorkeur uit hetzelfde materiaal als de muur zelf worden genomen, terwijl de zuil, als drager *in* den muur geplaatst, van ander materiaal kan worden genomen.

Vooral wanneer de kozijnen aan de binnenzijde van de muren zijn geplaatst en dus de vensternissen aan de buitenzijde van den gevel voorkomen, is de overspanning van de vensternissen of vensteropeningen van gewicht voor het aspect van den gevel.

Twee gevallen zijn hier in hoofdzaak mogelijk: eerstens het leggen van één groot blok steen, latei genoemd, over de opening en tweedens het maken van een boog over de opening.

Wanneer een recht stuk steen over de muuropening ligt spreekt door het dragen van den muur erop, de vastheid van dezen steen en moet eenerzijds om de qualitatieve kracht te toonen, een te groote dikte worden vermeden. Anderzijds moet het stuk steen niet te dun zijn, daar zeer langwerpige vormen op zichzelf voor den steen niet passen en de belasting door het muurgedeelte boven het venster aan een dergelijk stuk bijzondere eischen stelt. Dikwijls ziet men zulke steenen lateien te dun gemaakt, waarbij in den muur verborgen ijzerwerk het te-kort aan kracht van den te dun genomen steen moet aanvullen. Ook de diepte van zulk een blok mag niet te gering zijn, daar het anders den vorm van een op-haar-kant-staande plaat krijgt. Voorts mag de steen niet te ver op den muur dragen, daar dit door de hardheid van den steen overbodig moet zijn en om zijn broosheid zelfs geheel afkeuring verdient; terwijl b.v. zonder gevaar voor een slecht effect de houten balk een eind in het muurwerk kan worden ingeklemd, mag de steenen latei maar weinig over de kanten der opening in den muur steken.

Om een te langwerpigen en daarom breekbaren vorm van het over de opening gelegen stuk steen te vermijden, is het aan te bevelen (en al van oudsher b.v. bij ons oud-Hollandsch kruisraam in zwang) om het venster in staande parten te verdeelen door tusschenstijten. Deze verlevendigen het venster o.a. doordat zij in hun slanken opstaanden vorm weer op andere wijze als de latei uitdrukking geven aan de vastheid der stof. Een aanmerkelijke hoogte van de vensterparten levert voor de rechte overspanning niet zulke bezwaren op als een groote breedte. Een merkelijk grootere hoogte dan breedte van het raam is daarom karakteristiek voor den rechthoekigen venstervorm — of wanneer deze door tusschenstijlen in parten is verdeeld, voor de afzonderlijke venstergedeelten.

De zorg van den bouwmeester bij het vaststellen der bovenste vormen van een gebouw moet zijn, om de deelen, die om practische reden toch op het gebouw moeten omhoogsteken, zooals torenspitsen, topgevels, schoorsteenen, windwijzers, kruisen e. d. allereerst een juisten vorm te geven, die hun uitdrukking verleent. In de meeste gevallen toch kan men hiermede volstaan, daar een groote menigte opsteeksels op een gebouw in 't geheel geen vereischte voor een goed effect is.

De schoorsteenen zijn in dit opzicht door hun veelvuldige noodzakelijkheid van bijzonder belang voor het aspect van een gebouw, waarom zij een nadere bespreking verdienen. Zoo weinig men misschien tot heden bij het geven van een vorm aan den schoorsteen heeft *nagedacht* over de uitdrukking die hij verleent aan de vastheid, de kracht van de stof, zoo duidelijk moet het voor den opmerkzamen beschouwer van ons oude stadsschoon na de hier gegeven uiteenzetting zijn, dat de goede intuïtie der vroegere bouwers hen deze uitdrukking gewoonlijk nochtans heeft doen vinden. Wij zullen hier de verschillende eischen aangeven, waaraan de schoorsteen uit dit aesthetisch oogpunt moet voldoen.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 22 FEBR. 1919. =No. 8.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De prijskamp in de schoone bouwkunst 1918. — Over Bouwkunst (vervolg en slot). — Ontvangen boekwerken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Personalia.

F. J. Nieuwenhuis. † Op 16 Februari is te Utrecht onverwacht overleden de heer F. J. Nieuwenhuis, Oud-Directeur van Gemeentewerken, Dom- en Museumbouwmeester, Eerelid van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Ned. Architecten, in den ouderdom van ruim 70 jaar.

In het nummer van het Bouwkundig Weekblad van 3 Augustus 1918 zijn bij den 70en verjaardag van den heer Nieuwenhuis zijn verdiensten jegens de stad Utrecht uitvoerig geschetst. Thans is ook deze figuur, die nog vol van actieve belangstelling was voor de bouwkunst, heengegaan.

Zijn nagedachtenis zal de Maatschappij in eere blijven houden.

Aanbesteding met gesplitste bestekken.

In „De Aannemer" van 11 Febr. schrijft de heer W. v. Leeuwen het volgende:

„Nu ondergeteekende de handelingen der vergadering der 2e Kamer, op 21 Jan. l.l. gehouden, voor zich heeft en het gesprokene door het kamerlid de heer De Groot juist kan beoordeelen, acht ik het een algemeen belang een waarschuwende stem te doen hooren, tegen de nieuwe richting welke de heer De Groot voorstaat ten opzichte van de uitvoering van werken uitgaande van het Departement van Waterstaat, ook in verband met de toezegging tot overweging door den Minister in zijn antwoord gegeven.

Resumeerende komt het pleidooi van den heer de Groot in hoofdzaak hierop neer dat de verschillende vakken bij aanbesteding met gesplitste bestekken beter tot hun recht zullen komen en de vakpatroons de vruchten van hunne opleiding meer aan hen zelf zullen komen dan aan den man die het massale werk heeft aangenomen. Dat daardoor bèter prijzen zullen kunnen worden bedongen door de onderaannemers en dientengevolge beter werk kan worden geleverd.

Hoewel de heer de Groot ook wel erkent, dat bij aanbesteding met gesplitste bestekken de arbeid van de Directie omvangrijker wordt, heeft hij zich al te weinig ingedacht, dat juist deze factor de meest belangrijke is, waardoor de aanbesteding met gesplitste bestekken in de praktijk zal blijken niet mogelijk te zijn zonder enorme vergrooting der uitgaven en duur van het werk, gepaard gaande met groote kans op geschillen, doordat geen enkele Directie in staat zal blijken te zijn in bestekken van belangrijke werken de juiste scheidingslijn van de in elkander ingrijpende werkzaamheden van metselaar, timmerman, grondwerker, steenhouwer, smid, schilder, behanger en stucadoor zoodanig te omschrijven, dat daardoor geen geschillen zullen ontstaan bij de uitvoering.

Ik behoef daartoe slechts te verwijzen naar de uitvoering van de Effectenbeurs te Amsterdam, welk belangrijk bouwwerk met gesplitste bestekken werd aanbesteed en daardoor niet alleen belangrijk werd vertraagd, doch ook tal van geschillen opleverde, gepaard gaande met belangrijk grootere bedragen aan uitgaven.

Wij zijn heusch niet bevreesd dat de Minister, na grondig ingesteld onderzoek, tot dat systeem zal overgaan, want zou het al, ten koste van *enorm grootere uitgaven* uit 's lands kas, bij gewonen huizenbouw mogelijk zijn, zeker staat het vast dat het bij sluisbouwwerken, bruggenbouw, etc. tot de onmogelijkheden zal behooren.

Het moge waar zijn, dat er onder de hoofdaannemers menschen zijn, die trachten gedeelten van hun werk door toepassing van minderwaardige praktijken van de hand te doen, het staat bij mij vast, dat men afwijkingen onder alle soort van menschen aantreft, dus ook onder de onderaannemers en dat die menschen ook zeker niet bij verandering van systeem van aanbesteding hun vroegere toegepaste slechte praktijken zullen loslaten, waardoor het nieuwe systeem ten koste van 's lands kas wel ten goede komt aan de beurs van den onderaannemer doch niet aan de verbetering van het uit te voeren werk.

Als afschrikwekkend voorbeeld wat de gevolgen zullen zijn bij aanbesteding met gesplitste bestekken heb ik momenteel een geschil ter berechting tusschen een woningbouwvereeniging en een schildersfirma (dit werk werd met gesplitste bestekken aanbesteed), waarbij de laatste van de eerste op een aannemingssom groot *f* 14.000 ruim *f* 7700 schadevergoeding eischt en dat alleen, omdat de Direetie hem niet in de gelegenheid heeft kunnen stellen het aangenomen werk in de overeengekomen tijdruimte te kunnen afwerken.

Dat somtijds met enkele hoofdaannemers treurige ervaringen worden opgedaan is niet een gevolg van het massaal aanbesteden van werken, doch moet meer gezocht worden in het systeem van borgstelling.
De heer de Groot zegt het zelf: „het werk wordt aan hem gegund, indien hij door een paar behoorlijke borgen wordt geflankeerd. Met andere woorden *niet* de eventueele hoofdaannemer, doch zij die zich als borg stellen zijn de hoofdfactoren voor de gunning.
Dit nu is uit den booze, wat de Ned. Aannemersbond reeds zoo lang gevoeld heeft en ik verwijs daartoe naar de Algemeene Administratieve Voorschriften voor het uitveeren en onderhouden van werken ten behoeve van Besturen en particulieren, samengesteld door eene Commissie uit de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs te 's-Hage, de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst en den Ned. Aannemersbond, waarin een nieuw systeem van gunning werd ontworpen, welk systeem bij toepassing zeer zeker ten goede *moet* komen aan het bestaande systeem van massale aanbestedingen daar alsdan *en* de soliditeit en de reputatie van den hoofdaannemer zelf meer op den voorgrond zal treden."

Hoogachtend, W. VAN LEEUWEN Jr.

Een nieuw dorp in Limburg.

Ongeveer drie K.M. ten Noorden van het gehucht Beringen, liggende in de gemeente Helden aan het dood loopende einde van de Noordervaart, werd, midden in de heide, door 't gemeentebestuur van Helden een paar jaar geleden een nieuwe school gebouwd, opdat de kinderen van de in de omgeving wonende boeren niet meer elken dag den verren tocht naar de school van het dorp Panningen zouden behoeven te maken. Ontstond er daardoor een groote verbetering, omdat voorheen verschillende kinderen een afstand van anderhalf uur moesten afleggen, eer ze ter school waren, terwijl bovendien in den wintertijd de wegen dikwijls slecht begaanbaar waren, thans is ook voor de volwassenen de gelegenheid geschapen om dichter bij huis hun kerkelijke plichten te kunnen vervullen. Nabij de school n.l. zijn er nu een kerk en een pastorie gebouwd, terwijl er een nieuwe parochie onder den naam Grashoek is ingesteld.
Zeer waarschijnlijk zullen, daar genoemde school en kerk liggen in een gebied dat zich uitstekend leent voor ontginning, spoedig in de buurt van genoemde gebouwen nieuwe woningen verrijzen, en nieuwe, thans nog woest liggende gebieden voor land- of tuinbouw bestemd worden. Bovendien ligt het terrein, waar thans de kern van een nieuw dorp gelegd is, in de buurt van de plaats, waar eenige jaren geleden ontginbare kolenlagen zijn aangeboord, zoodat Grashoek zeer zeker spoedig tot bloei zal komen, wanneer eenmaal met het delven van kolen in de buurt daarvan wordt begonnen.

(*Hbl.*).

Heropbouw van Leuven.

Men seint ons uit Brussel:
Tusschen de stad Leuven, vertegenwoordigd door den burgemeester Claes, en een groep philanthropische financiers, vertegenwoordigd door den heer Brunard Peltzer, is een acte gepasseerd, waarbij vastgesteld wordt, dat Leuven heropgebouwd zal worden. Meer dan 1500 huizen zijn verbrand, afgezien nog van de openbare gebouwen. De Koninklijke commissie van monumenten en natuurschoon heeft eenstemmig haar goedkeuring gehecht aan het plan, dat het werk is van den architect Janlet. Het breekt de eentonigheid van de Stationstraat door het plaatsen van huizen, bij wijze van scherm, tusschen de splitsing van deze straat en de Groote Markt. De stad Leuven verbindt zich haar best te doen om zoo gauw mogelijk na het sluiten van den vrede eigenares te worden van het terrein, waarop het blok huizen, hetwelk aldus een scherm zal worden, gebouwd zal worden (ongeveer 1450 M²), evenals ook van het terrein, noodig voor den heropbouw der aangrenzende straten. Indien de stad Leuven eenige winst zou maken op den koop of verkoop der terreinen, zal die winst moeten dienen voor het stichten van een fonds voor weldadige doeleinden, voor kunst-verbreiding of voor vaderlandlievende herdenking. De beroemde „Ronde Tafel" zal op de plaats, waar zij in 1482 oprees, in den stijl van den tijd heropgebouwd worden.
Het herstel van de Universiteit van Leuven en van haar bibliotheek is niet begrepen in het plan van de philanthropische groep.

(N. R. Ct.).

Sociaal Hygiënische Commissie van Zuid-Limburg. Bij Ministrieel besluit van 28 Maart 1918 werd ingesteld de Sociaal Hygiënische Commissie voor Zuid-Limburg.
Dit orgaan onder voorzitterschap van den Commissaris der Koningin in de Provincie Limburg heeft blijkbaar ten doel die vraagstukken te onderzoeken en de daaruit voortvloeiende regelingen voor te stellen, welke in andere gewesten door de Gemeenten afzonderlijk of in overleg met de Provincie geregeld worden, maar waartoe hier door de ruim drie dozijn gemeenten welke het Mijngebied verdeelen bezwaarlijk vlugge en krachtige samenwerking te verwachten is.
Zoowel de verschillende authoriteit's vertegenwoordiging als die van particuliere economie, als sociaal leven zijn in deze commissie tezamen gebracht.
Een der vele vraagstukken waaraan deze Commissie haar aandacht voortdurend moet wijden is de Volkshuisvesting.
Met het doel om de voorziening in den woningnood voortaan op stelselmatigen grondslag te ontwikkelen tot deelen van een geördend en samenhangend geheel, dat niet te bereiken is door de enkele uitbreidingsplannen, welke slechts in weinige kleinere Gemeente van dit gebied werden bewerkt, werd door de Sociaal Hygiënische Commissie de opdracht gedaan aan Ir. Joseph Th. J. Cuypers een schetsplan voor de bebouwing der Mijnstreek te maken.
Aan de hand daarvan wordt binnenkort verwacht een rapport omtrent de thans in voorbereiding verkeerende bouwplannen ten opzichte van de wenschelijkheid der uitvoering in verband met de behoeften en een toekomstig goed geheel.
Moge deze maatregel, die van steden bouwkundig standpunt reeds zoo langen tijd als noodzakelijk werd gevoeld, in handen der jonge Commissie tot zegenrijke gevolgen voeren voor dit schoone land waar thans zooveel kracht wordt ontwikkeld op industriëel gebied.

PRIX-DE-ROME 1918. REPRESENTATIEGEBOUW VAN NEDERLAND IN DEN VREEMDE.

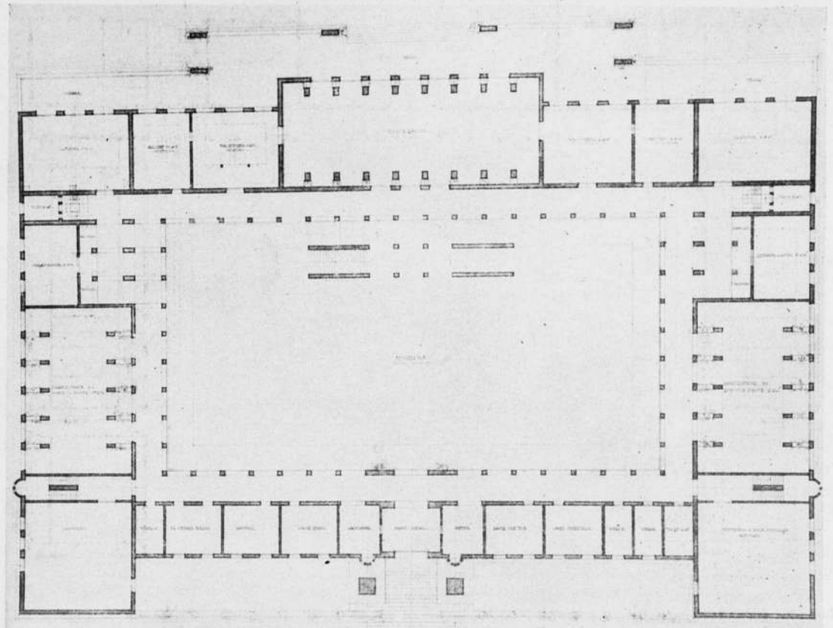

Bekroond ontwerp door H. P. J. de Vries. Plan begane grond.

DE PRIJSKAMP IN DE SCHOONE BOUWKUNST 1918.

Aan dezen prijskamp zijn tal van verheugende bijzonderheden verbonden. Want niet alleen heeft hij een talentvolle jonge kracht gelegenheid gegeven zich op den voorgrond te plaatsen en met een smaakvol ontwerp de aandacht op zich te vestigen, ook het instituut van de Prix de Rome, dat door allerlei minder gelukkige omstandigheden langzamerhand door velen reeds vergeten was, is door dezen geslaagden prijskamp weer in eere hersteld. Bovendien is door de opgaaf op sympathieke wijze de aandacht gevestigd op een belang, dat in de toekomst actueel kan worden. De betrekkingen tusschen Nederland en Rome vermeerderen steeds, vooral door de toenemende overtuiging, dat de vertegenwoordiging van Nederlandsche geleerden en kunsthistorici in Rome, — thans nog Orbis in Urbe — een algemeen Nederlandsch belang wordt.
Zeker zal Dr. Gisbert Brom in zijn klachten over de slechte huisvesting van het Ned. Historisch Instituut te Rome, niet aan een zoo'n waardig gebouw hebben gedacht als dat, wat de Jury in haar programma heeft omschreven. Hoe zou hij zich verheugd hebben in de belichaming — al is zij slecht ideëel — van zijn wensch: een mooi gebouw voor den intellectueelen en kunstzinnigen kring, waarvan hij zich zoozeer de bezielende leider wist.
In de opgaaf voor den prijskamp is het kunst en kunsthistorisch representatie gebouw verbonden aan een idem voor handel en nijverheid.
Het programma luidde als volgt:
Gevraagd wordt een representatief gebouw van Nederland te Rome met het doel, kunsten en wetenschappen, handel en nijverheid een waardig onderkomen te verzekeren. Waar het hier geldt een studie-wedstrijd wordt niet verlangd dat het gebouw architectonisch zal aansluiten bij de omgeving, wel moet eenigszins rekening gehouden worden, voor zoover licht en klimaat betreft, dat het in een zuidelijk land gedacht wordt.
Men denkt zich het gebouw op een vrij liggend terrein groot 80 bij 80 M., gelegen aan 4 straten volgens bijgaande situatie-teekening en wel zoo, dat de hoofdgevel gezet moet worden in de rooilijn van de hoofdstraat, terwijl gewenscht wordt een rustige voorhof als overgang van het drukke straatverkeer naar het representatieve hoofdgedeelte van het gebouw.
In groote trekken bestaat het gebouw uit een
Groep a. het algemeen representatief gedeelte.
Groep b. een reprensentatief gedeelte voor Handel en Nijverheid.
Groep C. een reprensatief gedeelte voor Kunsten en Wetenschappen.

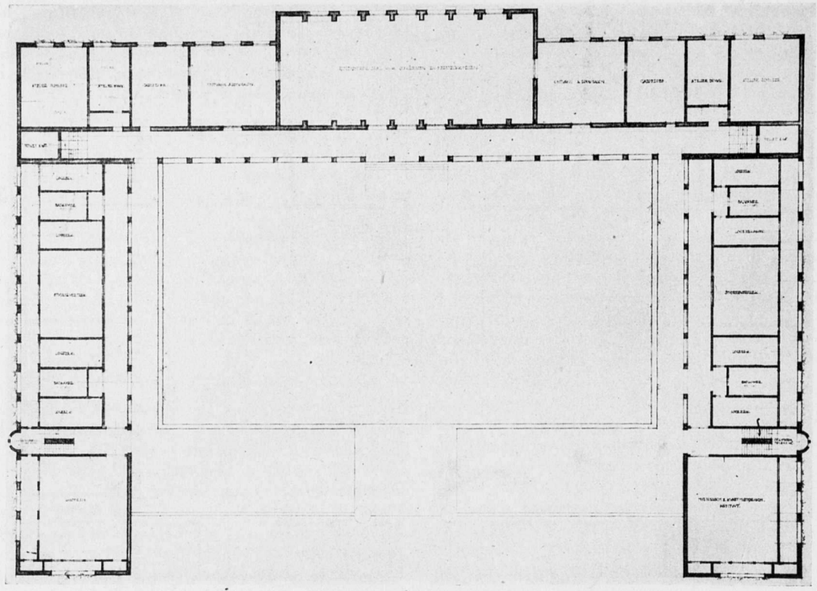

Bekroond ontwerp. Plan verdieping.

Bekroond ontwerp. Plan verdieping.

In het onder groep a bedoelde denkt men zich *begane grond:*
Hoofdingang met portiersloge, groote vestibule met hoofdtrap, onmiddellijk hierbij aansluitend de groote leeszaal (300 M².) met terras, op den tuin aansluitend. Ter weerszijden hiervan de later te noemen bibliotheken.
Verdieping. Een representatiezaal voor congressen en feestelijkheden groot 300 M². waar aansluiten eenige ruimten voor ontvang- en rooksalons.
Groep b zal bevatten: *Begane grond.*
1°. Het consulaat bestaande uit 1 kamer voor den consul, eenige kantoren en een inlichtings-bureau.
2°. Bibliotheek met archief.
3°. Representatie- en expositie-ruimten voor handel en nijverheid. Vergaderkamer van kamer voor koophandel. Clublokaal met terras op den tuin uitkomend.
Verdieping. Kantoren en logeer-gelegenheden.
Groep c. Beganegrond.
1°. Historisch en kunsthistorisch instituut, kamer voor den Directeur, voor den Secretaris en eenige werkkamers.
2°. Bibliotheek met archief.
3°. Representatie- en expositieruimten voor kunsten en wetenschappen.
Vergaderkamer voor kunsten en wetenschappen en clublokaal met terras op den tuin uitkomende.
Verdieping. Ateliers, studeervertrekken en logeer gelegenheden.
In het souterrain wordt gedacht de woning voor den concierge waarbij tevens keuken voor de clublokalen leeszalen, enz.
Voorts diverse kelders en bergplaatsen.
Er zij aan gedacht de noodige toiletten, badkamers garderobes enz. te maken. Waar de afmetingen der vertrekken niet genoemd wordt, heeft de ontwerper de vrije keus te maken wat hij goed dunkt in verband met de bestemming van het gebouw. Het geldt hier toch niet de uitwerking van een concreet-programma, doch de belichaming van een ideeële gedachte.
Het gebouw wordt verondersteld als middel- en aantrekkingspunt van de, zij het ook met verschillende belangen komende Hollanders, wier onderling verkeer zich zal concentreeren in een groep *a.* In groep *b* zal in 't bijzonder ten dienste zijn voor die Hollanders, welke voor commercieele belangen in den vreemde vertoeven, terwijl groep c, meer in het bijzonder ten dienste van wetenschappelijke kunsten, en bovendien tot herberging van Prix-de-Rome kunstenaars.
Gevraagd worden:
Maandag 29 en Dinsdag 30 Juli,
de schetsen op schaal à 1 à 100 van:
plattegronden, doorsnede, hoofdgevel en een der ondergevels.
Voor het definitieve ontwerp:
a. de platte gronden der verschillende verdiepingen, op de schaal van 1 à 100.
b. de teekening van vóór en achtergevel en van een der zijgevels op dezelfde schaal.

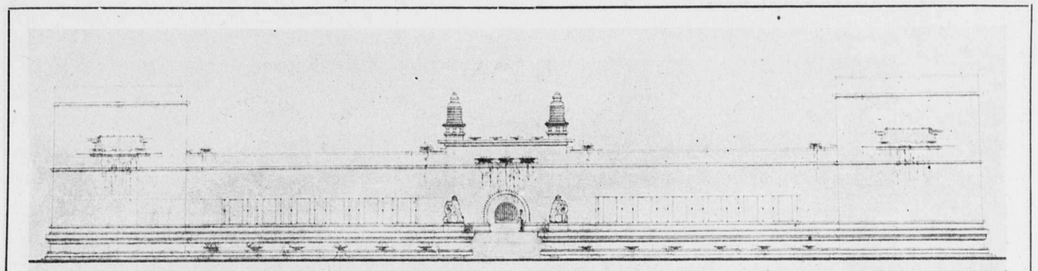

Bekroond ontwerp. Voorgevel.

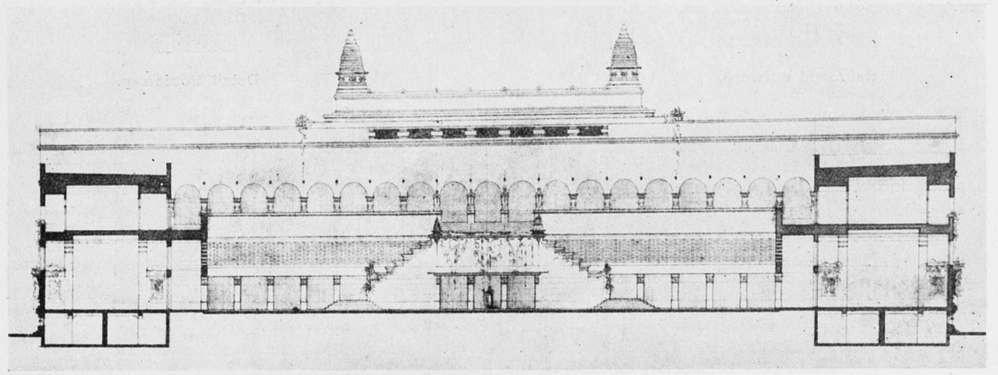

Bekroond ontwerp. Binnenplaats gevel.

c. een doorsnede op dezelfde schaal.
d. twee detailteekeningen tot verklaring van de constructie op dezelfde schaal.
e. Minstens twee detailteekeningen van voorname decoratieve onderdeelen op de schaal van 1 à 20.
f. Een perspectiefteekening in aquarel uitgevoerd.
g. Een beknopte technische beschrijving van het gebouw en van de te bezigen materialen.

De heer H. P. I. de Vries, de prijswinner, heeft een gelukkige gedachte gehad, toen hij het gevraagde gebouw ontwierp. Bekend met de planvormen van de groote Italiaansche paleizen, heeft hij op de enkele aanwijzingen van het programma — waar het spreekt over licht en klimaat in een zuidelijk land — de gevraagde groote vestibule ontworpen als een open binnenplaats, die hij tot een imposante, sierlijke binnenhof verwerkte. De hoofdtrap is in zijn ontwerp een buitentrap geworden, zooals in vele paleizen (het Dogepaleis e. a.) het geval is. Met dezen greep kwam de heer de Vries al spoedig tot een eenvoudige en gemakkelijke groepeering der vertrekken, die ter linkerzijde van de middenas voor het Handel- en Nijverheid-gedeelte, ter rechterzijde voor het kunst en kunsthistorisch en wetenschappelijk gedeelte bestemd zijn. Beide gedeelten komen samen in de gemeenschappelijke groote leeszaal in de as van het gebouw, aan de tuinzijde.

De heer J. M. v. Hardeveld, de tweede mededinger, de vestibule met de hoofdtrap als binnenruimte kiezend, is hiermee op moeilijkheden gestuit, die, al heeft hij ze met kennelijke bekwaamheid trachten te overwinnen, toch fnuikend werden voor de klaarheid van zijn plan, dat te wijdloopig werd.
De compositie van den heer de Vries is er een van groote soberheid. Het getuigt van de bewondering voor sommige oostersche architectuur en het drukt het gevoel uit van den ontwerper, die de maatschappelijke en geestelijke bewegingen van dezen tijd ziet als een nivelleeringsproces, dat hij door sterk horizontalisme tracht weer te geven. Uit alle teekeningen spreekt hier de begaafde, gevoelige hand van den maker, die zich een goed aquarellist toont bovendien. Vooral de beide details — van den ingang en de hoofdtrap — geven een even sierlijk als duidelijk bewijs van het talent van dezen jongen artist.
De heer van Hardeveld heeft hooger willen grijpen dan de heer de Vries. In zooverre is zijn ontwerp interessanter. Het is hem echter niet mogen gelukken zijn hoogere gedachte in zijn ontwerp te benaderen. Als massa en als silhouet is het levendig en eigenaardig, maar ondanks de geestige vondsten in de details, is het te gewoon.
Beiden ontwerpen kleven fouten aan, maar hoe zal dit niet, gezien het korte tijdsbestek voor de vervaardiging.

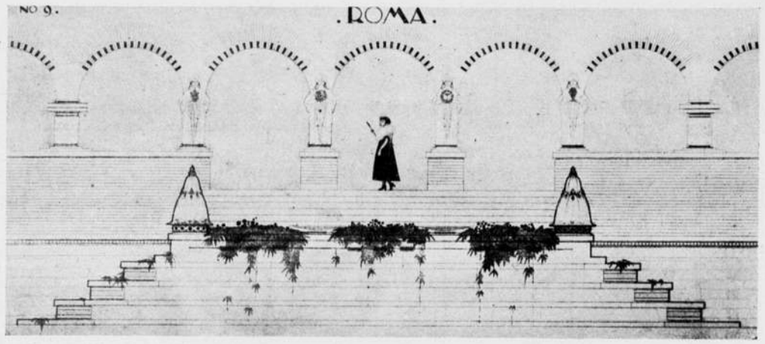

Bekroond ontwerp. Detail Hoofdtrap.

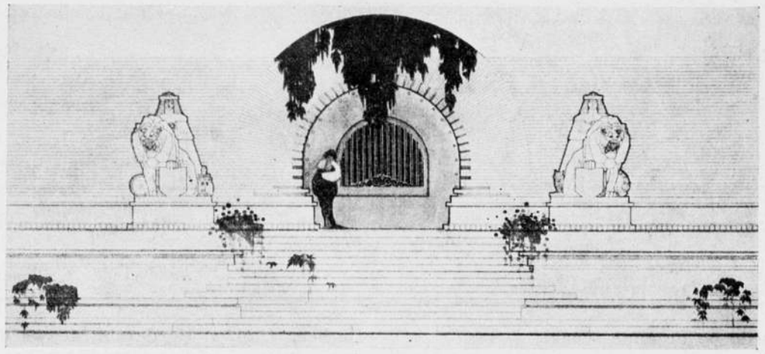

Bekroond ontwerp. Detail Hoofdingang.

Het is ook niet de bedoeling op deze fouten als zoodanig te wijzen, dan wel op het gebrek aan de „ficelles académiques". Waar beide ontwerpers behoorende tot de meest uit-stekende leerlingen van twee onderwijsinrichtingen in ons land, waar de bouwkunst volledig wordt onderwezen, wijst dit gebrek dan niet op een verwaarloozing van die, zij het kleine factoren, die een ontwerp opvoeren tot een compositie, tot een stijlvolle compositie?

Of moet de nuchterheid van beider plattegronden maar als „Hollandsch" worden gekwalificeerd, die wacht, totdat wij als broeders in den aanstaanden volkerenbond van onze buren eindelijk iets mee zullen krijgen, dat ons wat sanguïnisch zal maken?

De heer de Vries gaat thans reizen en zal kennis maken met groote, nobele architectuur. Daar zal hij vinden wat zijn ontwerp nog mist: de kracht, de diepte de grootheid, die terecht overdrachtelijk „architectonisch" wordt genoemd. En hij zal het alles in zich opnemen, want uit zijn Prix-de-Rome werk spreekt genoeg kunstzin, dat hem de ware kern van de bouwkunst niet zal ontgaan.

J. P. MIERAS.

De heer de Vries gaf de volgende toelichting bij zijn ontwerp:

Door den voornaamsten eisch, waaraan het ontwerp moet voldoen, n.m. de verkrijging van een rustige ligging van het representatief gedeelte, was de ligging daarvan als vanzelf aan den achtergevel aangewezen, temeer daar de leeszaal en clubzalen aan den tuin moesten uitkomen.

Ter bevordering van de rust van het gebouw zijn de vertrekken voor consulaat, informatiebureau, directeur en historisch en kunsthistorisch instituut in het laag gehouden voorgebouw gelegd, welk voorgebouw met de zijgevels, waarin de tentoonstellingszalen zijn ondergebracht, een binnenplaats vormt die de gevraagde rustige overgang daarstelt tot het achtergelegen hoofdgebouw, terwijl tevens het klimaat van Italië aanleiding geeft tot het vormen van een met open galerijen omgeven binnenplaats.

Geheel in het karakter van gebouw en land zijn vlakke daken toegepast.

Getracht is de juiste architectonische uitdrukking te verkrijgen van de gevraagde ruimten in hun onderling verband; de hoogste partijen geven de ligging weer van de voornaamste deelen van het gebouw; terwijl eenvoud in hoofdpunten en sculpturale versieringen op de juiste plaatsen de bedoeling van het gebouw nader toelichten, het verlevendigen en er het karakter van groote rust, eenvoud en praktische bruikbaarheid aan geven.

De afmetingen van het geheel geven aanleiding de horizontale lijn te doen domineeren.

Decoratieve torentjes, aanduidende de trappen, helpen het silhouet van 't geheel verlevendigen.

Als constructie-materiaal zijn gedacht een zware betonplaat als fundeering op zandbodem, met zooveel mogelijk voor het verband, doorgaande muren in de kelder-verdieping. De opgaande muren, zoowel in als uitwendig, zijn van baksteenbouw bedoeld, uitwendig opgetrokken in zoogenaamde tichelsteenen; terwijl de horizontale inwendige constructie-deelen van gewapend beton zijn ontworpen.

Het geheele plan is bedoeld in travertijne steen en de banden, torentjes en beelden in lichtgele kalksteen.

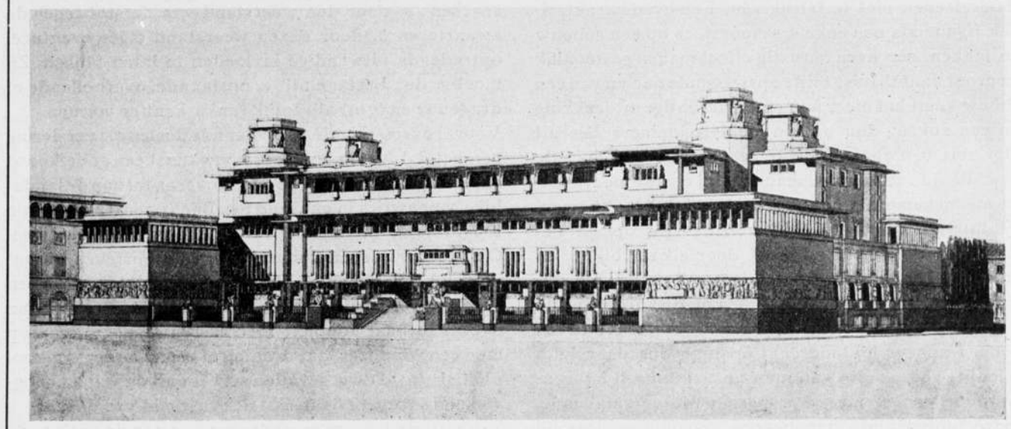

Ontwerp: J. M. v. Hardeveld. Perspectief.

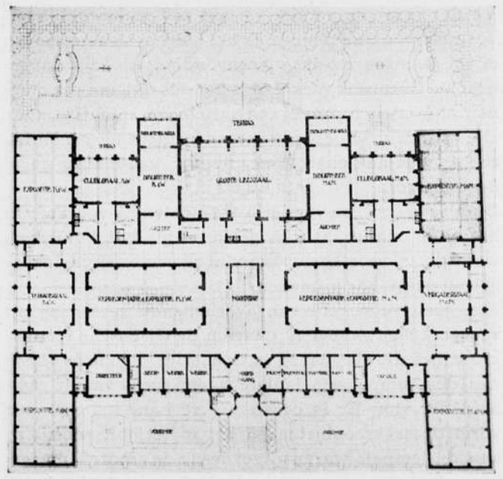

Ontwerp: J. M. van Hardeveld. Plan Beg. Grond.

OVER BOUWKUNST.

(Vervolg en slot van pag. 40.)

Allereerst moet worden onderscheiden, of de schoorsteen aan of op een gebouw is aangebracht, of wel geheel vrij staat. In het eerste geval moet hij worden beschouwd als opstrevend deel van het gebouw, zoodat het materiaal waaruit (b. v. de soort van steenen) en de schaal waarop het gebouw is uitgevoerd, ook voor hem worden aangehouden, terwijl ook zijn plaatsing en verhouding tot andere opstrevende bouwdeelen in acht moeten worden genomen. Zoo zal men hem b. v. zoover mogelijk van een toren verwijderd houden (omdat hij door zijn geringen omvang slechts een zwakker krachtbeeld geeft) en daarnaar, indien mogelijk, den aanleg van het gebouw eenigszins regelen, tenzij men hem van dien toren als onderdeel wil laten fungeeren.

De op de thans gebruikelijke wijze *vrijstaand* gebouwde fabrieksschoorsteen kan in de onmiddelijke nabijheid van een gebouw een dissonant geven, daar hij met het gebouw een bijelkaar behoorende bouwgroep vormt, waarin het oog, evengoed als ware hij vastgebouwd, een zekere eenheid vordert. Alleen in zeer enkele gevallen kan men hem als geheel apart, nergens bij behoorend bouwwerk beschouwen. Het komt daarom bijna altijd het geheel ten goede, als hij deel van een gebouw uitmaakt. Hierdoor toch wordt hem, bijzonderlijk voor het oog, de stabiliteit gegeven, die hij door zijn smallen vorm mist; bij kleinere schoorsteenen is dit zeer zeker niet alleen voor het oog, maar ook in werke-

lijkheid een voordeel. Een tweede vereischte is, dat de schoorsteenen niet te talrijk zijn. Een even karakteristiek figuur als een enkele schoorsteen op een gebouw kan maken, een even onrustig effect maken gewoonlijk een groot aantal. Juist bij de opstrevende deelen van een gebouw komt het meer aan op de krachtige uitdrukking van een enkele, dan op een menigte kleinere. Hieruit volgt, dat men zooveel dit practisch te bereiken is, de verschillende schoorsteenkanalen bij elkaar moet brengen en tezamen als een geheel uit het dak laat komen. Het toppunt van leelijkheid wordt in dit opzicht bereikt door de scheef en recht door elkaar bij bosjes omhoogstekende, door houten latwerk verbonden zinken pijpen, die men in vele steden op de huizen ziet [1]).
In de derde plaats komt het den schoorsteenvorm ten goede, wanneer hij loodrecht opstijgt, dus niet schuin toeloopt; zoo noodig kan men hem stabiliteit bijbrengen door een of meer sprongsgewijze versmallende, loodrechtopstaande steunbeeren, zooals men deze bij toren- of andere muren toepast. Een overstekende rand aan den top kan verder de energische uitdrukking verhoogen, terwijl ook een dakje, dat op pijlertjes of muurtjes wordt gedragen, het effect van den schoorsteen ten goede komt, doordat op deze wijze de schoorsteen spreekt als een hol lichaam en wij hem niet zien als een massieven pinakel. Terwijl bouwdeelen als deze laatste toch aan de bovenzijde worden afgeschuind en men er niet aan zou denken, om hen van een apart en vrijdragend dakje te voorzien is, is dit laatste de teekenende, maak ook bijna eenige vorm, die uitdrukking geeft aan het doel en wezen van den schoorsteen als nuttig bouwdeel.
Door het aanbrengen van z.g. schoorsteenpotten, d. z. gebakken steenen buisjes, die men plaatst op ieder afzonderlijk schoorsteenkanaal, wordt gewoonlijk niet anders dan een leelijk effect verkregen, daar zij door de opstrevende uitdrukking van den schoorsteen in hun onbeduidende grootte nog eens te herhalen, deze als het ware belachelijk maken, terwijl, als zij nog een schoorsteenkapje dragen, dit er een is van veel te kleinen vorm, zoodat dit geenerlei sprekend effect op het huis kan maken.

Wat het gebouw verder nog aan imponeerends ontbreekt, moet worden aangevuld door de versiering.
Onder versiering verstaat men bewerkingen of toevoegingen van het gebouw, die hoofdzakelijk dienen om de architectonische uitdrukking daarvan te versterken. Ieder op zichzelf niet leelijk toevoegsel is dus nog geen versiering. Opschriften, jaartallen, enblemen, symbolen en wapens b.v. kunnen slechts versiering zijn door den vorm, waarin zij zijn aangebracht; op zich zelf, door hun beteekenis, verhoogen zij wel het belangwekkende maar niet de schoonheid van een gebouw.
De architectonische uitdrukking wordt veroorzaakt door het spreken van de vastheid der stof. De versiering van een bouwwerk moet dus in ieder geval bestaan in vormen, die de vastheid van de stof duidelijk doen spreken: *a.* door den weerstand van de stof tegen de zwaarte en *b.* door dezen weerstand tegen eventueel optredende uitwendige invloeden te laten blijken. Zij moeten dus bestaan uit: *a.* opstaande, overhellende of dragende en *b.* uit alleenlijk ranke, kantige vormen.
Vooral overstekende of opstaande deelen als versiering van het dak zijn in vroegere bouwkunst een geliefkoosd architectonisch motief geweest, overal, tot aan de landelijke gebouwtjes in ons land toe. Bijna overal ziet men de topgevels in staande of overhellende vormen eindigen. Ook schoorsteenen kunnen door hun opsteken uit het dak, bij niet te groot aantal en geschikten vorm een aardig effect maken. Torenspitsen verlengt men bijna overal in haar toppunt met ijzeren stangen, waarop men een windijzer laat draaien of een of ander symbool plaatst. In al deze gevallen spreekt uit de vrij omhoogstekende vormen de triumf der vastheid van de stof.
Evenals de zuil vrij moet dragen, moeten de opstaande deelen, die men ter versiering aan of op een gebouw maakt, in ieder geval geheel vrij staan en niet tegen den muur worden aangebracht. In alle tijden is echter het misbruik voorgekomen, dat men vormen, die op zichzelf moesten staan, „ter versiering" van den muur daartegen plaatste. Vindt men aan de Renaissancepaleizen op deze wijze kolommen toegepast, aan menigen Gothischen kerkgevel wemelt het van pinakels of zelfs van heele topgevels met hogels en kruisbloemen, die tegen de muren zijn aangebracht. Het spreekt vanzelf, dat dit geen navolging verdient.
Een eerste eisch voor het aanbrengen van dergelijke versiering is dat ze ongezocht geplaatst wordt. Verkeerd is het dus, dat zij overal, waar maar een plaatsje is, wordt aangebracht, zooals dat bij sommige laat-Gothische gebouwen (o. a. den Dom te Milaan) voorkomt, waar de vorm van het dak door de overmaat van lichte en opstaande versieringen geheel aan het oog is onttrokken.
Verder moet de versiering met zoo min mogelijk bijvoegsels, zoo direct mogelijk het hierboven aangegeven effect beoogen en dus op eenvoudige wijze zijn aangebracht. Eveneens verkeerd is het dus dat aan een steenen of houten topgevel een nuttelooze, spichtige, naar alle kanten uitschietende ijzeren krullebos is geplaatst, zooals men aan onze 19e-eeuwsche woonhuizen nogal eens aantreft.
De hier besproken versieringen moeten bij voorkeur in hetzelfde materiaal zijn gemaakt als het bouwdeel, waaruit zij voortkomen, zoodat zij een onafscheidelijk geheel daarmede uitmaken.
Een goed voorbeeld van overhellende versiering uit vroegere bouwkunst is daarom de Grieksche tempelkroonlijst, die als goot of waterkeering diende en boven aan den tempel een laatste woord sprak van de vastheid der stof. Er is een nauw verband tusschen den vorm dezer kroonlijsten en het materiaal, waarin zij aan de tempels waren uitgevoerd: de groote langwerpige stukken natuursteen, die in de kroonlijst in lange richels over elkaar heenstaken en tegelijk op elkaar

[1]) B.v. te Amsterdam op de Heerengracht. Men zie de silhouet der huizen daar eens vanaf de Vijzelstraat naar de Spiegelstraat!

droegen. Dit verband is er echter niet meer, wanneer de kroonlijst van planken geschaafd, tegen houten klossen aan den gevel wordt gespijkerd, zooals dit bij vele 18e- en 19e-eeuwsche huizen voorkomt. Als waterloop of waterkeering aan een zandsteenen gebouw komt bovendien de zandsteenen kroonlijst uit den geheelen bouw voort en is daarmee één, terwijl dit niet meer 't geval is bij de kroonlijsten, zooals men die namaakt in hout, zandsteen of pleisterwerk op een van baksteenen gemetselden muur, fabrieksschoorsteen, op een houten hekpaaltje of boven op een gepleisterden kamerschoorsteen.
Als onderdeel van de bouwkunst mag ook de versiering den realistischen grondslag niet missen en moet zij met een — zij het min of meer verwijderd — practisch doel zijn aangebracht. Is dit niet het geval, dan verleent zij het gebouw een fantastisch uiterlijk, dat met de waardigheid der bouwkunst nauwelijks overeen te brengen is. Wij vinden dit aan de kerkgebouwen der laat-Gothische periode, waar op hoogst fantastische wijze allerlei ranke vormen als traceering-muur- en gewelfversiering of wel een menigte opstekende pinakels zijn aangebracht. Op dezelfde wijze — t. w. doelloos, — is aan de gebouwen uit den z. g. Renaissancetijd gebruik gemaakt van overstekend lijstwerk en zuilen of consoles. Eindelijk zijn er ook in onzen tijd richtingen, waarvan onder de leus van moderne schoonheid te brengen òf wel voor de zooveelste maal herboren ouderwetsche versieringsfouten òf een volstrekt onzinnig vormengehaspel wordt opgedischt.
Tevoren is er op gewezen, dat de schoonheid der natuur- en vooral die der plantvormen grootendeels berust op de uitdrukking van kracht door oprijzende overhellende ranke vormen. Weliswaar komen als natuurvormen ook logge, uitgezakte vormen voor, maar zij zijn òf uitzondering, òf ontaarding en in ieder geval niet het mooiste.
De meest werkzame versiering van het gebouw bestaat in de uitbeelding van ranke maar krachtige *natuurvormen*. Van deze is de schoonheidsuitdrukking aan die der bouwkunst zelve ten nauwste verwant. Zooals wij hebben gezien, wordt hier evenals in de natuur immers de uitdrukking voornamelijk tot stand gebracht door doelmatige vormen, die tevens van de kracht der materie getuigen.
Het is dan ook voornamelijk door de fiere actie van mensch- of dierbeelden of zelfs van uitgebeelde gewassen, dat een gebouw verder kan versierd worden. Hiervoor leenen zich vooral gedeelten van het gebouw, waarvan òf een bijzondere uitdrukking vereischt wordt, òf waarbij door enkel vormen, met welke een practische dienst beoogt wordt, een te slappe uitdrukking van kracht der stof wordt verkregen.
Van het eerste geval geven met opstaand bladwerk versierde kapiteelen en beeldwerk op den top van gebouwen sprekende voorbeelden, terwijl van het tweede geval in een dichten muur aangebrachte reliefs en tegen een dichten muur of langs den voet van een dak geplaatste beelden een voorbeeld geven.
Vooral ter versiering van het dak met zijn terugvallende vormen, worden daarop staande mensch-figuren, opzittende dieren of een omhoogstrevende plantegroei in den steen uitgehouwen. Zoowel van antieke als middeleeuwsche gebouwen komen hiervan tallooze voorbeelden voor. Overbekend zijn de versieringen van middeleeuwsche daken en torens door z.g. kruisbloemen, hogels (meestal opgerichte) dierfiguren en menschenbeelden.
Ook aan de na-middeleeuwsche bouwkunst vindt men deze wijze van versiering in toepassing gebracht, b.v. in menschfiguren ter bekroning der koepels van monumentale gebouwen of wel in opzittende leeuwen als schildhouders op trapgevels onzer oud-hollandsch huizen. Evenals bij den terugvallenden vorm der daken is aan dien der stoepen voor sommige gebouwen een versiering door staande mensch- of dierenbeelden op de balustrade geheel op zijn plaats en komt aan verscheidene oude gebouwen voor.
In al deze gevallen is het doel der versiering eenvoudig uitbeelden van een natuurvorm, die door zijn rankheid en opgerichtheid uiting geeft aan de overheersching der levende kracht over de zwaarte.
Deze uitdrukking der versiering wordt volstrekt niet altijd versterkt door het motief: plant, dier of mensch in een dragenden stand voor te stellen en zelfs door het werkelijk te laten dragen. Hetgeen toch de bouwkunst vermag tot uitdrukking te brengen op hare wijze, d.i. door zichtbare op-de-proefstelling, kan in de versiering, door beeldhouw- of schilderwerk, als 't ware overdrachtelijk en in het algemeen worden voorgesteld. Semper zegt dan ook van de Dorische bladrandversieringen: „Sie geben nur was sie sollen, „den Begriff des organisch-elastischen inneren Wider„standes des Pflanzenlebens *überhaupt* gegen die leb„lose Schwerkraft [1])".
Het verwekt zelfs dikwijls bepaaldelijk een disharmonie — de logge en ontzaggelijke zwaarte van het gebouw te zien rusten op het beeld van een in verhouding daartoe steeds zwak levend wezen Dit kan aan of op het te versieren bouwdeel worden weergegeven, doch bij voorkeur niet daarin.
Een voorbeeld in dit opzicht is de bekende beeldversiering van portalen der Kathedraal te Chartres. Hier verleenen de rechtstandige ranke beelden, zonder iets te dragen, aan het onderstuk van de muren een sterke uitdrukking der zwaarte-overwinning.
Dit is het voornamelijk waardoor deze beelden als één geheel met de architectuur voorkomen.
Wanneer desniettemin aan een bouwdeel zelf de gedaante van een levend wezen wordt gegeven, kan dit niet anders als in hoofdtrekken zijn en in zoover de levende vormen zich aanpassen aan de vormen, die de te bebeeldhouwen onderdeelen van het gebnuw ten opzichte van hun practischen dienst moeten hebben. Dit maakt gewoonlijk een zeer sterke stileering noodzakelijk.

[1]) Semper „der Stil" 1 bladz. 82.

Voordat wij tot dit punt overgaan kunnen wij uit het voorgaand verschillende gevolgtrekkingen maken:

1e. Dat men het mensch- of dierbeeld in beeldhouw- of schilderwerk aan een gebouw of wel standbeelden, die men ter versiering daarvoor plaats, in staande of in ieder geval energieke houding, dus b.v. niet lui liggend of gemakkelijk zittend afbeeldt.

2e. Dat men, waar de plant als versieringsmotief wordt gebezigd, deze ranke en krachtige vormen uitbeeldt. Zijn hiertoe opwaarts groeiende plantvormen geen vereischte, toch verdienen deze o.a. waar enkele bladen de versiering uitmaken, de voorkeur.

3e. Dat het spelen met de middelen is, om die bouwdeelen geheel door beeldhouw- of schilderwerk te doen innemen, welke juist de sterkste architectonische uitdrukking aan het gebouw kunnen verleenen, als daar zijn: zuilen, consoles, pijlers, steunbeeren, overstekende deelen enz. Hieruit volgt, dat het maken van kariatiden en geheel gebeeldhouwde consoles of gootlijsten alsook het plaatsen van beelden tegen zuilen of pijlers (niet langs een muur) zijn bedenkelijke zijde heeft en slechts bij uitzondering verdedigbaar mag heeten.

De hiervoor genoemde uitbeeeldingen kunnen het gebouw versieren, doordat zekere natuurvormen aan den steen of het hout van het gebouw overgebracht, daaraan eenzelfde krachtige uitdrukking verleenen, als men in werkelijkheid aan hunne verschijning waarneemt [1]). Om deze uitdrukking te bereiken is het niet vereischt, ja zelfs niet bevorderlijk, om andere dan de wezenlijk karakteriseerende vormen over te brengen, hetgeen juist de kunst van den beeldhouwer of schilder aan het gebouw is. Door hun fantasie moeten deze vormen nog grootendeels worden aangevuld en gewijzigd overeenkomstig het doel en de plaatsing der uitbeelding en het materiaal waarin zij wordt gemaakt. Dit heet stileering, die dus om de volgende redenen noodzakelijk is.

1e. Is de voor een bepaald geval vereischte uitdrukking der figuren, althans bij afbeelding van den mensch gewoonlijk niet in werkelijkheid te vinden (daar men zich hiervoor te weinig uitsluitend in stand en gebaren uitdrukt, zooals in een afbeelding toch noodig is), zoodat deze door den kunstenaar allereerst uit zijn verbeelding moet worden geschapen.

2e. Zijn er altijd aan een uit te beelden voorwerp vormen, die te klein of niet eenvoudig genoeg zijn om, onveranderd in het kunstwerk overgebracht, nog goed te worden onderscheiden, zoodat de kunstenaar genoodzaakt is, ter wille van de duidelijkheid, een vereenvoudiging van den natuurvorm te maken.

3e. Kunnen en moeten de vormen van het origineel slechts in zoover zijn uitgebeeld, als dit overeenkomt met de stof, waarin de voorstelling is gemaakt. Zelfs uit practisch oogpunt moet deze worden aangepast aan de eigenaardigheden der stof, waarin zij wordt uitgevoerd, daar anders haar bestaan slechts van korten duur kan zijn.

De spaarzame en juiste keuze der stileering en de zuiverheid, waarmede desniettegenstaande de uitdrukking van het origineel of voorbeeld is gehandhaafd, bepalen de kunstwaarde van een schildering of beeld in een gebouw. Kan dit origineel ook, b. v. allegorische voorstellingen op zichzelf reeds eenigermate fantasie zijn, de afwijking van de natuur moet niet te groot zijn en in 't geheel niet zonder noodzaak geschieden en vooral dient de uitdrukking van hetgeen wordt bedoeld, duidelijk en juist te zijn.

De eischen der stileering zijn bijna voor iedere geval andere. Voor het uitwendige van gebouwen en voor groote inwendige ruimten past een stileering, waardoor de voorstellingen tot enkele zeer groote vormen zijn teruggebracht, omdat de afbeelding van veel kleinere vormen hier zeker geen effect, doch slechts een verwarrenden indruk maakt. Voor meubilair vereischt de stileering ten opzichte van het houtwerk een bijzondere keuze der motieven en soms omvorming tot langwerpigheid met weglating van zijdelingsche insnoeringen, teneinde den draad van het hout niet te doorsnijden. In het algemeen moet de stileering worden bepaald naar de gevolgde wijze van bewerking, naar het toegepaste materiaal en naar den afstand waarop een beeld of voorstelling gemeenlijk zal worden beschouwd.

Geheel absurd is het natuurlijk, stileeren te beschouwen als in een of anderen stijl thuisbrengen, dus b.v. een voorstelling doen gothiseeren of iets renaissanceachtigs geven of wel tot iets rechtslijnigs terugbrengen. Vooral dit laatste is een verkeerde opvatting van stileeren, die men in onzen tijd nog al eens aantreft. Een andere verkeerde opvatting van stileeren, is het terugbrengen van de natuurlijke vormen van levende wezens tot geometrische, bepaaldelijk tot cirkels, kwadraten, rechte lijnen, enz. Hierdoor verliezen zij juist het karakteristieke, dat voor iederen natuurvorm bestaat in bepaalde afwijkingen van het zuivergeometrische. Daarom is dit de zekerste weg, om ze te herscheppen tot leelijke, wezenlooze fantasieproducten. Deze methode bereikt haar toppunt, wanneer men haar toepast, door het als vlakversiering eindeloos naast en boven elkander herhalen van zulke „gestileerde" motieven, b.v. door middel van schablone-schilderwerk. Wanneer men een vlak door schilderwerk wil versieren, is een eerste vereischte, dit bij de grenzen van het vlak in zichzelf een eindiging te doen vinden en niet b.v. daar als 't ware dwars af te snijden. Fabriekmatig, als de genoemde herhalingsmethode opzichzelf reeds is, past zij zich gewoonlijk niet aan bij de altijd bepaalde grootte der vlakken, waarom zij ook deswege moet worden afgekeurd. Alleen wanneer de kleuren goed gekozen zijn, kan het soms daardoor eenig effect maken, doch slechts voor den oppervlakkigen beschouwer, wien de vorm ontgaat.

[1]) Het doel der versiering is dus in 't geheel geen bedriegelijke nabootsing van natuurvormen; deze zou men het best bereiken door wassenbeelden of op het platte vlak door kleurenfoto's. Beide zijn juist als versiering het meest onbruikbaar.

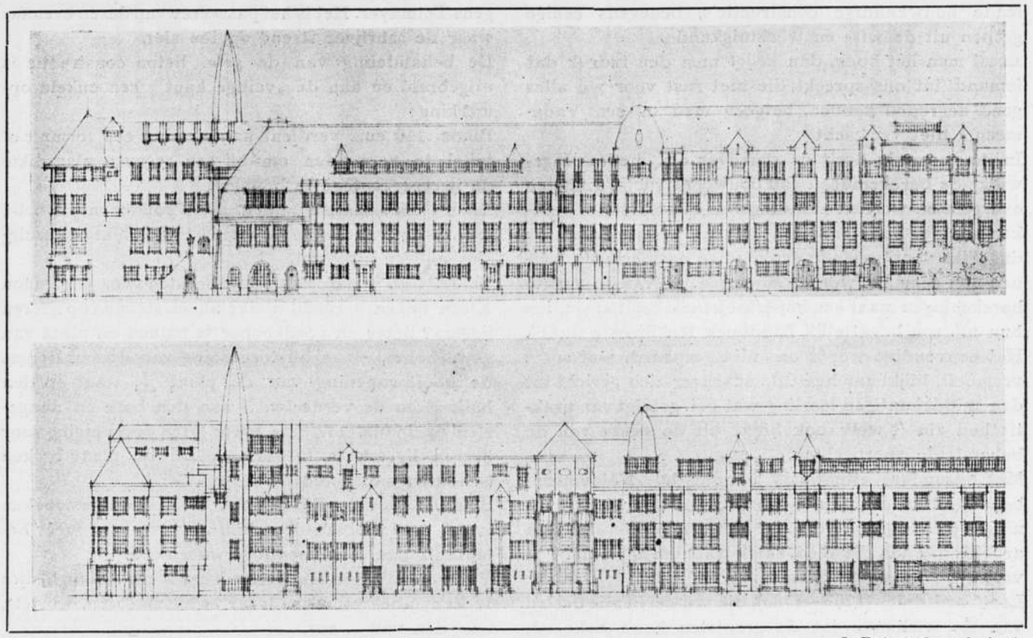

Ontwerp onder motto: Home sweet home. Gevels. J. Boterenbrood, Arch.

Een juist begrip van stileeren vindt men over 't algemeen zelfs bij de primitiefste volkeren beter dan in onze omgeving. Uit de groote kunstperioden, de Egyptische, oud-Grieksche en Middeleeuwsche tijden, bestaan verder de meest uitnemende voorbeelden van stileering, die men in musea en aan oude monumenten — voor zoover de oorlog die niet heeft verwoest — nog kan bestudeeren.

Bij eene wijze van toepassing van de zuiver architectonische middelen — t.w. de uitdrukking van de doelmatigheid en het stoffelijk karakter der bouwdeelen — zal in den regel aan gebeeldhouwde of geschilderde versiering geen behoefte zijn, vooral wanneer ook zoover dit mogelijk is, voor een schilderachtig effect is gezorgd.

In ieder geval is het raadzaam, aan de gebouwen geen beeldhouw- of schilderkunst ter versiering aan te brengen, tenzij dit op zich zelf aan hooge kunsteischen beantwoordt. In de afgeloopen eeuw is deze regel weinig of niet in het oog gehouden, vandaar de talrijke 19e-eeuwsche gevels, waaraan de gebeeldhouwde of geschilderde versieringen het effect van de architectuur allesbehalve verhoogen. Het meest kan dit betreurd worden aan sommige gebouwen van Dr. Cuypers o.a. aan het Rijksmuseum en enkele kerken, welker mooie architectuur door minder talrijke, doch beter uitgevoerde versieringen nog grootelijks zouden hebben gewonnen.

„On gagne beaucoup en perdant tous les ornaments „superflus pour se borner aux beautés simples, faciles „claires et négligés en apparence", zegt Fénélon van litterairen stijl; men kan dit woord ook op den architectonischen toepassen.

Dit leeren ons vele oude gebouwen, die wel beschouwd zonder — of bijna zonder — eenige versiering alleen noodzakelijke of nuttige en daarbij uitdrukkingsvolle bouwvormen en een levendige kleur- en schaduwwerking vertoonen.

Oude dorpskerken, kasteelen, poorten, de typische oude stadjes in hun geheel, geven hiervan voorbeelden te over. In dit opzicht vormen zij een algeheele tegenstelling tot de bouwproducten, de huizen en kerken van onzen tijd, die over het algemeen arm aan kleurschakeeringen, onnoozel en foutief van samenstelling, alleen door een menigte onzinnige „versieringsvormen" het oog van een in bouwkunst volmaakt onwetend publiek — maar heel matigjes — streelen en voor aesthetisch meer ontwikkelden een walg zijn.

A. J. KROPHOLLER.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Bouwkundig Vademecum voor Sterkte-Berekeningen door Pl. van den Berg, Architect, 451 bladz., 231 figuren. Uitgevers N.V. Uitgeaers-Mij. voorheen Van Mantgem & De Does, A'dam. Prijs *f* 7.50 gebonden.

Bovenvermeld werk is met groote toewijding saamgesteld. Het behandelt op zeer duidelijke wijze de

vastheidsleer, welke toepassing vindt bij de verschillende bouwkundige constructie's, benevens eenige grepen uit de wis- en werktuigkunde.
Leest men het boek, dan krijgt men den indruk dat iemand tot ons spreekt, die niet rust voor wij alles goed begrepen hebben, hetgeen men in een Vademecum niet verwacht.
In de voorrede deelt de schrijver o.a. mede: „Ingewikkelde berekeningen van bouwconstructie's moeten overgelaten worden aan diegenen die de sterkteberekeningen in haar geheelen omvang kennen; doch de dagelijks voorkomende eenvoudige becijferingen kunnen ook gemaakt worden door hen, die van de slechte berekeningen maar een beperkte kennis bezitten, indien hun n.l. een bevattelijk handboek ten dienste staat".
Het eenvoudige wordt ons niet gespaard, wat soms vermoeit, blijkbaar heeft de schrijver zich gericht tot den middelmatigen leerling wat o. i. getuigt van praktischen zin 't welk ook blijkt uit de keuze van de behandelde voorbeelden.
Met bijzondere attentie is 't hoofdstuk „Kolommen" behandelt en eenige nieuwe tabellen voor knikspanning toegevoegd; in verband met den verdienstelijken arbeid hieraan besteed, zal ik trachten het historisch verloop even op te frisschen.
Leonhard Euler (1707—1783), die vrijwel in alle deelen van de wiskunde tot de grootsten heeft behoord, stelde een formule voor knik samen, waaraan langen tijd werd getwijfeld, vermoedelijk om haar zuiver theoretische afleiding.
Men gebruikte de empirische formules genaamd naar Nasier, Schwarz, Rankine, welke haar op verschillende wijzen en tijden samenstelden.
Eerst in de vorige eeuw, toen de experimenteele methode van onderzoek optrad heeft Tetmayer de Eulersche theorie door middel van talrijke proeven aan de werkelijkheid getoetst en aangetoond, dat ze hiermede overeenstemde, alsook de grenzen harer geldigheid.
Die beperkte geldigheid is een gevolg van 't eigenaardige dezer formule, n.l om bij een kleine l. met een gegeven F. groote waarden voor P. op te leveren zelfs hooger dan die bij eenvoudige samendrukking; overschrijdt men die grens dan is de formule niet toelaatbaar en moet men die van 't genoemde driemanschap gebruiken en de wijze van berekenen volgens Tetmayer. Het is het passeeren van dezen evenaar waar de schrijver streng op toe ziet.
De behandeling van de gew. beton constructie is uitgebreid en aan de „veilige kant"; een enkele opmerking:
Bladz. 140 enz. verdient aanbeveling een formule of tabel te vermelden om bij een gegeven plaatdikte de ijzerpercentage te bepalen.
Bladz. 155, laatste alinea. Niet volkomen juist, bij toepassing van bovengenoemde tabel blijkt een eenigzins andere uitkomst.
Bladz. 184. Waarom als voorbeelden voor gew. beton alleen daken vermeld, welke alleen steunen op ijzeren liggers? Beter en goedkooper is balken en plaat van gew. beton, daar bij toepassing van ijzeren liggers de hoofdwapening van de plaat ⊥ staat op den balk alzoo de verdeelw. // aan den balk en aangezien op bladz. 187 $^{1}/_{400}$ toe te laten doorbuiging voor ijzeren liggers is toegestaan, zal de plaat breken (scheuren a.d. hoofdw.).
Bladz. 188 enz. Bij de gew. beton fundeerstrooken is de invloed van de schuifkrachten (van meer beteekenis dan 't moment) verwaarloosd.
Voor de eventueelen herdruk een klein verlanglijstje:
1. Een tabel voor quadraat en 3e machten, wortels, waarden van π enz.
2. Uitbreiding der tabel van doorsneden met opp. weerstand en traagheidsmomenten.
3. Een tabel voor rondijzer (voor gew. beton).
4. Eenige gegevens voor gronddruk, keermuren enz. en least not least een alphabetisch register.
Aan de indeeling heb ik niet kunnen wennen, de natuurlijke climax d.w.z. die waarop men de onderwerpen bestudeerd, lijkt mij logischer alzoo: 1e. Een wiskundig gedeelte, 2e werktuigkunde, 3e. vastheidsleer; daarmede zal voorkomen zijn het geregeld verwijzen naar §§ welke verder staan.
Ook verricht men dergelijke becijferingen met behulp van de rekenliniaal, het gebruik van dit instrument verschaft aanzienlijke besparing terwijl de bereikte nauwkeurigheid voor dit doel voldoende is; een toelichting tot 't gebruik zou gewenscht zijn.
't Boek is uitstekend verzorgd en in 't bijzonder geschikt voor candidaten voor bouwkundige examens.
Schb.

PRIJSVRAGEN 1918, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

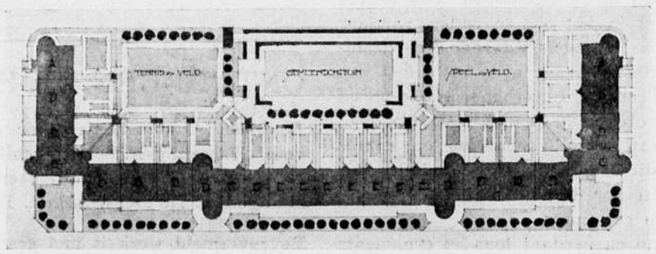

Ontwerp onder motto: Home sweet home. J. Boterenbrood.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet, ƒ 11.—. Afz. Nos. ƒ 0.20. fr.p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Grooie letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 1 MAART 1919. =No. 9.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. „Welke maatregelen moeten door de overheid getroffen worden bij het uitgeven aan particulieren van terreinen, reeds in een uitbreidingsplan vastgelegd, om te verzekeren, dat de toekomstige bebouwing aldaar aan eischen van welstand beantwoorden zal en zoodoende zal medewerken een alleszins schoon geheel te vormen?" — Ontvangen boekwerken en tijdschriften. — Rectificatie.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Jaarverslag over 1918 van de Plaatselijke Commissie Deventer der M.B.V.A.

Na de oprichting van de Pl. C. Deventer op 26 October 1917, heeft onze Commissie in dat jaar nog één vergadering gehouden ter bespreking o.m. van het tarief voor Volkswoningbouwver. met een excursie naar de in aanbouw zijnde stationswerken onder leiding van den heer Ingenieur Menalda van Schouwenburg. In 1918 heeft onze Commissie zes vergaderingen gehouden, in Deventer, Zutphen, Apeldoorn en Zwolle, waaraan twee excursies werden verbonden, in Zutphen naar de restauratiewerken van St. Walburgskerk onder leiding van den heer Architect Ezerman, in Apeldoorn naar de Volkswoningbouw onder leiding van den heer de Zeeuw, Directeur van Gemeentewerken. Trots de moeilijke reisgelegenheden kwamen de leden tamelijk trouw ter vergadering en droegen de besprekingen over 't algemeen eene prettig karakter. Meestal vormde de agenda voor de algemeene ledenvergadering den hoofdschotel in de besprekingen.
In de eerste vergadering op 26 October 1917 werd de wensch uitgesproken dat het Bestuur der M.B.V.A. het instellen van plaatselijke Schoonheidscommissies zou bevorderen, en zouden dan de verzoeken aan de Gemeenten door de Pl. C. kunnen worden gesteund.
Op 7 December 1917 werd van gedachte gewisseld over het tarief voor Volkswoningbouw en speciaal over het vaste percentage voor werkteekeningen. Besloten werd aan het bestuur der M.B.V.A. voor te stellen een en ander nog eens door de Comm. voor het honorariumtarief te laten bestudeeren en zoo er een vast percentage voor werkteekeningen moest worden gesteld dan een maximumpercentage te bepalen, waarbij dan rekening zou kunnen worden gehouden met het aantal en soort der woningen.
Aan deze vergadering werd de excursie naar de Stationswerken te Deventer verbonden.
Op de vergadering van 18 Januari 1918 werd de enorme opdrijving van de prijzen der bouwmaterialen besproken en zou bij het bestuur der M.B.V.A. worden aangedrongen om bij de Regeering stappen te doen die zouden kunnen leiden tot het bekomen van meer normale prijzen. Over het wenschelijke dat particulier werk door ambtenaar architecten werd uitgevoerd, verklaarde men zich in beginsel daartegen. Wel was men van gedachte, dat van ambtenaarsstandpunt uit er wel wat voor te zeggen viel om eens een enkelen keer een particulierwerk uit te voeren.
Over een betere verdeeling van den Volkswoningbouw over de architecten werd besloten bij 't bestuur der M.B.V.A. aan te dringen deze zaak zoo spoedig mogelijk onder de oogen te zien, en te zorgen dat bij de oprichting van het Instituut voor Volkshuisvesting, eenige leden der M.B.V.A. in het Bestuur van dat Instituut zouden worden benoemd.
In de vergadering van 22 Maart 1918 werd het verzoek der Nationale Woningraad besproken tot het samenstellen van een lijst van Architecten. Men was het er over eens dat een Vakvereeniging van Architecten niet zou kunnen meewerken aan het samenstellen van een lijst, waardoor ze een schifting onder hare leden zou moeten maken en werd besloten in dien zin aan het Bestuur der M.B.V.A. te adviseeren.
In de vergadering op 24 Mei te Zutphen, werden besprekingen gehouden over de verplichte heffing eener hoofdelijke omslag, en over meer interne aangelegenheden de M.B.V.A. betreffende. Dat de Secretaris-Redacteur de heer Mieras voor vast zou worden benoemd, vond algemeene instemming. Verder werd gesproken over de organisatie op verschillende architectenbureau's. Noodig werd geoordeeld dat er een pensioenregeling tot stand kwam voor opzichters en teekenaars en dat zoolang deze nog buiten de Ongevallenwet vielen, zij bij particuliere maatschappijen tegen ongevallen werden verzekerd. Deze zeer geanimeerde vergadering werd besloten met een bezichtiging van de restauratiewerken der St. Walburgskerk.
In de vergadering op 12 Juli te Apeldoorn werd behandeld het rapport van punt 16 van het werkprogramma, de verdeeling van

opdrachten voor Volkswoningbouw over de Architecten. Hoewel men in hoofdzaak met dat rapport kon meegaan, meenden verschillende leden dat de samenstellers van dat rapport geen rekening hadden gehouden met den abnormalen tijd, waarin door de zeer hooge prijzen der bouwmaterialen een groote stagnatie in het bouwbedrijf was gekomen, waardoor voor vele architecten en hun personeel een tijdperk van werkloosheid dreigde of reeds was ingetreden. De vergadering meende, dat het Bestuur der M.B.V.A. onverwijld stappen bij de Regeering moest doen, opdat de Volkswoningbouw met Rijksvoorschotten meer werd verdeeld over alle architecten, en dat de Regeering maatregelen zou nemen, waardoor de Volkswoningbouw, waar die door verschillende gemeenten zelf was ter hand genomen, hetgeen een onbillijke concurrentie werd geacht den particulieren architect aangedaan, weer terug te brengen in handen van den particulieren architect. Verder werd een verzoek besproken van een patroonsver. om zooveel mogelijk de werken partieel aan te besteden. De vergadering was op grond van de vele onaangename ervaringen bij partieele aanbesteding opgedaan, er niet voor, die wijze van aanbesteding te bevorderen.

Na afloop dezer Vergadering werd een bezoek gebracht aan verschillende groepen van Volkswoningbouw in den omtrek van Apeldoorn.

In de vergadering gehouden in Sept. te Zwolle werd in hoofdzaak het rapport en de conclusies van de fusie-commissie besproken en besloten op een paar punten daarin eenige wijziging voor te stellen. — Op een der vergaderingen werd nog besloten, op grond van de hooge kosten voor de leden uit verschillende provincies verbonden aan het bezoeken van de ledenvergaderingen, het verzoek aan 't bestuur der M.B.V.A. te richten, om aan de Pl. commissies het recht te verleenen afgevaardigden naar de ledenvergaderingen te benoemen, met het recht zooveel stemmen te mogen uitbrengen als het getal leden bedraagt dat hen afvaardigde.

Al is de Pl. Commissie Deventer niet tevreden over hetgeen door haar werk is bereikt, gevoelt ze toch dat het goed en nuttig kan werken, dat de leden nu en dan bij elkander komen. De onderlinge band wordt versterkt en wanneer het Bestuur van den B.N.A. gevolg geeft aan haar verzoek om de agendapunten voor de ledenvergaderingen wat vroeger te publiceeren en eenigszins toe te lichten, zoodat deze kunnen worden bestudeerd en besproken, dat zeker in het belang kon zijn voor een goede behandeling en ten goede zal komen aan het Vakvereenigingsleven der Architecten.

Het Bestuur der Commissie,
A. H. WEGERIF Gzn., Voorzitter.
M. MEIJERINK, Secretaris.

Monumentenzorg.

De N. R. C. bevatte het volgende bericht:

Ter bevordering van den arbeid van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg (afdeeling voor het behoud en de herstelling) zullen door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen binnenkort „berichtgevers voor de Monumentenzorg" worden benoemd. Aan ieder dezer berichtgevers wordt een district toegewezen.

De berichtgevers zullen, volgens hun instructie, in hun district belangstelling hebben op te wekken voor de monumenten door:

a. zich in verbinding te stellen met de Burgemeesters en gemeentelijke bouwkundigen, met de kerkbesturen en geestelijken der verschillende gezindten, voorzoover dezen oude gebouwen of kunstvoorwerpen onder hun beheer hebben, met de architecten en met de onderwijzers in hun district;

b. zich zoo goed mogelijk op de hoogte te stellen van den toestand daarvan, door o. a. ten minste eenmaal 's jaars de, door de Afdeeling aan te wijzen, monumenten te bezoeken.

De berichtgevers onthouden zich van het geven van zelfstandige adviezen betreffende de behandeling van monumenten, maar zenden ten spoedigste bericht, zoo noodig telegrafisch, aan het Rijksbureau voor de Monumentenzorg in de volgende gevallen:

a. bij vinding van oudheden;

b. indien de toestand van een monument voorziening noodig of wenschelijk maakt;

c. bij voorgenomen slooping, herstelling, verbouwing van monumenten, bij de ontdekking van muurschilderingen, de in- of uitwendige bepleistering van een gebouw enz.;

d. indien een monument gevaar loopt geschaad te worden door wijziging der omgeving;

e. indien in zijn nabijheid een inrichting wordt gevestigd, waardoor gevaar, schade of hinder kan ontstaan;

f. indien eenig uit artistiek of historisch oogpunt bijzonder belangrijk voorwerp wordt of is vernield of vervreemd.

De berichtgevers letten er voorts in het bijzonder op, dat bij uitvoering van loodgieterswerk de noodige maatregelen tegen brandgevaar worden genomen en dat belangrijke monumenten van bliksemafleiders worden voorzien. Ook trachten zij de naleving te bevorderen van provinciale of gemeentelijke verordeningen tegen de ontsierende reclame, voorzoover dit in het belang der monumenten wenschelijk is. Zij stellen zich op de hoogte van de gemeentelijke bouwverordeningen in hun district, en maken het Rijksbureau voor de Monumenten opmerkzaam indien daarin bepalingen voorkomen, schadelijk voor monumenten, of bepalingen ontbreken, die in het belang der monumenten wenschelijk zijn.

Voor reizen binnen hun district in het belang van de monumenten ontvangen de berichtgevers vergoeding, welke nader bij koninklijk besluit zal worden geregeld.

Regeling van het vakonderwijs.

Aan het Voorloopig Verslag over dit wetsontwerp wordt ontleend, dat men algemeen met de indiening daarvan was ingenomen. Het wetsontwerp wijkt in belangrijke mate af van de voorstellen der Ineenschakelingscommissie. Het bepaalt zich in tegenstelling daarmede tot het trekken van groote lijnen en laat veel over aan regeling bij algemeenen maatregel van bestuur.

Over het algemeen kon men zich met dit stelsel vereenigen, in het vertrouwen, dat voor de vrije ontwikkeling van het onderwijs de noodige ruimte zou worden gelaten, waartoe de wet gelegenheid geeft. Intusschen werd ten aanzien van verschillende punten op aanvulling van het wetsontwerp aangedrongen. Zoo wenschte men verduidelijking van de definitie van vakonderwijs, opneming der onderscheiding tusschen middelbaar en lager vakonderwijs. Over de opneming der handelsscholen werd verschillend gedacht. Sommige leden meenden, dat waar het particulier initiatief in gebreke blijft het Rijk tot oprichting van vakscholen moet overgaan. Anderen zouden ten zeerste betreuren indien ten deze aan de medewerking van particulieren een einde werd gemaakt. Ook ten opzichte van de subsidiëering van het leerlingwezen openbaarde zich verschil van gevoelen. Vele leden willen oprichting van provinciale scholen mogelijk zien gemaakt. Verscheidene leden meenden dat in het wetsontwerp regelen behooren te worden opgenomen omtrent de salarissen der vakonderwijzers. Men betwijfelde of de voorgestelde bepalingen omtrent het leerlingwezen, die geen dwingend karakter hebben, voldoende waren om de medewerking van werkgevers en arbeiders te verkrijgen.

Een afzonderlijke afdeeling van vakonderwijs aan het Departement werd bepleit, alsmede de instelling van een raad van advies ter voorlichting van de Regeering.

Met klem werd aangedrongen op het stellen als voorwaarde voor het erlangen van Rijkssubsidie, dat voorschriften in acht worden genomen betreffende de bekwaamheid en zedelijkheid van vakonderwijzers.

Volgens sommige leden moest ook algemeen vormend onderwijs deel uitmaken van het onderwijs op de vakscholen.

„WELKE MAATREGELEN MOETEN DOOR DE OVERHEID GETROFFEN WORDEN BIJ HET UITGEVEN AAN PARTICULIEREN VAN TERREINEN, REEDS IN EEN UITBREIDINGSPLAN VASTGELEGD, OM TE VERZEKEREN, DAT DE TOEKOMSTIGE BEBOUWING ALDAAR AAN EISCHEN VAN WELSTAND BEANTWOORDEN ZAL EN ZOODOENDE ZAL MEDEWERKEN EEN ALLESZINS SCHOON GEHEEL TE VORMEN?"

RAPPORT van de Aesthetische Commissie van „Bouwkunst en Vriendschap" behandeld en vastgesteld in de Ledenvergadering van 18 Dec. 1918.

Uit de formuleering van de vraag blijkt, dat bij het Bestuur reeds in zekere mate vaststaat, dat het treffen van maatregelen door de overheid om bij den bouw in nieuw aan te leggen stadsgedeelten het ontstaan van een alleszins aesthetisch stadsbeeld te waarborgen, niet alleen gewenscht is, doch dat hierdoor ook het beoogde doel bereikt zou kunnen worden.

Als vaststaand wordt dan aangenomen, dat eerstens tot nu toe geen aesthetisch stadsbeeld zou zijn ontstaan, en ten tweede, dat de oorzaak daarvan 't zij geheel, 't zij gedeeltelijk in het ontbreken van bedoelde maatregelen zou zijn gelegen.

De beperkte taak van de Commissie zou dan zijn een schema van maatregelen te ontwerpen, die door de overheid getroffen zouden behooren te worden om het euvel op te heffen.

Bij het bestudeeren van het vraagstuk kwam echter de daarvoor benoemde Sub-Commissie de kwestie niet zoo eenvoudig voor, en meende zij de vrijheid te mogen nemen haar taak toch wat ruimer en anders te nemen dan als boven is omschreven.

Bij het bepalen van haar standpunt ten deze rezen de navolgende vragen:

1°. of in werkelijkheid het stadsbeeld, in het bijzonder in de nieuw aangelegde stadswijken, in aesthetisch opzicht te wenschen overlaat, wat de vermoedelijke oorzaak daarvan is te achten, en of het noodig is maatregelen te treffen om daarin verbetering te brengen;

2°. of c.q. deze maatregelen behooren uit te gaan van de overheid;

3°. in welke richting dan deze maatregelen zullen moeten genomen worden, en hoe de toepassing er van zal moeten worden verzekerd en gecontroleerd.

Ad 1°. Wat het bij 1°. genoemde betreft is het inderdaad niet te ontkennen, dat een zeer in 't oog springend gebrek aan eenheid in vormenspraak, materiaaltoepassing, kleur en compositie, ook in die wijken, waar straten en pleinen in platten grond aan redelijke eischen van stadsaanleg voldoen, aan het straatbeeld een chaotisch aanzien geeft, dat het voor schoonheid en harmonie gevoelige oog hindert en vermoeit.

Niettegenstaande er ontegenzeggelijk vooruitgang is waar te nemen in de architectonische vormgeving van de verschillende gebouwen op zich zelf, vergeleken bij wat 40 of 50 jaar geleden werd te voorschijn gebracht, geeft niettemin, om een voorbeeld te noemen, de aanblik van de oudere stadswijken, waar de woonhuizen van de meer gegoeden werden gebouwd, niet zoo'n hopeloos verwarrenden, vermoeienden en rommeligen indruk, als dit bij de nieuwere wijken van denzelfden aard het geval is.

Minder komt dit uit waar de bebouwing een meer villaachtig karakter heeft, dus wanneer elk bouwwerk op zich zelf een compleet geheel vormt en door een open ruimte, boombeplanting, enz., van het omliggende gescheiden is. Hier treft wel het verschil in architectonische vormgeving, maar men krijgt niet den indruk van een lappedeken, als bij de straat met aaneengebouwde huizen, welker samenstellende elementen, zoo in materiaal als vormenspraak, kleur, breedte en hoogtestelling, het meest uitgezochte gebrek aan eenheid en rythme vertoonen dat denkbaar is.

Ook in die stadsgedeelten waar buurtvereenigingen prijzen uitloofden voor de bestgeslaagde gevels en die prijzen ook door een deskundige jury werden toegekend aan onmiskenbare goede architectonische producten, en waar bovendien een soort schoonheidscommissie had gedaan wat in haar vermogen was om de ergste vergrijpen tegen een onderlinge disharmonie der bouwwerken te voorkomen, is het resultaat niet beter.

Wat is nu de vermoedelijke oorzaak hiervan? Hoe komt het b.v., dat de bebouwing van Eendrachtsweg en Mauritsweg een harmonischer en voornamer indruk maken dan in 't algemeen de meer royale straten uit den lateren tijd?

Hoe komt het, dat het oude gedeelte van den Westersingel een aangenamer indruk maakt dan het gedeelte waar de oudere huizen werden vervangen door nieuwe, die toch stuk voor stuk een hooger architectonische waarde hebben dan de verdwenenen. En hoe komt het dat in zeer oude stadsgedeelten, waar toch bij de naast elkander staande huizen dikwijls weinig rekening werd gehouden met de gevelindeeling van den buurman, toch een zekere harmonie nooit ontbreekt?

Het komt de Commissie voor, dat ondanks de zucht die altijd bestond om zijn buurman in grootte, pracht en rijkdom te overvleugelen, er in vroegere perioden altijd een min of meer gemeenschappelijke vormenspraak bestond, al was deze somtijds van niet zeer hoog gehalte, binnen welker grenzen de architect zich bewoog voor de oplossing van zijn probleem en die vanzelf een zekere eenheid in het stadsbeeld schiep, terwijl nu de ongebreidelde individualiteit van den architect, het gemis van een gemeenschappelijk als juist erkenden grond voor de vormgeving, het vanzelf ontstaan van een zekere harmonie uitsluiten.

Elk architect interpreteert op zijn geheel eigen wijze, de nieuwere denkbeelden omtrent het wezen der bouwkunst, en waar die denkbeelden even veelvuldig zijn, als ze onderling afwijken, en voortdurend wisselen,

daar is het niet te verwonderen, dat geen eenheid in uitdrukking en bijgevolg geen onderlinge harmonie tusschen de bouwwerken der verschillende architecten te vinden is.
De vrije individueele ontwikkeling van den architect die zich aansluit bij de alom oplevende belangstelling in, en behoefte aan kunst in al haar uitingen, en de daaruit opbloeiende nieuwere denkbeelden, heeft het peil waarop de bouwkunst stond ontegenzeggelijk belangrijk verhoogd en in vele opzichten de gangbare begrippen omtrent de grondslagen waarop zij rust of behoort te rusten, gewijzigd of opnieuw belicht, doch tot klare en juist omlijnde gemeenschappelijke inzichten, die tot eene vormgeving zouden kunnen leiden, waarin die gemeenschappelijkheid ook tot uiting komt, heeft zij tot nu toe niet gevoerd, en het resultaat hiervan spiegelt zich af in het moderne straatbeeld, met zijn aaneenrijging van de meest met elkander in disharmonie zijnde elementen, dat van dat gemis aan eenheid in uitdrukking den duidelijken stempel draagt, en een hinder voor het oog is.
En nu is de vraag of het te verwachten is dat dit gebrek van zelf langs evolutionairen weg zal verdwijnen, of mettertijd niet van zelf die eenheid van uitdrukking gevonden zal worden waardoor, trots alle individualiteit van uiting toch de nu zoo geheel ontbrekende harmonie zal ontstaan, die weder een stadsbeeld zal geven dat aan aesthetische eischen voldoet.
Moeilijk te beantwoorden vraag, doch de waarschijnlijkheid van een bevestigende beantwoording lijkt ons niet zeer groot.
Doch al zou de mogelijkheid van het langs evolutionairen weg bereiken van die eenheid in uiting bestaan, dan staat toch vast, dat daarvoor een zoodanige tijdruimte zal gevorderd worden, dat nog geslachten langs het straatbeeld bedorven zou worden, voordat een merkbare verbetering aan den dag zou treden.
Met dit voor oogen is het zeker noodig naar middelen om te zien, waarmede het euvel bestreden en voorloopig althans in zijn onbeperkt om zich grijpen, verhinderd kan worden.
Ad 2°. Hiermede komen wij aan de vraag van wie de maatregelen daartoe moeten uitgaan.
Het is wel duidelijk dat van een vrijwillige samenwerking der bezitters van de naast elkander liggende perceelen en van de architecten of bouwers, die deze te bebouwen zullen krijgen, niets te verwachten is. Het groote verschil in de wenschen der lastgevers, die geen enkele reden hebben zich ook maar het minst (ook daar niet waar het gevoegelijk zou kunnen) te laten beïnvloeden door wat de buurman doet of laat, de zoozeer van elkander afwijkende opvattingen der architecten, waar het de vormgeving en de voorkeur voor het een of ander materiaal geldt, zijn afdoende beletselen voor het tot stand komen van iets dragelijks, wanneer daarbij niet van de gemeenschap, of haar vertegenwoordigsters: „de overheid" uitgaande, dwingende voorschriften gegeven en gehandhaafd worden, en het ligt ook geheel in de lijn der sociale evolutie, dat dit laatste geschiedt. Deze wijst in de richting van hoe langer hoe grooter beperking van de individueele vrijheid ten bate van de gemeenschap, van een meer en meer zich uitbreidende gemeenschapsbemoeiing op elk gebied der samenleving, van een gedwongen achterstelling van het persoonlijk bij het algemeen belang.
De tijdgeest dringt tot groepeering van hen wier belangen in algemeene richting evenwijdig loopen, tot combineering van groepen tot grooter eenheden, tot regeling en normaliseering en dit alles brengt eveneens mede het ondergeschikt maken van het individueele aan het gemeenschappelijke ten algemeenen nutte. Nochtans het individualisme bestaat en met dit verschijnsel, dat zich zeker zal blijven ontwikkelen, moet rekening gehouden worden.
Voor wat betreft de architectonische uiting is dit individualisme een onvermijdelijk uitvloeisel van de evolutiephase, die op kunstgebied wordt doorgemaakt, dat niet gekeerd of geëlimineerd kan of moet worden. Het is een verschijnsel, dat zijn deugden en zijn gebreken heeft, als elk ander, en dat zoo mogelijk zoodanig geleid moet worden, dat zijn deugden ten algemeenen nutte aangewend en zijn gebreken tot zoo gering mogelijke afmeting teruggebracht worden.
Met betrekking tot den stedenbouw is door de overheid in principe een belangrijke schrede tot regeling ten algemeenen nutte gezet met de Woningwet, die aan de gemeente opdraagt, steeds uitbreidingsplannen te maken, in gevolge waarvan bouwverbod wordt gelegd op bepaalde grondstukken, die voor de openbare straat, water of park zullen worden bestemd, en al is het resultaat van deze wet, door de geringe medewerking van Gemeentebesturen, verre achtergebleven bij wat daarvan blijkbaar verwacht werd, dan is toch een grondslag gelegd waarop verder voort te bouwen is.
Ten aanzien der volkshuisvesting gaat de overheid in den laatsten tijd zelfs belangrijk verder dan de Woningwet bedoelde, en hoewel de abnormale verhoudingen op alle gebied, door den oorlog teweeggebracht, de overheidsbemoeiing ten dezen zeker sneller heeft ontwikkeld dan bij normale verhoudingen het geval zou zijn geweest, dan is toch gebleken, dat de ongeorganiseerde individueel werkende krachten in de samenleving ten eenen male niet bij machte waren in de behoefte aan woongelegenheid voor de gemeenschap te voorzien. Er wordt bij deze overheidsbemoeiing reeds een progressie waargenomen, waaraan bij het uitvaardigen van de Woningwet niet gedacht kon worden. Waar oorspronkelijk de bemoeiing zich niet verder uitstrekte dan tot het scheppen van woongelegenheid voor de minstbedeelden, daar worden nu reeds stappen gedaan om ook de woningen voor een maatschappelijk sterkere klasse in de bemoeiing te betrekken.
Er is dan ook geen enkele reden om te verwachten dat daarmede het laatste woord zal zijn gesproken en dat niet mettertijd aan het verschaffen van woon-

gelegenheid voor alle klassen der samenleving en op dezelfde wijze zal worden tegemoet gekomen.
Naast deze wet en de verordeningen die het stedenbouwvraagstuk hoofdzakelijk ten aanzien van veiligheid en gezondheid regelen, komt ook hoe langer hoe meer het begrip naar voren van het belang der gemeenschap en de verantwoordelijkheid der overheid ook voor de aesthetische verzorging hiervan.
Hier en daar worden reeds desbetreffende bepalingen in speciale of in bouw- en woonverordeningen opgenomen en treden z. g. n. schoonheidscommissies op om de naleving daarvan te controleeren.
Ook deze instituten hebben niet gegeven en kunnen niet geven wat wel wenschelijk zou zijn. Ook hun bemoeiing wordt voor een groot deel tot half werk of minder herleid door de groote vrijheid in de individueele uiting van de architecten en hun lastgevers, doch vermoedelijk zou de toestand in aesthetischen zin nog veel ongunstiger zijn, indien deze schoonheidscommissies niet bestonden, en die individueele uiting geheel ongebreideld en dan vermoedelijk ook uit meer onbevoegde handen gekomen ware.
Uit het aangevoerde blijkt een onvermijdelijk voortschrijdende overheidsbemoeiing ten aanzien van den stedenbouw en wat daarmede onmiddellijk verband houdt, en de Commissie is dan ook van oordeel, dat ook voor een betere *aesthetische* verzorging op dit punt maatregelen door de *overheid* getroffen zullen moeten worden om tot eenig resultaat te kunnen komen.
Hierbij zal echter in hooge mate rekening moeten worden gehouden met individueele, materieele belangen, terwijl de aanwending van individueele krachten, zooveel als mogelijk is, behouden zal moeten worden.
De oplossing van deze economische zijde van het vraagstuk zal zeker niet de minst moeilijke zijn.
Naar het de Commissie voorkomt zou voor de toekomst in deze misschien een vingerwijzing kunnen gevonden worden in de door den heer *Kiewiet de Jonge* in zijn werk: „*Bouwschappen*" ontwikkelde denkbeelden, waarin eene regeling is ontworpen die op een juiste wijze den *privaatrechtelijken maatstaf van het persoonlijk belang met den publiekrechtelijken van het gemeenschapsbelang* onderling verbindt.
Dit geschiedt door de grondeigenaren te vereenigen in eene publiekrechtelijke organisatie: „Het Bouwschap", het hypotheekcrediet te organiseeren in een „Hypotheekschap" en de samenwerking der Gemeente i. c., ten behoeve van de stadsuitbreidingen, waar deze bij de verschillende gemeenten aan hun grenzen met elkander in contact komen, te regelen in eene publiekrechtelijke organisatie: „Het Stedeschap."
Dit *Bouwschap* heeft een vorm welke overeenkomt met dien van het bestaande „*Waterschap*", waarin evenzeer gronden in het openbaar belang tot eene publiekrechtelijke organisatie zijn vereenigd.
In het *Bouwschap* kunnen de bezitters van den grond, de „Ingelanden", binnen de perken door de wet te stellen zelve voor de bebouwing zorgen en daarvoor de verantwoording dragen, terwijl alleen bij onwilligheid de overheid recht heeft in te grijpen ten einde te zorgen, dat gebouwd wordt wat door het openbaar belang gevorderd zal worden.
Ad 3°. In afwachting van wat de toekomst aan meer algemeen werkende regelen zal brengen, zal het noodig zijn reeds dadelijk, binnen de grenzen van het bereikbare en ter uitbreiding van wat aan wetten en verordeningen reeds bestaat, eenige maatregelen te treffen.
Practisch beheerscht de overheid reeds de stadsuitbreiding in algemeenen zin, waarbij zij tot in onderdeelen, richting, wijze van aanleg van straten en pleinen en bestemming van de bebouwing kan vastleggen, en waar nu gebleken is, dat het individueele in de architectonische uiting voor een groot deel de oorzaak is te achten, dat veelal geen aesthetisch stadsbeeld werd verkregen, zullen ook in dit opzicht dwingende voorschriften gegeven moeten worden, die tot meerdere eenheid in aesthetische uiting kunnen voeren.
Hierbij zal uitgegaan moeten worden van het denkbeeld, dat grootere straatgedeelten, elk als een in zich zelf afgesloten geheel, ontworpen worden. Verder moet gestreefd worden naar harmonie tusschen tegenover elkander staande of op elkander volgende straatgedeelten in dien zin, dat de tegenstellingen niet van dien aard zijn, dat zij storend werken, en ten slotte zal het algemeen silhouet van de straat in haar geheel en van het straatprofiel eveneens een harmonisch geheel moeten vormen.
Bij de vaststelling van het uitbreidingsplan zal dan ook zoodanig gewerkt moeten worden, dat de bestemming van de bouwblokken, te geven voor een ruime toekomst, zal kunnen behouden blijven, opdat ook het stadsbeeld niet ontijdig geschonden behoeft te worden.
Door deze maatregelen zal diep ingegrepen moeten worden in de tot heden geldende gebruiken bij den verkoop, den koop en de bebouwing van daartoe bestemden grond. Waar vroeger een grooter aantal gegadigden aanwezig was om individueel een klein perceel te koopen en te bebouwen, zal nu de algemeene conceptie van de grootere complexen in één hand moeten komen, en zal dus de exploitatie alleen door zeer kapitaalkrachtigen of door combinaties van minder kapitaalkrachtigen ter hand genomen kunnen worden.
Naar dit laatste zal vooral in den eersten tijd gestreefd moeten worden en om dat te bereiken zullen de daartoe gegadigden door faciliteiten van materieelen en anderen aard moeten worden aangemoedigd zich te combineeren.
De te nemen maatregelen zullen zich moeten uitstrekken niet alleen tot gronden waarvan de overheid eigenares is, doch ook tot die, welke aan particulieren toebehooren. Bij den verkoop kunnen de noodige voorwaarden gesteld en daartegenover de gewenschte faciliteiten in uitzicht gesteld worden.
Mocht in den aangegeven zin eene regeling tot stand gebracht kunnen worden, dan dient daarbij onder

het oog gezien te worden de wijze waarop de naleving der voorschriften voor wat de aesthetische zijde betreft gewaarborgd moet worden.
Het komt haar voor, dat voor deze taak de overheid als zoodanig te onpersoonlijk en hare ambtenaren te officieel zijn aangelegd. Om tot eenig practisch resultaat te leiden zal eene meer vrije en soepele samenwerking tusschen overheid eenerzijds en belanghebbenden, i.c. architecten, bouwers en actieve particulieren, met belangstelling voor de onderwerpelijke zaak en hart voor de aesthetische ontwikkeling van hun stad, anderzijds, noodig zijn.
Er zal dus als tusschenschakel eene commissie moeten worden benoemd, die ten aanzien van den stadsbouw in aesthetischen zin, eene taak te vervullen krijgt, als b.v. de gezondheidscommissie er een op haar gebied heeft, en die in meerderheid uit deskundigen op stedenbouwkundig gebied in aesthetischen zin zou samengesteld moeten worden.
Deze Commissie zou adviseerend behooren te werken bij het indienen van stadsuitbreidingsplannen in algemeenen opzet, en bij de uitvoering van de onderdeelen dier plannen.
Haar oordeel over de aesthetische zijde van de bouwaanvragen zou daarentegen beslissend moeten zijn eventueel, met het oog op de financieele gevolgen welke deze beslissingen zouden kunnen hebben, met beroep op den Gemeenteraad.
Resumeerende is dus noodig dat voorschriften worden vastgesteld die er toe leiden:
a. dat bij het ontwerpen van het stadsuitbreidingsplan de bestemming der straten, pleinen, bouwblokken, parken, enz., als onderdeelen van een woonwijk voor meer of minder gegoeden, of van een winkel-, kantoorgemengde-, fabriekswijk, enz., worden vastgelegd, en wel zoodanig, dat voor een ruime toekomst de zekerheid besta, dat daarin geen ingrijpende wijziging behoeft te worden gebracht;
b. dat grootere straatgedeelten elk als een in zichzelf afgesloten geheel worden ontworpen, waarvan eventueel de verschillende gedeelten door meerdere gegadigden naar een in groote lijnen vastgesteld plan worden gebouwd òf de bouw ervan als één geheel ondernomen worde en dat bij de bebouwing der tegenover elkander liggende en elkander opvolgende straatgedeelten, eene zoodanige harmonie worde bestreefd, dat de onvermijdelijke tegenstellingen, vooral in kleur, niet van dien aard zijn, dat zij, in aesthetisch opzicht, storend werken, en het algemeen silhouet van de straat en van het straatprofiel bederven;
c. dat de vorming van combinaties van gegadigden, die zich willen bezighouden met den bouw van geheele straatcomplexen, in de hand worde gewerkt door het stellen van voordeeliger voorwaarden bij koop en betaling van den grond, dan bij verkoop van enkele perceelen worden toegestaan, en door het verschaffen van faciliteiten bij de uitvoering van den bouw bij de beschikbaarstelling van hypotheekbouwcrediet en de bijdragen in de kosten van straataanleg, rioleering, water-, gas- en electriciteitsleidingen, enz.;
d. dat de pogingen van particulieren tot het uitschrijven van prijsvragen voor den bouw van grootere straatcomplexen worden gesteund;
e. dat eene commissie in het leven worde geroepen, samengesteld voor het grootste gedeelte uit op stedenbouwkundig gebied als deskundig geachte stadgenooten en uit overheidspersonen, welke commissie bij het ontwerpen en uitvoeren van het uitbreidingsplan der gemeente, of de gedeelten daarvan, adviseerend optreedt en bij de beoordeeling der bouwaanvragen en de uitvoering daarvan, wat betreft de aesthetische zijde, een beslissende stem heeft, met beroep op den Gemeenteraad, terwijl ook de mogelijkheid moet worden opengelaten, dat zij haar taak overdraagt aan één onpartijdig deskundig adviseur, buiten de gemeente woonachtig.
De Commissie meent, dat het niet op haar weg ligt voorloopig verder te gaan dan het aangeven van de richting waarin gewerkt zal moeten worden, zoodat zij meent zich te kunnen onthouden van het formuleeren van eventueel gewenschte voorschriften.

De Aesthetische Commissie,

P. G. BUSKENS, *Voorzitter.*
J. HEYINK, *Secretaris.*

De Sub-Commissie,

C. N. VAN GOOR, *Voorzitter.*
P. VERHAGEN LZN.
MELCHIOR VERMEER.
P. SCHMIDT.
J. HEYINK, *Secretaris.*

Het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap",

P. G. BUSKENS, *Voorzitter.*
J. COENR. MEISCHKE, *Secretaris.*

Rotterdam, 12 Juni 1918.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

The Architecture of Ancient Egypt. An Historical Outline by Edward Bell. (Bell & Sons F. 4, 50).
Naast de groote werken van Champollion, Lepsius, Prise d'Avesnes, Maspero en Perrot en Chipiez is dit handige boekje, dat niet meer wil geven dan de ondertitel aanduidt, zeer welkom. Het bevat vele kaarten, teekeningen en fotos, meerendeels uit bovengenoemde werken, maar ook enkele nieuwe. Als frontispice is gekozen de tempel van Der-el-Bahri, een van de meest grandioze monumenten der bouwkunst, gelegen in de doodenstad aan de overzijde van Luxor en Karnak, met als achtergrond de wonderlijke roode rotswand.
Aan het werk zijn eenige aanhangsels toegevoegd n.l. de beschouwing van Lepsius, gepubliceerd in de verhandelingen van 1872 der Berlijnsche Koninklijke Academie van Wetenschappen, iets over het Osirion van Abydos en over de obelisken, die nu te Londen, New-York en Parijs staan.

PRIJSVRAAG 1918 UITGESCHREVEN DOOR :- DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN -: VRIENDSCHAP".

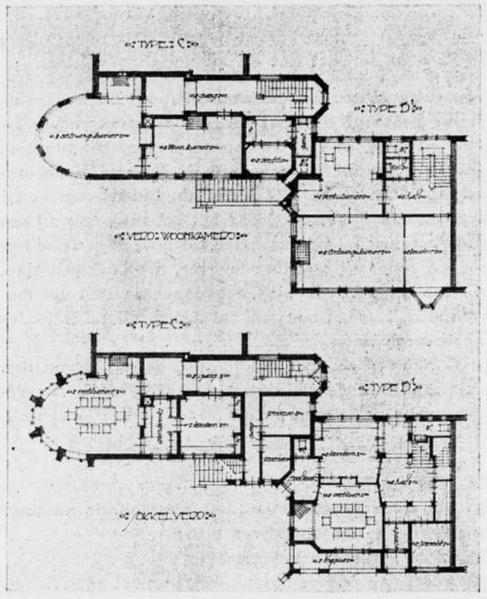

Motto: „Home sweet home". Derde Prijs.
Plattegronden van de typen B en C. J. Boterenbrood. Ontw.

A. A. Kok. Nederlandsche Bouwkunst langs de Oostzee. (De Technische School onder leiding van E. J. Rothuizen en F. Wind. No. 12. Oosterbaan en le Cointre Goes 1918. Geb. *f* 1,40).
De Heer Kok, wiens naam wel op wat al te bescheiden wijze op deze uitgave vermeld is, heeft eenige zijner losse artikelen over bovengenoemd onderwerp verzameld en verwerkt tot een klein overzicht, dat bij een zoo omvangrijke stof, in 71 bladzijden met de illustraties, niet anders dan een aanduiding genoemd kan worden. Het is intusschen zeer verheugend, dat hier eens een blijk van belangstelling wordt gegeven voor onze Hollandsche bouwkunst langs de Oostzee, waar opgaven zijn gesteld, die in de Nederlanden in die woelige tijden van omstreeks 1600 niet voorkwamen. De schrijver begint met een bespreking der drie koningssloten, Kronborg, Frederiksborg en Rosenborg. De illustraties zijn naar verhouding van den zeer bescheiden opzet van het boekje. Zeer interessant is vervolgens een hoofdstuk over minder bekende burchten der Deensche renaissance, waarin o a. Kolding, Egeskov, Vallø, Gottorp en ook Kalmar in Zuid-Zweden, dat toen Deensch was, besproken worden. Weliswaar wordt een en ander slechts zeer oppervlakkig aangeduid, maar bij de algemeene onbekendheid met deze architectuur is dit werk toch zeer te waardeeren. Na de Beurs te Kopenhagen vinden wij iets over kerken der Deensche renaissance en over de Domkerk te Roskilde. Ten slotte worden nog een zestal bladzijden gewijd aan Dantzig.
Een literatuuropgave van slechts 4 werken karakteriseert wel dezen arbeid, die intusschen van waarde is, waar op dit terrein nog zoo weinig werd verricht

The Architectural Review.
Het Septembernummer is grootendeels gewijd aan Australia-House te Londen van Gebr. Mackenzie, dat een pendant vormt met het Gaiety-Theatre en waarmede de twee uiteinden van den eigenaardigen sikkel tusschen Aldwych en Strand bebouwd zijn. Het is teekenend voor Engeland, dat dit gebouw in dezen tijd „frankly modern" genoemd wordt, terwijl de architecten opgeven, dat het gebaseerd is op Romeinsche voorbeelden, met wijzigingen, ontleend aan Fransche 18e-eeuwsche architectuur.
Marius Ivor, die veel over klassieke bouwkunst schrijft, geeft in het Novembernummer een theorie over het Partheon, waarbij hij aanneemt, dat de buitenste colonnade later is toegevoegd.
De reproducties zijn in dit tijdschrift altijd voortreffelijk; uitstekend zijn ook de gereproduceerde etsen van Piranesi, Méryon en Brangwyn bij een artikel in het Decembernummer over het etsen naar bouwwerken, dat slechts zoo zelden door architecten gebeurt.

Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. Elfde jaargang No. 6.
De Denen hebben ons weer eens een voorbeeld gegeven, ditmaal door hun Wet op de bescherming van monumenten van 27 Februari 1918. Zij wordt besproken door J. C. Overvoorde. Hij vestigt ook de aandacht op de eerste toepassing van de Pruisische wet op opgraving.

Vijftiende Jaarverslag der Rijkscommissie tot het opmeten en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en kunst.
Naast een opgave van het vele werk door de Commissie verricht wordt in dit verslag aan den Minister gewezen op de groote moeilijkheden welke zich voordoen bij de bestaande werkwijze. De inventarisatie geschiedt inderdaad te langzaam het zou zeker wenschelijk zijn wanneer hiervoor een aanmerkelijk hooger bedrag kon worden toegestaan, aangezien men anders niet over bevoegde krachten kan beschikken.

Journal of the Royal Institute of British Architects Nov. 1918.
Over het nieuwe werk The Dawn of the French Renaissance door Arthur Tilley geeft de bekende Reginal Blomfield een uitvoerige bespreking. Verder willen wij wijzen op een artikel van Paul Waterhouse getiteld The Problem of the development of cities en een van Prof. Lethaby genaamd Living Architecture.

Huis en Hof. Proefnummer.
Een nieuw weekblad, gewijd aan de bouwkunst, tuinkunst, interieur-, nijverheids- en sierkunst. Blijkens het voorwoord onder leiding van G. J. Rutgers met medewerking van C. Spaan en Prof. Willem van der Pluym. Behalve de bovengenoemde kunsten wil het ook de dekoratieve schilderkunst en de beeldhouwkunst wekelijks in populairen vorm onder de aandacht van het publiek brengen. In dit proefnummer vinden wij, wat architectuur betreft, een villa te Noordwijk door Kromhout, landhuizen van Smits en Fels en van de Gebr. Baanders en de uitmuntende school aan de Haarlemmer Houttuinen van den dienst der P. W. te Amsterdam. Verder een en ander over Nijverheids- en Tuinkunst.

De Stijl.
Er zij hier nog gewezen op een goed artikel door Jan Wils in No. 11 van den eersten jaargang, over het werk van Lloyd Wright. Deze kunst, die door hare koelheid en gereserveerdheid zoo voornaam aandoet, is in waarheid gezond democratisch, waar hier zooveel mogelijk gebruik is gemaakt van de machine. In No. 3 van den tweeden jaargang is goed werk van Rob. van 't Hoff te vinden. De moderne monumentaliteit, waarin Amerika is voorgegaan; de vlakke wanden, die als achtergrond der moderne dansen voortreffelijk zijn; de kunst, waarbij onze kleeding en onze vervoermiddelen geheel passen; met een enkel woord: claen. V. Huszàr geeft een beschouwing over deze inderdaad moderne kunst tegenover de barokke willekeur van een huis uit het park Meerwijk te Bergen.

S.

Bouwkundig Vragenboek: bevattende vragen, opgaven en mededeelingen, betreffende het mondeling examen, ingesteld door de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, tevens te gebruiken als leiddraad bij 't geven van bouwkundig onderwijs voor B. K. Opzichter en B. K. Teekenaar, enz. door C. Visser, 2e druk herzien en bijgewerkt. Uitgever Æ. E. Kluwer te Deventer.
Prijs *f* 2.—.
De indeeling van dit vragenboek correspondeert met die van 't programma voor B. K. opzichter; van dit laatste ontleedt de samensteller elke paragraaf en formuleert z'n vragen, waarvan ook een deel door geëxamineerde kandidaten zijn mêegedeeld.
Het beantwoorden dezer vragen is 'n uitstekende hersengymnastiek, zij 't, in 't algemeen, 'n vrij lastige waarvan de oorzaak wel zal zijn, dat de kandidaten voor bovengenoemde examens uit de praktijk voortkomen en deze niet vraagt naar weten, maar naar kunnen, niet naar inzicht, maar naar macht, waarom zij zich met de toepassing der wetenschappen (en bij voorkeur nog met een handige) tevreden stelt. Wanneer dan nog, zooals in dit geval, een behoorlijk opleidingsinstituut ontbreekt, zoekt men hulp bij officieuse gelegenheden en omdat men daar, door omstandigheden gedwongen, als regel meer africht dan opleidt, kom 't voor, dat men eerst op 't examen naar 't waarom van reeds herhaalde malen verrichte handelingen gevraagd wordt, welke operatie dan meermalen bij den kandidaat, kortsluiting veroorzaakt, enz. Dit ongeval te voorkomen bedoelt de samensteller; de 2e druk bewijst dat de behandeling voldoet.

Gewapend Beton. Februari-nummer 1919.
P. W. Scharroo schrijft over een belangrijk verplaatsbaar gebouw in Hol-Gewapend Beton. Dit blijkt te zijn het tijdelijk gebouw aan de Nieuwe Verkeersweg te 's-Gravenhage. „Reeds nu, tijdens den bouw kan worden opgemerkt, dat het gebouw, ook uit een architectonisch oogpunt beter zal bevredigen dan een houten gebouw" zegt de schrijver, die aan zijn artikel o. m. een gevelteekening toevoegt, waaruit de bevrediging, die het bouwsel zal geven, alleszins duidelijk te proeven is.
Ir. C. Wolterbeek behandelt de constructie van den afsluitdijk van de Zuiderzee en het gebruik van gewapend-beton daarbij.

SCHB.

RECTIFICATIE.
In 't laatste gedeelte van het voorgaande nummer zijn eenige zetfouten blijven staan.
Bladz. 50., linksche kolom:
14e regel van onderen staat *Nasier* moet zijn *Navier*.
Rechtsche kolom:
7e regel van boven staat *verdient* moet zijn *Het verdient*.
13e „ „ „ te lezen: Waarom als voorbeelden voor gew: betondaken alleen die vermeld welke steunen op ijzeren liggers?
21e regel van boven te lezen: (scheuren // a.d. hoofdwapening).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.— Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 8 MAART 1919. = No. 10.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. M. U. L. O. School voor de Gemeente Veendam, door Jan Stuivenga. — Over Bouwkunst, door Theo Reuter. — Monumenten, door W. Kromhout.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Middenstandswoningbouw.
Het Bestuur van den B. N. A. heeft het volgende adres gezonden aan den Minister van Arbeid.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Arbeid,

Geven met verschuldigde gevoelens van eerbied te kennen ondergeteekenden, Ir. A. Broese van Groenou en Ir. D. F. Slothouwer, respectievelijk voorzitter en secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, te Amsterdam, Marnixstraat 402, dat zij met belangstelling hebben kennis genomen van den door de Regeering voorgenomen geldelijken steun voor den bouw van middenstandswoningen,
dat hun echter is gebleken dat er omtrent de wijze waarop de Regeering dezen steun zal verleenen, nog geen scherp omlijnde voorstellen zijn gedaan, tengevolge waarvan de autoriteiten te dien aanzien thans nog geen besliste inlichtingen kunnen verstrekken,
dat zij het in het belang van den bouw van middenstandswoningen achten dat alle daarbij betrokkenen volledig omtrent de door de Regeering getroffen maatregelen kunnen worden ingelicht,
redenen waarom zij Uwe Excellentie beleefd verzoeken, nadere verklaringen af te leggen omtrent de wijze, waarop de bedoelde steun zal worden verleend.

't Welk doende,
Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter.
Ir. D. F. Slothouwer, Secretaris.

19 Februari 1919.

Nationaal Congres voor Vakonderwijs. Dit Congres zal gehouden worden te 's-Gravenhage op Woensdag 11, Donderdag 12, Vrijdag 13 en Zaterdag 14 Juni in de groote zaal van den Dierentuin. Behandeld zullen worden de volgende vraagpunten:

I. Door welke maatregelen kan het vakonderwijs onder het bereik worden gebracht van alle lagen van de maatschappij, zoowel op het platteland als in de steden?
Praeadviseurs: Ir. H. Enno van Gelder en mej. Anna Polak.
II. Dient in beginsel het vakonderwijs uit te gaan van particuliere vereenigingen dan wel van het Rijk of de gemeenten.
Praeadviseurs: H. de Wilde en J. D. F. van Zadelhoff.
III. Wat kan gedaan worden ter bevordering van een goede beroepskeuze?
Praeadviseurs: H. A. Gerhard en J. B. Wolthuis.
IV. Naar welke beginselen behoort het vakonderwijs volgens het leerlingstelsel in Nederland te worden ingericht?
Praeadviseurs: Mej. Marie Heinen en mr. H. Smeenge.
V. Moet al dan niet geëischt worden, dat aan opleiding in de fabriek vakschoolonderwijs voorafgaat?
Praeadviseurs: Ir. F. C. Dufour, mej. dr. E. Kleerekoper en Ir. H. Steketee.
VI. Hoe moeten het zeevaart- en het zeevisscherijonderwijs georganiseerd worden en welke plaats behooren zij in te nemen in het vakschoolonderwijs in 't algemeen.
Praeadviseur: P. L. de Vries.
VII. a. Op welke wijze moet in de opleiding van de leerkrachten voor de verschillende vakscholen worden voorzien?
b. Welke middelen kunnen worden aangewend om de leerkrachten bij het vakonderwijs op de hoogte te doen blijven van de eischen der praktijk?
Praeadviseurs: Ir. A. W. C. Dwars, F. H. Jacobs, mej. G. N. Bader, en mevr. A. S. Tydeman-Verschoor.
VIII. Welke behooren het doel en de omvang te zijn:
a. van het ambachtsonderwijs,
b. van het middelbaar technisch onderwijs?
Praeadviseurs: P. E. Pomes, Ir. H. de Groot en G. Versteeg.
IX. Op welke wijze kan en behoort het aesthetisch element in het vakonderwijs te worden bevorderd?
Praeadviseurs: K. P. C. de Bazel, H. Ellens en W. Kromhout Cz.
X. Wat behoort het doel te zijn van het kunstnijverheidsonderwijs en op welke wijze dient dat onderwijs te worden georganiseerd?
Praeadviseurs: Huib Luns en prof. W. Vogelsang.
XI. Op welke wijze behoort het toezicht op het vakonderwijs te worden geregeld?
Praeadviseur: Th. M. Ketelaar.

XII. In hoeverre moet het algemeen vormend onderwijs als deel van het vakonderwijs een bijzonder karakter dragen?
Praeadviseurs: Dr. J. H. Gunning Wz. en mej. Ida Heijermans.
XIII. Welke plaats behoort de lichamelijke opvoeding in te nemen in het onderwijs aan vakscholen?
Praeadviseur: Dr. R. J. Th. Meurer.
Eerevoorzitters van het Congres zijn dr. J. Th. de Visser, minister van Onderwijs, Kunsten en Wetensch. en mr. P. W. A. Cort van der Linden, minister van staat, oud-minister van Binnenl. Zaken. Een eere-comité bestaande uit acht commissarissen der Koningin en burgemeesters van verschillende groote steden is aan het congres toegevoegd.
Leden van het congresbestuur zijn aangewezen door besturen van vakscholen enz.
Het uitvoerend comité wordt gevormd door: Mr. L. N. Roodenburg, voorzitter, Den Haag; G. van Dorsten, secretaris, Den Haag; Ir. P. J. van Voorst Vader, penningmeester, Den Haag; K. P. C. de Bazel, architect te Bussum; H. G. Burgers, directeur van de Ambachtsschool te Nijmegen; mej. M. A. Faddegon, directrice van de Vakschool voor Vrouwen- en Kinderkleeding te Amsterdam; Ir. H. de Groot, directeur van de Middelbare technische school te Dordrecht; H. J. de Groot, inspecteur M. O. Den Haag; mevr. M. E. Leliman-Bosch, inspectrice M. O. te Baarn; C. Menke, leeraar aan de Ambachtsschool te Utrecht; mevr. A. S. Tydeman-Verschoor, oud-directrice der Huishoudschool Den Haag; C. Zander, directeur der 2e Ambachtsschool te Amsterdam.

Plaatselijke Commissie der M. B. V. A. te 's-Gravenhage. Jaarverslag over 1918. De leden werden zeven malen ter vergadering opgeroepen. De bijeenkomsten hadden plaats in de Bestuurskamer van den Haagschen Kunstkring en werden in verband met de Algemeene Ledenvergadering der M.B.V.A. eenigen tijd daarvoor uitgeschreven ter bespreking der agenda's dier vergaderingen.
De eerste vergadering in 1918 had plaats op 9 Januari.
Het werven van nieuwe leden werd besproken, doch besloten daarmede te wachten in verband met de totstandkoming der fusie met den B. N. A.
Naar aanleiding van mededeelingen van een der leden uit Delft zou het Bestuur verzocht worden zich tot B. en W. dier gemeente te wenden met het verzoek een schoonheidscommissie in te stellen.
Eenige discussie had plaats over het lidmaatschap van den ambtenaar-architect eener vakvereeniging.
De agenda der ledenvergadering op 23 Januari gaf geen stof tot bijzondere bespreking,
In de vergadering van 19 Maart werd een schrijven behandeld van het Comité Neerlando-Belge d'Art Civique, waarin de Pl. Comm. verzocht werd haar meening uit te spreken over wat men zal te doen hebben met de Hal te Yperen, wederopbouwen of anderszins. Uit een bijgaande foto bleek, dat er vrijwel niets van het gebouw behouden is gebleven, men achtte daarom een wederbouw niet gemotiveerd, omdat men feitelijk slechts een copie van een historisch monument als resultaat zou bereiken.
Verder werd op wensch van het Bestuur het verzoek van het Dagelijksch Bestuur van den Nationalen Woningraad behandeld. De Pl. Comm was van meening, de M. B. V. A. in dezen heeft mede te werken, waarbij rekening dient gehouden te worden met het maximum bedrag, wat aan een architect zal worden opgedragen.
De aftredende leden van het Bestuur der M. B. V. A. werden candidaat gesteld bij de komende Bestuursverkiezing.
Besloten werd het Bestuur te verzoeken bij B. en W. van 's-Gravenhage voorstellen te doen een zoodanige regeling te treffen, dat de Pl. Comm. der M. B. V. A. een tweede lid mag aanwijzen om zitting te nemen in de schoonheidscommissie.
Vervolgens hadden besprekingen plaats omtrent het houden van lezingen, waarbij de Voorzitter zich bereid verklaarde Dr. Berlage te verzoeken een lezing te willen houden over de plaatsing van het nieuwe stadhuis.
Alsnog werd in die vergadering medegedeeld, dat de Heer Dammerman zijn functie van secretaris-penningmeester wenschte neer te leggen.
In de vergadering van 24 Mei werd de heer Mulder als zijn opvolger gekozen.
De agenda der Algem. Verg. M. B. V. A. gaf geen reden tot bijzondere opmerkingen. Alleen punt 10. Het heffen van een hoofdelijken omslag werd meer breedvoerig besproken, en men kwam tot de conclusie, dat een heffing over het zuiver inkomen van den architect de meest billijke contributie was.
Door één der leden werd gevraagd of men te voldoen had aan de Voorlichtingsgeschriften van den Directeur v. h. Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, waarvan het eerste stel aan de architecten is verzonden in Februari 1918. Besloten wordt deze kwestie op een volgende vergadering nader te behandelen.
In de vergadering van 15 Juli had deze bespreking plaats. Besloten werd een juridisch advies te vragen.
In verband met dit onderwerp kwam ook de in bewerking zijnde nieuwe verordening ter sprake. Een commissie werd benoemd, bestaande uit de Heeren Anema, Dammerman en van Dorssen, die deze verordening aan een nader onderzoek zouden onderwerpen en hiervan aan de Pl. Comm. verslag zouden uitbrengen.
Ook werd besloten na te gaan in hoeverre de klacht waarheid bevatte, dat men over het algemeen lang moet wachten tot het verkrijgen der bouwvergunning. Een rondschrijven zou aan de leden gezonden worden om hun ondervinding daaromtrent mede te deelen.
In de vergadering van 12 September kwam punt 4 der agenda Algem. Verg. der M.B.V.A. ter sprake, n.l. Behandeling van het rapport der Fusiecommissie.
Het rondschrijven aan de architectecten om opgaaf te willen doen van hun ondervinding bij het aanvragen om bouwvergunning en den duur, die deze vereischt, was slechts door weinigen beantwoord, waaruit niet bleek, dat men over het algemeen zich hier omtrent had te beklagen.
Het hierboven vermelde juridisch advies werd in handen gesteld van de Commissie Bouwverordening, eveneens een concept schrijven aan den gemeenteraad van 's-Gravenhage, waarin één der leden zijn bezwaren tegen deze nieuwe verordening oppert.
De wijzigingen in het rapport der Fusiecommissie werden behandeld in de vergadering van 7 November. De aanwezige leden konden zich over het algemeen met deze vereenigen.
Als candidaten voor de Bestuursverkiezing van den nieuwen B.N.A. werden op deze vergadering gesteld de Heeren Broese van Groenou, Versteeg, Van Goor, Kruisweg, Rood (Utrecht) en Roos. Met de instelling van een aesthetische commissie kon men zich vereenigen, wenschelijk achtte men het echter hiermede te wachten tot dat de fusie tot stand was gekomen.
Op 13 November was een vergadering belegd speciaal voor het uitbrengen van een rapport door de Commissie belast met de bestudeering van de nieuwe Bouw- en Woonverordening.
Evenals deze vergadering werden de meeste maar matig bezocht, zij waren er echter niet minder succesvol om, de te behandelen onderwerpen werden zakelijk overwogen en de resultaten hiermede beoogd, namelijk betere overeenstemming te verkrijgen omtrent dikwijls uiteenloopende meeningen de vakbelangen betreffende, werden bereikt.
Veelal bleef men na het sluiten der vergadering nog een tijdlang gezellig bijeen, waardoor nadere kennismaking bevorderd werd, wat toch ongetwijfeld de vakvereeniging ten goede komt.

Het Bureau der Pl. Commissie.
Voorzitter,
H. v. d. KLOOT-MEIJBURG.
Secretaris-Penningmeester,
's-Gravenhage, 17 Februari 1919. MULDER.

M.U.L.O. SCHOOL TE VEENDAM.

ZIJGEVEL.

HAL.

JAN STUIVINGA, ARCH.

M.U.L.O. SCHOOL TE VEENDAM.

ACHTERGEVEL.

JAN STUIVINGA, ARCH.

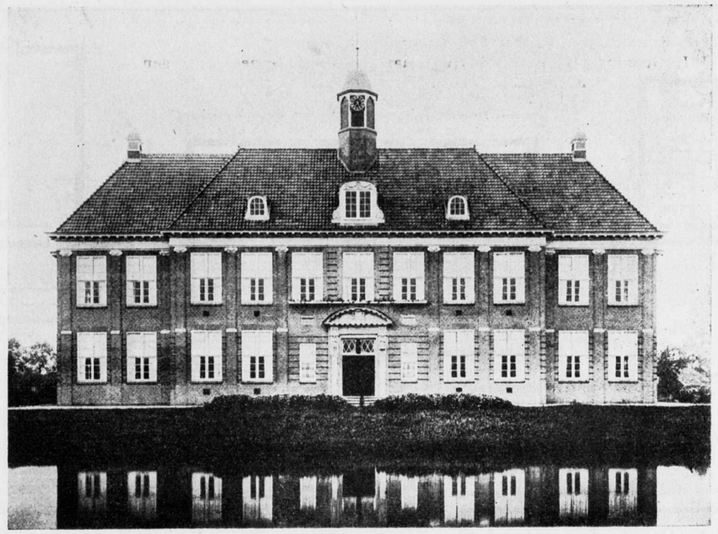

M. U. L. O. School te Veendam. Voorgevel. Jan Stuivinga, Architect.

M. U. L. O. SCHOOL VOOR DE GEMEENTE VEENDAM.

Deze school, in 1914—1915 gebouwd, is opgetrokken van Utrechtsche handvormsteen als voorwerkers; kapiteelen, basementen en luchtroosters voor de radiatoren zijn van grès gebakken door den Heer Martin te Zeist. Omlijsting en bekroning van den hoofdingang vond plaats in Muschel-kalksteen, verrijkt met een 2-tal kinderfiguurtjes en het wapen der Gemeente Veendam door den beeldhouwer Joh. H. Schröder te Amsterdam, door wien mede het model voor de gebakken kapiteelen werd ontworpen.

Wordt nog vermeld, dat het dak met blauwe Hollandsche pannen is gedekt en bekleeding van torentje en ventilatiekokers met koper geschiedde, dan zijn hiermede de inlichtingen omtrent de voornaamste materialen, gebruikt bij den opbouw, verstrekt.

Hoe dit verder geschiedde, mogen de foto's verduidelijken, die het gebouw van alle zijden doen zien.

De planteekeningen behoeven wel geen verklaring, alleen zij opgemerkt, dat in de lokalen 7 en 8 op beganen grond en lokaal 16 op de verdieping een huishoudschool werd ondergebracht met afzonderlijken zijingang en trap.

De foto der hal op beganen grond doet de behandeling van het inwendige zien. Met dubbel hardgebakken tegels, zwart en wit, is in een groote patroonverdeeling de vloer der gangen bedekt, in materiaal van Thooft & Labouchère vond een warm gele tegelbekleeding der wanden plaats, terwijl mede door deze firma een bron in de hal werd uitgevoerd.

Het houtwerk is in den geheelen bouw in een krachtig groen afgeschilderd. De gangen zijn in verhouding tot haar breedte lager gehouden dan de overige ruimten en met een tongewelf afgesloten.

Het gebouw werd centraal verwarmd en vorderde, alles inbegrepen, in totaal een bedrag van *f* 94000.— aan bouwkosten.

JAN STUIVINGA.

OVER BOUWKUNST.

Met het plaatsen van 't artikel van den Heer Kropholler in 't Bouwkundig Weekblad geeft de Redactie dit aan 't oordeel der lezers prijs. Vergun mij op bedoeld artikel eenige opmerkingen te mogen maken.

't Is een gewaagde onderneming om voor Kunst algemeen regelen te willen aangeven. Bij het onderwijs zijn deze nog eenigszins op zijn plaats; maar legt men ze aan vakbroeders voor, dan wete men dat kritiek kan volgen. De heer Kr. sta mij dus toe 't in sommige punten niet met hem eens te zijn. Veel van wat hij schrijft is een zaak van persoonlijk inzicht en persoonlijke smaak, die hij niet voor vaststaand mag aangeven. B.v. dat „vrijstaande slankoprijzende, zoowel als overstekende bouwdeelen in de eerste plaats middelen zijn om te doen imponeeren", hiertegen zou kunnen worden aangevoerd dat ook bouwdeelen met tegenovergestelde richtingen, met uitgesproken horizontale richtingen en terugspringende vormen, middelen kunnen zijn om te doen imponeeren. Ik denk hier b.v. aan de Boeroe Boedoer op Java, en aan de vele monumenten in Engelsch-Indië, waar de horizontale lijn en het terugvallen der bouwdeelen domineeren. De heer Kr. kijke er de laatste aflevering van „Wendingen" maar

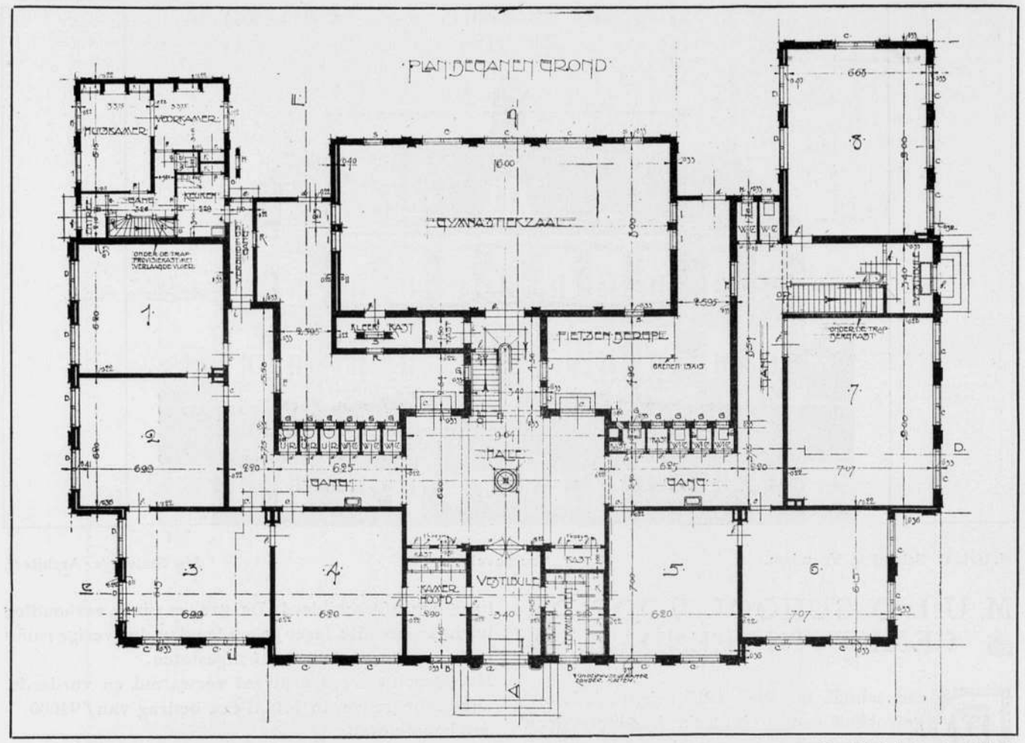

M. U. L. O. School te Veendam. Plan Begane Grond. Jan Stuivinga, Architect.

eens op na. Zijn dat geen „imponeerende monumenten?"

Maar 't volgende is bepaald voor wederlegging vatbaar: n.l. dat „achteroverhellende bouwvormen het tegendeel (van imponeeren) uitwerken, omdat deze vormen eigen zijn aan stoffen zonder intensieve kracht b.v. zandhoopen en puddingen." Mij dunkt, deze stelling is te kras. Zouden dus de Pyramiden en dergelijke monumenten, niet imponeeren? Ik herinner mij nog heel goed, hoe een twintigtal jaren geleden, toen ik de eer had een cursus van de heeren de Bazel en Lauweriks te volgden, de heer L. ons dicteerde „dat driehoekige vormen, juist door hun samenstelling, het idee kracht en vastheid uitdrukken" en dit toelichtte met de Pyramiden en de topgevel en driehoekige dakvormen.

En dat (voor) „overhellende bouw-vormen een uitdrukking van kracht gaven", mij dunkt, juist 't tegenovergestelde is waar. (De heer Kr. gelieve de scheeve toren in Pisa maar eens te bekijken!) Voor on-ingewijden, die de samenstelling, constructie niet weten, maken zulke vormen juist de indruk van bouwvalligheid, van voor over *vallen*, omdat de wet van de zwaartekracht hier veronachtzaamd is — terwijl bij naar achteroverhellende bouwvormen, zooals bij schuin gemetselde plinten, contreforten, luchtbogen enz. het duidelijk blijkt dat hier vastgesteund wordt. Het ontwerp van Bauer, voor een Volksgebouw, waar de naar achtervallende schuine lijn is toegepast, en onze vele torens, die ook allen dat beginsel van terugspringen vertoonen, bewijzen genoeg dat deze stelling van den Heer Kr. onhoudbaar is.

Het doet me genoegen dat de heer Kr. althans de „achteroverhellende vlakken in de bouwkunst soms practisch noodzakelijk" acht, zooals bij daken. Dat is dus geoorloofd? Maar kan de heer Kr. mij bewijzen wàárom „de einden van het dak stijl mòeten worden opgetrokken tot topgevels, wil een gebouw een monumentale indruk maken".

Is het aanbrengen van dakschilden *rondom het gebouw* een *beletsel* om dit monumentaal te maken, zooals bij het oude Raadhuis op den Dam, het Mauritshuis, het hoekgebouw van het Haarlemsche stadhuis en zoo vele, vele andere indrukwekkende gebouwen meer? zijn deze nu plotseling geen monumenten?

En als de terug wijkende dakvlakken overwegend van grootte zijn, dus meer opvallen dan de gevels, kan dàárom een gebouw niet imponeeren? b.v. zooals de Vleeschhal te Haarlem, waar de dakvlakken zeker grooter zijn dan de gevels daaronder, en zoovele andere gebouwen, b.v. onze mooie Noord-Hollandsche boerderijen? En torenspitsen? „Scherpte en kantigheid is ook uitdrukking van kracht der stof", leeraart de heer Kr. verder. „Afrondingen en stompe hoeken zal men dus aan een gebouw, waarvan men wil dat

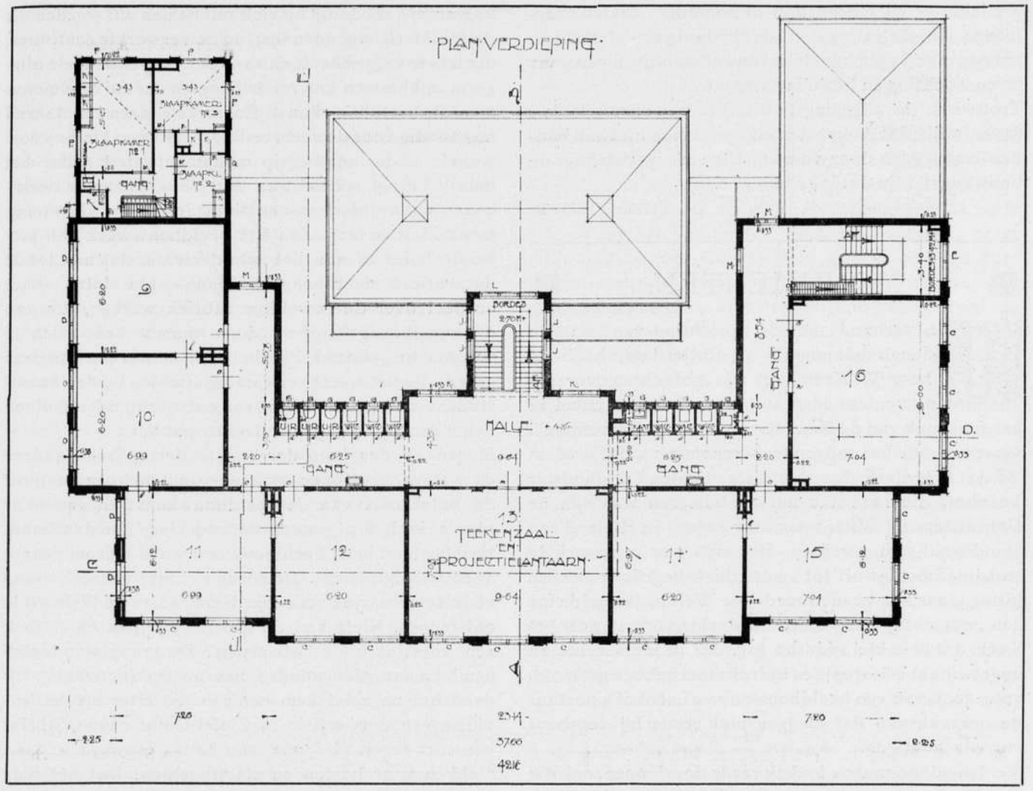

M. U. L. O. School te Veendam. Plan Verdieping. Jan Stuivinga, Architect.

het imponeert, heel zuinig aanbrengen en niet dan bij uiterste noodzakelijkheid".

Ook dit lijkt een „frase" zonder meer. Ronde zuilen kunnen wel degelijk kracht uitdrukken. Dat men ze dikwijls van canelures voorzag, was meer om de loodrechte richting te versterken. Stomphoekige bouwvormen kunnen wel degelijk imponeeren, denk b.v. aan het Baptisterium te Florence, aan acht- of zeshoekige torens; aan ronde torens, aan oude kasteelen en stadspoorten geven daar 't duidelijkste bewijs van. Dat glad-ronde bouwdeelen, zooals fabriekschoorsteenen „zeer leelijk zouden zijn *omdat* ze glad-rond zijn en naar boven terugwijken", lijkt me ook onjuist. B.v. de minaretten aan de Indische moskee's zijn toch niet „zeer leelijk"? Dat fabriekschoorsteenen dikwijls leelijk zijn, komt m.i. meer omdat ze niet door kunstenaars ontworpen zijn — en omdat ze meestal niet harmonieeren met de omgeving en de gebouwen waartoe ze behooren. Ze zijn meestal niet in proportie met de fabrieken; waar ze dit wel zijn, en door artisten gebouwd, daar zijn ze ook niet leelijk, noch storend. Maar het feit, *dat* ze glad-rond zijn en naar boven toe terugwijken, is geen reden dat ze leelijk moeten zijn. Het komt mij voor dat de heer Kr. te veel ideeën tracht aan te geven; ideeën zijn de vrucht van ons verstand. En 't verstand is niet in staat kunst voort te brengen. Reeds vroeger las ik wel eens iets van den heer Kr. wat me verwonderde, l.l. zomer b.v., toen hij in ons blad schreef „dat het een *„fout"* was, als men aan een gebouw met zadeldak, dus topgevels voor en achter, ook nog op een der andere gevels een topgevel aanbrengt."

Toevallig kwam toen 'n paar weken later een afbeelding in 'tzelfde blad van 't mooie huis hoek Prinsengracht—Brouwersgracht, waaraan deze zelfde fout voorkomt. En ook 't Raadhuis in den Haag, 't Huis aan de drie grachten en zoovele andere hoekhuizen toonen deze „fouten"! Kan de heer Kr. bewijzen waarin de „fout" schuilt?

Mij lijkt hij te schoolmeesterachtig, te veel beginselruiter. Zeker is 't noodzakelijk dat ook de architect in de eerste plaats *nadenkt*, natuurlijk. Maar — het *denken* is niet in staat kunst voort te brengen, omdat kunst is de vertolking van het gevoel, zooals de taal is de vertolking van onze gedachten. De voorbeelden wijzen 't uit dat gebouwen die alleen door „verstandsmenschen" zijn ontworpen, nog lang geen kunstwerken zijn, terwijl omgekeerd, gebouwen door kunstenaars

gesticht, — zij mogen dan al sommige „fouten" vertoonen, die de rationalist als zoodanig brandmerkt — ten eeuwige dagen kunstwerken zullen blijven vanwaar leven, stichting en bezieling uitgaat.
Trouwens, de allerjongste uitingen van onze collega's geven blijk, dat de kunstenaarsgeest zich niet aan banden laat leggen door voorschriften of „wetten voor de bouwkunst". En dat is gelukkig.

THEO REUTER.

MONUMENTEN.

In verband met de oprichting van een „de Jongh-monument" te Rotterdam, heeft de heer W. Kromhout zijn gedachten over monumenten neergeschreven in een artikel in het Jaarboek van de Handelsvereeniging „Rotterdam", waarvan wij het volgende overnemen: „Het was in '87 dat ik te Parijs kennismaakte met den beeldhouwer Leenhof, die toen aan het modelleeren was van de Gebroeders de Witt, waarvoor ergens in Holland een standbeeld zou verrijzen. Het zien van een werk in wording noodigt uit tot sympathiek begrijpen en eene uiting daaraan beantwoordend. Welnu, ik voelde me zoo onmachtig een greintje oordeel te vormen over het werk, dat ik in klei vóór me zag, dat ik niets zeide en ongetwijfeld een stupiden indruk moet hebben gemaakt, voor zooverre een beeldhouwer van Leenhof's postuur de oorzaak van dat zwijgen niet reeds bij voorbaat verontschuldigde.
Verscheidene musea had ik reeds doorloopen, ook die van Parijs, maar och, hoe ongelukkig gevoelde ik me tegenover die tallooze vrijstaande sculpturen, zelfs de Venus van Milo vermocht niet dat eigenaardige artistieke contact tot stand te brengen, dat eerst heel, heel langzaam, door het vele zien van zelf zou ontstaan. Hoe ik later bij het terugzien van dat prachtmarmer te Parijs, er met eerbiedige aandacht voorgestaan heb, me schamende vroeger zoo koud, zoo onhartelijk zooveél majesteit en schoonheid te hebben aangestaard zonder te begrijpen! Si jeunesse savait! Gaat het in ieders jeugd niet evenzoo, dikwijls zelfs met levend schoon?
Als ik op een „Salon" die geweldige serie marmers en gipsen zag van Venus dit, Femme dat, Gaulois zus, Victoire zoo; àl dat naakt dat mooi heette en mooi geroemd werd, m'n hemel, hoe aartsdom voelde ik me, dat ik er dàt mooi niet aan zag!
Die ellendige vragen: wàt is er mooi aan, waaròm is het mooi?
Er waren toen geen volksuniversiteiten, geen cursussen over esthetiek (daargelaten of dàt je op weg helpt!) en wie zou je terechtwijzen in dien chaos van peintuur en sculptuur, waar je overal tegenaan botste, als er niet eindelijk een critische opklaring kwam, eene classificatie door het gevoel ingegeven, welke scheiding bracht tusschen de voluptueuse, de vleesch-sculptuur, die naturalistisch is met doorgaans picturale bedoeling en als zoodanig op zich zelf bezien wil worden als de schilderij in gouden lijst, en de verwerkte sculptuur, die iets te zeggen heeft en van eene conventioneele allegorie opklimmen kan tot de hoogten der zuivere monumentale beeldhouwkunst. En hoevele jaren zijn daarna nog noodig voor de verbreeding — en geen kleine voorwaar! — die het begrip monumentaliteit onder het bereik brengt zoowel van de bouw- als van de beeldhouw- en schilderkunst en niet starweg b.v. alle monumentaliteit ontzegt aan het beeldhouwwerk van picturale huize of aan het schilderwerk, dat niet tot de decoratieve sfeer behoort? Dan — ten slotte — het oordeel over de geweldige rubriek werken, die aan de kunstpoort kloppen, doch nimmer behoorden te worden toegelaten? Zijn het niet de werken van deze groep, die het meest verwarring stichten bij den kunststudent en bij voortduring een ontwrichtenden invloed behouden op het groote leeken-publiek?
Mogen in den loop der laatste dertig jaren andere en betere begrippen zich gevormd hebben omtrent de beteekenis van de beeldhouwkunst en van haar plaats in het algemeen en onderling kunstverband, tòen bestond in de beeldhouwerswereld hieromtrent al zeer weinig inzicht. Dit bleek o.a. uit Leenhof's vraag of ik een voetstuk voor zijn Gebroeders de Witt wilde ontwerpen. Niets van de groep begrijpen en er toch een voetstuk voor ontwerpen? De vraag was teekenend, maar niet minder het antwoord, want... ik deed het en zond hem eenigen tijd later uit de Provincie een ontwerp in... Civiel-Gothischen stijl! Het kon niet erger. Zóó ontstaan tot heden *nog* alle voetstukken voor busten en standbeelden! Dat het ding niet gemaakt werd, was gelukkig. Er zou een voetstuk meer geweest zijn, dat niet deugde, want nu moge men al zeer zelden inderdaad mooie beeldhouwkunst zien, 'n mooi voetstuk ziet men *nooit*! En dat kan ook bezwaarlijk anders, wijl het voetstuk iets aparts is geworden en niet meer de beteekenis heeft van de voeting van het beeld, de buste, of de groep.
Dat er beeldhouwers zijn, die het irriteerende, het afzonderlijke, het afsnijdende van een voetstuk beseffen, bewees Lambeau met zijn Brabo-groep voor het stadhuis van Antwerpen, dat hij als uit den grond laat opstijgen, en in eens zich aanbiedt als één stuk sculpturaal werk. Men stelle zich Rodin's Balsac voor op een voetstuk, d.w.z. op een ding met een plint, een lijst. etc.!
Wil men eenige voetstukken uit den laatsten tijd? Te Alkmaar staat een bronzen buste van wijlen Mevr. Bosboom—Toussaint op een verschrikkelijk piedestal. De profileering — zoo iets behoort er bij — is van een onzegbare gevoelloosheid. Het Johan de Witt-standbeeld in Den Haag is er nog slechter afgekomen, want het staat op een druk, bewegelijk, ongesloten massa, die geen enkele lijnvoortzetting of — zoo men wil lijncontrast te zien geeft met het beeld daarboven.
Ook de Van 't Hoff-beeldengroep te Rotterdam heeft beter lot verdiend dan bevoetstukt te worden op eene wijze, die de achteloosheid van den beeldhouwer voor dit voltooiend deel van zijn werk even sterk afficheert, als de gevoelloosheid van den bouwkundige aan wien het werk is opgedragen. Ware het slechts achteloosheid in zulke gevallen!
Doch het is erger.
Het is niet meer of minder dan onvoldoende kennis van het vak dat zij zeggen te beoefenen, doch welks volle uitgestrektheid hen te machtig is. Vraag den Quattro-Centisten of zij het monument splitsten in een architectonisch en een sculpturaal gedeelte? Het was alles een en ondeelbaar en moge van af de Renaissance reeds te zeer een neiging bestaan hebben tot het afzonderlijk uitspreken dier twee deelen, zij althans beheerschen nog in vollen omvang beide. En dit gaat door tot de Lodewijken. Men zie de groote tuinvazen van Versailles en Fontaineblau om te beseffen, dat toen de man de vrije sculptuur nog geenszins machteloos stond tegenover eene beeldhouwkunst, die hem tot decorativeering van zijn eigen kunnen voerde.
Gelukkig dat er in de laatste tientallen jaren — ook in ons land — naast de officieele beeldhouwers der (doorgaans al-te-) vrije sculptuur, kunstenaars zijn opgetreden, die als de werkman-artiesten van weleer, zich wijden aan de bouw-beeldhouwkunst en aan de kunstnijverheid. Zij begrijpen de moderne bouwkunst in hare bedoelingen en één zijnde met het groote gilde der kunstnijveren van moderne richting, die alle de saamhoorigheid der kunsten doorvoelen, scheppen zij reeds werken, die onze gebouwen tot hoogere bezieling opvoeren, die het tot een lust maken ze in de handen te nemen en te bewonderen, als ze in ebben of brons op schoorsteen en etagère eene plaats hebben gekregen, of, als zij in meer gebonden vorm deel uitmaken van het nog te weinig voorkomend sier-vaatwerk, meubel- of ander kunsthandwerkstuk. Het zijn deze artiesten, die bestemd zijn poëzie te brengen op binnenplaats en tuin, op plein en vijver; die ook aan de monumenten zullen medewerken in nauwe gedachteniswisseling met den architect, de een voor den algemeenen architectonischen opzet, de andere voor de sculpturale en decoratief-beeldhouwkunstige voltooiing.
Doch wat verstaan wij eigenlijk onder monumenten? Is de juiste beteekenis niet reeds sedert lang verloren gegaan? 'n Monument! Een huivering grijpt me aan bij het uitspreken van dat woord, zoo mooi, zoo ontzagwekkend vind ik een monument. En wat is het geworden? Een onduldbare profanatie, iets gemeens bijna, zoo gemeen als alles dat verburgerlijkt wordt of omlaag gehaald door dagelijksche beduimeling. Als eene commissie gevormd wordt om voor een groot man een monument op te richten, wat zien wij dan doorgaans gebeuren? Tien tegen één wordt het een buste op 'n piedestal, of een fonteintje; tot een standbeeld brengt men het hoogstzelden. Dit behoeft ook niet. Toch heet het „'n monument". Men spreekt van een Caland-monument zooals men sprak van het monument van den volksgeest in 1830 te Amsterdam. Een andere volksgeest, de ware, maakt er „Naatje" van en een nog frisschere geest deed haar ten slotte verdwijnen, een lot dat onafwendbaar ook het Rotterdamsche sieraad en tallooze andere zal treffen, omdat men eindelijk beu zal worden van al het kleine gedoe, dat zoo weinig zegt en zeker niet meer behoort in onzen tijd.
Wie onzer heeft niet met een gevoel van tegenzin gewandeld door een begraafplaats? Zelfs Père Lachaise en de lanen van het Crematorium te Milaan zijn niet bij machte ons maar voor een oogenblik op te voeren tot het bescheiden, doch billijke niveau eener stille ontroering. Ongetwijfeld zijn er hier en daar mooie sculpturen en groepen, doch de afwezigheid van een algemeene architectonische opzet, waarvan de beeldhouwwerken de steunende en medewerkende factoren moesten zijn tot één grootsch indrukwekkend geheel, is oorzaak dat de afzonderlijk opgestelde praalgroeven, beelden, busten, allegoriën, enz. den jammerlijken indruk maken van een tegelijk pratende en hartstochtelijk gesticuleerende menigte, *zonder* gehoorzaamheid. Ziedaar wellicht den eisch van alle monumentaliteit: de gehoorzaamheid van elk onderdeel aan het geheel. En wij in onzen tijd der groote muziekuitvoeringen, wij beseffen toch wel iets van deze monumentale gehoorzaamheid, als wij daar luisterend, vol emotie genieten van een orchest, dat „hangt" aan den dirigent! En zou een militaire revue op grootsche schaal (mogen zij spoedig tot het verleden behooren) niet daardoor grandioos zijn, omdat een opperste wil aanwezig is, die tot monumentale regelmaat dwingt, waar we te voren duizenden poilus zonder verband langs de stralen zagen wandelen?
Waar dus de samenbrengende, ordenende geest tot monumentaliteit in verschillende vorm leidt, zou het monument er dan niet de vrucht van kunnen zijn? Doch dan moet er inderdaad geordend worden!
In onze millioenen-maatschappij — in tegenstelling met die der duizenden van eeuwen terug — staan alle problemen in een zekere vergrootingsschaal; het aantal knappe mannen, talenten, geleerden, kunstenaars is legio en willen we als voorheen al deze knappe mannen en vrouwen monumenten oprichten, dan dient ook hierin systeem te komen, wil niet, als bij de zooeven besproken begraafplaatsen, een bont gewoel ontstaan van bronzen en marmers, verloren in de ruimte, zonder collectieve, indrukwekkende schoonheid.
Er moet geordend worden en op breeder schaal aangevat. Reeds verdwijnen vele z.g. monumenten in Duitschland. Les canons ont soif. Dit verdwijnen gaat daar niet zonder artistieke voorlichting, want in dat land der volprezen organisatie is men sedert jaren in gaan zien, dat monumenten, willen zij zeggen wat zij te zeggen hebben, van een andere opvatting moeten getuigen dan de tot dusverre bij duizenden gemaakte, en hoezeer ik er verre van af sta alles toe te juichen wat onze Oostelijke buren tot stand brengen, moet erkend, dat hunne kunstenaars, meer dan bij eenige andere natie, in het representatief weergeven van onzen tijd, wèl op weg zijn de formule te vinden, welke daartoe kan leiden. Reeds zouden zij verder

zijn, indien ook dáár de achternahinkende publieke opinie met haren aanhang van officieel — acceptabele — kunstenaars, niet te zeer vastzaten aan persoons- en heldenvereering, waardoor het gangbare type, ruiter te paard (het paard snuivend, pooten trappelend, de held er bovenop in paradehouding), denkende geleerde (hand onder de kin, blik naar beneden of „begeisterd" naar boven, aan het voetstuk een bijna naakte juffrouw, die, onbehaaglijk tegen de scherpe profielen leunende, „trotzdem" aan het inspireeren blijft), of beroemd kunstenaar (staand of zittend, in de eene hand een portefeuille, in de andere een stift, aan zijne voeten een of meer muzen, die van af het oude Griekenland niet moede worden worden-al-maar-door tot geestesproductie aan te zetten) nog geruimen tijd zal blijven voortleven.

De wind, die sedert 'n twintig jaren over Europa waait en nu tot een storm is aangewakkerd zal veel wegvagen, dat tot een leugenachtige, ziekelijke rhetoriek behoorde. In de eerste wereld werd dit vóórgevoeld, sedert jaren, nu zal het werkelijkheid worden. Wij moeten ordenen en samenvatten. Het getuigt ontegenzeggelijk van groote piëteit en strekt ons tot eere dat er monumentjes gemaakt zijn voor Israëls, Maris en anderen, mooier ware het indien *het* Monument gemaakt werd voor de artiest van Nederland, een architectonisch decoratief geheel van eene rustige samenvatting ergens buiten, in de vrije natuur, waaraan beeldhouwers en sierkunstenaars zouden kunnen arbeiden aan de succesieve voltooiing.

Te Rotterdam wil men een „De Jongh-monument oprichten. Hiertoe werd eene Commissie benoemd door den gemeenteraad. Als medelid richtte ik een schrijven aan den sympathieken Voorzitter dier Commissie, den Heer Nolst Trenité, waarvan ik hier een gedeelte wil citeeren, dat als eene verduidelijk en andere omschrijving mag gelden van het hierboven behandelde. Het ontheft me van de taak hetzelfde te zeggen met andere woorden: „Over persoonsvereering, zoo schreef ik, zijn de meeningen doorgaans zeer verdeeld, doch bij eene plastische representatie hebben zij reeds vrijwel geleid tot het samentrekkend begrip van tijd en omstandigheden waaronder een beduidend mensch leefde, waarin hij een samenvatter, somtijds een leider werd. Een monument, ter eere van zoo'n persoonlijkheid, kan dus worden opgevat als te zijn de aanschouwelijke styleering van het tijdvak, waarin hij leefde. Nu heeft alle kunst iets vooruitgevoelends en als de meest vooruit-gevoelende uitdrukkingskunsten bewegen de architectuur, sculptuur en vlakke schildering zich meer en meer in de richting eener denkbeelden-styleering. De persoon alleen of zijne daden afzonderlijk zijn haar niet voldoende, deze styleering vraagt vooral naar den geweldigen achtergrond, waartegen de figuur zich afteekent, zij vraagt naar de oorzaken, de aspiraties, de gedachten daaruit geboren en dan naar de dadenrijke gevolgen. De plastische kunst wil dus niet alleen de daad verheerken, doch ook en vooral de heroïsche tijd, welke de daad voorafging en het geheele terrein met zijne reliefs. Aan de plastische kunsten is het dan ook weggelegd, een geheel nieuwe serie van monumenten te scheppen, geen monumenten met denkende, biddende, contemplatieve en andere figuren eener banale allegorie, ook geene met gedrukte opschriften ter vermijding van de — zooveel duurdere — sculpturale voorstellingen, doch complexen van architectuur en sculptuur, gesteund door de schilderkunst met hare vele methoden om te geven het geheel van den tijd, dien men herdenken wil.

Episodisch-realistisch zullen die kunst-mededeelingen zijn voor de volbrachte daden, symbolisch en van zoekend lijn- en kleurbeweeg de aspiratiën en gedachten, die haar voorafgingen.

Persoons-voorsfellingen, hetzij als stand- of borstbeelden zullen daarbij, als zijnde te directe aanduidingen, slechts een tweede of zelfs een lageren rang innemen en vermoedelijk geheel verdwijnen. In gestyleerd-decoratieven vorm, dus als onderdeel, zullen zij daarentegen een blijvende plaats verkrijgen.

De tijd der kleine monumenten is m.i. dan ook voorbij. Gelukkig! Slechts die werken zullen blijven, die de expressie zijn van onzen, in zijn wezen zoo grooten tijd en reeds de poging daartoe zal bij het nageslacht de waardeering vinden, welke het voortbestaan dier werken waarborgt.

Het „De Jongh-monument" kan dan ook niet anders beteekenen dan de plastische beelding van den opbloei van Rotterdam, voorbereid door eene herlevingsbeweging over de gansche wereld, die alle landen en handelssteden van overzee en het continent bezielde, vele eminente mannen tot de dragers der nieuwe gedachte maakte en te Rotterdam, naast andere burgers, één het voorrecht schonk de suprême daad der groote havenuitbreiding tot stand te brengen. In het geheele wereldgebeuren dus één onderdeel, dat echter niet is los te maken van het geheel." . . . .

Zou het niet mooi zijn, als elke stad van beteekenis een park inrichtte tot *het monument* harer ontslapen corypheeën? Geen monument met een pantheon-, mausoleum- of begraafplaatskarakter, doch een gewijde, grootsche ruimte zonder afsluiting, waar het frissche, gezonde leven zich paart aan herinnering, vereering en kunst?"

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BN — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 15 MAART 1919. = No. 11.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE Knikformules van Euler en Tetmajer, door Pl. van den Berg. — Oude-kunstwaardeering, door W. van Os. — Over Bouwkunst, door A. J. Kropholler.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Monumentenzorg.

Bij Kon. Besluit van 28 Februari 1919 is aan Ir. Jos. Th. J. Cuypers te Roermond, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als lid van de bij Koninklijk Besluit van 10 Mei 1918 ingestelde Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, onder dankbetuiging voor de door hem als zoodanig bewezen diensten.

College van Advies voor Opdrachten der V. A. N. K.

Men deelt ons mede, dat voor het College van advies voor opdrachten der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst (V.A.N.K.), thans bestaande uit de Heeren K. P. C. de Bazel, Dr. H. P. Berlage Nzn., Dr. Jan Kalf, Dr. A. Pit en Mr. J. E. van Royen, secretaris, Van Boetzelaerlaan 43, den Haag, in den laatsten tijd de volgende aanvragen worden behandeld:

Verzoek van den Nederlandschen Klokken- en Orgelraad om een kunstenaar aan te wijzen voor het ontwerpen van een orgel;

verzoek van den Minister van Waterstaat om van advies te dienen betreffende het meubilair en de stoffeering van de gebouwen voor de huisvesting van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie;

opdracht van den Minister van Waterstaat om advies te geven voor het tot stand komen van ontwerpen voor nieuwe postzegels;

aanvrage van de vereeniging „Jean Blaeu" om een kunstenaar voor een cartografisch werk aan te wijzen en ten slotte een verzoek van het bestuur der Rijksverzekeringsbank aan de V.A.N.K. om bijstand te verleenen voor de aesthetische verzorging der rentezegels in overleg met de firma Enschede, waarvoor de hulp van het College werd ingeroepen.

Een toenemend gebruik van de diensten van het College van Advies der V. A. N. K. valt te constateeren en het is te verwachten, dat ook meerdere Gemeenten, groote instellingen van handel en particulieren zich, meer dan tot nu toe, tot het College van Advies zullen wenden.

Bouwraad departement van onderwijs.

Bij Kon. besluit van 3 dezer is:

1o. ingesteld een bouwraad voor de gebouwen, ressorteerende onder het departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen;

2o. aan dezen raad opgedragen den minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen te dienen van advies inzake de stichting en verbouwing van gebouwen, ressorteerende onder diens departement;

3o. benoemd:

a. tot lid en voorzitter van den raad, J. A. Roijer, c.i. oud-administrateur bij het departement van binnenlandsche zaken te Wassenaar;

b. tot leden:

dr. H. P. Berlage, architect, te 's-Gravenhage;

C. B. Posthumus Meyjes, architect, te Amsterdam;

prof. J. A. van der Steur, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, en

prof. Dr. W. Vogelsang, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

c. tot secretaris, P. Visser, commies bij de afdeeling kunsten en wetenschappen van het departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen, te 's-Gravenhage.

Kon. Instituut voor Hooger Technisch Onderwijs in Ned.-Indië.

De „Ingenieur" meldt: Wegens drukke werkzaamheden is de heer C. J. K. van Aalst te Amsterdam afgetreden als voorzitter van het bestuur van het Koninklijk instituut voor Hooger Technisch onderwijs in Ned.-Indië. De heer Van Aalst is tot eere-voorzitter benoemd.

Als voorzitter van het bestuur is opgetreden de heer W. J. IJzerman te 's-Gravenhage, tevens voorzitter van den Raad van Beheer en der commissie van advies in onderwijszaken, en als ondervoorzitter de heer Jhr. ir. H. Loudon, te 's-Gravenhage. Secretaris van het Bestuur van den Raad van Beheer en der commissie van advies in onderwijszaken is de heer W. D. H. baron van Asbeck te Haarlem, terwijl ir. R. A. van Sandick als technisch secretaris optrad.

Met het stoomschip „Jan Pieterszoon Coen" vertrok 8 Maart 1919 van Amsterdam naar Batavia de voorzitter de heer J. W. IJzerman, voorzien van de meest verstrekkende machtiging van den Raad van Beheer om, in overleg met de Indische Regeering, de stichting der Indische Technische Hoogeschool (I. T. H.) voor te bereiden en tot stand te brengen. Met hetzelfde stoomschip vertrekt naar Indië prof. ir. J. Klopper, die bestemd is om op te treden als de eerste rector-magnificus der I. T. H.
De reis en het verblijf in Indië zullen vermoedelijk maanden duren, in welk tijdsverloop, naar men hoopt, de voorbereiding volledig zal worden tot stand gebracht.
Als architect van de te stichten gebouwen en inrichtingen is sedert eenigen tijd in dienst der Vereeniging getreden Ir. H. Maclaine Pont te Bilthoven, die reeds een voorloopig schetsontwerp heeft ingediend.

Prov. Schoonheidscommissie in Gelderland. Zaterdagmiddag werd ten gemeentehuize te Arnhem een bijeenkomst gehouden met het doel om te geraken tot de oprichting van een provinciale schoonheidscommissie voor Gelderland. Het initiatief daartoe ging uit van de heeren Kuysten, inspecteur voor de Volksgezondheid te Wageningen en den heer W. F. C. Schaap, directeur der gemeentewerken te Arnhem.
Omstreeks 30 belangstellenden uit verschillende Gelderse gemeenten waren tegenwoordig. Opgemerkt werden o. a. de Burgemeester van Arnhem mr. Baron van Heemstra, mr. Snouck Hurgronje, griffier der Staten van Gelderland, vertegenwoordigende den Commissaris der Koningin, de directeur van het gemeente-museum te Arnhem de heer Van Erven Dorens, de heer Van Lonkhuyzen, directeur der Ned. Heidemaatschappij e. m. a.
De voorzitter, de heer Kuysten, wees er in zijn openingswoord op, dat bij de vermeerdering van de bouwnijverheid ook te vreezen staat dat het leelijke zal vermeerderen. Daarom achtte men den tijd gekomen om officieel de hand aan den ploeg te slaan, teneinde zooveel mogelijk in deze provincie te bevorderen dat het leelijke wordt voorkomen, het schoone verkregen.
De heer Keppler, directeur van den Gem. Woningdienst te Amsterdam, gaf daarop een uiteenzetting van het ontstaan en de werkwijze van de Commissie van advies in Noord-Holland. Na den watersnood in 1916 heeft spr. terstond getracht samenwerking te zoeken met verschillende gemeentebesturen. Daarna is de commissie gevormd. Het resultaat was, dat vele gemeenten bereid waren om het advies der commissie in te winnen en ook dat overgegaan werd tot het opnemen van de z.g. schoonheidsbepaling in bouwverordeningen.
De commissie heeft niet de volle medewerking gehad van de architecten en ook elders zal dit wel het geval zijn, maar toch moet die medewerking verkregen worden, wil de commissie slagen.
Het voorbeeld van Noord-Holland is in Zeeland nagevolgd; ook in Friesland wil men een commissie van advies en thans zal in Gelderland tot de instelling daarvan worden overgegaan.
Door den steun van den Commissaris der Koningin in N.-Holland heeft de commissie veel kunnen doen. Spr. hoopt dat langzamerhand over het geheele land dergelijke commissies zullen komen en zullen samenwerken.
Besloten werd dat zij, die ter vergadering waren gekomen een vereeniging zullen vormen, die overal in de provincie haar voelhorens zal uitsteken om materiaal te verzamelen voor een adviescommissie, welke door deze vereeniging zal worden benoemd.
Tot leden eener voorloopige commissie, die de zaak in studie zal nemen, werden benoemd de heeren C. Kuysten, Wageningen, W. F. C. Schaap, Arnhem en H. P. J. Bloemers, burgemeester van Rheden. Alg. Hbld.

Jaarbeursarchitectuur.
De heer S. schrijft in de Maasbode:
De Jaarbeurs zelf heeft aan zich al het nadeel van schablonenwerk. De aanblik van een jaarbeursstraat is triest door normaliseering der stands of tentjes in den volksmond kramen genaamd. En inderdaad is het woord kraam het meest karakteristiek voor 't uiterlijk van de huisjes, die je eerst moet binnendringen om er iets vroolijks aan te merken. De buitenkant heeft geenerlei attractie. De doorgang op de Maliebaan door 't A. N. K. U. M. complex geprojecteerd, is dan ook 'n gunstige trouvraille, maar de distinctie is er zoek door volgeprope kasten.
Nu waag ik niet, me te verbeelden wat het gevolg zou zijn, wanneer de exposanten werden vrijgelaten, naar willekeur 't aspect van hunne etablissementen te bepalen. Maar zou er toch niet, zonder het normalisatiedenkbeeld prijs te geven, wat mooiers zijn te maken. Hebben we niet de voorbeelden van bekoorlijk idyllischen aanleg van arbeiderswoningcomplexen waar het gelijkgerechtigde van de diverse huisjes, geen afbreuk doet aan 't levendig totaal.
De restaurants zijn smakelijk gemaakt, meer nog van buiten dan van binnen, ze zijn als landelijk opgevatte bouwsels neergezet, in tijdelijk karakter vroolijk in contrast met permanenten stadsbouw er om heen. Maar op een regendag, dus meestentijds, breken ze maar in onvoldoende mate het mistroostige der monotone reeksen met naambordjes.
Op 't Lucas Bolwerk zijn teekeningen en maquettes van 't plan der blijvende steenen gebouwen opgesteld. De hoekoplossing die gevonden is met 'n sprong in 't gevelvlak en uitbouw naar boven, dus in 'n verticaal motief is lang niet onverdienstelijk.
Toch blijft in het geheel iets saais. Nergens heeft zich de architect omhoog gezwaaid tot een joyeus moment. Toch was de hoofdgebouwbekroning daarvoor een aangewezen middel. Met allen goeden wil en zonder te vergeten, wat de maquette in witte krijtigheid van het effect op haar geweten heeft is aan een indruk van verveling niet te ontkomen. Berlage heeft stedebouwkundig 't plan voortreffelijk genoemd. Ik wil daar niets van af doen, maar het is zaak, dat in een principieel geslaagd project de eenheden op zich inslaande kwaliteiten hebben. Juist het gelukte van een plan vraagt uitviering in grootsche bouwproporties Mij lijkt in den traveeënbouw tweeslachtigheid te tieren. Primaire verticalen vatten de raamafsluitingen niet volop stevig in. Onder de opgaande verdeeling kruipt 't liggende karakter van de raamgroepeering verraderlijk ondermijnend door. De ingangsopeningen lijden aan 't zelfde zwak. Je kan ze niet beschouwen in één gesloten beeld met wat er rechtstreeks boven is ingesneden als raam. Naar links en rechts wordt de aandacht aanstonds weggeleid.
Is 't daarom, dat de beeren zwak en meubelachtig aandoen? Nu hoor ik tegenwerpen: is het nog niet genoeg, dat twee welonderscheiden onderbrekingen den bouw verdeelen die daarenboven in een L ligt, moet dan de heele massa aan staande reepen? Neen.
Maar de pogingen tot horizontalisme in 't lijnenstelsel van de raamindeeling gepleegd, zijn een verlaging van de hoofdafsluiting boven, die met een zware vlakke strook 't geheel bekroont en alleszins voldoende is om het heele beeld tot rust te brengen.
Dit zijn beschouwingen over het uiterlijk. Natuurlijk zijn voornamer de indeeling van het gebouw en de mate waarin het aan practische eischen voldoet. Dit is een zaak van studie en van eischen en programmapunten, die meer speciaal het geestelijk bezit zijn van architect en opdrachtgeefster, dus buiten het bereik van 't critische vernuft.
Aan ruimtewerking geeft een interieur, bestaand uit louter gangen en kamertjes niet veel te zien. Alleen 'n hal viel te beoordeelen. Maar op dit punt waren de voor 't publiek geopende gegevens niet talrijk. Ofschoon een interieur van groot primair belang is, schijnt het in schatting van ontwerpers nog altijd op de tweede plaats te komen. Dit is van monumentalen bouw zeer zeker waar en wordt bewezen door alle tentoonstellingen en prijsvragen. Toch is monumentaliteit iets innerlijks. S.

KNIKFORMULES VAN EULER EN TETMAJER.

Door L. Euler, een beroemd wiskundige, geb. te Basel in 1707, zijn theoretische formules samengesteld om te berekenen bij welke een kolom gaat knikken. Hij dacht zich vier gevallen.
Eerste geval: de kolom aan den voet ingeklemd en van boven vrij heen en weer kunnende bewegen.
Tweede geval: de kolom aan den voet en den kop niet ingeklemd, maar draaibaar, b.v. door voetstuk en moerbalk gewoon op haar plaats gehouden en dus niet onwrikbaar daaraan bevestigd. *(Naar dit geval wordt algemeen het draagvermogen van kolommen berekend).*
Derde geval: de kolom aan den voet ingeklemd (onwrikbaar bevestigd) en aan den kop door den moerbalk gewoon op haar plaats gehouden.
Vierde geval: de kolom aan voet en kop ingeklemd, dus aan beide einden onwrikbaar bevestigd.
In het eerste geval is het draagvermogen $^1/_4$ gedeelte van dat in het tweede geval.
In het derde geval is het draagvermogen tweemaal zoo groot als in het tweede.
In het vierde geval is het viermaal zoo groot als in het tweede.
De formule van Euler voor het tweede geval is:

$$P = \frac{\pi^2 \times E \times J.}{n \times L}$$

(Voor het derde en vierde geval passe men ook deze formule toe, omdat het niet veilig is op zuivere inklemming te rekenen. De kolom zou dan te licht worden, omdat de last in de praktijk nimmer zuiver centrisch zal dragen).
P stelt voor de toe te laten belasting,
π^2 is 3,14 in het kwadraat, dat is afgerond 10.
J stelt voor het traagheidsmoment,
L^2 de lengte in c.M. in het kwadraat,
n de zekerheidsgraad,
E den elasticiteitsmodulus.
De elasticiteitsmodulus of modulus van veerkracht is
van welijzer: 2000000,
van vloeiijzer: 2000000 tot 2150000,
van gietijzer: 1000000.
van hout: 100000 tot 120000.
De elasticiteitsmodulus is een coëfficiënt door proefnemingen vastgesteld.
De formule van Euler is niet altijd geldig. Berekent men met deze formule het draagvermogen, dan bemerkt men, dat bij korte lengten de knikspanning menigmaal de geoorloofde drukspanning overschrijdt. In die gevallen neemt men gewoonlijk de doorsnede maal de geoorloofde drukspanning per c.M.^{2} aan als draagvermogen. De tabellen in verschillende werken zijn op die wijze berekend.
In den laatsten tijd wordt echter meer en meer ingezien, dat beperking tot de geoorloofde drukspanning nog geen voldoende zekerheid geeft tegen knik. Al nemen we bij korte lengten als uitgangspunt een drukvastheidsgrens voor vloeiijzer van 4000 K.G. en $^1/_4$ daarvan als geoorloofde drukspanning, dan heeft men wel viervoudige zekerheid tegen druk, maar volgens de proeven van Prof. Tetmajer en andere geleerden geen viervoudige zekerheid tegen knik.
De formule van Tetmajer luidt:

$$P = \frac{F}{n} \times \left(3100 - 11{,}4 \times \frac{L}{i}\right)$$

F stelt voor de doorsnede
n de zekerheidsgraad
L de lengte van de kolom
i de traagheidsstraal

De traagheidsstraal is: $i = \sqrt{\frac{J}{F}}$, dus $J = F \times i^2$

De formule van Euler geldt zoolang

$$\frac{\pi^2 \times F \times J}{F \times L^2} < \text{vloeigrens.}$$

(< beteekent: kleiner dan).

De vloeigrens is de grens waarbij de materiaaldeeltjes voorbij elkaar schuiven zonder dat de samenhang van het materiaal verbroken wordt.
Stellen we de vloeigrens van vloeiijzer op 2500 K.G. per c.M^2. dan verkrijgen we:

$$\frac{\pi^2 \times E \times J}{F \times L^2} < 2500,$$

of omdat $J = F \times i^2$,

$$\frac{\pi^2 \times E \times F \times i^2}{F \times L^2} < 2500,$$

of $\pi^2 \times E \times \frac{i^2}{L^2} < 2500,$

Waaruit volgt:

$$\frac{L^2}{i^2} > \frac{\pi^2 \times E}{2500}.$$

Rekenen we de elasticiteitsmodulus E op 2150000 en π^2 op 10 dan verkrijgen we:

$$\frac{L^2}{i^2} > \frac{10 \times 2150000}{2500} = \frac{L^2}{i^2} > 8600,$$

$$\frac{L}{i} > \sqrt{8600} = \frac{L}{i} > 92{,}7.$$

Op grond van proeven en op 't voorbeeld van Tetmajer wordt echter de grens voor vloeiijzer gewoonlijk gelegd bij 105.
De formule van Tetmajer wordt dus toegepast wanneer $\frac{L}{i} > 105.$
B.v. van een kolom van balkijzer met breede flenzen, profiel No. 18, is het kleinste traagheidsmoment J = 1073 c.M^4. de doorsnede F = 59,9 c.M^2. en de traagheidsstraal

$$i = \sqrt{\frac{J}{F}} = \sqrt{\frac{1073}{59{,}9}} = \sqrt{17{,}913} = 4{,}232 \text{ c.M.}$$

Stellen we de lengte op 3 meter, dan is

$$\frac{L}{i} = \frac{300}{4{,}232} = 70{,}8.$$

Daar dit kleiner is dan 105 moet het draagvermogen

berekend worden met de formule van Tetmajer:

$$P = \frac{F}{n} \times \left(3100 - 11{,}4 \times \frac{L}{i}\right) =$$

$$\frac{59{,}9}{4} \times (3100 - 11{,}4 \times 70{,}8) = 14{,}97 \times (3100 - 807{,}12) =$$

$14{,}97 \times 2292{,}78 = 34320$ K.G.

Wanneer we bij 3 meter lengte van de kolom het draagvermogen berekenen met de formule van Euler dan verkrijgen we:

$$P = \frac{\pi^2 \times E \times J}{n \times L^2} = \frac{10 \times 2150000 \times 1073}{4 \times 300^2}$$

$$= 64082 \text{ K.G.}$$

Op druk zou de kolom bij een toe te laten druk van van 1000 K.G. per c.M². belast mogen worden met $59{,}9 \times 1000 = 59900$ K.G.

Zonder toepassing van de formule van Tetmajer zou dus de belasting te groot worden gerekend.

In het „Bouwkundig Vademecum voor sterkteberekeningen" zijn door mij de tabellen van het draagvermogen van kolommen van gegoten ijzer, balkijzer, hoekijzer, ⊐ ijzer en hout naar de formules van Euler en Tetmajer berekend.

Vlaardingen, PL. VAN DEN BERG.
Architect B. N. A.

(Nadruk van dit artikel geoorloofd.)

OUDE-KUNSTWAARDEERING.

door W. VAN OS.

Als samenlevingsverschijnsel is het een eindeeuwsche waardeering, die wij beschouwen willen.

Zij schijnt haar oorsprong genomen te hebben bij de Groote Wereldtentoonstelling in het jaar 1851 te Londen gehouden. Voor het eerst werd daar een overzicht gegeven van de kunstnijverheid dier dagen, zooals die én door de onvolkomenheid van het verkeerswezen én door de hinderlijke tolbepalingen zoowel als tengevolge van de omslachtige reproductiemiddelen nog niet bewerkstelligd was. De in Engeland aanwezige oude kunstschatten boden gelegenheid tot vergelijking, die niet ten gunste uitviel van de toenmalige „klein-architectuur", die — staande in het teeken der romantiek — voorwerpen leverde, waarbij een vertelling zich moest opdringen, wat bijv. bereikt werd door een weergave in gips van een juffrouw bij een boomstam dienstbaar te maken als sigarenbeker.

Of nu de Londensche tentoonstelling alléén oorzaak was van de ontevredenheid over het moderne dier dagen staat te bezien. Wel kan zij de maat bij sommigen hebben doen volloopen en daardoor aan de nieuwe beweging den eersten stoot gegeven hebben. Hoe het zij: de fase breekt aan, waarin de bestudeering van het oude den vorm van het nieuwe zal vaststellen, maar nu op een andere wijze dan tijdens de Renaissance, waarover straks meer. Wel zijn er groepen en richtingen, maar een algemeen tijdsverschijnsel is nu de liefde voor „antiek".

Over het algemeen is men geneigd dat tijdperkje een lichte bladzijde in de geschiedenis van het kunstambacht te noemen, maar hier valt mijns inziens op af te dingen, ondanks den bijval die Victor de Stuers met zijn vurige overtuiging uit „Holland op zijn smalst" oogstte. Zij, die dien tijd meemaakten of onder den indruk ervan verkeeren zullen hem verdedigen met te wijzen op de bezinning, die toen plaats greep, op de rekenschap, die men zich ging geven van wat een gebruiksvoorwerp heeft te zijn; de namen van Semper, Viollet-le-Duc, Morris e. a. zullen hierbij genoemd worden. Ook zal men aanvoeren, dat meeningsverschil inzake de voorkeur aan den eenen historischen stijl boven den anderen (men denke aan de Neo-Renaissancistische en de Neo-Gothische richtingen) de energie der kunstenaars deed ontwaken en dat door den ontbranden strijd de apathie van het publiek verdreven werd. Ten slotte dat door een en ander de doorbraak der nieuwe begrippen van ± 1900 mogelijk gemaakt werd en dat dus, om zoo te zeggen, de derde hond met het been der publieke erkenning ging strijken, waar de Neo-Gothiekers en de Neo-Renaissancisten om gevochten hadden.

Dit alles aanvaardend kan men de oude kunstwaardeering rekenen tot de voorgeschiedenis der moderne beweging en hiermee is het aandeel van Cuypers, dat Berlage hem daarin toeschrijft, gerechtvaardigd. Maar dan mag die waardeering niet meer zijn dan een schakel die haar taak volbracht heeft, die haar bestaansrecht heeft verloren, vooral omdat zij als op-zich-zelf-staand-iets niet te verdedigen is.

Want wat is het geval? Is in het algemeen in een kunstperiode plaats voor aandacht, om niet te zeggen „vereering" van een vroegere? Neen, natuurlijk! Een krachtig eigen kunstleven, een eigen stijl kan zich toch slechts in zichzelf verdiepen. Een bijzonder geval als de Renaissance berust niet uitsluitend op waardeering, maar ook op verdieping in eigen tijd, daar zij den ouden motieven een nieuwen geest inblies. Werkelijk, de Herleving als zoodanig had stijl. Maar de Neo Renaissance e. d. waren géén gemeenschapskunsten en wat er nieuw aan is, is persoonsuiting. Haar werken toch missen algeheel een gemeenschapskarakter en berusten op een keus uit wat gemaakt is.

Aldus beschouwd moet de waardeering, waarover wij spreken, gezien worden als het kenmerk van de meest volstrekte karakterloosheid van het gemeenschapsleven. Zoodat men zelfs niet behoeft te aarzelen om te zeggen, dat, vóór de oude-kunstliefde een algemeen verschijnsel was, het daaraan voorafgaande stijllooze deel der 19e eeuw (dus teruggaande tot den val van Napoleon I) meer eigenheid bezat. De voortbrengselen uit den tijd van Louis-Philippe berusten wel op die van het 1e Keizerrijk en geven hun grondslagen wel verwaterd weer, maar zij zijn karakteristieker dan die der 2e helft.

Ook spiegelt het gewraakte naturalisme van plm. 1850, waarin de voorwerpen overladen werden met alleen voor zich sprekende natuurmotieven, een tijd af. Men kan dien tijd even leelijk vinden als zijn huisraad zelf; hij wordt daar toch door getypeerd. Zeer zeker valt op het tijdperk van Louis-Philippe niet dat begenadigende licht, waardoor het een stijlperiode genoemd kan worden. Te plotseling verdwijnt daarvoor met Napoleons val een geestelijke gebondenheid van de menschheid en is de afscheiding in individuën in eens zoo sterk gegrondvest, dat geen machtige klank in den vorm van een stijl opstijgt uit de afzonderlijke klankjes. Maar brengt de groei van het individualisme in de 19e eeuw niet mee, dat de voorwerpen steeds willekeuriger, d. i. verder verwijderd van stijl mogelijkheid worden?

Want wat er na 1870 en vooral na 1880 tot stand gebracht wordt (het nieuwe van tegen 1900 uitgesloten) getuigt van een bandeloosheid zonder weerga, welke algeheele anarchie op kunstgebied zich wel zeer duidelijk laat zien in de handelwijze der toenmalige ontwerpers: de geschiedenis der architectuur wordt een stalenboek, waaruit men de leest ging kiezen op welke zijn „schepping" geschoeid zou worden.

Elk land werpt zich dan vooral op zijn nationale tradities. Bij gebrek aan een alles doordringend en overal voortwoekerend kunstleven, laaft men zich aan de tijden toen elk voorwerp, van gebouw tot meubel en kleedingstuk, gedragen werd door eenzelfde schoonheidsidee, die ook de andere kunsten, zeden en gewoonten kenmerkte, m.a.w. toen de samenleving gestuwd werd door een alles omvattenden dwang, toen men een stijl had. Plotseling ontstaat er vraag naar en daardoor waarde, die steeds zou stijgen, van Delftsch aardewerk, oud huisraad enz. Voor zaken, waaraan tot dusver geen aandacht geschonken werd, moest den bezoeker ineens eerbied worden ingeboezemd door een „dat is nog een antiek" bordje, kastje of wat dan ook. Wij zien het gebeuren, dat alles, wat eenmaal voortvloeide uit een tijdziel, hierom merkwaardig gevonden, in glazen kastjes geëxposeerd wordt, zooals de geleerde in een flesch sterk water voor hem belangrijke zaken in stand houdt. Het eene brengt het andere voort en naast het ontzien van oude gebouwen voelt men zich verplicht de bouwvallige monumenten weer op te metselen: het restaureeren maakt van, eens mét den stijl levende, steden een soort van openluchtmusea, waar het practisch voortgaande leven altijd afsteekt naast het kunstmatig voortbestaan der gemummificeerde huizen.

Het is, dunkt mij, niet moeilijk vast te stellen, waardoor in onze dagen stemmen opgaan tegen iets wat voor onze ouders een soort van heilige plicht was. Wij zagen toch hoe een zeker zelfbewustzijn gestuit wordt door overgave aan een andere zelfstandige kracht. Hoe slechts gebrek aan eigenheid toevlucht

PRIJSVRAGEN 1918 UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

WALBAASHUISJE.

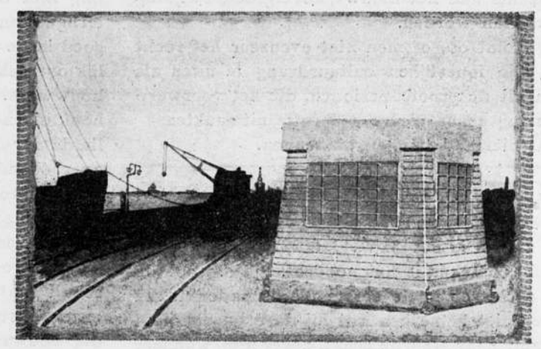

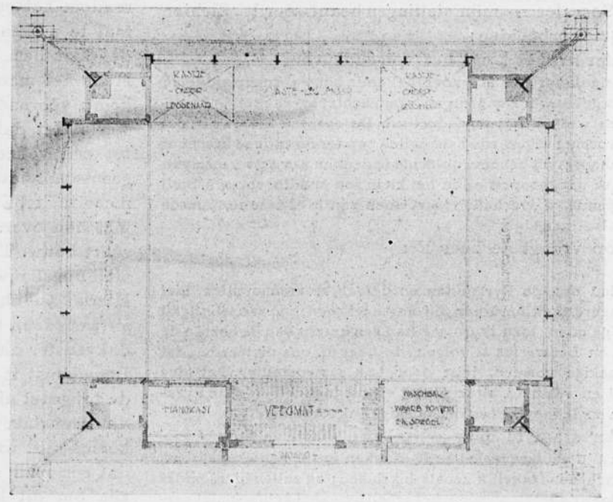

Motto „Mobiel", 1e prijs. Ont: G. v. d. Gaast te Utrecht.

kan doen nemen tot vroegere machtige bewegingen. Zoodat gezegd kan worden, dat er in de huidige samenleving reeds een zoo sterke kiem van een nieuwe cultuur bestaat, dat deze de aandacht op zich concentreert en dat, waar men geen twee heeren kan dienen, slechts aan het nieuwe, het eigene toewijding geschonken kan worden.

De vraag komt op, of men niet evenzeer het recht heeft om zijn innerlijken cultuurdrang te uiten als de volken uit de groote perioden, die het voorwerp van vereering eener vorige generatie uitmaakten.

En dit zal niemand kunnen ontkennen.

OVER BOUWKUNST.

De heer Rueter zegt in zijn critiek op mijn artikel in het B. W. d.d. 22 Febr. en 1 Mrt. l.l.: „Zeker is het noodzakelijk dat ook de architect in de eerste plaats nadenkt." Ik kan echter niet bemerken dat hij deze ongetwijfeld wijze les zelf naar waarde schat, zeker niet, wanneer ik de vragen nalees, waarmede hij — in navolging van Socrates — mijn stellingen beantwoordt. Ziehier eenige voorbeelden:

In mijn artikel komt het volgende voor:

„Zijn slank-oprijzende en overhellende bouwvormen middelen om een gebouw te doen imponeeren, achteroverhellende bouwvormen werken het tegendeel uit. De oorzaak hiervan is, dat deze vormen eigen zijn aan stoffen zonder intensieve kracht of samenhang; wij behoeven slechts te denken aan de vormen van zand- of aardhoopen en in het klein aan puddingvormen. Steil oploopende of overhellende vormen zijn in al deze stoffen zoo goed als onmogelijk."

Hierop vraagt de heer R.:

I.

„Zouden dus de Pyramiden en dergelijke monumenten, niet imponeeren? Ik herinner mij nog heel goed, hoe een twintigtal jaren geleden, toen ik de eer had een kursus van de heeren de Bazel en Lauweriks te volgen, de heer L. ons dicteerde „dat driehoekige vormen, juist door hun samenstelling, het idee kracht en vastheid uitdrukken" en dit toelichtte met de Pyramiden en de topgevel en driehoekige dakvormen."

Verder staat in mijn artikel:

„Toch zijn achteroverhellende vlakken in de bouwkunst soms practisch noodzakelijk zooals bij daken; zij zullen hier, omdat hun doel dadelijk spreekt, het schoon van het gebouw niet verstoren; aan imponeerends zal het gebouw echter winnen, wanneer de terugwijkende vlakken van het dak niet *overwegend van grootte,* noch *rondom op het gebouw* zijn aangebracht."

Hierop vraagt de heer R.:

II.

„Kan de heer Kr. mij bewijzen, wàárom „de einden van het dak steil moeten worden opgetrokken tot topgevels, wil een gebouw een monumentalen indruk maken".

„Is het aanbrengen van dakschilden *rondom het gebouw een beletsel* om dit monumentaal te maken, zooals bij het oude Raadhuis op den Dam, het Mauritshuis, het hoekgebouw van het Haarlemsche stadhuis en zoo vele, vele andere indrukwekkende gebouwen meer? zijn deze nu plotseling geen monumenten?"

Ik vermoed, dat de leerlingen van Socrates ZEd. antwoordden op diens wijze vragen. Ik wil dit den heer Theo Rueter ook doen.

I. De Pyramiden heb ik niet gezien, evenmin als ik „de eer had een 20-tal jaren geleden een cursus van de heeren de Bazel en Lauweriks te volgen." Maar als de pyramiden imponeeren, hetgeen ik mij wel kan voorstellen, is dit ook mogelijk door hun grootte, eenvoud, kleur, ligging en eerbiedwaardigen ouderdom. Dat de Boeroe-Boedoer en de vele monumenten in Engelsch-Indië zouden imponeeren, werpt mijn stelling niet omver. Wat deze tempels missen in hun terugwijkende hoofdlijnen hebben zij ruimschoots vergoed in de scherpe, loodrecht opstaande, herhaaldelijk overgekraagde detailvormen en het mooie beeldhouwwerk. In onzen tijd zijn steiloprijzende vlakken of hoofdlijnen en scherpe detailvormen de bijzondere voorliefde der „Amsterdamsche school". De meening, dat overhellende vlakken den indruk van bouwvalligheid vestigen, zou wel treurig zijn voor ons oud-Amsterdam, waar bijna alle gevels op de „vlucht" zijn gebouwd en die nog veelal overkragende verdiepingen en overstekende kroonlijsten vertoonen, waarachter het dak schuil gaat. Ook de Vakwerkbouw en een groot deel onzer Oost-Indische bouwkunst kunnen ons omtrent die bouwvalligheidsvrees geruststellen.

II. Natuurlijk is het aanbrengen van dakschilden rondom het gebouw geen beletsel om dit monumentaal te maken en beschouw ik met den heer Th. R. de door hem genoemde gebouwen als monumenten. Maar het monumentale effect zal naar het mij voorkomt, voornamelijk zijn oorzaak vinden in het muurwerk. Het dak zal die gebouwen wel mooier, meer tot een volledig geheel maken, doch niet bepaald grootscher indruk ervan uit doen gaan. [1]) Dit doen meer in 't bijzonder de hoogte en steilte der gevels, met hun overstekende kroonlijsten en hun bijzonder soort bouw. Topgevelbouw vermeerdert altijd nog de steil-opgebouwde hoogte.

Hierbij wil ik tevens de vraag van den heer R. beantwoorden, waarom de topgevel inplaats van het dakvenster aangebracht een fout moet heeten.

Bouwkunst is geen vrije kunst en daarom moet ook de topgevel niet worden aangebracht „ter versiering" van het dak, zonder logisch uit den bouw voort te komen; dit wil hier zeggen vanzelf te ontstaan doordat een paar schuine vlakken over 't huis heen gezet zijn om dit laatste met pannen of leien te kunnen dekken, in welk geval de einden van deze vlakken den muur driehoekig doen eindigen. Dit is de eenige ongekunstelde wijze van aanbrengen van topgevels. Natuurlijk zijn daarom weer niet alle huizen, die dit anders hebben, leelijk. Er kunnen immers nog zooveel andere schoonheids-factoren aanwezig zijn.

Ik geloof, dat hiermede voldoende is geantwoord op de bemerkingen des heeren Rueter. Er blijven natuurlijk altijd vragen, doch de beantwoording ligt voor de hand, als men tracht mijn gedachtengang te volgen. De heer R. schijnt mij echter toe, niet onbevooroordeeld tegenover mijn beschouwingen te staan, blijkens den aanhef, het slot en den toon zijner opmerkingen; dan is overeenstemming altijd moeilijk.

A. J. KROPHOLLER.

[1]) Ik stel mij voor dat, als door een brand de daken vernield werden, de ruïnen even grootsch zouden werken.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 22 MAART 1919. = No. 12.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Honorariumtabel voor Uitbreidingsplannen. — Hulpgebouw 2e H. B. S. voor meisjes aan de Beeklaan, door A. Schadee. — Prijsvragen. Wedstrijd voor de inrichting van het stadsgedeelte begrepen tusschen de Meirbrug, de Schoenmarkt, de Groenplaats en de Eierenmarkt te Antwerpen. — Rectificatie.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag van de Bestuursvergaderingen.

Het Bestuur van den B. N. A. heeft besloten geen verslag van zijn vergaderingen, zooals dit tot nu toe gebruikelijk was, in het weekblad te publiceeren.

Alleen belangrijke besluiten, die voor publicatie geschikt zijn, zullen in het blad worden opgenomen.

Indien het noodig is, zullen aan de leden mededeelingen worden gedaan in den vorm van een beschrijvingsbrief van de agenda der ledenvergadering.

Hierbij zal rekening worden gehouden met de vergadering der Gewestelijke Kringen.

Toelating van leden.

Vooruitloopende op de bepalingen van het nog vast te stellen Huishoudelijke Reglement, heeft het Bestuur bepaald, dat de leden gelegenheid zullen krijgen eventueele bezwaren tegen een candidaat-lid in te brengen.

Dit besluit steunt op den door de Fusiecommissie in haar rapport van 15 Augustus 1918 uitdrukkelijk geuiten wensch, deze bepaling bij de verkrijging van het lidmaatschap in te voeren (Zie het Fusie-rapport pag. 10, aanteekening Art. 4 § 8).

Naar aanleiding van dit besluit, zal het advies van de Commissie van Onderzoek tot toelating van twee candidaten, in den loop van de volgende week vertrouwelijk ter kennis worden gebracht van de leden van den B. N. A. die schriftelijk binnen twee weken hunne bezwaren tegen de toelating bij het Bestuur kunnen indienen.

Indien er bezwaren zijn, zal het Bestuur daarvan mededeeling doen aan de Commissie van Onderzoek.

De leden van den B. N. A. worden verzocht van deze regeling goede nota te nemen.

Eindexamen M. T. S. te Leeuwarden.

Tot gedelegeerde van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, bij de eindexamens van de Middelbaar Technische School te Leeuwarden is door het Bestuur benoemd de heer B. J. Ouëndag, Arch. B. N. A. te Amsterdam.

Bestuur Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland.

Tot lid van het Bestuur van den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland is benoemd de heer J. J. Cos, aannemer te Scheveningen.

Geschrift over uitbreidings- en bebouwingsplannen.

De Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en Uitbreidingsplannen in Noord-Holland is voornemens een klein geschrift over uitbreidings- en bebouwingsplannen uit te geven met een aantal reproducties van goede plannen. Zij zou de medewerking van ontwerpers van dergelijke plannen op hoogen prijs stellen en noodigt hen daarom uit ter reproductie geschikte teekeningen en fotografieën (glanzende) te willen toezenden.

In verband met den omvang van het geschrift is zij verplicht zich met de betrekking tot het aantal der reproducties te beperken; de Commissie stelt zich daarom voor uit de ontvangen teekeningen een keuze te doen.

Inzendingen worden bij voorkeur vóór 1 Mei ingewacht.

Namens de Commissie voornoemd.
Mr. Dr. J. VERSTEEG, *Voorzitter.*
A. KEPPLER, C. I. *Secretaris.*

Monumentenzorg. Bij Kon. besluit van 11 dezer zijn bij het Rijksbureau voor de Monumentenzorg benoemd:

a. met ingang van 16 dezer, tot onder-directeur G. de Hoog Hzn., thans architect bij dit bureau;

b. voor het tijdvak van 16 dezer tot 30 Juni 1920, tot architect-teekenaar J. H. Plantinga, b. i. te 's Gravenhage;

c. voor het tijdvak van 16 dezer tot 31 October 1819, tot opzichter-teekenaar A. A. Hoogzand, te Gouda.

Uit de 15e eeuw. Men meldt uit Zwolle aan de N. R. Crt. Bij de afbraak van het hotel „De Halve Maan", gelegen aan de Ossenmarkt te Zwolle, tegenover den ingang van O. L.

Vrouwenkerk, óp de plaats waar het huis van den Vicarus gestaan zou hebben, is een muurschildering te voorschijn gekomen onder een 5 mM. dikke kalklaag Zij moet dagteekenen uit de 15e eeuw. Voor de rijkscommissie is zij opgenomen door den heer Andreoli uit Den Haag, en den heer Hoefer uit Hattem, die haar lieten fotografeeren. v. H.

De bijslagen voor den volkswoningbouw.

Mr. G. Vissering, President van de Nederlandsche Bank, heeft in het avondblad van „de Telegraaf" van 22 Februari j.l. eenige opmerkingen geschreven over Nederland ten opzichte van het vraagstuk der inflatie.

Hij heeft hierbij ook den volkswoningbouw aangeroerd en uiteengezet hoe naar zijn meening er op den duur in ons land een groote ontwrichting van het economische leven zal komen, als de Staat en de gemeenten doorgaan met koopen en bouwen ongeacht hoe hoog de prijzen worden opgedreven. Daardoor worden zij de ergste opdrijvers van prijzen van goederen, en de voornaamste veroorzakers van inflatie.

Mr. Vissering schrijft:

Laten wij een voorbeeld uit velen nemen.

Een voorstel wordt gedaan in Amsterdam om een blok van 14 perceelen te bouwen, welke 87 woningen zullen opleveren. Vóór den oorlog zou dit blok f 255,000 hebben gekost; de kosten zijn thans f 361,000 hooger, dus in totaal f 616,000. Voorgesteld wordt die f 361,000 als Rijksbijdrage te vragen, ingevolge ministerieele circulaire van 29 Januari 1917; de huurprijzen moeten echter gesteld worden naar den maatstaf van de bouwkosten van vóór den oorlog; de hoogere kosten aan amortisatie en rente van die f 361,000 dienen dus volgens het voorstel voor $^3/_4$ door den Staat, voor $^1/_4$ door de belastingbetalers van de gemeente te worden gedragen.

Geen oogenblik aarzeling dus bij de gemeente om die buitengewoon veel hoogere prijzen voor den bouw te besteden; de 87 gezinnen, die in dit blok onderkomen zullen vinden, kunnen er door gebaat worden, maar wat beteekent een aantal van 87 gezinnen op de toeneming der bevolking van de groote steden, vóór den oorlog reeds tienduizend en meer zielen per jaar bedragende? En wat is het resultaat voor de groote massa-gezinnen, die niet op deze wijze dóór de gemeente worden geholpen? De gemeente komt hier op het terrein van den woningbouw en woning-exploitatie en laat zich door geen prijs afschrikken, en onderneemt willens en wetens eene zaak, welke in exploitatie een groot en doorloopend verlies moet opleveren; geen enkele bouwondernemer zou zich aan eene aldus opgezette zaak wagen; de gemeente drijft dus onvermijdelijk de prijzen omhoog; 60% van de bouwsom is dus al dadelijk als verlies te beschouwen; voor die 60% moet het geld opgebracht worden door de gemeenschap, ten deele den Staat, ten deele de belastingbetalers van de stad; voor zooverre belastingbetalers dit niet direct opbrengen, geschiedt dit door leening, welke wederom door belastingbetaling moet worden afgelost. Hoewel hier dus een productief doel wordt nagestreefd, is de geldelijke uitkomst toch zoodanig, dat kapitaal van de gemeenschap daarbij verloren wordt tot een grooter bedrag dan de aanwinst in productieve goederen, en door deze handelwijze worden bovendien de prijzen voor vele anderen ook sterk opgedreven. 1)

Dit geval wordt slechts vermeld als een voorbeeld.

Terwijl men met grond mag beweren, dat geen inflatie werd geboren vóór ons land door ruil van goederen tegen bankbiljetten, waarvoor goud in de plaats kwam, of waarvoor eene later betaalbare vordering op derden buiten het land werd verkregen, wordt daarentegen in ons land kunstmatig koopkracht wel gekweekt door Staat en gemeenten, die, onafhankelijk van economische uitkomsten, tot iederen prijs als kooper in de markt optreden; deze kunstmatige koopkracht kweekt onvermijdelijk inflatie, te weten overmatige prijzen en overmatige circulatie van bankbiljetten.

En dit werkt als een verkeerde cirkelgang op het geheele maatschappelijke leven terug. Loonen moeten verhoogd worden, omdat prijzen zijn gestegen; mede wegens de grootere uitgaven als gevolg van de hoogere loonen moeten de Staat en de gemeenten meer leenen, en de gemakkelijke wijze, waarop zij geld kunnen opnemen, doet Staat en gemeenten met des te minder aarzeling als groot-kooper en groot-aanbesteder in de markt optreden, ondanks verhooging van prijzen; de levenskosten worden daardoor voor de burgerij weder verhoogd, en andermaal moeten de loonen hooger worden gesteld om de inkomsten in gelijke verhouding met de vermeerderde uitgaven te doen blijven.

Aan dien verkeerden cirkelgang kan slechts een einde komen, indien zuinigheid wordt betracht en inkrimping van uitgaven wordt verkregen. Maar dan niet alleen door de burgers individueel, maar ook door den Staat en de gemeenten: want blijven deze laatsten op dezelfde wijze voortgaan, dan zal de besparing der burgers tot geen resultaat voor de gemeenschap in haar geheel kunnen leiden; immers, dan wordt aan de kunstmatig opgezette koopkracht geen einde gemaakt en maakt de inflatie toch verderen voortgang.

Onder den druk der oorlogsomstandigheden hebben die publiekrechtelijke lichamen op verwonderlijk gemakkelijke wijze geld kunnen leenen, wat natuurlijk een prikkel tot lichtvaardigheid werd; dit kan niet zoo blijven; eenmaal moet dit vastloopen; in normale omstandigheden zou de disconto-schroef van de circulatiebank als rem kunnen werken; onder den druk van de oorlogsnoodzaak is deze tijdelijk werkeloos geworden, evenals in andere landen; dan is het echter ook de plicht van de circulatiebank om op andere wijze een rem aan te leggen, opdat niet voortdurend met door haar verschafte biljetten verder op dezen roekeloozen weg kan worden voortgegaan. Daarom heeft de Nederlandsche Bank reeds op 14 Februari eene waarschuwende stem laten hooren. 1)"

---

1) Die steun van het Rijk, in uitzicht gesteld bij de circulaire van den minister van 29 Januari 1917 is nader geregeld bij Kon. besluit van 11 September 1917 (Stbl. 584). Volgens dit besluit draagt de Staat in deze zaak tot 1 Januari 1922 de 75 pCt. van de annuïteit over gemeld bedrag van f 361.000, waarmede de kosten van 1914 worden overtroffen; na 1922 valt die hoogere annuïteit dus geheel ten laste der gemeente Amsterdam. De gemiddelde huur der woningen wordt op den voet van vóór den oorlog (f 255.000) bepaald op f 4.21 per week; volgens de inderdaad te besteden som zou deze gemiddelde huur moeten bedragen f 10.17. Iedere huurder in dat blok huizen verkrijgt dus van de gemeente een jaarlijksch geschenk van f 310.—, dat door de gemeenschap moet worden opgebracht!

1) De directie van de Nederlandsche Bank heeft bepaald, dat gemeentelijk crediet-papier, hetzij in den vorm van wissels, hetzij in dien van promessen of anticipatie-biljetten, van 1 April 1919 af bij de Bank slechts zal kunnen worden geplaatst tegen het disconto, voor promessen geldend, en wat de anticipatie-biljetten betreft, kunnen worden in beleening gegeven tegen eene rente, ten minste gelijkstaand met het promessen-disconto. Naar aanleiding van de veelvuldige uitgifte in den laatsten tijd van dit papier, brengt de Nederlandsche Bank in herinnering, dat zij zich wijders voorbehoudt om harerzijds te bepalen, hoeveel van dat papier zij wil nemen, en het slechts te nemen, nadat zij bevredigende inlichtingen zal hebben ontvangen omtrent den looptijd van het papier en het tijdstip en de wijze waarop dit zal worden afgelost of omgezet in eene leening.

HONORARIUMTABEL VOOR UITBREIDINGSPLANNEN.

In het jaar 1918 werd door den Bond van Ned. Arch. een rondschrijven gericht tot zijn leden met het verzoek formulieren in te vullen waardoor eenigszins stelselmatig zoude kunnen worden opgemaakt welke honoraria werden genoten voor het opmaken of samenstellen van uitbreidingsplannen.

Vele uiteenloopende gegevens werden ter beschikking van het Bestuur gesteld. Aangezien de gelegenheid voor 't Bestuur ontbrak om daaruit eene bruikbare algemeene tabel op te maken, werd deze taak door een der leden opgevat.

Het resultaat van die studie wordt bij deze voorgelegd aan het oordeel van alle leden van den B. N. A. die op dat gebied eenige ondervinding hebben. Het is te wenschen dat vooral de bezwaren die dit concept hoogstwaarschijnlijk nog aankleven, door de lezers onder de algemeene aandacht zullen worden gebracht. Wellicht vindt de ontwerper daarin aanleiding tot herziening, of tot nadere opheldering. — Aldus voorbereid zal het Bestuur gelegenheid kunnen vinden om deze materie, die dringend afdoende regeling vereischt, op eene a.s. ledenvergadering te kunnen behandelen.

De ervaring door velen opgedaan zal wel zijn, dat de arbeid verbonden aan een eenigszins ernstig doorwerkt uitbreidingsplan meestal veel meer tijd kost dan vooraf is geschat. Daartegenover staat, dat vele gemeenten niet wenschen redelijke bedragen daarvoor beschikbaar te stellen, daar de gemeentelijke financiën dit bezwaarlijk maken. Het gevolg is geweest dat voor te geringe bedragen de arbeid werd aangepakt, maar met te weinig kennis en te weinig studie uitgevoerd. Zoodat het kleine bedrag aan honorarium ook mogelijk verloren moet worden beschouwd.

Eene weloverwogen regeling door den B. N. A. zal die zaak in een beter spoor kunnen brengen. Ook zal daarbij duidelijk omschreven dienen te worden wat en in welken vorm nu zulk een opdracht moet geleverd worden, zoowel voor gemeentebesturen als voor particulieren of maatschappijen, die ons opdragen tuindorpen, villaparken, of stedelijke bebouwingen te ontwerpen.

REGELING BETREFFENDE DE BEHANDELING VAN UITBREIDINGSPLANNEN IN VERBAND MET DE WONINGWET. BINDEND TE STELLEN BIJ DE TOEPASSING DER HONORARIUMTABEL VAN DEN B. N. A.

Teneinde de vergelijking en beoordeeling te vergemakkelijken dienen de navolgende schalen te worden aangehouden:

1 op 10.000 — Spinwebkaart der hoofdverkeerswegen.
1 : 2500 het uitbreidingsplan voor de Gemeente enz.
1 : 1000 de verkaveling met uitgewerkte rooilijnen, de bouwblokken verdeeld in enkele woningen; — ook de situatiekaarten voor bouwplannen.
1 : 500 Situatieteekeningen ten behoeve van bestekken, waarbij rioleering, beplanting, straataanleg enz. wordt aangeduid.

Behandeling der teekeningen:

Het uitbreidingsplan wordt bewerkt op linnen calques van de kadastrale kaarten, schaal 1 op 2500.

Bij het calqueeren worden alle gebouwde perceelen met verdunde inkt donker ingevuld. Aldus zijn alle aanwezige bouwwerken zwart zichtbaar ter beoordeeling op den lichtdruk, die (zwart op wit) gemaakt wordt van de calque der kadastrale kaart. Alle kadastrale nummers moeten bij het calqueeren worden ingeschreven. Ter plaatse moeten de nieuwste bouwwerken worden opgenomen en op de calque bijgewerkt.

Een stel witte lichtdrukken dient als terreinkaart; (veldkaart) daarop worden bij de opnamen in natuur de aanteekeningen gesteld.

Een tweede stel afdrukken dient als eigenaarskaart, — aan de hand van de lijsten der eigenaars op 't kadaster saamgesteld, wordt de grens van elken eigenaar op eigenaardige wijze met kleur aangeduid.

En derde stel dient om het ontwerp in potlood te teekenen, en in kleur af te werken. Dit stel wordt met authoriteiten bestudeerd (B. en W.) en na overeenstemming gekregen te hebben, wordt hierover de linnen calque gelegd, en het plan met zwaardere lijnen getrokken over het kadastrale plan.

Alléén ontwerpen, die het complete kadastrale plan als ondergrond vertoonen hebben eenige waarde voor den beoordeelaar. Hoe wil men anders beoordeelen, welke hinderpalen aanwezig zijn, hoe de eigenaars getroffen worden, in welke richting de grenslijnen staan tenopzichte der straten of wegen! Ook is aldus met de eigenaarskaart daarnaast gelegd vast te stellen of meer dan $^1/_3$ van één eigenaar voor openbaar verkeer wordt bestemd.

De werkkaarten worden zoo min mogelijk gerold, maar in kleinen vakken verdeeld — gevouwen — al of niet op linnen geplakt.

De af te leveren kaarten worden op linnen geplakt gevouwen in veelvouden van de maten 22 × 33 cM. (overeenkomende met maat van alle geschreven bescheiden van de departementale, provinciale, gemeentelijke besturen). Deze platte kaarten zijn handig voor 't bewaren, en voor 't uitleggen ter tafel.

De kaarten worden steeds zoo op 't papier gebracht, dat het Noorden naar boven is gericht. Elke kaart wordt van een windroos of noordpeil en een geteekende schaal voorzien waardoor eventueel krimpen is na te gaan. Bij de voltooïing wordt de datum er op geplaatst.

De honorariumtabel van den B. N. A. betreffende uitbreidingsplannen veronderstelt overeenstemming met de hier omschreven werkwijze.

OVEREENKOMSTEN INZAKE HET ONTWERPEN VAN UITBREIDINGSPLANNEN.

Alle noodige of beschikbare statistische gegevens worden door, of op kosten van den opdrachtgever verzameld en ter beschikking gesteld.
Vanwege den opdrachtgever worden vervaardigd de noodige calques op linnen van de bestaande *Kadastrale kaarten*, zoo noodig bijgewerkt, en verder gedurende den studietijd bijgehouden; te weten een overzichtskaart schaal 1 op 10.000 en de overige werkkaarten 1 op 2.500.
Eveneens worden vanwege den opdrachtgever bezorgd, die waterpassingen, die blijken noodig te zijn, zoowel van de oude of nieuwe wegen als van de terreinen, welke in studie zijn te nemen.
De opdrachtgever laat de lichtdrukken vervaardigen die noodig zijn voor de studie, en eveneens die van de voltooide plannen, welke daarna door de zorgen en op kosten van den ondergeteekende in twee exemplaren worden bijgekleurd.
De opdrachtgever bezorgt de *Eigenaarskaart* met het administratief daaraan verbonden werk van de lijsten en omschrijving van het *Bouwverbod*; daarmee is bedoeld een afdruk van de kadastrale kaarten 1 op 2.500 waarbij registers van eigenaars, terwijl elke eigenaar met eigenaardige kleur is aangeduid.
De architect maakt studie van het terrein en van de technische en economische elementen, die den grondslag vormen voor het plan; hij stelt zich in verbinding met authoriteiten, instellingen of particulieren voor zoover dat voor een praktisch plan noodig is; hij voert echter geen onderhandelingen zonder bijzondere opdracht van den algemeenen opdrachtgever. Het schetsontwerp, zoowel dat van de algemeene verkeerswegen, als dat van het uitgewerkte plan, wordt in potlood met opdrachtgever besproken en zoo noodig gewijzigd; daarna wordt het plan verder voltooid in verband met een Memorie van Toelichting daaraan toegevoegd.

SCHEMA HONORARIUMTABEL VOOR UITBREIDINGSPLANNEN.

Verdeeling der uitbreidingsplannen over 3 klassen.

Eerste Klasse. Voor landelijke gemeenten.
Daarbij zullen de werkzaamheden van VI, VIII, IX en X (zie hieronder) in den regel vervallen; weinig intense bebouwing.

Tweede Klasse. Kleinere steden, met open voorsteden, of grootere en talrijke landelijke kommen; waarbij alleen IX en X kunnen achterwege blijven; tenzij men aan alle eischen van de Woningwet wil voldoen — alsdan vallen de plannen in de 3e klasse.

Derde Klasse. Indien voor landelijke of stedelijke bebouwingen aan alle eischen van de Woningwet moet worden voldaan, en bouwverbod moet worden gelegd, dan vallen de werkzaamheden onder deze klasse; het honorarium wordt alsdan automatisch hooger door de meerder geeischte werkzaamheden, zie vooral kolom VIII. Indien de schaal 1 op 2500 hier algemeen geldt, kan die voor X verkaveling 1 op 1000 gebracht worden.
Indien de karakteristiek eener gemeente zeer uiteenloopend is, zal het redelijk zijn, naar gelang van de oppervlakten in H.A. de verschillende deelen, de verschillende groepwerken uit te voeren, en dien overeenkomstig te honoreeren.

Bij de behandeling van alle werken in deze klasse moeten alle eischen van de woningwet worden doorgevoerd en de verkaveling van bouwblokken in perceelen over het geheele plan worden aangegeven.

Omschrijving der Werkzaamheden.
De werkzaamheden worden in navolgende groepen verdeeld, ten einde die zoo noodig in een overeenkomst te noemen en het honorarium dien overeenkomstig vast te stellen.

I. De hoofdverkeerswegen in verbinding met de omgeving: zoowel (internationaal) intercommunaal, te land en te water; normale schaal 1 op 10.000; daarbij toekomstige tramwegennet op te nemen.

II. Aanduiding der bijzondere bestemming van de wijken als woonwijken, industriewijken, arbeidersbuurten, tuinstad aanleg- openbebouwing- parkreserven enz. Deze kaart in kleuren bewerkt op de hoofdverkeerswegen als ondergrond. 1 op 10.000.

III. Spinwebkaart waarop de verdere verdeeling door hoofd en secundaire verkeerswegen is aangegeven-, waarop nog in 't midden wordt gelaten de nadere detail aanduiding van de woonwegen enz. Deze kaart veronderstelt dat de ontwerper toch reeds in schets het tracée van de belangrijkste bouwblokken voor het geheele plan heeft aangelegd. 1 op 2500.

IV. Dezelfde kaart als grondslag nemende wordt voor het definitieve uitbreidingsplan eene kaart gemaakt, waarvan zooveel noodig de bouwblokken alle zijn voltooid, in verband met de bijzondere bestemming.

V. Het trekken van de rooilijnen zoowel van voorgevels als achtergevels, stelt dan ook vast waar voortuinen moeten komen, of inpandige perceelen toegelaten zijn.

VI. De dwarsprofielen ontwikkelen zich uit de vorige kaart, en zullen bij meer saamgedrongen stedelijke bebouwing bijzondere aandacht verdienen in verband met studie van- en kritiek op de bouwverordening.

VII. De omschrijving van de perceelen waarop bouwverbod wordt gelegd steun op kaart V de betreffende lijsten met kaart VIII volgens de voorschriften der Woningwet te bewerken.
Deze arbeid wordt niet verricht indien het plan van IV en V alleen als rooilijnen door den Raad wordt vastgesteld.

VIII Eigenaarskaart, die duidelijk in kleur de verschillende grenzen der eigendommen aanduidt, wordt op kosten van den opdrachtgever eventueel vervaardigd; het is afhankelijk van de nadere detailleering van kaart IV en V of deze kaart noodig is, en of de eigendomgrenzen al of niet in aanmerking worden genomen bij het tracée.
Het karakter van de omstandigheden, waarin het plan wordt gemaakt, moet dit beslissen.
Het in de tabel aangegeven honorarium heeft betrekking op den meerderen arbeid, die aan het gansche ontwerp moet worden besteed.

IX Een stratenlijst met omschrijving zooals die volgens de Woningwet voor het bouwverbod wordt vereischt. Deze houdt dus ook verband met de dwarsprofielen VI.

X Verkaveling van een gedeelte — of van alle bouwblokken wordt in den regel niet vereischt, hoewel het noodig is dat de ontwerpen voor kaart IV - V - VI ter eigen oriëntatie eenige blokken van typisch karakter heeft verkaveld, ten einde zich van hunne bruikbaarheid te verzekeren.—

XI In de toelichting wordt een beredeneerend overzicht gegeven van de geheele ontwikkeling van het plan en de belangrijkste overwegingen die daarbij hebben gegolden.

TOELICHTING BIJ HET GEBRUIK VAN DE HONORARIUMTABEL VAN UITBREIDINGSPLANNEN.

Het honorarium is in deze tabel opgegeven voor de verschillende onderdeelen van den te verrichten arbeid. De cijfers zijn vastgesteld in een periode toen het bedrag der salarissen aan het technische personeel nog ongeveer gelijk was aan dat van vóór den oorlog. Bij het gewone Architecten honorarium zijn deze onderdeelen tot een totaal in de laatste kolom aangeduid tezamen geteld als hoofdcijfer beschouwd. Daartoe bestaat hier minder aanleiding, omdat de onderdeelen over 't algemeen zeer verschillend van karakter zijn, ook het werk verschillend van omvang is. Voor elk geval zal men dus hebben vast te stellen welke der kolommen I tot X in toepassing komen. Daarbij staat niet vast dat de cijfers uit dezelfde horizontale reeks te nemen zijn. B.v. Een gemeente heeft 250 H.A. oppervlak, als dan een uitbreidingsplan wordt gemaakt, zullen 1 en 2 gerekend worden over 250 H.A.; maar hoogst waarschijnlijk zal de studie genoemd in 3 en 4 over een aan-

TABEL VOOR DE BEREKENING VAN HET HONORARIUM.

Aangeduid in guldens per Hektare.

Oppervlak in Hektaren.	GROEPEN DER WERKZAAMHEDEN.											Totaal maximum honorarium.
	I. Hoofdverkeerswegen 1 op 10.000.	II. Bestemming der wijken 1 op 10.000.	III. Spinwebkaart 1 op 2500.	IV. Bouwblokken uitgewerkt 1 op 2500.	V. Rooilijnen voor- en achtergevel 1 op 2500.	VI. Dwarsprofielen over wegen en bouwblokken 1 op 500.	VII. Bouwverbodlijsten.	VIII. Eigenaarskaart 1 op 2500.	IX. Stratenlijst met omschrijving karakter.	X. Verkaveling.	XI. Toelichting.	
Klasse I.												
10-100	*f* 0,50	0,10	2	2,50	0,30	—	0,15	—	—	—	0,70	*f* 6.25
100-1000	„ 0,30	0,10	1	2	0,25	—	0,10	—	—	—	0,50	„ 4.25
1000-10000	„ 0,25	0,10	1	1,75	0,20	—	0,10	—	—	—	0,40	„ 3.80
Klasse II.										Schaal (1 op 2500)		
10-100	*f* 0,50	0,15	2	2,50	0,60	0,40	0,15	2,50	—	2,00	1,25	*f* 12.05
100-1000	„ 0,30	0,15	1	2	0,50	0,25	0,10	2,00	—	2,50	1,00	„ 9.80
1000-5000	„ 0,25	0,15	1	1,75	0,40	0,15	0,10	1,75	—	2,00	1,00	„ 8.55
Klasse III.										Schaal (1 op 1000)		
10-100	*f* 0,50	0,20	2	2,50	0,60	0,70	0,15	2,50	—	5,—	2,—	*f* 16.15
100-500	„ 0,30	0,20	1	2	0,50	0,50	0,10	2,—	—	4,50	1,50	„ 12.60
500-1000	„ 0,25	0,20	1	1,75	0,40	0,40	0,10	1,75	—	3,—	1,50	„ 10.35

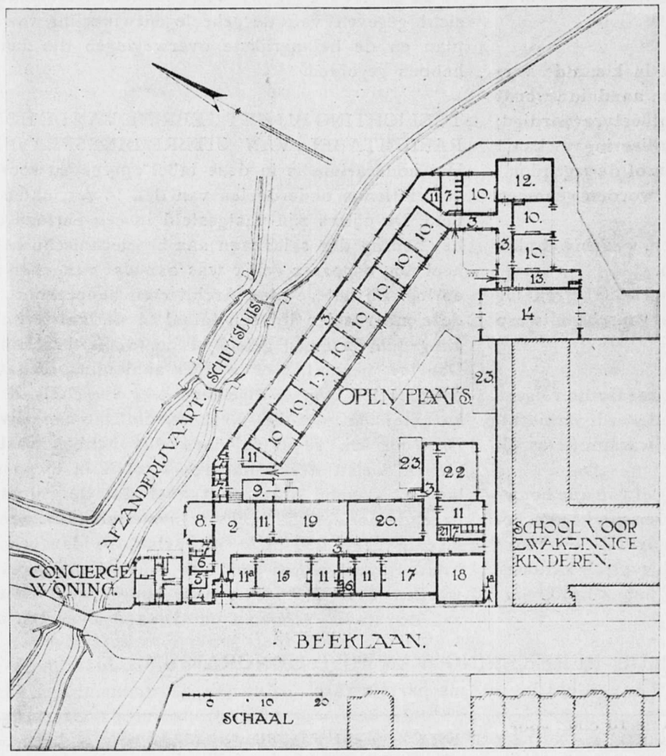

RENVOOI.

1. Hoofdingang.
1a. Ingang voor de leerlingen.
2. Vestibule.
3. Gangen.
4. Portier.
5. Wachtkamer.
6. Bibliotheek.
7. Waschvertrekken en W.C.'s.
8. Docenten.
9. Directrice.
10. Leeslokalen (11 stuks).
11 en 11a. Bergplaatsen.
12. Aardrijksk. en Combinatielokaal.
13. Kleedkamer.
14. Gymnastieklokaal.
15. Aardrijkskunde en Combinatielokaal (1e en 2e schooljaar).
11a en 15. Lokaal voor Praktische Scheikunde.
16. Amanuensis.
17. Leerlokaal voor Natuur- en Scheikunde.
18. Leerlokaal voor Handwerken.
19. Lijnteekenlokaal.
20. Handteekenlokaal.
21. Donkere kamer.
22. Leeslokaal voor Natuurlijke Historie.
23. Rijwielbergplaats.

Hulpgebouw 2e H. B. S. voor meisjes aan de Beeklaan te 's Gravenhage.

Hulpgebouw 2e H. B. S. voor meisjes aan de Beeklaan te 's Gravenhage.

merkelijk kleiner oppervlak worden doorgevoerd. Het is dus redelijk om ook b.v. als de uitbreiding 60 H. A. meet voor het plan der bouwblokken, dat de hoeveelheid van 60 HA. wordt vermenigvuldigd met het honorarium cijfer uit de bovenste reeks namelijk van 1 tot 100 H.A. Met dit inzicht is deze tabel in haar geheel te gebruiken.

De drie klassen waarin de plannen als typen verdeeld zijn, hebben alléén invloed op de kolommen III, IV en V; daar deze studie zeer verschillend is van omvang in verband met het landelijk of stedelijk karakter. Aan dat verschil wordt tegemoet gekomen door de bedoelde bedragen te vermenigvuldigen met 3, 4, 5, enz. Door het zuiver mechanische werk zooveel mogelijk buiten dezen werkkring te houden wordt de beoordeeling voor den Architect beter mogelijk, en stelt hem niet in zoo'n groote mate aan risico bloot.

In die lijn verdient het aanbeveling om het opmaken van eigenaarskaarten en de lijsten van het bouwverbod door administratieve of technische beambten in gemeentedienst te doen bewerken.

Deze tabel heeft het bezwaar dat het honorarium bij de 200 HA. en de 500 H.A. enz. telkens een sprong achteruit maakt; daaraan is tegemoet te komen door langs grafischen weg eene tabel op te stellen waartusschen veel meer aansluitingspunten worden opgegeven.

De samenstelling van zulk een gedetailleerde tabel is echter eerst verantwoord, als de leden van dit schema hebben kennis genomen, hun oordeel daarover hebben gezegd, en zoo noodig na aangebrachte wijzigingen tot de vaststelling hebben besloten.

HULPGEBOUW 2e H. B. S. VOOR MEISJES AAN DE BEEKLAAN TE 'S-GRAVENHAGE.

Op 30 April 1917 werd, ingevolge een reeds geruimen tijd geleden, door de Commissie van Toezicht op het Middelbaar Onderwijs gegeven advies, door Burgemeester en Wethouders een voorstel in den Raad gebracht om een tweede H. B. S. voor meisjes te stichten; de school te stichten op een terrein nabij het Afvoerkanaal en te beginnen in de hulpschool aan de Van den Eijndestraat.

Hiertoe werd dd. 7 Mei d.a.v. besloten en de hulpschool, bevattende 8 gewone leerlokalen, werd voor den cursus 1917/1918 in gebruik genomen.

Voor den cursus 1918/1919 moest kunnen worden beschikt over een grooter hulpgebouw, en wel over een als aangegeven op bijgaand plan, zonder de 4 lokalen

Hulpschool 2e H. B. S. voor meisjes aan de Beeklaan te 's Gravenhage.

op den Oosthoek, welke voor den cursus 1919/1920 zullen moeten worden bijgebouwd.

Eind Februari 1918 werd opdracht ontvangen een ontwerp op te maken, half Maart werd dit ingediend, 20 April werd het goedgekeurd en half Mei werd bij onderhandsche prijsaanvrage een bedrag van ± f 146.000 voor de school en ± f 8.000 voor de woning bedongen door de firma E. Warffemius & Co. alhier.

Deze firma begon het werk op 1 Juni en leverde het ongeveer gereed op, in het midden van Augustus.

Het gebouw werd gemeubileerd en begin September werd de cursus gevestigd.

Het gebouw is geconstrueerd als vakwerk, waartusschen drijfsteen op zijn kant, dik ± 10 c.M., voor de buitenmuren aan één zijde, voor de binnenwanden aan twee zijden bepleisterd.

De buitenwanden zijn bekleed met gerabat vuren dik 24 m.M. breed 18 c.M. gebeitst en met eenig schablonenwerk behandeld.

Voor grondaanvulling, onvoorzien, toezicht en onkosten is te rekenen op een bedrag van ± f 11.700.—, totale bouwkosten dus ± f 166.000.—.

De school is voorzien van centrale verwarming, aangesloten op de ketels van het nabijgelegen hoofdgemaal der rioleering, waar thans meer electrisch dan met stoommachines gewerkt wordt.

Niettemin heeft de centrale verwarmingsaanleg een uitgave gevorderd van ± f 37.000.—.

De electrische verlichting en de installatie van het natuurkundelokaal kostte ± f 9.000.—.

De inventaris en de electrische schelinrichting ± f 41.000.—.

De bouw heeft aldus gekost ± f 10.65 per M^3 ombouwde ruimte en ± f 82.— per M^2 zonder, respectievelijk ± f 14.50 en ± f 110.— inclusief centrale verwarming en electrische verlichting.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat het tot stand brengen van een gebouw als dit in zoo'n beknopten tijd veel zorg heeft gekost aan den Werktuigkundigen Ingenieur der Gemeentewerken N. Smits en aan ondergeteekende,

Architect Afd. Chef b/d Gemeentewerken,
A. SCHADEE.

PRIJSVRAGEN.

WEDSTRIJD VOOR DE INRICHTING VAN HET STADSGEDEELTE BEGREPEN TUSSCHEN DE MEIRBRUG, DE SCHOENMARKT, DE GROENPLAATS EN DE EIERENMARKT TE ANTWERPEN.

PROGRAMMA.

1. Voorwerp van den Wedstrijd.

Artikel 1. De Studiecommissie tot inrichting van de Antwerpsche agglomeratie schrijft een openbaren wedstrijd uit, ten einde de beste ontwerpen te verkrijgen voor de inrichting van het stadsgedeelte begrepen tusschen de Meirbrug, de Schoenmarkt, de Groenplaats en de Eierenmarkt, te Antwerpen, en rekenschap houdende met alle schikkingen en aanleggingen, welke wenschelijk zijn om het esthetisch uitzicht dezer openbare wegen te verzekeren.

Art. 2. Het ontwerp zal de inrichting en den aanleg omvatten van al de gronden begrepen onder art. 1 en door een roode afgrenzingslijn op het kadastraal plan van Antwerpen, ter schaal van 1/500, aangeduid.

Art. 3. Dit plan zal den mededingers, te beginnen met 20 Maart 1919, op hunne aanvraag en tegen betaling van de som van tien frank, worden verstrekt ten bureele van de Studie-commissie voor inrichting van de Antwerpsche agglomeratie, Schuttershofstraat 59, te Antwerpen.

Art. 4. Het staat den mededingers vrij varianten in te dienen, welke met verschillende mogelijkheden van uitvoering overeenstemmen.

2. Vereischte teekeningen en stukken.

Art. 5. De mededingers moeten aan de jury volgende teekeningen en stukken overhandigen:

a) Het gezamenlijk ontwerp van het stadsgedeelte, schaal 1 à 500.

b) Volledige lijnrichtingsplans, met maten en beschrijving, en op dezelfde schaal, van de Schoenmarkt, de Meirbrug, de Eierenmarkt en gebeurlijk ook van de Beddenstraat en Hespenstraat.

c) Alle schetsen, perspectieven en gedeeltelijke plan-

nen welke het goede begrip van hun ontwerp kunnen vergemakkelijken.

d) Een bondig verslag tot opheldering.

3. *Bijzondere onderrichtingen.*

Art. 6. De mededingers mogen zich niet kenbaar maken. In plaats van hunne handteekening, zullen zij op hunne ontwerpen en verslagen een merk of kenspreuk zetten, te herhalen op de buitenzijde van eenen gezegelden omslag bij hunne stukken te voegen en waarin naam en adres van den inzender of, in geval van samenwerking, van de inzenders zal opgegeven zijn.

Art. 7. De teekeningen moeten op karton geplakt of op raam bevestigd zijn.

Art. 8. De commissie zal de grootste zorg dragen voor de ontwerpen, maar zij verwerpt alle welkdanige verantwoordelijkheid aangaande de verzending der ontwerpen, hunne openbare tentoonstelling en terugzending.

4. Sluiting van den wedstrijd.

Art. 9. De wedstrijd wordt op Zaterdag 24 Mei 1919 gesloten.

Art. 10. De plans met de verslagen mogen afgegeven worden ten kantore van de studiecommissie tot inrichting van de Antwerpsche agglomeratie, Schuttershofstraat 59, tot Zaterdag 24 Mei 1919, ten 4 ure namiddag. Bij verzending per spoorweg, moeten de kartons, vóór hetzelfde uur, vrachtvrij verzonden worden aan het adres van den heer Voorzitter van de Studiecommissie tot inrichting van de Antwerpsche agglomeratie, Schuttershofstraat 59, te Antwerpen.

5. Premiën.

Art. 11. De volgende premiën kunnen toegekend worden:

Een eerste prijs van	2000 fr.
Een tweede prijs van	1000 „
Een derde prijs van	500 „

Art. 12. De premiën zullen slechts toegekend worden ingeval er ontwerpen van voldoende waarde ingezonden zijn. De Jury behoudt te dien opzichte alle vrijheid, evenals zij ook het geheele bedrag der prijzen zal mogen verdeelen op die wijze die het best overeenstemt met de waarde der ingeleverde plans.

Art. 13. Na uitspraak van de Jury, zullen de omslagen der ontwerpen geopend, en de namen der bekroonde mededingers afgekondigd worden.

6. Jury.

Art. 14. De Jury is samengesteld uit zes leden:

1o) Baron Delbeke, Voorzitter der Studiecommissie tot inrichting van de Antwerpsche agglomeratie, voorzitter van de Jury.

2o.) een vertegenwoordiger van de Koninklijke Maatschappij van Bouwkunde, te Antwerpen.

3o.) een vertegenwoordiger van de „Kring van Bouwkunde", te Antwerpen.

4o.) een lid aan te wijzen door de „Société centrale des Architectes", te Brussel.

5o.) Een lid aan te wijzen door de „Koninklijke Commissie van Gebouwen en Landschappen."

6o.) een lid aan te wijzen door de „Union des Villes et Communes Belges".

Art. 15. Ingeval een jurylid belet is, zal de heer Voorzitter der Studiecommissie een plaatsvervanger aanduiden.

Art. 16. De heer J. Schobbens, greffier van de Provincie Antwerpen, algemeen secretaris van de Studiecommissie, en de heer P. Deheem, eerstaanwezend ingenieur van Bruggen en Wegen, secretaris van de Commissie, zullen de jury bijstaan, maar zonder stemberechtigd te zijn.

7. Eigendom.

Art. 17. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de Studiecommissie tot inrichting van de Antwerpsche agglomeratie, die er naar believen zal mogen gebruik van maken.

De ontwerpen zullen geheel of gedeeltelijk kunnen uitgevoerd worden, zonder medewerking van den inzender en zonder dat deze eenig eereloon of eenige vergoeding zal kunnen eischen, ten welken titel het ook zij.

Art. 18. De niet bekroonde ontwerpen zullen met het oog op eene gedeeltelijke uitvoering kunnen aangeschaft worden mits een vaste som van 300 frank.

8. Tentoonstelling en terugzending der ontwerpen.

Art. 19. Na uitspraak van de Jury, zullen al de ontwerpen openbaar tentoongesteld worden te Antwerpen, gedurende minstens 15 dagen.

Plaats en dagen der tentoonstelling zullen door de dagbladen aangekondigd worden.

Art. 20. Onder voorbehoud gemaakt bij art. 18 zullen bij het sluiten der tentoonstelling, de niet bekroonde ontwerpen aan derzelver inzenders teruggegeven worden, indien deze hun adres opgeven, en op kosten van de Studiecommissie.

Art. 21. De ontwerpen, die binnen de drie maanden na het sluiten der tentoonstelling, niet zullen teruggeëischt zijn, zullen van rechtswege het eigendom van de Studie-commissie blijven.

De heer André de Ridder, bijgevoegd secretaris van het Bureel van de Studiecommissie, zond ons dit programma, met de mededeeling bereid te zijn verdere inlichtingen te verstrekken, indien eenige Nederlandsche architecten iets voor mededingen gevoelen.

RECTIFICATIE.

In het art. over de knikformules van Euler en Tetmayer in het voorgaande nummer zijn de volgende zetfouten blijven staan.

Achter het woord „welke" in den 3en regel ontbreekt het woord *belasting*.

In de eerste formule ontbreekt het kwadraatteeken achter L.

In de formule tweede kolom 15e regel van boven moet de bovenste F een E zijn.

In de tweede kolom 9e regel van onderen staat: $\frac{L}{i} > 105$ moet zijn: $\frac{L}{i} < 105$.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 29 MAART 1919. = No. 13.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Ir. J. E. van der Pek, B. I., door Joseph Th. J. Cuypers. — Over den wiskundigen grondslag in de levende natuur, door W. J. M. van de Wijnpersse.

OFFICIEEL GEDEELTE.

HERZIENING HONORARIUMTABEL.

De Commissie, benoemd op 25 September 1918, belast met de voorbereiding van de herziening van het architectenhonorarium, zal thans een voorstel uitwerken tot verandering van de honorariumtabel en de daarop betrekking hebbende regelen.

Zij zou daarbij gaarne gebruik maken van de ervaringen, die de architecten met het gebruik van de tabel en regelen in den bestaanden vorm hebben opgedaan.

Zij noodigt daarom alle leden uit, naar hun oordeel noodzakelijke wijzigingen, zoowel van formeelen als van redactioneelen aard, aan de Commissie kenbaar te maken; zij zal van alle bemerkingen, die bij deze herziening nuttig kunnen zijn, gaarne kennis nemen.

Men wordt verzocht een en ander schriftelijk in te zenden *vóór 15 April a.s.* bij ondergeteekende, Secretaris der Commissie, Marnixstraat 402, Amsterdam.

J. P. MIERAS.

OPGAVE BEROEPSINKOMSTEN.

Aan de leden van den B. N. A. In aansluiting op de aan U toegezonden kaart, de contributieheffing betreffende, meent het Bestuur alsnog het volgende daaraan te moeten toevoegen:

1. Dat moet opgegeven worden de inkomsten voortvloeiende uit het Architectenberoep of Ambtelijke betrekking.

2. In die inkomsten op te nemen alle baten, voortvloeiende uit die werkzaamheden welke met het Architectenberoep of de Ambtelijke betrekking in verband staan:

als daar zijn inkomsten voortvloeiende uit werkzaamheden als expert, schatter, arbiter enz., honoraria als schrijver van artikelen, brochures of architectonische werken, als leeraar, examinator enz., dus in 't algemeen die werkzaamheden waartoe wij geroepen worden of ons geroepen voelen uit hoofde van ons beroep.

De leden die reeds hunne opgaven inzonden en met bovenstaand geen rekening hielden, worden verzocht hunne opgaven alsnog aan te vullen; zij, wier opgaven nog niet binnen kwamen, kunnen met bovenstaand rekening houden.

Om stagnatie in de werkzaamheden te voorkomen, worden de leden bij deze dringend verzocht, omgaande het gevraagde aan den penningmeester op te zenden.

Het valt den penningmeester op dat sommige leden aan hunne opgaven toevoegen „na aftrek van alle onkosten". De beste leidraad in deze is het aangifte-biljet der Rijksinkomsten-belasting, waar nadrukkelijk staat aangegeven „dat als zuiver inkomen „moet worden opgegeven de onzuivere opbrengst na „aftrek van de kosten tot verwerving, inning en be„houd der opbrengst".

Niet geoorloofd is b.v. het aftrekken van de sommen, die men reeds, hetzij als inkomsten-, grond-, oorlogswinst-, verdedigings- en stedelijke belasting moet betalen. Een ambtenaar die de beschikking heeft over vrije woning, eventueel vuur en licht enz., iemand die zijn eigen huis bewoont zullen de geschatte waarde van voorstaande aan het totaal bedrag van hun inkomen moeten toevoegen.

De Penningmeester, JAN VAN DER VALK.

Zuiderzeeraad. Bij Kon. besluit van 3 dezer zijn benoemd in den Zuiderzeeraad:
tot voorzitter: dr. C. Lely, oud-minister van waterstaat, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te 's-Gravenhage;
tot ondervoorzitters: H. Colijn, oud-minister van oorlog, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal te 's-Gravenhage; mr. G. Vissering, president der Nederlandsche Bank te Amsterdam;
tot leden: J. W. Albarda, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, wethouder van Onderwijs, te 's-Gravenhage; F. Bartelink, directeur der registratie en domeinen, te Maastricht; dr. A. A. Beekman, te 's-Gravenhage; W. K. Behrens, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; C. M. E. Bongaerts, ingenieur van den Rijkswaterstaat (met verlof), lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; S. de Clercq, oud-voorzitter van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, te 's-Gravenhage; L. F. Duymaer van Twist, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; J. M. W. van Elzelingen, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat te 's-Gravenhage; R. N. M. Eykel, hoofdinspecteur v. d. volksgezondheid te 's-Hertogenbosch; dr. C. Eykman, hoogleeraar aan de Universiteit te Utrecht; jhr. mr. P. van Foreest, oud-lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te Heilo; jhr. mr. dr. N. C. de Gijselaar, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, te Leiden; H. G. M. Hermans, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Maastricht; C. A. Jolles, oud-inspecteur-generaal v. d. Rijkswaterstaat, te Arnhem; S. Koenen, hoogleeraar aan de landbouwhoogeschool te Wageningen, wonende te Bennekom; W. F. Leemans, Staatsraad in buitengewonen dienst, oud-hoofdinspecteur-generaal van den Rijkswaterstaat, te 's-Gravenhage; dr. H. J. Lovink, commissaris-generaal voor de landbouw-productie, te 's-Gravenhage; dr. W. Lulofs, directeur der gemeentelijke electriciteitswerken, te Amsterdam; P. J. van Munnikrede, kapitein bij den generalen staf, leeraar aan de Hoogere Krijgsschool, te 's-Gravenhage; jhr. R. R. L. de Muralt, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; mr. F. S. van Nierop, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, te Amsterdam; H. Pollema, lid van Gedeputeerde Staten van Friesland, te Sneek; Th. M. Th. van Welderen baron Rengers, oud-lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal te Oenkerk; dr. Rijk Cramer, geneesheer te Amsterdam; mr. H. Smeenge, oud-lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, voorzitter van de Vereeniging „Schuttevaer", te Amsterdam; C. J. Snijders, oud-opperbevelhebber van land- en zeemacht, te 's-Gravenhage; E. M. Teenstra, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; J. W. C. Tellegen, burgemeester van Amsterdam; mr. R. van Veen, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage; L. Volker Az., aannemer te Sliedrecht; mr. J. B. L. C. C. baron de Wijkerslooth de Weerdesteijn, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Utrecht; J. W. IJzerman, voorzitter van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, oud-lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage;
tot secretarissen: mr. K. Jansma, Advocaat en Procureur, te Amsterdam; mr. W. J. Vogel, te Rotterdam.

Nieuw gebouw voor de Bouwkunst te Delft.
De studenten (75 in getal) van de bouwkundige faculteit aan de Technische Hoogeschool te Delft hebben het volgende adres aan den Minister van Onderwijs gezonden:

Aan Zijne Excellentie, den Minister van Onderwijs, enz.

Geven eerbiedig te kennen ondergeteekenden, alle de bouwkundige studenten der Technische Hoogeschool te Delft,
dat zij met vreugde hebben vernomen van het voornemen der Regeering om door de stichting van een nieuw gebouw voor Bouwkunst hunne faculteit een ruimer verblijf te bereiden dan de huidige primitief-ingerichte en overbevolkte zalen hun bieden;
dat dit gebouw gedurende een reeks van jaren zal moeten dienen tot dagelijksche omgeving, en dat wel in de voor indrukken meest ontvankelijke jaren van hen, die geroepen zijn om in de toekomst de nationale bouwkunst te helpen hooghouden;
dat dit gebouw dus, volgens hun meening meer nog dan eenig ander bouwwerk, zal hebben te beantwoorden aan de hoogste eischen eener gezonde, hedendaagsche architectuur;
dat de wijze, waarop tot nu toe de nieuwe onderwijs-gebouwen der Technische Hoogeschool tot stand kwamen, hun niet steeds de overtuiging schonk, dat aan dergelijke eischen werd voldaan;
dat zulks wellicht ook ware toe te schrijven aan de omstandigheid, dat de ontwerpers van Rijksgebouwen, vaak overstelpt met administratieve bezigheden, niet steeds hun geheele persoonlijkheid in zoodanige mate in den dienst eener opgave kunnen stellen, als van een kunstenaar mag worden verwacht.
Redenen, waarom zij Uwe Excellentie met den meesten aandrang verzoeken om, evenals dit bij de nieuwe Rijks-academie van Beeldende Kunsten geschiedde, ook hier af te wijken van den tot nu toe gevolgden weg en den bouw van hunne toekomstige behuizing op te dragen aan den architect van wiens gaven als kunstenaar een aan de geestesstrooming van den tegenwoordigen tijd beantwoordende architectuur is te verwachten.

't Welk doende

De vroegere Agnietenschool.
Men meldt ons:
Naar wij vernemen, zal het gebouw der vroegere Agnietenschool aan den O.Z. Voorburgwal — of liever den zoogenaamden vroegeren Fluweele Burgwal — weer tot zijn oude bestemming terugkeeren. Eertijds was er n.l. het Athenaeum Illustre, de voorganger van de universiteit in gevestigd en wegens gebrek aan voldoende ruimte in het universiteitsgebouw (het vroegere Oudemannenhuis), zal de Agnietenschool weer ter beschikking van de hoogeschool komen. Voorloopig zullen twee lokalen worden ingericht. Het gebouw zal waarschijnlijk naar het advies van den architect A. W. Weissman worden gerestaureerd.
Gelijk men weet is, sedert het als school niet meer bruikbaar was, met het gebouw heel wat gesold. Een tijd lang was er de Openbare Muziekbibliotheek in gevestigd. In den oorlogstijd heeft het dienst gedaan als kleerenpakhuis van het Algemeen Steuncomité. De laatste weken liep het er weer zeer druk, omdat het als tijdelijk stempelkantoor voor de ondersteunden van het Algemeen Steuncomité werd gebruikt, ten einde de drukte in de Vijzelstraat bij de Munt iets wat te doen verminderen.
De voorgenomen restaureering pleit stellig voor den toenemenen kunstzin in het college van B. en W., een kunstzin van welke zij onlangs ook bij hun voorstellen aangaande de Militiezaal en de voormalige Saaihal (het gebouw van den gemeentelijken gezondheidsdienst) hebben blijk gegeven. (N. R. C.)

Minister Aalberse en de Volkshuisvesting. Onder dezen titel schrijft Mr. M. J. A. Moltzer in „Het Volk" van 7 en 8 Maart j.l. over den volkswoningbouw in de naaste toekomst.
„De volkshuisvesting is geen voorwerp van partijstrijd. Dit moge uit zedelijk oogpunt bezien een heugelijk feit wezen. Evenwel het noodwendig gevolg hiervan is, dat zij niet die plaats in de politieke belangstelling inneemt, waarop zij recht heeft. Zeker, in elke partij wordt voor het woningvraagstuk gevoeld, men erkent het gewicht er van. En toch wordt dit groote volksbelang ook niet in de S.D.A.P. zoo algemeen ter harte genomen, als dat met andere zaken het geval is.
En zoo is het dan ook niet vooraf te zeggen, hoe een regeering, hetzij rechtsche hetzij linksche, tegenover het woningvraagstuk zal staan. Dit hangt min of meer van het toeval af, aan welken minister de belangen der volkshuisvesting worden toevertrouwd. In het vorige kabinet hadden wij een minister van Binnenlandsche Zaken, die slechts weinig aandacht aan de eischen der woningvoorziening schonk en een minister van Financiën, die bereid was groote bijdragen hiervoor te voteeren. De thans opgetreden minister van Arbeid geeft de duidelijkste teekenen deze aangelegenheid zeer ernstig op te vatten, maar er wordt krachtdadig door den huidigen schatkistbewaarder aan de koorden der beurs getrokken.
Het lijdt geen twijfel, dat het optreden van minister Aalberse een groote winst beteekent tegenover de gestie van minister Cort van der Linden. Het is zeker ditmaal geen phrase, wanneer de minister verklaart: „Ik kan echter de stellige verzekering geven, dat zoo eenig vraagstuk, dan het woningvraagstuk mijn volle belangstelling heeft."
Op welke wijze de minister deze belangstelling wil toonen, daarover heeft hij zich bij de jongste begrootingsdebatten uitgelaten ter nadere aanvulling van hetgeen de premier op 10 December daaromtrent had medegedeeld. Er zullen op groote schaal woningtellingen worden gehouden. Twee kleine wijzigingen in de Woningwet zullen aanhangig worden gemaakt: vooreerst zal de procedure voor het verkrijgen van de goedkeuring bij het verleenen van voorschotten en bijdragen worden bespoedigd, o.a. door Gedeputeerde Staten uit te schakelen. Bovendien zal de kortere onteigeningsprocedure bij gemeenteraadsbesluit (en dus niet bij een wet) ook bij uitbreidingsplannen kunnen worden toegepast, welke niet dwingend worden opgelegd, d.w.z. aan gemeenten beneden 10.000 zielen.
De minister meent in tegenstelling met zijn ambtsvoorganger, dat dit volgens de terminologie der wet niet mogelijk is.
Aan het eind van het jaar zal een nieuw ontwerp-Woningwet worden ingediend; uit het ontwerp Heemskerk-Cort van der Linden kan de minister niet wijs worden. Hierbij zal den gemeenten verplichtend worden gesteld een bouwtoezicht in te voeren en zal allerlei, dat thans bij de Woningwet tijdelijk is geregeld, in de Woningwet worden vastgelegd: de verplichting der gemeenten woningtellingen te houden en woningbeurzen in te stellen, het recht om onteigende perceelen in beslag te nemen, alvorens de schadevergoeding is vastgesteld, de macht om onwillige gemeenten te dwingen den woningbouw te bevorderen.
Verder zullen in sommige streken — o.a. de mijnstreek — de gemeenten bij de voorschotverleening worden uitgeschakeld. Dit is alles belangrijk, hoewel het niet veel meer is, dan reeds bij de Woningnoodwet is verkregen. Maar welke woningpolitiek zal de minister volgen? Hieromtrent kan de minister om drie redenen nog weinig mededeelen.
In de eerste plaats, zegt de minster, „zal het duidelijk zijn dat ik op dit moment, nu men natuurlijk niet weet hoe ten slotte die wijzigingen (van de Woningwet), als zij uit den smeltkroes der beraadslagingen te voorschijn komen, er uit zullen zien, nog niet precies kan zeggen, hoe de woningpolitiek zal worden."
Bovendien is de minister in onderhandeling met zijn ambtgenoot van Financiën om te trachten de woningzaken geheel onder zijn beheer te krijgen.
„Op de derde plaats" — zoo lezen wij — „..... kan ik mij ook nog niet definitief uitlaten over mijn plan ten aanzien van de te volgen woningpolitiek, omdat ik daarmede ook eenigszins moet wachten op de behandeling van de nieuwe Gezondheidswet welke ik hoop, dat spoedig, in het laatst van Mei of in het begin van Juni op zijn laatst, bij de Kamer aanhangig zal gemaakt zijn.
„Ik heb dat noodig om te komen ook tot een behoorlijke organisatie van het Departement, voorzoover betreft de afdeeling Volksgezondheid."
De minister hoopt, dat, wanneer dit ontwerp-Gezondheidswet in het „Staatsblad" is verschenen, de afdeeling als één geheel zal kunnen blijven bestaan, gesplitst echter in een gezondheidsdienst en een woningdienst; bij den eersten komt de gezondheidsinspectie, bij den laatsten de woninginspektie. Naast die twee diensten zullen een gezondheidsraad en een woningraad als adviseerende kolleges worden ingesteld.
Dit is wel het allerbelangrijkste uit het betoog van den minister. Wij weten althans dit, dat de minister het plan heeft een radikale wijziging in het staatstoezicht op de volksgezondheid te brengen, welke gaat in de richting van den sedert het Woningkongres sterk naar voren gebrachten wensch: gecentraliseerden volkshuisvestingsdienst. De minister wil direkt een vertikale scheidingslijn trekken tusschen gezondheidsdienst en woningdienst, hetgeen geheel tegengesteld is aan de tot nog toe gehuldigde beginselen, waarbij de volksgezondheidsdienst als één geheel wordt beschouwd.
Men zou uit de woorden van den minister opmaken, dat hij niet bereid is om een volkshuisvestingsdienst in te stellen met een direkteur-generaal aan het hoofd, die alle woningzaken behandelt en voor een goede afwikkeling daarvan verantwoordelijk is, hetgeen wij volstrekt onontbeerlijk achten. Het schijnt dat alles zal uitmonden in de afdeeling Volksgezondheid en het Departement. Wij zouden dit betreuren, maar zullen de indiening van het betreffende wetsontwerp moeten afwachten. Kan niet anders worden verklaard, dan dat in het gesprokene veel hoopvols is gelegen, toch blijft er iets in hooge mate onbevredigends in de rede van den minister. Alles wat Z.E. aan positieve dingen heeft gezegd, betreft het formeele; over het materieele hebben wij weinig of niets vernomen, hoogstens zeer vage klanken.
De minister zal zich uitlaten over zijn woning-politiek, wanneer de nieuwe Gezondheidswet in het Staatsblad staat. Eerst het geraamte, dan vleesch en bloed. Het ontwerp zal ingediend worden op zijn laatst eind Mei of begin Juni; dan volgt de schriftelijke behandeling, dan de mondelinge, dan de behandeling in de Eerste Kamer. Daar zitten voor de totstandkoming van een Gezondheidswet heel wat voetangels en klemmen. De Centrale Gezondheidsraad zal zich stellig roeren en naar alle waarschijnlijkheid er zich in het openbaar en heimelijk tegen verzetten. Straks wordt het odium van den gang van zaken op de Tweede Kamer gelegd, wanneer de nieuwe Gezondheidswet niet op tijd in het Staatsblad kan verschijnen. Maar ook daarom kan de minister niets mededeelen, omdat men nu nog niet kent de wijzigingen, die in de Woningwet zullen worden aangebracht. Welke wijzigingen heeft de minister op het oog? Uit het verband is bijna niets anders te lezen, dan dat de groote wijziging is bedoeld, welke eerst tegen het einde van het jaar de Kamer zal bereiken. Zou het inderdaad in 's ministers voornemen liggen met de aangekondigde krachtige woningpolitiek te wachten, totdat het nieuwe ontwerp-Woningwet tot wet zal zijn verheven?
Wij hadden gehoopt een nieuw geluid te vernemen en ons wordt toegeroepen: wachten.
Wij hadden gehoopt te hooren, dat de regeering het als haar taak beschouwt te zorgen, dat het Nederlandsche volk goed gehuisvest is, dat er aanwezig is een voldoend aantal woningen van behoorlijke hoedanigheid.
Wij hadden gehoopt, dat de minister een breed programma zou ontvouwen, waarin hij aangaf, wat naar zijn oordeel noodig zou wezen en hoe dat noodige zou kunnen worden verwezenlijkt. Wij ontveinzen ons niet, dat het een reuzentaak is, waarvoor de minister gesteld is, wij zijn tengevolge van den oorlog een groot stuk achteruit gezet, maar het moet met kracht weer vooruit, opdat de druk der slechte woningtoestanden verlicht worde.
De groote vraag is: hoe denkt de minister den woningnood te keeren? Maar daarop ontvangen wij geen bescheid. En toch, wij behoeven geen profeet te zijn, als wij zeggen, dat wij met het gevolgde stelsel steeds dieper in het moeras zinken.
In „Gemeentebelangen" van 1 Maart 1918 geeft de oud-inspekteur van de volksgezondheid J. K. Faber een raming van het aantal woningen, dat noodig zou zijn om te voldoen aan de behoeften, ontstaan door de vorming van nieuwe gezinnen, het vervallen van bestaande woningen, een overschot van zich vestigenden boven vertrekkenden, en om den achterstand in te halen, en komt dan tot de slotsom, dat in een periode van 5 jaren 245,000 woningen, dat is 49.000 per jaar, zouden moeten worden bijgebouwd. De berekening mag wat al te globaal zijn, ver van de waarheid zal het resultaat, waartoe de heer Faber komt, wel niet wezen.

En hoe staat het inderdaad met den aanbouw? In 1918 zijn verleend voorschotten voor pl.m. 9000 woningen. Het K. N. S. gaf in dat jaar steun voor den bouw van nog geen 1000 woningen. Laat ons aannemen, dat een gelijk aantal is gebouwd en veronderstellen wij, dat de partikuliere bouwnijverheid een paar duizend woningen er aan heeft toegevoegd, dan is het wel duidelijk, dat de woningnood, wanneer op deze wijze wordt doorgewerkt, met ongekende snelheid toeneemt. Zelfs in de groote gemeenten, waar de woningbouw met kracht wordt ter hand genomen, wordt de achterstand grooter, hetgeen uit het volgende staatje moge blijken:

Plaats.	Gemiddelde toename der bevolking per jaar van 31 Dec. 1913 tot 31 Dec. 1917.	Hiervoor noodige woningen, de gezinssterkte op 4½ gesteld.	Gebouwd in 1918.
Amsterdam	11437	2541	1400
Rotterdam	10216	2270	1950
's-Gravenhage	10695	2376	1541
Utrecht	2738	608	125

Buiten beschouwing latende de woningen, die noodig zijn in verband met de onbewoonbaarverklaringen, de onttrekking van woningen aan het gebruik is in 1918 in genoemde gemeenten op lange na zelfs niet voldoende gebouwd in verband met de toename der bevolking. In Rotterdam schat de Gezondheidskommissie het tekort op 6762 woningen.

Zal de minister de politiek handhaven, die tot nu toe gevolgd is; er worden voorschotten verleend, bijdragen verstrekt, waar er om gevraagd wordt, terwijl, wanneer gemeenten blijken geven niet mede te werken. wordt ingegrepen? Een politiek, waarbij het soms van de energie van één man in een gemeente afhangt, of de woningen verrijzen zullen of niet. Of is het 's ministers bedoeling, dat van bovenaf op den stand in de volkshuisvesting wordt ingewerkt, dat nagegaan wordt voor elke gemeente afzonderlijk, wat de behoefte is, wat er gedaan wordt, waaraan de woningbouw hapert?

Waarschijnlijk dit laatste, althans het houden van woningtellingen wijst hierop. Maar dan staat de minister toch veel sterker, wanneer hij eerst verklaart, wat er gebeuren moet en dan zegt, dat dit programma volstrekt onuitvoerbaar is zonder een uitgebreide woninginspectie. En de wijzigingen, die in de Gezondheidswet daarvoor noodig zijn, zijn betrekkelijk klein, terwijl de eigenlijke materie evenals bij de Arbeidswet in een algemeenen maatregel van bestuur kan worden uitgewerkt.

Tasten wij in het duister, wat de minister eigenlijk wil, waar hij zijn wil duidelijk te kennen heeft gegeven, worden wij in het onzekere gelaten, of hij bij machte zal wezen dien door te zetten. En dat is wel een heel bedenkelijk verschijnsel.

De groote moeilijkheden, die zich bij het verleenen van voorschotten voordoen, spruiten niet voort uit het hooren van Gedeputeerde Staten, al brengt dit vertraging met zich, maar uit het feit, dat de woningzaken door twee Departementen worden behandeld. Om hierin verandering te brengen is geen wetswijziging noodig.

De minister acht dit zelf onjuist en is met zijn ambtgenoot van Financiën in onderhandeling om in deze zaak een duidelijke regeling te treffen. Wanneer — en dat is zeker 's ministers wensch niet — de verantwoordelijkheid gedeeld blijft, dan moet precies worden uitgemaakt, waarvoor elk departement verantwoordelijk is en waarvoor niet. Alleen op die voorwaarde is de minister bereid de Woningwet voor zijn verantwoordelijkheid te nemen.

Wij vreezen met groote vreeze, dat juist de afwikkeling van deze allerbelangrijkste kwestie, die de bron is van onnoemelijk veel kwaad, nog geruimen tijd op zich zal laten wachten. De minister heeft 10 December doen verklaren, dat de bouw van middenstandswoningen zal worden bevorderd. De minister zwijgt er thans over, omdat het nog een punt van overleg is tusschen de beide departementen.

De minister vindt de voorwaarden der krisisbijdragen verkeerd. Ze zijn dan ook veel te ingewikkeld, belemmeren de vereenigingen in hun vrijheid, beknibbelen op den steun en op elke mogelijke wijze; geven voortdurend ergernis. Evenwel de aansprakelijkheid van het vaderschap berust — aldus de minister — bij het departement van Financiën, het zijn immers financieele voorwaarden en ondanks het feit, dat de afdeeling Volksgezondheid er hard tegen gevochten heeft, heeft zij het hoofd wel eens in den schoot moeten leggen, omdat er anders heelemaal niet gebouwd werd.

Zoo vanzelfsprekend als het is, dat het departement van Financiën medezeggingschap moet hebben over het totaal der voorschotten en bijdragen, even bedenkelijk is het, dat dit departement in de bijzondere regelingen, ja in elk bijzonder geval, zijn stem verheft. Krachtens zijn aard is het overal uit op bezuiniging, hetgeen onvermijdelijk gaat ten koste van den woningbouw. Het is waarlijk niet te kras uitgedrukt, als wij zeggen, dat dit nest van kwaad zoo spoedig mogelijk moet worden uitgeroeid.

Resumeerende komen wij tot de weinig opwekkende konklusie, dat wij, ondanks het niet te miskennen feit, dat aan het hoofd van het departement, hetwelk de volkshuisvestingsbelangen zijn toevertrouwd, een man staat, die den wil heeft den woningnood te keeren, er voorloopig van een ernstig ingrijpen geen sprake zijn zal.

Krachtige maatregelen wachten op aanneming der nieuwe Woningwet en Gezondheidswet.

Of de woningzaken aan één departement zullen komen, of voor middenstandsbouw voorschotten en bijdragen zullen worden verleend, of een betere krisisregeling zal worden getroffen, het hangt af van den afloop van den strijd tusschen twee ministers gestreden, waarvan nog niet is te voorzien, wanneer het einde daar zal zijn, nog minder, hoe het zal zijn. En ondertusschen woekert de woningnood voort.

Ir. J. E. VAN DER PEK B. I.

Gaarne voldoe ik aan het verzoek der Redactie om hier enkele woorden te wijden aan de nagedachtenis van J. E. van der Pek B. I.

Allen die hem meermalen hebben ontmoet zullen het eens zijn, dat hij een man was van karakter, die steeds zijn opinie vierkant uitte en den eerlijken grond, waarop die overtuiging was gevestigd, duidelijk blootlegde.

Nog helder staat het allen, die de laatste vergadering van den Architecten Bond in de Bovenzaal van Heystee op de Heerengracht hebben medegemaakt, voor den geest, hoe de pijnlijke beraadslagingen over de voor Arbeiders-woningbouw aan te wijzen Architecten door hem met groote openhartigheid werd geopend. Zeker was het door den eerlijken zuiveren indruk, die zijne krachtige woorden op ons allen maakten, mogelijk gemaakt, dat de verdere gedachtenwisseling zoo onpersoonlijk, zoo zakelijk is gebleven.

Aan het vraagstuk van den bouw der Arbeiderswoningen, heeft van der Pek zijn leven gewijd, en het persoonlijk karakter spreekt dan ook uit zijne bouwwerken. Bij een vraagstuk, dat zooveel moeilijke technische en economische bezwaren heeft op te lossen, mag het ons niet verwonderen, dat hij zich onmiddellijk heeft gesteld op het standpunt van utiliteits-bouwkunst. Toch had hij enkele jaren na 't voltooien zijner studies te Delft het voornemen om de kerkelijke bouwwerken van Dr. Cuypers in historische volgorde te gaan bestudeeren. De praktijk nam hem echter spoedig te veel in beslag.

Als ijverige, werkzame, zoekende geest, juichte hij de beweging door Berlage verder geleid op bouwkundig gebied toe, niet alleen in praktijk, maar schreef ook een reeks populaire artikelen in de Groene Amsterdammer over Moderne Bouwkunst.

Vanaf de eerste samenkomsten was hij ijverig en overtuigd voorstander van den B. N. A.

Hij was idealist in beginsel, ofschoon soms zijn oordeelvellingen op anderen een pessimistischen indruk maakten. Hij was overtuigd van de toekomstige hoogere ontwikkeling der bouwkunst, maar wilde daarbij geen halve maatregelen gebruiken. Het natuurlijke verloop der ziekte wenschte hij teneinde toe te laten voortwoekeren om de verbetering van het algemeen peil der bebouwing onzer steden, met gezuiverde verhoudingen te bereiken. Zijn opgewekte natuur was ook steeds geneigd om zijn omgeving opgewekt te stemmen. Hij was steeds vroolijk temidden van collega's.

Vanaf de oprichting was zijn plaats in den Woningraad aangewezen; en wij mogen vermoeden, dat het in dien werkkring is geweest, dat onze collega het geluk had kennis te maken met Mevrouw van der Pek—Went, waardoor die schoone samenwerking tot stand kwam, waarbij dit echtpaar in en buiten de hoofdstad nog jarenlang die verdienstelijke werkkring heeft beoefend ten bate der Volkshuisvesting. Zoo konden de technische en sociaal-economische belangen door hunne samenwerking en overleg evenwichtig worden behartigd.

De door van der Pek gestichte bouwwerken brengen aan de talrijke gezinnen, die ze bewonen, onbewust veel geluk en levensvreugde; die overtuiging zal hem een steun zijn geweest, bij de moeilijke en zware taak. Als bouwmeester mocht het hem een dubbele vreugde zijn bij de opening van het Gezellenhuis aan de Marnixstraat de voldoening te smaken, dat hij met deze monumentale stichting een blijvend bouwwerk van aanzien mocht nalaten, waarin weer duizenden komen, die hier naar lichaam en geest rust, ontspanning en opwekking vinden!

Bij de sympathieke herinneringen, die wij bij het graf van onzen collega opwekken, mag niet ontbreken een woord van oprechte deelneming gericht tot Mevrouw van der Pek—Went, bij haar droevig verlies. Moge zij haar schoonen arbeid nog jarenlang kunnen voortzetten voor het bij uitstek menschenlievend, heilzaam werk der volkshuisvesting in onze hoofdstad.

A'DAM, 25.3 1919. JOSEPH TH. J. CUYPERS B.N.A.

OVER DEN WISKUNDIGEN GRONDSLAG IN DE LEVENDE NATUUR.

Wat ik ga mededeelen, zijn beschouwingen gegrond op eenvoudige waarnemingen. Er doen zich verschijnselen voor, die de gedachte opwekken, als zou er een mathematische ondergrond zijn in de inrichting der levende natuur, — als zoudener ook wiskundige begrippen zijn die het leven beheerschen. Niet dat dit de eenige of meest belangrijke oorzakelijke verschijnselen zouden zijn, — mijn wensch gaat alleen dáárheen de waarschijnlijkheid aan te toonen, dat bij al de wetten waaronder de schepping is gesteld, er een zeker aantal moeten zijn, waarvan de text in een wiskundige formule is saam te vatten, althans een mathematisch begrip inhoudt.

Deze grondgedachte zelf is al oud; bij mijn nasporing in de litteratuur, ter aanvulling van mijn eigen waarneming, vond ik, dat reeds *Pythagoras* heeft geleerd, dat de geheele natuur volgens geometrische beginselen zou zijn opgebouwd, — en toen *St. Patrick* bij de Evangelieverkondiging den Ieren het klaverblad voorhield als symbool der H. Drieëenheid was het dat zelfde gevoel, dat zijn hoorders in begeesteringbracht.

Ik heb mij nimmer verdiept in vóórchristelijke wijsbegeerte, zoodat ik onbevangen sta tegenover de philosophie van *Pythagoras*. Wat mij het denkbeeld bijbracht, was de aanschouwing van sommige dierlijke en menschelijke bouwwerken.

Moge het eenigszins vreemd klinken deze twee begrippen in één zinsverband te plaatsen, mij dunkt dat de mathematische grondslag in beginsel bij dier en mensch overeenstemt; het dier gehoorzaamt aan een wet tot

het opbouwen van zijn eigen woning en anders niet, de mensch daarentegen heeft daarover de vrije beschikking om te samen met zijn verstand de aarde te beheerschen. De beschouwing van verschillende werken heeft bij mij de meening gevestigd, dat er tal van waarheden kunnen worden achterhaald langs den weg van het gevoel, lang vóór dat resultaat langs den weg der synthese volgens mathematische beginselen kan worden bereikt.

Voor mij bestaat de zekerheid, dat in de praktijk van het leven, zooals die zich speciaal op het gebied der constructie voordoet, de mathesis weliswaar een kostbaar hulpmiddel is, waarvan de beoefening een bron van vreugde en voldoening niet alleen is, maar ook een onmisbare steun vormt om in de duistere gevallen het spoor niet bijster te raken —, maar dat van den anderen kant zij alleen niet voldoende is, en dat het onbewuste gevoel, de mathematische ondergrond in onze natuur gelegd, de synthetisch opgebouwde wetenschap moet aanvullen.

Ik geloof hiermede een zeer groot gebied te betreden, want als mijne meening juist is, geldt zij niet alleen voor de geometrie en statica in hun technische toepassingen maar ook voor alle andere takken van wetenschap. Het is mijne bedoeling alleen een klein onderdeel te bespreken en door combinatie van verschillende verschijnselen het bestaan en den samenhang van een groep aan te toonen, die door eenzelfden draad van geometrische natuur zijn verbonden.

Dat de bijen hun honingcellen bouwen in zeskantenvorm is bekend en evenzeer ligt het voor de hand, waarom deze vorm gekozen is. Als eerste eisch gold toch de noodzakelijkheid om een ruimte te vormen, die aaneengegroepeerd een grootere ruimte *geheel* zou vullen. Daartoe hadden zij de beschikking over driehoeken, vierhoeken en zeshoeken, — alle regelmatig. Zij hebben echter als 2^0 eisch gesteld, dat bij het omsluiten van een ruimte van bepaalden inhoud met een minimum hoeveelheid was zou kunnen worden volstaan. Dan blijkt dat de gekozen vorm de voordeeligste is, want de hoeveelheden was bij een bepaalden inhoud voor elke cel, verhouden zich bij driehoeken, vierhoeken, zeshoeken als 1 : 0.877 : 0.816. Tevens wordt bij den zeshoek de grootste soliditeit bereikt omdat de zijden zoo klein — en het aantal verbindingspunten zoo groot mogelijk is; — een nieuwe oorzaak van materiaalbesparing.

Dit mathematische gevoel is ook in den mensch van huisuit aanwezig. Al heeft iemand nimmer iets geleerd, toch bezit hij het vermogen om te beoordeelen of de trillingsgetallen van 2 toonen zich al dan niet verhouden volgens een der termen van de reeks 1 : **2**, 2 : 3, 3 : 4, 4 : 5, 5 : 6.

Voor den waarnemer, die gevoel voor lijnen heeft, ligt er een bijzondere aantrekkelijkheid in de teekening van een gewoon slakkenhuisje en in den bouw van een kinkhoorn. De aandacht wordt getrokken door de fraaie spiralen, die — enkel of meervoudig — met onnavolgbare sierlijkheid zijn getrokken op die fragiele woningen. Deze en soortgelijke spiralen (o.a. de hoornen van sommige rammen, de spiralen die voorkomen in de z.g. bonen van *Strabo* in de nummilietenkalk en meerdere zeediertjes) hebben in de Oudheid de volken begeesterd en gediend voor godsdienstige symbolen.

Over dit laatste zal ik niet spreken; — dat ligt te ver van ons. Meer trekt mij aan wat vlak bij ons ligt, gewone slakkenhuisjes, kinkhoorns en schelpen. Op alle drie vindt men logarithmische spiralen, echter op verschillende wijze.

Op de slakkenhuisjes en op de kinkhoorns zijn het ruimtekrommen, waarvan de projectie evenwijdig aan de as een logarithmische spiraal vormt. De ruimtekrommen zijn gelegen op rechtcirkelvormige kegeloppervlakken, bij de slak met stompen tophoek van 100 à 120°, bij den kinkhoorn met een hoek van ongeveer 60°.

Men kan zich een voorstelling maken van een logarithmische spiraal door een ongelijkbeenig-rechthoekigen driehoek te teekenen, en uit het hoekpunt van den rechten hoek een loodlijn neer te laten op de hypothenusa, — △ ABC in fig. 1

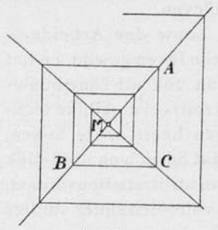

fig. 1.

Men kan dan een onbegrensd aantal lijnen trekken evenwijdig aan de rechthoekzijden, op de wijze die de figuur aangeeft. Alle hoekpunten zijn dan gelegen op een logarithmische spiraal die zich dus naar binnen en naar buiten in een onbegrensd aantal windingen kan voortzetten. Hoe grooter het verschil tusschen de zijden AB en BC, hoe sneller de spiraal zich uit het middelpunt M naar buiten afbuigt. Zooals bekend is, heeft de logarithmische spiraal de eigenaardigheid, dat de breedten der windingen, gemeten op eenzelfden straal, een meetkundige reeks vormen, zoodat de breedte van elke winding midden evenredig is tusschen die van de 2 aangrenzende.

Aan de hand van deze eigenschap is de vorm der kromme lijn bij de slakkenhuisjes gemakkelijk te controleeren.

Bij de metingen blijkt, dat steeds verschillen aanwezig zijn. Ook bezit een logarithmische spiraal twee oneindig voortloopende takken: (de eene, die in steeds nauwere windingen rondom den oorsprong zich wentelt, de andere die overgaat in het oneindige). Beide ontbreken uit den aard der zaak, de eerste omdat de organen van het dier slechts een bepaalde fijnheid toelaten, de andere regelt zich naar de grootte van het dier. Niet alleen dat deze laatste afwijkingen aan de zaak niets afdoen, ook de eerstbedoelde zijn van geen beteekenis, zoolang zij klein blijven, evenmin als het feit, dat in een bijenkorf geen enkele cel absoluutgelijke zijden en hoeken heeft iets afdoet aan het verschijnsel, dat de bijen voor hun cellen den regelmatigen zeshoek toepassen.

Ook bij een *gewone* schelp is een logarithmische spiraal aanwezig. Als men een doorsnede neemt door het omgekrulde puntje, loodrecht op het aansluitingsvlak der 2 schelphelften, ontstaat een figuur van onderstaanden vorm, die eveneens een logarithmische spiraal is. Wat is nu de oorzaak, dat wij die lijnen zoo fraai vinden en dat een eenvoudig slakkenhuisje ons zooveel genoegen verschaft bij de aanschouwing? Zou het niet zijn, dat dezelfde wet, die in den bouw van dat voorwerp zich uit, ook in onze natuur is neergelegd? Zou het niet zijn, dat de overeenstemming tusschen ons gevoel en het waargenomen verschijnsel een bron van bevrediging vormt en we daarin terugvinden een teeken, dat ook in ons wezen gegrift is? Dat de *menschelijke* natuur in hooge mate gevoelig is voor de schoonheid van geometrische verhoudingen, zal ik thans nader aantoonen.

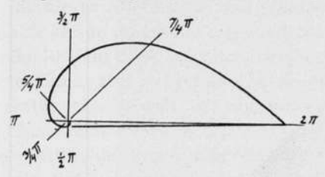

fig. 2.

Zooals ik reeds aanstipte houdt de philosophie van *Pythagoras* rekening met de rekenkundige en meetkundige eigenschappen van de getallen. Het ligt niet op mijn weg hierop nader in te gaan; alleen wil ik melding maken, dat door *Pythagoras* aan sommige getallen en getallenreeksen een zeer diepzinnige beteekenis werd gehecht.

Zoo o.a. het getal 10, omdat $1 + 2 + 3 + 4 = 10$; het getal 36, omdat o. a. $36 = (1 + 2 + 3)^2 = (1 \times 2 \times 3)^2 = 1^3 + 2^3 + 3^3$; —
$1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 = 36$; — ook omdat 36° de tophoek is van een gelijkbeenigen driehoek, die aanleiding geeft tot de gulden snede, — eene verhouding die in de Oudheid een groote beteekenis heeft gehad en o. a. bij de Egyptenaren zeer in aanzien was.

Het valt echter zeer moeilijk de symbolieke beteekenis van deze z.g. „heilige" getallen te doorgronden.

Meer sprekend dan de bespiegelingen over de meerdere of mindere heiligheid van sommige getallen is de uitdrukking, die de aantrekkelijkheid van het wiskundige begrip heeft gevonden in de bouwwerken der Egyptenaren, met name in de Koningskamer der Groote Pyramide van Ghizeh. Hier zien we denkbeelden omgezet in daden en de grootschheid van het bouwwerk doordringt ons van de beteekenis, die sommige wiskundige begrippen in de cultuur dier volkeren bezaten.

Door middel van een rechthoekigen driehoek is het mogelijk de verhoudingen 1—2—3—4—5 rechtstreeks aan elkaar te verbinden. Het is daartoe slechts noodig een rechthoekigen driehoek met zijden 3—4 te teekenen, de hypotenusa wordt dan 5. Trekt men de bissectrix uit den grootsten scherpen hoek. dan wordt de zijde 4 verdeeld in een stuk 1,5 en een stuk 2,5, waardoor een driehoek met verhouding 1.5 : 3 of 1 : 2 ontstaat.

In dezen laatsten driehoek is de kleinste hoek 26° 34' en kan voorts, door omcirkeling van de kortste zijde op de hypotenusa, het grootste stuk — a — der volgens de gulden snede verdeelde grootste rechthoekzijde gevonden worden.

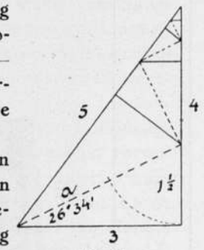

fig. 3.

Hoewel de driehoeken 1—2 en 3—4—5 niet gelijkvormig zijn kan toch de driehoek 3—4—5 beschouwd worden als stelselmatig te zijn opgebouwd uit een oneindig groot aantal driehoeken 1—2. fig. 3.

We zullen thans zien hoe deze eigenschappen aanwezig zijn in de Koningskamer der Groote Pyramide. fig 4.

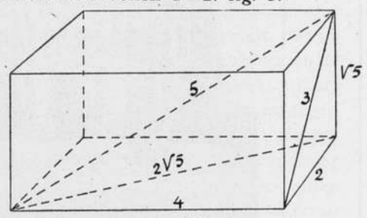

fig. 4.

Dit is een parallelopipedische ruimte lang 10,43 — breed 5,21 — hoog 5,82 M.

De verhouding is als 4 : 2 : √5, met uiterst geringe afwijking.

Gebruiken we verder deze verhoudingsgetallen, dan wordt de diagonaal van het grondvlak 2√5, — die van het kleine zijvlak 3 en de lichaamsdiagonaal 5. Derhalve bevindt zich daarin tweemaal een driehoek 1—2, en wel in het grondvlak (2—4) en een staand diagonaalvlak (√5-2√5). Een hellend diagonaalvlak heeft de verhouding 3—4—5.

Bovendien helt de toegang tot de Koningskamer onder 26° 34', dus ook onder 1 : 2. Voorts hebben de buitenvlakken der pyramide zoodanige helling (51° 50'), dat bij dien hellingshoek de sinus = de cotangens, waardoor de kleinste rechthoekzijde b van den standhoek het grootste stuk is der volgens de gulden snede verdeelde hypotenusa c en bovendien het oppervlak van een zijvlak gelijk is aan het vierkant der hoogte van de pyramide fig. 5 (hoogte: basis = 5.09 : 4).

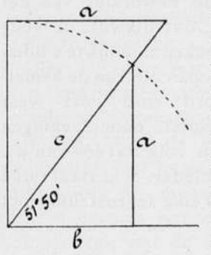

fig. 5.

Eindelijk moet nog worden vermeld, dat vorenbedoelde hellende gang een verhoogd gedeelte heeft, waarvan de lengte gelijk is aan het grootste stuk der volgens de gulden snede verdeelde totale ganglengte [1]).

Deze reeks eigenschappen, die ons met onze hedendaagsche meetkundige kennis zeker zeer fraai toeschijnt, maar waarvan de schoonheid toch geen *alles* overtreffenden indruk op ons maakt, heeft een koning, in den vollen zin der onbeperkte macht, toegepast

[1]) Deze gegevens zijn ontleend aan *Naber*: Meetkunde en Mystiek.

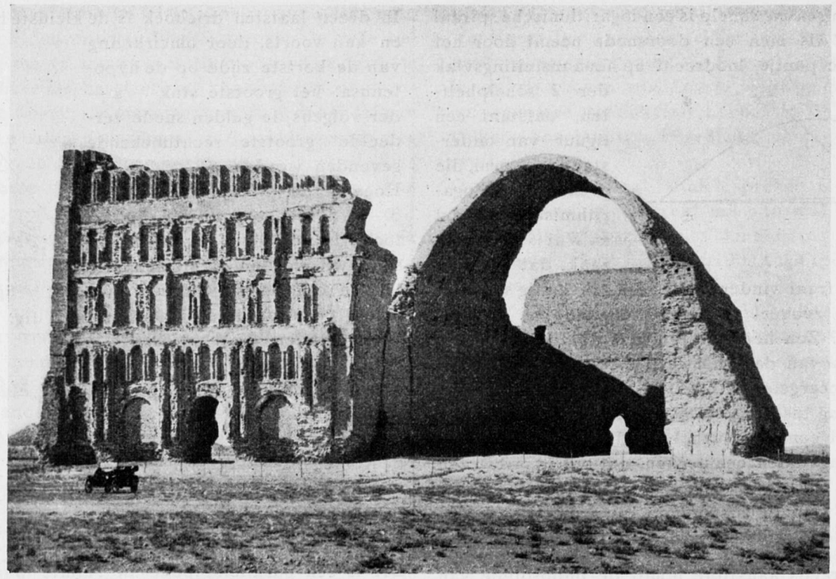

Sassanidengewelf te Ktesiphon.

in het meest trotsche bouwwerk der oudheid; trotsch, niet in den zin van offensieve kracht in de heerschappij over de natuurkrachten, maar wel in den zin van defensieve onverzettelijkheid, — waardoor na 40 eeuwen nog steeds het menschdom met bewondering dat werk overweegt en zich rekenschap geeft van de overweldigende hoeveelheid materie, van de nauwgezetheid der uitvoering en de krachtsinspanning van een volk.

Want de hoeveelheid materiaal aan die pyramide besteed, zou voldoende zijn geweest voor duizenden cathedralen en is met primitieve hulpmiddelen vervoerd en geplaatst, terwijl de bewerking van het harde graniet zoo accuraat is, dat dikwijls de voeg tusschen de opeengestapelde blokken moeilijk te vinden is. Ook is de orienteering ten opzichte van de hemelstreken zoo nauwkeurig noord—zuid—oost—west dat de afwijking volgens de laatste onderzoekingen slechts 5′ bedraagt. Slechts een volk dat één van wil is of gehoorzaamt aan één gebieder, is in staat zulke reuzenwerken te verrichten. Welke tegenstelling met onze moderne tijden!

We gaan thans over tot de bespreking van een ander specimen van menschelijke prestatie, voortgekomen uit onbewust geometrisch gevoel; ditmaal van hoogere orde dan bij de Pyramide, omdat het vermogen zich niet zoozeer heeft uitgestrekt tot de hoeveelheid der materie in willekeurige samenvoeging als wel tot de beheersching der natuurwet, waaraan de groepeering der stof is onderworpen.

Hierbij heb ik het oog op de ruïne van Ktesiphon en het gewelf der Sassaniden, reeds besproken in no. 28 van den vorigen jaargang.

Daarin heb ik aangetoond, hoe langs den weg van zuiver logische verstandswerking een vorm werd gekozen, die aan alle eischen der stabiliteit beantwoordt en dien men aan de hand der mathematische wetenschap niet zou kunnen verbeteren. Ik heb daarbij het vermoeden uitgesproken, dat de *werkelijke* kettinglijn in den gewelfvorm is toegepast.

Nadien heb ik kennis gekregen van *Dieulafoy's* werk over deze perzische bouwwerken. Deze geleerde heeft omstreeks 1870 de voornaamste ruines bezocht, bestudeerd en in teekening gebracht. Volgens *Dieulafoy* zou deze perzische gewelfvorm dezelfde zijn als de zoogenaamde egyptische. Laatstbedoelde is een combinatie van 3 cirkelbogen met stralen van resp. 8-3-8, waarbij de 3-4-5 driehoek wederom een rol speelt, fig. 6. Als men beide lijnen — de werkelijke kettinglijn en dezen z.g. egyptischen boog — teekent, zooals in fig. 6 is geschied, bemerkt men, dat zij weinig verschillen. Beide lijnen stemmen belangrijk meer met de werkelijkheid overeen dan de halve cirkel, ellips of parabool. Vóór de waarschijnlijkheid van de kettinglijn — in afwijking van de meening van D. — spreekt het feit, dat het gewelf

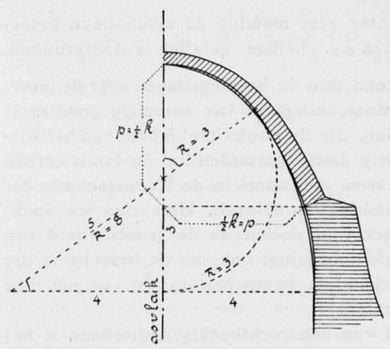

fig. 6.

eindigt op een voor de kettinglijn merkwaardig punt, namelijk op het punt, waar de pijl = halve koorde (men vergelijke hiervoor fig. 2 op bladz. 164 jaargang 1918, — de kleine afwijking is zeer waarschijnlijk het gevolg van de kleine schaal der mij ten dienste staande photo). Bedoeld punt heeft voor de cirkelboogconstructie geen beteekenis. Het is niet aan te nemen, dat de bouwmeester zijn gewelf op een *willekeurige* plaats zou hebben doen eindigen.

De kettinglijn bezit voor de architectuur nog deze fraaie eigenschap, dat zij gemakkelijk — met behulp van een ketting — is te teekenen voor elke willekeurige verhouding tusschen peil en koorde, terwijl de z.g. egyptische boog uitsluitend de verhouding 3 : 4 heeft. Ook is bij de kettinglijn het beloop beter vloeiend dan bij de combinatie van 3 cirkelbogen, omdat daarbij de kromtestraal geleidelijk verandert en niet plotseling overspringt van 8 op 3 en wederom op 8.

Uit de latere tijden trekken vóór alles de gothieke cathedralen de aandacht. Bij hun ontstaan heeft het streven om met een minimum van materialen toe te kunnen vóórgezeten. Daarmede ging gepaard een geweldige opbloei van christelijk geloof.

Het geringe kwantum der bouwstoffen vormt toch het kenmerkende verschil met de romeinsche en romaansche architectuur, voorzoover dit voortspruit uit de economische verhoudingen. In den romeinschen tijd: rijkdom aan alles wat voor de oprichting van bouwwerken noodig was, — arbeidskrachten van slaven, steen en metalen uit door Rome veroverde landen. Bij het begin der gothiek: armoede in een maatschappij, die door eeuwen van strijd, decadentie der beschaafde en opkomst der onbeschaafde volkeren in economisch-achterlijken toestand was geraakt.

Het Christendom leert, dat de bevrediging der behoeften niet alleen in de materie, maar in hoofdzaak in het bovenstoffelijke is gelegen en zoo zien wij uit de verheffing der gedachten een streven ontstaan om ook in de tempels de uitbreiding in de hoogte, meer dan in den plattegrond te zoeken.

Zoodoende werd het probleem gesteld om hooge ruimten te begrenzen met een minimum aan draagmateriaal en tevens hiervoor uitsluitend steen (uitgezonderd de kapconstructie) te benutten.

Op deze wijze bezien lijkt het mij haast vanzelf sprekend, dat — in verband met de eigenschappen van het materiaal steen — de gothische draagvormen zijn ontstaan. Een vergelijking met de reeds besproken bouwwerken zal dit gemakkelijker doen inzien.

Bij de Pyramide: opeenstapeling van blokken; hoe grootsch ook wat de afmetingen betreft, en hoe bezwaarlijk ook het vervoer en de opstelling, — in zijn wezen is de constructieve idee niet veel verschillend van die bij kinderen als zij uit een tas metselsteenen een toren stapelen.

Bij den boog der Sassaniden zien we een gewelf, dat gebouwd is op grond van een kristalheldere constructieve gedachte, de dragende boog met meesterlijk gekozen welflijn. Het gewelf zelf is een cylindervlak; de ondersteuning geschiedt door 2 muren, met langwerpige plattegronden en met zoodanig profil, dat zij door hun groot gewicht voldoende stabiliteit bezitten om aan den zijdelingschen druk van het gewelf weerstand te bieden.

Terwijl bij de Pyramide het gebouw zichzelf draagt en dus een draaglichaam met 3 dimensies vormt, heeft bij Ktesiphon de afdekking zoowel als het draaglichaam nog slechts 2 dimensies, — de dikte is toch bij het gewelf zoodanig verminderd, dat nog slechts het hoogst noodige is behouden, terwijl bij de rechtstandsmuren eveneens de dikte verminderd is.

Bij de Gothiek wordt het streven verder doorgezet en het hoogste resultaat bereikt. Het gewelf, dat bij Ktesiphon nog een gebogen vlak is, gaat over in de lijnvormige graden; — de draagmuur maakt plaats voor de lijnvormige kolommen en de weerstand tegen den zijdelingschen druk der gewelven wordt slechts voor een gering deel verkregen door de verzwaring van de kolom tot den vorm van het conterfort, maar in hoofdzaak door de toepassing van een 2de rij kolommen aan elke zijde van het hoofdgewelf en door toepassing van — wederom lijnvormige — luchtbogen vanaf dit laatste tot de buitenste rijen kolommen.

Hiermede is de grens der materiaalbesparing bereikt: door deze indeeling der stof is het gebouw herleid tot een raamwerk van lijnvormige dragende deelen, waartusschen zooveel noodig dunne bekleedingswanden (gewelfkappen, glasramen, omsluitmuren) zijn aangebracht. Het gebouw is daardoor geworden, wat men in enkele woorden het best met den naam van „gematerialiseerd krachtenstelsel" kan aanduiden.

Deze indruk spreekt het sterkst, daar waar de graden zich uit het basement ontwikkelen en zonder onderbreking door kapiteelen opstijgen tot in den top van het gewelf om weer aan de andere zijde onverbroken in het basement terug te keeren (Cathedraal te 's-Hertogenbosch).

Dit alles is verkregen in een tijd, toen men van statica, mechanica, elasticiteitstheorie en hoe men de moderne wetenschap ook wil aanduiden, geen kennis had. Maar de feiten bewijzen dat de oude bouwmeesters het besef wel degelijk in zich droegen en niet alleen dit, maar ook het nog hooger staande vermogen bezaten het in de materie uit te drukken. Dit is oorzaak van de schoonheidswerking, die van die gebouwen uitgaat.

Men heeft herhaaldelijk getracht hiervoor het gebruik van driehoeksystemen aan te toonen; alzoo: een mathemathisch begrip maar van anderen aard dan de statica.

Onder een driehoeksysteem verstaat men een stelsel van vertikale, horizontale en evenwijdige schuine lijnen, die dus rechthoekige, onderling gelijkvormige driehoeken insluiten. Bij een gebouw, waarvan de indeeling op een driehoeksysteem is ontworpen, zijn de markante punten, d. z. de aansluitingspunten

tusschen de belangrijkste onderdeelen, hoekpunten van ramen en deuropeningen, hoofdpunten der voornaamste decoratieve elementen, enz., gelegen op de zijden der driehoeken en bij voorkeur in de hoekpunten.

Verschillende schrijvers van gezag[1]) hebben getracht bij de gothiek het gebruik van driehoeksystemen aan aan te toonen, maar eenstemmigheid is niet verkregen. Zulks is ook niet mogelijk, de eisch toch is te onbepaald. Men kan van een willekeurig punt van beteekenis een schuine lijn naar een ander doen uitgaan en zoodoende is het mogelijk een stelsel van eenige evenwijdige schuine lijnen aan te wijzen. Maar veel talrijker dan de aldus verbonden punten is het aantal der punten die buiten het net vallen. Zelfs als men de allerbelangrijkste punten combineert, dan komt men dikwijls tot driehoeken, waarvan de hoekpunten ergens willekeurig in de ruimte zijn gelegen.

Bij ons werd door *Berlage* [2]) het gebruik der systemen sterk bepleit en ook toegepast, o. a. bij de Beurs, maar zelfs bij deze combinatie van vertikale en evenwijdige schuine lijnen kan men den indruk niet ontgaan, dat het driehoekstelsel in de conceptie geen overwegenden rol heeft gespeeld en plaats heeft gemaakt voor de persoonlijke opvattingen van den kunstenaar, zoodra deze het traliewerk der lijnen hinderlijk acht.

Het is hier niet de plaats nader in te gaan op de beteekenis, die door sommigen aan de geometrische lijnen overigens wordt toegekend voor de bereiking van kunstige effecten; voldoende zij het er op te wijzen, dat het mathemathische begrip, hetzij als eene uiting van stabiliteit, hetzij als ondergrond voor decoratieve werkingen, in de architectuur een zeer gewichtige functie vervult.

En hiermede wordt wederom niets nieuws verkondigd. Ik moge daarbij wijzen op eene uitlating van *Roriczer*, den bouwmeester van den Regensburger Dom (midden 13e eeuw) „dass der Gedanke eines „jeden wahren Kunstwerkes, seinem letzten Grunde „nach, wesentlich mathematischer Natur —, seine „obersten Gesetze die Gesetze der Mathematik sind".

Blijft de vraag te bespreken of de gothieke bouwmeesters een bepaalden grondslag van theoretische kennis betreffende de stabiliteit van hunne gewelfconstructies c.a. bezaten. — Die kennis zou onmiddellijk uit de beschouwing der natuurwet, met name der evenwichtswetten van een stelsel krachten, moeten zijn voortgevloeid en aangezien die krachten dezelfde zijn als thans, moet de vraag luiden: kenden zij onze moderne statica — zij het ook in weinig-ontwikkelden vorm? Vermoedelijk niet, want de wet, waarop de statica berust, namelijk het paralellogram van krachten, is voor het eerst in de 17e eeuw geformuleerd. De leer der momenten is veel ouder en was reeds aan de Grieken bekend, maar deze alleen is niet voldoende.

Bij het twistgesprek, dat de fransche bouwmeester *Mignot* in 1398 te Milaan voerde met de italiaansche bouwmeesters van den Dom, is sprake van een empirischen regel, dat het conterfort 3 × zoo breed behoort te zijn als een kolom uit het inwendige. De Italianen betwisten dezen regel op grond van de meerdere vastheid van het italiaansche marmer boven den franschen kalksteen; maar deze grond is volkomen onjuist, want het conterfort, dat zijdelingschen druk moet opnemen, heeft een bepaalde afmeting noodig, afhankelijk van het soortelijk gewicht en onafhankelijk van de vastheid van het materiaal, waaruit het is opgebouwd. In zooverre was de meening van *Mignot* juist. Dat op dat punt een discussie gevoerd werd, bewijst de vaagheid der denkbeelden en pleit voor den empirischen grondslag van den regel.

Het tijdperk in aanmerking genomen, waarin de gothiek bloeide, lijkt het meer dan waarschijnlijk, dat men met empirische kennis, gesteund door een sterk natuurlijk mathematisch gevoel, de afmetingen bepaalde. Het waren tijden van intens godsdienstig leven, — van geloof, dat bergen verzetten zou. Daaruit is door de kunstenaars der middeleeuwen de kracht geput, die door de eeuwen heen het menschdom met bewondering en eerbied vervullen zou.

Hiermede heb ik getracht aan te toonen, hoe wiskundige begrippen door alle tijden op verschillende wijzen zijn tot uiting gekomen. Het zijn slechts enkele opmerkingen op een zeer groot gebied. Het leek mij gewenscht deze zaken mede te deelen, niet alleen tot bestrijding van de meening alsof alleen aan dat gedeelte der wiskunde, dat door de menschelijke kennis tot volledige klaarheid gebracht is, gezag toekomt, — maar in hoofdzaak tot belichting van het feit, dat een juist mathematisch gevoel kan leiden tot resultaten, die voor de synthetisch opgebouwde kennis vooralsnog onbereikbaar zijn.

Ter vermijding van misvatting moge ik nog hieraan toevoegen dat het in geenen deele mijne bedoeling is het mathematisch gevoel te stellen boven de mathematische kennis; het zou tot zeer gevaarlijke consequenties kunnen leiden deze laatste te geringschatten. De enkelingen uitgezonderd, aan wie het eerste in sterke ontwikkeling als een zeldzame gave door de natuur is toebedeeld, kan veilig worden aangenomen, dat het gevoel slechts door stelselmatige studie van de mathematische wetenschap — hetzij empirisch, hetzij theoretisch, maar liefst op beide manieren tegelijk — kan worden gebracht tot zoodanigen graad van ontwikkeling, dat daardoor resultaten van hoogere orde kunnen worden verkregen.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

---

[1]) *Viollet-le-Duc.* Dictionnaire Raisonnée: woord „Proportions". *Déhio:* Untersuchungen über das gleichseitige Dreieck als Norm gothischer Bauproportionen.
Max Hasak. Kirchenbau des Mittelalters (2e Deel 4e Band 3e Aflevering Handbuch der Architectur).

[2]) Grundlagen und Entwickelung der Architectur. 1908.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1–5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Grooie letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 5 APRIL 1919. = No. 14.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE Ferdinand Jacob Nieuwenhuis, door C. Muysken. — J. E. van der Pek, door H. C. A. Henny. — Kunstmatige afkoeling van woningen en werkplaatsen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Rijkskantoor voor bouwmaterialen opgeheven.

De minister van landbouw, nijverheid en handel heeft:

a. met ingang van 1 April opgeheven het Rijkskantoor voor bouwmaterialen, gevestigd te Amsterdam;

b. eervol ontslag verleend, onder dankbetuiging voor de den lande bewezen diensten, aan den heer J. M. K. Pennink, als president-directeur, en aan de heeren R. H. Bloemendal en J. Slicher, als directeuren van het Rijkskantoor voor bouwmaterialen;

c. den heer J. M. K. Pennink, met ingang van 1 April benoemd tot liquidateur van het alsdan opgeheven Rijkskantoor voor bouwmaterialen. (Stct.)

De minister van landbouw, nijverheid en handel heeft met ingang 1 April opgeheven de commissie van advies toegevoegd aan de directie van het Rijkskantoor voor bouwmaterialen, onder dankbetuiging aan de leden van die commissie voor de door hen in die functie bewezen diensten (Stct.)

Adres aan den Minister van Arbeid.

Aan Zijne Excellentie den
Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen ondergeteekenden, Ir. A. Broese van Groenou en Ir. D. F. Slothouwer, respectievelijk voorzitter en secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, Amsterdam, Marnixstraat 402,

dat te hunner kennis is gekomen dat van Regeeringswege gelegenheid zal worden gegeven een beperkte hoeveelheid gezaagd vuren- en grenenhout naar België uit te voeren,

dat zij vreezen, dat tengevolge van dezen uitvoer de houtprijzen aanmerkelijk zullen stijgen,

dat zij het in het belang van de bouwnijverheid, in het bijzonder van den volkswoningbouw achten, dat de houtprijzen zullen blijven dalen,

redenen, waarom zij Uwe Excellentie eerbiedig verzoeken zoodanige maatregelen te willen treffen dat verhooging der houtprijzen in ieder geval vermeden en verlaging bevorderd worde.

't Welk doende

(*w.g.*) Ir. A. Broese van Groenou.
Ir. D. F. Slothouwer.

26 Maart '19.

Steenwijks nieuw raadhuis. — Men schrijft ons uit Steenwijk d.d. 27 Maart:

Villa *Rams Woerthe*, voor ongeveer 20 jaar naar bestek en teekening, op uitgeschreven prijsvraag, van de heeren A. L. van Gendt en Zonen te Amsterdam voor rekening van nu wijlen den heer J. H. Tromp Meesters, den grooten philantroop en schenker van f 100 000, waardoor de bouw van een Hoogere Burgerschool alhier werd mogelijk gemaakt, werd het vorige jaar door mevr. de wed. Tromp Meesters de gemeente te koop aangeboden.

Voor f 94500 werd de gemeente eigenaar niet alleen van de prachtvolle villa, die aan bouw een ton gouds had gekost, maar ook van het daarbij behoorende schoone wandelpark met zijn vele en prachtige wandelwegen, heerlijke bosch- en waterpartijen en vele daaromheen staande gebouwen. Het geheel beslaat een oppervlakte van 10 H.A. en heeft van aankoop en aanleg indertijd bijna een half millioen gekost.

Genoemde villa is thans tot raadhuis ingericht.

De verbouwkosten bedroegen f 6000.

Een geacht ingezetene, die onbekend wenscht te blijven; doch wiens naam ieder Steenwijker kan raden, schonk voor de meubileering 10 mille.

Behalve de secretarie en die kamers en zalen welke in elk gemeentehuis aanwezig zijn is er het kantoor van den gemeenteontvanger, het kantoor van den controleur der belastingen, het bureau van den gemeente-architect, een commissiekamer en alles wat tot een op grooten voet ingericht gemeentehuis behoort ondergebracht en praktisch en doelmatig ingericht.

De geheele meubileering is zeer keurig en smaakvol. Steenwijk heeft thans een raadhuis zóó prachtig zóó solide en degelijk en zóó doelmatig als waarschijnlijk niet één, althans zeer weinige in den lande zullen worden aangetroffen.

(N. v. d. D.)

Utrecht, de stad.

De heer Plasschaert schrijft in het Utr. Prov. en Sted. Dagbl.: „Er zijn steden, die weinig bouwkunstigs bezitten, òf omdat zij te nieuw zijn nog ontstaan in den zwakken tijd, òf omdat wat zij bezaten te loor ging, in een waan van vernieuwing — in een periode die niet schiep. Hiertoe behoort Den Haag. Er is daar te weinig bouw-kunst. Enkele, kleine, overgebleven gedeelten toonen dat gemis te schrijnender aan. Maar, en dat is een voordeel op dit oogenblik, nu er nieuwe en goede architecten zijn, is er in Den Haag zoo goed als niets te ontzien, zoo goed als alles kan zonder welk verlies ook, en met vrij groote zekerheid van winst, worden herbouwd. Er zijn steden die stillekens staan te midden der akkers, binnen de vijfhoeken harer wallen, geleund tegen de kaden der havens aan. Zij, deze steden, zijn niet dood, maar zij breiden zich niet uit; zij behouden, ternauwernood, in pijnzen en stille-zijn, het vroeger schoon, den vroegeren rijkdom van statige gevels, ruime versiering, koele tuinen, pleinen, nu leeg, kerken eens druk, torens, eens teeken van vrijheid, van hoogmoed, van burgerlijke zekerheid. Daartoe behoort Zierikzee, een der innigste steden van Zeeland, met haar straatjes naar haar haven toe, gansch onverlet, en, als eens zedig gegroepeerd. Er zijn steden, die 't oud schoon niet verloren, maar binnen wier leden de nieuwe tijd ademt, en waar de adem van dien nieuwen tijd alles doet zwellen, om verandering dwingt, uitbreiding eischt, op herbouw, hier en daar, doet hopen. Hiertoe behoort Amsterdam, werkelijk kloppend Hart van het Land, en hiertoe behoort Utrecht, slaapster die lang sliep, maar die wil ontwaken . . .

Er is een verschil tusschen Armsterdam en Utrecht. In Amsterdam is het leven vol-op; zijn de nieuwe problemen niet te omgaan; helpt geen stede-diplomatie; er is, voortdurend werk aan den winkel, noodzakelijk werk, soms haastwerk. In Amsterdam past het snel te zijn, en reê te zijn. Er moet forsch gedacht worden, overwogen, wat te behouden is, wat vervallen moet, zooals het schoone dat er nu is, eens ander schoons wellicht verdrong. Er is in Amsterdam een zieleboekhouding noodig, die niet mag aarzelen bij het voortdurend inboeken, maar ook niet mag verspelen, bij en door het snel beraad.

Zoo als in Amsterdam het leven zwaar en hoog gaat, zoo gaat het leven nog niet in Utrecht. Er is daar pas ontwaken — maar de nieuwe eischen worden dag-aan-dag toch luider gesteld. De stad voelt onrust; de conservatieven voelen onrust. Er is gang en aarzeling in het gaan. Er moet, de stad is schoon, behouden worden; er mag niet roekeloos gesmeten worden met wat de stad aan karakter bezit, maar er is, op dit oogenblik wijziging in het karakter; meer spanning is er, meer hartstocht, meer nood ten daden. Utrecht zal in den komenden tijd voortdurend voor allerlei keus gesteld worden, waarbij het aspect van de stad is betrokken. Er is daar-in allerlei gevaar. Utrecht bezit toch niet als Amsterdam een stoet van architecten, die door eigen werken, geschikt zijn ter beoordeeling. Utrecht bezit geen scherpgespoorde aesthetici, die liefde voor 't een en vrijheid genoeg voor 't ander bezitten, om met de architecten, te handhaven en te wijzigen. Er is dan ook veel in de stad reeds gebouwd wat een verarming beduidt voor 't geheel. Er zijn een aantal winkels ontstaan zonder stijl, koffiehuizen, waar de steenen zonder kracht werden, een station is er zonder breedheid, die alle bevestigen, dat wien dit aanging, te luchthartig zijn geweest — als in vele andere steden. Maar er is nog niet te veel geschonden, en Holland heeft, gelukkig voor velerlei herbouw, de vele, verschillend-geaarde bouwkunstenaars. Utrecht kan dus voordeel trekken; het kan zich langer beraden dan Amsterdam; er is meer tijd, maar er is niet tijd over. Utrecht moet opletten, waaksch zijn, wil het den waren weg niet kwijt raken . . . . .

Er is nog een gevaar — en dat is bij de bouwkunstenaars zelf. Er zijn onder de jongeren, en jongsten van deze, die zoozeer overtuigd zijn van de glorie, van de kracht, van de juistheid van dezen, onzen tijd, dat zij in een roes van zelfoverschatting alles zouden kunnen neerwerpen, om hun eigen romantisch bouwsel breed-uit in de wereld te plaatsen. Deze hebben wellicht de spanning der jeugd, maar niet de harmonie nog van wat zij kunnen en wat zij willen. Deze bouwkunstenaars zijn als raadgevers nog te mijden . . . .

Utrecht moet dus overwogen vooruitstrevend worden. Het moet den raad winnen van wie bewezen te kunnen, en tevens bewezen te kunnen eeren. Deze vernieuwen, behouden, schennen niet roekeloos. Deze bestaan; er bestaat in Utrecht onrust, die geleid moet worden. Noodzakelijk is dus ruim te denken, zeker te schiften; te kiezen en niet te gaan neerzitten, of te blijven neerzitten.

PLASSCHAERT.

H. A. Rübenkamp †.

Overleden is de heer H. A. Rübenkamp, architect B. N. A., Directeur van Gemeentewerken te Sloten.

Prijsvraag Molenwieken.

In de door het Veiligheidsmuseum uitgeschreven prijsvraag voor een niet buitensporig kostbare, doelmatige en automatische beveiliging tegen het gevaar, om op het erf van een windmolen door de wieken getroffen te worden, waarop 149 antwoorden zijn ingekomen, is door het bestuur dier stichting uitspraak gedaan.

De prijs is toegekend aan de inzending onder het motto „Zaan", van den heer H. Sutterland te Rotterdam, een premie aan „Favonius" van de heeren A. Bakker te Zwijndrecht en A. van Walraven te Dordrecht. De 2e premie is niet toegekend doch het bedrag is gelijkelijk verdeeld onder de inzendingen „Hollands trots" en No. 51, resp. van de h.h. J. D. Filarski, te Amsterdam en H. P. Gestel, te Woerden. Eervolle vermeldingen zijn toegekend aan de inzendingen „Mobiel" van K. Olie Kzn., te Nieuwe Niedorp en „Leeghwater" van J. Olie, te Utrecht, voor keurig teekenwerk; aan „Gij zult niet doodslaan" van C. de Graaf, te Utrecht en „Gekortwiekt" van Ir. G. J. Lugt, te Amsterdam, voor teekenwerk en motto; aan „Een molen siert het landschap" van I. Koolhaas, te Utrecht, voor teekenwerk en uitwerking van het plan en aan de inzending van Ir. W. A. B. Meiborg en H. W. Michels, te Musselkanaal voor de inzending met uitwerking en berekening. Van 4 tot en met 20 April a.s. zullen een aantal ontwerpen met toestemming van de inzenders worden tentoongesteld. Het museum is geopend op werkdagen, behalve Woensdag, van 10—4 uur, Woensdagavond van 7—9 uur en den 1en en 3en Zondag van elke maand van 1—4.

De inzenders worden verzocht, voor zoover zij geen naambrief inzonden, dit alsnog te doen onder vermelding van hun motto, opdat hunne stukken hun kunnen worden teruggezonden.

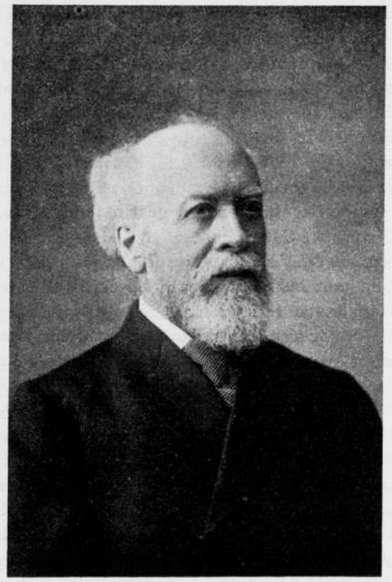

FERDINAND JACOB NIEUWENHUIS

DOOR C. MUIJSKEN.

Ferdinand Jacob Nieuwenhuis werd den 9en Augustus 1848 te Woerden geboren, waar zijn vader Mr. C. J. N. Nieuwenhuis kantonrechter was en later Raadsheer in het Prov. Gerechtshof te Utrecht.

Hij ontving zijn eerste onderwijs aldaar op de school van den Heer Nijland, en kwam daarna op de Technische School te Utrecht, die toen onder de leiding van Grothe (later Hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft) stond en zoo ongeveer de eenige gelegenheid voor voorbereidend onderwijs voor eene hoogere technische opleiding in Nederland was. In 1866 werd hij ingeschreven als student aan de Polyt. School te Delft, waar hij tot 1869 de colleges in de Bouwkundige vakken, ook die voor water- en bruggenbouw, volgde.

Daarna vertrok hij in 1870 naar Berlijn om aan de Bauacademie zich verder als architect te bekwamen, een leergang die destijds, toen de Polyt. School nog in haar geboorte was, door meerderen gevolgd werd.

Na eenigen tijd als opzichter bij de Staatsspoorwegen practisch werkzaam te zijn geweest, werd hij in 1872 benoemd tot assistent-leeraar in de bouwkunst bij Prof. Gugel te Delft en tegelijkertijd als leeraar in de geschiedenis der Bouwkunst aan de Academie voor beeldende kunsten te Rotterdam. Tijdens zijn verblijf te Delft was hij in de gelegenheid om op het bureau van den Professor mede te werken aan verschillende bouwprojecten en ook bij de uitvoering daarvan te assisteeren.

In 1875 vestigde hij zich als architect in de hem welbekende stad Utrecht en trad hij in 1877 in het huwelijk met Fraulein Janitsch uit Darmstadt.

Spoedig kreeg hij een uitgebreide praktijk, zoowel in als buiten Utrecht.

Van 1883—1889 had hij zitting in den Gemeenteraad.

Van zijn vele werken als particulier architect uitgevoerd noem ik slechts enkele. Voor het Rijk de verbouwing van de lokalen der Eerste Kamer der S. G. en van het Ministerie van Waterstaat, de officierswoningen op de Marinewerf te Amsterdam, voor welke werkzaamheden hij later het Ridderkruis van de Oranje Nassau-orde ontving.

Voor de gemeenten vele schoolgebouwen o. a. te Lopik, te Brielle, te Nieuwenhoorn, Hellevoetsluis, Beesd en Dirksland. De studenten-societeit te Delft als resultaat van een prijsvraag.

Op het gebied van den kerkbouw o. a. een kerk met toren te Wilnis, de Remonstrantsche kerk te Utrecht, en als het voornaamste op dit gebied de restauratie van de Domkerk te Utrecht.

Dit werk werd in 1877 door hem begonnen met de herstelling van de koorkapellen. Het moest van 1882—84 worden onderbroken, toen er een hoogloopend geschil ontstond over de wijze van herstel met het Hoofd der Afd. van K. en W. bij het Dep. van B. Z. waarbij Nieuwenhuis, overtuigd van zijn goed recht, geen kamp gaf.

Het Rijkssubsidie werd ingetrokken, een middel destijds in zwang om den wil van de Steurs te doen zegevieren.

Het geschil werd geheel ten gunste van Nieuwenhuis beslist en dank zij een legaat van Mr. Huydekoper van Nichtevecht kon nu de restauratie zonder Rijkssubsidie worden voortgezet.

Ook herstellingen, zoowel in- als uitwendig aan de Jacobi- Jans- en Buur-kerken te Utrecht zijn onder zijn leiding geschied.

In 1890 volgde zijn benoeming tot Directeur van Gemeentewerken. Reeds van 1883 af gekozen tot lid van den Gemeenteraad en tot lid van de Commissie van Advies voor de publieke werken, was hij daarvoor de aangewezen man.

Bij zijn 25-jarig jubilé en bij zijn aftreden in 1916 werd hem door Burgemeester en Wethouders en door zijn ambtenaren een bizondere hulde gebracht.

Van de vele werken als gemeenteambtenaar ontworpen en uitgevoerd vermelden wij de uitbreiding van de stad: de verruiming van de hoofdverkeerswegen in de binnenstad.

Het Universiteitsgebouw (in samenwerking met prof. Gugel) 1891/92.

de Beurs- en Fruithal 1891—94.

het Gemeentelijk slachthuis 1893—1901.

De H. B. School 1903/4.

De Electrische Centrale 1901.
en vele schoolgebouwen voor het L. O.
Als waterbouwkundige werken vermelden wij o.a. een zeer goed geslaagd plan van waterverversching voor de stad 1893 en 1896/7.
De doorgang in den Leidschen weg onder den spoorweg bij het station 1905.
De Weeg-Basculebrug over den Cathrijnensingel 1907/8.
De Willemsbrug 1909.
De vaste Absteder-brug 1900.
De Kromme Rhijnbrug 1905.
De Sterrenbrug 1906.
Vele kleinere bruggen en verbouwingen.
Bij zijn omvangrijken en gebonden werkkring als gemeenteambtenaar, vond hij toch steeds den tijd om ook buiten zijn gemeente werkzaam te zijn in tal van besturen en commissies.
Van 1882—1890 en 1901—1908 was hij lid van het Hoofdbestuur van de Mij. t. Bevordering der Bouwkunst en Voorzitter van de Afdeeling Utrecht dier Maatschappij.
In 1902 benoemd tot Eerelid en in 1915 ook Eerelid van de Afdeeling Utrecht.
Toen de Minister van W. H. en N. de Heer v. d. Sleyden, onder wiens departement het onderhoud van de gebouwen op het Binnenhof ressorteerde, besloot een commissie in te stellen om hem te adviseeren omtrent het onderhoud en de eventueele herstelling van het gebouwencomplex, genaamd „de Grafelijke Zalen", was Nieuwenhuis, die op het gebied van restaureeren van gebouwen zijn sporen had verdiend, de aangewezen man om in die commissie zitting te nemen.
In die commissie, die nog niet is ontbonden, had hij een werkzaam aandeel en werd bij de samenstelling van de monografie „de Grafelijke Zalen" aan hem de bewerking van Hoofdstuk III opgedragen.
Daar de Gemeente Utrecht tot het onderhoud van den Domtoren was verplicht, nam Nieuwenhuis spoedig, na zijn benoeming tot Directeur, dit grootsche monument in studie door het doen van opmetingen en het maken van uitvoerige teekeningen.
Toen het telkens afbrokkelen van bouwdeelen en het vallen van steenen voor de directe omgeving van den toren gevaarlijk begon te worden besloot het Gemeentebestuur in 1901 een Commissie te benoemen waarin hij als secretaris en uitvoerder der noodige herstellingen werd benoemd.
Dit door Rijk en Gemeente gesubsidieerde werk werd tot aan zijn dood met groote toewijding door hem geleid; hij kwam daarbij, vooral bij de herstelling van het bovendeel (de lantaarn met traptoren) dikwijls voor moeielijke vraagstukken en gevaarlijke momenten te staan.
Als een zijner laatste werken verdient hier nog vermelding de herstelling van de Agnieten-kapel aan de Jacobi-kerk, in aansluiting met den bouw van het centraal museum, welk werk hem, na zijn aftreden als Directeur, door het Gemeentebestuur werd opgedragen, maar nog niet voltooid is.
Van zijn restauratie-werk buiten Utrecht zij hier nog vermeld zijn aandeel als commissielid in dat van „Het Huis met de Hoofden" de gevel van de Nieuwe kerk en de Oude Kerktoren te Amsterdam.
Meermalen nam hij als Jurylid deel aan prijsvragen uitgeschreven o.a. door de Mij. t. Bev. der Bouwkunst voor de kerken
te Apeldoorn in 1890
te Deventer in 1890
te 's Gravenhage in 1894.
Voor societeitsgebouwen en gestichten o.a. te Delft en te Kampen.
Nieuwenhuis kon dus op zijn 70ste jaar met welgevallen en met het volste recht op een welbesteed en werkzaam leven terugzien.
Na de waardeerende regelen reeds tijdens zijn leven aan hem gewijd, o,a. bij zijn aftreden als gemeenteambtenaar in 1915, bij het bereiken van den zeventigjarigen leeftijd in Augustus van het vorige jaar en na zijn onverwacht overlijden in het nummer van 22 Februari van dit blad, mocht ik niet te uitvoerig worden, maar stel niettemin de gelegenheid, mij door de Redactie geboden, op prijs om hier een laatste woord te kunnen wijden aan den hoogst bescheiden man met wien ik gedurende meer dan een halve eeuw in verschillende besturen en commissies heb mogen samenwerken en die ik heb leeren waardeeren als iemand met vast en edel karakter en als een oprechten trouwen vriend.

C. MUIJSKEN.

J. E. VAN DER PEK. †

De Nederlandsche arbeidersklasse heeft één harer beste vrienden verloren. Een trouwe werker is haar ontvallen. Niet een voorman, voor haar strijdend met politieke of economische wapenen. Maar daarom niet minder een onvermoeid verdediger van een harer grootste belangen, die voor haar veel heeft gedacht en veel heeft gedaan.
Al jong besefte van der Pek de maatschappelijke beteekenis van de woning voor het gezin. Het vraagstuk der volkshuisvesting greep hem en het heeft hem niet meer los gelaten. Hij heeft zijn leven er aan gegeven.
In de 90er jaren, toen nog slechts zeer enkele goedwillende belangstellenden eenige aandacht schonken aan de verbetering van de arbeiderswoning, toen er nog geen woningwet, geen staatssteun en ook nog nauwelijks drang van de belanghebbenden uitging, was van der Pek de eerste Nederlandsche architect, die door wetenschappelijke studie van het onderwerp zich gereed maakte tot weldoordacht practisch werk. De waarde van deze werkzaamheid in dit tijdvak was waarlijk niet gering. Arbeiderswoning en architect waren elkander volkomen vreemd. De exploitatie van de volkswoning was zonder uitzondering voorwerp van geldbelegging, de bouw werd uitsluitend overgelaten aan den eigen-bouwer. Tot welke uitkomsten deze opvattingen leidden? Bijna elke Hollandsche stad bezit thans als hunne nalatenschap de troostelooze woningcomplexen van de tweede helft der 19e eeuw, monumenten van liefdeloosheid en onverschilligheid.
Van der Pek zag met zijn klaren blik en voelde met zijn warm hart, dat hierin verandering moest komen. Hij stelde zijn kennis van het bouwvak in dienst van zijn liefde tot het woningvraagstuk. En hij deed dit in een tijd, dat er geen woningvereenigingen, geen gemeentebouw en dus geen uitzicht op belangrijke opdrachten bestond.
Les idées marchent! Van der Pek heeft het groot geluk gehad de maatschappelijke inzichten zich te zien ontwikkelen in een richting, die hem de gelegenheid gaf zijne ideeën in daden om te zetten. De voldoening en de vreugde daarvan heeft hij echter te weinig gekend. Geboren idealist en met den aanleg van kunstenaar was hij het leven als jonge man ingegaan met verwachtingen, die slechts ten deele konden worden vervuld. In zijn laatste jaren kon hij dikwijls ontevreden zijn met het door hem bereikte, was hij moedeloos bij de gedachte, dat het leven voorbij ging zonder hem in zijn kunst te hebben gegeven, wat hij er eens van had gehoopt.
Menig bouwplan hebben we te zamen voorbereid. Hij begon altijd met een scherpe formuleering van het program van eischen, waaraan het ontwerp straks moest beantwoorden. Hij wist zich de maker van utiliteitsbouw. Dus moest het plan de scherpste critiek uit een oogpunt van practische bruikbaarheid kunnen doorstaan. Menig huishoudelijk praatje met de arbeidersvrouw en menige nauwgezette proef met modellen, op kleine schaal vervaardigd, strekten tot verzekering van zijne inzichten. Hij gevoelde zijn verantwoordelijkheid voor zijn werk. Daarom kon hij moeilijk iets aan anderen overlaten. Alle, ook de geringste details, werden door hem zelf behandeld en verzorgd.
En zijn zorg bepaalde zich niet tot het architectonische. Hij werkte met ernst mede aan de samenstelling der exploitatierekeningen van de door hem ontworpen woningen. Want hij was niet alleen bouwmeester, hij had zich gezet aan de oplossing van een vraagstuk, dat vóór alles een maatschappelijk probleem was en hij aanvaardde hiervan de volle consequentie. Eerst dan was hij tevreden met een ontwerp, wanneer het voldeed aan alle redelijke eischen, zoowel van bouwkundigen als financieelen aard.
Gedurende den bouw gevoelde hij zich „de directie". Hij leidde het werk persoonlijk en met volle toewijding. Contrôle, ook van overheidswege, kon hij moeilijk verdragen. Allerminst, omdat hij ze vreesde, maar omdat hij zoo diep zich van zijn plicht en van zijn verantwoordelijkheid bewust was, dat hij toezicht gevoelde als een hem aangedaan onrecht. Kapitein op zijn schip, dat wilde hij zijn en gerust kon men hem dat laten; tot het einde van de reis stond hij op de commandobrug.
In 1895 begon hij zijn arbeid met den bouw van een blok arbeiderswoningen aan de Lindengracht en Goudsbloemstraat voor de bouwonderneming „Jordaan". Daarop volgden een woningcomplex in den Haag, een blok éénkamer-woningen aan de Polanenstraat te Amsterdam, woningblokken voor bouwvereenigingen te Amersfoort en Haarlem; daarna een groep woningen aan de Agatha Dekenstraat te Amsterdam.
In 1909 werd onder zijn architectuur te Amsterdam het eerste blok gebouwd met behulp van een voorschot, verstrekt overeenkomstig de woningwet. Het was de coöperatieve Bouwvereeniging Rochdale, die hem deze opdracht verstrekte, aanvankelijk tot den bouw van 28 woningen aan de van Beuningenstraat, later gevolgd door kleine en groote woningcomplexen aan de Fannius Scholtenstraat, de Atjeh- en Balistraat (dit was het eerste woningblok te Amsterdam gesticht met gemeenschappelijken tuin). Daarop volgde in 1912 nog de bouw van een zeer groote groep woningen aan de Borger- en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam, eveneens voor dezelfde vereeniging. Voor het „Amsterdamsch Bouwfonds" bouwde hij achtereenvolgens woningblokken in de Indische Buurt, aan de Hasebroekstraat en Kostverlorenkade. In 1915 droeg deze vereeniging hem op den bouw te Amsterdam van het eerste Tehuis voor Arbeiders, in Nederland gesticht. Deze bouw in 1916 aangevangen werd onder zijn leiding voltooid in den zomer 1918. De Gemeente Amsterdam erkende zijn verdienste en belastte hem met het ontwerpen van plannen van arbeiderswoonwijken aan de overzijde van het IJ in de zgn. Buiksloterham. Deze laatste zeer omvangrijke bouw is thans gedeeltelijk reeds zeer gevorderd. Plannen voor een Haagsch Tehuis voor Arbeiders lagen in ontwerp gereed.
Alles bijeen een mooie staat van dienst. Eerbiedwaardig bovenal, omdat heel deze arbeid gedragen werd door zijn sterke, duurzame liefde voor de verbetering der volkshuisvesting. Een werkzaam en met eerlijke overtuiging geleefd leven is geeindigd, zijn baanbrekende arbeid wordt voortgezet, zijn vrienden, die met hem hebben samengewerkt, zullen hem niet vergeten.

H. C. A. HENNY.

KUNSTMATIGE AFKOELING VAN WONINGEN EN WERKPLAATSEN.

Over dit onderwerp schrijft Dr. A. J. C. Snijders in het Tijdschrift voor Sociale Hygiène, een artikel waaraan wij het volgende ontleenen:
De kunstmatige afkoeling van woningen is is een vraagstuk, dat vrij wat meer voeten in de aarde heeft, veel ingewikkelder van aard is en met veel meer kosten gepaard gaat dan de verwarming onzer woonhuizen. En het is ook maar gelukkig, dat deze laatste met zooveel eenvoudiger hulpmiddelen en met veel geringere uitgaven verkregen kan worden, want wij hebben, althans gedurende verreweg het grootste gedeelte van het jaar, veel meer te lijden van koude en guur weer, dan van overtollige warmte. Er is bij

ons meer behoefte aan verwarming dan aan afkoeling en daarin kan — mits de brandstoffennood ons niet al te veel parten speelt — op veel eenvoudiger en minder kostbare wijze worden voorzien.
Toch doet zich, ook in ons klimaat, in het heete jaargetijde, de behoefte aan eenige verkwikkende afkoeling onzer woonvertrekken dikwijls met nadruk gevoelen en vooral is dit het geval in ziekenzalen, werkplaatsen, fabrieksruimten enz., waar een te hooge temperatuur in een, toch reeds benauwende, atmosfeer niet slechts grooten overlast kan veroorzaken, doch ook zeer ongunstig werkt op het welzijn en de arbeidskracht van den mensch.
Van bijzondere maatregelen tot het afkoelen van bewoonde ruimten en werkplaatsen in den zomer, is echter bij ons tot nog toe slechts bij hooge uitzondering sprake geweest. Meestal bepaalt zich de „opfrissching" van den vermoeiden en sterk verhitten mensch, bij drukkende warmte, slechts tot het openen van een deur of een venster — dit laatste dan meestal nog slechts een schuifraam, — welke maatregel dan met den weidschen naam van „luchten" bestempeld wordt. Daarvan is echter, bij drukkende zomerhitte, op deze wijze geen sprake, ja, het middel is dikwijls zelfs erger dan de kwaal.
Immers: bij zulk een hooge temperatuur der buitenlucht is van ventilatie door vensters zoo goed als in 't geheel geen sprake, daar de temperatuur binnenshuis en buiten dan te weinig verschilt, om een merkbaren luchtstroom tot stand te brengen. Bovendien is, in zulke gevallen, de buitenlucht dikwijls nog warmer dan die in de woning, zoodat men, juist alleen door deuren en vensters zorgvuldig gesloten te houden, de temperatuur binnenshuis eenigszins draaglijk kan doen blijven.
Een huis, waarin niet gestookt wordt, is, in zijn temperatuur, uitsluitend van den toestand van den dampkring afhankelijk. Het ontvangt zijn warmte zoowel door directe *bestraling* door de zon en de warme lucht, als door *warmtegeleiding* door de lucht en den verwarmden bodem. Omgekeerd kan de woning warmte afgeven door uitstraling en geleiding van haar warmte naar buiten, als de temperatuur van de lucht en den bodem lager is dan die van de woning. Deze warmteverhoudingen in de woning doen zich echter niet onmiddellijk in de bewoonde vertrekken gevoelen, daar de muren van het huis en de wanden van de kamers, in 't algemeen, uit slechte warmtegeleiders bestaan, zooals: steen, hout, kalk enz. Doch daarvan is ook omgekeerd weer het gevolg, dat de warmte, die in het huis aanwezig is, eerst zeer langzaam naar buiten wordt afgegeven, te meer daar de muren gewoonlijk tamelijk dik zijn en daarin dus veel warmte opgehoopt blijft, terwijl zij, als zij eenmaal verwarmd zijn, aanzienlijke hoeveelheden lucht tot een hooge temperatuur kunnen verwarmen, vóórdat er van afkoeling sprake kan zijn. De muren geven dus zelf nog geruimen tijd warmte aan de lucht binnenshuis af, nog lang nadat de uitwendige verwarming van het huis reeds opgehouden heeft. Dit moge in den winter, als de muren kunstmatig verwarmd zijn, een niet te versmaden voordeel zijn, doch in de heete zomermaanden kan men er ontegenzeggelijk veel last van ondervinden. Dan kan de *toenemende* verwarming der kamerlucht door de, in de muren verzamelde, warmte zelfs nog tot laat in den nacht voortduren.
De krachtigste bron van verwarming der huizen is de *bestraling* door de *zon*. Deze verwarmt echter de verschillende onderdeelen van het huis nog in zeer ongelijken graad, daar zulks in hooge mate afhangt van den stand van de zon en van den hoek, waaronder de zonnestralen op de muren, het dak enz. vallen. Zoolang als de zon laag aan den hemel staat, dus in den vroegen morgen en den laten avond, worden de verticale muren het sterkst verwarmd, daar de zonnestralen dan bijna loodrecht daarop vallen. Doch hoe hooger de zon tegen den middag stijgt, des te schuiner wordt de richting, waarin haar stralen de muren treffen en des te geringer zullen deze dus verwarmd worden. Voor het dak geldt echter het omgekeerde; daar, en dus ook op den zolder en de hoogste verdiepingen, is de temperatuur dus juist in de middaguren het hoogst.
Uit het bovenstaande volgt, dat, in het warme jaargetijde, de kunstmatige afkoeling van woningen — en vooral van werkplaatsen en fabrieksruimten — een onmisbare eisch is, met het het oog op de gezondheid en de werkkracht van bewoners en arbeiders. Toch is er in die richting nog slecht weinig gedaan. De belangrijke vorderingen, die de koeltechniek, het voortbrengen van kunstmatige koude, in onzen tijd maakte, zijn tot nog toe bijna uitsluitend aan handel en nijverheid ten goede gekomen, zoowel door het scheppen van talrijke nieuwe industrietakken, als voor de verzending en het conserveeren van voedingsmiddelen in den wereldhandel.
En toch verkrijgt de kunstmatige afkoeling ook een steeds grootere beteekenis voor het verlagen der temperatuur van de lucht, zoowel in particuliere woningen en ten bate van de huishouding, als voor kantoren en werkplaatsen, vergaderzalen, schouwburg- en concertzalen enz. Reeds door de toepassing van koelmachines kan aldaar het verblijf in hooge mate veraangenaamd en de lust tot den arbeid, zoowel als de arbeidskracht, aanzienlijk verhoogd worden.
Doch in weerwil van de groote vorderingen in de koeltechniek in den nieuweren tijd, heeft toch de *centrale afkoeling* der woningen, door middel van koelmachines, ten onzent het nog niet veel verder gebracht dan tot enkele, op zich zelf staande proeven op kleine schaal. Zelfs in de weelderigste en best ingerichte moderne woningen vindt men slechts hoogst zelden een koelinrichting, hoewel wij allen, in onze arbeids- en woonkamers, den overlast en de nadeelen van een lang aanhoudende zomerhitte veel ernstiger gevoelen dan die van de koude in den winter.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 12 APRIL 1919. = No. 15.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Werk van de „Afdeeling Gebouwen" van den Dienst van Publieke Werken. Amsterdam — Kunstmatige afkoeling van woningen en werkplaatsen (vervolg en slot). — Prijsvragen. — Boekbespreking. — Een oud certificaat voor de aannemers.

OFFICIEEL GEDEELTE.

AAN DE LEDEN VAN DEN B. N. A.

Aan den oproep van den penningmeester om opgave van de inkomsten over 1918, gaven slechts 90 leden gehoor zoodat ongeveer 150 leden den penningmeester de noodige gegevens onthielden om met eenige kans op bevredigende uitkomst zijne berekeningen te maken. Om het maar niet sterker uit te drukken, noem ik het resultaat van mijne oproeping meer dan treurig, zou er nu werkelijk zoo weinig medewerking van de leden te verkrijgen zijn om de machine van den B.N.A. geregeld te laten loopen. U allen hebt met de begrootingen te maken, bij ondervinding weet u dat het geen gemakkelijke taak is; die taak was en is gedurende de abnormale tijdsomstandigheden waaronder wij leven zooveel te lastiger, waar ons bijna alle gegevens, als standaardprijzen, loonen, voorraden, enz. waarop anders onze cijfers steunen, ontbraken.
Welnu mijneheeren, zet dan door uwe laksheid (ik wil en mag niet van onwil spreken) uwen penningmeester niet voor een onuitvoerbare taak.
Volgens onze statuten kan uw inkomen ambtshalve worden vastgesteld, maar bedenkt toch wel dat die als een soort strafmaatregel daarin is opgenomen en u zult toch niet willen dat het bestuur dien maatregel op 150 uwer moet toepassen.
Het bestuur heeft reeds door de vele werkzaamheden voortvloeiende uit den nieuwen toestand van den B. N. A. een zware taak, hoevele zaken moeten niet herzien, voorzien en geregeld worden, moet de penningmeester dan nog aankomen met het verzoek om eens even de inkomsten van 150 leden, over geheel Nederland verspreid, ambtelijk vast te stellen. De penningmeester kan wel voorstellen al die leden maar op f 10.000 ieder te stellen (ik gun het hun van harte) maar er is beroep op de ambtelijke aanslagen, de storm komt dan natuurlijk los en inplaats van minder werk door de vlugge vaststelling der aanslagen komt er nog meer werk. Dus wil men ambtelijk aanslaan, dan moet dat met overleg naar eenige gegevens en in billijkheid geschieden.
Waarde collega's helpt uwen penningmeester uit den brand zorgt toch dat hij zijn medebestuurders niet tot bovengenoemde minder aangename en veel omvattende taak moet oproepen, begrijpt toch dat U van ons niet zooveel opoffering van tijd kan en mag vorderen. Het huishouden van den Bond is duur is er gezegd in het fusierapport, is het al niet genoeg dat de tijdsomstandigheden, waardoor ook de inkomsten van het meerendeel onzer leden verminderden, dat nog al duurder maken, moeten de 150 leden door hun laksheid het budget nog hooger maken. Ik schat maar zeer matig als ik f 500 stel voor het eenigszins ernstig behandelen der ambtelijke aanslagen van de 150 nalatige leden, bedenkt wel dat zulks ieder onzer ruim f 2 contributie meer gaat kosten. Ik laat dan den tijd dien de bestuursleden daaraan opofferen nog geheel buiten rekening. Billijk zou het zijn die onkosten alleen op de onwilligen of beter gezegd op die laksche leden te laten drukken. Maar komaan, nalatige heeren, alle onaangenaamheden kunt u onmiddellijk uit den weg ruimen.
Pakt maar even uw taak, telt de ontvangen honderden nog liever de duizenden bijeen, trekt daarvan af uw kantoorhuur, vuur, licht en water, uw bureaukosten, teekenaarsloonen, verzekeringen, desgewenscht abonnementen op tijdschriften, kosten voor aanvulling bibliotheek enz. in een woord alles zooals u dat invult voor de inkomstenbelasting, bovendien echter trekt u van uwe totaalinkomsten de inkomsten uit vermogen af. Men denke dat moet in een half uur gedaan zijn omdat u het toch reeds gereed gemaakt hebt om het op uw beschrijvingsbiljet van de inkomstenbelasting in te vullen. Is u bovenstaand nog te veel werk, welnu ik kan het u nog gemakkelijker maken, geef mij maar op de som die u aan inkomstenbelasting betaalt die vindt u op het biljet maar vermeldt dan even of u het totaalcijfer of de hoofdsom opgeeft. Ik moet dan uit die cijfers uw inkomen wel herleiden, maar uw penningmeester ziet niet op tegen wat werk indien de goede zaak daarmede gediend is. Indien wij onzen B.N.A. tot groote bloei en kracht wenschen te brengen en dat willen toch alle leden naar ik hoop, dat maar ieder daaraan medewerke naar vermogen; minstens mag er verwacht dat U uw goeden wil toont. Welnu begint daarmede en zendt mij omgaand, nog heden en stelt niet uit tot morgen, de gevraagde opgaven.

De Penningmeester v. d. B. N. A.

De verbinding der IJ-oevers.
Wij vernemen dat de opdracht, in het laatst van 1917 aan een afdeeling van den technischen dienst van P. W. verstrekt, om opnieuw het vraagstuk te bestudeeren der verbinding van de IJ-oevers, thans in zooverre is uitgevoerd dat in het begin van het a.s. najaar een lijvig rapport zal verschijnen waarvan het grootste deel van het materiaal door het hoofd der afdeeling „Bruggen" den ingenieur, den heer W. A. de Graaf is bijeengebracht.
Inmiddels worden uitvoerige inlichtingen verwacht uit buitenlandsche, speciaal uit Engelsche havenplaatsen, die een soortgelijk vraagstuk tot oplossing hebben moeten brengen.
Door de oorlogsomstandigheden zal het echter vrij geruimen tijd duren, alvorens deze inlichtingen verstrekt kunnen worden.
(*Hdbl.*)

Welstandseischen te Baarn.
In de op Vrijdag 28 Maart jl. gehouden raadszitting der gemeente Baarn, werd met algemeene stemmen aangenomen het voorstel van B. en W. tot aanvulling van de bouw- en woningverordening met een artikel, betreffende het stellen van welstandseischen aan het bouwen. Het is de bekende clausule, welke reeds in onderscheidene gemeenten is toegepast en door de gunstige werking steeds meer ingang vindt. Zij luidt: „Het uiterlijke van een nieuw te maken gebouw met al wat daartoe behoort, hekken, muren en dergelijke, moet zoodanig zijn, dat het noch op zich zelf, noch in verband met de omgeving uit een oogpunt van welstand aanstoot kan geven. B. en W. zijn bevoegd te dien aanzien nadere eischen te stellen." In principe werd hierbij besloten tot instelling eener schoonheidscommissie.
Een woord van hulde verdienen bij deze totstandkoming de architecten J. H. W. Leliman en L. H. Bours Lzn., welke heeren, als bestuursleden der vereeniging „Algemeen Belang" te Baarn, het initiatief namen.
Op een destijds door „Heemschut" gedaan voorstel aan de Provinciale besturen, aangaande het stellen van bepalingen voor het weren van ontsierende reclame, werd door dat van Utrecht afwijzend beschikt. Baarn is thans de eerste gemeente in deze provincie die met bemiddeling van verordening op belangen van schoonheid kan bogen. Moge dit tevens een aansporing voor andere gemeenten zijn. Vooral onzen grootsten steden, waar zooveel meer gebouwd wordt, moge dit als voorbeeld gelden. Daar toch, waarbij nog wel de hoofdstad des lands met haar schoone oude binnenstad, ontbreken nog steeds dergelijke bepalingen. En, daar nu eenmaal in tegenstelling bij vroeger tijden, de kunstambachten en vrije, slechts voor een klein gedeelte in bevoegde hand is, kunnen dergelijke voorschriften alleen verbetering brengen.
VAN H.

Brand in het Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem.
Zaterdag is de op het terrein van het Nederlandsch Openluchtmuseum staande welbekende oud-Saksische boerenwoning geheel afgebrand. Door de hooge ligging en den grooten afstand was het onmogelijk zooveel blusschingsmateriaal aan te brengen, dat het vuur tijdig kon worden bedwongen.
Het oud-Saksische huis, afkomstig uit Twente, was het laatst overgebleven type van primitieve boerenwoning, geheel uit hout, stroo en leem opgetrokken.
Het Ned. Openluchtmuseum heeft door dezen brand een van zijn meest belangrijke bezienswaardigheden verloren.

Het vraagstuk van de ruimte in de beeldende kunst.
Voordracht gehouden 27 Maart 1919 door Prof. Dr. A. E. Brinckmann in de Universiteit te Utrecht. De kunst liet zich eerst betrekkelijk laat gelegen liggen aan de ruimte als vraagstuk der vormgeving. Wij zijn weliswaar overal omgeven door ruimte, doch dit zijn oneindige aaneenschakelingen van ruimte, die niet tot aesthetische voorstellingen zijn geworden. De natuurlijke ruimte wordt slechts als afstand beschouwd. Eerst door hare omgrenzing in drie dimensies kan men zich haar voorstellen. Ook op kunstgebied kan men allereerst uitgaan van de mathematische definitie van de ruimte, men moet die definitie echter ruimer uitleggen. Het begrip van de open ruimte moet worden ingevoerd. Voorbeelden daarvan zijn galerijen, straten, pleinen.
Iedere ruimte is een lichaam. Zij wordt van binnen uit beschouwd en vindt haar einde waar de omgrenzende vlakken zich bevinden. Hier doet zich aanstonds de analogie gevoelen van het ruimtelichaam, met het plastische lichaam. Dit laatste wordt van buitenaf gezien, het begint waar de omgrenzende vlakken gelegen zijn. Uit deze overeenkomst volgt de samenhang van de beide lichamen. Beide staan in nauw verband. Ook wat den oorsprong betreft is deze verhouding van groote beteekenis, want de voorstelling van het plastische lichaam gaat vooraf aan die van het ruimtelichaam.
Reeds met de voorstelling der ruimte, waarin wij ons bevinden, is iets belangrijks volbracht. Want die voorstelling beteekent dat wij haar maken tot een voorwerp van artistieke vormgeving. De beteekenis der vlakken voor hoogte, breedte, diepte wordt duidelijk. Met hun hulp kan men in de ruimte rhytmisch indeelen. Men kan bij de hoofdruimte nevenruimten, als nissen, erkers, voegen en verkrijgt daardoor eene ruimtevermeerdering. Men kan door schoorsteen, meubels van de ruimte iets wegnemen en komt daardoor tot ruimteverminderding. De rijkste mogelijkheden van combinatie, die daaruit ontstaan zijn vooral door de barokkunst tot het uiterste doorgewerkt en de artistieke voorstelling wordt zoo ingewikkeld, dat wij haar nauwelijks kunnen volgen.
Het vraagstuk wordt in de geschiedenis der bouwkunst voortdurend anders gesteld. Op de overzichtelijke ruimtevormen der romaansche kunst volgen de versnippering van de ruimte in de gothiek, eene nieuwe harmonie in de renaissance, hoogste opvoering in de barok en vernietiging van de ruimte in de 19e eeuw.

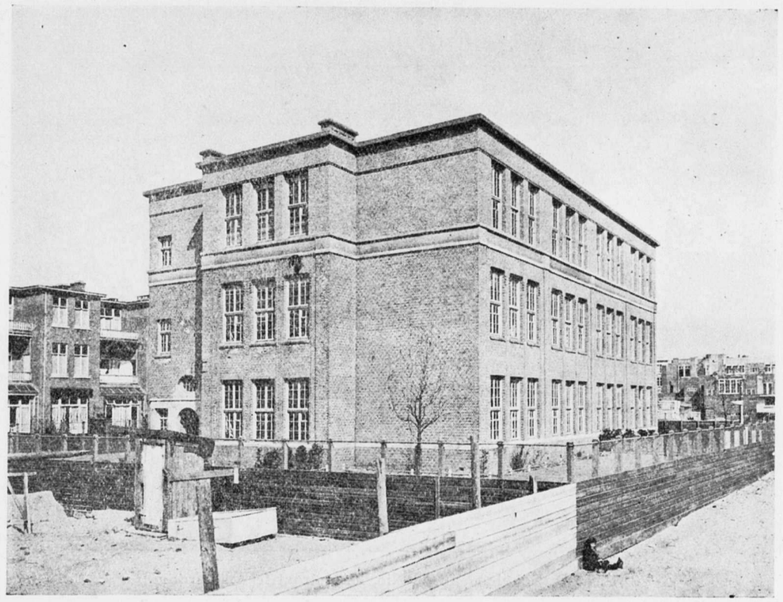

2. U. L. O. Scholen aan de Nic. Maesstraat te Amsterdam.

WERK VAN DE „AFDEELING GEBOUWEN" VAN DEN DIENST DER PUBLIEKE WERKEN. AMSTERDAM.

2 U.L.O. SCHOLEN AAN DE NIC. MAES-STRAAT.

Deze scholen met een gemeenschappelijk gymnastieklokaal zijn vereenigd in één gebouw opgericht op een inpandig terrein. Rondom het schoolgebouw worden of zijn huizen gebouwd, terwijl de scholen over de speelplaatsen toegankelijk zijn, die bereikt worden door een toegang ± 4 M. breed in den straatwand gespaard. Bij meerdere plannen worden deze toegangen overbouwd, hetgeen een bevredigender oplossing voor dit vraagstuk geeft.
Bij het plan valt te vermelden dat de plattegrond van de 2e verdieping gelijk is aan die van de 1e verdieping; boven de klassen 4 zijn de teekenlokalen en boven de kamers Hoofd zijn die van het personeel. De boven elkaar gelegen bergplaatsen zijn voor steenkolen bedoeld; ze zijn onderling door een stortkoker verbonden. De binnenplaats is niet overdekt. Ter toelichting van de foto's diene, dat de tegels op de foto van het trappenhuis te zien ook als lambris in de gangen zijn aangebracht en met verglaasde bakken van de fabriek „Ouderzorg" zijn. De opening met een hek voorzien in den betrekkelijk hoogen wand van het portaal in het trappenhuis is noodig voor het toezicht. De gevels zijn tot de 2e verdieping van rooden baksteen; het bovengedeelte is bepleisterd en begrint; het bepleisterde en het baksteengedeelte zijn gescheiden door een met steenmeel bepleisterde band. Het schoolgebouw moest voor uitbreiding vatbaar zijn; daarom is er in het plan op gerekend dat boven het gymnastieklokaal over 2 verdiepingen verdeeld nog 4 klasselokalen gebouwd kunnen worden; de trappenhuizen, die thans van 2 zijkanten verlicht worden, zullen dan slechts licht van de binnenplaats kunnen krijgen, hetgeen echter voldoende zal zijn. Nadat het ontwerp gereed was, maakte de architect M. de Klerk de hierbij gereproduceerde perspectiefteekening.

KUNSTMATIGE AFKOELING VAN WONINGEN EN WERKPLAATSEN.

(Vervolg en slot van pag. 82.)

De koeltechniek heeft reeds sinds jaren, doch te vergeefs, pogingen aangewend, om inrichtingen op kleine schaal uit te vinden, waarvan de kosten van aanschaffing voor particuliere woningen geen al te

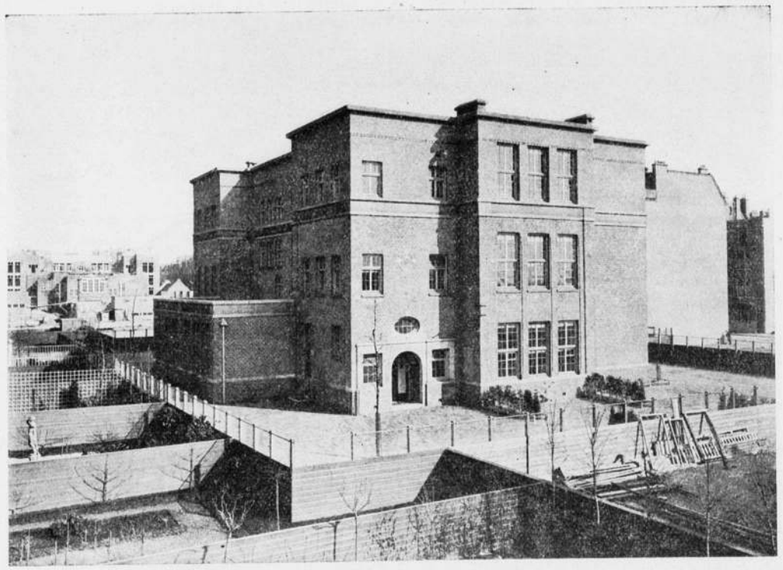

2. U. L. O. Scholen aan de Nic. Maesstraat te Amsterdam.

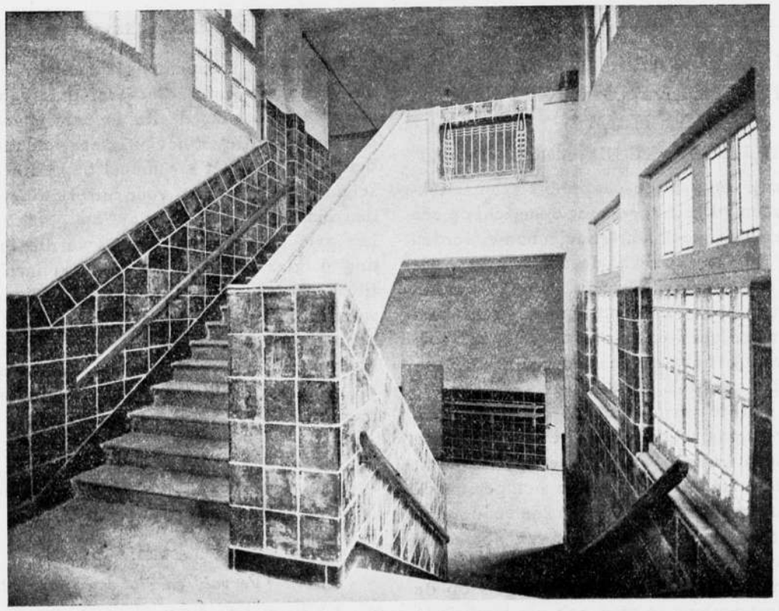

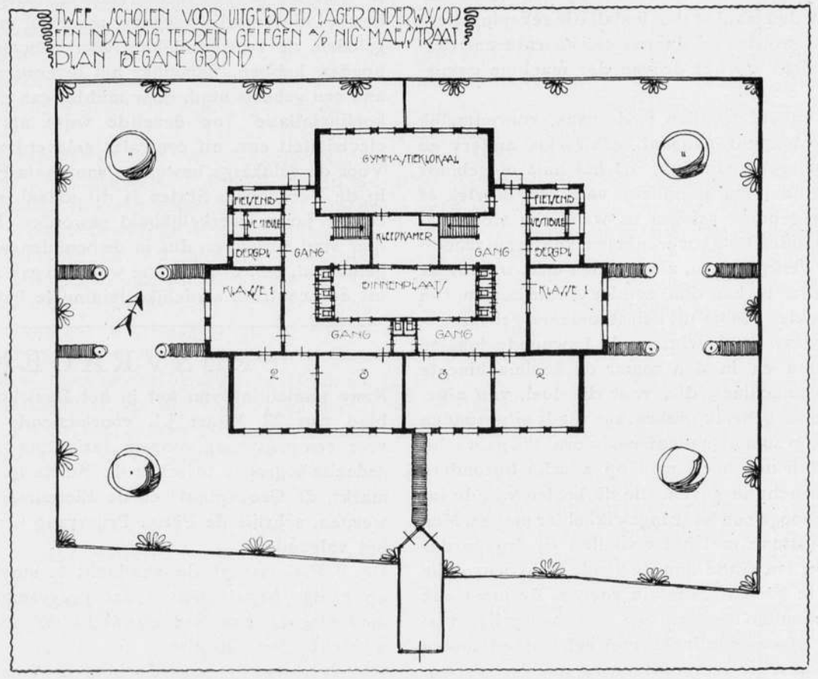

groot bezwaar zouden zijn. Zelfs al zouden echter de aanlegkosten van een kleine koelinrichting, reeds dadelijk bij den bouw van het huis, voor sommigen wellicht niet te hoog zijn, zoo doet zich daarbij toch nog een ander, veel ernstiger bezwaar voor, dat zelfs voor het drijven van een kleine installatie het voortdurende toezicht van een deskundige onmisbaar is. Er is ook reeds voorgesteld, om, voor den duur van de zomerhitte, de installatie voor de centrale verwarming van een huis of fabriek tijdelijk in een inrichting voor centrale afkoeling te veranderen. Zelfs heeft men ook proeven genomen met een wijziging van dit plan en wel: door het koude water van de waterleiding door de buizen van de warmwaterradiotoren te doen stroomen.

Doch deze inrichting heeft de proef niet doorstaan. Dit is vooreerst het gevolg van de veel te geringe oppervlakte van die buizen, zoodat verscheidene dier toestellen op verschillende plaatsen van het vertrek zouden moeten opgesteld worden en verder wordt er ook veel overlast ondervonden van den verdichten waterdamp uit de kamerlucht, die op de koude toestellen en buizen als vocht neerslaat. Daarbij komt nog, dat er, voor dit doel, aanzienlijke hoeveelheden koelwater noodig zijn, daar het temperatuursverschil tusschen het leidingswater en de buitenlucht betrekkelijk niet zeer groot is.

Voor de afkoeling van woningen en werkplaatsen is dus alleen heil te verwachten van de eigenlijke koel-

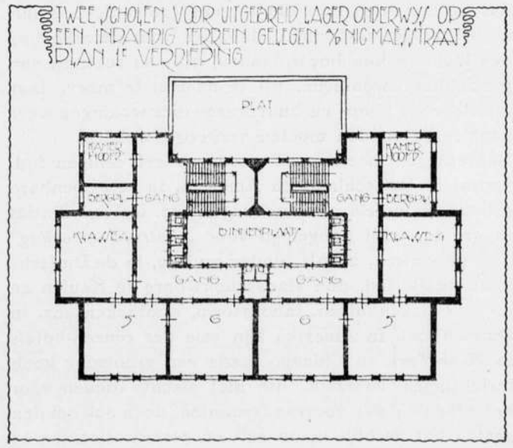

machines, die, in technisch en economisch opzicht, de proef reeds lang doorstaan hebben. Doch, gelijk reeds gezegd, is de aanleg daarvan voorloopig nog tamelijk kostbaar, terwijl reeds bij den bouw der woning met den aanleg der installatie rekening dient gehouden te worden en daarna een voortdurend deskundig toezicht op het drijven der machine onmisbaar is.

Slechts in enkele gevallen is de zaak, voornamelijk wat het kostenpunt aangaat, eenigszins anders en gunstiger gelegen, namelijk: als het huis of gebouw in de onmiddellijke nabijheid van een fabriek of eenig ander gebouw gelegen is, waar een stoommachine voorhanden is. Voor woningen, kantoren, schoolgebouwen, werkplaatsen, ziekenzalen enz., waarmede zulks het geval is, kan dan, zonder groote kosten, van den afgewerkten stoom uit den stoomketel gebruik gemaakt worden, om 's winters de bewoonde lokalen te verwarmen en in den zomer de koelmachine te drijven. Koelmachines, die, voor dit doel, van afgewerkten stoom gebruik maken, zijn reeds uitgevonden en worden, op sommige plaatsen, in praktijk gebracht. Doch ook dan nog heeft men op allerlei bijzondere maatregelen acht te geven, die de kosten van de inrichting verhoogen en haar ingewikkelder maken. Men kan niet volstaan met het opstellen en drijven der koelmachine, ten einde dan de koude lucht eenvoudig in het af te koelen lokaal te voeren. Er moet ook rekening gehouden worden met een doelmatige verdeeling der afgekoelde lucht, met het instandhouden van de gewenschte temperatuur en met het verwijderen van den, door afkoeling der lucht verdichten, waterdamp uit de lucht. Indien men de koude lucht, al ware haar temperatuur ook slechts weinige graden lager dan die van de af te koelen bewoonde ruimte, onmiddellijk, zonder meer, in deze laatste liet toestroomen, zou men een hoogst onaangenaam luchttrek en tocht teweegbrengen. Om dit te voorkomen zijn er nog verschillende bijzondere maatregelen en inrichtingen noodig.

Al dergelijke bezwaren hebben er toe bijgedragen, dat de bouwondernemers tot nog toe eenigszins huiverig zijn geweest, om installaties voor de afkoeling der lucht in hun bouwplannen, althans voor die van particuliere woningen, op te nemen, te meer, daar hierdoor de koop- en huurprijzen dier woningen weer aanzienlijk zouden moeten verhoogd worden.

Daarentegen heeft men, reeds sedert eenigen tijd, vooral in Duitschland en Amerika, in vele openbare gebouwen, hotels, schouwburgen enz. wel installaties in grooten stijl aangelegd voor *„centrale afkoeling"* dier gebouwen, zooals, onder andere, in de Duitsche bank te Berlijn, den stadsschouwburg te Keulen en in vele ziekenhuizen, laboratoria, apotheken enz. in Duitschland. In Amerika zijn vele der reuzen-hotels in New-York en Chicago reeds van grootsche koelinrichtingen voorzien, die niet slechts dienen voor het afkoelen der voorraadsruimten, doch ook om den gasten het verblijf in de eet- en restauratiezalen en in de scheersalons — die aldaar in geen enkel groot hotel ontbreken — in den heeten zomertijd te veraangenamen.

In Amerika is zelfs reeds reeds een „droom der toekomst" in vervulling gegaan, waarvan men, nog kort geleden, de verwezenlijking voor onmogelijk zou gehouden hebben, namelijk: het leveren van „koude" aan een geheele stad, door middel van een „centrale koelinstallatie", op dezelfde wijze als gas, water, electriciteit enz. uit centrales geleverd worden.

Voor de gelukkige bewoners van de stad Kansas-City in de Vereenigde Staten is dit ideaal, reeds sedert eenige jaren, werkelijkheid geworden. De inwoners dier stad verkeeren dus in de benijdenswaardige mogelijkheid, om, evenals hun water en gas, ook „koude" uit een centrale stedelijke leiding te betrekken.

PRIJSVRAGEN.

Naar aanleiding van het in het Bouwkundig Weekblad van 22 Maart j.l. voorkomende programma voor een prijsvraag, voor de „inrichting van het stadsgedeelte begrepen tusschen de Meirbrug, de Schoenmarkt, de Groenplaats en de Eierenmarkt", te Antwerpen, schrijft de Perm. Prijsvraag Commissie ons het volgende:

De P. P. C. meent de aandacht te moeten vestigen op eenige bepalingen in dat programma die eene mededinging van Nederlandsche Architecten ongewenscht doen zijn als:

1e. het bedrag der prijzen schijnt, in aanmerking genomen het belangrijke onderwerp, en den arbeid die voor de beantwoording der prijsvr. gevorderd wordt, te laag.

2e. het openen der naambrieven door de jury ook van hen die *niet* met den eersten prijs zijn bekroond is in strijd met de A. R.

3e. uit wat het programma vermeldt omtrent de samenstelling der jury, is niet met zekerheid af te leiden dat zij in *meerderheid* uit Architecten zal bestaan.

4e. dat alle bekroonde ontwerpen het eigendom van de prijsvraag-uitschrijfster blijven is in strijd met de A. R. doch is een overkomelijk bezwaar, echter niet dat zij van de bekroonde ontwerpen een willekeurig gebruik kan maken buiten de bekroonden om en zonder aan hen eenige vergoeding verschuldigd te zijn.

Evenmin is toelaatbaar de bepaling, dat ontwerpen voor een bedrag van 300 francs aangekocht kunnen worden waarover de prijsvraaguitschrijfster hetzelfde beschikkingsrecht zou hebben als over de bekroonden.

Hoogachtend de P. P. C.
G. N. VAN GOOR, *Secretaris*.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

De Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen „De Volharding" te Rotterdam, schrijft onder leiding der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", te Rotterdam, een prijsvraag uit voor de bebouwing van het perceel Coolsingel hoek Kruiskade, kadastraal groot 554 M².

Voor de bebouwing kunnen de medewerkers aan de prijsvraag kiezen tusschen:

a. een bankgebouw,
b. een hotel-café-restaurant,
c. een magazijn of winkelgebouw, b.v. voor confectie-, modezaak, enz.

De inrichting van het gebouw en het aantal verdiepingen worden met inachtneming der bepalingen van de Rotterdamsche Bouwverordening geheel aan de ontwerpers overgelaten, waarbij echter in aanmerking mag worden genomen, dat van de in die verordening voorkomende bepalingen omtrent de hoogte van het gebouw en het onbebouwd blijvend gedeelte van het terrein, vrijstelling kan worden gegeven. In verband hiermede wordt gereleveerd dat het terrein beganegronds over de volle oppervlakte kan worden bebouwd, dat op de verdiepingen de achtergevel ten minste 1 M. van de erfscheiding moet verwijderd blijven en dat in de muren AB en CD geen vensters worden aangebracht.

Gevraagd worden:

1. de plans der verschillende verdiepingen,
2. de gevels, 3. eene doorsnede, alle op een schaal van één à honderd, 4. een perspectiefteekening, opgehaald uit een plattegrond op één à vijftig.

De teekeningen der plattegronden kunnen schetsmatig in potlood behandeld worden; die van de gevels kunnen eveneens in potlood geteekend worden met een vlakke tint op glasvlakken doch moeten de architectuur duidelijk weergeven.

De behandeling van de perspectiefteekening is vrij, doch moet duidelijk het karakter van het gebouw doen uitkomen.

Voor deze prijsvraag worden uitgeloofd 4 prijzen elk van f 500.— en 3 prijzen elk van f 200.— en wel voor elk der genoemde categorieën van ontwerpen een eerste prijs groot f 500,— en een tweede prijs f 200,— en een prijs van *f* 500.— voor dat ontwerp onder de eerstbekroonde dat, afgezien van den aard van het gebouw, door de jury als architectonische conceptie het best geslaagd wordt geacht.

Aan elken eersten prijs wordt door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" een zilveren en aan elken tweeden prijs een bronzen medalje met getuigschrift toegevoegd.

Algemeene Bepalingen.

1. De bedoeling van de prijsvraag is hoofdzakelijk, de mogelijkheid der stichting op het perceel aan te toonen van een in architectonisch opzicht belangrijk en het stadsbeeld ten goede komend bouwwerk.

In verband hiermede is de vraag naar de meerdere of mindere rentabiliteit van het te stichten gebouw *in deze prijsvraag* van meer ondergeschikt belang te achten, en is alleen om de vergelijking der plannen mogelijk te maken een drietal soorten van gebouwen voor de mogelijke bebouwing van het perceel aangegeven.

Hierin ligt niet opgesloten, dat bij eventueele uitvoering niet tot een andere soort bebouwing zou kunnen worden overgegaan.

Ook ligt het niet in de bedoeling van de prijsvraaguitschrijfster, om *zelve* tot zulk eene uitvoering over te gaan, doch zij zal, bij eventueele uitvoering door derden, al haar invloed aanwenden, om te bewerken, dat deze, zoo eenigszins mogelijk, aan den eerst bekroonde worde opgedragen, zonder dat evenwel vast zal staan, dat voor die uitvoering het bekroonde ontwerp zal worden aangewezen.

De genoten bekroning zal dan niet in mindering komen van het bij eventueele opdracht te genieten honorarium, dat volgens de gangbare tabel der architectenvakvereeniging zal worden vastgesteld.

2. De antwoorden op deze prijsvraag worden ingewacht vóór of op 30 Juni 1919, aan het adres van de Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen „De Volharding", Kruisstraat 40, te Rotterdam.

De teekeningen mogen op niet te zwaar carton gezet, doch *niet in houten lijsten gespannen zijn.*

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de een den naam, de kwaliteit en de woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentieadres bevat. Op de brieven moeten aan de buitenzijde respectievelijk de woorden *„naambrief* en *correspondentie-adres"* voorkomen en tevens het motto van het ontwerp, welk motto op de buitenzijde der emballage geplaatst moet zijn.

3. De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.

4. De jury voor deze uitspraak bestaat uit de Heeren: Ir. J. GRATAMA b.i., Architect B.N.A., Amsterdam, PAUL J. DE JONGH, Architect B.N.A., Amsterdam, S. DE CLERCQ, Architect B.N.A., 's-Gravenhage, MELCHIOR VERMEER DZN., Architect B N.A., Rotterdam, C. N. VAN GOOR, Architect B.N A., Rotterdam.

5. Wanneer geen antwoord ter volledige bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht, de uitgeloofde prijzen, hetzij geheel of gedeeltelijk, op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.

6. De uitspraak der jury zal door middel van twee Rotterdamsche dagbladen en in het Bouwkundig Weekblad bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport in het laatstgenoemde blad zal zijn gepubliceerd.

7. De uitreiking der bekroningen zal geschieden binnen een maand na de uitspraak der jury.

8. De eerst-bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de prijsvraaguitschrijfster, de overige ontwerpen worden met de ongeopende naambrieven teruggezonden aan de correspondentie-adressen, binnen een maand na het verstrijken van den onder 9 te noemen termijn.

9. De prijsvraaguitschrijfster behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de uitspraak der jury alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan derden. Gedurende dien tijd

mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van de prijsvraaguitschrijfster. Deze heeft echter het recht, gehoord de jury, de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan eenig bouwkundig blad of kunsttijdschrift, zonder gehouden te zijn den bekroonden daarvoor eenig honorarium te betalen.

10. Alle ontwerpen zullen vanaf den dag der inzending tot aan de terugzending worden verzekerd tegen alle schade, tot een bedrag van *f* 500.— per ontwerp.

11. Voor zoover toepasselijk zullen de Algemeene Regelen van nationale bouwkundige prijsvragen bij de afwikkeling der prijsvraag in acht genomen worden. Exemplaren dezer regelen zijn verkrijgbaar aan het Secretariaat der Permanente Prijsvraagcommissie, 's Gravendijkwal 71, Rotterdam, à *f* 0.40 per exemplaar.

12. Inlichtingen worden schriftelijk gevraagd tot 1 Mei 1919 aan het adres van het jurylid C. N. van Goor, 's Gravendijkwal 71, Rotterdam en door de jury beantwoord in het Bouwkundig Weekblad.

13. Exemplaren van dit programma met situatie zijn op franco aanvrage kosteloos verkrijgbaar aan voornoemd adres.

Het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap",
P. G. BUSKENS, Voorzitter.
J. C. MEISCHKE, Secretaris.

De Prijsvraaguitschrijfster:
Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen „De Volharding",
Directie:
M. VERMEER SR. JOH. J. VERMEER.

Goedgekeurd door de Permanente Prijsvraagcommissie,
P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.
Rotterdam, April 1919.
P. G. BUSKENS.
C. N. VAN GOOR, Secretaris,

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Gewapend Beton Voorschriften 1918, voorzien van toelichtingen en tekstfiguren, door A. A. van der Vooren, Leeraar M. T. S. te Utrecht, 50 bladz., 25 fig., Uitgever L. J. Veen, Amsterdam. Prijs f 1.25 + 15 %.

„De G. B. V. 1918 zijn beknopt en zakelijk samengesteld en voor dengene die vakman is, volkomen duidelijk; voor hem behoeven ze geen nadere verklaring. Echter voor dengene, die zich niet dagelijks in het vak gewapend betonbouw en „voor beginnelingen zijn toelichtingen gewenscht," zegt de schr. in zijn voorwoord en m.i. terecht.

Op zakelijke wijze worden de duistere punten belicht, hetgeen door velen gewaardeerd zal worden.

De uitgever behandelt deze voorschriften als paria's. Hoewel met de meeste omzichtigheid behandeld, had ik alle attentie noodig de bladen in 't gelid te houden; de economische zijde van deze losbandigheid is, dat op bureaux 't aantal voorlichtingzoekende constructeurs op eenzelfde tijdstip $\leq$ 12 kan zijn.

Politechnische Bibliotheek No. 14. Het maken van Bestekken en Begrootingen door A. N. de Wind. 4e druk, 122 bladz. Uitgever: N. V. Uitgever Mij. voorheen van Mantgem & De Does, Amsterdam, Prijs f 1,60.

Gezien de 4e druk, vindt dit boekje bijval, 't is bovendien up to date, daar aan de hand van de algemeene administratieve bepalingen (A. A. V.) verschillende bepalingen zijn bijgevoegd.

B. N. 15. Uitgewerkte examenopgaven voor Bouwkundig Opzichter. Overdruk uit 't Centraalblad der Bouwbedrijven, 28 bladz., 7 uitslaande plaatjes. Uitgever als boven. Prijs f 1,40.

Vermoedelijk voorziet ook deze uitgave in een behoefte en vormt met 't reeds vroeger aangekondigde Vragenboek 't „Catechismus" voor den aspirant B. K. Opzichter;

Examenopgaven Teekenen M. O. akten M^a tot en met M^k, O 1918. 43 bladz. met figuren. Uitgever als boven. Prijs f 1.50.

De jaarlijksche uitgaven dezer opgaven geven een duidelijk beeld van deze examens en zijn voor de candidaten een uitstekend oefeningsmateriaal. SCHB.

EEN OUD CERTIFICAAT VOOR DE AANNEMERS.

In de Bouwwereld van 2 April lezen we:
In het Leidsche Burgemeesters Dagboek van 16 Augustus 1591, fol. 60, komt het volgende voor:

„Afscheyt voor de aennemers.
„Wij Burgemeesteren ende Regeerders der stadt Leyden des „Graefschaps van Hollant doen eenen yegelicken mitsdesen weten, dat wij goetgevonden hebbende de voorleden soemer „tot verstarckinge deser stede eenige aertwercken te besteden, „ende tselve van in Meye voorleden by biljetten alomme „aengeplackt ruchtbaer gemaeckt wesende, zoe zijn dienvol„gende ten voorgestelden daege onder andere aennemers alhier „gecomen ende verscheenen Andries Dircxz, Adriaen Scheltes, „Jan Cornelisz, Reyer Symonss, Claes Walraven, al van St. „Maerten, ende Gerrit Dircxz van Dorth, dewelcke (als mitten „anderen in maetschappe zijnde) verscheyden partien aert„wercken, zoe int openbaer als by particuliere bestedinge, „hebben aengenomen, omme deselve volgende tbesteck binnen „zeeckeren tijt hen daerbeneffens voor gestelt, op te leveren. „Ende dat de voorn. persoonen tselve behoorlick naergecomen „ende volbracht ons van haer zijde vroom ende eerlicken op„gelevert hebben. Waervan wy deselve dese onse getuyche„nisse niet en hebben connen weygeren, dewelcke wy mit „de opdruckinge van tsegel ter saecken deser stede ende de on„derteyckeninge van onsen secretarius hebben doen bevestigen."

Waarschijnlijk is dit wel een der oudste betuigingen van tevredenheid aan eene aannemersfirma door een stadsbestuur uitgereikt.

Het stuk is daarenboven belangrijk, omdat hieruit blijkt, dat reeds in het einde der 16de eeuw in Holland aannemersfirma's voor grondwerk gevestigd waren. De heeren toch vormden een „maetschappe" en uit het verleenen van het „afscheyt" schijnt te blijken, dat zij het plan hadden om ook verder gezamenlijk bij aannemingen van grondwerk op te treden, waarbij dan het „afscheyt" tot aanbeveling kon strekken.

Het werk betrof de verwijding van de Vestgracht tusschen den Schutterstoren en het Blauwe Bolwerk te Leiden.

J. C. OVERVOORDE.

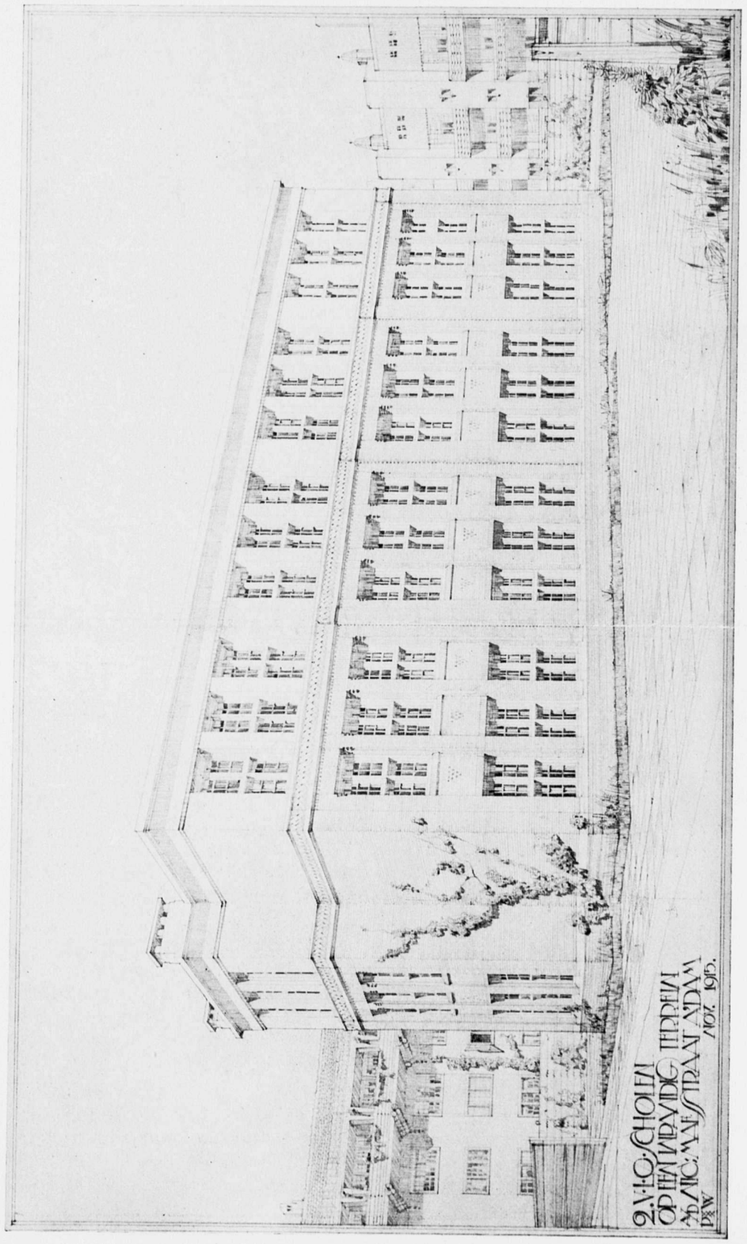

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 12 April 1919 No. 15.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF : : :

2°. Zulk een wettelijke regeling zal als *onmiddellijk* gevolg hebben de instelling van *adviseerende commissies*, in den geest ongeveer als nu reeds in eenige gemeenten van ons land werkzaam zijn, onder den naam van „Schoonheidscommissie", met min of meer officieel karakter.

3°. Voorzoover het betreft de kleinere gemeenten, voor welke het bezwaarlijk zou kunnen zijn elk voor zich een eigen schoonheidscommissie te hebben (gesteld al dat een voldoend aantal bevoegde candidaten daarvoor zou gevonden kunnen worden) zal het noodig zijn een algemeene *provinciale commissie* in het leven te roepen, of wel elke provincie in een zeker aantal *districten* te verdeelen, met voor elk district een schoonheidscommissie, en allen met *gelijkluidende* reglementen en instructies, regelende haar samenstelling, benoeming, bevoegdheid, werkwijze, enz.

4°. De gemeentelijke-, provinciale- en districts-schoonheidscommissies hebben voornamelijk als taak, de gemeentebesturen van advies te dienen bij de toepassing van het onder 1°. bedoelde artikel der verordening, en vervolgens in het algemeen werkzaam te zijn in het belang van de handhaving en bevordering van het plaatselijk schoon, zoowel ten aanzien van den *aanleg der gemeenten*, als van de *bebouwing*.

De bevoegdheid der commissies zal te dien aanzien *wettelijk* moeten zijn geregeld.

5°. De commissies zijn *niet ambtelijk* georganiseerd; de B.N.A., eventueel in samenwerking met andere vereenigingen, die zich het schoon van stad en land aantrekken, hebben invloed op de benoeming der leden. Bij de samenstelling der commissies moet gewaarborgd zijn, dat uitsluitend ter zake *tot oordeelen bevoegden* daarin zitting nemen.

De onkosten uit de werkzaamheden der commissies voortvloeiende, worden door gemeentelijke of provinciale besturen betaald, al of niet met rijks steun.

6°. Het advies eener commissie, strekkende tot *niet-goedkeuring* van een bouwontwerp, moet met redenen zijn omkleed, waarbij, zoo daartoe aanleiding bestaat, eenige toelichting omtrent de wijze waarop bedoeld ontwerp zou verbeterd kunnen worden; is het ontwerp van dien aard, dat van aanwijzing tot verbetering geenerlei resultaat is te verwachten, dan wordt het *finaal* afgekeurd, met den raad aan den aanvrager, zich van *een bevoegde kracht* te voorzien. De commissie is gerechtigd omtrent de keuze daartoe, desgevraagd, van advies te dienen. *Nooit* echter zal de commissie of een harer leden, al of niet belangeloos, zich mogen belasten met het voor den aanvrager maken van een gewijzigd, of wel geheel nieuw ontwerp. Als werk van een der commissieleden beoordeeld wordt is deze daarbij niet tegenwoordig.

7°. Een werkmethode, waarbij na afkeuring van een ontwerp door een adviescommissie, *zij zelve* het omwerken van dat project, of het maken van een geheel nieuw ontwerp voor den aanvrager op zich neemt, en dit bovendien geheel kosteloos doet, *moet door den B. N. A. worden afgekeurd.*

Waar toch voortdurend gestreden moet worden tegen het bouwen door *onbevoegden*, die stad en land door hunne minderwaardige producten ontsieren, wordt dat euvel bij toepassing van bedoelde werkmethode in niet geringe mate in de hand gewerkt. Ondanks volslagen gemis aan eenig bouwkundig ontwerp-talent, en totale afwezigheid van aesthetisch inzicht toch, zal op die wijze niets veranderd worden aan het feit, dat het overgroote deel der bouwwerken in handen blijft van *onbevoegde krachten;* deze toch gaan voort hunne on- of minderwaardige bouwontwerpen in te dienen, met de niet-gevreesde verwachting, dat die door de commissie worden afgekeurd, maar met de rustige zekerheid, dat die commissie voor al wat beunhaast klaar staat, om, *geheel kosteloos, een nieuw ontwerp gereed te maken.*

Voor *uitzonderingsgevallen* evenwel moet voor den aanvrager een regeling van *kosteloozen bijstand* mogelijk blijven, die echter, zooals is gezegd, nooit door de commissie of een harer leden mag worden verleend.

Rijksacademie van Beeldende Kunsten.

Den 3den April heeft de hoogleeraar-directeur der Rijksacademie van Beeldende Kunsten prof. dr. A. J. der Kinderen in de Groote Gehoorzaal dier Academie een voordracht gehouden ter herdenking van de stichting dezer instelling, waartoe 50 jaar geleden het besluit werd genomen, en tevens naar aanleiding van de uitbreiding van het onderwijs dier Academie. Tegenwoordig waren o. m. de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dr. J. Th. de Visser, de burgemeester van Amsterdam J. W. C. Tellegen c. i., de leden van de Commissie van Toezicht op de Academie, hoogleeraren en een deputatie uit de leerlingen.

Alvorens zich naar de Gehoorzaal te begeven bezichtigde de Minister de maquette van het bekroonde ontwerp voor een academie-gebouw.

De bijeenkomst werd geopend door den wn. voorzitter der Commissie van Toezicht mr. dr. H. K. Westendorp, die den Minister en den burgemeester welkom heette, waarna prof. Der Kinderen zijn voordracht aanving.

De hoogleeraar verdeelde zijn stof in drie hoofdstukken, waarvan het eerste de historische en actueele noodzaak der academie belichten zou, het tweede de organisatie van het academisch onderwijs zal doen kennen, terwijl het derde gedeelte een uiteenzetting zou brengen van de beteekenis der academie bij haar nieuwe ontwikkeling in onzen tijd.

De beide eerste afdeelingen werden behandeld met lichtbeelden. Het eerste beeldje reeds bracht ons direct (het was de staatsie-degen van den kunstschilder Boulanger) in de actueele belangen en deed ons zien wat de academie *niet* is. Zij is (zonder daarmede instellingen van dien aard te veroordeelen) geen machtig regeeringsinstituut, maar veelal een verzameling van werkplaatsen, waar onder leiding van een meester op vaste tijden en aan gegeven onderwerpen gewerkt wordt. En nu volgde verder in een reeks van interessante beelden hoe de hoogste werkplaats zeker wel die geweest was, waar de meester zijn persoonlijke opdrachten in samenwerking met zijn leerlingen uitvoerde. Maar de wisselingen der tijden lieten een bevestiging van dit stelsel niet toe en nu kregen wij de eerste academie (het atelier van Rembrandt was een illuster voorbeeld), waar buiten elke opdracht op het atelier des meesters in vrije oefening naar het model gewerkt wordt. En zelfs dit kon niet blijven. Want de leerling die meewerkte werd weldra een last in het atelier en de kunstwerken, die in deze ateliers ontstonden, kregen zoo zeer het karakter van persoonlijke werken dat zijn leerlingen hulp en school geheel onmogelijk maakten.

In die persoonlijke kunstwerken, buiten elke opdracht ontstaan, bleef de kunst behouden, doch zij hadden de hulp van den handel en van een nieuwe instelling — de tentoonstelling — noodig. Die tentoonstellingen schonken de kunst een machtigen steun, doch dan hoofdzakelijk aan die werken die voor handel en expositie geschikt waren: de schilderijen. Alle andere kunst moest inderdaad een tijd van toenemende verwaarloozing doormaken, vooral in ons land, waar de opdrachten door een samenloop van omstandigheden zoo uiterst gering waren. Een treffend beeld van zulk een teruggang gaf de spreker in een reproductie van een gevel aan het Damrak, vóór eenige jaren afgebroken en die een overvloed van beeldhouwwerk te zien gaf, rijker dan thans in menigen modernen stadsgevel te vinden is. Het nieuwe huis, te zelfder plaatse opgetrokken (spreker houdt zich hier buiten elke architectonische kritiek) vertoont niet het geringste sculpturale detail en niemand, voor zoo ver spreker bekend is, protesteert tegen dezen grooten socialen teruggang, die eenigszins aangaf wat over het algemeen in onze maatschappelijke verhouding tot de kunst te betreuren valt, want door dezen teruggang werd zoowel het meesterwerk als de oefening van den leerling verlaten. Gelukkig kon spreker wijzen op een beweging, die welhaast een eeuw oud zal zijn en die weer tracht iets van de vroege algemeenheid en rijkdom der kunst te heroveren.

Hij sprak van de intenties van neo-klassicisten, maar vooral van de romantici en toonde in eenige werken van de Engelsche pre-raphaëlieten hoe ruim men daar de herleving der kunsten begrepen had.

Ook ons land was aan deze beweging niet vreemd gebleven en het is één der groote verdiensten van dr. Cuypers geweest, dat hij ons volk voor een breeder kunstbeoefening heeft trachten te winnen. Zoo iemand echter, dan heeft hij het bij het naspeuren van vroegere werkwijzen wel moeten ervaren hoeveel wij missen en hoeveel in scholing wij bij vroegere generaties te kort komen en het is van bijzondere beteekenis, dat in de jaren omstreeks 1870 een nieuw museum en een nieuwe academie steeds gezamenlijk besproken werden. En toen het museum in gebruik genomen werd en er nog beschikbare lokalen overbleven, werden daar geen meesterwerkplaatsen ingericht, die bij de sociale organisatie van den tijd niet meer bestaanbaar waren, maar scholen die op zuiver academischen grondslag stonden.

Zoo wendde zich in een nieuwe periode van ons kunstleven de aandacht opnieuw naar de academie als den eenigen vorm van kunstonderwijs, dien de tijd wenschte en toeliet.

Het tweede gedeelte was zeker niet minder belangrijk en toonde ons in vele aantrekkelijke beelden de beteekenis van de academische organisatie. Op die „beteekenis" mag wel bijzonder de nadruk gelegd worden, want het scheen ons, dat verschillende vakken wel onder een zekere vulgarisatie geleden hadden. Men moet echter, aldus spreker, bij het beoordeelen van het academisch programma het denkbeeld loslaten, dat de academie zou moeten dienen om een zeker aantal uitmuntende schilderijenschilders te kweeken. Hij wilde daarmede niet zeggen, dat dit niet een verheven en schoone taak zou zijn, maar maatschappij en leven eischen nu eenmaal van de instelling een veelzijdige opvatting van haar taak en het kwam ons voor, dat de houten stellage, zooals zij wel door Michel Angelo gebruikt zal zijn bij het beschilderen der Sixtijnsche kapel, duidelijk aangeeft hoe men zich de moeilijke taak zal denken van de kunstenaars die geroepen zijn te werken naar den eisch der maatschappij en in den dienst der openbare gebouwen. Alle vakken bleken daardoor nog steeds een prachtigen grond van studie te bieden, maar het werd ook wel duidelijk, dat zij niet in kleinen en benepen geest mogen worden opgevat. Van hoe verheven bedoeling zagen wij proportie, anatomie en perspectief! De kunstgeschiedenis werd in verband gebracht met de maatschappelijke positie der artisten en de technische ontwikkeling, de aesthetica met symboliek, iconographie en costuumleer; en geen wonder is het zeker, dat de spreker aan het slot van dit gedeelte de harmonie en verdieping van het onderwijs der academie noodzakelijk rekende.

Het nu volgende, derde gedeelte, werd weer in het open daglicht uitgesproken en behandelde de beteekenis der academie voor onzen tijd. Spreker begon hierbij met op het zoo eigenaardige conflict te wijzen, dat aan de stichting der academie voorafging. De Koninklijke Academie, in 1820 opgericht, had eindelooze zorgen gegeven en minister Thorbecke was ten slotte op het denkbeeld gekomen om de geheele academie op te heffen en de opvoeding der jongere kunstenaars toe te vertrouwen aan verschillende gunstig bekende kunstenaars, die de zorg voor die opleiding in hun ateliers op zich zouden willen nemen.

Een prachtig denkbeeld . . . . , maar een miskenning der historie. De geschiedenis der laatste eeuwen, het navorschen en nadenken van kunstenaars en geleerden had juist bewezen, dat deze vorm van opleiden bij de nieuwe maatschappelijke organisatie, bij de geheel veranderde verhouding van kunst en leven, geheel onmogelijk was.

Het scheen wel, of dit algemeen gevoeld werd en toen de regeering in 1868 met de voorstellen kwam, die tot uitvoering van de denkbeelden van Thorbecke zouden moeten leiden, kwam er in en buiten de Kamer werkelijk een stem van verzet. Den 14den December 1868 verklaarde de Tweede Kamer zich tegen deze plannen en reeds 20 April 1869 kwam minister Fock met het uitmuntende wetsvoorstel, waarbij de oude koninklijke academie werd opgeheven en de nieuwe Rijksacademie werd gesticht.

Uit dit conflict blijkt overtuigend, dat de academie niet alleen aan de artistieke, maar ook aan de sociale behoeften voldoet. Zij is een organisatie naar de behoeften van dezen tijd, want het proces, dat den meester de opdrachten ontnam, de werkplaatsen daardoor ontwrichtte en de leerlingen daaruit dreef, dit werkt nog steeds door en heeft niet alleen de kunstenaars naar de school gedreven, maar ook wat men thans de kunstnijveraars zou noemen en eindelijk ook den gewonen ambachtsschoolleerling, wiens ambachtsschool, tegenover de werkplaats gezien, toch eigenlijk in eenvoudiger beteekenis is wat de academie was tegenover de kunstateliers. Zoo is het academisch onderwijs een stelsel geworden dat het oorspronkelijkst en zuiverst vertegenwoordigd wordt door de Rijksacademie voor beeldende kunsten, waar men het dichtst naderen kan tot een zuivere en schoone arbeidswijze.

En het viel, volgens spreker, niet te betwijfelen, of juist bij deze evolutie en verhoudingen zou de academie een onmisbare als edele taak vinden. Al haar onderwijsvakken, die achtereenvolgens werden nagegaan, moeten als noodzakelijke oefening voor de verschillende kunsten worden aangemerkt en vanzelf zal daarbij de nieuwe tijd voor breede inspiratie zorgen. Bij het model zal te waken zijn tegen verstarring der studie. Het begrip antiek zal uit te breiden zijn tot traditie, compositie zal ook als gebonden compositie bestudeerd moeten worden, het ornament in verband met architectuur en de architectuur met de historische en ethische vakken, als de krachten tot het bereiken der harmonie, die wij allen voor de kunstwerken der toekomst begeeren.

Hier vond spreker aanleiding de regeering en het stadsbestuur bijzonder te danken voor de uitbreiding van het onderwijs, dat nu op zoo gelukkige wijze zich nieuwe wegen geopend zag, en voor het grootsche nieuwe gebouw, dat reeds zoo lang noodzakelijk was.

Door het uitschrijven der prijsvraag en de ruimhartige samenstelling der jury hebben regeering en stad aller hartgrondigen dank verdiend, dien spreker ook wel bijzonderlijk toebracht aan de commissie van toezicht, die de onderhandelingen zoo uitnemend had geleid. Er is door bewezen, dat de regeering de ontwikkeling en den bloei der academie op de ernstigste wijze wil bevorderen, maar dat zij tevens de belangen der kunst in het algemeen wenscht te dienen. Voor de bouwkunst is de prijsvraag van een groote en schoone beteekenis geweest en verblijdend is het daarbij, dat de jury in breedheid van blik niet voor de regeering heeft willen onderdoen, dat zij het gebouw niet enkel als een zaak van architectuur heeft willen zoeken, maar dat zij de eerzame plaats der Nederlandsche beeldende kunsten in het groote bouwwerk heeft willen verzekeren. De jonge bouwmeesters hebben daarbij alle waarborgen gegeven voor degelijken en ernstigen arbeid; en wat mij betreft, aldus gaat spreker voort, ik zal het mij een schoone taak rekenen te bevorderen, dat de nieuwe kunstbeoefening in het academiegebouw een waardig centrum vinden zal. Elk gevaar van terugkeer tot mindere verlangens zal wel gekeerd worden, indien wij ons levendig blijven herinneren wat de commissie van toezicht in haar eerste jaarverslagen omtrent het doel der academie neerschrijft en dat ik u tot besluit mijner rede gaarne zal voorlezen:

„Beschouwd uit het oogpunt van instelling voor hooger onderwijs in de beeldende kunsten zal de academie ongetwijfeld met voldoening . . . . op het cijfer harer leerlingen wijzen, maar het is er verre af, dat zij daardoor geacht kan worden haar werkkring geheel te vervullen.

„Al wordt ook het z.g. industrieele kunstonderwijs niet tot haar gebied betrokken, niets belet haar de zuivere ruime kunst ook te onderwijzen aan toekomstige industrieelen en handwerkslieden zonder concessies te doen aan het utiliteitsbegrip. Het ligt daarbij geheel op haar weg om voor het

M. O. bekwame en met waarachtige kunstbegrippen doortrokken leeraars te vormen. Niet alleen kunstenaars in den engeren zin des woords moeten zij trachten op te leiden en te steunen, maar zij moet haar invloed trachten uit te breiden tot de heele maatschappij, opdat de begrippen van schoonheid en kunst tot gemeen goed kunnen worden ten bate der algemeene beschaving en de veredeling van nijverheid en ambachten".

De rede van professor Der Kinderen werd luide toegejuicht. Daarna nam Zijne Excellentie, minister De Visser het woord, er zijne voldoening over uitsprekende deze plechtigheid te hebben mogen bijwonen en in de gelegenheid te zijn gesteld, deze hoogstverdienstelijke redevoering van den hoogleeraar-directeur aan te hooren.

Die rede had hem getroffen, omdat daaruit een persoonlijkheid sprak en overtuiging; omdat daarin doel en streven der Academie synthetisch was saamgevat.

Alle belangstellenden, vervolgde de minister, moeten door die redevoering een breed en diep inzicht hebben gekregen omtrent het doel van zoo een groot instituut.

In 't bijzonder was spreker getroffen door de wijze waarop de belangen van theorie en practijk, zooals dit uit werkplaats- en academisch onderwijs sprak, was uiteengezet en het belang van hooger academisch kunstonderricht zeker op deze wijze overtuigend gebleken.

Met bijzondere instemming had Zijne Excellentie vernomen het pleidooi voor een ernstige beoefening der kunstgeschiedenis aan de Academie, wijl die het inzicht en de arbeidspraestatie der kunstenaars ten goede moest komen.

Hij hoopte dat ontwikkelde beginselen, waarvan hij met zooveel belangstelling had kennis genomen, de Academie zouden voeren tot grooten bloei die haar in het grootsche nieuwe gebouw, onder leiding van den tegenwoordigen directeur, wachten zal.

(*H bld.*)

De maquette is voor het publiek te bezichtigen van Maandag 28 April tot en met Zaterdag 3 Mei van 9—4 uur in het Academiegebouw, Stadhouderskade 86, Amsterdam.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

In de op 12 April gehouden vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs te 's-Gravenhage onder leiding van prof. ir. S. G. Everts hield het lid ir. J. H. Faber een voordracht over nieuwe inzichten op het gebied der volkshuisvesting.

Spreker begon met in herinnering te brengen, hoe het Instituut reeds in 1855 van zijn groote belangstelling voor het woningvraagstuk naar buiten deed blijken door een zeer belangrijk rapport uit te brengen aan Koning Willem III over de wijze waarop ons volk was gehuisvest en over de eischen aan die huisvesting te stellen.

Dat het hier om gewichtige belangen gaat, ook financieel, blijkt wel uit het feit, dat spreker kwam tot een raming van den achterstand bij een bouwplan van 5 jaren tot een totaal van 280,000 woningen, waarvan de bouwkosten wel niet veel minder dan een milliard zouden bedragen, welk bedrag grootendeels uit de openbare kassen zou moeten komen.

De inzichten over de wijze, waarop in de behoefte aan een behoorlijke huisvesting voor alle standen in onze maatschappij zal zijn te voorzien is in een evolutie begrepen, evenals dat het geval is met die omtrent aan de woningen te stellen eischen.

In korte trekken schetste spreker het ontstaan van het vraagstuk in Engeland, waar het 't eerst acuut werd door de groote concentratie van de bevolking in de steden, die samenhing met de omzetting van een landbouwend in een industrieel Engeland. De zeer snelle groei van de steden werd onvoldoende geleid en beheerscht, en de daaruit ontstaande misstanden werden zoo ernstig, dat op den duur het oog daarvoor niet gesloten kon blijven. De eerste algemeene woningwet in Engeland dateert van 1875, gewijzigd in 1890 en in 1907.

De door de wet van 1890 gestelde eisch, dat de gemeente in de naaste omgeving van een op te ruimen stadsgedeelte voor evenveel bewoners nieuwe woonruimte moest beschikbaar stellen bracht mede, dat men ter plaatse, waar een krottenbuurt opgeruimd was, hoogen kazernebouw moest toepassen.

De Engelsche woninghervormers onder leiding van de National Housing Reform Council bonden krachtig den strijd aan tegen deze bouwwijze en geleidelijk ziet men den gemeentelijken bouw terugkeeren tot het gezinshuis, ontdaan van de gebreken, die dat huis vroeger aankleefden. De alles beheerschende eisch is die van ruimte in en om de woning, en aan dien eisch is alleen te voldoen door den woningbouw naar de periferie te verplaatsen. De eisch van 5 kamers voor alle normale woningen met bad en spoelkeuken en niet meer dan 30 woningen per H. A. wordt vrijwel alom gesteld en ingewilligd. Die eischen zijn, ook uit financieel oogpunt, wel alleen te verwezenlijken in het gezinshuis en dat type woning behaalt dan ook vrijwel over de geheele linie de overwinning.

Aan de hand van lichtbeelden schetst spreker hoe de evolutie verloopt van hoogbouw in het centrum naar het gezinshuis aan de periferie en hoe geheele arbeiderswijken ontworpen en uitgevoerd zijn naar het hierboven geschetst beginsel (tuindorpen en tuinsteden).

De richting van de Engelsche woninghervorming is uitgesproken, die van de ruimte en van terugkeer naar de natuur, mogelijk gemaakt door verbeterde verkeersmiddelen en door toepassing van de electriciteit op de industrie.

In het bovengenoemd rapport van het instituut was een zeer somber beeld gegeven van de wijze waarop ons volk gehuisvest is. De toen door het instituut aangegeven normen voor de huisvesting van den arbeider worden nog door spreker aanvaard en hij constateert met leedwezen, hoever wij daarvan verwijderd bleven.

De invoering der Woningwet in 1902 was een mijlpaal op den weg, die naar verbetering zou voeren. Na met grafieken en lichtbeelden den toenmaligen toestand op woninggebied toegelicht te hebben, wijst spreker er op, hoe weinig de wetgever eigenlijk van de toestanden wist en hoe met name het veelvuldig voorkomen van de — in den regel slechte — eigen woning op het platteland onbekend was. Misschien is die onwetendheid een zegen geweest, want de Woningwet zou licht op een combinatie van minderheden gevallen zijn, indien op de mogelijke gevolgen en op de vele bezwaren het volle licht gevallen was.

Spreker betoogt, dat de woningtoestanden op het platteland ten minste even slecht zijn als die in de steden en de verbetering daar urgenter is, omdat handhaving van de slechte toestanden daar de bewoners naar de stad drijft en de ontginning van het land tegenhoudt. Kolonisatie van het platteland met paupers uit de steden is onmogelijk gebleken, maar de ontwikkeling van het platteland bevorderen door de woongelegenheid te verbeteren is zeer wel mogelijk en van groot belang, ook omdat de plattelandswoning veel goedkooper is dan de stedelijke woning. Belangrijke factoren om het platteland bewoonbaar te maken zijn verbetering van de verkeersmiddelen en beschikbaarstelling van electrische kracht.

Ook voor ons land is het gezinshuis van het verleden en van de toekomst en de aanschouwelijke lessen, die Engeland gaf, zijn ons niet ontgaan. Leek het vóór enkele jaren dat in de groote steden alleen nog plaats was voor woningen drie of vier hoog en voor een algemeene kazerneering van de stadsbevolking met de funeste gevolgen daaraan verbonden, allengs winnen andere inzichten veld. Op meerdere plaatsen begint het gezinshuis het vroeger verloren terrein in te halen en in groote steden als Amsterdam en Den Haag wordt er ernstig naar gestreefd dat huis in eere te herstellen, of in elk geval den bouw in de hoogte meer dan vroeger te beperken. De Engelsche tuindorpen vonden hier te land alom belangstelling en navolging, waaruit blijkt dat wij op den goeden weg zijn.

De discussie over deze voordracht zal in een volgende vergadering plaats hebben. (*Hbld.*)

Jaarbeurs Stand.
Maatschappij tot Exploitatie van Zeepfabrieken.

H. A. van Anrooy.
Architect B. N. A.

JAARBEURS STAND. MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ZEEPFABRIEKEN.

Door de Maatschappij tot Exploitatie van Zeepfabrieken, gevestigd te Utrecht en welks fabrikaten bestaan uit zachte zeep en zeeppoeder, werd mij opgedragen haren Stand op de Derde Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht in te richten.

De uitvoering van dit werk werd gegund aan de Fa. Koelewijn & van den Ent, terwijl de Chablone mede volgens mijne aanwijzingen werd ontworpen door Mej. Any Pohl te Amsterdam.

In tegenstelling met andere stands, werd door mij gestreefd, de fabrikaten van mijnen Principaal, ook naar buiten te demonstreeren, immers behalve hen die in commercieelen zin zich interesseeren voor de artikelen, welke de fabrikant ter Jaarbeurze brengt, zijn er velen welke gaarne van haar kennis nemen, een bewijs hiervoor is gelegen in het feit dat de Raad van Beheer tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland des namiddags vanaf *een* uur de Beurs openstelt voor het publiek, de fabrikant hunnerzijds wenscht echter door dit publiek zoo min mogelijk lastig gevallen te worden bij het doen van zaken.

Het hierboven genoemde streven heb ik meenen te kunnen bereiken door enkele buitenwanden te doen laten vervallen, en in de overdekte, opene ruimte welke hier ontstond eenen Demonstratie-Bak op te stellen, waarin water vermengd met zeep door middel van lucht tot eene groote massa zeepsop werd ontwikkeld, voor hen welke meer commercieel zich interesseerden voor de artikelen welke mijn principaal ter Jaarbeurze bracht werd eene ruime Monsterkamer ingericht en daaraan annex uitgebouwd eene ontvangst ruimte, van waaruit men het geheel kon overzien.

Het is mij aangenaam hier met een enkel woord mijn oprechten dank te betuigen, in de eerste plaats aan de Fa. Koelewijn & van den Ent, en verder aan hen allen die medegewerkt hebben aan de serieuze uitvoering van dit werk.

Hilversum, April '19. H. A. VAN ANROOIJ,

Jaarbeurs Stand.
Delftsche fabrieken.

Ir. D. F. Slothouwer
Architect B. N. A.

STANDS DER DELFTSCHE FABRIEKEN.

Bijgaande twee foto's geven een kijk in een serie Stands, welke ik dit jaar te Utrecht maakte. Er was een ruimte van 8 normaalstands ter beschikking van de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, de Oliefabriek Calvé-Delft, de Lijm- en Gelatinefabriek „Delft" en de Netherlands Distilleries, Afdeeling Kurken, Rotterdam.

Behalve een keukentje voor het bereiden der gelatine en twee spreekkamers, werden twee afgesloten ruimten gemaakt als directiekamers. De bedoeling was om de ruimte voor het publiek geheel apart te behandelen en als een doorloopend geheel voor de vier verschillende fabrieken.

De producten werden ook in de verpakking vertoond, waarvoor banketten met tegelbekleeding zijn aangebracht op verschillende hoogten. Speciaal is gelet op de gaafheid der ruimte.

De vloer was van zwarte en witte tegels, plint en de banketten van lichtgroene gevlekte tegels; de wanden van licht gebeitst triplex met zwarte lijsten afgezet, waarboven een fries in verschillende kleuren met de opschriften; plafond wit met zwart. Voor den doorkijk was een in eikenhout gesneden raamwerk aangebracht, terwijl de bovenramen der afdeeling van de Lijmfabriek bezet waren met lijm in verschillende dikten.

Met het toezicht bij de uitvoering en de behandeling van enkele decoratieve details heeft de heer J. C. Jongens mij uitmuntend geholpen.

D. F. SLOTHOUWER.

NATIONALE PRIJSVRAGEN.

De Pers- en Reclamecommissie voor het Uitvoerend Comité voor het vaderlandsch Historisch Volksfeest te houden 3, 4 en 5 September 1919 te Arnhem op den Waterberg, het terrein van het Nederlandsch Openluchtmuseum, schrijft de volgende nationale prijsvragen uit:

A. *Een ontwerp voor een reclameplaat.*

De teekening moet tot opschrift dragen: Viert allen

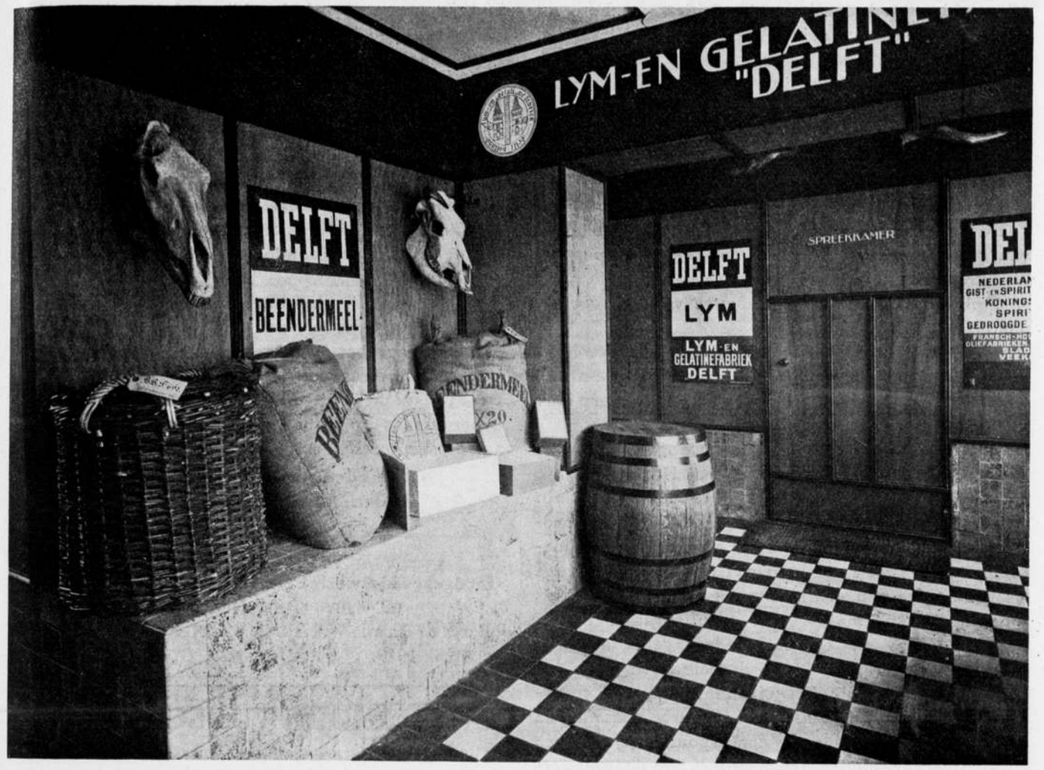

Jaarbeurs Stand.
Delftsche fabrieken.

Ir. D. F. Slothouwer.
Architect B. N. A.

mede Het Vaderlandsch Historisch Volksfeest, te houden 3, 4 en 5 September 1919 te Arnhem op den Waterberg, het terrein van het Nederlandsch Openluchtmuseum.

De papiergrootte bedraagt: minimum 75 bij 110 c.M. maximum 75 bij 125 c.M.

De plaat mag in drie kleuren worden ontworpen. Indien zwart gebruikt wordt, rekent dit mede voor een kleur, de ondergrond als papiertint niet.

Verlangd wordt een teekening in kleur op ware grootte.

Uitgeloofd worden: een 1ste prijs van f 400.—, een 2e prijs van f 225.— en een 3e prijs van f 75.—.

B. *Een ontwerp voor een sluitzegel.*

Het ontwerp zal op pakkende wijze de aandacht moeten vestigen op het te houden Vaderlandsch Historisch Volksfeest.

De teekening te maken op dubbele grootte.

Uitgeloofd worden: Een 1ste prijs van f 100.—. Een 2de prijs van f 50.—. Een 3de prijs van f 20.—.

C. *Een ontwerp voor een brievenhoofd.*

Het brievenhoofd is gedacht voor brievenpapier ter grootte van 28 bij 22 c.M. en moet bevatten den volgenden tekst:

Het Vaderlandsch Historisch Volksfeest. Uitvoerend Comité te Arnhem. Algemeen leider D. J. van der Ven, adres Verkeershuis Stationsplein, telefoon 1724.

De teekening in zwart en wit te maken op de dubbele grootte.

Uitgeloofd worden: een 1ste prijs van f 75.— een 2e prijs van f 50.— een 3e prijs van f 15.—

Algemeene bepalingen.

De deelneming aan deze nationale prijsvragen is opengesteld voor alle Nederlanders. Ieder deelnemer kan mededoen aan één der prijsvragen of aan meerdere.

Deze inzendingen van de ontwerpen voor de reclameplaat, het brievenhoofd en den sluitzegel moeten ieder afzonderlijk verpakt uiterlijk 22 Mei 1919 des middags 12 uur in het bezit zijn van de Pers- en Reclamecommissie van het Uitvoerend Comité te Arnhem. Van inzendingen na den gestelden datum ingekomen, kan geen kennis worden genomen, tenzij blijke, dat de zending tijdig bij de posterijen ter verzending werd afgegeven.

Alle stukken en inzendingen te richten aan: Pers- en Reclamecommissie van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest, Verkeershuis Stationsplein, Arnhem. Op de buitenzijde der inzendingen duidelijk aan te geven het woord *„Prijsvraag"* en een der woorden: *Reclameplaat*, *Sluitzegel* of *Brievenhoofd*.

Elk ontwerp moet worden ingezonden onder een motto, dat op alle tot die inzending behoorende stukken moet voorkomen en vergezeld gaan van:

a. Een enveloppe, waarin opgave van naam en adres van den inzender is gesloten met een verklaring dat hij inderdaad de ontwerper is.

b. Een enveloppe, waarin opgave van een correspondentie-adres.

Op de buitenzijde dezer brieven moeten respectievelijk de woorden naambrief en correspondentie-adres voorkomen en moet het motto van het ontwerp herhaald worden.

Inlichtingen omtrent de prijsvraag worden tot 1 Mei 1919 schriftelijk gevraagd aan het laatstgenoemde jurylid en beantwoord in het Bouwkundig Weekblad.

De eerste prijswinnaars staan het eigendoms- en reproductierecht van hun ontwerpen af aan de Reclamecommissie van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken voor de uitspraak der Jury.

Elke inzending zal tot een bedrag gelijk aan den daarvoor uitgeloofden 1en prijs verzekerd zijn.

De inzendingen, die het eigendom der prijsvraaguitschrijfster blijven, zullen binnen drie maanden na uitspraak der jury aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden, tenzij anders met de inzenders overeengekomen wordt.

De jury voor deze prijsvragen zal bestaan uit de heeren: W. H. de Buisonjé, Redacteur „De Bedrijfsreclame" te Amsterdam.

Jac. Jongert, Hoofdleeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam.

Herman van der Kloot Meijburg, Architect van het Nederlandsch Openluchtmuseum te Voorburg.

Huib Luns, Directeur van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te 's Hertogenbosch.

D. J. van der Ven, Algemeen Leider van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest te Arnhem. Na de uitspraak der Jury zullen door haar de naambrieven van de eerst bekroonde ontwerpen worden geopend.

Voor het openen der naambrieven der overige voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen wordt de toezegging der inzenders vereischt.

De inzenders van de ontwerpen, welke voor uitvoering in aanmerking komen, kunnen tegen nader overeen te komen voorwaarden hunne medewerking daartoe verleenen.

De pers- en reclamecommissie zal de uitspraak der Jury bekend maken in meerdere dag-, week- en vakbladen en de ontwerpen op nader aan te wijzen plaats te Amsterdam en mogelijk elders exposeeren.

Het Juryrapport zal daarbij ter lezing liggen. Ook behoudt de Prijsvraagschrijfster zich het recht voor gedurende drie maanden na de uitspraak der Jury alle of een gedeelte der ontwerpen ter expositie af te staan aan derden. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van de prijsvraaguitschrijfster. Deze heeft echter het recht, gehoord de Jury, de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan eenig bouwkundig blad of kunsttijdschrift, zonder gehouden te zijn den bekroonde daarvoor eenig honorarium te betalen.

Voor zoover dit programma niet nader bepaalt zijn op deze prijsvragen van toepassing de Algemeene Regelen voor het uitschrijven van Nationale bouwkundige prijsvragen.

Deze prijsvraag is uitgeschreven 15 April 1919.

Programma's op franco aanvrage gratis verkrijgbaar aan *het Verkeershuis*, Stationsplein, Arnhem.

Namens de Pers- en Reclamecommissie van het
Vaderlandsch Historisch Volksfeest,

De Algemeen Leider,
D. J. VAN DER VEN.

Goedgekeurd door de Permanente Prijsvraagcommissie,
P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.

Rotterdam, April 1919.

P. G. BUSKENS.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Wendingen. Januari-nummer.

Gewijd aan de kunst van het Oosten. De reproducties der prachtvolle tibetaansche schilderingen, in den Drucker-uitbouw van het Rijksmuseum, geven uit den aard der zaak slechts weinig terug van het oorspronkelijke.

In het Technisch Gedeelte, dat onder Redactie van H. Th. Wijdeveld staat, schrijft H. Th. W. naar aanleiding van het overlijden van een jong collega: „Niettegenstaande zijn opleiding aan de Technische Hoogeschool te Delft, was hij als kunstenaar niet verloren gegaan, ..." Wel, wel, hoe is 't mogelijk! Toch schijnt dit den laatsten tijd meer voor te komen.

Wendingen. Februari-nummer.

Een verrassing om een figuur als M. de Klerk besproken te vinden door den nieuwen voorzitter van A. et A. en tevens een teleurstelling wegens de weinige klaarheid van zijn betoog. Het rythme van de taal is prachtig, maar werkt zoo verdoovend, dat weinigen bij eerste lezing de ontleding zullen gevolgd hebben.

De Heer Staal meent, in Af- en Toe- Wendingen, dat de architecten zelfbeschikking over de opdrachten behooren te krijgen en aangezien de opdrachtgevers niet gedwongen kunnen worden, zal men de architecten moeten dwingen door hen te beperken in hun recht tot accepteeren van opdrachten.

Wij houden ons aanbevolen voor een uitwerking van dit denkbeeld.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 26 APRIL 1919. = No. 17.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Ontwerpen voor een Hotel-Restaurant op de Veluwe en een Hotel-Restaurant aan een der Meren, door Ir. A. van der Steur. — Prijsvragen. — Ontvangen Boeken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

JAARVERGADERING VAN DEN B. N. A.

op Zaterdag 10 Mei 1919, te Amsterdam, in het Gebouw van den B. N. A. des voormiddags te 11 uur.

Agenda:

1. Notulen.
2. Jaarverslag 1918.
3. Verslag over den finantieelen toestand.
4. Begrooting voor het jaar 1919.
5. Benoeming Commissie voor het nazien van de Rekening en Verantwoording.
6. Ingekomen stukken.
7. Benoemingen.
8. Rapport van de Fusie-Commissie over de Statuten van den B. N. A. en het concept Huishoudelijk Reglement.
9. Advies van den B.N.A. bij de keuze van een architect.
10. Bespreking van de lijst van den Nationalen Woningraad.
11. Houding van den B. N. A. ten opzichte van Adviescommissies.
12. Verkoop van het gebouw.
13. Aanvulling Werkprogramma.
14. Rondvraag.

Ter toelichting van verschillende onderwerpen van de agenda zal een beschrijvingsbrief aan de leden worden toegezonden. Met het oog hierop worden de Gewestelijke Kringen verzocht hunne vergadering te houden na 30 April a.s.

Honorariumtabel voor Uitbreidingsplannen.

Het Bestuur heeft een Commissie benoemd, die het van advies zal dienen betreffende het in het Bouwkundig Weekblad No. 12 voorkomende ontwerp voor een honorariumtabel voor uitbreidingsplannen.

De Commissie bestaat uit de heeren Ir. Jos. Th. J. Cuypers, Herman van der Kloot Meyburg en G. Versteeg.

De Commissie houdt zich ten zeerste aanbevolen voor opmerkingen betreffende de gepubliceerde ontwerptabel.

Toelichting Beroepsinkomsten.

Van geachte zijde is mij attent gemaakt op een fout die ik beging bij het opstellen der toelichting op de beroepsinkomsten (zie Bouwk. Weekblad No. 15). Ik heb namelijk medegedeeld dat iemand die zijn eigen huis bewoont de geschatte huurwaarde bij zijn inkomsten moet optellen. Ik gaf dit in een lijn op met de woning-, vuur- en lichtkwestie van den ambtenaar. Het eigenhuis komt voort uit of is vermogen en als zoodanig behoeft de geschatte huurwaarde *niet* bij de inkomsten opgetrokken te worden. Nog steeds ontbreken ruim 100 opgaven. *De Penningmeester van den B. N. A.*

Bebouwing der Vijzelstraat te Amsterdam. Bij de verordening tot vaststelling van een voorgevelrooilijn voor de bebouwingen aan de westzijde der Vijzelstraat, vastgesteld bij raadsbesluit van 15 Mei 1909, werd de breedte van de Vijzelstraat bepaald op 22 M.

Oorspronkelijk was het de bedoeling, de breedte der genoemde straat vast te stellen op 25 M., doch op grond van overwegingen van aesthetischen aard werd die breedte teruggebracht op de eerstgenoemde afmeting, zijnde de kleinste breedte, welke, met het oog op de ten behoeve van het verkeer te stellen eischen, mogelijk is.

Nu de perceelen aan de westzijde van het gedeelte der Vijzelstraat, gelegen tusschen den Singel en de Heerengracht, zijn afgebroken, blijkt de uitmonding der Vijzelstraat bij het Muntplein, zelfs bij de vastgestelde breedte 22 M., uit een schoonheidsoogpunt een misverstand te zullen opleveren, zoodat een oplossing gezocht dient te worden om de straatbreedte, zonder schade voor het verkeer, te beperken.

De adviseur voor de aan de Vijzelstraat te stichten gebouwen, de architect K. P. C. de Bazel, meent die oplossing te hebben gevonden in een bebouwing van een of meer gedeelten der straat, waarbij het daarlangs gelegen trottoir over de volle breedte wordt overbouwd.

Het voorstel tot overbouwing wordt door den adviseur gemotiveerd als volgt:

Het hoofdkarakter van een straat wordt in de eerste plaats bepaald door de verhouding tusschen straatbreedte en gevelhoogte. Straten, waarvan de breedte belangrijk grooter is dan de hoogte der bebouwing, en straten, waarvan de breedte belangrijk kleiner is dan de hoogte der bebouwing, hebben elk

haar eigen duidelijk bepaald karakter, doch straten, waarvan de breedte en de hoogte der bebouwing even groot zijn of elkaar te veel naderen, welke dus een bakvorm hebben met een kwadraat als doorsnede, zijn karakterloos. In verband met de maximum-hoogte van de bebouwing zou de Vijzelstraat, bij een breedte van 22 M., zulk een karakterloos beeld vertoonen. Om dit te voorkomen en toch de vastgestelde straatbreedte te behouden, zou — in het belang van het stadsschoon — toegestaan kunnen worden gedeeltelijke overschrijding van de maximum-bouwhoogte. Dan echter zou aan de uitmonding van de Vijzelstraat, naar de zijde van het Muntplein, een domineerende bebouwing verrijzen, waardoor het stadsbeeld en het gezicht op den Munttoren geheel zouden worden bedorven. Bovendien is thans duidelijk gebleken het leelijke effect van die breede uitmonding. De wijde gaping heeft, in verband met de groote opening van den Singel, een mingunstige uitwerking op de schoonheid van het stadsbeeld ter plaatse. Om het aspect van het begin der Vijzelstraat zooveel mogelijk te doen aansluiten bij dat van de oude stad, is het derhalve dringend geboden zoowel de gevelhoogte aan, als de straatbreedte van dat gedeelte der Vijzelstraat te beperken. Met het oog nu op de verkeerseischen is dit laatste alleen door overbouwing te verkrijgen.

Het voortzetten van die verbouwing over de geheele lengte van de Vijzelstraat wordt naar de meening van den adviseur niet bepaald vereischt, aangezien voornamelijk het eerste gedeelte van de Vijzelstraat in aspect bij de oude stad moet aansluiten en daarom verhoudingen moet hebben, welke overeenstemmen met die van de oude stad. Het andere gedeelte nadert de nieuwe stad en kan dus geheel andere verhoudingen krijgen. Met het oog hierop is het niet onredelijk, die twee gedeelten geleidelijk in elkaar te laten overgaan. Wordt de overbouwing beperkt tot het straatgedeelte tusschen den Singel en de Heerengracht, dan wordt die trapsgewijze overgang verkregen door de straatverwijding, eerst voorbij de Heerengracht en vervolgens voorbij de Prinsengracht.

Het bezwaar tegen een straat, welker breedte gelijk is aan de hoogte der daarlangs opgetrokken gebouwen, geldt ook voor het verdere deel van de Vijzelstraat, maar daaraan zou grootendeels tegemoet kunnen worden gekomen door, waar noodig, plaatselijke overschrijding van de maximumbouwhoogte toe te staan, hetgeen ten opzichte van het eerste gedeelte van die straat niet in belangrijke mate vergund kan worden, omdat men daar, zooals reeds is opgemerkt, gebonden is aan het karakter van de oude stad. Bij het verdere deel van de straat is men in dezen meer vrij. Niettemin meent de adviseur, dat tegen het voortzetten van de overbouwing geen bezwaar behoeft te bestaan en dat daaraan zelfs aesthetische voordeelen verbonden zijn, op grond waarvan hij in overweging geeft de overbouwing ook toe te passen op het gedeelte der Vijzelstraat tusschen de Keizersgracht en de Prinsengracht.

Het voorschreven voorstel heeft in een vergadering der Commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken, welke door den adviseur werd bijgewoond, aanleiding gegeven tot uitgebreide beschouwingen.

De slotsom daarvan is geweest, dat de Commissie zich met het voorstel, voor zooveel dat betreft overbouwing van het westelijk voetpad in het tusschen den Singel en de Heerengracht gelegen gedeelte van de Vijzelstraat, op de door den adviseur ontvouwde gronden, kan vereenigen. Belemmering van het verkeer door de ondersteuningen van de overbouwing wordt door haar niet gevreesd.

De commissie is echter van meening, dat in zake het overbouwen van het voetpad langs het tusschen de Keizersgracht en de Prinsengracht gelegen gedeelte der straat vooralsnog geen beslissing genomen moet worden. Naar haar meening dient hiertoe eerst te worden overgegaan nadat een oordeel kan gevormd worden over de bebouwing van het eerste gedeelte der straat.

Met de zienswijze van de genoemde commissie kunnen B. en W. zich ten volle vereenigen.

Ook naar de meening van B. en W. brengt de zorg voor het behoud van het stadsschoon mede dat aan den Munttoren zijn domineerend karakter wordt gelaten en dat maatregelen worden genomen, om een hinderlijke tegenstelling tusschen het aspect van het begin der Vijzelstraat en dat van de oude stad te voorkomen waartoe het zoo veel mogelijk beperken van de hoogte der bebouwing van de Vijzelstraat aan de zijde van den Singel en het vernauwen van die straat daar ter plaatse dringend geboden zijn.

Die vernauwing mag echter niet plaats hebben ten koste van de verkeersbreedte van de straat. B. en W. onderschrijven dan ook geheel de meening, geuit in de raadsvergadering van 15 Mei 1907 (Gemeenteblad 1907, afd. 2, blz. 640 en volgende), door het toenmalige college van Burgemeester en Wethouders, dat voor de Vijzelstraat een minimum-verkeersbreedte van 22 M. noodig is. In een modernen verkeersweg van zoodanige beteekenis als de Vijzelstraat, moet de breedte van het rijvlak — de trambaan inbegrepen — op ten minste 13 M. worden gesteld, terwijl — mede in verband met de wenschelijkheid om de verschillende kabels en leidingen niet onder het rijvlak, doch onder het trottoir aan te brengen — een breedte van 4,5 M. voor elk der verhoogde voetpaden noodig is.

Het laten samengaan van de eischen van het verkeer met de schoonheidseischen kan derhalve alleen worden verkregen door de voorgestelde overbouwing. Dat straatoverbouwing door middel van arkaden op zich zelf reeds van groote aesthetische beteekenis kan zijn, wordt voldoende aangetoond door verschillende voorbeelden, als bijv. de bebouwing van de Rue Rivoli te Parijs en die van straatverbreedingen in het oude gedeelte van Stuttgart en andere Duitsche steden.

Een practisch voordeel van de overbouwing is bovendien gelegen in de omstandigheid, dat de verdiepingen boven de straatverdieping zooveel dieper dan deze zullen worden, welk voordeel van beteekenis is, gezien de geringe diepte van de bouwblokken aan het eerste gedeelte der Vijzelstraat.

Bezwaren tegen die overbouwing kunnen naar het oordeel van B. en W., niet met redelijken grond worden aangevoerd. Het voetverkeer over een overbouwd trottoir van ongeveer 4.5 M. breedte kan ongestoord plaats hebben, zonder dat hinder van die ondersteuningen der overbouwing is te vreezen. Belemmering van de toetreding van daglicht in de aan dat trottoir gelegen winkelruimte kan volgens B. en W. voorkomen worden door een goede keuze van hoogte en wijdte der overspanningen.

Met de Commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken zijn B. en W. overigens van oordeel, dat het wenschelijk is, de overbouwing voorloopig te beperken tot het gedeelte der Vijzelstraat tusschen den Singel en de Heerengracht.

Op grond van de ervaring, welke te dezer zake zal worden opgedaan bij de bebouwing van dat straatgedeelte, kan dan later met vrucht geoordeeld worden over de wenschelijkheid, om de overbouwing ook toe te passen voor het straatgedeelte tusschen Keizersgracht en de Prinsengracht.

Om de bedoelde overbouwing mogelijk te maken, zal voor de bebouwing aan de westzijde van de Vijzelstraat tusschen den Singel en de Heerengracht, een nieuwe voorgevelrooilijn moeten worden vastgesteld.

De vaststelling van die nieuwe voorgevelrooilijn kan evenwel thans nog niet geschieden, aangezien het voor het bepalen van de juiste plaats van de rooilijn noodig is met de gegadigden voor de aan dat straatgedeelte gelegen terreinen vooraf tot overeenstemming te komen omtrent de wijze van bebouwing van die terreinen.

Om daartoe strekkende onderhandelingen met vrucht te kunnen voeren, moet het echter in beginsel vaststaan, of bij de nieuwe bebouwing aan het eerste gedeelte van de Vijzelstraat al dan niet de eisch tot overbouwing van het voetpad zal worden gesteld. In verband daarmede is het noodig, dat — in afwachting van het oogenblik, waarop de vaststelling van een nieuwe voorgevelrooilijn ter plaatse mogelijk zal zijn — door den Raad dezer zake een principieele beslissing wordt genomen. (*Hbl.*)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF : : :

§ 5. Indien een aspirant-lid opgenomen wenscht te worden in de groep van leden, moet hij de formaliteiten vervullen voor elk niet-lid voorgeschreven, en vermeld onder § 1—4.
§ 6. Een lid wiens lidmaatschap vrijwillig of onvrijwillig eindigt, is daarmede tegelijkertijd en zonder verdere formaliteiten ontheven van alle functies waarmede hij krachtens zijn lidmaatschap door of namens den B. N. A. is belast geworden.

ART. 2. *Strafmaatregelen en vervallenverklaring van het lidmaatschap.*

§ 7. Wanneer een lid van meening is, dat er termen aanwezig zijn om een der drie in Art. 4 § 10 der Statuten genoemde maatregelen op een lid toe te passen, dan kan hij schriftelijk, onder duidelijke vermelding der feiten, dit ter kennis van het Bestuur brengen.
De schriftelijke mededeeling wordt door het Bestuur aan de Commissie van Onderzoek gezonden Is deze Commissie van oordeel dat het aangevoerde, grondige redenen bevat om een der onder art. 4 § 10 der Statuten genoemde strafmaatregelen voor te stellen, dan zendt zij bij aangeteekenden brief een afschrift van wat is aangevoerd (met weglating der onderteekening) aan het lid, tegen wien de bezwaren zijn ingebracht. Bij dezen brief wordt een uitnoodiging aan het lid gevoegd om op een door de Commissie te bepalen datum door haar te worden gehoord.
Verschijnt het lid op dien datum niet, of wordt zulk een brief niet binnen veertien dagen beantwoord, of acht de Commissie het mondeling of schriftelijk ter rechtvaardiging aangevoerde onbevredigend, en meent zij een der genoemde strafmaatregelen te moeten voorstellen, dan zendt zij dit voorstel aan het Bestuur dat overeenkomstig Art. 4 § 10 der Statuten binnen zes weken daaromtrent een besluit neemt.
Besluit het Bestuur het lid van zijn lidmaatschap vervallen te verklaren, dan wordt hem van dit besluit bij aangeteekenden brief door het Bestuur kennis gegeven.
Wenscht het lid alsdan gebruik te maken van het hem volgens Art. 4 § 10 verleend recht van beroep op de ledenvergadering, dan wordt, indien de vergadering het beroep ontvankelijk verklaart, een commissie ad hoc benoemd overeenkomstig de regeling van Art. 1 § 2 van het huishoudelijk reglement, die in vereeniging met de Commissie van Onderzoek een nader advies aan de ledenvergadering uitbrengt, waarna de uitspraak der vergadering beslissend is; deze uitspraak wordt uiterlijk twee weken daarna ter kennis van de leden gebracht.
In gevallen van terechtwijzing of schorsing handelt het Bestuur naar omstandigheden, doch is het verplicht zoowel het advies der Commissie, als het besluit van het Bestuur, binnen twee weken nadat dit besluit genomen is, ter kennis te brengen van het aangeklaagde lid, en van dengene door wien de zaak bij het Bestuur aanhangig is gemaakt.
Bij ziekte of andere grondige redenen van afwezigheid van het lid worden de hierboven genoemde maatregelen geschorst, totdat het lid hersteld of teruggekeerd is.

§ 8. De omstandigheden, die het toepassen van strafmaatregelen ten gevolge kunnen hebben, worden geacht aanwezig te zijn:
1e. Als een lid, in strijd met eenige bepaling in de Statuten van den B.N.A. genoemd, door handelingen of nalatigheid te kort komt in zijn verplichtingen' als lid jegens den B.N.A., of als architect jegens zijn lastgevers, medewerkers en werknemers, of als collega jegens zijn mede-architecten, of wel in eenig opzicht het aanzien van den architectenstand heeft geschaad.
2e. Als hij, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger zich inlaat met eenige prijsvraag, waarbij de strekking der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen niet in acht is genomen (Art. 42 der A.R.).
3e. Als hij niet op den gestelden tijd, en na tweemaal met tusschenpoozen van een maand, aangemaand te zijn, zijn contributie heeft voldaan, behalve wanneer zijn nalatigheid onafhankelijk van zijn wil mocht zijn geweest, in welk geval hij echter door onmiddellijke aanzuivering van het achterstallige, toepassing van een strafmaatregel kan voorkomen.
4e. Wanneer blijkt, dat hij met opzet een te lage opgave heeft gedaan voor den door hem te betalen hoofdelijken omslag.

ARTIKEL 3. *Contributies, Hoofdelijke Omslag en Inkomgeld.*

§ 9. De contributie wordt in twee halfjaarlijksche termijnen vóór den 1en Mei en den 1en November van het loopende jaar op een door den Penningmeester onderteekende kwitantie, die tevens als bewijs van lidmaatschap voor het desbetreffende halfjaar geldt, voldaan.
De contributie is, onverschillig op welk tijdstip van het eerste halfjaar het lidmaatschap wordt aanvaard, voor het geheele jaar verschuldigd. Zij die na 1 Juli lid van den B.N.A. worden, betalen in het eerste jaar slechts de contributie voor de tweede helft van dat jaar.
§ 10. De opgaven van de beroepsinkomsten, bedoeld bij Art. 6 § 13 der Statuten worden door het Bureau voor den hoofdelijken omslag, gevormd door den Penningmeester en een daartoe door het Bestuur uit zijn midden aan te wijzen lid, onderzocht; desgevraagd is elk lid verplicht aan het Bureau nadere inlichtingen te verstrekken.
De volgens genoemd Art. der Statuten door het Bestuur ambtshalve vast te stellen aanslag, voor het geval een lid in gebreke blijft binnen den daarvoor gestelden termijn aangifte te doen, geschiedt door het Bureau voornoemd. Alvorens tot uitvoering van den aanslag wordt overgegaan, zal het betrokken lid, daarvan in kennis worden gesteld, en hem gelegenheid gegeven worden, alsnog zijn bezwaren tegen den aanslag schriftelijk in te dienen; het bureau overweegt dan of er aanleiding bestaat wijziging in den aanslag te brengen; de beslissing van het bureau wordt aan het betrokken lid schriftelijk medegedeeld.
De inning der bedragen van den hoofdelijken omslag geschiedt in het tweede halfjaar in hoogstens 2 termijnen, door den Penningmeester naar omstandigheden te regelen.
Alle stukken betrekking hebbende op de opgaven der beroepsinkomsten, blijven, als zijnde van strikt vertrouwelijken aard onder berusting van den Penningmeester.

§ 11. Elk lid betaalt bij de aanvaarding van het lidmaatschap een inkomgeld van *f* 15.—.

ART. 4. *Bestuur.*

§ 12. De verkiezing van de leden van het Bestuur geschiedt uit een voordracht, bevattende de namen van de candidaatgestelden.
Een Gewestelijke Kring of 10 leden van den B.N.A. kunnen voor een te vervullen plaats in het Bestuur een candidaat stellen. Bij geen of onvoldoende candidaatstelling is het Bestuur bevoegd daarin te voorzien.
De namen van de candidaten moeten schriftelijk ter kennis van het Bestuur worden gebracht, tijdig genoeg om ze te doen opnemen in het weekblad van den B.N.A., 3 weken vóór de Jaarvergadering. De candidaat-gestelden, die binnen 3 dagen na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur te kennen hebben gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden geplaatst op de definitieve candidatenlijst, welke 2 weken vóór de Jaarvergadering ter kennis van de leden wordt gebracht.
De stemming geschiedt met inachtneming van het in ART. 11 van de Statuten bepaalde.

§ 13. Het Bestuur houdt minstens eenmaal per maand een vergadering teneinde de belangen van den B.N.A. te bespreken en de ingekomen stukken te behandelen.
Spoedgevallen voorbehouden, worden de leden minstens vier dagen vóór den datum der vergadering door den hierna te noemen Directeur opgeroepen, onder bijvoeging van de agenda die door hem in overleg met den Secretaris wordt opgemaakt.

§ 14. Het Bestuur wordt in alle zijn bemoeiingen bijgestaan door een Bureau van administratie, dat onder leiding staat van den Directeur.

§ 15. Met uitzondering van de handelingen onder Art. 7 § 18 der Statuten genoemd, is het Bestuur bevoegd in alle gevallen welke geen uitstel gedoogen, en geen aanleiding geven daarvoor een speciale ledenvergadering uit te schrijven, geheel zelfstandig een beslissing te nemen, met de verplichting de eerstvolgende ledenvergadering daarvan in kennis te stellen.

§ 16. Het Bestuur zal uit zijn midden een Dagelijksch Bestuur kiezen, dat geregeld met het hiervoren genoemde Bureau van administratie in overleg is, en meer in het bijzonder is belast met de regeling en afdoening der huishoudelijke zaken, met de voorbereiding der bestuursvergaderingen, enz.

§ 17. De Voorzitter leidt alle leden- en bestuursvergaderingen en wordt bij ontstentenis vervangen door den Vice-Voorzitter.
Bij afwezigheid van den Voorzitter en den Vice-Voorzitter wordt de vergadering door den oudste in jaren der aanwezige leden van het Bestuur gepresideerd.
De Secretaris neemt kennis van alle ingekomen stukken, onderteekent alle officieele stukken en mededeelingen van den B.N.A en met den Voorzitter de notulen der vergaderingen. Belangrijke stukken en verbintenissen worden door den Voorzitter mede-onderteekend.

§ 18. De Penningmeester heeft het beheer over de geldmiddelen en bezittingen van den B.N.A. Hij is verantwoordelijk voor de inning der inkomsten en de vereffening der uitgaven en, overmacht uitgesloten, voor de onder zijn beheer zijnde gelden van den B.N.A. De gelden worden belegd op een door het Bestuur goed te keuren wijze.
Hij brengt jaarlijks een verslag uit over den finantieelen toestand van den B.N.A., geeft rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar en maakt de balans op; hij ontwerpt een begrooting voor het volgende jaar. Deze stukken worden op de Jaarvergadering behandeld, na in een voorafgaande bestuursvergadering goedgekeurd te zijn.
De rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar moet zoo tijdig afgesloten worden, dat zij vóór de behandeling in de Jaarvergadering kan zijn onderworpen aan het onderzoek van de Commissie van Financiën, die in de Jaarvergadering verslag uitbrengt. Is de rekening en verantwoording in de ledenvergadering goedgekeurd, dan is de Penningmeester van alle verantwoordelijkheid over het afgeloopen jaar ontheven.
De Penningmeester is q.q.lid van het college van commissarissen van het ondersteuningsfonds genoemd in art. 2 § 3 j. der Statuten.

§ 19. Aan de bestuursleden die buiten de plaats wonen, waar de bestuursvergaderingen gehouden worden, zal vergoeding van de daaraan verbonden reis- en verblijfkosten, mits nauwkeurig verantwoord worden betaald uit de kas van den B.N.A. volgens door het Bestuur vast te stellen regelen.

ARTIKEL 5. *Beambten.*

§ 20. Met de leiding van het in § 14 genoemde Bureau van administratie wordt belast een Directeur, door de ledenvergadering te benoemen. Voor de benoeming maakt het Bestuur een aanbeveling op.
Over eenig voorstel van het Bestuur strekkende tot ontslag van den Directeur moet door de ledenvergadering worden beslist.
Het Bestuur houdt toezicht op het beheer van den Directeur en stelt zijn instructie vast.

§ 21. De Directeur is belast met de voorbereiding van alle onderwerpen, die door het Bestuur aan de orde worden gesteld en vervolgens met de correspondentie van den B.N.A., voorzoover zij geen officieel karakter heeft, tenzij hem voor het voeren van officieele correspondentie speciaal machtiging is verleend door Bestuur.
Hem kan worden opgedragen de voorbereiding van alle onderwerpen, die door het Bestuur aan de orde worden gesteld.
Hij houdt aanteekening van het op de bestuurs- en ledenvergaderingen behandelde, heeft de leiding en het toezicht op den administratieven arbeid en is belast met het beheer van de bibliotheek en andere verzamelingen, onder toezicht van het Bestuur.
De Directeur is verplicht aan de leden van het Bestuur, wanneer een of meer van hen daartoe den wensch te kennen geven, tijdens de bureau-uren, inzage te verstrekken van de gevoerde correspondentie en administratie, en is in het algemeen gehouden, desgevraagd, hun de noodige inlichtingen omtrent zaken den B. N. A. betreffende te geven.
De directeur geniet een jaarlijksche bezoldiging, door de ledenvergadering vastgesteld. Ten behoeve van den Directeur zal een verzekering gesloten worden, waarvan de voorwaarden door de ledenvergadering worden bepaald.

§ 22. Het Bestuur is bevoegd den Directeur, wanneer zijne gedragingen daartoe aanleiding mochten geven, te schorsen, maar heeft daarbij de verplichting zoo spoedig mogelijk een ledenvergadering te beleggen door welke omtrent de verder te nemen maatregelen wordt beslist.

§ 23. De Directeur kan worden ter zijde gestaan door een of meer bezoldigde beambten, die onder zijne leiding werkzaam zijn; benoeming, vaststelling van het salaris, en ontslag geschieden door het Bestuur.
Na overleg met den Directeur kan ten dienste van verschillende commissies de medewerking van het Bureau van administratie worden gevorderd.

ARTIKEL 6. *Gewestelijke Kringen.*

§ 24. De Gewestelijke Kringen hebben tot taak:
1e. Het bestudeeren van plaatselijke aangelegenheden, voor zoover die, in den ruimsten zin genomen, kunnen worden gebracht binnen de grenzen van het in de Statuten van den B. N. A. gestelde doel en de daarin omschreven middelen om dat doel te bereiken.
2e. Het Bestuur van den B. N. A. desgevraagd of uit eigen beweging van voorlichting te dienen, en bij te staan bij het optreden in het openbaar, ten behoeve van bovenbedoelde plaatselijke aangelegenheden.
3e. Het deelnemen aan, en het bevorderen van de gestie van den B. N. A. in 't algemeen.

§ 25. De kringen treden niet zelfstandig voor zich of voor den B. N. A. in het openbaar op.
Zij mogen niet het karakter van plaatselijke vereeniging aannemen, geen andere leden dan die lid of aspirantlid zijn van den B. N. A. toelaten, en geen contributie heffen.
Overigens zijn de kringen vrij in de keuze der middelen, die hun bij het vervullen van hunne taak dienstig kunnen zijn, mits niet in strijd zijnde met Statuten, of Huishoudelijk Reglement van den B. N. A.

§ 26. Het Bureau van elken Kring, dat met de dagelijksche leiding der zaken is belast, wordt gevormd door een Voorzitter, een Secretaris-Penningmeester en een derde lid.
Deze functionarissen treden jaarlijks in de maand December af, zijn direct herkiesbaar, doch mogen niet meer dan 3 achtereenvolgende jaren zitting hebben.
Zoolang de Kring uit minder dan tien leden bestaat, kunnen met toestemming van zijne leden de laatste twee functies in één persoon vereenigd worden.
In dat geval zal jaarlijks bij de aftreding van den functionaris opnieuw beslist worden of deze toestand bestendigd blijft.
De Voorzitter leidt de vergaderingen, welke in overleg met den Secretaris-Penningmeester worden uitgeschreven.
De Secretaris-Penningmeester voert de correspondentie, en houdt de notulen van het verhandelde in de vergadering bij, welke in de eerstvolgende vergadering worden gelezen en na goedkeuring door Voorzitter en Secretaris worden onderteekend.
Het regelt de ontvangsten en uitgaven van den Kring, geeft

daarvan jaarlijks een verantwoording, en maakt een kort verslag der werkzaamheden van den Kring op, zóó tijdig, dat een en ander in eene vergadering van den Kring behandeld en vóór den 15en December aan het Bestuur van den B. N. A. kan worden toegezonden.
Voor de décharge van den Kring is vereischt, dat de rekening en verantwoording van den Secretaris-Penningmeester, door de ledenvergadering van den B. N. A., gehoord het Bestuur, wordt goedgekeurd.
De onkosten van den Kring (porti, zaalhuur, kosten van het secretariaat, reiskosten voorzitter en secretaris) zullen gedekt worden door een jaarlijks bij de begrooting vast te stellen crediet, dat eventueel op gemotiveerd verzoek van den Kring verhoogd kan worden.

§ 27. Elke Kring vergadert wanneer de bespreking van een of meer aangelegenheden tot de taak van den Kring behoorende, zulks wenschelijk maakt, naar het oordeel van den Voorzitter of van ten minste 1/3 van het aantal leden, mits dezen schriftelijk van hun verlangen kennis geven aan het bureau, dat de vergadering zoo spoedig mogelijk, en in ieder geval binnen een week na die kennisgeving uitschrijft.
Indien een der Kringen een verzoek van het Bestuur van den B. N. A. bereikt, tot het geven van advies over eenig onderwerp, tot de bevoegdheid van dien Kring behoorende, wordt binnen den kortst mogelijken tijd eene vergadering tot behandeling van het onderwerp belegd, een advies opgesteld en aan het Bestuur gezonden zóó tijdig, dat redelijkerwijze verwacht kan worden, dat het ter zake dienende kan zijn.
Tot het vaststellen van een advies wordt de aanwezigheid van tenminste 1/3 van het aantal kringleden vereischt.
De stemming geschiedt zonder uitzondering overeenkomstig Art. 11 § 26 der Statuten van den B. N. A.
In December wordt een vergadering gehouden, waarin het jaarverslag, en de rekening en verantwoording van den Secretaris-Penningmeester worden behandeld en de aftreding en verkiezing van het bureau wordt geregeld.

ART. 7. *Commissie van Onderzoek.*

§ 28. De Commissie van onderzoek, bedoeld in art. 9 § 21 der statuten, bestaat uit 5 leden, waarvan volgens een door haar vast te stellen rooster ieder jaar op de jaarvergadering twee leden moeten aftreden. De aftredende leden zijn zoolang zij nog geen vier achtereenvolgende jaren in functie zijn, dadelijk herkiesbaar uit dubbeltallen, waarvoor de tweede candidaat door het Bestuur wordt aangewezen.
Bij het zich niet verkiesbaar stellen van een aftredend lid alsook bij een tusschentijdsche vacature moet in de ledenvergadering uit een door het Bestuur opgemaakt dubbeltal een nieuw lid in de Commissie gekozen worden.
Wanneer een Gewestelijke Kring of ten minste 10 leden van den B.N.A. aan het Bestuur een candidaat schriftelijk opgeven, uiterlijk één week vóór de verkiezing moet diens naam aan de groslijst worden toegevoegd.
De keuze door de ledenvergadering uit de groslijst, met haar eventueele uitbreiding, moet geschieden met inachtneming van het in art. 9 Par. 21 der statuten bepaalde.
Elk lid behoudt zijn functie totdat zijn opvolger heeft zitting genomen.
De Commissie kiest uit haar midden een voorzitter en een secretaris.

§ 29. Wanneer tegen een der leden van de Commissie van Onderzoek bezwaren rijzen, als bedoeld in art. 4. § 10 van de Statuten, zal het bedoelde lid, voorzoover betreft de behandeling der zaak zijn persoon rakende, tijdelijk vervangen worden door een door het Bestuur aan te wijzen lid van den B. N. A.

§ 30. Zij vergadert minstens zesmaal in het jaar op regelmatige tijden, ter behandeling van de door de candidaat-leden of aspirantleden ingediende aanvragen, en voorts zoo dikwijls als zij zulks noodig oordeelt, ter afdoening van de haar opgedragen werkzaamheden, waarbij moet worden inacht genomen, dat de met de behandeling van alle bij haar aanhangig gemaakte zaken binnen drie weken na ontvangst een aanvang moet worden gemaakt.

§ 31. Omtrent de bij de Commissie door het Bestuur ingezonden bescheiden, betrekking hebbende op een als lid van den B. N. A. voorgestelden candidaat, stelt de Commissie naar aanleiding daarvan in den meest uitgebreiden zin een onderzoek in.
Zij zal zich daarbij laten leiden door de overweging dat van een candidaat in voldoende mate zoowel aesthetisch als technisch geslaagd werk moet worden geëischt, en dat hij, krachtens het karakter van den vakbond, bovendien moet worden getoetst aan de hand van die artikelen der statuten, die meer in het bijzonder betrekking hebben op een waardige uitoefening van zijn beroep als architect, en de goede gebruiken die te dien aanzien door den B. N. A. worden voorgestaan.
De Commissie zal in dit verband de noodige vertrouwelijke inlichtingen naar de beroepsuitoefening van den candidaat inwinnen, hetzij bij diens principalen of wel bij collega's en bekenden; in gevallen van twijfel zal de voorzitter van den gewestelijken kring, waarbinnen de candidaat gevestigd is, moeten worden gehoord.

§ 32. Zoonoodig wordt de candidaat door de commissie in de gelegenheid gesteld haar mondeling alle inlichtingen te geven.
Zij maakt van hare bevindingen omtrent een en ander een rapport op dat, met een daaruit afgeleid advies omtrent de al of niet toelating als lid van den candidaat, aan het Bestuur wordt ingezonden. Het Bestuur en de Commissie zijn in deze tot geheimhouding verplicht.

§ 33. Ingeval van eenig voorstel tot strafmaatregelen tegen of vervallen-verklaring van het lidmaatschap van een lid van den B. N. A., handelt de Commissie als in art. 4, § 10 en volgende der Statuten is voorgeschreven.

§ 34. Wanneer de Commissie het noodig oordeelt van een lid van den B. N. A., hetzij mondeling, hetzij schriftelijk inlichtingen te ontvangen, is het gevraagde lid verplicht aan een desbetreffenden oproep gevolg te geven.

§ 35. De onkosten der Commissie, reis- en verblijfkosten van de leden inbegrepen komen, mits nauwkeurig verantwoord, ten laste van den B. N. A.

§ 36. De secretaris der Commissie maakt de notulen der vergaderingen, houdt van alle handelingen der Commissie aanteekening in een daartoe aan te leggen register en bewaart zorgvuldig alle stukken, die elk jaar na door hem te zijn verzegeld, tot een dossier vereenigd, in het archief van den B. N. A. worden gedeponeerd.

§ 37. Elk jaar stelt de Commissie een verslag van hare werkzaamheden op, waarin alles, wat voor den B. N. A. van belang kan geacht worden, wordt opgenomen.
Dit verslag wordt bij het Bestuur vóór den 1sten Februari van elk jaar ingezonden.

ART. 8. *Commissie van Financiën.*

§ 38. De Commissie van Financiën bestaat uit 3 leden, door de vergadering gekozen uit een door het Bestuur opgemaakt dubbeltal. Jaarlijks treedt een lid volgens rooster af en is direct herkiesbaar. Geen lid dezer commissie mag echter langer dan vier jaar zitting hebben.
Bij tusschentijdsche vacature wordt daarin in de eerstvolgende ledenvergadering op voordracht van het Bestuur voorzien.
Elk lid behoudt zijn functie totdat zijn opvolger heeft zitting genomen.
De verkiezing der leden geschiedt uit een door het Bestuur opgemaakte voordracht met een dubbel zoo groot aantal namen als vacatures.
De Commissie kiest een voorzitter uit haar midden, tevens met het secretariaat belast.

§ 39. De Commissie brengt het in art. 4 § 19 der Statuten genoemde verslag omtrent de rekening en verantwoording van den Penningmeester uit, en adviseert desgevraagd in andere gevallen het Bestuur of de ledenvergadering omtrent geldelijke zaken betreffende den B. N. A. De Commissie is bevoegd ook ongevraagd hare inzichten omtrent de hiervoren genoemde geldelijke zaken aan het Bestuur of de ledenvergadering kenbaar te maken, wanneer omstandigheden haar daartoe aanleiding geven.

§ 40. De onkosten der Commissie, reis- en verblijfkosten van de leden inbegrepen komen, mits behoorlijk verantwoord, ten laste van den B. N. A.

ART. 9. *Commissie van Redactie.*

§ 41. De Commissie van Redactie bestaat uit 5 leden, onder welke tenminste één bestuurslid. Aan de Commissie is een bezoldigd redacteur toegevoegd, die tevens als secretaris fungeert. Elk jaar treden op de jaarvergadering twee leden af volgens rooster en zijn direct herkiesbaar met dien verstande, dat zij niet langer dan vier achtereenvolgende jaren in de commissie zitting mogen hebben.
Bij tusschentijdsche vacature wordt daarin in de eerstvolgende ledenvergadering op voordracht van het Bestuur voorzien.
Elk lid behoudt zijn functie totdat zijn opvolger heeft zitting genomen.
De verkiezing der leden geschiedt uit een door het Bestuur opgemaakte voordracht uit een dubbel zoo groot aantal namen als er vacatures zijn.
De Commissie kiest zich uit haar midden een voorzitter.

§ 42. Zij vergadert eenmaal per week, regelt met den Redacteur de uitgave van het weekblad van den B.N.A. en brengt op de jaarvergadering een verslag harer werkzaamheden in het afgeloopen jaar uit; dit verslag wordt bij het Bestuur vóór den 1sten Februari van elk jaar ingezonden.

§ 43. Alle ingekomen teekeningen, proefdrukken en verhandelingen voor het weekblad bestemd, moeten aan haar oordeel onderworpen worden; zij heeft de bevoegdheid inzendingen, in overleg met de inzenders, te wijzigen of ze te weigeren, wanneer zij hare goedkeuring niet kunnen wegdragen.
Ten aanzien van de beoordeeling der ingekomen artikelen, zal de Commissie zich op het standpunt plaatsen, dat elk lid het recht heeft zich in het orgaan van den B.N.A. te uiten op zijne wijze, mits daarbij een behoorlijke vorm wordt in acht genomen; artikelen welke naar het oordeel der Commissie leiden moeten tot een polemiek van al te persoonlijken, godsdienstigen of politieken aard, zullen door haar worden afgewezen.
De geplaatste artikelen worden gehonoreerd volgens een door het Bestuur vast te stellen tarief.

§ 44. De onkosten der Commissie, reis- en verblijfkosten van de leden inbegrepen komen, mits nauwkeurig verantwoord, ten laste van den B.N.A.

ART. 10. *Commissie van Onderwijs.*

§ 45. De Commissie van Onderwijs bestaat uit 5 leden, onder welke tenminste één bestuurslid. Elk jaar treden op den dag van de jaarvergadering twee leden volgens rooster af, en zijn direct herkiesbaar. Bij tusschentijdsche vacature wordt daarin in de eerstvolgende ledenvergadering voorzien. Elk lid behoudt zijn functie totdat zijn opvolger heeft zitting genomen.
De verkiezing der leden geschiedt uit een door het Bestuur opgemaakte voordracht met een dubbel zoo groot aantal namen als er vacatures zijn.

§ 46. De Voorzitter wordt door het Bestuur van den B.N.A. uit de leden der Commissie aangewezen. De Commissie kiest uit haar midden een Secretaris-Penningmeester.
De Voorzitter leidt de vergaderingen en wordt bij afwezigheid vervangen door het oudste lid in jaren.
De Secretaris-Penningmeester schrijft in overleg met den Voorzitter van de Commissie de vergadering uit, houdt aanteekening van het in de vergadering behandelde, voert in overleg met den Voorzitter van de Commissie de correspondentie, en brengt elk jaar in de maand December aan het Bestuur verslag uit van hare werkzaamheden.

§ 47. De Commissie regelt de actie van den B.N.A. ter bevordering van het onderwijs in de bouwkunst en de opleiding van de vakbeoefenaars.

ART. 11. *Commissie van Geschillen.*

§ 48. De Commissie van Geschillen tusschen de leden en hunne werkgevers bestaat uit 6 leden, te benoemen door de ledenvergadering. Op den dag van de Jaarvergadering treden 2 leden af en zijn herkiesbaar. De leden mogen echter niet langer dan 4 achtereenvolgende jaren zitting hebben. De aftredende leden behouden ten aanzien der aanhangige geschillen hunne bevoegdheid.
§ 49. De Commissie heeft tot taak de beslechting van gerezen geschillen tusschen den architect en zijn opdrachtgever, hun erfgenamen of rechtverkrijgenden, welke taak nader is omschreven in de *Regelen voor de berekening en het uitbetalen van het honorarium van Architecten.*

ART. 12. *Ondersteuningsfonds.*

§ 50. Het ondersteuningsfonds bedoeld onder Art. 2 § 3 j. der Statuten, heeft ten doel het verleenen van steun aan behoeftige Bondsleden, hunne weduwen en weezen.

§ 51. De middelen van het fonds worden verkregen:
1e. uit een stichtingsbedrag door den B.N.A. beschikbaar gesteld;
2e. uit de jaarlijksche toelage, die krachtens de begrooting uit de kas van den B.N.A. beschikbaar komt;
3e. uit het bedrag der inkomgelden;
4e. door schenkingen in eens, of door jaarlijksche bijdragen van particulieren en instellingen;
5e. door legaten enz. krachtens testamentaire beschikkingen;
6e. door rente en andere opbrengsten, welke gekweekt worden uit de bezittingen van het fonds.

§ 52. Het ondersteuningsfonds wordt beheerd door een College van commissarissen, bestaande uit 3 leden, te weten de Penningmeester van den B.N.A., en 2 leden te benoemen door de ledenvergadering uit een voordracht van het Bestuur, bevattende twee namen voor elke vacature. Elk jaar treedt een der leden af, doch is direct herkiesbaar.
Het College kiest zich uit zijn midden een Voorzitter en een Secretaris.

§ 53. Het beheer der middelen, de belegging der gelden daarbij begrepen, geschiedt door het College in haar geheel, terwijl de Penningmeester van den B.N.A. meer bepaald tot taak heeft de gelden te beheeren en de ontvangsten en uitgaven te doen, waartoe hij door het College gemachtigd is.

§ 54. De toekenning eener ondersteuning moet door het College op een vergadering in behandeling worden genomen ingeval een daartoe strekkend voorstel is ingekomen van:
a. een der commissarissen;
b. een der leden van den B. N. A.;
c. de belanghebbenden zelf.
Aanvragen om ondersteuning moeten schriftelijk bij het College worden ingediend, en uitvoerig de redenen inhouden waarop de aanvrage berust.
Om voor ondersteuning in aanmerking te komen moet men tenminste 3 jaar lid zijn van den B.N.A.

§ 55. Voordat besloten kan worden of termen aanwezig zijn om aan het voorstel of verzoek gevolg te geven, zal een onderzoek moeten zijn ingesteld, waarbij ter beoordeeling van het College voldoende betrouwbare inlichtingen zijn verstrekt omtrent de redelijke behoeften van den candidaat en den aard van zijn werk.

§ 56. Het College oordeelt over vorm, wijze, tijdstip en duur van de te verstrekken ondersteuning.
De ondersteuningen houden op:
1°. bij den dood der ondersteunden;
2°. voorzoover het weduwen betreft, bij hertrouwen;

3°. voorzoover het weezen betreft, zoodra zij in staat zijn in hun onderhoud te voorzien en uiterlijk bij hunne meerderjarigheid, of bij het hertrouwen hunner moeder;
4°. in het algemeen wanneer geen behoefte aan ondersteuning meer aanwezig is, of ondersteunden zich door hun gedrag verdere ondersteuning onwaardig maken.
De ondersteunde leden zijn vrijgesteld van contributie.

§ 57. De Penningmeester doet jaarlijks in de maand Januari rekening en verantwoording aan het Bestuur van den B. N. A. en brengt een jaarverslag uit. Wanneer deze rekening door het Bestuur is goedgekeurd. is het College van zijn verantwoordelijkheid over het geldelijk beheer van het afgeloopen jaar ontheven. Het Bestuur heeft ten allen tijde het recht om van het College inzage van de administratie van het Ondersteuningsfonds te vorderen.
De kosten vallende op het beheer van het fonds worden jaarlijks, na ingediende declaratie van het College, uit de kas van den B. N. A. vergoed.

§ 58. Indien, krachtens Art 16 der Statuten, een besluit tot ontbinding van den B. N. A. mocht worden genomen, zal door het College binnen zes weken nadat het besluit gevallen is, een vergadering worden uitgeschreven, waartoe allen worden uitgenoodigd, die aan de eindstemming van genoemd besluit hebben deelgenomen.
In deze vergadering zal omtrent een door het College in te dienen voorstel, bij gewone meerderheid van stemmen worden beslist wat ten aanzien van het fonds noodig mocht worden geoordeeld.

ARTIKEL 13. *Overgangsbepalingen.*

§ 59. In afwijking van het in art. 8 § 38 en art. 9 § 41 van het Huishoudelijk Reglement bepaalde zal in de eerste, na inwerkingtreding van dit Huishoudelijk Reglement benoemde Commissie van Financiën en Commissie van Redactie, respectievelijk één en twee leden dier commissiën niet langer dan drie achtereenvolgende jaren zitting mogen hebben, bij loting aan te wijzen.

ARTIKEL 14. *Inwerkingtreding.*

§ 60. Dit Huishoudelijk Reglement treedt in werking op ..... 1919.

Jaarverslag over 1918 van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.

LEDEN:	Aantal op 1 Jan. 1918,	Aantal op 31 Dec. 1918.
Eereleden . .	25	24
Leden	200	208
Aspirant-leden.	12	11
Medewerkers .	31	27
Abonné's op het Bouwkundig Weekblad .	359	348

Door den dood ontvielen aan de Maatschappij de leden G. v. Arkel en Ir. W. C. Metzelaar.

BESTUUR. Het Bestuur was gedurende het jaar 1918 aldus samengesteld: Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter, B. J. Ouëndag, Vice-Voorzitter, C. J. Kruisweg, Ir. J. B. v. Loghem, J. Herman de Roos, Ir. D. F. Slothouwer, en G. Versteeg.

COMMISSIËN. De permanente commissiën ondergingen de volgende veranderingen:
In de Commissie van Onderzoek werd op de Algemeene Vergadering op 4 Juni 1918 in de plaats van den heer C. Muysken gekozen de heer J. W. Hanrath, in de Commissie van Redactie in de plaats van den heer Ir. J. B. v. Loghem, aftredend lid, de heer Ir. A. R. Hulshoff, en in de Commissie van Onderwijs werden de aftredende leden B. J. Ouëndag en H. Bletz, vervangen door de heeren A. A. Kok en A. J. M. Kok.
In den Eereraad werd de heer B. J. Ouëndag vervangen door den heer P. G. Buskens terwijl de heer Ir. G. C. Bremer tot reservelid werd benoemd.
De samenstelling dezer Commissiëu was na 4 Juni 1918 als volgt:
Commissie van Onderzoek: Ir. G. C. Bremer, P. G. Buskens, S. de Clercq, A. R. Freem, en J. W. Hanrath.
Commissie van Redactie: Ir. A. R. Hulshoff, C. J. Kruisweg, en Ir. D. F. Slothouwer.
Commissie van Onderwijs: A. A. Kok, A. J. Th. Kok, J. Coenraad Meischke, G. Versteeg en Ir. W. de Vrind.
In de overige permanente Commissiën vond geen mutatie plaats, en wordt voor de samenstelling verwezen naar het Jaarverslag van de Mij over 1917.

SECRETARIAAT, REDACTIE, ADMINISTRATIE. De op 18 Juli 1917 tijdelijk benoemde Algemeen-Secretaris-Redacteur de heer J. P. Mieras, werd door de Algemeene Vergadering definitief benoemd.
De heer W. Penaat bleef als administrateur aan het Bureau werkzaam, terwijl voor aangelegenheden van finantieelen aard geregeld overleg werd gepleegd met den heer L. G. Verburgh.

UITGAAF VAN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD. In 1918 verscheen het Bouwkundig Weekblad in den vorm, zooals deze door het loopende contract met de firma Mouton en Co. is bepaald.
De Redactie had met verschillende moeilijkheden te kampen. Het voor de uitgaaf van het Bouwkundig Weekblad uitgetrokken bedrag was niet voldoende om het blad te schoeien op de leest, zooals de Redactie zich dat wenschte; bovendien was de medewerking van de leden zeer gering.
Andere, echter niet minder drukkende moeilijkheden ondervond de firma Mouton & Co., als uitgeefster. Dat het blad desniettegenstaande geen schade heeft geleden in zijn uiterlijke verzorging, hiervan mag zeker wel met waardeering gewag worden gemaakt.

VERGADERINGEN. De tweemaandelijksche ledenvergaderingen werden in het afgeloopen jaar gehouden op de volgende data en plaatsen. In de aangegeven nummers van het Bouwkundig Weekblad vindt men de volledige verslagen dier vergaderingen, waarnaar verwezen wordt.

Datum.	Plaats.	Aantal aanwezigen.	Verslag in het off. gedeelte van het Bouwk. Weekblad.
23 Januari	Amsterdam	39	No. 5
27 Maart	Utrecht	21	„ 14
8 Mei (Buitengew. Verg.)	Rotterdam	24	„ 20
4 Juni (Algemeene Verg.)	Amsterdam	35	„ 23
17 Juli	Wassenaar	24	„ 30
25 Sept.	Amsterdam	54	„ 41
20 Nov.	Amsterdam	45	„ 48

Aan de vergadering van 8 Mei te Rotterdam was een gemeenschappelijk bezoek verbonden aan de Tentoonstelling van Kunstnijverheid en Volkskunst, aldaar.
De algemeene vergadering werd opgeluisterd door een voordracht van Prof. Dr. A. E. Brinckmann over: „Wohnungswesen und gemeinnützige Bauunternehmungen."
Na de vergadering op 17 Juli te Wassenaar had er een excursie plaats door de villaparken van Wassenaar. Op 4 Maart werd een excursie gehouden naar de Tweede Jaarbeurs te Utrecht.

WERKZAAMHEDEN. Evenals vorige jaren werden de examens ter verkrijging van het diploma voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, afgenomen in het voorjaar van 1918.
De Examencommissie bestaat uit de volgende heeren: B. J. Ouëndag, Voorzitter te Amsterdam, H. Bletz, Vice-Voorzitter te Weesp, J. P. Mieras, Secretaris te Amsterdam, S. de Clercq, Regeerings-Commissaris te 's Gravenhage, Ir. J. A. Mulock Houwer, Commissaris te Groningen, J. S. Baars te Amsterdam, Pl. van den Berg te Vlaardingen, W. Bettink te 's Gravenhage, B. van Bilderbeek te Dordrecht, H. Bonda te Amsterdam, Ir. P. F. de Bordes te 's Gravenhage, Ir. P. J. W. J. van der Burgh te Renkum, Ir. D. van Dam tot Hekendorp te Bussum, Ir. A. W. C. Dwars te 's Gravenhage, J. C. van Epen te Hilversum, I. van Esso te Amsterdam, J. D. Gantvoort te Deventer, J. van Gils te Rotterdam, C. de Groot Jr. te Hilversum, F. de Herder te Zwolle, H. van Hilten te Utrecht, W. de Jong te Utrecht, Ir. H. v. d. Kaa te Amsterdam, H. van der Kloot Meyburg te Voorburg, Ir G. Knuttel te Groningen, A. A. Kok te Bussum, L. J. P. Kooken te Eindhoven, A. Kool te Tilburg, C. J. Kruisweg te Bussum, Ir. D. Kruyf Jr. te Amsterdam, Ir. J. B. van Loghem te Haarlem, J. D. Looyen te 's Gravenhage, H. Masselink te Arnhem, Ir. G. J. Meyers te Amsterdam, M. J. Meyers te Amsterdam. G. Meppelink te Haarlem, E. P. Messer te Amsterdam, J. Molenaar te Amsterdam, J. J. L. Moolenschot te Watergraafsmeer, M. Plate te Haarlem, W. A. E. van der Pluym te Amsterdam, H. M. A. Poel te Apeldoorn, Ir. A. H. van Rood te Maastricht, Mr. E. H. P. Rosenboom te Amsterdam, G. J. Rutgers te Amsterdam, J. H. Schaad te Zwolle, M. Sirag Jzn. te Utrecht, G. L. J. Schönbeck te Amsterdam, W. G. N. van der Sleen te Amsterdam, J. A. van der Sluys Veer te Amsterdam, J. C. Speelman te Rijswijk, G. Stapenséa te Sneek, G. J. Tak te Amsterdam, P. A. Timmers te Amsterdam, Ir. W. de Vrind Jr. te 's Gravenhage, M. Vrijenhoek te 's Gravenhage, H. v d. Vygh te Amsterdam, A. H. Wegerif Gzn. te Apeldoorn, D. A. Willemsen te Haarlem.
Voor het examen voor het diploma van Bouwkundig Opzichter hebben zich aangemeld 204 candidaten, waarvan er 199 aan het examen hebben deelgenomen. Het schriftelijk gedeelte werd gehouden te Amsterdam, Arnhem, 's Gravenhage en Zwolle op 25—26 en 27 Februari 1918, terwijl het mondeling examen plaats vond van 11 Maart tot en met 26 April.
Voor het examen voor het diploma van Bouwkundig Teekenaar hebben zich aangemeld 10 candidaten, waarvan er 7 aan het examen hebben deelgenomen. De candidaten maakten voor dit examen het schriftelijk werk op 15, 16, 17 en 18 April 1918, terwijl het mondeling gedeelte werd afgenomen op 19 April.
Op 2 Mei werd de laatste vergadering der Examen-Commissie gehouden en kon het diploma voor Bouwkundig Opzichter worden uitgereikt aan 81 candidaten en het diploma voor Bouwkundig Teekenaar aan 2 candidaten.
De samensmelting met den Bond van Nederlandsche Architecten, waarvan in het slot van het vorige jaarverslag gewag werd gemaakt, werd in 1918 een voldongen feit.
Op 23 Jan. 1918 benoemde de Mij. de heeren Ir. A. Broese van Groenou, P. G. Buskens en G. Versteeg tot leden van de Fusie-Commissie, waarin namens den Bond zitting namen de heeren Paul de Jongh, Jan de Meijer, J. D. Looyen, die op 15 Augustus een rapport indiende bevattende de grondslagen der samensmelting en de concept-statuten voor den B.N.A. Dit rapport werd aan besprekingen onderworpen op de ledenvergaderingen van 25 September en 20 November, op welke laatste vergadering de concept-statuten met algemeene stemmen werden aangenomen.
Door verschillende omstandigheden werd de eerste vergadering van den B.N.A. vertraagd, zoodat zij niet meer in 1918 kon plaats hebben.

Onder de leden van de Mij. werden in 1918 enkele enquêtes ingesteld, t. w. betreffende het honorarium voor de werkteekeningen, gesplitst in den particulieren bouw en den volkswoningbouw; en betreffende de hoeveelheid opdrachten hen gedurende de oorlogsjaren verstrekt.
Het resultaat van beide enquêtes heeft geen voldoende gegevens betreffende de onderwerpen opgeleverd.

De volgende adressen werden verzonden.

Aan:		Zie Off. gedeelte Bouwk. Weekbl. No.
den Raad van Delft,	betreffende het niet dempen van enkele grachten.	4
Z.E. den Minister van Binnenlandsche zaken en Z.E. den Minister van Financiën,	betreffende de nieuwe honorariumregelen bij volkswoningbouw.	5
Z.E. den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel,	inzake de prijsstijging der bouwmaterialen.	11
den Raad v. Hilversum,	inzake den Raadhuisbouw aldaar.	11
B. en W. van Delft,	inzake betere bebouwing in den Wippolder aldaar.	15
den Raad van Haarlem, van Heemstede en Haarlemmerliede c.a.,	betreffende de bebouwing der Spaarne oevers	16
Z.E. den Minister van Binnenlandsche Zaken,	betreffende het verleenen van opdrachten van volkswoningbouw aan architecten.	18
de Tweede Kamer der Staten Generaal,	adhaesie-adres inzake voorziening in den woningnood van het Ned. Inst. v. Volkshuisvesting.	19
den Raad van Amsterdam,	betreffende niet-aanneming motie-Loopuit.	26
Z.E. den Minister van Binnenlandsche Zaken,	inzake het zoeken van voorlichting door architecten bij particuliere bouwnijverheid.	27
de Besturen van alle Gemeenten in Nederland met meer dan 3000 inwoners,	betreffende het verleenen van opdrachten aan architecten.	42
den Raad van 's Gravenhage,	inzake de nieuwe bouwverordening.	49
Z. E. den Minister van Waterstaat,	het opnemen van een stedenbouwkundige in den Zuiderzeeraad.	50

Plaatselijke Commissiën.
Het aantal Plaatselijke Commissiën bleef hetzelfde.
Ten behoeve der Plaatselijke Commissiën werden door het Bestuur 2 reglementen samengesteld, nl. één voor commissiën met minder, en één voor commissiën met meer dan 10 leden.
Enkele Commissiën hebben groote belangstelling en werkzaamheid aan den dag gelegd, t.w. de Pl. Comm's „Rotterdam", „Den Haag" en „Deventer" waarvan men de jaarverslagen in het Bouwk. Weekblad vindt opgenomen.
De overige Pl. Commissiën hebben door verschillende omstandigheden geen gelegenheid gevonden de actie van de Mij. te bevorderen, hetgeen te betreuren is, daar juist van haar een groote stuwkracht zal kunnen uitgaan, zooals bleek uit het optreden van de drie genoemde commissiën.
Door een andere organisatie zal getracht worden de Pl. Commissiën, voortaan Gewestelijke Kringen te noemen, makkelijker te doen werken en samenwerken met het Bestuur.
WERKPROGRAMMA. Het werkprogamma werd uitgebreid met de volgende punten:

punt 14. „De rechtspositie van den architect."
punt 15. „De positie en de werkkring van den ambtenaar-architect en zijn standpunt ten aanzien van het verrichten van particulier werk."
punt 16. „De verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten,"
Van het werkprogramma werd afgevoerd punt 13: „Het bevorderen der eenheid in het naar buiten werken der M.B.V.A. door het bevorderen der goede gebruiken in de architectenpraktijk.
Uit de ingekomen verslagen der verschillende werkprogrammacommissies blijkt de diligentie van de commissie tot afwikkeling van punt 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 16.
Over de laatste drie commissies kan het volgende worden meegedeeld:
Tot leden van de Commissie tot afwerking van punt 14 van het Werkprogramma werden op 5 Feb. benoemd de heeren: Ir. A. W. C. Dwars, C. N. Goor, C. B. Posthumus Meijes, Mr. E. H. P. Rosenboom en Mr. I. v. Crefeld.
Uit het verslag van haar secretaris blijkt dat de Commissie een uitgebreide studie van haar onderwerp heeft gemaakt, waarvan het resultaat binnen een niet al te langen tijd tegemoet kan worden gezien.
Op 5 Februari werden de heeren Ir. A. R. Hulshoff, B. v. Bilderbeek, Ir. J. C. Bremer en Ir. M. Granpré Molière, benoemd tot leden der Commissie tot afwikkeling van punt 15. Op 21 Sept. d. v. verscheen haar rapport in het Bouwkundig Weekblad, dat door de ledenvergadering nog niet in behandeling werd genomen.
De Commissie tot afwerking van punt 16 bestaat uit de heeren: C. J. Kruisweg, Ir. W. P. C. Knuttel en Ir. W. K. de Wijs, benoemd op 5 Februari. Reeds op 6 Juli d.a.v. publiceerde de commissie haar rapport, dat op de ledenvergadering van 20 Nov. in bespreking werd genomen, (Zie het verslag in B. W. No. 48.)
GEBOUW. Behalve eenige kleine noodzakelijke hernieuwingen onderging het gebouw geen verandering.
Van de tentoonstellingzaal werd gebruik gemaakt door een Kunstschilder A. Ost en de Studie-Commissie voor de Grafische vakken, terwijl ook twee groeptentoonstellingen in deze zaal werden gehouden.
Evenals vorige jaren werden enkele ledenvergaderingen in de groote vergaderzaal gehouden, die voorts voor verschillende doeleinden aan anderen werd verhuurd.
De niet door de Mij. gebruikte gedeelten van het gebouw bleven volgens de loopende contracten verhuurd.
BIBLIOTHEEK. De bibliotheek werd in 1918 geregeld geraadpleegd, hetgeen bewijst dat zij voor velen een gewaardeerde instelling is. Het valt echter niet te ontkennen dat door de weinige aanwinsten de boekerij uit den tijd raakt. Completeering en verrijking, vooral met nieuwe litteratuur, is noodzakelijk.
In het laatst van het jaar schonk het Genootschap A. et A. zijn bibliotheek aan de Mij., waardoor haar bibliotheek met eenige belangrijke standaardwerken werd uitgebreid.

Namens het Bestuur der M.B.V.A.
De Voorzitter,
Ir. A. BROESE VAN GROENOU.
De Algemeen Secretaris,
J. P. MIERAS.

STATUTEN.

Bij de vaststelling indertijd van de statuten voor den B. N. A. zijn in de ledenvergaderingen van beide toenmalige vakvereenigingen eenige wenschen naar voren gebracht, betreffende aanvulling of wijziging van enkele artikelen, zonder dat evenwel de goedkeuring der statuten, zooals deze door de Fusie-Commissie waren ontworpen, van de voldoening aan die wenschen was afhankelijk gesteld. Aan de Fusie-Commissie is verzocht bedoelde wijzigingen in behandeling te nemen, waaraan door haar is voldaan; hieronder volgen de nu door haar voorgestelde wijzigingen, waarmede het Bestuur van den B. N. A. verklaart accoord te gaan.

Oorspronkelijke redactie:

Art. 3. *Leden, Aspirant-leden en Eereleden.*
§ 6. Als aspirant-lid van den B. N. A. kunnen worden aangenomen, zij die den leeftijd van 23 jaar bereikt hebbende, overigens voldoen aan de in art. 3 § 5 der Statuten genoemde voorwaarden, waarbij echter niet de eisch van de drie achtereenvolgende jaren van zelfstandig uitoefenen van hun vak gesteld wordt.
Het aspirant-lidmaatschap kan niet langer duren dan 7 jaren.

Art. 4. *Verkrijging en opzegging of vervallen-verklaring van het lidmaatschap.*
§ 10. Wanneer tegen een lid, aspirant-lid of eerelid bezwaren rijzen, zullen deze onder duidelijke omschrijving der feiten schriftelijk en onderteekend worden ingediend bij het Bestuur.
De schriftelijke mededeeling wordt door het Bestuur ter beoordeeling toegezonden aan de Commissie van Onderzoek.
Deze brengt een gemotiveerd rapport uit aan het Bestuur en doet eventueel het voorstel tot:
1°. terechtwijzing.
2°. schorsing.
3°. vervallen-verklaring van het lidmaatschap.
Het Bestuur neemt na kennisname van het advies binnen 6 weken een besluit.
In het Huishoudelijk Reglement wordt zooveel mogelijk nader omschreven, welke de handelingen zijn in strijd met de waardigheid van den architectenstand of met de regelen door den B.N.A. vastgesteld.

Nieuwe redactie:

§ 6. Als aspirant-lid van den B. N. A. kunnen worden aangenomen, zij die den leeftijd van 23 jaar bereikt hebbende, *niet ouder zijn dan 35 jaar*, en overigens voldoen aan de . . . enz.

§ 10. Wanneer tegen een lid, aspirant-lid of eerelid bezwaren rijzen, zullen deze onder duidelijke omschrijving der feiten schriftelijk en onderteekend worden ingediend bij het Bestuur.
De schriftelijke mededeeling wordt door het Bestuur ter beoordeeling toegezonden aan de Commissie van Onderzoek.
Deze brengt een gemotiveerd rapport uit aan het Bestuur en doet eventueel het voorstel tot:
1°. terechtwijzing.
2°. schorsing.
3°. vervallen-verklaring van het lidmaatschap.
Het Bestuur neemt na kennisname van het advies binnen 6 weken een besluit.
Indien dit besluit strekt tot vervallenverklaring van het lidmaatschap, kan het lid in hooger beroep komen bij de ledenvergadering, binnen 14 dagen na den datum van het aangeteekend schrijven, waarbij hem van het besluit kennis werd gegeven. De regeling van het hooger beroep geschiedt bij huishoudelijk reglement. In dit reglement wordt ook zooveel mogelijk nader omschreven, welke . . . enz.

Oorspronkelijke redactie:

Art. 6. *Contributie en Inkomgeld.*

§ 13. De contributie der leden bedraagt f 20 per jaar, vermeerderd met een telkenjare door de ledenvergadering vast te stellen hoofdelijken omslag berekend naar de beroepsinkomsten, welke ieder jaar door de leden moeten worden opgegeven aan den Penningmeester. Leden, die binnen den daarvoor bepaalden termijn hunne inkomsten niet hebben opgegeven, worden door het Bestuur ambtshalve aangeslagen, zooals in het Huishoudelijk Reglement nader wordt omschreven.
Het maximum bedrag van den Hoofdelijken Omslag wordt telken jare bij de begrooting vastgesteld.
Van elk nieuw lid wordt een inkomgeld van f 15 geheven, ten bate van het ondersteuningsfonds.

Art. 7. *Bestuur.*

§ 15. Het Bestuur van den B. N. A. bestaat uit 7 leden, waarvan de functies verdeeld zijn als volgt: een Voorzitter, een Onder-Voorzitter, een Secretaris en een Penningmeester, benevens drie leden, die in nader overleg met bepaalde functies worden belast.
De Voorzitter of Onder-Voorzitter en de Secretaris moeten te Amsterdam wonen of daar hun bureau hebben.
Niet meer dan drie leden van het Bestuur mogen in één gemeente wonen.

§ 17. Het Bestuur zetelt te Amsterdam en vertegenwoordigt den B. N. A. in en buiten rechten, heeft de dagelijksche leiding van zaken en het beheer over de geldmiddelen en verdere eigendommen van den B. N. A..

§ 18. Benoeming, bevoegdheid en werkwijze van het Bestuur worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement. De aftreding der bestuursleden wordt zoodanig volgens rooster vastgesteld dat telkenjare twee leden aftreden.
De aftredenden zijn dadelijk herkiesbaar.
Geen bestuurslid mag echter langer dan vier achtereenvolgende jaren zitting hebben.
Van de bepalingen van § 15, 2e en 3e alinea en § 16 kan met toestemming van de ledenvergadering worden afgeweken.

§ 19. Het Bestuur kan worden bijgestaan door bezoldigde beambten.
Aanstelling, ontslag, salaris enz., worden nader in het Huishoudelijk Reglement geregeld.

ART. 10. *Vergaderingen.*

§ 25. In de Jaarvergadering brengt het Bestuur verslag uit omtrent hetgeen door den B.N.A. in het afgeloopen jaar is verricht en omtrent den financieelen toestand.
In deze Vergadering wordt de begrooting voor het loopende jaar vastgesteld, de periodieke verkiezing van Bestuurs- en Commissieleden gehouden en verslag uitgebracht door de in een voorafgaande vergadering te benoemen Commissie tot nazien van de rekening en verantwoording van den Penningmeester. Daarna kan het Bestuur zulke zaken aan de orde stellen als het geschikt acht.

Nieuwe redactie:

Art. 6. *Contributie en Inkomgeld.*

§ 13. De contributie der leden bedraagt f 20 per jaar, vermeerderd met een telkenjare door de ledenvergadering vast te stellen hoofdelijken omslag berekend naar de beroepsinkomsten, welke ieder jaar door de leden moeten worden opgegeven aan den Penningmeester. Leden, die binnen den daarvoor bepaalden termijn hunne inkomsten niet hebben opgegeven, worden door het Bestuur ambtshalve aangeslagen, zooals in het Huishoudelijk Reglement nader wordt omschreven.
Het maximum bedrag *waarvoor een lid in* den hoofdelijken omslag *kan worden aangeslagen*, wordt telkenjare bij de begrooting vastgesteld.
Van elk nieuw . . . . .. enz.

Art. 7 *Bestuur.*

§ 15. Het Bestuur van den B.N.A. bestaat uit 7 leden, waarvan de functies verdeeld zijn als volgt: een Voorzitter, een Onder-Voorzitter, een Secretaris en een Penningmeester, benevens drie leden, die in nader overleg met bepaalde functies worden belast, *en wordt gekozen door de ledenvergadering. Jaarlijks treden, volgens een door de ledenvergadering vastgesteld rooster, twee leden op de jaarvergadering af, maar zijn herkiesbaar zoolang zij nog geen vier achtereenvolgende jaren in functie zijn. Bij tusschentijdsche vacature wordt, binnen twee maanden na het ontstaan der vacature, door de ledenvergadering in de vervulling voorzien. Elk bestuurslid behoudt zijne functie, totdat zijn opvolger zitting heeft genomen.*
De Voorzitter of Onder-Voorzitter en de . . . . . enz.

§ 17. Het Bestuur zetelt te Amsterdam en vertegenwoordigt den B. N. A. in en buiten rechten. *Besluiten van het Bestuur moeten, om geldig te zijn, genomen worden in bestuursvergaderingen, waarin minstens vier leden aanwezig zijn, en met meerderheid der uitgebrachte geldige stemmen, waarbij blanco-stemmen niet meetellen.*

§ 18. Machtiging van de ledenvergadering is noodig voor de volgende handelingen van het Bestuur:
1°. het koopen, of op andere wijze verkrijgen, het vervreemden of bezwaren van onroerende goederen, zoomede het aanvaarden van schenkingen van roerende goederen, indien daaraan voorwaarden verbonden zijn, of het bij wege van schenking beschikken over roerende goederen van den B. N. A.
2° het aangaan van geldleeningen ten laste van den B. N. A., zoomede het vaststellen van de voorwaarden dier geldleeningen.
3°. het voeren van processen, treffen van dadingen, of berusten in een tegen den B. N. A. ingestelden eisch, een en ander voorzoover het onderwerp een bedrag van f 200.— te boven gaat.
In spoedeischende gevallen is het Bestuur bevoegd, zelfstandig de noodige maatregelen te nemen, met de verplichting binnen één maand daarna de machtiging der ledenvergadering te vragen.

§ 19. De wijze van de verkiezing der bestuursleden, de regeling en verdeeling van den bestuursarbeid, worden vastgesteld bij huishoudelijk reglement.
Van de bepalingen van § 15, 2e en 3e alinea en § 16, kan met toestemming van de ledenvergadering worden afgeweken.
§ 19. (oud) volgt als § 20, enz.

§ 25. In de Jaarvergadering brengt het Bestuur verslag uit omtrent hetgeen door den B.N.A. in het afgeloopen jaar is verricht en omtrent den financieelen toestand.
In deze Vergadering wordt de begrooting voor het loopende jaar vastgesteld, de periodieke verkiezing van Bestuurs- en Commissieleden gehouden, en verslag uitgebracht door de *Commissie van Financiën die met het* nazien van de rekening en verantwoording van den Penningmeester *is belast*. Daarna kan . . . enz.

Oorspronkelijke redactie:

Art. 17. *Overgangsbepalingen.*

§ 35. Bij het in werking komen van deze Statuten treden de Besturen van de M. B. V. A. en den bestaanden B. N. A., alsook de leden van de beide Commissies van Onderzoek, van den Eereraad der M. B. V. A. en alle overige Commissies, onmiddellijk af. Het nieuwe Bestuur wordt als volgt gekozen: Door de eerste ledenvergadering onder de nieuwe Statuten worden drie leden benoemd uit een nominatie van 6 namen, opgemaakt door de M.B.V.A. en drie uit een gelijke nominatie, opgemaakt door den bestaanden B. N. A..
Het 7e lid wordt gekozen door dezelfde vergadering uit de resteerende namen van beide nominaties.
De vergadering kiest den Voorzitter uit het voltallig Bestuur.

§ 36. De benoeming van de leden van de Commissie van Onderzoek moet geschieden op de genoemde eerste ledenvergadering op dezelfde wijze als in § 35 voor de Bestuursverkiezing is aangegeven. De nominaties zullen bij deze verkiezing echter 4 namen moeten bevatten, en kunnen worden aangevuld tijdens de vergadering.

Nieuwe redactie:

§ 35. Bij het in werking komen van deze Statuten treden de Besturen van de M. B. V. A. en den bestaanden B. N. A., alsook de . . . enz.
De vergadering kiest den Voorzitter uit het voltallig Bestuur.
In afwijking van Art. 7 § 15, zullen voor de eerste maal drie leden van het Bestuur, bij loting aan te wijzen, niet langer dan drie achtereenvolgende jaren zitting in het Bestuur mogen hebben.

§ 36. De benoeming van de leden van de Commissie van Onderzoek moet geschieden op de genoemde eerste ledenvergadering op dezelfde wijze als in § 35 voor de Bestuursverkiezing is aangegeven. De nominaties zullen bij deze verkiezing echter 4 namen moeten bevatten, en kunnen worden aangevuld tijdens de vergadering.
In afwijking van Art. 9. § 22a zullen voor de eerste maal twee leden van de Commissie van Onderzoek, bij loting aan te wijzen, niet langer dan drie achtereenvolgende jaren zitting in de Commissie mogen hebben.

Eerecode.

Het Bestuur stelt voor de volgende bepaling voor de leden van den B.N.A. in Art. 18. *Eerecode* op te nemen:
Zij onthouden zich onder hunne leiding staande bouwwerken geheel of in onderdeelen te doen uitvoeren door aannemers, met wie zij in relatie van bloed- of aanverwantschap van den 1sten tot en met den 4en graad verkeeren.

Examen voor Bouwk. Opzichter en Bouwk. Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden in 1919.

Het diploma voor Bouwkundig Opzichter is behaald door de navolgende heeren: IJ. Aalbersberg, M. E. Arends, G. B. Audier, J. de Bekker Jr., J. v. d. Berg, W. Beijer, Gr. J. Bilderbeek, W. Blokland, A. Bollen, N. de Bont, J. W. N. Boot, A. Bos, C. Bot, J. Bottema, W. A. Buddingh, H. B. Bulder, E. W. v. d. Burgh Jr., W. Cantrijn, J. C. W. Carmiggelt, P. J. H. Coumans, Chr. Dekker, J. G. A. v. Dongen, G. v. Duijne, H. I. v. Es, J. Fokkens, H. v. Gent, W. Gietema, P. Grin, L. G. A. v. Heek, H. Henneke, J. Hess, J. Heijligers, J. B. Hoekstra, A. H. L. Hoogenberk, J. Hooghart, J. Hubregtse, G. Huis in 't Veld, H. de Jong, A. J. Jorissen, P. Kaleveld, J. K. Kleisma, A. J. Kloos, A. v. d. Kloot, M. Koelma, R. K. Koppen, A. Korpershoek, H. H. Kuhlemeier, A. J. Kuiper, D. Kuipers, J. W. v. d. Laan, A. de Lange, J. G. Leeuwerik, C. Ligtenberg, D. J. Lok, G. A. M. Loogman, P. C. Maas, P. D. v. Male, J. C. L. Mok, S. Mossel, J. W. Nieuwenhuijse, A. G. Nipius, D. Noë, D. v. d. Oord, J. L. Paardekooper, A. v. Pelt, C. J. M. Pijpers, C. Roose, B. A. Rosmüller Jr., F. v. d. Schaaf, C. Ph. Schoof, E. v. Schuppen, A. L. Serlie, L. Sickler Jr., Th. Sierdsma, G. P. Smink, Joh. v. Someren, J. T. Streek, J. Teerds, F. H. Theyse Jr., Th. A. Thielen, J. P. Toet, A. J. v. d. Tol, F. H. J. Tollenaar, W. F. v. d. Vegte, H. Verbeek, W. Verloop, J. Vermeer, J. v. Vliet, A. G. Volkers, Jac. de Vries, W. W. v. d. Wagt, W. C. Waling, H. Wapstra Azn., L. C. Weekhout, J. Wetstein, A. H. Witteveen, J. Wouters, L. v. d. Zee.
Het diploma voor Bouwkundig Teekenaar is behaald door den heer J. C. W. Carmiggelt.

Kerkgebouw te Tilburg.
Totaalaanzicht.

Jan van der Valk.
Architect B. N. A.

KERKGEBOUW TE TILBURG.

De redactie van ons weekblad verzocht mij iets ter reproductie af te staan, ik zond haar eenige foto's tevens vermeldende, dat zij daaruit kon nemen datgene wat geschikt voorkwam, desnoods alles terug te zenden indien zij oordeelde, dat niets ter zake dienstig was. Ik wensch de redactie van ons weekblad toe, dat mijn voorbeeld door velen gevolgd zal worden, opdat zij steeds ruim voorzien zij van foto's en teekeningen ter reproductie en stukken ter plaatsing, zoodat zij steeds weken te voren een groot deel van den inhoud van ons weekblad in copie voorradig heeft en daardoor meer en meer hare aandacht kan wijden aan de meer actueele onderwerpen.

Na gedane keuze verzocht de redactie mij eenig bijschrift bij het te plaatsen werk, dit nu ware beter opgedragen aan een onbevooroordeelde, men weet wel is waar genoeg te vertellen van het hoe en waarom van een bouwwerk, maar veelal zijn dit, vooral bij minder belangrijke bouwwerken, voor buitenstaanders minder belangwekkende zaken. Een onbevooroordeelde, die frisch voor een bouwwerk komt te staan, zal zijn indrukken ook beter weergeven dan de ontwerper, indien die er al toe zou overgaan, daar deze bij een belangrijk bouwwerk toch allicht een tweetal jaren er dagelijks mede omgaat en het wordt dan zoo iets als van zelf sprekend, dat men dit of dat, daar en daarom gedaan heeft. Meestal vervalt men dan ook bij de bijschriften in eene droge opsomming van

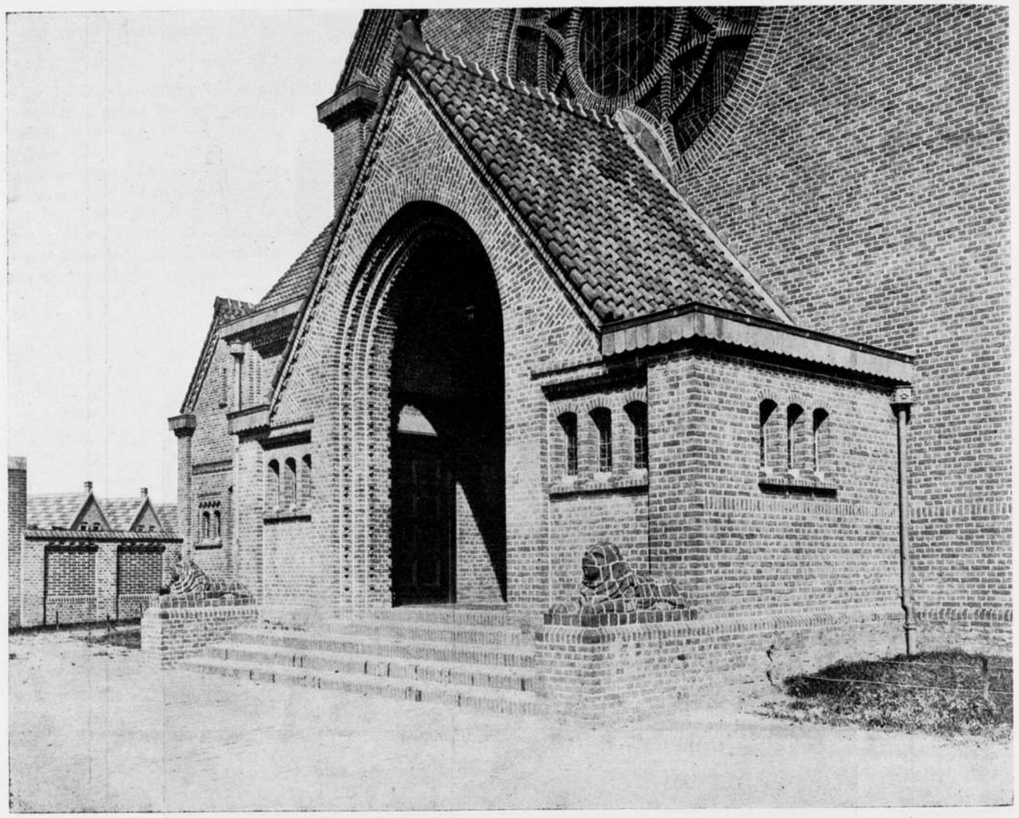

Kerk te Tilburg.
Detail ingang.

Jan van der Valk.
Architect B. N. A.

eenige afmetingen, aangewende materialen en daarna een bedankje aan aannemers, uitvoerders en opzichters, tot slot de bouwsom = aannemingssom + bijwerken. Ik wil geenszins ontkennen dat dit alles niet zeer wetenswaardig is, maar beter lijkt het mij als een bevoegde en onbevooroordeelde kracht de bijschriften bezorgt, hij toch kan dan de architectonische waarde van het werk bespreken, hij levert een gezonde opbouwende critiek, waarmede èn ontwerper èn buitenstaanders hun voordeel kunnen doen, omdat men toch nooit te oud is om te leeren; die het met de zienswijze van den beoordeelaar niet eens is, hij kome er tegen op, het blad staat voor hem open. Er komt dan leven in de brouwerij en door wrijving van gedachten komt men immers tot het ware. Zouden er bij de gewestelijke kringen geen personen te vinden zijn, die een dergelijke taak op zich kunnen nemen, me dunkt van wel. Ook zou er in iedere kring een correspondent voor ons weekblad moeten aangewezen worden, zij zouden mede de taak van de redactie verlichten, door stukken voor het weekblad in te zenden of haar attent te maken op actueele onderwerpen en op gevallen, welke zich in die kring op bouwkundig of algemeen kunstgebied voordoen. Zoodoende krijgen wij een overzicht van wat er zooal in den lande op ons gebied omgaat; hoe actief onze redactie ook is, zij kan onmogelijk alles achterhalen, bovendien de redactieleden hebben, evenals wij allen, een dagtaak te vervullen. Men denke nu niet te vlug, dat het van geen belang is wat u denkt in te zenden; wat voor u misschien niet belangrijk is, komt misschien het algemeen belang wel ten nutte. Men late intusschen aan de redactie over in volle vrijheid te beoordeelen of het ingezondene al dan niet ter plaatsing dienstig is.

De reproducties voorkomende in dit nummer betreffen een kerkgebouw toegewijd aan Onze Lieve Vrouw Moeder van Goeden Raad, bij den man van de straat meer bekend als de kerk van Dr. Bertens. Aan de inzich-

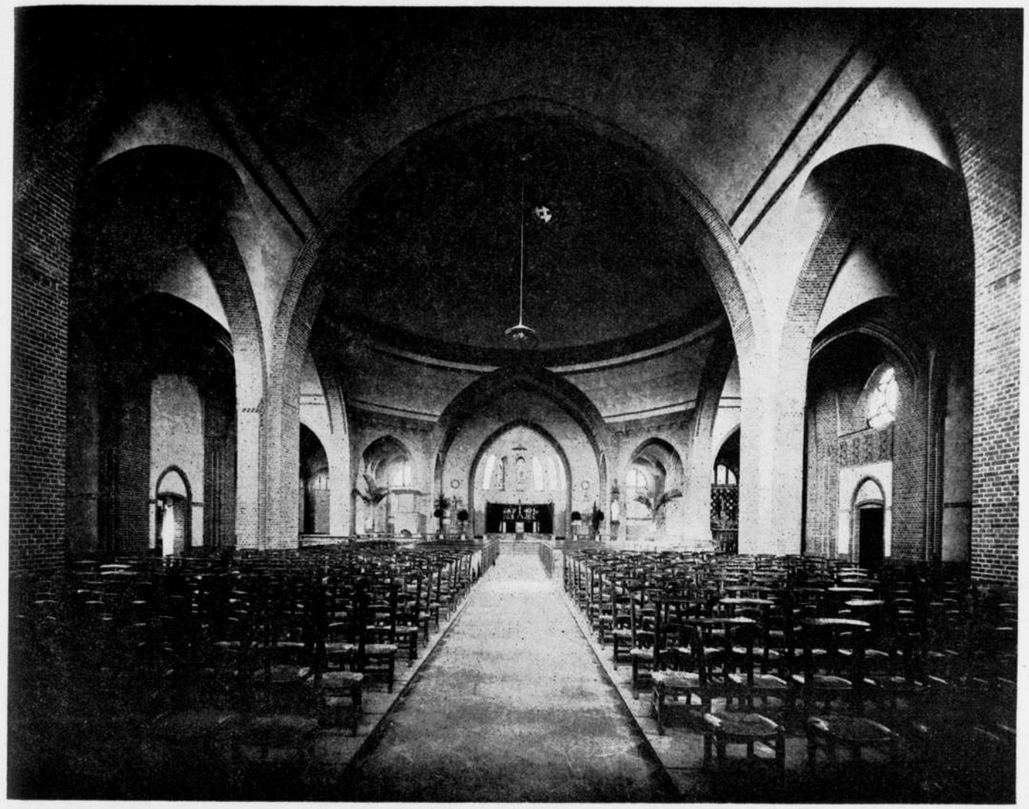

Kerk te Tilburg.
Interieur.

Jan van der Valk.
Architect B. N. A.

ten van dezen voortvarenden jongen pastoor is het te danken, dat ik de gelegenheid kreeg een kerkgebouw te stichten, dat iets afwijkt van het tot nog toe gebruikelijke type. Maar al te veel blijft men nog hangen aan de oude en verouderde gegevens en dat niettegenstaande het vraagstuk van den platten grond geheel anders is dan voorheen, en op een ander plan volgt van zelf een andere vormgeving naar buiten. De donkere met zware marmeren pijlers bezette ruimten van het Romaansche tijdperk en de schemerachtige met veelvuldige lichtere en hoog opschietende pijlers naar Gotischen trant, zijn niet meer van onze tijd. De pijler en de kolom, hoe schoon en mysterieus ook werkende, beschouwt men juist als een steunpunt in de fabrieksruimten, als een sta in den weg. Het eenvoudige godvruchtige en kalme leven van den middeleeuwer is dan ook heel iets anders dan het rustelooze, gejaagde en zenuwachtige gedoe van thans. Gene kon zich ingetogen en in zich zelve gekeerd met zijn God onderhouden, duisternis hinderde hem niet, daar hij meestal toch niet lezen kon en pijlers waren voor hem geen bezwaar bij het volgen van het misoffer, één tik van de schel was hem voldoende ter orienteering, geen wereldsche beslommeringen leidden hem af. De mensch van heden, levende in rustelooze gejaagdheid en zenuwachtigheid, kan zich niet lang met het zelfde thema bezighouden, stille overweging valt hem moeilijk, daar allerlei wereldsche vraagstukken zijn geest bestormen, zijn aandacht vragen en hem aldus afleiden. Hem moet dus zoo iets van aanschouwelijk onderwijs gegeven worden; om hem mee te doen leven met het misoffer moet hij de handelingen van den officieerenden priester kunnen zien en hij moet voldoende licht hebben om de misgebeden in zijn kerkboek te kunnen volgen. Dus is de eisch geworden ten eerste voldoende licht om de gebeden te lezen en ten tweede voor een ieder uitzicht op het altaar, de plaats waar het Offer voltrokken wordt. Waar het aantal geloovigen per parochie vrij wel gegeven is, zou men dus de vroegere typen

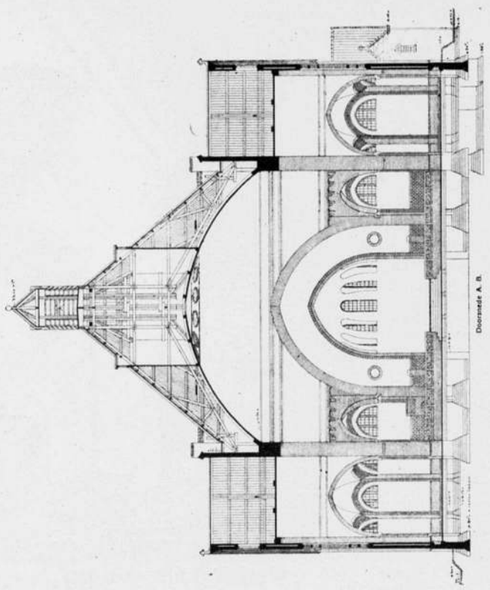

KERKGEBOUW TE TILBURG.
PLATTEGROND EN DOORSNEDE.
JAN VAN DER VALK
ARCHITECT B. N. A.

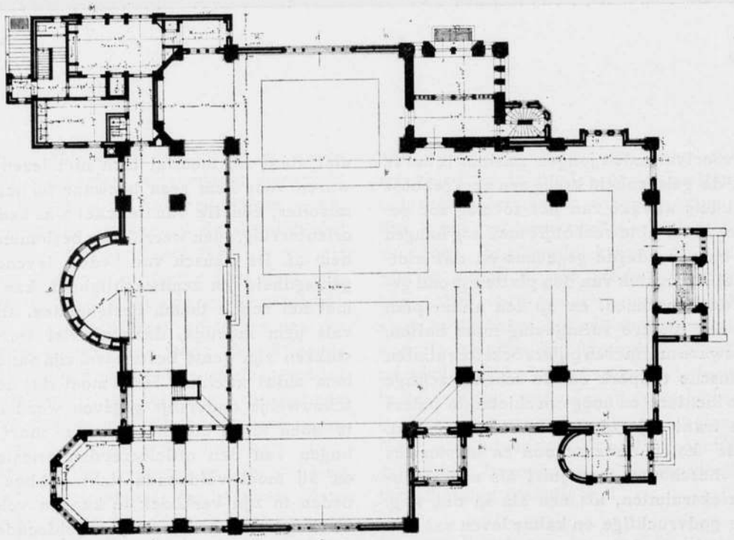

kunnen verbreeden en verlengen, wat dan ook wel gedaan wordt, maar gelukkig worden ook economische eischen gesteld, die aan deze mijns inziens verkeerde methode van vergrooting beperking opleggen en hoe hinderlijk dikwijls ook, brengt in dit geval deze beperking in de geldmiddelen den architect tot het zoeken van nieuwe oplossingen. Met de tegenwoordige materialen ijzer en gewapend beton behoeft men niet voor groote overspanningen te staan, het gaat er dus maar over om met deze materialen een vooral waardige en stemmige ruimte te scheppen. Kerken als door van Gils gebouwd te Delft, door Buskens te Rotterdam, door Cuypers en Stuyt te 's Bosch en door Stuyt te Eindhoven en te 's Bosch bewijzen wel dat het vraagstuk hierboven gemeld oplosbaar is, zij het dan ook dat de eene beter geslaagd is dan de andere.
In het hier afgebeelde kerkgebouw is van ijzerconstructie geen en van gewapend beton een zeer bescheiden gebruik gemaakt. De plattegrond herinnert aan den centraalbouw zooals ook de hiervoor genoemde kerkgebouwen; de kleinere onder deze Delft, Rotterdam en den Bosch (St. Jacob) hebben koepels op vierkanten platten grond, de grootere Eindhoven en den Bosch (St. Catharina) koepels op zuiver achtkantplan, terwijl deze te Tilburg, welke onder de grootere moet gerekend worden geconstrueerd is op vierkant met licht afgeschuinde hoeken. De zijbeuken worden alleen benut als gangpad en doen tevens dienst als contreforten voor het middenschip. Van algeheel afzien van pijlers, zoover meende ik niet te moeten gaan ter wille van de ruimtewerking; door plaatsing toch van pijlers door bogen gekoppeld krijgt men doorkijken, verrassende perspectieven, lichtspeling en stemming. Echter zijn de pijlers tot de hoog noodige beperkt en ook die van den koepel zoodanig geplaatst, dat zij niet hinderlijk zijn voor het uitzicht op het altaar. De kerk bevat 1200 zitplaatsen, die op een heel enkele uitzondering na allen uitzicht geven op altaar en preekstoel.
Om een idee van de afmetingen te geven is eene enkele opsomming van maten misschien wel gewenscht. Als grondslag van alles is de baksteen van 11 c.M. aangenomen en daarna de plaats voor een persoon vastgesteld op 55 × 88 cM. met gangpaden van 2 × 3 × en 4 × 55 c.M., de hoofdbeuk is breed tusschen de pijlers 12.10 c.M., of 22 × 0.55, de traveebreedte 6 05 M. en de zijbeuk is breed 3.03 M., de pijlers 1.10 × 1.10 M. Het middenschip is ook hoog 12.10 M. en de koepel 20 M. Alle bogen en gewelven, groot en klein, ook de koepeldoorsnede benevens de dakschuinte passen in dezelfden driehoek, de geboortens van alle bogen en gewelven, ook van den koepel liggen op dezelfde hoogte, namelijk 4.94 M. boven den vloer. Tot den koepel behooren 4 × 3 pijlers, de acht dragende pijlers vormen echter, zooals reeds vermeld, geen regelmatig achtkant, de vier overige pijlers doen weer dienst als contrefort. De diameter van den kegelvormigen koepel op den top der spitsbogen bedraagt 20,35 M. (terwijl de werkelijke diameter ongeveer 24.30 bedraagt), wat aldaar een cirkelomtrek van 64 M. en een totaal oppervlakte geeft na afzet der 4 stukken, welke van den kegelwand worden afgesneden van ± 500 M².
Bij het opteekenen en uitslaan der schenkels voor de snijdingen van de spitsboogvormige tongewelven der hoofdbeuken in den kegelvormigen koepel komt men tot eigenaardige en niet gedachte vormen, zoodat dan ook de uitvoerder toen hem de teekening voor het uitslaan op ware grootte verstrekt werd, verklaarde dat ik het beslist verkeerd voor had en dat hij het wel eens anders zou doen. Erg sterk in de projectie bleek hij niet te zijn, deze constructie ging iets buiten zijn gewone doen en hij bracht dan ook, zooals ik hem voorspelde, in plaats van iets anders geheel niets voor den dag; hij kon maar niet gelooven, dat de snijding van een zuiver tongewelf in een bolvormigen koepel geheel iets anders was dan datgene wat ik voorhad. Het is mij dan ook gebleken dat op andere plaatsen met bovenstaande constructie de hand is gelicht, wat eerst voor den dag komt wanneer men de beschildering gaat aanbrengen.
Alle pijlers en bogen en in 't algemeen alle constructiedeelen zijn in baksteen als schoonwerk behandeld; de muurvlakken die feitelijk slechts als opvulling tusschen deze constructiedeelen dienst doen, zijn gepleisterd en ter beschildering voorbestemd; door het aanbrengen van eenige banden als schoonwerk gemetseld is echter die sierkunstenaar gebonden de groote indeeling aan te houden, zooals ik mij die bij het ontwerpen van het interieur gedacht heb.
De gewelven zijn uitgevoerd in drijfsteen en bepleisterd, ook het groote koepelgewelf is daarin uitgevoerd en slechts een ½ steen dik (12 cm.), bovendien is de kruin vrijwel à jour, dat is, zij is doorboord met 13 lichtopeningen ieder van 1.20 M. diameter, een in 't midden en twaalf daar omheen.
Alleen ter opvanging van de ringspanning is gebruik gemaakt van gewapend betonbalken en -ring rustende op de pijlers en op den top der spitsbogen. Ter besparing van kosten aan hoog opgaande borstweringen reiken de kruinen van de gewelven en van den koepel tot aan de hanenbalken, zoodat dus geen aan den voet van het spant aangrijpende trekplaten of kapbalken konden aangebracht. Alle spanten zijn ook van hout geconstrueerd. De hoekkeperspanten van de kap over den koepel hebben een spanning van 25 M., terwijl ook het angelustorentje mede daarvan deel uitmaakt. Om toch ook een naam te vermelden mag ik hier Laurent Esbach mijn eersten teekenaar noemen, die bij het uitwerken en berekenen dezer constructies het leeuwenaandeel voor zijne rekening had. Den opzichter kan ik helaas niet vermelden, daar deze reeds bij den aanvang van het werk niet meer voor zijn taak berekend bleek, reden waarom dan ook reeds spoedig ontslag volgde, waarna ondergeteekende de dagelijksche leiding persoonlijk op zich nam.
Als bijzonderheid mag nog vermeld worden dat de koepel geheel uitgevoerd werd op schenkels (dus zonder formeel) te zamen vormende een reusachtige open-

geslagen paraplui rustende met den knop op den grond, en gemetseld door metselaars die daarvan geenszins hun specialiteit gemaakt hadden. De speciale gewelvenbouwers, die daarvoor aangenomen waren, zouden 's Maandags te werk komen. Zondags kwamen zij aan en om te zien of alles reeds voor hen aanleggings gereed was kropen zij nog dienzelfden dag over de schansing, namen alles in oogenschouw en schrokken zoodanig van de afmetingen, dat zij dienzelfden dag ook nog vertrokken en bericht zonden het werk niet aan te durven.

Wat de gevels betreft meen ik niet veel aan de foto's te moeten toevoegen. Er is getracht het inwendige zoo zuiver mogelijk weer te geven. Alles is opgetrokken in baksteen, van gehouwen steen werd alleen gebruik gemaakt voor raam- en deurdorpels. De daken zijn gedekt met Romaansche pannen van de firma van Oordt & Co., welke firma ook, zooals bekend, met de grootste nauwkeurigheid alle speciale stukken als bekroningen, gevelpannen enz. vervaardigde. Zooals veelal wel het geval is staat de toren hier niet te midden voor de kerk maar ter zijde en dit wel uit stedenbouwkundig oogpunt als afsluiting van de tegenoverliggende straat. De toren voor de kerk zou ook in deze om wille der geringe straatbreedte nooit te overzien zijn. De toren is als zijingang benut en tevens is ook het zangkoor, zooals gewoonlijk, daarin ondergebracht, waardoor tevens aan den wensch van den pastoor, het zangkoor meer naar voren te brengen, werd voldaan. Tot slot en besluit de bouwsom: met inbegrip van de pastorie, waarvan een tipje op de foto is te zien, bedroeg deze ± *f* 125.000.—.

Tilburg, 21 April 1919. JAN VAN DER VALK.

MAQUETTE RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Met de vervaardiging van de hierbij gereproduceerde Maquette werd niet lang nadat de beslissing in de Academieprijsvraag genomen was aangevangen. De bedoeling ervan was van het ontwerp een ook voor niet vakgenooten duidelijker voorstelling te geven dan door middel van de bij den wedstrijd gevraagde teekeningen mogelijk was. Behoudens eenige ondergeschikte veranderingen wijkt de Maquette niet af van het prijsvraagontwerp waarnaar zij is gemaakt; voor de plannen kan dus verwezen worden naar de reeds vroeger in dit blad gereproduceerde teekeningen.

B. BIJVOET,
J. DUIKER.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag N.V. de Volharding te Rotterdam.

Beantwoording der vragen:

Vraag 5. Wordt de gevel van B tot C beschouwd als achtergevel?

Vraag 6. De gevels A B en C D kunnen die geheel doorloopen, dus op de verdieping niet verspringen?

Antw. Zie voor deze vragen het antwoord op vraag 2.

Vraag 7. Kan ik ramen plaatsen in den achtergevel op beganen grond, is er een open plaats achter?

Antw. Indien U den achtergevel beganegronds op de erfscheiding plaatst kunt U er slechts de wettelijk geoorloofde keurlichten in plaatsen, zie overigens antwoord op vraag 2.

Vraag 8. Kunnen alle teekeningen voor de prijsvraag op transparant papier gezet worden?

Antw. De inzenders zijn ten deze geheel vrij.

Vraag 9. Waar kan men een Rotterdamsche Bouwverordening krijgen en voor welken prijs?

Antw. Ter Secretarie der gemeente Rotterdam, prijs f 0.60.

Vraag 10. Is het perseel ten Westen van C D een steeg of is dit bebouwd?

Antw. Zie antwoord op vraag 2.

Vraag 11. Is het perceel ten Zuiden van B C bebouwd of is dit een tuin?

Antw. Zie antwoord op vraag 2.

Vraag 12. Mogen in muur B C (grondplan) vensters aangebracht?

Antw. Zie antwoord op vraag 2 en vraag 7.

Vraag 13. Moet de scheeve lijn aangegeven bij *E* gevolgd worden of mag men de gevellijn hierbinnen projecteeren.

Antw. Het laatstgevraagde is geoorloofd.

Vraag 14. Hoe breed zijn Coolsingel en Kruiskade van gevel tot gevel?

Antw. De Coolsingel is ter plaatse breed ongeveer 45 M., de Kruiskade ongeveer 15 M.

Namens de jury,
C. N. VAN GOOR.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Wendingen No. 3.

Een mooi verzorgd nummer, gewijd aan den dans: de indische dans „van het onderdrukte volk", het rustische ballet, toen er nog geen Sovjet was, de huidige dansen van Hegesa, waar Jaap Kool aanleiding vindt iets, maar te weinig, over Eugenics te zeggen: Architecten, laat U inspireeren!

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 10 MEI 1919. — No. 19.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Hulpremise voor de Gemeentetram aan den Amsteldijk, door A. A. Kok. — Woningbouw te Zierikzee, door A. Versteeg. — Prijsvragen. — Ontvangen boeken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Redactie van het Weekblad.

Nu de Redacteur voorloopig wegens ziekte verhinderd is zijn functie waar te nemen heeft ons medelid J. D. Looyen zich bereid verklaard de verzorging van het Weekblad als waarnemend Redacteur op zich te nemen.

Alle stukken voor het Redactioneel gedeelte zijn dus te adresseeren aan *den Heer J. D. Looyen, Architect B. N. A. Bachmanstraat 34, den Haag.*

De stukken voor het Officieel gedeelte worden uit den aard der zaak door het Bureau van den B. N. A. te Amsterdam behandeld.

De zandaanvoer voor Amsterdam.

Inzake het bericht in de pers dat door verschillende moeilijkheden de Ballastmaatschappij binnenkort niet meer in staat zou zijn Amsterdam van zand te voorzien waardoor de uitvoering van verschillende groote werken op het gebied van den woningbouw onmogelijk gemaakt zou worden, heeft, behalve het Dagelijksch Bestuur van den Nationalen Woningraad en de Federatie van Amsterdamsche Woningbouwvereenigingen, ook het Dagelijksch Bestuur van den B. N. A zich telegrafisch tot den Minister van Waterstaat gewend met het verzoek zijne medewerking te willen verleenen, opdat Amsterdam niet van zand verstoken moge worden.

Een gelijk telegram werd gezonden aan den Hoofdingenieur-Directeur Van Loon te Haarlem, van wien het volgende antwoord werd ontvangen:

Dagelijksch Bestuur is verkeerd ingelicht. Rijkswaterstaat belet in geen enkel opzicht zandaanvoer naar Amsterdam.

Hoofdingenieur-Directeur Van Loon.

Er schijnt intusschen een schikking te zullen worden getroffen, waardoor de zandlevering aan Amsterdam ongestoord zal kunnen doorgaan.

Nota betreffende pensioenregeling voor opzichters en teekenaars in particulieren dienst.

Nu de berekeningen voor de pensioenregeling voor opzichters en teekenaars in particulieren dienst zijn gemaakt, en dus het oogenblik is aangebroken dat de Commissie tot voorbereiding van deze materie haar voorstellen bij de betrokken vereenigingen moet gaan indienen, is het gewenscht een overzicht te geven van alles, wat ter beoordeeling der voorstelling van belang is om te weten.

De eerste twee vragen, welke hierbij te pas komen, luiden: welk pensioen wenscht men te geven en wat zullen de eventueele kosten zijn? Deze twee kunnen niet worden gescheiden. Het is een kleine kunst om te zeggen wat wenschelijk is, maar het wenschelijke moet ook realiseerbaar zijn, en een pensioenregeling brengt steeds enorme kosten met zich.

Het is daarom dat de kosten wat gesplitst zijn. Men kan dan zelf weten hoever men wil gaan. Bij de vaststelling van de pensioenen, die de commissie zou wenschen te geven, heeft zij tot leiddraad gekozen de bij het Rijk bestaande regelingen, zonder daaraan echter al te strak vast te houden. Het volgende schema is toen opgemaakt geworden:

Ouderdomspensioen wordt verleend op 65-jarigen leeftijd.

Invaliditeitspensioen wordt verleend na een wachttijd van 5 jaar, d.w.z. nadat men 5 jaar aan de verzekering heeft deelgenomen.

Weduwen- en weezenpensioen wordt verleend bij overlijden in dienst of na pensionneering.

Het ouderdomspensioen bedraagt $^1/_{60}$ van het laatstgenoten salaris voor elk dienstjaar met een maximum van $^{40}/_{60}$ of $^2/_3$ van dit salaris.

Het invaliditeitspensioen bedraagt eveneens $^1/_{60}$ van het laatstgenoten salaris, met een minimum van $^1/_3$ en een maximum van $^2/_3$ van dit salaris.

Diensttijd vóór het bereiken van den leeftijd van 20 jaar komt niet voor pensioen in berekening. Bij het verlaten van den dienst voor dat het recht van pensionneering is verkregen, kan men deelgerechtigd blijven met recht op uitgesteld pensioen of de volle premie blijven betalen.

Het weduwenpensioen bedraagt $^1/_3$ van het laatstgenoten salaris, of indien de echtgenoot na pensionneering is overleden, $^1/_2$ van diens pensioen.

Het kinderpensioen bedraagt voor elk kind $^1/_5$ van het weduwenpensioen (maximum 5 kinderen). Indien geen weduwen-

pensioen wordt genoten of het ophoudt, wordt het weezenpensioen verdubbeld. Het kinderpensioen vervalt bij het bereiken van den leeftijd van 18 jaar.

De wiskundige berekeningen, die noodig waren om te weten te komen welke kosten aan de pensionneering op dezen grondslag verbonden zouden zijn, en die verricht zijn door den wiskundigen adviseur van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen, Dr. B. Turksma, hebben geloopen over 432 personen. Deze hebben daartoe onder meer opgave moeten verstrekken over leeftijd, aantal dienstjaren, hoogte van salaris enz. De gezamenlijke verdienste bedroeg f 536.957.—.

Komt een pensioenregeling tot stand dan zullen er waarschijnlijk een niet onbeduidend grooter aantal deelgerechtigden zijn, hetgeen eenige verandering in de berekeningen zou teweeg brengen. Het onderzoek kan dan ook slechts als basis dienen om het verdere gebouw der pensionneering op te zetten.

De eerste berekeningen, die plaats hebben gehad, geven antwoord op de vraag: Welk kapitaal is er noodig om, gegeven de sterftekansen enz. zonder dat verder eenige bijdrage wordt gestort, de genoemde 432 eenerzijds een ouderdoms- en invaliditeitspensioen, anderzijds een weduwen- en weezenpensioen te verzekeren op de genoemde grondslagen?

Het resultaat was dat gestort moest worden:

a. voor het eigenpensioen een som van . . . *f* 1.609.843.—
b. voor het weduwen- en weezenpensioen . . „ 903.291.—

Teneinde te kunnen nagaan, op welke wijze in de lasten zou kunnen worden voorzien, is vervolgens bepaald de gemiddelde jaarlijksche premie, uitgedrukt in percenten van het salaris, dat van de aanstelling af, noodig en voldoende zou zijn geweest om de lasten bij pensionneering te dekken.

Deze premiën zouden bedragen hebben 9 % voor het eigen en 5.3 % voor het weduwen- en weezenpensioen.

Wordt voor het vervolg die premie betaald, dan zou de contante waarde daarvan bedragen *f* 1 165 905.— = *f* 686.588.—.

Hieruit volgt:

voor het eigen pensioen is noodig	*f* 1.609.843.—
de nog te betalen premies vertegenwoordigen een waarde van	„ 1.165.905.—
Op 1 Januari 1918 had aanwezig moeten zijn .	*f* 443.938.—
Voor het weduwen- en weezenpensioen is noodig	„ 903.291.—
De nog te betalen premies vertegenwoordigen een waarde van	„ 686.588.—
Op 1 Januari 1918 had aanwezig moeten zijn .	*f* 216.703.—

In de lasten der pensioenen, toe te kennen aan de tegenwoordige en later toe te treden deelgerechtigden wordt voorzien:

Voor het eigen pensioen:

a. door storting van *f* 443.938.—;
b. door premiebetaling van 9 % van het salaris.

Voor het weduwen- en weezenpensioen:

a. door storting van *f* 216.703.—;
b. door premiebetaling van 5.3 % van het salaris.

Met het oog op de mogelijkheid de vroegere dienstjaren niet mede te doen tellen, is ook de contante waarde der pensioenlasten van het tegenwoordige personeel berekend in de veronderstelling, dat de vroegere diensttijd niet in aanmerking komt. Het resultaat gaf aan voor de contante waarde van de pensioenkosten van het eigen personeel een bedrag van *f* 1.310 496.—, en ten aanzien van de weduwen- en kinderpensioenen een bedrag van *f* 883.397.—.

In de lasten van eigen pensioen wordt dan voorzien door een jaarlijksche premie van 10.1 % en in de lasten van de weduwen- en weezenpensioenen door een jaarlijksche premie van 6.8 % van de som der salarissen.

In de lasten der premies, toe te kennen aan het tegenwoordige personeel, waarbij de vroegere diensttijd niet in aanmerking komt, alsmede van die, toe te kennen aan hun nagelaten betrekkingen, wordt dus voorzien door een jaarlijksche storting ad 10.1 % en 6.8 % van de som der salarissen.

Voor de nieuwe deelgerechtigden zou de premie natuurlijk 9 en 5.3 % moeten bedragen.

Voor het geval een deelgerechtigde de vroegere dienstjaren wil inkoopen, is er een aparte berekening gemaakt, op welke wijze dit zou kunnen geschieden.

De volgende vraag, die beantwoord moest worden, was op welke wijze zal men te werk gaan?

Zal aansluiting gezocht worden bij een particuliere levensverzekering-maatschappij, of zal men te dien einde een eigen fonds trachten te stichten?

Het spreekt van zelf dat dit een vraag is van het uiterste gewicht, waarvan de beantwoording niet zeer gemakkelijk is. Er zijn aan beide zijden voor- en nadeelen. Ten slotte meent de commissie op gezag van verstrekte adviezen, dat de stichting van een eigen fonds de meest aangewezen weg is.

In den jongsten tijd is een brochuretje verschenen van de hand van den heer J. L. Kok, hoofdambtenaar aan het pensioenbureau der gemeente Rotterdam, getiteld „Pensioenregelingen en Pensioenfondsen voor personeel in dienst van particuliere werkgevers", waarin tegen de particuliere fondsen wordt gewaarschuwd.

De schrijver stelt twee vragen en beantwoordt ze afzonderlijk in twee paragrafen.

De eerste vraag luidt: welke regelingen zijn zoowel in het belang van de werkgevers en werknemers de beste?

In deze paragraaf wordt de rijksregeling in het bijzonder aan kritiek onderworpen, welke voor een deel langs ons heen gaat, maar er worden een paar nadeelen voor de rijksverzekering genoemd, die ook voor een particulier fonds gelden. Deze nadeelen spruiten voort uit het feit der collectieve verzekering. Het moderne levensverzekeringsbedrijf is geheel gebaseerd op de individueele verzekering. Een collectieve verzekering is volgens den schrijver verouderd. Bij een individueele verzekering betaalt men de premies, die de eigen verzekering kost en niet de gemiddelde premie van wat verschuldigd is over een groot aantal verzekeringen. Het voordeel van dit individualisme is mij niet recht duidelijk. Integendeel, al brengt elke regeling onbillijkheden met zich, het minst onbillijk komt mij die regeling voor, waarbij de lasten gelijkelijk over allen worden verdeeld. Dit lijdt schijnbaar tot ongerijmdheden. Zoo schijnt het in hooge mate onbillijk, dat een ongehuwd man premie moet betalen voor weduwenpensioen. Maar komen dergelijke ongerijmdheden in het gewone leven ook niet voor? Een ongehuwde krijgt toch ook niet aftrek van belasting omdat hij geen kinderen bezit, die schoolplichtig zijn? Maar bovendien, wanneer iemand op later leeftijd trouwt, is hij bij collectieve verzekering direct in de weduwenverzekering opgenomen, terwijl bij de individueele verzekering hij dan tot veel hoogere premiebetaling is gedoemd, vooral wanneer hij een zeer jonge vrouw trouwt dan wanneer hij in zijn vrijgezellentijd hiermede reeds begonnen ware.

Als een fout van de collectieve verzekering wordt aangemerkt dat bij de berekening in aanmerking genomen zijn, behalve de kansen op sterfte en invaliditeit, o.a. ook die van verhooging van het tractement. Nu is dit geen nadeel, integendeel daarin ligt, juist een der sterkste argumenten vóór de fondsverzekering. Immers, terwijl er aan de eene zijde steeds verband blijft tusschen de premie en het salaris en deze dus nimmer buiten verhouding tot elkaar komen te staan, is er tevens rekening mede gehouden, dat het aanvangssalaris gewoonlijk veel lager is dan wat op later leeftijd wordt verdiend. Juist dat een maatschappij hiermede geen rekening houdt, niet voldoende rekening kan houden, minder soepel werkt, is een groot bezwaar. Wanneer een bij een maatschappij verzekerde later zijn verzekering wil verhoogen, is dit zeer kostbaar juist omdat het op later leeftijd gebeurt. Teneinde aan dit bezwaar tegemoet te komen, zouden wellicht verzekeringen kunnen worden gesloten tot bedragen, die jaarlijks met een zeker percentage toenemen. Hoe hoog dit percentage moet zijn, kan echter niet aangegeven worden, omdat de verhoogingen der salarissen individueel sterk uiteenloopen, waardoor eenerzijds te hooge, anderzijds te lage pensioenen zouden zijn verzekerd.

Vindt de genoemde schrijver reeds hierin voldoende argumenten, die tegen een eigen fonds pleiten, in de tweede paragraaf wordt het nog eens uitvoerig aan een bespreking onderworpen waarom aan een levensverzekeringmaatschappij de voorkeur moet worden gegeven. Als een groot bezwaar tegen een eigen fonds wordt genoemd de gecompliceerde regelingen, die getroffen worden. Nu, dit bezwaar is te vermijden. Als een verder bezwaar wordt aangevoerd, dat het veel solieder is bij een levensverzekeringmaatschappij zich te verzekeren, die duizenden verzekerden telt, dan in een fonds te gaan waar slechts een 500 à 1000 verzekerden zijn. Bij een zeer groot aantal deelnemers is sterke procentische afwijking der werkelijke sterfte van de gemiddelde sterftekansen minder waarschijnlijk dan bij een klein fonds het geval kan zijn. Ongetwijfeld is hier een groote maatschappij in het voordeel en zouden er niet zwaarwichtige bezwaren tegenover staan, dan zou hierin een zeer krachtig argument gelegen zijn om aan deze de voorkeur te geven. Nu deze wel bestaan, is de vraag: is het nadeel van de meerdere risico wel van die beteekenis, dat het stichten van een fonds veroordeeld is? Stel dat het juist is, dat de sterftekans 0,6 % is. Sterven dan 2 of 3 leden van een fonds meer, dan geeft dit bij een ledental van duizend personen een verschil van 30 à 50 % in de sterfte. Wel zou dit in het zeer onwaarschijnlijke geval, dat deze sterftegevallen zich zouden voordoen als het fonds nauwelijks was opgericht, groot ongerief kunnen geven ingeval het betreft uitkeering bij overlijden van een kapitaal, maar bij een pensioenverzekering, zelfs in het onwaarschijnlijke geval dat het fonds alleen weduwen en weezen pensioen verleent, legt dit geen groot gewicht in de schaal. De kans, dat een buitengewoon groote sterfte bij zoo'n fonds eenige jaren achtereen zoude plaats vinden, is zoo gering, dat deze kan worden verwaarloosd. Bij een fonds, waar uitsluitend pensioenen worden verleend aan de werknemers zelf en niet aan de weduwen en weezen zal een enkele jaren achtereen geringe sterfte niet zoo'n grooten invloed uitoefenen. Trouwens wordt telkens na een periode van een bepaald aantal jaren de stand van het fonds gecontroleerd om eventueele maatregelen te treffen, die noodig mochten zijn. Er zijn verschillende bestaande fondsen, die in de practijk blijken op soliede basis te berusten. In een levensverzekeringmaatschappij met haar verschillende soorten verzekering is het soms een nadeel, soms een voordeel, dat de verzekerden sterven, maar dit geldt in zekeren zin ook van een fonds, wanneer men de sterfte der weduwen en gepensionneerden tegenover die der verzekerden stelt. Daar komt nog bij, dat de verschillende leden van een fonds allen dezelfde belangen hebben, onverschillig in welken toestand zij verkeeren, terwijl dit bij hen, die individueel bij een levensverzekeringmaatschappij zich verzekeren niet het geval is. Zij die een lijfrente sluiten, doen dat omdat zij denken, er lang van te kunnen profiteeren. Vreest men het tegendeel, dan zal veel eerder een kapitaalverzekering bij overlijden gesloten worden.

Wanneer wij thans naar voren brengen de voordeelen van een eigen fonds, dan noemen wij in de eerste plaats nog het zeer belangrijke voordeel, dat geen moeite wordt ondervonden, wanneer gemiddeld normale verhoogingen van salarissen intreden. Dit is een voordeel van overwegend gewicht.

Het bestuur der ambachtsschool der Gemeente Amsterdam had het onderwijzend personeel aan die scholen bij een particuliere maatschappij verzekerd, maar heeft zich juist vanwege de salarisverhoogingen, die groote extra pensioenen met zich brachten tegen extra hooge premiën genoodzaakt gezien de verzekeringen te doen eindigen en de personen in quaestie in een eigen fonds te verzekeren, omdat het anders te duur werd.

Voorts dient erop gewezen, dat bij het verlaten van den dienst de verzekering bij een particuliere maatschappij kan worden omgezet in een premievrije polis, wat niet anders dan met schade gepaard gaat, aangezien de waarde van de polis aanzienlijk blijft beneden de netto wiskundige reserve. Een uitgesteld pensioen in een fonds brengt deze schadepost niet met zich. Bovendien kunnen, wanneer men een eigen fonds heeft, de gelden gebruikt worden om, voor de gelegenheid dat de Staat een eigen verzekering bij de wet invoert, zich in die verzekering in te koopen.

Heeft men een verzekering bij een levensverzekeringmaatschappij gesloten, dan heeft men de beschikking over de gelden volkomen verloren. Wordt dus de verzekering geroyeerd, hetzij door afkoop, hetzij door premie-vrije polissen, dan wordt wederom een groote schade geleden.

Ook zij nog naar voren gebracht, dat er een grooter vrijheid van bewegen bestaat in twijfelachtige gevallen. Het kan gebeuren dat in zoodanige gevallen van de zijde van een levensverzekeringmaatschappij uitdrukkelijk de invaliditeit van den werknemer wordt ontkend, terwijl het toch in hooge mate gewenscht moet heeten, dat de werknemer aan zijn arbeid onttrokken wordt. In die gevallen is grootere bewegingsvrijheid van een fonds inderdaad een groote winst. Niet om daar pensioenen uit te keeren waar het niet noodig is, en daardoor een soort gratificatie te geven, maar in gevallen als bovenbedoeld van alle moeilijkheden vrij te wezen.

Ten slotte moge nog gewezen worden op het feit, dat een weduwen- en weezenverzekering bij een maatschappij gesloten, geen rekening kan houden met den toestand, waarin de weduwe zal verkeeren of zij achter zal blijven met veel, of met weinig kinderen. Op het oogenblik dat de verzekering gesloten wordt, weet men daarvan dikwijls niets. Een kapitaalverzekering van geen groot belang kan haar slechts voor een tijd helpen. Wanneer de kosten van een kapitaalverzekering even gooot zijn als van een pensioenverzekering, verdient toch de pensioenverzekering de voorkeur, omdat het beter is om niet ineens zulk een groote som in handen van den betrokkene te geven. De verzekering bij het fonds houdt wel rekening met de lasten van het gezin bij het overlijden van haren echtgenoot. De grootte van het weezenpensioen hangt af van het aantal weezen, dat zij tot haar last heeft.

Wij laten daar dat een fonds in vele opzichten goedkooper kan werken, omdat het geen winst en geen groote kosten voor reclame en propaganda behoeft te maken, want hoewel wij aan dit argument geen gewicht ontzeggen, staat er tegenover, dat door de groote schaal, waarop verzekeringmaatschappijen werken, een kostenbesparing ook op de creditzijde van haar rekening mag worden geboekt.

De genoemde argumenten geven voldoende aanleiding om de voorkeur aan een eigen fonds te schenken.

Wanneer nu aanbevolen wordt een eigen fonds te stichten, dan is daarbij ook juist gedacht aan het feit, dat in het gegeven geval wel niet anders doenlijk zal zijn, om de zaak klein te beginnen. Het allergeringste begin, dat naar mij voorkomt, kan worden gemaakt, is dat een pensioenverzekering voor ouderdom en invaliditeit der leden van het fonds wordt gesloten en wel zoo, dat de telling van het aantal dienstjaren van 1 Januari 1918 af begint te loopen. Jaarlijksche stortingen van 10.1 % of wat de jonge nieuwe leden betreft 9 % van de salarissen is daarvoor noodig, evenwel behoeft geen inbreng van kapitaal plaats te hebben.

Heeft het fonds ingang gevonden en is men meer gaan voelen voor den eisch der verzekering, zoodat tot uitbreiding tot weduwen- en weezenpensionneering kan worden overgegaan, dan gaat dit met betrekkelijk weinig moeite gepaard.

Maar is de stichting van een fonds mogelijk?

Deze vraag heb ik reeds behandeld in het Bouwkundig Weekblad van 8 December 1917. Daarin heb ik ontvouwd, dat alleen tegelijk met het tot stand komen van een collectief contract tusschen de architecten en werknemersorganisaties, waarin het verplichte lidmaatschap is opgenomen, aan de oprichting van zoo'n fonds kan worden gedacht.

De argumenten daarvoor gebezigd kwamen op het volgende neer.

De werknemersorganisaties werken alleen dan tot de oprichting van een fonds mede, wanneer het lidmaatschap beperkt blijft tot de bij de organisatie aangeslotenen. Deze staan dan echter bij de ongeorganiseerden in zooverre achter dat de werkgevers een deel van de bijdragen moeten storten en dus liever ongeorganiseerden tot zich trekken. Daarvoor is het noodig te bepalen, dat de georganiseerde werkgevers geen ongeorganiseerden in dienst mogen nemen.

Anderzijds, wat zou er gebeuren als de aangesloten werknemer in dienst komt bij een ongeorganiseerden patroon? Deze kan niet gedwongen worden de premie te betalen en heeft dus boven den georganiseerde een voorsprong. Daarom moet ook uitgesloten zijn, dat een georganiseerd werknemer in betrekking gaat bij een ongeorganiseerd architect. Bovendien wie zou de bijdrage moeten betalen, als dit wel mogelijk ware? Komt dan de geheele premie voor rekening van den werknemer? Slechts een zuivere toestand wordt geschapen, wanneer een georganiseerd werknemer bij den georganiseerden werkgever in dienst is, hetgeen te bereiken valt door een collectief contract met opname van de bepaling van het verplicht lidmaatschap.

Het door mij geschreven artikel was bedoeld om de discussie over dit onderwerp in te leiden. Twee architecten, de heeren A. H. Wegerif Gzn. en H. G. Jansen, hebben aan mijn verzoek gevolg gegeven (zie Bouwkundig Weekblad van 5—12 Januari 1918) en hun meening in dezen kenbaar gemaakt. Ik ben hun nog altijd het antwoord schuldig.

Het eerste argument, dat deze heeren te berde brengen tegen de samenkoppeling van een pensioenfonds en een collectief contract met verplicht lidmaatschap is: er is geen zoodanig collectief contract mogelijk. De vergadering van den B.N.A. schijnt zich ook op dit standpunt te stellen. In de eerste plaats wordt aangevoerd, dat er veel teekenaars zijn, die weinig voor een vakvereeniging voelen, omdat zij later architect worden. In een schrijven van den heer Jansen aan den voorzitter der pensioencommissie over het op de bondsvergadering behandelde, staat daaromtrent: „Men meende, dat vooral onder de teekenaars vele personen zullen voorkomen, die weinig voor een pensioenregeling en niets voor aansluiting bij een der bestaande vakvereenigingen zullen voelen, om reden dat zij hun positie als teekenaar niet als van blijvenden aard achten, doch meer als overgangsstadium tot de architectenpractijk of iets dergelijks. Zou men nu al besluiten dat deze personen, ook zonder tot een organisatie te zijn toegetreden door een architect, bij wien zij werkzaam zijn, moeten worden verzekerd, dan komt de architect, die lid is van een vakvereeniging in een ongunstige positie tegenover den niet-georganiseerden collega, die zich van al die dingen niets aantrekt, en de premie in zijn zak houdt."

De woorden „ook zonder tot een organisatie te zijn toegetreden" zijn mij niet recht duidelijk. De bedoeling van het verplichte lidmaatschap is juist, dat de ongeorganiseerde werknemers bij de georganiseerde werkgevers niet in dienst kunnen treden.

Nu schijnen er te zijn, die ook met het oog op hun toekomst zich niet willen organiseeren. Dat moeten zij weten, maar dan moeten zij niet een goede regeling in de waagschaal stellen en moeten zij zich bij hun keuze van werkgever tevreden stellen met ongeorganiseerden.

In de meeste gevallen zal het geen verhindering behoeven te zijn voor een teekenaar, toekomstig architect, zich te verzekeren, zij kunnen bij het einde van hun werknemersloopbaan, hetzij de verzekering op eigen risico bestendigen, hetzij recht krijgen op een uitgesteld pensioen naar gelang van het aantal dienstjaren. Evenwel de mogelijkheid moet opengelaten worden om in uitzonderingsgevallen een teekenaar van pensioenplichtigheid vrij te stellen. Immers een georganiseerd architect, die bijdragen voor pensioenen moet storten, verkeert in ongunstige positie tegenover zijn niet-georganiseerden collega? Inderdaad, dat is het geval. Maar door het verplicht lidmaatschap weet hij althans dat hij één lijn trekt met zijn medegeorganiseerde broeders, waarvan hij bij vrije verzekering zelfs dan niet zeker is.

Datzelfde schrijven vervolgt: „U zal het met mij eens zijn dat er voorloopig niet veel kans is om alle architecten tot de vakvereenigingen te zien toetreden; bovendien zullen vele moeten worden geweerd, omdat zij niet aan zekere eischen van toelating voldoen."

Hier raken wij een kwestie, die ik zelf in mijn artikel heb opengelaten. Ik schreef: „of echter onder alle omstandigheden het verplichte lidmaatschap een voordeel is, hangt veel af van de vraag of de organisaties sterk genoeg zijn zich te laten gelden. Maar is dit het geval, dan wordt door het verplicht lidmaatschap aan het collectieve contract groote kracht bijgezet." Ziedaar de vraag waar het om gaat. De heer Jansen en ook de heer Wegerif meenen haar ontkennend te moeten beantwoorden. Evenwel vereenigingen, die zich tegen een zeer sterke concurrentie in haar honorariumtabellen hebben weten te doen respecteeren, zullen wanneer zij zelf er in gelooven, het een heel eind sturen in de richting van de verplichte organisatie. Waar het een gezonden groei der vakbelangen betreft, moet het individualisme der architecten zoo krachtig mogelijk worden tegengegaan. De heer Jansen vreest, dat de personeelverzekering voor de opzichtersorganisaties een enorme propaganda zal beteekenen, doch voor de architectenvereenigingen vermoedelijk het tegendeel. De schrijver denkt hierbij zeker aan het gevaar, dat de architecten zich zooveel mogelijk aan den verzekeringsplicht hunner werknemers zullen willen onttrekken. Daar staat tegenover dat wanneer de georganiseerde teekenaars in aantal winnen de architecten wel gedwongen zullen worden zich bij een vakvereeniging aan te sluiten, willen zij goede arbeidskrachten in dienst kunnen nemen. Immers georganiseerde teekenaars mogen dan slechts in betrekking gaan bij georganiseerde werkgevers.

De heer Jansen meent, dat er geen vergelijking kan worden getroffen tusschen een typografenbedrijf en een architectenberoep. „Dergelijke vakken worden door de werkgevers op koopmansmanier gedreven en ieder gevestigd patroon kan in de daarvoor bestaande organisatie worden opgenomen. Het architectenberoep echter is geen koopmanszaak en kan zulks nooit worden en het is om die reden niet mogelijk om werkgevers in het bouwbedrijf als bijv. aannemers en bouwondernemers, voor wie het handelsbeginsel wel voorop staat en die dikwijls ook technisch personeel in dienst hebben, in een vakorganisatie van architecten op te nemen."

Ik zie volstrekt niet voorbij, dat het architectenberoep, wanneer het verheven wordt opgevat, een sterk ideëelen trek heeft, al wordt er in de practijk veel meer een koopmanszaak van gemaakt, dan de heer Jansen hier wil doen voorkomen. Maar eenzijdig ideëel is dit beroep niet. Het heeft een uitgesproken zakelijken kant, en het komt mij zelfs voor, dat een goed architect juist de beide kanten van het beroep in zich vereenigen moet. Moet niet elk bestek ook zakelijk door hem kunnen worden beoordeeld? Is zijn verhouding tot den aannemer niet een zuiver zakelijke? En wanneer architecten zich hebben vereenigd met uitsluiting van anderen, dan mag hierin mede de gedachte ten grondslag liggen dat het architectenberoep moet worden hooggehouden, maar tevens dat het architectenbelang met kracht moet worden gediend. Bovendien is juist de kunst niet om het ideëele buiten het zakelijke te houden, maar in het zakelijke te openbaren en dit geschiedt door gezonde arbeidsverhoudingen te scheppen, hetgeen door collectieve overeenkomsten wordt bevorderd.

De heer Wegerif is van oordeel, dat een pensioenregeling alle opzichters en teekenaars zonder eenige uitzondering zou moeten omvatten.

„Billijkheidshalve behoort deze regeling zich even goed uit te strekken tot opzichters en teekenaars in dienst van de vele bouwkundigen, fabrikanten, betonfirma's, meubelfabrikanten, aannemers, enz."

Men zou meenen, dat de conclusie van den heer Wegerif zou wezen; waar dit niet te bereiken valt, waar bovendien een klein gedeelte der architecten georganiseerd is, moet men niet beproeven voor een klein gedeelte der teekenaars en opzichters een pensioenregeling in het leven te roepen. Men dient te wachten tot een rijksregeling is tot stand gekomen.

De conclusie van den heer Wegerif is een andere: Een goede pensioenregeling is zonder collectief contract mogelijk op den grondslag van eenige bepalingen, waarvan de eerste luidt: „De werkgever verplicht zich tegenover zijn personeel op geregelde tijden aan het pensioenbureau een zeker bedrag af te dragen in verband met het loon vast te stellen. Dit bedrag wordt gedeeltelijk door den werkgever betaald, gedeeltelijk door den werknemer van het uitbetaalde loon ingehouden".

Het kost mij eenige moeite te gelooven dat de heer Wegerif inderdaad gepoogd heeft zich in de te scheppen regeling in te denken. „De werkgever verplicht zich", maar welke macht zal hem dwingen zich te verplichten als de harde noodzakelijkheid? Die noodzakelijkheid zal wel komen, zegt de heer Wegerif. We lezen verder:

„Elke werknemer mag bij elken werkgever in dienst gaan, ook bij hen, welke eventueel geen stortingen in het pensioenfonds wenschen te doen. De grootte van het pensioenfonds wordt berekend naar de grootte der gestorte premiën zoodat de werknemers toch zooveel mogelijk bij de aangesloten werkgevers in dienst zullen gaan en dus vanzelf werkgevers automatisch gedwongen worden zich bij het pensioenbureau aan te sluiten."

In tegenstelling met den heer Wegerif ben ik van meening dat, wanneer iets automatisch geschiedt, het dit zal zijn, dat de bovenal op hun voordeel beluste architecten en de voor hun ouden dag onverschillige teekenaars elkaar spoedig zullen vinden en dat daardoor wederom automatisch de lust der goedgezinde architecten tot het nul-punt daalt om aan het pensioen van hun teekenaars bij te dragen.

Wanneer het van den vrijen wil van enkele architecten afhangt, dan zal het aantal verzekeringen gering blijven en kan men met een pensioenfonds geen aanvang maken. Bovendien wanneer een teekenaar, hetzij vrijwillig, hetzij gedwongen nu eens in dienst is bij een bij het fonds aangesloten architect, dan weer bij een, die het niet is, hoe kan dan het pensioen worden vastgesteld, waarop hij recht zou hebben? Neen, dan is het beter om met den heer Jansen te verklaren, niet te weten hoe de zaak moet worden geregeld.

Ik kan daarom niet anders dan bij mijn in mijn vorig artikel ingenomen standpunt volharden. Gegeven het feit, dat de architectenbonden en die van de opzichters en teekenaars een pensioenfonds willen stichten, is het gewenscht een collectief contract te sluiten, waarvan een bepaling van het pensioengerechtigd zijn een onderdeel uitmaakt. Om deze aangelegenheid goed te doen loopen, is ook opname van het verplicht lidmaatschap onvermijdelijk, waartegen waarschijnlijk geen overwegende bezwaren bestaan en waaraan groote voordeelen zijn verbonden. Mocht dit eerste wel het geval zijn, dan is het beter te wachten tot de Rijksregeling tot stand komt, dat wil voorloopig zeggen: ad calendas græcas.

M. J. A. MOLTZER.

Pensioenregeling voor Opzichters en Teekenaars.

Van de Pensioencommissie heeft het Bestuur onderstaand schrijven met nota ontvangen:

Aan de Hoofdbesturen van:

de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten; den Bond van Technici; den Christelijken Opzichters- en Teekenaarsbond; en den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond.

Mijne Heeren!

Met dezen hebben wij de eer U namens de Pensioencommissie als resultaat van haren commissorialen arbeid, het navolgende mede te deelen.

In *De Bondsstem*, het orgaan van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond van 26 Mei 1916 schreef de redacteur — later benoemd tot secretaris der Pensioencommissie — een artikel over de pensionneering der bouwkundige opzichters en teekenaars. Daarin heette het o.m.:

„Het is in ons land in het bouwvak zoo langzamerhand gewoonte geworden, dat alle financieele gevolgen van de sociale plichten van den werkgever der bouwkundige opzichters en teekenaars — van den architect dus — door middel van het *bestek* op den aannemer en door dezen weer op den besteder worden afgewenteld. Dat is o.i. niet goed en geeft aanleiding voor het ontstaan van onjuiste verhoudingen. Waartoe is het noodig — zoo vragen wij — dat het betalen der premiën voor sociale verzekeringen, hetwelk tot de plichten van den werkgever — in casu dus van den architect — behoort, den aannemer wordt opgelegd.....".

In het *Bouwkundig Weekblad*, het orgaan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten (M.B.V.A.) van 17 Juni 1916 schreef de heer C. J. Kruisweg — later benoemd tot voorzitter der Pensioencommissie — een artikel over hetzelfde onderwerp, waarin men o.m. leest:

„Naast de vakvereeniging van opzichters en teekenaars bestaat sedert kort een organisatie van Nederlandsche Architecten, de M.B.V.A. en een vraagstuk als het onderhavige kan m.i. niet anders dan door de vakvereeniging tot stand worden gebracht. Beseft de vakvereeniging van opzichters en teekenaars de groote wenschelijkheid van de oprichting van een pensioenfonds, waaraan ik niet twijfel, dan kan door samenwerking der beide vakvereenigingen de oprichting en instandhouding bereikt worden."

De beide hiervoren geciteerde opstellen hadden tot gevolg, dat het bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond op 2 Augustus 1916 tot de besturen van de M.B.V.A. en den B.N.A. een brief richtte, waarin verzocht werd dat bondsbestuur een onderhoud toe te staan ter bespreking van de wenschelijkheid en de mogelijkheid een commissie te benoemen „bestaande uit vertegenwoordigers van de architecten- en ingenieurs- en van de opzichters- en teekenaarsbonden, welke commissie het vraagstuk der vorenbedoelde verzekeringen bestudeert en daarover aan de delegeerende bonden rapport uitbrengt." Op 13 September 1916 had een bespreking tusschen de besturen van B.v.N.A. en A.N.O. en T.B. plaats; daarvan zond het bondsbestuur van den A.N.O. en T.B. bericht aan het bestuur van de M.B.V.A., welk laatstgenoemd bestuur daarna het initiatief tot de vorming der Commissie nam. Op 25 September 1916 richtte het tot de andere organisaties het verzoek elk één lid voor de gewénschte commissie te willen aanwijzen, met als resultaat, dat op 7 December 1916 voor het eerst bijeenkwamen in het gebouw van de M.B.V.A. te Amsterdam de heeren C. J. Kruisweg (M.B.V.A.), H. G. Jansen (B.v.N.A.), P. W. Zijlstra (B.v.T.) en J. L. B. Keurschot (A.N.O. en T.B.). Bij verhindering van den voorzitter werd de commissie door den toenmaligen secretaris der M.B.V.A., den heer Wesselius geinstalleerd, waarna zij haar eerste vergadering aanving. Aangewezen werd tot voorzitter de heer Kruisweg en tot secretaris de heer Keurschot. Vervolgens werd besloten een in het verzekeringsvraagstuk gezaghebbend jurist aan te zoeken als vijfde lid in de commissie zitting te willen nemen, waartoe al spoedig Mr. M. J. A. Moltzer, directeur van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen te Amsterdam zich bereid verklaarde.

Elke deelnemende vereeniging zou — aldus werd overeengekomen — haar eigen afvaardiging bekostigen, terwijl de algemeene huishoudelijke onkosten door de samenwerkende vereenigingen elk voor een gelijk deel zouden worden gedragen. Tenslotte werd bepaald, dat van het verhandelde in elke vergadering der Pensioencommissie een communiqué aan de bladen der samenwerkende vereenigingen zou worden gezonden.

De tweede vergadering werd gehouden op 27 Januari 1917 eveneens in het gebouw der M.B.V.A. te Amsterdam. In deze vergadering, waarin alle leden en ook Mr. Moltzer aanwezig waren, werd besloten een verzekeringsschema te doen samenstellen door het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen en de daarvoor noodige f 800.— te voteeren. Uit de uiteenzettingen van Mr. Moltzer en de daarover gevoerde gedachtenwisseling bleek al spoedig, dat de pensionneering der bouwkundige opzichters en teekenaars een onderdeel van het collectief arbeidscontract tusschen de architecten- en opzichters- en teekenaarsorganisaties behoorde te zijn; dat de premiën althans ten deele zouden moeten worden betaald uit de contributiën der bonden en dat als noodzakelijk gevolg van een en ander het verplicht lidmaatschap bij bedoeld contract zal moeten worden ingevoerd.

De derde commissievergadering — eveneens weder voltallig had plaats op 24 Maart 1917 in het gebouw der M.B.V.A. te Amsterdam. Deze bijeenkomst kreeg allereerst te beslissen over een verzoek van den Christelijken Opzichters- en Teekenaarsbond om tot het lidmaatschap der Pensioencommissie te worden toegelaten. Op dit verzoek werd met algemeene stemmen gunstig beschikt.

Daarna werd besloten een enquête in te stellen onder de architecten en de opzichters en teekenaars, waardoor moest worden verkregen het materiaal voor de ontwerpers van het verzekeringsschema benoodigd. Deze enquête zou in hoofdzaak betrekking hebben op de salarissen, het aantal dienstjaren en de leeftijden der opzichters en teekenaars en de sterkte van de personeelen der architecten. De formulieren voor het onderzoek werden in hoofdzaak vastgesteld.

Het slot van deze bijeenkomst was gewijd aan besprekingen over enkele principieele grondbeginselen der pensionneering.

In de vierde vergadering — gehouden op 30 Juni 1917 in het gebouw der M.B.V.A. te Amsterdam — waren met uitzondering van Mr. Moltzer, alle leden aanwezig. Ook was aanwezig de heer C. v. d. Linde, als vertegenwoordiger van den Christelijken Opzichters- en Teekenaarsbond. Bij de ingekomen stukken was een brief van den heer Jansen, vertegenwoordiger van den Architectenbond, waarin deze namens zijn bond mededeelt, wel bereid te zijn, zijn aandeel in de kosten der Pensioencommissie bij te dragen, mits dat niet inhield de verplichting voor zijn leden, uitsluitend georganiseerd personeel in dienst te nemen. Over deze mededeeling werd begrijpelijkerwijze uitvoerig gediscussieerd vooral omdat al spoedig bleek, dat de Architectenbond zich uit de Pensioencommissie zou terugtrekken. Waar de arbeid der commissie slechts een *onderzoek* gold, zonder eenig verder gevolg, kon de commissie de houding van den B.v.N.A. niet begrijpen en besloot — hoe ook de B.v.N.A. zou beslissen — in elk geval haren arbeid voort te zetten.

De ontworpen enquête formulieren werden besproken en vastgesteld en zouden door de samenwerkende vereenigingen elk onder eigen leden worden uitgezet.

Op 22 Maart 1918 had in het gebouw van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen te Amsterdam een conferentie plaats van de Heeren Mr. Moltzer en Mr. Schreuder, directeur en adjunct-directeur van genoemd Centraal Bureau; Dr. Turksma, directeur van het gemeentelijk pensioenfonds te Amsterdam; Kruisweg en Keurschot voorzitter en secretaris der Pensioencommissie. Deze besprekingen troffen het verwerken van de gegevens der ingekomen 534 ingevulde enquêteformulieren. Ingeleverd waren door de M.B.V.A. 62; den B.v.T. 165; den O.O. en T.B. 53 en den A.N.O. en T.B. 254 formulieren.

De B.v.N.A. had intusschen bericht, zich uit de commissie terug te trekken.

Op 7 September 1918 vergaderden voorzitter en secretaris der commissie, ter bespreking van het inmiddels ingekomen verzekeringsschema. Besloten werd het rapport met de bijlagen bij de leden der commissie te doen circuleeren, om daarna een commissievergadering te beleggen, waarin Dr. Turksma verzocht zal worden een en ander toe te lichten.

Deze commissievergadering had plaats op 28 September 1918. Aanwezig waren alle leden, benevens Dr. Turksma, die bereid was bevonden het schema toe te lichten. Hierna werd besloten, dat Mr. Moltzer de conclusiën waartoe deze vergadering kwam, in een rapport zou verwerken.

Bedoeld rapport gaat hierbij.

Een en ander zal U, mijne heeren, doen inzien, dat onze arbeid niet vergeefsch is geweest. Aangetoond is, dat de stichting van een pensioenfonds voor opzichters en teekenaars in dienst van architecten niet onmogelijk is en dat slechts behoeft te worden gevonden de weg, welke naar het gewenschte doel zal leiden.

Onder het uitspreken van den wensch, dat het der vakvereenigingen van architecten en opzichters en teekenaars moge gelukken dien weg *spoedig* te kunnen betreden, meent de Pensioencommissie haar taak hiermede als geëindigd te mogen beschouwen.

Namens de Pensioencommissie,

KRUISWEG, *voorzitter.*
J. L. B. KEURSCHOT, *secretaris.*

Jaarverslag Plaatselijke Commissie „Hilversum". Sedert de oprichting dezer Plaatselijke Commissie in Nov. 1917 werden uitgeschreven 7 vergaderingen, waarvan de laatste in Sept 1918.

Van deze vergaderingen werden de eerste vijf door een naar verhouding van het aantal leden bevredigend getal bijgewoond; de beide laatste vergaderingen echter slechts door het bestuur benevens één daarvan nog door één der leden.

Door het bestuur werd getracht de vergaderingen aantrekkelijk te maken door daaraan te verbinden voordrachten over vakonderwerpen, excursies naar belangrijke gebouwen of bouwwerken in de omgeving, exposities van teekenwerk van leden der pl. commissie enz.

Een voordracht had plaats door den heer van der Wallen, dir. der schelpkalk-trasmeel-fabriek te Brielle over de fabrikage en toepassing van dat materiaal; waarbij ook verschillende introducé's met belangstelling de voordracht en de daarbij gegeven proeven volgden.

Een geanimeerde excursie had plaats onder leiding van den heer Dudok, direct. der Publ. Werken, naar den gemeentelijken Woningbouw en de in die nieuwe wijk in aanbouw zijnde gemeenteschool, nadat de heer Dudok daaromtrent een korte toelichting gegeven had.

Een vergadering, waarin de teekeningen van den architect Meintema, prijsvraag-bekroonde inzake de stichting van een verzorgingshuis alhier, ter bezichtiging werden gesteld, mocht, zelfs na een herhaalde poging, geen enkel lid zoodanig interesseeren, dat het één dezer vergaderingen bijwoonde.

Na deze ontmoedigende ondervinding ontbrak bij het bestuur van den pl. kring de lust om, na allerlei bemoeiïngen en beschikbaarstelling van eigen tijd, alsnog vergaderingen uit te schrijven en vanaf Sept. 1918 had dan ook geen vergadering meer plaats.

Waar ook verder op geen wijze van de zijde der leden bleek, behoudens één enkele uitzondering, dat voortzetting der vergaderingen gewenscht werd, daar vond het bestuur geen aanleiding om zijn werk te dien opzichte wederom aan te vatten.

Door vertrek van den heer Ir. G. W. Lans in Jan. 1919 bleef de functie van secretaris bovendien onvervuld, zoodat ondergeteekende, *heelemaal alleen,* als voorzitter der pl. commissie, treurt over de weinige ambitie der leden inzake het doen bloeien dezer instelling.

C. DE GROOT,
Voorz. Pl. Comm. „Hilversum".

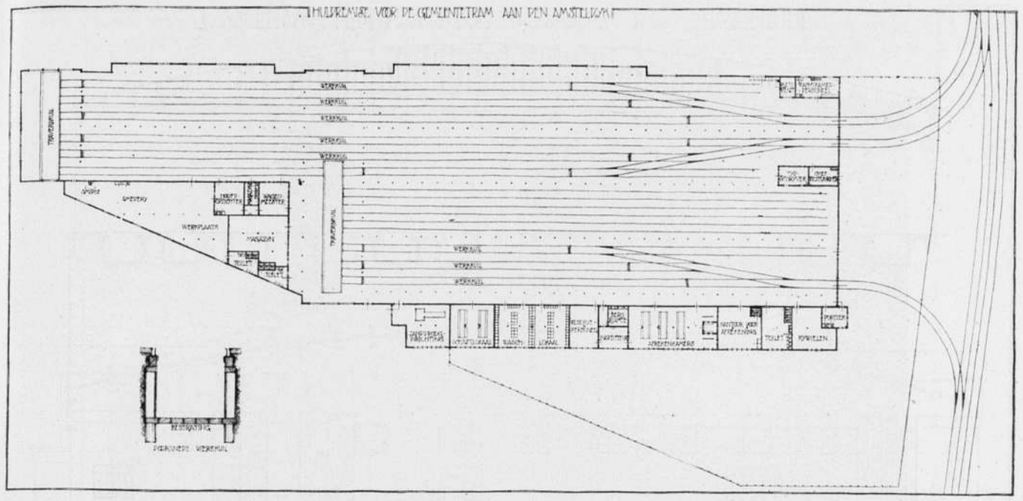

Plattegrond schaal 1 : 1000.

A. A. Kok, Architect B. N. A.

HULPREMISE VOOR DE GEMEENTETRAM AAN DEN AMSTELDIJK.

Het opgehoogde terrein aan den Amsteldijk achter den watertoren was reeds op het plan van de uitbreiding-zuid voor remisebouw bestemd. Toen in 1915 de behoefte aan een nieuwe tramremise aan den Amsteldijk bleek, werd een project opgemaakt voor een remise met werkplaatsen, magazijnen, dienstwoningen en verdere toebehooren.

Dit omvangrijke project was echter in dien tijd totaal onuitvoerbaar. Het staafijzer voor de gewapend betonwerken en het geconstrueerd ijzer voor de kolommen en bekappingen was niet verkrijgbaar.

Een aantal tramwagens, in uitvoering bij de fabriek werkspoor, bleven door de tijdsomstandigheden veel langer uit dan oorspronkelijk werd verwacht. Toen in het voorjaar van 1918 onverwacht het bericht kwam dat dit rollend materieel toch zou worden afgeleverd, deed de behoefte aan remiseruimte zich in nog sterkere mate gevoelen. Besloten werd toen tot den bouw van een houten hulpremise op het terrein, voor definitieven bouw bestemd. Uit den aard der zaak moest deze bouw zoo sober mogelijk geschieden. Het met zand opgehoogde terrein zakte nog regelmatig. Door de proefnemingen met betonpalen, die op hetzelfde terrein hadden plaats gehad, was men in de gelegenheid geweest de zakking te controleeren. Het was daarom gewenscht het gebouw op palen te zetten. Gedurende de oorlogsjaren waren door de Gemeente meermalen partijen heipalen en ook een keer een geheel bosch gekocht. Van deze koopen waren restanten, die natuurlijk niet van het beste waren. Kromme inlandsche palen, zeer dikke en korte palen waren overgebleven. Onder eenig protest van de heiers werden deze restanten palen voor dit zoo nuttige doel met succes opgeruimd.

De constructieve samenstelling werd zoo zuinig mogelijk gemaakt, hetgeen bij de vrij groote overspanningen eigenaardige bezwaren medebracht. De kolommen zijn van twee balken 8 × 20 c.M. tegen elkaar, terwijl verder geen zwaarder hout dan badding werd gebruikt. De kappen zijn in hoofdzaak van planken van 3 × 16 c.M. Gedurende den opbouw werd eenige keeren een angstig oogenblik beleefd, wanneer er een flinke wind opstak. In den winter 1918—1919 heeft het gebouw eenige keeren een storm doorstaan en ook een ferme sneeuwbelasting.

Op enkele plaatsen is nog een versterking aangebracht. Het gebouw heeft echter de proef doorstaan, waaruit af te leiden is, dat het voor het doel voldoende solide is.

Opgemerkt zij hierbij, dat, wanneer het geheele samenstel volgens de regelen der kunst was berekend en geconstrueerd, er minstens twee keer zooveel hout aan verwerkt zou zijn. De buitenbeschieting en het dakbeschot is van enkel één-duims hout. Van binnen is het geheele gebouw eenmaal met waterverf behandeld, van buiten met cabotine. De afdekking is met twee lagen mastiek, waarvan de onderste in halve banen gespijkerd, teneinde het rimpelen en wegwaaien te voorkomen.

De overkapping is uitwendig in één overspanning gemaakt, om zakgoten te vermijden. Zoo groeide de hoofdvorm eigenlijk van zelf. Om in de groote ruimte overal tusschen de wagens goed licht te maken, werden vlakke gedeelten aangebracht. De staande kanten

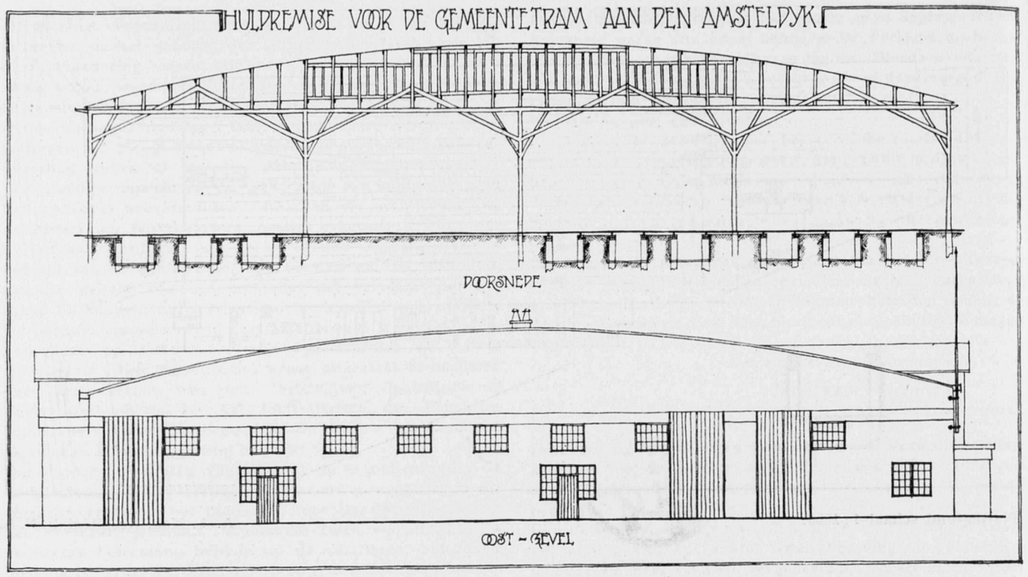

Doorsnede en eindgevel schaal 1 : 500. A. A. Kok, architect B.N.A.

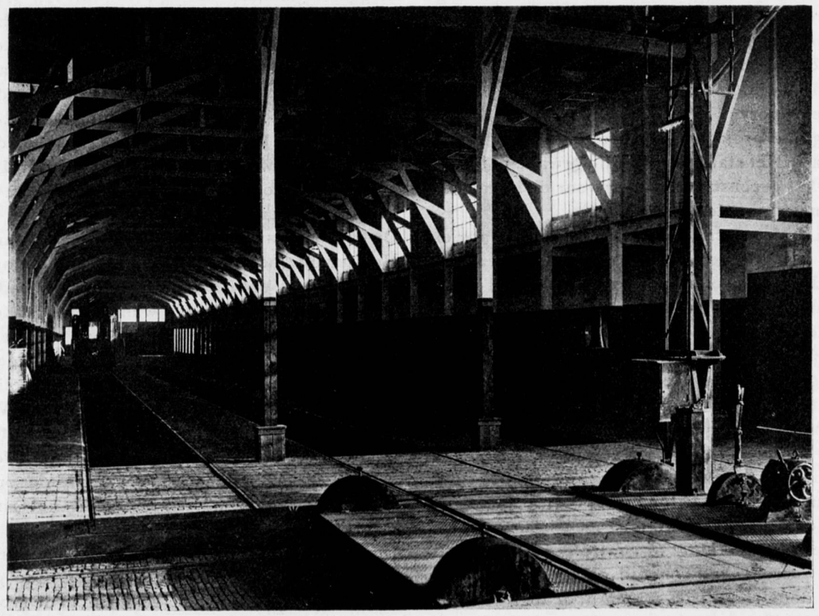

De traverseerinrichting. A. A. Kok, architect B.N.A.

Buitenaanzicht, gezien naar den Amsteldijk.

konden met gewoon enkel glas bezet worden, gelijk uit de doorsnede en de interieurfoto blijkt.
De inschriften in den plattegrond geven de bestemming der verschillende lokaliteiten aan.
Het gebouw heeft respectabele afmetingen; de lengte in 154 M. Hier en daar werden eigenaardige moeilijkheden ondervonden. Vooral was dit het geval met de werkkuilen. Zoo bekend, zijn dit lange verdiepte kuilen, waardoor men onder de wagens kan komen voor schoonmaken of herstelling. De tusschen de werkkuilen gelegen dammen moeten bestraat zijn, waardoor de zandaanvulling neiging heeft, de werkkuilen dicht te knijpen. De minste ontzetting nu in de sporen kan ontsporing tengevolge hebben, wat boven een werkkuil al heel ongewenscht is. Ook de afmeting en de stand van den traverskuil, waarin de electrisch bewogen traverseerwagen zich beweegt, luisteren zeer nauw. Tot heden hebben werkkuilen en traverskuil zich echter goed gehouden. Het gebouw werd in November 1918 in gebruik genomen.
De aanbestedingssom van den houten bouw was ruim *f* 158.000.—. De overige kosten aan door de gemeente geleverde materialen en tal van andere bijkomstige zaken bedroegen ongeveer *f* 100.000.—.
De tramsporen, traverswagens, electrische verlichting werden door de Gemeentetram door geroutineerde werkkrachten in eigen beheer gemaakt.
Alles bijeen zijn de kosten rond *f* 350.000.— geweest.
Aan de voorbereiding van het werk heeft een belangrijk deel verricht de Heer T. M. Veen, aan de uitvoering de Heer H. W. Nijman, beiden bouwkundig ambtenaar bij de Afd. Gebouwen der P. W. De aannemer J. H. Diepgrond leverde het gebouw binnen den beschikbaar gestelden tijd van vijf maanden af.

Amsterdam, Mei 1919. A. A. KOK.

WONINGBOUW TE ZIERIKZEE.

Een onzer leden op het eiland Schouwen is zoo actief geweest het bestuur van den B. N. A. te wijzen op de te Zierikzee door de Woningbouwvereeniging gebouwde woningen in 't Vrije. In de Zierikzeesche

Nieuwbouw te Zierikzee.

Nieuwbouw te Zierikzee.

Stadhuis. Naar een photo door A. C. de Mooy.

Nieuwsbode is reeds de aandacht van het publiek er op gevestigd dat deze woningbouw niet voldoet aan de matigste eischen die men uit schoonheidsoogpunt mag stellen en wordt aangedrongen op het instellen van een schoonheidscommissie.
Dit had tengevolge dat een bestuurslid van de woningbouwvereeniging in bovengenoemde Nieuwsbode te kennen gaf de huizen in 't Vrije mooi te vinden, van een schoonheidscommissie moest deze notabele niets hebben en hij insinueerde, dat zij die op schoonheidscommissies aandringen, daarbij belang hebben.
Het lid van onze organisatie, dat de aandacht van het bestuur op dit punt vestigde, drong er op aan dat dezerzijds iets werd gedaan om aan te toonen, dat inderdaad deze woningbouw aesthetisch zeer slecht verzorgd is.
Het bestuur meende dit het doeltreffendst te kunnen doen door in ons orgaan de afbeeldingen van de woningen te doen opnemen en het verzocht mij eene beschrijving daarbij te willen voegen.
Afbeelding 1 vertoont het achteraanzicht der woningen. Ieder van de 10 woningen heeft een afzonderlijke mansarde kap met zakgooten tusschen de woningen. Afbeelding 2. Het vooraanzicht laat zien hoe van de 6 middenwoningen de geheele kapconstructie aan het oog is onttrokken door den gevel op te trekken tot de hoogte van de nokken, terwijl op het midden van elke woning een quasi topgeveltje is aangebracht, dat boven de gevellijst uitsteekt, deze topgeveltjes staan dus inderdaad geheel „in het Vrije" [1])
Ook voor niet-architecten is het duidelijk dat deze topgevels absoluut geen redelijk doel hebben, totaal onbegrepen zijn toegepast met de klaarblijkelijke bedoeling om de strakke lijn van de gevelafdekking de middenwoningen te breken.
De topgevels van de woningen aan de uiteinden van het bouwblok zijn eveneens onverantwoordelijk hoog boven de daken aangebracht. In elk geval is daar de oplossing beter, omdat de dakvorm niet aan het oog is onttrokken.
Dat overigens de architectuur van deze woningen op het allerlaagste peil staat, wordt aangetoond door de „lateien" van cement boven de raam- en deuropeningen, door de ongelijke hoogte van de ramen op de verdieping (waarschijnlijk een gevolg van den dakvorm), door de leelijke uitmetselingen boven de middenramen tot steun van de topgevels, door de slechte verhoudingen van de raam- en deuropeningen; men zou zoo kunnen doorgaan, het verhaal zou eentonig worden.
Toch is het noodig op deze onderdeelen te wijzen, omdat dit de eenige manier is om voor het publiek

[1]) De naam van de buurt waarin de woningen zijn gebouwd.

eenigszins duidelijk te maken waarom men een dergelijke bouwerij leelijk vindt.

Afgescheiden van de aesthetische tekortkomingen is het ontwerp voor deze woningen slecht, uit zuivere practische overwegingen, de noodelooze topgevels zijn uit den booze, want zij zullen veel onderhoud vereischen, eveneens zijn de zakgoten uit een gebruiksoogpunt te veroordeelen; een vlakke afdekking der woningen zou voor de bewoning verreweg de voorkeur verdienen, om van het onderhoud en mogelijke lekkages maar te zwijgen. Leelijk en voor de lichttoetreding zeer nadeelig zijn de veel te diepe achteruitbouwen; het uitzicht uit de achterkamers wordt er geheel door bedorven.

Voor architecten, die ook maar eenigszins zich met het vraagstuk der volkshuisvesting hebben bezig gehouden, zijn de hierboven gemaakte opmerkingen waarheden als koeien.
De timmerman-aannemer-agent in bouwmaterialenbioscoopdirecteur „architect-aannemer" van de woningbouwvereeniging in Zierikzee, is hier op onverantwoordelijke wijze belast met een taak, waarvoor hij niet in het minste berekend is.
Het is een geval uit vele.
De autoriteiten hebben van architectuur vaak heelemaal geen begrip. In dit geval is de voorzitter van de woningbouwvereeniging niemand minder dan de heer mr. Fokker, Burgemeester en lid van de Eerste Kamer! Wel een bewijs hoe weinig de algemeene ontwikkeling van zoo iemand beteekent; of een bewijs hoe groote onverschilligheid men bij kopstukken van de bezittende klasse voor het vraagstuk van de volkshuisvesting aantreft.
Hier is waarschijnlijk met Rijksgeld gebouwd!
Hoe is het mogelijk dat de inspecteur van de volkshuisvesting dit geval niet heeft weten te verhinderen. Is zijn invloed te klein of schiet zijn inzicht te kort. Een van twee.
Het wordt tijd dat in Zeeland de pas opgerichte provinciale adviescommissie flink aan het werk gaat, meer dan tijd.
Het wordt tijd dat de architecten flink gaan optreden en veel luider dan nu gaan protesteeren tegen de beunhazerij met Rijksgeld. De arbeiders kunnen uit dit geval de les putten, dat zij beter doen, zelf den woningbouw ter hand te nemen, zelf vereenigingen op te richten en zelf het Bestuur vormen, en niet meer hun belangen toe te vertrouwen aan menschen, die voor het vraagstuk der volkshuisvesting geen voldoend belang blijken te stellen zooals de Zierikzeesche burgervader—senator.

Op afbeelding 1 ziet men de silhouetten van den stadhuistoren en van den St. Lievens Monster toren. Afbeeldingen hiervan en een beschrijving vindt men in het artikel over Zierikzee in den jaargang 1908 van het Bouwkundig Weekblad, uit welk artikel

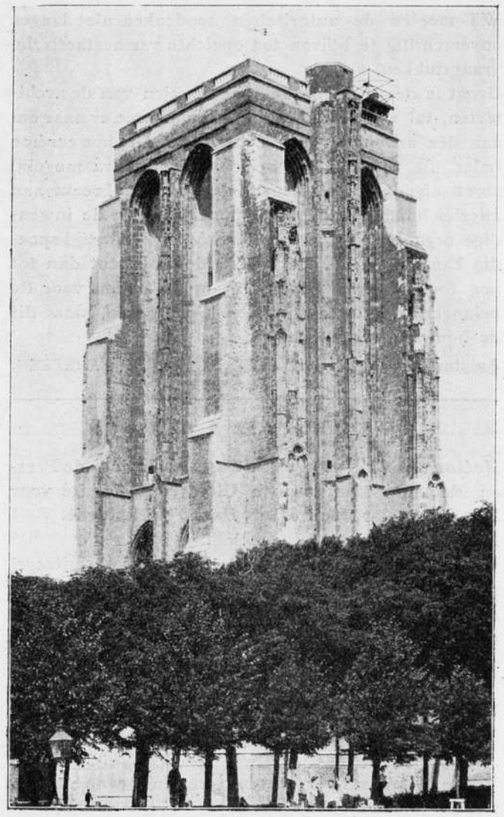

St. Lievens Monster toren.
Naar een photo uitg. door A. C. de Mooy.

de cliché's nog eens in dit nummer worden overgenomen, om even in herinnering te brengen, hoezeer de hedendaagsche beoefening van de bouwkunst — ook in Zierikzee — achterstaat bij die uit vroeger eeuwen.
Hoewel het natuurlijk niet in onze bedoeling ligt, aan te sporen tot „Heemschutterij", voelen we toch een groote tekortkoming in onze samenleving als we het verschil constateeren in het aardige straatgezicht bij het stadhuis en het leelijke stadsbeeld van de nieuwe woonwijk „in 't Vrije".
Wij wekken de collega's op, om het voorbeeld te volgen van ons lid uit Schouwen, die ons orgaan in staat stelde een der vele gevallen, waarin met Rijksgeld slechte en leelijke woningen gebouwd werden, te signaleeren. Als dit individueel gebeurt, verwekt het den schijn alsof niet de belangen van de bouwkunst, maar het eigenbelang de drijfveer is, daarom is publicatie door het bestuur in het orgaan de aangewezen weg.
De taak van den nieuwen B. N. A. is het, om dergelijke grove misstanden te bestrijden.

Wij moeten de autoriteiten noodzaken niet langer onverschillig te blijven ten opzichte van aesthetische vraagstukken.

Groot is de werkeloosheid in de rijen van de architecten, tal van jonge architecten hunkeren er naar om aan den arbeid te komen, het moet dus hoe eer hoe beter uit zijn met de beunhazerij. Zoodra mogelijk moet afgedaan worden al wat nog ontbreekt aan allerlei huishoudelijke beslommeringen in de inwendige organisatie van den B. N. A., opdat de tijd spoedig kan komen om met veel grooter kracht dan tot nog toe het geval geweest is, op te treden voor de belangen van de architecten. *Goed geleid*, moet dit de bouwkunst bevorderen.

Amsterdam, Mei 1919. A. VERSTEEG.

PRIJSVRAGEN.

Nationale Prijsvragen uitgeschreven door de Pers- en Reclamecommissie v/h Uitvoerend Comité voor **Het Vaderlandsch Historisch Volksfeest.**

Beantwoording der vragen:

Vraag I. In hoeveel kleuren mag men het sluitzegel uitvoeren, of moet dit alleen zwart en wit wezen?

Antwoord: Het sluitzegel mag evenals de reclameplaat in drie kleuren worden uitgevoerd. Indien zwart gebruikt wordt, rekent dit mede voor een kleur, de ondergrond als papiertint niet.

Vraag II en het formaat.

Mag men de afmetingen van het sluitzegel zelf bepalen?

Antwoord: Ja.

Vraag III. Wordt er aan het feest nog eene internationale bekendheid gegeven?

Antwoord: De aandacht van buitenlandsche journalisten is reeds op dit feest gevestigd, terwijl waarschijnlijk, als de tijden meer normaal zijn, ook vele buitenlanders het folkloristisch feest zullen bijwonen.

Namens de Pers- en Reclamecommissie van
Het Vaderlandsch Historisch Volksfeest,
De Algemeen Leider
D. J. VAN DER VEN.

ONTVANGEN BOEKEN.

D. J. van der Ven. *Ken ons land en heb het lief.* 100ste deel der Meulenhoff-Editie (*f* 1,25).

Een jubileum-uitgave, waarmee wij schrijver en uitgever kunnen gelukwenschen. En waarmee wij, Nederlanders, een aangenaam en nuttig geschenk hebben ontvangen. De enthousiaste titel geeft niet dadelijk aan wat de bedoeling van den schrijver geweest is. In dit kleine bestek wordt niet zoozeer ons land beschreven, maar wordt gewezen op de vele pogingen door de tallooze vereenigingen en instellingen gedaan om ons land te leeren kennen, om het te leeren verzorgen en voor vernieling te behoeden. Naast het werk van bijv. de Rijksmonumentencommissie wordt hier besproken hetgeen gedaan werd en wordt door de A. N. V. V., de A. N. W. B., de Nederlandsche Reisvereeniging, de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten, de Nederlandsche Heidemaatschappij, de Schoonheidscommissies, de Wegenraad, enz. enz. Er is hier wat te leeren en er is hier het enthousiasme, waardoor ieder den lust moet voelen om mede de hand aan den ploeg te slaan. Leest wat er gezegd wordt over stedenbouw, over villaparken, over schijnarchitectuur, over standbeelden. Wanneer ieder Nederlander een glimp te pakken zou krijgen van het gezond verstand en van den schoonheidszin van den schrijver, dan zouden we voor veel behoed worden en dan zouden onze kinderen misschien nog eens trotsch op ons kunnen zijn. Het opwekkende van dit boekje is, dat men tot de overtuiging komt, dat er blijkbaar veel meer menschen aan het werk zijn om den goeden weg te zoeken, dan men zich als eenling wel bewust is en dat hierdoor de gelegenheid geboden wordt tot elkaar te komen, gedachtig de leuze: Eendracht maakt macht.

D. F. SLOTHOUWER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
BN
BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF :: || Tijd. Redacteur: J. D. LOOYEN, Redacteur: J. P. MIERAS || Bachmanstraat 34, den Haag.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: :: :: :

INGEKOMEN STUKKEN.

De P. P. C. heeft bericht dat de heer H. A. Reus te Dordrecht als lid der Commissie is aangenomen.

VERKOOP GEBOUW.

Na uitvoerige bespreking wordt het voorstel van den heer Kok, om eene commissie van een 3-tal leden te benoemen om een taxatierapport uit te brengen, bij acclamatie aangenomen.

BENOEMINGEN.

Voor de herziening der A. A. V. worden op voorstel van het Bestuur benoemd de HH. Jansen, Ouëndag en de Roos.

De benoeming in de geschillen-commissies wordt aangehouden.

Voor de Schoonheids-commissie te Amsterdam worden 4 drietallen door het Bestuur voorgesteld. In verband met de woonplaatsen worden als No. 1 benoemd de H.H. Ouëndag en Kuipers, Versteeg en Heineke. De rangschikking der overige leden wordt aan het Bestuur overgelaten.

AANVULLING EN WIJZIGING STATUTEN.

De kring Rotterdam heeft bezwaar tegen de toevoeging van de Eerecode betreffende verwantschap tusschen architect en aannemer; ook de kring Den Haag. Na eenige discussie wordt het Bestuursvoorstel verworpen met 32 tegen 11 stemmen en 1 blanco.

Overigens wordt de wijziging bij acclamatie aangenomen.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT.

Op voorstel van den heer De Jongh worden de volgende zeer urgente punten eerst behandeld.

ADVIES VAN DEN B. N. A. BIJ DE KEUZE VAN EEN ARCHITECT.

De kring Rotterdam gaat mee met het Bestuursvoorstel en wenscht den zittingstijd der Commissie te stellen op 1 jaar.

De kring Den Haag wenscht het advies door het Bestuur of door een Commissie van 7 leden.

De kring Maastricht wenscht hierin de gewestelijke kringen te betrekken.

De kring Haarlem doet telegrafische mededeeling, dat zij elke selectie ontoelaatbaar acht.

Het bestuursvoorstel wordt uitvoerig besproken. De heer Meyerink houdt een rede om te doen uitkomen dat men de prijsvraagidee of de ledenlijst moet handhaven. De heer Schüngel bepleit de wenschelijkheid om ook niet-leden voor te stellen.

Bij de stemming of men principieel zal ingaan op advies zijn 38 stemmen voor, 3 blanco en 2 tegen; voor het benoemen van niet-leden zijn 38 voor, 1 blanco en 4 tegen.

Bij acclamatie wordt aangenomen dat de voordrachten zullen worden opgemaakt door een commissie, of commissies met korten zittingstijd.

BESPREKING VAN DE LIJST VAN DEN NATIONALEN WONINGRAAD.

De kring Maastricht stelt voor lijsten van leden, die zich hiertoe bereid verklaren, te zenden aan de Woningbouwvereenigingen.

De kring Rotterdam wil, als de N.W.R. niet tot toenadering bereid is, een tegenactie.

De kring Den Haag wenscht de namen van de leden B.N.A. van de lijst te doen afvoeren.

De heer Slothouwer doet uitkomen, dat dit geval een onderdeel vormt van het zoo juist behandelde punt en dat het dus in denzelfden zin opgelost dient te worden, waarvan hij een voorstel maakt, hetgeen bij acclamatie wordt aangenomen.

Aan den Woningraad zal een schrijven gericht worden waarin spijt wordt uitgedrukt dat alsnog geen overeenstemming is verkregen, waarin mededeeling zal worden gedaan van het besluit der vergadering, terwijl vermeld zal worden dat er stemmen zijn opgegaan om alsnog tot samenwerking te komen.

Dit laatste op grond van beschouwingen van den Heer Gratama en van den Heer v. d. Valk, welke laatste speciaal doet uitkomen van de goede bedoelingen van den N.W.R. overtuigd te zijn.

HOUDING VAN DEN B.N.A. TEN OPZICHTE VAN ADVIESCOMMISSIES.

Het prae-advies van het Bestuur wordt zonder discussie aangenomen.

AANVULLING WERKPROGRAMMA.

De Heer W. J. de Groot wijst op een artikel in het laatste Technisch Gemeenteblad van zijn hand, waarin gewezen wordt op de wenschelijkheid, dat de B.N.A. voortwerkt op een uitgebracht rapport.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT.

De behandeling hiervan wordt uitgesteld.

RONDVRAAG.

Er wordt besloten een telegram met wenschen voor beterschap aan den Heer Mieras te zenden. Inzake een adres van Heemschut aan de Regeering om den gevel van het Gebouw der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen aan de N.Z. Voorburgwal te Amsterdam te doen opnemen in het daar ter plaatse te bouwen postkantoor zal op voorstel van den Heer Gratama een tegenadres aan de Regeering gericht worden.

De Heer Buskens wijst op het aanhangig wetsontwerp voor het vakonderwijs.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de vice-voorzitter, die bij vertrek van den Voorzitter den hamer heeft overgenomen, de vergadering.

De Secretaris,
D. F. SLOTHOUWER.

Haagsche Museum plannen.

Nadat de Raad zich in zijne vergadering van 21 October 1918 had vereenigd met het onder nummer 1378 in de *Bijlagen* van dat jaar opgenomen voorstel van Burgemeester en Wethouders, betreffende de instelling van den Dienst voor Kunsten en Wetenschappen c.a., hebben Burgemeester en Wethouders zich in de eerste plaats de vraag gesteld, welk terrein het meest in aanmerking zoude komen voor de stichting van de in het Raadsbesluit bedoelde inrichtingen.

Zij zijn daarbij uitgegaan van het standpunt, waarop zij zich reeds in hun bovengenoemd voorstel plaatsten, namelijk dat het de voorkeur verdiende, om de verschillende instellingen op het gebied van Wetenschap en Kunst, waarvan de totstandkoming huns inziens voor deze Gemeente wenschelijk en bereikbaar was, niet onder te brengen in een daartoe te stichten groot centraal gebouw, maar in afzonderlijke, elk aan speciale eischen beantwoordende, kleine musea.

Voorts zijn zij daarbij geleid door de meening, dat het onmiskenbare voordeelen, zoowel van geldelijken als ideëelen aard, zou hebben, indien de bedoelde afzonderlijke musea, waarbij in de eerste plaats gedacht wordt aan het Museum voor Moderne Kunst, het Museum van Kunstnijverheid en het Tentoonstellingsgebouw, bijeen gegroepeerd zouden kunnen komen te liggen.

Na overweging van verschillende mogelijkheden zijn Burgemeester en Wethouders, in aansluiting aan het gevoelen van de Directeuren van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting en van den Dienst voor Kunsten en Wetenschappen en in overeenstemming met de Commissie voor de Plaatselijke Werken en Eigendommen, tot de conclusie gekomen, dat het aan de Stadhouderslaan tegenover de Hoogere Burgerschool gelegen gemeenteterrein voor het beoogde doel de gunstigste ligging biedt.

De motieven, welke tot deze keuze hebben geleid, zijn de volgende. Vooreerst waarborgt de grootte van gemeld terrein (pl.m. 4 H.A.), dat zoowel wat betreft de onderlinge groepeering der gebouwen als wat aangaat ieder museum afzonderlijk een aesthetisch aan hooge eischen voldoende oplossing kan worden gevonden, terwijl bovendien een aanzienlijke oppervlakte grond voor den zoo noodzakelijken tuinaanleg beschikbaar kan blijven. Dat het terrein inderdaad uit architectonisch oogpunt voor den onderhavigen bouw geschikt is, moge blijken uit de hierbij overgelegde 3 zeer voorloopige schetsteekeningen, op welke onderscheidenlijk een, wat de plaatsing der musea betreft, telkens gewijzigde oplossing is aangegeven.

Voorts is dit terrein gelegen in een aan natuurschoon rijke omgeving, die tot de fraaiste stadsgedeelten moet worden gerekend, en is het niet alleen van het centrum der stad maar ook van de z.g. buitenwijken uit behoorlijk per tram te bereiken; tengevolge van de zich, naar moet worden aangenomen, voornamelijk in zuidwestelijke richting uitbreidende bebouwing, zal dit stadsgedeelte steeds meer centraal komen te liggen.

Ook is het van niet te onderschatten belang, dat de betrekkelijke nabijheid der zee aan het licht in deze omgeving die eigenaardige tinteling verleent, welke van ouds onze schilders zoo heeft bekoord en voor het beschouwen van hun werk de gunstigste atmosfeer schept.

Eindelijk zal het terrein in ieder geval tegen het tijdstip, waarop met den bouw zal kunnen worden begonnen, in zijn geheel ter vrije beschikking van de Gemeente zijn, zoodat een spoedige uitvoering, welke ook de Raad blijkens zijn in verband met de in den aanhef genoemde voordracht genomen besluit wenscht, wordt verzekerd.

Op grond van een en ander hebben Burgemeester en Wethouders, in overeenstemming met het advies van meergenoemde Commissie, de eer den Raad in overweging te geven, het voorschreven terrein aan de Stadhouderslaan te bestemmen voor de stichting der boven aangeduide museumgebouwen.

In verband met dienaangaande bij de behandeling van hun meergenoemd voorstel door den heer Couvée gemaakte opmerkingen (*Hand.* van 1918, blz. 1054) stellen Burgemeester en Wethouders er prijs op mede te deelen, dat naar hun meening het Alexanderveld nog afgezien van andere bezwaren, die een monumentale bebouwing daarvan belemmeren, vooral hierom voor de stichting der bedoelde musea niet in aanmerking komt, omdat de Gemeente over dit terrein, althans voorloopig, geen vrije zeggingschap heeft.

De teekeningen liggen in de Leeskamer ter inzage.

Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage,
J. PATIJN.
De Secretaris,
M. VAN REENEN.

Voorstel bouw van de Museumgebouwen en het nieuwe Raadhuis.

In de onderstelling, dat de Raad zijn goedkeuring zal hechten aan hun onder nummer 635 in de „Bijlagen" opgenomen voordracht, betreffende de aanwijzing van een terrein voor de museumgebouwen, en mede in aanmerking nemende, dat ten aanzien van de plaatsing van het nieuw te bouwen Raadhuis eveneens reeds een beginselbesluit is genomen en de daarvoor noodige onteigeningen in gevorderd stadium van voorbereiding verkeeren, vinden Burgemeester en Wethouders, na dienaangaande het advies van de Commissie voor de Plaatselijke Werken en Eigendommen te hebben ingewonnen, vrijheid den Raad thans in overweging te geven, hun voor het doen opmaken van de voorloopige bouwplannen voor deze gebouwen het vereischte, nader financieel te regelen, crediet te verleenen.

Met betrekking tot de wijze, waarop zij eventueel van dit crediet gebruik zullen maken, stellen Burgemeester en Wethouders er prijs op, den Raad het volgende mede te deelen.

Onder dagteekening van 16 April ll. deed voornoemde Commissie bij hieronder afgedrukt schrijven aan Burgemeester en Wethouders een tot haar gericht en eveneens als bijlage tot dit voorstel opgenomen nota van haren voorzitter toekomen, waarin deze zijn zienswijze ontvouwt nopens de vraag, welke gang van zaken zoowel wat betreft de stichting der museumgebouwen als wat aangaat den bouw van het nieuwe Raadhuis zal moeten worden gevolgd.

Na ampele overweging van de in die nota aangevoerde gronden en de daarop gebouwde conclusies, waarin ook door de Directeuren van het Bedrijf der Gemeentewerken, van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting en van den Dienst voor Kunsten en Wetenschappen wordt gedeeld, hebben Burgemeester en Wethouders, evenals meergenoemde Commissie, zich met haren inhoud en strekking vereenigd.

Op grond hiervan zijn zij voornemens, om, overeenkomstig de in gemelde nota aanbevolen gedragslijn, de heeren Dr. H. P. Berlage en K. P. C. de Bazel te belasten met het opmaken van een voorontwerp, onderscheidenlijk voor de museumgebouwen en voor het Raadhuis, en, besluit de Raad tot de uitvoering van dat ontwerp, hen op de aan het slot der nota aangegeven en in artikel 6, sub *b*, van het Ambtenarenreglement (*Verz.* 1913, n°. 22) voorziene wijze aan den dienst der Gemeentewerken te verbinden.

Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage,
J. PATIJN.
M. VAN REENEN, *Secretaris.*

In een onder bijlage II, aan dit voorstel toegevoegde nota van den Wethouder J. Jurriaan Kok, wordt onder meer gezegd betreffende het prijsvraag-systeem:

Weliswaar heeft het volgen van het prijsvragenstelsel een groot voordeel voor Rijks- en gemeentebesturen, namelijk dat de aanwijzing van de betrokken ontwerpers niet door hen zelf, maar door derden, namelijk een jury, geschiedt en dus de verantwoordelijkheid van hen wordt afgewenteld, terwijl daarenboven bij openbare prijsvragen nog „sociale rechtvaardigheid" kan worden betracht, doordat aan ieder een kans gegeven wordt, om er aan mede te doen.

Ik behoef wel niet er nadrukkelijk op te wijzen, dat aan het stelsel van de zoogenaamde studieprijsvragen, zooals die in het bijzonder door vereenigingen worden uitgeschreven en welke strekken, om Kunst en Wetenschappen te bevorderen, uiteraard bij deze beschouwingen niet wordt gedacht; want daarbij wordt meestentijds bedoeld, de gelegenheid open te stellen, zich te oefenen door het oplossen en uitwerken van gestelde opgaven en vraagstukken.

Welke zijn nu de bezwaren tegen het stelsel in het algemeen? Ten eerste wordt niet een werk verkregen, dat als het ware is gegroeid en opgebouwd in nauwe samenwerking van bouwheer en bouwmeester.

Bij eene prijsvraag wordt te voren een programma van eischen opgesteld, dat als basis moet dienen voor de deelnemers. Aan dit programma, dat door derden is opgemaakt, behoort de mededinger zich strikt te houden, ja hij heeft zelfs groote kans, dat, wijkt hij daarvan af, zijn geheele plan wordt ter zijde gelegd, als niet voldoende aan de in het programma gestelde eischen, zelfs al mogen de wijzigingen nog zoo duidelijk blijken verbeteringen te zijn.

Plannen met bijzonder practische en aesthetische eigenschappen konden bijvoorbeeld dikwijls niet in aanmerking komen, op grond van het feit, dat aan eenige bepaling van het programma niet was vastgehouden. Zelfs is het voorgekomen, dat de overschrijding van eene bouwsom oorzaak was, dat het ontwerp met een goede oplossing en blijk gevende van de meest hoogstaande individueele kunstbegaafdheid werd ter zijde gelegd.

Het keurslijf, dat bij prijsvragen aan de ontwerpers wordt aangelegd, is derhalve noch bevorderlijk voor het verkrijgen van de beste oplossing en resultaten, noch bruikbaar voor kunstenaars, die daardoor worden verhinderd het beste van zich zelf te geven.

Daarbij komt, dat, wil het plan voldoen aan hoog gestelde practische eischen, plan- en ruimte-indeeling moeten kunnen worden vastgesteld door bouwheer (hier het gemeentebestuur), in direct overleg met den bouwmeester-zelven.

Zulk een bouwwerk toch is een samenstel van onderdeelen, gegroeid tot een organisch geheel, waarbij de bouwmeester rekening moet kunnen houden met de practische eischen door de gebruikers gesteld, en een dergelijk organisme, dat in de practijk zal moeten voldoen kan nimmer verkregen worden zonder voortdurende samenwerking. Alléén daardoor kunnen de anders zoo dikwijls bij later gebruik voorkomende teleurstellingen inderdaad worden vermeden.

Een zeer groot bezwaar tegen het uitschrijven van prijsvragen is bovendien, dat de eerste krachten zich in de meeste ge-

vallen van medewerking onthouden. Bij publieke prijsvragen kan men te voren hierop vast rekenen, bij prijsvragen, waaraan geldelijke vergoedingen voor de ontwerpers verbonden zijn, is het gevaar minder groot, maar bestaat het toch ook.
Daar zal het niet alleen afhangen van het al of niet bezet zijn met belangrijk werk, maar tevens van de vraag of het onderwerp al dan niet den lust opwekt van den kunstenaar (bouwmeester) om zich aan de oplossing van het vraagstuk te wijden, hetgeen natuurlijk, indien het een opdracht geldt, in veel mindere mate het geval zal zijn. Maar bovendien zullen in de meeste gevallen de beste krachten zich daarom reeds aan de beantwoording onttrekken, omdat zij, die behooren tot de eersten, en dat zijn uiteraard niet velen, geroepen worden deel uit te maken van de eventueel bij prijsvragen onmisbare jury van deskundigen.
Maar er is nog meer, dat niet opwekt om te besluiten tot het uitschrijven van een prijsvraag over te gaan. Immers bestaat het gevaar, dat zij, die mededingen, niet in de eerste plaats op het oog hebben de beste oplossing van het vraagstuk, zooals zij zich die zelf denken, naar hunne inzichten en naar hunne eigen meening en eigen opvatting. Het is de jury en de samenstelling ervan, die hun richtsnoer bepaalt, daar de juryleden als vertegenwoordigers van verschillende kunstopvattingen, van zelf meestentijds ook verschillende meeningen zullen zijn toegedaan of eigenaardige op zich zelf staande denkbeelden koesteren, die het van te voren onzeker kunnen maken, in welken geest de oplossing moet worden gevonden. En nu spreekt het van zelf, dat, hoe hoog de ontwerpers ook mogen staan, zij die mededingen uiteraard toch in vele gevallen zich hoofdzakelijk laten leiden door de vraag: hoe moet ik mijn ontwerp inrichten en samenstellen om de meeste kans te hebben in den geest te komen van de meening der meerderheid van de jury. Aan de samenstelling van deze en aan hem of hen, die daarin vermoedelijk den meesten invloed uitoefent(en) wordt dikwijls te veel aandacht geschonken.
Ik behoef wel niet te zeggen, dat hiermede het belang van de gemeente en de gemeenschap niet wordt gediend. Ook „politiek" is zelfs bij dergelijke beoordeelingen in vele gevallen dus dikwijls niet geheel uitgesloten.
Men herinnere zich, dat het is voorgekomen bij een der belangrijkste internationale prijsvragen in de laatste 15 jaren uitgeschreven, dat men aan den eersten-prijswinner vroeg „hoe is het mogelijk, dat gij een dergelijk karakter aan Uw ontwerp hebt gegeven, als gij hebt gedaan" en ten antwoord kreeg: „ik heb dit karakter aan mijn werk gegeven, omdat ik wist, dat ik alléén dàn kans had op bekroning door de jury".
Allerminst denkbeeldig is tenslotte nog het gevaar, dat een jong en talentvol bouwmeester bekroond wordt, en als vanzelf dus de leiding van de uitvoering krijgt opgedragen. Dan heeft men wel een ontwerp op papier, maar van een bouwmeester, die nog weinig of zelfs dikwerf nog niets van eenige beteekenis heeft uitgevoerd en dus zelf niet door veel uitvoeren heeft geleerd zijne denkbeelden en gedachten in materialen om te zetten. Zelfs voor den meest talentvollen bouwmeester toch zijn jaren noodig van hard werken, zoeken en streven en van groote toewijding, om de materie zoodanig te beheerschen, dat eene hoogstaande uitvoering verkregen wordt, noodig voor elk werk, maar in het bijzonder voor zulke belangrijke werken als het hier geldt.
Aan een ontwerp alleen op teekening heeft men dus allerminst genoeg, de keuze zelf van den bouwmeester is voor den bouw van de hoogste waarde en beteekenis, de zekerheid moet daarbij bestaan, dat de groote sommen besteed worden voor een kunstwerk, dat niet alleen onder bekwame en beproefde deskundige leiding werd ontworpen, maar dat ook in dienzelfden geest kan worden uitgevoerd en dus aan hooge eischen zal beantwoorden. Ruimte-bepaling en begrip van verhouding, vorm en versiering, daarbij van zoo uitnemend belang, kunnen alleen door groote ervaring en bezonkenheid worden verkregen, terwijl het gewicht van de opdracht uitsluit, dat de bouw als proefwerk voor den bouwmeester dienst doet.

Resumeerende kan dus gesteld worden, dat aanwijzing van den bouwmeester door middel van het uitschrijven van een prijsvraag geen voldoenden waarborg geeft en dat de kans, om op die manier het beste van dezen tijd, zoowel uit practisch als uit schoonheidsoogpunt, te verkrijgen klein is, terwijl juist het groote belang van de gemeenschap, ook in de verre toekomst is, dat wèl het beste en schoonste verkregen wordt wat in eenig tijdperk te bereiken is, omdat deze voorname bouwwerken van onze tegenwoordige cultuur blijvende en sprekende getuigenis zullen moeten afleggen ook voor volgende geslachten. Daarom is niet in de eerste plaats van belang voor onze Gemeente het verkrijgen van een ontwerp op papier, zoowel voor het Raadhuis als voor de musea, maar het is de keuze van hen, die belast zullen worden met het maken van de ontwerpen, van hen dus van wie kan worden aangenomen, dat zij door hun tot stand gekomen werk, hun streven en hun arbeid getoond hebben in staat te zijn hunne gedachten en scheppingsgave in kunstwerken om te zetten en te verwezenlijken en daardoor het beste te geven wat in dezen tijd kan worden voortgebracht.
En nu is het niet moeilijk in dezen tijd aan te geven, wie voor de hierbedoelde beide werken als het ware van zelf als ontwerpers zijn aangewezen.
De bijzondere en voorname plaats, die ons kleine cultuurland in de internationale ontwikkeling der bouwkunst en der toegepaste kunsten heeft veroverd, is voornamelijk te danken aan het voortdurend streven en werken van enkele kunstenaars, die door gezonde en eigen begrippen omtrent vorm, ruimte en versiering aan hun werk een eigen en diepe beteekenis vermochten te geven.
Het zijn de dragers van eigen gedachten, die in een leven van toewijding aan hun kunst en de toepassing er van bereikt hebben, dat zij de materie beheerschen en elk voor zich de schoonheid van hunne werken niet ondergeschikt maken aan de door de praktijk gestelde eischen, terwijl zij toch, hoewel uitgaande dikwijls van dezelfde beginselen, geheel eigen en van elkaar verschillende opvattingen en karakters in hunne werken hebben vermogen uit te drukken en neer te leggen.
De bouwmeesters, die ik hier bedoel, het zijn Berlage en De Bazel.
Van hen toch kan met grond worden verwacht, dat de hierbedoelde monumentale bouwwerken, eenmaal tot stand gekomen naar hunne ontwerpen en onder hunne leiding, niet alleen zullen voldoen aan hooge, practische eischen, maar ook tot in verre toekomst de blijvende getuigenis zullen afleggen van het beste wat onze tijd op het gebied van bouw- en aanverwante kunsten heeft voortgebracht.
Het wil mij verder voorkomen, dat voor het ontwerpen van de museumgebouwen uiteraard *Berlage* het meest is aangewezen, daar deze de laatste jaren met de bijzondere studies voor den bouw van een aanzienlijk museumcomplex is werkzaam geweest, terwijl voor het Haagsche Raadhuis meer eigenaardig *De Bazel* op den voorgrond komt, in verband met zijn bekend ontwerp voor het Rotterdamsche Raadhuis.
Wat verder de wijze van werken aangaat, stel ik mij voor, dat de opdrachten voor bedoelde ontwerpen aan genoemde heeren worden verstrekt. Zijn de ontwerpen eenmaal gereed, dan worden deze aan den Raad medegedeeld en is publiciteit daarvan als vanzelf geboden.
De publieke opinie krijgt in dat stadium het recht, zich te uiten en keurt dan de Raad daarna de credieten goed, dan is de uitvoering er als het ware eene van de burgerij geworden; dan is niet door eene jury, maar door de vertegenwoordigers der burgerij zelve, de bouwmeester aangewezen en het ontwerp voor de uitvoering gekozen.
Wat betreft de verhouding van den bouwmeester tot de Gemeente, hieromtrent stel ik voor, dezen, wanneer eenmaal tot den bouw besloten wordt, te benoemen tot architect „tijdelijk toegevoegd voor den bouw van Musea of Raadhuis aan den Dienst van Gemeentewerken".
Wij hopen later op dit voorstel met toelichting terug te komen

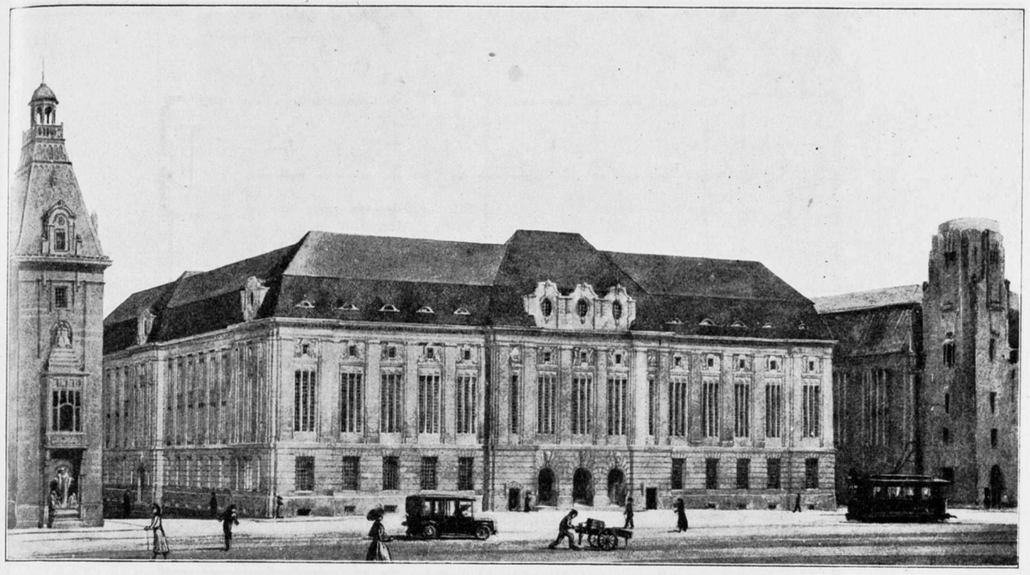

Perspectief Postkantoor, Rotterdam.

HET NIEUWE POST- EN TELEGRAAFGEBOUW TE ROTTERDAM.

De geweldige uitbreiding van den dienst van posterijen, telegrafie en telefoon, zal in de eerstvolgende jaren in ons land den bouw van nieuwe post- en telegraafgebouwen in de grootere steden noodig maken, waarbij in de eerste plaats in aanmerking zullen komen Amsterdam, waar eene belangrijke uitbreiding is ontworpen, Rotterdam, den Haag, Utrecht, Haarlem, Arnhem (telegraafkantoor), Leiden, 's-Hertogenbosch, Breda, Heerlen en waaronder het thans in aanbouw zijnde post- en telegraafkantoor te Rotterdam, waarvan hieronder eene korte beschrijving moge volgen.
Een der belangrijkste is, een gebouw, dat in oppervlak ruim drie maal zoo groot is als het bestaande gebouw aan het Beursplein en toch niet geacht kan worden te groot te zijn.
De indeeling van het gebouw geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen, de ligging der vertrekken ten opzichte van elkander is door de voorwaarden van den dienst aangegeven en geeft slechts in zoover eenige moeilijkheid doordat in tegenstelling met andere kantoorgebouwen een postkantoor tegelijk moet voldoen aan de behoeften van het publiek, dat het kantoor bezoekt, en aan de eischen der zeer uitgebreide expeditie.

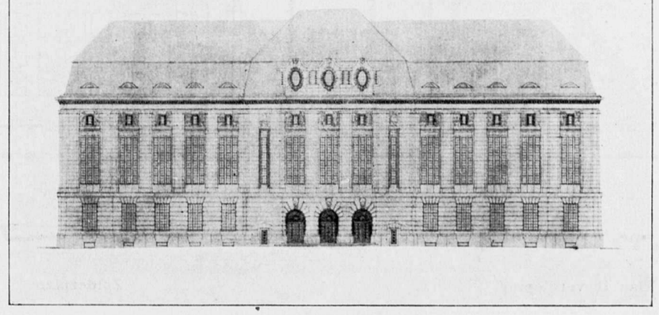

Gevel Postkantoor, Rotterdam.

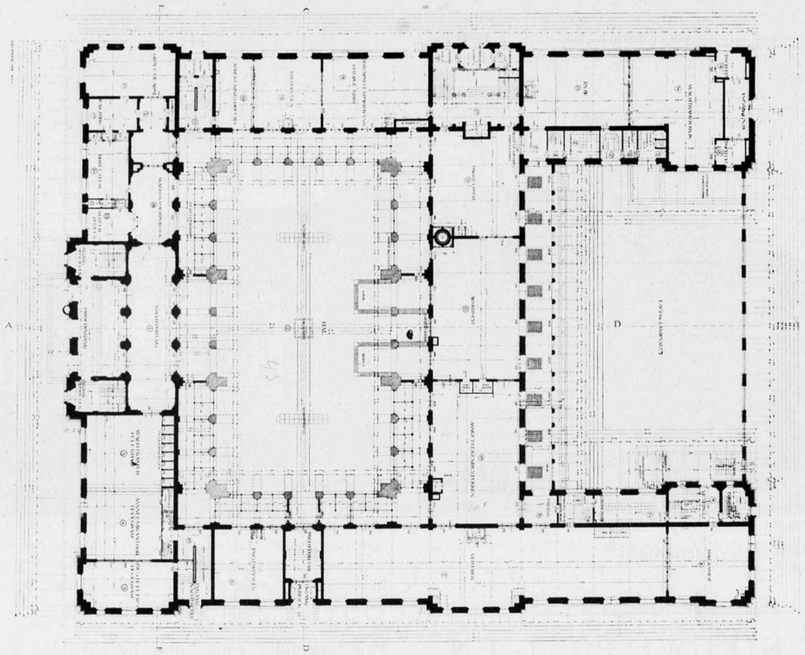

Plan gelijkvloers.

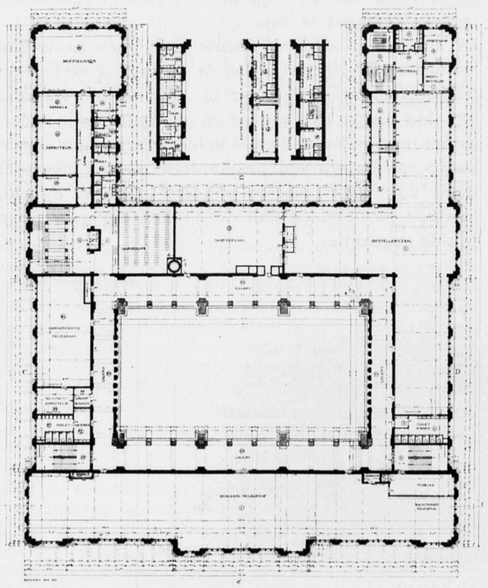

Plan 1e verdieping.

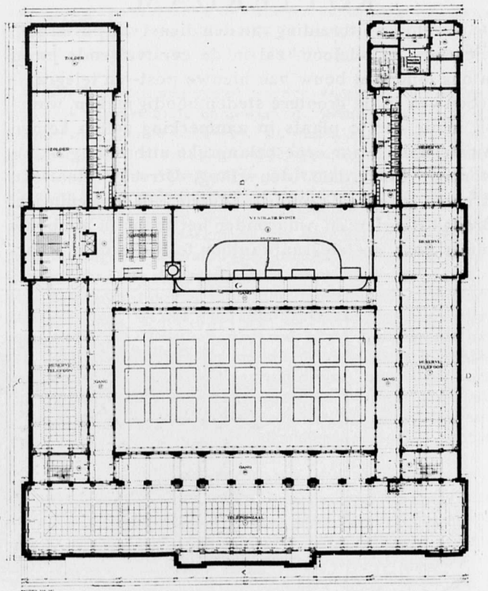

Zolderplan.

Postkantoor Rotterdam.

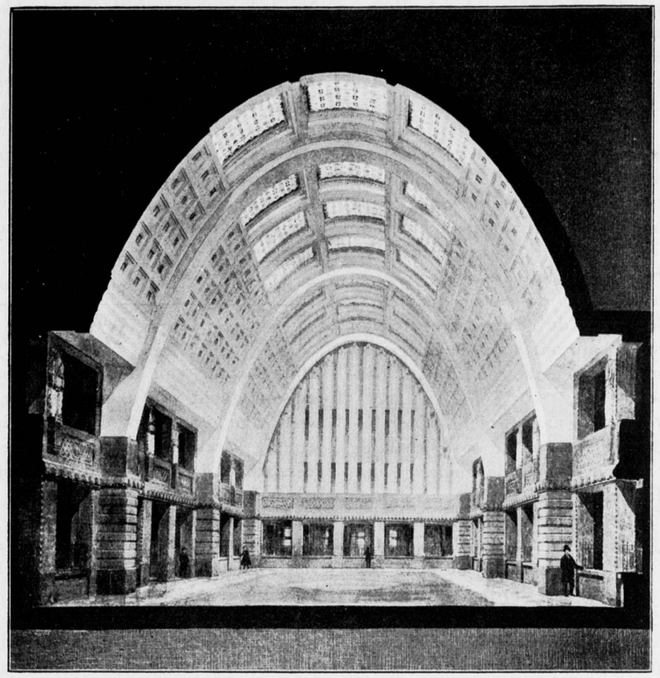

Perspectief Groote Hal.

Met het oog hierop wordt in de grootere kantoren in het buitenland de hal voor het publiek in den regel langs den voorgevel gelegd en daarachter de dienstvertrekken, die aan de achterzijde van buiten toegankelijk zijn.

Dit stelsel heeft het groote bezwaar, dat de vrij smalle langgerekte hal weinig overzichtelijk is en men naar het juiste loket in den regel moet zoeken.

In Rotterdam is, zooals hier altijd gebruikelijk geweest is, de hal centraal geplaatst, waarbij als onderscheid met vroegere gebouwen is op te merken, dat de personen, die de loketten bedienen in een open galerij rondom de hal geplaatst zijn, waardoor voor hen het bezwaar van tocht, dat zij steeds ondervinden, wanneer zij voor de bekende gewone loketluikjes geplaatst zijn, wordt voorkomen.

Uit de plattegronden, die hierbij zijn afgedrukt, kan verder de indeeling van het gebouw voldoende blijken.

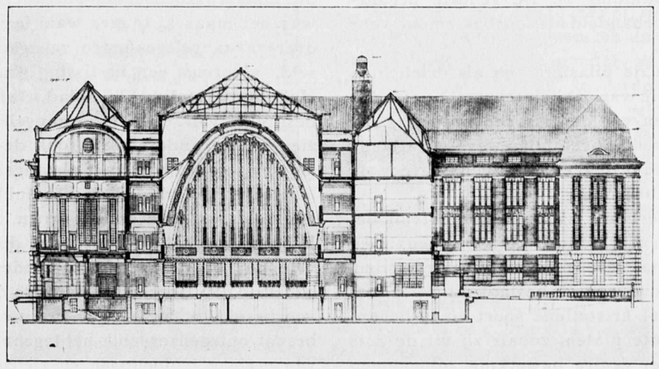

Doorsnede Postkantoor, Rotterdam.

In het sousterrain bevindt zich de stempelzaal, ruimten voor centrale verwarming en pneumatische inrichting, toiletten, bergruimten, rijwiel- en wagenbergplaatsen.
Op den beganen grond zijn de lokalen voor den postdienst rondom de hal geplaatst, de hoofdingang is aan de zijde van den Coolsingel, ter zijde daarvan liggen rechts het aanneemkantoor van de telegraaf, links de kantoren van de administratie. Een zijingang voor het publiek bevindt zich aan de zijde waar eerlang de Beurs zal verrijzen en aan de achterzijde is een afzonderlijke ingang voor de Rijksverzekeringsbank. Verder zijn er verschillende, afzonderlijke ingangen voor den dienst. Op de eerste verdieping ligt aan de voorzijde over de geheele breedte van het gebouw de groote seinzaal voor de telegrafie, die sterk verlicht moet zijn en daarom in den voorgevel duidelijk spreekt.
Voorts zijn op die verdieping aangebracht de administratielokalen van de telegrafie en de bestellerszalen en sorteerzalen voor den postdienst. Boven de seinzaal van de telegrafie, die eenige meters hooger is dan de overige lokalen en onder de groote telefoonzaal op de derde verdieping, die in de kap is ingebouwd en door bovenlicht is verlicht, bevindt zich eene lage tusschenverdieping, die gebruikt wordt voor de kabelverbindingen.
De groote lichtvlakken, die in de seinzaal voor de telegrafie noodig zijn, hebben in hoofdzaak de architectuur van de gevels bepaald.
De overschietende muurgedeelten moesten als pilasters worden behandeld, waarvoor ter verzwaring lisenen zijn geplaatst. Om duidelijk te toonen, dat deze lisenen slechts bedoeld zijn als muurverzwaringen op de plaatsen, wáár- en tot de hoogte, waarop deze noodig zijn, is het voorvlak van de architraaf van de kroonlijst met het voorvlak van de pilasters gelijk genomen en springen dus de lisenen daarbij voor. Hierdoor zal de indruk ontstaan, dat de kroonlijst bij het gevelvlak terugspringt, maar tegelijk ontstaat daarbij de indruk van gebondenheid, van samensnoering waarvan het vlechtmotief, waarmede het dragend profiel van de kroonlijst is versierd, de symbolische aanduiding is. De geheele beganegrondverdieping is behandeld als sousbassement, voor dezen pilasterbouw.
De ramen tusschen de pilasters zijn als drielichten behandeld, boven die van de telegraafzaal bevinden zich de kleine ramen van de tusschenverdieping, die met het sterk sprekende beeldhouwwerk, waarmede de overblijvende muurvlakken zijn behakt voor de groote ramen eene bekroning vormen.
De ramen in den onderbouw zijn als enkel lichtvlak behandeld om het oppervlak kleiner te kunnen doen zijn en dientengevolge een massiever muurvlak over te houden.
Het plint van den onderbouw bestaat uit Zweedsch graniet van een grof kristallijne soort en is behandeld als groote brute platen, zooals zij uit de rots zijn gekloofd, zonder eenige bewerking, uitgenomen een eenvoudig holprofiel aan de bovenzijde.

Verder zijn de gevels opgetrokken in Kirchheimer Muschelkalksteen met uitzondering van de ramen tusschen de pilasters in enkele gedeelten van de zijgevels en de gevels langs de binnenplaats, die gemetseld zijn van handvormsteen van goudbruine kleur met toepassing van eenig bouwaardewerk.
De daken zullen worden gedekt met zeer miskleurige donkerroode leipannen.
De raamopeningen worden alle voorzien van stalen ramen, de deuropeningen van gesmeed ijzeren hekken.

G. C. BREMER.

(Wordt vervolgd.)

„HET WEEKBLAD".

Het Bestuur van den B.N.A., dat door de ernstige ongesteldheid van den Redacteur, behalve de andere werkzaamheden ook de verzorging van het Bouwkundig Weekblad voor zijne rekening had gekregen, verzocht mij de geregelde verschijning van dit orgaan tijdelijk op mij te willen nemen.
De omstandigheden betreurende, waaronder dit verzoek werd gedaan, gaan in de eerste plaats mijne beste wenschen tot den Heer J. P. Mieras voor zijn spoedig en algeheel herstel.
Daar het als een plicht dringt, dat ieder bondslid zijn krachten, zooveel als in zijn vermogen is, ten dienste van het vaklichaam stelt, hetgeen des te noodzakelijker moet geacht worden in moeilijke omstandigheden, zoo wilde ik gaarne aan het verzoek van het bestuur voldoen, met te trachten, ten minste zijne leden voor deze zorg te vrijwaren, doch natuurlijk onder stilzwijgend beding, van de grootst mogelijke medewerking der vakgenooten.
Maar tevens, kennis nemende van de stukken en de bescheiden kwam de vraag bij mij op of het Weekblad op denzelfden voet moet worden voortgezet?
Door deze bijzondere omstandigheden, loop ik wellicht de besprekingen vooruit die daaromtrent, na het aannemen van het Huishoudelijk Reglement bij de benoeming der Nieuwe Redactie Commissie zullen gevoerd worden, doch dit is niet heel erg, want op de laatste Algemeene Vergadering van 10 Mei j.l. was het maar al te zeer waar te nemen, dat te weinig over vakaangelegenheden van gedachten was gewisseld, alvorens een beslissing genomen kon worden.
Het Bouwkundig Weekblad, zal dan, behalve het bespreken van aesthetische aangelegenheden; het doen zien van elkanders werk, ook de algemeene tribune moeten worden van de vakaangelegenheden, die, de laatste vergadering deed het duidelijk uitkomen, een rijk veld van vele onderwerpen vóór zich heeft.
Behalve nog het voordeel, dat de besprekingen, van vele der op de agenda komende punten eener vergadering, op deze wijze beter en deugdelijker worden voorbereid, waardoor de discussies bekort worden, brengt ontegenzeggelijk het tegenover elkander stellen van eerlijke bedoelingen en zienswijze, een nauweren band onder de kinderen van een huis.

De vergadering van 10 Mei gaf mij de gelegenheid, hieromtrent met verschillende leden van gedachten te wisselen. Ik vond hier verschillende opinies. De krachtigst uitgesproken was deze, dat het Weekblad een luxe artikel was, waardoor de huishouding van den B.N.A. veel te duur werd gemaakt. Daar tegenover was de, niet minder overtuigende gedachte, dat, wil de B.N.A daadkrachtig werken, zijn orgaan onmisbaar is, en na uitbreiding en verbetering, zal dit moeten worden, het propagandamiddel, waardoor de goede principes van den B.N.A. algemeene erkenning en waardeering ondervinden.
Dat door mij deze laatste zienswijze wordt gedeeld, is onnoodig hieraan toe te voegen. Wij behoeven niet heel ver rond ons te zien, om tot de overtuiging te komen, dat een lichaam, dat zijn orgaan afschaft zich spoedig geïsoleerd voelt, (al is het dat dan ook niet) en stappen in verschillende richtingen doet om weder te komen tot uiting en verspreiding van zijn grondbeginselen.
Maar een voorname factor is de verzorging en de belangrijkheid van den inhoud. Dit laatste nu hebben de vakgenooten zelf in de hand. Zij kunnen hun vrachten aandragen, indien zij weten, dat zij bezorgd worden daar waar zij geadresseerd zijn. En de „vrachtkar" zelf? Zij zal nog dikwijls gaan over zeer oneffen wegen. Het gewicht der lading zal veel uiteenloopen, doch als de wagen sterk geweten wordt en secuur, zoodat de zwaarste maar ook de meest fragile paketten hem kunnen worden toevertrouwd, dan zal er van het orgaan een onweerstaanbare kracht kunnen uitgaan, en dat moet!

12 Mei '19.

JOH. D. LOOYEN.

CENTRALE VERWARMING, EN DE AESTHETIEK VAN HET INTERIEUR.

Onze tijd staat wel meer dan eenig andere, in het teeken van *Centralisatie*. Men moge al spreken van de Eeuw van het „Papier", en van het „Crediet", van het „Kind", van de „Vrouw" en zelfs van de eeuw van 't Bolsjewisme, — al deze objecten zouden niet bijzonder de algemeene aandacht kunnen trekken en een tijd vasthouden, indien er niet het orgaan in den mensch groeiende was, om de *Centralisatie*, als middel om tot een zeker doel te komen, te waardeeren. Massa-bouw, massa-in- en verkoop, massa-staking, massa-macht ieder voelt en weet de beteekenis van van het woord en het begrip *massa*. En zoo als velen zich geven, zoodra ze *meenen* dat de *massa* het eischt, al zouden ze, minder onder de suggestie van *het beeld* levende, kunnen weten dat slechts karikaturen hen betooveren, — zoo bukken nogmaals velen zich voor massaproductie en massabouw — al kunnen zij zeer goed zien dat na deze Eeuw van „Centralisatie" het eeuwig menschelijke, dat is het *„Individueele"* weer haar rechten zal hernemen.
Is het nu goed op dit laatste onze gedachten te spitsen — of eischt zelf- — en gemeenschapsbelang in den maalstroom der massavergoding mee te gaan?
Evenals alles relatief goed en relatief af te keuren is, al naar den maatstaf dien men bezigt, zoo schijnt ook in dit opzicht de bestreving van het *Evenwicht* loonend.
Als de haard in mijn huiskamer van voldoende afmetingen is, en de temparatuur buiten niet àl te laag, den zet ik gaarne de deuren van de aangrenzende kamer open, — dan worden beide vertrekken met één kachel verwarmd. Als ik door éénmaal per dag te laten pompen, goed drinkwater naar een reservoir kan brengen, en het vervoer door eene leiding in verschillende vertrekken verdeelen, zoodat in elk slechts een kraan te openen is door wie van het zuivere vocht wil genieten, dan voorkom ik arbeids-, tijd- en materiaalverlies, en ik ben gehouden, als redelijk, als denkend „kudde dier", zulks te doen. Als ik in deze tegenwoordig veelszins wankele maatschappij de rechten van den architect dikwijls kwalijk erkend zie, dan schijnt het mij gewenscht dat allen die te avond of te morgen aan dat gevaar kunnen blootstaan zich bijeenvoegen en in Centralisatie kracht vinden.
Zoo is bijeenvoeging — Centralisatie, in velerlei opzicht een macht, die, terechtertijd aangevoerd, individu en gemeenschap ten goede moet komen.
Ieder kent, na de laatste beide winters, de ongerieflijkheden van eene verwarming met kachels of haarden.
Wie al mocht meenen dat in normale tijden, als wij dus „Anthracit" naar behoefte konden bekomen, een kachel meer of minder te stoken geen bezwaar oplevert, hij zal thans toch moeten erkennen dat de zorgen welke de huisvrouw daarvoor te dragen gegeven werden niet heelemaal te negeeren zijn. Hoe genoeglijk het ook zijn moge, en hoe steeds en overal te verkiezen, een open haardvuur als warmtebron te stoken, ieder zal toegeven dat zij naast veel tijd, veel geld kost, ook al is het hout minder duur dan dit laatste jaar.
Maar boven alles weet elk dat het stoken van kachels of haarden voor openbare, of liever voor *grootere* gebouwen, een verlies van materiaal en arbeidsloon met zich brengt dat nimmer en nergens te verantwoorden is of zelfs te verdedigen. Want wat voor elke zuinige huisvrouw geldt, is nog sterker van toepassing voor degene die grootere en openbare gebouwen beheert: — alle overbodige arbeid, elk onnoodig verbruik van materiaal moet vermeden, en alle *centralisatie* van kracht zoowel als van *warmte* moet toegepast waar het maar even mogelijk is.

Nu deze wetenschap voortdurend meer gemeen wordt aan alle architecten, en het zich laat aanzien dat ook de bewoners of gebruikers van woonhuizen of andere gebouwen er meer dan vroeger mee zullen rekenen, is het verheugend dat de fabrikanten, welke zich op centrale verwarming toeleggen, voor de aesthetische

*) De hierbij afgedrukte cliché's zijn welwillend afgestaan door de firma Braat te Delft.

Vereeniging „Hofwijck".

De vereeniging „Hofwyck" hield Maandag te Voorburg onder leiding van dr. Hofstede de Groot hare jaarvergadering. Het aftredende bestuur, de heeren dr. C. Hofstede de Groot, C. J. M. Wertheim en dr. H. E. van Gelder, werd herkozen, ook de restauratie-commissie, bestaande uit genoemde drie heeren en de heeren A. Labouchere, dr. S. Muller Fzn. en M. A. de Zwart. De secretaris bracht daarna het jaarverslag uit. Het aantal begunstigers is weder wat gestegen, maar de middelen der Vereeniging vloeien nog te traag. Dit bleek, behalve uit het verslag van den penningmeester, uit de uiteenzetting door den heer Labouchere en door den architect der vereeniging, den heer van der Kloot Meyburg gegeven. Deze is de volgende. Men heeft gedurende het jaar 1918 en de eerste maanden van 1919 de vier gevels van het buitenverblijf van Constantijn en Christiaan Huygens in den ouden staat teruggebracht, behoudens den hoofdingang; het onderzoek naar gegevens over deze en de eigenaardige valbrug, die Huygens in zijn gedicht „Hofwyck" beschrijft, is namelijk nog niet afgeloopen en dat moet men eerst afwachten; vooral daar men hoop heeft dat er nog oude teekeningen van dat huis voor den dag zullen komen. In den tuin zijn de groote slooten gegraven, de walbekanten van den vijver zijn hersteld, zoodat het huis, vooral nu de oude ramen hersteld zijn en met in lood gevatte ruitjes zijn gedicht, reeds een heel wat beter indruk maakt. Maar er is veel te doen; het dak, de schoorsteen, de heele binnenbetimmering de tuinbeplanting, dat alles moet nog worden hersteld. Dat zal heel wat geld kosten, en de kas was bijna ledig.
Het bestuur stelde dan ook voor om, in afwachting van nieuwen steun en bijdragen, de restauratie stil te leggen. Dit zal mogelijk zijn zonder dat het tot nu verrichte werk schade lijdt, maar het besluit blijft toch een droevige noodzakelijkheid.

Sociaal Technische Vereeniging van democratische ingenieurs en architecten.

In de dezer dagen te Amsterdam gehouden jaarvergadering van bovengenoemde vereeniging had, naar gemeld wordt, eene bestuursverkiezing plaats, waardoor eenige wijziging in de samenstelling van het bestuur is gekomen.
De heeren Ir. J. W. Albarda en dr. Ir. J. van Hettinga Tromp zijn afgetreden en konden zich niet herkiesbaar stellen. In hunne plaats werden gekozen de heeren Ir. J. Goudriaan Jr. te Amsterdam en Ir. S. P. J. van Hoogstraten te 's-Gravenhage. De voorzitter, Ir. P. Bakker Schut, werd als zoodanig herkozen. Ten gevolge van verwisseling van enkele bestuursfuncties is thans de samenstelling van het bestuur als volgt: Ir. P. Bakker Schut, voorzitter; Ir. S. P. J. van Hoogstraten, secretaris; Ir. J. Goudriaan Jr., penningmeester; Ir. A. Keppler, bibliothecaris; Ir. W. C. van Manen, 2de secretaris.

Na de vergadering, waarin verschillende zaken van huishoudelijken aard werden geregeld, brachten de leden een bezoek aan het Hygiënisch Instituut, welke inrichting door hen werd bezichtigd onder leiding van den hoogleeraar prof. R. H. Sallet. Deze gaf een zeer uitvoerige toelichting tot de indeeling van het gebouw, de inrichting van het onderwijs, de leermiddelen, grafieken en verzamelingen op het gebied der hygiëne.

Rijksbureau monumentenzorg.

Bij K. B. is benoemd tot opz.-teekenaar b. h. Rijksbur. v. d. monumentenzorg, J. P. A. Antonietti, thans bouwk. id. bij dat bureau.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Klei. XI Jaargang. No. 8. 1 Mei 1919.
In een artikel, De achturige werkdag op de Steenfabrieken, komt o.a. voor: „Verschillende steenovens liggen nog stil, daar men vreest, dat bij doorvoering van den 8-urigen werkdag, het bedrijf niet gaande zal zijn te houden. Verder valt nog te zeggen, dat de algemeene invoering van den acht-urigen werkdag onder de tegenwoordige toestanden slechts eene verergering beteekent van het over Duitschland gekomen noodlot.
Het blad geeft verder ambtenaarswoningen te Tilburg door architect Alb. Kool, Utrecht.

T. G., Technisch Gemeenteblad. Mei 1919. 5e Jaargang No. 2.
Een belangrijk artikel van den Onder-Directeur van P. W. getiteld: Aesthetische verzorging bij en tijdens de uitvoering van Gemeentelijke uitbreidingsplannen. Hierin is opgenomen het Rapport van de Aesthetische Commissie van „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, om het te bestrijden. Behalve dat de schrijver zich door dit rapport zag teleurgesteld, speciaal wat de laatste alinea betreft en komt krachtig op tegen een der voorstellen uit het rapport, volgens welk faciliteiten op zaken-gebied zouden moeten verleend worden. Met waardeering voor den arbeid der Commissie wijst de schrijver op de wenschelijkheid de B. N. A. haar werk zou voortzetten.
Nadat in den 3den jaargang de uitbreidingsplannen van Heer (Limburg) in Tilburg zijn behandeld, wordt in dit nummer begonnen de Memorie van Toelichting van B. en W. behoorende bij het Ontwerp-Berlage voor het Amsterdamsche Uitbreidingsplan. A. W. C. Dwars wijst op de wijzigingen, die de gemeente Amsterdam gemeend heeft te moeten aanbrengen in de Gewapend-Betonvoorschriften 1918 van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en meent dat er nog veel van 's lands kant is te verwachten, als Gewapend-Betonvoorschriften voor stadsgedeelten als omtrek Dam, omtrek Leidscheplein, enz.
„Zoolang er modder is in Holland zal ieder immers doen, waarin hij trek heeft? Wie volgt?"

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF :: || Redacteur: J. P. MIERAS || Tijd. Redacteur: J. D. LOOYEN, Bachmanstraat 34, den Haag. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam :: :: Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage :: :: :: :: :: :: :: :: :: ::

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. :: :: :: :: ::

40STE JAARGANG. = 24 MEI 1919. = No. 21.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Museum- en Raadhuisplannen te 's-Gravenhage, door Joh. D. Looyen. — Het nieuwe Post- en Telegraafgebouw te Rotterdam, door G. C. Bremer (vervolg en slot). — Oude gevel te Zutphen, door J. Gimberg. — De Alkmaarsche Victorie!!, door J. L. — Ingezonden, door G. de Graeff. — Haagsche Kunstkring. — De anonieme architecten en het grondwerk in Watergraafsmeer. — Ontvangen Tijdschriften.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Particuliere architecten voor bouwwerken in het belang der Volkshuisvesting.

In antwoord op een schrijven van het Bestuur van 17 October 1918, waarin er op werd aangedrongen om bouwwerken in het belang der Volkshuisvesting op te dragen aan particuliere architecten, mocht het Bestuur het volgend schrijven van het Gemeentebestuur ontvangen:

Aan
het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
p/a Marnixstraat 402, Alhier.

Wij hebben nog te beantwoorden Uw hierneven vermeld schrijven, waarin U er op aandringt, dat de Gemeente bij het ontwerpen en uitvoeren van bouwwerken, door haar ondernomen in het belang der Volkshuisvesting, gebruik zal maken van de diensten van particuliere architecten.
Naar aanleiding hiervan hebben wij de eer U het volgende te berichten.
De Gemeente is bezig met uitvoering te geven aan een plan tot het in het belang der Volkshuisvesting oprichten van 3500 gemeentewoningen.
Voor het ontwerpen van het overgroot gedeelte van deze woningen, ten bedrage van ± 2700, waarvan de bouwkosten in het midden van het vorige jaar globaal werden geschat op 12 millioen gulden, en vormende drie complexen, t. w. in den Buiksloterham, de Polanenbuurt en de Transvaalbuurt, s de hulp ingeroepen van particuliere architecten. Het complex in de Buiksloterham is ontworpen door den heer Van der Pek, dat in de Polanenbuurt door den heer De Bazel en dat in de Transvaalbuurt door de heeren Gratama en Versteeg.
De rest der gemeentewoningen, tot welker oprichting, zooals boven werd vermeld, is besloten, zoomede mogelijk verder te stichten complexen van deze woningen, zullen naar het de bedoeling is, worden ontworpen en gebouwd door den Dienst der Publieke Werken, nadat de Woningdienst de typen der woningen heeft aangegeven.
Wat den woningbouw aangaat, die met behulp van den financieelen steun der Gemeente in het belang der Volkshuisvesting door de verschillende hier ter stede werkzame woningwetvereenigingen is en wordt gesticht, zoo is en wordt bij al deze bouwwerken van de diensten van particuliere architecten gebruik gemaakt.
Dat deze bouw een zeer groot aantal woningen omvat, moge uit de volgende globale cijfers blijken.
Tot heden zijn gebouwd en in exploitatie genomen ± 5400 woningen.
In aanbouw zijn ± 1100 woningen.
Zoover voorbereid, dat zeer binnenkort de bouw kan aanvangen, zijn ± 1650 woningen.
In een reeds vergevorderd stadium van voorbereiding verkeeren voorts nog 2570 woningen, terwijl verder plannen bestaan voor de oprichting in verschillende deelen der Gemeente van nog ± 6500 woningen.
Uit al deze cijfers moge U blijken, dat, wat de Gemeente Amsterdam betreft, reeds in een zeer ruime mate wordt tegemoetgekomen aan den wensch, uitgedrukt in Uw hierneven genoemd schrijven.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam,
(w. g.) TELLEGEN.
De Secretaris,
Amsterdam, 13 Mei 1919. (w. g.) FALKENBURG.

Instelling van een Woningraad.

Ingediend is een wetsontwerp om het eerste lid van artikel 35 der Woningwet te lezen als volgt: „1. Ter voorlichting van de Regeering bij de behandeling van de belangen der volkshuisvesting wordt een Woningraad ingesteld, welks taak en samenstelling bij algemeenen maatregel van bestuur worden geregeld".
Artikel 35 der Woningwet — aldus de Regeering in de toelichting — d. aagt aan het College van Bijstand in de eerste plaats en met zooveel woorden op het onderzoek van aanvragen om voorschotten en bijdragen en het toezicht op het

richtig gebruik daarvan. De woningwetgever heeft zich waarschijnlijk niet kunnen voorstellen, dat de toepassing van de financieele afdeelingen van de Woningwet een zoo groote vlucht zou nemen als zij in de laatste jaren gekregen heeft. De Minister van Arbeid zet uiteen welke uitgebreide werkzaamheden van het College van Bijstand gevergd worden. In de maatschappij vooraanstaande mannen als in het college zitting hebben, hebben echter beter te doen, dan zich met die zaken onledig te houden. Op de bekwaamheid en de toewijding van de leden van het college moet voor betere en meer noodzakelijke dingen een beroep gedaan worden. Daartoe is in dit geval aanleiding. Zooals in § 3 van de Memorie van Toelichting op de Gezondheidswet is opgemerkt, is er behoefte aan voorlichting over het economisch element in de volkshuisvesting. De bijdragen huurpolitiek van het Rijk, de invloed op de grondpolitiek der gemeenten en op de uitbreiding der steden, de voorlichting daarover ter vorming van betere inzichten, — dat alles vormt een taak waarvoor de krachten van de bekwaamsten noodig zijn. Weliswaar laat het eerste lid van art. 35 de mogelijkheid, dat het college bij algemeenen maatregel met andere werkzaamheden worde belast, maar het zou de grenzen van betamelijkheid overschrijden, indien aan een zoo overbelast college nog moeilijke vraagstukken ter behandeling werden gegeven. Toch is het noodig, dat de vraagstukken voor de Regeering worden toegelicht. De Regeering meent, op grond van het voorgaande dat de taak, die het college met zooveel woorden is opgedragen, moet worden overgebracht naar het departement van arbeid, maar dat het college, eenigszins uitgebreid tot een Woningraad, moet worden belast met de voorlichting over de moeilijke vragen, die zich bij herhaling voordoen. Het zal daartoe moeten worden aangevuld met enkele deskundigen op het gebied van het economisch leven.

De woningnood te Amsterdam.

Het departement Amsterdam van de Maatschappij van Nijverheid houdt een ledenvergadering op Maandag 19 dezer te 8 uur in de „Industrieele Club", waar o. m. in behandeling zal komen het rapport, in zake den woningbouw in Amsterdam, uitgebracht door het Departement, samengesteld door de heeren W. van den Berg, Z. Gulden, J. C. E. van Lynden (rapporteur).

Na te hebben geconstateerd dat er te Amsterdam in hooge mate gebrek aan goede arbeiderswoningen bestaat, wordt gezegd dat hierin op verschillende wijzen — doch slechts onvoldoende — wordt voorzien, en wel:

1o. Door Vereenigings- (en Stichtings-) bouw.
2o. Door gemeentelijken bouw, welke is te splitsen in:
2a. Bouw van arbeiderswoningen in uitvoering bij Publieke Werken.
2b. Bouw van semi-permanente en noodwoningen.
3o. Door particulieren bouw, welke is te splitsen in:
3a. Bouw door particuliere ondernemingen ter voorziening in behoefte van eigen personeel.
3b. Bouw door particulieren, welke zich hiermede en hierdoor, een eigen bestaan verschaffen.

In de gevallen 1o. en 2o. wordt van Regeeringssteun gebruik gemaakt.

Door de gemeente Amsterdam wordt medewerking verleend door het verkrijgbaar stellen van grond in erfpacht, waarbij het canon (als regel) wordt berekend op basis van den gemiddelden kostenden prijs.

Ten opzichte van den bouw van permanente woningen zijn, zeer terecht geen wijzigingen van de bestaande voorschriften toegestaan. Wat den bouw van semi-permanente en noodwoningen betreft, is dit wel het geval.

Vraag 5: „Worden in de gemeente, waar goed gelegen industrieterreinen worden beschikbaar gesteld, deze terreinen afgewisseld door terreinen voor woningbouw? wordt aldus bea twoord:

Tot omstreeks 1906 werden vrijwel willekeurig terreinen aangewezen, en voor de vestiging voor de industrieele ondernemingen èn voor de stichting van arbeiderswoning-wijken.

Een systematisch verband tusschen beide kon men voor het eerst bespeuren bij de stichting van de arbeiderswijk aan de overzijde van het IJ, waar, bij de situatie rekening gehouden is met de ligging der fabrieken.

Waar de gemeente het arbeidersvraagstuk spoedig nog krachtiger ter hand zal moeten nemen en dit zal moeten doen ook in verband met annexatie- en uitbreidingsplannen, waarbij ten volle de aandacht zal moeten worden geschonken aan de belangen van nijverheid en handel, is het noodzakelijk dat samenwerking worde verkregen tusschen het Gemeentebestuur en het bestuur van het Departement van Amsterdam van de Mij. van Nijverheid, èn wat betreft de aanwijzing van industrieterreinen èn wat betreft de afwisselend daarbij gelegen ruime en vroolijke arbeiderswoning-wijken.

Als voornaamste algemeene oorzaken van het ontstaan tekort meer speciaal in onze hoofdstad, noemt het rapport: 1o. de industrieele ontwikkeling van onze groote steden en 2o. de vorming en ontwikkeling van een eigenlijken arbeiders-stand. Was van eerstgenoemde oorzaak een aanzienlijke stijging van de totale bevolking het gevolg, de tweede oorzaak maakte, dat geheel andere behoeften ontstonden, andere eischen werden gesteld.

Voegt men hierbij de zich sneller en sneller wijzigende opvattingen inzake hygiëne e.a., waardoor o.m. in 1902 de Woningwet tot stand kwam en geleidelijk een groot aantal woningen werden onbewoonbaar verklaard en gesloopt, terwijl door de zoogenaamde „cityvorming" tal van woningen en woningcomplexen vielen, om plaats te maken voor banken en kantoren, dan zal het duidelijk zijn, dat slechts een steeds stijgende bouw aan de toenemende behoefte kan voldoen. Reeds vóór 1914 was echter die toeneming allesbehalve voldoende; ten gevolge van den oorlog en de geweldige stijging in de prijzen van bouwmaterialen nam de arbeiderswoningnood steeds geweldiger afmetingen aan, en thans kan men spreken van een gevaar, dat niet alleen onzen volksgeest en onze volksgezondheid, maar ook onze nijverheid bedreigt.

Tentoonstelling Bond Heemschut.

De tentoonstelling, ter gelegenheid van de Algemeene Vergadering in het Stedelijk Museum te Amsterdam gehouden, was van 20 tot en met 23 Mei kosteloos te bezichtigen voor leden van bij den Bond aangesloten Vereenigingen en voor buitengewone leden van den Bond Heemschut.

De officieele opening voor het publiek zal plaats vinden op Zaterdag 24 Mei des namiddags 2½ uur.

Opzichters Gemeentewerken Medan.

Op verzoek van den Heer Directeur der Gemeentewerken van Medan (Oostkust van Sumatra) vestigen wij gaarne de aandacht op de advertentie in dit nummer. Vermoedelijk vertrekt de volgende maand de Adjunct-Directeur der Gemeentewerken van Medan met verlof naar Holland en kan deze dan zoonoodig nadere inlichtingen aan de daar gesolliciteerd hebbende opzichters geven.

Intusschen zullen alle sollicitatiestukken, waarvoor men dus geen origineelen gelieve in te zenden, dadelijk naar Indië gezonden worden.

MUSEUM- EN RAADHUISPLANNEN TE 's-GRAVENHAGE.

De beide voorstellen door B. en W. van 's-Gravenhage aan den Raad gedaan en wel:

1o. het aanwijzen van het terrein aan de Stadhouderslaan als museumterreinen en

2o. het opdragen aan Dr. H. P. Berlage, de vervaardiging van het vóórontwerp der te stichten museumcomplexen en aan architect K. P. C. de Bazel het maken van een voorontwerp voor het nieuwe Raadhuis aan Spui en Nieuwe Verkeersweg;

hebben wij om hunne belangrijkheid met de nota van den Wethouder J. Jurriaan Kok in haar geheel afgedrukt in ons vorige nummer. Wij hebben tevens dit voorstel met opgewektheid begroet, omdat het Gemeentebestuur van Den Haag hierdoor een helder inzicht heeft getoond en na rijp overleg, hetgeen uit de nota van den Wethouder blijkt, de verantwoordelijkheid op zich heeft genomen, van de eigen keuze der Bouwmeesters.

De ondervinding elders opgedaan, met het toepassen van het prijsvraag-systeem en hetgeen er buitenom geschiedt, hebben B. en W. afgeschrikt, hiertoe over te gaan en zoodoende bleef de eenige weg open: een directe keuze te doen.

In het algemeen kan eene directe opdracht van dergelijke monumentale gebouwen veel stof tot ontevredenheid opwerpen en dit hebben de bestuurders van Den Haag ook terdege onder de oogen gezien, zoodat zij zeer voorzichtig en delicaat hunne keuze hebben gedaan en zeker zullen er maar weinig vakgenooten zijn, die tegen het voorstel van B. en W. iets in te brengen hebben. Zij hebben naar die architecten gezocht, die niet in de eerste plaats de materieele zijde van de opdracht naar voren brengen, doch die bewezen hebben den idieelen kant van het vak als richtsnoer te nemen en uit deze hebben zij de mannen gekozen met langdurige practijk, die naar hun inzicht in staat zijn hun idealen in materiaal ten uitvoer te brengen; de Idealen van een Architectuur uit dezen tijd gegroeid, die als blijvende kenteekenen van onzen tijd zullen voortbestaan. Met de keuze van Dr. Berlage en K. P. C. de Bazel hebben zij getoond een open oog te hebben voor het tegenwoordig zoeken en streven van gezonde architectuur oplossingen. Wij hopen dan ook dat wij binnen kort onze collega's mogen gelukwenschen als de Gemeenteraad, zijn goedkeuring aan het voorstel heeft gehecht.

De nota van den Wethouder Jurriaan Kok is een pleidooi tegen het prijsvraag-systeem. — Dit pleidooi was hier wel overbodig, doch bovendien, gevaarlijk ten opzichte van het scheppen van precedenten.

Niet iedere Gemeente heeft een bestuur, dat onbevangen en buiten invloeden om, zijne keuze kan stellen en dan kan er in een directe opdracht even veel gevaar steken als in al de bezwaren in de nota genoemd tegen prijsvragen. Bovendien zijn de bezwaren sterker naar voren gebracht dan de voordeelen en niet de gevallen genoemd waarin ten slotte het prijsvraagsysteem de voorkeur verdient boven eene directe keuze, al zijn die bij dit voorstel van het Haagsche Gemeente Bestuur niet van toepassing. Het geheel wegcijferen in de nota van het Ideeën prijsvraag systeem onder protectoraat der *P. P. C.* is bovendien eene leegte, waaruit verkeerde gevolgtrekkingen kunnen gemaakt worden, en we zouden gaarne van de zijden der magistraten, nu alle systemen haast wel genoemd zijn, ook het hoog gewaarde oordeel over deze meer en meer toegepaste wijze van prijsvragen vernomen hebben.

Waar wij ons verheugen in het voorstel van B. en W. van den Haag stellen wij ons voor ieder volgend geval afzonderlijk te blijven beschouwen, daar het ons niet juist voorkomt het vóór en tegen van directe opdrachten of van het uitschrijven van prijsvragen te voren en in het algemeen vast te stellen, hetgeen te veel verband houdt met de plaatselijke toestanden afzonderlijk en de eventueel gedane keuze.

JOH. D. LOOYEN.

HET NIEUWE POST- EN TELEGRAAFGEBOUW TE ROTTERDAM.

(Vervolg en slot.)

Bijzondere vermelding verdient het beeldhouwwerk in de gevels, dat ontworpen is door den beeldhouwer van Lunteren, die een duidelijk begrip toont te hebben van de functie van het beeldhouwwerk in de architectuur. Geven de massief bewerkte sluitsteenen van de ingangsbogen slechts eene accentueering van eenige belangrijke punten, het beeldhouwwerk boven de groote ramen in den voorgevel beoogt vooral eene verlevendiging van de architectuur door een krachtige schaduwwerking, die in harmonie blijft met de lijnen van het gebouw. Hoewel het beeldhouwwerk eenigszins symbolisch is opgevat, gevende eene voorstelling van de verschillende wereld-deelen, de elementen en de middelen van verkeer is deze symboliek ter vermijding van te naturalistische vormen zeer vaag aangeduid en zijn de standen van de figuren groot en rustig gehouden.

Het inwendige van het gebouw is in hoofdzaak als dienstgebouw zakelijk behandeld; alleen is iets meer werk gemaakt van de ruimten, die door het publiek worden bezocht. In de voorvestibule zijn de wanden bekleed met dezelfde materialen, waarin de gevels zijn uitgevoerd, met dit onderscheid, dat de steen daar gepolijst zal worden toegepast, waardoor de de fraaier structuur duidelijk zichtbaar wordt. De groote hal zal geheel samengesteld worden in gewapend beton. De constructie bestaat in hoofdzaak uit 4 geheel vrijstaande ellipsbogen met eene spanning van 20 M. en eene hoogte in den top van 22.5 M. Op

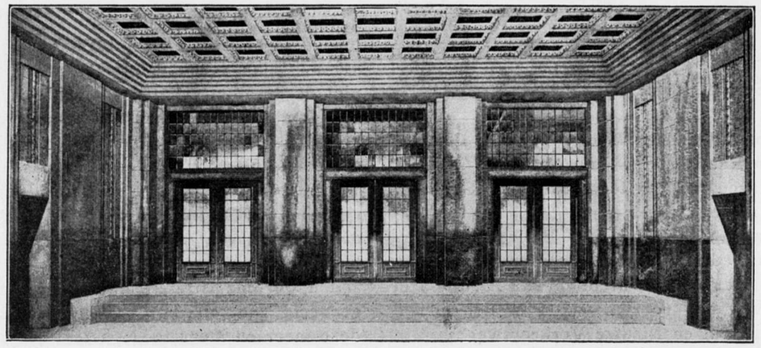

Postkantoor Rotterdam, Vestibule.

9.5 M. hoogte worden deze bogen verbonden door een zwaren langsbalk, waarop de tusschenbogen rusten, die door een langsverband van 4 balken aan de hoofdbogen gekoppeld zijn. De onderste gewelfvelden worden gevuld met eene cassettenverdeeling, de overige met kristalglas.

Voor den vorm van de bogen is de ellipslijn gekozen, die het gebruik van een betrekkelijk geringe hoeveelheid ijzer toelaat.

De galerijen en de tusschensteunpunten zijn bekleed met een donkerkleurige grès, waarin ook de ommanteling van de benedeneinden der hoofdbogen is gedacht. De beide kopwanden moeten zoodanig worden geconstrueerd, dat de hoofdbogen geheel worden vrijgelaten. Ter aanduiding van deze gedachte hebben zij een sterk sprekende verticale verdeeling gekregen. De verdeelende pilasters eindigen onder den boog in een ornamentvorm, de tusschenvullingen worden bekleed met sectiel.

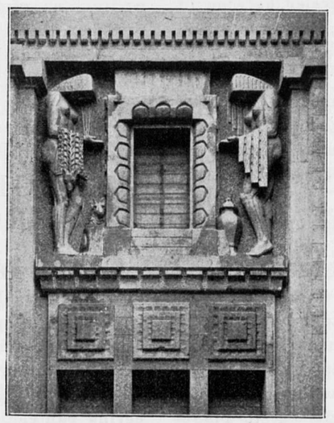

Raambekroning. Postkantoor Rotterdam. Beeldhouwer van Lunteren.

Van de technische installatiën is het belangrijkst, de centrale verwarming, die gedeeltelijk door verwarmde lucht gedeeltelijk door warm water zal plaats hebben. De groote hal zal geventileerd worden door lucht, die door een luchtrooster boven de bekapping wordt binnengezogen en door openingen in het plafond van den ondersten omgang en onder de glazen afdekking wordt ingeblazen. Des winters wordt deze lucht verwarmd in een verwarmingskamer, welke zich op de derde verdieping bevindt. Verder kan nog lucht al dan niet verwarmd, ingeblazen worden in de overige vertrekken, waarvan door een groot aantal personen wordt gebruik gemaakt. G. C. BREMER.

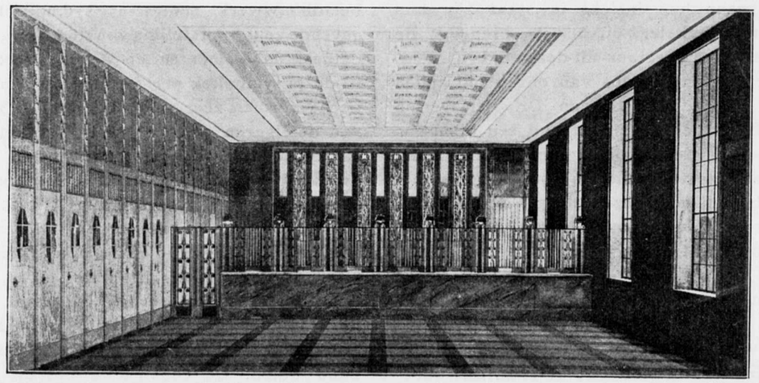

Postkantoor Rotterdam. Afgifte Telegrammen.

Sluitsteen Postkantoor Rotterdam. Beeldhouwer van Lunteren.

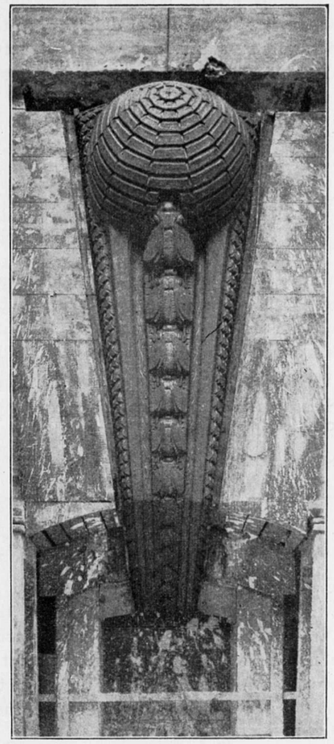

Sluitsteen Postkantoor Rotterdam. Beeldhouwer van Lunteren.

OUDE GEVEL TE ZUTPHEN.

De brood- en koekbakkerij van Van Zuuk in de Beukerstraat 50, kent elk Zutphenaar, doch ik betwijfel zeer, of hij wel eens aan den gevel van dezen winkel een beetje aandacht heeft geschonken. Weliswaar is die gevel uit het laatst der 18de eeuw zeer eenvoudig, doch constructief zit hij toch goed in elkander.

Zelfs de monumenten-commissie merkte hem niet op, ofschoon deze wel den gevel van het huis vlak er naast signaleerde. [1])

Indien ik er hier een oogenblik belangstelling voor vraag, dan is dat, omdat er weldra eene winkelpui in gezet zal worden en wat dat beteekent, weten mijne lezers maar al te best.

Al mijn praten als Brugman, om dezen aanslag op ons stedenschoon af te wenden, heeft niet geholpen.

De gevel van het huis in de Beukerstraat no. 50, heeft een top met ingezwenkte zijkanten, is geheel van een klein soort metselsteenen (zoogenaamde Utrechtsche drielingen) opgetrokken en zonder eenige versiering. Jammer is het dat men hem in onzen tijd met bruine verf heeft bestreken.

Het valt direct op, hoe goed de deur, de ramen en de vensters in het gevelvlak zijn geplaatst en hoe juist hunne onderlinge verhouding is.

Men zal mij tegenwerpen, dat het smalle raam rechts die goede verhouding verstoort en de top niet de volle breedte van den gevel dekt, doch ik wil daarop dadelijk antwoorden, dat den ontwerper van dezen gevel hier geene schuld treft.

Dit raam is later geplaatst. Er was daar n.l. een smalle, open gang naar de achtergelegen Vaalstraat, doch deze gang werd ± 1857 aan de zijde van de Beukerstraat gedicht en bij de voorkamer aangetrokken. [2]) In den muur, waarmee de gevel verbreed werd, zette men toen een raam.

Om zooveel mogelijk licht in den winkel te krijgen

[1]) Voorloopige lijst der Nederl. monumenten van geschiedenis en kunst, deel IV, blz. 232.
Dit huis, no. 48, heeft geen houten, zooals wij daar lezen, doch een baksteenen top.

[2]) Tusschen de panden 7 en 7a in de Vaaltstraat is die gang nog. Een paar achterhuizen in de Beukerstraat zijn er door te bereiken.

gaf de architect aan de ramen en het bovenlicht der deur een tamelijk groote hoogte, terwijl hij met hetzelfde doel in het bovenpaneel deur vier ruiten zette. In het bovenlicht staat met vergulde letters geschilderd:

K. van Zuuk.

BROOD
en KOEKBAKKER.

In den geveltop zitten drie vensters; het bovenste voor de vliering, de beide onderste voor den graanzolder.
Aan den bovendorpel van het kelderraam hing vroeger aan scharnieren een breed houten bord, dat door een paar draaibare steunsels horizontaal kon gesteld worden. Op dit bord stalde de bakker weleer zijn versche brood uit; later had hij er slechts bij gelegenheid van de kermis en de „koude markt" zijn krentebrood en koek op liggen.

Zutphen, 14 Mei 1919. J. GIMBERG.

DE ALKMAARSCHE VICTORIE!!

De flinke mannen uit de 16e eeuw hebben aan Alkmaar de beroemdheid gegeven, die het thans nog geniet. Aan deze beroemdheid mag niets worden afgedaan, doch aan den anderen kant mag niet altijd op deze glorie worden geteerd, want dan zou zij ten slotte uitgeteerd worden. Nieuwe daden moeten dus van tijd tot tijd worden toegevoegd aan den ouden roem en nu kunnen wij helaas niet zeggen dat het voorstel omtrent de bekende en fraaie beeldengroepen van het zoogenaamde Schermerhek, door B. en W. van Alkmaar gedaan, in deze richting voortwerkt.
Dit voorstel komt hier op neer, dat na de herstelling van het Schermerhek de origineele beelden in het Museum zullen worden geplaatst en afgietsels keurig geschilderd en gezand, de plaats der echte beelden zullen gaan innemen op de laatste overblijfselen der eens zoo beroemde Stadspoorten van de Victorie Stad.
De bedoeling van B. en W. is zoodoende deze beeldengroepen te beschermen tegen verder vergaan en de twee redenen om tot deze bescherming over te gaan zijn ten eerste: — „de Vrees voor verdere beschadiging door baldadigheid of moedwil" — en ten tweede: „het voorkomen van verder verval door verweering."
Om tegen „baldadigheid" de beeldengroepen te beschermen, en daarom deze maar in een museum op te sluiten is geen flinke daad. Het Alkmaarsche museum zal bovendien spoedig te klein blijken, want op dien weg voortgaande, zou voor alle monumenten of historische kunstvoortbrengselen, groot of klein, een plaats in het museum kunnen worden opgeëischt.
Wij kunnen ons wel voorstellen, hoe B. en W. in hun vuistje zullen lachen, indien werkelijk een aanslag wordt voltooid op de beeldengroepen en het blijkt dat de snoode baldadigen deerlijk bedrogen uitkomen, als zij hun vandalisme voltrokken hebben, niet aan de origineele kunstprodukten, maar aan den schijn van echtheid hebbende copieën; doch dit is niet serieus.
De nieuwe „Victorie" van Alkmaar zou herleven indien B. en W. met een energiek voorstel waren gekomen ter bestrijding van de ergerlijke eigenschap van bederven en vernielen, die helaas in ons land maar al te zeer inheemsch is. — Niet het uit den weg gaan voor de moedwillige beschadiging doch het tegemoet treden, kan het eenige afdoende middel zijn en behalve een krachtig beroep op ouders, onderwijzers en op de burgerij, waarvan gelukkig een groot deel over eenig kunstbegrip beschikt, zouden strenge straffen moeten worden toegepast.
Wat de tweede oorzaak betreft de verweering van deze beeldengroepen, deze is, hoewel er eenige kenteekenen zijn, vermoedelijk door vroegere baldadigheid veroorzaakt; niet in het oog loopend en van zeer ouden datum.
De „Aesthetische Commissie" heeft dan ook een advies gegeven dat luidt: „Voor het bezwaar dat de groepen verder zouden verweeren, wat echter alleen door de vorst zou kunnen geschieden, geeft de Commissie in overweging daartegen maatregelen te nemen, waarvoor zij ter zijner tijd gaarne advies zal geven".
De beide argumenten van B. en W. lijken dan ook wel zeer donker te zijn ingezien en de beste oplossing zal dan ook zijn de oude beelden op de plaats te laten waar zij behooren en meer dan ooit voorzorgen te nemen tegen vernieling.
Als dan ten slotte het oude moet wijken voor het nieuwe, dan kan het restauratie-vraagstuk deskundig worden bekeken, en dit advies zal zich zeker verzetten tegen hoe mooi ook geverfde en gezande afgietsels, te plaatsen ter vervanging der origineele stukken.
Het Raadslid G. Th. M. van den Bosch heeft dan ook een tegenvoorstel gedaan, dat aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat en dat zeer juist en leukweg den te volgen weg aangeeft.
„De Raad, zich verheugend dat door de goede zorgen van het College van B. en W. zeer goede afgietsels zijn gemaakt van de fraaie en waardevolle beeldengroepen, behoorende bij het Schermerhek, gezien de verschillende adviezen ter zake, besluit:
„de origineele beeldengroepen na restauratie van bedoeld hek weder op hun oude plaats te doen brengen en de afgietsels een hun passende plaats te geven in den binnentuin van het Raadhuis, waarvan zij alsdan eene voorname en waardige versiering zullen zijn en als „afgietsels" van zeer waardevolle kunstvoorwerpen kunnen worden getoond aan de bezoekers."
Respect voor het schoone op te wekken, krachtige maatregelen tegen vernieling ziedaar onderwerpen, die bij de besprekingen van deze voorstellen nuttig kunnen nawerken en wij hopen dat het resultaat dan zal zijn, dat het bovenaangehaalde tegenvoorstel zal worden aangenomen, want het „vererzatzen" der eens zoo beroemde poorten van Alkmaar is een kwaad dat veel overeenkomst met baldadigheid heeft.

J. L.

INGEZONDEN.

's-Gravenhage, 19 Mei 1919.

Aan de
Redactie van het Bouwkundig Weekblad
Marnixstraat 402 te Amsterdam.

In het Avondblad van de N. Rott. Courant van 15 Mei j.l. (rubriek „Letteren en Kunst") wordt een uittreksel opgenomen uit een artikel in het Bouwkundig Weekblad over „Volkswoningen" door de Woningbouwvereeniging te Zierikzee „gezet", waarin na een verre van malsche kritiek op de architectuur van deze woningen, die „op het allerlaagste peil" staat, gezegd wordt: „Hoe is het mogelijk, dat de Inspecteur van de Volkshuisvesting het geval niet heeft weten te verhinderen. Is zijn invloed te klein of schiet zijn inzicht tekort. Een van twee!"
Aangezien schrijver dezes bedoelde Inspecteur is, heb ik daarin aanleiding gevonden de betrekkelijke aflevering van Uw Blad (van 10 Mei 1919) op te vragen en veroorloof ik mij thans door tusschenkomst van Uwe Redactie den Heer Versteeg, schrijver van genoemd artikel beter in te lichten en hem te verzoeken in het vervolg, alvorens zich nogmaals uit te laten, zooals hij deed, zijne beweringen eerst aan de werkelijkheid te toetsen.
Ik gevoel mij niet geroepen de twee door hem gestelde vragen — de schrijver veronderstelt zelfs geen derde mogelijkheid — te beantwoorden, maar wensch te verklaren, dat zijn uitgangspunt — n.l. de veronderstelling: „Hier is waarschijnlijk met Rijksgeld gebouwd" geheel onjuist is; zijne gevolgtrekking omtrent den Inspecteur derhalve geen recht van bestaan heeft en het „protesteeren" van de „architecten" tegen „de beunhazerij met Rijksgeld" alsmede schrijvers verdere liefelijke uitlatingen in dit verband — te dezer zake althans allerminst op zijn plaats zijn.
Nooit of te nimmer is tot dusverre te Zierikzee met Rijksgeld gebouwd en aan het bouwen van *andere* woningen heeft de Inspecteur part noch deel.
Voor wie deze verklaring nog niet voldoende mocht zijn, kan ik daaraan toevoegen, dat de eerste Woningbouwvereeniging te Zierikzee die „toelating" verzocht en dus in de termen zou *kunnen* vallen voor een Rijksvoorschot ten behoeve van woningbouw, eerst bij Koninklijk Besluit van 29 April jl. deze „toelating" verkreeg en dus onmogelijk onder toezicht of met medewerking van den Inspecteur reeds *kan* gebouwd hebben.
Hier heeft waarschijnlijk geheel particuliere bouw van zeer vermoedelijk andere dan „arbeiderswoningen" plaats gehad en ik veronderstel het bij den heer Versteeg bekend, dat de Inspecteur zich daarmede kan noch mag inlaten.
Ik voeg hieraan toe, dat eene provinciale adviescommissie (zie verder het artikel) niet „pas opgericht is", maar — geheel op mijn initiatief — waarschijnlijk *zal* opgericht worden; dat voorshands Gedeputeerde Staten van Zeeland — wederom op mijnen aandrang — den gemeentebesturen verzocht hebben de zgn. welstandsbepaling in de bouwverordening op te nemen en dat Zierikzee de eerste Gemeente was, die (*na* dezen bouw) daaraan heeft voldaan, zoodat de Burgemeester (en Wethouders) eerst *nu* de *bevoegdheid* heeft, te dezer zake — zoo noodig — in te grijpen; voorts — voor zoover dit niet reeds uit het voorgaande is gebleken — dat ik een warm voorstander daarvan ben, dat aan de architectuur van de woning groote zorg wordt besteed.
Mocht de heer Versteeg, na deze uiteenzetting, zijne — niet geringe — dwaling in een volgend nummer van Uw Blad, waarin ik U beleefd verzoek dit schrijven te willen opnemen, gereedelijk willen erkennen.

Met de meeste hoogachting
UW. dw. dr.
G. DE GRAEFF.
Inspecteur van de Volksgezondheid — onder meer in de Provincie Zeeland. (Dienst der Volkshuisvesting).

HAAGSCHE KUNSTKRING.

In den Haagschen Kunstkring heeft de Architect Jan Wils, Dinsdagavond eene lezing gehouden met lichtbeelden, over „de Hedendaagsche Stroomingen in de Bouwkunst".
Na eene algemeene beschouwing over het kunstbegrip in verband met het heden, den inhoud van Kunst en haar streven in verband met de tegenwoordige levensopvatting, behandelde spreker meer speciaal in dit verband de Bouwkunst, die door aesthetische verhoudingen de ruimte moet beheerschen en tevens moet voldoen aan de aan haar gestelde practische eischen.
Uitgaande van een goeden planvorm, waarin de monumentale verhoudingen van het tegenwoordige reeds tot uiting moeten komen, welke bij den opstand tot monumentale oplossingen verwerkt dienen te worden; en waaraan het pittoresque ondergeschikt moet blijven; — deed spreker uitkomen, dat in aesthetischen zin, in de Bouwkunst de verhoudingen worden bepaald door de massa, het vlak en de kleur. — Hierbij speelde de behandeling van het materiaal en de toepassing van nieuwe technieken een voorname rol, terwijl het machtig hulpmiddel, de „machine" de wijze van werken sterk beinvloedt.
Vervolgens ging spreker het werk na van verschillende Nederlandsche Bouwmeesters, als Berlage, de Bazel en Kromhout waaraan hij eenige opmerkingen toe-

voegde over het werk der Amsterdamsche Bouwmeesters De Klerk, Kramer en v. d. Meij, om ten slotte de nieuwe gedaante der Bouwkunst te bespreken die de Amerikaansche architect Wright aan zijn werk had gegeven. Een aantal lichtbeelden verduidelijkte de bedoeling van den spreker.

DE ANONIEME ARCHITECTEN EN HET GRONDWERK IN WATERGRAAFSMEER.

In de Raadszitting van 30 April l.l. is door den heer van Lingen geïnterpelleerd over het plotseling staken van het grondwerk in Watergraafsmeer.
Door den Burgemeester is toen, volgens de dagbladen, medegedeeld dat de architecten der vereenigingen die op het besproken terrein zullen bouwen, zijn teruggekomen op hun plan om niet te heien, zoodat nu de ontgravingen voor een betonfundeering niet meer noodig zijn, waarop door den heer van Lingen afkeurend is gesproken over de architecten, wijl zij niet wisten dat ter plaatse niet op een betonplaat gebouwd kon worden.
Wel is door collega Gulden opgemerkt, dat dit vraagstuk nog volstrekt niet is opgelost, maar opdat over ons, genoemde architecten, uit deze interpellatie geen ongunstige gevolgtrekkingen zullen worden gemaakt, stellen wij er prijs op te verklaren, dat de mededeeling die de Burgemeester volgens de bladen deed, niet geheel juist is.
Wij gingen in beginsel accoord met het voorstel van den Woningdienst om op een betonplaat te bouwen, omdat dit goedkooper bouwwijze is dan heien. Echter onder voorbehoud, dat eerst een proefplaat gemaakt zou worden ten einde na te gaan of de betonplaat een proefbelasting zou kunnen dragen. De zandophooging voor de proefplaat zou reeds in November geschieden; de reden waarom dit zand tot onze groote verwondering nog niet is aangebracht is ons niet bekend.
Toen in November 1918 de woningtypen waren vastgesteld is door een bekend ingenieurs-bureau een berekening van de vereischte betonplaten gemaakt. Uit een daarna door ons opgemaakte begrooting bleek, dat betonplaten voor de onder- en bovenwoningen slechts weinig voordeeliger waren dan een heifundeering, terwijl voor de eensgezinswoningen de betonplaten veel voordeeliger waren.
Waar de zaak zoo stond adviseerden wij in Februari 1919 de betonplaten toe te passen voor de eensgezinswoningen en de onder- en bovenwoningen te onderheien.
Het bouwen op betonplaat is voor de onder- en bovenwoningen zeer wel mogelijk; maar — gezien het geringe financieele voordeel adviseerden wij dit onderdeel van het werk uit te voeren met heiwerk, waaraan minder risico van kleine zettingen of scheurtjes is verbonden, vooral ook omdat — zooals door den Burgemeester in dezelfde Raadszitting werd medegedeeld — door de later gestelde eischen van het Gemeentebestuur van Watergraafsmeer veel meer opgehoogd moest worden.
De woningdienst was er toen ook voor om tot heien over te gaan omdat:
het zand voor de proefplaat niet werd aangevoerd,
het wachten op de geheele ophooging tot groote vertraging zou leiden, terwijl met heien spoediger een begin gemaakt kon worden.
Dat nog lang na Februari, toen ons advies werd uitgebracht, doorgegaan werd met het graafwerk, ligt buiten onze verantwoordelijkheid.

DE ARCHITECTEN.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Levende Kunst. Tweede Jaargang No. 1. April 1919. Een anoniem artikel over Kunst, Handel en Publiek, waarbij foto's naar stands op de laatste parteurs van Van Anrooy, Klaarhamer, Hutstar, Roosenburg, Jongert, de Koo.

Gewapend beton. Nummer 9, Mei 1919.
De architect van P. W. te Amsterdam, A. A. Kok, geeft eene beschouwing met vele afbeeldingen en grafische voorstellingen van de gemeentelijke proeven met betonpalen, te Amsterdam, waarin vergelijkingen worden gemaakt tusschen betonpalen systeem de Waal, betonpalen der Mij voor fundeeringwerken, houten palen, betonpalen systeem „Handl", en betonpalen der N. V. Enkhuizer Betonijzerbouw.

De Ingenieur. 3 Mei 1919. No. 18.
Hierin is de voordracht opgenomen door het lid Ir. R. A. van Sandick gehouden in de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs op 12 April j. l. en waarin hij verslag uitbrengt over de reis der Nederlandsche missie naar de verwoeste streken in Noord-Frankrijk. De missie bestond uit de Heeren J. van Vollenhoven (financiën en handel), Dr. H. J. Lovink (landbouw), mr. J. C. L. Vlaanderen (industrie), P. M. Voûte (handel Ned.-Indië), Ir. R. A. van Sandick (openbare werken en technisch personeel) en Ir. A. E. Dinger (sociale hygiene, woningbouw). Het artikel met talrijke afbeeldingen is buitengewoon belangwekkend. Ligt het aan ons of aan de Regeering dat men het niet noodig heeft gevonden, bij vraagstukken notabene als wederopbouw van steden, een architect aan deze missie toe te voegen?

De Ingenieur. 10 Mei 1919. No. 19.
De aanvullingen door de Gemeente Amsterdam gedaan ten opzichte van de Gewapend-Betonvoorschriften van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs waren in No. 17 van dit blad bestreden door Ir. G. J. Meyens en worden nu verdedigd door Ir. H. van der Kaa, Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF :: Redacteur: J. P. MIERAS :: Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam :: :: Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: Tijd. Redacteur: J. D. LOOYEN, Bachmanstraat 34, den Haag.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. :: :: :: :: ::

40STE JAARGANG. = 31 MEI 1919. = No. 22.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Amsterdamsche quaesties, door H. G. Jansen. — Een paskwil, door P. J. de J. — Het stedeschoon van Delft en de Delftsche Grachten. — Woningbouw te Zierikzee.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering, waar o.a. het Huishoudelijk Reglement behandeld zal worden, is vastgesteld op

ZATERDAG 14 JUNI IN DEN HAAG,
Hotel Witte Brug.

De leden worden met aandrang opgeroepen deel te nemen aan de gemeenschappelijke lunch (*f* 3.—) waarvan zij voor de goede regeling opgave gelieven te doen aan den Secretaris.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1918.
Het Bestuur deelt hierbij mede dat 25 exemplaren van dit Jaarverslag zijn aangekocht en dat aan belanghebbende leden na aanvrage een exemplaar kan worden toegezonden.

Bond Heemschut. De B. N. A. leden, die individueel lid zijn van Heemschut, worden verzocht zich op te geven aan den Secretaris.

Adviescommissies. In verband met de aangenomen conclusies op de jongste ledenvergadering worden de B. N. A. leden, die lid zijn van een dergelijke commissie, provinciaal of anderszins verzocht zich op te geven aan den Secretaris.

Algemeene Vergadering van den Bond Heemschut. De Algemeene Vergadering van den Bond Heemschut heeft plaats gehad op Maandag 19 Mei in het Stedelijk Museum te Amsterdam. De B. N. A. was vertegenwoordigd door de heeren E. Verschuijl en G. Versteeg.
De periodiek aftredende bestuursleden de heeren K. P. C. de Bazel en A. van Erven Dorens werden herkozen — geen der bij den Bond aangesloten lichamen had gebruik gemaakt van het recht candidaten op te geven. In de plaats van den heer Dr. J. Th. de Visser die niet voor herkiezing in aanmerking wenschte te komen werd verkozen de heer Jhr. Mr. Rutgers van Rozenburg, Burgemeester van Baarn.
De Minister had bij zijn afscheidnemen als bestuurslid, verklaard dit niet te doen uit gemis aan belangstelling in het streven van Heemschut dat Zijne Excellentie zooveel mogelijk wil helpen bevorderen.
Het reglement voor den schoonheidsraad en het Adviesbureau kon niet in behandeling genomen worden, omdat het concept op het oogenblik bij den minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen ter beoordeeling is. Zooals men weet ontvangt de Bond Heemschut dit jaar ter bestrijding van de kosten verbonden aan de instelling van den Schoonheidsraad en het Advies-Bureau een subsidie van f 5000.—. Voorgesteld werd de vaststelling van het reglement aan het Bestuur over te laten.
Door den schoonheidsraad en het Advies-Bureau gaat de Bond Heemschut een terrein betreden, dat nog wel niet meer geheel nieuw voor hem is, maar, zijn invloed inzake „*Bauberatung*" zal daardoor sterk toenemen.
Waar de B.N.A. zijn standpunt tegenover Bouwadvies-Commissies bepaald heeft, is het begrijpelijk dat de B.N.A. als afgevaardigd lichaam van den Bond Heemschut zich interesseert voor het reglement van den Schoonheidsraad en het Adviesbureau.
De afgevaardigden van den B.N.A. verzochten dan ook, de vaststelling van het reglement niet over te laten aan het Bestuur van Heemschut, maar het in behandeling te brengen op een later uit te schrijven vergadering waar de vertegenwoordigers der aangesloten lichamen aan de behandeling kunnen deelnemen.
Zooals men weet had Heemschut een bouwkundige Commissie ingesteld waarvoor de aangesloten Bouwkundige lichamen de leden hadden aangewezen.
Deze Commissie werd slechts weinig bijeengeroepen daar de beantwoording van de vragen waarover de bouwkundige commissie te oordeelen had, meestal spoed eischte, vond de secretaris van Heemschut het in de meeste gevallen practischer de commissie niet bijeen te roepen maar zelf de vragen te beantwoorden.

Enkele malen kwam de commissie bijeen en dan gebeurde het nog dat het adres van de commissie niet naar den zin was van het Bestuur van Heemschut, of waarschijnlijk van den Secretaris van Heemschut want het kan natuurlijk ook voorkomen dat de vragen zoo vlug beantwoord moeten worden dat er geen tijd is het Bestuur voor de beantwoording bijeen te roepen.
Hoe het ook zij, deze Bouwkundige Commissie werd opgeheven. „Ipso facto" deelde de Secretaris van Heemschut op de Jaarvergadering mede.
De B.N.A. had van die opheffing nog geen bericht ontvangen.
De behandeling van het reglement voor den schoonheidsraad en het Adviesbureau zal dus den B N.A. wel interesseeren.
Van de vaststelling van dit reglement zal de B N.A. zijn houding tegenover Heemschut afhankelijk moeten stellen.
Bij de rondvraag werd door een afgevaardigde van den B.N.A. ter sprake gebracht het adres van Heemschut aan de Regeering waarin werd aangedrongen op het behoud van het Nutsgebouw te Amsterdam, dat een onderdeel uitmaakt van het complex dat is aangekocht voor uitbreiding van het postkantoor. In zijn antwoord gaf de Voorzitter als zijn meening te kennen dat een goede oplossing zeer wel mogelijk zou kunnen zijn met behoud van dit belangrijk oud bouwwerk. Echter gaf hij, desgevraagd, gaarne toe dat slechts als practisch zoowel als aesthetisch het tot stand komen van het nieuwe bouwwerk in geen enkel opzicht hinder zal ondervinden van het oude gebouw, slechts dan zou het bestaan blijven van het Nutsgebouw te verdedigen zijn. Men zou er dan in slagen zoowel de antiquaristen in Heemschut als de belangstellenden in de moderne bouwkunst tevreden te stellen!
De B.N.A. meent dat dit ideaal niet bereikbaar is en heeft haar standpunt in een adres aan den Minister van Waterstaat uiteengezet. G. VERSTEEG.

Heemschut-Tentoonstelling.

Door den voorzitter Prof. Dr. H. Brugmans is den 24sten Mei een tentoonstelling geopend, welke door den heer J. W. Gerhard georganiseerd, beoogt een denkbeeld te geven van wat er in Nederland en in het buitenland op het gebied van Heemschut, waaronder het behouden van de schoonheid in den ruimsten zin wordt verstaan, reeds verricht is.
Deze tentoonstelling, die in het Stedelijk Museum te Amsterdam wordt gehouden zal tot en met den 15den Juni duren en is voor het publiek kosteloos toegankelijk. Zij bevat een zeer uitgebreide verzameling van plaatwerk, foto's, teekeningen, geschriften enz. en is in navolgende groepen gerangschikt:
A. Bond Heemschut.
B. Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.
B.B. Staatsboschbeheer.
C. Natuurhistorische vereeniging.
D. Amstelodamum.
E. Provinciale Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en Uitbreidingsplannen voor Noord-Holland.
Vereeniging „Hendrik de Keyser".
Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam.
F. Nederlandsche Reisvereeniging.
G. A.N.W.B. Toeristenbond voor Nederland.
H. Algemeene Nederlandsche Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer (A. N. V. V.)
I—N. Naturdenkmalpflege in Preussen, Bund Heimatschutz, Sächsischer — Bayrischer — Württembergischer — Schleswig Holsteinischer Landerverein. für Heimatschutz und Verein Heimatschutz & für kunstpflege im Hamburg.
O. Dürerbund.
P en *Q.* Schweizerischer Bund für Naturschutz & Verein. für Heimatschutz.
R. American Scenie and Historic Preservation Society.
S—Z. Heemschut — en Volkshuisvesting, School, Ontspanning, Wandeltoerisme, Weldadigheid, Reclame, kalenders, plaatwerken, tijdschriften en litteratuur. VAN HOUTEN.

Oostenrijksche kasteelen.

Het slot Schönbruun bij Weenen, de geliefkoosde verblijfplaats van den ouden keizer Frans-Jozef en beroemd om zijn schitterenden tuinaanleg, zal tot Hoogeschool voor tuinarchitectuur worden ingericht. De diergaarde van het lustslot wordt biologisch staatsinstituut. De georganiseerde beeldende kunstenaars van Duitsch-Oostenrijk hebben geprotesteerd tegen het vestigen van ziekenhuizen, sanatoria en dergelijke in de vrijgekomen vorstelijke kasteelen; men behoude ze zoo veel mogelijk, als musea, in hun tegenwoordigen staat.

Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Middelburg.

In de Zaterdag 24 Mei te Middelburg gehouden vergadering van bovengenoemde vereeniging bracht de heer dr. W. S. Unger, secretaris, het jaarverslag uit, waarin wordt herinnerd aan het overlijden van den heer W. O. Zwaving, die van de oprichting der vereeniging af secretaris was en die zooveel in het belang der vereeniging en haar streven heeft gedaan.
De twee belangrijkste punten van het program der vereeniging, de restauratie van het huis „In de Steenrotse" en de uitgave eener beschrijving van de „Oude gebouwen te Middelburg" hielden ook dit jaar het bestuur bezig, maar kwamen niet hard vooruit.
Tot bestuursleden werden gekozen de heeren W. Berdenis van Berlekom en mr. M. C. van der Veur.

AMSTERDAMSCHE QUAESTIES.

VONDELPARK EN LEIDSCHE STRAAT.

Voor eenigen tijd hebben de dagbladen het bericht gebracht dat men bij Publieke Werken te Amsterdam het doortrekken van de Ceintuurbaan (v. Baerlestraat — Const. Huygensstraat) in studie had genomen.
Dit werk dat in een dringende verkeersbehoefte moet voorzien, is reeds jaren lang uitgesteld. Intusschen zijn de woonwijken, ter weerszijden van het park gelegen, allengs geheel volgebouwd en wordt het bezwaar dat tramlijn 3, bij iederen rit een omweg van ongeveer een kilometer maken moet, dagelijks meer gevoeld.
Daar het Vondelpark op polderpeil is aangelegd en bijna 2 Meter lager ligt dan de omringende stadswijken, heeft men, voor het aan de orde zijnde vraagstuk, te kiezen tusschen:
1°. een weg die het bestaande hoogteverschil volgt en dus in het park een zakvormig beloop met vrij lange opritten zal krijgen;
2°. een overbrugging, met voldoende ruimte er onder voor het verkeer in het park, dus met een bult in den weg; en 3°. aanleg op straathoogte, hetzij door middel van een dijk dwars door het park gelegd of, door het smalle voorste gedeelte van het park tot stadspeil op te hoogen.
De onder 1° genoemde mogelijkheid schijnt buiten beschouwing te blijven; in het bovenbedoelde bericht toch wordt alleen gesproken van eene overbrugging en van een aanleg op straathoogte.
Het plan voor een overbrugging schijnt opgevat te zijn met de bedoeling om den parkaanleg zooveel mogelijk intact te laten. Echter zijn tegen dit idee velerlei bezwaren aan te voeren, te weten: de opritten van meer dan 2 Meter stijging, die noodig zullen zijn om voor het rijverkeer onder de luchtbrug de noodige hoogte te verkrijgen. Dan het tunnelvormig karakter van dezen onderdoorgang: wordt toch de brug even breed gemaakt als de van Baerlestraat daar ter plaatse, dat is 20 M., dan moet de wandelaar in het park een 20 M. langen, overdekten, dus donkeren weg afleggen om het viaduct te passeeren. De aanleg der brug op de volle wegbreedte zal den toegang tot het park vanaf de doorgetrokken Ceintuurbaan bemoeilijken en eindelijk zal het viaduct, met zijn leuningen of borstweringen, de rechtlijnige doorsnijding van het park zoo sterk mogelijk accentueeren en dus het landelijk karakter van den aanleg schaden.
Bij aanleg van den weg op straathoogte, door het leggen van een dijk dwars door het park, wordt eveneens, doch minder in 't oog vallend, de parkaanleg in tweeën gedeeld, waarbij dan het voorste, smalle gedeelte het karakter van een minder fraai aanhangsel zal krijgen.
De rationeele oplossing lijkt mij daarom het ontpolderen en ophoogen van het voorste gedeelte van het Vondelpark tot voorbij de Van Baerlestraat, waar dan de nieuwe hoofdentrée van het Vondelpark zal gelegen zijn.
De nieuwe aanleg in het opgehoogde gedeelte kan het karakter krijgen van eene met rijen boomen beplante allée, met een breede rijweg in het midden en smallere langs de zijkanten. Natuurlijk zullen dan aan de Zandpadzijde, de bestaande tuinhuisjes, etc. plaats moeten maken voor een open of gesloten bebouwing met heerenhuizen. Het bestaande ziekenhuis op den hoek en het gebouw der Amsterdamsche Huishoudschool aan dat pad gelegen, zijn reeds op stadspeil berekend.
Aan den overkant, de Vossiusstraat, bemerken wij dat een groot deel van de bebouwing dier straat reeds op stadspeil is aangelegd, terwijl het oudere gedeelte, van af den hoek Hobbemastraat, op polderpeil is gebouwd. Ik heb mij echter wel eens laten vertellen dat bij den bouw van dit eerste blok — door den architect I. Gosschalk — er op gerekend is dat in de toekomst het straatpeil verhoogd zou worden, en dat om die reden de hardsteenen plinten met van buiten zichtbare klauwankers zijn vastgezet, om later gemakkelijk los genomen en hooger geplaatst te kunnen worden.
De nieuwe 80 Meter breede allée leent zich natuurlijk ook tot andere oplossingen, bijv. met breede gazonaanleg voor het middengedeelte en rijwegen langs de zijkanten. In ieder geval zal er een royale entrée voor het eigenlijke park van kunnen gemaakt worden, een soort Voorhout, met een plein aan den kant der Stadhouderskade, waar de toestand op 't oogenblik, met het scheef voor den parkaanleg geplaatste toegangshek, dringend om verbetering vraagt.

Hier gekomen, worden wij vanzelf herinnerd aan het verkeersvraagstuk van af de Park- en Museumkwartieren — plus dat van de in wording zijnde uitbreiding Zuid — naar de binnenstad en het centraalstation.
Dit verkeer loopt voor verreweg het grootste gedeelte langs de Stadhouderskade, over het Leidsche plein en door de slechts 12 à 13 M. breede Leidsche straat, welke straat, gelijk uit de hierbij gaande situatie blijkt, niet op 't gunstigst gelegen is ten opzichte van bovenbedoelde wijken.
Vóór den oorlog is over de Leidsche straat-quaestie reeds druk gedebatteerd en zijn ook in dit blad verschillende oplossingen aan de hand gedaan, als daar zijn: demping van de Leidsche gracht, verbreeding en doortrekking van de N. Spiegelstraat, verbreeding der Leidsche straat en aanleg van een parallel-straat op ca. 20 M. afstand ten Z.O. van de Leidsche straat en even breed als deze, waarbij dan de bruggen over de grachten tot z. g. n. brugpleinen zouden worden verbreed.
Dit laatste plan heeft nog den meesten bijval gevonden, ofschoon het bezwaar van de minder gunstige ligging der Leidsche straat ten opzichte van de Zuidelijke buitenwijken blijft bestaan en ook het overdrukke Leidsche plein, dat zoo weinig verkeersruimte biedt, er in het minst niet door ontlast zal worden.
Een meer afdoende oplossing acht ik een nieuwe breede verkeersweg die zou kunnen loopen vanaf de

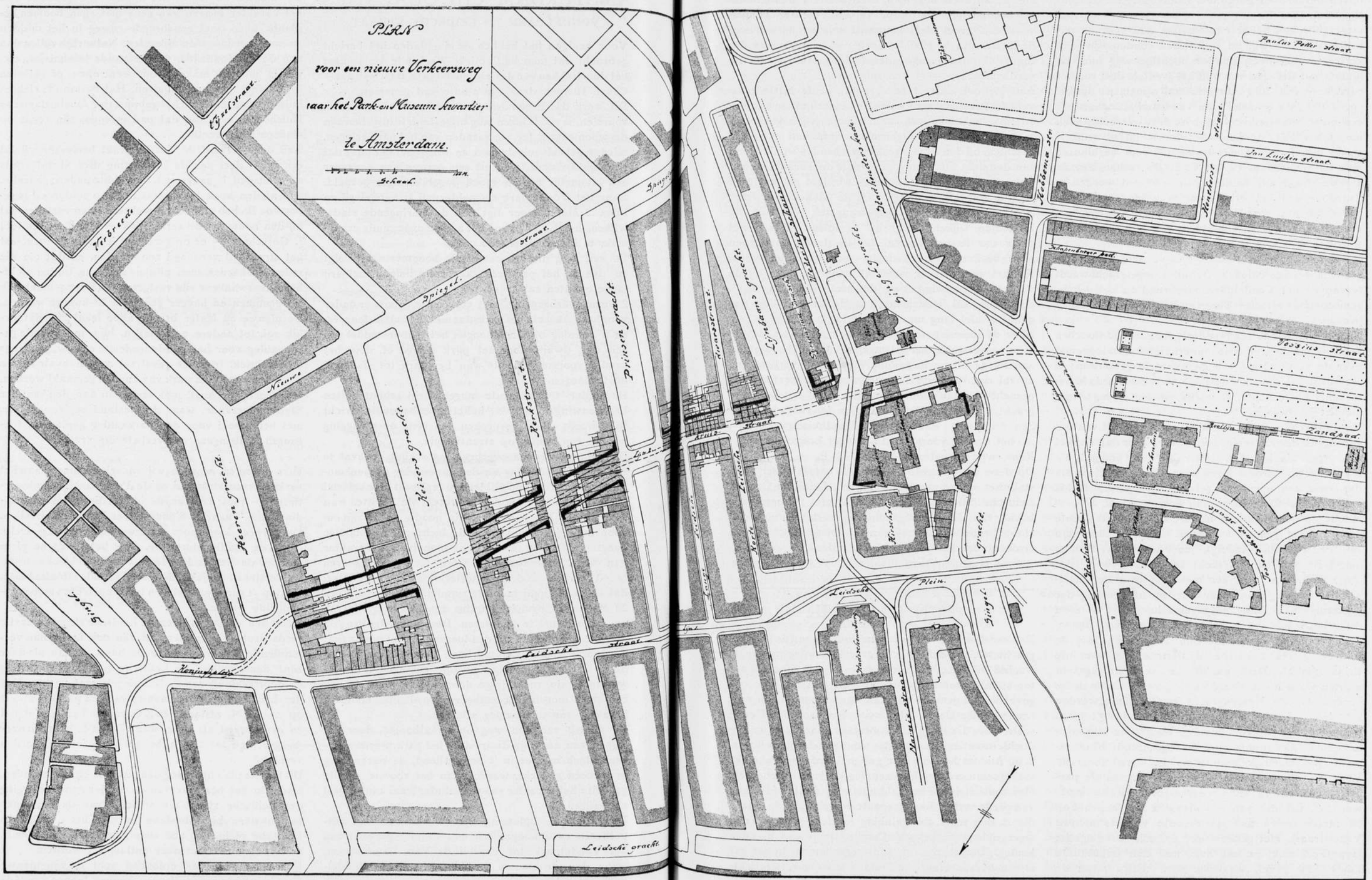
PLAN
voor een nieuwe Verkeersweg
naar het Park- en Museum kwartier
te Amsterdam.
Schaal.
Vijzelstraat.
Verbreede
Spiegel
Nieuwe
Heeren gracht.
Keizers gracht.
Herkstraat.
Prinsen gracht.
Leidsche straat.
Leidsche gracht.
Lijnbaans gracht.
Weltering schans.
Stadhouders kade.
Gingel gracht.
Hobbema str.
Jan Luyken straat.
Paulus Potter straat.
Vossius straat.
Zandpad.
Leidsche Plein.
Marnix straat.
Gingel.

boven beschreven parkallée, in nagenoeg rechte richting naar het Koningsplein, en waarvoor niet veel meer gebroken behoeft te worden dan voor de parallel-straat, terwijl de voordeelen zouden zijn: een kortere, ruimere en minder bochtige weg naar de binnenstad die dus van zelf het grootste deel van het rijverkeer van Zuid daarheen zal opnemen; dubbel spoor over de geheele baan van tramlijn 2 waardoor een meer intensief vervoer over deze overbelaste lijn mogelijk wordt; de Leidsche straat blijft als winkelstraat intact en behoudt tramlijn 1 voor verbinding met de binnenstad en het C. S. Bovendien kan de nieuwe straat aan beide zijden bebouwd worden en daardoor een behoorlijk aanzien krijgen, terwijl de parallel-straat, wat hare naar de Leidsche straat gekeerde zijde betreft, een straat van achtergevels zou worden.

Voor den aanleg van dezen nieuwen wegzal het volgende moeten geschieden: De buitensingelgracht wordt tegenover het Vondelpark overbrugd en het gevangeniscomplex tusschen Singel en Weteringschans doorbroken.

Naar verluidt zijn reeds sedert geruimen tijd tusschen het Rijk en de Gemeente onderhandelingen loopende over de verplaatsing van deze gerechtsgebouwen; in elk geval zal deze bebouwing, die eene steeds in beteekenis toenemende woonwijk ontsiert, vroeg of laat moeten verdwijnen.

Na doortrekking van den nieuwen weg blijft van het gevangenis-terrein een gedeelte over, meer dan dubbel zoo groot als het stuk grond dat door het gebouw Hirsch & Cie. wordt ingenomen, een pracht terrein dus voor een openbaar gebouw, gelegen als het is aan twee hoofdwegen en aan breed water.

Mocht de overeenkomst tusschen Rijk en Gemeente niet spoedig genoeg tot stand kunnen komen, dan zou de weg hier tijdelijk meer naar Oost kunnen omgelegd worden dus dicht langs het gebouw der Vrije Gemeente, met een noodbrug over de singelgracht. De weg loopt dan verder, na kruising der Weteringschans, langs het Gymnasium, waar de tegen dit gebouw aanleunende huisjes moeten verdwijnen, over de reeds overwelfde Lijnbaansgracht, door de te verbreeden Leidsche Kruisstraat tot aan de Prinsengracht. Deze gracht en de Keizersgracht moeten worden overbrugd en de grachtwanden doorbroken. Op de Heerengracht kan volstaan worden met een verbreeding van de bestaande brug tot een brugplein van flinke afmeting, waarmede tevens in het gebrek aan ruimte op het aangrenzende Koningsplein, dat eigenlijk geen plein is, wordt voorzien. Voor de doorbraak Heerengracht moeten de perceelen nos. 438 en 440 worden afgebroken; hiermede wordt de breedte van den nieuwen weg bepaald op 22 meter (gelijk aan de breedte van de nieuwe Vijzelstraat). Het gebouw der Friesch- Groningsche Hypotheekbank en het huis met den imposanten Louis XIV gevel, waarvan vóór eenige jaren de stoep is gesloopt, worden dan hoekhuizen; zij zullen nieuwe zijgevels bekomen, eventueel als arcadebouw te behandelen. De diepe tuinen erachter kunnen voor een groot deel bebouwd worden, terwijl aan de Keizersgracht N.zijde, eenige oude pakhuizen, die thans als Ataxgarage dienst doen, zullen moeten verdwijnen.

Aan de overzijde dezer gracht, in de Kerkstraat, aan de Prinsengracht en in de Leidsche buurt zullen ettelijke pakhuizen en minder belangrijke woon- en zakenhuizen moeten afgebroken worden.

Ofschoon bij den momenteel heerschenden woningnood aan dadelijke uitvoering van groote doorbraakplannen wel niet gedacht zal kunnen worden, zal het toch noodig zijn om spoedig vast te stellen in welke richting men het verkeersvraagstuk van uit de Zuidelijke wijken denkt op te lossen, al was het maar om te voorkomen dat in de te onteigenen zône kostbare verbouwingen worden ondernomen. Nu het autoverkeer weer in gang komt en, bij de verdere bebouwing van de luxe-wijken in Zuid, nog sterk zal toenemen, kan de behandeling der quaestie niet lang meer uitgesteld worden.

Naar de meening van ondergeteekende sluit zich de hier voorgestelde verkeersweg op geschikten afstand aan bij de in wording zijnde Vijzelstraat-verbreeding en zal een volgende slagader van het verkeer moeten gezocht worden noord-westelijk van de Leidsche gracht, op behoorlijken afstand van den reeds bestaanden hoofdweg Rozengracht—Raadhuisstraat, bijv. in het reeds voorgestelde traject Looyersgracht—Run- en Huidenstraten.

Op deze wijze wordt het typisch karakter der oude stad het minst geschaad, blijven Leidsche Gracht, Leidsche Straat en Spiegelstraat met de beroemde bocht van de Heerengracht in hun tegenwoordigen staat behouden en zal aan de dringende verkeerseischen voor geruimen tijd zijn voldaan.

Amsterdam, Mei 1919. H. G. JANSEN.

EEN PASKWIL.

Een van de mooie oude koopmanshuizen aan de Heerengracht te Amsterdam is op ergerlijke wijze verminkt! No. 548, bij de Reguliersgracht, vertoont in zijne onlangs tot stand gekomen verbouwing de werking van een gevoelloozen geest, die als een wanhoop moet zijn voor raadgevende Commissies voor Stadsschoon, Heemschut e. a., die het goede voorstaan, maar wier welbedoelde intenties nog zoo bitter weinig op de massa inwerken. Anders had de hier gesignaleerde bedenkelijke malligheid aan den openbaren weg niet kunnen gebeuren. Men stelle zich van bedoeld huis voor, den hoofdingang van goede verhoudingen, zooals dergelijke oude huizen die in den regel zoo gelukkig te zien geven, met aan weerszijden de bekende hooge stoep van breeden aanleg. De deuren nu zijn weggenomen, in het gat is een borstwering gemetseld, waarop een tweelichtkozijn met zwaren middenstijl; aan de hooge stoep is niets veranderd, zij bleef als opgang volkomen intact. Een schijnbaar simpele verbouwing dus, maar met het allermalst resultaat: een dubbele hooge stoep, voerende naar... een raam van miserabelen vorm! Het geval is op geen stukken na zoo bespottelijk te omschrijven, als de werkelijkheid te zien geeft.

Dus, gaat dat zien, tot uw vermaak, en tot ergernis, tevens om weer eens te constateeren hoe ernstig wel in onze dagen goede werken van bouwkunst geschonden kunnen worden. P. J. DE J.

HET STEDESCHOON VAN DELFT EN DE DELFTSCHE GRACHTEN.

De booze plannen om de grachten van Delft te dempen hebben in den Heer M. J. Brusse een heftigen tegenstander gevonden. De Heer Brusse begaf zich „onder de menschen" en hield eene lezing voor de leden van Kunst aan het Volk te Delft, die wij bijna in haar geheel laten volgen.

Ik mag wel beginnen met de leden en de overige belangstellenden, die hier aanwezig zijn, te danken voor hun opkomst. Want waarlijk, om na een drukkenden dag een warmen, zeldzaam zomerschen avond door te brengen in een zaal en naar een lezing te luisteren, — daar hoort heldenmoed toe. Haast evenveel als om die lezing te komen houden.

In elk geval bewijst het hoeveel hart u hebt voor 't mooie van uw stad, en dat u met uw bestuur, dat mij uitnoodigde, ernstig wilt waken tegen de aanslagen, die op het stedeschoon van Delft worden beraamd. Dat ik het heb durven wagen, als niet Delftenaar, verzet aan te teekenen tegen de plannen om niet meer of minder dan de Delftsche grachten te dempen, zooals dit bleek uit mijn brief aan uw bestuur, die de Delftsche Courant wel heeft willen afdrukken, — heeft mij in ditzelfde blad al een afstraffing bezorgd, waaronder ik mij heel behagelijk gevoel. Doordat ik durf te pleiten tegen deze vandaalsche verminking van misschien wel de mooiste oude stad in Nederland, — geef ik bewijs van te lijden aan onpractisch idealisme. Welaan, tegenover hem, die zich met den kenmerkenden naam van pro-demper tooit — stel *ik* prijs op dien van onpractisch idealist. Want onze harde, ideaallooze tijd is wel waarlijk practisch zakelijk en materialistisch genoeg, om er voldoening in te vinden op te treden voor de schoonheid, waar die, zooals hier, op de schromelijkste wijze bedreigd wordt. En in de residentie van de Technische Hoogeschool zal het dan toch werkelijk niet moeilijk vallen, om met behoud van het stedeschoon, de middelen te vinden, die aan mogelijke bezwaren van verkeer en hygiëne te gemoet komen.

Ik herhaal dus, wat ik Uw bestuur schreef:

Eenige maanden geleden heeft de raad een commissie benoemd om rapport uit te brengen over de verkeerswegen binnen Delft in verband met het voorstel om eenige grachten te dempen. Deze commissie is nog niet met haar taak begonnen omdat zij zelfs nog niet is geïnstalleerd. Intusschen is een lid uitgetreden zonder dat een opvolger werd benoemd. Het ziet er dus naar uit of de commissie zal oplossen zonder ooit bij elkaar te zijn geweest. Toch acht de vereeniging „Kunst aan het Volk" het gevaar niet denkbeeldig dat het heilooze plan tot grachtendemping wel zal worden volvoerd en zij wil de Delftenaren doen zien en hooren wat dat zou beteekenen. De vereeniging heeft daartoe den bekenden journalist M. J. Brusse verzocht over de Delftsche grachten een voordracht te komen houden. De heer Brusse heeft dat voorstel aangenomen in het volgende schrijven:

Eenigen tijd geleden noodigde uw bestuur mij uit om voor uw vereeniging een lezing te komen houden over de Delftsche grachten. En, eerlijk gezegd, keek ik aanvankelijk een beetje verwonderd op van dien brief. In Delft, voor Delftenaren lezen over de Delftsche grachten, waarbij u mij een reeks lantaarnplaatjes beloofde om bij deze gelegenheid tevens die grachten te vertoonen aan mijn Delftsche gehoor?

Maar uit onze eerste bespreking bleek mij dat dit plan heelemaal niet zoo wonderlijk was als 't mij had toegeschenen, en ik leerde voor de zooveelste maal, dat zich verbazen een heel verkeerd aanwensel is in onze samenleving met haar onbegrensde mogelijkheden. Want — niet waar? — dat een van Delfts vroede vaderen zèlf zoo maar op een gezelligen achtermiddag aan den Raad voorgesteld had om in Delft de grachten te... dempen, bij wijze van werkverschaffing.

Dan sta je, naar 't klassieke voorbeeld wel even paf van het prompte, en je denkt: hé ja, in dienzelfden gedachtengang zouden ze in Amsterdam bijvoorbeeld heel wat werkelooze handen kunnen zetten aan 't sloopen van Van Campen's Paleis op den Dam, het zooveelste wereldwonder; — konden ze in Den Haag het bosch wel eens om gaan hakken, met tevens 't voordeel van 't hout in fornuizen en kachels, — mochten ze in Utrecht den Domtoren wel eens steen voor steen af gaan breken, wat voor de vliegtuigen een staketsel te minder zou wezen, en zoo eens in Rotterdam de Maas gaan plempen ter oplossing meteen van 't vraagstuk der gemakkelijke verbinding tusschen de beide helften der stad.

En zoo voortgaande, vraag je jezelf af, of je dan zoo'n onpractische idealist bent, die zich lichtelijk laat verbijsteren door de meest simpele utiliteitsoverwegingen — want simpel zijn zulke voorstellen buiten kijf! — en of piëteit voor wat mooi is, en eerbiedwaardig van oude herinnering, voor wat aan het leven nu en dan oogenblikken van geluk door schoonheid verleent, of stemmingen van blijdschap, van poëzie en 'n vredig welbehagen door verrassend schilderachtige, en intieme en markante, en met licht en schaduw, met de seizoenen wisselende aspecten in onze alledaagsche omgeving, inderdaad een soort

ziekelijke dweperij zou wezen, die meer past in onzen materialistischen tijd?
Maar aan je eigen wezen neem je nu eenmaal waar, dàt de oogenlust een stage verblijding, een lieve verteedering, een hoogere wijding kan geven, een troost, een verkwikking, ja een nieuwen bloei aan je betere gevoelens en impulsen, een weidscher vlucht aan je fantasie, en dat dezen invloed te missen een tekort aan levensvreugd beduidt, waar materieele baten toch maar niet tegenop kunnen wegen.
En zóó zeker ben ik per slot hiervan bewust, dat ik wel eens in neerslachtige, in weifelmoedige buien, in vermoeidheid, die de toekomst grauw maakt, zoo 's middags in den trein ben gaan zitten om tegen de schemering weer wat rond te slenteren langs de Delftsche grachtjes, wier intimiteit, wier pittige, geestige silhouetten, wier rustige voornaamheid, wier vredigheid van lang bezonken gepeinzen mij zoo liefderijk in deze omgeving weer mijn opgewektheid, mijn durf teruggaf, omdat die lange watertjes immers zóó vele eeuwen aaneen 't groene loof van de boomen hebben weerspiegeld en dan weer de stille statie van 't gouden herfstblad, — omdat de sneeuw langs de walletjes, die de fraaie structuur der grachthuizen accentueert, iederen winter weeraan zijn witten luister verleent, — en de lente haar poëem van gelukkig jong leven of de stad een lieve bruid verbeidt.

(Wordt vervolgd.)

WONINGBOUW TE ZIERIKZEE.

De Heer J. A. Biermasz Notaris te Zierikzee, zend ons een ingezonden stuk van zijn hand, dat verschenen is in „de Zierikzeesche Nieuwsbode".
Na een voorbetrachting, komt hij den ingezonden brief van den Heer G. de Graeff opgenomen in No. 21 van het Bouwkundig Weekblad ondersteunen, en deelt nogmaals mede dat de huizen in het „Vrije" — *niet* met Rijksgeld gebouwd zijn, — en laat dan volgen:

Het betreft hier een zuiver particuliere bouwvereeniging, welker leden geheel uit burgerzin hebben gehandeld, om te voorzien in het groote gebrek aan burgerwoningen te Zierikzee. Zij hebben zich daartoe groote geldelijke opofferingen getroost, met de wetenschap dat er in het allergunstigste geval geen schade uit de onderneming zou voortvloeien. De huizen worden tegen den kostenden prijs te koop aangeboden. Ten tweede komt er in het overzicht eene onjuistheid voor, niet het plaatselijk blad heeft den bouw afgekeurd, doch V., die zich eerst achter deze letter schuil hield. Ten derde een paar mededeelingen, die ter zake niets afdoen. Zóó dat de bouwer bioscoop-directeur en dat de voorzitter der Woningbouwvereeniging tevens burgemeester en lid van de Eerste Kamer is. Dergelijke argumenten (!) hebben natuurlijk weinig strijdwaarde. Bovendien wordt er een smet geworpen op den naam van iemand, die bouwer van beroep is en reeds, voor zoover mij bekend is, een kerk en verschillende fraaie huizen gebouwd heeft.
Ten vierde missen de huizen gelukkig alleen het „theoretisch" licht en dito uitzicht. In werkelijkheid is er van beide meer dan genoeg.
Ten vijfde beweert de heer V. dat het verkeerd van ons geweest is, dat „de voorgevels tot de hoogte van den nok opgetrokken werden."
Hij geeft toe dat, ware dit niet geschied, de kapconstructie van de woningen zichtbaar zou geworden zijn". Om dergelijke dingen te snappen, zou men desnoods geen lid van de Eerste Kamer kunnen zijn. De moeilijkheid, die de heer V. zich zoodoende zelf schept, weet hij echter rationeel op te lossen: weg dak, plat dak!
Nu, ik vermoed, dat, als de huizen *zonder* daken gebouwd waren, de critiek evenmin uitgebleven zou zijn. Een huis zonder dak! Me dunkt, ik zie het medelijdende glimlachje al op het gezicht van den schoonheidsbeoordeelaar; ik volg in gedachten reeds de richting van diens wijzenden vinger en ik hoor reeds zijn vermanend woord: Hier, meneer, hier heb je 'n huis *mét* 'n dak!
Ten slotte, M. de R., zij 't mij veroorloofd, ook van mijn kant eens een ziertje onzakelijk te zijn. Ik ben toch zoo blijde, dat we indertijd niet uit het vaatje van de officieele deskundigheid getapt hebben!
Dan hadden we in Zierikzee allicht huizen gehad, even afschuwelijk-leelijk slecht en onpractisch, als die van het tuindorp te Oosterland, die de Heer Veersema ons tot voorbeeld stelde.
Ik ben daar onlangs geweest om de directiekeet voor afbraak te verkoopen en heb ze toen eens goed opgenomen. Hoe ongunstig steken ze af bij de vriendelijke arbeiderswoningen in de omgeving. Wat 'n kasten. Aan de menschen op de verkooping heb ik eens naar hun meening gevraagd en die was overal dezelfde. „Dat zijn geen arbeidershuizen meneer, daar is geen berging genoeg in, de kinderen moeten op zolder slapen en dat is gevaarlijk als moeder de vrouw mee naar het land moet. Zelfs geen varkenshokje is er bij. We gaan er alleen in wonen, omdat we moeten!" Mijnerzijds kan ik er aan toevoegen, dat deze, waarschijnlijk met Rijksgeld gebouwde huizen, zeer onsoliede zijn.

Zierikzee, schijnt ons toe een tijd door te maken, waarbij aan de aesthetische verzorging van hare woningen geen waarde wordt gehecht, dit is zeer treurig voor deze mooie stad. De afbeelingen in no. 19 van het B. W. van de huizen in 't „vrije" als tegenstelling van de straat waarin het stadhuis gelegen is, heeft verder geen commentaar noodig, — maar nu hooren we nog van den heer Biermasz, dat de huizen in het tuindorp te Oosterland nog afzichtelijker zijn en boven dien slecht en onpractisch hetgeen door alle menschen op een veiling werd beaamd. Bovendien oppert de heer Biermasz de waarschijnlijkheid, dat deze laatste met Rijksgeld gebouwd zijn.
Waarlijk het ziet er voor Zierikzee en omgeving allertreurigst uit.

REDACTIE.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF : : || Tijd. Redacteur: J. D. LOOYEN, Redacteur: J. P. MIERAS || Bachmanstraat 34, den Haag.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : :

40STE JAARGANG. = 7 JUNI 1919. = No. 23.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. De wet op het vakonderwijs, door M. Vrijenhoek. — BOUWKUNDIG GEDEELTE De Vijzelstraatbebouwing, door P. J. de J. — Het stedeschoon van Delft en de Delftsche Grachten (vervolg van pag. 132). — De Haagsche Museum- en Raadhuisplannen, door C. N. van Goor. — Woningbouw te Zierikzee, door G. Versteeg. — Ingezonden, door G. de Graeff. — Exploitatie van den Woningnood.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A.

te houden op Zaterdag 14 Juni 1919 in het Hôtel de Witte Brug te 's-Gravenhage, des morgens 11 uur.

Agenda:

1. Notulen.
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
3. Ingekomen stukken.
4. Rapport van de Fusie-Commissie over de Statuten van den B. N. A. en het Concept Huishoudelijk Reglement.
5. Benoemingen
   a. Commissie van Redactie.
   b. „ „ Financiën.
   c. „ „ Onderwijs.
   d. „ „ Geschillen voor de Honorariumtabel.
   e. „ „ Beheer van het Ondersteuningsfonds.
   f. „ „ Voorlichting in de keuze van architecten.
6. Rondvraag.

Het bestuur wekt de leden, die voornemens zijn de vergadering bij te wonen, op deel te nemen aan den gemeenschappelijken middagmaaltijd. Opgaven voor deelname (à f 3.— per couvert) worden vóór den 10en Juni ingewacht aan het Bureau van den B N. A.

Het Bestuur heeft den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen verzocht te willen bevorderen dat een Nederlandsch afgevaardigde het intergeallieerd architectencongres zou bijwonen, dat 6, 7, 8 en 9 Juni te Parijs gehouden wordt, betreffende den aanleg van tuinsteden, moderne stadsuitbreiding enz. en heeft daarvoor voorgedragen den Secretaris van den B.N.A.
De Minister heeft hierop gunstig beschikt en bovendien een subsidie toegestaan op voorwaarde dat de heer Slothouwer een rapport betreffende het congres zal uitbrengen.

Intusschen worden de loopende zaken door de andere leden van het Dagelijksch Bestuur behandeld.

Examens B.N.A. Examenvragen — Bouwkundig opzichter, Bouwkundig teekenaar en Uitvoerder van bouwwerken (onderbaas) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven:
Bouwkundig Opzichter 1919, 1918, 1917, 1915 à f 1.50 per jaargang.
Bouwkundig Teekenaar 1919, 1918, 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 1.50 per jaargang.
Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914 à f 1.50 per jaargang.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Rectificatie.
Door een onwillekeurig verzuim is in het verslag der ledenvergadering van den 10en Mei l.l. niet vermeld het ingekomen schrijven van het Bestuur van den gewestelijken kring „Utrecht". Volledigheidshalve wordt bedoeld schrijven alsnog hieronder opgenomen.

Aan het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten,
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Zeer Geacht Bestuur!
In verband met punt 9 van de agenda voor de jaarvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 10 Mei, meent de gewestelijke kring „Utrecht" dat door het lidmaatschap van den B. N. A. voor ieder het brevet van bekwaamheid is vastgelegd en dat dus in alle gevallen van welken vorm ook (dus ook inzake punt 10 van de agenda voornoemd) het niet raadzaam en niet wenschelijk is, zekere leden van den B.N.A. aan te bevelen: doch dat in zulke gevallen de volledige ledenlijst diene te worden overgelegd.
Wordt hiervan afgeweken, dan zal dit steeds onderlingen strijd en verdeeldheid veroorzaken. Hoogachtend,

Namens het voorloopig Bestuur,
De Voorzitter, (*w.g.*) H. J. KOLK.
Utrecht, 8 Mei '19. *De Secretaris*, (*w.g.*) C. DE HAAS.

De wet op het vakonderwijs.
De wet tot regeling van het vakonderwijs zal dan toch eindelijk binnen niet al te lang tijdsverloop een onderwerp van

behandeling in de Tweede Kamer uitmaken: Eindelijk! Langen tijd hebben de opgevolgde regeeringen noodig gehad de wettelijke regeling van het vakonderwijs — op welke totstandkoming jarenlang door belanghebbenden in alle toonaarden is aangedrongen — voor te bereiden.

De Staatscommissie, de z.g. „Ineenschakelingscommissie", die ook deze materie had te onderzoeken, tijdens het ministerie Kuyper in het jaar 1903 geïnstalleerd, bracht haar volledig rapport eerst uit op den 25sten April 1910; dus 7 jaren later. Behalve het ontwerp-Kuyper, dat door het afbreken van den levensdraad van het toenmalige kabinet in 1905, naar de snippermand verhuisde, diende het ministerie Cort van der Linden in 1914 een nieuw wetsontwerp in bij de Staten-Generaal, waarover eerst 5 jaren later den 14den Februari 1919, door de commissie van rapporteurs, het Voorloopig Verslag werd uitgebracht. Minister Dr. Th. de Visser van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, stelde op het wetsontwerp van zijn ambtsvoorganger de Memorie van Antwoord samen en heeft daarbij tevens gevoegd een gewijzigd ontwerp van wet op grond van de vele en velerlei opmerkingen en bedenkingen welke ten aanzien van het ontwerp tijdens het afdeelingsonderzoek waren ten beste gegeven. Voorspoedig is het dus niet gegaan; doch nu het wetsontwerp eenmaal bij de Kamer aanhangig is gemaakt, vertrouwen wij dat door een doeltreffende behandeling het spoedig in de Staatscourant zal verschijnen, opdat ons land met zijn overgevoelige voorzichtigheid in de onderwijspolitiek, nu eens ten aanzien van het vakonderwijs zich in de oogen van het buitenland kan rehabiliteeren.

Het onderhavige wetsontwerp wijkt in vele opzichten af van het rapport der Staatscommissie; het gaat lang niet zoover en bestrijkt een veel beknopter terrein. De regeling van het landbouwonderwijs, hoewel veelal als een tak van het vakonderwijs beschouwd, is buiten het ontwerp gelaten, aangezien dit deel van het onderwijs door het Departement van Landbouw wordt verzorgd en afzonderlijk zal worden geregeld. Evenzoo is het gesteld met de opleiding voor de verpleegsters en verplegers, welke door het Departement van Arbeid zal worden behartigd. Was in het oorspronkelijke ontwerp-Cort v. d. Linden het handelsonderwijs opgenomen, in het gewijzigd wetsontwerp is dit weggelaten, om reden het handelsonderwijs geen *vak*opleiding beoogt, doch slechts algemeen vormend is te achten; een meening, die in deskundige kringen wordt gedeeld. In verband met deze uitschakeling zal ook de benaming „vakonderwijs" worden vervangen door „nijverheidsonderwijs".

Het onderwijs heeft ten doel op den grondslag èn met voortzetting van het algemeen vormend onderwijs op te leiden voor ambacht, nijverheid, zeevaart en visscherij, huishouden en vrouwelijke handwerken. Het wordt onderscheiden in twee methoden: in schoolonderwijs en onderwijs volgens het leerlingstelsel. Het schoolonderwijs wordt naar den aard en het doel onderverdeeld in twee groepen n.l. het *lager onderwijs* en het *middelbaar onderwijs*. De scheidingslijn tusschen het lager- en middelbaar onderwijs, zal hoofdzakelijk worden bepaald door de eischen van toelating tot de verschillende inrichtingen van dit onderwijs en het onderscheiden doel, dat wordt beoogd. Zeer terecht wordt die scheiding o.i. geheel en al getrokken tusschen de groepen, welke opgeleid worden voor een ambacht of handwerk eenerzijds en die welke het noodige onderricht begeeren om als bedrijfsleiders, opzichters, teekenaars enz. te kunnen optreden, anderzijds. Deze interpretatie bepaalt voldoende dat de middelbaar technische scholen, *nimmer* als verlengstuk van de ambachtsscholen kunnen worden beschouwd. Een nadere definitie, voorkomende in art. 11, wenschen wij volledigheidshalve alsnog te vermelden. Onder het *lager onderwijs* worden gerangschikt de scholen voor: *a.* het visscherijbedrijf; *b.* ambacht of handwerk; *c.* nijverheid, nijverheidskunst en kunstambacht; *d.* huishouden en vrouwelijke handwerken en *e.* cursussen voor speciale doeleinden.

Tot het *middelbaar onderwijs* behooren de scholen voor: *a.* zeevaart; *b.* techniek en nijverheid; *c.* nijverheidskunst en kunstambacht; *d.* mijnbouw; *e.* huishouden en maatschappelijk werk, en *f.* cursussen voor opleiding van leeraren en leeraressen of voor speciale doeleinden.

Van het schoolonderwijs in 't algemeen wordt in art. 4 van de wet gezegd dat het praktisch- en theoretisch onderwijs moet worden gegeven in overeenstemming met *de eischen welke in het maatschappelijk leven worden gesteld.* Voorwaar een bepaling, welke op het onderwijs als zoodanig en de keuze der leeraren, mits goed toegepast, van beteekenis is.

De scholen worden voorts onderscheiden in *bijzondere* en *openbare.* De eersten worden opgericht en onderhouden door rechtspersoonlijkheid bezittende instellingen of vereenigingen; de overigen door het Rijk of de gemeente, hetzij geheel of in onderlinge samenwerking.

Niet onbelangrijk is het feit dat de scholen zoowel voor lager- als middelbaar onderwijs, kunnen gesplitst worden in dag- en avondscholen; terwijl aan de scholen practische- zoowel als theoretische cursussen voor speciale doeleinden met afzonderlijke klassen verbonden kunnen worden. De minister heeft een open oog gehad voor de verkorting van den arbeidsduur, waardoor het avondonderwijs, speciaal voor leerlingen van minvermogende ouders, nog meer dan vroeger goede vruchten zal kunnen afwerpen.

Omtrent de rechtspositie van het personeel der diverse scholen bepaalt de wet dat de aanstelling, schorsing en ontslag van den directeur en overige leeraren aan de Rijksscholen geschiedt door den minister; de benoeming van de directeuren en overig personeel der gemeentescholen geschiedt door den gemeenteraad; terwijl dit voor de bijzondere scholen plaats heeft door de besturen dier scholen, uit een door den minister goedgekeurde voordracht.

Van groote beteekenis voor den bloei van het vakonderwijs is de totstandkoming eener uniforme regeling voor het verstrekken der subsidies. Aan rechtspersoonlijkheid bezittende instellingen en vereenigingen benevens aan gemeenten wordt onder nader te bepalen voorwaarden, ten behoeve der scholen uit 's Rijks kas subsidie gegeven tot een bedrag van 60 pCt. der netto kosten. Voor sommige groepen van scholen als de textielscholen, middelbaar technische scholen, kunstambachtsscholen, vallende onder de hiervoor genoemde groepen *b* en *c*, die als centrum voor een geheele streek gelden, kan dit percentage worden gebracht op 75; zoodat voor die scholen de gemeentelijke steun tot 25 pCt. zal kunnen dalen. Bovendien wordt de vrijheid tot medewerking van de provincie op het gebied van dit soort onderwijs vrij gelaten.

Als regel wordt van iederen leerling schoolgeld geheven; te bepalen voor de Rijksscholen door den minister; voor de gemeentescholen door den gemeenteraad en voor de van Rijkswege gesubsidieerde bijzondere scholen door de schoolbesturen. Evenwel zullen de gesubsidieerde bijzondere- en openbare scholen, volgens bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen voorwaarden, toegankelijk moeten zijn voor on- en minvermogende leerlingen.

Ten behoeve van het onderwijs volgens het leerlingstelsel wordt uit 's Rijks kas subsidie verleend tot een bedrag van 60 pCt. der kosten; na aftrek der baten als contributies, subsidies, leergelden enz. Het subsidie wordt verleend aan door den minister aan te wijzen gemeenten en rechtspersoonlijkheid bezittende instellingen of vereenigingen welke zich de bevordering van het onderwijs ten doel stellen en welker besturen zich uitdrukkelijk bereid hebben verklaard aan de ontwikkeling van het leerlingwezen mede te werken door het doen sluiten van leerovereenkomsten tusschen patroons en wettelijke vertegenwoordigers van leerlingen. Het leerlingwezen als stelsel moet worden opgevat dat het zich aansluit en als aanvulling strekt van de scholen, welke op dit gebied werkzaam zijn. Vereenigingen die *uitsluitend* opleiding door middel van het leerlingwezen beoogen, worden van het genot van Rijkssubsidie niet uitgesloten, hoewel in de eerste plaats in aanmerking komen de instellingen, vereenigingen en gemeenten, die nijverheidsscholen exploiteeren. *(Wordt vervolgd.)*

DE VIJZELSTRAATBEBOUWING.

Zooals bekend mag worden geacht is eenigen tijd geleden door B. en W. van Amsterdam een voordracht ingediend, houdende het voorstel om het verhoogde voetpad aan de westzijde van het gedeelte Vijzelstraat tusschen Singel en Heerengracht te overbouwen. Aan deze voordracht wordt hier het volgende ontleend:

„Oorspronkelijk was het de bedoeling, de breedte der genoemde straat vast te stellen op 25 M., doch op grond van overwegingen van aesthetischen aard werd die breedte teruggebracht op de eerstgenoemde afmeting, zijnde de kleinste breedte, welke met het oog op de ten behoeve van het verkeer te stellen eischen, mogelijk is.

Nu de perceelen aan de westzijde van het gedeelte der Vijzelstraat, gelegen tusschen den Singel en de Heerengracht, zijn afgebroken, blijkt de uitmonding der Vijzelstraat bij het Muntplein, zelfs bij de vastgestelde breedte van 22 M., uit een schoonheidsoogpunt een misstand te zullen opleveren, zoodat een oplossing gezocht dient te worden om de straatbreedte, zonder schade voor het verkeer, te beperken.

De adviseur voor de aan de Vijzelstraat te stichten gebouwen, de architect K. P. C. de Bazel, meent die oplossing te hebben gevonden in een bebouwing van een of meer gedeelten der straat, waarbij het daarlangs gelegen trottoir over de volle breedte wordt overbouwd.

Het voorstel tot overbouwing wordt door den adviseur gemotiveerd als volgt.

Het hoofdkarakter van een straat wordt in de eerste plaats bepaald door de verhouding tusschen straatbreedte en gevelhoogte. Straten, waarvan de breedte belangrijk grooter is dan de hoogte der bebouwing, en straten, waarvan de breedte belangrijk kleiner is dan de hoogte der bebouwing, hebben elk haar eigen duidelijk bepaald karakter, doch straten, waarvan de breedte en de hoogte der bebouwing even groot zijn of elkaar te veel naderen, welke dus een bakvorm hebben met een kwadraat als doorsnede, zijn karakterloos. In verband met de maximum-hoogte van de bebouwing zou de Vijzelstraat, bij een breedte van 22 M., zulk een karakterloos beeld vertoonen. Om dit te voorkomen en toch de vastgestelde straatbreedte te behouden, zou — in het belang van het stadsschoon — toegestaan kunnen worden gedeeltelijke overschrijding van de maximum-bouwhoogte. Dan echter zou aan de uitmonding van de Vijzelstraat, naar de zijde van het Muntplein, een domineerende bebouwing verrijzen, waardoor het stadsbeeld en het gezicht op den Munttoren geheel zouden worden bedorven. Bovendien is thans duidelijk gebleken het leelijke effect van die breede uitmonding. De wijde gaping heeft, in verband met de groote opening van den Singel, een mingunstige uitwerking op de schoonheid van het stadsbeeld ter plaatse. Om het aspect van het begin der Vijzelstraat zooveel mogelijk te doen aansluiten bij dat van de oude stad, is het derhalve dringend geboden zoowel de gevelhoogte aan, als de straatbreedte van dat gedeelte der Vijzelstraat te beperken. Met het oog nu op de verkeerseischen is dit laatste alleen door overbouwing te verkrijgen. Het voortzetten van die overbouwing over de geheele lengte van de Vijzelstraat wordt naar de meening van den adviseur niet bepaald vereischt, aangezien voornamelijk het eerste gedeelte van de Vijzelstraat in aspect bij de oude stad moet aansluiten en daarom verhoudingen moet hebben, welke overeenstemmen met die van de oude stad. Het andere gedeelte nadert de nieuwe stad en kan dus geheel andere verhoudingen krijgen. Met het oog hierop is het niet onredelijk, die twee gedeelten geleidelijk in elkaar te laten overgaan. Wordt de overbouwing beperkt tot het straatgedeelte tusschen den Singel en de Heerengracht, dan wordt die trapsgewijze overgang verkregen door de straatverwijding, eerst voorbij de Heerengracht en vervolgens voorbij de Prinsengracht.

Het bezwaar tegen een straat, welker breedte gelijk is aan de hoogte der daarlangs opgetrokken gebouwen, geldt ook voor het verdere deel van de Vijzelstraat, maar daaraan zou grootendeels tegemoet kunnen worden gekomen door, waar noodig, plaatselijke overschrijding van de maximum-bouwhoogte toe te staan, hetgeen ten opzichte van het eerste gedeelte van die straat niet in belangrijke mate vergund kan worden, omdat men daar, zooals reeds is opgemerkt, gebonden is aan het karakter van de oude stad. Bij het verdere deel van de straat is men in dezen meer vrij. Niettemin meent de adviseur, dat tegen het voortzetten van de overbouwing geen bezwaar behoeft te bestaan en dat daaraan zelfs aesthetische voordeelen verbonden zijn, op grond waarvan hij in overweging geeft de overbouwing ook toe te passen op het gedeelte der Vijzelstraat tusschen de Keizersgracht en de Prinsengracht."

In de raadszitting van 28 Mei kwam de voordracht in behandeling, en werd na een tamelijk scherpen aanval uit den raad en een weinig enthousiaste verdediging van den Wethouder, verworpen. Het debat der vroede mannen stond niet op een hoog peil, en was in beteekenis onevenredig aan de wel-overwogenheid van het voorstel, dat, hoe men ook over de voorgestelde overbouwing moge denken, toch zeker een waardiger en zakelijker behandeling had verdiend. Waarom kan in dergelijke belangrijke gevallen de adviseur niet persoonlijk zijne inzichten in den raad komen toelichten en verdedigen?

Na het échec dat hiermede aan den door den gemeenteraad zelf benoemden adviseur was bezorgd, kon niet worden verwacht, dat iemand als de heer de Bazel zich geroepen zou voelen langer in functie te blijven; hij diende dan ook onmiddellijk zijn ontslag bij B. en W. in, met vermelding van de overweging, dat hij geen tijd had voor monnikenwerk, en dat hij

er niets voor gevoelde om, wanneer het bereikbare betere zonder noodzaak onmogelijk wordt gemaakt, aan het minder goede mede te werken.
Gevraagd door de redactie van het Handelsblad of de heer de Bazel na het gevallen besluit in den gemeenteraad nog eenige opmerking had te maken, schrijft hij het volgende:
„Zooals vanzelf spreekt is dit advies door mij slechts gegeven nadat ik alle, ook practische en economische factoren grondig had overwogen en uit die overweging de overtuiging gekregen, dat deze oplossing voor het geheele complex van factoren het meest doeltreffend was. Ik wil er enkele noemen:
1. Het straatprofiel krijgt meer in plaats van minder breedte, doordat de étalagegrens der winkels een meter naar achter wordt verplaatst en de pijlers der arcade allicht geen meter breed worden. Wanneer in een verkeersweg op de plaats dezer pijlers boomen zouden worden geplaatst, of wanneer het, juist ter wille van de verkeersregeling, noodig werd geacht, of door niveauverschil noodzakelijk, het voetverkeer van het rijverkeer te scheiden, dan zou niemand daartegen eenig bezwaar uitdenken.
2. De wensch van winkeliers naar groote étalageruimte vindt bij dit systeem eene perfecte oplossing, omdat deze vensters nu niet geplaatst worden in de lijn van het opgaande gevelwerk en dus grooter breedte kunnen verkrijgen, wijl zij niet gehinderd worden door de noodzakelijke geveldraagpunten. Bij een vóór den gevel gebouwde galerij, kan dit uitteraard niet het geval zijn; in dit opzicht is een arcade dus een winkeliersideaal te achten.
3. De verlichting der winkelétalage is gewaarborgd door de voorgestelde hoogte der arcade, terwijl door het pl.m. 4 meter vooruitschuiven der bovenverdiepingen, tegelijk met voor die verdiepingen vergroot grondoppervlak, gunstige gelegenheid ontstaat, om de achtergedeelten der winkelruimten perfect te verlichten. De hoogte der arcade laat tevens toe, dat in de winkelruimte tusschenverdiepingen worden ingebouwd, welke al naar den aard van het bedrijf, als galerij, magazijn, pasvertrekken, e. d. kunnen worden ingericht.
Dergelijke zaken van praktischen aard had de Raad bij grondige kennisneming op hare waarde kunnen schatten; nu heeft men zich grootendeels begeven in aesthetische beoordeeling en zelfs geargumenteerd (?) zooals de heer Hendrix meende te mogen doen, met aan insinuatie grenzende beweringen.
De heer Loopuit scheen van meening dat men eerst oordeelen kan *na*dat gebouwd is; dat zal ook wel bij het grootste deel der leeken het geval zijn, juist daarom pleegt men het oordeel van deskundigen te volgen en hun de verantwoordelijkheid te laten en juist daarom is het wijs, zich van vooroordeel te onthouden. Men heeft gewerkt met het gezicht op den Munttoren, de Rue de Rivoli, enz. — van waaruit in mijne adviezen nergens is geargumenteerd. Ik heb geen schilderachtigheden als motief gebruikt, maar alleen essentieel bouwkunstige waarden en wiskunstige zekerheden als maat en verhouding; aangezien schilderachtigheden gevolg en geen oorzaak daarvan is. Het schijnt mij logisch niet anders mogelijk, dan dat, nu de Raad ook op het terrein der aesthetiek gezag begeert, ik de consequentie daarvan ook aan den Raad moet laten."
Met belangstelling zal nu zeker worden uitgezien naar de wijze waarop door het gemeentebestuur de aesthetische verzorging van de Vijzelstraatbebouwing zal worden geregeld. In welke richting deze regeling ook moge gaan, gewaakt zal dienen te worden dat die bebouwing, bij gemis aan strenge eischen van welstand, aesthetisch geen mislukking van een belangrijk stadsdeel worde, wat, vooral na het nu plaats gehad hebbende conflict tusschen den gemeenteraad en zijn aesthetischen adviseur, ten zeerste zou te betreuren zijn.

P. J. DE J.

HET STEDESCHOON VAN DELFT EN DE DELFTSCHE GRACHTEN.

(Vervolg van pag. 132.)

Want, niet waar, zoo is 't allemaal maar als 't is, en zoo is 't wel vriendelijk en wel goed, en die wijsgeerig oude gevels hebben al zóó veel van menschen, en van telkens nieuwe geslachten aangeblikt, dat wat je deert of bezwaart of je 'n beetje triestig maakt immers zóó ernstig niet kan wezen om er den vertrouwenden oogenkijk van hun vensters ook maar 'n oogenblik door te versomberen.
Dat is de bemoediging, dat is de verzoening met 't leven, dat is de verheuging door den oogenlust, door de speling van den zonneschijn, door de sprookjesbetoovering in 't licht van de maan, door 't frissche plenzen van 'n zomerschen regen, zooals in een wonderlijk gaaf oud gebleven stad de fijn buigende grachtjes kunnen geven.
En nu is 't verklaarbaar, dat wie hierin dag aan dag leven, niet meer zoo bewust de bekoring dier omgeving van hun alledaagsch bestaan ondergaan. En dat dit je inniger treft, wanneer je 't nu en dan weer eens aanziet met ongewende oogen, — zóó innig van stemming, zoo in telkens nieuwe verschietjes om je in te verheugen, als op dien parel-grijs gesluierden Zondagmorgen, toen ik met enkelen uwer kunstzinnige bestuurders een ommegang gemaakt heb vanuit de woestenij in den Wippolder, langs de Delftsche grachten.
Hiervan wilde ik u zoo maar wat komen vertellen, om u ten overvloede te laten voelen hoe vandaalsch, hoe barbaarsch, wat een wreede schennis 't zou wezen om daar plompweg die watertjes weg te plempen uit dat oude juweel van uw stad, — èn om voor de Delftsche grachten een nieuwe genegenheid te pleiten, uit naam voorzeker van alle voor wat mooi is, ontvankelijke menschen, in heel ons land, en voor

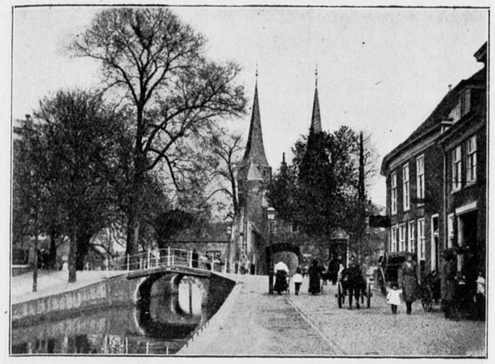

Oostpoort. Oosteinde.

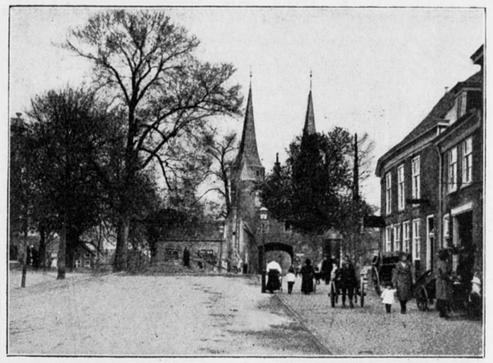

Oostpoort. Oosteinde. Gedempt. Fotogr. W. Stek.

zoo menigeen in 't buitenland, die verre reizen onderneemt ter bedevaart op naar *uw* stad.
En ik kan u verzekeren: de foto's zullen u verbazen, dat 't alles zóó karaktervol is, waar u telkens gedachteloos langs komt. En vooral ook: zij zullen u 't schaamrood naar de wangen jagen wanneer ge daar zien zult wàt ze van 't prachtige Delft willen maken, als gij allen u hiertegen niet uit eerbied verzet.
Nu onlangs, op 'n roerloos zoelen lente-avond, met al even de blankheid van maan over de oude grachtegevels; in de diepe groene-donkerte onder de pas weer zoo wonderlijk stil ontloken oude grachtboomen, — wij, de leden uwer Kunstcommissie en ik, hadden de voorproef genoten van de uitnemende foto's, die de heer Stek, naar zijn kunstzinnig inzicht van de schilderachtigste hoekjes en uitkijkjes had genomen, en die U hierbij gegeven worden — en al laat wandelden wij samen terug naar 't station.
Nog nooit had ik zóó in onwerkelijkheid buiten het roezige heden verdroomd — de Delftsche grachten gezien — en toch was 't mij of ik meermalen deze ontroerend vredige stemming had ondergaan. In den trein soesde ik er over na. En op eens: daar verklankte die teedere herinnering zich in woorden, die immers èn kel stemming, enkel de pure, reine essence van de lente zijn: 't Was *Gorter's Mei*, — die onvergelijkelijke stil-melodieuze inzet, dien ik zoo even langs 't Oude Delft had ondergaan:

Een nieuwe lente en een nieuw geluid:
Ik wil dat dit lied klinkt als het gefluit,
Dat ik vaak hoorde voor een zomernacht,
In een oud stadje, langs de watergracht —

In huis was 't donker, maar de stille straat,
Vergaarde schemer; aan de lucht blonk laat, nog licht;
Er viel een gouden blanke schijn,
Over de gevels in mijn raamkozijn.

Dan blies een jongen als een orgelpijp,
De klanken schudden in de lucht zoo rijp,
Als jonge kersen, van een lentewind,
In 't boschje opgaat en zijn reis begint.

Hij dwaald' over de bruggen, op den wal,
Van 't water, langzaam gaande overal,
Als 'n jonge vogel fluitend onbewust,
Van eigen blijheid om de avondrust.

En menig moe man, die zijn avondmaal
Nam, luisterde, als naar een oud verhaal,
Glimlachend; en een hand die 't venster sloot,
Talmde een pooze wijl de jongen floot.

Ja, zóó was 't geweest, in wéér 't mededoogen van deze nieuwe lente na den harden, wreeden winter, waarvan ik voor 't eerst 't nieuwe geluid weer had vernomen, den zoelen geur genoten, in 't oude stadje, dat *Delft* is, op die late avondwandeling langs de watergracht, die rimpelloos 't groene schemerlicht weerspiegelde van 't boomenloover. Over de steenenbruggetjes, met de punte witte leuningen, over de oud-verweerde walletjes had ik hem zien gaan, in verbeelding, den fluitenden jongen, die als de lente zelf was. In den blanken schijn over de gevels had ik hier en daar voor 't open venster een jong blond gezicht gezien, van eenigerlei student, mijmerend, zoo als de dichter zelf nog laat gezeten had, toen hij de de stilte van den voorjaarsnacht beluisterde in haar even weemoedige, milde weligheid. En als een oud verhaal was mij voorbij gegaan de in de grijze middeleeuwen zich verliezende geschiedenis dezer om, als een geschenk uit deel der tijden, gegeven stad, — zoo zinrijk, naar de bestemming van vele harer gebouwen, voor 's lands historie, als of wij er nòg de roerigheid, den moed, de kinderlijke vroomheid, den voornamen staat, de gruwelen, den bloei van nering en bedrijf, de wisseling van gunst en ongenade, de wreedheid, — de kunstzinnigheid, den roem van zoo menigeen harer voorzaten, van haar alleroudste bouw-gewrochten, door de opvolgende stijlen heir van torens en kerken, van godshuizen en hofjes, van geschiedkundige monumenten, van de enkele overblijfselen harer versterking en van de voorname zuserigheid harer patricische huizen kunnen aflezen.
Ik geef U deze enkele historische aanwijzingen, omdat 't allemaal heeft gewoeld en geroerd en geleefd

Oude Delft.

Oude Delft. Gedempt. Fotogr. W. Stek.

in deze zelfde stad, waar gij nu weer woont op Uw beurt, en onder 't aanzien van een stad, evenals 't gelaat van een mensch, de sporen draagt van wat zij in haar lange, lange bestaan zooveel heeft doorgemaakt. In de geschiedenis van Delft, zij heeft in deze stille veste den geest van het verre verleden bewaart, — in haar karakter is die welhaast gewijde stemming van wijs en vredig en rustig geworden ouderdom, die wie hier rondwandelen zoo zinrijk aandoet in een welhaast wijsgeerige berusting.

Het aanzien van een roemzuchtig oud-geworden, van een in aanzien vergrijsde stad, die, in haar ouderdom, van een eerwaardige schoonheid is gebleven, en van een lieftalligheid. Wanneer ge uit de verte, over de welig grazige beemden haar zon-doorbloosde silhouet, met de prachtig parelgrijze torens ziet verrijzen tegen 'n zeer blauwe lucht, — zooals ik, terwijl 'k deze lezing zat te schrijven, over de Schie heen, de hooge slankheden zag, door de ramen van mijn werkkamer, — zooals ik het stede-beeld, met zijn grijze kantigheid en 't warme rood zijner oude daken straks nader kwam, en de groene verkwikking van zijn boomenweelde genoot langs de grachten, op weg naar deze vergaderzaal — dan is Delft als een lieve verlokking van een innig romantische oud-Holl. stad, waar 't goed is, en vredig om te wezen.

't Bouwkunstig karakter der stad, — een nòodlottig gebeuren is daarvan de oorsprong geweest. Ik bedoel den brand, die in 1536 niet minder dan ongeveer 2300 huizen vernield en er slechts een 300 van de onaanzienlijkste spaarde. Deze ramp viel in den bloeitijd, toen de brouwerijen de burgers in hun meerderheid groote baten afwierpen. Hun welgesteldheid gaf de Delftenaren lust, om hun woningen weer op te laten bouwen met een zekere weelde, die in dien gelukkigen tijd veelal architectonischen smaak en schoonheid beduidde. En de meeste gevels, die wij nog altijd bewonderen, dateeren dan ook van even na 1536. 't Stadhuis, dat in het lot van verreweg het grootste deel der stad had gedeeld, werd daarna ook nieuw gebouwd, en voorzien met den hoogen en meer als gemeen swaren toren, waarop — zegt wederom van Bleijswijck — soo raeren klockenspel, als in dien tijd in geheel Nederland en (gelijk ik wel heb hooren verhalen, misschien in gansch Christenrijk) niet te vinden was. In 1618 is dit stadhuis toen wederom door brand verwoest. De gevangenen, die er opgesloten waren, hadden 't eerst het vuur bemerkt. Door hun gejammer wekten zij de aandacht van de voorbijgangers, die aanstonds, bij het zoeken van de oorzaak, de deuren der cachotten openden waarbij de boeven, onder wie twee dieven, die ter dood veroordeeld waren, voor altijd ontsnapten. Enkel de machtige Gothische toren bleef bewaard, met veel moeite en levensgevaar, waarbij vooral de marcktschuytenvoerder Vranck Dirkszoon zich verdienstelijk maakte. Laat ik zijn mogelijke naneven onder mijn gehoor, door deze goedkeuring, een gelukkig oogenblik gunnen.

Maar het Stadsbestuur was in dien tijd van welvaart blijkbaar ook zeer ondernemend en kunstzinnig. Met een voorbeeldig inzicht werd besloten om wederom een nieuw stadhuis op dezelfde plaats en aan den overgebleven toren van den grond af veel heerlijker op te rechten. Hiertoe werden de uitstekendste bouwkunstenaren aangezocht, die hier te lande te vinden waren, en wel heeft voornamelijk de vermaarde kunstrijke bouwmeester Hendrik de Keyser, die tevoren de tombe van den prinse van Orangie hadde geordonneert, soodanig een schets ofte model ontworpen, zijnde in alle deelen soo perfect en alle regulen van den architectuur daar is soo wel naer genome dat daar niets aan schijnende te ontbreken, het selve voor beste en bekwaamste werd gekeurd en het gansche werk daarna aangeleid en gedirigeerd is, door welke welgevoegde ordonnantie dit raadhuis niet alleen een groote nette even gelijkmatigheid van proportie, maar ook een veel treffelijker en majestueusen gedaante gelijk een aanzienlijk paleis verkregen heeft. Hendrik de Keyser bestond hierbij het kunststuk om zijn gebouw in Italiaanschen renaissance-stijl volkomen harmonisch om den ouden Gothischen toren te doen aanpassen.

Is deze gestie van het zeventiende-eeuwsche stadsbestuur niet beschamend, wanneer wij bijvoorbeeld zien, hoe in onze dagen, door de vroede vaderen van Rotterdam bijvoorbeeld, allereerst een Berlage werd uitgesloten, toen 't ging om 't ontwerpen van een nieuw stedehuis, — hoe de schoone plannen van De Bazel en andere modernen met een *eigen* zonrijken stijl, verworpen werden, voor 't dor en fantasieloos professorale samenstel, dat nu bleek en vervelend verrezen staat in 't hart van deze springlevende stad — als voorbeeld van overheidskunst uit een tijd, die in zijn officieele openbaringen, slechts vrees had voor wat nieuw was en jong en eigen van vormenspraak.

(Wordt vervolgd.)

DE HAAGSCHE MUSEUM- EN RAADHUISPLANNEN.

Met groote belangstelling en zeker met evengroote ingenomenheid zal het gros der architecten kennis hebben genomen van het voorstel van het Haagsche Gemeentebestuur om het maken van de plannen voor den voorgenomen museum- en raadhuisbouw op te dragen aan twee der meest bekende en gewaardeerde leden van de architectenbent: Berlage en de Bazel, en het is wederom een heuglijk bewijs van het feit dat de overheid het belang er van gaat inzien, de hulp van den particulieren architect in te roepen voor de verwezenlijking der bouwplannen van openbare gebouwen. Het is weder een stap op den weg, die er toe leiden moet, dat dit regel worde en geen uitzondering blijve. En als zoodanig verdient hij onverdeelde waardeering, en kunnen de architecten den wethouder Jurriaan Kok die er het initiatief toe nam er slechts dankbaar voor zijn.

Toch ligt hierin niet opgesloten, dat alle architecten het geheel eens zullen zijn met de redeneering, die den heer Kok tot zijn conclusie bracht, die, naar is te hopen de opdracht aan Berlage en de Bazel tot resultaat zal hebben. Integendeel, het rapport van den heer Kok is in zijn positieve verdediging van de architectenkeuze, op vele plaatsen aanvechtbaar, en is dit in bizondere mate in de negatieve verdediging daarvan door het afbreken van het prijsvraagsysteem, waarbij de heer Kok wederom al de reeds herhaaldelijk wèerlegde argumenten aanvoert, die door de tegenstanders van dat stelsel zijn in 't midden gebracht. Het is in 't bizonder hierop dat de aandacht gevestigd moge worden, opdat niet het rapport in *al* zijn onderdeelen bij volgende gelegenheden als maatgevend zal gelden, en het prijsvraagstelsel daardoor worde uitgesloten.

Alles wat de heer Kok tegen dit stelsel te berde brengt, zou bijna als één doorgaande vergissing gekwalificeerd kunnen worden, en al zou het te ver voeren, om al die vergissingen opnieuw te gaan wéérleggen is het toch wenschelijk dit ten aanzien van de belangrijkste er van te doen.

Allereerst dan de bewering dat bij een prijsvraag niet een werk wordt verkregen dat als het ware gegroeid is en opgebouwd in nauwe samenwerking van bouwheer en bouwmeester.

Alleen als men van het standpunt uitgaat dat het prijsvraagontwerp, zonder verdere uit- of omwerking het *uitvoerings*-ontwerp zou zijn kan men tot een dergelijke leekenconclusie komen, doch hij die met de praktijk van het bouwvak bekend is, en kan weten hoe uiteindelijk het uitvoeringsontwerp tot stand komt, begrijpt dat het prijsvraagontwerp slechts te vergelijken is met het avantproject waarin de architect die een opdracht krijgt de op algemeene gegevens gegronde wenschen van den opdrachtgever néérlegt, en aan de hand waarvan dan pas de uitwisseling van gedachten omtrent het vraagstuk in onderdeelen *begint*.

In wezen is er niet het minste verschil in procedure of dit avantproject langs den weg van een prijsvraag of als gevolg van een directe opdracht wordt verkregen; ook bij een directe opdracht moet een programma worden opgemaakt, waarnaar het avantproject wordt geconcipieerd, en het is dus onjuist te spreken van een *keurslijf* dat door de prijsvraag wordt aangelegd alsof dit alleen hierbij plaats heeft. Al wat de heer Kok op dit chapiter verder voortborduurt valt van zelf weg, omdat de praemisse, waarop het berust, niet juist is.

Bij het avantproject blijkt of de weg, waarop men zich bevindt, de juiste is of niet, of het de kiem bevat die door verdere besprekingen groeien kan tot de meest gewenschte eindoplossing van het vraagstuk, of dat een andere richting gekozen behoort te worden, en nu is het voordeel van de prijsvraag, dat er een aantal van deze avantprojects is, dat eene vergelijking van verschillende mogelijkheden, toelaat, en meer direct doet zien welke weg de meeste kans op een goed resultaat zal geven.

Ook het bezwaar, dat de z.g.n. eerste krachten niet aan prijsvragen medewerken, houdt geen steek. Als men onder eerste krachten verstaat, hen, die daarvoor in 't algemeen doorgaan; de kleine categorie van alom bewierookte, met veel werk overladen arrivé's, dan gaat het misschien op, maar zijn dat nu juist alleen de krachten, waarvan de toekomst het moet hebben. Schuilen onder de talloos velen die nog niet in de fortuinlijke positie dier arrivé's verkeeren, niet de krachten die hun opvolgers moeten worden, en is de prijsvraag niet bijna het eenige middel om dezen voor het voetlicht te brengen?

En welke reden is er om aan te nemen dat een met veel belangrijke opdrachten bezette z.g.n. eerste kracht, wel met lust, een opdracht aanvaardt en uitvoert, en de niet in die omstandigheden verkeerende collega, die hiertoe door de beantwoording van een prijsvraag hoopt te komen, daaraan niet zijn beste krachten zal besteden.

Ieder die aan prijsvragen medewerkte, weet dat deze

bewering niet anders dan een praatje voor den vaak genoemd kan worden.
En wat te zeggen van de tirade omtrent het werken van de mededingers in een prijsvraag, in speculatie op den „geest" der jury. Het zal wel voorkomen en voorgekomen zijn, doch in 't algemeen bewijst het op prijsvragen ingezonden werk, dat de mededingers deze verdachtmaking niet verdienen, en op een hooger plan stonden bij het maken van hun ontwerp.
En hoe kan het een gevaar zijn dat een jong en talentvol bouwmeester bekroond zou worden? Alles wat de heer Kok tegen dat *„gevaar"* inbrengt, kan ondervangen worden, en bovendien staat het zoo volstrekt vast, dat de z.g.n. vooraanstaande krachten, in elk opzicht, de beste en meest beproefde leiders van een bouw zijn, als de heer Kok dat wil voorstellen? en zijn er ook niet voorbeelden van dat er heel wat aan die beproefdheid mankeerde?
Het eenzijdige in de redeneering der tegenstanders van het prijsvraagstelsel is dat zij à priori aannemen, dat van een directe opdracht aan een vooraanstaand architect *altijd* het beste of ten minste een zeer goed resultaat te verwachten is, terwijl dit h. i. bij een prijsvraag niet het geval is, doch eenig steekhoudend argument is daarvoor nog nimmer bijgebracht.
En de consequentie van de directe opdracht aan erkende vooraanstaande krachten, is dat altijd een zeer kleine kring van die bevoorrechten voortdurend maar wêer begiftigd zal worden met opdrachten die zij, indien zij werkelijk vooraanstaand zijn, niet zullen kunnen uitvoeren op de wijze zooals zij dit naar hun eigen kunstopvattingen, en in 't belang van het kunstwerk noodig achten, en indien zij maar toevallig vooraanstaand zijn om redenen die met hun kunstenaarschap niets te maken hebben, dit zoo zullen doen, dat wij ons geen illusie's behoeven te maken omtrent *„het blijvende getuigenis van het beste wat onze tijd op het gebied van bouw en aanverwante kunsten heeft voortgebracht"* zooals de heer Kok zich in zijn rapport uitdrukte.
En nu hebben we in het onderhavige geval het voorrecht dat de magistraat, die de opdracht zal verstrekken, zich laat leiden door een lid van zijn college die architect is en die, ook al deelen niet al zijn architect-collega's zijne meening toch bevoegd is er in deze materie eene meening op na te houden; maar hoe zal het gaan wanneer die magistraat het zelf wel weet en zijn eigen appreciatie heeft omtrent de geschiktheid van den aan te wijzen architect?
Waarlijk, al dient erkend te worden dat het prijsvraagstelsel gebreken heeft, zoo goed als elk ander stelsel, dat van de directe opdracht in-cluis, en volstrekt niet het middel geacht moet worden om in alle gevallen tot het best mogelijke resultaat te komen, dan is het toch geen goede politiek, het *principieel* als onbruikbaar ter zijde te stellen, en het zou van een beter en onpartijdiger inzicht en beleid getuigen, indien getracht werd met behulp en onder voortdurende verbetering van dat stelsel de architectonische krachten, buiten die der z. g. n. vooraanstaanden, in 't belang der toekomstige bouwkunst tot waarde te brengen.

C. N. VAN GOOR.

Rotterdam, 24 Mei 1919.

WONINGBOUW TE ZIERIKZEE.

In het artikel over den *Woningbouw te Zierikzee* was de waarschijnlijkheid uitgesproken dat met Rijksgeld gebouwd is, dit blijkt nu volgens den Inspecteur niet het geval te zijn, zoodat wat dezen ambtenaar betreft, voor dit geval geen tekortkomingen zijn te constateeren. Integendeel blijkt uit de mededeelingen van den Inspecteur dat deze een zeer werkzaam aandeel neemt in het bevorderen van de bouwkunst in zijn district, hij heeft het initiatief genomen tot het oprichten van eene provinciale adviescommissie in Zeeland, ijvert voor de opneming van de z.g. welstandsbepalingen in de bouwverordeningen en is er een warm voorstander van dat aan de architectuur van de woning groote zorg wordt besteed.
In het Bouwkundig Weekblad van 24 Mei veronderstelt de Heer Ir. G. de Graeff in zijn ingezonden stuk dd. 19 Mei 1919 dat ik mijne dwaling gereedelijk zal willen erkennen.
Naast de spijt die ik gevoel over mijne dwaling — waarvoor wel eenige grond was, omdat thans zooals iedereen weet bijna uitsluitend met Rijksgeld gebouwd wordt — verheugt het mij echter aanleiding gegeven te hebben dat het ook in wijderen kring bekend is geworden dat deze Inspecteur zoo warm voelt voor de bouwkunst.
Indien de andere Inspecteurs ook zoo zijn of het voorbeeld van Ir. de Graeff gaan navolgen dan breekt voor de bouwkunst een goede tijd aan. Ik hoop dat de heer de Graeff sans rancune mij in staat zal stellen in het Bouwkundig Weekblad nog eens afbeeldingen van goeden woningbouw in Zeeland te bespreken, waaruit de verheugende resultaten van zijn, door ons zeer gewaardeerd, streven zullen blijken.
Het lid van den B. N. A. op het eiland Schouwen dat ons gewezen heeft op den woningbouw te Zierikzee o. a. schrijft aan de B. N. A., naar aanleiding van het ingezonden stuk van Ir. G. de Graeff:
„Voor zoover mij bekend is de vereeniging, die thans „toegelaten" is, dezelfde, die de bewuste woningen gebouwd heeft, althans van een nieuwe is mij *niets* bekend."
en verder:
„Ik hoop, dat in het antwoord van den heer Versteeg, of eventueel afzonderlijk door de Redactie, *de hoofdzaak, waar het hier om gaat, vooral op den voorgrond zal worden gehouden*, dus *niet* schuil zal gaan achter geschrijf, dat gevolg is van geprikkeldheid van den heer de Graeff over veronderstellingen van den heer Versteeg."

Hierover kan geen twijfel bestaan.
Jhr. de Graeff bestrijdt in geen enkel opzicht de door mij op den woningbouw te Zierikzee uitgeoefende critiek, daarmede zal hij het dus ongetwijfeld eens zijn. Gaarne zullen wij alsnog van ons lid op Schouwen vernemen of het tuindorp te Oosterland, dat volgens den heer J. A. Biermasz waarschijnlijk wel met rijksgeld gebouwd is, zoo slecht is als in het Bouwkundig Weekblad van 31 Mei wordt beschreven.

G. VERSTEEG.

INGEZONDEN.

's-Gravenhage, 3 Juni 1919.

Hooggeachte Redactie!

U vergunne mij nog eenige regelen in Uw Weekblad te plaatsen in verband met den „Woningbouw te Zierikzee" en wel naar aanleiding van Uw artikel onder dit hoofd in de Aflevering no. 22 van 31 Mei jl., waarin U een in de Zierikzeesche Nieuwsbode ingezonden stuk van den Heer J. A. Biermasz, Notaris te Zierikzee, overneemt met een onderschrift Uwerzijds.
Na eene verdediging van den woningbouw in het „Vrije" (zie mijn vorigen brief) door eene „zuiver particuliere bouwvereeniging" gebouwd — de waarde van deze verdediging laat ik natuurlijk geheel in het midden — keert de Heer Biermasz zich heftig tegen den woningbouw te Oosterland; gelukkig niet dan na de verontschuldiging: „ook van (zijn) kant eens een ziertje onzakelijk te zijn".
Deze zelfkennis is merkwaardig en wij zouden alleen nog kunnen twisten over de rekbaarheid van het begrip „een ziertje".
Bijna had ik gezegd: *kaatst de Heer B. den bal terug* door den woningbouw te Oosterland er met de haren bij te sleepen, maar deze onderstreepte uitdrukking zou al te duidelijk den vermoedelijken achtergrond van het onverkwikkelijk kleinsteedsch gekibbel verraden.
De Heer Biermasz nu noemt de huizen te Oosterland die *wel* met Rijksgeld gebouwd zijn, afschuwelijk, leelijk, slecht en onpractisch en roept dan uit „hoe ongunstig steken ze af bij de vriendelijke (n.b.) arbeiderswoningen in de omgeving. Wat 'n kasten enz."
Als afdoende haalt hij verder de meening aan van de menschen op de verkooping; van Jan Publiek dus. Over smaak valt niet te twisten en omdat ik leek ben in architectuur kan ik alleen in alle bescheidenheid met den inzender van meening verschillen; ik bevind mij daarbij echter in goed gezelschap, getuige het navolgende.
Het bouwplan voor Oosterland is het bekroonde ontwerp uit 17, uit verschillende deelen des lands ingekomen, antwoorden op eene door het gemeentebestuur van Oosterland uitgeschreven prijsvraag en werd zonder eenige bedenking het beste en — de vergelijking met andere ontwerpen een oogenblik daar latende — zeer goed bevonden.
Ik heb mij bij de keuze, voor wat het architectonisch gedeelte betreft, verzekerd van de medewerking van een zeer bekwaam architect; een man van grooten smaak en onbetwistbare autoriteit, die, ook wat die zijde van het vraagstuk betreft, dit ontwerp zonder voorbehoud uit alle inzendingen voor den prijs aanwees.
Wist de Heer Biermasz, dat het hier een prijsvraag heeft gegolden, waaruit één ontwerp werd bekroond en dus 16 anderen hun ontwerp terug ontvingen en teleurgesteld werden? Zou dit feit alleen niet reeds voldoende zijn om het zooeven gequalificeerd gekibbel verder te verklaren?
Noemt Notaris Biermasz echter de woningen slecht en onpractisch, dan vindt hij schrijver dezes met meer gezag tegenover zich.
Hij wete vooreerst, dat het moderne type arbeiderswoning afwijkt en afwijken moet van „de vriendelijke (!) arbeiderswoningen in de omgeving"; hij bedenke dan, dat de dure bouwkosten in de laatste jaren noodzaken tot het zoeken naar een compromis tusschen de eischen der hygiène van de woning; de vaak zeer ver gaande eischen, die de hedendaagsche arbeider aan eene goede woning met Rijksgeld gebouwd, stelt en den matigen huurprijs, waartegen de woning moet worden uitgegeven zonder aan de soliditeit te kort te doen.
„Zelfs geen varkenshokje is er bij". Neen! en ik hoop, dat dergelijke onhygiënische inrichtingen ook nooit bij deze woningen zullen komen, maar verboden is het hebben van een varkenshok bij de woning inmiddels niet.
„De kinderen moeten op den zolder slapen". Zeker! indien het niet anders kan; er zijn een slaapvertrek op den beganen grond en twee dito vertrekken op den zolder, die voorts in elke moderne arbeiderswoning voor slaapplaats wordt ingedeeld.
Bedsteden zal Notaris Biermasz in afwijking van de „vriendelijke (!) arbeiderswoningen in de omgeving" niet in deze woningen vinden. Wellicht „onpractisch", maar zeker niet „slecht".
„Geen berging genoeg?" Geldt deze uitspraak soms ook na eene vergelijking met „de vriendelijke arbeiderswoningen in de omgeving"? Over het „genoeg" zijn van de berging zou lang, maar onvruchtbaar kunnen worden geredeneerd; ik zie daar echter van af en wijs nogmaals op het compromis, als boven genoemd.

Dat de woningen „zeer onsoliede" zouden zijn, spreek ik voorshands even bot tegen, als de stelling in het bewuste ingezonden stuk zonder eenig bewijs wordt neergeschreven.
Het toezicht op de uitvoering van het bouwplan is de taak van Burgemeester en Wethouders, die direct belang hebben bij een deugdelijk toezicht en mijnerzijds herhaaldelijk op dit belang worden gewezen. Is die uitvoering echter stipt volgens het bestek ge-

schied, dan moge notaris Biermasz te dezen aanzien gerust zijn; weet hij echter het tegendeel, dan wende hij zich tot het gemeentebestuur van Oosterland; liever dan iets dergelijks „een ziertje onzakelijk" in de courant te zetten.

En ten slotte diende Uwe Redactie wat voorzichtiger te zijn met het trekken van conclusies uit ingezonden stukken in kleinsteedsche plaatselijke blaadjes, stukken, waarvan de kennelijke bedoeling voor een maar eenigszins ingewijde er duimen dik op ligt.
De bouw te Oosterland heeft met Zierikzee niets te maken en de beweringen van den „onzakelijken" Heer Biermasz, dat deze woningen „nog afzichtelijker zijn en bovendien slecht en onpractisch, hetgeen door alle menschen op eene veiling werd beaamd" (NB. eene veiling van het directiekeetje voor afbraak, waarvoor wel veel „deskundigen" bijeen zullen zijn geweest!) hadden U niet mogen leiden tot den uitroep: „Waarlijk, het ziet er voor Zierikzee en omgeving allertreurigst uit".
In één opzicht zeker treurig, want het gekibbel is niet vreemd geweest aan het feit, dat een verzoek van eene „toegelaten" Woningbouwvereeniging om voorschot voor een omvangrijk bouwplan te Zierikzee; een bouwplan, waaraan deze Gemeente stellig groote behoefte had, door den gemeenteraad werd verworpen. De architectonische waarde van dit bouwplan, waarvan ik de teekeningen slechts eenmaal, lang geleden en dan nog vluchtig, zag, weet ik mij tot mijn spijt niet meer te herinneren.
Ik had gaarne eene teekening van de Oosterlandsche huizen er bij gevoegd, maar wil dat niet doen zonder machtiging van den ontwerper, die daartoe trouwens zelf in de gelegenheid is.

Met de meeste hoogachting

Uw dw:

G. DE GRAEFF.

Inspecteur van de Volksgezondheid
(Dienst der Volkshuisvesting).

EXPLOITATIE VAN DEN WONINGNOOD.

Geen verkiezingsvergadering is dezer dagen gehouden of de woningnood komt er ter sprake, en geen raadslid in hope, laat na te beloven, dat hij en zijn vrienden in den Raad het hunne zullen doen om een eind te maken aan de ellende. Eigenaardig is intusschen dat men bij de besprekingen en beloften zich vrijwel bepaalt tot de arbeiderswoningen, en hoezeer ook de aanvulling van den voorraad arbeiderswoningen in de eerste plaats urgent is, toch is zeker ook de toestand van de middenstanderswoningen-markt zoo, dat er waarlijk wel, zij 't dan maar een verkiezingsbelofte aan gespendeerd mag worden. Wij zullen de laatsten zijn om de groote beteekenis van het vraagstuk der arbeiderswoningen te onderschatten, maar daarnaast achten wij de quaestie van de middenstandswoningen er toch ook een van groote beteekenis. Temeer omdat er juist ten aanzien van de woningen voor grooteren en kleineren middenstand een schandelijke woeker wordt gepleegd, waaraan de slachtoffers van den woningnood niet kunnen ontkomen.
Wij hebben reeds vroeger melding gemaakt van allerlei trucs, die verzonnen worden om hun die een woning zoeken, extra bedragen uit den zak te kloppen, — maar den laatsten tijd acht men zelfs geen „trucs" meer noodig; men adverteert eenvoudig dat men een huis te huur heeft en vraagt openlijk een „vergoeding", — vergoeding waarvoor? — tot een bedrag dat niet zelden een jaar huur te boven gaat. Dat een woningzoekende, ten einde raad, per advertentie een premie belooft aan dengeen die hem een woning verschaft, is verklaarbaar. Maar dat woningverhuurders openlijk premies eischen, daarmede de woningwetten ontduikend, en dat dit wordt toegelaten in zoo uitgebreiden vorm dat het tot systeem wordt, dat is toch wel wat kras. Zooals het kras is, dat een, waarlijk heel groote, hoeveelheid woningen aan den voorraad onttrokken wordt en ongebruikt blijft omdat de eigenaars graag wat rente derven tegenover de kans dat zij bij verkoop van een perceel een fantasieprijs maken wanneer er een „direct te aanvaarden" woning in dit perceel is.
Men vindt eenvoudig allerlei middelen om de slachtoffers van den woningnood geld uit den zak te kloppen, — een systeem dat temeer immoreel is omdat het vele tot het uiterste gedrevenen dwingt, — letterlijk dwingt! — verplichtingen aan te gaan die zij niet kunnen dragen, en die zij dan ook in meer normale omstandigheden onder geen voorwaarde op zich zouden nemen.
Een nieuw systeem om de menschen tot het aangaan van dergelijke verplichtingen te dwingen heeft men thans verzonnen, en laatstelijk in toepassing gebracht bij verhuur van een complex woningen aan de Zocherstraat. Dezer dagen is bij advertentie aangekondigd, dat er gelegenheid zou zijn de in aanbouw zijnde huizen in de Zocherstraat te bezichtigen en huurcontracten af te sluiten. Natuurlijk waren er gisteren talrijke gegadigden in de Zocherstraat, zoo velen dat de politie er aan te pas moest komen om de orde te handhaven. Een gedeelte van deze menschen naderde tot den vertegenwoordiger van de ondernemers, die de woningen liet zien en de contracten opmaakte. Op 't allerlaatste nippertje deelde deze dan mede, dat men zich moest verbinden voor 5 jaar. Wie zich daarbij neerlegde — en de meesten legden zich er natuurlijk bij neer, — kreeg dan te hooren, dat hij moest storten een bedrag, varieerend van *f* 1500 tot *f* 3000, als „waarborg". Wie de vraag stelde, welken waarborg dan de huurder had voor het gestorte bedrag, kreeg dan ten antwoord, dat hij tot bedrag dat gestort was, „aandeelen in de maatschappij" kreeg, waarop 5 pCt. rente werd gegaranderd. Natuurlijk vielen door deze eischen tal van gegadigden af, maar 't is waarschijnlijk, dat er onder de velen, die al geruimen tijd een woning zoeken, en die zich nu gespitst hadden op een woning in de Zocherstraat, wel vier-en-zestig zullen zijn — er komen 64 woningen beschikbaar — die zich laten vangen. Dat wil dus zeggen dat de ondernemers een kapitaal van anderhalve ton in handen krijgen, letterlijk gewrongen uit de handen van menschen die uit nood maar hebben toegegeven, en hun huizen zoodanig verhuren dat zij zich voor 5 jaar een huur verzekeren, die berekend is op de oogenblikkelijke, en veel hooger is dan de normale. Daargelaten nog, dat de slachtoffers dan maar moeten hopen, dat deze onderneming solieder is dan zoo vele woning-ondernemingen — waarbij er immers altijd zijn die het in het speculatiebedrijf, dat nu eenmaal het woningbedrijf is, niet kunnen houden.

Hlb.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF :: || Tijd. Redacteur: J. D. LOOYEN, Bachmanstraat 34, den Haag.
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: :: :: ::
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage :: :: :: :: :: :: :: :: :: ::

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. :: :: :: :: ::

40STE JAARGANG. = 14 JUNI 1919. = No. 24.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. De wet op het vakonderwijs, door M. Vrijenhoek (vervolg en slot). — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Verbinding Vondelkwartier-Binnenstad, door W. H. C. Doorman. — Het stedeschoon van Delft en de Delftsche Grachten (vervolg van pag. 137). — Woningbouw in Engeland, door A. Keppler. — Vijzelstraatbebouwing. — Een bouwkundig oplichter. — Academie van Beeldende kunsten te 's-Gravenhage, door S. — Ingezonden, door J. A. Biermasz.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Permanente Prijsvraag-Commissie.

De P. P. C. heeft zich geconstitueerd als volgt:

P. G. Buskens, Voorzitter.
C. N. van Goor, Secretaris-Penningmeester.
H. A. Reus, lid.

7 Juni 1919.

Woningbouw. Bouw-Mij. Gelderland.

De Permanente Prijsvraag-Commissie nam kennis van een oproep tot het indienen van bouwplannen voor bovengenoemde Maatschappij van den volgenden inhoud:

„De Directie der Bouwmaatschappij Gelderland te Arnhem „stelt de gelegenheid open tot het indienen van volledige „plannen, begrooting en bestek voor zes middenstandswonin„gen, hoogstens f 9000.— per woning kostende. De beoordee„ling der plannen wordt opgedragen aan den Inspecteur van „het Woningtoezicht. Aan den ontwerper, wiens plannen uit„gekozen worden, zal de architectuur van den bouw opge„dragen worden, indien bij aanbesteding blijkt dat de begroo„ting daarvan niet overschreden wordt. De plannen moeten „vóór 1 Juli e. k. ingediend worden onder een zinspreuk en „met een verzegeld briefje, waarin de naam des ontwerpers „staat, bij den Directeur Mr. J. J. van Gorkom."

Volgens art. 1 der A. R. is deze concurrentie een prijsvraag, waarop de A. R. van toepassing zijn.

Uit de oproep blijkt echter, dat daarmede in geen enkel opzicht rekening is gehouden, doch dat weder op echt ouderwetsche manier getracht wordt, den architect te exploiteeren onder voorspiegeling van een opdracht, zonder dat zelfs daarbij het inachtnemen van de honorariumtabel voor de B. N. A. is gewaarborgd.

Het zal wel geen betoog behoeven dat de P. P. C. de medewerking aan deze concurrentie aan *iedereen* ten sterkste ontraadt, en zij vertrouwt dat in ieder geval geen enkel lid der constitueerende Vereenigingen te vinden zal zijn om zich op eenigerlei wijze daarmede in te laten.

Rotterdam, 10 Juni 1919.

De Penningmeester der Prijsvraag-Commissie,
P. G. BUSKENS, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.
H. A. REUS, lid.

Technische Hoogeschool.

Prijsvraag, te beantwoorden vóór 15 September 1920 door studeerenden aan een Nederlandsche instelling van hooger onderwijs.
(Ingevolge art. 37 der hooger-onderwijswet).

De Senaat der Technische Hoogeschool maakt bekend dat in de Afdeeling der Bouwkunde de volgende Studie-prijsvraag wordt uitgeschreven:

Gevraagd wordt het ontwerp voor een Studentenwijk te Delft.
Verondersteld wordt dat een nieuwe verkeersweg wordt aangelegd, die van uit het hart der stad leidt naar een nieuw te maken stadskwartier. De hoofdweg door dit kwartier is tevens een hoofdverkeersweg, die aansluit op den weg naar Den Haag en die het groote verkeer Rotterdam—Den Haag zal opnemen. Het terrein ligt op den hoek van dien hoofdweg en een anderen breeden weg, waarlangs een breede vaart is ontworpen. Van de aanwezigheid van die vaart kan bij den aanleg van het terrein voor vijvers of grachten worden partij getrokken.
De afmetingen van het terrein zijn vrijgelaten, doch mogen langs dien tweeden weg niet gaan boven 300 M.
Het ligt in de bedoeling, dat de te stichten wijk niet enkel als woonwijk voor de studenten, maar tevens als centrum van het studentenleven zal zijn te beschouwen.
In verband daarmede zijn dus onder meer op het terrein te ontwerpen:
een clubgebouw met sociëteitslokalen, leeszalen, eetzalen, enz. al of niet met terrassen aan een eventueelen vijver in verband met de vaart,
een gebouw voor vergaderingen, concerten, enz.,
een gebouw voor een roei- en zeilvereeniging,
een turngebouw met sportterreinen,
een bad- en zweminrichting,
een centraal gebouw voor verwarming met wasch- en strijkinrichting, enkele kleine winkels voor dagel. benoodigdheden.
De woningen der studenten zullen zijn op te vatten in

den geest van de studentenwoningen der Engelsche Colleges. Het schoonhouden en de verder noodige bediening dezer woningen geschiedt van uit een centrale administratieve afdeeling, die in een deel van het clubgebouw kan worden ondergebracht en waar tevens de administratie van alle aangelegenheden der studentenwijk en van de onderdeelen daarvan wordt gevoerd.

De maaltijden der studenten geschieden gemeenschappelijk in het clubgebouw.

Het geheel is in te richten voor 1000 studenten.

Desgewenscht kunnen meer inrichtingen dan de bovengenoemde in het plan worden opgenomen.

Gevraagd wordt een situatieteekening van de geheele wijk, schaal 1 : 500, waarop de ligging der verschillende gebouwen, woningen en inrichtingen duidelijk is aangegeven.

Van vier verschillende punten in het complex gebouwen wordt een perspectiefschets in kleur verlangd.

Bovendien wordt gevraagd:

A. Het ontwerp van een woningtype.

De studentenverblijven bestaan uit een woonvertrek (25 à 30 M²) en een klein slaapvertrek.

De vertrekken zijn eenvoudig doch gezellig in te richten.

Deze woningen kunnen worden ontworpen met een verdieping, waarbij elke ingang toegang geeft tot hoogstens zes verblijven, terwijl de woninggroepen tot bouwblokken worden vereenigd, of als tuinstad in kleine woninggroepen afzonderlijk worden geplaatst.

Combinatie van de beide typen is toegelaten.

De noodige aandacht dient te worden geschonken aan de gelegenheid voor bereiding van eenvoudige spijzen of dranken, de inrichting van privaten, gelegenheid voor verwijdering van vuil, enz.

Van deze woningen worden gevraagd:-

de noodige plattegrondteekeningen, vóór- en achtergevels en een doorsnede, schaal 1 : 50.

B. Het ontwerp voor het clubgebouw.

Dit gebouw bevat behalve de noodige vestibules, vestiaires, toilets, diensttrappen, liften, buffetten, dienkamers, enz., het volgende:

Op den beganen grond: Sociëteitslokalen tot een gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 400 M².

Een billardzaal voor 12 billards.

Eetzalen tot een gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 700 M².

Een centraal gelegen keuken groot ongeveer 200 M². met spoelkeuken, koffiekeuken en met daarbij behoorende aanrechtkamer. Deze ruimte moet gemakkelijke verbinding hebben met het sousterrain.

Een bestuurskamer.

Een directeurskamer met antichambre en de noodige ruimte voor de administratie met kluis en archief.

Een ruime trap, toegang gevende naar de eerste verdieping.

Op de eerste verdieping: Leeskamers ter gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 200 M². met een aansluitende boekenbergplaats groot ongeveer 150 M².

Vier vergaderzalen elk groot ongeveer 70 M². en een tiental dispuutkamers elk groot ongeveer 35 M².

In het sousterrain zijn te ontwerpen ruime wijn-, bier- en provisiekelders. (*Wordt vervolgd.*)

De wet op het vakonderwijs (*vervolg en slot*).

Het leergeld wordt door het bestuur der instelling geïnd en al dan niet aangevuld aan den patroon uitbetaald; het mag evenwel de som van f 200.— niet overschrijden. Minvermogende leerlingen worden gedeeltelijk vrijgesteld van de betaling van leergeld. De patroon heeft volgens de wet tegenover den leerling verschillende plichten na te komen; zoo mag hij den leerling niet bezigen voor het verrichten van andere dan tot het vak behoorende diensten en moet hem voldoende gelegenheid geven, hetzij de leerling in- of uitwonend is, om goed gevoed, gereinigd en gekleed op tijd het theoretisch onderwijs te kunnen volgen. De patroon is voorts verplicht in geval van ziekte of ongeval een bij hem inwonenden leerling, zoolang de leerbetrekking duurt, doch uiterlijk tot een tijd van zes weken, voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen. Vervolgens bevat de wet belangrijke bepalingen betreffende het toezicht. De instellingen voor het leerlingstelsel moeten een controleur benoemen, die in het bijzonder belast zal zijn met het toezicht op het naleven der ten overstaan van het bestuur gesloten overeenkomsten. De benoeming behoeft de goedkeuring van den minister.

Het oppertoezicht op het onderwijs is opgedragen aan een inspecteur-generaal en aan inspecteurs; zoo noodig bijgestaan door adjunct-inspecteurs. Op het gemeentelijk onderwijs, wordt bovendien toezicht uitgeoefend door één of meer plaatselijke commissies, door den gemeenteraad te benoemen. De provincie en de gemeente welke aan een bijzondere school subsidie verleenen, kunnen door aanwijzing ieder van ten hoogste twee gedelegeerden in het bestuur, toezicht op die school uitoefenen; resp. te benoemen door Gedeputeerde Staten en den gemeenteraad. Opgemerkt zij nog dat de raadscommissies de bevoegdheid hebben, voorstellen bij den gemeenteraad in te dienen, welke zij in het belang van het onderwijs noodzakelijk achten. Hiermede is het voornaamste uit het wetsontwerp, bestaande uit 70 artikelen, weergegeven. De minister heeft een gewillig oor getoond voor de critiek die het ontwerp bij het afdeelingsonderzoek in de Tweede Kamer heeft ondergaan. Veel is dientengevolge in het gewijzigd ontwerp verbeterd, dat thans onze goedkeuring kan wegdragen. Zoo heeft de verhooging van het subsidie van 50 op 60 pCt. der kosten voor alle scholen en instellingen van het leerlingwezen, benevens de ingelaschte bepaling dat de middelbaar technische scholen in het genot van 75 pCt. der nettokosten zullen worden gesteld, onze volle symphatie. De sociale plichten welke den werkgever ten opzichte van den leerling in het gewijzigde ontwerp zijn opgelegd, dragen onze volkomen instemming weg. Daarentegen kunnen wij ons niet neerleggen bij de meening van den minister dat het vakonderwijs vóór alles behoort uit te gaan van particuliere vereenigingen; ondanks dat de wet voor overheidsbemoeiïng meer gelegenheid geeft dan weleer. Zoo het particulier initiatief mocht blijven sluimeren eerst dan is volgens den minister het oogenblik aangebroken dat de gemeente handelend moet optreden en zoo ook dit mocht uitblijven, dan zal het Rijk overgaan de oprichting van scholen te bevorderen.

Zooals bij den aanvang reeds is opgemerkt is het tot stand komen eener wettelijke regeling van het vakonderwijs voor de welvaart van ons volk van buitengewone beteekenis. Voor de gemeentebesturen en voor een deel ook de provinciebesturen is de groote taak weggelegd aan de hand van deze nieuwe wet ons vakonderwijs krachtig te bevorderen. Bezien wij de constellatie van de vertegenwoordigende lichamen, zooals die onder het algemeen mannenkiesrecht tot stand is gekomen, dan zijn wij van de vervulling dier taak — speciaal de gemeenteraden betreffende — zeer hoopvol gestemd. In tal van gemeenteraden is het sociaal-democratisch element krachtig naar voren getreden. Het gemeenteprogram dier partij, speciaal de onderwijsparagraaf, zal in alle opzichten de gelegenheid bieden, min of meer onwillige vroedschappen te stuwen in de door ons allen zoozeer gewenschte richting n.l. dat door alle lagen onzer samenleving het vakonderwijs in al zijn geledingen, kan worden gevolgd.

's-Gravenhage. M. VRIJENHOEK.

Middelbaar Technische School te Utrecht.

Wij verwijzen onze lezers dezen keer speciaal naar de geregeld in dat blad voorkomende advertentie omtrent aangifte voor het toelatingsexamen tot de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.

Voortaan wordt dit examen uitsluitend in Juli afgenomen, zoodat er geen gelegenheid meer is, zooals tot nu toe, in Februari tot deze school te worden toegelaten.

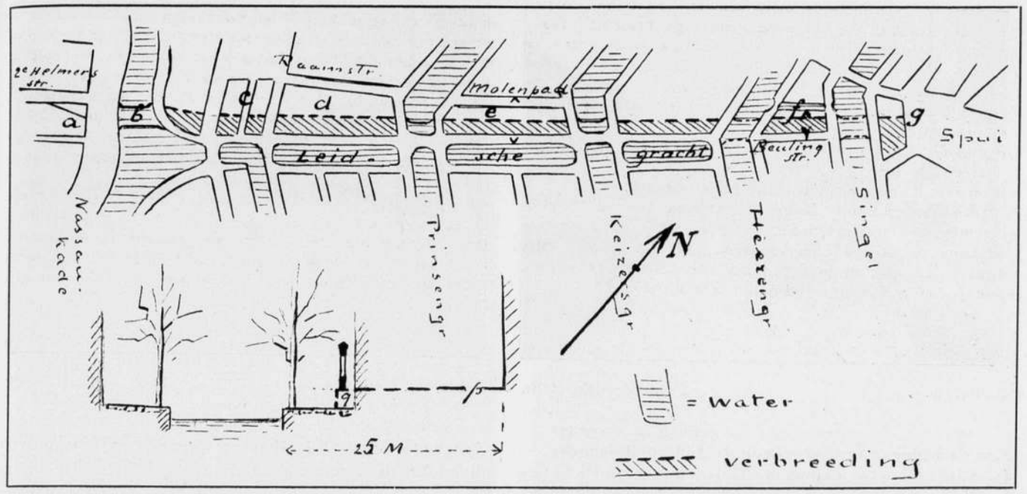

Verkeersverbinding Leidsche gracht, Amsterdam.

VERBINDING VONDELKWARTIER-BINNENSTAD.

Het in n°. 22 van dit tijdschr. (dd. 31-5-19) voorkomende opstel van den Heer H. G. Jansen, getiteld „Amsterdamsche quaesties", geeft mij aanleiding — nu daarmee weder het vraagstuk der verbindingen naar de binnenstad is ter sprake gebracht — de aandacht te vragen voor een oplossing, welke — naar ik meen — nog niet is behandeld n.l. afleiding van het verkeer naar de Leidsche Gracht, *niet* echter door deze te *dempen*, maar door *verbreeding* van één der walkanten.

Tegen demping zijn bezwaren gemaakt met het oog op het schilderachtige aanzien van deze gracht. Nu meen ik, dat dit bezwaar minder ernstig zal wezen bij de door mij aangegeven oplossing. Vermoedende dat velen terstond het bezwaar zullen uiten dat daardoor het besloten karakter, dat hier juist een der aantrekkelijkheden uit schoonheidsoogpunt vormt, verloren zal gaan, stel ik voorop, dat ik meen dat daaraan tegemoet te komen is, zooals nader zal worden toegelicht.

Voor verbreeding acht ik de N.W.kade het meest geschikt en wel 1e omdat de overbrugging van den Buitensingel hier korter zal zijn dan tegenover de Z.O.kade;

2e omdat de bestaande overgangen over Prinsen- en Keizersgracht in de N.W.kade liggen en deze behouden en verbreed kunnen worden;

3e omdat de Beulingstraat — die in deze verkeersweg is op te nemen — ligt in de lijn der N.W.kade;

4e omdat vermoedelijk onteigening langs deze zijde goedkooper zal zijn dan langs de overzijde.

Ter toelichting diene nog het volgende:

De uitmonding van de 2e Helmersstraat naar de Naskade (zie bij *a* op de schets) ware te verwijden, zoodat deze komt te liggen recht voor de nieuwe brug *b*. (Opgemerkt zij dat dit terrein nog niet bebouwd is op dit oogenblik).

De huizenblokken *c*, *d*, *e* en *f* worden in hun geheel gesloopt, doch de terreinen kunnen ten deele weer worden bebouwd. Daar de te bebouwen strook *e* zeer weinig diepte heeft, kan wellicht het Molenpad, dat ruim 8 M. breed is, doch van weinig nut is te achten, iets worden versmald. Bij *f*, waar de vrijkomende ruimte tot de Beulingsloot ± 30 M. zal bedragen, zou een deel hiervan kunnen worden toegevoegd aan het nu al-te-smalle vaarwater. Bij *g*, de doorbraak naar het Spui, kan al of niet het geheele blok worden weggebroken.

De nieuwe verkeersweg kruist de opritten tot een 7-tal bestaande bruggen over de Leidsche gracht. Op deze kruispunten zal de verkeersweg dan ± 1.5 M. hooger moeten liggen dan de thans bestaande walkanten. Daarom wordt door mij voorgesteld het *geheele zijvlak* van dezen verkeersweg op dit hoogere peil te brengen en alleen langs de grachtzijde een wandelweg — van bijv. 6 M. breedte — te behouden op de tegenwoordige hoogte. De boomen, thans daar aanwezig, kunnen ongerept blijven. Ter beveiliging van het verkeer zal de verhoogde weg dienen te worden afgesloten van den lager gelegen wandelweg en hierin, meen ik, is nu het middel gelegen om — met het behoud der reeds genoemde boomen — het besloten aanzien zooveel doenlijk te behouden. Men plaatse n.l. langs den rand van den verhoogden weg een muur ter hoogte van 3 à 4 M. Om de eentonigheid te breken en tevens om ook van af den verhoogden weg het uitzicht op de gracht en op de overzijde te behouden, moet deze muur worden gebouwd met de noodige doorzicht-openingen. Overigens is de muur nog te benutten voor de plaatsing der straatverlichting.

Achterom. Foto W. Stek, Delft.

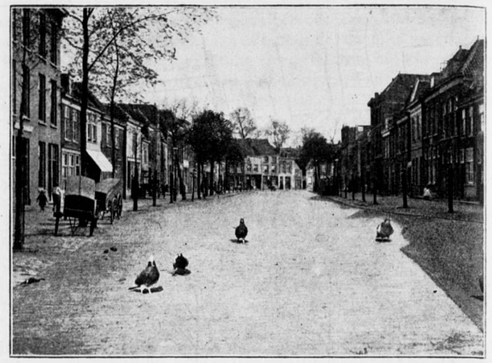

Achterom. Gedempt. Foto W. Stek, Delft.

Een en ander is aangegeven in de doorsnede-schets.
De splitsing van den verkeersweg in een hoog en een laag gedeelte maakt het gewenscht de totale breedte niet minder dan 25 M. te nemen.
Wat betreft het tramverkeer, zoo ware lijn 1 heen en terug langs den nieuwen weg te voeren, terwijl m. i. lijn 2 in één richting door de Leidsche straat, in de andere langs de Leidsche gracht zou kunnen rijden.
Ik stel deze oplossing niet — als zoude zij beter zijn — tegenover die van den Heer Jansen, maar geef ze slechts als een *mogelijkheid*, die mede in overweging kan worden genomen, zoodra een beslissing omtrent dit verkeersvraagstuk aan de orde wordt gesteld.

W. H. C. DOORMAN.

HET STEDESCHOON VAN DELFT EN DE DELFTSCHE GRACHTEN.

(Vervolg van pag. 137.)

Tal van schrijvers prijzen den typisch oud-Hollandschen aanleg uwer stad, doorkruist van haar grachten, die 't als 't ware in zóó vele eilandjes verdeelen verbonden door de aardige bruggen, van waar af zich telkens weer de schilderachtige doorkijkjes open doen.
Mejuffrouw Catharina Gips, die verleden jaar in de Juni-aflevering in het Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond de oude gebouwen van Delft zoo uitvoerig beschreef, — is al erg blij met die door boomen omzoomde grachten en grachtjes, met die wallekanten zoo dicht op elkander, verbonden, door sierlijke bogen met overhuivende brugdekken en hun luchtige ijzeren leuningen, die er een fijn silhouet aan verleenen. Zij leert ons. dat het oudste jaartal, op die bruggen aangegeven, 1648 is, en wel op de trapjesbrug over de Koornmarkt, maar dat verscheidenen, naar hun pijlers te oordeelen, veel ouder moeten zijn. In ieder geval echter, zijn ze allemaal zóó zeer naar één overgeleverd model gebouwd dat ze prachtig bij elkander passen, en harmonisch meedoen in 't oude aanzien der grachten. De voornaamste hiervan — zoo merkt de schrijfster verder op — loopen voornamelijk in de richting van Noord naar Zuid, waardoor ze aan beide kanten een groot deel van den dag een gelijkmatig strijklicht ontvangen, dat toch niet eentonig wordt, omdat de grachten niet recht getrokken zijn, maar kleine knikken vertoonen, zoodat, wie er langs komt wandelen nu en dan de verrassing heeft van wat om den hoek is, en plaatselijke wisseling in belichting niet ontbreekt. Het water, de bruggen en het licht geven aan Delft dien gaven indruk van een nog volledig oud geheel, — die hoewel de nog goed-bewaarde oude gebouwen inderdaad de minderheid vormen. —
Maar ge hoort het: telkens opnieuw is het 't water, zijn het de bruggen, waarom 't stedeschoon van Delft zoo bij uitnemendheid wordt geprezen, en daar komt nu een vindingrijk man in uwen Raad, die voorstelt, kom, laat ons die grachten eens dicht gaan gooien.
De grachten, — waarvan de eerste op last van Corbulo gedolven, zijn naam verleende aan uw stad. Het oorspronkelijke wapen van Delft werd gevormd door de afbeelding van een gracht, waarover een wachttoren stond, en het is duidelijk, dat het tegenwoordige, dat uit een veld van zilver met een paal bestaat, hiervan een overblijfsel is en op de paal, op de gracht, op de delf doelt.
Welnu, uw gemeentebestuur, waaraan de beschikking toevertrouwd is over dit kleinood onder de Hollandsche steden, heeft daarvoor een dure verantwoordelijkheid op zich genomen, niet alleen tegen de eigen burgerij, maar tegenover 't heele land ja, tegenover de wereld, waarin deze stad vermaard is om haar wonderlijke schoonheid.
En het dempen der grachten, in onzen tijd, nu men zich meer en meer bewust wordt van de roeping der overheid, om wat schoon is te bevorderen, laat staan te helpen in stand houden, zou een vandalisme zijn, — die alles wat vroegere stadsregeeringen aan Delft heb-

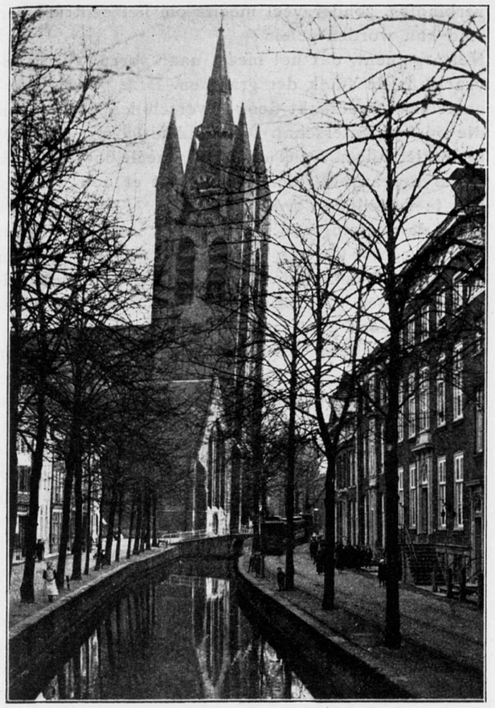

Oude Delft. Foto W. Stek, Delft.

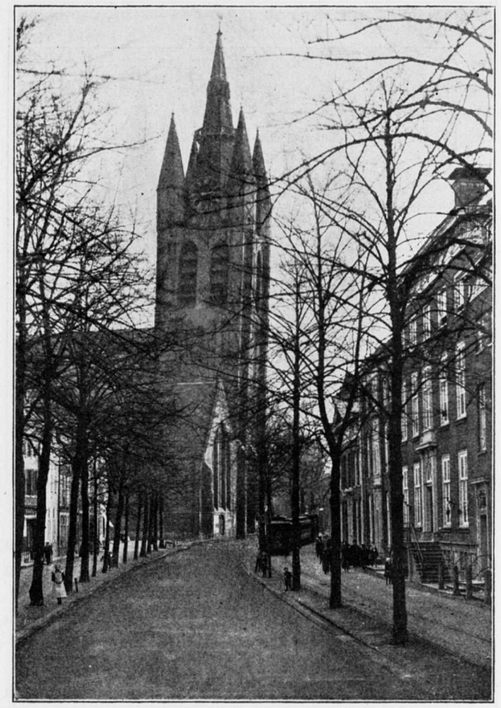

Oude Delft gedempt. Foto W. Stek, Delft.

ben misdreven, in stoutheid en smadeloosheid en gebrek aan piëteit zou overtreffen.
Toen, indertijd, de machtige oude kerktoren, die vier eeuwen getrotseerd had, om het uitvallen van een moerbint een gat in de hoofdspits vertoont, besloot uw gemeenteraad, op den beschamenden 21sten Juni van het jaar 1843, om den ouden Jan dan maar tot de galmgaten . . . af te breken. Op dit om zijn domheid karikatuurlijke besluit volgde de Kon. goedkeuring. Den 4en Juli had de verkoop van het bovendeel inderdaad plaats en beliep in veiling de som van f 11.000, welk benefietje voor de stadskas nog op f 17.600 werd afgeslagen. — Toen eindelijk brak de verontwaardiging over zoo'n heiligschennis los, en eenige aannemers, van een aanbesteding in Reineveld vereenigd, stelden een adres aan den Raad op, ten gevolge waarvan de verkoop werd ingehouden en twee jaren later de aanbesteding plaats had van de herstelling waardoor deze schoone kolos van Delft en wie er voor bouwkunst nog maar iets voelt, gespaard werd.
Kort te voren was uit de Nieuwe Kerk het prachtig gebeeldhouwde eiken koorhek, in 1622 door Nic. van Assendelft gemaakt, weggesloopt, voor een sommetje verkocht, en vervangen door een gebronsd ijzeren hek, dat daar nog van deze baldaad getuigt. En in 1860 heeft de overheid blijkens mededeeling van den oud-archivaris Mr. Veldman uit de tegenwoordige trouwzaal in het raadhuis op onnaspeurlijke wijze de schilderij der verheerlijking van Prins Willem I, benevens vele andere stukken, — en volgens Berkhout — tevens kisten vol oud Delftsch blauw, voor een appel en een ei versjaggerd.
Mij dunkt, dat alleen deze enkele smadelijke voorbeelden, — waarbij vooral ook niet de verwerking in 1838 en '39 van den voorgevel van De Keyzer's schoon Raadhuis vergeten mag worden — voldoende zijn, om de overheid aan te manen tot voorzichtigheid, nu er wederom van die fantastische voornemens aan de orde zijn, die in roekeloosheid wel alles zouden overtreffen.
Maar liever dan u langer bezig te houden, met mijn betoog, stel ik U voor nu aanstonds uw beide oogen goed open te zetten, om zelf te aanschouwen *hoe* schoon uw stad, *hoe* bekoorlijk Uw grachten toch waarlijk zijn, en zoo te beoordeelen wat er door de schennis van het dempen aan naargeestigheid over zou blijven.
De photo's zijn als 't ware de illustratie van een Zondagochtendwandeling, die ik met enkele leden uwer Kunstcommissie gemaakt heb; omdat wij samen kwamen bij Prof. Odé, die woont aan den Rotterdamschen weg — wij, dat waren Prof. v. d. Steur, de vermaarde bouwmeester, Mr. Roelofs Heijrmans, de kunstzinnige foto-

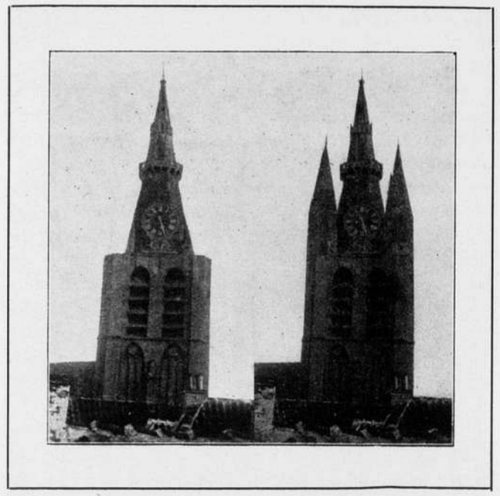

Hoe men de „Oude Jan" dacht te verbeteren! Foto W. Stek, Delft.

graaf de heer Stek en ik — daarom gingen we van zelf de wippolder door, om zoo binnen te komen in de oude stad. Die wippolder, als nieuwe stadsuitleg, is wel een merkwaardig voorbeeld van leelijkheid en naargeestigheid van een systeemlooze stadsuitbreiding, met een slechte orienteering der verkeerswegen, waar de groote gebouwen der T. H. rondgestrand zijn zonder eenigen zin voor harmonie. Daar is geen centrum, daar is geen begrip van geleidelijkheid, daar is niets wat 't oog boeit. De wegen, de straten, wier eentonigheid de menschen alle levensvreugd moet ontnemen, zij storten op elkaar; zonder eenigen schetsmatigen opzet schijnen zij maar neergezet — God zege de greep — en 't is overal of je je tegen de hoeken zult stooten, of de voertuigen, de auto's tegen elkaar op moeten vliegen, — en als je er dan eindelijk uitkomt benemen de te ver vooruit geschoven laatste huizen 't mooie doorzicht op 't Kanaal. Zoo zonder smaak, zoo stil staat dat daar alles hortend maar tegen elkaar.

Geeft dan de oude stad Delft niet een andere, een beteren indruk? En ben ik 'n onpractische idealist als ik pleit tegen demping der Delftsche grachten?

M. J. BRUSSE.

NASCHRIFT.

Door een geacht lid van den B. N. A. te Delft werden wij opmerkzaam gemaakt, dat er in die fraaie oude stad werkelijk voorstanders waren voor demping van de grachten, waardoor vrijwel het laatste karakteristieke dezer stad zou verdwijnen. Bij nadere navragen, zoo hier en daar, bleek ons dat de vrees hiervoor niet te gering moet worden opgenomen. Tevens vernamen wij dat, niet zooals elders waar stadsschoonheid verdwijnt, het hoofdargument moet gezocht worden in den alles verpletterenden eisch voor het verkeer, het snel verkeer, daar de verkeersverbinding, zonder veel moeite om het centrum der stad kan worden geleid?

Het argument, dat het meest naar voren wordt gebracht is de stank der grachten. Deze wordt voornamelijk veroorzaakt door de verschillende fabrieken die op het waterschap Delftland uitloozen, en waardoor niet alleen Delft doch het geheele boezemwater en afvoervaarten, (den Haag weet er ook wel iets van te vertellen) wordt verpest.

Door de demping der Delftsche grachten, wordt het kwaad echter in het geheel niet weggenomen, en zouden toch door het waterschap Delftland op middelen moeten worden gezonnen de afspuiïng intensiever te doen plaats vinden.

Dat hiervoor een der meest complete schoonheden van ons land zou moeten opgeofferd worden, wil ons dan ook zoo ongehoord voorkomen, dat het werkelijk ongelooflijk lijkt. Maar de opsomming van de geestesverbijstering der gemeentebesturen van Delft in de vorige eeuw, die de heer Brusse ons geeft, maakt het noodig dat met alle aandacht de gesties van de stadsbestuurders worden gevolgd, want de historie leert, dat zij niet voor een kleintje vervaard waren. Wij willen hier nog aan toevoegen dat in het laatst der vorige eeuw toen de vernieuwing van de spits van de „Oude Jan" noodig bleek, in den Raad werd voorgesteld de vier hoektorentjes maar weg te nemen rondom de spits. De toenmalige stadsarchitect Ir. M. A. C. Hartman liet toen op een afbeelding zien, hoe mismaakt de „Oude Jan" er dan zou uitzien.

De heer W. Stek, fotograaf te Delft, stelde ons in de gelegenheid onze lezers, hiervan ook te doen genieten. Om de aroma van dergelijke voorstellen niet weg te nemen, plaatsen wij deze tegenstelling onder het bewaren van de diepste stilte.

JOH. D. LOOYEN.

WONINGBOUW IN ENGELAND.

In *„The Municipal Journal"* van 23 Mei 1919 tref ik een bericht aan, waarvan de Nederlandsche Architecten gaarne kennis zullen nemen.

Dit bericht luidt:

OFFICIAL ARCHITECTS.
A supplementary panel.

„The Local Government Board has approved of the subjoined supplementary panel list of architects who may be called in by local authorities in connection with housingschemes:" [1])

en dan volgt een reeks van namen.

Zoover zijn we in Nederland nog niet.

Meer dan het bericht wil ik op het oogenblik niet geven.

Hoogachtend,
A. KEPPLER.

[1]) De „Local Government Board" heeft zijn goedkeuring gehecht aan een supplementlijst van architecten, die door de gemeentebesturen kunnen worden uitgenoodigd tot het ontwerpen van woningcomplexen.

VIJZELSTRAATBEBOUWING.

Dr. H. E. van Gelder te 's-Gravenhage heeft in Het Volk onder het opschrift *„Aesthetische Beunhazerij"* het volgende geschreven.

„Het allerbelangrijkste der adviezen inzake de bebouwing wordt uitgebracht. Onder leiding van een der onzen stelt de Amsterdamsche Raad zich boven zijn voortreffelijken adviseur! Op aesthetische gronden! Wie zijn die aesthetische autoriteiten in den Amsterdamschen Raad? — En — want dit is het wat óns aangaat — waar haalt speciaal pg. Loopuit de zijne vandaan? Ik wil bij niemand achter staan in waardeering voor zijn staat van dienst, maar ook als ik dit respektabel stuk overzie, vind ik het toch wel wat mal, dat hij zich in een zaak van architektonisch aesthetiek stelt boven den kunstenaar De Bazel! Namens velen protesteer ik tegen dergelijke beunhazerij van een der onzen.

En nu de volgende kant. Onze vertegenwoordigers worden gekozen op een politiek programma, maar de uitbreiding van de overheidsbemoeiing maakt, dat ook kwesties van niet-politieken aard: kunst, wetenschap, techniek, bedrijfswezen enz., aan hunne beslissing worden voorgelegd. Het is dunkt mij plicht, dat zij zorg dragen, dat door B. en W. en de Bijstands-kommissie dergelijke kwesties goed en demokratisch worden voorbereid en dat daarbij de best bevoegden als adviseurs worden gehoord. Niet klaargemaakte gelegenheidsbriefjes, die op het juiste oogenblik uit den zak worden gehaald, maar degelijk voorbereide van verantwoordelijke adviseurs afkomstige nota's bedoel ik. Staat dat karakter vast, dan heeft de demokraat te vertrouwen en te volgen, in het belang van een goed demokratisch beheer."

In een onderschrift zegt de heer Loopuit dat hij van meening is op schoonheidsgronden mee te mogen praten in den Raad, en vindt dat zijn smaak overwegingen wel van belang zijn.

Doch in hetzelfde blad schrijft de heer Vliegen, dat op zijn initiatief het adviseurschap voor de Vijzelstraat was ingesteld ter verkrijging van meer eenheid. Dat hij besprekingen met den adviseur de Bazel heeft gehouden *geen ristrictie's* gemaakt zijn juist om die eenheid te bevorderen, en dat nu door de vooruitbrenging van de inzichten van den Heer Loopuit en anderen, dit trachten naar eenheid weder is verbroken en weder een groote warreboel ontstaan zal.

Onder „brieven over Bouwkunst" in de N. Rt. Crt. wordt in den zelfden geest gesproken en eindigt:

Bevrijd te zijn van een betrouwbaar adviseur, die doorzicht toonde in moeilijke vraagstukken, zal den raad verlichting geven. Deze kenmerkende behandeling zal dan ook in de verdere ontwikkeling en oplossing van het Vijzelstraat-vraagstuk haar stempel zetten en het resultaat zal zeer zeker den teruggaanden geest van dit oogenblik nauwgezet weergeven. Want aan een ander adviseur zal van de zijde van het gemeentebestuur wel niet gedacht worden.

Mocht dit echter toch het geval zijn, dan mag betwijfeld worden of er één vooraanstaand stedenbouwer gevonden zal worden, die, na dit schitterende proefstuk de lust zal hebben, zich aan een dergelijk en ongemotiveerd fiasko bloot te stellen.

Met dit al is het begrip van eenheid in oplossing, die zoo zeer noodig is, juist waar de moeilijkheden het grootst zijn, vervlogen en kan de chaotische verwarring weer hoogtij vieren."

Wij zijn benieuwd, hoe de Raad weder uit deze Impasse denkt te komen. Het zou de meest loyale en breede opvatting zijn indien van uit den Raad, stemmen opgingen die zouden trachten den adviseur op zijn eens genomen besluit te doen terug komen. Voor volgende gevallen te Amsterdam of elders zal echter van te voren de houding van sommigen moeten vaststaan en de zienswijze van Dr. van Gelder kan niet genoeg, bij de heeren Loopuit e. a. worden aanbevolen.

L.

EEN BOUWKUNDIG OPLICHTER.

Een onzer leden zendt ons het volgende:

Een netgekleed persoon vervoegde zich dezer dagen bij een onzer architecten hier ter stede, onder mededeeling dat hij afbeeldingen van zijn werk in een tijdschrift had gezien, welke zoozeer in zijn smaak vielen, dat hij besloten had den bouw van zijn landhuis aan hem op te dragen.

Op waarlijk meesterlijke wijze wist hij zijn rol van bouwheer te spelen, daalde hij af in die details welke zich inderdaad bij het maken van plannen voordoen, liet daarbij niet na de ijdelheid der architecten te streelen, zoodat het hem ten slotte gelukte den indruk te verwekken een werkelijk ideaal bouwheer te zijn.

Bij het afscheid kwam echter de aap uit de mouw. Toen hij een naamkaartje met zijn adres zou achterlaten bleek hij zijn portefeuille vergeten te hebben, deed hierover eenigszins nerveus, zocht in andere zakken of hij wel genoeg geld bij zich had voor de terugreis naar Den Haag, waarop de architect er in vloog door hem tien gulden te offreeren, welke dankbaar aanvaard werden.

Naam, en adres welke hij had achtergelaten, bleken valsch te zijn, en het tweede bezoek bleef achterwege, evenals natuurlijk de terugzending van het geleende bedrag.

Kenteekenen: lidteeken geheel boven aan den neus, middelbare lengte, blond haar, fatsoenlijk uiterlijk, ouderdom circa 30 jaar.

ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE 'S-GRAVENHAGE.

Het verslag van het Rijksmuseum en de Bibliotheek over 1918 verdient in zeer ruimeren kring belang-

stelling. De Directeur van beide inrichtingen, de heer C. W. Lunsingh Scheurleer, hierin een overzicht van wat hij nu reeds in enkele jaren tot stand heeft gebracht en wat verder zijne plannen zijn. Als doel van het Rijksmuseum geeft hij aan, dat in ons land, waar zooveel waarde wordt gehecht aan schilderkunst en kunstnijverheid, een museum, dat een beeld geeft van de Beeldhouwkunst in den ruimsten zin, een besliste noodzakelijkheid is. En dit museum zal dan ook, na de ondervonden stagnatie, zoo spoedig mogelijk worden opengesteld voor het publiek. Deze laatste gedachte zit ook voor bij de Bibliotheek en het is wel de moeite waard de aandacht hierop te vestigen. Toen indertijd bij de voorbereidende besprekingen voor het Rijks-Architectuurmuseum het denkbeeld werd geopperd om dit museum te verbinden aan de te reorganiseeren en nieuw te bouwen Rijks-Academie te Amsterdam, stuitte dit af op de onmogelijkheid dat een openbare verzameling daaraan verbonden zou zijn. Hier geeft den Haag, waar de laatste jaren zooveel gezond leven merkbaar is, het beschamende voorbeeld waar het daar zelfs een particuliere instelling, die hare verzamelingen ten algemeenen nutte bereikbaar wil maken.

Een lijst van aankoopen en in bruikleen ontvangen afgietsels doet zien, dat er getracht wordt voor een zooveel mogelijk volledig overzicht der verschillende groote perioden, waarbij er op wordt gewezen, dat in de eerste plaats, nog naar het verkrijgen van een aantal representatieve stukken van moderne kunst, bijv. van Rodin en Meunier moet worden gestreefd, naast de levende Nederlandsche kunstenaars. Van oudere kunst zijn het voornamelijk de Fransche gothiek, verder de Oud-Christelijke en Romaansche, benevens de origineel vroeg-Grieksche kunst, welke aanvulling behoeven.

Het was te verwachten, dat de Heer C. W. Lunsingh Scheurleer, die zulk een heerlijke verzameling bezit, hoofdzakelijk van Egyptische, Grieksche en Romeinsche kunst, en waarvan hij in 1909 een zoo doorwerkte catalogus het licht deed zien, zijn aandacht speciaal aan deze tijdvakken zou geven. In dit opzicht heeft hij de verzameling nu reeds tot een voor ons land een ongekend peil weten op te voeren. Het is zeer verheugend, dat ondanks de particuliere specialiseering, tot deze terreinen toch naar de groote lijn gezocht wordt, die tot onzen tijd doorloopt.

De Academie bezat in 1915 bedroevend weinig. Vermeldenswaard zijn de reliefs van het Westfries van het Panthenon, omdat ze zijn vervaardigd met behulp van de vormen, welke Lord Elgin in het begin der 19de eeuw van het fries liet nemen. Van klassieke kunst waren er in hoofdzaak de Romeinsche werken, die in het gunstigste geval niet meer waren dan copieën; goede middeleeuwsche was er vrijwel niet; de Italiaansche renaissance was door eenige portretbustes vertegenwoordigd en van moderne kunst waren er een paar bustes van Dupuis.

Nu zijn er 35 Egyptische werken aangekocht of in bruikleen uit Leiden, Berlijn, Kairo, Sahhara en de collecties der beide Scheurleers; een 50-tal Grieksche uit Leiden, Athene, Olympia, Dresden, Londen, Berlijn, Rome, enz. Het zou te ver voeren om hier verder over de details uit te wijden.

Wel moet hier nog gewezen worden op de pogingen, die gedaan zijn om de Doryphoros van Polyklistos te reconstrueeren uit afgietsels van een romp der Coll. Pourtalès, den kop van de bronzen Herme uit Herculanum en de voeten uit Napels en een ander werk van denzelfden meester, den Kyniskos.

Zeer belangrijk ook zijn de proeven gedaan om los te komen van de akelige witte gipskleur, door de afgietsels van bronzen weer brons te kleuren en door te trachten de oude polychromie weer te geven.

Deze polychromie is natuurlijk niet alleen voor de antieke kunst van belang; ook in de gothiek en de renaissance heeft dit een belangrijke rol gespeeld en het is te verwachten, dat men in deze tijden, waar men algemeen zich los tracht te maken van de materie, deze voorbeelden gedachten kunnen opwekken, die tot nieuwe scheppingen in dien zin kunnen voeren.

S.

INGEZONDEN.

ZIERIKZEE, 10 Juni 1919.

Geachte Redactie!

Wanneer ik U om een plaatsje verzoek voor het volgende, dan is dat allerminst, om het twistgeschrijf in een plaatselijk blad, in het Bouwkundig Weekblad voort te zetten. Ik meen slechts, naar aanleiding van de stukken van de Heeren G. Versteeg en G. de Graeff, voorkomende in het mij toegezonden n°. van 7 dezer te moeten constateeren:

1°. dat er hier ter stede *twee* bouwvereenigingen zijn: de „Zierikzeesche Bouwvereeniging", goedgek. K. B. 7 Maart 1918, n°. 25, en de Vereeniging „Volkswoningen", goedgek. K. B. 8 April 1918, n°. 52, welke *laatste* bij K. B. van 28 April 1919, n°. 113 is toegelaten als uitsluitend in het belang der Volkshuisvesting werkzaam;

2°. dat de *eerste* vereeniging, onder persoonlijke aansprakelijkheid van de bestuursleden, geheel uit burgerzin, eenige eenvoudige burgerhuizen gebouwd heeft, waaraan groote behoefte bestond. Bij dezen bouw is naar beste krachten op schoonheid en inrichting gelet. Verder gaat deze geschiedenis geen mensch aan. Ik zou dat nog teekenachtiger kunnen zeggen;

3°. dat de *tweede* vereeniging onlangs nul op haar rekest gekregen heeft op haar verzoek om subsidie uit de gemeentekas;

4°. dat de Heer de Graeff beter gedaan had, maar niet mee te kibbelen, want dat hij er blijkens de voorlaatste alinea van zijn artikel niets van weet.

Hoogachtend,
Uw D.w.
J. A. BIERMASZ.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF :: || Tijd. Redacteur: J. D. LOOYEN, Bachmanstraat 34, den Haag.
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: :: :: ::
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage :: :: :: :: :: :: :: :: ::

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. :: :: :: :: ::

40STE JAARGANG. = 21 JUNI 1919. = N°. 25.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Het Schermerhek te Alkmaar, door L. — Misschien was ik die jongen wel! door Ir. W. F. C. Schaap. — Engelsche en Nederlandsche Architectenhonoraria, door Joseph Th. J. Cuypers. — Ware Bouwkunst, door W. de Jong. — De aesthetische aansprakelijkheid voor de bouwwerken, door den Dienst der Publieke werken Amsterdam in de laatste jaren uitgevoerd. — Nog eens Woningnood, door P. J. Willekes Macdonald. — Rijksschool voor Kunstnijverheid.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Lidmaatschap B. N. A.

Als nieuwe leden zijn aangenomen de Heeren Ir. F. Mertens en A. J. van Schaik, beiden te Utrecht.

Vijzelstraatbebouwing.

In de jongste Algemeene Vergadering van den B. N. A. is de volgende motie met algemeene stemmen aangenomen:

De vergadering, enz., betreurende het besluit van den gemeenteraad van Amsterdam inzake de Vijzelstraatbebouwing, draagt aan het bestuur op een adres tot den raad te richten, waarin namens de algemeene vergadering met klem wordt geprotesteerd tegen het door den raad genomen besluit, waarbij de Bazel's advies werd verworpen, en spreekt de verwachting uit, dat geen der leden van den Bond van Nederl. Architecten zich beschikbaar zal stellen, de plaats van den heer De Bazel in te nemen.

Technische Hoogeschool. Prijsvraag. (*Vervolg en slot*).

Voorts linnenkamer, rijwielbergplaats voor 300 rijwielen, bergplaatsen voor meubilair, glas, porselein, enz.

Van dit plan worden gevraagd de plattegrond gelijkstraats, verdieping en sousterrain, schaal 1: 200, twee doorsneden, schaal 1: 100, twee gevels, schaal 1: 100, een perspectiefschets.

De behandeling der teekeningen wordt vrij gelaten.

De antwoorden op de vragen moeten, met een andere hand dan die van den inzender of met een schrijfmachine, in de Nederlandsche taal zijn geschreven.

De antwoorden moeten vóór of op 14 September 1920 worden toegezonden aan den Secretaris van den Senaat der Technische Hoogeschool, met opgave van een correspondentie-adres van den inzender. Zij moeten geteekend zijn met een spreuk of een ander kenteeken en daarbij moet gevoegd worden een verzegeld briefje, dat diezelfde spreuk of hetzelfde teeken tot opschrift heeft en den naam, het studievak en het eigen adres des schrijvers bevat.

Het staat den inzender vrij aan de door de Afdeeling in de opgave gestelde eischen nog uitbreidingen, gevolgtrekkingen, enz. toe te voegen, maar hij moet in de eerste plaats aan de gestelde eischen voldoen.

Als studeerenden aan een Nederlandsche instelling van hooger onderwijs en gerechtigd tot het beantwoorden der prijsvraag worden beschouwd allen, die op den datum van deze bekendmaking het recht hadden het onderwijs aan een Nederlandsche hoogeschool of universiteit bij te wonen en die op dezen datum geen diploma als ingenieur, geen ander einddiploma van een hoogeschool of geen doctoraat hadden verkregen.

Op 8 Januari 1921 zal door den Senaat het oordeel der Afdeeling over de ingekomen antwoorden worden bekend gemaakt en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die de bekroning zijn waardig gekeurd, de gouden eerepenning worden uitgereikt.

Een met een gouden eerepenning bekroond antwoord wordt teruggezonden aan den schrijver; niet bekroonde antwoorden worden teruggezonden aan het opgegeven correspondentie-adres.

De Senaat der Technische Hoogeschool,

DIJXHOORN, *Rector-Magnificus.*
L. H. SIERTSEMA, *Secretaris.*

Delft, 2 Juni 1919.

Nationaal Congres voor Vakonderwijs. In de groote zaal van den Dierentuin te 's-Gravenhage werd op 11, 12, 13 en 14 Juni dit congres gehouden, dat na een inleidend woord van den Congres-Voorzitter, den Heer Mr. L. N. Roodenburg te 's-Gravenhage door Zijne Excellentie Dr. J. Th. Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werd geopend.

De belangstelling voor dit congres, waarop zulke brandende onderwerpen zouden worden behandeld was zeer groot, zoodat het uitvoerend comité met voldoening op haar arbeid mag terugzien.

Voor de te behandelen onderwerpen waren door vrouwen en mannen van gezag praeadviezen uitgebracht en te voren, in drie lijvige bundels bijeengevoegd, aan de congressisten gezonden.

Op de bovengenoemde gedenkwaardige dagen dan zijn de

besprekingen gevoerd over deze praeadviezen en is er heel wat gepraat zoodat het uithoudingsvermogen van vele hoorders eene zware proef heeft moeten doorstaan.
De ijdelheid toch komt toch op een congres sterk naar voren, want waar op een doodgewone Vergadering reeds personen gevonden worden, die zich verplicht achten te moeten spreken, is dat bij een Congres, waar zoo groote ruchtbaarheid aan het gesproken woord wordt gegeven, nog meer het geval. Verbeeld U, een spreker heeft zich voor het debat laten inschrijven, betreedt de katheder en met de handen in de broekzakken, den buik een weinig vooruit, dat is zoowat den stand die de meeste debatters aannemen wanneer zij hunne ovatie aanvangen zegt hij; dat hij tot den avond te voren niet van plan was geweest op dit congres het woord te voeren. Door het toevallig bezoek van een kennis op dien avond, die gezegd had: „Wel Hein wat hebben we in lang niets van je gehoord". Was hij van gedachten veranderd. En nu zijne rede vervolgende, spreekt hij over een onderwerp, dat met het praeadvies niets en niets te maken heeft. En helaas bezondigen meerdere sprekers zich daaraan, al komen zij er niet zoo ruiterlijk voor uit en is dan ook van een vruchtbaar debat slechts bij uitzondering sprake.
Waar nu door de vele Vergaderingen in onzen tijd het in het publiek spreken niet meer tot het domein van enkelen behoort is het spreken in het openbaar daardoor aangeleerd en gemeengoed geworden, doch is het te betreuren dat niet nog wat meer zorg daaraan wordt besteed.
Men ziet nu sprekers met eenen permanenten, zoetigen, weeën glimlach, anderen met onzinnige gesticulaties, sprekers met het niet uit te staan plat Amsterdamsch accent, met een provinciaalsch accent, in het kort het is doodend vermoeiend die debatten bij te wonen. Het succes is voor de sprekers echter altijd groot, want, behalve de krantenvruchtbaarheid, verlaat geen spreker de estrade zonder applaus, om het even wat en hoe hij ook gesproken heeft.
Terugkomende op het congres moet men volmondig erkennen, dat vele hoogst en hoogst belangrijke vraagpunten aan de orde zijn gesteld en het bloot opsomn en van die punten reeds te veel plaatsruimte in dit blad zou vorderen.
Uw Verslaggever wil daarom slechts in het kort iets mededeelen over de vraagpunten IX en X, die den aesthetischen kant van het Vakonderwijs raken.
Vraagpunt IX luidde:
Op welke wijze kan en behoort het aesthetisch element in het Vakonderwijs te worden bevorderd?
De Heeren K. P. C. de Bazel, H. Ellens en W. Kromhout Czn. hadden afzonderlijke praeadviezen daarover ingediend, waaruit als grondtoon kan worden geconcludeerd, dat men de leerlingen der school niet aan experiment proeven mag onderwerpen.
De Heer de Bazel gaf allereerst eene korte toelichting voor zijn praeadvies, dat hij zakelijk als immer, in stellingen had ingedeeld en behandelde daarin de taak van het technisch lager of ambachts onderwijs; het technisch middelbaar onderwijs, en het technisch hooger onderwijs.
Dan zegt hij:
„Als middelen tot het verwezenlijken van bovenstaande karakteristiek in het onderwijs beveel ik aan.
1. een algemeen in hoofdzaken bindend onderwijsprogramma.
2. aan de hand van zulk een programma vaststelling der onderwerpen van seriën oefeningen en werkstukken.
3. bijeenbrengen van een centrale verzameling modellen en teekeningen overeenstemmende met de bovengenoemde onderwerpen.
14. Deze modellen te kiezen uit:
a. oude vormen en werkstukken van goede techniek welke nog steeds bruikbaar zijn en toepassing vinden.
b. Nieuwe door goede kunstenaars ontworpen werkstukken.
5. Deze verzameling op geregelde tijden te kritiseeren — schiften en aanvullen.
6. Bij het ambachts-onderwijs uitsluitend gebruik maken van op deze wijze verzamelde modellen, welke als standaardtypen zullen dienen.
7. Als voornaam middel beveel ik aan grondige reorganisatie der opleiding tot vakschoolleerkracht en streng doorvoeren van den eisch, dat deze leerkrachten zonder uitzondering, geen vreemden zullen zijn in de beoefening der vakken waarmede in verband zij hebben onderwijs te geven; want niets werkt zoo verderfelijk als het tegenovergestelde; terwijl alleen hij die zelve in staat is de materie tot een levend organisme om te vormen, anderen daartoe kan bezielen en men bedenke vooral dat geen middel opweegt tegen het eene beproefde middel; n.l. het aan 't werk gaan door begaafde en bekwame werkers.
De Heer de Bazel geeft verder in zijn praeadvies eene toelichting op de stellingen, die hier volgt:
Toelichting. Uit het vorenstaande volgt dat m.i. op de eerste plaats in het technisch- en het ambachtsonderwijs, dat in wezen alleen beoogt voorbereidende oefening in de uitvoering van de technieken der afzonderlijke handwerk en nijverheidsvakken, afstand moet worden gedaan van het experimenteeren op het gebied der vormgeving, waarmede het zich sedert de instelling der ambachtsscholen op ruime schaal bezig hield. Dat zulks tot geen resultaat leidt behoeft hier niet meer te worden aangetoond. Ik heb daartoe vroeger al eens verwezen naar hetgeen binnen de invloedsferen der ambachtsscholen alzoo werd voortgebracht mede als resultaat van verkeerd teekenonderwijs.*)
Daarbij werden uit gebrek aan vakervaring en uit wanbegrip, de moeilijkheden der vakbeoefening zelve onderschat, men scheen zich daar in gedachten ver boven verheven te achten; en als resultaat werden die ambachten verder vernederd, ontwricht en in de wezenlijke verwildering van het teekenexperiment medegesleept.
Al zou over dit punt nog veel te zeggen zijn dat hier wellicht minder op zijn plaats is. Zeker is dat door die verkeerde methoden, het ambachtsonderwijs, zeer tot schade der vakontwikkeling in veel opzichten werd misbruikt tot iets waartoe het uiteraard niet geschikt is.
Het vakonderwijs moet in de eerste plaats aan den opgroeienden leerling, een dosis positieve kennis en vaardigheid bijbrengen, hem in zekere, in zijn vak noodige, fundamenteele handgrepen en technische methoden oefenen, welke geoefendheid hij als onvervreembaar grondvermogen en basis voor zijn verdere levensontwikkeling mede krijgt.
De enkele jaren welke 'n menschenjeugd daarvoor beschikbaar heeft, behooren met grooten eerbied te worden behandeld en niet vermorst met verwarrende veeleid verwilderend experiment. Blijkt de geest van den leerling zoo sterk dat hij met succes door alle lagere trappen heengroeit, dan komt hij van zelve in de sfeer waar de nieuwe mogelijkheden dezen goed geoefende wachten.
In de vergadering waar ik deze denkbeelden het eerst mededeelde werd mij tegengeworpen, dat aldus alle initiatief aan de vakschoolleeraren ontnomen zou worden. Dit ook acht ik wanbegrip.
Ik acht alle goedgeplaatst en welgericht initiatief welkom: maar meen dat men daarbij niet boven zijn vermogen reiken moet en niet buiten het kader van de taak gaan. Deze is op zich zelve moeilijk genoeg; er is nog zeer, zeer veel iniatief te gebruiken op de gebieden van logisch samenstel, perfecte bruikbaarheid en zuivere werkmethoden; waarom zou dat initiatief niet worden aangemoedigd, het valt grootendeels binnen de sfeer van hen die in de ambachten leven, en dan behoeft de mislukking niet zoo groot te zijn. De door mij voorgestelde methode geeft ook gelegenheid, om op doeltreffende wijze, eindelijk eens opruiming te houden, in de op vele plaatsen maar steeds onderwezen wordende, verouderde en onbruikbare constructiën.
Buitendien sluit hetgeen ik voorstel zich ook beter aan bij de werkelijke verhoudingen in de vakken en bij de begaafdheden van de beoefenaren. Volstrekt niet ieder is in staat om, of behoeft nieuwe vormen te scheppen, dit vermogen komt slechts zeer sporadisch voor. De technische vakken berusten wat de werkmethoden betreft op traditie; den levenden vooruitgang ontleenen zij aan de enkele scheppende geesten. Ik heb tot mijn genoegen gezien dat reeds pogingen in de door mij voorgestane richting worden aangewend, het zal er vooral op aankomen dat in de juiste orde, grondig en consequent te doen, terwijl bij standaardtypen vanzelf de essentieele grondvormen 't meest waardevol zijn en niet tot virtuose willekeurigheden moet worden afgedwaald.
De heer Ellens behandelde punt IX, meer in verband met een besluit tot instelling eener Verzamelcommissie van modellen, genomen naar aanleiding van een in 1918 in Nijmegen gehouden vergadering van den *Bond van Directeuren van ambachtsscholen in Nederland*, waarop door den heer de Bazel dat denkbeeld was aanbevolen dat reeds in Duitschland toegepast was.
De heer Ellens zegt dan:
„Wat mag van de werkzaamheden der zoo straks genoemde „verzamel-commissie" worden verwacht?
Allereerst wel, dat door het brengen van goede voorbeelden in de school-werkplaats en in de teekenzaal, het aesthetisch element meer naar voren kan worden gebracht, maar vooral ook, dat het onderwijs daarbij voortdurend in aanraking blijft met wat daarbuiten, in verband met techniek en vormgeving, plaats vindt. Het zal in de werkplaats misschien nog meer dan in de teekenzaal bevruchtend kunnen werken, nu men daar zal uitvoeren, wat buiten de school reeds tot uitvoering is gekomen. School en leven zullen meer met elkaar dan naast elkaar kunnen voortgaan.
De theoretische vakkennis wordt langs methodischen weg in de teekenzaal geleerd en de vormgeving zal daarbij niet kunnen worden gemist. Vele constructieve samenstellingen geven aanleiding, om in verschillende vormgevingen te worden uitgevoerd en het zal groot nut geven en voorlichtend werken, wanneer daarvoor de voorbeelden door bevoegde mannen gegeven, bestudeerd en gevolgd worden. Ook hierbij moet echter een methodische werkwijze worden toegepast en zal de Commissie bij het aangeven der voorbeelden daarop dienen te letten.
1e. De „verzamel-commissie dient dus een collectie modellen, reproducties en teekeningen samen te brengen.
2e. Deze collectie moet in verband met de programma-eischen der Vakscholen stelselmatig en methodisch worden gerangschikt.
3e. De commissie dient op gezette tijden bijeen te komen om de belangen der collectie, hare aanvulling, wijziging en uitbreiding te bespreken. Zij geeft toelichtingen op het gebruik der gestelde voorbeelden en behandelt de daaromtrent bij haar ingekomen mededeelingen.
4e. Zij dient raadgevend op te treden, waar het betreft het gebruik van boeken en plaatwerken bij het onderwijs.
5e. De commissie kan tentoonstellingen houden van de naar hare aanwijzingen gevormde collecties en van de resultaten door het gebruik daarvan verkregen.
Deze leermiddelen zullen bij verschillende scholen kunnen circuleeren.
De samenstelling der „verzamel-commissie", waarin architecten, ambachts- en nijverheidskunstenaars en onderwijsspeciaaliteiten zitting moeten hebben, geeft de waarborgen, dat met de eischen aan een goede voorbeeldencollectie te stellen, rekening kan worden gehouden."
De Heer Kromhout, de theoretische leerstof van punt IX behandelende, sprak allereerst over de slechte vormgevingen, de copieën naar oude stijlperioden en de slechte ornamentale schilderproeven en de nabootsingen van hout- en steen, die nog steeds in zwang zijn.
De heer Kromhout acht de oorzaak gelegen in het feit dat de school zich te veel wil mengen in de ziedende branding van het kunstleven daarbuiten, en met klem moet gewaarschuwd worden tegen het brengen van het experiment in de school.
Een rustige, breede, om niet te zeggen klassieke gang in het onderwijs, zal ongetwijfeld meer waarborgen opleveren voor de blijvende resultaten.
De Heer Kromhout zegt dat in alle lagere scholen, waar een aan kunst inherent vak ambachtelijk wordt onderwezen, de leergang moet zijn als volgt:
1o. alle werkstukken af te schaffen, die uit het oogpunt van ambachtelijke redelijkheid niet verdedigbaar zijn.
2o. vermijde men het z.g. ontwerpen, om dit voor een deel over te laten aan de inrichtingen van Middelbaar Technisch- en Kunstonderwijs en volledig aan die van Hooger-Kunstonderricht.
3o. make men eerlijke werkstukken van onzen tijd met vermijding dus van alle werk in kunsthistorischen trant of reproductie.
4o. make men den leerling vaardig in de verschillende technieken van zijn vak, waarvan velen, door hunnen aard, als evenzoovele kunsttechnieken kunnen worden aangemerkt.
5o. zoeke men steeds naar uitmuntende leiding, kan het zijn met, zoo niet zonder M.O. bevoegdheid."

„Waar ik in het hierboven samengevatte als het ware eene infiltering van het schoonheidsbeginsel mogelijk acht door de keuze der werkstukken, door het wegnemen van elken invloed, die bestemd is dat beginsel te verzwakken en door het vermijden van eene dadelijke inwerking der stroomingen buiten de school, daar meen ik voor de inrichtingen van Middelbaar Technisch onderwijs eene intensiever esthetische opleiding te mogen bepleiten.
Staande tusschen de concepieerende bedoelingen van het Hooger- en de uitvoerende van het lager vak-onderwijs, zal op deze scholen naar de opwekking van een meer positief schoonheidsbegrip moeten worden gestreefd, hetgeen, naast hetzelfde beginsel der keuze-werkstukken, bereikt kan worden door het eigenlijk gezegde theoretisch-kunstonderricht."
Juni 1919 B. J. O.
(*Wordt vervolgd.*)

RAPPORT

Vanwege den *Bouwraad* ingesteld door het *Utrechtsch Kunstverbond*, had eene beoordeeling plaats van gebouwen, welke in het tijdvak tusschen 1 Januari 1910 en 1 Januari 1919 binnen de gemeente Utrecht zijn voltooid.

De beoordeeling omvatte drie rubrieken en wel:
a. Dienst- en utiliteits gebouwen (kantoor, pakhuizen, fabrieken, onderwijsgebouwen, enz.);
b. Woongebouwen (woonhuizen, winkels, villa's buitenhuizen, societeitsgebouwen, koffiehuizen, enz.) met uitzondering van arbeiderswoningen;
c. Arbeiderswoningen en complexen daarvan.
(Gebouwen, welke van Overheidswege zijn gesticht, werden buiten beoordeeling gelaten).
De beoordeeling had door de leden van den Bouwraad plaats. In 't geheel werden 64 gebouwen beoordeeld en vielen bij de eerste schifting 21, bij de 2e schifting 8 en bij de 3e schifting 16 gebouwen af en bleven aldus 19 gebouwen ter laatste beoordeeling over.
Deze laatste omvatte de navolgende gebouwen in volgorde der beoordeeling:
Rubriek A.
1. Emmakliniek, Koningslaan No. 81.
2. Watertoren, Amsterdamsche straatweg No. 382.
3. Bankgebouw, Nationale Bankvereeniging, Vredenburg No. 26.
4. Autogarage U. T. A. M., Ridderschapstraat No. 8.
5. Badhuis, Kanaalstraat No. 32.
6. Overdekte zwem- en Badinrichting, Biltstraat No. 4.
7. Engelsche kerk, Hoogendorpstraat No. 26—28.
8. Kantoorgebouw „Jaffa", Groeneweg No. 2.
Rubriek B.
1. Woonhuis Nationale Bankvereeniging, Achter den Dom 9A.
2. Woonhuis, Oudwijkerlaan No. 47.
3. Koffiehuis, Mariastraat No. 3.

*) Zie verslagen 1e en 2e Heemschut Conferentie, en maandblad voor vakopleiding 1915 No. 11.

4. Winkelhuis, Burgemeester Reigerstraat No. 65.
5. Woonhuis, Emmalaan No. 2.
6. Dubbel woonhuis, Maliebaan No. 8.
7. Auto Garage K. Landweer, Goedestraat No. 2.

Rubriek C.

1. Arbeiderswoningen, Woningbouwvereeniging „Gem. personeel" Dennenstraat, Cederstraat, Populierstraat, Abeelstraat, Olijfboomstraat en Olmstraat.
2. Arbeiderswoningen, Ferdinand Bolstraat No. 10—36.
3. Arbeiderswoningen, Surinamestraat, Celebesstraat, Madoerastraat, Bataviastraat.
4. Arbeiderswoningen, Woningbouwvereeniging „Prinses Juliana" Dennenstraat, Populierstraat en Cederstraat.

De navolgende prijzen worden toegekend voor de *rubriek A.*

1e Prijs een door de gemeente Utrecht beschikbaar gestelde zilveren penning aan de architecten H. J. Kolk en G. C. B. van Dijk, ontwerpers van de Emmakliniek Koningslaan 81.

2e Prijs een door de Utrechtsche Handelsvereeniging beschikbaar gestelde zilveren penning aan den architect W. K. de Wijs, ontwerper van den Watertoren aan den Amsterdamschen straatweg No. 382.

3e Prijs, een eervolle vermelding (getuigschrift) aan de ontwerpers van het Bankgebouw Vredenburg No. 26.

Voor de Rubriek B.

1e Prijs een door de gemeente Utrecht beschikbaar gestelde zilveren penning aan den architect Ingenieur F. Mertens, ontwerper van een woning van de Nationale Bankvereeniging, Achter den Dom No. 9A.

2e Prijs, een door de club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. beschikbaar gestelde zilveren penning aan den Architect K. P. C. de Bazel, ontwerper van een woonhuis Oudwijkerlaan No. 47.

3e Prijs, een eervolle vermelding (getuigschrift) aan den architect C. de Haas, ontwerper van een koffiehuis, Mariastraat No. 3.

Voor de Rubriek C.

1e Prijs een door de Handelssocieteit Utrecht beschikbaar gestelde zilveren penning aan de architecten Gulden en Geldmaker, ontwerpers van een arbeiderswoningen-complex bij 't Ondiep in de Dennenstraat, Populierstraat, Olijfboomstraat, Cederstraat, Abeelstraat, en Olmstraat.

2e Prijs, een door de Utrechtsche Handelsvereeniging beschikbaar gestelde zilveren penning aan den architect C. van 't Hullenaar, ontwerper van een arbeiderswoningen-complex in de Ferdinand Bolstraat No. 10—36.

3e Prijs, een eervolle vermelding (getuigschrift aan den architect K. v. d. Berg, ontwerper van een arbeiderswoningencomplex in de Surinamestraat, Paramaribostraat, Celebesstraat, Madoerastraat en Bataviastraat

Wat de rubriek C. betreft heeft de Bouwraad gemeend *wel* de prijzen, daarvoor bestemd te moeten beschikbaar stellen, doch wenscht op te merken, dat de beoordeeling in 't algemeen voor dezen woningbouw niet al te gunstig is uitgevallen.

Een bijzondere dank is de Bouwraad schuldig aan den Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht der Gemeente Utrecht, die zoo bereid was een lijst van de gebouwen, welke voltooid zijn in de jaren 1910—1918 voor deze beoordeeling beschikbaar te stellen, wat den vrij omvangrijken arbeid ten zeerste heeft vergemakkelijkt.

Aldus opgemaakt en vastgesteld op 31 Mei 1919.

w.g. P. J. HOUTZAGERS, *Voorz.* w.g. S. W. VAN LEEUWEN.
„ C. DE HAAS, *Schrijver.* „ OTTO SCHULZ.
„ H. J. KOLK, *Penningm.* „ W. VOGELSANG.
„ G. C. B. VAN DIJK. „ W. v. D. HEUVEL.
„ H. JOCKER, Bz. „ CAREL J. A. BEGEER.

De studie te Delft.

Bij het herrijzen van de afd. Delft van de Sociaal technische Vereeniging van Democr. Ingenieurs en Architecten werd besloten, dat de afdeeling als eerste taak zou ter hand nemen het instellen van een onderzoek naar de bevrediging van de studie aan de T. H.

Wetende, dat een kritische geest onder de studenten leefde, meende zij goed te doen een tweetal openbare vergaderingen te beleggen, waar een vijftal studenten over het onderwijs aan de T. H. het woord voerden. Het doel van deze bijeenkomst was te trachten een systematisch overzicht te verkrijgen van de grieven en wenschen, die onder de studenten leven, teneinde hiernaar de te volgen gedragslijn af te bakenen.

Pogingen om met de Centrale Commissie voor studiebelangen samen te werken, mislukten. De C. C. kon krachtens haar oorsprong en wezen met de S. T. V. geen gemeenschappelijke actie voeren.

In de laatste vergadering, waarbij de C. C. vertegenwoordigd was, werd evenwel een motie aangenomen met op één na algemeene stemmen (ook die der C. C. leden), waarin aan het bestuur van de S. T. V. werd opgedragen haar actie voort te zetten.

Deze motie werd op een ledenvergadering van de S. T. V. met algemeene stemmen aangenomen, zoodat het bestuur verdere plannen overwoog.

In de openbare studentenvergadering, gehouden op Donderdag 22 Mei j.l. werden de verschillende punten, die een voorwerp van onderzoek zouden uitmaken en de te volgen taktiek, om tot een gewenscht resultaat te komen, nu de samenwerking met de C. C. niet kon plaats hebben, nader besproken.

Het resultaat van deze besprekingen kan als volgt worden samengevat:

Algemeen was men van oordeel, dat de studie aan de T. H. de studenten meer en meer onbevredigd laat en dat ontevredenheid over het onderwijs steeds meer tot uiting komt, en constateerde, dat als oorzaken hiervoor worden aangegeven:

a) Het ontbreken van voldoende eenheid in het onderwijs, waardoor het verband van het gedoceerde vaak verloren gaat.
b.) Het veelal ontbreken van eenheid in het bestuur van de T. H.
c.) Het ontbreken van een fundament van lagere technische kennis, waardoor het hooger technisch onderwijs niet ten volle tot zijn recht kan komen.
d.) Het geringe contact tusschen hoogleeraren en studenten.
e.) Het nemen van maatregelen zonder daarin de studenten te kennen.
f.) De te groote uitgebreidheid en het vaak nog opdrijven der examenstudie, waardoor den student weinig vrijen tijd wordt gelaten voor vrije studie en algemeene ontwikkeling.
g.) De beschrijvende aard van de colleges.
h.) De algemeene geest, die het onderwijs beheerscht, welke leidt tot de vorming van éénzijdige, vlijtige vakmenschen, inplaats van wetenschappelijk technisch ontwikkelde personen met algemeene ontwikkeling en ruimen socialen blik.

Aan het bestuur van de afd. Delft van de S. T. V. werd opgedragen een onderzoek in te stellen naar deze grieven en bij gebleken juistheid, de middelen te beramen, die tot verbetering moeten voeren. Om tot dit doel te geraken heeft het bestuur van de S. T. V. commissies in het leven geroepen, die het technisch onderwijs in al zijn vertakkingen zullen bestudeeren, waarna de verdere te volgen gedragslijn nader zal worden vastgesteld.

Het is in hooge mate gewenscht, dat allen, die bij goed technisch onderwijs belanghebbend zijn, hierover hun oordeel kunnen kenbaar maken.

Nader zal de samenstelling der commissie worden bekend gemaakt.

Mededeelingen en gegevens worden gaarne ingewacht bij den Secretaris: A. Lodder, Oude Langendijk 13 Delft.

Benoemingen.

Met ingang van 1 Juli is benoemd tot Adjunct-Architect voor den bovenbouw der gebouwen van de Middelbaar Technische School te Haarlem en tevens van de Ambachtsschool aldaar, de Heer C. Kruyswijk, thans chef de bureau bij den architect F. A. Warners, te Amsterdam.

HET SCHERMERHEK TE ALKMAAR.

In de Raads Vergadering van Alkmaar den 12 Juni gehouden, werd het bekende voorstel van B. en W. betreffende het Schermerhek behandeld.

Daar de stemmen staakten zal dit geval nog eens ter tafel worden gebracht, waarbij een gunstige beslissing mag verwacht worden.

Bij geruchten vernamen wij dat er sprake zou zijn nu de stemming zoo geeindigd is dat er een soort bemiddelingsvoorstel zou komen dat inhoudt, op de plaats zelf één origineele en één namaakgroep te plaatsen en desgelijks in het Museum.

Verwonderen doet ons dit nieuwe idee niet, doch daar het meer een handige uitvinding lijkt om de partijen tevreden te stellen, dan wel een goede aesthetische en archeologische oplossing, zouden wij een dergelijk geknoei toch gaarne afgewezen zien.

Voor hen die het Schermerhek niet kennen geven wij een kleine afbeelding hierbij.

L.

MISSCHIEN WAS IK DIE JONGEN WEL!

Dan blies een jongen als een orgelpijp,
De klanken schudden in de lucht zoo rijp.

Dat dacht ik toen ik in het laatste Bouwkundig Weekblad Gorters versregelen gelezen had en ik voelde mij dankbaar tegenover den heer Brusse, die op zoo'n gevoelvolle wijze mij het oude mooie Delft voor den geest heeft weten te roepen.

Mijn jongensjaren kwamen mij voor den geest, ik voelde mij weer in die oude goede stad en in gedachte slenterde ik langs hare grachten, brug op en brug af en bleef ik hangen over eene leuning, mij spiegelend in het stille water, kijkend onder andere bruggetjes door en naar het kalme gebeweeg van menschen, steentjes werpend in het stille water en bestarend de fijne rimpelingen, om dan weer fluitend verder te gaan, achter de nieuwe kerk onder de aardige poortjes naar de school aan de Verversdijk waar mijn geest gepijnigd werd door vervelende sommen en taalregels en ik weer verlangde naar buiten te komen om te gaan roeien of eenig kattekwaad uit te gaan halen, of om met andere jongens door sappige weiden en langs slooten en tochten langs Zion den Hoorn om te gaan of andere wandelingen te maken, waarbij de terugkeer naar de stad gewoonlijk de grootste verheugenis gaf.

Wij wisten toen nog niet wat ons zoozeer trof, maar toch voelden wij ons aangetrokken door het fijne silhouet der stad met haar mooie torens, en genoten op eene wijze waarvan wij den vollen omvang niet beseften.

En later, als student, was het mij een voortdurend genot al dat mooie der stad in mij op te nemen, 't zij kijkend door het raam, 't zij wandelend langs die fijne mooie straten met de huizen waartegen de zon speelde door de bladeren der boomen langs den wal.

En thans vraag ik mij wel eens af: wanneer en waar was Delft op zijn schoonst? In de Lente? Als het jonge groen der boomen aan den waterkant zich ritselend heen en weer bewoog en telkenmale het ijle licht doorliet en lichtflitsen over het water scheerden. In den winter? Als rijp en sneeuw krachtige tegenstellingen vormden tegen de donkere grachten.

Bij ondergaanden zon? Als de huizen vervaagden en en het hoofdmoment, de gracht sterker ging spreken. Was het de Kolk, de Cameretten, de Korenmarkt of het Oude Delft, waren het de mooie boogbruggetjes, die zich als 't ware aan elkaar regen, en waaronderdoor wij de sterke lichtvlakken op het water zagen? Ik weet het niet! Zij dongen allen naar den prijs, die ik niet bij machte was te geven.

Maar wat mij als jongen steeds blijheid gaf, deed later steeds ontroering over mij gaan, veroorzaakt door groote bekoring. En al mag het één ons meer trekken dan het andere, al dat mooie is een strijd om het behoud waard.

Ik ben een Delftsche jongen, mijn jeugd, mijn jongelingsjaren hebben mij haar doen liefhebben, zoo zelfs, dat ik als ik nu in de buurt kom, veelal tracht een paar uur vrij te maken, om, al is het dan maar kort, langs de grachten en over die bruggetjes te gaan en dan doorleef ik weer eenige oogenblikken mijn jeugd en geniet van al dat subtiele en ik betrap mij er dan telkens op, dat ik met mijn tijd geen rekening houd, want, dan nog even een kijkje kier en een

loopje daar en zonder dat ik er aan denk is de tijd die ik beschikbaar heb verloopen.
En dan, het deed mij zoo goed, toen ik het laatste najaar met eenige eenvoudige werklieden in Delft kwam, en hen, nadat de zaken waren afgedaan, al was het dan maar even, want de tijd was kort, enkele punten liet zien, hoe zij in verrukking geraakten en allen als om strijd zijden, dat zij niet hadden kunnen denken, dat Delft zoo'n mooie stad was.
Maar zooals ik zullen er velen zijn en ook bij hen zal de gedachte zijn opgekomen, de gedachte, die mij omgreep, dat aan het schoon van Delft de schennende hand niet mag worden geslagen.
Er zullen meer van die jongens zijn als ik, die met schrik en afschuw van de telkens opkomende plannen hooren. Die plannen komen zoo dikwijls op, en in het eerst dacht ik, dat is weer zooiets van de dempingsmanie; den tijd, dat een Amsterdammer mij zeide, dat de grachten zijner stad moesten worden overkluisd waardoor zij geschikt zouden zijn als sceptictancs voor de rioleering en dat Amsterdam dan veel mooier zou worden, dien tijd dacht ik reeds lang voorbij.
Maar hoe gaat het? De mensch is van natuur traag. Als men zoo'n bericht leest, dan zegt men tot zich zelf daartegen moet iets gedaan worden en doet zelf niets. En nu ben ik met de Pinksterdagen eens niet traag geweest en heb de pen opgenomen om over die booze plannen te schrijven.
Nu is dit op zich zelf niet zoo'n daad, maar ik doe het omdat het mij eene behoefte is, niet omdat ik mij vlei dat dit schrijven veel resultaat zal hebben. Als de mensch het kwade wil dan is hij als een nukkig kind en gaat ondanks allen raad tegen den keer in. Zijn de dempings- in casu ontsieringsplannen noodig? „Ja mijnheer" hoor ik reeds zeggen, het verkeer eischt het.
Och dat liedje heb ik reeds zoo dikwerf hooren zingen. Uit den aard van mijn werkkring heb ik nogal dikwerf met stadsuitbreiding en verbetering te doen, en word ik gesteld voor allerlei „grootsche" plannen, waarover mijn oordeel gevraagd wordt, en het is merkwaardig, dat juist gebouwen, straatcomplexen of grachten die aan een plaats karakter geven het meestal moeten ontgelden.
Altijd die ellendige vervormingstheoriën, bijna nooit wordt overwogen of door omlegging niet aan den eisch van het verkeer kan worden voldaan en het stedenschoon niet worden geschaad.
En zoo is het niet alleen mij steeds gegaan, de literaturen op stedebouwkundig gebied geven tallooze overeenkomstige gevallen aan. Maar de techniek. Ja, daarvoor moet tegenwoordig alles wijken. Tegenover de bewering van technischen aard durft de leek zijn gezond verstand niet te stellen.
Als mijnheer de ingenieur komt en die beweert, dat een kabelkast daar moet staan, en hij haalt tot staving van zijne bewering zijn rekenliniaal uit zijn zak om aan te toonen, dat door het stellen op een andere plaats de rentabiliteit van de electrische centrale gevaar loopt dan meent de leek op gezag te moeten gelooven en ziet hij zeer gedwee aan, dat mooie stadsgedeelten absoluut bedorven worden, zooals de beruchte kabelkast in de Vuchterstraat in Den Bosch ons leert.
Gelukkig is het met zoo'n kast, beter zou gezegd kunnen worden bus, dikwijls nog niet zoo erg. Als het dan langzaam aan bij het publiek en een volgenden anders saamgestelden Raad der gemeente doordringt, dat het ding daar niet behoort, dan is er wel een anderen ingenieur (een opvolger van den vorigen), die het geval nog eens narekent en tot de slotsom komt, dat het ook nog wel anders kan zonder de rentabiliteit der inrichting in gevaar te brengen.
Maar met de plannen, die men in Delft smeedt, is dit zoo eenvoudig niet.
Men wil er een tram en daarvoor moeten volgens het oordeel van de ontwerpers verschillende grachten gedempt worden, bruggen verlaagd, kortom veel van het mooie Delft voor altijd bedorven worden.
Maar als de grachten gedempt zijn en de bruggen verdwenen, dan is later het kwaad niet meer zoo gemakkelijk te verhelpen als dat met de Bossche bus het geval zal zijn. Als de tram niet kan komen zonder dat vandalisme, wat m.i. gegeven mijne ervaring te dien opzichte nog zeer te bezien staat, dan moet een andere oplossing gezocht worden. Zulk een oplossing is in elk geval beter dan wat men thans voorheeft, want dit is *geen* oplossing.
Maar bij de demping zal de hygiëne gebaat worden. Hetzelfde praatje als van dien Amsterdammer.
Als de vroede vaderen der stad Delft iets voor de hygiëne gevoelen, làten zij dan door het maken van eene goede rioleering zorgen, dat de grachten niet meer open beerputten zijn.
Delft behoeft niet ontsiert en voor eeuwig bedorven te worden om te voldoen aan hygienische-, technische- en verkeerseischen. Het kan blijven de mooie stad, en als het kan dan moet het. En aan de bestuurders dier stad een mooie taak maar ook een plicht en wel deze: de stad in al haar ongerepte schoonheid over te geven aan degenen die na hen zullen komen.
Ook hoor ik den practischen man reeds zeggen: al dat gepraat over die mooiïgheid, dat zet geen zooden aan den dijk. Laat hem dan gezegd zijn, dat hij zijn stad niet meer kan schaden, dan door mede te werken aan de dempings- en amotieplannen. Zoo juist lees ik een artikel waarin betoogd wordt, dat goede aesthetische verzorging eener stad steeds groote finantieele voordeelen oplevert. Niet dat dit nieuw is, doch het is zoo zeer te betreuren, dat dit telkens en telkens weer moet worden gezegd, het schijnt dat de menschen t. d. o. wat hardhoofdig zijn.
Maar het wil mij voorkomen, dat voor Delft het voordeel van het behoud van het stadsschoon zeker sterk in het oog springt. Wat blijft er van over als men de meeste grachten dempt, de overblijvende bruggen verlaagt?
Een zielloos samenstel van straten.
Grachten en bebouwing behooren bij elkaar en door dit nauw verband te schaden zal het wonen er ondoenlijk worden en als het wandalisme hoogtij gevierd heeft, dan zal men goed doen aan de poorten groote borden te plaatsen met de woorden „Onbewoonbaar ten gevolge van ontsiering".
Maar zoover zullen de vroede vaderen het wel niet laten komen, ook hen is de liefde voor hun stad aangeboren.
Op hen zal zeker ook toepasselijk zijn wat Reinier Boitet in de opdracht tot zijn beschrijving der Stad Delft (een nieuwe uitgave van Dirk van Bleiswijk's werk zou men het kunnen noemen) zegt aan hun voorgangers „dat hij de moeite gaarne op zich neemt om de vermaarde stadt Delft, die zij als rechtschapen Burgervaders van den Volke met een *wijze en vaderlijke zorg*, bestieren" te beschrijven, waarbij hij ook zegt tot hen „Uwe aanzienlijke stadt, daar niemand grooter verplichtingen toe heeft.
Ik kan mij niet denken dat zij tot die ontsiering zullen besluiten en mochten enkelen daaraan denken, anderen, op wie toepasselijk is het „Misschien was ik die jongen wel" die hun jeugd in Delft hebben doorgebracht zullen indachtig zijn den allereersten plicht om voor het behoud van het mooie Delft te strijden en mocht dit onverhoopt niet het geval zijn dan vertrouw ik dat onder de burgerij velen daartoe bereid zullen zijn. Een krachtige actie zal dan gevoerd moeten worden.
Een besluit tot zulk een wandaad behoeft niet de goedkeuring van Gedeputeerde Staten.
De Gemeentewet heeft naast de vele verdiensten ook leemten. Deze treden hier zeker in een scherp licht. Voor een luttelen aankoop of een geringe uitgave is die goedkeuring wel noodig. Al is Thorbecke de man van het bekende „kunst is geen regeeringszaak", ik geloof toch dat hij, indien hij aan zulke gevallen had gedacht, bepalingen in de wet had opgenomen, waardoor zulk een besluit maar niet zonder meer zou kunnen worden uitgevoerd.
Misschien dat het devies der Delftsche heeren, die voor de plannen zijn, hetzelfde is, maar dan mag hen wel gezegd worden dat zulk regeeren, waarbij het schoone en karaktervolle hunner stad verwoest en de finantieele toekomst op het spel gezet wordt, geen kunst is.

Ir. W. F. C. SCHAAP.

ENGELSCHE EN NEDERLANDSCHE ARCHITECTENHONORARIA.

Het Royal Institute of British Architects, heeft de volgende regeling getroffen voor het „honorarium van architecten voor bouwgroepen".
Bij het vaststellen van de verhouding der kosten voor de verdeeling van terreinen of voor groepen van huizen zullen in den regel bijzondere afspraken te maken zijn in verband met de omstandigheden, maar voor gewone gevallen zijn de kosten de volgende:

(*a*) HUIZENGROEPEN EN VERKAVELINGEN.
Voor het opmaken van een ontwerp of schema naar bestaande kaarten die de wegen aanduiden, evenals de gebouwde perceelen, en bouwblokken, inbegrepen de conferenties met de plaatselijke overheid, maar zonder daarin op te nemen het toezicht, de waterpassingen, uitzetten of gereedmaken van ontwerpen voor uitvoering en gebruik is de belooning als volgt:
voor de eerste 25 acres £ 2-2-0 per acre.
voor de verdere 275 „ „ 1-1-0 „ „
Verderop . . . . . „ 0-5-0 „ „
met een minimum van 25 guineas.
In Nederlandsche maten is dit ongeveer als volgt:
voor de eerste 9.80.10 H.A. *f* 25.— per 0,39.20.4 H.A.
voor de verdere 68.60.70 „ „ 12.50 „ 0,39.20.4 „
verderop. . . . . „ 3.— „ 0,39.20.4 „
of in ronde cijfers:
voor de eerste 10 H.A. *f* 62,50 per Hectare.
voor de volgende 70 „ „ 31,25 „ „
en boven de 80 „ „ 7.50 „ „

(*b*) WEGEN EN WATERLOOZINGEN.
Voor het maken van werkteekeningen van wegen en rioolaanleg, het houden van aanbestedingen, het geven van advies dienaangaande, het gereedmaken van overeenkomsten, bestekteekeningen voor den aannemer en hoeveelheden, algemeen toezicht, afgeven van betalingscertificaten, het nazien en vaststellen van certificaten voor de rekeningen, bedraagt het honorarium 5 pCt. over de uitvoeringskosten der werken. Indien de uitvoering niet doorgaat nadat de geheele voorbereiding is geschied wordt 3 pCt. berekend over het begrootte bedrag.

(*c*) BOUW VAN HUIZEN IN GROEPEN. (VOLKSHUISVESTING).
Voor dezen bouw is het honorarium 5 pCt. voor de eerste 12 huizen, $2^1/_2$ pCt. voor de volgende 60, en $1^1/_2$ pCt. voor alle overigen.
Dit percentage is berekend voor de gebruikelijke afwisselingstypen der huizen en zulke kleine afwijkingen in de onderdeelen die worden gemaakt om te groote gelijkvormigheid te voorkomen.
In die gevallen waar het toezicht op de uitvoering door plaatselijke autoriteiten wordt overgenomen, of indien de plannen geheel of gedeeltelijk niet tot uitvoering komen, of indien de uitvoering gedurende minstens 2 jaar wordt uitgesteld, mogen de bovenstaande bedragen met een derde gedeelte worden verminderd.

(*d*) BEGROOTINGEN VOOR HUIZEN IN GROEPEN (VOLKSHUISVESTING).
Voor het maken van de begrootingen is het honorarium 2 pCt. over de kosten voor de eerste 12 huizen, 1 pCt. voor de volgende 60 en $^3/_4$ pCt. voor al de meerderen.
Deze tabel is niet verbindend indien de uivoering van het werk in groepen is verdeeld en dus een lange periode van jaren in beslag neemt.

De secretaris R. I. B. A. voegt hieraan toe, dat voor zeer groote plannen van uitbreiding in nader overleg lagere berekening van honorarium is toegestaan in de practijk.

* * *

De vertaler wenscht hierbij nog de aandacht van zijn lezers — in het bijzonder van de Commissies voor herziening der honorariumtabel — van de technici die in Woningraad-aangelegenheden invloed kunnen uitoefenen, en de Commissie voor de tabel der uitbreidingsplannen — te vestigen op de volgende vergelijkingen met de cijfers van onze Nederlandsche toestanden.

Vooraf de opmerking, dat in Engeland de groote kapitalen door de toekenning van 5 pCt. steeds aan architecten veel ruimer honoraria toekennen dan in Nederland, Duitschland en Oostenrijk, waar de afloopende tabel geldt.

(a) Uitbreidingsplannen.

Indien wij de Engelsche tabel toepassen op het schema gegeven in het Bouwk. Weekblad no. 12 van dit jaar, en wij vergelijken de cijfers voor een gemiddeld oppervlak in de verschillende kolommen der 3 klassen die in het Engelsche stelsel niet zijn onderscheiden dan verkrijgen wij de volgende cijfers.

		Oppervlak H. A.	Totaal volgens Ned. Schema	Royaal laat B.A. gemiddeld oppervlak.	Honorarium Eng.	Honorarium Nederl.	Engelsch.	Nederl.
I Kl.	1	10—100	6.25	50	1.875.—	302.50	6	1
	2	100 - 1000	4.25	500	5.725.—	2.130.—	11	4
	3	1000—10.000	3.80	5000	39.375.—	19.000.—	2	1
II Kl.	4	10—100	13.05	50	1.875.—	652.50	3	1
	5	100—1000	9.80	500	5.725.—	4.900.—	6	5
	6	1000—5000	8.55	3000	24.475.—	25.650.—	1	1
III Kl.	7	10—100	16.15	50	1.875.—	807.50	9	4
	8	100—500	12.60	250	3.850.—	4.150.—	1	1
	9	500—1000	10.35	750	7.600.—	7.762.50	1	1

Overeenstemming tusschen beide methoden bestaat voor de gevallen 6, 8 en 9. Dus voor de zeldzaam voorkomende zeer groote oppervlakken, in de tweede en derde klasse, terwijl in de eerste klasse onzer landelijke bebouwing dezerzijds de helft werd gevraagd.

Voor de kleine oppervlakten maakt de Nederl. tabel een zeer magere indruk bij de

eerste klasse (1) een zesde gedeelte,
tweede ,, (4) ,, derde ,,
derde ,, (7) ,, de helft nog niet.

Hierin is een vingerwijzing te zien om de tabel te wijzigen voor de kleinere oppervlakten, zooals ook strookt met de opgave van een collega, die als grenzen stelde per Hectare van 8 tot 18 gulden al naar het karakter van het uitbreidingsplan.

(b) Wegen en rioleering.

Dit tarief is ook voor grootere werken aanmerkelijk hooger dan die welke in onze honorariumtabellen voorkomen zoowel voor architecten als voor civiel-ingenieurs. Immers de 5 pCt. zoude bij ons alléén beneden het begrootingscijfers van *f* 26.000 — *f* 70.000 af toepasselijk zijn voor de 2 eerste klassen van civiel ingenieurswerk. De 3de klasse alleen is steeds hooger dan 5,5 pCt.

(c) Volkshuisvesting.

Eene vergelijking van deze zeer eenvoudige regeling met onze mooi gedifferentieerde regeling over de volkshuisvesting: begrooting 1914 + 25 pCt., voert tot de volgende cijfers: Nemen wij voor de bouwkosten van onze arbeiderswoning als grondslag 6000 gulden, dan volgt tot *f* 72.000 Eng. 5 pCt, Nederl. 3,85 pCt. tot ± 4,5 pCt.; voor de volgende 60 woningen of 360.000 + 72.000 = *f* 432.000 5 + 2½ pCt. Eng. 2,9 pCt. Nederl. 2,58 pCt. tot 3.80 pCt., hoogerop tot bouwsommen van 1 millioen (5 + 2½ + ½) pCt. Eng. 2,91 pCt. Nederl. 2,5 pCt. tot 2,3 pCt.

Daarbij den invloed van de begrooting over 1914 vermeerderd met 25 pCt. in aanmerking nemende, dan moeten de Nederlandsche cijfers verminderd worden in de verhouding minstens 2 op 1, zoodat de vergelijkende procenten te lezen zijn:

Engelsch		Nederlandsch
tot *f* 72.000	5 pCt.	van 2,05 tot 1,97 pCt.
,, ,, 432.000 ±	2.9 ,,	,, 1,90 ,, 1,29 ,,
daarboven	2,11 ,,	,, 1,25 ,, 1,15 ,,

Bestaat hier ook aanleiding tot herziening?

(d) Begrootingen Volkshuisvesting.

Hier moet worden opgemerkt dat aangezien de Engelsche architecten zooals hier weer blijkt in het honorarium van 5 pCt. niet tot taak hebben eene begrooting der hoeveelheden en prijzen te maken, alle bovengenoemde cijfers voor ontwerpen van gebouwen nog ongeveer van 2 pCt. tot ¾ pCt. gunstiger zijn dan daar is aangeduid.

* * *

Het lijkt mij hier eene welkome gelegenheid om de aandacht te vestigen op de volgende bezwaren die architecten ondervinden, en de middelen die kunnen aangewend worden om daaraan tegemoet te komen.

Vooral in de laatste jaren is de architect bijna altijd verplicht te werken met groote bedragen in voorschot. Nadat voor de meeste collega's in de oorlogsjaren weinig tot uitvoering kwam moet dit bezwaar dubbel drukkend zijn nu de rentevoet hooger is opgeloopen.

Als de grootindustrie, als de practijk van juridische raadgevers in buitenland en binnenland ons voorbeelden geven van stortingen reeds bij het geven van de opdracht, waarom zouden wij dan die regeling niet volgen? Onze opdrachtgever heeft toch vertrouwen in onze capaciteit, dan is het ook geen bezwaar ons eenig werkkapitaal ter hand te stellen! Zulk een regeling voorkomt veel onaangename misverstanden en sluit beunhazerij uit! Zijn wij rijp voor dezen maatregel?

Noodig en mogelijk is het den eersten termijn van het honorarium veel vroeger dan bij aanbesteding te doen uitbetalen.

Noodig is 't ook het voorbeeld te volgen o.a. van den Gemeenteraad van Arnhem die de Vereeniging voor de Volkshuisvesting een voorschot toekent op de bouwsom, waarmede kunnen worden gedekt afbetalingen op de bouwplannen en verdere kosten van voorbereiding van die bouwplannen!

De herziene honorariumtabel zou hierop ook de aandacht van autoriteiten en particulieren kunnen vestigen.

Amsterdam, 14 Juni 1919. JOSEPH TH. J. CUYPERS.

WARE BOUWKUNST.

Nu wij voor een nieuw tijdperk staan van opbloei en herleving, van het naar *waarheid* zoeken op aller terrein, vinden wij ook herleving en ontwikkeling in de bouwkunst. Allerwege legt men er zich op toe nu eens wat nieuws, wat anders te leveren. Die maar eenigszins meent architect te kunnen zijn, werpt zich er voor op, en tracht zich verdienstelijk te maken in het geven van bizondere vormen. Praktijk of levenservaring wordt daarbij veelal op den achtergrond geschoven.

Nieuwe vormen eischen echter nieuwe, desnoods aanpassende, constructies. Zoo redeneert men, in plaats dat men eerst tracht goede en juiste constructies te kiezen om daarna den vorm te bepalen.

Wij meenen dat dit een verkeerd streven is, want hierdoor wordt geen *ware bouwkunst* geboren. Het behoeft toch geen betoog, dat constructie afhankelijk is van het leven en wonen, en dat zij voortvloeit uit de soort materialen die men voor den bouw kiest. Zelfs van de allereerste ons bekende woningen is dit overgebleven als strikt noodzakelijk, en dit heeft niet alleen betrekking op woonhuizen, maar ook op allerhande soort gebouwen en inrichtingen. Is men met de constructie gereed, dan volgt daaruit de versiering; keert men de zaak om, dan spant men het paard achter den wagen, men is dan onlogisch en onwaar.

Op deze wijze zal men dan ook bevorderen slechten bouw. Stel nu eens voor, dat eerst de vorm wordt bepaald, en dat de constructie zich daaraan moet aanpassen met plankjes, klossen enz., wel dan is het om de onverschilligheid van den vakman aan te wakkeren en hem te maken tot een onbeteekenend medearbeider. Dit moet voorkomen worden. Ware bouwkunst laat zich op deze wijze niet tot uiting brengen. Zij vraagt juistheid van begrip en weg en wet, en vraagt ook de talenten en gaven van een timmerman, metselaar, enz., om deze tot haar recht te laten komen, opdat er in de saamhoorigheid van meester en knecht één geheel gebouwd wordt, n.l. ware bouwkunst.

Het komt mij voor dat men zich te veel laat beinvloeden door gedachten van anderen. Nauwelijks komen b. v. de tijdschriften uit Amerika, Engeland of Noorwegen of waar van daan ook, of men ziet, zoo niet geheel, dan toch veel in ons land overgenomen. Men heeft zich hierdoor van eigen gedachten vrij gemaakt; men is niet meer persoonlijk. Men dient zoodoende den Geest niet, voor zoover wij dien hebben ontvangen om kunstenaars te worden.

Het leven in ons land vraagt zoo geheel iets anders, als dat wij het maar goed kunnen vinden het van anderen uit het buitenland over te nemen. Kennis nemen en bestudeeren van anderer werk is zelfs noodig, maar men moet oppassen zich zelven niet te verliezen in hetgeen door anderen geschiedt.

Eerst de constructie, daarna de versiering, dat is de hoofdvoorwaarde voor het bevorderen van de *ware bouwkunst*.

Laten wij trachten ons hiervoor in te spannen.

Utrecht, Juni '19. W. DE JONG.

DE AESTHETISCHE AANSPRAKELIJKHEID VOOR DE BOUWWERKEN, DOOR DEN DIENST DER PUBLIEKE WERKEN AMSTERDAM IN DE LAATSTE JAREN UITGEVOERD.

Nu sinds 1 Mei j.l. het dienstverband van den architect J. M. van der Mey als aesthetisch adviseur met de Gemeente verbroken is, acht ik het gewenscht en ook correct tegenover de architecten, die de laatste jaren voor de Gemeente gewerkt hebben, dat thans voor hunne vakgenooten vastgelegd wordt, op wiens naam de verschillende werken behooren geschreven te worden.

Daar mij de laatste jaren tallooze vragen en opmerkingen betreffende deze aangelegenheid een inzicht gaven in de algemeen heerschende foutieve opvattingen — ook ter plaatse, waar men een beter op hoogte zijn, zou kunnen verwachten — meen ik goed te doen, voor en aleer het aesthetisch adviseurschap geheel uit de herinnering der vakgenooten is verdwenen, de bovenomschreven verwarring stichtende zaak recht te zetten.

Op naam van den architect J. M. van der Mey behooren geschreven te worden:

het wisselwachtershuisje voor de Gemeente-Tram vóór het Centraal Station; de gevels van het Hortusgebouw; de gevels van het Pompgemaal aan den Zeeburgerdijk; de gevels van de Kinderkliniek van het Binnen-Gasthuis; de plantsoenaanleg op het Frederiksplein; de ronde aanplakzuil; het transformatorenhuisje op het Museumterrein; het uitbreidingsplan van de Indische Buurt; het bebouwingsplan van den Nieuwendammerham; de brug Heerengracht — Vijzelstraat.

Op naam van den architect P. Kramer behooren te staan:

het Y-Paviljoen; de Arbeidsbeurs; de kabelhuisjes voor de Gemeente-Telefoon; de afsluiting van het Gartman-Plantsoen; de gevels van de tramremise met woningen aan den Amstelveenschen weg; de Damschutting; de kraan voor de Stads-Reiniging aan de Kostverlorenkade; de plantsoenaanleg op het Spaarndammerplein; de rijverkeer-aanwijzingspalen.

Alle bovengenoemde werken werden ontwerpen vóór 1 Mei 1915.
Na dien datum is de architect P. Kramer zich geheel blijven wijden aan de aesthetische verzorging van de brug-projecten voor de Gemeente. Alle nieuwe bruggen van de laatste jaren, behalve het bovengenoemde project Heerengracht—Vijzelstraat behooren dus, wat het architectonisch gedeelte betreft, op naam van den Heer Kramer geschreven te worden.
Alle verdere ontwerpen na 1 Mei 1915 ontstaan, voor bouwwerken, partieele uitbreidingsplannen en de aesthetische verzorging van utiliteitswerken, plantsoenaanleg, enz. behooren op naam geschreven te worden van de sinds dien datum bij de Afdeeling Gebouwen P. W. werkende architecten (Hoofd van Afdeeling Ir. A. R. Hulshoff).
Ik acht het onnoodig eene opsomming te geven van de werken, waarvoor de Afdeeling Gebouwen P.W. aansprakelijk gesteld moet worden; de belangstellende vakgenoot zal de laatste maanden verschillende foto's betreffende dit werk in het Bouwkundig Weekblad aangetroffen hebben en indien hij Amsterdam in verschillende richtingen doorkruist, zal op verscheidene plaatsen zijn oog getroffen worden door nieuw Gemeentewerk, waarvan hij na deze mijne uiteenzetting de aesthetische aansprakelijkheid zal kunnen vaststellen.

Amsterdam, Juni 1919. W. J. DE GROOT. B.N.A.

NOG EENS WONINGNOOD.

Het artikeltje uit het Handelsblad onder den titel „Exploitatie van den woningnood" overgenomen in het B. W. van 7 Juni, geeft mij aanleiding een meer technische opmerking hieraan vast te knoopen.
De schrijver van 't Handelsblad spreekt van ontduiking van de woningwetten al bedoelt hij waarschijnlijk de huurcommissiewet. Ook spreekt hij van „schandelijken woeker" ten aanzien van de woningen voor grooteren en kleineren middenstand, maar indien hij even nagedacht had over de oorzaak dan had hij integendeel dankbaar moeten zijn voor de gevonden middelen om die wet te ontduiken.
Is toch allereerst het vragen van sleutelgeld of (rentelooze) waarborgsom een natuurlijk gevolg van het tegennatuurlijk vastzetten der huren, precies hetzelfde geldt voor het te koop zetten in plaats van verhuren al heeft dit niet de goede zijde van althans in woningen te voorzien. Wanneer namelijk door het stijgen der onderhoudskosten de oude huur niet rendabel meer is, moet òf die huur stijgen òf het huis verkocht worden. Door de zekerheid geen hooger huur te kunnen maken is er geen kooper te vinden tenzij hij een gedeelte van den koopprijs als sleutelgeld voor eigen woning beschouwt. De vrees om nog jaren lang voor die hooge som belasting te moeten betalen schrikt ook hem af: het huis blijft onbewoond en door de huurcommissie is de woningnood weer eens uitgebreid.
Ware het daarnaast bij nieuwe woningen niet mogelijk de huur, buiten de commissie om, te verhoogen, dan zou de bouw daarvan onmogelijk zijn en ook deze aanvulling, hoe bedenkelijk ook, even goed vervallen als de particuliere bouw van arbeiderswoningen.
De oorzaak van deze misère trachtte ik in de Nieuwe Courant van 20 Mei (avondbl.) op te sporen. Ik kwam tot de conclusie dat niet zoozeer de buitengewone materiaalprijzen, die deels door te verwachten loonstijging zullen worden gecompenseerd, de oorzaak zijn, als wel de verkrachting van *de* woningwet door de toepassing die er door het Ministerie van Arbeid aan gegeven wordt.
Waar dit zich stelt op het standpunt: volkshuisvesting is plebshuisvesting en dus slechts voor één type woningen subsidie's geeft, is het ondoenlijk ongesubsidieerd te concurreeren aan den grens van dat type. Hierdoor is een kloof ontstaan in de woningvoorziening die deze geheel ontwricht, voor de stadsuitbreiding funeste gevolgen heeft en er ten slotte slechts toe leidde dat de woningen betrokken werden door wie er niet behoorden. Daarop kwam het lichtelijk comische systeem van de contrôle op het inkomen waardoor men uit een te goedkoope woning gezet wordt bij loonsverhooging! De eenige uitweg is dan door middel van sleutelgelden een veel slechter arbeiderswoning, die voor de gezegende woningwet gebouwd werd, te bemachtigen. Want weinigen zijn bereid een even goed huis dat gewoonlijk een dubbele huurprijs moet hebben, indien al aanwezig, te betrekken.
Het eenige wat met deze bevoorrechting der paupers bereikt wordt is hen daarheen te lokken, waar de gemeenteraad het gulst is. Daartegenover zet menigeen zijn voorgenomen sleutelgeld maar om in een treinabonnement, zoodat de arbeiders-minnende gemeenten meer en meer een overmaat van zich niet bedruipende, veelal werkelooze, gezinnen krijgen. Ten slotte moeten het platteland en de bedrijven dezen ongezonden toestand betalen totdat buitenlandsche concurrentie ook hen armlastig maakt!
Er is waarlijk wel iets anders om tegen op te komen dan de handigheid der weinigen die nog bouwen!
Alkmaar, 11 Juni '19.

P. J. WILLEKES MACDONALD, b. i.

RIJKSSCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID.

De eind-examens der Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam zullen plaats hebben in het Rijksmuseumgebouw aldaar, op 23, 24, 25, 26 en 27 Juni a.s., terwijl voor de overgangs- en eind-examens dezer school is aangewezen als deskundige jhr. B. W. F. van Riemsdijk, hoofddirecteur van 's Rijksmuseum te Amsterdam en als plaatsvervangend deskundige prof. N. van der Waay, hoogleeraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF :: || Tijd. Redacteur: J. D. LOOYEN, Bachmanstraat 34, den Haag.
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: :: :: :: ::
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage :: :: :: :: :: :: :: :: :: ::

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buifenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. :: :: :: :: ::

40STE JAARGANG. = 28 JUNI 1919. = No. 26.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Het Hofplein en Delftsche Poort te Rotterdam. — Bij drie kerkontwerpen, van Joseph Th. J. Cuypers. — Jurriaan Kok †, door J D. L.—De verhouding en het verband tusschen architect en teekenaar, door W. de Jong. — Zonderlinge begrippen, door D. F. Slothouwer. — Een goede organisatie blijkt toch wel gewenscht.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Notulen van de ledenvergadering op Zaterdag 14 Juni 1919 des voormiddags om 11 uur in hotel de Witte brug te 's Gravenhage. Aanwezig zijn 28 stemgerechtigde leden, terwijl bericht van verhindering is ingekomen van de h.h. D. F. Slothouwer, Jan de Meyer en H. P. Smits.
De Voorzitter opent de vergadering en deelt mede, dat de Secretaris thans te Parijs vertoeft om de B.N.A. te vertegenwoordigen op het Intergeallieerd congres over stadsuitbreiding. Met een Rijkssubsidie van *f* 400.— werd de B.N.A. in staat gesteld een afgevaardigde te zenden en de voorzitter brengt hier een woord van hulde aan den minister van onderwijs, die op ons desbetreffend verzoek, per omgaande deze subsidie toestond.

1. NOTULEN. De notulen der vorige ledenvergadering, reeds in hoofdzaak in het orgaan gepubliceerd, worden zonder wijziging goedgekeurd.

2. MEDEDEELING VAN HET BESTUUR. De voorzitter deelt aan de vergadering mede, dat de gezondheidstoestand van den directeur vooruitgaande is, en dat de patient gegronde hoop koestert, dat hij, bij de wederopneming van zijn functie, geheel hersteld zal zijn.
Inzake de lijst van de Nationale Woningraad, is op verzoek van de vorige ledenvergadering alsnog geprobeerd tot een vergelijk met de Nationale Woningraad te komen. Naar aanleiding van een verzoek van het bestuur der B. N. A. om nogmaals eene bespreking met het Dag. Bestuur te hebben, heeft 1.1. Donderdag die bespreking plaats gehad, en al zijn deze besprekingen voor publicatie nog niet rijp, toch kan de voorzitter reeds nu mededeelen, dat er wel eenige kans bestaat dat de weg voor saamwerking wellicht nog gevonden zal worden.
Het Dag. bestuur der Nat. Woningraad zal zeer spoedig deze zaak nader in het bestuur behandelen, en haar zienswijze mededeelen.
De herziening van de honorariumtabel voor Woningbouw nadert zijn voltooiing, doch daar de directeuren der woningdienst in de groote steden mede hebben gewerkt tot de totstandkoming dezer herziening en van die zijde een direct permanente regeling wordt wenschelijk geacht, zal tijdelijk eene voorloopige regeling nog in dienst treden, die gelijk te stellen is met eene honorarium-berekening op de basis van een bouwsom van voor den oorlog vermeerderd met 45 %.

3. INGEKOMEN STUKKEN geene.

4. RAPPORT VAN DE FUSIE-COMMISSIE OVER DE STATUTEN VAN DEN B. N. A. EN HET CONCEPT HUISHOUDELIJK REGLEMENT.
De voorzitter opent de gelegenheid voor algemeene opmerkingen ten aanzien van het Huishoudelijk Reglement.
De heer v. Goor sprekende namens de plaatselijke kring Rotterdam, zoude art. 2 § 8 2de lid meer algemeen gesteld willen zien en dit deel van § 8 doen slaan op alle bindende besluiten van de B. N. A.
De heer de Jong, merkt hier op dat art. 2 § 8 1ste deel betreft de algemeene gevallen, het 2de deel van § 8 bedoelt de omschrijving van de bijzondere gevallen, de reeds genomen bindende besluiten, welke hier zijn opgenomen en is het de bedoeling om ieder nog te nemen bindend besluit onder deze § op te nemen.
De heer v. Goor handhaaft niettegenstaande de toelichting van den heer de Jong de meening van de plaatselijke kring Rotterdam, dat meer algemeen stellen van dit artikel eenvoudiger en duidelijker is, eene meening die de heer Houtzagers deelt. De voorzitter meent dat overwegende bezwaren tegen het voorstel der plaatselijke kring Rotterdam niet bestaan bij het bestuur en zal gaarne de redactie van dit art. nog eens onderzoeken.
De voorzitter wijst de vergadering er op, dat bij art. 10 § 45 vergeten is den zittingstijd van de Commissie van Onderwijs vast te stellen.
Thans brengt de voorzitter het Huishoudelijk Reglement artikelsgewijze in stemming, en worden de navolgende opmerkingen gemaakt en wijzigingen aangebracht.
Art. 2 zal worden aangevuld en gewijzigd overeenkomstig het amendement der pl. kring Rotterdam.
Art. 3. De heer van Goor wil aan het bestuur de gelegenheid

geven af te kunnen wijken van de betaling der volle contributie over een geheel jaar b. v. bij overlijden of in andere denkbare gevallen.
De heer de Jong acht deze opmerking juist, doch hij meent dat zulk eene toevoeging als een afzonderlijke § moet worden opgenomen, — aldus wordt besloten.
Art. 6. De gewestelijke kring Amsterdam zag gaarne aangevuld in dit artikel, dat reiskosten, voor den voorzitter, secretaris en voor leden die voor den kring vergaderingen zullen bezoeken om bijzondere onderwerpen te behandelen, zullen worden gerestitueerd.
De voorzitter acht het niet noodig dit te precisiëeren, in het Huish. Reglement. De heer Hartkamp daarentegen acht het van algemeen belang dat zulk eene bepaling in het H. R. worde vastgelegd. Uit eenige discussie blijkt, dat meerdere leden niet begrepen hebben, dat de in het H. R. bedoelde vergoeding alleen bedoeld is voor de vergaderingen der kringen niet voor de algemeene Vergaderingen. Dit zal in het H. R. nader worden geprecisieerd.
Vastgesteld wordt, dat een vergoeding voor reis- en verblijfkosten kan worden gegeven, wanneer het bestuur een der leden uitnoodigt om praeadvies uit te brengen in een algemeene vergadering. Opneming van deze bepaling in het H. R. wordt echter overbodig geacht, en is de vergadering van meening dat het notuleeren van dit besluit voldoende is te noemen.
Art. 9. § 43. In dit artikel zal het „uiten op eigen wijze" worden vervangen door „elk lid heeft het recht zijn meening in het orgaan van de B.N.A. uit te spreken".
Art. 10. Op te nemen de zittingsduur der Commissie.
Art. 11. De heer v. Goor acht de Commissie van geschillen altijd een nachtmerrie. Volgens zijn meening moet de lastgever het recht hebben zich in deze Commissie te laten vertegenwoordigen. Spreker zou de functie en de arbeidsverrichting dezer commissie in het H. R. willen zien vastgelegd met inachtneming van eene vaste vertegenwoordiging van den lastgever. Eventueel zou hij dit artikel in de honorariumtabel willen afdrukken.
De heer de Jong maakt de vergadering erop attent dat de in het Huish. Regl. bedoelde Commissie van geschillen een andere is dan die bedoeld in de honorariumtabel. Hij wil in het Huishoudelijk Reglement alleen dat opgenomen zien wat voor het H. R. van belang is. De heer v. Goor trekt na eenige discussie zijn voorstel in.
Met algemeene stemmen wordt het Huishoudelijk Reglement aangenomen.
5. Benoemingen.
a. Commissie van Redactie (5 leden).
Stembureau de h.h. Hartkamp en Hulshoff, uitgebracht 25 stemmen, ongeldig 3.
Ir. M. J. Grampré Molière 19 stemmen,
Ir. A. R. Hulshoff 16 „
Joh. D. Looyen 18 „
Jan de Meijer 15 „
Ir. D. F. Slothouwer 20 „ en verder v. d. Valk 5, Smits, Jansen en Lauweriks ieder 4, Weisman 3, Versteeg 1.
b. Commissie van Financiën (3 leden).
Stembureau de h.h. Zwiers en v. Zeggelen, uitgebracht worden 26 stemmen, ongeldig 3.
W. J. de Groot 19 stemmen.
Jos. Ingenohl 18 „
A. P. Smits 21 „ en verder Jansen en Hartkamp ieder 4, Zwiers 2 en Looyen 1.
c. Commissie van Onderwijs (5 leden).
Stembureau de h.h. Hartkamp en Hulshoff, uitgebracht worden 26 stemmen, ongeldig 3.
W. de Vrindt 12 stemmen.
A. A. Kok 14 „
J. C. Meischke 18 „
B. J. Ouëndag 20 „
G. Versteeg 20 „
H. v. d. Kloot Meyburg 12 „ en verder Hoek 7, de Meijer 5, Hartkamp 4, Kok (A. J. Th.) 2, Sevenhuijzen 1.
Bij herstemming voor 1 lid, verkrijgt de heer de Vrindt 16 stemmen, de heer v. d. Kloot Meijburg 9 stemmen en de heer de Reus 1 stem.
d. Commissie van Geschillen voor de hon. tabel (1 lid).
Stembureau de h.h. Zwiers en van Zeggelen, uitgebracht 26 stemmen.
P. G. Buskens 23 stemmen.
B. v. Bilderbeek 3 „
e. Commissie voor beheer van het ondersteuningsfonds (2 leden).
Stembureau de h.h. Zwiers en van Zeggelen, uitgebracht 27 stemmen, waarvan 2 ongeldig.
H. G. Jansen 19 stemmen.
C. N. v. Goor 25 „ , en verder de Jongh 4 en de Groot 2.

6. Benoeming van de Commissie voor Voorlichting bij de keuze van een architect.
De door het Bestuur voorgestelde regeling omtrent de samenstelling, de benoeming en den zittingsduur van deze, krachtens het besluit van de vorige vergadering in het leven geroepen Commissie, luidende:
De Commissie bestaat uit drie leden en drie plaatsvervangende leden; de leden worden benoemd door de ledenvergadering voor den tijd van één jaar, waarna zij door de plaatsvervangende leden worden opgevolgd; zij zijn niet herkiesbaar gedurende drie jaar na hun aftreden. Telken jare worden de plaatsvervangende leden gekozen — wordt met algemeene stemmen goedgekeurd en worden voor de eerste maal verkozen *a* voor de leden Dr. H. Berlage, Ir. Jos. Th. J. Cuypers en J. W. Hamrath.
b voor plaatsvervangende leden Ir. J. Limburg, Jan de Meijer en Ir. Jan Gratama.

7. Rondvraag.
De heer Buskens informeert hoe het staat met den verkoop van het gebouw, waarop de voorzitter niet anders kan mededeelen dan, dat eene Commissie van taxatie is benoemd en dat de heeren Hartkamp, de Groot en Ouëndag hunne benoeming hebben aanvaard, dus dat thans een rapport van deze Commissie moet worden afgewacht. Het gedane bod van *f* 145,000.— is intusschen ingetrokken.
De heer Buskens geeft alsnog een humoristisch overzicht van een bezoek hetwelk hij heeft gehad van een handig oplichter bouwheer zich noemende van Someren — en waarschuwt tegen dezen persoon.
De heer Fels brengt in bespreking het besluit van den Gemeenteraad van Amsterdam, waarbij, deels zelfs op aesthetische gronden, het door den adviseur de Bazel gemotiveerd advies inzake de Vijzelstraat bebouwing, is verworpen. Spreker acht dit besluit niet alleen te betreuren, maar hij meent dat de B.N.A. dit zonder ernstig protest niet mag laten passeeren, en ten aanzien van den verderen loop der zaken zou hij, bij wijze van verbod willen zien vastgelegd, dat geen der leden van de B.N.A. ooit de plaats van de Bazel inneemt.
De heer Looyen sluit zich aan bij de woorden van den vorigen spreker. Hij zou in een motie de verontwaardiging der B.N.A. willen vastleggen en met kracht bij het Gemeentebestuur van Amsterdam protesteeren.
De heeren Buskens, de Jong en Houtzagers, zij allen ondersteunen, ieder in zijn eigen woorden de gedachte van den heer Fels, en de voorzitter stelt voor een adres aan den Raad te zenden, waarin namens de algemeene vergadering wordt geprotesteerd.
De heer v. Goor leest een motie voor, luidende:
„De vergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten enz., betreurende het besluit van den Gemeenteraad van Amsterdam inzake de Vijzelstraatbebouwing, draagt aan het Bestuur op, een adres tot den Raad te richten, waarin, namens de Alg. Vergadering met klem worde geprotesteerd tegen het door den Raad genomen besluit, waarbij de Bazel's advies werd verworpen en spreekt de verwachting uit, dat geen der leden van de B.N.A. zich beschikbaar zal stellen de plaats van den heer de Bazel te vervullen, — welke motie bij acclamatie wordt aangenomen.
De heer Versteeg deelt mede, dat de V. A. N. K. op de volgende Jaarbeurs met Rijkssteun zal vertegenwoordigd zijn. Hij acht het van belang, dat ook de architecten daar een plaats zullen vinden, zoogoed als de V. A. N. K. en de Vereeniging van Beeldhouwers, en spreker zou gaarne zien, dat ook de B.N.A. tracht Rijkssteun te verkrijgen.
Op voorstel van den heer Buskens en nadat de heer Looyen met het oog op voorbereidingen, tot spoed heeft aangezet, wordt besloten, om deze kwestie eerst in het bestuur te behandelen opdat die dan op de eerstkomende ledenvergadering nader kan worden behandeld.
Alvorens de Voorzitter de vergadering sluit, richt hij eenige woorden van welkom tot den heer Mertens, die, later ter vergadering gekomen, heden zijn eerste vergadering bijwoont en op de gebruikelijke wijze wordt de heer Mertens geïnstalleerd.

Adres ingevolge besluit van de Alg. Verg. aan den Gemeenteraad van Amsterdam.

Amsterdam, 21 Juni 1919.

Aan den Gemeenteraad van Amsterdam.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten (B. N. A.), heeft in de den 14den dezer gehouden ledenvergadering de volgende motie aangenomen:
„De vergadering van den B. N. A., betreurende het besluit „van den Gemeenteraad van Amsterdam, inzake de Vijzel„straatbebouwing, draagt aan het Bestuur op, een adres tot „den Raad te richten, waarin namens de algemeene vergade„ring met klem wordt geprotesteerd tegen het door den Raad „genomen besluit, waarbij de Bazel's advies werd verworpen „en spreekt de verwachting uit, dat geen der leden van den „B. N. A. zich beschikbaar zal stellen de plaats van den heer „De Bazel in te nemen."
Gevolg gevende aan de opdracht in het eerste gedeelte der motie vervat, brengt het Bestuur van den B. N. A. ernstig protest uit tegen de wijze, waarop het voorstel van den indertijd door Uwen Raad benoemden adviseur voor de Vijzelstraat is bejegend, waardoor het dien adviseur onmogelijk is gemaakt, zich verder te geven aan de door hem met ernst en toewijding ter hand genomen taak, beoogende de verzorging eener harmonische bebouwing van genoemde straat.
Het Bestuur is van meening, dat in dit geval daarom vooral redelijke grond is voor protest, omdat met het gevallen besluit van Uwen Raad de loffelijke bedoelingen, welke bij de instelling van het adviseurschap hebben voorgezeten, bedoelingen, waarin eene gewaardeerde belofte voor een toekomstige behandeling van dergelijke aangelegenheden mocht worden gezien, ernstig worden bedreigd.
Bij de hoogst belangrijke werken van stedenbouwkundigen aard, die te Amsterdam in voorbereiding zijn, of zullen genomen worden, zal het Gemeentebestuur zich zien geplaatst voor de groote zorg om het welslagen dier werken ook in aesthetischen zin te bevorderen; het zal daarbij moeten kunnen rekenen op de voorlichting en medewerking van alleszins bevoegde adviseurs die elk vraagstuk in het bijzonder zullen hebben te bestudeeren, teneinde de vruchten hunner studie ten dienste der gemeenschap te kunnen stellen.
De belangen nu van de hiervoren bedoelde werken in het Algemeen, en van de nu tot uitvoering komende bebouwing van de Vijzelstraat in het bijzonder, worden ernstig in gevaar gebracht door den blijvenden indruk van een weinig zakelijke, voor den adviseur zeer grievende behandeling van een weloverwogen advies, zooals die zich nu in Uwen Raad heeft geopenbaard, en waardoor voor het vervolg het voor het Gemeentebestuur uiterst moeilijk zal worden adviseurs van erkend gezag bereid te vinden, om, onder persoonlijke artistieke verantwoordelijkheid, Uwen Raad van voorlichting te dienen.
Het is daarom, dat de vergadering van den B. N. A. onverdeeld gemeend heeft te moeten protesteeren tegen het hiervoren gewraakte besluit van Uwen Raad, waarmede het belang der schoonheid van Amsterdam's toekomstige bebouwing zeker niet zal zijn gediend.

Het Bestuur der B. N. A.
(w.g.) A. BROESE VAN GROENOU.
Voorzitter.
D. SLOTHOUWER.
Secretaris.

Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting. Ledenvergadering op Zaterdag 5 Juli 1919, des namiddags om half twee, in Café „Parkzicht", Stadhouderskade 25, te Amsterdam.

Agenda:
1. Opening en notulen der vorige ledenvergadering.
2. Jaarverslag over 1918.
3. Rekening en verantwoording over het geldelijk beheer in het jaar 1918.
4. Begrooting over het jaar 1919.
5. Bestuursverkiezing. Aan de beurt van aftreden zijn de heeren E. Kupers en Mr. H. J. Nieboer, die terstond herkiesbaar zijn.
6. Benoeming van een commissie tot nagaan van het geldelijk beheer over het jaar 1919.
7. Praeadvies van Mr. H. J. Nieboer over het wetsontwerp tot herziening van de Gezondheidswet.
8. Wat verder ter tafel zal worden gebracht.
9. Rondvraag.

De Secretaris,
M. J. A. Moltzer.

Tentoonstelling van den Wederopbouw der steden en de herstelling der verwoeste streken te houden te Brussel.

Vanwege de „Union des Villes et Communes Belges" zal in de maanden September en October van dit jaar in het Palais d'Egmont te Brussel een tentoonstelling worden gehouden van den wederopbouw der steden en de herstelling der verwoeste streken.
De Secretaris voor de buitenlandsche deelname, de heer L. v. d. Swaelmen heeft zich in verbinding gesteld met de besturen van vele Nederlandsche corporaties en lichamen wier werkkring met den wederopbouw van steden enz., verband houdt.
Op een dezer dagen gehouden conferentie van afgevaardigden der corporaties gaf de heer v. d. Swaelmen een uitvoerige uiteenzetting van de beteekenis van deze tentoonstelling waarbij hij den nadruk legde op de beteekenis van Nederlandsche deelname.
Zijn verblijf hier te lande gedurende de oorlogsjaren had hem de overtuiging geschonken dat een kennismaking met alles wat in Nederland gedaan is op het gebied van uitbreidingsplannen, van het woningvraagstuk, van restauratie, van moderne bouwkunst en kunstnijverheid, in België van grooten invloed zal kunnen zijn op de oplossing van de moeilijke vraagstukken, welke daar op het gebied van stedenbouw zijn gerezen.
Uit de gedetailleerde plannen voor de expositie, die reeds 4 September a. s. zal geopend worden, bleek de tijd om de deelname voor de architecten langs organisatorischen weg te regelen, echter veel te kort, zoodat van een bemiddeling daarbij van den B. N. A. moest worden afgezien.
De uitnoodiging tot deelname zal thans vanwege de „Union" zelf geschieden.
Wij verwachten dat alle architecten die een verzoek tot deelname zullen ontvangen, bereid zijn, het beste hunner werken af te staan. Met een goede representatie zal niet alleen de Belgische, maar zeker ook de Nederlandsche bouwkunst gebaat zijn.

Rapport, samengesteld door de jury, benoemd tot het beoordeelen van de inzendingen op de nationale prijsvragen, uitgeschreven voor een reclameplaat, een sluitzegel en een brievenhoofd tot aankondiging van Het Vaderlandsch Historisch Volksfeest te houden op den Waterberg, ter terrein van het Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem op 3, 4 en 5 September 1919.

In het geheel waren ingekomen 77 ontwerpen voor de reclameplaat, ontwerpen voor het sluitzegel en ontwerpen voor het brievenhoofd.
De eerste indruk der jury was, dat de inzending zeer slecht was.[1]) Slechts enkele platen voldoen aan compositioneele eischen, die men toch aan een aanplakbiljet mag stellen. Daarnaast ontbreekt bijna bij alle inzendingen en vooral sterk bij de meest ornamenteele de pakkende aankondiging in de voorstelling.
De jury voelt zich verplicht den inzenders er op te wijzen, dat eenig schoone uitbeelding van de ouderwetsche nationale dracht totaal ontbreekt. Een enkele figuur in oude dorpsdracht, ornamentaal en suggestief geteekend, had op treffende wijze het doel kunnen uitdrukken van het feest en daarbij tegelijk de aandacht kunnen vestigen op het Openluchtmuseum. Verder zijn zoo goed als geheel vergeten de nog hier en daar in zwang zijnde volksgebruiken, die juist op het Vaderlandsch Historisch Volksfeest gedemonstreerd zullen worden, de karakteristieke paaschvuren, de palmpaschen, de pinksterkronen, den Meiboom enz.
Na deze algemeene beschouwing was de jury van oordeel, dat geen prijzen in den oorspronkelijk bedoelden zin konden worden uitgeloofd, waarna werd besproken de ter beschikking zijnde gelden onder een zeker aantal platen gelijkelijk te verdeelen.
Een zeer groot aantal der ingezonden ontwerpen viel bij de eerste en tweede schifting uit, terwijl de ontwerpen, die daarna overbleven een voor een werden besproken.
De jury kwam tenslotte tot de gelijke prijsverdeeling onder de 5 volgende inzendingen:

Motto „Hoed." Deze plaat is Grafisch zeer verdienstelijk uitgevoerd.[2]) De idee van den vrijheidshoed drukt echter te weinig het karakter uit van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest.

Motto „Nina del Sol." De geheele voorstelling is geheel ongebonden. In de vlag die de ruiter draagt zit echter iets sterks, dat het publiek wel zal pakken.[3])

Motto „Feest." De jury gevoelt iets voor het direct pakkende van deze plaat maar meent er op te moeten wijzen, dat de illustratieve voorstelling zonder eenigen ernst is en elk decoratief begrip mist.

Motto „Maagd van Holland." Dit ontwerp heeft iets tintelends in de verdeeling en iets feestelijks in de kleuren, maar zal op de schutting weinig aandacht trekken. De geheele bouw is een weinig begrepen dooreenmenging van naturalisme en ornamentiek.

Motto „Gulden klanken". De voorstelling van deze plaat is ornamenteel goed begrepen maar is weinig toepasselijk of feestelijk en het geheel is schraal van uitvoering.

Sluitzegels.

De inzending van sluitzegels is over het algemeen beter dan die van de reclameplaten, ofschoon ook bij de ingekomen ontwerpen weinig origineels is te vinden. Alles doet denken aan wat vroeger reeds zooveel beter werd gemaakt. Daarom heeft de jury weer bepaald de prijzen te verdeelen en wel de inzendingen onder motto: „Feestklanken", „Trouw" te beloonen met zestig gulden en de inzendingen onder motto „Schieten op de Zilveren Gaai" en „Hou en Trouw" elk met vijf en twintig gulden.

Motto „Feestklanken." Deze sluitzegel heeft een toepasselijke voorstelling, die goed maar zonder aardige vinding geteekend is. De kleur is vervelend.

Motto „Trouw." Deze sluitzegel is van teekening aardig, maar ook niet frisch van kleur.

Motto „Schieten op de Zilveren Gaai." Deze sluitzegel is brutaal van kleur, maar de letters zijn zeer leelijk.

Motto „Hou en Trouw." Deze sluitzegel is niet zonder feestelijkheid maar de teekening is niet toepasselijk op dit Vaderlandsch Historisch Volksfeest.

Brievenhoofd.

De inzendingen van een brievenhoofd staan op nog lager peil dan die van de reclameplaten en sluitzegels. De jury kiest de volgende ontwerpen uit als de besten en verdeelt daaronder gelijkelijk het door het Comité uitgeloofde bedrag:
Motto „Landjuweel".
„ „Lotto"
„ „V. H. V. A."
„ „W."
„ „□"
„ „Tromgeroffel."
„ „Cor."
Hoewel deze ontwerpen niet alle afzonderlijk werden besproken is de totaal indruk, dat eenige meest naar voren tredende richtingen zijn nagevolgd zonder veel fantasie en zonder dat ze in verband met de opgave zelf zijn doorleefd.

De Jury bestond uit de Heeren:
W. H. de Buisonjé, redacteur van de bedrijfsreclame, Amsterdam.
Jac. Jongert, Hoofdleeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten, Rotterdam.
Huib Luns, Directeur van de Koninklijke School voor Kunst, techniek en ambacht, te 's Hertogenbosch.
Herman van der Kloot Meyburg, Architect van het Nederl. Openluchtmuseum te Voorburg.
D. J. van der Ven, Algemeen leider van het Vaderlandsch Historisch Volksfeest te Arnhem.
Rapporteur: de heer Jac. Jongert te Rotterdam.

Prov. Zuid-Holl. Archeol. commissie. Zaterdag 14 Juni heeft de Prov. Zuid-Holl. Archeologische Commissie voor de derde maal de jaarlijksche samenkomst met haar correspondenten gehouden. Dezen keer was het te Schoonhoven. De voorzitter herinnerde in zijn openingsrede aan hetgeen de commissie in het afgeloopen jaar verricht had, in het bijzonder aan de thans in gang zijnde restauratie der doopkapel te Katwijk-Binnen. Kon de commissie hiervoor een vrij aanmerkelijk bedrag beschikbaar stellen, met dankbaarheid diende gewag gemaakt te worden van den steun van particulieren, waaronder de ambachtsheer der Katwijken en van het Rijk. Door de correspondenten werd o.m. ter sprake gebracht: de actie tegen de demping der grachten te Delft, waar een commissie krachtig aan het werk is, de restauratie der Veerpoort te Schoonhoven, de ontsiering der Groote Kerk te Schoonhoven, tegen welk gebouw men opvallende retirades heeft geplaatst, de verbouwing van het voormalige kasteel van Woerden, de toestand van den toren te Hazerswoude, de herstelling der pastorie te Schelluinen, waarvoor een goed herstellingsplan gewenscht werd.
Voor het begin der vergadering was een bezoek gebracht aan een goudsmidswerkplaats; na afloop bezichtigde men het raadhuis, de veerpunt en de Groote Kerk.

[1]) De eerste indruk der Jury was, dat geen ontwerp (of ontwerpen) zoodanig bevredigende oplossing van het gevraagde bood, dat de inzending als geheel geslaagd mag worden beschouwd.
[2]) Hier gelden dezelfde bezwaren als voor Motto „'t Oude 't Nieuwe."
[3]) De heele plaat is ongebonden. In de voorstelling de Ruiter, het paard en de vlag zit iets sterks.

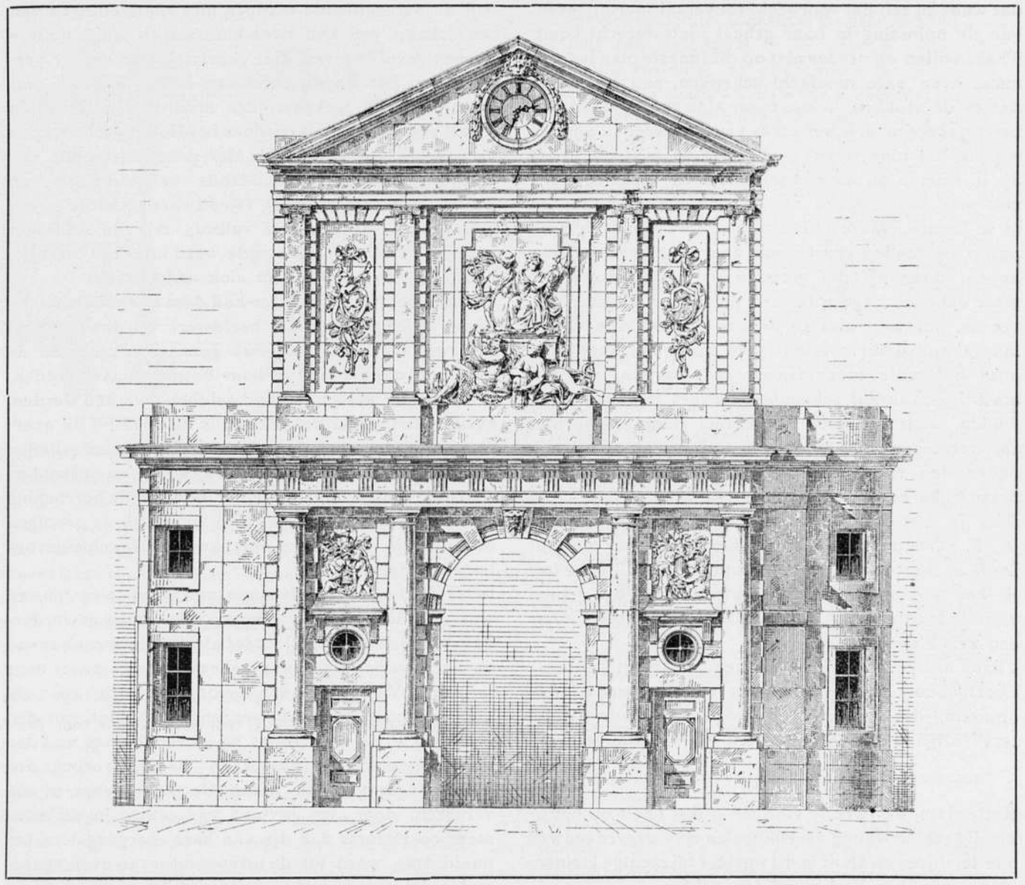

HET HOFPLEIN EN DELFTSCHE POORT TE ROTTERDAM. *)

Den 27 Mei j.l. heeft B. en W. van Rotterdam, den Raad een nieuw voorstel gedaan omtrent het zeer moeilijke en zeer ingewikkelde vraagstuk der oplossing van Het Hofplein. Hoe deze behandeling wordt aangepakt blijkt reeds uit den titel van het onder volgn. 126 gedane voorstel dat luidt:
„— Nadere gegevens omtrent het Hofpleinvraagstuk. „Terugneming van het voorstel van 1916, Verz. volgn. „104 en rooilijnbepaling aan de Coolvestzijde."—
Wat de nadere gegevens betreft mogen wij den Directeur van Gemeentewerken dankbaar zijn, voor het voortreffelijke werk door hem gedaan, hetgeen bestaat uit het minitieux verzamelen en op gelijke schaal overbrengen van al de denkbeelden en plannen, die sinds dien, door belangstellenden in dit vraagstuk zijn naar voren gebracht en die met de plannen van den Directeur zelf medegerekend een boekwerk vormt van niet minder dan 16 plannen. Dit is voor het overzicht van hetgeen te gebeuren staat met het in de toekomst eerste Plein van Rotterdam van onschatbare waarde.
Niet minder dankbaar zijn wij B. en W. van Rotterdam dat zij hun voorstel van 1916 hebben teruggenomen. Een oplossing van zoo een omvang, waar zooveel moeilijkheden aan vast zitten wordt *niet opgelost* door het vaststellen van twee rooilijnen en een vluchttrottoir!
Maar omgekeerd evenredig is onze teleurstelling nu B. en W. met dit nieuwe voorstel eigenlijk het zelfde doen als in 1916; en door het willen vaststellen van één rooilijn, die aan de Coolvestzijde, de struisvogelpolitiek toepassen en de oplossing in zijn geheel *niet* onder de oogen willen zien, zoodoende de groote moeilijkheden willen ontzeilen, die, als van zelf spreekt aan de voorbereiding van één zoo belangrijk vraagstuk, het toekomstige eerste centrum van Rotterdam, vastkleven.
Dat hadden wij niet verwacht van een krachtig gemeentebestuur, want zij zullen zelf wel het best begrijpen,

dat waar zij zelf het voorbeeld tot versnippering geven, van de oplossing in haar geheel niets terecht komt. Thans willen wij verder niet op dit funeste plan ingaan, maar even onze aandacht schenken, aan een adres dat in de stukken, helaas maar al te veel de aandacht heeft gekregen n. l. het adres van den Heer C. Sijthoff waarin het idee wordt geopperd: de Delftsche Poort op te ruimen en naar elders te doen verhuizen. Dit zou wel het toppunt zijn om van de moeilijkheden af te komen. Ware de Delftsche Poort een strategisch punt, wij zouden ernstig aan haar voortbestaan wanhopen, daar op die gronden er in de wereld wel meer schoons ongemotiveerd geraseerd is, maar zoover is het nog niet en degene die uit kille Koopmanschap, of uit speculatie, of uit grongokkerij aan onze nationale monumenten gaat tornen, zal een machtig culturaal schoonheidsgevoel tegenover zich vinden, waartegen een momenteel geldbejag het niet zal vermogen uit te houden, al geschiedt dit ook onder den mom van Verkeersbelangen of andere belangrijke argumenten.

Wat in het vorige Bouwk. Weekblad de Heer Ir. W. F. C. Schaap, zoo juist heeft gezegd omtrent Delft is hier volkomen van toepassing; en dit oordeel in het algemeen van deze autoriteit op het gebied van stadsuitbreiding en stadsdoorbraken belooft ons een krachtigen steun.

Thans willen wij, ter betere kennis van het Delftsche Poortgebouw hier nog eens laten volgen hetgeen bij zijne opmeting de heer C. N. van Goor in 1890 in de „Architect" uitgave van Architectura et Amicitia, schreef.

J. D. LOOYEN.

***

Rotterdam, de tweede stad des rijks, heeft op bouwkundig gebied weinig overblijfselen uit vroegere eeuwen aan te wijzen en staat in dit opzicht bij menige kleinere plaats van ons Vaderland ten achter.

Van het weinige dat uit vroeger dagen is overgebleven, mag zeker tot het belangrijkste gerekend worden de poort waarvan de naam boven dit opstel prijkt, de eenigst overgeblevene van een tiental dat de stad zoowel aan de rivier als aan de landzijde omgaf.

De tegenwoordige Delftsche poort is reeds de derde van dien naam; omtrent haar beide voorgangsters vinden wij het volgende vermeld:

De eerste waarvan de stichting misschien reeds in de 13de eeuw heeft plaats gehad, bestond vermoedelijk uit een gewelfden doorgang, geflankeerd door zware torens.

Tijdens de belegering der stad in 1489, door Maximiliaan van Oostenrijk, (met de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten), was de poort zwaar geteisterd geworden en langzamerhand zoodanig in verval geraakt, dat zij in 1545 voor eene geheel nieuwe moest plaats maken. Van deze poort bestaan verscheidene afbeeldingen, waaruit te zien is dat zij aan de stadszijde met een trapgevel gebouwd was, op welks top een beeldhouwwerk, voorstellende St. Joris in gevecht met den draak, geplaatst was, terwijl de verschillende trappen met voorstellingen van een schaap, een kat, twee kinderen en eenige andere figuren gevuld waren. Het gevelvlak was verder versierd met het wapenschild van Keizer Karel V omgeven met de teekenen der orde van het Gulden Vlies, een en ander later door het Hollandsche wapen vervangen. De buitenzijde der poort vertoonde een latijnsch tijdvers, vermeldende het sterfjaar van Erasmus, terwijl zij door twee zware zeskante torens geflankeerd en van een valbrug over de stadsvest voorzien was. Aan deze zijde werd later een torentje, benevens een uurwerk en klok aangebracht.

Evenals haar voorgangster had deze tweede Delftsche Poort (uithoofde van het beeldwerk van den tuitgevel ook wel de St. Joris-poort genaamd) veel van de onlusten, die gedurende haar bestaan plaats hadden, te lijden. De verschillende beeldhouwwerken werden, evenals het beeld van Erasmus, in 1572 bij de overrompeling der stad door Bossu, door de krijgslieden tot mikpunt voor hunne kogels gekozen, en nog onderscheiden malen, o.a. een eeuw later bij de herroeping van het eeuwig edict (in 1672), moest zij de gevolgen der uit die en andere oorzaken voortgevloeide onlusten ondervinden.

In 1762, dus na een bestaan van ruim twee eeuwen was ook deze poort weder zoo bouwvallig geworden, dat de vroedschap besloot tot algeheele afbraak ervan en het bouwen van eene geheele nieuwe poort over te gaan. Van de verschillende plans die voor de nieuwe poort gemaakt werden, mocht dat van den architect P. de Swart, dat hij in vereeniging met den stadsbouwmeester: „van Aken" had ontworpen, den palm wegdragen, en nadat de plaats waar zij zou verrijzen, door den invloed van eenige ingezetenen meer oostwaarts dan die van hare voorgangsters, bepaald was, werd tot de uitvoering ervan overgegaan, onder leiding van den luitenant-ingenieur Antoine Hattinga.

Zooals reeds boven opgemerkt is, mag deze derde Delftsche poort een waarlijk schoon bouwwerk genoemd worden en ofschoon reeds meer dan een eeuw oud vertoont het nog nergens eenige zetting en heeft de tijd nog geen andere uitwerking op het materiaal uitgeoefend, dan om er een prachtige toonige kleur aan mede te deelen. Het soubasement, grootendeels door water omspoeld, en de vaste brug welke de vroegere over de stadsvest, verving, bestaan geheel uit hardsteen, verder de geheele poort uit Bentheimer zandsteen, uitgezonderd de binnenmuren en de gewelven die uit baksteen zijn samengesteld. De overwelving van den doorgang der poort bestaat uit een tongewelf, versterkt door gordels die als wandgordels tot op het plint zijn voortgezet, in het midden rechthoekig doorsneden door een dergelijk gewelf, waardoor daar ter plaatse een kruisgewelf wordt gevormd. Het metselwerk dezer gewelven is uiterst minutieus in Utrechtsche klinkers uitgevoerd.

Wat het inwendige betreft moge opgemerkt worden, dat de onderste verdieping, rustende op een hoog

Plan.

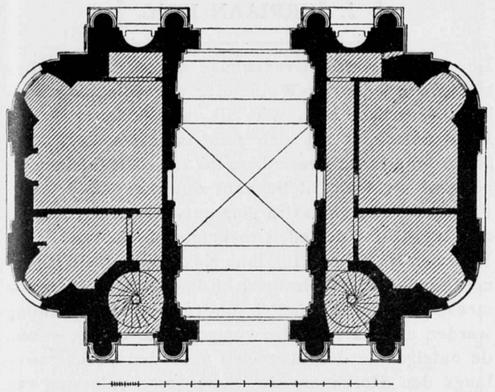

vlak plint, is voorzien van drie kwart kolommen met een hoofdgestel in Romeinsch Dorischen stijl, waarvoor die „met de blokken" (mutuli) is gekozen. De kolommen aan de stadszijde zijn vlak, doch die aan de buitenzijde, versierd met voorspringende banden overeenstemmende met die welke het hoofdgedeelte der façades vertoont. Tusschen elk paar kolommen aan de buitenzijde is een nis aangebracht, waarin echter steeds de beelden hebben ontbroken, en boven elk der nissen een plaat, welke blijkbaar nog steeds op hun jaartal wachten. De sluitsteenen der nissen zijn met leeuwenkoppen, en die van de doorgangsbogen met Herculeshoofden versierd.

Tusschen de kolommenparen aan de stadszijde zijn toegangen tot de in de poort aanwezige vertrekken gemaakt en daarboven behalve kleine cirkelvormige vensters, zeer schoone kindergroepen aangebracht, voorstellende de eensgezindheid en het recht, rustende op fraai geprofileerde lijsten, gedragen door vlakke consoles. Deze groepen zijn vervaardigd door J. M. Cresant van Utrecht en Keerbergen van Rotterdam.

De bovenverdieping, waaraan de zijvleugels met de ronde hoeken, die de onderverdieping vertoont, ontbreken, is eveneens van een hoog volkomen vlak plint voorzien en verder versierd met Romeinsch Ionische pilasters met hoofdgestel en fronton. De kroonlijst is echter niet met een tandlijst bewerkt maar vertoont in de plaats daarvan een doorgaande lijst van dezelfde doorsnede als de tanden zouden moeten hebben. De kapiteelen der pilasters geven de vormen van het bovengedeelte van het composiet kapiteel, versierd met kleine uit de voluten hangende guirlandes. De zijgedeelten der façades zijn versierd met, in ondiepe nissen geplaatste paneelen, bewerkt met verschillende wapentropheeën, waarin de attributen van den moed, het gezag, de standvastigheid en de overwinning zijn aangebracht. De middenpartij aan de buitenzijde vertoont het stadswapen met een liggenden en een loopenden leeuw, met kroon en lofwerk en een dubbele guirlande daarboven aangebracht. Die aan de stadszijde vertoont een kolossale beeldengroep, waarvan het bovengedeelte voorstelt: de stedemaagd zittende met een pijlbundel in de eene hand, en de andere hand rustende op een schild waarop eertijds het stedewapen voorkwam, en waar achter Mercurius, die zich naar de stedemaagd voorover buigt, staat. Aan de voeten dezer figuren bevinden zich en ronde bosse, de Maasgod met een scheepsroer in de handen, en eenige attributen, zijn waterrijk betreffende, om en bij zich. Benevens de Rotte- of Schienimf, welke hare wateren door den bek van een dolfijn naar den Maasgod laat toestroomen. Al deze beeldhouwwerken die prachtig van conceptie en uitvoering zijn, werden vervaardigd door Joh. Keerbergen, Joseph Gilles en Jan de Graef.

De frontons aan beide zijden zijn zoo goed als geheel van sculpturalen arbeid verstoken en hunne eentonige platheid wordt slechts onderbroken door een uurwerkplaat in lijst, omgeven door een naar beide zijden afhangende guirlande, in 't midden vastgehouden door een leeuwenkop.

Het is niet te ontkennen dat de contour van het bovengedeelte der poort, zooal niet onbehaaglijk, toch niet van eenige stijfheid is vrij te pleiten. De schoone details vergoeden echter zeer veel.

In tegenstelling met de twee voorgaanden zijn aan deze Delftsche poort geen gewelddadige herinneringen verbonden, en als geschiedkundige bijzonderheden valt slechts op te merken dat Napoleon I den 25 October 1811 door haar zijn intocht te Rotterdam deed, toen hij de nieuw aan zijn rijk gehechte Nederlandsche gewesten, die hem als aanslibbing der stroomen van zijn Keizerrijk, volgens zijne bewering toekwamen, een bezoek bracht.

Verscheidene malen zijn de vorsten van ons eigen vorstenhuis, door deze poort de stad binnengekomen, en niet licht zullen de Rotterdammers het aspect vergeten, dat de Delftsche poort aanbood, toen den 5den October 1858, de toenmalige Prins van Oranje, vergezeld van zijn Koninklijken vader, bij het bereiken van zijne meerderjarigheid, hunne stad met een bezoek vereerde, en zij voor die gelegenheid de poort met vlaggen en wimpels, en een reusachtig „Welkom" in bloemenletters op het heerlijkst getooid hadden. Door de geleidelijke uitbreiding der stad en van den handel en de daardoor geëischte ruimte van verkeerswegen, is de Delftsche poort langzamerhand een sta-in-den-weg geworden. Het is echter te hopen, en gelukkig ook te vertrouwen, dat men nooit, uit dien hoofde er toe over zal behoeven te gaan, haar weg te breken, en zij een onophoudelijk „gedenk de schoone kunsten", aan menig komend geslacht als het ware moge toeroepen.

---

*) De hier vermelde bizonderheden omtrent de Delftsche poort zijn ontleend aan verschillende stedebeschrijvingen van Rotterdam, aan het opstel over dat onderwerp van OBREEN, in de uitgave van P. C. HOOG: „Rotterdam in zijn voornaamste gebouwen geschetst". P. J. GOETGHEBUER e.a., en aangevuld met de zeer welwillend door den Heer Archivaris der stad: UNGER, verstrekte mededeelingen.

BIJ DRIE KERKONTWERPEN VAN ARCHITECT A. J. KROPHOLLER.

In deze laatste jaren oefenen de theoretische beschouwingen over kunstwerken vaak weinig aantrekkingskracht op mij, waarschijnlijk omdat zoo zeldzaam een geestverwantschap wordt ontmoet, die den noodzakelijken grondslag moet vormen om elkanders beschouwingen te verstaan. En de verwarde maatschappelijke toestanden van onze hedendaagsche Europeesche maatschappij spiegelen zich maar al te duidelijk in zoo veel werk, waaraan we toch wel de kunstenaarsziel even waarnemen, maar die daarom nog niet klaar en vol tot ons spreekt.

In de veronderstelling dat onder de lezers van 't Bouwk. Weekblad er ook zijn, die eenigszins tegenover deze drie ontwerpen staan zooals ik, schrijf ik de volgende kantteekeningen bij deze ontwerpen, die spoedig tot uitvoering moeten komen.

Ik geef voor bouwkundige lezers geen beschrijving van de ontwerpen. Als ge ze maar met oplettendheid beziet wordt U dat duidelijker dan dat ik het met veel woorden omschrijf!

Maar ik wil trachten te wijzen op het typische. De plattegronden zijn naar den in den modernen tijd gestelden eisch der preekkerk, die gelegenheid biedt om de functies aan het altaar duidelijk te zien. Toch is er gestreefd naar de ontwikkeling van de lengteas voor 't oog, daar de ontwerper geen centraalbouw wilde kenmerken nu zijn „heiligdom" met het altaar, het koor aan 't eind van de hoofdas staat. Door de overdekking met zadeldak wordt deze indruk bevorderd. De nuttigheid speelt een groote rol in de samenstelling der plattegronden, die door de terreingrenzen zeer beperkt zijn. De groote kerkruimten, zijn werkelijk ruimten, met gedurfde overspanningen, nederige zijmuren, en mooie Hollandsche kapspanten, die met krachtige lijnen den eenvoudigen bouw verdeelen en schragen.

Het geldt hier den bouw van volkskerken. Alle gedachte aan namaak-kathedraaltjes zooals bijv. te Duijvendrecht en te Einighausen, met zoo waar twee miniatuur westtorens — is hier verre. Deze kerken zullen in hunne omgeving met hun groot flink, mooi hellend dak belangrijk doen. Een schuin dak is toch ook zoo'n vroolijk element in het dorps of stadsbeeld als verbinding van die twee groote rustbegrippen: de materieele orde door 't horizontale vlak van de geestelijke orde door de vertikale richting vertegenwoordigd. De eenvoudige torens leggen nog eens de klem op de waarde van het begrip geestelijk leven — eeuwigheid — hemel dat in deze gebouwen wordt verkondigd.

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

J. JURRIAAN KOK.

Den 19 Juni is te 's Gravenhage na een kortstondige ziekte overleden de Wethouder van Openbare Werken J. Jurriaan Kok. Wat dit verscheiden voor den Haag beteekent zal zich eerst later doen gevoelen. Jaren lang is de overledene lid van de Maatschappij geweest en toen dit lichaam zich meer in de richting van Vakorganisatie ging ontwikkelen meende hij niet langer tot de leden te kunnen behooren.

Voor den Haag heeft Jurriaan Kok veel gedaan. Hij genoot een volledig vertrouwen bij den Raad, waardoor de meeste van zijn voorstellen zonder groote tegenkanting werden aangenomen. De voornaamste er van waren, de onteigening der perceelen voor den Verkeersweg langs den Hofvijver; de voorloopige oplossing van het Schouwburg-vraagstuk, de voortzetting der onteigeningen voor de groote verkeerswegen, het aanwijzen voor het terrein van het Nieuwe Raadhuis en ten slotte zijn laatste voorstel, dat hij niet meer mocht verdedigen: het aanwijzen van een terrein voor een Nieuw Museum en de benoeming van de architecten Berlage en de Bazel voor het maken der projecten van nieuw Raadhuis en Museum.

Bovendien is de gevoerde grondpolitiek van den Haag zijn werk waardoor de buitenplaatsen „Marlot" en „Vreugd en Rust" in handen der Gemeente overgingen.

Zijn werkzaam leven is te vroeg en te plotseling afgebroken en eerst later als de nieuwe verkeerswegen zijn tot stand gekomen met de daarbij behoorende gebouwen, zal men eerst recht kunnen waardeeren, wat deze eerlijke en trouwhartige man, met groote idealen, voor den Haag geweest is.

J. D. L.

DE VERHOUDING EN HET VERBAND TUSSCHEN ARCHITECT EN TEEKENAAR.

Meer dan eens komen ze mij vragen, wat denkt U van de verhouding en het verband tusschen een architect en een teekenaar, zoowel van uit een geestelijk als van uit een finantieel standpunt.

Om een juist en goed antwoord hierop te kunnen geven, is het noodig de zaak van verschillende zijden te bezien, vooral nu wij leven in een tijd, dat men naar een welomschreven program zijn arbeid wenscht te verrichten.

Wat is een architect en wat is een teekenaar in zijn beroep, en dan bedoel ik de praktische werkzaamheid. Wij kunnen ons dat op verschillende wijzen voorstellen. Enkele grepen slechts ter verduidelijking.

1°. Stel voor een bureau met teekenaars, waarover een chef teekenaar, die ontwerpt, terwijl de architect de gedachten geeft voor distributie, en de voorwaarden stelt voor een naar de eischen des tijds in

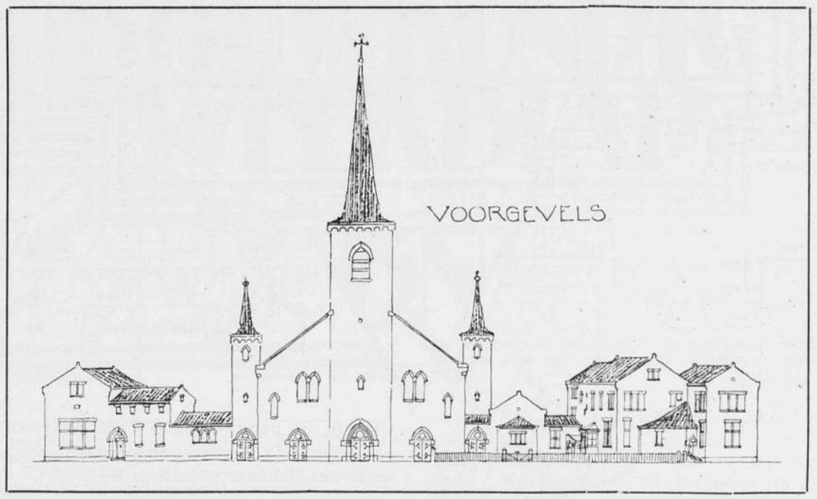

Kerk te Delfshaven met ombouwing. A. J. Kropholler, Arch. B.N.A.

te richten gebouw, overeenkomende met de belangen van den principaal.

Geheel gereed wordt de gedachte van den architect aan den chef-teekenaar gegeven om verder te worden uitgewerkt. De chef-teekenaar, een door den architect verkozen persoon, die hem het meest past, geeft zijn gedachten voor architectuur, maakt hiervan schetsen en geeft die aan de teekenaars, naar dat zij bekwaam zijn om ze uit te werken tot een plan. Is het plan gereed dan volgt de detailleering, en ook hiervoor worden de krachten verdeeld, naarmate zij geschikt zijn om de hoofdgedachte te volgen en te behouden.

De architect is in dit geval, ter wille van zijn bureau, afhankelijk van den Chef-teekenaar en deze weer van de onder hem staande teekenaars.

2°. Wanneer nu een architect niet afhankelijk wil zijn van zijn personeel, en niet genoeg ingewerkt is in de evolutie van de bouwkunst, dan geeft hij allicht een model, dat op de een of andere wijze niet van namaak is vrij te pleiten. De teekenaars die zulke plannen hebben te ontwikkelen, zijn genoodzaakt om op te zoeken en na te maken wat anderen vóór hen dachten, en verrichten dus werk dat misschien geheel buiten hen om gaat. Voor zoo'n bureau kan men dan ook krachten gebruiken die niet veel meer dan copiïsten zijn.

3°. Hebben wij behalve deze twee genoemde ook nog andere architecten, die zelf en distributie en architectuur leveren, d. w. z. die het plan in schets reeds zoover gereed maken, dat zij het maar op de teekenkamer hebben te geven om verder te worden uitgewerkt. Voorwaarde is dus dat de teekenaars gebonden zijn aan de gedachte van den architect, en dus niet vrij kunnen denken, maar zich zoo moeten inwerken in de gedachte van den architect dat zij met hem homogeen worden. Detailleering wordt dan in denzelfden geest behandeld. De architect is dus No. 1 en de teekenaars zijn copiïst en niet-copiïst naarmate dat men ze er onder rangschikken wil. In ieder geval staan zij hooger dan de onder No. 2 bedoelde teekenaars, want zij moeten met kennis van de geschiedenis, kunnen voelen. wat hun architect wil. In zoover hebben zij persoonlijk krachten te leveren.

4°. Geeft de architect de hoofdgedachte plus de onderdeelen, dan heeft de teekenaar niet anders te zijn, dan de teekenstift van den architect, en is het persoonlijk indenken niet meer noodig.

Wij hebben hier dus vier gevallen van particulieren aard, maar buiten deze hebben wij nog zooveel andere gelegenheden waar plannen voor den bouw worden gemaakt b.v. bij spoorwegen, staat, gemeente en kleinere combinaties.

Particulier is de teekenaar in dienst van den architect, bij laatstgenoemde niet, daar is hij in dienst van een lichaam, en staat daar persoonlijk tegen over. De opdracht die hem gegeven wordt, moet dus persoonlijk worden doorleefd, terwijl bij een particulier architect veel van deze persoonlijkheid wordt ontnomen.

Bij een lichaam is de teekenaar in vasten dienst, bij een particulier architect niet, want daar werkt hij tot zoolang zijn krachten voor een bepaald plan noodig zijn.

Een teekenaar in dienst van een lichaam leeft min of meer als vrij man, maar is toch afhankelijk van de boven hem gestelde chefs. Deze chefs oordeelen over hem, brengen dat over bij de Directie, en deze beslist dan over de verhouding van hem tegenover het lichaam of inrichting waarvoor hij in dienst is. Omtrent het uitleven van gedachte bij een lichaam staat een teekenaar in een geheel andere positie dan bij een particulieren architect. Gewoonlijk heeft men eene opklimmende lijn in de behandeling der werk-

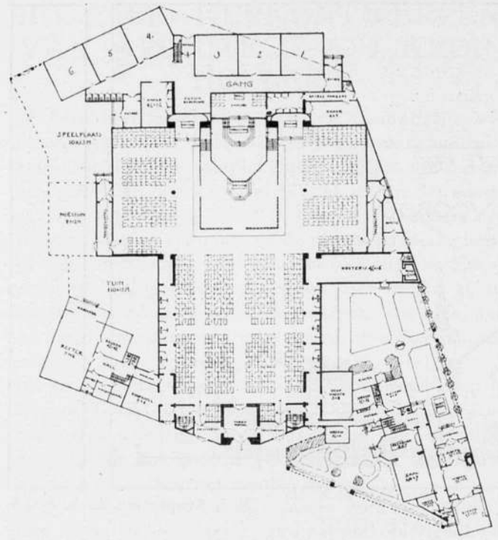

Kerk te Delfshaven. A. J. Kropholler, Arch. B.N.A.

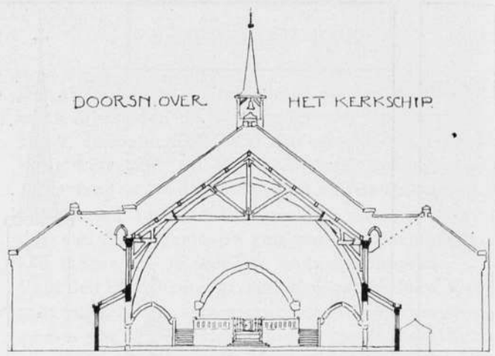

Kerk te Delfshaven. A. J. Kropholler. Arch. B.N.A.

zaamheden. Eerst chef-architect dan onderchef-architect vervolgens technische ambtenaren, dan teekenaars.

De positie van de verschillende werkkrachten wordt bepaald naar de meer of minder ingewikkelde opdrachten, en blijft men nu alleen op het terrein van de architectuur, dan kan men hebben zooveel hoofden zooveel zinnen. Gaat men de richting aangeven waarin de architectuur moet staan, dan wordt hiernaar de verhouding van ambtenaar tegenover ambtenaar bepaald, en deze tegenover het lichaam waarvoor men is aangesteld.

Zal het goed zijn dat ieder persoon tot zijn recht komt dan moeten alle krachten tot één worden geconcentreerd.

De opperste chef heeft dus hierin leiding te geven en kan dat doen op tweeërlei wijze: 1e als ontwerper die zijn gedachten geeft aan het personeel om uit te werken, 2e als ontwerper die niet wil dat één van het personeel zijn zelfstandigheid kwijt raakt. In het eerste geval is hij verplicht schets en details uit te werken, alvorens het personeel het overneemt. In het tweede geval is hij genoodzaakt een welomschreven gedachte door schetsen toegelicht aan het personeel te geven, die dan in dienzelfden geest moeten worden uitgewerkt.

De Chef is ten allen tijde in staat te ontdekken welke krachten hem ten dienste staan, en voor het geval van niet de noodige geschiktheid te bezitten, ander werk te laten doen. Hiervoor is noodig bestudeering van elken persoon, en dit zegt heelwat, want wil men tot eenheid komen in openbaring van vormenspraak en versiering dan moet er eerst opvoeding zijn. Bij een lichaam moeten alle tot de minste kracht geëerbiedigd worden. Zij mogen geen teekenstiften zijn in de hand van den Chef, daarvoor is hij niet in dienst. Hij is persoonlijk verantwoordelijk tegenover het lichaam waarvoor hij werkt.

W. DE JONG.

(Wordt vervolgd.)

ZONDERLINGE BEGRIPPEN.

In het vorig Bouwkundig Weekblad vinden wij afgedrukt het Rapport betreffende de beoordeeling vanwege den Bouwraad ingesteld door het Utrechtsch Kunstverbond, van gebouwen, voltooid tusschen 1 Januari 1910 en 1 Januari 1919 binnen de Gemeente Utrecht.

De eerste prijs voor de rubriek A, werd toegekend aan de ontwerpers van de Emmakliniek, de HH. H. J. Kolk en G. C. B. van Dijk. Van de jury, die deze prijzen toekende waren beide heeren lid. Hier is een van de meest elementaire begrippen verwaarloosd n. l. dat de leden van een jury in ieder geval buiten mededinging blijven.

Het lijkt in het algemeen zelfs wenschelijker om voor een dergelijke jury kunstenaars te kiezen in andere steden woonachtig.

D. F. SLOTHOUWER.

EEN GOEDE ORGANISATIE BLIJKT TOCH WEL GEWENSCHT!

AFSCHRIFT

Briefkaart.

Rotterdam, 16 Juni 1919.

Wel Edele Heer,

Indien U mij de honorarium tabellen niet kan toezenden à f 0.30 omdat ik geen lid ben, verzoek ik U het bedrag à f 1.20, na aftrek van frankeerkosten, te willen retourneeren. Ik zal de tabellen dan laten bestellen door iemand die wel lid is van B. N. A.

Hoogachtend

(w. g.) W. LADAGE,
Raxisstraat 9a
Rotterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BN — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF :: Redacteur: J. P. MIERAS || Tijd. Redacteur: J. D. LOOYEN, Bachmanstraat 34, den Haag. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: :: :: Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage :: :: :: :: :: :: :: :: ::

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. :: :: :: ::

40STE JAARGANG. = 5 JULI 1919. = No. 27.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Indrukken van het Stedenbouwkundig congres te Parijs, door D. F. Slothouwer. — Bij drie kerkontwerpen van architect A. J. Kropholler, door Joseph Th. J. Cuypers, (vervolg van blz. 156.) — De verhouding en het verband tusschen architect en teekenaar, door W. de Jong (vervolg van blz. 158). — Stadhuis- en Museumplannen te 's-Gravenhage. — Het Schermerhek. — Prijsvragen. — Ingezonden, door Joh. Hoogenboom. — Bouwkunst en Vriendschap. (Prijsvraag „de Volharding" te Rotterdam).

OFFICIEEL GEDEELTE.

Samenstelling der Commissies van den B. N. A.

Commissie van Voorlichting bij de keuze van een architect. Dr. H. P. Berlage, Ir. Jos. Th. J. Cuypers en J. W. Hanrath, leden. Ir. J. Limburg, Jan de Meyer, Ir. Jan Gratama, plaatsvervangende leden.

Commissie van Redactie. Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, Joh. D. Looyen, Ir. D. F. Slothouwer, en 1 vacature, ontstaan door het bedanken van den heer Jan de Meyer.

Commissie van Financiën. W. J. de Groot, Jos. Ingenohl en 1 vacature, ontstaan door het bedanken van den heer A. P. Smits.

Commissie van Onderwijs. B. J. Ouëndag, Ir. W de Vrind Jr., G. Versteeg, A. A. Kok en J. Coenraad Meischke. De heer Ir. W. de Vrind Jr. is door het Bestuur benoemd tot Voorzitter dezer Commissie.

Commissie van Geschillen voor de Honorarium-Tabel. P. G. Buskens, S. de Clercq, H. G. Jansen, Paul J. de Jongh, B. J. Ouëndag, J. Verheul Dzn.

Commissie van Beheer van het Ondersteuningsfonds. C. N. van Goor en H. G. Jansen.

Adres van den B.N.A. aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage.

Amsterdam, 2 Juni 1919.

Aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage.

Het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten (B.N.A.) gevoelt zich gedrongen zijne groote waardeering uit te spreken voor het door Uwen Raad genomen besluit, waarbij, op voorstel van Burgemeester en Wethouders, de heeren Dr. H. P. Berlage en K. P. C. de Bazel worden belast met het opmaken van een voorontwerp, onderscheidenlijk voor de Museumgebouwen en voor het Raadhuis, door welk besluit de voorbereiding van een tweetal hoogst belangrijke gemeentelijke bouwwerken in handen is gesteld van architecten van erkend gezag en van groote bekwaamheid.

Het Bestuur van den B.N.A. kan evenwel, bij het uitspreken zijner waardeering over het genomen besluit, niet nalaten ernstige bedenking aan te voeren tegen het feit, dat Uw College bij het indienen van genoemd voorstel, het noodig heeft geoordeeld, in de aan dat voorstel toegevoegde nota een naar onze meening ongemotiveerden aanval op het prijsvraagsysteem te ondernemen, waardoor ten onrechte stemming is gemaakt tegen een stelsel, dat als elk ander stelsel weliswaar zijn gebreken heeft, maar waartegenover ook voordeelen zijn aan te wijzen, die daarbij niet uit het oog verloren mogen worden.

Het Bestuur veroorlooft zich te wijzen op het Bouwkundig Weekblad No. 23 waarin door den heer C. N. van Goor, lid van ons Bestuur, het voor en tegen van het prijsvragenstelsel nader wordt belicht.

Het Bestuur wenscht tenslotte hierbij te verklaren, dat het zijne bedenkingen tegen bedoelde nota van Uw College niet heeft willen kenbaar maken, vóór dat de behandeling van het voorstel in Uwen Raad zou hebben plaats gehad, omdat in geen opzicht de indruk mocht worden gewekt, dat ons Bestuur, door een verdediging van het prijsvragenstelsel in het algemeen, die behandeling, in hoe geringe mate ook, zou hebben willen beïnvloeden.

Het Bestuur van den B.N.A.
Ir. A. BROESE VAN GROENOU, *Voorzitter.*
Ir. D. F. SLOTHOUWER, *Secretaris.*

Museum van Kunstnijverheid, Haarlem. Voor de in het najaar te houden tentoonstelling van Aesthetisch Uitgevoerde Gebruiksvoorwerpen hebben zich de volgende Commissies gevormd.

Commissie van aanbeveling. Jhr. Mr. Dr. A. Roëll, Commissaris der Koningin in de provincie Noord-Holland; G. Maarschalk, Burgemeester der gemeente Haarlem; Mr. J. G. L. Vlaanderen, Voorzitter der Maatschappij van Nijverheid; G. S. de Clercq, Algemeen Secretaris der Maatschappij van Nijverheid; Mr. M. I. Duparc, Chef Afdeeling Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Voorzitter der Rijks Commissie voor het Museum-

wezen; Dr. C. Hofstede de Groot, Secretaris der Rijks Commissie voor het Museumwezen; W. Penaat, Voorzitter Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst; K. P. C. de Bazel, Architect; Prof. R. N. Roland Holst, Sierkunstenaar; J. M. van der Mey, Architect.
Commissie van Toelating (aangewezen door de V. A. N. K.) Ir. J. B. van Loghem, Architect; A. P. Smits, Architect, Sierkunstenaar; Otto van Tussenbroek, Sierkunstenaar, Directeur van het Museum van Kunstnijverheid. Een tweetal leden moet alsnog door de inzenders gekozen worden.
Commissie van Inrichting. J. de Josselin de Jong—Cappeyne van de Coppello, Gedelegeerd lid van de Commissie van Bestuur van het Museum van Kunstnijverheid; A. P. Smits, Gedelegeerd lid van de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst; Otto van Tussenbroek, Directeur van het Museum van Kunstnijverheid.
Omtrent de Tentoonstelling en hare strekking wordt binnenkort uitvoerig mededeeling gedaan. Tijdens de Tentoonstelling zullen in de Rotonde van het Museum een viertal zeer belangrijke voordrachten plaats vinden.

Wedstrijd voor de inrichting van het stadsgedeelte begrepen tusschen de Meirbrug, de Schoenmarkt, de Groenplaats en de Eierenmarkt te **Antwerpen.**

Verslag van den Keurraad.

Op Dinsdag 3 Juni 1919, te elf uur, wordt de jury ingesteld in het hotel van het Provinciaal Bestuur, te Antwerpen, waar de 28 ontwerpen zijn tentoongesteld.
De heer Lagasse de Locht, voorzitter van de Koninklijke Commissie voor Gebouwen en Landschappen, laat weten dat het hem niet mogelijk is de vergadering bij te wonen.
Bij toepassing van artikel 15 van het programma van den wedstrijd, duidt de heer voorzitter van de „Studie-Commissie tot inrichting van de Antwerpsche Agglomeratie" den heer Architect Veraart, briefwisselend lid van de Koninklijke Commissie voor Gebouwen en Landschappen, en door deze laatste reeds aangewezen, als dezes plaatsvervanger aan.
De Keurraad stelt vast dat de 28 ontwerpen tijdig, binnen den door het reglement voorgeschreven termijn, werden ontvangen. De ingekomen ontwerpen zijn:
En licht doet geen pijn; Maximum et minimum; A. O. E. (oude zegel); Wapenschild van Antwerpen; „Grand" en „Croquis"; Brabo; Wapenschild van Antwerpen; Avanti; Obus 1914; Twee roode ringen; Per Ardure et Astra; Tof; Zwarte ring; En avant; Vogue la galère; Malgré tout; Sinjoor; S. P. Q. A.; Voor onze kleinhandelaars; Gedenkt Appelmans; Brabo; Automobiel; Eureka; Passage; S. P. Q. A.; Gulden ring; Nini; Brabo.

De heer Bonduelle, afgevaardigde van de „Société centrale d'Architecture" legt een verklaring betreffende de voorwaarden van den wedstrijd af. Verschillende leden van het genootschap, zoo luidt, in 't kort, de uitleg van den heer Bonduelle, hebben tijdens de stemming voor aanstelling van een afgevaardigde verklaard zich te onthouden, daar artikels 17 en 18 van het programma niet voldoende het eigendomrecht van de auteurs vrijwaarden. De „Société centrale" is onaangenaam getroffen geworden, door het feit, dat een zoo belangrijk lichaam als de Studie-Commissie tot inrichting van de Antwerpsche Agglomeratie, en zulks op een oogenblik, waarop zoovele gemeenten zich tot het uitschrijven van wedstrijden gereed maken, het slecht voorbeeld heeft gegeven, waardoor de openbare besturen zouden kunnen aangezet worden om van het wedstrijdenstelsel misbruik te maken, ten einde de ontwerpers van plannen van hunne rechten te kunnen berooven.
De heer Voorzitter antwoordt hierop, dat in tegenstelling met vele wedstrijden, de huidige wedstrijd, voor alles, een gedachten-competitie is, en niet een wedstrijd tot het uitvoeren van bouwwerken. De inrichting van de wegenis hangt van de besluiten en beslissing van de aangestelde autoriteiten af, wier rechten niet kunnen of mogen beperkt worden. Uit ervaring weet de Commissie hoe onmisbaar het is voorzorgen te nemen tegen mogelijke aanspraken op vergoeding, wegens zoogezegd toeëigenen van gedachten en voorstellen. Maar nooit heeft het in het inzicht van de opstellers van het programma gelegen een welkdanig misbruik toe te laten, dat men van de gestelde voorwaarden zou kunnen maken om het eigendomsrecht van de mededingers te miskennen. Het bewijs wordt geleverd door het feit, dat na den wedstrijd tot inrichting van de versterkte omheining, de Studie-Commissie van de Antwerpsche Agglomeratie, beroep op den prijswinner, den heer Prost, heeft gedaan, telkens wanneer het de artistieke toepassing van de bekroonde plans gold.
Het is slechts wanneer de lijnrichtingen zullen vastgesteld zijn, wanneer de bevoegde overheid aan een bepaalden, gelijksoortigen of afwisselenden stijl de voorkeur zal hebben gegeven, beperkingen van hoogte, verkaveling, enz., zal hebben voorgeschreven, dat de vraagstukken de gevelversiering en de eigenlijke architectuur betreffende, practisch zullen kunnen behandeld worden. Misschien zullen ze alsdan tot een nieuwen wedstrijd aanleiding geven.
De leden van den keurraad zijn eenstemmig om te verklaren, dat deze nieuwe wedstrijd het eigendomsrecht niet zal mogen over het hoofd zien en, op zijn minst, de medewerking van den auteur tot uitvoering van het bekroonde ontwerp zal moeten in aanmerking nemen.
De voorzitter zal bij de „Studie-Commissie tot inrichting van de Antwerpsche Agglomeratie" aandringen om deze opvatting door haar, en gebeurlijk ook door de openbare besturen te doen deelen.
De heer Humblet vraagt, dat voortaan de kosten van aankoop van de tentoongestelde plans zouden worden terugbetaald aan al degenen welke aan den wedstrijd zouden hebben deelgenomen.
De afgevaardigden van de bouwkundige genootschappen en van de „Union des villes" nemen akte van deze beloften en zullen hiervan aan hunne maatschappijen boodschap brengen.

De namiddag van 3 Juni wordt allereerst aan een uitvoerig bezoek van de gronden, welke het voorwerp van den wedstrijd vormen, en daarna aan een langdurig onderzoek der ontwerpen besteed.
De plans brengen den keurraad in aanraking met ontwerpen van de meest uiteenloopende strekking. Daarom acht hij het noodzakelijk overeenstemming te verkrijgen, in zijn schoot, over enkele algemeene begrippen, waardoor hij zich bij zijn onderzoek zou kunnen laten leiden en welke tegenwoordig de wetenschap van den stedenbouw overheerschen en op het gestelde vraagstuk toepasselijk kunnen zijn.
Door de verschillende leden van de jury wordt algemeene instemming met volgende beginselen betuigd:
a) in oudere stadsgedeelten zijn volledige herinrichtingen en omwerkingen niet aan te bevelen, alsook geene uiterste moderniseering; het is een archeologisch belang de overblijfselen van het verleden te behouden en de geschiedkundige ontwikkeling van de wegenis te eerbiedigen;
b) het verkeer laat zich niet afleiden ten gevolge van een willekeurige beslissing; dus moet er met de bestaande strooming afgerekend worden.
Op Zondag 8 Juni worden achtereenvolgens alle ingezonden ontwerpen door de leden van den keurraad onderzocht en besproken. Na een nieuw onderzoek, op Dinsdag 10 Juni, worden volgende ontwerpen voorbehouden:
A. O. E. (oude zegel); Wapenschild van Antwerpen; Zwarte ring; En avant; Malgré tout; Automobiel; Sinjoor; Eureka; Gulden ring.
Geen dezer ontwerpen verstrekt een volledige oplossing van de verschillende vraagstukken welke het in de bedoeling van den prijskamp lag, op zijn best, uit te wijzen; namelijk:
1°) afschaffing van de verstopping aan de Meirbrug;
2°) bijzondere schikking voor het achtergedeelte van de Meirbrug, ter wille van het uitzicht van de Meirplaats en het perspectief van deze straat uit;
3°) gematigde maar voldoende verbreeding van de Schoenmarkt;
4°) aanleg van de Beddenstraat;
5°) behoud van het ouderwetsch karakter van de Eierenmarkt.
Destengevolge beslist de jury de prijzen zooals deze in het programma worden voorzien, niet uit te reiken, en de mededingers dus naar verdienste niet te rangschikken.
Na een nieuwe en laatste schifting houdt de jury nog zes ontwerpen over:
A. O. E. (oude zegel); Zwarte ring. En avant. Malgré tout. Sinjoor. Automobiel.
Het ontwerp „Zwarte Ring" dat door een zeer belangrijke studie van de oude stad en een bijzonderen kunstzin uitmunt, kan niet voorbehouden worden, daar de vraagstukken, welke het belangrijkste doelwit van den wedstrijd uitmaakten, slechts als bijzaak worden behandeld, vergeleken bij de aan andere stadsgedeelte bestede inrichtingszorg. De voor de rechtstreeks gestelde vragen verstrekte oplossing hebben geen voorstanders onder de juryleden gevonden.
Een bijzondere vermelding wordt niettemin aan dit ontwerp verleend, daar de geleverde arbeid zich door buitengewone hoedanigheden onderscheidt o. m. wegens zekere allergelukkigste gedachten in verband met de gedeeltelijke ontblooting van het koor van de kathedraal (Lijnwaadmarkt).

De Jury besluit het totaal bedrag der beschikbare premies onder de vijf volgende ontwerpen ex aequo, en zonder rangschikking te verdeelen, tot de som van 700 frs. voor elke inzending, wegens de eigen hoedanigheden welke deze ontwerpen onderscheidelijk hebben veropenbaard:
Malgré tout. A. O. E. (oude zegel); Sinjoor. En avant. Automobiel.
Het ontwerp „Malgré Tout" vestigt de aandacht van den keurraad door het decor dat het als sluitstuk van het perspectief der Meirplaats voorstelt.
De holronde vorm en de lijnrichting des gevels, alsmede de beschikbare ruimte welke daardoor, en zonder het verkeer te belemmeren, tot uitvoering van een monumentale fontein wordt verkregen, worden als gelukkige aanwijzingen gehuldigd.
De aanwending van portieken voor de gevels van de Noordzijde van de Schoenmarkt, en zelfs voor deze van de Groenplaats, wordt als belangwekkend erkend, terwijl dezelfde bouwwijze en de verbetering van de lijnrichting aan den Zuidkant van de Eierenmarkt in tegenstelling worden bevonden met het karakter dat aan laatstgenoemde straat moet worden gevrijwaard.
De nieuwe richting van de Beddenstraat en de voorgestelde overdekte galerij hebben geene instemming ontmoet.
Gezien ze zich alleen met een gedachtenwedstrijd bezig heeft te houden, heeft de jury, het onderzoek van de bouwkundige waarde der voorgestelde gebouwen buiten kijf gelaten.

Het ontwerp „Sinjoor" heeft de aandacht op zich gevestigd door de galerijen welke de architect voor de langs de Meirbrug herop te bouwen huizen heeft voorzien.
Onbedingd goedgekeurd werd het ongewijzigd behoud van den huidigen toestand der Eierenmarkt als gesloten plein, met hare oude gebouwen en het prachtig vergezicht op den toren van Onze Lievevrouwekerk, waarvan men alsdaar geniet.
De op 15 meter voorziene verbreeding van de Schoenmarkt wordt geheel onvoldoende geacht, alsmede het voor de Meirplaats aangebracht perspectief.

Het ontwerp „En avant" onderscheidt zich van alle andere door den oorspronkelijken en kunstvollen aanleg van de Beddenstraat, welke wordt verfraaid door het zichtbaar maken van den Pagadoor-toren en de gebeurlijke reconstitutie van de vroeger daarrond liggende gevels, alsmede door het aanwenden van het zicht op den toren waarvan men het silhouet op den achtergrond ontdekt.
De andere wijzigingen van het stadsgedeelte vonden geen bijval.

Het ontwerp A. E. O. (oude zegel) schittert eveneens uit door zijn smaakvolle oplossing voor de verbreeding van de Meirbrug, bij middel van een galerij langs eene der zijden en door het achterplan dat men van uit de Meirplaats zou ontwaren. Deze uitbouw houdt echter bij het begin van de Schoenmarkt op, op weinig voldoende wijze; ook mag de voor de Beddenstraat en de Hespenstraat uitgedachte oplossing niet sierlijk heeten.

Het ontwerp „Automobiel" brengt een eigenaardige architecturale uiting van de verplaatsing van de spil der Meirbrug en de herinrichting van deze straat tot een nieuwe plaats, welke op de Meirplaats zou aansluiten. De jury deelt het voorstel tot verplaatsing van het verkeer of tot aanleggen van een nieuwen weg niet, maar mochten de openbare besturen ooit tot een soortgelijke schikking overhellen, dan zou de voorgestelde combinatie een grondiger studie waard zijn.

Na bovenstaand verslag opgesteld te hebben, en naar voorschrift van artikel 6 van het programma van den wedstrijd, gaat de jury over tot het openen van de omslagen welke de namen van de eigenaars der bekroonde ontwerpen bevatten:
Malgré tout: Max Winders, te Antwerpen. Sinjoor: Edmond van Steenbergen, 5, Overwinningstraat, Borgerhout. En avant: Henri van Dijk, Amerika Lei, 40, Antwerpen. A. O. E. (oude zegel): Alfons Franken en Hendrik Delvaux, 21, Korte van Peltstraat en 40, Jan van Rijswijcklei, te Antwerpen. Automobiel: Pol Berger, Van Noordstraat, 21, Antwerpen.
Waarvan proces-verbaal werd opgemaakt en door alle leden van den keurraad onderteekend.
Baron Delbeke. Voorzitter van de „Studie-commissie tot inrichting van de Antwerpsche agglomeratie", voorzitter van den keurraad; Paul Bonduelle. Architect te Brussel, afgevaardigde van de „Société centrale d'architecture"; Oscar Francotte. Architect te Brussel, afgevaardigde van de „Union des Villes et Communes belges"; Eugène Geefs. Architect te Antwerpen; afgevaardigde van de „Kring van Bouwkunde"; F. Chrétien Veraart. Architect te Brussel; afgevaardigde van de „Koninklijke Commissie van Gebouwen en Landschappen".
Gedaan te Antwerpen, 10 Juni 1919, te 17½ uur.

Nationaal Congres voor Vakonderwijs. *Vervolg.*

„Het esthetisch element in het vakonderwijs kan worden bevorderd en bereikt — (want bevorderen alleen geeft geen eindresultaat) — zonder de omslachtige methode der kunstgeschiedenis lessen en historische stijlen-studie, al erken ik dadelijk, dat dit pad nog niet voldoende geëffend is om iederen leeraar daarlangs te voeren. In de plaats toch dezer lessen zou gesteld kunnen worden wat ik als toegepaste esthetiek wil bestempelen, de esthetiek van de functie en van het object, de esthetiek waarbij men het verleden kan benuttigen tot nasporing der geheimen van wording en compositie, alsmede het schoone moderne ontwerp en voorwerp, omdat hierin diezelfde geheimen besloten liggen, die door den bevoegden docent kunnen worden blootgelegd. Deze methode vereischt echter een zóó volledige kennis, ook in kunsthistorischen zin, van den ontwikkelingsgang van elk te bespreken object, dat de ontstaanswijze en de successieve groei naar zijne stijlwording als greepsgewijze moet kunnen worden behandeld, met, als opperste doel, het extraheeren van het actueel-bruikbare. Deze methode vereischt artist-docenten, omdat aan elke uiteenzetting het geteekende voorbeeld moet gepaard gaan. Te veel is m. i. het esthetisch onderricht in handen gekomen van den theoreticus en al moge het lichtbeeld voor een deel voorzien in het tekort aan geteekende verduidelijking, de krachtdadige invloed van de preciese, *niet* de oppervlakkige, de ten naastenbije, zooals te veel geschiedt, doch de *preciese* verduidelijking zal dit onderricht van iets bijkomstigs doen opgroeien tot het indringende dat er mede bereikt kan worden. De docent alles, het lichtbeeld middel, niet het lichtbeeld alles en de docent slechts explicateur. Ook niet om de archëologische waarde van het object moet het te doen zijn, doch om de schoonheid zijner lijnen, kleuren, vormen en de techniek, die er de voortbrenging van mogelijk maakte.
Behoeft hier uiteengezet te worden, dat het doel der school

vóór alles de richting moet aangeven, waarin het esthetisch onderricht zich te bewegen heeft?
Zoo zal bijv. op een Middelbaar Technische school voor bouwkunde behalve het hierboven genoemde, wel degelijk kunstgeschiedenis gegeven moeten worden, al zou kunnen worden volstaan met eene grondige behandeling van die tijdvakken, welke als de constitueerende kunnen worden aangemerkt en wier invloed tot onzen tijd reiken. Doch ook in de wijze van behandeling moet het preciese, toelichtende en analytische komen waarvan ik hierboven gewaagde, opdat de schoone opmarsch begrepen worde van het detail in zijne constructie en vormgeving naar het voltooide geheel. Van eene nadere verklaring dezer methode is meer tijd noodig dan mij hier gegeven is. Dit kan gevoegelijk — indien gewenscht — op eene andere plaats en gelegenheid geschieden. Slechts wil ik nog opmerken dat hiervoor geen acten gewassen zijn, zoodat voor dit onderwijs gezocht moet worden onder de onderwijskrachten, die in deze richting zich hebben bewogen uit overtuiging of persoonlijke ambitie, of . . . . . buiten de school.
De door de drie Heeren geopperde opinies vonden geen bepaalde bestrijding, er was van een debat over verschil van inzichten geen sprake, alhoewel Dr. Pit nog eenige kwesties opwierp en de praeadviseurs nog eenige toelichtingen gaven, waarvan wij kortelijk het navolgende aanstippen:
De heer dr. A. Pit, meent, dat de vraag hoe ons aesthetisch kunstonderricht moet worden gegeven, haar oorsprong vindt in het besef van den slechten invloed, dien ons historisch kennen gehad heeft op de moderne kunstvormen. Futurisme is geboren uit minachting voor de oude kunstvormen, van welke de jongeren zeggen: ziet er niet meer naar!
De leerling zal tot het besef moeten komen, wat de monumenten voor onzen tijd beteekenen. Dat besef moet het moment in de continuiteit wezen. Het is dus een moeilijke opgaaf. Bij de studie van het ornament als vlakversieringskunst heeft spreker een oplossing gevonden, die hij reeds elders heeft kenbaar gemaakt. De voordeelen van sprekers methode zijn, dat de jongelui het inzicht krijgen in het voortdurend veranderen van de kunstuitingen. Daardoor zullen ze sceptisch komen te staan tegenover oude kunstvormen, maar ze zullen dat anderswordenook begrijpen, en buitenissigheden zullen ze ook leeren verklaren.
De heer De Bazel meent, dat aan dit onderwerp alleen wel een congres kan worden gewijd. Tot zijn teleurstelling heeft hij gemerkt, dat zijn gedachten geen tegenspraak hebben gevonden. De rede van den heer Pit is meer ingegaan op het algemeen kunstonderwijs, dan op het aesthetisch element in het vakonderwijs. Spreker weet wel, dat in het algemeen kunstonderwijs wel het experiment gehandhaafd moet worden in de aesthetiek, maar in het vakonderwijs, het lager en middelbaar onderwijs dus, heeft spreker zich moeten stellen tegenover het experiment in de aesthetiek.
Wil men een nadere toelichting, dan moet men meer scherp omlijnde vragen stellen, want er is zooveel aan toe te lichten. Wil men hierop dieper ingaan, dan moet men positiever vragen stellen.
Den heer Ellens is het ook opgevallen, dat er meer is gesproken over het algemeen kunstonderwijs. Hij en de heer De Bazel hebben zich echter voorgesteld de lijnen aan te geven, om den chaos te ontwarren. Spreker heeft gevoeld, dat de heer De Bazel in Nijmegen op bewonderenswaardige wijze de lijnen aangegeven heeft. Sprekers ervaring is geworden dat we moeten grijpen naar de practijk om te nemen wat er voor de hand ligt, aan het leven overlatende het oefenen van verderen invloed.
De heer Kromhout heeft met veel genoegen de rede van dr. Pit gehoord. Hij vindt in hem een medestander in zijn opvattingen, maar vreest, dat men in zijn stelling, voor het vakonderwijs niet het experiment in de aesthetiek tot een dogmatische wil verheffen. De groote vrijheid wil spreker laten aan het hoogere onderwijs, dat op het oogenblik niet aan de orde is. Spreker klaagt over de omslachtige methode der kunstgeschiedenis en historische lijnenstudie.
Vraagpunt X luidde:
Wat behoort het doel te zijn van het kunstnijverheidsonderwijs en op welke wijze dient dat onderwijs te worden gereorganiseerd?
De heeren Huib Luns en Prof. W. Vogelsang hadden ieder een praeadvies over die vraag ingediend.
De heer Luns had voor zijn referaat verschillende hoofdpunten aangenomen t. w. *„Doel". „De keuze van het kunstambacht wordt vaak zeer moeilijk gedurende den studietijd". „Economische factoren". „De ambachtsman-kunstenaar". „De kunstenaar-ambachtsman". „Eene soepele organisatie". „Avondklassen". „Dagscholen". „Ongedekte flanken". „Samenwerking tusschen A. B. S. en K. N. S". „Winst voor beiden". „Samenhang tusschen K. N. S. en academie, tusschen vak- en kunstonderwijs". „Natuurteekenen nog altijd een zeer belangrijke basis voor het onderwijs". „Centralisatie het radicaal recept". „De geest waarin het onderwijs gegeven moet worden." „De School zij de reflex van wat er „buiten" voorvalt". „De School blijve echter buiten den strijd der meeningen". „De leer der redelijkheid van materiaal en vorm blijve basis voor het onderwijs".*
Na al die onderdeelen uitvoerig te hebben behandeld komt hij tot de navolgende conclusie:
Resumeerende zouden wij willen vaststellen dat betere samenhang tusschen ambachtsonderwijs en kunstnijverheidsonderwijs in beider belang gewenscht is, met samenhang tusschen vak- en kunstonderwijs is de kunstnijverheidsschool in hooge mate gediend.
De kunstnijverheidsschool moet zijn de volle reflex van het leven in de hedendaagsche kleinkunsten, de school mag vooral niet geplaatst worden in den strijd der meeningen. Wij willen de school zetten in het volle leven der maatschappij, maar wij toonden ons onverbeterlijke schoolmeesters indien wij de maatschappij wilden plaatsen in de school.
Wij meenen ten slotte dat, bij alle vrijheid in de voordracht er van, het rationalisme door de kunstnijverheidsschool, mede in het belang der ambachtsschool, niet mag worden prijsgegeven als vruchtdragend onderwijsbeginsel.
Prof. Vogelsang wil in zijn praeadvies over punt X, niet behandelen het opstellen van een lesrooster, de wijze van aansluiting bij andere scholen, etc., doch maar eenige losse gedachten geven naar aanleiding van de reorganisatie van de „School voor kunstnijverheid" te Utrecht, waarover door den Heer C. J. A. Begeer Voorzitter van het Bestuur dier school een uitvoerig rapport is opgemaakt. Prof. Vogelsang zegt dat het thans duidelijk is, dat de bedoeling van de stichters der hedendaagsche „Kunstnijverheidsscholen," het op hooger peil brengen van de gebruiks- en sierkunst, niet is verwezenlijkt.
Achtereenvolgens gaat hij de verschillende strocmingen na die dat onderwijs heeft medegemaakt en meent, dat in weerwil van de voortreffelijke onderwijskrachten en de uitstekende hulpmiddelen, de oorzaak van die mislukking schuilt in het feit, dat men te veel uit het oog verloren heeft dat het aantal van werkelijke kunstenaars nu eenmaal steeds zeer klein is in verhouding tot het groote aantal van de beoefenaars der techniek.
Prof. Vogelsang zegt:
Men moet meer en meer trachten, zoowel de toekomstige ontwerpers als de toekomstige uitvoerders zoo algemeen te vormen en voor te bereiden, dat zij geen bijzonder vorm-sierkunstvak kiezen, vóór zij daartoe rijp zijn, vóór zij hun eigen krachten en aanleg eenigszins kunnen beoordeelen.
Men dient en dat is de slotsom van het betoog van Prof. V. „er dus geleidelijk naar te streven de algemeene aesthetische ontwikkeling, het aesthetisch historisch begrip der leerlingen met behulp van ingrijpende wijziging in het plan van onderwijs en *niet zonder groote verandering in de keuze van docenten* te bevorderen".

(Wordt vervolgd.)

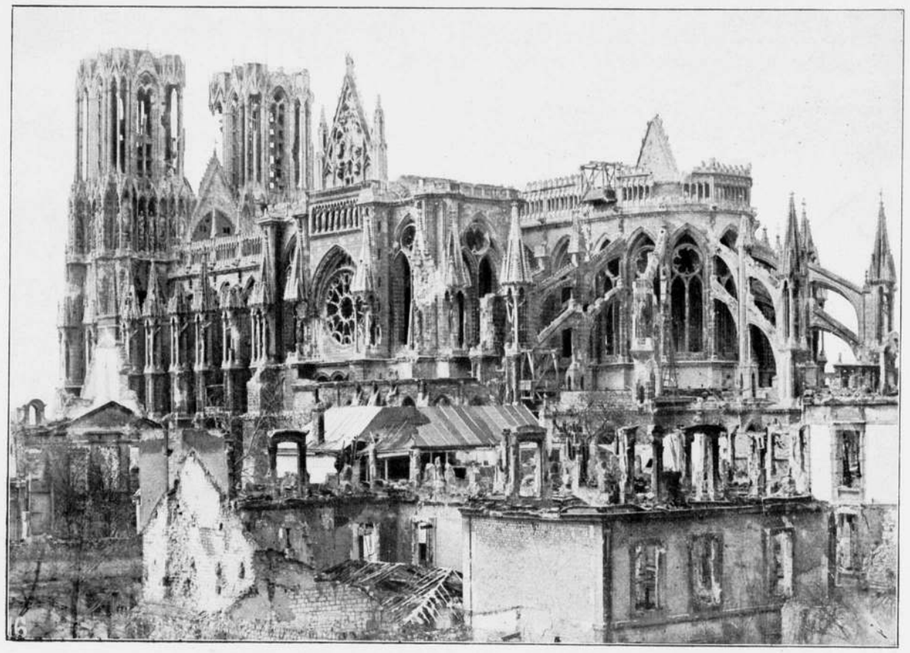

Ruïne der Cathedraal van Reims.

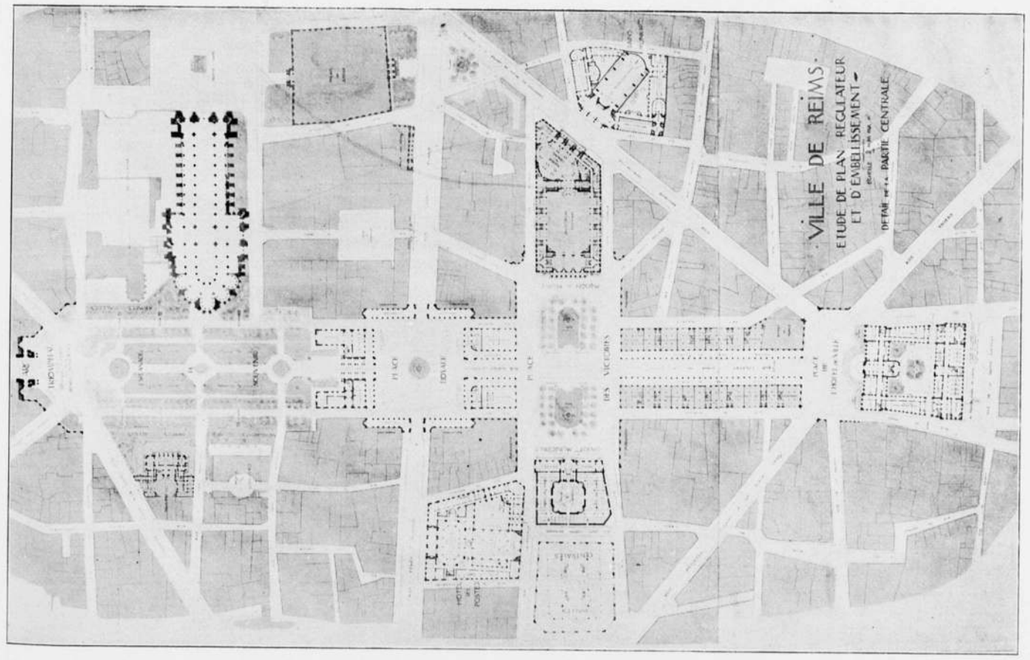

Studie voor een monumentaal verkeers- en verfraaiingsplan in het centrum der stad Reims.

P. Bouchette en R. H. Expert
Architecten.

INDRUKKEN VAN HET STEDENBOUWKUNDIG CONGRES TE PARIJS.

De Conférence Interalliée d'Urbanisme werd 11, 12 en 13 Juni te Parijs gehouden en begon niet, zooals oorspronkelijk de bedoeling was, den 6den, zoodat ik eenige dagen den tijd had om mij te orienteeren en een klein exposé klaar te maken, waarvoor ik eenige lantaarnplaatjes had meegenomen, die de Amsterdamsche Woningdienst welwillend ter mijner beschikking had gesteld.

Het is mij een behoefte met een enkel woord mijn vreugde uit te spreken over het feit, dat Parijs ongeschonden is en dat men, practisch gesproken, niets merkt van de vernielingen, veroorzaakt door de Grosse Bertha, en de vliegeraanvallen. Het Louvre staat er ongerept, de parken zijn verzorgd en weelderig als altijd, de obelisk schittert in de zon en in de verte trilt de Arc de Triomphe in de warme voorjaarslucht. De aanblik over de Seinebruggen met de Notre Dame op den achtergrond, het is alles weer als vroeger en het is een wonderlijke ontroering het schoone gelaat van Frankrijk weer terug te zien zonder rimpel of zonder smet, terwijl het hart toch zoo diep getroffen is.

Het congres was georganiseerd door de Société Francaise des Urbanistes, eene vereeniging, die in 1913 gesticht onder patronaat van het Musée Social, de voornaamste elementen, die zich bezighouden met stedenbouw onder hare leden telt, zoo o.a. de ontwerpers van de bekroonde uitbreidingsplannen van Barcelona, Antwerpen, Boekarest, Sevilla en Duinkerken. Het doel was voorloopig alleen eene ontmoeting en een uitwisseling van denkbeelden op dit gebied tusschen de verschillende landen, in de verwachting, dat men elkaar zal kunnen helpen in een taak, die wel voor Frankrijk speciaal onrustbarend groot is, maar die per slot op al onze schouders rust.

De belangstelling was groot, speciaal het Engelsche en het Amerikaansche element waren sterk vertegenwoordigd. Alle mogelijke geallieerde landen hadden afgevaardigden gezonden, waarvan vooral de Polen door bijzonderen ijver en belangstelling opvielen; het is wel merkwaardig dat nu reeds te Warschau of Varsovie aan de Polytechnische school een cursus in stedenbouw is geopend.

Van de neutralen waren vertegenwoordigd Noorwegen, Zwitserland en wij.

Wanneer men de verwoeste streken gezien heeft, begrijpt men de noodzakelijkheid van dit congres. De hoeveelheid te verrichten arbeid is haast ontmoedigend, maar werkt ook stimuleerend omdat men beseft hoeveel groots en hoeveel goeds hier met vereende hulp tot stand is te brengen. Die geestelijke hulp voor Frankrijk moet in hoofdzaak komen van Engeland en Amerika en het was dan ook zeer natuurlijk dat deze beide landen op dit congres een leidende rol hebben vervuld. Maar toch kunnen de kleine neutrale landen hier ook een steentje bijdragen, hetgeen, naar ik ondervonden heb, zeer gewaardeerd wordt. Noorwegen, vertegenwoordigd door Christian Gierlöff van Christiania werd speciaal met veel sympathie ontvangen. Betreffende Zwitserland, dat o.a. Edmond Fatio uit Genève had gezonden, werd een uitvoerig rapport van Camille Martin voorgelezen, waarin speciaal de nadruk werd gelegd op hetgeen Lausanne gedaan heeft. Op denzelfden middag dat Geo Ford een en ander uit Amerika liet zien, heb ik gelegenheid gevonden over Nederland te spreken en bij de lichtbeelden zooveel mogelijk namen van steden en architecten te noemen, waardoor een uitwisseling van gegevens bevorderd wordt. Van verschillende kanten is mij om nadere opgaven en zoo mogelijk reproducties verzocht.

Den laatsten dag voor het congres werd mij door de legatie gevraagd of ik nog een inzending van de stad Rotterdam kon behandelen. Hoewel op het laatste nippertje heb ik kans gezien om in de Ecole supérieure d'Art public, waar 's middags de zittingen werden gehouden en waar twee zalen waren ingericht voor een expositie, de ontwikkeling van Parijs betreffende, in de daaraan grenzende zaal in der haast de door Rotterdam gezonden plannen en teekeningen ten toon te stellen en zooveel doenlijk toe te lichten.

Als onderdeel van het congres was een bezoek naar Reims ingelascht om een indruk te geven van de taak waar Frankrijk voor staat. Hierbij is een foto van de Kathedraal gereproduceerd, waardoor een duidelijk beeld wordt gegeven van de verschrikkelijke verwoesting. Men spreekt erover om alles te restaureeren, behalve de beeldhouwwerken. Als ge deze ruïne aanschouwt dringt zich de gedachte aan U op of het niet veel schooner zou zijn om dit nu maar alles zoo te laten, evenals het Parthenon, als nog een verschrikkelijk bewijs van de menschelijke bestialiteit en waanzin. Maar de echte Rémois zal U dadelijk antwoorden, dat deze vergelijking heelemaal niet opgaat, men kan en wil de Kathedraal niet missen, het is een levend bouwwerk, men zal en moet het weer herstellen. Maar laat de beelden geschonden en verminkt, zooals ze nu zijn; zij zullen langer dan de oorlogsinvaliden de menschheid dwingen tot de herinnering aan wat gebeurd is.

Het huis voor op de foto geeft een denkbeeld van den toestand waarin bijna alle huizen in Reims verkeeren. Bij den aanblik van het geheel krijgt men een gevoel als zeeziekte. De burgemeester, die ons ontving, vertelde dat er nu reeds meer dan 10.000 menschen wonen, maar dat hij niet begreep hoe dit mogelijk was. Er is reeds weer een concours geweest voor den wederopbouw der stad. Teekenend voor de Franschen is het feit, dat de eerste prijs is gegeven aan een plan, hierbij gereproduceerd, dat niet de geheele stad behandelt, maar dat alleen betreft het stichten van een monumentaal centrum. Bovendien zal het zeer de vraag zijn, gezien den hopeloozen toestand, waarin N. Frankrijk nu verkeert, of het

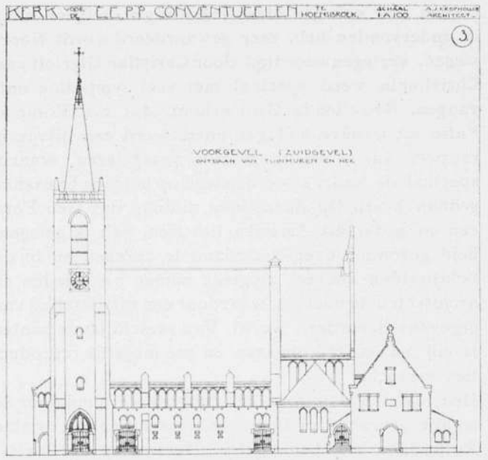

Kerk te Treebeek. A. J. Kropholler, Arch. B. N. A.

mogelijk zal zijn de middelen te vinden voor dergelijke monumentale oplossingen, wat de uitvoering betreft.

Het was niet geheel overbodig, dat de zoo sympathieke Henry R. Aldridge, de Secretaris van de National Housing & Town Planning Council te Londen, op dit congres o.a. zeide: Laat ons bedenken, wie dezen oorlog gewonnen heeft. Het is de man, die zijn leven moest slijten in sloppen en krotten. Het is onze plicht om hem in de eerste plaats te helpen.

Dat wil Frankrijk natuurlijk ook. Het heeft nu twee wetten gemaakt, n.l. die van 12 Nov. 1918 en die

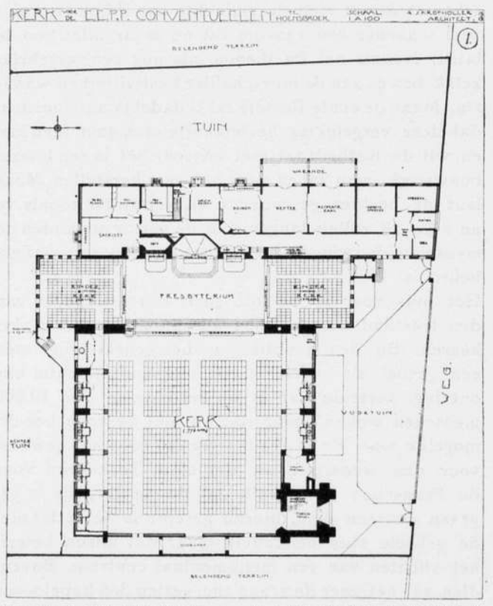

Plan der kerk te Treebeek. A. J. Kropholler, Arch. B. N. A.

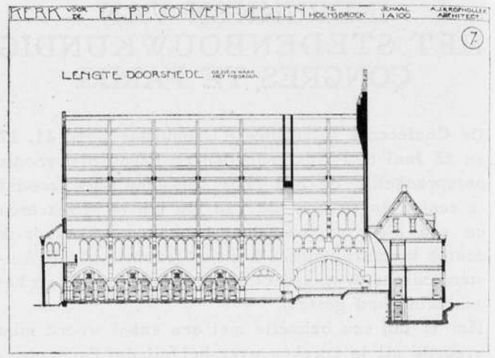

Doorsnede kerk te Treebeek. A. J. Kropholler, Arch. B.N.A.

van 14 Maart 1919, waarbij alle steden boven de 10.000 inwoners en alle verwoeste steden, verplicht zijn binnen drie jaar een uitbreidingsplan klaar te hebben. Er zal hard gewerkt moeten worden en er zal van alle kanten geholpen moeten worden. En hieraan wil Engeland meedoen door in het najaar een groot Town-planning congres te Londen te houden, oorspronkelijk alleen voor de geallieerde landen, maar waartoe nu, gezien de belangstelling van de neutralen, ook deze zullen worden uitgenoodigd. Het verheugt me daaraan te hebben kunnen medewerken.

D. F. SLOTHOUWER.

BIJ DRIE KERKONTWERPEN VAN ARCHITECT A. J. KROPHOLLER.

Vervolg van bladz. 156.

Deze ontwerpen spreken tot mij in de Nederlandsche taal, en wekken de goede herinneringen op van die bijzonder geestige en pittige kerkgebouwen van Dr. Cuypers eerste periode op het platteland van Groningen en Friesland en b.v. te Blaricum. Daarnaast voel ik herinneringen aan de werken van Berlage met geheel andere bestemming van omtrent twintig jaar geleden. Voor de algemeene ontwikkeling van onze bouwkunst is het een heuglijk teeken dat, terwijl de voorgaande meesters in hun levenswerk zelf de kleinere bewegingen van evolutie der kunstbegrippen van uit hun standpunt medemaken, er telkens jongere krachten weer teruggaan tot een radicale opvatting van de eene of andere gezonde grondstelling, om op zuiver gestelde beginselen weer persoonlijk door te werken.

Ik meen hier te zien een gelukkige mate van evenwicht tusschen de toepassing van constructieve utiliteitsbegrippen en de nationale gevoeligheid voor massa en silhouette, zooals die sedert eeuwen op Hollandschen bodem zich zoo fijn heeft ontwikkeld tegen onze mooie luchten.

Helaas, is 't nog noodig voor sommigen even vast te stellen dat het woord „gothiek" door de spitsbogen

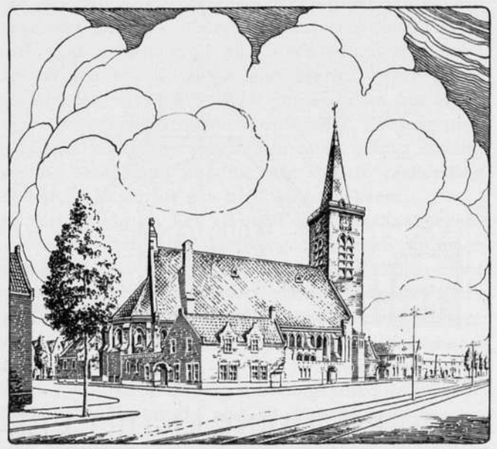

Algemeen aanzicht Kerk Wassenaarsche Weg.
's-Gravenhage. A. J. Kropholler, Arch. B. N. A.

en torens dezer ontwerpen bij mij niet wordt opgewekt. En als deze ontwerpen binnen enkele jaren zullen uitgevoerd zijn, dan mogen we er ons ook over verheugen, dat de geestelijken en de leden van de Kerkbesturen, die het initiatief namen tot deze bouwwerken, menschen zijn met voldoende zelfbeheersching, onderscheidingsvermogen en goeden smaak, om te begrijpen dat in de oprechte erkenning van de spaarzaamheid der middelen(lage zijmuren, kap in 't gezicht), hier het middel wordt gezocht naar goede karakteristiek van deze kerkgebouwen. Maar al te dikwijls worden juist kerkgebouwen misbruikt om oppervlakkige, domme praalzucht eener gemeente ten toon te spreiden.

* * *

Bij de drie ontwerpen voor R. K. Kerken van den Architect Kropholler, waarvan één in 't voorgaand nummer en twee in dit nummer van 't Bouwk. Weekblad zijn opgenomen wensch ik nog de volgende aanteekeningen te voegen.

Uit deze drie plannen is te zien dat de ontwerper geen „redelijke-constructie-maniac" wil zijn — maar ook aan de stemming die 't geheel maakt recht wil laten wedervaren. Zijn modernisme wordt m.i. hier in een zeer veilig vaarwater geleid door de waardeerkenning van de gezonde elementen der traditie.

Bij de uitvoering zal de liefde voor verzorgde materiaalkeuze en goede kleurschikking van zeer grooten invloed op de stemming zijn. Daarin mogen we nu meer kracht verwachten sprekende uit de natuurlijke materialen, dan die onze voorgangers van omtrent 1840 in hunne geheel witgepleisterde spitsboog-kerken durfden geven. Die tijd stond in het teeken van de weeke stemming, de gemoedelijke huiselijkheid.

De bouwmeester heeft zich beijverd om in zijne kerkplannen zooveel mogelijk te voldoen aan de practische eischen, aan hetgeen blijkbaar onze kerkbouw werkelijk noodig heeft, d.i. voornamelijk kerken waar iedereen op al de altaren kan zien en er zoo dicht mogelijk bij de Heilige handeling is. Dus korte, breede kerken zonder pijlers als gezichtsbelemmering. Verder kerken met groote communiebanklengte en plaats voor de kinderen dicht bij het presbyterium. Naar dit laatste trachtte hij bij een plan voor de kerk te Treebeek (voor rekening van de Eerwaarde

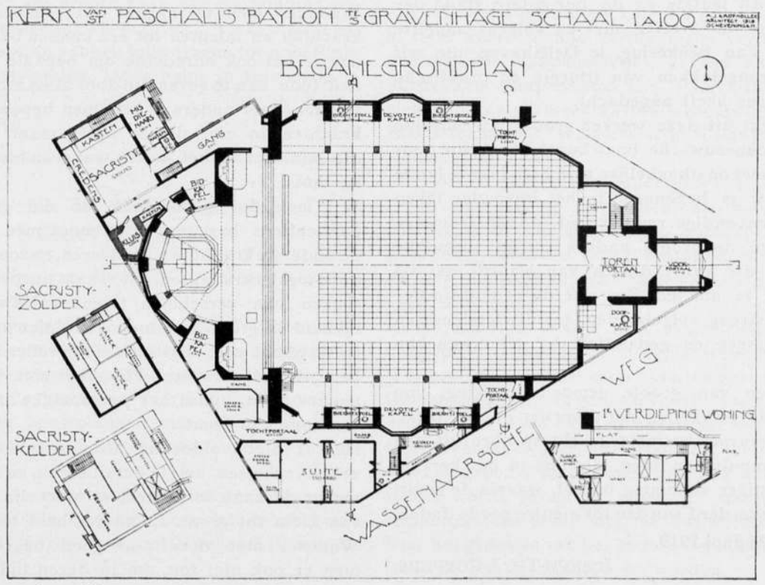

Plan Kerk 's-Gravenhage, Wassenaarsche Wég. A. J. Kropholler, Arch. B. N. A.

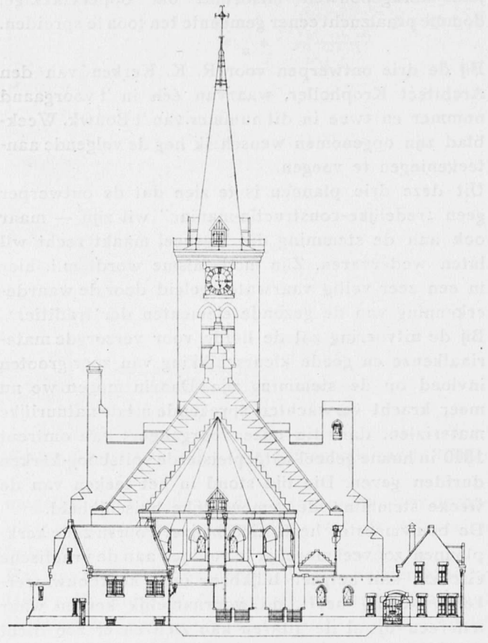

Achtergevel Kerk Wassenaarsche Weg.
's-Gravenhage. A. J. Kropholler, Arch. B.N.A.

Paters Conventueelen te Hoensbroek) door aanbouw van een kinderkerkje links en rechts van het presbyterium en bij het plan voor Delfshaven door een dwarsschip; dit laatste en de bijzondere stand der altaren geheel in overleg met en volgens aangifte van Pastoor Van Beukering, te Delfshaven, die zelf veel over vraagstukken van liturgie en praktische kerkinrichtingen heeft nagedacht.

Verder spreekt uit deze werken groote bewondering voor de middeneeuwsche bouwkunst, zooals die door Dr. Cuypers met onafhankelijke inzichten hier te lande in onze eeuw is begonnen. In het bijzonder lijken daarbij de eenvoudige redelijkheid, de constructieve schoonheid en de groote nadruk op het eigenlijke bouwen van die kunst dingen van waarde om als traditie vast te houden. Zoo ook de orientatie der kerken, die, streng volgehouden, tot afwisselende en typische liggingen en gedaanten der gebouwen kan voeren.

In onze dagen van groote gemoedsbeweging, van overspannende prikkeling der zenuwen op de straat, voelen wij gaarne bewuste kracht spreken uit den warmen harmonischen toon, die ons in het kerkgebouw tot rustiger stemming brengt, waarin de geestkracht kan bevorderd worden tot nieuwe goede daden.

Amsterdam, 24 Juni 1919.

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

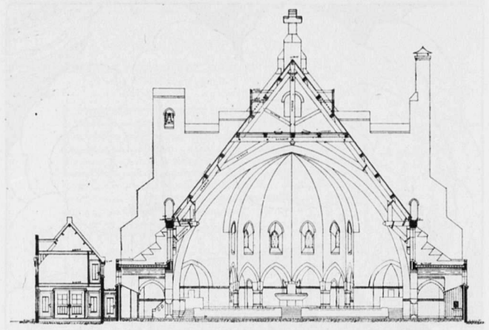

Doorsnede kerk Wassenaarsche Weg.
's-Gravenhage. A. J. Kropholler, Arch. B.N.A.

DE VERHOUDING EN HET VERBAND TUSSCHEN ARCHITECT EN TEEKENAAR.

(Vervolg van pag. 158.)

In beginsel wordt toch een teekenaar, een chef, bij een lichaam aangenomen naarmate hij geschikt is, en dit beginsel wordt weggenomen, indien een kracht als machine wordt gebruikt.

Het gevolg van een teekenaar als machine, als teekenstift te gebruiken maakt, dat hij wordt slap, lui en vadsig, omdat zijn denkvermogen ongebruikt wordt gelaten. Hierdoor ontstaat een onrecht. Gewoonlijk wordt dit uit het oog verloren, misschien door onkunde, misschien met opzet, omdat eigen zaak eigen verdienste met zich medebrengt, en het dus niet aangaat zich over anderen te bekommeren.

Wanneer men nu nagaat dat vele en verscheidene krachten en talenten tot één kunnen bewerkt worden, dan is het ook onredelijk om bepaald van boven af den toon aan te geven die door allen moet nagezongen worden. Iets anders is, als men bepaald ongeschikte krachten in zijn dienst heeft, maar dan behooren die ook niet in het kader waarvan hierboven sprake is, thuis.

Wil men dus goed doen, en dat geldt ook voor particuliere bureaux, dan moet men beginnen met de onderste kracht te waardeeren, en zoo vervolgens tot de hoogste kracht toe. Dit vraagt opspeuren en onderzoeken van verscholen talenten. De verantwoordelijkheid is groot, zoo men daar niet op let. Een chef is verplicht een juist oordeel te vellen over het onder hem staand personeel. Hij moet zich inleven in eens anders doen, opdat het persoonlijke dat in ieder leeft te voorschijn komt.

Het is niet voldoende als chef zelf te ontwerpen, zelf te schetsen, zelf te detailleeren, en men daarmede meent de zaak te dienen, er moet zijn samenwerking van klein tot groot. In de veelheid toch eenheid.

Wanneer men deze zaak goed begrijpt, dan komt men er ook niet toe, om in dezen tijd teekenaars bij advertentie op te roepen tegen een salaris, minder dan dat van een straatveger. Nog minder dan dat een teekenaar dat aanvaardt om maar een werkkring te hebben, ten koste van zijn eigen beurs. Men moet zich zelven ook weten te waardeeren, en de gaven en talenten niet te grabbel gooien, alsof het enkel maar om het materialisme te doen is. Zoolang men van deze verkeerde toestanden moet gewag maken, zoolang staat men nog in eene slechte verhouding tot het ambt en tot zijn chef en omgekeerd.

De verhouding en het verband van teekenaar tegenover een architect zal dan pas goed worden, wanneer men het doel begrijpt waarvoor men werkt. Er moet in eerste instantie komen waardeering van elkanders gaven, opbeuring en vertrouwen. De een moet niet heerschen over den ander. Zelfkennis van meester en knecht moet getoond worden, de knecht heeft zijn meester te zien in de gaven, en omgekeerd de meester zijn knecht. De knecht met 10 talenten moet kunnen goed vinden dat zijn meester b.v. 100 talenten heeft, maar de meester moet in dit verband niet in hoogmoed op den mindere neerzien. Niemand schept zijn eigen gaven en talenten.

Brengen wij deze gedachten over op lichamen waar bouwkunde beoefend wordt, dan moet daar dezelfde wisselwerking zijn. Teekenaar en chef zijn beide ambtenaren, die verschuldigd zijn hun plicht te doen tegenover den geest en tegenover het lichaam waarvoor zij werken. Ieder is daarbij persoonlijk verantwoordelijk voor zijn werk.

Een teekenaar die zijn plicht niet doet, is schuldig, maar ook een chef die niet toeliet dat een teekenaar zijn geest kon laten werken is mede schuldig aan verzuim.

In het bovenstaande heb ik getracht een gezichtspunt te openen voor de groote zaak van verhouding en verband van teekenaar en architect, 't was maar een enkele blik, moge hij hebben bijgedragen tot opheffing van zooveel misstanden. Ieder helpe in deze mede.

W. DE JONG.

Utrecht, Juni '19.

STADHUIS- EN MUSEUMPLANNEN TE 'S GRAVENHAGE.

In de Raadszitting van 30 Juni j.l. werden de voorstellen van B. en W.

1°. Om het Gemeenteterrein aan de Stadhouderslaan te bestemmen voor de stichting van museumgebouwen aangenomen met 26 tegen 6 stemmen.

2°. Een crediet te verleenen voor het doen opmaken van voorloopige bouwplannen voor de te stichten museumgebouwen werd aangenomen met 20 tegen 12 stemmen.

3°. Een crediet te verleenen voor het doen opmaken van voorloopige bouwplannen voor het te stichten Raadhuis werd aangenomen met 24 tegen 8 stemmen.

HET SCHERMERHEK.

De Gemeenteraad van Alkmaar heeft ten slotte besloten met 10 tegen 6 stemmen, de origineele beeldengroepen op het Schermerhek te plaatsen en de afgietsels in het Museum.

PRIJSVRAGEN

DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN IN 1919.

I. *Ontwerp voor een studenten-woonhuis.*

Er wordt gevraagd het ontwerp van een woonhuis voor een dertigtal studenten eener hoogeschool op een in een voorname woonstraat gelegen terrein, met een gevelbreedte van 20 M. en een diepte van 50 M. en over de volle breedte uitkomende aan een mindere straat.

Bij het ontwerp dient er rekening mede gehouden te worden, dat voor de voornaamste straat op 18 M. en de mindere straat op 15 M. uit de rooilijn achtergevelrooilijnen zijn vastgesteld, waarbuiten niets gebouwd mag worden, van af 4 M. boven de straat.

De beganegrond moet bevatten:

a. Hoofdingang met vestibule en tochtafsluiting, in verbinding met zitkamer, tevens kantoor voor den gérant.

b. Clubkamer ± 80 M². met terras.

c. Gemeenschappelijke eetzaal ± 80 M². in verbinding met dienkamer.

d. Een keuken met bijkeuken en provisie-ruimten.

e. Fietsenbergplaats.

f. Garderobe, toiletten, enz.

g. In een kelderverdieping, wijn- en provisiekelders, centrale verwarming en kolenbergplaatsen.

h. Over verschillende verdiepingen verdeeld 30 zitkamers met slaapkamertjes, of aan het gezicht te onttrekken slaapruimten (z.g. slaap-zitkamer), voorzien van een of meer kasten, waschgelegenheid, enz. Elke zitkamer met slaapkamertje of slaapruimte hoogstens totaal 24 M².

i. 3 tot 5 logeerkamers ieder groot ± 15 M².

k. Op elke verdieping minstens één badgelegenheid, bestaande uit één kuipbad en 2 douche-baden.

l. Woning voor den gérant bestaande uit woonkamer en drie slaapkamers en enkele kamertjes voor bedienend personeel.

m. De noodige W.C.'s, spoelkasten, diensttrap met dienstingang, garderobe, bergplaatsen, enz.

Wanneer de verschillende ruimten over twee gedeelten aan beide straten gelegen verdeeld worden, moeten deze twee deelen op den beganengrond door een of meer overdekte gangen verbonden zijn.

Als het gebouw niet gedeeltelijk ook aan de achterstraat wordt gebouwd, moet het terrein langs die straat met een muur met toegang worden afgesloten.

Van het gedeelte van het terrein dat onbebouwd blijft, moet de aanleg aangegeven worden.

Gevraagd worden:
a. De plattegronden, gevels en minstens twee doorsneden op een schaal van 1 à 100.
b. Een detail van één der gevels en een detail van een interieur op een schaal van 1 à 20.
c. Een perspectiefteekening van den gevel opgehaald uit plattegrond 1 à 50.
d. Een perspectiefschets van interieur op kleine schaal.
Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: Zilveren medaille met getuigschrift en f 100.—. Een tweede prijs: Bronzen medaille met getuigschrift en f 50.—. Een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift en f 25.—.

II. *Het ontwerp voor een stadstuin.*

Verlangd wordt het ontwerp voor den aanleg van een tuin achter een woonhuis ter breedte van 7 M. en ter diepte van 20 M., waarbij wordt aangenomen, dat de achtergevel van het woonhuis op het Zuiden ligt. De ontwerper is vrij in het toepassen van priëelen en dergelijken, alsmede in de beplanting. Van de eerstgenoemden moeten de opstanden en van de laatste zoo mogelijk de soort worden aangegeven.
Aangenomen wordt dat de tuin door een ± 2 M. hoogen tuinmuur is afgesloten.

Gevraagd worden:
a. Den aanleg op een schaal van 1 à 50.
b. De eventueele opstanden op een schaal van 1 à 20 of 1 à 50.
c. Een perspectivische schets of teekening in vogelvlucht.
Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: Bronzen medaille met getuigschrift en f 20.—. Een tweede prijs: Getuigschrift en f 10.—. Een derde prijs: Eervolle vermelding.

III. *Het ontwerp van een trapraam in de hal van een meisjes H. B. S.*

Verlangd wordt een ontwerp in glas in lood op een schaal van 1 à 10 voor een trapraam, gedacht in de hal eener H. B. S. voor meisjes.
Een detail op ware grootte of halve ware grootte.
Het aanbrengen van eenig gebrand schilderwerk is toegestaan.

Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: Bronzen medaille met getuigschrift en f 30.—. Een tweede prijs: Getuigschrift en f 15.—. Een derde prijs: Eervolle vermelding.

Wordt vervolgd.

INGEZONDEN.

Renesse (eil. Schouwen) 28 Junie '19.

Aan de Redaksie v. h. Bouwkundig Weekblad, Marnixstraat 402, Amsterdam.

M.,

Gaarne zag ik onderstaande vragen ter beantwoording geplaatst in het Bouwkundig Weekblad. Bij voorbaat dank.

1°. Van welk soort steen zijn de geelachtig witte vloertegels, die men in verschillende onzer middeleeuwse kerken aantreft, o. a. in de provinsie Zeeland.
2°. Wie levert in ons land vloertegels en andere bouwsteen van: Witte Weser zandsteen of van: geelachtig witte Solenhofer kalksteen van Wigand te Linse bij Bodenwerder aan de Weser.

Hoogachtend

JOH. HOOGENBOOM,
Arch. B. N. A.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP

PRIJSVRAAG „DE VOLHARDING" TE ROTTERDAM.

Op de, onder leiding der vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", door de Maatschappij „De Volharding" te Rotterdam uitgeschreven prijsvraag voor de verbouwing van het perceel Coolsingel hoek Kruiskade te Rotterdam, zijn ingekomen 81 antwoorden, waarvan 33 voor een Hotel Café-Restaurant, 30 voor een bankgebouw, en 18 voor een magazijn of winkelgebouw, onder de navolgende motto's:

a. Voor een Hotel-Café-Restaurant:
Ruigen Hoek, Boeddhakruis I (geteekend), A. C., K. in C. (geteekend), U. N. I., Mimi, Start, Casusbelli, Tien, 't Is niet de wil die wordt geteld, maar het is de dood die wordt gesteld, Volharding I, het Hoekje, Emulation, H.C.R., Gemeenschap, Rust roest, Boeddhakruis II (geteekend), Kong, Licht, Groot Rotterdam, A, Rotterdam, Johan, Volharding II, het Eerste, Centrum in driehoek (geteekend), Lux, R. R.-dam-H-tel, Toekomstbeeld, Reval, Wal, En forgeant ont devient forgeron;

b. Voor een bankgebouw:
Pax I, Bank I, Rechthoek (geteekend), Bank X, Het Vrede, Bak- en Zandsteen, Pax II, Rotterdam je bent goud waard, Safe I, Safe II, Bankproject, T, Goudsilo, Bank II, Scherpe hoek, Safe III, build on resolve, Bank III, Adriana, Pax III, Hoek, 210, Sigismund, R. B., Vrede, C—K, Kurik, Handel, V. Bnv.;

c. Magazijn of winkelgebouw:
Madame de Paris, Hoek, Evolutie, I³, Na oorlogstijd, Hofplein, Modezicht, Cadaceas, No. 7, Violier, Lente, Zaken, Glas, C'est une affaire d'appréciation, Beton, Volharding I, Hoeksteen, Hoekhuis, 11.

N.B. Bij motto Reval ontbreken naam en correspondentieadres. Ontwerper wordt verzocht deze alsnog in te zenden.

Namens de jury,
C. N. VAN GOOR.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF :: Redacteur: J. P. MIERAS || Tijd. Redacteur: J. D. LOOYEN, Bachmanstraat 34, den Haag. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: :: :: Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage :: :: :: :: :: :: :: :: :: ::

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. :: :: :: :: ::

40STE JAARGANG. = 12 JULI 1919. = Nº. 28.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE Bij de afbeelding van de Kathedraal van Reims, door J. P. Mieras. — Noodkreet. — Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, Prijsvraag Maatschappij De Volharding te Rotterdam. — Hofplein en Delftschepoort te Rotterdam. — Prijsvragen (vervolg van blz. 164). — Ontvangen Tijdschriften. — Nationale Woningraad.

OFFICIEEL GEDEELTE.

PERSONALIA.

Middelbare Technische School te Haarlem voor Bouwkunde, Waterbouwkunde, Werktuigbouwkunde, Electrotechniek en Scheepsbouwkunde.

Met ingang van 1 October a.s. is
a. aan den Heer G. A. Groote Haar eervol ontslag verleend als Directeur der M.T.S. en als architect van het schoolgebouw wegens zijn benoeming tot Inspecteur van het M.O.;
b. benoemd tot Directeur der M.T.S. de Heer Ir. G. Hofstede, w.i. thans adjunct-directeur; voorheen Leeraar in de Werktuigbouwkunde aan de M.T.S. te Dordrecht en ingenieur bij Gebr. Stork & Co., te Hengelo (O.).
Voordracht voor Leeraar in de Bouwkunde:
1. de Heer J. C. Slagter, leeraar M.O. Md. en Me., technisch ambtenaar 1e klasse aan de Gemeentewerken te Arnhem en Directeur der B.A.S. te Rheden.
2. de Heer Ir. J. A. Hijner, b.i., adviseerend ingenieur te 's-Gravenhage.

Technische Hoogeschool Delft.

Geslaagd voor het ingenieursexamen voor Bouwkundig Ingenieur J. A. W. A. Bordewijk, J. W. E. Buys en D. Jansen.

Inspecteur van de volksgezondheid. Bij Kon. besluit van 24 Juni is, met ingang van 1 Augustus, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend aan J. M. A. Zoetmulder, te Nijmegen, als inspecteur van de volksgezondheid, onder dankbetuiging voor de goede diensten in die betrekking bewezen, en is tijdelijk, met ingang van 1 dezer, belast met de leiding van de ingevolge de Woningnoodwet te treffen maatregelen ter voorziening in den bestaanden woningnood, de inspecteur van de volksgezondheid A. M. Kuysten, c. i., te Wageningen.

Honorariumregeling Volkswoningbouw.

Het Bestuur van den B. N. A. ontving het volgende schrijven van den Nat. Woningraad:

Aan het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst B. N. A.,
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Door dezen hebben wij het genoegen U de reeds mondeling gedane mededeeling te bevestigen, dat er onzerzijds geen bezwaar bestaat om het percentage van 25 %, waarmede volgens de thans geldende regeling het architecten-honorarium, berekend naar de bouwkosten van 1914, wordt vermeerderd tot 45 % te verhoogen en wel voor alle werken, waarvoor na 1 Januari 1919 de opdracht is verleend geworden.
Evenwel moet hieraan nog iets worden toegevoegd. Van verschillende zijden wordt beweerd, dat het honorarium der architecten te hoog is, in het bijzonder wanneer zich bij groote blokken telkens herhalingen van eenmaal gebouwde typen voordoen.
Van de andere zijde wordt dit weer ontkend. Het bestuur gaat bij het toegeven van den geuiten wensch uit van de gedachte, dat men, zoolang geen algemeene herziening heeft plaats gehad, zich voorloopig stellen moet op het standpunt, dat het honorarium in normale tijden berekend naar de tarieven van de honorariumtabel, als een billijke vergoeding voor de bewezen diensten moet worden aangemerkt. Blijkt bij zulk een herziening, waartoe de eerste stappen reeds zijn gedaan, dat de aangenomen grondslag onjuist is geweest, en komt men tot een lagere bezoldiging, dan zal nimmer een beroep mogen worden gedaan op het feit, dat de Nationale Woningraad eenmaal reeds in een hoogere honoreering heeft toegestemd. De aanvaarding van de 45 % zal niet in het minst prejudiceeren op de resultaten van de nieuwe regeling.

Namens het Bestuur van den Nationalen Woningraad,
(w.g.) M. J. B. MOLTZER,
Secretaris.

Nationaal Congres voor Vakonderwijs. *Vervolg.*

Bij dit vraagpunt werd nog door de praeadviseurs en andere sprekers het navolgende opgemerkt:
De heer Huib Luns had op de eerste vraag: hoe moet dat onderwijs worden georganiseerd? willen antwoorden: met mate! Maar al zou de kunstenaar in hem dan tevreden zijn geweest, dan zou het congres zich er toch niet bij hebben kunnen neerleggen. Spreker heeft zijn kort prae-advies dus

samengevat in eenige stellingen, die hij nader toelicht, constateerende, dat Kromhout en Vogelsang hem in hun prae-adviezen hebben gesteund, al zijn deze en die van spreker onafhankelijk van elkaar tot stand gekomen. Tusschen kunstnijverheidschool en ambachtsschool moet een verband wel gewenscht zijn, maar de kleinkunsten zijn onderdeelen van de kunst, zij hebben er hun plaats in en nu is het maar zaak, die plaats goed aan te wijzen, zooals spreker straks even heeft willen doen.

De heer Vogelsang voegt ook een enkel woord toe aan hetgeen hij schreef. Hij wijst erop, dat hij niet de spiritus rector is van zijn prae-advies, dat hij heeft ontleend aan een van den heer C. Begeer, dat reeds zeer vaak is besproken. Spreker gelooft, dat, al brengt de school niet het goede, zij toch de beginselen voor de practijk naast de theorie aan de leerlingen kan geven.

De heer Jongert meent, dat alle onderwijs, ook het kunstnijverheidsonderwijs, altijd propagandistisch is geweest. In de historie is het kunstonderwijs ook steeds propagandistisch gegeven kosteloos door de leermeesters der gilden, om den leerlingen de vastheid van beginsel in te prenten. Dat is propagandistisch, of liever, een ander woord voor propagandistisch. Toen het propagandistische aan het onderwijs werd ontnomen, verslapte de kunst en de belangstelling.

De heer Vogelsang wil de soepelheid in het kunstnijverheidsonderwijs, maar geen experiment.

De heer De Groot, inspecteur van het m. o., meent, dat de organisatie van het kunstnijverheidsonderwijs een op den voorgrond tredend vraagstuk is, bij de oplossing waarvan men zich moet laten leiden door hetgeen geworden is, stuk voor stuk gegroeid is.

Spreker vraagt, of de organisatie niet beoogen moet het voor-onderzoek naar den individueelen aanleg van de leerlingen, opdat een goede grondslag wordt geconstateerd, alvorens gelegenheid wordt gegeven tot onderwijs.

De heer De Bazel wijst op de pogingen van den heer Luns om de kleinkunsten te doen aansluiten bij de vrije algemeene kunsten. De aansluiting bij de architectuur vond zijn oorzaak in het feit, dat de verwildering alleen goede verbetering kon vinden door zich aan te sluiten bij de wiskunstige methode van de architectuur, welke steeds als haar basis gold.

De heer Vogelsang heeft het zwaartepunt in zijn eisch van theorie niet gelegd op het praten, maar op dengeen, die praat. De persoon van den leeraar zal de waarde moeten uitmaken van hetgeen gesproken wordt. En de selectie van de leerlingen moet reeds aanvangen op de lagere school.

Daar moet men hun aanleg reeds bepalen, dan behoeft men ook geen vrees te hebben voor een economische mislukking van den kunstnijvere.

De heer Huib Luns meent, dat de heer Jongert zóó gewerkt heeft met het begrip propagandistisch, dat hij niet weet hoe te antwoorden. Spreker wil uit de school houden dat propagandisme, dat niet geweven is om het werk. Het werk als zoodanig wil spreker erkennen propagandistisch te zijn.

De heer De Bazel zou het jammer vinden als deze korte gedachtenwisseling over de plaats van het kunstnijverheidsonderwijs eindigde zonder dat de wensch is uitgesproken, dat men op een kunstnijverheidsschool géén leerlingen toelate, die niet hebben bewezen, werkelijk practischen aanleg te bezitten. Men moet op de kunstnijverheidsscholen niet alleen theoretisch en teekenkunstig onderwijs geven, maar iederen leerling den eisch stellen: het vak leeren, dan heb je een goede technische basis!

Juni 1919. B. J. O.

De Schoonheidscommissie. Volgens het reglement van de Schoonheidscommissie moeten 1 Juli a.s. drie leden en even zooveel plaatsvervangers aftreden, de aftredenden zijn niet dadelijk herkiesbaar. Ter voorziening in deze vacatures zijn nu door het college van B. en W. met ingang van 1 Juli a.s. benoemd:

Tot leden, de heeren B. J. Ouendag, E. J. Kuipers en J. Gratama; tot leden-plaatsvervangers de heeren C. Versteeg, D. Heineke en J. van Laren.

Uitbreidingsplan Deventerwegkwartier te Zutphen.
De ontwikkelingscommissie uit den Gemeenteraad heeft thans in druk gegeven haar uitbreidingsplan van het Deventerwegkwartier, terwijl haar reeds in de vorige raadsvergadering een crediet van 5000 gulden is verleend voor de ontwerping van een nieuw uitbreidingsplan der gemeente Zutphen.
De commissie zegt, dat het uitbreidingsplan van 1908 niet meer voldoende rekening houdt met het te verwachten verkeer, dus met straatrichting en straatbreedte, de te verwachten bebouwing, d.w.z. indeeling der woningwijken voor gegoeden, middenstanders en arbeiders in hare vermoedelijke getalsterkte, de juiste en verscheiden afmeting der bouwblokken met het oog op die soort van bewoning, de aesthetiek der stadsbeelden, d.i. het verscheiden straatprofiel, enz.
Dit heeft de commissie doen besluiten het uitbreidingsplan ter hand te nemen. Zij heeft overwogen of zij de opdracht tot herziening daarvan aan een deskundige zou doen of een prijsvraag zou uitschrijven en zij koos het eerste, waardoor zij met den ontwerper, den architect S. de Clercq uit Den Haag, in voortdurend contact kon blijven.
In dit uitbreidingsplan der commissie is gelukkig ruime aandacht geschonken aan eene gemeentelijke of provinciale schoonheidscommissie.

Artikel 35 der Woningwet.
Bij het afdeelingsonderzoek over het wetsontwerp tot wijziging van art. 35 der Woningwet werd opgemerkt, dat deze wijziging de behandeling van voorschotaanvragen veel sneller zal doen geschieden. Maar men achtte den thans voorgestelden maatregel niet voldoende. De afdoening van deze aanvragen zou ook worden bespoedigd, indien bij den woningdienst niet langer twee departementen zouden zijn betrokken, maar deze, met uitschakeling van het departement van Financiën, uitsluitend werd ondergebracht bij de afdeeling Volkshuisvesting, thans ressorteerende onder het departement van arbeid. Vele leden spraken den wensch uit, dat de Woningraad geen te groot college zou worden. Men zou echter gaarne zien, dat ook vertegenwoordigers van de arbeidersbeweging, met name van de algemeene sociale bonden, die zich veel met woningbouw bezighouden, daarin werden opgenomen.

Een schenking. Op de villa Erica te Nijmegen is 25 Juni gepasseerd ten overstaan van Notaris C. J. van Doesburgh de acte, waarbij de heer G. M. Kam aan den Staat der Nederlanden zijn geheele collectie Romeinsche en andere oudheden heeft vermaakt, benevens beschikbaar stelt een som voor het bouwen van een museum, waarin de verzameling kan worden opgesteld. Dit zal worden gebouwd op een terrein te Nijmegen waarin een groot gedeelte der voorwerpen gevonden is en dat mede in de schenking begrepen is. Als gemachtigde van den minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen was daarbij tegenwoordig de heer J. A. Frederiks, beheerder van het Rijksmuseum Gevangenpoort. De schenking, waartoe in 1915 reeds was besloten, is inmiddels volledíger geworden (waaronder voorwerpen van groote kunsthistorische en archeologische waarde).
Aan den architect Oscar Leeuw te Nijmegen heeft de heer Kam opdracht gegeven een plan voor den Museumbouw te ontwerpen. Nadat de goedkeuring van de Staten-Generaal zal zijn verkregen wordt onmiddellijk met het bouwen aangevangen, dat in den loop van 1920 gereed zal komen. Na overlijden van den heer Kam zal tegenover den Staat der Nederlanden optreden als commissie de heeren G. H. Kam Jr., J. A. Frederiks 's-Gravenhage en mr. C. G. J. Bijleveld Nijmegen.

De fraaie 18e eeuwsche gevelsteen van den thans afgebroken korenmolen „De Maagd" te Dordrecht is door den heer A. Dijckmeester aldaar aan het Museum der vereeniging Oud-Dordrecht ten geschenke gegeven.

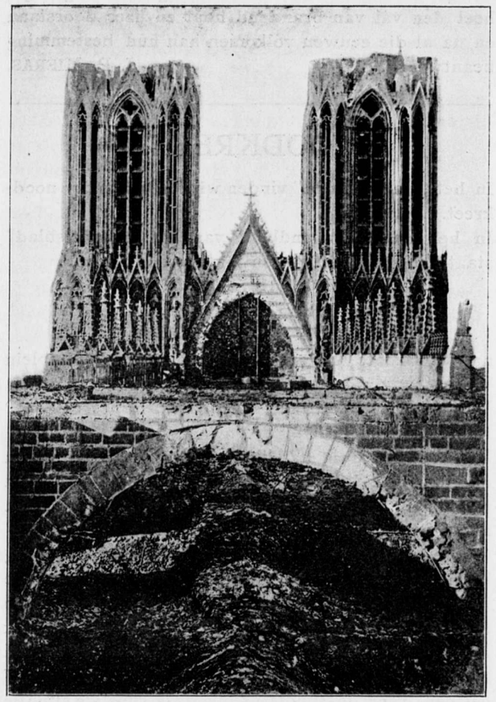

Cathedraal van Reims, na den kapbrand op de gewelven gezien.

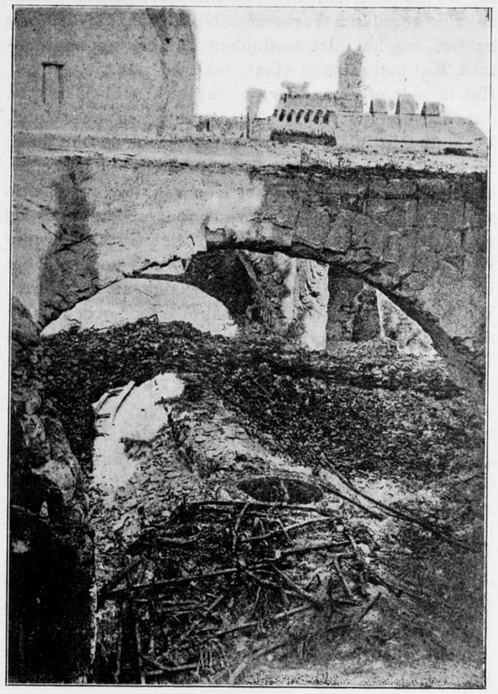

Cathedraal van Reims na kapbrand. — De stukken van het Carillon duidelijk zichtbaar op de gewelven.

BIJ DE AFBEELDING VAN DE KATHEDRAAL VAN REIMS.

Menig lezer van het Bouwkundig Weekblad zal het vorig nummer met de plaat van de ruïne der Kathedraal van Reims met weemoed terzijde hebben gelegd. De apothese van de middeleeuwsche bouwkunst, de glorie der Fransche Gothiek zóó verminkt, zóó geschonden. En hoevelen zullen een opstandig gevoel hebben gehad tegen het noodlot, dat juist dit onvergetelijke kunstgewrocht tot verwoesting doemde. Toch kan de weemoed over deze bij oogopslag zoo troostelooze afbeelding niet onvermengd blijven met ras opkomende andere gevoelens. Men herinnert zich de sombere dagblad-berichten uit de oorlogsjaren, die van het vernielingsproces zulk een beschrijving gaven, dat reeds spoedig de gedachte aan een hopeloozen chaos werd opgewekt, waaruit met geen mogelijkheid meer zelfs de schijn van een gebouw zou op te maken zijn. Er bereikten ons afbeeldingen van het ongelukkige Yperen en de ruïne van de Hallen werd in gedachte het voorbeeld van alles wat op „kultureele" wijze was onder handen genomen. Met deze herinnering deed de foto van de Kathedraal van Reims eigenaardig aan. Er staat dus werkelijk nog wat. Ja, het heeft zelfs nog den bekenden vorm van een kerkgebouw, met twee torens, transepten, en een koor met luchtbogen en steunbeeren met pinakels. . . . .
En de weemoed van den aanblik werd vermengd met verwondering, en bij nader toezien met verbazing! Want langzamerhand ziet men niet de kerk alleen in hoofdvorm overgebleven maar men ontdekt details, waarvan het onbegrijpelijk is dat ze intakt zijn gebleven, in een vernieling waarbij o. m. het geheele dak werd afgerukt of ingestampt.
Men ziet, juist ter plaatse van de grootste vernieling, de meest subtiele bouwdeelen bewaard: triforiums, galeries des Rois, topgevels met fijn maaswerk, pinakels e. z. m.
En onwillekeurig komt de gedachte boven: is de vernieling wel zoo hevig geweest als men heeft doen voorkomen? Wijst de tegenwoordige toestand niet op een bewusten wil om dit kunstwerk te sparen en moeten niet alle treffers als verdwaald worden aangezien, tegen de bedoeling in, het bouwwerk rakende. Zou het dan werkelijk eens niet waar zijn, dat dit verminkte bouwwerk een bewijs zoude zijn van menschelijke bestialiteit en waanzin!
Maar hebben wij bij het woeden van den krijgsmoloch niet te diep ervaren, dat respect of ontzag voor het beste, wat de menschelijke geest had gegeven slechts illusie was gebleken.
. . . . Man kann getrost behaupten, dass keine einzige Kraft des Ganzen im Kriege unbenutzt bleibt . . . . .

En we hebben den oorlog ook als kunstrechter gezien en zijn vonnissen vernomen. Neen, aan die oorzaak hebben wij het niet te danken dat er van de Reimsche Kathedraal nog staat, wat we zien.
Het is met eigen ondoorgrondelijke kracht en sterkte, dat dit bouwwerk de slagen opving en weerstond. Beroofd van zijn luister, toont deze steenklomp thans de kracht, waaraan hij zijn schoonheid ontleende. En naast den weemoed bij het zien van deze onttakelde schoonheid, rijst een gevoel van onbegrensde verbazing voor de voortreffelijkheid van het Gothische constructiesysteem en bewondering voor hen, die het wisten uit te denken en zòò wisten uit te voeren. We hebben allen de interessante artikelen gelezen in de dictionnaire van Violet le Due over: Contreforts—Voûtes—Arcs boutants — en kennen de fraaie teekeningen van de „meneaux" met al hun wonderlijke doorsneden: ook de nauwkeurige en heldere analyse, die Evers over het Gothische constructiesysteem geeft in zijn bekend boekwerk. Maar de werkelijke beteekenis, doorgrondden wij niet, het *bewijs* van de voortreffelijkheid bezaten we niet. Thans is het er, al is het duur gekocht.
Na zes eeuwen geleidelijke en volhardende slooping door weer en wind, kan dit ranke samenstel van fragile en, meest alle, gespannen bouwdeelen, een vernieling doorstaan, wier kracht grenst aan het menschelijk bereikbare.
En het is wel merkwaardig dat wij dit bewijs ontvangen tegelijk nu het bouwsysteem dat als het hechtste en duurzaamste van den tegenwoordigen tijd moet gelden tegen die vernieling *niet* bestand bleek. We leven in een tijd waarin, evenals in den tijd van den bouw van de Kathedraal te Reims, groote beteekenis wordt gehecht aan de kunst en aan de schoonheid. Er is nu echter een zeker streven in de bouwkunst om bij het concipieeren van kunst en schoonheid aan den factor van de constructie mindere aandacht te schenken. In verband met het geloof in de alzijdige voortreffelijkheid van het nieuwe materiaal, waaraan door de wetenschap bovendien het scheppen van onbegrensde mogelijkheden wordt verzekerd, is deze mindere aandacht psychologisch wel verklaarbaar. (Er wordt ook van die zijde eenigszins meewarig neergezien op hen, die — verkeerd doch vergeeflijk — den nadruk leggen op het technisch gedeelte van een ontwerp).

De aanblik van de afbeelding van de Kathedraal te Reims is pijnlijk en droevig. Toch kunnen we getroost worden, door in dat overgebleven geraamte de openbaring te zien van de ongelooflijke sterkte van al die gespannen ribben en stutten; een sterkte, waarin indertijd de zelfbevrediging der redelijke gedachte gevonden werd in den vorm van schoonheid. We geven hierbij nog twee afbeeldingen, die boven de gewelven zijn opgenomen nadat de brand het geheele kapwerk vernield had. Op de eene afbeelding ziet men duidelijk de overblijfselen van het Carillon. De gewelven hebben behalve de granaatslagen geheel den val van brandend hout en ijzer doorstaan en na al die eeuwen volkomen aan hun bestemming beantwoord.

J. P. MIERAS.

NOODKREET.

In het „Handelsblad" vinden wij den volgenden noodkreet.
In het Zaterdagavondblad van het „Handelsblad" staat een groote advertentie:

AFBRAAK TE KOOP
van de in slooping zijnde
GEBOUWEN DER MARINE
aan de Groote Kattenburgerstraat en Mariniersplein
te Amsterdam, enz.

Wat is dat? Wordt de Marinierskazerne gesloopt? Nooit van gehoord.
Van uit den trein had ik reeds gezien dat van een deel van het dak de pannen afgenomen waren. Mijn gedachten gingen toen naar een herstelling, doch allerminst naar een doodvonnis van het gebouw.
Op mijn dagelijksche forensenritje werd mijn oog bij herhaling getroffen door den eindgevel van de Marinierskazerne, het oude admiraliteitspakhuis op de Marinewerf. De omgeving is zulk een prachtig stuk Amsterdam! Van uit den trein ziet men Amsterdam zooals de stad geweest moet zijn, aan het open IJ gelegen, voor de spoorwegdijk deze gunstige situatie onherstelbaar kwam bederven. Bij dit tafreel kunnen we begrijpen het enthusiasme van Vondel's dichtregelen: Aan d'Amstel en aan 't IJ, daar doet zich heerlijk ope; nietwaar, algemeen bekend. Doch ook algemeen begrepen? Men aanschouwe slechts oude kaarten van Amsterdam. Niet voor niets zijn zij geteekend met 't Noorden omlaag. Amsterdam lag aan 't IJ en het IJ met de schepen was Amsterdam. Wat er nu nog van die oude schoonheid over is, dient gespaard!
Dikwijls den breeden zeventiend'eeuwschen gevel van het Admiraliteitspakhuis ziende, in zijn forsche lijn, horizontaal afgedekt en daardoor den merkwaardigen dubbelen kapvorm verradende, iets echt Amsterdamsch, had ik gedacht dat het toch noodig was het op een of ander wijze aan te binden, om den gevel van de pleisterlaag te ontdoen. De gemeente stelt zelf immers bij Raadsbesluit gelden beschikbaar voor eerherstel van oude gevels. Waarom 't Rijk niet? Doch dan kwam de vrees van een restauratie in militaire handen. Want de Genie staat, wat architectonische praestatiën betreft, bij de architecten in een slechten reuk!
En nu wordt plotseling de geheele zaak gesloopt! Aan d'Amstel en aan 't IJ, — — — -- De Kroon draagt van Europe.
Amsterdam, men rukt nu weder een parel uit uw kroon. Zonder waarschuwing, onverhoeds! Gaat dat maar zoo? Geen bezwaar? Wie doet hier iets aan?
't Is op 't uiterste nippertje. De pannen zijn reeds van 't dak en sloopen gaat vlug!
Doch er is nog hoop. Het arsenaal aan het Waterlooplein was ook eens ten doode opgeschreven en de slooperij van het oude Pesthuis is ook eens aanbesteed geweest. Doch nu knijpt 't wel op 't allerlaatst! De slooper is bezig.
Bussum, 30-6-'19.

A. A. KOK,
Architect bij de P.W. te A'dam.

Naschrift.
Maandagochtend zijn we direct naar het oude Admiraliteitsgebouw gaan zien. Het regende gelukkig hard en de sloopers noteerden „regenverzuim". De pannen zijn ten deele van het dak en het lood is geplunderd. Overigens is het gebouw nog compleet.
Aan den eindgevel staart de Nederlandsche Leeuw meewarig omlaag. Hij schaamt zich voor zijn onderschrift Je Maintiendrai; hij is te koop bij Baars & Zoon, kooplieden in afbraak.

A. A. K.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

PRIJSVRAAG MAATSCHAPPIJ DE VOLHARDING TE ROTTERDAM.

De Jury voor de, onder leiding der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", door de Maatschappij „De Volharding" te Rotterdam uitgeschreven prijsvraag voor een ontwerp voor de bebouwing van het perceel hoek Coolsingel en Kruiskade te Rotterdam, bestaande uit de heeren S. de Clercq, architect B. N. A. te 's-Gravenhage, J. Gratama b.i. en Paul J. de Jongh, architecten B. N. A. te Amsterdam, M. Vermeer, architect te Rotterdam en C. N. van Goor, architect B. N. A. te Rotterdam, heeft de navolgende bekroningen toegekend:
De drie eerste prijzen elk groot *f* 500.— benevens een zilveren medaille van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam aan:
a. het ontwerp Bankgebouw, motto „Sigismund" ingezonden door de Heeren J. M. van Hardeveld en Jan Pauw, architecten te Amsterdam.
b. het ontwerp voor een Winkel- en Magazijngebouw, motto „Evolutie" ingezonden door den Heer P. J. Determan, architect te Rotterdam.
c. het ontwerp voor een Hotel-Café-Restaurant, motto „Volharding I" ingezonden door den Heer A. J. Westerman, architect te Amsterdam.
De drie tweede prijzen elk groot *f* 200.— benevens een bronzen medaille van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam aan:
a. het ontwerp Bankgebouw, motto „Safe III", ingezonden door den heer N. J. Klok, architect te Amsterdam.
b. het ontwerp voor een Winkel- en Magazijngebouw, motto „Volharding I" ingezonden door de Heeren Jan Pauw en Van Hardeveld.
c. het ontwerp voor een Hotel-Café-Restaurant, motto „Toekomstbeeld", ingezonden door den Heer Walter Dahlen, architect B. N. A. te Rotterdam.
De extra-prijs van *f* 500.— die werd uitgeloofd voor dat ontwerp onder de eerst bekroonden, dat, afgezien van den aard van het gebouw door de jury als architectonische conceptie het best geslaagd werd geacht, werd toegekend aan het ontwerp voor een Winkel- en Magazijngebouw, motto „Evolutie" van den Heer P. J. Determan, architect te Rotterdam.

HOFPLEIN EN DELFTSCHE POORT TE ROTTERDAM.

In de gisteren gehouden Raadsvergadering is op voorstel van den Burgemeester, het Hofplein-vraagstuk aangehouden.
De heer ter Laan vroeg of de nieuwe Raad de zaak zou kunnen behandelen.
De Voorzitter is het daarmede eens en bepleit bovendien een Commissie van deskundigen.
De heer Heijkoop meent dat de raad over de samenstelling dezer commissie moet oordeelen; — waarna het voorstel in zijn geheel wordt *aangehouden* in den zin als de heer ter Laan bedoelt.

PRIJSVRAGEN

DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN IN 1919.

(Vervolg van pag. 164.)

Algemeene bepalingen.
De deelname aan deze prijsvragen is opengesteld voor alle Nederlandsche bouwkundigen.
De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn.
Zij mogen op carton gezet, doch niet in houten lijst gespannen zijn.
De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentie-adres bevat. Op de brieven moeten aan de buitenzijde, respectievelijk de woorden: „naambrief" en „correspondentie-adres" voorkomen, en tevens het motto van het ontwerp, welk motto ook op de buitenzijde der emballage moet geplaatst zijn.
De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.
De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren: 1. Ir. G. C. Bremer, Adj.-Rijksbouwmeester, 's-Gravenhage. 2. B. van Bilderbeek, Architect, Dordrecht. 3. Jaap Gidding, Sierkunstenaar, Rotterdam. 4. Henri Roeters van Lennep, Tuinarchitect, 's-Gravenhage. 5. A. A. van Nieuwenhuyzen, Architect Rotterdam. / Bestuursleden 6. P. G. Buskens, Architect, Rotterdam. \ van „B. en V".
Wanneer geen antwoord ter volledige bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht om het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor

te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.
De uitspraak der jury zal door het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" door middel van twee Rotterdamsche dagbladen en het „Bouwkundig Weekblad" bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport in het „Bouwkundig Weekblad" zal zijn gepubliceerd.
De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de algemeene vergadering der Vereeniging, die in Januari 1920 zal worden gehouden.
Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15den November 1919 vrachtvrij ingewacht aan het adres van het laatstgenoemde jurylid, Volmarijnstraat 63 te Rotterdam.
Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan worden aangetoond, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.
De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".
De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de uitgevers van eenig plaatwerk, tijdschrift of Vakblad, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.
De ontwerpen zullen na het verstrijken van bovengenoemde 3 maanden, binnen een maand aan de correspondentie-adressen franco worden toegezonden.
Inlichtingen worden schriftelijk gevraagd tot 1 Augustus 1919 aan het adres van laatstgenoemd jurylid en door de jury beantwoord in het Bouwkundig Weekblad.
Exemplaren van dit programma met situatie zijn op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar aan hetzelfde adres.

Namens het Bestuur,
P. G. BUSKENS, Voorzitter.
J. C. MEISCHKE, Secretaris.

Rotterdam, 15 Juni 1919.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Wendingen, April No. 4.
Een onbelangrijk nummer. De omslag is als een grafische voorstelling van een psychische ziekte, die meer thuis hoort in de spreekkamer van een dermatoloog. De heer Lauweriks doet pogingen om ons te overtuigen van de belangrijkheid van het begrip „titanisch", de heer Van Loghem geeft uiting aan zijne verrukkingen in Delft beleefd, en de heer Staal bespreekt de Stadtkrone van Taut. Verder eenige, meest reeds bekende reproducties. Waarom is de teekenaar van de onbekende stad in Perzië niet vermeld?

Het Stadswoonhuis in Nederland. Afl. No. 3.
Men zou bij het bekijken van deze aflevering in vertwijfeling kunnen raken over het gemiddelde peil van onze bouwkunst. Het is verstandiger dit eenvoudig als document te beschouwen, waaruit men de architecten van tegenwoordig kan leeren kennen. Het ziet er weer keurig netjes uit, alleen is de slordigheid eenzelfde huis tweemaal af te beelden, onvergeeflijk.

Vereeniging Hendrick de Keyser, tot behoud van architectonische of historische belangrijke oude gebouwen opgericht 3 Januari 1918, erkend bij Kon. Besluit van 26 Februari 1918, No. 62.
Eerste jaarverslag 1918. Met vele goede afbeeldingen versierd geeft dit jaarverslag ons een overzicht van de handelingen gedurende 1918 en gedeeltelijk 1919, waaruit blijkt dat op dit oogenblik twee en twintig panden zijn aangekocht, waarvan een opsomming en kostenbeschrijving wordt gegeven. Met groote voldoening wordt geconstateerd dat op de Staatsbegrooting 1919/1920 een subsidie van *f* 5000.— is uitgetrokken.

NATIONALE WONINGRAAD.

Terwijl het Woningcongres uitvoerig is behandeld in het vorige jaarverslag, wordt hier een en ander gezegd over de gevolgen daarvan, waarover men niet geheel tevreden is. Intusschen wordt geen nieuw congres voorbereid in de overtuiging dat de Regeering met haar toekomstplannen op woninggebied voor den dag zal komen.
Hoewel het Departement van Financiën een meerdere belasting van de schatkist voor den woningbouw met een goede financieele politiek onvereenigbaar acht, waardoor, in weerwil van de toezeggingen van de Ministers Ruys en Aalberse, geen steun kon worden verstrekt voor den bouw van middenstandswoningen, wordt gewezen op de wenschelijkheid om hierop alsnog krachtig aan te dringen.
Uitvoerig wordt het standpunt toegelicht inzake de bekende lijst van architecten waarbij de bedoeling was een adviesbureau te stichten. Intusschen is het gevraagde subsidie van *f* 10.000 geweigerd, aangezien Minister Aalberse overweegt zelf een dergelijk te stichten.
De adviezen en inlichtingen aan bouwvereenigingen en architecten zijn dit jaar zeer talrijk geweest; interessante voorbeelden van betreffende vragen en antwoorden worden in dit verslag gegeven.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN, Ir. D. F. SLOTHOUWER en . . . . . .
Redacteur: J. P. MIERAS : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : : :

40STE JAARGANG. = 19 JULI 1919. = No. 29.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE Beschrijving kantoorgebouw, door Jac. v. Gils. — De Engelsche architecten-honoraria verhoogd, door Joseph Th. J. Cuypers. — Prijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap". — Prov. Geldersche Archeologische Commissie. — Nationale Woningraad. — De Veranda, door H. S. E. van Rood-Burgers.

OFFICIEEL GEDEELTE.

MEDEDEELING AAN DE LEDEN VAN DEN B. N. A.

Het Bestuur van den B. N. A. vestigt de aandacht erop, dat enkele leden borden langs de wegen doen plaatsen, waarop hun naam voorkomt en waarbij zij hun tusschenkomst aanbieden voor verhuur en verkoop van huizen en terreinen.
Dit is in strijd met den Eerecode en dus ontoelaatbaar voor de leden van den B. N. A.

De Secretaris,
D. F. SLOTHOUWER.

Schoonheidscommissie Amsterdam.
De Schoonheidscommissie te Amsterdam is als volgt samengesteld:
J. Gratama, Voorzitter; D. F. Slothouwer, H. G. Jansen, P. Vorkink, E. J. Kuipers, B. J. Ouendag, leden; Dir. Bouw- en Woningtoezicht, Dir. P. W., adv. leden; J. B. van Loghem, J. L. M. Lauweriks, Foeke Kuipers, D. Heineke, J. van Laren en G. Versteeg, plaatsverv. leden.

Welstandsbepalingen in de Bouwverordening.
De Schoonheidscommissie van Amsterdam heeft zich tot B. en W. van die gemeente gericht, met verzoek, te willen bevorderen dat ten spoedigste de welstandsbepalingen ook in de Amsterdamsche Bouwverordening worden opgenomen.

2e Gymnasium te 's-Gravenhage.
In de laatste Raadsvergadering is zonder hoofdelijke stemming besloten tot den bouw van een 2e Gymnasium, hetwelk zal worden gebouwd naar de plannen van Ir. J. Limburg, te 's-Gravenhage.

Arcaden-bouw. — In het *Handelsblad* treffen wij twee ingezonden stukken aan, die nog al uiteenloopend zijn, wat betreft de opvatting en het nut van arcaden-bouw.

Bebouwing van straten met bogen-gangen.
Met belangstelling volgende de lotgevallen van het ontwerp-De Bazel, zij het ondergeteekende vergund — nu de gemoederen tot rust zijn gekomen — niet zoo zeer met het oog op de Vijzelstraat-verbreeding, maar meer in het algemeen, daar zoovele andere uitbreidingen en verbouwingen beraamd worden in den lande, in enkele woorden samen te vatten wat jaren lang elders rondzwerven leerde omtrent de bestaande arkaden of bogen-gangen. Vooral Zwitserland (waar dit wordt geschreven) levert voorbeelden te over van die hoogst sierlijke, altijd schilderachtige, soms monumentale bogenreeksen. Om slechts enkele steden te noemen: Zürich, Luzern, Bern, Murten en Lugano. Doch overal — evenals vroeger in Frankrijk te Parijs, in Westfalen te Münster, in Tirol te Bozen, in Italië in zoovele steden (wie hoorde niet van Bologna?) was de eind-indruk, de blijvende indruk dezelfde. Een oogenweelde, doch voor het eigenlijke doel: winkelstraat volkomen onbruikbaar. 't Beste bewijs daarvoor is wel dat in geen dier steden straten op die wijze worden aangelegd. Ja, zelfs te Lugano, waar een Italiaansche artistieke geest heerscht, schroomt men niet de eenheid van het arkaden-beeld te verbreken. Als huizen verbouwd worden (de straat mag men natuurlijk niet versmallen), trekt men eenvoudig den voorgevel zooveel terug en laat de bogen weg. Liever dus een stuk van de bovenverdiepingen opgeofferd, dan weer arkaden gemaakt!
Alle bestaande bogen-gangen dagteekenen uit tijden toen de voetgangers nog geen parapluies kenden, en de winkels geen zonneschermen. Nu wij deze handige verdedigingsmiddelen bezitten, zijn die steenen gevaarten overbodig. Dat niet alleen, maar zij druischen in tegen de eischen van den tegenwoordigen tijd. Zelfs van den overkant van de straat moet het winkelraam de aandacht trekken; de toonkast vormt de reclame van den winkelier; en wat daarin is uitgestald, kan het daglicht niet helder genoeg beschijnen. Licht, licht en nogmaals licht; ziedaar wat de winkelier — en terecht — eischt. Die arkaden nu verdonkeren — zelfs in de zonnigste landen — de winkelkasten. Van daar dat van lieverlede al die straten met bogen-gangen afgedaald zijn tot winkelstraten van lageren rang, en waar dat niet het geval is, heeft dit bijzondere redenen. Bern bijv. leeft niet van de vreemdelingen-clientèle;

de winkels hebben daar vaste klanten, behoeven dus niet te lokken. Daarenboven behelpt men er zich met òf toonkasten op te stellen tusschen de zeer zware boogpijlers (die dus flink in het licht staan) òf — want de huizen zijn zeer diep — door de winkelramen als bijzaak te beschouwen, en bazarsgewijze, met groote boven-lichten, in de zalen zelf uit te stallen. Zelfs in een zonnig land als Italië zijn bogengangen donker; en dat zal wel de reden zijn waarom zoovele zijn afgebroken; want naar oude prenten te oordeelen, was voortijds Bologna geenszins — zooals nu — een unicum. Napels bijv. was zeer bogen-rijk.

En zelfs de groote Italiaansche galerijen (die te Milaan en te Napels), die in zooveel gunstiger omstandigheden verkeeren, zijn somber en als winkelgalerij weinig in trek. Meer voor café's, zaken-doen en... flirten.

Men spiegele zich dus aan het buitenland, dat toch zooveel rijker is aan zonlicht dan ons nevelland, en onthoude zich zorgvuldig van alles wat dat licht kan verzwakken. En moesten architecten eigenlijk niet dol blijde zijn, dat winkeliers-eischen hen houvast geven?

Hoe hoog dan ook De Bazel als bouwkundige is te stellen — en gaarne erkent ondergeteekende dat bezwaarlijk betere keuze was te doen —, toch had de Amsterdamsche gemeenteraad z. i. ten volle recht diens plan te verwerpen.

St. Cergue (Vaud).

R. P. J. TUTEIN NOLTHENIUS.

Arcaden-Bouw.

Het stuk van den heer Tutein Nolthenius in uw avondblad van 10 dezer geeft mij aanleiding tot het maken van een enkele opmerking.

Onlangs bevond ik mij te Bern — de stad, waar alle voorname winkelstraten den arcaden-bouw hebben — en het trof mij, dat bij herbouw van huizen wel degelijk de arcaden gehandhaafd bleven en dat ook het geheele nieuwe stationsplein arcaden heeft. De winkels, aan dat plein gelegen, waren volstrekt niet donker, zeker niet donkerder dan wanneer zij zonneschermen van ondoorschijnend linnen gehad hadden. De arcaden waren hoog en ruim; de draag-zuilen waren bovendien niet buitensporig zwaar. In de Marktgasse en de Spitalgasse, waar de bogenbouw zeer oud is, zijn de draag-zuilen zeer zwaar en de bogen zeer laag. De winkels waren dientengevolge donkerder dan die bij het station; niettemin kon ik zeer wel de goederen beoordeelen, die ik er kocht.

De Amsterdamsche quaestie kennende, vroeg ik den winkeliers hunne opinie over de arcaden. Geen hunner zou ze willen missen, bleek mij. Er kan bij elke weersgesteldheid gewinkeld worden: bij groote hitte is het in de arcaden aangenaam-koel, van wind, regen en sneeuw heeft men er geen last. Deze voordeelen werden door de winkeliers zeer hoog geschat. Bovendien wezen zij er op, dat, dank zij de arcaden, niemand op den rijweg loopt (dat had ik dan ook reeds waargenomen), zoodat verkeers-ongevallen tot de groote zeldzaamheden behooren.

Waar nu bij de ontworpen Vijzelstraat de bogen zeker hoog en de draag-zuilen niet bovenmatig zwaar geweest zouden zijn, daar zouden de winkels stellig genoeg licht ontvangen hebben. Zoo ontzettend nevelig is ons land nu niet. Donker, regenachtig weder is in Zwitserland en Noord-Italië waarlijk ook niet onbekend.

Het betoog des heeren T. N., dat winkelstraten in verval raakten omdat zij bogen hebben, lijkt mij met de werkelijkheid in strijd. De rang eener winkelstraat als winkelstraat houdt immers geen verband met de wijze waarop de huizen gebouwd zijn, doch is afhankelijk van de verkeers-richting. De Parijsche Rue de Rivoli is niet als winkelstraat min of meer in decadentie geraakt omdat zij bogen heeft, doch omdat het geheele mondaine leven der stad zich meer naar het Westen verplaatste; precies zooals te Londen Bloomsbury, waar geen arcade te vinden is, in verval raakte, toen de deftigheid in Westelijke richting trok.

Het plan-De Bazel scheen mij dan ook toe, een goede, practische oplossing te zijn. De bouwblokken zouden er, wat de boven-woningen betreft, ettelijke meters dieper door zijn geworden, zonder dat de eigenlijke straatruimte verminderd ware, terwijl bovendien de gaping in de grachten-gordels, en daarmede de schade, aan het stadsbeeld berokkend door de verbreeding der straat, geringer geworden zou zijn.

Ik heb het dan ook ten zeerste betreurd, dat de gemeenteraad het plan-De Bazel verworpen heeft.

Laren, 11 Juli '19. HENRI POLAK.

De Hattemsche toren. Door het gemeentebestuur van Hattem is tot de Provinciale Staten van Gelderland het verzoek gericht om toekenning van een subsidie in de kosten der herstelling van den gemeentetoren bij de Ned. Herv. Kerk, welke op f 43,700 worden geraamd. Ged. Staten wijzen er in hun praeadvies op, dat het hier een uit bouwkundig en historisch oogpunt belangrijk monument betreft, welks vervallen toestand dringend verbetering vraagt; zij stellen voor aan de gemeente Hattem een subsidie te verleenen van ten hoogste een derde van het door het Rijk toe te kennen subsidie, in geen geval tot een hooger bedrag dan f 6000. (Hbl.)

De Vijzelstraatbebouwing.

In den raad der Gemeente Amsterdam is Donderdag in behandeling geweest het ontslag-De Bazel.

Na een breedvoerige discussie werd het voorstel zonder hoofdelijke stemming aangenomen van den Heer Fabius, waarbij B. en W. werden uitgenoodigd zich alsnog met De Bazel in verbinding te stellen, de voorlichtingen van den Heer De Bazel op hoogen prijs stellende.

Ook eene motie van den Heer Gulden wordt met 13 tegen 12 stemmen aangenomen, waarbij B. en W. worden uitgenoodigd op het vorige Raadsvoorstel inzake de Vijzelstraat terug te komen.

Het Zuiderpark te 's-Gravenhage.

Binnenkort komt te 's-Gravenhage het voorstel van B. en W. in den Raad, om te bepalen dat door onteigening het Zuiderpark tot stand komt.

In groote lijnen is dit eene partiëele afwerking van het uitbreidingsplan door Dr. H. P Berlage opgemaakt.

Het is een van die breed opgezette denkbeelden waar wijlen de wethouder Jurriaan Kok zich geheel aan gewijd heeft, n.l. om in dit hopeloos eentonige arbeiderskwartier wat lucht te geven en de ruimte die thans staat gereserveerd te worden beslaat dan ook eene oppervlakte van 135 H.A. waarmede een bedrag van 1½ millioen gemoeid is.

Het park wordt begrensd ten Zuiden door de Gemeente Loosduinen, ten Oosten door de Korte Laak, ten Noorden door de Beek of Lange Laak en ten Westen door een terrein bestemd voor Volkswoningen.

Het Park zelf zal bevatten behalve een speelplaats, een waterpartij en een sportterrein, terwijl de bekende eendenkooi er in zal blijven gehandhaafd. Het moet in de bedoeling liggen aan een bekend tuinarchitect op te dragen, het definitieve plan nader uit te werken.

Hoewel meer en meer de aandacht van het Stadsbestuur er op gevestigd is, in het bezit te komen van terreinen buiten de Gemeente om daar tuindorpen te stichten, valt het zeker toe te juichen dat men in de kern van een stadsdeel dat geheel uit arbeiderswijken bestaat en dat op grooten afstand gelegen is van de bestaande ontspanningsoorden, men de bewoning van deze stadswijk wil verbeteren door een zoo breed en zoo ruim opgevat project, waarbij van de zijde van den Gemeenteraad geen ernstige tegenkantingen te verwachten zijn.

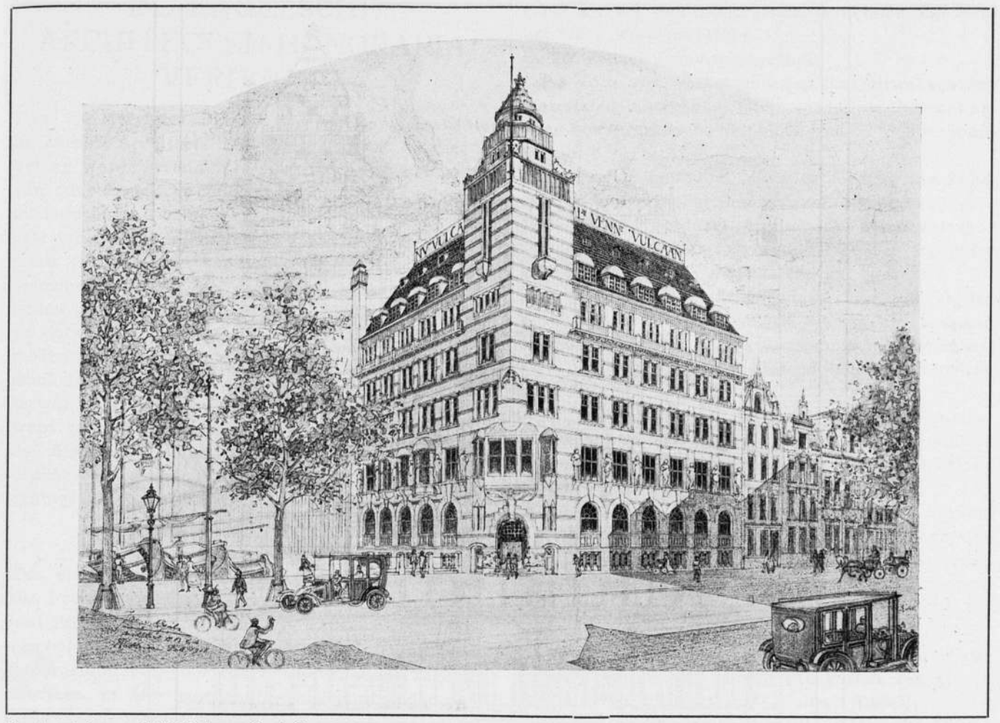

Kantoorgebouw. N.V. Vulcaan Coal Comp. Jac. van Gils, Architect B.N.A.

BESCHRIJVING KANTOORGEBOUW.

In 1915 werd onderget. belast vanwege de directie der N. V. „Vulcaan" te Rotterdam, met het ontwerpen voor een kantoorgebouw, bestemd als filiaal bureau in Nederland, van den bekenden groot industriëel, Thijssen, te Duisburg, Mülheim, Stettin, enz.

Het gebouw moest bevatten, in sous-terrain, gezelschapszaal voor personeel, bergplaats fietsen, garderobes, conciergewoning, enz.

Bel-étage — groote hal, administratie, enz.

1e verdieping. Directie, chefs afdeelingen enz. 2e Verdieping Scheepvaart, zee- en Rhijnvaart. 3e Verdieping erts- en ijzerwerken, 4e Verd. kolen en delfstoffen. 5e Verd. Kapiteinsvertrekken, enz.

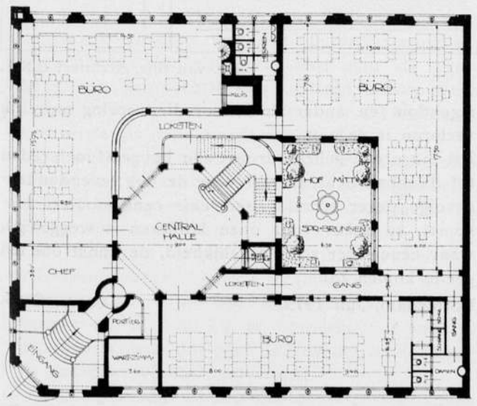

Gelijkvloers. Kantoorgebouw. Jac. van Gils, Arch. B.N.A.

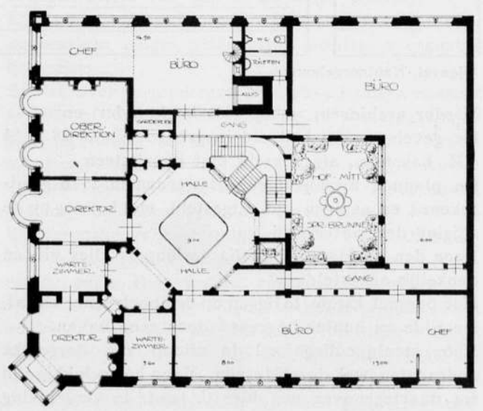

1e verdieping. Kantoorgebouw. Jac. van Gils, Arch. B.N.A.

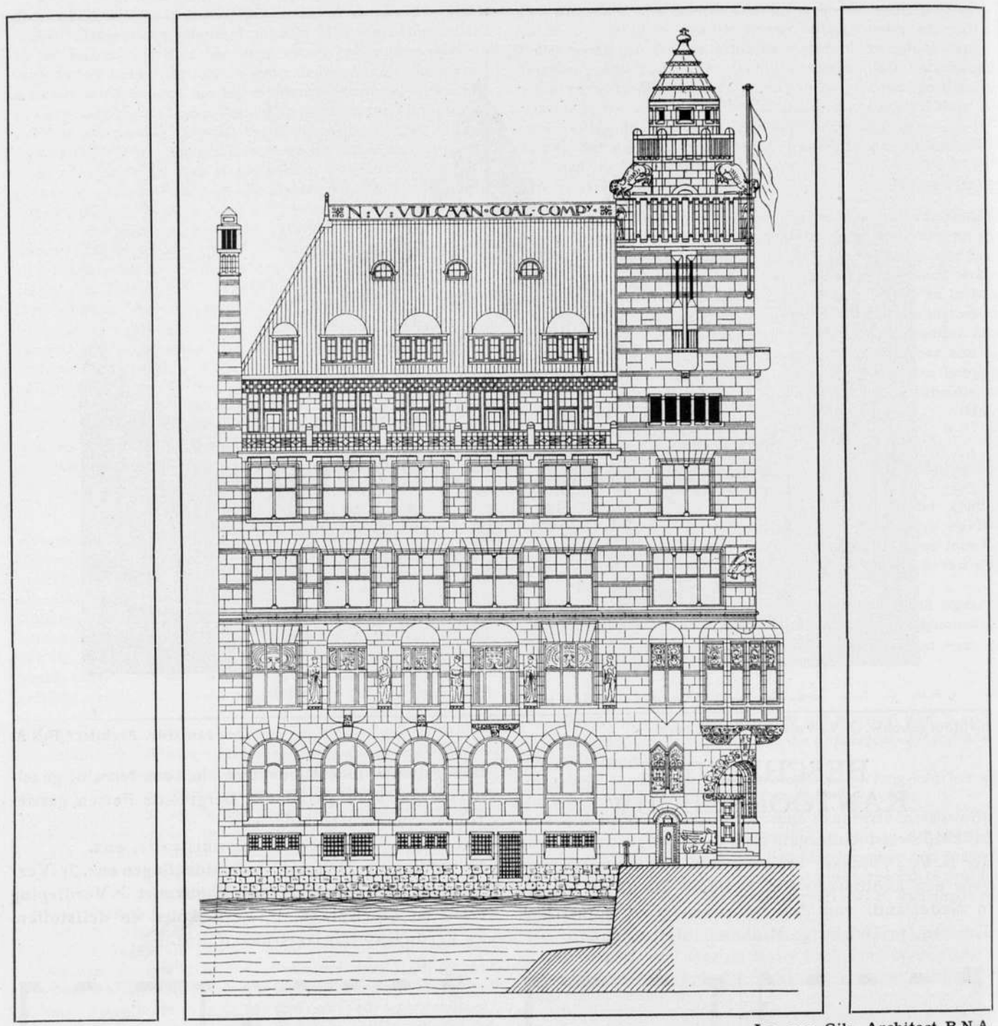

Zijgevel. Kantoorgebouw. Jac. van Gils, Architect B.N.A.

Verder archieven, werkplaats boekbinder, enz.
De gevels waren bedoeld in groot formaat 28 × 14 c.M. baksteen, afgewisseld met bazaltsteen.
De plannen hierbij afgebeeld werden in 1916 goedgekeurd en eenigen tijd uitgesteld, met het oog op de stijging der materialen.
Door den oorlog en deszelfs verloop is alles uit- en denkelijk afbesteld.
Het perceel kwam te liggen op den hoek eener straat, ter zijde en achter begrensd door eene haven.
Voor menig collega zal de afloop van dergelijke opdrachten wel dezelfde zijn. Maar hoe gelukkig zijn we daartegenover nog hier te lande in vergelijking bij vele collega's in het Buitenland, wier leven, familie, eigendom en anderszins, door dien oorlog mogelijk verloren is gegaan.
Dit moge een schrale troost zijn, het geeft toch reden tot dankbaarheid, terwijl voor de nog levenden tengevolge dezer wereldgebeurtenis eene mooiere toekomst, en zeker voor onze kinderen is weggelegd, waar eene meer sociale gelijkheid, de kunst ook ten goede komen zal.
Rotterdam, Juli 1919. JAC. V. GILS.

DE ENGELSCHE ARCHITECTEN-HONORARIA VERHOOGD.

Daar de ijverige secretaris van het Royal Institute of British Architects had vernomen, dat dezerzijds belang wordt gesteld in de regeling der honoraria van onze Engelsche collega's, zond hij mij de volgende mededeeling:
„De tabel voor de ontwerpen der arbeiderswoningen werd vastgesteld in het najaar van 1918, teneinde tegemoet te komen aan de buitengewone omstandigheden van het oogenblik. Er was nu bepaald dat de ontwerpen voor zulke woningen door architecten moeten worden gemaakt. In vroegeren tijd was het gebruikelijk dat eigenbouwers zulke woningen stichtten terwijl de hulp van architecten daarbij zeer zelden werd gevraagd. Ik sluit hierbij in een afdruk van de Algemeene Tabel. Deze komt juist van den drukker na revisie. U zult daarin zien, dat het percentage verhoogd is van 5 op 6 percent".
„Voor den Secretaris" enz.

Ten einde onze lezers in de gelegenheid te stellen een overzicht te verkrijgen van de Engelsche regeling laat ik hier volgen, die punten, welke voor ons thans van belang zijn bij de onderhanden herziening onzer honorariumtabel, voor zoover zij van onze regeling afwijken, of hier worden bestreden, of nader in 't licht mogen worden gesteld.
In 't eerste artikel: *Voorwaarden van Overeenkomst*, teeken ik aan:
(b) De dagelijksche opzichter wordt benoemd of goedgekeurd door den architect, en aangesteld en betaald door den bouwheer. Hij staat onder leiding en contrôle van den architect, maar deze zal niet verantwoordelijk kunnen worden gesteld voor eenige fraude of nalatigheid van den dagelijkschen opzichter.
(c) *Certificaten van Betaling*. Het afgeven van deze certificaten stelt den architect nooit aansprakelijk voor slechte uitvoering of voor overtredingen van de overeenkomst door een aannemer van de termijnen. Het certificaat stelt alléén vast dat naar de overtuiging van den architect op bedoeld tijdstip werk is uitgevoerd in overeenstemming met het bestek tot een waarde als daar wordt aangegeven.
(d) De architect heeft de bevoegdheid zulke bevelen te geven ten gerieve van den dienst als noodzakelijk zijn in 't belang van den client in het geval van constructieve ongevallen.
(e) De architect is gemachtigd zulke afwijkingen, wijzigingen, toevoegingen en weglatingen te maken die hij redelijkerwijze wenschelijk mag achten in het belang van den client bij de uitvoering der werken, onder voorwaarde dat geen toevoeging tot den kostprijs daardoor veroorzaakt wordt.
(g) In het geval dat werken niet tot uitvoering kunnen komen binnen twee jaar nadat de plannen zijn opgemaakt, zal een honorarium te betalen zijn alsof het werk werd afbesteld.
In het artikel *Honorariumschaal*:
1. (a) Voor alle werkzaamheden (het uittrekken der materialen inbegrepen, maar zonder de begrooting) voor bouwwerken boven 24000 gulden is het honorarium 6 percent;
(b) indien de bouwsom onder dit bedrag van 24000 gulden blijft, is het honorarium 10 percent voor 1200 gulden, gradueel dalende op 6 percent voor 24000 gulden, zooals in verband met het bijzonder karakter van zulk werk passend zal zijn.
2. In 't geval dat wijzigingen of toevoegingen tot bestaande gebouwen worden ontworpen, mag een hooger percentage in rekening worden gebracht, dat niet meer mag zijn dan het dubbele van 't bedrag volgens alinea 1.
3. Bij werken waarin decoratieve en zeer samengestelde onderdeelen veel voorkomen mogen bijzondere honoraria in rekening worden gebracht, in betrekking tot de omstandigheden.
4. Voor al de niet tot uitvoering gebrachte werken, die in het Bestek waren opgenomen, moet den architect twee derden van het honoraria worden vergoed alsof zij in de bouwkosten waren begrepen.
5. Ingeval een werk niet tot uitvoering komt, zal worden gerekend als volgt:
(a) voor opname van 't programma, maken van schetsontwerp en globaal raming van kosten, een vierde gedeelte van 't honorarium. (Nederl. Tabel);
(b) indien ook teekening voor uitvoering en materiaal opname voldoende voor aanbesteding werden gemaakt, twee derden van het percentage. (Nederl. tabel).
6. Vanaf het oogenblik dat order gegeven is tot de uitvoering van een werk is een afbetaling van twee derden van 't honorarium verschuldigd, zonder dat ook bij niet doorzetten van 't werk daarvan terugbetaling zal plaats vinden. Het verdere honorarium zal worden betaald in termijnen naar gelang de vorderingen van het werk.
7. Honorarium van oud of aanwezig materieel . . .
8. Als niet vallende onder het boven aangeduide honorarium, mogen afzonderlijk worden in rekening gebracht:
Advies over terreinkeuze; Onderhandelingen omtrent terrein of bouwwerk; Opname of waterpassingen van terreinen van maten voor gebouwen; Nieuwe schetsen tengevolge van ingrijpende wijzigingen der opdrachten, enz.; Alle overleg met grondeigenaars, naburige eigenaars, openbare autoriteiten of anderen, het verzoeken van wettelijke vergunningen; Overeenkomsten aangaande gemeenschappelijke muren, lichtrecht, enz.; Diensten in verband met arbitrage; Diensten noodig tengevolge van het overlijden of het bankroet van den aannemer, of nalatigheid zijner uitvoering of van die van den opzichter; Diensten in verband met brand, waterschade, storm gedurende de uitvoering; Diensten in verband met terreinverdeeling of tuinaanleg.

9. Dit punt werd reeds medegedeeld op blz. 150, No. 25 Bouwk. Wbl., behandelende uitbreidingsplannen.
10. Goedkeuring en inspectie van plannen door anderen ontworpen ten dienste van huurders en contrôle der oplevering daarvan, zal worden gehonoreerd als volgt:

tot	6.000 gulden	2½	percent, minimum f 37.80
,,	60.000 ,,	1¼	,,
daarboven		1	,,

11. Optreden als getuige of deskundige wordt gehonoreerd naar den tijd in verband met de positie van den architect. (Onze Rechterlijke macht schijnt een andere methode te volgen).
12. Toezicht, advies, opname en waterpassingen van terreinwerk naar tijdsbestek, minimum van 63 gulden per dag naar de positie van den architect.
13. Inspectie, rapport en advies omtrent den gezondheidstoestand van gebouwen naar den tijd, Minimum van 63 gulden per dag, of naar de positie van den architect.
14. (a) Voor staten van hoeveelheden voor begrootingen 2½ percent onder en 2 percent boven de 60.000 gulden uitvoeringskosten.
(b) Voor klein en ingewikkeld werk meer naar omstandigheden.
(c) Voor de Volkshuisvesting 2 percent voor de eerste 12 huizen, 1 percent voor de volgende 60, en ¾ percent voor de overige. Niet noodzakelijk toe te passen als de uitvoering in termijnen en langen tijd wordt uitgesteld.
(d) Voor vaststellen van prijzen ½ percent.
(f) Opmeting van wijzigingen in bouwwerken met prijsbepaling, 2½ percent aan de toevoeging en 1½ percent over het verminderde werk.
(g) Adviezen over terreinen en schatting voor wijziging te rekenen naar den tijd.
(h) Voor 't opstellen en overleggen omtrent een prijslijst, ½ percent voor 't werk, of bij weinig belangrijk werk naar den tijd.
(i) Voor opmeting van werk naar prijslijsten uitgevoerd, het opmaken der afrekening, met de prijzen, 2½ percent over het totaal bedrag; bij kleine zaken naar den tijd.
In alle gevallen waar oud materiaal of nieuw dat door den bouwheer wordt geleverd is verwerkt, zal het eindbedrag voor berekening van het honorarium hiermede worden verhoogd.
15. Voor de schatting van beschadigingen, vijf gulden per honderd over het overeengekomen bedrag; minimum 63 gulden.
16. Schattingen (behalve die voor onteigening): Voor elke 1200 gulden of deel er van tot 12.000, 1 percent. Minimum 38 gulden. Van 12.000 tot 120.000 gulden ½ percent. Boven de 120.000 gulden ¾ percent.
17. Bij schatting en regeling van wettelijke onteigening is „Ryde's scale" te volgen: daarin komen voor de volgende hoofdcijfers:

Bedrag	1.200 gulden,	honorarium	63 gulden.
,,	12.000 ,,	,,	226.80 ,,
,,	60.000 ,,	,,	478.50 ,,
,,	240.000 ,,	,,	1423.50 ,,

hierboven ½ percent.
18. Voor den aankoop van vaste goederen en advies dienaangaande: de eerste 1200 gulden 2½ percent, van 1200 tot 60.000 gulden 1¼ percent; boven 60.000 gulden ¾ percent.
19. Voor het verhandelen van den verkoop van vaste goederen, het voorstellen van een kooper, is de belooning het dubbele van die in 18 aangegeven.
20. Indien het werk op buitengewoon grooten afstand ligt, zoodat veel tijd verloren gaat met de verplaatsing, mag daarvoor afzonderlijk worden gerekend.
21. Voor al die gevallen waarin naar den tijd wordt gerekend, zal het honorarium afhankelijk zijn van de professioneele positie van den Architect, met een minimum van 63 gulden per dag, behalve de kosten van teekenaars of opzichters.
22. Deze tabel is in alle gevallen te rekenen, buiten de kosten van alle copies voor bescheiden, lithographieën, reis- en hotelonkosten, en alle andere voorschotten, die bovendien in rekening worden gebracht.

* * *

Ik vestig de aandacht op volgende punten:
De groote standvastigheid der Engelsche gebruiken; de eerste tabel werd in 1872 uitgegeven, herzien in 1898 en 1919.
Eenvoud van 't stelsel van honorarium-berekening: 6%.
Het afzonderlijk honorarium voor begrootingen; zie punt 14 en 15.
De zeer gedetailleerde omschrijving van alle werkzaamheden die met koop en verkoop verband houden, punten 16, 17, 18, 19.
De eenvoudige vorm waarin de tabel is gedrukt, op vier bladzijden, zoo handig en overzichtelijk, zoodat de prijs op 30 cents is gesteld! Onze bouwheeren schrikken van ons dikke boek.
Na dit weinig prettige werk zoo ver te hebben gebracht, mag ik de pen over dit onderwerp neerleggen, met dringend verzoek aan de collega's ook hunnerzijds over de bij ons nader noodige regelingen een duit in 't zakje te willen werpen.

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

PRIJSVRAGEN

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

Beantwoording der Vragen.

1e Prijsvraag.

Vraag 1. Is het gebouw een hoekhuis?
Antwoord. Neen het is aan beide zijden bebouwd gedacht met inachtneming der bepaalde achtergevelrooilijnen.
Vraag 2. Welke teekeningen worden verlangd?
Antwoord. Zie programma.

Vraag 3. Is prijsberekening noodig?
Antwoord. Neen.
Vraag 4. Welke is het peil van den hoogsten waterstand?
Antwoord. Behoeft geen rekening mede gehouden te worden.
Vraag 5. Is de deelnemer vrij in het kiezen der bouwmaterialen?
Antwoord. Ja.

3e Prijsvraag.

Vraag 6. Aan welke afmetingen is de ontwerper gehouden?
Antwoord. Zie bijlage programma.
Vraag 7. Grenst het raam aan een verkeersweg?
Antwoord. Neen. Aan een speelplaats.

Voor de Jury:
P. G. BUSKENS.

PROV. GELDERSCHE ARCHEOLOGISCHE COMMISSIE.

Het jaarverslag der provinciale Geldersche Archeologische Commissie over 1918 deelt o. m. mede, dat door het plan den dijk bij Dodewaard te verzwaren een deel der kerk aldaar, die boven op den Waaldijk staat, zou moeten opgeruimd worden. Van die kerk wordt reeds in 1315 melding gemaakt en de commissie acht het niet onwaarschijnlijk, dat de toren is opgetrokken uit overblijfselen van een Romeinsch gebouw dat daar vroeger stond. Ter plaatse van de kerk werden veel Romeinsche oudheden gevonden, waaronder het grafteeken van M. Traianus Iuccumattius, Gaisionis filius, dat zich sedert 1863 in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden bevindt.
De pogingen om de oude R. K. kerk te Ewijk met haar sterk hellenden Romaanschen toren (pl.m. 1200) te behouden zijn afgestuit op de geringe medewerking van het R. K. kerkbestuur. Den 7en Maart 1307 wordt reeds gesproken over een altaar in deze kerk, waaraan Johan van Appeltern, heer van Ewijk, verklaart jaarlijks schuldig te zijn 10 pond kleine denariën.
Harderwijk — zegt de commissie — behoort tot plaatsen in Nederland, waarvan het gemeentebestuur zich kenmerkt door algeheel gemis aan eerbied voor het verleden der voormalige stad."
Niettegenstaande de noodzakelijkheid daartoe niet dwong, stond de raad van Harderwijk een gedeelte van den Hortus botanicus, waarin eenmaal Linnaeus werkte, af aan de woningvereeniging Harderwijk om daar woningen te bouwen.
Bedoeld besluit was niet onderworpen aan de goedkeuring van Ged. Staten, „die overigens geen termen aanwezig achtten ter zake tusschenkomst te verleenen."
Thans is de zaak in handen van het Rijksbureau voor Monumentenzorg en bestaat er gegronde hoop, dat het raadsbesluit vernietigd wordt.
Voor het onderhoud van de overblijfselen van de kapel van St. Walricus te Over-Asselt gaf de commissie f 200.
Mededeeling werd gedaan aan den betrokken minister van de plannen van den kerkeraad te Rumpt om de kerk (pl.m. 1400) „op te knappen".
Over den verwaarloosden toestand, waarin de ruïne verkeert van de Vragender kapel, gewijd aan den H. Johannes en dagteekenend vermoedelijk uit de 13e eeuw, zijn de onderhandelingen nog hangende. Een gesneden groep uit de 16e eeuw, vermoedelijk afkomstig uit deze kapel, is in het bezit van de tegenwoordige R.-K. kerk te Vragender.
Stappen zijn gedaan om de rijkssubsidie voor de restauratie der Ned. Herv. Kerk te Doesburg verhoogd te krijgen.
De verruiming der Ned. Herv. kerk te Ede, gebouwd midden der 15e eeuw en in 1636 door brand geteisterd, zal geschieden volgens het voorstel van het Bureau voor Monumentenzorg, welks tusschenkomst de Archeologische commissie had ingeroepen.

NATIONALE WONINGRAAD.

Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting.

Hoewel reeds in den winter 1913—1914 het denkbeeld ontstond van de oprichting van een centraal lichaam dat zich de belangen der volkshuisvesting zou aantrekken en middelpunt zou worden voor hen, die daarin belangstellen, had de definitieve oprichting en de behandeling der statuten eerst plaats op 12 Februari te Amsterdam in een vergadering, welke zich aansloot aan het door den Nationalen Woningraad gehouden Woningcongres. De statuten werden op de ledenvergadering van 25 Juni d.a.v. definitief vastgesteld. Het aantal leden wordt thans opgegeven als 361; dit moet blijkens de toegevoegde ledenlijst zijn 261.
In hoofdzaak is in het afgeloopen jaar voorbereidend werk verricht. Het was een groote teleurstelling dat het op de begrooting gebrachte Rijkssubsidie van *f* 15.000 werd teruggenomen. Er is een Commissie werkzaam die rapport zal hebben uit te brengen over de regeling der bebouwing, thans behandeld in par. 6 der Woningwet.
Het rapport der Commissie ter bestudeering van het vraagstuk der normalisatie zal eerstdaags verschijnen.
Als bijlage is toegevoegd het adres gericht aan de Tweede Kamer inzake de Woningnoodwet, waardoor het ontwerp gewijzigd werd.

DE VERANDA.

(BESPIEGELING VAN EEN LEEK).

Het huis is voor den mensch zijn bescherming, de plaats waarin hij zich terugtrekt als hij moe is, d.w.z. als zijn kracht hem na een dag- of levenstaak heeft verlaten, als hij dus krachteloos is, ontdaan van zijn wapen tegen de buitenwereld, tegen alles wat

hij niet zelf is. In het verschijnsel „huis" wordt ons onmiddellijk de tegenstelling openbaar van het Zelf in zijn angst voor het Niet-Zelf.
De mensch, het zelf, 's morgens uitgerust, en gewapend met nieuwe kracht, lichamelijke en psychische, trekt uit, verlaat de bescherming van zijn huis en gaat in de buitenwereld datgene veroveren, wat hem op de eene of andere manier in kracht zal doen groeien, hemzelf in 't heden of hemzelf in de toekomst zijn kinderen. In den oermensch is dit in al zijn naakte ongecompliceerdheid te vinden: 's morgens uittrekken, iets anders overwinnen en 's avonds den buit naar het hol sleepen, 's avonds als de moeheid natuurlijk den angst voor de buitenwereld doet ontstaan of groeien, moeheid die op slaap uitloopt en het schepsel weerloos maakt. In alle meer gecompliceerde, d.i. meer gecultiveerde vormen van maatschappelijke verhoudingen, blijft dit proces onmiskenbaar aanwezig en in wezen hetzelfde. Het huis is per sé de plaats waarin de mensch bescherming zoekt, en ook uit dit oogpunt beschouwd blijken de muren en het dak de twee typische elementen van het huis, omdat ze de Afwering en de Bescherming uitbeelden.
De oervorm van het huis is het hol dat een en al dak en muur is, waar dak en muren één zijn en nog niet onderscheiden. Later onderscheidt zich in de tentvormige woning de vloer van het overige, en weer later onderscheidt deze nog steeds aanvankelijke bescherming zich in zijn twee samenstellingen: dak en muur, en hebben we eigenlijk pas het huis.
Op hooger trap neemt het huis een nieuw element op en wel het venster. En let nu op hoe het venster juist dàt doet wat het huis zelf eigenlijk in aanleg uit al zijn macht poogt tegen te gaan: Het venster laat de buitenwereld binnen komen! Een beschaafd mensch vindt zelfs een huis zonder venster geen huis maar een hok, weet er zichzelve boven verheven, zooals hijzelf verheven is boven de nauwelijks menschelijke aanvankelijkheid die huist in hokken."
Het gaat met het begrip „huis" als met alle begrippen. In den oervorm is het nog niet wat het in wezen is, en als in werkelijkheid het begrip louter en alleen zichzelf uitbeeldt, is het in al zijn onvolkomenheid toch eigenlijk ook nog niet dát wat het behoort te zijn. Slechts dàn wanneer het zichzelve beperkt en zich vereenigt met zijn tegengestelde, wordt het pas eigenlijk waarlijk . . . zich zelve.
En nu is een raam dus een bewijs van vertrouwen in de buitenwereld, want als we uitsluitend angstig waren (of zijn), was (of is) er geen raam. En alleen een tot op zekere hoogte sterk wezen kan bewijzen van vertrouwen geven, kan zich als 't ware die luxe permitteeren.
Door onze meerdere cultuur kunnen we ons de weelde veroorloven hier en daar in onze woning in plaats van dikke muren een uiterst dun, doorschijnend schijfje toe te laten, zóó fragiel dat een kind het stukslaat. Onze gordijnen etc. temperen naar onzen wil het te veel aan licht, onze kachels etc. beschermen ons tegen de meerdere koude die het venster inlaat, en wat het binnendringen van andere wezens betreft, daartegen heeft onze cultuur een politie-corps gecultiveerd. En mocht dat ons in onzen angst niet voldoende schijnen of mocht dat werkelijk niet voldoende blijken te zijn, dan maken we tralies voor 't raam, of als 't gevaar van de buitenwereld toeneemt, en 's nachts — als de rede-looze oermensch in ons bang is ook zonder menschelijke reden — dan maken we van 't venster weer een soort muur door luiken er tegen te doen. In koude klimaten is de mensch gedwongen om bang te zijn en te blijven voor de buitenwereld en zullen we aan het huis ook in 't algemeen minder, kleinere en soliedere ramen vinden, minder bewijzen van vertrouwen. Ook in die klimaten waar de hitte een hinder of gevaar is.
Behalve tegen de vijandige atmosferische en dierlijke invloeden, beschermt het huis ons in de gecultiveerde maatschappij tegen den mede-mensch, die dan wel o! satansche Satyre! — tot onzen grootsten vijand geworden is. Beschermt het gordijn tegen de zon, het luik tegen koude, baldadigheid en andermans hebzucht, het horretje beschermt ons fijn tegen nieuwsgierigheid. Ook maken we onze ramen hoog boven den grond, onze stoep hoog, alles in angstig zoeken naar bescherming die we in de overvolte van de stad en in de benepenheid van de dorpsstraat zoo noodig hebben.
Maar anders wordt het — o! verrukkelijke opluchting en verruiming! — als we buiten komen, echt buiten.
Daar kunnen we vooral als de atmosfeer niet vijandig is, dus 's zomers, steeds meer blijken van vertrouwen geven aan de buitenwereld. Bevrijd van al de gevaren der overbevolktheid, maken we steeds meer ramen, steeds grooter ramen, maken we meer deuren, maken we ramen van onze deuren en deuren van onze ramen, maken we van heele muren ramen en maken ten slotte ramen zonder glas. Steeds meer vertrouwen, steeds minder angstig in-zichzelf gekeerd zijn, culmineerend in serres en veranda's.
Vele oostersche huizen brengen met oostersche schelheid de tegenstelling aan het licht tusschen huis dat nog hok is en tegelijk huis dat zóó verheerlijkt en verheven is, dat het geen huis meer is, omdat alle bescherming verre te zoeken is. Ik bedoel de Oostersche huizen met platte bewoonbare daken, waarop de Oosterling 's nachts leeft als 't gevaar van de zon weg is, terwijl hij van zijn eigenlijk huis een bijna raamloos kelderachtig hok tracht te maken, waarin hij overdag zich zoo goed mogelijk levend houdt. Ons noordelijk balcon is een stumperige reproductie van het oostersche platte dak, die zijn reden van bestaan in hoofdzaak puttend uit zijn nuttigheid, wat betreft bedden-laten-luchten etc., want in ons klimaat kan de mensch zelf toch hoogst zelden met plezier op een balcon verblijven.

Wordt vervolgd.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN EN DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

Comm. van Red.: Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN, Ir. D. F. SLOTHOUWER en . . . . . .
Redacteur: J. P. MIERAS . . . . . .
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: . . . .
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage . . . . . .

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. . . . . .

40STE JAARGANG. = 26 JULI 1919. = No. 30.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De Vijzelstraatbebouwing te Amsterdam, door J. P. M. — Rapport der Jury voor de prijsvraag door de Maatschappij „De Volharding", onder leiding der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven voor een bebouwingsplan van het perceel hoek Coolsingel en Kruiskade te Rotterdam. — De Veranda, door H. S. E. van Rood-Burgers. (Vervolg en slot van pag. 174). — Prijsvragen. — Ontvangen Boeken en tijdschriften.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Redactie van het Bouwkundig Weekblad.
De Redactie bericht hierbij dat de heer J. P. Mieras weer in functie is getreden en het redacteurschap van den waarnemenden Redacteur heeft overgenomen. Alle stukken voor het Officieele en Redactioneele gedeelte zijn dus weer te adresseeren aan het Bureau van Redactie, Marnixstraat 402, te Amsterdam.
De Redactie is overtuigd uit naam van alle leden van den B. N. A. te spreken, wanneer zij hierbij den heer Joh. D. Looyen bijzonderen dank betuigt voor de groote moeite die hij zich getroost heeft, door zich te belasten met de redactiewerkzaamheden, en voor de uitstekende wijze waarop hij zich van zijn taak als waarnemend Redacteur heeft gekweten.
De Redactie stelt het op hoogen prijs den Heer Looyen als Commissielid in haar midden te behouden, waardoor zijn direct contact met het Bouwkundig Weekblad kan blijven bestendigd.

Nieuwe leden van den B. N. A.
De volgende architecten zijn als lid van den B. N. A. aangenomen:
Wouter Hamdorff, architect te Laren (N.-H.) Torenlaan; Yvo D. Haverman, architect te Assen, Oosterhoutstraat en Ir. H. Thunnissen, Bouwkundig Ingenieur, Architect te 's-Gravenhage, Carel van Bylandtlaan 6.

Bestuursvergadering.
Het Bestuur van den B. N. A. vergadert a.s. Dinsdag 29 Juli, in het gebouw van den B. N. A.

Moderne Tooneeltechniek.
Poutsma geeft in „Het Tooneel" het derde stuk van zijn belangwekkende beschouwingen over moderne tooneeltechniek. Vier afbeeldingen zijn erbij, o.a. twee voor Wedekind's Lente. Hierover schrijft de heer Poutsma:
„Als voorbeeld van practische tooneeltechniek kan m.i. dienen de constructie van de decors voor „Lente" (Fruhlingserwachen) in het afgeloopen seizoen vertoond door het „Hofstadtooneel" onder leiding van zijn Directeur-Regisseur Cor van der Lugt Melsert.
Door gemeenschappelijk overleg tusschen den Regisseur, zijn broeder M. A. van der Lugt Melsert (mijn medewerker), en ondergeteekende kwam deze inrichting tot stand met het gewenscht resultaat n.l. de uitvoering in korten tijd in de 16 tafereelen te kunnen geven, ook op tooneelen van kleine afmetingen en met slechts zeer beperkte mechanische inrichting. Hiervoor was het noodig ook met de bezwaren van het transporteeren te rekenen en het materieel dus tot het zoo beknopt mogelijke te beperken.
Als grondslag werd een vast plan gebouwd met kleppende wanden, zoodanig ingericht, dat deze wanden in verschillenden stand en met wisseling van deuren, vensters en meubelen, zeer vlug een ander tooneelbeeld konden geven.
Voor alle kamers dienden, zoowel als voor Straat, Gymnasium, Tuin, Hooizolder steeds deze wanden met aanvulling en verplaatsing van fragmenten.
Voor de andere décors, Bosch-Park-Landschap, de twee Kerkhoven, dienden steeds dezelfde coulissen, dezelfde twee achterdoeken en dezelfde twee stellen friezen.
Door plaatsing van losse stammen, bloeiende en verdorde struiken en vooral ook door het toepassen van tinten, gevoelig voor het opnemen van verschillend gekleurd licht, werden de zoozeer verschillende effecten: lente, zomer, herfst, zonneschijn, regendag, en maanlicht vrijwel benaderd, althans op de tooneelen waar de verlichtingsinstallatie niet al te gebrekkig was. Heeft dit systeem dus verdienste als practisch reismateriaal voor 'n speciaal tooneelwerk, iets anders is het in de provincie op de kleinere tooneelen eene permanente inrichting te bezitten waarin het gewone salon-répertoire kan worden gegeven."
„. . . . De verlichting — zoo betoogt Poutsma elders, is bij het streven naar stemming in het tooneelbeeld van zeer groot belang. Gelukkig is sedert de invoering, verbetering en uitbreiding van de electrische lichtinstallatie, aan de goed ingerichte groote tooneelen elk effect vrijwel bereikbaar; doch vele theaters hier te lande zijn ook in dit opzicht nog slecht

bedeeld en zonder goed begrip ingericht. In Amsterdam b.v. bestaat nog een schouwburg waar op een der plans alle bovenlicht ontbreekt!
Andere schouwburgen, vooral in de provincie, bezitten geene inrichting voor kleurwisseling.
Voldoende weerstandsinrichtingen bestaan slechts aan een vijftal schouwburgen in 't geheele land. Er is hier dus nog dankbaar terrein voor den ingenieur, die volgens practisch systeem tooneelverlichtings-installatie wil construeeren. Ook hij zal hierbij bevoegde tooneel-technici hebben te raadplegen.
Welke zijn nu de eischen, aan de verlichting te stellen? Het groot tooneel behoort te beschikken over:
1e. Op elk plan een lange beweegbare hers met drie of vier leidingen voor wit, rood, blauw, geel, (daar blauw en geel niet gelijktijdig behoeven te dienen, kan men voor de beide kleuren een omschakelaar aanbrengen, (de linker- en rechterhelft op afzonderlijke leidingen).
2e. Op elk plan links en rechts z.g. coulissenlichten of portants; voor tooneelen zonder coulissenwagens (dus de modern ingerichte) deze inrichting te vervangen door staande reflecteurs, alle in vier kleuren en voorzien van talrijke aansluitingen in den tooneelvloer.
3e. Een vast voetlicht, links en rechts afzonderlijk te bedienen, acht losse voetlichten, voor panoramabelichting, alle in vier kleuren.
4e. Op elk plan inrichting voor bliksemlicht en aansluitingen voor schijnwerpers en effectbelichting. (Reflecteurs: sterkte $^1/_2$ watt en $^1/_4$ watt lampen met kleurschijven) 200 tot 4000 kaarsen sterk.
5e. Eenige hangende verplaatsbare schijnwerpers met kabels, en kleurschijven.
6e. Apparaten voor projectie van drijvende wolken, waterbeweging, zon, maan, regen, onweer, lichtbeelden, enz.
7e. Waarnemingsinstallatie met regulateurs en weerstanden, waarop het geheel is aangesloten en van waaruit de bediening wordt beheerd, zoowel van de verlichting der zaal als die van het tooneel, zóó geplaatst dat het tooneel goed te overzien is.
Voor eene tooneelinrichting met koepelhorizon is de hieromschreven installatie op het vóórgedeelte van het tooneel eveneens noodig ten dienste der verlichting van de interieurs en kleinere décors.
Voor de groote décors dient een hangend beweegbaar platvorm in halve-cirkelvorm, met installatie van sterke lampen hoog in de tooneelkap aangebracht.
Naar alle zijden wordt de tooneelruimte van hieruit verlicht; de installatie is zoodanig ingericht, dat het geheel in talrijke kleine groepen is onderverdeeld, waardoor het bezwaar van belangrijke storingen vrijwel wordt ondervangen."

Herstel der kathedraal van Reims.

De „Temps" verneemt uit Londen, dat men bezig is een fonds te vormen tot herstel van de kathedraal te Reims, bedoeld als huldiging der gesneuvelden. Men schat de kosten dezer restauratie op minstens een millioen pond sterling.

Ingenieurscongres te Batavia.

Naar uit de „Mededeelingen" uitgegeven door het Uitvoerend Comité blijkt, is wegens de moeilijkheden en vertragingen, ontstaan door ongeregelde postverbindingen, censuur enz. het Algemeen Ingenieurs Congres, dat in September te Batavia gehouden worden zou, tot Mei 1920 verdaagd. In Indische ingenieurskringen is de belangstelling groot gebleken; men stelt echter prijs op medewerking ook van elders en heeft in verband daarmede de oproepingen herhaald en den termijn van voorbereiding verlengd.
Het congres wordt gehouden te Batavia gedurende zes achtereenvolgende dagen. Vereenigingen, vennootschappen en physieke personen kunnen er aan deelnemen. Er wordt vergaderd in zes secties, de eerste verdeeld in drie onderafdeelingen, t.w. havens, spoorwegen, telegrafie en telefonie; de tweede behandelt irrigatie en assaineering; de derde wegen en bruggen, burgerlijke en militaire bouwwerken en stedenbouw; de vierde energieproductie en industrie; de vijfde mijnbouw en geologie; de zesde diverse onderwerpen. Congrestalen zijn Nederlandsch en Engelsch.
Na afloop van de congresweek zal een tocht door geheel Java worden gemaakt, waarbij de congresdeelnemers in de gelegenheid zullen zijn eenige belangrijke werken in oogenschouw te nemen en tevens kennis te maken met die streken, welke voor hen van beteekenis kunnen worden geacht.
Het secretariaat der uitvoerende commissie is gevestigd Molenvliet-Oost 3, te Weltevreden.

Personalia.

Door den Gemeenteraad te Tilburg werd benoemd tot Directeur van den nieuwen Woningdienst, de Heer J. D. Meysing, Onder-Directeur van Gemeentewerken te 's Hertogenbosch.

M. T. S. te Haarlem.

Aan de Middelbare Technische School te Haarlem, voor Bouwkunde, Waterbouwkunde, Werktuigbouwkunde, Electrotechniek en Scheepsbouwkunde is met ingang van 1 Sept. e.k. benoemd tot Leeraar in de Bouwkunde, de Heer J. C. Slagter, leeraar M. O. M d en M e, thans technisch ambtenaar 1e klasse aan de Gemeentewerken te Arnhem en Directeur der B.A.S. te Rheden.

Tentoonstelling-Woningbouw.

De vereeniging „Haagsche Kunstkring" zal in de Maand September a. s. in de zalen Lange Houtstraat 7, den Haag, een keuze-tentoonstelling houden van plannen en foto's van woningen en bouwwerken, tot stand gekomen met rijkssteun.
In hoofdzaak wordt hiermede bedoeld een overzicht te geven van de vorderingen op aesthetisch gebied bij dit onderwerp.
De organisatie van deze tentoonstelling berust bij het bestuur van de afdeeling „Bouwkunst en Kunstnijverheid" van genoemde vereeniging bestaande uit de heeren; W. van Boven, Jan Wils, W. Verschoor, V. Huszar, en J. C. Altorf.
Waar op het oogenblik de bouwkunstige wereld voor een groot deel staat in het teeken van den woningbouw, zal deze tentoonstelling zeker een goede gelegenheid bieden om na te gaan wat er in de laatste jaren tot stand gekomen is.

Namen van straten te Amsterdam.

B. en W. hebben een voorstel ingediend tot het geven van namen aan verschillende nieuwe straten.
Het kanaal in den Buiksloter- en Nieuwendammerham, tot dusver bekend als hoofdkanaal, zal, indien de raad zich met het voorstel van B. en W. vereenigt, voortaan heeten Jan van Hasseltkanaal, naar den oud-directeur van publieke werken Jan van Hasselt (1850—1916).
Een plein en een straat aan de overzijde van het IJ zullen onderscheidenlijk heeten Van der Pekplein, van der Pekstraat, naar den architect Jan Ernst van der Pek (1865—1919).
In de uitbreiding Zuid komen o. a. de Jozef Israëlskade, de Van Hilligaertstraat, naar den schilder van dien naam (1595—1640), de Pijnackerstraat, naar den schilder Adam Pijnacker (1622—1673), de Reynier Vinkeleskade, naar den schilder (1741—1816) en het August Allebéplein, dat ontworpen is voor de nieuw te bouwen academie voor de beeldende kunsten.

De Pastorie te Schelluinen.

Na het bezoek van een rijkscommissie, bestaande uit de heeren Dr. Berlage, Dr. J. Kalf en Prof. K. Sluyterman, heeft het kerkbestuur der Ned. Herv. Gemeente besloten, aan te vangen met de restauratie van de pastorie te Schelluinen.
Op de Rijksbegrooting van 1919 zijn hiervoor reeds gelden uitgetrokken. Genoemde commissie vond het gebouw, gesticht in 1595 in renaissance-stijl, van groote architectonische waarde.
Voor een afbeelding van dit bouwwerk verwijzen wij naar het Bouwkundig Weekblad Jaargang 1917, pag. 293.

DE VIJZELSTRAATBEBOUWING TE AMSTERDAM.

De Gemeenteraad van Amsterdam is in zijn vergadering van 17 Juli, naar aanleiding van een voorstel van B. en W., strekkende tot het verleenen van eervol ontslag aan den architect K. P. C. de Bazel, als adviseur voor de Vijzelstraatbebouwing, teruggekomen op zijn besluit van 28 Mei, waarbij hij het advies van den heer De Bazel, tot overbouwing van het verhoogde voetpad aan de westzijde van de Vijzelstraat, tusschen Singel en Heerengracht, verwierp. Na een vrij langdurig debat werd eerst met algemeene stemmen eene motie aangenomen van Prof. Fabius, luidende: „De Raad het op hoogen prijs stellende den heer De Bazel als adviseur te behouden, noodigt B. en W. uit zich met den heer De Bazel in verbinding te stellen."
En hoewel werd aangedrongen het voorloopig bij deze aangenomen motie te laten en af te wachten welk resultaat de nieuwe onderhandelingen van B. en W. met den heer De Bazel zouden opleveren, handhaafde de heer Gulden zijn motie, waarin het ontslag van den heer De Bazel werd aangehouden en B. en W. werden uitgenoodigd in een volgende raadsvergadering met het oude voorstel inzake de Vijzelstraatbebouwing terug te komen.
Deze motie werd aangenomen met 13 tegen 12 stemmen.
Hiermede is de raad teruggekomen op zijn onvoorzichtig genomen besluit van 28 Mei, wel bekend.
Dit besluit ontlokte veel geschrijf, dat heel duidelijk het gevoel der, voor dat besluit verantwoordelijke vroede mannen, kenschetste. Het kraaien van den haan was hier, als zoo vaak, het sein tot het verzinnen van allerlei verontschuldigingen, uitvluchten en vergoelijkingen.
Dit kwam ook teekenend naar voren in de jongste raadszitting, waarbij het College van B. en W. en de Raad elkaar de schuld van de onaangename impasse voor de voeten wierpen.
De invloed van de aan den Raad bekend gemaakte motie van de ledenvergadering van den B.N.A. van 14 Juni, op het raadsbesluit, laat zich niet nauwkeurig nagaan.
Aanvankelijk bleek de Raad er niet ongevoelig voor, maar de heer Loopuit wist met een kleine toelichting het effect voor de motie vrijwel te neutraliseeren; of zij de stemming toch nog heeft kunnen beïnfluenceeren, blijft een open vraag.
Meer dan de motie heeft het adres van 21 Juli l.l. van het Bestuur van den B.N.A. zijn invloed gehad op de aanneming van het voorstel Gulden. Het door dit adres versterkte bewustzijn van den Raad, dat het door zijn besluit van 28 Mei de loffelijke bedoelingen van eertijds omtrent een schoone bebouwing der Vijzelstraat voorgoed had tenietgedaan, heeft krachtig bijgedragen op dat besluit weer terug te komen en de bittere pil te slikken. En al is het slechts met één enkele stem meerderheid dat deze beslissing werd genomen, toch dient den Raad er hulde voor te worden gebracht. Hij toont, dat de schoonheid der stad hem ter harte gaat, en deze uiting van een openbaar college is van niet te onderschatten belang voor de toekomstige ontwikkeling van de bouwkunst in 't algemeen.
Hoe de gebeurtenissen zich verder zullen afwikkelen, deze zaak heeft voldoende geleerd, dat het beter is daaromtrent geen voorspellingen te doen. De gelegenheid tot een minnelijke schikking is geboden en daarmede is de kans er weer, dat de bebouwing van de Vijzelstraat niet zal worden overgeleverd aan anarchie, doch zal worden voltrokken onder ééne vaste leiding.

En thans heeft iedereen weer zijn kluifje.
Amsterdam zijn Vijzelstraat-„kwestie".
De rechtskundige de vraag, wie bij advies aan den Raad verantwoordelijk is.
De democraat het alternatief: op aesthetisch gebied persoonlijk of niet persoonlijk.
En ten slotte de architecten Vijzelstraat-Westzijde tusschen Singel en Heerengracht hun arcadebouw, waarvoor hun ter oriëntatie de kennisname van de inzichten der Heeren Henri Polak en R. P. J. Tutein Nolthenius ten zeerste zij aanbevolen! J. P. M.

RAPPORT DER JURY VOOR DE PRIJSVRAAG DOOR DE MAATSCHAPPIJ „DE VOLHARDING", ONDER LEIDING DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN VOOR EEN BEBOUWINGSPLAN VAN HET PERCEEL HOEK COOLSINGEL EN KRUISKADE TE ROTTERDAM.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Op den vastgestelden tijd waren te zamen 81 antwoorden ingekomen en wel 29 voor een Bankgebouw, 19 voor een Winkel- en magazijngebouw en 33 voor een Hotel Café-Restaurant.
Niet enkel uit het belangrijk aantal inzendingen, doch meer nog uit het gemiddeld gehalte van het ingezonden werk, meent de jury tot de conclusie te mogen komen, dat de prijsvraag als geslaagd is te beschouwen.
Weliswaar zijn er, zooals gebruikelijk is, bij elk der categorieën van antwoorden, een aantal welker ontwerpers niet tegen de taak, die zij stelden, bleken opgewassen te zijn, doch daartegenover staan een groot aantal inzendingen, die getuigen van fantasie, conceptievermogen en uitbeeldingstalent der ontwerpers, en van een prijzenswaardigen ijver om het een met het andere tot uiting te brengen, daar waar hun daartoe de gelegenheid wordt geboden.
De jury meent hierin weder een bewijs te mogen zien, dat het prijsvraagstelsel, dat die gelegenheid zoo ongezocht schept, door velen wordt gewaardeerd en als krachtig middel tot vorming en ontwikkeling van

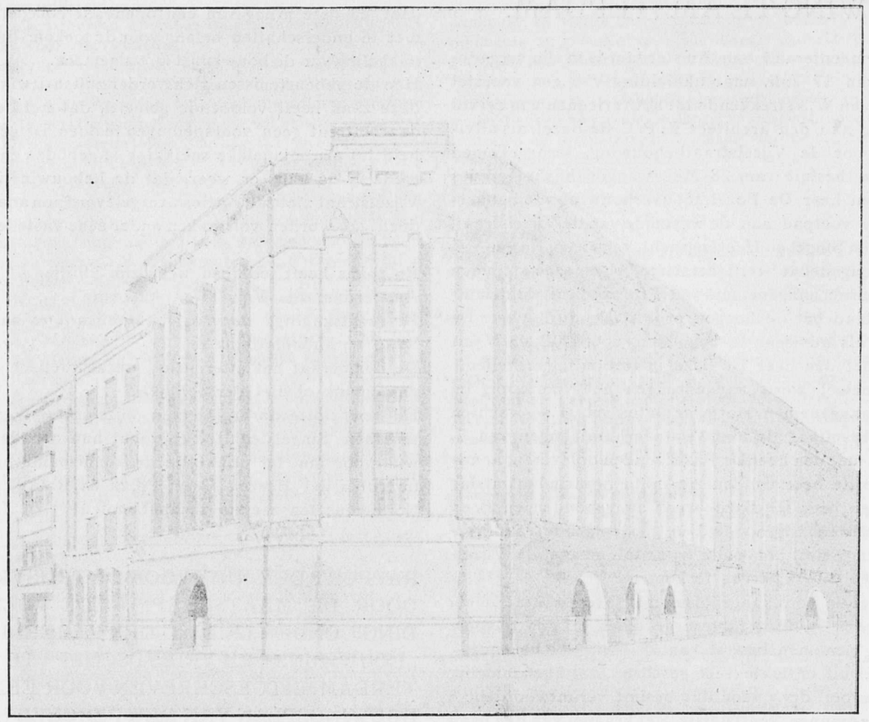

Bankgebouw.
Motto: „Sigismund".

Perspectief.
1e prijs: zilveren medaille en *f* 500.—.

J. M. v. Hardeveld en Jan Pauw,
Architecten, Amsterdam.

het architectonisch kunnen mag worden beschouwd. Het eigenaardig karakter dezer prijsvraag, waarvan het programma in de eerste plaats den nadruk legt op het verkrijgen van een ontwerp dat, onafhankelijk van den aard en een eventueele rentabiliteit van het gebouw, de mogelijkheid van een in architectisch opzicht belangrijk en het stadsbeeld ten goede komend bouwwerk beoogt, bracht vanzelve mede, dat de aandacht, die door de ontwerpers aan den plattegrond werd gewijd, zeer ongelijk was, zoodat er in de ontwerpen niet altijd overeenstemming tusschen deze en de uiterlijke verwerkelijking daarvan in de architectonische uitbeelding valt op te merken.

Dit stelde de Jury voor de vraag, aan welk element in eenig ontwerp bij de beoordeeling het meeste gewicht moest worden toegekend en zij meende, zonder de waarde van den plattegrond te miskennen, de ontwerpen bij deze prijsvraag toch in de eerste plaats naar hun waarde als architectonische uitbeelding te moeten schatten. Zij vond voor die opvatting steun in het programma, dat omtrent de indeeling en inrichting van de gevraagde gebouwen geen eischen stelt en de oplossing van dit punt, tot aan een mogelijk later te ondernemen uitvoering verschuift, waardoor ook de grondslag voor een juiste vergelijking der ontwerpen te dien aanzien vrijwel ontbreekt.

In 't algemeen blijkt wel uit de ontwerpen hoe moeilijk een goede oplossing van een hoek, en in 't bijzonder van een scherpen hoek als in het onderhavige geval de beide gevels maken, is. Zoowel in plattegrond als in opstand ligt hier een der zwakke punten van de meeste ontwerpen, en de pogingen om juist in den hoek het zwaartepunt van de gevelcompositie te zoeken, kunnen niet als de meest geslaagde worden beschouwd. Wat de vormgeving aangaat zijn er, de bij een prijsvraag blijkbaar onvermijdelijke gruwelcomposities ter zijde gelaten, ontwerpen van zeer uiteenloopenden aard van de meest geestelooze imitatie van vroegere en moderne stijlvormen, tot de meest gewaagde en hypermoderne fantasterijen, doch daartusschen een reeks van ontwerpen, waarbij een zeer te waardeeren zoeken naar een nieuwe vormenspraak, tot alleszins aannemelijke en van vindingrijken kunstzin getuigende oplossingen leidde en hoewel bij de

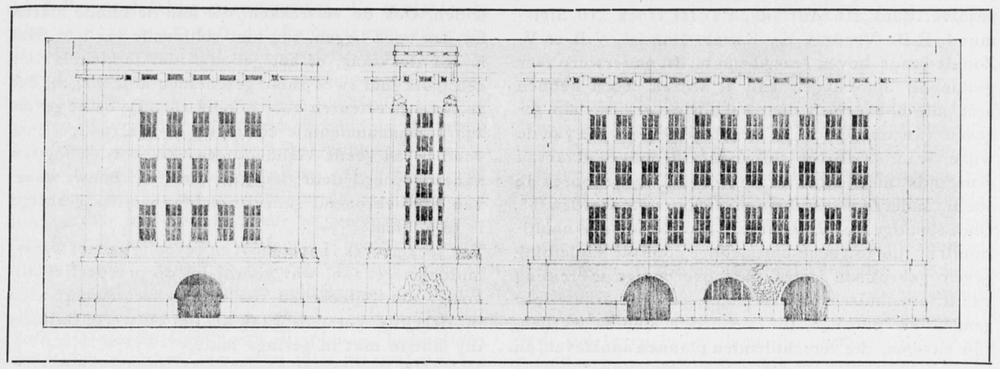

Gevel Coolsingel.

Bankgebouw.
Motto: „Sigismund".

1e prijs.

Gevel Kruiskade.

J. M. v. Hardeveld en Jan Pauw,
Architecten, Amsterdam.

Jury spoedig vaststond, dat er alleszins reden was om de uitgeloofde prijzen toe te kennen, viel het haar niet gemakkelijk een keuze uit de daarvoor in aanmerking komende ontwerpen te doen en mocht het haar ook niet gelukken in alle gevallen eenstemmigheid te bereiken.

Veel werk maakten een aantal inzenders van het teekenwerk, dat bij sommige ontwerpen op een hoog peil staat en de inzendingen tot aantrekkelijk expositie-materiaal maakt, doch de Jury zou niet durven getuigen, dat bij het vervaardigen der perspectiefteekening niet meermalen de hand is gelicht geworden met den scherpen hoek, dien de beide gevels maken en deze in den plattegrond niet grooter is genomen.

BEOORDEELING. – ONTWERP BANKGEBOUW.

De inzendingen voor dit onderwerp droegen de motto's:

Pax I, Bank I, Zeshoek (geteekend). Bank X, Het streven, Bak- en zandsteen Z, Pax II, Rotterdam je bent goud waard, Safe I, Safe II, Bankproject T, Goudsilo, Bank II, Scherpe Hoek, Safe III, Build on

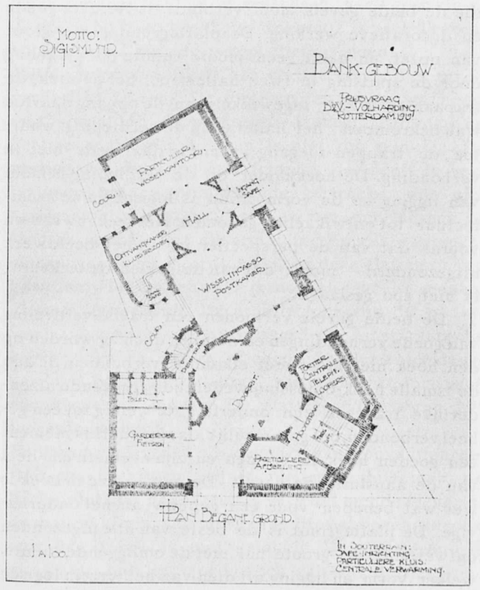

Plan Beg. grond.

Bankgebouw.
Motto: „Sigismund".

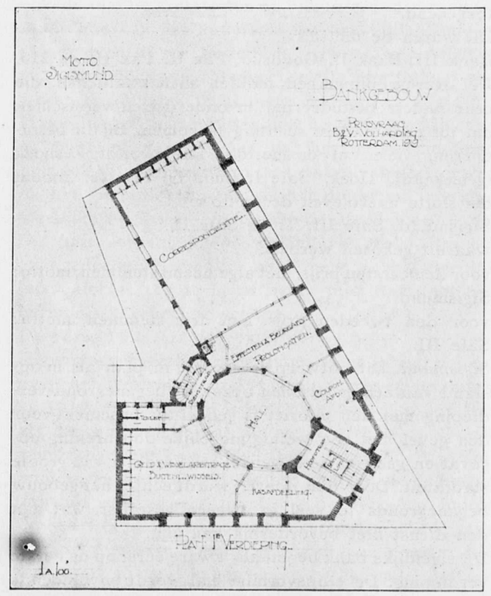

Plan 1e Verdieping.
J. M. v. Hardeveld en Jan Pauw,
Architecten, Amsterdam.

resolve, Bank III, Adriana, Pax III, Hoek, 210, Sigismund, R.B., Vrede C.K., Kwiek, Handel, V.B. en V.
Zooals reeds boven gezegd zijn bij dit onderwerp zeer geslaagde oplossingen aan te wijzen. Toch hebben niet alle ontwerpers zich behoorlijk rekenschap gegeven van den dienst in een bankgebouw, en van de wijze, waarop de verschillende afdeelingen daarvan eenerzijds met elkander in verbinding behooren te staan, anderzijds gescheiden behooren te worden.
Ondoelmatige vorm, ligging of verlichting der hoofdruimten, die tot eene omslachtige contrôle aanleiding geven, gebrek aan centralisatie, overbodige uitbreiding van trappenhuizen en vestibules, ruimte-verlies door gangen en portalen, die vermeden konden worden, zijn euvelen, die verschillenden plannen aankleven, en waarop bij de afzonderlijke beoordeeling zal worden teruggekomen.
Bij de eerste schifting der inzendingen vielen af de ontwerpen, waarbij het ontwerp boven de krachten van de inzenders bleek te gaan, of althans te weinig verdienste bevatte, om voor een bekroning in aanmerking te komen.
Dit waren de motto's:
Bak- en Zandsteen Z, Bank X, Adriana, Pax I, Rotterdam je bent goud waard, C.K., Handel R.B., Het streven, V. B. en V., Scherpe hoek, Kwiek, Bank I en Vrede.
Bij de tweede schifting vielen uit de ontwerpen, welker vervaardigers het onderwerp wel machtig bleken te zijn, doch niet tot eene zoodanige oplossing waren geraakt, dat hun een bekroning zou kunnen worden toegekend.
Dit waren de motto's:
Bank III, Bank II, Goudsilo, Pax II, Pax III en 210.
De overige ontwerpen hadden allen kwaliteiten, die eene nadere bestudeering in onderdeelen vereischten om tot eene nadere schifting te komen. Bij die bestudeering vielen af de motto's: Bankproject, Zeshoek (geteekend), Hoek, Safe I, Build on resolve. Zoodat ten slotte overbleven de motto's:
Sigismund, Safe III, T. en Safe II,
waaruit gekozen werden:
voor den eersten prijs, met algemeene stemmen, motto: Sigismund,
voor den tweeden prijs, met drie stemmen, motto: Safe III.
Sigismund. Dit ontwerp is zoowel in plan als in opstand van een grootschen opzet. De beganegrond-verdieping met den doorrit is geheel als basement voor den gevel met zoo weinig mogelijke doorbreking opgevat en geeft aan het geheel een karakter van groote stabiliteit. Door den doorrit wordt echter het gebouw beganegronds te veel in tweeën gesplitst, wat aan den dienst niet bevorderlijk kan zijn.
De eigenlijke bank begint als 't ware eerst op de eerste verdieping. De ellipsvormige hal wordt onvoldoende verlicht door de trappenhuisramen. Galerijen op de verdiepingen met een bovenlicht zouden hierin kunnen voorzien en tot een mooie ruimte-ontwikkeling kunnen leiden. Ook de vertrekken, die aan de blinde muren bij den hoek liggen, zijn niet voldoende verlicht. Het is ook de vraag, of het gebouw niet te klein is voor een bank met twee zulke gescheiden afdeelingen, dat er twee directeuren voor noodig zijn. De beide gevels zijn van monumentale conceptie en van rustige, eenvoudige en goede verhoudingen. Zij worden logisch aaneengevoegd door den massalen hoekbouw, waarvan het bekronend gedeelte echter minder geslaagd is te achten.
Het teekenwerk is zeer mooi en gevoelig en met weinig middelen gedaan, wat vooral bij de perspectief uitkomt; het bijteekenen der aangrenzende perceelen in dezelfde vormenspraak als het ontwerp, flatteert dit laatste niet in geringe mate.
Safe III. Als geheel een zeer geslaagde compositie, die ten opzichte van den hoek symmetrisch is gehouden en waaraan het overschietende gedeelte van den langeren gevel wel als afzonderlijk deel is behandeld, doch met het overige toch een goed geheel uitmaakt. Eene horizontale strekking is in de gevels overheerschend, waarmede in overeenstemming is de beperkte hoogte van den bouw, die in een kleinere stad beter tot haar recht zou komen, dan aan een grootsteedschen breeden boulevard. Vooral het bovengedeelte van den gevel met zijne groote muurvlakken en fraaie baksteenarchitectuur geeft een groote rust aan den gevel; de kleine raampjes hierin zullen echter het daarachter liggende archief niet voldoende verlichten, doch het aanbrengen van bovenlicht zou dit euvel kunnen verhelpen. De verkanteling der muurvlakken op den hoek, die de beide gevels mooi verbindt, is van zeer goede en decoratieve werking. De plattegrond is niet groot van opzet, en heeft geen mooie ruimte-ontwikkeling door de splitsing in twee hallen voor het publiek; de trapaanleg is zeer ingewikkeld en de opgang daartoe wat bekrompen; het halletje op de verdieping, waartoe de trappen toegang geven, is daarmede niet in verhouding. De hoekkamer op de verdieping is mooi van ligging en de vorm ervan is logisch in de architectuur tot ontwikkeling gekomen. Het teekenwerk en vooral dat van de perspectief is, — het beeldwerk uitgezonderd — mooi; dat van de gekleurde teekening is niet zoo geslaagd.
T. De beide gevels vertoonen een travee-verdeeling van goede verhoudingen en details, doch zij worden op den hoek niet mooi met elkander verbonden; de aan de smalle hoek-oplossing wederzijds grenzende afzonderlijke traveeën zijn onderling te weinig tot een geheel verbonden, om gezamenlijk als afzonderlijk moment een goeden hoek te vormen en zijn evenmin een deel van de aansluitende gevels. De entreé op den hoek is wel wat benepen voor een gebouw als het onderhavige. De plattegrond is de beste van alle ingezonden ontwerpen; de groote hal met de omliggende ruimte, welker vorm en ligging uit dien van het terrein logisch voortspruit, is goed van afmeting en verhouding; ook de trap is goed van vorm en ligging. De cirkelvormige kamer van den Directeur is niet gelukkig en doet een

koepelbouw daarboven verwachten, die er niet is; de plaatsing van de vensters in de kamer is evenmin fraai. Het teekenwerk is vlot en zeer verdienstelijk gedaan.
Safe II. Geeft een goede gevelverdeeling, doch de hoekoplossing is zwak en niet van nuchterheid vrij te pleiten en vertoont gebrek aan verhouding. De entrée ligt goed, doch de hal voor het publiek is veel te groot tegenover de kantoorruimten. De trappen zijn niet van de hal uit te bereiken en de ligging van het kantoor van den directeur beganegronds aan de hal is niet verkieslijk. Ontwerper heeft zich blijkbaar weinig rekenschap gegeven van den dienst in een bankgebouw. Vooral de splitsing op de verdieping is niet logisch.
Safe I. De architectuur van dit plan is, hoewel een weinig droog, toch wel verdienstelijk, de detailleering kan wat rijker zijn; de hoekoplossing is, vooral wat de beëindiging van boven betreft, niet zeer geslaagd. De plattegrond is goed van indeeling en wijst op een goed begrip van den dienst in een bankgebouw bij den ontwerper.
Het teekenwerk is met zorg en een vaste hand uitgevoerd, de uitbreiding van de perspectief met den overkant van de Kruiskade komt aan de teekening niet ten goede.
Hoek. De architectonische ontwikkeling van de vleugels is verdienstelijk, doch de hoek is wat zwaar en verbrokkeld en niet in aansluiting met de gevels. Ook de detailleering laat te wenschen over. De plattegrond is zwak voor compositie en geeft geen ruimte-ontwikkeling; de open plaats midden in het gebouw, waar rondom licht is te verkrijgen, heeft geen zin en de accessoires verbrokkelen de ruimte te veel. Teekenwerk (vooral van de perspectief) is goed.
Build on resolve. Geeft een statige en rustige gevelverdeeling te zien. De toren op den hoek is wat hoog, wat vooral op de perspectief-teekening uitkomt en het bovengedeelte er van is niet zoo gelukkig. De plattegrond is niet overzichtelijk en heeft te veel trappen; hal en verschillende vertrekken zijn niet aangenaam van vorm, het „es irrt der Mensch so lang er strebt", dat als aanhaling op een der teekeningen voorkomt, wordt wel door deze plattegronden bewezen. Het teekenwerk is mooi en gevoelig gedaan.
Zeshoek (geteekend). De architectuur van dit onderwerp is zeer sterk geïnspireerd op Amerikaansche voorbeelden en maakt, ofschoon de elementen daarvan niet bijzonder talentvol zijn verwerkt, toch geen onaangenamen indruk. De plattegrond is zwak, het teekenwerk hard.
Bankproject. Goede, hoewel niet van conventioneele Duitsche invloeden vrij te pleiten architectuur; de hoek-oplossing houdt weinig verband met de vleugels; de bogen hierin vallen er wat uit; het bovengedeelte van den toren is niet gelukkig. De plattegrond is zwak; de hal ligt goed, doch zal wat duister zijn; de trap is ongunstig van vorm en ligging. Het teekenwerk is knap gedaan en maakt het geheel tot een in dit opzicht mooie inzending.

DE VERANDA.

(BESPIEGELING VAN EEN LEEK).

(Vervolg en slot van pag. 174.)

De veranda blijkt tenslotte de uiterste concessie van 't huis als bescherming, ze is het huis dat zichzelve overwonnen heeft in vreugdige overgave aan de buitenwereld. Het huis gaat zich zelve te buiten in zijn veranda en het verheft zich zelve in die vereeniging met zijn tegenstelling tot een heerlijk huis, tot een verheerlijkt huis. Tenslotte heft het huis als zoodanig zich op in al die luchtige galerij-achtige gebouwen en gebouwtjes, die dáár staan waar, of dàn gebruikt worden als de mensch geheel niet meer angstig is voor het leven buiten hem. En eindelijk blijft er van 't veilige huis slechts een dak op palen over, want de zon is juist in die gelukkige omstandigheden toch de eenige, die de menschen niet geheel „aan kunnen", hoewel zij en zij alleen de oorzaak is van onze bevrijding van alle vijandelijke invloeden.
Zoo is dan een stadshuis an-und-für-sich een huis zonder veranda, en alleen steelsgewijze permitteert het zich aan zijn wat veiliger niet-stadskant een serre of veranda, dus daar waar men zich verbeelden kan buiten te zijn. Maar aangezien dat buiten-zijn slechts een zeer ongelukkig en misvormd buiten-zijn is, zijn deze stads-serres en -veranda's ook eigenlijk altijd ongelukken en misvormingen. De architect heeft dunkt me er de grootste moeite mee, en loopt de grootste kans zijn huis te bederven met de door zijn opdrachtgever geëischte serre of veranda. Inderdaad struikelen ook de meeste architecten op hun serres en veranda's. Maar hoe kan het anders, ze moeten „buiten" maken of net doen of er „buiten" is, dáár waar het niet is, en waar de opdrachtgever ook te angstig zou zijn werkelijk „buiten" te hebben.
Maar in het echte buitenhuis heeft de architect *in de eerste plaats* te zorgen, dat hij zijn beschermend huis óók het nobele gebaar laat maken van vertrouwen in het buitenleven. Wel is het dunkt me een zeer moeilijke opgave — en allicht de moeilijkste — om het huis een echt mooie veranda te geven, dus het huis gedeeltelijk te maken tot datgene wat het eigenlijk juist niet is, er tòch, of liever juist daardoor een harmonisch geheel te scheppen.
De veranda is als een huwelijk.
Het huis verheerlijkt zich zelve in en tot het buitenhuis, het overtreft zichzelve in zijn serres en veranda's en galerijen. Maar er is ook niets zoo diep gevallen als een buiten-huis dat als een stadshuis is. O, die rampzaligen van bevoorbeeld ouderwetsch deftige Hollanders en de nieuwen die hen nadoen, die de huizen van hun stadsgracht precies zoo overpoten buiten op een wei of in een bosch! Ze zullen ten gronde gaan aan de verstokte tegenstrijdigheid in hun eigen wil. Maar ook niets is schooner en verheffender dan een werkelijk harmonisch buitenhuis dat in zijn veranda een verheven huwelijk sluit met het buitenleven.
De taak van den architect is verheven, maar daar-

door zijn zijn pijnlijke en onvergeeflijke mislukkingen in dat opzicht ook talrijk als de zandkorrels aan zee. Denk om al die vreeselijke serres en veranda's, die als stakkerige, gedrochtelijke etens- en drinkensbakkies aan een kooi, hangen tegen en aan onze huidige dierbare villatjes en buitenpaleizen!

Ja, de architect kan 't hoogste stijgen en het diepste vallen „in" zijn veranda.

Sommige architecten, gedachtig eraan, dat de ware bevrijding bestaat in beheersching, en die zich nog niet in staat voelen om die moeilijkheid op te lossen, beperken zich in al te lofwaardige zelfbeheersching zelfs zóó ver, dat ze geheel geen veranda en serre willen maken aan hun overigens geheel niet op stadshuizen gelijkende buitenhuizen. Maar dat is toch eigenlijk hun zwakheid, men lost iets niet op door het te vermijden of te onderdrukken, een *volledig* architect — maar dat is dan ook een overwinnaar! — huwt de beschermende egoïstheid van het huis met de vertrouwende zelfovergave aan de natuur.

Ik als leek vind een architect knap als hij een goed stadshuis bouwt, hij kan daarin zelfs werkelijk hoogst geniaal worden, maar ik vind een architect pas een *volledig* architect en zichzelve overtreffend als hij een harmonisch buitenhuis met veranda maakt.

H. S. E. VAN ROOD-BURGERS.

PRIJSVRAGEN

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

Beantwoording der vragen.

1e Prijsvraag.

Vraag 8. Moeten van af den voor- en achtergevel tuinen worden gedacht tot aan de straten?

Antwoord. Met het oog op de vastgestelde achtergevelrooilijnen zijn voortuinen vrijwel uitgesloten. Zie verder programma.

Vraag 9. Mogen in de zij-gevelmuren ramen worden geplaatst?

Antwoord. Neen.

Vraag 10. Moet het bedoelde terras bij de clubkamer ook binnen de aangegeven achtergevelrooilijnen blijven?

Antwoord. Tot 4 Mr. hoogte mag de geheele begane grond bebouwd worden.

Vraag 11. Mag voor het huis een bordes worden aangebracht? Mag dit dan worden benut voor terras bij clubkamer, of moet het terras op tuinzijde zijn gelegen?

Antwoord. Ja! Met inachtneming der achtergevelrooilijnen.

Vraag 12. Is het toegestaan bij bovengenoemde prijsvraag een variant op den platten grond in te zenden?

Antwoord. Ja!

Voor de Jury: P. G. BUSKENS.

ONTVANGEN BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Ir. A. Vosmaer. Praktisch Werktuigkundig Hulpboek, voor Fabrikanten, Ingenieurs, Technici, Chemici, Machinisten. Deel II. Niet metallieke Materialen, Rotterdam. W. L. en J. Brusse.

In de voorrede verklaart de schrijver: „De bedoeling van het boek is leering, waardoor een verbruiker van materiaal in staat wordt gesteld om te oordeelen wat hij hebben wil of welke soort materiaal het meest geschikt zal zijn." En verder: „Opzettelijk is de behandelingsmethode der diverse onderwerpen niet eenvormig, deels niet omdat elk onderwerp zijn eigen eischen heeft, deels niet om het gevaar van eentonigheid te ontloopen; zelfs in den stijl is hier en daar wat afwisseling gebracht."

Met belangstelling namen wij kennis van dit boek, dat ook voor bouwkundigen en architecten nuttig kan zijn. De voor hen meest voorkomende materialen worden in het boek behandeld. Wat het echter voor hen bijzonder lezenswaard maakt, is een uitvoerige uiteenzetting over brandstoffen (pag. 1—80) en een verhandeling over drinkwater (pag. 80—160). Vooral voor architecten, die zich bezighouden met fabrieksbouw zal de behandeling dezer onderwerpen welkom zijn. Uiterlijk is het boek, zooals wij dat van de firma Brusse gewoon zijn.

De Ingenieur. No. 29. 19 Juli 1919.

In dit nummer zijn opgenomen enkele teekeningen en photo's van het nieuwe Raadhuis te Rotterdam met een korte beschrijving door Prof. H. Evers.

The Architectural Revieuw, July 1919.

De Revieuw houdt het midden tusschen de Journal met zijn gedistingeerde, gereserveerde houding, met zijn Readings of the famoust Architects, just as Colcutt, Webb, Belcher, Weissman, Blomfield, etc., en de imponeerende koppen van de Gold Medallists, — en de Building News, die alle werkelijke distinctie mist door de geestesproducten van Probationers, Students, Fellows, Associates, Members, Honorable Members, Medallists en Gold-Medallists (dit zijn enkele soorten van Engelsche architecten) zonder het minst respect door elkander te gooien. Is hiermede het karakter van de Revieuw in horizontalen vorm vastgesteld, over den verticalen vorm kan men nog slechts zeggen, dat hij noch hoogte noch diepte heeft. Deze gesteldheid duidt aan, dat het tijdschrift een indruk van oppervlakkigheid moet geven. Dit blijkt ook uit de keuze van de gepubliceerde nieuwe bouwwerken. Er zijn in Engeland vele nieuwe country-houses, die meer waard zijn in de voortreffelijk uitgevoerde publicatie opgenomen te worden dan de doorgaans afgebeelde.

Walter H. Godfrey beschrijft oude epithaphen, N. Lloyd Earlshall in Schotland, bekend om zijn met wapens en emblemen houten tongewelf in de galerij. Berkeley Wills schrijft over Baalbek, aan de hand van 15 fraaie afbeeldingen.

Waarom missen wij in onze literatuur toch dergelijke publicaties over oude bouwkunst, die toch zoo goed zijn om even op adem te komen en de koorts van aanbidding der moderne Sinten, even „af" laten gaan?

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN, Ir. D. F. SLOTHOUWER en . . . . . .
Redacteur: J. P. MIERAS :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : : :

40STE JAARGANG. = 2 AUG. 1919. = No. 31.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Bouwkundige publicaties, door J. P. M. — Rapport der Jury voor de prijsvraag door de Maatschappij „De Volharding", onder leiding der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, uitgeschreven voor een bebouwingsplan van het perceel hoek Coolsingel en Kruiskade te Rotterdam. — Prijsvragen. — Ingezonden, door P. J. M. en Pauw & Van Hardeveld — Slecht bouwen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering en Excursie.

De eerstvolgende ledenvergadering van den B. N. A. zal gehouden worden te *Arnhem* op Zaterdag *13 September a s.*

Aan deze vergadering zal een excursie verbonden worden, waarbij een bezoek zal worden gebracht aan de voornaamste oude en nieuwe bouwwerken te Arnhem.

Honorariumtabellen.

Tengevolge van de nog steeds stijgende kosten van druk heeft het Bestuur zich genoodzaakt gezien den prijs van de honorariumtabellen te verhoogen.

Bij Bestuursbesluit van 29 Juli 1919 is met ingang van 1 Augustus 1919 de prijs van beide honorariumtabellen als volgt vastgesteld:

Voor leden van den B. N. A. f 0,40 per stuk.
„ niet-leden f 1,25 „ „

Reductie op deze prijzen wordt niet verleend.

W. B. VAN LIEFLAND †.

Op 62-jarigen leeftijd is te Den Haag overleden de heer W. B. van Liefland, architect aldaar, bekend om zijn aandeel, dat hij had, in de totstandkoming van den boulevard te Scheveningen. Hij bouwde o. m. het Oranje-Hotel, het Palace-Hotel, de Galerijen en de Wandelpier. In het openbare leven speelde hij een rol als lid van den Haagschen Gemeenteraad, terwijl hij thans gekozen was tot lid van de Provinciale Staten.

De Woningdienst te Tilburg.

Naar aanleiding van de benoeming van den Directeur van den Woningdienst te Tilburg schrijft men ons:

Door de gemeente Tilburg werd op voorstel van den Directeur van P. W. aldaar een nieuwe diensttak voor den woningbouw ingesteld, welke dienst het geheele vraagstuk der volkshuisvesting van Tilburg voor zijn rekening zou krijgen. Voor deze instelling werd een architect-Directeur opgeroepen, welke niet alleen administratief het bedrijf zou moeten beheeren doch welke functionaris tevens het geheele ontwerp voor stadsuitbreiding en woningbouw, enz. zou hebben te leveren en uit te voeren. De gemeente zou dit doen om spoedig en afdoend het critieke woningvraagstuk op te lossen en er zouden verder aan geen enkele vereeniging meer bouwvoorschotten worden verleend. De oproeping voor een hoofd van dit nieuwe bedrijf geschiedde in Maart j.l. en op de kort daarna verschenen voordracht van B. en W. werd als eerstaanbevolene geplaatst Ph. J. Hamers, arch. B N. A. te Bussum en No. 2 v. Lohuizen, arch. te Den Haag.

Ruim drie maanden daarna was nog het voorstel tot benoeming niet door den raad in behandeling genomen.

Intusschen was aan arch. Ph. J. Hamers elders een belangrijke opdracht gedaan en berichtte hij B. en W. van Tilburg dat hij een eventueele benoeming als directeur-architect niet meer kon aanvaarden.

B. en W. maakte toen een nieuwe voordracht bestaande uit de Heeren v. Lohuizen en J. D. Meysing, welke laatste in de raadszitting van 18 Juli j.l. werd benoemd.

Het diploma van Bouwkundig Teekenaar van den B.N.A.

In het Centraalblad der Bouwbedrijven van 21 Juni 1919 bespreekt G. F. het examen ter verkrijging van bovenvermeld diploma, naar aanleiding van de ongunstige resultaten, ook dit jaar weer bereikt.

Het is niet ondienstig de verschillende bemerkingen over te nemen.

Na op de groote beteekenis van de examens voor de technische kringen te hebben gewezen, schrijft G. T.:

„Het aantal candidaten naar het examen voor Bouwkundig Teekenaar is zoo gering en het aantal geslaagden nog zooveel minder, dat wij meenen zonder bezwaar de waarde van dit examen op zeer weinig te kunnen stellen.

Het resultaat is ieder jaar weer even bedroevend en van de zijde van B.N.A. hooren wij na de droge opmerking: „Het diploma voor Bouwk. Teekenaar kon slechts worden uitgereikt aan een candidaat" niets.

Hoewel het resultaat den vorigen keer zeer onbevredigend is geweest, komt het ons toch gewenscht voor om nogmaals

deze kwestie naar voren te brengen, hierbij hopende op een leerzame discussie met belanghebbenden en ... examinatoren! Het spreekt vanzelf, dat na de uitvoerige beschouwing van toen, schrijver dezes telkens in de gelegenheid kwam de meening over het examen te hooren.

Bij deze gedachtenwisseling kwamen verschillende meeningen naar voren.

1. Men meent, dat het examen de moeite daaraan besteed niet loont, omdat dit examen (wat werkelijk een ernstige voorstudie eischt) in architectenkringen niet wordt gewaardeerd. Men meent, dat waar het opvallend is hoezeer het examen B.O. wordt gewaardeerd, het van B. T. feitelijk nooit wordt gevraagd. Gezien de vele moeite hieraan verbonden, doet men liever het examen voor de middelbare akte *Md*, omdat dit vooral voor avondonderwijs beduidende voordeelen biedt.

2. Een ander vindt, gezien de weinige geslaagden, het examen te moeilijk en te onbepaald, en hoewel de groote waarde erkennende, is deelname hem te riskant.

3. Een derde meening komt naar voren in een radicaal gesteld schrijven waarin niet meer of minder wordt gezegd: „Denkt u, dat ik meedoe aan dit examen? Het is monnikenwerk. Dit examen is bij de architecten niet gewenscht en wordt door hen op alle mogelijke wijzen tegengewerkt. De eischen er voor zijn zoo vaag gesteld en vallen zoo tegen, dat mijnerzijds geen neiging bestaat aan een dergelijk komediespel mee te doen." Verder grondt hij zijn meening op het feit, dat knappe teekenaars in den regel concurrenten worden van architecten en dat derhalve opleiding in aesthetischen zin door vele examinatoren niet kan worden gewenscht.

Wat nu naar aanleiding van deze meeningen te zeggen?

1. *De waardeering van dit examen.*

O. i. heeft men hierbij gelijk. Zeker wordt dit mooie diploma niet voldoende gewaardeerd. Het is dunkt ons nog niet lang geleden, dat wij in een van gemeentewege geplaatste advertentie bij een oproeping voor Bouwk. Teekenaar bekendheid met stadsuitbreiding en ... diploma B. T. gewenscht zagen en dat alles voor een salaris van *f* 125.— per maand. Nu zegt een enkele advertentie niet veel, maar zeker is, dat hieruit een totale onbekendheid met de eischen spreekt en bezitters van dit diploma dit meermalen moesten ervaren.

2. *Het examen te moeilijk.*

De verslagen der examens bovengenoemd zijn angstwekkend geheim. De laatste jaren zijn eenige vakvereenigingen van technici officieus in de examencommissie opgenomen. Dit is toe te juichen, omdat hunnerzijds voor de belangen der candidaten kan worden gewaakt. Het is echter bevreemdend, hoe weinig bekendheid aan de algemeene regeling door hen bij de leden, die zij vertegenwoordigen, wordt gegeven. Met de opmerking, dat de examens geheim zijn, wordt alle discussie afgesloten en een goed verslag wordt hunnerzijds helaas niet gegeven. Van vakorganisatiezijde wordt telken male op een *officieele* vertegenwoordiging aangedrongen. Het argument dat zij aanvoeren, n.l. dat zeker vertegenwoordiging uit de kringen der directe beoefenaars van het vak van zooveel belang is, is o. i. zeker steekhoudend. Door de officieuse deelname in de commissie wordt dit tot zoo weinig waarde teruggebracht, dat het zeker tijd wordt met dit halfslachtige stelsel te breken. Voor buitenstaanders is het dan ook moeilijk om zich goed oordeel over de examens te vormen; alleen zij, die er aan deelnamen, zijn eenigermate tot oordeelen bevoegd. Dit is echter zeer betrekkelijk. Het eenige wat men ook nog kan doen, is zooveel mogelijk de candidaten te beoordeelen en dan uit hun al of niet slagen af te leiden of voor het onder 2 genoemde inderdaad redenen bestaan. Ziet men het aantal teleurgestelden dan zou men wel tot bovengenoemde meening besluiten. Het aantal niet geslaagden behaalde in 1915 het record n.l. 100 %, wat in de andere jaren tusschen 80 en 90 % schommelde. Dit nu is een bewijs, dat in ieder geval voor de *deelnemers* dit examen te zwaar is.

Ook deed zich in dit jaar het eigenaardige geval voor dat een candidaat, die in 1917 met *hooge* practische cijfers slaagde, zich gedurende de jaren 1918—1919 bekwaamde voor Bouwk. Teekenaar, de laatste bijv. bij een der meest bekende architecten als chef de bureau fungeert en bekend is wegens zijn practischen kijk op de dingen, met *8 vrijstellingen* toch nog zakt, hoewel hij naar zijn eigen meening voor geen moeilijkheden kwam te staan. Een door en door practisch gevormde teekenaar blijkt volgens de puntenlijst in bijna *alle* practische teekenvakken (detailleeren kozijnen enz.) *onvoldoende* te hebben behaald, terwijl de meer aesthetische vakken goed waren te noemen! Is het nu geen wonder als een dergelijke candidaat vraagt: „wat nu?" Men mag toch zeker veronderstellen, dat bij iemand, die met goed gevolg een leidende functie vervult en jaren als verantwoordelijk teekenaar werkzaam was, toch zeker voldoende kennis van eenvoudige detailleering aanwezig is. Trouwens, dat wijzen ook de hooge cijfers van B. O. uit. Niettegenstaande al deze zaken werd hem geen diploma toegekend, hoewel hij (met de bijvakken III!) nog 6 punten over den gestelden norm was.

3. *Of de architecten stelselmatig dit examen tegenwerken?* De beschuldiging is van zeer verstrekkenden aard en kan natuurlijk niet zonder meer door de Redactie aanvaard worden. Als individueele uiting meenden wij ze eens te moeten weergeven; het spreekt van zelf, dat wij gelukkig nog te veel vertrouwen in de B. N. A. bezitten, om dit te kunnen denken. Het neemt echter niet weg, dat volgens onze meening van de zijde der B. N. A. niet voldoende dit examen onder de oogen wordt gezien en dat er getracht moet worden om tot een betere oplossing te geraken. Hoe dit precies zal moeten gebeuren is maar niet met een paar woorden neer te schrijven; onze hoofdgedachten legden wij vast in de volgende conclusie.

De practijk heeft geleerd, dat het examen voor Bouwkundig Teekenaar een mislukking is geworden. Hiervoor passen slechts twee oplossingen en wel:

in 't eene geval schaffe men dit examen af, of, en gezien de groote waarde van deze opleiding, meenen wij tot het laatste te moeten concludeeren;

men spore na de oorzaken, die tot een dergelijken toestand hebben geleid en ga over tot een grondige herziening.

Hierbij zou kunnen worden uitgegaan van de volgende gedachten:

a. de programma's blijven vrijwel gehandhaafd. Men bestudeere ze zorgvuldig en brenge ze in overeenstemming met de practische eischen aan den teekenaar te stellen.

Zelfs aannemende, dat dit tegenwoordig in hoofdzaak gebeurt, kan het, gezien het bedroevende resultaat, o. i. geen kwaad dit nog eens ernstig te bekijken.

b. de architecten, leden van de B. N. A., eischen zooveel doenlijk dit diploma of stellen, gezien de weinige bezitters, hiervoor waardevolle salarissen vast.

c. zoolang het aantal candidaten nog onvoldoende is, (dus ook nog dit jaar!) en het aantal geslaagden nog minder, stelle zij (de examencommissie) in een uitvoerig rapport in 't licht, op welk gebied het den candidaten aan ontwikkeling ontbrak en geve zij op deze manier voldoende licht in deze helaas nog te weinig openbaar gemaakte eischen.

d. de B.N.A. plaatse nu reeds opwekkingen tot deelname aan dit examen, hierin gesteund door alle vereenigingen op dit gebied.

Meer voorloopig niet. Wij meenden in ons artikel zoo duidelijk mogelijk te moeten zijn. Wij meenden goed te doen een candidaat naar voren te brengen, omdat het in verband met de gemaakte opmerkingen wenschelijk scheen.

Het komt ons voor, dat waar voor ieder examen, op welk gebied ook, de deelname stijgende is, niet berust kan worden in den tegenwoordigen stand van zaken. Waar juist uit de kringen der examencommissie stemmen komen, die mede dit slechte resultaat betreuren, waar men dit zelfs voelt als een mislukking voor den B. N. A., dient o.i. dit vraagstuk ernstig onder de oogen te worden gezien. Voor opbouwende gedachtenwisseling stellen wij dan ook gaarne de kolommen van ons blad open.

G. F.

BOUWKUNDIGE PUBLICATIES.

In vergelijking met andere bouwkundige onderwerpen wordt aan de bouwtechniek in de Nederlandsche technische vakbladliteratuur een zeer geringe plaats toegekend. Wie de laatste jaargangen van onze periodieken doorbladert, zal spoedig merken, dat dit niet overdreven gezegd is. Technische onderwerpen vindt hij zoo goed als niet, en welke hij tegenkomt, zijn dan nog hoofdzakelijk publicaties over bijzondere onderwerpen, buiten de eigenlijke bouwtechniek staande. Deze publicaties op zich zelf, zeer belangwekkend, waren toch eenigszins zondagslectuur. Ik denk niet, dat de meeste architecten althans van de wetenschappelijke essays veel zullen hebben opgestoken. In geen geval hebben ze er practisch nut van gehad.

De menschen kijken in de eerste plaats naar het bijzondere, het belangwekkende, en hebben geen oog voor het gewone. Echter, gewone dingen zijn waardevoller dan buitengewone dingen. „Ja" schrijft Chesterton „zij zijn zelfs meer buitengewoon".

En het zou dan ook zeker heel groot nut hebben als de architecten hun meest gewone ervaringen, opgedaan bij de uitvoering van hun bouwwerken als waardevoller zouden willen aanzien en door publicatie in ruimeren kring bekend zouden willen maken.

Te meer verwondert de weinige publicatie van technische zaken, nu in de laatste jaren, tengevolge van de oorlogsomstandigheden, de bouwkundige techniek juist zoo ingrijpend is veranderd. Door het gebrek aan gebruikelijke bouwmaterialen, is men genoodzaakt geweest over te gaan tot gewijzigde technieken, soms weinig ingrijpend van aard, vaak ook een totale verandering van constructie tengevolge hebbend. Om een enkel voorbeeld te noemen; door het gebrek aan lood, is men gedwongen geweest zijn toevlucht te nemen tot andere, dikwijls geheel nieuwe materialen, die voor goten, nokken, aan schoorsteenen, bij dakvensters, kortom, waar ook toegepast, gewijzigde constructiemethoden in het leven riepen. Tot voor eenige jaren waren voor al de genoemde onderdeelen gebruikelijke constructies in zwang. Langzamerhand zijn die constructies gewijzigd en dit heele veranderingsproces heeft zich afgespeeld, zonder dat er in de vakbladliteratuur een woord over is gerept. Alle bouwkundigen in Nederland hebben het proces meegemaakt, en toch heeft geen enkele blijkbaar de noodzakelijkheid gevoeld, daarbij eenige hulp van de vakbladpers in te roepen.

Alle bouwkundigen zijn in hun werk op dezelfde soort moeilijkheden gestuit, hebben over dezelfde moeilijkheden moeten piekeren, zijn tenslotte allen tot een min of meer bevredigende oplossing gekomen en hebben die oplossing, hun oplossing, als een diep geheim bewaard. Het gevolg is geweest, dat noodelooze arbeid en tijd is verspild en zulks eigenlijk aan ... bijkomstigheden.

Er is geklaagd over de moeilijkheden in den volkswoningbouw, waar juist gewijzigde technieken van den nood een deugd moesten maken. De architecten riepen over hun eindelooze bemoeiïngen hiermede in verband staande. Intusschen waren ze allen over ongeveer hetzelfde aan het tobben. Zou bij een geregelde publicatie van al deze gewone technische zaken, niet minder tijd verknoeid en arbeid uitgespaard zijn?

Het is wenschelijk ook aan de meest gewone dingen aandacht en nauwkeurige aandacht te schenken en tot onderwerpen van de vakliteratuur te maken. Ik wijs hier op het kortelings verschenen artikel over een tramremise te Amsterdam waarin wordt opgemerkt dat, wanneer de geheele samenstelling volgens de regelen der kunst was berekend en geconstrueerd, er minstens twee keer zooveel hout aan verwerkt zou zijn. Een simpele, schetsmatige doorsnedeteekening moet dit nader toelichten. De schrijver, heeft de heele constructie verder voor iets gewoons aangezien, en het niet de moeite waard geacht bij zoo iets eenvoudigs langer stil te staan. Maar wat daar is gemaakt, al lijkt het niet bijzonder, is voor verscheidene architecten en bouwkundigen, juist als voorbeeld, van heel veel beteekenis. Hoe tallooze malen moeten dergelijke overkappingen van hout nog niet worden gemaakt en evenveel malen zoekt de ontwerper naar dat, wat bij de genoemde remise, naar het schijnt, volkomen bereikt is: gevaarlooze, lichte constructie, minimum materiaal gebruik.

Het aangehaalde is een recent voorbeeld — het is geheel willekeurig uit tallooze andere genomen — hoe het schijnbaar gewone onbelangrijk wordt geacht voor publicatie. Toch brengt het onderhavige geval de wetten van de toegepaste mechanica in discrediet, en al is dit in de bouwtechniek aan de orde van den dag, het feit zelf is toch wel belangrijk.

Over bouwmaterialen wordt vrijwel nooit iets in de vakbladen opgenomen. Niettemin zijn de ondervindingen, die de architecten er dag in dag uit mee opdoen, legio, en verscheidene ervan mededeelenswaard. Het maandblad „Bouwstoffen" ondervindt dit pijnlijk; tengevolge van de uiterst geringe medewerking van de architecten, die levend materiaal voor dit tijdschrift zouden kunnen bijbrengen, is het blad genoodzaakt meestentijds wetenschappelijke artikelen op te nemen, die, hoe lezenswaard ook, een blijvende belangstelling op den duur niet kunnen staande houden.

De weinige aandacht van de architecten voor allerlei, wat gewone bouwkundige vakkennis raakt, is eenigszins verklaarbaar uit het feit, dat het centrum van hun belangstelling gewoonlijk niet meer op dit punt kan liggen.

Van hen worden in dezen tijd zulke tallooze andere — dikwijls minder gewichtige en noodelooze — bemoeiïngen geëischt, dat hun arbeid op het gebied van detailleeren hoofdzakelijk bestaat uit aesthetische vormgeving en wat het technisch gedeelte betreft, uit contrôle. Zoodoende ontgaat hun gewoonlijk het *ontstaan* van de constructiewijze, en het is juist bij het ontstaan vooral dat zich een nieuw inzicht, een verhel-

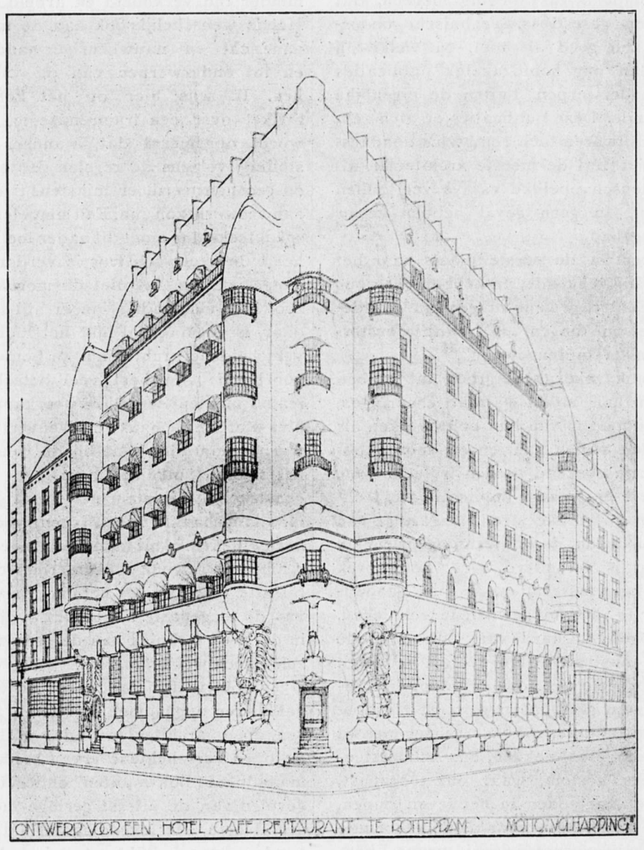

Hotel-Café-Restaurant.
Motto: „Volharding I".

Perspectief.
1e prijs: zilveren medaille en *f* 500.—.

A. J. Westerman, Architect,
Amsterdam.

dering, een proeven van nieuwe mogelijkheden openbaart.
Niettemin, het moderne leven heeft aan den conscientieuzen architect zijn eigenlijke werk nog niet ontnomen en zal dit ook niet kunnen ontnemen. Er blijft ruimschoots gelegenheid het veranderingsproces van de meest elementaire technische zaken te volgen, en als dit proces geregeld wordt openbaar gemaakt, zal er blijken een rijke bron in te liggen van wetenswaardigheden, die het vak ten goede zullen komen.
Het is te wenschen dat alle architecten en bouwkundigen zullen willen medewerken om op deze wijze den blik op de vaktechniek te verruimen, deze daardoor te bevrijden van duffe sleur en overbodige arbeidsverspilling, en te ontwikkelen tot een practisch, levende hulpbron voor den architect. J. P. M.

RAPPORT DER JURY VOOR DE PRIJSVRAAG DOOR DE MAATSCHAPPIJ „DE VOLHARDING", ONDER LEIDING DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN VOOR EEN BEBOUWINGSPLAN VAN HET PERCEEL HOEK COOLSINGEL EN KRUISKADE TE ROTTERDAM.

(Vervolg van pag. 179.)

ONTWERP HOTEL-CAFÉ-RESTAURANT.

De inzendingen voor dit onderwerp droegen de motto's: *Tien, K in C., (monogram) Centrum in driehoek* (geteekend), *Boeddha kruis I* (geteekend), *A. Rust roest, U. H. I., Ruigenhoek, A. C., Emulation, 't Hoekje, Start, Licht, Reval, En forgeant on devient forgeron, Kong, R'dam, H'tel, R'., Het eerste, Volharding II, Casusbelli, Lux, Mini, H. C. R., Johan, 't Is niet de wil die wordt geteld, maar 't is de daad die wordt gesteld, Volharding I, Toekomstbeeld, Rotterdam, Gemeenschap, Wal, Groot Rotterdam, Boeddha kruis II* (geteekend).
De samenvoeging van verschillende in aard onderling afwijkende elementen bij een hotel-café-restaurant, als:
1ste, de groote zalen beganegronds en soms ook op de verdiepingen.
2de, de logeerkamers van het hotel op de hoogere verdiepingen.
3de, de dienstafdeelingen, het karakteriseeren en tot eenheid brengen daarvan in de architectuur en het daarbij voldoen aan de constructieve eischen van den bouw, maken het vraagstuk zelfs voor de meer gevormden moeilijk en het is dan ook niet te verwonderen, dat de meeste oplossingen in een of ander opzicht te kort schieten.
Niettemin zijn in meerdere ontwerpen de moeilijkheden op loffelijke wijzen overwonnen, zij het ook, dat soms een goede oplossing van het eene onderdeel ten koste van het andere wordt verkregen en tengevolge daarvan niet altijd een gewenscht evenwicht in de compositie als geheel werd bereikt.
Bij de eerste schifting, die op gelijke overwegingen als bij het Bankgebouw werd ondernomen, vielen uit de motto's:
Tien, K in C., (monogram), Centrum in driehoek (geteekend), Boeddha kruis I (geteekend), A. Rust roest, U. N. I. en Ruigenhoek.
Bij de tweede schifting, die eveneens als bij het Bankgebouw geschiedde, vielen uit de motto's:
A. C., Emulation, 't Hoekje, Start, Licht, Reval, En forgeant on devient forgeron, Kong, R'dam, H'tel, R., Het eerste, Volharding II, Casusbelli.
Bij de derde schifting werden nog ter zijde gelegd die ontwerpen, die bij nadere onderlinge vergelijking bleken, toch niet in aanmerking te kunnen komen voor eene bekroning, omdat zij min of meer in 't oog vallende gebreken in hun algemeenen opzet of in de uitwerking daarvan vertoonden. Dit waren de motto's:
Lux, Mini, H. C. R., Johan. 't Is niet de wil, die wordt geteld, maar 't is de daad die wordt gesteld.
Alle overige ontwerpen werden aan een meer nauwkeurig onderzoek onderworpen, waarna hieruit gekozen werden:
voor den eersten prijs, met algemeene stemmen, motto: Volharding I;
voor den tweeden prijs, met vier stemmen, motto: Toekomstbeeld.
Volharding I. De gevels vertoonen een groote eenheid in de compositie en een eenvoudige, rustige architectuur, die den aard van het gebouw wel tot uitdrukking brengt, de hoekoplossing is ongezocht en zeer mooi en de ontwikkeling van het dak uit de gevels is zeer goed gelukt. Er is een juiste tegenstelling in de gevels tusschen de Hotel- en de Caféafdeeling, die zich uitspreekt in den raamvorm en de architectuur bevat geestige details; misschien is echter de afronding van bijna alle hoeken wat ver doorgevoerd. De plattegrond is goed; de afzonderlijke hotelingang met accessoires is goed gelegen; die voor het café kan wel iets ruimer zijn en beneemt bovendien wat van den hoek, die als het mooiste zitje van het café is te beschouwen.
Het teekenwerk is als bouwkundig teekenwerk bijzonder mooi, sober en met vaste hand gedaan en als voorbeeld te noemen.
Toekomstbeeld. De architectuur geeft een goede massaverdeeling te zien, de verbinding der gevels door den inspringenden hoek is goed, doch de balcons, in dezen hoek aangebracht, zijn wel wat zwaar van conceptie; er is ook een storend verschil in de behandeling van onder- en bovenbouw, waardoor de eenheid wat verloren gaat; ook de gegolfde balconband, die onder- en bovenbouw scheidt, is minder gelukkig te noemen. De plattegrond is zeer goed, de hoek in het café is uitstekend tot zijn recht gebracht, de ingangen voor hotel en café zijn zeer goed van ligging en vorm, de trap naar de biljartzaal is goed geplaatst en het orkestje is aardig aangebracht en doelmatig gelegen. Het teekenwerk is zeer goed, dat van de plattegronden schetsmatig doch duidelijk, doch dat van de gekleurde perspectief wat zwaar.
Boeddhakruis II (geteekend). Het hoofdgedeelte van de gevels vertoont een mooie travée-verdeeling en geeft een rustige totaalwerking, ook de overgang van het terugspringende bovengedeelte van de gevels naar het dak is gelukkig opgelost. Minder geslaagd zijn de hoek- en de eindtraveeën en de architectuur beganegronds van deze elementen sluit zich niet bij het overige aan. De plattegrond is goed, doch de hoek van het café is als zoodanig niet tot zijn recht gebracht; de circulatie bij het buffet is zeer goed geregeld, ook de bovenverdiepingen zijn goed ingedeeld. Het teekenwerk is wat nuchter, behalve dat van de perspectief, dat zeer mooi is gedaan.

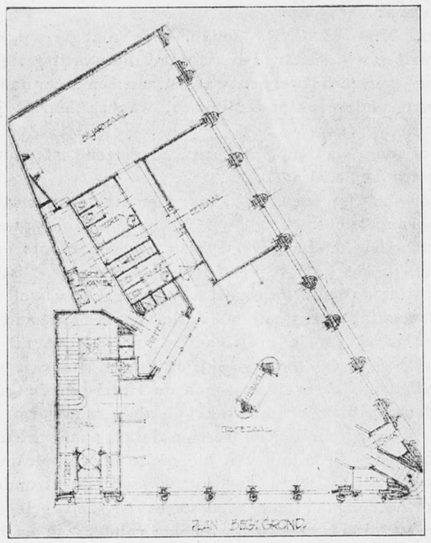

Plan Beg. grond.

Hotel-Café-Restaurant. A. J. Westerman.
Motto: „Volharding I". Architect, Amsterdam.

Plan 1e Verdieping.

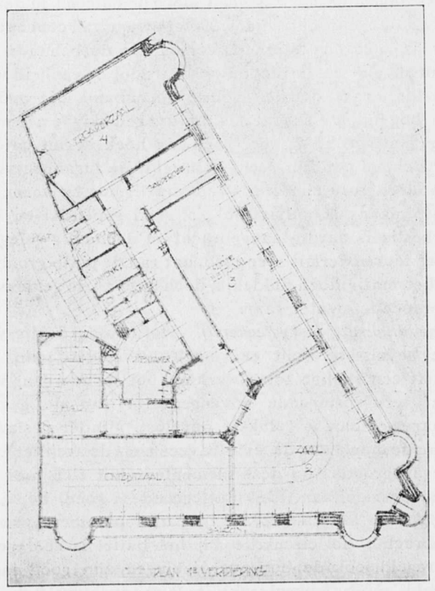

Rotterdam. De architectuur is niet monumentaal, maar bevat zeer aantrekkelijke momenten en heeft een Hollandsch karakter; de hoek is wat verbrokkeld en er is op de verdieping wel wat veel ruimte daarvoor opgeofferd, evenals voor de hal c. a. op de verdieping. Het teekenwerk behoort tot het fraaiste, wat is ingeleverd.

Gemeenschap. De gevel bezit wel karakter en bevat goede elementen, de hoekoplossing is niet kwaad, de detailleering van den onderbouw is niet van zekere gezochtheid vrij te pleiten en het groote verschil in kleuren van materiaal verbreekt de eenheid van het geheel- de overmaat van holle hoeken veroorzaakt een indruk van weekheid. De plattegrond heeft goed gelegen ingangen; de biljartzaal op de tweede verdieping nabij een reeks logeerkamers ligt niet gunstig.

Wal. Als geheel een goede compositie, de vreemd gevormde bogen van de beganegrond-verdieping en vooral die op den hoek, vallen uit het karakter van het geheel. De groote hoek risalieten en de geheel blinde muur van de bovenste verdieping doen wel wat erg massaal aan. De trappen in deze risalieten naar de toiletten in het sousterrain en onmiddellijk nabij de beste plaatsen in het café, zijn niet oordeelkundig aangebracht; voor hal en trap is wel wat veel ruimte opgeofferd. De ruimte, die tengevolge van het weglaten van het buffet voor de bediening is ontworpen, is daarvoor te klein. Het teekenwerk en vooral dat van de perspectief is zeer goed.

Groot Rotterdam. De architectuur streeft naar een sterk uitgesproken horizontalisme, is echter niet beheerscht zooals bijv. blijkt uit de sleufvormige openingen boven de groote caféramen.

Het ontbreken van steenen steunpunten op de hoeken waar de ramen van den hoekbouw bijeenkomen, geeft aan dien hoek een onstabiel karakter. In den plattegrond van de cafézaal staan te veel steunpunten, de ontbijtzaal is niet goed van vorm, ligging en verlichting.

Overigens heeft de plattegrond wel verdienste.

(Wordt vervolgd).

PRIJSVRAGEN

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

Beantwoording der vragen.

De als No. 12 in het vorig nummer opgenomen vraag, betreffende het inzenden van een variant-plattegrond, dient als vraag 13 beschouwd te worden.

De uitgevallen vraag 12 volgt hieronder met antwoord.

Vraag 12. Is bij overweging van practische uitvoerbaarheid van het ontwerp in verband met Art. 37. Bouw- en Woonverordening R'dam, een onderbrenging, in afwijking met program, van de ruimten onder d, e en g genoemd in een z.g. sousterrain geoorloofd?

Antw. Neen! Sousterrain is niet gewenscht.

Vraag 14. In verband met aantal verdiepingen wordt gevraagd: hoogte der belendende percéelen en breedte der beide straten.

Antwoord. Beide onbeperkt.

Vraag 15. Hoe is de windrichting?

Antwoord. De voorgevel is Noord-Zuid gedacht.

Vraag 16. Mag het terras overbouwd worden?

Antwoord. Ja! tot 4 Mr. hoog.

Vraag 17. Staan de gevels v. d. aangrenzende perceelen in de rooilijn?

Antwoord. Ja.

Vraag 18. Mag binnen de rooilijnen gebouwd worden?

Antwoord. Zie antwoord vraag 11.

Vraag 19. Mag indien beg. grond b. v. 1 Mr. plus straat komt, de fietsenberging lager liggen? Nog beneden de straat?

Antwoord. Zie antwoord vraag 12.

Vraag 20. Mag er aparte dienstentrée gemaakt worden?

Antwoord. Ja.

Vraag 21. Grenst de voorgevel direct aan de openbare straat, of zijn tusschen dien gevel en straat voortuintjes bedoeld?

Antwoord. Geen voortuintjes.

Vraag 22. Moet de voorgevel in platte grond één rechte lijn zijn, of is er een enkele ondiepe sprong in dien gevel toegelaten?

Antwoord. Ondiepe sprongen zijn toegelaten.

Vraag 23. Moet de dienstingang vanaf voorname woonstraat bereikbaar zijn?

Antwoord. Niet bepaald noodig.

Vraag 24. Mag het terrein gelegen tusschen de beide achterrooilijnen (20 × 17 Mr.) tot 4 Mr. boven straat geheel worden volgebouwd?

Antwoord. Desnoods ja! doch ongewenscht.

Prijsvraag Stadstuin.

Vraag 25. Is de tuin geheel ingebouwd, of grenst één der zijden aan een openbare straat?

Antwoord. Aan drie zijden tuinen van aangrenzende huizen.

2e Prijsvraag.

Vraag 26. Welk gezin bewoont het huis?

Antwoord. Is niet bepaald.

Vraag 27. Spelen de kosten van aanleg bij de beoordeeling geen rol?

Antwoord. Neen.

Vraag 28. Is de ontwerper vrij in de indeeling van de tuinzijde van het huis (een of twee kamers of kamer en keuken) een parterreverdieping, of een sousterrain met belétage en het aanbrengen van een serre, veranda of iets dergelijks?

Antwoord. Bedoeld is alleen de tuinaanleg.

1e Prijsvraag.

Vraag 29. Mag men ook op den beganen grond zitkamers met slaapkamers voor de studenten, of logeerkamertjes maken?

Antwoord. Ja.

Voor de Jury, P. G. BUSKENS.

INGEZONDEN.

Uit de geschiedenis van een minder gelukkige Raadszitting.

Met grooten spoed — haastige spoed is zelden goed — hebben B. en W. van Amsterdam gevolg gegeven aan de in de vorige raadszitting met 1 stem meerderheid aangenomen motie, waarin verzocht werd het voorstel van den heer K. P. C. de Bazel betreffende de Vijzelstraat weer aan de orde te stellen.

De lucht was wat opgeklaard. Je kon er, zooals de zeeman zegt, weer een blauwe broek uit snijden. Het was net geschikt om het schuitje binnen te loodsen. De kapitein had pech. Het begon al dadelijk met tegenslag. Nauwelijks was full-speed aangezet, of het schuitje liep op de Fabius-rots. Bom, daar zat het. Stuurman Gulden is echter op post, en juist als de Handley-Page gierend en suizend aan komt vliegen, weet hij de schuit weer vlot te krijgen. De kiel had echter leelijk averij opgeloopen; ook was er een zwaard weggeslagen. Het schuitje hing toen aan het andere zwaard. Dat was tevens het zwaard van Damocles. Reeds de haven in 't gezicht; 't is vloed — de Loopuiterzand kan dus geen kwaad. Kaptein de Vlugt zet alle zeilen bij . . . Daar liep het op het stemmingshoofd, 13 gaten links, 10 deuken rechts, haalde water, stak zijn boeg in de lucht en kapsijsde.

En dat is het eind van of liever het begin van het eind — want waarschijnlijk zullen wel pogingen tot lichten in 't werk worden gesteld — van een reis die blijkbaar onder slecht gesternte werd ondernomen. Het blijkt een gevaarlijk ding te zijn met de schoonheid op reis te gaan op de politieke golven. Ze verbergen scherpe klippen en stroeve banken, zij zijn onberekenbaar. Bij de ruige lucht van 17 Juli kwam het schip behouden thuis, in de kabbelende golfjes van gisteren strandde het.

Het wrak heet nu „Vijzelstraat kwestie." J. P. M.

Uit de geschiedenis van een geslaagde prijsvraag.

Bij een prijsvraag heb je allereerst de prijsvraaguitschrijfster. Het is het „lichaam", dat met belangelooze toewijding de kunst dienen wil. Het zijn de goede heeren, die het peil van de kunst verhoogen willen, den jongen kunstenaar voorthelpen, de gelegenheid geven uit te komen, een man van hem willen maken. Ze zijn de goede genie voor de ploeterende kunstjongeren. Bescherm-goden of engelen, „beschermheiligen" haast.

Dan heb je de „jury". Ze vormt het adviseerend lichaam. 't Zijn de menschen van de binocle. De scheikundigen op artistiek gebied. Ze weten te monsteren, te ontleden, te analyseeren. In hun handen berust het wel en wee der kampvechters. Zij bezitten den steen der wijsheid, zij kennen het geheim van 't schoone. Zij prijzen of laken, maar altijd zijn hun handen een zegenend gebaar. 't Zijn vaders der kunst. Patriarchaal flairend met hun priesterlijke baarden de devote hoofden der knielende jongeren.

En dan ten slotte heb je dan ook nog . . . . . de prijsvraagbekroonden.

* * *

Met de morgenpost kwam het epistel.
Toen we in stad kwamen vonden we het:
De uitnoodiging tot een reunie met de heeren bestuurderen en de heeren juryleden. Dienzelfden dag nog en in het beste hotel van onze drukste handelsstad. We keken elkaar aan. Onze blik van schrik verwilderd. We dachten aan den drukken dag met 't hopeloos vele werk. We dachten aan de verre, tijdroovende reis. We keken naar elkaars alledaagsch colbertje. We dachten aan onze smoking, die thuis hing. Even, héél even hebben we gezucht. Even, héél even geaarzeld. Maar ons beter ik heeft 't gewonnen. We dachten aan Kunst en aan Vriendschap. Zouden we ook de eerste ontrouw kunnen worden, (alles toch is betrekkelijk) de laatste zeker nooit.

* * *

In de hall Franschen en Engelschen en vooral „Americans". We kregen zoo'n internationaal gevoel over ons. Zoo'n òn-Hollandsch gevoel. Háást ondegelijk. Bijna niet „nuchter" meer. 'n Amalgama van Westersche en Zuidelijke gevoelens. Gevoelens uit den praehistorischen tijd van vóór 1914. Brussel, Parijs, Londen, New-York. l'Ecole des Beaux Arts. De Aula. Heeren in gala. Lauwerkransen. 'n Enthousiast auditorium. Eclatante festijnen.

* * *

Heeren!!!

We keken den dikken portier wat vreemd aan, die over zijn brilletje heen met zijn vragende oogen uitdagend ons monsterde. We prevelden ons verzoek, zochten zenuwachtig naar onze convocatie en „Zijne Welwillendheid" wees met breed gebaar ons den weg.
Lange gang. Hall. Trapjes. Weer lange gang. Weer hall. Trap op. Nog eens hall. Deur door. Trapje af. Gang, tweede gang, hoek om, trapjes op, derde gang, weer hoek om, vierde gang, kamer No. 3. We hijgden. Ons hart bonsde. Met bevende vingers klopten we. Geen antwoord. We verstoutten ons. Openden de deur. Een donker berghok. Verkeerd? We hoorden toch gedempte stemmen. We tuurden naar binnen. Ja, enkele gedaanten. Een hand kwam op ons af. Echt menschelijke stemmen. Ja, we waren terecht. Werkelijk terecht. We trachtten kennis te maken.
We namen 't zaaltje eens op. Twee tafels in T-vorm tegen elkaar aan. Vermoedelijk groenlakenbedekking. Warempel ook daglicht. Echt, 16de hands daglicht, zacht-streelend den kop van de tafel. Waar twee voorzittersstoelen. Met iets wits daarvoor op tafel. We maken onze oogen klein. Zes enveloppen en zes doosjes als presse-papier daarop.

* * *

We zaten in drie groepen:
De hooge bestuurderen.
De wijze jury-leden.
De schuchtere bekroonden.

En de voorzitter die lieve woorden sprak met vriendelijke stem.
Van de goedheid der eerste groep.
En de wijsheid der tweede groep.
En veel liefs voor groep III.
„Om dan maar meteen met de uitreiking der prijzen te beginnen." Elk een briefje met een doosje. „En vriendelijk dank aan groep III... voor hun tegenwoordigheid."

* * *

We trachtten elkaar aan te zien.
In de hall weer de Franschen en Engelschen en „Americans". Wat ondegelijke lieden. Hoe weinig nuchter. Hoe òn-Hollandsch. Wat weten die vreemde snaken van goed Hollandsche zede.
Wij mijmeren niet. We schommelen ons jasje op uit de garderobe. We drukken krampachtig de witte enveloppe en 't grijze doosje.
En wijken bij de eetzaal, eerbiedig groetend, uit voor een rij heeren in smoking.

PAUW & VAN HARDEVELD.

SLECHT BOUWEN.

Prof. v. d. Kloes schrijft in „Bouwstoffen":
„Terwijl de ambachtslieden overmatig loon ontvangen, het bouwen duurder dan ooit is, huur- en koopprijzen tot in het onzinnige worden opgevoerd, schijnt het ambacht meer en meer in verval te geraken en wordt in speculatiebouw het ongelooflijke bereikt.
In een blok woningen aan de Piet Heinstraat in den Wippolder te Delft zag ik buitendeuren met paneelen van triplexhout, terwijl toch geen timmerman, hij zij baas of knecht, zóó onkundig kan zijn, dat hij niet weet dat opgelijmd fineer in de wisseling van regen en brandende zonnestralen geen stand kan houden. Niets dan gemak- en geldzucht! Men meent den rommel wel verkocht te hebben eer het bedrog aan het licht komt. In dit geval heeft het omgekeerde plaats. Wie nog eerbied heeft voor het ambacht helpe mij de knoeiers op de kaak te stellen.
In hetzelfde pand zag ik een drijfsteenen scheidingswand op een planken vloer staan, niet met een balk eronder, neen, midden tusschen twee balken in. De planken waren doorgebogen en een wijde scheur loopt ongeveer evenwijdig aan de zoldering.
De achteruitbouwsels had men afgedekt met gewapend beton, boven en onder bloot. Eerst nadat het neerslagwater in zoodanige hoeveelheid bleek af te druppelen, dat het vertrek onbewoonbaar werd, ging men tot het aanbrengen van plafonds over.
2 × ½ steens spouwmuren ontbreken er niet. Zij scheuren dat het een .... lust, neen een verdriet is.
De geheele rij menschenkooien is met een doorgaand plat bedekt. Ik ben daar niet op geweest, doch een huurder vertelde mij dat er mastiek op ligt en ook de dakgoten daarmede zijn bekleed.
Liefhebbers van vreemde woorden zullen dat wellicht semi-permanent bouwen noemen, maar dat is het niet, het is impermanent en impertinent.
Zegt het voort.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN, Ir. D. F. SLOTHOUWER en . . . . . .
Redacteur: J. P. MIERAS . . . . . .
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: . . . . . .
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage . . . . . .

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos. ƒ 0.20. fr.p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels ƒ 1.80, elke regel meer ƒ 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. . . . . .

40STE JAARGANG. — 9 AUG. 1919. — No. 32.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Een Architectuur-tentoonstelling, door J. de Bie Leuveling Tjeenk. — „Slecht Bouwen" door C. de Haas. — Rapport der Jury voor de prijsvraag door de Maatschappij „De Volharding", onder leiding van „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, uitgeschreven voor een bebouwingsplan van het perceel hoek Coolsingel en Kruiskade te Rotterdam (vervolg en slot van pag. 184). — Met losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering en Excursie.

De eerstvolgende ledenvergadering van den B. N. A. zal gehouden worden te *Arnhem* op Zaterdag *13 September a.s.*
Aan deze vergadering zal een excursie verbonden worden, waarbij een bezoek zal worden gebracht aan de voornaamste oude en nieuwe bouwwerken te Arnhem.

Nationale-Kunstportlandcementfabriek.

Daar verscheidene personen en groepen van personen, werkzaam zijn tot het samenstellen van plannen voor eene op te richten nationale Kunstportlandcement-fabriek, werd door de heeren F. J. Stulemeyer, Dr. Th. Reinhold, P. Kleynhens, P. A. M. Hackstroh, A. van Amstel, P. A. van den Raadt, F. D. Cochius en J. van Gilse het initiatief genomen, om de hun bekende belangstellenden op te roepen tot een gezamenlijke bespreking op 1 Augustus j.l.
Het kwam hun, ter voorkoming van verspilling van geld en arbeid en ter bevordering van het spoedig tot stand komen van een fabriek als voren bedoeld, gewenscht voor, dat slechts één plan, en wel het, zoowel uit een technisch als financieel oogpunt meest aanbevelenswaardige, grondig wordt voorbereid en dit daardoor met de meeste kans op succes tot stand komt. Bij de bespreking werd met algemeene stemmen in beginsel besloten tot het oprichten van een studie-syndicaat, hetwelk zich ten doel zal stellen zoo spoedig mogelijk een moderne nationale kunstportlandcement-fabriek tot stand te doen komen en werd mede met algemeene stemmen eene commissie van vertrouwensmannen benoemd, die de belangen van dit syndicaat zal behartigen en de bij haar vóór 1 September a s. inkomende ernstige plannen zal onderzoeken, om daarna te kunnen komen tot een bepaald afgerond voorstel.
Aan de hand van dit voorstel zal alsdan een schema worden gemaakt, voor de oprichting van een nationale maatschappij, welke de exploitatie van een „up to date" portlandcementfabriek in Nederland op de meest economische basis beoogt.
De commissie van vertrouwensmannen bestaat uit de heeren P. A. M. Hackstroh, Res. Luitenant-Kolonel der Genie, Amsterdam; P. Kleynhens, Gep. Generaal-Majoor der Genie, 's Gravenhage; Dr. Th. Reinhold, districtsgeoloog te Heerlen; F. J. Stulemeyer, directeur N. V. Industrieele Mij. van Gewapend Beton, Breda en een door deze heeren alsnog te kiezen werktuigkundige
Het ligt in het voornemen een bedrag van f 20.000 ter beschikking te stellen van de studie-commissie voornoemd, voor de bijeenbrenging waarvan de voorkeur wordt gegeven aan degenen, die aan de vorming van het studie-syndicaat hebben medegewerkt.
Na 15 Augustus a.s. zal, zoo noodig, eveneens de gelegenheid tot deelname worden opengesteld voor hen, die nog niet tot het syndicaat zijn toegetreden. Het spreekt vanzelf, dat degenen, die aan dit studiefonds bijdragen, in een nader aan te geven vorm, naar verhouding van dit bedrag hunner deelname in de nieuw op te richten maatschappij een belang zullen bekomen.
Het Bureau van het studie-syndicaat is gevestigd ten kantore Polmanshuis II te Amsterdam.

Cursus der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs.

Wij maken onze lezers opmerkzaam op den Cursus der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs, gevestigd te Amsterdam waarvoor de aangifte, blijkens de advertenties in de laatste 3 nummers van ons blad, op 16 dezer gesloten wordt.

Konstantinopel. De St. Sophia in gevaar. Gelijk den Engelschen architect Sir. T. G. Jackson in 1910 reeds bij een vluchtig onderzoek bleek, eischt de St. Sophia herstel en thans acht hij volgens een brief in de „Times" onmiddellijke maatregelen noodig. Hij bevond, dat de noordelijke en zuidelijke zijmuren met de aangrenzende zuilen op de beide verdiepingen op ernstige wijze naar buiten overhellen. De zuilen van de noord- en zuid-oostelijke hoeken hellen over volgens de diagonaal zoowel ter beganen grond als op de galerij. Het noordwestelijke gedeelte is beter beschermd door aangren-

zende gebouwen. maar door het aflooden van de muren in het midden van het bouwwerk bleek dat de helling bedroeg 1 op 43. Dit overhellen naar eene zijde heeft de bogen en gewelven ontzet. De bogen in de groote konterforten zijn zeer vervormd en niet meer halfcirkelvormig. Sommige gewelven zijn erg verzakt en een, in de noordelijke galerij, verkeert in het gevaar van instorting.
Een schrikwekkende scheur in het noord-oostelijk pendentief van den koepel treft reeds aanstonds bij het betreden van het gebouw, maar de volle omvang van het gebrek kan eerst waargenomen worden van de galerij die den koepel omringt. Daar blijkt dat drie van de vier groote bogen, die den koepel dragen, zeer ontzet zijn. Alle pendentiefs zijn aangetast en verloren hun vorm zoodat de basis van den koepel niet meer een cirkel is. De koepel is geconstrueerd met 40 baksteenen ribben, die samenloopen op een ring in den top. Deze schijnt doorgezakt en verschillende ribben in het bijzonder op de oost-zuid-, noord-oost en zuid-westzijden zijn dermate doorgebogen, dat zij hun boogvorm verloren óf recht óf convex zijn geworden, waar zij conkaaf hadden moeten zijn. Sir Jackson gelooft dat het bouwwerk onmiddellijk hulp eischt. Hij meent dat in de eerste plaats aandacht moet gewijd worden aan de groote noordelijke en zuidelijke konterforten die door een reeks van aardbevingen zijn verzwakt, evenals de groote pijlers, welke zij steunen. Eer dat gedaan is, heeft het geen nut om te trachten den koepel te verstijven. *(Bouwwereld)*

De Examens voor het diploma Bouwkundig Teekenaar.
Naar aanleiding van het in ons vorig nummer opgenomen stuk van den heer G. F. schrijft v. B. in het Technisch Weekblad van 4 Juli jl.:
„Het was in den tijd toen ik zitting had als lid van het B.B., dat ik enkele malen de aandacht mocht vestigen in eenige B.B. vergaderingen, op de examens van de Mij. tot bev. der Bouwk. Toen reeds werd er mijnerzijds krachtig op aangedrongen, dat onze organisatie pogingen in het werk zou stellen in deze examens officieel vertegenwoordigd te zijn, waar mij toch van dichtbij bekend was, dat hier ook door ons goed werk was te verrichten en ik een dergelijke vertegenwoordiging hierom ook een dringenden eisch vond.
Pogingen waren reeds voordien ingesteld en werden weer gedaan om daartoe te geraken, wat echter toen ter tijd niet tot eenig succes leidde. Waarom niet? Dat het verlangen om onze organisatie als zoodanig in deze examens vertegenwoordigd te zien, niet misplaatst was, zien wij ook naar voren gebracht in bovenstaand artikel, hetwelk voorkwam in het Centraalblad der Bouwbedrijven van no. 51 en hetwelk ons zeker van genoeg belang toescheen, om het in zijn geheel in ons blad te doen opnemen en dit tevens een gereede aanleiding was, in onzen kring de aandacht op deze examens weer eens te vestigen.
Om welke redenen het wenschelijk is te noemen, dat de vakorganisaties als zoodanig zitting in deze examens moeten hebben, behoeft hier zeker in den breede niet te worden uitgemeten. Duidelijk is het toch, dat, waar onze organisatie reeds zoo dikwijls pogingen in het werk stelde tot het verkrijgen van een rijksnorm van bekwaamheid en hiertoe reeds veel studie in B.B. en commissie's van onzen bond werd gemaakt; in de examens, die wij zoo gaarne door den staat zouden zien geregeld (nu echter nog door den B. N. A. en wij kunnen zeggen in vele opzichten in vrij goeden vorm, worden afgenomen) een zitting onzerzijds in de examencommissie niet overbodig genoemd kan worden. Dan toch zouden wij, die het dagelijks ondervinden wat van de M. T. gevergd wordt en die steeds in zoo nauwe aanraking komen met datgene wat op deze examens wordt gevraagd, zeker kunnen medewerken de practische waarde van deze examens beter tot hun recht te doen komen en deze nog tot grootere hoogte en waarde mede kunnen opvoeren.
Nu is bekend, dat onze Bond officieus wel in de commissie tot afneming van bedoelde examens vertegenwoordigd is, maar hoe weinig dit beteekent, bemerkt men duidelijk, of beter gezegd, men bemerkt dit heelemaal niet. Nog nimmer toch verscheen een of ander rapport daarover van de hand van een onzer leden die zitting had in deze commissie, nimmer nog troffen wij een artikel aan, dat een leiddraad zou kunnen worden genoemd voor hen, die studeerende waren voor deze examens en zien wij, dat de voordeelen, die wij verwachten door een officieele vertegenwoordiging in deze examens, zeker niet verwacht kunnen worden van het min of meerder geheimzinnig karakter wat nu over de vertegenwoordiging van de vakorganisaties in bedoelde examencommissies hangt.
Dat hierin verandering dient te komen, ik geloof, dat wij daar allen van overtuigd zijn en een goede hoop dat dit nabij was, kreeg ik, toen ik ettelijke maanden geleden in het T. W. mocht lezen, dat ons B.B. tot een conferentie met het bestuur van den B. N. A., om over deze examens in nader overleg te treden, was uitgenoodigd. Na gevoerde briefwisseling door mij met het B. B. wist ik weer duidelijk (en nimmer had ik ook daaraan getwijfeld) dat hij hier ook weer op de bres stond en krachtige pogingen in het werk stelde om hier ook de hem toekomende plaats in te nemen. Ik mocht toen op uitnoodiging van het B. B. nog verschillende bezwaren naar voren brengen, (die ik nu wat betreft het examen teekenaar ook door den heer G. F. in zijn artikel naar voren zie gebracht) en waarvan het B. B. eventueel bij de te houden conferentie gebruik zou kunnen maken.
Het resultaat van de gehouden besprekingen door ons B. B. en het bestuur van den B. N. A. was echter niet groot te noemen toen mij bleek, dat bij de dit jaar af te nemen examens wij in de commissie daartoe, weer niet officieel vertegenwoordigd waren. Het B.B. deelde mij op een vraag over de oorzaak hiervan mede, dat zij hierop nog nader zou terug komen, wat tot dusver echter nog niet mocht gebeuren. Was ik niet zoo sterk overtuigd, dat ons huidig B.B. voor niets en niemand vervaard is, voor de grootste en moeilijkste vraagstukken, die in de laatste tijden juist hoe langer hoe meer naar voren komen, niet op zijde treedt, dan zou ik bijna gaan denken, dat zij met dit geval geen raad weet en afwacht, dat den B. N. A. door den drang der tijden zal duidelijk worden, dat de vakorganisaties op zijn examens ook hun invloed zullen moeten uitoefenen en mede kunnen werken tot verbetering dezer examens en niet langer mogen blijven buitengesloten. Deze gelegenheid wilde ik aangrijpen om de zaak in onze organisatie weer eens in 't bijzonder naar voren te doen brengen in de hoop, dat hierover in ons blad een gedachtenwisseling zal plaats hebben, die ons het gestelde doel nader zal weten te brengen. Dat zoo mogelijk van B.B. zijde als die van onze officieuse vertegenwoordigers in bedoelde examen-commissie nadere mededeelingen kunnen worden verstrekt, die ons belanghebbenden op dit punt en ik weet dat ik hierin zeker niet de eenigste ben, kunnen voldoen en ons de overtuiging zullen weten te brengen, dat de tijd niet verre meer zal zijn dat onze organisatie hierin ook de plaats zal innemen, die haar zeker toekomt en waar wij haar ook in het belang van ons M. T. gaarne zagen.
A. v. B.

De Woningdienst te Tilburg.
Naar aanleiding van het berichtje over dezen dienst in ons vorig nummer verzoekt de Directeur van Publieke Werken te Tilburg de heer D. Huender ons enkele mededeelingen uit dit bericht te willen rectificeeren.
Het maken van het ontwerp voor stadsuitbreiding zal n.l. *niet* aan den Woningdienst worden opgedragen, maar zal door den Directeur van Publieke Werken geschieden evenals dat tot heden het geval is. Ook is het besluut om aan geen enkele vereeniging meer bouwvoorschotten te verleenen niet van recenten datum, maar van eind 1917 en er zijn sedert dien reeds 300 woningen van gemeentewege gebouwd of in aanbouw.

EEN ARCHITECTUUR-TENTOONSTELLING.

Zou niet de tijd gekomen zijn, om het houden van een groote architectuurtentoonstelling te overwegen? De vrede is geteekend, een nieuwe tijd breekt aan, een tijd die dàn alleen welvaart en voorspoed zal kunnen geven, wanneer alle uiterste krachten worden ingespannen. Ook voor de architecten heeft de vrede nog lang niet gebracht, wat zij er van verwachtten, de materialen zijn wat in prijs gedaald en zullen misschien nog dalen, de loonen zijn echter gestegen en zullen misschien nog meer stijgen, gemiddeld zullen de bouwkosten in de eerstvolgende jaren bijna het dubbele van die vóór den oorlog zijn.
Dat moet voor de toekomst als een zeer groote waarschijnlijkheid worden aanvaard en het is aan de architecten om den weg te wijzen, waarin de bouwkunst moet worden geleid en hoe zij moet worden uitgedrukt als ware kunst van dezen tijd. Dat klinkt zoo natuurlijk, zoo vanzelf sprekend en toch zou ik hier op willen wijzen, omdat van een algemeen streven daartoe, naar mijne meening, feitelijk nog niet kan worden gesproken. Het zal nu toch wel velen duidelijk zijn, dat op het belangrijk dalen van de prijzen niet kan worden gewacht, de achterstand in den bouw moet allereerst worden ingehaald en heel veel meer zal moeten worden gebouwd. Dat vraagstuk is zoo moeilijk, dat het niet individueel kan worden opgelost; de redacteur heeft er in een der laatste nummers van het weekblad terecht op gewezen, dat veel te weinig omtrent het streven tot aanpassing aan dezen tijd en de resultaten daarvan wordt kenbaar gemaakt. Hij noemt daarbij als middel het publiceeren in de vakbladen, ik zou gaarne nog iets anders willen noemen, namelijk de tentoonstelling.
Het laatste halfjaar staat- mag ik, geloof ik, wel zeggen- in het teeken van tentoonstelling en congres; op velerlei gebied wordt dat middel weer aangegrepen om gezamenlijk te trachten de moeilijkheden, door den oorlog ontstaan, te overwinnen; op arbeids- en onderwijsgebied, voor aviatiek (de E.L.T.A.), voor grafische kunst (de R.E.G.A.T.A.) voor kunstnijverheid (de in het najaar in Amsterdam te houden tentoonstelling), is het dan niet verwonderlijk, dat over een groote architectuurtentoonstelling nog niet wordt gedacht?
Het trof mij, dat de voorzitter van den Nederlandschen Aannemersbond verleden jaar een studiereis naar de Leipziger Messe maakte om na te gaan en rapport uit te brengen wat Duitschland op bouwgebied deed, terwijl de B.N.A. niet aanwezig was.
Allerwegen wordt aangedrongen op bezuiniging en de vrees lijkt mij niet denkbeeldig, dat de bouwkunst daaronder lijden zal. Ik weet al voorbeelden, dat men zeide, „met deze hooge bouwkosten zal ik allereerst het architectenhonorarium uitsparen, een aannemer alleen bouwt mij ook nog goedkooper". De architect moet toonen dat ook in den nieuwen tijd zijn positie niet gemist kan worden en daarvoor is een goed opgezette tentoonstelling de aangewezen weg.
Ik stel mij die voor als eene, die lang voorbereid is geweest, zoodat de inzenders allen tijd hadden om hun werk behoorlijk voor te dragen in den winter van 1920—1921. De kosten daarvoor zullen belangrijk zijn, maar wanneer men ziet hoe de gemeentebesturen het groote belang van goede tentoonstellingen inzien, hoe de groote en grootste trachten die binnen hun grenzen te krijgen, hoe warm de subsidie o.a. voor de E. L. T. A. door den betrokken wethouder werd verdedigd en hoe er altijd toch wel particulieren zijn, die willen steunen, dan moet het mogelijk zijn, ook voor de architectuur het benoodigde bijeen te krijgen. Waarom kon men twee jaar geleden te Rotterdam en nu te Amsterdam wel een tentoonstelling van kunstnijverheid houden en zou dat voor ons werk niet gaan?
Ik ben overtuigd, dat zij voor ons architecten in de eerste plaats buitengewoon belangrijk kan worden; inderdaad wij hooren te weinig van wat er in ons vak over het geheele land omgaat en als men b.v. eens ziet twee met eersten prijs bekroonde ontwerpen van een prijsvraag te Rotterdam dan moet, omdat die beiden ieder voor zich verdienstelijk, maar toch van een geheel verschillende architectuuropvatting zijn, menigeen wel de wenschelijkheid zien, dat er wat meer eenheid komt. Wanneer op de tentoonstelling werd toegelaten uitsluitend dat, wat in de laatste vijf of tien jaar werd gemaakt, dan zal dat waarschijnlijk zeer heterogene toch wel een weg kunnen wijzen tot eenheid en tevens aangeven hoe of door verschillende architecten de moeilijkheden van dezen tijd zijn overwonnen.
Aan de andere zijde zal de belangstellende en de belanghebbende uitvoerig kunnen nagaan wat de moderne bouwkunst wil en kan, en wanneer dat hem dan in een begrijpelijken vorm wordt voorgelegd, dan zal hij inzien dat bouwen niet alleen bouwkunde, maar ook bouwkunst eischt.
De bouwkunst moet vooral in dezen tijd gemeene kunst worden, het woningvraagstuk lost — gelukkig — de architect niet meer alleen op en zoo zal ongetwijfeld een architectuurtentoonstelling algemeene belangstelling trekken.
Al heeft de bouwkunst de laatste jaren een zeer moeilijken tijd doorgemaakt, in verhouding tot de oorlogvoerende landen in Europa is in ons land nog veel bereikt; zoo juist is van de tafel van B. & W. van Amsterdam gezegd, dat wat door de hoofdstad o. a. op het gebied van volkswoningbouw is gedaan in het buitenland bewondering kan afdwingen. Welnu, wanneer die tentoonstelling- zooals gezegd- in alles goed wordt voorbereid, een volledig beeld geeft en ingericht is zoowel voor vakgenooten als voor leeken, dan zal ook de belangstelling uit het buitenland groot zijn en zal de Nederlandsche bouwkunst een belangrijke plaats in de algemeene kunstontwikkeling gaan innemen.

Zou het Bestuur op de eerstvolgende ledenvergadering niet met een voorstel kunnen komen dat het zelf het initiatief wil nemen, dan wel dat eene commissie worde benoemd om het plan nader uit te werken?

Amsterdam, 3 Augustus.

J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

„SLECHT BOUWEN."

Het artikel van Prof. van der Kloes, voorkomende in 't Bouwkundig Weekblad no. 31, geeft mij aanleiding om naar de pen te grijpen.

Het verwondert mij steeds en altijd weer hoe weinig er eigenlijk in 't algemeen door de bouwwereld ten strijde wordt getrokken tegen het „slecht bouwen" en hoe b.v. vaak een geweldige actie wordt gevoerd voor 't behoud of de restauratie van dit of dàt monument. Ik vind dit steeds tegenstrijdig, want het „slecht bouwen" heeft heele steden en landschappen verknoeid, terwijl het verloren gaan van een monument soms de schending van een heel klein plekje betreft. Natuurlijk bedoel ik hiermede niet dat men 't eene moet laten, maar het andere is mijns inziens van even groot, wellicht grooter, belang.

Is 't er niet mede als met de gewoonte: „de voorgevel moet eenmaal mooier zijn", of: „de salon vraagt meer rijkheid dan de andere vertrekken", of „de arbeidersbuurt behoeft het aanzien niet van de heerengrachten?" Wij bouwmeesters dienen in dat opzicht algemeen en communistisch te denken. Voor ons zij gelijk wàt en wàar wij bouwen, overal hebben wij de schoonheid te dienen, voor haar op te komen en te strijden.

Wij hebben daarin gelijkheid te brengen. Lang genoeg heeft men de schoonheid alleen dàar gediend, waar zij het gemakkelijkst was te dienen, waar de beurs open stond om rijkheid en vaak verkwisting in overvloed te kunnen toepassen. De komende tijd zal het ons anders leeren.

Wij hebben in *dat* opzicht den strijd van 't oogenblik bewust te voeren om zoodoende mede te verhaasten de komst van een nieuwe kunstperiode.

In die toekomst zal de schoonheid *overal* en *algemeen* zijn en zal heel de aarde één kunstuiting worden. Te lang is de kunst de liefhebberij van een zekere groep geweest, het is nu tijd dat zij het gemeenschapsgoed van allen wordt.

De Gemeenschap heeft daarop recht. En als dàt bewustzijn wortel schiet, dan zullen de ambachten weer veredeld worden, zullen zij niet louter beoefend (?) worden om daardoor een bestaan te hebben of winsten te maken, maar veeleer om door den arbeid het levensideaal der menschheid te verhoogen.

Op dat oogenblik zal het knoeien met de ambachten zijn geëindigd, want dan zullen de werkers het recht aan zich nemen om heel den arbeid op te vragen. Dat recht komt den *werkers* toe.

C. DE HAAS.

RAPPORT DER JURY VOOR DE PRIJSVRAAG DOOR DE MAATSCHAPPIJ „DE VOLHARDING", ONDER LEIDING DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN VOOR EEN BEBOUWINGSPLAN VAN HET PERCEEL HOEK COOLSINGEL EN KRUISKADE TE ROTTERDAM.

(Vervolg en slot van pag. 184.)

ONTWERP WINKEL- EN MAGAZIJNGEBOUW.

Inzendingen van dit onderwerp droegen de motto's: *Madame de Paris, Hofplein, Na oorlogstijd, No. 7, 11, Zaken, Glas, Lente, Violier, Modesucht, Hoek, Caduceus, Beton, Hoeksteen, C'est une affaire d'appréciation, Evolutie, Volharding I, Hoekhuis en I*[a].

Eveneens een vraagstuk, dat zijn eigenaardige moeilijkheden medebrengt en wel in de eerste plaats de strijd tusschen de behoefte aan zooveel mogelijk etalageruimte langs den gevel begane gronds en de noodzakelijkheid den bouw een behoorlijken voet te geven, die aan constructief-aesthetische eischen voldoet. Hiermede verbonden is een tweede moeilijkheid, n.l. die der reclame, uit den bouw zelve sprekende, die zoolang de particuliere concurrentie in den handel zich zal doen gelden, een bestaansbehoefte daarvan blijft. Verder zijn overzichtelijkheid der verkoopruimte, gepaard aan goede gelegenheid voor de berging der verkoopsartikelen, eischen, die vervuld moeten worden, wil het gebouw aan zijn bestemming en doel beantwoorden. In verscheidene ontwerpen zijn deze moeilijkheden op meerder of minder geslaagde wijze opgelost en is een geheel bereikt, dat aan redelijk te stellen eischen voldoet.

Bij de eerste schifting werden ter zijde gelegd de ontwerpen met de motto's:

Madame de Paris, Hofplein, Na oorlogstijd, No. 7, 11, Zaken, Glas en Lente.

Bij de tweede schifting vielen uit de motto's:

Violier, Modesucht, Hoek, Caduceus, Beton, Hoeksteen, C'est une affaire d'appréciation.

Zoodat ter nadere vergelijking overbleven de motto's: Evolutie, Volharding I, Hoekhuis en I[a], waaruit werden gekozen: voor den eersten prijs, met algemeene stemmen, motto Evolutie; voor den tweeden prijs, met vier stemmen, motto Volharding I.

Evolutie. Aantrekkelijke, rustige architectuur van groote eenheid. Niettegenstaande er overvloedig etalage-gelegenheid beganegronds is, heeft de gevel toch behoorlijke steunpunten gekregen. Het terugbrengen van de gevelgedeelten naast de hoofdpartijen van de gevels op de verdiepingen verbindt deze fraai aan den onderbouw; de afdekking van eenige gevelvlakken met twee zware boven elkaar liggende platen werkt echter storend. Het door den ontwerper gedachte kleurverschil in het materiaal der vooruitspringende en terugliggende geveldeelen, zou waar-

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN, Ir. D. F. SLOTHOUWER en . . . . . .
Redacteur: J. P. MIERAS :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.— Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1 6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : : :

40STE JAARGANG. = 16 AUG. 1919. = No. 33.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Het Gebouw voor den handel te Vlaardingen, door Van Hylckama Vlieg. — Eigenaardige opvattingen, door X. — Een huis te Ryvangen in Denemarken, door J. P. M. — Slecht Bouwen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering B.N.A.

In afwijking van de vorige voorloopige aankondigingen zal de eerstvolgende ledenvergadering van den B.N.A. plaats vinden *te Amsterdam, in de vergaderzaal van de Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling Amsterdam (E.L.T.A.) op Zaterdag 13 September 1919, des v.m. 11.30 uur.*

De agenda zal tijdig worden bekend gemaakt.

Indien de voorbereidingen daartoe mogen slagen, zal de vergadering worden opgeluisterd door een voordracht, over den bouw van vliegtuighallen en vliegstations.

Na de vergadering zal een gemeenschappelijke lunch worden gehouden in een der restaurants op het Tentoonstellingsterrein. (Prijs per couvert *f* 3.50.)

In den loop van den middag zullen de tentoonstelling en het vliegterrein worden bezichtigd.

De terreinen van de E.L.T.A. liggen aan de overzijde van het Y. Zij zijn te bereiken door middel van speciale booten welke afvaren van steiger No. 11 aan de De Ruyterkade, achter het Centraalstation.

Eendagskaarten ad *f* 1.20 pp. (met inbegrip toegang Lunapark) zijn te verkrijgen aan de Eltakiosken bij steiger No. 11. Met het oog op het tijdig nemen van maatregelen is het noodzakelijk dat Heeren deelnemers zich zoo spoedig mogelijk opgeven met vermelding of zij aan de gemeenschappelijke lunch deelnemen, bij den Directeur, Amsterdam, Marnixstraat 402.

Honorariumtabellen.

Tengevolge van de nog steeds stijgende kosten van druk heeft het Bestuur zich genoodzaakt gezien den prijs van de honorariumtabellen te verhoogen.

Bij Bestuursbesluit van 29 Juli 1919 is met ingang van 1 Augustus 1919 de prijs van beide honorariumtabellen als volgt vastgesteld

Voor leden van den B. N. A. f 0,40 per stuk.
„ niet-leden f 1,25 „ „

Reductie op deze prijzen wordt niet verleend.

Het teekenaarsexamen.

Wanneer wij spreken over het verband en de verhouding van een teekenaar tegenover een architect, dan moet onwillekeurig de vraag naar voren komen, wie is nu eigenlijk een teekenaar m. a. w. hoe weet men nu dat iemand, die zich komt aanmelden om teekenwerk te verrichten, een bouwkundig teekenaar is.

Deze vraag is eenige jaren geleden ook gedaan, en op die verzuchting is de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst ingegaan, en heeft naast het examen van bouwkundig Opzichter, dat van bouwkundig Teekenaar ingesteld. Zij meende dat hiermede aan veler wenschen was tegemoetgekomen, want eenmaal met een diploma in den zak, zou men spoediger werk kunnen vinden, en bij het zien van dat diploma was de architect, waar men zich aanmeldde, voldoende ingelicht. Alhoewel nu dat diploma in zich zelf eene waarde van vakkennis vertegenwoordigt, heeft het examen toch niet die resultaten opgeleverd, zooals men die verwacht had, en onwillekeurig doet men nu de vraag, waar ligt de schuld, dat zoo weinig candidaten dat diploma kunnen verwerven, bij de Maatschappij, nu Bond van Nederlandsche Architecten, of bij den candidaat, achter wien dan de onderwijzer zit. Het kwam mij, met het oog hierop, wenschelijk voor dit onderwerp eens in te leiden, opdat als wij ons licht hierbij opsteken, het wel mogelijk is, dat de fout gevonden wordt. De B.N.A. wil niets liever, dan dat het teekenaarsvraagstuk, vooral in dezen tijd, door middel van een examen wordt opgelost.*) Dit examen moet een waarborg zijn voor hem, die de arbeidskracht van den teekenaar noodig heeft. Men kan echter in de gegeven omstandigheden van heden niet onderscheiden of het diploma waarborgt een teekenaar, of een teekenaarartiest.

Tot goed begrip van wat men onder teekenaar verstaat, hebben wij gemeend eerst te moeten letten op de verschillende catagorieën waaronder dit ambt kan voorkomen.

1. Copiïsten, z.g. overtrekkers.
2. Detaillisten voor eenvoudig werk, b.v. voor arbeiderswoningen en dergelijke als het plan gereed is.
3. Detaillisten voor meer samengesteld werk, als het plan gereed is, waarbij ook vereischt wordt kennis van statica.

*) Deze en andere gevoelens komen geheel voor rekening van den Schrijver.
RED.

4. Detaillisten voor werken in historische stijlen en verder als onder ad 3.
5. Teekenaars voor het opmaken van bestekteekeningen naar een schets van den architect, en daarna ontwikkelen als in ad 3 genoemd.
6. Teekenaars voor het opmaken van een plan naar opdracht van den architect geschikt voor de besteding en ontwikkeling voor de uitvoering, met inachtneming van het maken van perspectieven en het leveren van decoratieve onderdeelen, zoo noodig in kleuren.
7. Teekenaars als onder ad 6 bedoeld, maar met dit onderscheid dat alles moet geschieden in den z.g. nieuwen geest.

Voor ad 5, 6 en 7 wordt tevens bedoeld kennis van de technische waarden van het te gebruiken materiaal en van de constructie's.
Nu komt het voor dat het thans bestaande beginsel te veel vast ligt aan de onder ad 6 en 7 genoemde categorieën, en het daardoor voor een teekenaar, die niet verder komt als de onder ad 5 bedoelde, onmogelijk is een diploma te halen, terwijl dit toch wel het geval zou moeten zijn.
Als gevolg hiervan zou men dus 2 soorten diploma's kunnen uitreiken.

1. een diploma voor een teekenaar, die voldoet aan de onder ad 1—5 genoemde categorieën.
2. een diploma voor een teekenaar, die voldoet aan de onder ad 1—7 bedoelde categorieën.

Bij eventueele sollicitatie weet de architect direct op welk terrein de teekenaar zich beweegt.
Wij kunnen ze ook zóó noemen teekenaar en teekenaar-artiest. Voor de laatsten onderscheiden wij dan de bijzondere gaven van iets smakelijk weer te kunnen geven, alhoewel de eerstgenoemde geschikt zijn voor gewone werkzaamheden.
Met bizonder artistieke talenten bezield, zijn er weinigen; van de anderen zijn er meer.
Wanneer men nu een examen heeft waarvoor de eischen zijn als onder ad 6 en 7 bedoeld, dan is het geen wonder, dat de gewone en toch juiste teekenaars als onder ad 5 bedoeld, zonder artistieken aanleg, onmogelijk in staat gesteld kunnen worden, hun kennis door een diploma te zien bevestigen.
Het wil mij voorkomen, dat wij dus genoemden weg moeten inslaan, om nader tot het doel te komen, ter bevrediging van architect en teekenaar.
Het programma van eischen zal dus in dien zin gewijzigd moeten worden.
Nu wij het examen bespraken van teekenaar, is het toch zeker niet ongewenscht even te wijzen op het onderwijs. Over het algemeen wordt een teekenaar nog te veel machinaal opgevoed, vooral als hij niet behoorlijk verschillende werken achter zich heeft, die hem iemand van ondervinding heeft gemaakt. Veel werk doen in de practijk maakt vindingrijk in constructie's, maar ook in het geven van passende vormen. Opgeleid buiten de praktijk maakt machinaal. Een goed teekenaar moet geleerd hebben te durven naar eigen inzicht.
Wanneer een teekenaar een school achter zich heeft dan moet hij de praktijk in, en dan daarna, wanneer hij zich sterk genoeg gevoelt, zich onderwerpen aan een examen. Nu meent men in vele gevallen gereed te zijn, soms zonder praktijk, en zonder zelfstandigheid, en daarom zoovele teleurstellingen van te zakken.
Men moet het examen leeren waardeeren, en dit middel van controle, niet gebruiken, op goed geluk af, er van gebruik te maken. Er moet grondig gestudeerd worden. Men moet niet wagen.
Wij leven in een geheel anderen tijd als toen de examens werden ingesteld. De B. N. A. tracht zich aan *dezen* tijd aan te passen, en ter wille te zijn, aan de krachten die bij deze en gene schuilen, om die door een examen naar voren te laten komen.
Laat men nu ook trachten in de opleiding dat te begrijpen. Samenwerken is in dezen zeer gewenscht, en wanneer men solidair is in hetzelfde te willen, d.i. den teekenaarsstand op te heffen, op hooger peil te brengen, dan zal men zonder twijfel van het succes verzekerd zijn.

Juli 1919. W. DE JONG.

Over Bouwkunst.

Naar aanleiding van het artikel over Bouwkunst van Arch. Kropholler in „de Beyaert", schrijft Jan Stuyt in „de Katholiek" o.m.
„Wij verwachten een speuren naar de groote beteekenis die kunst in het algemeen voor het leven der menschen heeft en de bijzondere waarde die aan bouwkunst moet worden gehecht. En wijl het zou kunnen zijn, dat sommigen in de artikelen des heeren Kropholler zouden willen lezen de onaantastbare beginselen waarnaar wij Bouwkunst hadden te waardeeren, meen ik goed te doen naast deze meeningen de aandacht te vragen voor eene andere zienswijze inzake het wezen der architectuur.
Immers naast deze puur materieele beschouwingen is er plaats voor een meer geestelijk inzicht, dat de bouwkunst plaatst op een geheel ander plan, namelijk: Bouwkunst het middel tot uitdrukking van denkbeelden.
Het is niet voldoende, dat een gebouw geconstrueerd zij van goede materialen, dat alle dragende en steunende bouwdeelen volgens mathematische berekening goed voorzien zijn, dat deuren en vensters geschikt geplaatst zijn, dat voldoende licht en lucht toestroome, de plattegrond wel overdacht en aangepast aan het doel, waarmede het gebouw werd opgericht, en zoo meer. De architect heeft voor al deze zaken, als technicus, zorg te dragen, maar heeft bovendien, als kunstenaar, dit alles te doen op zulk een wijze, dat het gebouw in zijn geheel zoowel als in zijn onderdeelen uitdrukking geve van wat er schoons is in het leven, en dat het den geest verheffe en het hart ontroere van allen die er naar kijken.
Indien het waar was dat een grondige kennis der constructiewijzen, der bouwkundige samenstelling van materialen, een gezond verstand in het vatten der eischen van het program, en daarbij een van nature aanwezige en daarna met zorg beschaafden smaak voldoende wezen zou den bouwmeester voor zijn verheven taak te bekwamen, de rasechte architect zou niet zoo zeldzaam zijn als dat heden ten dage werkelijk het geval is.
Doch indien men recht heeft, naast de smaakvolle en zaakkundige beantwoording aan de eischen van het program nog te vragen naar bezieling en sentiment in architectuur, dan loont het wellicht de moeite nader in te gaan op het geestelijke, het psychische, dat ook in bouwkunst niet ontbreken mag en daarin dan ook in de goede tijdperken nooit of te nimmer heeft ontbroken.
En wanneer wij, versuft en afgemat door het ziellooze, kadaverlijk gedoe om ons heen, het verfrisschende van een mooi oud brok architectuur genieten, dan vragen wij ons verbijsterd af, waarin toch dat pittige, dat kernachtige bestaat en hoe het komt, dat toch diezelfde elementen, deuren, vensters, muren, daken in de oude samenvoeging zooveel te vertellen hebben en in de nieuwe combinatie bijna altijd stom en zielloos voor ons staan. Hoe het komt dat de simpelste deur soms een vertrouwelijke gestalte heeft, die ons dadelijk sympathiek aandoet en daartegenover de meest bestudeerde kunstvolste woningingang ons volkomen koud laat of dikwijls nog in hooge mate onsympathiek is.
En toch ontbreken ons de wegwijzers niet, die ons, zoekenden naar der schoonheid geheimenis, willen toonen den weg en helpen op den moeilijken tocht. En geestdriftig wordt ons betoogd, hoe in de bloeitijdperken de ware schoonheid van elk bouwwerk het doel was en hoe wij slechts hebben na te volgen, om dien schoonheidsprijs te veroveren.

(Wordt vervolgd). (*N.R.Cl.*)

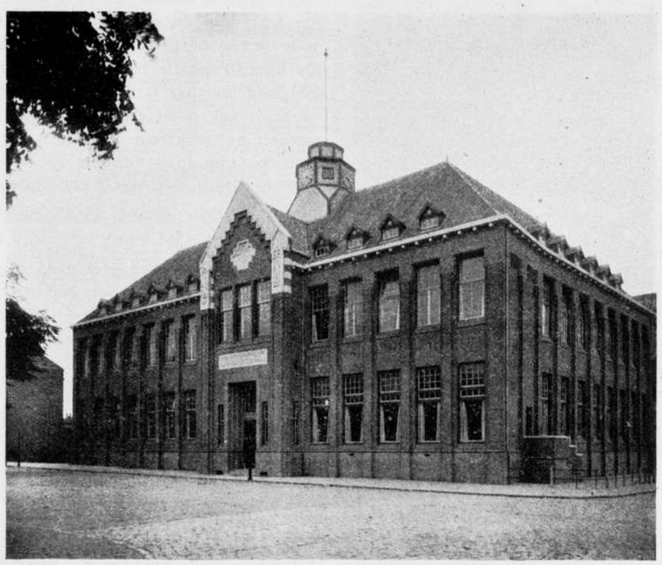

Gebouw voor den Handel te Vlaardingen.

L. H. E. v. Hylckama Vlieg
Architect B.N.A.

HET GEBOUW VOOR DEN HANDEL TE VLAARDINGEN.

Door L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG,
Bouwmeester B. N. A.

Het bouwwerk, waarvan de afbeeldingen in dit nummer van 't Bouwkundig Weekblad worden opgenomen, is geheel en al uit de behoefte gegroeid. Het is wellicht van algemeene bekendheid dat de haringhandel, ofschoon in groote mate ook in Scheveningen en Ymuiden gedreven, in *Vlaardingen* van ouds en tot op den tegenwoordigen tijd de hoofdmarkt heeft. De grootste aanvoer heeft daar plaats en ook worden de prijzen meestal door de markt te Vlaardingen beheerscht. De wijze nu, waarop de vangsten werden verkocht of „afgeslagen", voldeed sedert jaren niet meer. Het kon namelijk voorkomen, dat bij het afroepen van de getallen 50, 49, 48, 47 enz., 't welk uit den aard der zaak snel ging, twee of meer koopers gelijktijdig „mijn" riepen. Van de willekeur van den verkooper-afslager hing het dan wel eens af wien de partij gegund werd.
Bovendien breidde het aantal soliede koopers zich in den loop der laatste 10 jaren sterk uit, zoodat de „afslagzaal" en ook de daarbij behoorende vergaderzalen veel te klein waren, en verlichting, verwarming en ventilatie alles te wenschen overlieten.
Voorts is er in de genoemde gemeente reeds lang een gebrek aan vergaderzalen. Het Raadhuis biedt naast een keurige Raadzaal, slechts één vergaderkamer, die tegelijk voor B. en W., voor commissies uit den Raad, voor Spaarbankbestuur, voor Armbestuur, ja voor wat niet al dienst doet. Ook de *Kamer van Koophandel* is slechts op de Raadzaal aangewezen en moet dus met de vergaderingen van dit college steeds rekening houden. Ten slotte zijn er, vooral in de latere jaren

Gebouw voor den Handel
te Vlaardingen.

L. H. E. v. Hylckama Vlieg
Architect. B.N.A.

in invloed en beteekenis toegenomen corporaties, als: Reedersvereeniging, Afdeeling Vlaardingen van de Vereeniging ter bevordering van de zee-visscherij, Patroonsvereeniging, Vereeniging voor Haringhandelaren, enz., wie het alle aan een geschikt lokaal ontbreekt en welke toch zoowel economisch als organisatorisch behoefte hebben om zich meermalen in een geschikte omgeving bijeen te zien.

Voegt men bij dit alles dat de *Visscherijschool*, welke, ofschoon een particuliere onderneming, in groote mate door Gemeente, Rijk en Provincie gesteund wordt, op eene wijze gehuisvest was (in zolderlokalen boven het oude afslaglokaal), die in strijd mag heeten met gezonde eischen van onderwijs en hygiène, dan is het duidelijk, dat meer dan voldoende gegevens aanwezig waren om tot stichting van een gebouw, waarin dit alles vereenigd zou te vinden zijn, te besluiten.

Een van de meest invloedrijke burgers, reeders, kooplieden, langen tijd raadslid, en op velerlei wijze van ondernemingszin blijk gegeven hebbend, de heer A. Hoogendijk Jz., heeft dan ook reeds sedert een zevental jaren de stichting ten sterkste bepleit. Echter zag de meerderheid der Raadsleden niet *dadelijk* het belang daarvan. Nochtans wies de strooming, die den durf meende te moeten hebben om door te tasten, met den dag. En na eenige mislukte pogingen besloot de Gemeenteraad den 24 October 1916, met op één na algemeene stemmen tot den bouw volgens de ontwerpteekeningen en de begrooting die door ondergeteekende waren opgemaakt.

Zooals uit de plattegronden blijkt, heeft het gebouw op den beganen grond (behalve buffetkelder onder den ingang en verwarmingskelder onder de trap), de afslagzaal, waarin op 144 koopers gerekend is, de beurszaal of zaal, voor algemeenen handel, waarin 24 boxes zijn, een lokaal voor schippers en bevrachters, een koffiekamer en de noodige dienstvertrekken. De trap aan de achterzijde van de beurszaal dient voor de visscherijschool, welke daarboven gevestigd is. De hoofdtrap, die tegenover den ingang ligt en met Belgisch marmer („St. Anna", geschenk der Reedersvereeniging) is belegd, leidt naar de lokalen op de verdieping, waarvan het voornaamste, de vergaderzaal, in 't midden van het gebouw, boven de Hall is gelegen. Deze zaal moet als centrum voor handel en bedrijf dienen. Vandaar dat in de fries van het plafond als motto de regelen zijn aangebracht:

„Vlaardingen groeie en bloeie door
Zeevaart, Handel, Nijverheid,
Godsdienst, Kunst en Wetenschap,
d'Inwoners tot Heil".

De linkervleugel van het gebouw bevat de lokalen voor een moderne visscherijschool. Boven deze in de kap is ten slotte het *lokaal voor practische oefeningen*, met het schuitje (een complete bovenbouw van een logger op 1/5 der ware grootte) en op het torentje bevindt zich een kompas, waaraan de jongelui naar alle windstreken oefeningen kunnen houden.

Nog verdient vermelding dat een der, als kantoorlokaal aangegeven kamer, gemerkt B, ingericht is als Bestuurskamer alwaar de Besturen der onderscheiden vereenigingen hunne beraadslagingen kunnen houden.

Tijdens den bouw, die grootendeels in de oorlogsjaren heeft plaats gehad, en wel in die jaren waarin ook voor Vlaardingen veel verlies is geleden, hebben onderscheidene burgers met milde giften van haar sympathie doen blijken. Spoedig reeds begon iemand de klok voor het torentje te geven, kort daarop kwamen drie gebrandschilderde ramen voor de vergaderzaal, een kostbaar en monumentaal gelegen traparaam, het reeds genoemde marmer voor den hoofdtrap, een electrische kroon voor de Hall, een dito voor de vergaderzaal enz. Verder werden in de afslagzaal acht gebrandschilderde ramen en door andere firma's weer de muurbeschilderingen gegeven. Ook van de gebeeldhouwde paneelen in de vergaderzaal, 12 stuks, en waarvan men op de photo reeds eenige in model ziet aangebracht, werden tot heden 9 stuks gegeven, en wel die, voorstellende suiker-, zuivel-, touw-, glas-, en scheeps-fabricage, bank- en crediet-wezen, reederij en kunstmest.

Wellicht komen nog machinebouw, zeilmakerij en kuiperij, waarmede dan de hoofdbedrijven tevens hoofdbronnen van bestaan der Gemeente zijn aangegeven. Deze paneelen evenals de beeldwerken in den gevel, welke Zeevaart, Handel en Nijverheid voorstellen, zijn of worden gemodelleerd door Willem C. Brouwer te Leiderdorp.

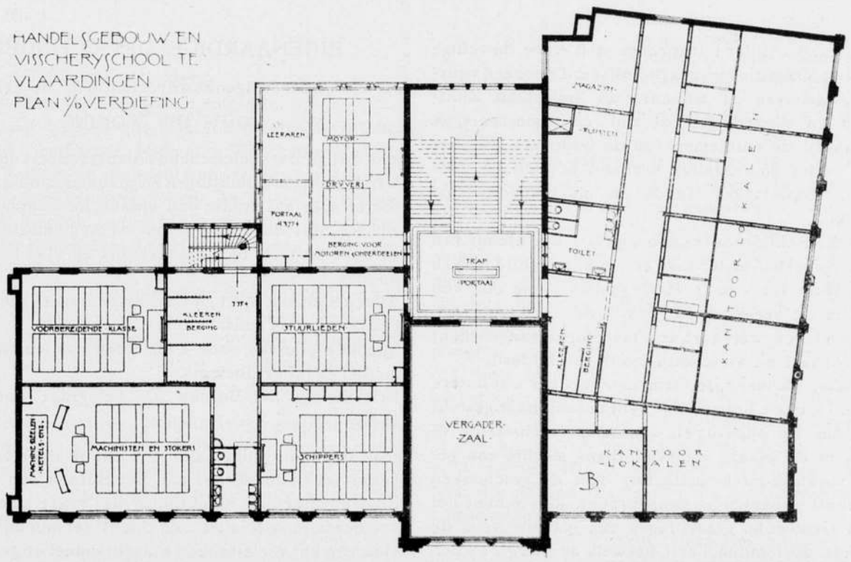

Gebouw voor den Handel
te Vlaardingen.

L. H. E. van Hylckama Vlieg
Architect B.N.A.

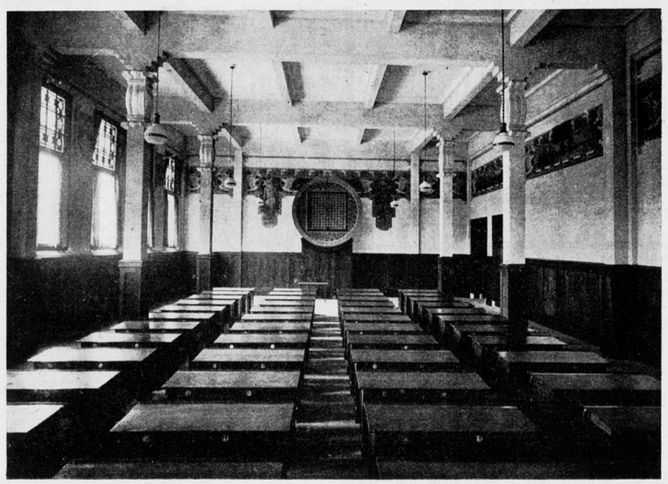

Gebouw voor den Handel te Vlaardingen. | Afslagzaal. | L. H. E. van Hylckama Vlieg, Architect B.N.A.

Het gebrandschilderd trapraam stelt voor de veilige haven van Vlaardingen, gesymboliseerd door een vuurtoren waarboven de wapens van Nederland, Zuid-Holland en Vlaardingen, de zeil- en stoomvaart, en daaromheen de emblemen van de bedrijven die met een en ander onmiddellijk verband houden als, zeilmakerij, touwslagerij, smids en machinebouw, en dergelijke.
De gebrandschilderde ramen zijn uit het atelier van J. W. Le Nobel te Amsterdam, en het muurschilderwerk is van Huib Luns te 's Hertogenbosch die ook een paneel in de vergaderzaal boven de deur, voorstellende vrede en welvaart, te Vlaardingen aangebracht door zeevaart en visscherij, heeft geschilderd.
Als straks, wanneer de Gemeente in weer wat betere dagen zal komen, het noodige geld beschikbaar gesteld wordt om de ontworpen *eikenhout betimmering* te maken, in de plaats waarvan thans slechts een gebeitst vuren houten omlijsting van de geschonken (eikenhout) paneelen is aangebracht, dan schijnt het dat de Gemeente Vlaardingen een gebouw voor de genoemde doeleinden bezit, hetwelk de energie en den ondernemingszin harer burgerij niet al te onwaardig is.

Leeuwarden, Juli 1919.

EIGENAARDIGE OPVATTINGEN.

De hieronder volgende advertentie in „de Telegraaf":

BOUW UW WONING

zoo, dat gij Uw veeleischend huispersoneel kunt missen. Vraag daarom inlichtingen en plannen aan bij dengene, die er speciaal studie van maakt, de woning zoo in te richten, dat deze aan de meest hygiënische eischen voldoet en zich toch gemakkelijk en vlug laat onderhouden.
Alleen hierdoor kunt gij Uw huispersoneel geheel of tot een zeer gering aantal beperken.
Speciale plannen voor 't inrichten van woningen voor medici en laboratoriums.
Brieven aan het Bureau „De Telegraaf" onder letter M 869.,

trok dusdanig mijn aandacht dat ik door een mijner kennissen onder M 869 aan het Bureau van genoemd blad eens eenige inlichtingen liet vragen, hoe die adverteerende specialist zich dacht het moeilijke vraagstuk van het veeleischend huispersoneel op te lossen in zijn hygiënische en vlug te onderhouden plannen.
Het per keerende post gezonden antwoord, hierna afgedrukt, geeft ons daar wel een duidelijken kijk op.

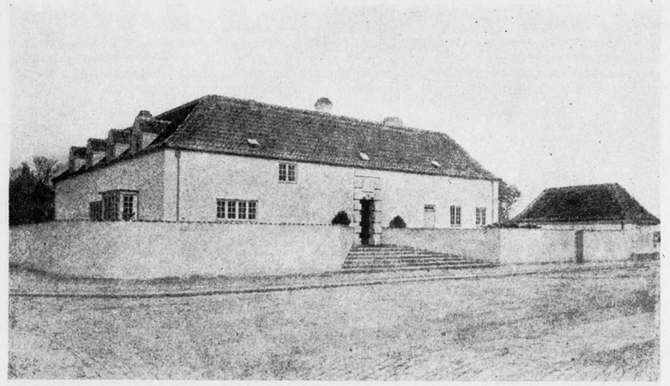

Huis te Ryvangen Denemarken. | Straatzijden. | Poul Baumann. Architect.

E. BELLAART, Architect.
Oud-Beierland, 24 Juli 1919.
Post-Giro rekening No. 18048.
No. 1.
Onderwerp Inlichtingen.

WelEdel Gestr. Heer,

In antwoord op Uw schrijven 't volgende.
Een woning voor U geschikt zou moeten bevatten: woonkamer, eetkamer, keuken en W.C. (onder de keuken een kelder) op de verdieping tevens kap 2 groote slaapkamers en een bergplaatsje. De afwerking binnen is zoo dat hieraan weinig tijd besteed hoeft te worden om schoon te houden. Langs alle wanden en vloeren hoeken enz. hol afwerken. Geen insnijdende profielen enz. Gaarne zal ik een ontwerp voor U maken met begrooting en verneem dan wel van U of een woninginrichting als hieromschreven U zou kunnen voldoen.
Inmiddels Hoogachtend,
(w.g.) E. BELLAART.

Inderdaad, die architect Bellaart is een grappenmaker — laat ons zijn adres onthouden, wie weet er komen misschien tijden, dat ons huispersoneel nog hooger eischen gaat stellen, wat zullen zijn oplossingen *dan* hol worden, zijn ideeën snijdend. X.

Op den bodem van alle problemen en stelsels ligt de vraag: „Wat dunkt U van den mensch?"
GLADSTONE.

EEN HUIS TE RYVANGEN, IN DENEMARKEN.

La maison,. . . le refuge contre tout ce qui est effrayant: l'ombre, la nuit, la peur, les choses inconnues. Rien d'ennemi ne saurait passer le seuil.

Romain Rolland. Jean Christophe.

Het hierboven afgebeelde huis trof ik aan in een der laatste nummers van „Architekten", het orgaan van de Academische Architectenvereeniging te Kopenhagen, en het ziende, dacht ik aan het aangehaalde zinnetje uit Rolland's boek. Inderdaad, behoeft een huis, een woonhuis, meer te zijn, is het iets anders! En hoe heeft de Deensche architect deze ideëele beteekenis van een huis, in zijn werk weten te benaderen! Hoe heeft hij de talloos vele verzoekingen om *mooi* te doen, weten te weerstaan, om bijna in ascectisme, het begrip huis te verwerkelijken.
Dit huis heeft niet de pretentie van een „schepping," al kan het in zijn soort zeker met dezen naam vereerd worden. Het is een brokje leven van een architect, die de bouwkunst ziet als een bevrediging van menschelijke verlangens en behoeften.
Door een hoogen muur afgesloten van het drukke stadsgedoe in het mondaine villakwartier, is het huis met zijn grooten tuin, de inkeer tot zichzelf, de levende rust en het rustende leven. In dit opzicht gelijkt dit

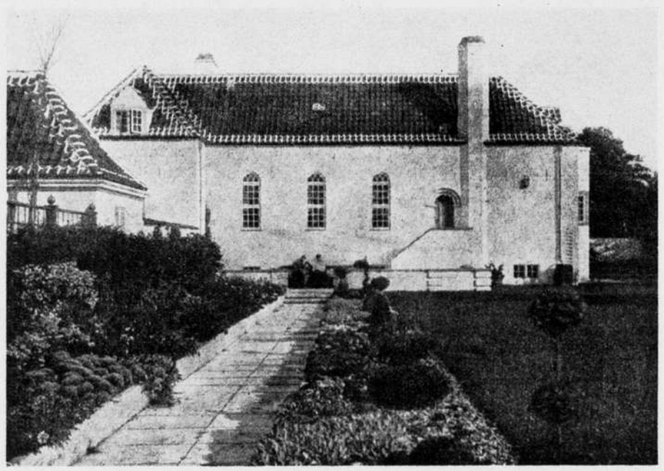

Huis te Ryvangen
Denemarken.

Tuinzijde.

Poul Baumann
Architect.

huis op een Engelsch landhuis. Een Engelschman wenscht zich thuis afgescheiden te gevoelen van de buitenwereld, waar hij alleen zijn zaken doet. En zijn huis is dan ook een afzondering, een gesloten-heid, waarmee de tuin één groot harmonisch geheel vormt. Een Hollander is echter steeds in tweestrijd. Zijn landhuis lijkt een krantenkiosk. Kleine ramen met ruitjes zijn hem een gruwel en tulen gordijntjes een noodzakelijkheid. Men zie de keurcollectie Hollandsche villa's in het Moderne Landhuis!

Voor een Hollandschen architect is de bestudeering van een bouwwerk als het bovenstaande leerrijk. Allicht stelt hij de vraag of hier de bruikbaarheid niet aan den vorm is opgeofferd, of het huis niet somber is.

Eenige afbeeldingen van interieurs — helaas moeilijk te reproduceeren — toonen echter dat de verlichting van de ruime vertrekken voortreffelijk is.

Het is trouwens ook een geheel verkeerd begrip, dat de verlichting van vertrekken uitsluitend afhankelijk zou zijn van de grootte van de lichtopeningen. Wellicht hebben de bouwverordeningen het op hun geweten dat de architecten in de eerste plaats aandacht schenken aan de oppervlakte der ramen. Hun plaatsing is echter van primair belang, en door deze zinrijker vast te stellen, zou in vele gevallen de grootte aanmerkelijk kunnen worden verminderd.

De afbeelding van de tuinzijde toont, de kwaliteiten van den *architect* Baumann, die in den voorgevel, wellicht door te sterk ascetisme, licht over 't hoofd worden gezien.

Het huis te Ryvangen is als bouwwerk een schuilplaats. Te midden van den modernen strijd, die als een föhn, die gemoederen opjaagt en verhit, en uiteen doet vallen, wat samengebonden moest blijven, geeft dit bouwwerk het stille, maar niet minder overtuigende bewijs, dat bouwkunst is de synthese van de gemeenschappelijke menschelijke verlangens, en de behoefte, die verlangens in stoffelijken vorm te verwezenlijken.

J. P. M.

SLECHT BOUWEN!

In 1914 werden aan den Stationsweg te Pijnacker (bij Delft) tien woningen gebouwd. Deze zijn nu onbewoonbaar verklaard wegens den slechten bouw en de slechte drinkwatervoorziening.

(Alg. Hbd.)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, Joh. D. Looyen, Ir. D. F. Slothouwer en . . . . . .
Redacteur: J. P. Mieras : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage : : : : : : : : : : : : : :

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos. ƒ 0.20. fr.p.p. ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1–6 regels ƒ 1.80, elke regel meer ƒ 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : :

40ste JAARGANG. = 23 AUG. 1919. = No. 34.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Huis te Ryvangen in Denemarken, door J. P. M. — Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en Uitbreidingsplannen in Noord-Holland. Verslag over het jaar 1918. — Ontvangen Boek- en Plaatwerken en Tijdschriften. — De bekoring in stedenbouw door M. H. Baillie Scott.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING B.N.A.

In afwijking van de vorige voorloopige aankondigingen zal de eerstvolgende ledenvergadering van den B.N.A. plaats vinden **te Amsterdam, in de vergaderzaal van de Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling Amsterdam (E.L.T.A.) op Zaterdag 13 September 1919, des v.m. 11.30 uur.**

De agenda zal tijdig worden bekend gemaakt.

Indien de voorbereidingen daartoe mogen slagen, zal de vergadering worden opgeluisterd door een voordracht, over den bouw van vliegtuighallen en vliegstations.

Na de vergadering zal een gemeenschappelijke lunch worden gehouden in een der restaurants op het Tentoonstellingsterrein. (Prijs per couvert ƒ 3.50.)

In den loop van den middag zullen de tentoonstelling en het vliegterrein worden bezichtigd.

De terreinen van de E.L.T.A. liggen aan de overzijde van het Y. Zij zijn te bereiken door middel van speciale booten welke afvaren van steiger No. 11 aan de De Ruyterkade, achter het Centraalstation.

Eendagskaarten ad ƒ 1.20 pp. (met inbegrip toegang Lunapark) zijn te verkrijgen aan de Eltakiosken bij steiger No. 11.

Met het oog op het tijdig nemen van maatregelen is het noodzakelijk dat Heeren deelnemers zich zoo spoedig mogelijk opgeven met vermelding of zij aan de gemeenschappelijke lunch deelnemen, bij den Directeur, Amsterdam, Marnixstraat 402.

Voorlichting bij de keuze van Architecten.

Het Bestuur van den B.N.A. heeft het volgende bericht in de bladen doen plaatsen:

„Nu men meer en meer gaat inzien, hoe groot de beteekenis van de Bouwkunst is als factor van het maatschappelijk leven, wordt het duidelijk, dat het van het grootste belang is, de opdrachten voor bouwwerken in handen te stellen van bevoegden. Verschillende opdrachtgevers, in het besef van hunne verantwoordelijkheid, hebben zich reeds gewend tot het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, (B.N.A.), teneinde tot de keuze van een goed architect te geraken.

Aangezien het Bestuur van den B.N.A. als zoodanig niet het aangewezen lichaam is om adviezen van dezen aard te geven, heeft de B.N.A. een Commissie van Voorlichting ingesteld, welke, desgevraagd, aan ieder kosteloos advies bij de keuze van een architect zal geven.

De thans geïnstalleerde Commissie van voorlichting, zitting houdende tot 1 Juli 1920, bestaat uit de Heeren Architecten Dr. H. P. Berlage, Ir. J. Th. J. Cuypers en J. W. Hanrath, welke hunne taak aanvaard hebben, zoodat thans de mogelijkheid is geopend zich bij de keuze van een architect te doen voorlichten.

Hierbij wordt opgemerkt, dat een werkwijze is ontworpen, waarbij een vlugge behandeling van het advies verzekerd is, aangezien behalve de drie bovengenoemde effectieve leden, tevens drie plaatsvervangende leden zijn benoemd, te weten de heeren Architecten Ir. J. Limburg, J. de Meyer en Ir. J. Gratama. De namen der Commissieleden en hun korte zittingstijd van één jaar, terwijl zij in drie jaar niet herbenoembaar zijn, bieden de noodige waarborgen voor de onpartijdigheid der keuze. Deze zal niet beperkt blijven tot de leden van den B.N.A., maar zal zich uitstrekken over alle architecten van ons land.

Aanvragen dienen te worden gericht aan het Bestuur van den B.N.A., Marnixstraat 402 te Amsterdam."

Hedendaagsche Bouwkunst.

In de Haagsche Post van 16 Aug. j.l. leest men onder „Wat de Wereld zegt" Persstemmen over de onderwerpen van den Dag: „Hedendaagsche Bouwkunst, Schoonheid in de bouwkunst is geen kwestie van kosten. De tijd van den bouwer is voorbij en die voor den artist-architect is aangebroken. — Sir Alfred

Mond." Wij kennen dien Sir Mond niet, maar we zouden zoo zeggen dat hij toch wel een man is met een bijzonderen kijk op de dingen. En nu de Haagsche Post zijn uitspraak plaatst onder „wat de wereld zegt", zijn des bouwers vette jaren zeker voorbij en er is geen kwestie van, of die voor den artist-architect zijn ingeluid.

Over Bouwkunst.

(*Vervolg*).

En dan komen de classicisten en overreden ons met de heerlijke harmonieën der Grieksche en Romeinsche bouwwerken. En zoet is het gefluit van den vogelaar en schoon is het verschiet, dat ons wordt getoond En wanneer wij kalm genieten van de pureklaarheid der klassieke vormenweelde, wanneer wij bewonderend staren op die grootsche eenvoud en statige rust, wanneer wij dat fijn gevoel voor verhouding, dien gedistingueerden smaak in de profileering de verheven schoonheid in één woord van de antieke scheppingen dankbaar genieten, dan vragen wij ons af, waarom wij nog iets anders, iets beters, iets hoogers of volmaakters zouden nastreven dan wat hier reeds werd bereikt. Maar wanneer wij ons dan aan het werk zetten en trachten in het klassieke kleed de scheppingen te hullen, die van ons worden gevraagd, trachten op die wijze te voldoen aan de eischen die ons worden gesteld en de behoeften waaraan wij hebben te beantwoorden, dan, ja dan wordt het ons duidelijk, hoe geheel anders de verhoudingen zijn en hoe wij met die neigingen den verkeerden weg op zijn. Maar andere stemmen roepen ons in andere richting. Wij, menschen uit het guur klimaat, en het barre buiten, zoeken naar gezelligheid en intiem genot. Het wijde open, het zondoorgloeide, en de grootste tournure van de klassieke pracht komen minder overeen met onze eigenaardige situatie dan de schilderachtige scheppingen uit de Romantische middeleeuwen. Daár, dáár is de poëzie, die ons het harte roert, daar is de gemoedelijkheid, daar zijn de eischen en behoeften nog geheel in overeenstemming met de onze! En wij gaan op in de heerlijke geheimzinnige poëzie, die de in 't halfduister gehulde Romaansche abdijkerken omzweeft, wij zwelgen in de heerlijke stemming der legendarische ridderburchten. Doch ook wanneer wij in die richting ons aan den arbeid zetten, is de illusie spoedig verdwenen!

De gothiek! roept men ons toe — de gothiek dat is wat wij hebben moeten; en heel het vernuftig samenstel der gothische kathedralen trekt als een redekunstig betoog der scholastieke wijsbegeerte aan onzen verbaasden blik voorbij. Ja hier is schoonheid, smaak en grondige kennis, hier is berekening en sentiment, hier is werkelijk alles wat wij zoeken — doch ook dezen keer komen wij bedrogen uit en wat als gothiek in moderne tijden ons geboden wordt, blijkt o zoo ver af te staan van die heerlijke scheppingen, die wij zoo gaarne den tol onzer bewondering betalen. En wederom staan anderen klaar om ons te wijzen op de degelijke goedrondheid der Renaissance-bouwwerken, op de levensvolle blijheid der achttiende-eeuwsche meesterstukken; en altijd weer is ten slotte teleurstelling ons deel en blijkt ook langs die wegen geen toekomst voor de kunst van bouwen weggelegd.

Maar daar schalt reeds de strijdkreet, die als een belofte ons in de ooren klinkt: Weg, weg met allen stijlnamaak. Wees U zelf!! Alles, alles wat ook maar herinnert aan wat in vroeger tijden werd gewrocht, zij angstvallig vermeden — dus niet slechts geen namaak van den opzet of details, — neen zelfs geen profiel of materiaal-combinatie, geen dakvorm of gootlijst, geen onderdeel of hoofdzaak, het is alles uit den booze: wees U zelf! en dat wel op zoo'n manier, dat geen verleden voor U bestaat! Uit puur materialistische opvatting der bouwkunde hebt gij te besluiten tot de meest directe, liefst de meest nuchtere belichaming der gestelde eischen; niet anders en niets hoogers zij u een bouwwerk dan de kundige, soms zelfs savante combinatie der met smaak gekozen materialen; bij de vormgeving van het geheel, bij het neerzetten der massa zoowel als der onderdeelen zij Uw geest met geen andere denkbeelden behept dan die hun oorsprong vinden in den aard der materialen en de functie der bouwdeelen; elke vorm, die niet door de constructie wordt aangegeven, zij uit den booze. Het rationalisme dus in zijn alleruiterste consequentie!

Maar Gij hebt bezwaren. Gij maakt verschil tusschen Bouwkunst en Bouwkunde. Gij meent, dat een bouwwerk nog iets meer, nog iets hoogers kan zijn dan de meest directe, de meest nuchtere beantwoording der in het program gestelde eischen. Ge meent dat dit doorgevoerd rationalisme ingenieurswerk wordt en Ge zoekt naar Bouwkunst. En in Uw beminnelijke naïviteit wil het U voorkomen, dat er in het wezen der zaak al bitter weinig verschil is tusschen hen die den namaak der historische stijlen prediken en hen die buiten alle traditioneelen vorm om naar de meest absolute orginaliteit streven. Immers, voor beiden is volgens U de bouwkunst geworden een zaak van den uiterlijken vorm en bij beiden wordt de geestelijke ondergrond der architectuur gelijkelijk ontkend, in beider leer staat 't Materialisme op den voorgrond.

Indien het echter waar is, dat Bouwkunst een geestelijken ondergrond heeft, dat het psychisch element, de ziel, de vormgave beheerscht, dan komt die uiterlijke materieele vorm eerst in de tweede plaats aan het woord en is hij (die uiterlijke vorm namelijk) dan ook accidenteel; essentieel zijn dan de beginselen, waarnaar wordt gewerkt en de factoren waarmede wordt gearbeid. En het is eene proeve van nadere beschouwing dezer essentieele dingen, die wij hier in algemeene trekken zullen trachten te geven." (N. R. Ct.)

Bevordering.

Bij den dienst van Publieke Werken te Amsterdam zijn bevorderd tot hoofdingenieur, hoofd van afdeeling, de ingenieurs, hoofd van afdeeling, Ir. W. C. Köhler, Ir. W. A. de Graaf en Ir. A. R. Hulshoff.

Directeur van Gemeentewerken te Vlaardingen.

In de op 14 Aug. j.l. gehouden raadszitting werd benoemd tot Directeur van Gemeentewerken de Heer H. P. J. Schut Kapitein Ingenieur bij den Dienst der Genie te Utrecht.

Vraag.

Wie onder de Collega's of lezers van deze regelen, die ervaring heeft omtrent den bouw van badhuizen en centrale verwarming toegepast bij arbeiderswoningen, is bereid o.g. van zijn ervaringen mededeelingen te doen of hem in te lichten waar hij omtrent de resultaten van bovengenoemde toepassingen nadere gegevens kan verkrijgen? Met hartelijken dank bij voorbaat (w.g.) A. M. J. SEVENHUIJSEN,
Architect B.N.A., Haarlem.

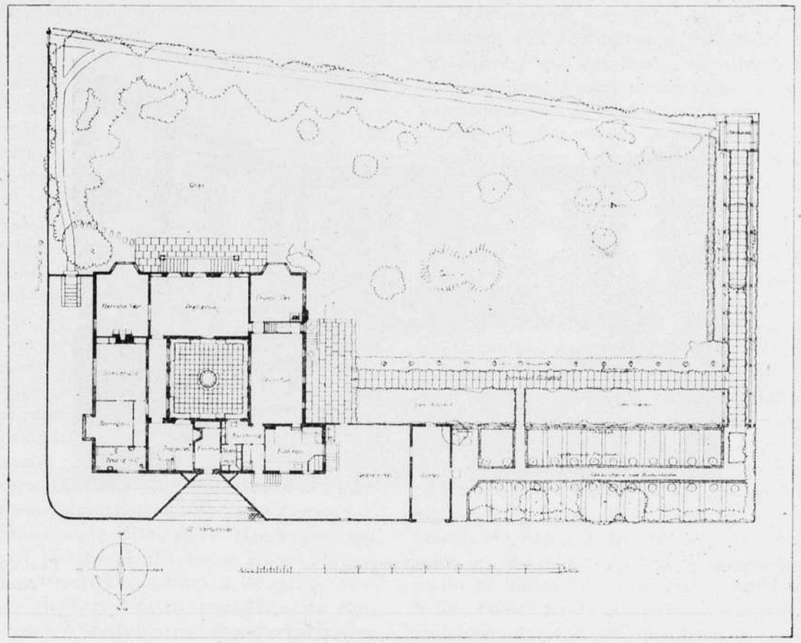

Huis te Ryvangen. Denemarken. — Plan Begane grond. — Poul Baumann. Architect.

HET HUIS TE RYVANGEN IN DENEMARKEN.

Op verzoek van enkele lezers nemen wij hier nog een afbeelding op van den plattegrond en een interieur van het Huis te Ryvangen. Ze waren niet overtuigd. Ze vroegen zich af of het uiterlijke van het huis niet maar een „houding" was, of de bewoners werkelijk zoo charmant zijn. Ze vreesden zelfs voor teleurstelling, als ze zich meer verdiepten in het geval. De thans opgenomen afbeeldingen zullen geruststellen. Ze bevestigen den te voren verkregen indruk, van de kwaliteiten van dit huis en van het talent van zijn architect Poul Baumann. Van de bewoners kan ik niets zeggen. Ik kan geen „kennismaking met menschen en dieren" inlasschen. Maar wijst b.v. de afwezigheid van een kamer-en-suite al niet op een karaktertrek van den bewoner en is deze uit de plaatjes niet levend naar voren te brengen?

J. P. M.

ADVIES-COMMISSIE VOOR BOUWONTWERPEN EN UITBREIDINGSPLANNEN IN NOORDHOLLAND.

Verslag over het jaar 1918.

Uit dit verslag nemen we het volgende over:

„In het midden van 1917 legde de Commissie van Advies voor den herbouw in de overstroomde streken van Noordholland haar arbeid neer. Zij bracht van hare werkzaamheid verslag uit, waaruit bleek hoe noodig het was geweest de gemeentebesturen in het overstroomde gebied te wijzen op de wenschelijkheid van toezicht op het uiterlijk van te bouwen woningen en waaruit tevens duidelijk werd, dat vooral de besturen der kleinere gemeenten behoefte hadden aan deskundige voorlichting. Aangemoedigd door de goede resultaten stelde de Commissie zich de vraag of het niet noodig was een blijvende commissie in 't leven te roepen en wel voor een grooter gebied.

Deze vraag werd bevestigend beantwoord en het

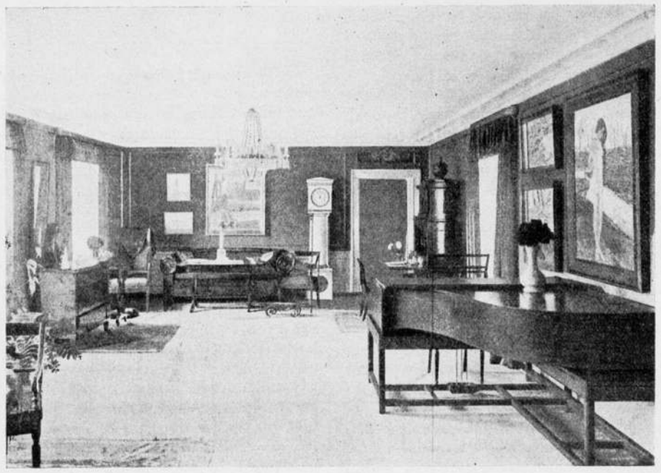

Huis te Ryvangen
Denemarken.

Woonkamer.

Poul Baumann.
Architect.

grootste gedeelte der leden van de oude commissie stelde zich beschikbaar om ook deel uit te maken van eene nieuwé commissie.

Aanstonds wendden de voorstanders van dit plan zich tot den Commissaris der Koningin in de Provincie Noordholland, welke de sympathie en den steun, welke aan de Watersnoodcommissie in ruime mate ten deel was gevallen, overbracht op de nieuw op te richten Commissie. Na korten tijd werd de Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en Uitbreidingsplannen in Noord-Holland gevormd.

Van de Watersnoodcommissie namen daarin deel de leden: J. H. W. Leliman b.i., A. Keppler c.i., J. van der Waerden c.i. en A. W. Weissman, terwijl mede uitgenoodigd werden: de Heeren Jhr. G. de Graeff c.i., D. E. Wentink, Inspecteurs van de Volksgezondheid, Mr. Dr. J. Versteeg, burgemeester van Nieuwendam, W. M. Dudok, Directeur van Gemeentewerken te Hilversum en de architecten J. F. Staal en G. Versteeg.

Nadat het Reglement der Commissie (hierachter afgedrukt in de bijlage) was vastgesteld, werden stappen gedaan tot het verkrijgen eener subsidie uit de Provinciale Kas. Dank zij den steun van den Commissaris der Koningin en het College van Gedeputeerde Staten werd de Commissie verblijd met de toezegging eener subsidie van f 3000.— voor het jaar 1918.

De Commissie besloot eerst het verslag van de Advies-Commissie voor den herbouw in de overstroomde gedeelten in Noord-Holland onder de Gemeentebesturen van Noord-Holland en verschillende autoriteiten te verspreiden en verder de gemeentebesturen uit te noodigen ook over het uiterlijk van gebouwen hunne bemoeiïngen uit te strekken.

Het aantal gemeenten, welke eene zoogenaamde welstandsbepaling in hare verordeningen hadden opgenomen, was zeer gering. Vóór het optreden der Watersnoodcommissie werd zij, voor zoover bekend, in slechts 6 gemeenten aangetroffen. Deze commissie deed het aantal tot 15 stijgen. Nog 120 gemeenten misten deze bepaling.

Een enkele maal werden bedenkingen tegen het opnemen van een welstandsbepaling geuit.

De Commissie meent, dat een gemeentebestuur zeker niet te ver gaat wanneer het op het uiterlijk van gebouwen toezicht uitoefent.

De schoonheid, welke ons land van nature bezit, legt ons den plicht op, zorg te dragen, dat deze niet door menschelijk werk wordt bedorven. Dat dit vele malen in bijkans iedere plaats in Nederland geschied is, weet ieder.

Ontkend moet verder worden, dat een dergelijk toezicht de individueele vrijheid te veel aantast. Men late een ieder vrij zijn woning van binnen geheel in te richten naar zijn smaak. De buitenzijde der woning behoort hem niet alleen.

Ieder, die den openbaren weg bewandelt, is gedwongen de daaraan gelegen gebouwen te zien en daarom dient in 't algemeen belang gewaakt te worden, dat wansmaak wordt geweerd.

Ook werd een enkele maal twijfel geopperd of de gemeentebesturen wel bevoegd zijn dergelijke bepalingen op te nemen.

De Commissie meent, dat de redactie van art. 135 der Gemeentewet daaraan niet in den weg staat.

Het is de Commissie verder niet bekend, dat de Kroon ten opzichte van een dergelijke bepaling van het vernietigingsrecht heeft gebruik gemaakt, noch dat de rechter deze niet verbindend heeft verklaard. Ten slotte heeft het College van Gedeputeerde Staten van Noordholland steeds de goedkeuring aan de verordeningen met deze bepaling verleend.

Wettelijke bezwaren zijn naar de meening der Commissie tegen de Schoonheidsbepaling niet aanwezig.

Langzaam maar zeker stijgt het aantal, want thans hebben, voor zoover de Commissie bekend, 31 gemeenten een welstandsbepaling in hare verordening; het zijn de volgende gemeenten:

Andijk, Bergen, Blaricum, Buiksloot, Broek-in Waterland, Castricum, Edam, Egmond-Binnen, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Heemstede, Heerhugowaard, Heiloo, Helder, Hensbroek, Hilversum, Hoorn, Huizen, Katwoude, Landsmeer, Laren, Marken, Monnickendam, Nieuwendam, Nieuwer-Amstel, Ransdorp, de Rijp, Schagen, Sloten, Warmenhuizen, Weesperkarspel en Zandvoort.

Het is de Commissie bekend, dat nog verschillende gemeentebesturen geneigd zijn hunne medewerking in deze te verleenen. Afzonderlijk mag hierbij wel vermeld worden, dat het Gemeentebestuur van Amsterdam heeft medegedeeld, dat ook aldaar het opnemen van een schoonheidsparagraaf in de Amsterdamsche Bouwverordening overwogen wordt.

Hoewel de Commissie van meening is, dat het verkregen resultaat bevredigend is, zal haar streven er in de eerste plaats op gericht zijn het aantal te vermeerderen.

Dat ook in andere provincies het denkbeeld veld wint, moge hieruit blijken, dat in het eind van 1918 Gedeputeerde Staten van Zeeland tot de Gemeentebesturen een circulaire hebben gericht, waarin dezelfde bepaling (hierachter als bijlage opgenomen) wordt aanbevolen.

Ook uit Friesland en Gelderland bereikten der Commissie berichten, dat aldaar pogingen werden aangewend belangstelling voor hetzelfde streven te wekken.

De Commissie stelt zich ten doel de Gemeentebesturen, welke tengevolge van de welstandsbepaling eene beslissing omtrent bouwontwerpen moeten nemen, bij te staan bij de beoordeeling en zoo noodig bij de verbetering van de ontwerpen.

Dit laatste gedeelte van haar taak vond ernstige bedenking bij de Vereenigingen van Architecten en voornamelijk bij de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Deze laatste geeft haar volkomen instemming met het doel van de Commissie, maar zou gaarne zien, dat zij zich tot eene beoordeeling van de ingezonden ontwerpen bepale en slechts in algemeenen zin aangeve de gebreken en eventueelen weg ter verbetering.

De Maatschappij wenschte, dat in 't algemeen bij afkeuring van een ontwerp het advies zou luiden: dat ontwerp aan een kundig architect op te dragen.

De Commissie meent echter, dat er vele gevallen voorkomen, vooral bij kleine ontwerpen en bouwontwerpen uit te voeren in kleine afgelegen plaatsen, waarin met een dergelijk advies het doel niet zou worden bereikt. Daar acht de Commissie noodig een verbeterd onderwerp te verstrekken.

Het standpunt der Commissie is meer omstandig weergegeven in het Bouwkundig Weekblad van 2 Februari 1918. Besprekingen en correspondentie met die Maatschappij hadden dit resultaat, dat deze voorloopig een afwachtende houding zou aannemen.

De Commissie beseft het groote belang, dat de architecten er bij hebben, dat zij niet als concurrente tegen hen optreedt. Het is er haar om te doen, den aesthetischen bouw te bevorderen. Deze kan ten slotte uitsluitend geschieden door bekwame ontwerpers. Bij haar werk zal dus steeds voorop staan er op aan te dringen, dat de bouw aan dezen in handen zal worden gegeven. In het eerste jaar harer werkzaamheden heeft zij dit steeds gedaan en zij kan reeds op verschillende gevallen wijzen, dat dit haar gelukt is. Indien in de toekomst weder meerder leven in de bouwwereld zal komen, zou de Commissie bovendien daartoe ook practisch gedwongen zijn. Een enkel college zal n.l. niet in staat zijn voor een geheele provincie het grootste gedeelte der gevelteekeningen te ontwerpen. Ook daarom zal de Commissie zooveel mogelijk het bouwen onder architectuur bevorderen.

Toen door het vertrek van den Heer J. van der Waerden c.i. naar Indië eene vacature in de Commissie bestond, maakte de Commissie van deze gelegenheid gebruik den Heer A. B. Michielsen, Burgemeester van Haarlemmerliede en Spaarnwoude en Voorzitter van de Afd. Noord-Holland van de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten, uit te noodigen om in de Commissie zitting te nemen en om op die wijze met genoemde afdeeling nader contact te hebben.

De Heer Michielsen verklaarde echter niet bereid te zijn aan de Commissie deel te nemen. In de vacature werd daarop voorzien door de uitnoodiging van den Heer A. G. Sevenhuijsen architect te Haarlem, welke zich de benoeming liet welgevallen.

In het jaar 1918 heeft de Commissie gemeend haar streven meer ingang te doen vinden door het organiseeren van tentoonstellingen.

In Haarlem had de opening der eerste tentoonstelling plaats op 26 September 1918.

Aan haar verzoek tot het beschikbaar stellen van teekeningen en fotografieën werd door een groot aantal architecten gevolg gegeven.

De commissie spreekt hierbij haar groote erkentelijk-

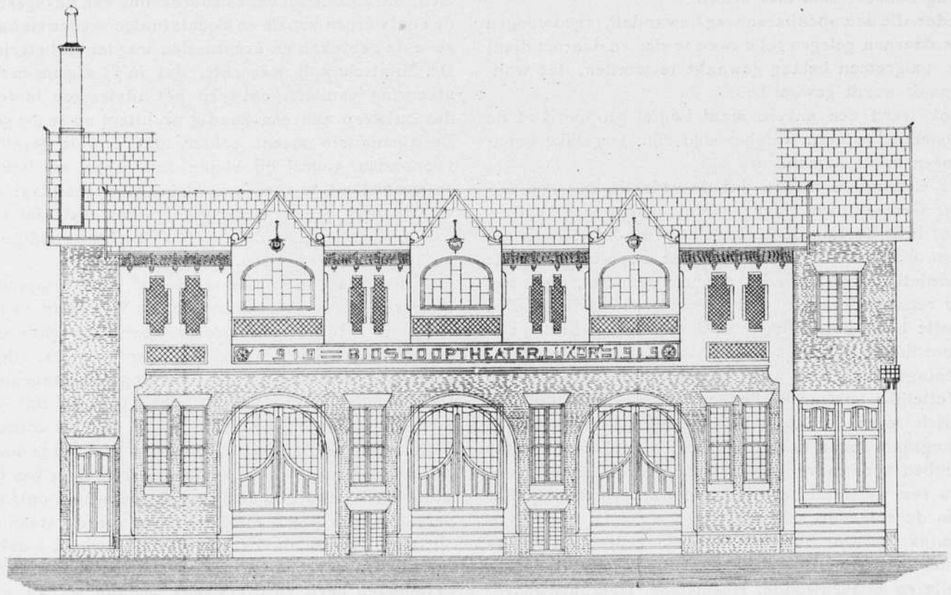

Bioscooptheater te Den Helder. Ingezonden ontwerp.

heid uit voor deze medewerking en meent hieruit te kunnen putten de overtuiging, dat het werk der Commissie door vele architecten wordt gewaardeerd. Tot hare spijt kon de Commissie slechts een enkel uitbreidingsplan aan de tentoonstelling toevoegen.

Zij hoopt na eenigen tijd in de gelegenheid te zijn nogmaals een tentoonstelling te organiseeren, waarbij de uitbreidingsplannen meer op den voorgrond treden.

De beschikbaarstelling van de Statenzaal door het College der Gedeputeerde Staten en het Gemeentebestuur van Haarlem verleende aan deze tentoonstelling een grootere waarde; deze werd nog verhoogd, doordat de Commissaris der Koningin bereid werd gevonden deze tentoonstelling persoonlijk te openen.

In Haarlem waren 4 kleinere tentoonstellingen tezamen gebracht, welke daarna naar de verschillende centra in de provincie zouden worden rondgezonden.

Achtereenvolgens hadden daarna tentoonstellingen plaats in de gemeenten Beverwijk, Zaandam, Medemblik, Weesp, Alkmaar, Purmerend, Hoorn, Hilversum, Schagen, Enkhuizen, Bussum, den Helder en Aalsmeer.

In de verschillende plaatsen werd steeds de welwillende medewerking van de Gemeentebesturen en hare ambtenaren ondervonden. De Commissie vermeldt dit met groote erkentelijkheid.

De tentoonstellingen werden steeds ingeleid door een der leden van de Commissie, welke er bij die gelegenheid naar streefden bij Gemeentebesturen en bouwkundigen belangstelling voor het werk der Commissie te wekken.

Het eigenlijk werk der Commissie, het geven van adviezen had in het jaar 1918 geen grooten omvang.

Dit is gedeeltelijk toe te schrijven aan het betrekkelijk gering aantal gemeenten, hetwelk de schoonheidsbepaling toepaste. Bovendien is de bouwbedrijvigheid ten gevolge van den oorlog in 1918 zeer gering geweest. Behalve den vereenigingsbouw, waarvan de plannen meerendeels reeds uit vroeger tijd afkomstig waren, had bijna geen nieuwbouw plaats.

Adviezen werden uitgebracht ten behoeve van de volgende gemeenten:

Beverwijk, Buiksloot, Broek in Waterland, Heiloo, den Helder, Landmeer, Mijdrecht en Nieuwendam.

Het betrof bouwplannen van verschillenden aard nl. woonhuizen, boerderijen, dijksmagazijn, bioscoop, politiebureau en bebouwingsplan en de vaststelling van eene rooilijn. Van enkele der ingezonden ontwerpen te zamen met het door de Commissie gezonden verbeterd ontwerp is een reproductie aan dit verslag toegevoegd.

In twee gemeenten hadden de benoemingen der Commissie tengevolge, dat aan een architect de opdracht werd verleend. Bij de keuze daarvan diende de Commissie tevens van advies.

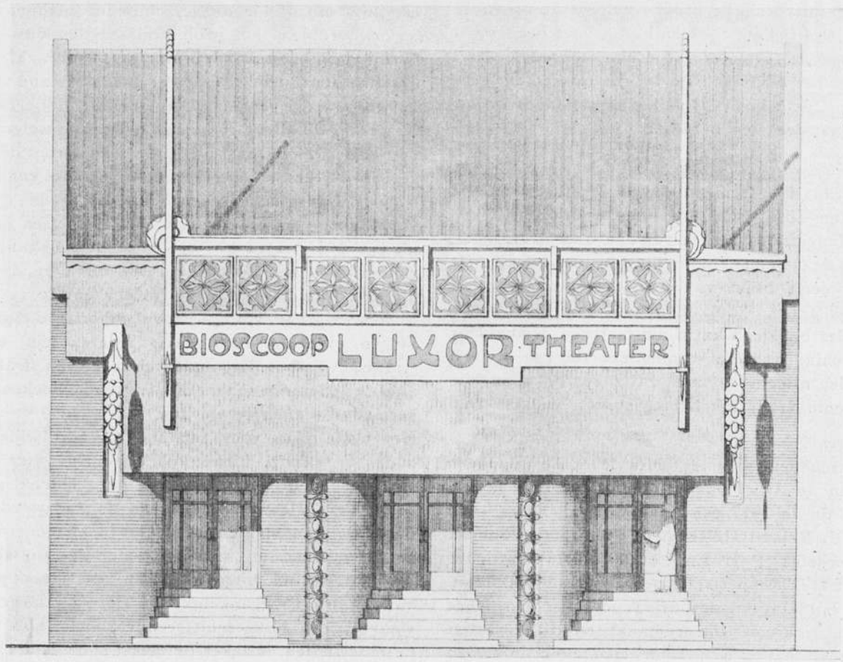

Bioscooptheater te Den Helder. Verbeterd ontwerp.

Bij deze aanvragen deed de Commissie dezelfde ervaring op als de vroegere Watersnoodcommissie, n.l. dat deze werkzaamheid niet gemakkelijk is; vooral in 't begin zijn in iedere gemeente tal van kleine bezwaren te overwinnen. De Commissie hoopt echter met tact en geduld deze moeilijkheden te boven te komen.

De finantieele toestand der Commissie over het jaar 1918 is niet ongunstig; tengevolge van het geringe aantal adviezen en ook door het feit, dat de werkzaamheid der Commissie zich slechts over ongeveer $^1/_2$ jaar uitstrekt waren de uitgaven lager dan werd geraamd; de grootste kosten veroorzaakten de verschillende tentoonstellingen. De inkomsten bestonden in hoofdzaak uit de provinciale subsidie en eene subsidie van den Bond Heemschut en den Algemeenen Nederlandschen Wielrijdersbond.

De Commissie hoopt, dat in het volgend jaar ook de Gemeentebesturen, in het besef, dat het werk der Commissie ook belangrijke kosten medebrengt aan de Commissie eene subsidie zullen willen verleenen en bij zullen dragen in de te maken kosten.

Vooral wanneer de bouwbedrijvigheid weder normaal wordt zullen de werkzaamheden niet meer geheel kunnen worden verricht door de leden der Commissie, maar zal bezoldigde hulp noodig worden, waardoor de uitgaven noodzakelijk zullen vergroot worden.

De Commissie eindigt dit eerste verslag derhalve met den wensch, dat het aantal der gemeenten, welke het uiterlijk van de gebouwen binnen den kring hunner bemoeiingen trekken, zal toenemen, dat het aantal gevraagde adviezen in het volgend jaar groot zal zijn en dat de waardeering van het werk der Commissie ook zal uiting vinden in geldelijken steun door Gemeentebesturen, corporaties en particulieren.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Burgerlijke Bouwkunde door M. Sirag Jzn. Deel I afl. 8-10.
Behandeld worden de berekeningmethoden van liggers, het opleggen, raveelen, verankeren van balken, de berekening en de constructie van houten en ijzeren kolommen en vloerconstructies. De stof wordt zeer uitvoerig

behandeld. Wordt het boek hierdoor niet wat te gewichtig en wat onvriendelijk? Het knikverschijnsel wordt zeer uitvoerig besproken volgens de nieuwere inzichten. Dat het elastisch knikken echter beheerscht wordt door de formules van Euler, wisten we niet en is zeker het nieuwste! De talrijke figuren zijn zeer nauwkeurig geteekend. Hun kleine schaal is echter hier en daar wel een bezwaar.

De berekening van de Woningbehoefte door A.J.A.Rikkert. Uitgave van den Gemeentelijken Woningdienst, te Amsterdam. Dit geschrift is uit het tijdschrift Gemeentebelangen op verzoek van den Heer A. Keppler, Dir. van den Gem. Woningdienst, overgedrukt. De woningbehoefte blijkt van heel wat meer factoren afhankelijk te zijn, dan men zoo oppervlakkig zou zeggen. Het boekje, waarin die factoren, welke voor de berekening van de woningbehoefte van invloed zijn, helder uiteengezet zijn, zal zeker bij allen, die in het woningvraagstuk belang stellen, welkom zijn.

„*Wendingen*".
Laatstverschenen nummer: Mei 1919. Een nummer gewijd aan de Affiche-kunst. Een stenografisch verslag van de in 1917 gehouden voordracht van den Heer R. N. Roland Holst, is in extenso opgenomen. Voorts vergelijkt P. H. Endt oude en nieuwe affiches en bespreekt L. Ronner het typografisch aanplakbiljet. Hij heeft ontdekt, dat de beste typografische affiches door een architect zijn gemaakt en dit bevestigt zijn oordeel, dat er geen kunstenaar zoo volkomen het waarachtig typografisch schoon begrijpt als een architect.
Een groot aantal afbeeldingen naar bekende affiches verluchten dit nummer, dat omhuld wordt door een beteekende omslag, waarvan de maker, J. B. v. Heukelom, geen architect blijkt te zijn.

Klei. 11e Jaargang No. 15.
Het halfmaandelijksche orgaan van den Bond van Nederlandsche Baksteenfabrikanten en den Bond van Dakpannenfabrikanten in Nederland gaat geregeld door werk te publiceeren van Nederlandsche architecten. De afbeeldingen zijn meest van een flink formaat. Een abonnement op dit blad voor den luttelen prijs van f 4.— per jaargang van 24 nummers, verschaft zoodoende documentatie materiaal van het werk onzer architecten. In dit opzicht sticht het blad nuttig werk. In de laatste aflevering vindt men afbeeldingen van Krombout's Landhuis in de duinen te Noordwijk.

Berliner Architecturwelt. Jaarg. XX Heft 11 en 12.
Op zeer slecht papier en met weinig fraaie cliché's laat deze aflevering zien, dat de Berliner Architecturwelt zelfs door geen Weltkrieg te louteren is. Alles is gelijk voor den oorlog, en dezelfde pompeuze, barokke façaden wijzen op een innerlijke moeheid. Men voelt het gemis aan de noodige groote figuren, die weer eens wat zullen zeggen.

DE BEKORING IN STEDENBOUW.

DOOR M. H. BAILLIE SCOTT.

Het lijkt mij dat in de verschillende plannen, welke tegenwoordig op het gebied van stedenbouw en uitbreidingsplannen worden naar voren gebracht, overal dezelfde fout schuilt in den gemoedstoestand van den ontwerper, die gewoonlijk koud en slecht berekenend te werk gaat. Deze ruwe en ongevoelige wetenschappelijke geest kan ons nooit de stad onzer droomen geven. Wij moeten trachten zoo goed we kunnen het Nieuwe Jerusalem, — een hemel op aarde — te verwezenlijken, en al onze concepties toetsen aan dat ideaal. Wij moeten het bij het goede eind aanpakken en beginnen met de eenheid van ons plan, dat is het huis zelf. En aangezien het gewenscht is dat huizen rechthoekig van vorm zijn, volgt hieruit dat groepen huizen eveneens rechthoekig moeten zijn, en dat straalsgewijze of diagonale richtingen van straten, die aan de gebouwen onaangename schuine hoeken geven, vermeden dienen te worden.
Het beste plan voor een stad is ongetwijfeld het oude — waarin, binnen de ommuring vier gelijke straten elkaar ontmoeten op het centraal gelegen marktplein. De vier wijken van de stad worden dan door kleinere straten verdeeld in kleinere pleinen, en dit schema sluit vanzelf in zich de rangschikking der huizen om binnenplaatsen, die door poorten van de straat toegankelijk zijn. Deze z.g. hofjesbouw, waarvan wij zulke schitterende voorbeelden vinden in oude steden, is zeker de meest smaakvolle situatie en dat vooral wanneer de schaal van huizen en plein niet te groot is. Als een voor de hand liggend voorbeeld kan niets beter genoemd worden dan de kleine binnenplaats van Staple Inn, met zijn oud plaveisel, en de oude boom in het midden. Een dergelijk plekje is meer waard dan al de vervelende eindelooze avenue's waarmede vele van de tegenwoordige stedenbouwers ons blij willen maken.
Afgescheiden van wetenschappelijke studie, schijnt de moderne stedenbouwer voornamelijk de bedoeling te hebben groot te doen, door iets kolossaals in schaal. Hij moet echter gaan inzien, dat kunst geen kwestie is van „avoir du pois" en dat de beste vorm van schoonheid te vinden is in eenvoudige en nederige dingen. De onzinnige wensch om de natuur te overtreffen met gebouwen van onmogelijke afmetingen schijnt al onze moderne scheppingen te doordringen. Het is het Pruisisisme in kunst. Belendende gebouwen van redelijke schaal lijken klein naast deze dure, monsterachtige kolossen.
In midden-Londen treft men hiervan tallooze voorbeelden aan en al het gezonde en eenvoudige werk van de 18e eeuw moet plaats maken voor de afzichtelijke platheid in steen van thans. Niets is beklagenswaardiger van onze bouwmeesters dan dit doen als de kikvorsch in de fabel. Het is een ziekelijke toestand van den geest en moest in elke eenvoudige en gezonde samenleving als zoodanig behandeld worden.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN, Ir. D. F. SLOTHOUWER en . . . . . .
Redacteur: J. P. MIERAS . . . . . .
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: . . . .
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage . . . . . .

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. . . . . .

40STE JAARGANG. = 30 AUG. 1919. = No. 35.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De eerste luchtverkeertentoonstelling Amsterdam E.L.T.A.; door D. Roosenburg. — Naar aanleiding van de afbeeldingen uit het verslag van de advies-commissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland, door J. P. M. — De bekoring in stedenbouw door M. H. Baillie Scott. — Over Bouwkunst door Jan Stuyt. — De eerste bouwmeester van Nederland — ontdekt!

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING B.N.A.

Op Zaterdag 13 September 1919, des v.m. 11 uur te Amsterdam.

De vergadering wordt gehouden in de vergaderzaal van de E.L.T.A. (Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling Amsterdam).

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Benoemingen.
5. Verkoop Gebouw.
6. Rondvraag.
7. *Korte causerie te houden door den heer Ir. D. Roosenburg over den bouw van tentoonstellingen.*

Na de vergadering zal een gemeenschappelijke lunch worden gehouden in een der restaurants op het Tentoonstellingsterrein. (Prijs per couvert *f* 3.50.)
In den loop van den middag zullen de tentoonstelling en het vliegterrein worden bezichtigd.
De terreinen van de E.L.T.A. liggen aan de overzijde van het Y. Zij zijn te bereiken door middel van speciale booten welke afvaren van steiger No. 11 aan de De Ruyterkade, achter het Centraalstation.
Eendagskaarten ad *f* 1.20 pp. (met inbegrip toegang Lunapark) zijn te verkrijgen aan de Eltakiosken bij steiger No. 11.

Met het oog op het tijdig nemen van maatregelen is het noodzakelijk dat Heeren deelnemers zich zoo spoedig mogelijk opgeven met vermelding of zij aan de gemeenschappelijke lunch deelnemen, bij den Directeur, Amsterdam, Marnixstraat 402.

Het Donders-Monument te Utrecht.
B. en W. stellen voor, er in beginsel zijn instemming mede te betuigen, dat het F. C. Donders-monument, dat aan de gemeente ten geschenke zal worden aangeboden, geplaatst wordt op den stillen hoek van het Janskerkhof, waar het hek van het stedelijk gymnasium aansluit aan dat van het zoölogisch laboratorium. Met het oog op de bezwaren, welke rezen tegen het groote oploopende gazon op het Lucasbolwerk, is van vestiging aldaar, waartoe aanvankelijk het voornemen bestond, afgezien. Toon Dupuis, aan wien de uitvoering van het gedenkteeken is opgedragen, heeft met plaatsing op het Janskerkhof rekening gehouden en ook de schoonheidscommissie kan zich met plaatsing op het Janskerkhof vereenigen.
B. en W. stellen verder voor, de kosten voor fundeering en grondwerk, ten bedrage van f 3500, voor rekening der gemeente te nemen.

Restauratiewagen, Staatsspoor Ned.-Indië.
Door de firma J. Beynes te Haarlem is een restauratiewagen vervaardigd, welke gebruikt zal worden op het traject Batavia—Soerabaja. De meubelkunstenaar heeft de binnenbetimmering ontworpen. Hij was natuurlijk niet geheel vrij, was eerder in alles gebonden aan voorgeschreven indeelingen en maten.
Het valt direct op, hoe ruim deze wagen is, terwijl nochtans de inwendige doorsnede niet buitengewoon is. Dit aspect is verkregen door de gebruikelijke tusschenschotten met de bagagenetten achterwege te laten, en de leuningen der banken laag te houden op de hoogte der tafels. Het is de vraag of voor dit aangenaam aspect de practische necessoires opgeofferd kunnen worden.
De ramen zijn zeer klein, een eerste vereischte voor een wagen die in tropische landen rijden moet. De boven de ramen aangebrachte ventilatieroosters zijn bedekt met à jour bewerkte paneelen, met sobere versiering.
Het geheele interieur maakt een indruk van groote soberheid. De opzet om van den donkeren vloer, in de wanden een overgang te vinden tot het lichte plafond is uitgevoerd door een palissanderplint, een teakhouten wand en dek van Zwitsersch eschdoornhout, waarbij verschillende biezen op de overgangen de kleurschakeering temperen. Alle profileering is zeer eenvoudig en nergens doet zich een spoor van gewildheid voor. Is deze zelfbespreking loffelijk, toch valt niet te ontveinzen dat het gemis van een bijzonder accent zich wel voelen doet. Het bijzondere accent behoeft de zelfbespreking niet uit te

sluiten, voor menig kunstwerk zal het er zelfs de oorzaak van wezen. Ten zeerste kunnen wij het toejuichen dat het Departement van Koloniën, zich de medewerking van een kracht als Penaat verzekerde. Misschien gaat er hierdoor voor de Hollandsche spoorwegautoriteiten ook een licht op. Wanneer zullen wij hier verlost worden van de gechabloneerde coupeetjes.?

J. P. M.

De transformatiehuisjes der Gemeentelijke Electriciteitswerken te Amsterdam.

Jr. A. B. schrijft in het Handelsblad:

Indien de G. E. W. langs de Amsterdamsche straten en grachten een aantal onverschillige transformatorzuilen of huisjes opgericht had, zooals er in haast elke stad den menschen in den weg staan, had niemand daarvan iets gezegd. Nu zij dit jaar de goede gedachte heeft gehad in een prettige verscheidenheid een paar dozijn zeer wel verzorgde en bijzonder karakteristieke huisjes te laten bouwen, die onder de boomen langs den wallekant of in een hoek van een pleintje een aantrekkelijk moment vormen, nu hebben velen hun afkeurend oordeel laten hooren en hebben de reactionnaire vakbladen juist om het sterk uitgesproken en oorspronkelijk karakter den dienst der Gemeentewerken verweten, niet voldoende piëteit te bezitten voor het schoone van de stad Amsterdam.

In de onlangs gebouwde huisjes zijn verschillende typen op te merken. Er zijn groen geschilderde houten gebouwtjes met een fel rood pannen dak; er zijn huisjes van kleine gele baksteentjes met en zonder houten lijst en in de oude stad zijn er huisjes van ruw breuksteen.

De groengeschilderde houten typen zijn ondanks hunne verfijndheid in detailleering en ondanks het sterke kleurcontrast van schilderwerk en leipannetjes de minst karakteristieke en de minst geslaagde. In hunne bijzonderheden ligt iets banaals. Veel beter en ook eigenaardiger zijn die van breuksteenmetselwerk, het type, dat de ontwerpers gemaakt hebben langs de monumentale grachten.

Op een voet van gewapend beton staan met een bol overkragend profiel de van ruwe blokken opgestapelde wanden. De kleur van het breuksteen zal nog wat toniger moeten worden; in hare verschheid is ze wel wat al te geel en valt inderdaad uit de kleur van de omgeving; maar ondanks dit is de vierkante massa prachtig samengegroeid met den wallekant, wellicht juist door het scheidende van het overhangende profiel. Aan één der hoeken is de deur gekoppeld met een luik; deze beide zijn samengebracht om niet twee maal de groote vlakken van het metselwerk te behoeven onderbreken. De wanden worden bekroond door een houten lijstwerk, waarachter de dakbedekking begint, die eindigt in een fijn gevormde spitsversiering. Is het breuksteenmetselwerk het allerminste werk dat gemaakt kan worden, de lijst en de dakvorm zijn zoo geraffineerd mogelijk. Niet dat de detailleering slap is — integendeel het lijstje met de ventilatiegaatjes tusschen de driehoekige blokjes is geestig en pittig genoeg — maar in de contour ligt zoo iets vloeiends, het schilderwerk is zoo glad en de spits is zoo slank, als alleen een verfijnde verzorging mogelijk maakt. Het contrast van dit raffinement en het brute, het gewild brute van het metselwerk, geeft iets pikants aan de gebouwtjes, maar is tevens in hooge mate pervers. Nu kan men dergelijke perversiteiten afkeuren of men kan er van smullen, al naar gelang het eigen karakter is. En wanneer er verband moet bestaan tusschen de architectuur en den geest van den tijd, is het dan te verwonderen, dat in dezen tijd architectuur met zulke op den spits gedreven contrasten ontstaat?

Het zijn vooral deze transformatorhuisjes langs de oude grachten geweest, waartegen de Bond Heemschut in een adres aan den Gemeenteraad eenige weken geleden geprotesteerd heeft. Zouden die huisjes niet geduld worden, omdat zij nieuw en oorspronkelijk van vormen zijn te midden der historische omgeving? Dat kan toch niet want dan zouden onze prachtige levende grachten gedegradeerd worden tot openluchtmuseumnummers. Of zou het schoon van den Amsterdamschen grachtenaanleg gestoord worden door deze gebouwtjes? Dan zou die schoonheid toch wel zeer broos zijn. Neen, de grachten met hun grootsche boomenrijen en hunne hooge gevelwanden kunnen best de vreemdheid, de perversiteit van die transformatorhuisjes verdragen. Als het versche geel wat bijgekleurd is, passen ze prachtig in hun omgeving en kunnen wij ons verheugen in het feit, dat de twintigste eeuw ook iets nieuws en iets karakteristieks — zij het dan ook maar klein — heeft bijgedragen in het oude schoon der zeventiende eeuwsche grachten.

Het meest verbreide type is dat van gele baksteentjes met een houten lijstwerk afgedekt. Doordat het lichtgeschilderde hout niet eigenaardig doet tegen de lichte steentjes zijn deze huisjes minder karakteristiek. Veel treffender zijn de huisjes geheel van geel baksteen. Deze zijn wellicht de beste van alle. De zwarte plint scheidt de fijne kleur van de steentjes van het vale van het plaveisel. Een zwart lijntje met kleine zwarte blokjes sluit aan de bovenzijde de massa van het huisje af. Alles doodeenvoudig, maar toch geraffineerd. Ziet bijvoorbeeld het metselwerk. Het is hier niet gemaakt in een van de practische degelijke metselverbanden, maar de steentjes zijn met de koppen allen naast en op elkaar gestapeld, wars van alle regelen der metselkunst. Hier ging bij de ontwerpers de lijnwerking der voegen, het decoratieve effect, boven het zakelijke van het constructieve verband. Ziet ook de details van de deur en het stukje smeedwerk waarmee de huisjes geacheveerd werden. Het verzorgde detail maakt de huisjes aantrekkelijk, weet de aandacht van den voorbijganger even op zich te vestigen. De groote kobusvorm staat goed en groot in het veelal onrustige stadsbeeld der buitenbuurten.

Dit is het goede in al de transformatorhuisjes — 't zij dat het eene type wat gelukkiger is dan het andere — zij zijn karakteristieke onderdeelen van de stad en op zich zelve zijn zij de tot zich getrokken aandacht waard. Maar waar die huisjes niet passen? — in de armoedige grauwe volksbuurten. Daarvoor zijn zij veel te welverzorgd en te verfijnd. Zij doen daar als een gediseleerde zilveren toiletspiegel op den morsigen rand van een keukengootsteen. Hunne verfijning wordt geaffecteerdheid en de omgeving wordt er des te grauwer door.

Ir. A. B.

---

stenaar zich moet bewegen en het is niet de collectie schilderijen in een museum waaraan niemand behoefte heeft, en waarnaar alleen maar enkele menschen kijken. Bouwkunst moet zijn de hoogste uitdrukking van den menschelijken geest, en niet alleen een vervelend en ziellooze getuigenis van wat verondersteld wordt de materieele behoefte te zijn. En wij die het voorrecht hebben te leven in een landstreek, die zoo menig groot voorbeeld van oude bouwkunst bezit, hebben weinig verontschuldigingen als we de lessen vergeten, die zij ons geven.

(Uit The Architectural Revieuw, August 1919).

OVER BOUWKUNST.*)

DOOR JAN STUYT.

De bouwkundige compositie wordt beheerscht door de gestalte, welke wij aan de samenstellende elementen geven en de wijze, waarop wij ze rangschikken.

Deze vormgave en rangschikking zal zijn te toetsen aan de drie beginselen van het WARE, GOEDE en SCHOONE.

De invloed dezer beginselen op de bouwkundige compositie zal bestaan uit de overeenstemming met de wetenschappelijke, moreele en aesthetische wetten, waaraan de totstandkoming van de kracht, de doelmatigheid en de schoonheid in het Heelal beantwoordt — d.w.z. de Eeuwige Wetten, die in de Natuur, Waarheid, Goedheid en Schoonheid beheerschen, gelden in eerste instantie voor elke schepping, dus ook voor de bouwkundige creatie.

Hier ga vooraf een korte beschouwing over schoonheid, over de kunst in 't algemeen en de bouwkunst in 't bijzonder.

Het gemakkelijkst laat zich het schoone bepalen naar zijn subjectieve zijde, als datgene, wat door ons gekend, behagen wekt, en wel een geheel belangloos behagen. Het schoone ontroert, alleen omdat, en in zooverre het gekend wordt niet om het nut of voordeel, dat er misschien voor ons aan verbonden is. Wanneer wij dit aesthetisch genot nader ontleden, dan blijkt, dat het voor alles een redelijk, geestelijk karakter bezit. Het feit, dat het dier niet toegankelijk is voor schoonheidsemotie, wijst er reeds op, dat deze moet gezocht worden in de hoogere psychische vermogens van den mensch, waardoor deze zich van van het dier onderscheidt. De eigenschappen dan ook, die volgens ieder tot het objectief schoone behooren, als orde en eenheid, regelmaat en proportie, zijn alleen kenbaar door *verstandelijke* vergelijking, niet door de zintuigen.

Uit het gezegde volgt noodzakelijk, dat de kennis en het genot van het schoone *in hoofdzaak* althans toekomt aan het hoogere geestesleven in den mensch; ook de schoonheid der lichamelijke dingen is een intelligibile, d.i. door het verstand kenbare qualiteit.

De ervaring echter leert ons, dat alleen dan het volle aesthetische genot ons wordt geschonken, wanneer het verstandelijk kenbare, d.w.z. het geestelijk element, de idee, vervat ligt in een aesthetisch verzorgde gestalte, welke innerlijke phantasie of uiterlijke zinnen (oog en oor) in verrukking brengt. De schoonheid in betrekking tot den mensch vraagt belichaming van het ideale, het geestelijke, in zinverrukkende vormen. Dit volgt dan ook uit de natuur des menschen, welke uit geest en stof is opgebouwd. In harmonie met zijn geestelijk-zinnelijke natuur voelt de mensch zich aangetrokken tot en bevredigd door het schoone, waarin idee en vorm harmonisch samengaan op een wijze, die geest en zinnen beide weldadig aandoet en ontroert. De waarheid op zich zelf laat ons koud, om schoonheid te worden, moet zij als herboren worden in de aesthetische gestalte, waarin de kunstenaar haar verstoffelijkt. De schoonheid is van geestelijk-zinnelijken aard.

Het spreekt van zelf, en hier komen we tot het *objectief*-schoone, dat de aesthetische vorm niet anders kan zijn dan de natuurlijke uitstraling van de innerlijke volmaaktheid van het schoone, uit deze natuurlijkerwijze voortspruitend als de bloem uit de plant. Waarmede tevens gezegd wordt, dat niet iedere geestelijke inhoud zich leent voor aesthetische belichaming. Dus de werkelijk schoone vorm, wil deze niet een dwaas uiterlijk aanhangsel worden, vraagt een ongewoon voortreffelijken en idealen inhoud. Immers, een eerste regel voor het objectief schoone is gelegen in de juiste verhouding van het geestelijke en zinnelijke element en eenzijdigheid van het eene boven het andere schaadt de werkelijke schoonheid en is nadeelig voor het aesthetisch genot, dat vraagt om een evenwichtige bevrediging van geest en zinnen. Wanneer wij de innerlijke volmaaktheid, welke het natuurlijk „fond" is der Schoonheid, aan een nadere analyse onderwerpen, dan vinden wij daarin een dubbel element vervat n.m.l., waarheid en goedheid, genomen in objectieven zin. Waar is het ding, in zooverre het de juiste realiseering is eener gedachte; goed, in zooverre het in aansluiting bij de bedoeling van Schepper of maker aan zijn bestemming beantwoordt. Toch is niet alles, wat in dezen zin waar en goed en dus innerlijk volmaakt kan genoemd worden, b.v. een technisch perfecte machine, daarom ook schoon. De schoonheid berust als het ware op innerlijke waarheid en doelmatigheid, maar mag niet in deze eigenschappen worden opgelost. De verstoffelijking van het ware en goede moet zich kenmerken door een bijzonderen glans, welke den beschouwer in verrukking brengt, en dit zal slechts mogelijk zijn bij een superieur geestelijk of ideëel gehalte van het innerlijk volmaakte.

Als wezens-kenmerken der schoonheid kunnen worden aangegeven: innerlijke voltooidheid of volmaaktheid, beantwoordend aan de eischen van waarheid en doelmatigheid, vervolgens geestelijkheid van inhoud, gerealiseerd in min of meer schitterenden vorm, welke

*) Overgenomen uit „de Katholiek" en vervolg op de in het officieele gedeelte van No. 33 en 34 opgenomen artikels: „Over Bouwkunst".

voor alles is berekend op aesthetische aandoening. Uit het voorafgaande moge vooral dit duidelijk zijn, dat schoonheid geestelijk is van inhoud en op de allereerste plaats spreekt tot den geest door haar idealen inhoud, en slechts op de tweede plaats ook tot de zinnen door haar uiterlijke verschijning, welke veel meer de natuurlijke uitbloei is der schoonheid. Ten nauwste met het begrip van schoonheid is verbonden het begrip van kunst, welke naar haar wezen niet anders is dan de menschelijke uitdrukking van het schoone. Als de schoonheid heeft zij ten doel vóór alles aesthetisch welbehagen te wekken — dit is haar natuurlijk en primair doel, wat evenwel niet beteekent, dat deze primaire bestemming niet aan een hooger doel weer dienstig kan zijn. Alles, wat de kunstenaar nastreeft bij zijn kunstwerk, eenheid en proportie, symmetrie en harmonie, technische volledigheid en practische doelmatigheid, het moet alles berekend zijn op het ééne doel, de uitbeelding van het schoone. Alleen in zooverre dit laatste bereikt wordt, spreekt men van ware kunst, hoezeer ook overigens het kunstproduct aan de eischen van logica en psychologie, moraal en techniek moge voldoen.

Als nu het schoone, gelijk boven is gezegd, objectief bestaat in het evenwichtige van idealen inhoud en zinbekorenden vorm, dan volgt daaruit dat de aesthetische waarde van een kunstwerk gelegen is in de harmonie van gedachte en vorm, en des te hooger staat, naarmate de geestelijke inhoud volkomener en verhevener is en zich dus te meer leent voor aesthetische vertolking in heerlijke vormen.

Op de eerste plaats daarom wordt voor echte kunst gevorderd een *geestelijke inhoud* van eenige beteekenis. Ook door de meest volmaakte techniek kan dit element niet vervangen worden, en de uiterlijke gestalte, hoe aesthetisch ook verzorgd, wordt een zinloos aanhangsel, als zij niet de natuurlijke uiting is van een min of meer verheven gedachte. Het spreekt van zelf, dat deze gedachte op de allereerste plaats moet voldoen aan de eischen der waarheid in den ruimsten zin genomen en dus moet harmoniëeren met de beginselen van godsdienst en zedelijkheid, met de wetten van logica en psychologie, als ook, ofschoon met minder gestrengheid, met de gegevens van natuur en historie. Bovendien moet de gedachte, welke in het kunstwerk verstoffelijkt wordt, zich kenmerken door een zekere ongemeenheid, welke boven het alledaagsche uitstaat. Hoe rijker en voller en verhevener de gedachte, des te hooger staat het kunstwerk dat deze gedachte met harmonieerende vormen omkleedt. Op de tweede plaats daarom moet de verhevenheid van den geestelijken inhoud tot volle uiting komen in den stoffelijken vorm, die door evenwichtige aanpassing en bevalligheid het schoone tot volledige uitdrukking brengt.

Meer in 't bijzonder moet bij de aesthetische vertolking der gedachte rekening gehouden worden met de wet der *integriteit* zoodat het kunstwerk in zijn geheel en in onderdeelen werkelijk af is en geen essentiëele leemten vertoont. Verder is noodig, om eentonigheid te voorkomen, een verscheidenheid van onderdeelen, die echter door evenwichtigheid en symmetrie zich laat samenvoegen tot één geheel. In deze samenvoeging kome tot uiting wat men zou kunnen noemen een organisch karakter. Met behulp hiervan zal de kunstenaar het ideale in een werkelijk schoonen vorm zinnelijk-aanschouwelijk maken en zoo den beschouwer geestelijk-zinnelijk bevredigen en hem brengen tot volledige aesthetische ontroering. Als iedere kunst heeft de bouwkunst ten doel de uitdrukking van het schoone, vertolkt zij geestelijke denkbeelden in bevallige vormen daarbij gebruik makend van anorganisch materiaal en het stoffelijk gegeven der ruimte. Door verwerking dezer materieele gegevens tot een behoorlijke uitdrukking van geestelijken inhoud kenmerkt zich de architect als waarachtig kunstenaar. Twee dingen alzoo maken een bouwwerk schoon: aesthetische vormgave, zich kenmerkend door eenheid en harmonieuse verscheidenheid, en uitdrukking van bepaalde denkbeelden of ideeën.

Natuurlijk beoogt de bouwkunst naast de schoonheid ook bijna altijd een nuttigheidsdoel, en hoemeer de praktische bestemming afdaalt tot het alledaagsche, hoe moeilijker het probleem om iets schoons te maken. Daartegenover hoe meer de praktische bestemming verband houdt met de hoogere, geestelijke behoeften der menschen, des te meer gelegenheid voor den kunstenaar tot aesthetische creatie. Een niet te vermijden gevolg zal ook zijn, dat in onderdeelen nu de schoonheid, dan weer het nut den boventoon voert, evenwel toch altijd zoo, dat het geheel overwegend schoonheidscreatie is, niet slechts een loutere ruimte afsluiting ter bescherming tegen regen en wind. De bouw mag niet ontstaan zijn uit louter praktische doeleinden, maar moet zich doen kennen ook als de uitdrukking eener gedachte.

(Wordt vervolgd).

De eerste Bouwmeester van Nederland — ontdekt!

De onderstaande kennisgeving werd rondgezonden:

JACOB MARIA COHEN

GEDIPLOMEERD SIERAAD-, LETTER- EN HUISSCHILDER

□

TOONEEL-, PLAFOND- EN ZAAL-DECORATEUR
AANNEMER VAN ALLE WERKEN

KLEURSCHAKEERING IN HET GENRE VAN ONZE EERSTE BOUWMEESTER HARRY ELTE Ph.z.

GOVERT FLINCKSTRAAT 367, AMSTERDAM

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

Comm. van Red.: Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN, Ir. D. F. SLOTHOUWER en . . . . . .
Redacteur: J. P. MIERAS : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : : :

40STE JAARGANG. = 6 SEPT. 1919. = No. 36.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Over Bouwkunst, door Jan Stuyt (vervolg van pag. 212). — Vereeniging van Gemeentelijke Bouwtechnische Hoofdambtenaren, door J. P. M. — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften. — Van dorpen in Zeeuwsch-Vlaanderen, door J. P. M.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING B.N.A.

Op Zaterdag 13 September 1919, des v.m. 11 uur te Amsterdam.

De vergadering wordt gehouden in de vergaderzaal van de E.L.T.A. (Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling Amsterdam).

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Benoemingen o.a. van het vijfde lid van de Commissie van Redactie, waarvoor het Bestuur aanbeveelt Ir. M. Th. Elout.
5. Verkoop Gebouw.
6. Rondvraag.
7. *Korte causerie te houden door den heer Ir. D. Roosenburg over den bouw van tentoonstellingen.*

Introductie is toegestaan.

Na de vergadering zal een gemeenschappelijke lunch worden gehouden in een der restaurants op het Tentoonstellingsterrein, (Prijs per couvert *f* 3.50.)

In den loop van den middag zullen de tentoonstelling en het vliegterrein worden bezichtigd.

De terreinen van de E. L. T. A. liggen aan de overzijde van het Y. Zij zijn te bereiken door middel van speciale booten, welke afvaren van steiger 11, De Ruyterkade, achter het Centraalstation.

Met het oog op het tijdig nemen van maatregelen is het noodzakelijk dat Heeren deelnemers zich zoo spoedig mogelijk opgeven, uiterlijk vóór 10 September a. s., met vermelding of zij aan de gemeenschappelijke lunch deelnemen, bij den Directeur, Amsterdam, Marnixstraat 402.

Plan tot uitbreiding van Bussum.

In de laatste Raadszitting is een plan tot exploitatie van de onlangs in het oosten der gemeente aangekochte gronden vastgesteld. Het plan is ontworpen door den gemeente-architect, den heer G. Hartstra, in samenwerking met den tuinarchitect, den heer D. F. Tersteeg.

Bij de samenstelling van het wegenplan waren verschillende moeilijkheden te overwinnen; er moest rekening gehouden worden met het verschil in hoogte en aard der perceelen en de ligging der verboden kringen aan de batterij bij „De Gooische Boer", alsmede met die van de aan den Amersfoortschen straatweg gelegen kerkhoven.

Van de brug in den Oud-Bussemerweg is in oostelijke richting een weg over het hooge terrein geprojecteerd en een andere over het lage terrein welke samenkomen op een ter breedte van 20 M. ontworpen plein. Dit plein is tot 40 M. verbreed bij de uitmonding van twee verder oostelijk daarop uitkomende zijwegen.

Van dit plein zijn twee wegen geprojecteerd naar den Amersfoortschen straatweg.

Van de brug in den Oud-Bussemerweg is nog een weg ontworpen, aansluitende op den tusschen beide kerkhoven gelegen zandweg, waardoor een korte verbinding verkregen wordt van het dorp en het bosch van Bredius.

In de nabijheid van de bovengenoemde brug blijft een terrein onbebouwd weiland met plantsoen; de bestaande taludbeplanting langs den rand van het hooge terrein blijft behouden.

De hoofdwegen zijn op 15 meter breedte ontworpen, de andere verkeerswegen op twaalf en tien meter, en de ondergeschikte wegen op acht meter.

De sloot tusschen den Huizerweg en den Breduisweg blijft, de oevers zullen door een drietal bruggetjes verbonden worden, de overige slooten worden gedempt.

Dr. H. P. Berlage.

Dr. H. P. Berlage heeft, naar de dagbladen onlangs berichtten, zijn ambt als architect der firma William Müller en van de familie Kröller neergelegd. Dit gaf hem, blijkbaar reeds sinds geruimen tijd, niet de aanvankelijk gehoopte voldoening. Dr. Berlage zal deze nu zeker zoeken in het ontwerpen van het haagsche gemeentelijke museum, welke opdracht hem ongetwijfeld het scheiden van zijn bovengenoemd ambt heeft vergemakkelijkt.

Men herinnert zich dat de heer en mevrouw Kröller destijds algemeen als kunstminnaars geestdriftig werden gehuldigd,

toen zij den heer Berlage, die kort te voren, bij de rotterdamsche Raadhuis-prijsvraag, was gepasseerd, aan zich en het bouwbureau der firma Müller verbonden. Men verwachtte dat hij daardoor de gelegenheid zou vinden om zich in eene lange reeks van belangrijke werken vrij te ontplooien. Van al de grootsche voorstellingen, welke gevormd zijn over de architectonische opdrachten welke den heer Berlage zouden ten deel vallen, ging welbeschouwd slechts zéér weinig in vervulling: eene boerderij in Drenthe, het kantoorgebouw der firma Müller te Londen, een jachthuis te Hoenderloo.
Volgens de dagbladberichten zou de inwendige afwerking van dit laatste de directe aanleiding geworden zijn van het beëindigen der betrekkingen. Andere ontwerpen, waarover nu en dan geruchten openbaar werden — o.a. een landhuis te Wassenaar — schijnen blijkbaar niet te worden verwezenlijkt.
De opdracht voor het haagsche museum geeft aan Dr. Berlage nu de gelegenheid om althans van zijne, voor het museum der familie Kröller gemaakte studies alsnog partij te trekken. Het vooruitzicht om zich te kunnen wijden aan de belangrijke taak die de gemeente 's Gravenhage hem toevertrouwde, is zeker niet vreemd aan het besluit van Dr. Berlage om zich vrij te maken van een werkkring, die indertijd veelbelovend scheen doch hem nu blijkbaar weinig aantrekkelijks meer bood. Na zoovele groote ontwerpen moge het Dr. Berlage gegeven zijn om er nu binnen kort ook weer een tot uitvoering te brengen.
(*Bouwwereld*).

Stichting „Campen" te Kampen.

De Heer A. J. Reyers schrijft in de Bouwwereld:
In het Gothische huis te Kampen heeft de nog jonge Stichting „Campen" Donderdag 14 Augustus l.l. haar eerste tentoonstelling onder belangstelling van velen, waaronder het Dagelijksch Bestuur der gemeente, geopend.
Hiermede heeft „Campen" een succes behaald. Want niet alleen dat in kleine plaatsen het uiterst moeilijk is het publiek tot daden van piëteit en kunstzin op te wekken, ook de tijdsomstandigheden hebben hier zéér belemmerend gewerkt.
Het nu gerestaureerde Gothische huis moest, daar andere ruimte hiertoe ontbrak, dienen tot dagverblijf (recreatie-gebouw) van Fransche vluchtelingen. Dit veroorzaakte natuurlijk niet alleen teleurstelling maar ook oponthoud in de uitvoering van „Campen"'s plannen. Maar nu is dan op een der zolders van genoemd gebouw de tentoonstelling geopend.
Alle begin is moeilijk en daar verzamelen niet alleen een kwestie van geld, maar ook van tijd is, zal het duidelijk zijn, dat deze expositie met eenige welwillendheid moet worden beoordeeld. Toch zijn er belangrijke voorwerpen geëxposeerd en vooral voor de topografie en de oude bouwkunst van Kampen is er interessant materiaal bijeengebracht.
We zien hier de nog bestaande en de helaas ook verdwenen stadspoorten. Met weemoed wordt ons hier voorgehouden, dat ook te Kampen, en dikwerf zonder noodzaak, veel stedenschoon werd vernield. Hier denken we bijv. aan de laat-middeleeuwsche Hagenpoort, die zonder dat het noodig was, moest vallen onder de slagen van den moker.
Verder zijn hier aanwezig oude, fraaie kleederen, waarmede de vroegere pachters en pachteressen der erven van het Kamper-eiland zich tooiden: prachtige, rijk met bloemen doorweven stoffen.
De kleeding der vroegere bewoners van het Kamper-eiland heeft, meen ik, nog zeer weinig de aandacht getrokken en toch is zij bizonder fraai en merkwaardig.
Dan zien we op afbeeldingen de kleederdrachten van Ens en Emmeloord (Schokland), IJsselmuiden, Grafhorst, Wilsem, Doornspijk etc. Verder zilveren schilden, waarop attributen van het timmerliedengilde, welke schilden aan den lijkwagen werden gehangen wanneer een gildebroeder, of diens vrouw, werd begraven.
Dan zien wij een trap-teekening uit den gildetijd waarop we lezen: „gedaan door Jan Reijer bij zijn baas J. Figge, Kampen 1781", een voorbeeld van vakopleiding uit 't laatst der 18e eeuw.
Een miniatuur beurtschip trekt verder de aandacht. Het is 't model der vroegere beurtschepen, varende tusschen Amsterdam en Kampen. Men kon ze vroeger zien liggen bij de Oudebrugsteeg aan het Damrak te Amsterdam. Met dergelijk schip kwam wellicht de architect Ph. Vingboons naar Kampen, toen hij daar den Nieuwen toren bouwde in 1650. Deze schepen zijn alle verdwenen; een boot heeft nu die elegante voertuigen, welke zoo warm-bruin in de zon konden glanzen, vervangen.
Voorts is bijeengebracht eene belangrijke verzameling portretten, waaronder dat van den bekenden tuin-architect J. D. Zocher, die voor Kampen het fraaie plantsoen ontwierp.
't Is een daad van volksopvoeding en piëteit, die „Campen" heeft verricht onder zéér moeilijke omstandigheden. En dat streven verdient belangstelling en steun.

De Oude Basiliek van St. Pieter te Rome.

Als supplement van het Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen is verschenen „Der abbruch Alt-Sankt Peters" (1605—1615) bewerkt door Dr. J. A. F. Orbaan.
Over den inhoud van dat belangrijke boek gaf de N.R.Ct. een résumé, waaruit wij het volgende vermelden:
„De afbraak van die oude basiliek is iets zeer bizonders. De oude St. Pieter was, het spreekt van zelf, maar niet een kerk als iedere andere, die men zoo maar af kon breken, toen zij te oud werd en niet meer aan den smaak der nieuwe tijden voldeed. Zij was het voornaamste monument van het oude christendom. Keizer Constantijn bouwde haar op verzoek van Paus Sylvester I, naast het circus van Nero, boven het graf van den apostel, wiens naam zij zou dragen. In 326 werd de kerk gewijd, doch in de volgende eeuwen werd zij telkens weer vergroot en verfraaid. Zij had vijf schepen, een dwarsschip en een door zuilengangen omsloten voorhof. Het geheel was omgeven van kerken, kapellen en kloosters. Vele groote gebeurtenissen in de geschiedenis der christelijke menschheid hebben zich in deze kerk afgespeeld. Hier ontving Karel de Groote in de Kerstdagen van het jaar 800 uit de handen van Leo III de roomsche keizerskroon en na hem werden vele keizers en pausen hier gekroond. Geen wonder dat deze basiliek zich een hechte plaats in vele harten veroverd had. Maar de kerk werd bouwvallig en in 1452 vatte Nikolaas V het plan voor een nieuw gebouw op. Het kan niet de bedoeling zijn, hier de bouwgeschiedenis van St. Pieter uit een der vele handboeken over Italiaansche architectuur over te schrijven, alleen zij even aangestipt, dat in 1605, bij het begin der door Orbaan behandelde periode Bramante's grondplan met Michelangelo's wijzigingen en diens koepel tot op de façade na ten uitvoer gebracht was. Het nieuwe gebouw omvatte het terrein van het koor, het dwarsschip en een deel van het langschip van de oude basiliek en stak hoog boven de daarvóór liggende overblijfselen van de oude kerk uit.
In 1605 stond n.l. nog een deel van den ouden St. Pieter overeind en velen zullen daar met angstige oogen naar gekeken hebben, daar er toentertijd te Rome herhaaldelijk ongelukken voorkwamen tengevolge van het instorten van oude gebouwen. De bouwmeesters van den nieuwen Dom beschouwden, dat spreekt vanzelf, die nog dienstdoende overblijfselen van de oude kerk slechts als een hindernis om hun grootsche ideeën ten uitvoer te brengen. Al heeft het middeleeuwsche complex met zijn eigenaardige verscheidenheid van bouwstijlen toen ook wel bewonderaars gehad, toch zijn er geen stemmen tot zijn behoud opgegaan, althans geen stemmen, die tot ons zijn doorgedrongen. Wel heeft men de gedachte aan de oude basiliek bewaard, door het gansche terrein dat zij besloeg in het grondplan van de nieuwe kerk op te nemen. Ook heeft men de herinnering aan den voorhof bewaard en in den nieuwen porticus de mozaïeken van Giotti weer aangebracht.
(*Wordt vervolgd.*)

OVER BOUWKUNST.

DOOR JAN STUYT.

(*Vervolg en slot van pag. 212.*)

Uit het gezegde volgt, dat in de bouwkunst voorop staat de tempelbouw, als het meest geëigend voor aesthetische uitvoering. De religieuse gedachte toch, leent zich bij uitstek en op de allereerste plaats voor architectonische vormgave. Toch is het niet noodzakelijk, de bouwkunst tot dit gebied te beperken, wijl naast de religieuse ook andere ideeën in de architectuur tot uitdrukking kunnen gebracht worden, welke met het karakter, de bestemming of de omgeving van een bouwwerk samenhangen.
Wanneer het waar is, dat architectuur een middel tot uitdrukking van denkbeelden is, dan laat zich, op dat stramien door bordurende, een reeks gevolgtrekkingen ontwikkelen, waarvan wij er hier echter slechts eenige kunnen memoreeren.
Bij het woord „beeld" denk ik in de eerste plaats aan de menschelijke gestalte en de daaraan toe te kennen hoedanigheden. Welnu het zijn deze hoedanigheden, kenmerken of eigenschappen, die het karakter bepalen. Zoo is het ook met de bouwkunst. De architectuur van een gebouw kan van een koninklijk karakter zijn of van een nederig ondergeschikt karakter. Ze kan voornaam zijn of burgerlijk — verheven of ordinair. Een van de allereerste vereischten dan in de bouwkundige compositie zal het zijn, het *karakter* van het gebouw met juistheid te bepalen, omdat van de goede groep in deze de verdere waarde van de compositie voor een groot deel afhankelijk is. En dat tegen dezen primairen eisch heden ten dage nog al eens gezondigd wordt, zien wij om ons heen, waar wij winkels het karakter zien aannemen van de openbare gebouwen der Gemeenschap en de openbare gebouwen er dikwijls uitzien als voor particuliere doeleinden gesticht.
Het is opmerkelijk, dat in de bloeitijdperken der kunst het karakter van een bouwwerk altijd met juistheid tot uitdrukking komt, terwijl in vervalperioden, als waarin wij het voorrecht hebben te leven, te dezen opzichte zoovele mistastingen zijn te constateeren.
Het karakter dus wordt bepaald door de hoedanigheden of kwaliteiten; hoe harmonischer deze kwaliteiten kunnen worden saamgebracht, hoe sterker het karakter tot uiting zal komen. Groepsgewijze ondersteunen die hoedanigheden elkander, al zijn er echter ook die elkaar min of meer uitsluiten. Het instinct van den kunstenaar zal deze keuze moeten leiden.
Alhoewel het moeilijk valt zonder illustraties de verschillende hoedanigheden of kenmerken welke architectuur kan bezitten, duidelijk naar voren te brengen, mogen wij hier toch de groote lijnen onzer bedoeling eenigszins nader vastleggen.
In de eerste plaats dan zal goede architectuur *Leven* bezitten, er zal een individualiteit naar voren komen die tot ons spreekt, die ons wat heeft te vertellen. Ruskin heeft het in the Lamp of Life zoo prachtig gezegd: „all things are noble in proportion to their fulness of Life"!
In tweede instantie vinden wij de groote waarde, die aan de uitdrukking van *Kracht* is toe te kennen — een krachtige expressie, die zoowel door contrasten als door het juist aanwenden van gelijkwaardigheden te bereiken is.
Nauw verwant met deze eigenschap is *Breedheid*, die vooral voor groote gebouwen een gebiedende eisch, echter ook in gebouwen van geringer afmeting niet behoeft gemist te worden.
Doch zonder *Beperking* zou de bouwmeester zich allicht te ver laten gaan en eerst in beperking toont zich de kunstenaar; deze hoedanigheid is op verschillende wijs te benaderen — zoowel door ondergeschiktheid als door overheersching. Doch al de vorengenoemde hoedanigheden sluiten de mogelijkheid van *verfijning* niet uit al zal het waar zijn, dat deze hoedanigheid niet voor alle mogelijke bouwwerken in gelijke mate zal gevraagd worden.
Dat is nog meer het geval met *Gratie*, waarvoor meer bepaald een zekere categorie van bouwwerken in aanmerking komt.
Zijn al de hoedanigheden in harmonische en naar den aard van het bouwwerk geëigende wijze aanwezig, dan zal het hoogst bereikbare in zake Bouwkunst, dan zal *Rust* de kenmerkende eigenschap van het Bouwwerk wezen.
Rust — de kalme gelijkmatigheid, die ons zoo weldadig aandoet — en waardoor de scheppingen der klassieken in hun groote volkomenheid zoo bijzondere charme voor ons hebben.
Wanneer dan bij alles te zamen *Sentiment* ons tegenstraalt uit de bouwkundige compositie, dan spreekt de Bouwkunst weer een taal, die het hart verstaat en den geest verrukt en mogen wij van goede architectuur spreken.
In het wordingsproces nu van een bouwkundige schepping staan ons verschillende factoren ten dienste, die als de middelen zijn om bovengenoemde hoedanigheden of kenmerken te doen uitkomen. Door middel dezer factoren rangschikken wij de elementen — muren, daken, vensters, deuren, enz. enz. waaruit het bouwwerk ten slotte bestaat en wanneer wij ons bij die rangschikking in de eerste en eenige plaats laten leiden door overwegingen van materieelen aard, overwegingen die hun grond vinden in den aard der materialen en de functie door de onderdeelen uitgeoefend, loopen wij grootelijks de kans, ons bouwwerk niet in de sfeer der kunst te kunnen heffen.
Naast of liever boven die materieele overwegingen sta het besef, dat Bouwkunst is een middel tot uitdrukking van denkbeelden en dat wij, hoezeer dan ook aan de materie gebonden, in de allereerste plaats met ons bouwwerk een stemming moeten wekken.
Wanneer wij ons rekenschap trachten te geven van de indrukken, die de gebouwen uit verschillende tijdperken en landstreken op ons maakten, dan zullen wij die in het groot kunnen verdeelen in twee groepen:

de eene met als kenmerk het fijne en teedere, wat wij naderen met genegen bewondering, de andere van een strenge sevère houding — vrees en ontzag inboezemend.
In de gebouwen der menschen moet teruggevonden worden eerbiedig aanbidden en navolgen niet alleen van den Geest, die de pijlers in het woud hun ronding gaf of het blad zijn sap verstrekt, de schelp polijst en gratie verleent aan elke beweging van het dierlijk organisme, maar ook van den Geest die de grondslagen der aarde vestigde, die haar afgronden opbouwde in der wolken kilheid en de purperen bergkegels den bleeken boog des hemels inhief.
En nu is het een edel bedrijf voor menschen, om met hun gebouwen, al is het ook zwak, in herinnering te brengen de ontroering, die de natuur ons door hare veelzijdige schoonheid zoo dikwijls heeft geschonken.
Om voor de Majesteit Gods hier op aarde een tempel te bouwen, moet men heden ten dage naar eenvoudiger middelen omzien dan hun ten dienste stonden, die boven de volkrijke stad, eenzame klippen te midden der zwierende vogelen de stille lucht inhieven!
Doch met die eenvoudige middelen kan toch getracht worden uitdrukking te geven aan de bezieling van den kunstenaar; en is het waar, dat bij den profaanbouw de denkbeelden tot uitdrukking moeten komen, die de oprichting van den bouw hebben beheerscht hoeveel te meer zal dit klemmen bij den kerkbouw, waar zooveel diepere zin den grondslag vormde der architectonische compositie. Zoo ergens dan is bij deze categorie het loutere constructieproduct uit den booze.
Wat voor een kerkgebouw in hoogere mate geldt, is dus ook van beteekenis bij elk bouwwerk, en van hoe groot belang de materieele vraagstukken die zich in de bouwkunst voordoen ook mogen zijn, wij raken onzes inziens op den verkeerden weg, indien we niet in de allereerste plaats de aandacht wijden aan den dieperen zin en beteekenis, die wij door ons bouwwerk tot uitdrukking hebben te brengen.
Den Haag. Maart 1919. JAN STUYT.

VEREENIGING VAN GEMEENTELIJKE BOUWTECHNISCHE HOOFDAMBTENAREN.

Plannen voor het stichten van een vereeniging of een bond van directeuren en adjunct-directeuren van gemeentewerken hangen al sinds lang in de lucht.
Thans schijnen die plannen vasten vorm aan te nemen, althans in het jongste nummer van T. G. zijn de concept-statuten van een dergelijke vereeniging opgenomen, die den hierboven afgedrukten naam zal dragen.
Het schijnt niet de bedoeling te zijn een vakvereeniging te stichten, in dien zin dat zij de verbetering van de beroepsbelangen harer leden in haar program opneemt. Het doel van de vereeniging wordt als volgt omschreven in art. 2.:
„De Vereeniging heeft ten doel het verhoogen van de waardeering en den eerbied voor het ambt, dat hare leden bekleeden, en derhalve bevordering van de belangen harer leden in ethischen en cultureelen zin, zoomede de behartiging van gemeente-belangen." Dit doel zal de Vereeniging langs wettelijken weg trachten te bereiken door:
„*a.* het bevorderen van het onderling verkeer tusschen de leden en het geven van gelegenheid uit elkanders kunde en ondervinding voordeel te trekken.
b. het vormen van een adviesbureau ten einde aan gemeentebesturen advies te geven of verzoekschriften te richten in aangelegenheden van onder art. 2 bedoeld belang."
Verder de gebruikelijke middelen, als vergaderen, publicatie, tentoonstellingen, vriendschapsbetrekkingen met zuster-vereenigingen, enz., alsook de onder f genoemde: „bestudeering of het nemen van maatregelen van economischen of wetenschappelijken aard in het belang der bouwtechniek, het geven van voorlichting te dier zake en het bevorderen van wettelijke regelingen daaromtrent."
Deze wettelijke wegen nu zullen worden bewandeld door de leden, die art. 5 verdeelt in gewone leden, buitengewone leden en eereleden.
Gewone leden kunnen alleen zijn directeuren, architecten en ingenieurs van gemeentewerken, het Bouw- en Woningtoezicht of den Woningdienst, en zij, die lid zijnde, den dienst der Gemeente verlaten hebben.
Buitengewone leden kunnen zijn gemeenten in Nederland.
Voor het eerelidmaatschap zal men zich ook voor deze vereeniging aan de gebruikelijke verdiensten schuldig gemaakt moeten hebben.
Om lid der vereeniging te worden moet men zich aanmelden bij het Bestuur, dat over de toelating beslist.
De verdere bepalingen omtrent de leden zijn ondergebracht onder het hoofd „Centraal Bureau der Vereeniging" en vervat in art. 11, dat bepaalt, dat de leden uit kracht van hunne toetreding onderworpen zijn aan de bepalingen van de statuten en dienovereenkomstig door de algemeene ledenvergadering genomen besluiten, en vastgestelde bijzondere reglementen. Bij overtreding van een en ander kan door het Bestuur worden besloten het betrokken lid van zijn lidmaatschap vervallen te verklaren, waarvan hem alsdan per aangeteekend schrijven moet worden kennis gegeven.
Voorts zijn er twee artikelen 8 en 9 die de samenstelling en de bevoegdheid van dit autocratische Bestuur duidelijk maken.
Met ten slotte enkele artikelen over de geldmiddelen, de ledenvergaderingen, statutenwijziging en ontbinding is dit concept klaar.
Aan een buitenstaander geven ze een eenigszins vaag idee van deze vereeniging in staat van wording, en er rijst zelfs eenige twijfel of het met deze verbindingen mogelijk zal zijn, de zaak flink in elkaar te zwaluwstaarten.
Eenige nadere aanduiding geeft overigens wel het omstandig verslag door den heer W. C. A. Hofkamp, over de laatste vergadering van de H.H. Directeuren, hunne Adjuncten, Architecten en Ingenieurs van Gemeentewerken en Bouw- en Woningtoezicht te Dordt op 11 Juli j.l., waarop min of meer om de conceptstatuten in kwestie heen gepraat werd. Althans de heer Op ten Noort sprak over de a.s. vereeniging en wat zij behoorde te zijn.
„Geen groote bond, waarvan alleen hoofden lid kunnen worden, want daar maakt men ook veel werk van de finantieele belangen der leden, doch die wenschen wij in onze vereeniging niet te behandelen. Wij stellen ons meer voor: verhooging van het aanzien van ons ambt, door vergaderingen waar onderwerpen van actueel belang in ons vak behandeld worden, als die der geneeskundigen, van de gasfabrikanten, van electriciteitsdirecteuren, enz. waarvan de verslagen in de groote bladen voorkomen."
De nieuwe vereeniging zal zich ook de weelde van een gesalarieerden secretaris moeten kunnen veroorloven, die (volgens den heer Op ten Noort) „het noodige voor onze vereeniging verricht en wien wij dan, als er iets niet, of niet tijdig is gedaan, desnoods ook een verwijt zullen kunnen maken".
Betreffende het bureau, vertelde de heer Op ten Noort, dat dit nuttig zou kunnen zijn, om medewerking te kunnen verleenen voor de normalisatie van verschillende zaken betreffende riolen, wegen, straten enz. „Ik kan mij bijv. denken", aldus spreker, „dat wij allen één zelfde rioolkolk als goed beoordeelen, dan zouden wij die als de normale kunnen aannemen, en daar de industrie die dan als handelsartikel in voorraad kan vervaardigen, kon de prijs aanmerkelijk lager worden enz. Is dit geen algemeen gemeentebelang".
Na dit detailpunt hooren we in het verslag weer plots iets over de principieele vraag: Wie kan lid worden?
De heer Op ten Noort heeft daar blijkens het verslag op geantwoord: „Zij, die bij de oprichting van de vereeniging dadelijk verklaren, lid te willen worden, kunnen dit zijn, en daarom moeten lid worden allereerst zij, die dit kunnen worden, volgens de statuten, maar bovendien zij, die vroeger in een betrekking waren, waardoor ze lid hadden kunnen worden, zooals bijv. de Minister van IJsselsteyn, de Burgemeester Tellegen, enz."
Tot slot meldt het verslag dat er een commissie is benoemd, die de conceptstatuten nog eens zal bewerken. Die bewerkte statuten zullen dan wel weer in T. G. worden opgenomen; we verhelen niet dat wij daar wel eenigszins verlangend naar uitzien.
J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Microscopisch onderzoek van hout, met 189 microfotografische afbeeldingen door Ir. M. E. H. Tjaden, Dir. der Gem. werken te Eindhoven, Oudleeraar der Kon. Mil. academie, met een inl. van Prof. J. A. van Kloes, 78 bladz. 22 × 29. Prijs geb. *f* 3.90 + 15 % crisistoeslag. Uitgave L. J. Veen A'dam.

De inleider begint met op te merken dat: „Dengenen, die eenigszins verder dan de meeste vaklieden zijn doordrongen in de kennis der bouwstoffen, is 't bekend dat men, bij den tegenwoordigen stand dier kennis, in twijfelachtige gevallen niet meer kan volstaan met te steunen op 't oordeel en de uitspraken van in hun vak opgegroeide en vergrijsde, als zoodanig voor deskundig doorgaande mannen der praktijk; en eveneens dat de beoefenaars der zuivere wetenschap menigmaal tekort schieten met betrekking tot de kennis en herkenning der bouwstoffen. De heer Tjaden heeft door zijn thans verschenen werk eenieder in de gelegenheid gesteld twijfelachtige gevallen op te lossen."
Door middel van een groot aantal micro foto's worden van 62 der meest toegepaste binnen- en buitenlandsche houtsoorten de anatomische kenmerken gedemonstreerd.
Het werk is verdeeld in 5 hoofdstukken.
1e. Plantkundige indeeling blz. 1; 2e. Structuur, groei. Van enkele algemeenheden en begrippen wordt een korte beschrijving gegeven bladz. 2 - 5; 3e. Microscopisch onderzoek, de hulpmiddelen en manupilatie's welke daarvoor en daarbij noodig zijn, zijn zoo eenvoudig dat men zich daardoor niet behoeft te laten afschrikken. Dure of moderne microscopen zijn daarbij niet noodig, met een vijfmalige vergrooting is reeds veel te zien en verder dan een tweehonderdvijftig malig gaat men in 't algemeen niet, blz. 5 - 6; 4e. Onderzochte houtsoorten, 50 stuks Loof- en 12 Naaldhoutsoorten zijn onderzocht, zoowel van dwarse doorsneden (kophout) als die in radicale en tangentiale richting zijn voor iedere soort afbeeldingen gegeven bladz. 6 - 75; 5e. Vaststelling der houtsoort bladz. 73 - 74, ten slotte een sleutel tot 't vaststellen der soort van de belangrijke handelshoutsoorten, waarbij ondersteld, dat men 't microscopisch beeld naast 't microscopisch onderzoek benut om tot een resultaat te komen.
Het is een zeer verdienstelijk werk waarvan eenieder die houtsoorten moet onderscheiden kennis dient te nemen, een dergelijke studie aan de hand van een zoo keurige verzameling is eene leerzame ontspanning, terwijl de eenvoud van 't procédé het gebruik voor eenieder mogelijk maakt.
De uitgever verdient een compliment voor de keurige typografische verzorging.
Vlakke Driehoeksmeting door W. J. Heydeman, Directeur der M. T. S. te A'dam. 2e Herziene druk, 95 bladz. 37 figuren. Prijs *f* 2.25. Uitgever Æ. Kluwer Deventer.
Op duidelijke wijze wordt dit bekende hoofdstuk uit de Wiskunde behandeld.
De schrijver teekent een figuur en laat de onderlinge betrekkingen van de elementen daarvan veelal „af-

lezen" hetgeen, vooral bij klassikaal onderwijs, de algemeene belangstelling meer gaande houdt.

Polytechnische Bibliotheek No. 16. Inleiding tot de Vastheidsleer door F. Wind. 2e druk. 117 bladz. 67 figuren, 12 tabellen. Uitgever N. V. Uitgevers Mij. voorheen v. Mantgem & De Does. A'dam.
In 9 hoofdstukken worden achtereenvolgens behandeld 1. De Natuurkundige grondslagen. 2. Vormveranderingen en spanning. 3. Belasting of trek, druk en afschuiving. 4. Belasting of buiging, 5. Berekening van het grootste buigingsmoment. 6. Wringing. 7. Samengestelde Vastheid. 8. Excentrische belasting. 9. Statisch onbepaalde constructie's. Dat is heel wat, om 't bovenstaande in te leiden en nog wel, door „zooveel doenlijk 't aannemen op gezag te vermijden" en „niet te schermen met uitdrukkingen als: omslachtige berekeningen leeren dit, met behulp van Hoogere Wiskunde leidt men af . . ."
De natuurkundige grondslag draagt een vademecum karakter en zal, wanneer deze fundatie niet door anderen is gelegd, tot chronische instortingen aanleiding geven. De definities over: gewicht, arbeidsvermogen, traagheidsmoment van lichamen, massa, zijn zeer vaag; b.v. massa is niet hetzelfde als gewicht, zegt de schrijver o. a., hetgeen zonder meer niets verklaart en de leerling allicht geneigd is naar 't niet overeenkomstige te zoeken. 't Is toch algemeen dat men massa 't best definieert als 't standvastig quotient van kracht en versnelling. Hoofdstuk 2 is een opsomming van eenige begrippen, doch als overzicht niet onaardig, echter zou bij 't teeken $\exists$ voor elasticiteitsgrens een phonetische toelichting niet misplaatst zijn, terwijl fig. 13 door 't trekken van een diagonaal inplaats van een ribbe van 't grondvlak rebusachtig aandoet en § 23 m.i. niet op z'n plaats is. Hoofdstuk 3 bevat hoofdzakelijk uitgewerkte voorbeelden, is daardoor beter geslaagd, de functie van den bout in fig. 21 lijkt mij nog al twijfelachtig. Hoofdstuk 4 is een aardig hoofdstuk en als inleiding behandeld, de §§ 35, 36 en 37 gaan te ver; er wordt dan ook geschermd. Hoofdstuk V wordt gewoonlijk bij de statica behandeld, de verschillende belastingschema's worden analytisch uiteengezet, de §§ 52 en 53 vallen weer uit 't kader, gevolg: schermen. Wat heeft 't voor zin als men na eenig ploeteren voor m de waarde $^1/_2$ krijgt, terwijl deze $^1/_3$ moet zijn?
De resteerende hoofdstukken behooren m. i. in een inleiding niet thuis.
Het boekje geeft meer een overzicht als wel een inleiding van de V. L. en kan als zoodanig, mede door de uitgewerkte voorbeelden en de toegevoegde tabellen, naast een ander werk nog dienstig zijn.

Prof. Ir. H. K. J. Heuvelink. Zakboekje voor Landmeter en Waterpassen. 3e omgewerkte druk, 104 bladz. 18 figuren. Uitgave Kon. Instituut.
Een handig boekje over de praktijk, de schr. heeft door de vele wijzigingen in den tekst tegemoet gekomen aan de bezwaren welke zich bij gebruikers openbaarden, echter niet in den zin dat 't een leerboek zou zijn geworden met verklaring van de beschreven handelwijze. *Schb.*

VAN DORPEN IN ZEEUWSCH-VLAANDEREN.

Door gebeurtenissen van internationalen aard wordt de aandacht tegenwoordig gevestigd op het schoone stukje land aan gindschen kant van de Schelde. Het bezit ervan gaat blijkbaar ieder Nederlander na aan 't hart. Doch moeilijk te rijmen valt hiermede de onverschilligheid ten opzichte van de verwaarloozing van natuur- en stedenschoon, zooals zij in de meeste dorpen in Zeeuwsch-Vlaanderen op te merken valt. In een van de vele kleine gemeenten, in Sluis, valt deze weinige piëteit al erg op. Het vermaarde Sluis, met zijn Jantje, en zijn fraaie raadhuis, was voor den oorlog een zeer karakteristiek dorp, dat, omgeven door zijn, met fraai geboomte beplante middeleeuwsche wallen, een lust was voor den kunstzinnigen bezoeker.
Het was dan ook heel begrijpelijk, dat het 's zomers vaak een centrum was van schilders van alle nationaliteit, die er hun geliefde onderwerpen vonden.
Ook uit een oogpunt van stedenbouw, was dit dorp in al zijn beknoptheid, voortreffelijk. Wat is van dit alles over?
Sluis is verwaarloosd en kaal. Beroofd van zijn fraaie boomen, bezaaid met huizen in z.g. „Belgischen badplaatstrant", door onwetende knoeiers in heiligen ernst geschapen, heeft het dorp den sympathieken toon van vroeger verloren en meer nog dan de wanstaltige ijzeren muziektent op de Groote Markt, is het het gemis van dezen toon, dat zoo jammerlijk aandoet.
Zooals Sluis, zoo zijn ook de andere plaatsen.
Oostburg, als landsmiddelpunt, uitverkoren voor manifestatie van Zeeuwsch-Vlaanderen's bloei, groeit uit zijn kracht en gaat ten onder.
Schoondijke, Breskens, Aardenburg, het is alles gelijk. Er ontkiemt over al deze dorpen, een verval, een verslechtering, ontstaan door de zichtbare ruwheid en onverschilligheid, waaraan land- en stadsschoon blootstaan.
Wat is hier aan te doen. Scheidt de breede Schelde dit schoone land van onze hulpvaardige handen. Zal de advies-commissie van Zeeland de hand aan den ploeg slaan? Maar er is haast bij het werk, er is periculum in mora. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, Joh. D. Looyen, Ir. D. F. Slothouwer en . . . . . .
Redacteur: J. P. Mieras : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage : : : : : : : : : : : : : : : :

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — Advertentiën: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : : :

40ste JAARGANG. = 13 SEPT. 1919. = No. 37.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Aanteekeningen omtrent dwarsprofielen van straten en wegen in verband met beplanting, door Joseph Cuijpers. — Woningcomplex Staatsliedenbuurt Amsterdam, J. C. van Epen, door J. P. M. — Rectificatie.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Tentoonstelling volkswoningbouw.
Zaterdagmiddag 6 September is in de zalen van den Haagschen Kunstkring, Lange Houtstraat 7, Den Haag, een tentoonstelling geopend van plannen van bouwwerken, welke tot stand kwamen met Rijksvoorschot en bestemd zijn voor de volkshuisvesting.
We komen op deze belangrijke tentoonstelling in ons blad nader terug.

Schrijven van den Heer C. J. de Haas.
De Heer C. J. de Haas verzoekt ons het volgende schrijven in het Bouwkundig Weekblad op te nemen:

Aan het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten.

Hooggeacht Bestuur!
Zeer zult U mij verplichten het navolgende, waarin ik de beweegreden uiteenzet, waardoor ik er toe kwam U de vraag te stellen of ik onder de verhouding, waarin ik thans een werk uitvoer, nog lid zal kunnen blijven van den Bond van Nederlandsche architecten, op de eerstkomende ledenvergadering ter bespreking voor te leggen.
Eerstens zet ik dan op den voorgrond dat ik steeds groot respect heb gehad voor een groot deel van het streven, hetwelk door den Bond van Ned. Architecten werd beoogd en door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Ned. Architecten vrijwel in zijn geheel is overgenomen. De strijd door den Bond v. Ned. Architecten aangegaan om betere onderlinge verhoudingen onder de Ned. Architecten aan te kweeken en te krijgen, nl. om door zekere wetten onderlinge concurrentie en broodnijd tegen te gaan, bovendien de hoogstaande beginselen in de Eerecode vastgelegd, waarin een architect, lid van den B.N.A. zich aan moreele plichten, gebaseerd op vakverhoudingen heeft te houden, al die punten droegen steeds en dragen nog heden, mijn volle sympathie weg, en heb ik voortdurend getracht daaraan mij geheel te houden. Ik heb meermalen ondervonden, dat wij, als leden van den B.N.A. vaak offers moeten brengen, maar ik heb dat altijd met opgewektheid gedaan wetend de groote beteekenis, welke achter het werk van den B.N.A. ligt opgesloten.
Ik kan U verzekeren, dat ik steeds met de grootste nauwgezetheid de wetten heb nageleefd en bij alles wat op mijn weg voorkwam heb ik mij voortdurend afgevraagd „mag en kan ik dat doen tegenover den Bond, waarvan ik lid ben"? Zoo overwegende nam ik dan een besluit. Ik zeg dit niet om mij zelven op te hemelen, dit zou verkeerd zijn, maar om zoodoende geheel en al uit te laten komen dat ik in mijn particulier leven een steun aan den B.N.A. had.
De B.N.A. is voor mij een wegwijzer geweest, die mij, als architect, den weg aangaf welken ik moest volgen.
Wij als leden kunnen dat doen, omdat de B.N.A. wetten bezit, welke ons niet opgedrongen worden, maar die wij bij het lid worden, volgaarne wenschen te volgen en te gehoorzamen.
Dikwijls heb ik den strijd aangegaan tegen medeleden, indien ik bemerkte, dat zij onze beginselen door het slijk haalden en ik heb daarbij nooit aan personen gedacht, maar de zaak, waarom 't ging, voorop gesteld. Ook hiermede bedoel ik, dat ik het werken voor den Bond hoog stelde en ik zou, indien 't oogenblik daar was dat ik uit den Bond zou moeten treden, met groote voldoening terugzien naar den tijd dat ik lid van den Bond was en voor zijne beginselen offers bracht, of er voor heb moeten strijden.
In beginsel leeft echter in mij iets, dat van zeer diepgaande beteekenis is, waardoor ik echter ten opzichte van één punt niet met den Bond op den duur mede kan gaan.
Ik bedoel n.l. de sociale verhouding van den architect tot de Maatschappij en de nieuwe samenleving, zooals die zich gaat vormen.
Ik openbaar U het navolgende, niet als lid van den B.N.A., maar als mensch. Ook spreek ik deze woorden niet uit als lid van deze of gene politieke of religieuse partij. Ik kan U dit verzekeren, daar ik bij geen politieke noch religieuse partij ben aangesloten en in dat opzicht geheel vrij ben en mij als zoodanig ook voel.
De onderlinge verhoudingen van de menschen heeft een toestand in 't leven geroepen, die zoo tegen het hoog menschelijk denken ingaat, dat als van zelf de vraag bij ons opkomt, kan 't zoo langer?

Hebben wij als architecten geen taak te vervullen?
Voordat ik deze vraag bevestig en beantwoord, is 't noodig de ideale roeping van den architect onder 't oog te zien.
Hoofdarbeid van den architect is: scheppen, hij legt daarbij zijn gedachte vast in de stof en *bouwt* aldus.
Hij is dus een idieëel werker.
Hij oefent zijn vak uit om zijn roeping te vervullen. Had hij geen roeping dan zou hij elk ander vak of ambt kunnen uitoefenen.
Vooral dit hebben wij goed te overwegen, want niet 't loon, hetwelk zijn arbeid hem verschaft, is voor hem 't voornaamste, maar de roeping waaraan hij heeft te gehoorzamen.
Zoo zou de architect veel eerder afstand van het stoffelijk voordeel hetwelk zijn arbeid hem geeft, kunnen doen als ieder ander die werkt voor het loon of nog sterker voor de winst, die zijn arbeid hem geeft.
Ik zeg hier niet, dat hij daarom niet verlangt een bestaan te hebben, waardoor hij in staat is aan het leven deel te nemen, zooals dat leven als van zelf vraagt, ja eischt. Het brood om te voeden heeft hij noodig, maar het genot der weelde zal hem niet treffen ja voorbijgaan, wijl zijn roeping reeds een leven van schoonheid en rijkheid geeft.
Nu ziet de architect, dat door de maatschappelijke verhoudingen de samenleving een hel is geworden.
Niet de liefde, maar haat en zelfzucht zegevieren.
Daarin, in naam der hoogere kunst, moet verandering komen en dit is de taak van allen, die zich kunstenaar noemen en die roeping hebben het „edele" en „hoogere" te dienen.
En van zelf heeft de bouwmeester daarbij leiding te geven; hij toch is aangewezen, als beoefenaar van het vak, ook de verhouding der werken te bevorderen en te ordenen.
Zijn werk, het bouwwerk, ordent hij immers ook? En is dit niet het symbool van het geheel, zooals hij zich dat denkt? Geeft hij niet aan alle deelen zekere beteekenis en is daarbij wel iets op zich zelf minderwaardig of vullen zij elkander niet aan om het geheel tot *één* te laten worden?
Zoo ook weet de bouwmeester dat geen der onderdeelen bij de uitvoering onbelangrijk is. Hij weet dat een loodafdekking goed geconstrueerd behoort te worden, maar dat ook de fundeering hecht en sterk zal moeten worden gemaakt. Alles heeft hij te behartigen en alles vraagt daarom zijn volle aandacht.
En kan het, den Bouwmeester, bij uitmuntendheid philosoof en denker, onverschillig zijn onder welke sociale verhoudingen, zijn werk tot stand komt?
Neen! Hij zal ook hieraan zijn aandacht geven en eerlijk zal hij moeten erkennen dat ook al de werkers hoe oogenschijnlijk ondergeschikt werk zij verrichten, mede helpers zijn om het bouwwerk tot stand te brengen en hij zal zich bewust worden dat elk werk zijn eigen kracht en toewijding vraagt. Zou hij b.v. in staat zijn, dag in dag uit steenen aan te dragen of in de koude den grond om te zetten; zou hij in het koude jaargetijde in staat zijn den arbeid van een heier of voeger te verrichten? Neen! En toch moet dat werk ook gebeuren. Het zijn nu eenmaal de werkzaamheden die noodig zijn om het werk klaar te maken.
Wèl weet de architect dat het werk hetwelk hij verricht ook niet door de andere werken volbracht kan worden, wel verstaat hij heel goed dat de metselaar b.v. geen bestekteekeningen kan maken; maar laat hij toch bovenal goed verstaan dat wat andere werkers verrichten niet door hém zou kunnen gebeuren, en hij daarvoor ook geen roeping zou hebben. Zoo heeft de architect de werkers noodig en de werkers den architect. Zij hebben elkander aan te vullen en elkaar te verstaan. De architect, die zoo denkt, gunt dan ook alle werkers een vol leven dat ontwikkeling van de gansche persoonlijkheid mogelijk maakt, zooals hij dat voor zichzelf wenscht. Hij weet het verband, hij verstaat de verhoudingen en weet hoe moeilijk het reeds is om een werk goed tot stand te brengen met verschillende werkers allen van verschillenden aanleg.
Hij weet bij ondervinding, hoeveel voeten het in de aarde heeft om een werk goed gereed te krijgen en als hij dan ziet dat een zekere groep arbeiders steeds minder in tel is, omdat zij volgens anderen niet zoo'n belangrijk aandeel in den arbeid hebben, en dat daardoor die menschen tot een minder vol leven aangewezen zijn, door geringer loon; als hij daartegenover inziet dat juist *die* man in staat is *dien* arbeid te verrichten en dat hij dus op zijn plaats dezelfde waarde heeft als elk ander werker, dan... dan besluit zoo'n architect, vrijwillig afstand te doen van de ingewortelde idee dat hij meer dan de andere werkers is en wil hij volgaarne in gelijke sociale levensverhouding staan.
Maar in de hedendaagsche verhouding zou hij, zoo handelende, onmogelijk rond kunnen komen met het loon zooals de arbeider, die het zuiver werk verricht, krijgt. Hij zou zich niet alleen moeten verminderen, wat op zich zelf niets zou zijn, maar hij zou te kort komen. En daardoor zou zijn arbeid schade lijden en zijn geest om iets te presteeren, iets te bouwen, dus tot stand brengen, worden ingenomen, door zekere stoffelijke zorgen. Hij heeft het bovendien niet in de hand, tenminste niet direct, om een toestand te scheppen waarbij *alle* werkers in gelijke sociale verhouding staan.
Zijn offer zou geen anderen toestand scheppen, hoogstens zou het bewerken dat ook hij zou deelen in de algemeene materieele zorgen van onzen tijd.
Anders, veel anders wordt het, wanneer een lastgever het beginsel huldigt om aan alle werkers gelijkelijk een voldoende loon en een afhankelijk van behoefte, dus naar rato van de gezinssterkte uit te keeren; een loon dat ieder in staat stelt het beste te krijgen wat zijn gezin vraagt en noodig heeft, zonder daarbij over te slaan tot overdaad van weelde. En als dan ook de uitvoerder (het werk wordt in daggeld gemaakt) een offer brengt door niet meer te verlangen dan elke andere werker, alhoewel zijn arbeid niet eindigt op 't oogenblik dat het gereedschap wordt neergelegd, dan gevoel ik het ook als mijn taak, omdat ik als architect een levensverhouding als bovenomschreven als juist beschouw, mede te staan in denzelfden levensstandaard en dus vrijwillig genoegen te nemen met dezelfde betaling gedurende den tijd welken ik aan zoo'n werk besteed. [1])
Het gaat er hier om 't groote beginsel aan te kweeken en zooveel mogelijk in de praktijk om te zetten, n.l. dat de menschen ofschoon zij verschillend werk verrichten in een gelijke sociale verhouding behooren te staan en dat de noodzakelijke behoeften daarom ook eenieder toekomt. Het vraagstuk zal spoediger worden opgelost en de nieuwe levensverhouding spoediger geboren worden, indien zij, die thans in de bestaande verhouding *meer* hebben, dan wat gemiddeld noodig en dit gemiddelde gebaseerd is op eene berekening waarbij eenieder het goed kan gaan, vrijwillig daarvan afstand doet.
Het is mijn bedoeling niet U te weerleggen alle mogelijk- en onmogelijkheden. Ik voor mij weet heel goed dat er vele vraagstukken bij dit stelsel zullen opduiken en bij 't bespreken daarvan zij voorloopig nog onopgelost zullen blijven. Het gaat er echter hierom, of ik als ik in deze nieuwe verhouding een werk uitvoer, nog lid van Uw Bond kan blijven in verband met de tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten.
Ik stel deze vraag omdat ik niet zonder iets te zeggen zou wenschen af te wijken van de tabel, U zult wel met mij erkennen dat het geval als hiervoor uiteengezet van groote sociale en principieele beteekenis is en er zeker in de naaste toekomst mede rekening zal dienen te worden gehouden.
Zeer zult U mij verplichten, genoemde vraag Uwe vergadering voor te leggen.

Met hoogachting,
Uw dw. (w. g) C. DE HAAS.

[1]) Het is duidelijk dat wanneer het het eenige werk zou zijn dat ik momenteel onder handen zou hebben, die volle tijd van uitvoering in rekening zou moeten worden gebracht en indien ik gelijktijdig meerdere andere werken uitvoerde, een evenredig deel.

AANTEEKENINGEN OMTRENT DWARSPROFIELEN VAN STRATEN EN WEGEN IN VERBAND MET BEPLANTING.

De eischen door de Woningwet als minimum gesteld voor Uitbreidingsplannen, die volgens diezelfde wet verplichtend zijn voor de gemeenten boven de 10000 zielen, of die welke in 5 jaren met meer dan een vijfde van het zielental zijn toegenomen, omvatten niet alles wat technisch noodzakelijk is om zulk een ontwerp van 't stedenbouwkundig standpunt, hier bedoeld in de ook voor dorpstoestanden geldende beteekenis van „Art Civic", aan zijn bestemming te doen beantwoorden.
Het uitbreidingsplan geeft ons slechts in twee afmetingen de bebouwing in het horizontaal vlak, en de hoogte maat moet nog daaraan worden toegevoegd als derde as, die de belangrijkste is van de drie.
De wetgever noemt geen vertikale projecties of doorsneden bij het uitbreidingsplan, daar die materie geregeld moet zijn in de gemeentelijke bouwverordeningen.
Voor den ontwerper of beoordeelaar van een uitbreidingsplan zijn de dwarsprofielen van straten en wegen van overwegend belang.
Eenige opmerkingen, die bij de samenstelling te berde kunnen worden gebracht, worden hier medegedeeld.
Het bebouwingsplan (eventueel stedenplan) bestaande uit bouwblokken (van open of gesloten formatie) rijen of groepen van woningen als kleinste eenheden, zoo moeten deze blokken allereerst in hun samenstelling worden bepaald, voordat met de grootere eenheden het geheel kan worden opgetrokken.
Is de bouwverordening werkelijk zooals zij in gegeven omstandigheden dient te zijn of ten minste zoo gunstig mogelijk, dan hebben wij die voorschriften als leiddraad voor het ontwerp te aanvaarden; zoo niet, dan moet die studie de herziening voorafgaan. Daarbij komen niet alleen hygiënische beschouwingen op 't tapijt — maar ook sociaal economische, zooals wij die in die studie van den Insp. der Volksgezondheid Wentinck te Utrecht toegelicht vinden.
Het dwarsprofiel dient dus te omvatten niet alleen de straat met beiderzijde aansluitende gebouwen, maar het geheele bouwblok tot in de volgende evenwijdig gelegen straat. — Zie bv. figuur IV en VI A.
Het ligt niet in de bedoeling hier nader in te gaan op het architectonisch vraagstuk van de verhouding der omsluitende wanden van het kleine of groote stadsbeeld, in de straat of op het plein, of langs de grachten; maar naar aanleiding van de grootere ontwikkeling die onze min of meer platte (?) landsgemeenten in de laatste jaren vertoonen, schijnt het wenschelijk ook onze aandacht meer te wijden aan de rol die boomen spelen in het profiel onzer straten en lanen (wegen).
Dit vraagstuk is voor tuinarchitect en bouwmeester beiden van belang.
Bij de uitvoering in praktijk moet de tuinarchitect met zijne bijzondere kennis van den aard en groeikracht der boomen de keuze der soorten bepalen.
Bij de beoordeeling van den gezamenlijken indruk van de levende natuur en bouwwerk, is in 't oog te houden deze groote tegenstelling, dat de elementen uit het plantenrijk niet alleen groeien, maar dat de meeste boomsoorten telkens in 't voorjaar hun bladertooi sterk ontwikkelen en weer laten vallen in 't najaar. Zij treden dus als beweeglijk element op in de ruimte door onze onveranderlijke gebouwen omsloten.
Nu zijn er grenzen vast te stellen in verband met de onveranderlijke afmetingen der bouwwerken, waarbinnen de boomen als groeiende natuurelementen in onzen stedenaanleg, of dorpsstraten, of zelfs in de nabijheid van vrije bouwwerken in parkaanleg moeten worden beperkt.
De romantische opvatting, dat het snoeien van boomen strijdt tegen den goeden smaak, is niet juist in haar algemeenheid.
In de vrije natuur, in een groot park, zal elke boom zich zeker het meest vol en schoon en rijk van vorm ontwikkelen op gunstigen bodem, mits vrijstaande... indien hij niet wordt gesnoeid!
Maar de verhouding in onzè straten, grachten, singels, stadsparken, of villatuinen, waarbij de functie der boomen in onmiddellijk verband staat tot de afmetingen der bouwwerken, laat niet toe een onbegrensden groei van de boomen.
Het is dus gewenscht, dat de ontwerper zich van den aanvang af rekenschap geeft van die grensafmetingen, die de planten mogen bereiken, en die wel geen andere zijn dan zulke, welke het beste in overeenstemming zijn met de omgeving; dat zijn dus de als constant gewenschte afmetingen.
Bepaalde eischen te stellen aan de afmetingen der boombeplanting ten opzichte der bouwhygiëne zou op de meest eenvoudige wijze dienen te worden geformuleerd, om de toepassing daarvan algemeen en gemakkelijk te maken.
Daartoe werd de toevlucht genomen tot geometrische schema's die als bruikbare gemiddelden worden voorgesteld.
Ofschoon de toepassing van een lichtinvalshoek van 45° op onzen breedtegraad volstrekt niet absoluut als de aangewezen hoek met den horizon is aan te merken, die in zoo vele gevallen van belichting den doorslag kan geven, zoo is de practische bruikbaarheid toch groot genoeg, om deze standaard belichting als uitgangspunt te nemen in al die gevallen, waar het toch niet mogelijk is een projectie op te stellen en uit te werken, die rekening houdt met 365 verschillende beloopen van de zon gedurende het jaar ten opzichte van de belichte bouwwerken en wat wij daarbij plaatsen.
Bij de samenstelling van de hierbij afgebeelde dwarsprofielen ten dienste van de uitbreidingsplannen van 's Heerenberg en Maastricht is aangenomen, dat het invallend licht in vensters in een verticalen muur voldoende is als het diffuus boven 45° met den horizon kan intreden.

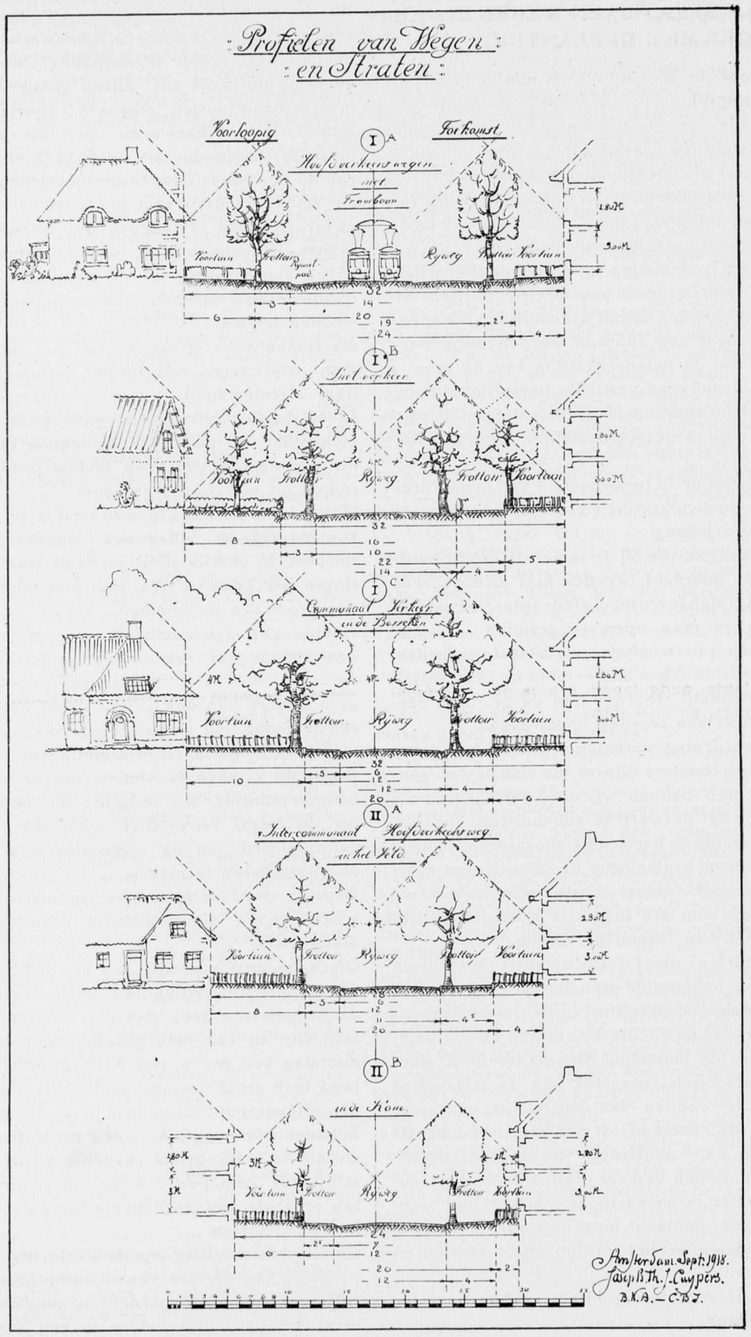

Fig. 1.

Daaruit volgt, dat als de opvolgende boomen niet zoo ver uit elkander staan en de takken in de lengteas der straat elkander raken, de boom zich niet verder mag ontwikkelen dan tot onder een vlak onder 45° gebracht door den onderdorpel van het venster beganegrond. Aldus is de tophoogte van de boomrijen vastgesteld. Zie profiel: III B en III C.

Maar ook de breedte dient bepaald te worden.

Vooreerst komt in aanmerking de afstand van de woninggevels.

Ten einde luchtcirculatie bevorderlijk te zijn zou 3 M. als minimum moeten gelden. Zie profiel: II B en V B.

Zijn er voortuinen dan mag de boom van de straat niet zijn drup op de beplanting van den voortuin laten vallen; de breedte van de kruin wordt door 't voetpad aangeduid. Is er een trambaan ontworpen, dan wordt ook grooter ruimte midden in de straat vereischt voor de beweging van den beugel.

De hoogte, waarop van de stammen de zijdelingsche takken moeten worden verwijderd, kan bij een voetpad op 3 M., boven den rijweg op 4 M. gesteld worden. Deze grens moet hooger worden opgevoerd in verband met de grootere breedte van de boomen, terwijl de overzienbare lengte der ruimte door die boomrijen omsloten evenredig toeneemt.

Ten einde bij langere lanen in verband met de lengte een dragelijk profiel te verkrijgen van de ruimte waarin wij ons bewegen, zullen de boomkruinen op grooter hoogte van elkander verwijderd moeten blijven.

Bij dicht beplante oude lanen, zooals de „Middachter allée" en vele andere beuken- of eikenlanen, bezet beiderzijds met boomenrijen enkel of dubbel, op den zeer kleinen afstand van 4 M. as op as, die in de Veluwe veel voorkomt, wordt de slanke, rijzige ruimte, die aan de Middeleeuwsche Kathedraal herinnert door de natuur als van zelf gevormd. Immers bij gebrek aan directe zonnestralen, blijven de takken zich niet ontwikkelen naar 't midden van den weg, indien daarboven aan de kruin takken zijn die elkander nabij komen. Maar zulk een profiel is eerst na een eeuw te verkrijgen na den aanleg. Ondertusschen zullen wij dus de ruimte boven het midden van den weg, door snoeien vrij moeten houden, indien wij tenminste nog gedeeltelijk de zonnestralen willen laten toetreden.

Langs zulke lanen, die bestemd zijn om zich te ontwikkelen tot het majestueuze karakter van de bovengenoemde, of bv. de Spanjaardslaan in de Haarlemmerhout, mag slechts gebouwd worden op zulk een afstand, dat de kruinen der 15 tot 20 M. hooge boomen het licht der gevels niet onderschept. Het is logisch daarop het straatprofiel van gelijke hoogte en breedte voor de toestrooming van ten minste diffuus licht in de zomermaanden te verzekeren: de afstand der boomkruinen dus gelijk aan de hoogte der dakgoot.

Waar het geldt eene boombeplanting van de hoofdstraten onzer steden, met aaneengesloten rijen huizen tot 15 M. hoogte is het aanbevelenswaardig den afstand der boomen in de lengteas zoo ruim te nemen, dat het mogelijk blijft de kruinen van elkander gescheiden te houden, door periodiek te snoeien (kandelaren-pyramidaal). Het licht in het gewenschte doorzicht vindt dan nog zijn weg tusschen de bladvolle kruinen door. De afstand van 8 M. is daarvoor minimum.

Tegenover natuurliefhebbers is het noodig duidelijk te maken, dat als in een straat van niet meer dan 12 Meter of minder een of twee rijen boomen zijn geplant, deze zeer sterk zullen moeten worden gesnoeid. Immers vooreerst moet een behoorlijke afstand van de voorgevels, stel 2 Meter, worden vrij gehouden, voor de noodige luchtverversching. Verder zullen de kruinen zeker niet mogen reiken boven de lijn onder 45° getrokken uit de vensters der bovenverdiepingen. Hier is dus eene behandeling aangewezen overeenkomende met de leilinden voor onze boerderijen en in enkele straten nog aanwezig van de kleine oude steden. De buitengewoon krachtige knoestige ontwikkeling dier boomen bewijst ons, hoeveel geslachten gedurende minstens de 18e en 19e eeuw, welbewust zulke sterk groeiende linden, steeds binnen de perken hebben weten te houden, als wind- en zonneschermen, op 1.50 M. à 2 M. uit den gevel.

* * *

De vraag is opgeworpen, of een breede laan (24 tot 32 M. of meer) in een plan van aanleg alleen te verdedigen is indien daarlangs hooge bebouwing wordt uitgevoerd door de eengezinsarbeiderswoning.

De beperking, waaraan hier wordt gedacht, kan niet worden geëischt op grond van de goede eigenschappen die „het gesloten stads-beeld" bezit. Immers is de eisch onredelijk, dat elke laan bepaald beiderzijds gesloten zal zijn. Zelfs onze lage bebouwing van op onderlinge afstanden staande kleine huizen, zal in verband met hagen, en de beplantingen der tuinen, al zijn deze ook niet hoog, een schoon beeld kunnen geven. Daar de bouw van lage woningen de voorkeur verdient, boven dien van hoog opgestapelde verdiepingen, moet dit geen reden zijn om afstand te doen van den aanleg van lanen met de boomenrijen, die na verloop van tijd vijf of zes maal de hoogte der huizen zullen hebben. Wij zien dan de lage huizen omgeven door stam en kruin der boomen. Zie schets.

Ook de regel, dat, hoe hooger de gebouwen zijn, des te grooter de afstand der rooilijnen moet worden gesteld, kan niet worden omgekeerd: bij lage gevels behoort steeds een kleine rooilijnafstand. Neen deze kleine wegbreedte is bruikbaar, maar niet noodzakelijk.

Wij architecten moeten niet alleen belangstellen in het snoeien van boomen, omdat daardoor kan verkregen worden, die monumentale massa's groen welke als parallelepipedums, kegels, bollen of pyramiden voornamelijk door de Duitsche bouwmeesters zoo scherp en massief worden afgebeeld. Dat zulke vormbepaling theoretisch gewenscht en praktisch noodig is, werd hiervoor bepleit.

Maar het snoeien heeft nog een andere nuttige en

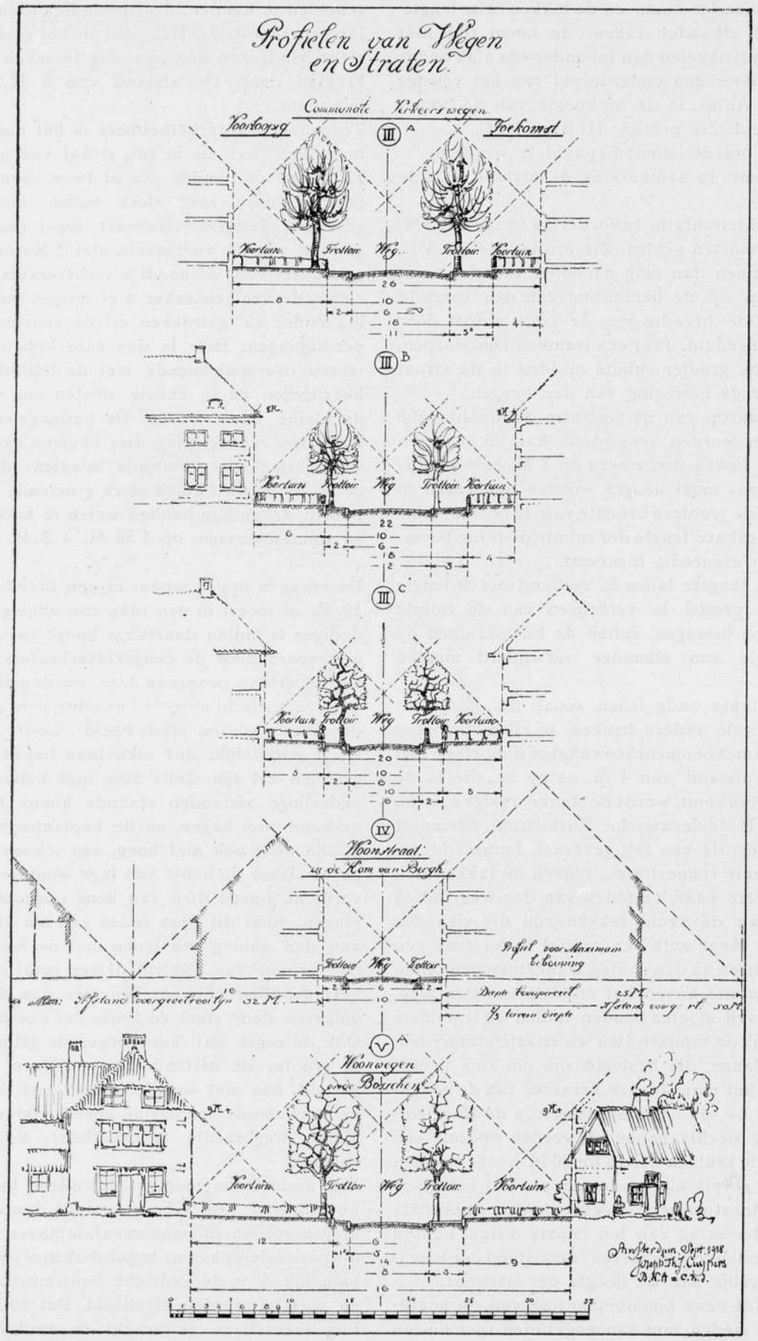
Profielen van Wegen
en Straten.
Voorloopig
Toekomst
Woonstraat
Woonwegen

Fig. 2.

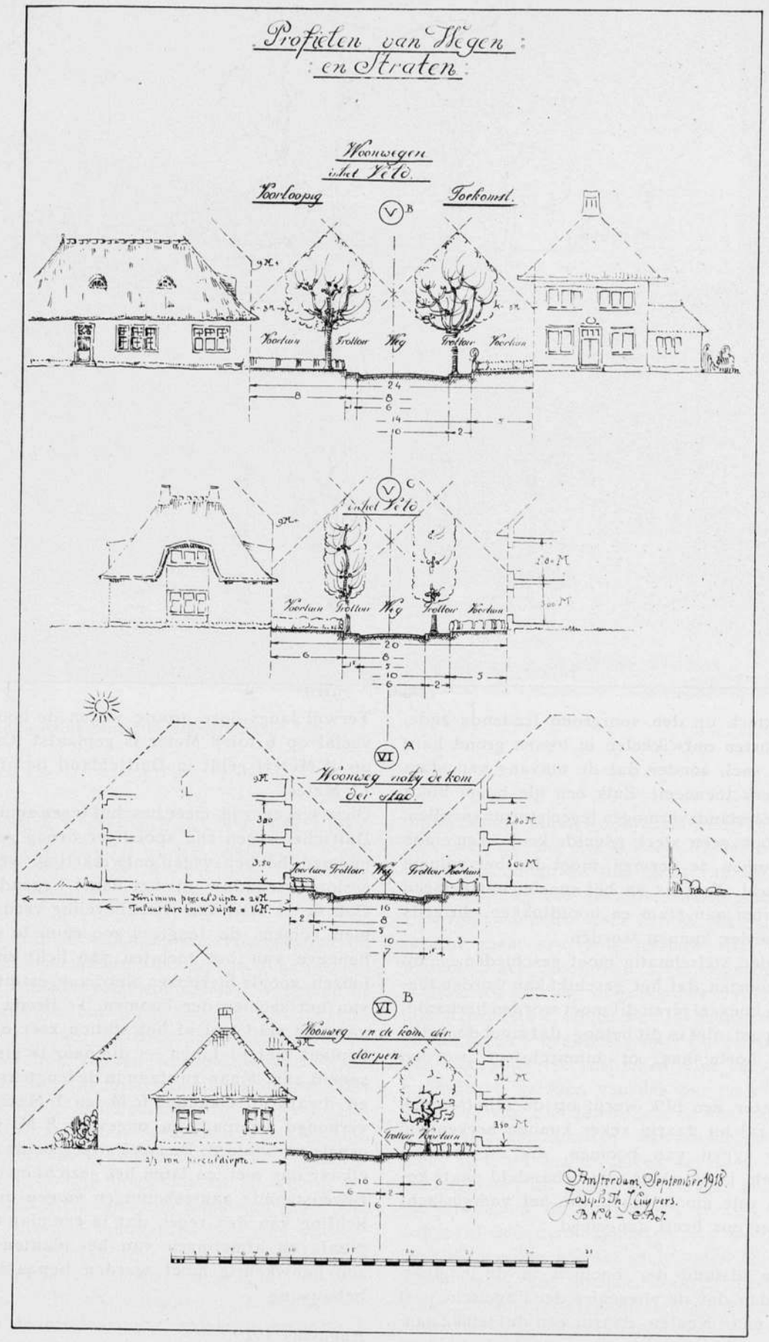
Profielen van Wegen
en Straten
Woonwegen
Voorloopig
Toekomst

Fig. 3.

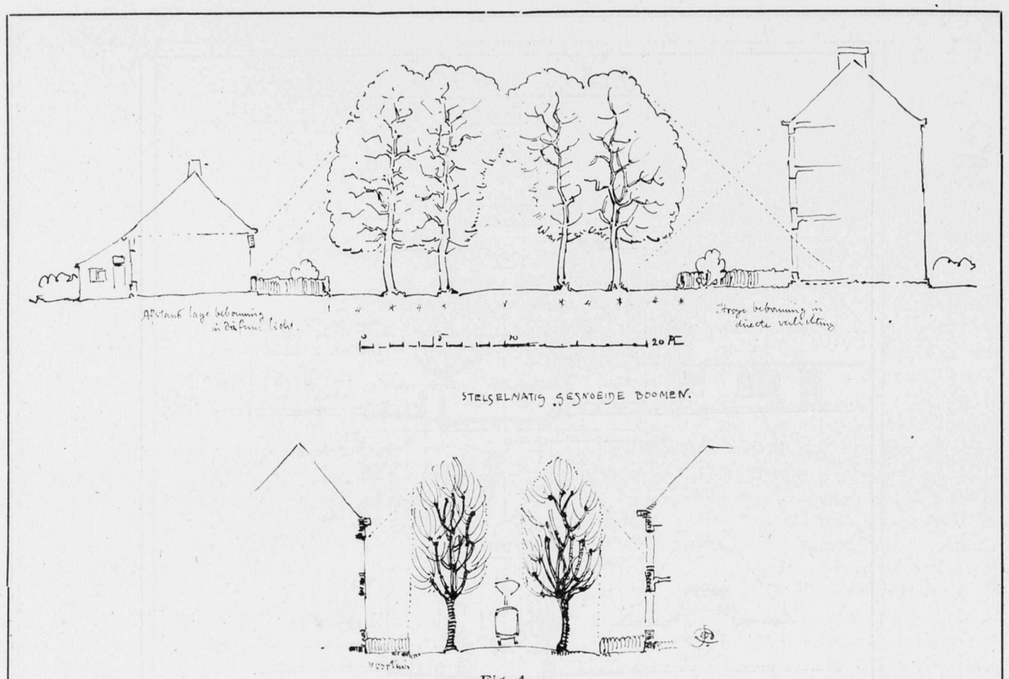

Fig. 4.

aesthetisch sterk op den voorgrond tredende zijde. Vele boomsoorten ontwikkelen in lossen grond hare takken zeer snel, zonder dat de omvang van stam en takken sterk toeneemt. Zulk een ijle boom biedt geen groot weerstandsvermogen tegen stormaanvallen, en vertoont ook geen sterk gevulde kruin. Ten einde krachtige boomen te vormen, moet dus het volume worden beperkt. Telkens na het snoeien ontspringen nieuwe scheuten aan stam en hoofdtakken, die zelfs elk jaar zwaarder kunnen worden.

Hoe dit snoeien stelselmatig moet geschieden, — op welke boomsoorten dat het geschikt kan worden toegepast, om de hoeveel jaren dit moet worden herhaald, — dit alles past niet in dit betoog; dat moet door den betreffenden hortulanus, of tuinarchitect worden bepaald.

Indien de lezer een blik werpt op de schetsen fig. 1, 2 en 3 dan zal hij daarin zeker kunnen herkennen, verschillende typen van boomen, die met bewust overleg in vele jaren aldus zijn behandeld om te komen tot die vele mooie lanen, die het voorgeslacht met zorg voor ons heeft aangelegd.

* * *

Omtrent den afstand der boomen in de lengteas, durf ik wedden dat de vliegenier der Engelsche post van Londen naar Keulen, daarin een duidelijke aanwijzing kan zien van de grenzen van Nederland en Duitschland.

Terwijl langs onze groote wegen de boombeplanting veelal op 6 tot 8 Meter is geplaatst (Canada's zelfs op 4 Meter) geldt in Duitschland de afstand 10 tot 12 Meter.

Onze wegen zijn meer beschut tegen zonnestralen! De Duitsche wegen zijn spoediger droog gewaaid, en de boomen hebben vrijer ontwikkeling, werpen minder gesloten schaduw op het naast liggende akkerland. Ook in de stad kan 't aanbeveling verdienen de boomen volgens de lengteas zoo ruim te plaatsen, ten behoeve van het toelaten van licht en lucht in de huizen, zooals hierboven werd aangestipt ten opzichte van het snoeien der boomen. Te Breda is de toegang naar de stad van af het station zeer oordeelkundig beplant met platanen — die naar ik gis niet veel gesnoeid zijn. Maar zij staan in de lengteas op 12 Meter, en dwars uit elkander 6 M. en 1 Meter binnen het verhoogd voetpad, en ongeveer 8 M. van de voorgevels verwijderd. De mooi uitgegroeide kronen raken elkaar dan niet, en laten het gezicht op de gevels vrij. Bovenstaande aanteekeningen mogen dienen als toelichting van den regel, dat in een plan van aanleg de plaats en afmetingen van het plantenelement even zoo nauwkeurig moet worden bepaald als die der bebouwing.

Augustus 1919.

JOSEPH CUIJPERS.

Woningbouw. Schaepmanstraat te Amsterdam. Architect J. C. v. Epen.

WONINGCOMPLEX STAATSLIEDENBUURT AMSTERDAM

ARCH. J. C. VAN EPEN.

Het werk van architect Van Epen wordt langzamerhand van algemeene bekendheid. Door zijn groot aandeel in den Amsterdamschen volkswoningbouw, verrijzen er in verschillende buurten van de hoofdstad groote complexen van zijn hand, die te midden van ander werk direct als de zijne kunnen worden herkend. Want het werk van dezen architect heeft iets eigens. Het is persoonlijk, maar het heeft daarbij toch een algemeen karakter. Daardoor wekt het sympathie op, maar aan den anderen kant een zekere onverschilligheid. In Van Epen zijn bouwblokken zit weinig variatie. Vergelijkt men zijn complexen van 6 à 8 jaar geleden met die van thans, men kan geen ontwikkeling constateeren.

Waren indertijd zijn onderwijzerswoningen in de Helmersstraat en de Boerhavestraat opvallend door iets nieuws, de in denzelfden geest verwerkte complexen van dezen tijd trekken die belangstelling niet meer. Toch moet de oorzaak van deze geringere uiterlijke ontwikkeling minder gezocht worden bij den architect dan wel bij het onderwerp. De volkswoningbouw immers gedoogt uit den aard van zijn wezen geen overschrijding van door de praktijk gestelde grenzen. Een volkswoningcomplex is niet een vrij brok architectuur, maar een innig samenweefsel van architectonisch scheppingstalent, sociaal gevoel en inzicht, economisch overleg, en praktische ervaring. Het resultaat hangt nauw samen met de resulteerende factoren en het zal zich wreken ter wille van één dezer factoren den samenhang te verbreken. Het verwijden van de toelaatbare grenzen van een der factoren, heeft inkrimping van die der andere of van een der andere tengevolge. Ziet men den volkswoningbouw zoo, ja, dan komt men tot een algemeen karakter, dan zijn buitenissigheden uit den booze en dan komt men eerst tot een geheel, dat niet alleen architectonisch, maar ook uit al de andere oogpunten, van waaruit de volkswoningbouw kan worden gezien, zich als een harmonie manifesteert. Zoo doende, is de architect geen heerscher, maar onderwerpt hij zich aan de in deze materie onvermijdelijke noodwendigheden.

Dit alles is te zien in het werk van Van Epen. De grenzen van zijn afgebakend gebied in dit geheel van

Woningbouw Schaepmanstraat, Amsterdam. Arch. J. C. van Epen.

volkshuisvesting heeft hij niet overschreden, zelfs niet willen overschrijden. Met angstvalligheid heeft hij zich die grenzen gesteld tegenover het geheel, en binnen die grenzen heeft hij gewerkt. In deze wijze van werken ligt een verdienste, en het is goed deze verdienste te erkennen.

Architect Van Epen heeft echter in dezen ook de défauts de ses qualités. Hij voelt in zijn zelfbeperking soms te gauw het eenige wat hem bij zijn werk leiden moet en leiden kan. Dit wreekt zich op den duur, waardoor er naast den sympathieken vroolijken toon van zijn werk, een gelijkmatigheid ontstaat, die er schade aan berokkent.

Het complex in de Schaepmanstraat is mooi van kleur, en van licht- en schaduwwerking. Het is jammer dat het dak, dat ongetwijfeld een fraaie afdekking zou vormen, verminkt wordt door de rij leelijke dakvensters. Zijn deze dakvensters noodzakelijk, dan is deze dakvorm, hoe fraai ook, niet verkieslijk.

De erkers, in gelijke vorm en grootte op regelmatige afstanden geplaatst, geven een repetitie, die in een volkswoningcomplex zijn beteekenis heeft. Vooral in een langen straatwand geeft dit een gunstige werking.

De gevels zijn opgetrokken van miskl. hardgrauw, plat vol gevoegd.

De omlijstingen van de entreedeuren zijn van zandsteen. Het dak is gedekt met roode verbeterd systeem dubbel dekkende Hollandsche pannen.

De goot is een half ronde zinken goot dragende op steunijzers.

De vloeren in de traphallen beganegrond zijn tegelvloeren, alle overige vloeren van beganegrond en verdieping houten vloeren op balklagen.

De trappen zijn gemaakt van hout, de onderzijden gestucadoord. In de woonkamers is ter hoogte van den bovenkant der binnendeuren een rondgaande schilderijlijst aangebracht, waaronder de muur is behangen; daarboven, zijn de wanden evenals de plafonds, geschuurd.

De schouwtjes zijn schoon gemetseld van Friesche gele drielingen. In de erkers is een zitbankje aangebracht.

Voorts zijn de huizen voorzien van een boodschappenliftje en spreekbuizen naar iedere verdieping bij de voordeur.

In een volgend nummer zullen nog geen plattegronden worden opgenomen van de verschillende indeelingen dezer woningen.

J. P. M.

Rectificatie.

Men gelieve den 19en regel van onderen van de rechterkolom op pag. 215 te lezen als volgt: dat men 't macroscopisch beeld naast 't microscopisch onderzoek benut om tot een resultaat te komen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. Th. Elout, Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, Joh. D. Looyen en Ir. D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — Advertentiën: v. 1–6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40ste JAARGANG. = 20 SEPT. 1919. = No. 38.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Plagiaat, door J. P. M. — Naar aanleiding van het Stedenbouwkundig Congres te Parijs, door D. F. Slothouwer. — Ingezonden, door A. M. J. Sevenhuijzen. — Factoren in het woningvraagstuk.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Commissie van Redactie.

Tot lid van de Commissie van Redactie is benoemd Ir. M. Th. Elout, Bouwkundig Ingenieur, aspirant-lid van den B. N. A.

Samenstelling Geschillen-Commissie voor de honorariumtabel voor particuliere bouwwerken.

In de op 8 September j.l. gehouden bijeenkomst van de Commissie van Geschillen zijn tot Voorzitter en Vice-Voorzitter resp. benoemd de H.H. B. J. Ouëndag en Paul J. de Jongh, en verder door loting het jaar van aftreding bepaald als volgt:

In 1920 treden af B. J. Ouëndag en S. de Clercq.
Idem in 1921 J. Verheul Dzn. en P. G. Buskens.
Idem in 1922 H. G. Jansen en Paul J. de Jongh.

Schrijven aan het Bestuur van den Gewestelijken Kring „Deventer."

Het Bestuur van den B. N. A. Marnixstraat 402 Amsterdam.

WelEd.Geb. Heeren!

De vergadering van den Gewestelijken Kring „Deventer", heden te Kampen bijeen, droeg mij op het volgende schrijven tot U te richten met 't verzoek als ingekomen stuk op de a.s. ledenvergadering ter kennis van de leden te willen brengen.

Het viel onze vergadering op, dat er weer geen gevolg was gegeven aan den meer dan eens geuiten wensch, om bij de te behandelen punten van de agenda voor de ledenvergadering eenige toelichting te willen geven, opdat de bespreking van die punten in de gewestel. kringen een beter en vruchtbaarder karakter zouden kunnen hebben.

Vooral nu zulk een belangrijk punt als onder 5 genoemd *„verkoop van het gebouw"* aan de orde komt, meende men dat een toelichting, zoonoodig in vertrouwelijk schrijven, zeer gewenscht ware geweest. Hoewel dit punt zonder toelichting moeilijk voor behandeling vatbaar was, meent onze kring dat het bestuur in deze voorzichtig moet zijn, en vooral geen oude schoenen moet wegdoen, alvorens voor nieuwe gezorgd te hebben. Wanneer door het bestuur van den B.N.A. niet op afdoende manier het voordeel kan worden aangetoond voor onze Vakvereeniging door verkoop van het gebouw, en niet omlijnd goed kan aangeven op welke wijze de B.N.A. na verkoop zal worden ondergebracht, zal onze kring zich moeten verzetten tegen verkoop van 't bestaande gebouw.

Verder neemt onze kring de vrijheid u te verzoeken nog 't volgende onder de aandacht der leden te brengen.

In nummer 34 van het B. W. bericht het Bestuur, onder 't hoofd *Voorlichting bij de keuze van Architecten*, dat het in de bladen heeft gepubliceerd, dat de B.N.A. eene commissie van drie architectleden heeft benoemd, welke commissie desgevraagd aan ieder kosteloos advies zal geven bij de keuze van een architect, en noemt verder de heeren die in deze commissie zijn gekozen, dat er een werkwijze is ontworpen, waarbij een vlugge behandeling verzekerd is, dat de noodige waarborgen voor onpartijdigheid bestaan, etc., en dat aanvragen gericht kunnen worden aan het bestuur B.N.A. Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Onze Gewestel. Kring heeft indertijd bij de aanvraag van het Gemeentebestuur van Alfen aan den Rijn om een architect aan te wijzen, er op gewezen dat het bestuur daarop als staande aan het hoofd van een Vakvereeniging van Architecten niet moest ingaan, op grond:

1°. omdat het meent, dat het Bestuur van den B.N.A. de capaciteiten van de leden onmogelijk zóó kan beoordeelen, dat ze daarop een rechtvaardige aanwijzing zou kunnen gronden;

2°. dat er op die wijze een schifting onder zijn leden zou worden gemaakt, welke noodlottige gevolgen zou kunnen hebben voor 't voortbestaan van de pas in 't leven geroepen Vakvereeniging van Architecten in Nederland. Het Bestuur voelende de moeilijkheid, heeft toen eene commissie als bovengenoemd voorgesteld, en is die advies-commissie door 't meerendeel der aanwezige leden aanvaard, welke commissie mogelijke aanvragen om een architect aan te wijzen zou behandelen. Er is toen wel degelijk uitgesproken dat voor buitengewone gevallen deze commissie advies zou uitbrengen.

Er is door de toen aanwezige leden geen oogenblik gedacht dat het Bestuur van B.N.A. voor die commissie *reclame* zou gaan maken, zooals het nu door aankondiging in de bladen is gaan doen. Afgescheiden van de vraag of het goed was dat 't bestuur van den B.N.A. in deze buiten voorkennis der leden handelde, was onze kring algemeen van gedachte dat dit reclame maken

voor die advies-commissie zeker niet in het belang van onze Vakvereeniging van Architecten is te achten.
Hij kan zich er bij neerleggen dat vragen om voorlichting bij de keuze van een architect, die geheel *eigener beweging* tot het bestuur komen, en die een karakter hebben van buitengewoon belang voor de bouwkunst te zijn, door de Advies-Commissie worden behandeld.
Hij meent dat dit ook alleen in de bedoeling van de leden heeft gelegen, doch volstrekt niet om in het publiek luide te verkondigen *„wanneer ge mocht zoeken naar een Architect, Wij hebben een Commissie die U geheel kosteloos goede voorlichting wil geven"*.
Onze kring meent dat op de vrije keuze van het publiek om een architect te kiezen *niet* moet worden ingewerkt,
dat zulks tegen het belang is van misschien wel 80 pCt. van de architectleden van den B N.A. die om verschillende redenen niet zoo op den voorgrond treden, dan de overigen, wier namen door min of meer toevallige omstandigheden meer bekend zijn geworden.
Op grond van 't bovenstaande verzoekt onze kring U aan de ledenvergadering voor te leggen, of ze zich kan vereenigen met den wensch van den Gewestel. Kring Deventer, *om voor 't vervolg geen publicatie meer te geven, in welken zin dan ook aan het bestaan van de bewuste Adviescommissie.*

M. MEIJERINK,
Secret. v.d. Gewestel. kring Deventer.

Opening M. T. S. te Haarlem.
Op Maandag 8 September is de Middelbaar Technische School te Haarlem door den Minister van Onderwijs, enz. plechtig geopend.
De heer H. J. Geijl J.Czn., voorzitter van het Bestuur der school, hield een openingsrede, waarin hij de geschiedenis van het ontstaan der M. T. S. te Haarlem schetste. Dit was in vele opzichten een lijdensgeschiedenis, maar, evenals menige roman met een bevredigend slot.
Spr. gewaagde van den financieelen steun — 5 jaar lang f 5000.— — door de Haarlemsche industrieelen verleend en deelde mee, dat wegens de benoeming van den directeur, den heer Groote Haar, tot inspecteur bij het vakonderwijs, de bestuurderen met ingang van 1 October e.k. tot directeur benoemd hebben van de A. B. S. den adjunct-directeur, den heer Hengeveld, en aan de M. T. S. den adjunct-directeur, den heer Hofstede.
De hulpgebouwen voor de vestiging van de M. T. S. zijn thans gereed.
Spr. bracht welgemeenden dank aan allen, die hebben medegewerkt aan het tot stand komen van de M. T. S. te Haarlem: aan de Koningin, den Minister van O., K. en W. en den vroegeren Minister van B. Z., de Gemeente Haarlem, Gedeputeerde Staten van N.-H. en vele anderen.
De Minister van Onderwijs hield vervolgens een rede en opende daarna de M. T. S.
Voor de Mij. tot Bev. der Bouwkunst, Bond van Nederl. Architecten waren als Vertegenwoordigers bij die plechtigheid aanwezig de H.H. B. J. Ouëndag en W. de Wind Jr.

Jaarboek Ambachts- en Nijverheidskunst.
Het eerste Jaarboek van Ambachts- en Nijverheidskunst, dat onder medewerking der V. A. N. K., bij W. L. & J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij te Rotterdam verschijnt, bevat o. a. de rede door Prof. Roland Holst uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Rijksacademie v. B. K. te Amsterdam, getiteld: Ethische factoren in de monumentale Schilderkunst. Voorts van Dr. H. P. Berlage een opstel over de restauratie in ambachts- en nijverheidskunst; Nijverheid en Kunst door P. M. Cochius; De hedendaagsche Meubelstijl door J. M. Granpré Molière; Moderne meubelkunst door den Amsterdamschen bouwmeester J. M. van der Mey en een artikel over het ontstaan van het meubel, van den architect A. P. Smits. De gereproduceerde kunstwerken geven een beeld van de jongste ontwikkeling der Nederlandsche sier- en nijverheidskunsten. Zij vertegenwoordigen binnenhuis- en meubelkunst, metaalbewerking, ceramiek, decoratieve schilder- en beeldhouwkunst, textielkunst, tooneel- en reclamekunst, enz.

(*N. R. C.*)

Examens der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, B.N.A.
Op de ingediende Staatsbegrooting 1920 (Hoofdstuk V A, Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) wordt voorgesteld het Rijkssubsidie voor de examens er Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te verhoogen van f 7000 tot f 9000.

Staatsbegrooting 1920.
De aandacht wordt hier gevestigd op de volgende posten:
Kunsten en Wetenschappen.
Toezicht Monumenten. Voor materieele uitgaven der rijkscommissie en het rijksbureau voor de monumentenzorg is f 19.650 meer uitgetrokken.
Subsidiën herstelling monumenten. Behalve dat voor menig tot dusver ondersteund monument hoogere bedragen zijn uitgetrokken en voor andere verlenging van subsidie wordt voorgesteld, worden nieuwe subsidies uitgetrokken voor den toren te Berlicum, den waltoren te Harderwijk, den toren te Hattem, de N. H. kerk en toren te Havelte, de N. H. kerk en den toren te Kallantsoog, de Doopkapel te Katwijk-Binnen, den toren te Kortenhoef, een gevel aan de nieuwe stad te Leeuwarden, de St. Pancraskerk te Leiden, het Groenezusterskloosterte Maastricht, den Gevangentoren te Megen, de N. H. kerk te Oudega, de N. H. kerk te Rijswijk, de N. H. kerk te Spijk, den Dakruiter der Luthersche kerk te Utrecht, de Melkmarkt te Zwolle.
De kosten van onderhoud voor de rijksmonumenten zijn van f 60.000 tot f 100.000 verhoogd.
Uitgaven en subsidiën door ondernemingen van wetenschap en kunst.
Nieuwe subsidiën worden voorgesteld voor:
een werk over Groningsche Bouwkunst door den heer C. H. Peters;
een onderzoek naar het Boerenhuis in Nederland;
Oudheidkundige mededeelingen van 's Rijks Museum van Oudheden te Leiden;
een geïllustreerden beschrijvenden catalogus van werken onzer voornaamste 19-eeuwsche schilders door prof. dr. W. Martin;
eene uitgave betreffende de hunebedden in Groningen en Drente door dr. A. E. van Giffen.
Verder vindt men nog als nieuwe posten subsidies voor:
den Nederlandschen Kring van Beeldhouwers;
het Instituut voor Sierkunst en Nijverheidskunst te 's Gravenhage, hetwelk zal moeten dienen tot een centralen inlichtingsdienst, terwijl een verzameling kunstnijverheidsvoorwerpen zal worden bijeengebracht en tentoonstellingen zullen worden georganiseerd om de belangstelling van het publiek te wekken voor schoonheid in de voorwerpen van dagelijksch gebruik.
Het gemeentebestuur van 's-Gravenhage zal eveneens een subsidie verleenen en gratis localiteiten beschikbaar stellen;
voor een onderzoek naar de afkomst van de bij verschillende monumenten gebruikte natuursteen.
Hoofdstuk Xa. (Arbeid.) De begrooting van het departement van arbeid wordt voor 1920 geraamd op f 85,331,761, tegen f 28,567,775 voor 1919.
Onder de voor 1920 aangevraagde kredieten zijn meerdere posten begrepen, die, hoewel zij niet geheel als crisisuitgaven zijn te beschouwen, toch met de crisis verband houden en die tot zekere hoogte een niet duurzaam karakter dragen. De posten, die onder deze rubriek kunnen worden gebracht, zijn: woningnood f 7,000,000, bevordering bouwnijverheid f 6,000,000, woningtelling f 110,000, toezicht voorziening woningnood f 20,000, reiskosten in verband met dat toezicht f 15,000, kosten Huurcommissiewet f 270,000, werkloosheidsverzekeringsnoodwet f 3,000,000, wachtgeldregeling f 6,000,000, overneming verplichting Nat. Steuncomité f 3,000,000, verruiming werkgelegenheid f 6,000,000. Totaal f 31,415,000. Vele dezer posten zijn uiteraard stelposten.

Landhuis te Bergen.
Architect
C. J. Blaauw.

Landhuis te Ginneken.
„Architect"
J. Vermeulen.

PLAGIAAT.

Dezer dagen ontving ik een kiekje van een te Ginneken gebouwd landhuis, dat sprekende gelijkenis vertoont met het bekende landhuis „Meerhoek", te Bergen, van Architect C. J. Blaauw. Het is een geval van grof plagiaat. Toevallige overeenkomst kan geacht worden buitengesloten te zijn. Daarvoor is de conceptie te bijzonder. Bovendien vertoonen de details van het door den heer J. Vermeulen gebouwd huis, hoe verslechterd ook, alle sporen van kopie van die aan het huis „Meerhoek". Architecten, past op en waakt voor uwe rechten. De plagiaatbacil is nog niet gedood en duikt overal weer op. In de Haarlemmermeer is het werk van mej. Kropholler te Bergen nagebouwd, in de Kalverstraat te Amsterdam heeft de firma Boldoot een winkel geopend, waarvan de details in vorstelijken rijkdom, die van de Bazel's werk nabij komen. Dit laatste geval kan men nog geen plagiaat noemen. De vervaardiger heeft zich slechts geinspireerd op het werk van de Bazel. En al is die inspiratie meer op het uiterlijke, dan op het wezenlijke, op het innerlijke gericht geweest, een blaam kan dezen ontwerper nog niet treffen. Men komt hiermee nog niet in een slechten reuk te staan, hetgeen in dit speciale geval de geurige welriekendheden in den winkel toch zou verhinderen. Maar de inspiratie heeft op deze wijze een gevaarlijken kant. Een geheele buurt te Amsterdam is thans geinspireerd op het opvallende werk van enkele jongere architecten. En waar is de grens tusschen inspiratie en plagiaat. Ligt zij daar, waar de piëteit en eerbied voor werk van anderen ophoudt? Waar met het respect voor anderen, ook dat voor zichzelf verdwijnt?

J. P. M.

NAAR AANLEIDING VAN HET STEDENBOUWKUNDIG CONGRES TE PARIJS.

De werkzaamheden der Conferentie bestonden in het mondeling indienen van verschillende rapporten, waarna gelegenheid werd gegeven tot gedachtenwisseling.
Verschillende afgevaardigden hebben verslag gedaan van den stand van het stedenbouwkundig vraagstuk in de betreffende landen.
Hierbij kwam o.a. treffend uit hoezeer de Fransche architecten zich onderscheiden door de studie van stedenbouw: zij verwierven bekroningen in de prijsvragen voor de uitbreidingen van Guyaquil, Yas-Canberra, Barcelona, Antwerpen, Boekarest, Sevilla, Duinkerken. Belangrijke plannen zijn ontworpen voor Marseille, Nancy, Hardelot, Limoges, Lille, Reims, Casablanca. Bovendien voor Clermont-en-Argonne, Sermaize-les-Bains, Rethel, Revigny, Parois, Templeux, Bailly, Sommedieue. In behandeling zijn nu Arras, Albert, Tracy-le-Val en Chauny.
Als belangrijke tuinsteden, hier minder bekend, zijn te noemen het mijnwerkersdorp Dourges en Draveil bij Parijs. Bovendien worden nu 5 tuinsteden rondom Parijs aangelegd, n.l. te Plessis-Robinson, te Malabry, te Stains, te Suresnes en te Champigny.
De Fransche wet van 14 Maart 1919, waarbij aan alle gemeenten met meer dan 10,000 inwoners de verplichting is opgelegd binnen drie jaar een uitbreidingsplan gereed te hebben, bevat een navolgenswaardige bepaling, n.l. het opleggen van deze verplichting ook aan kleinere gemeenten wanneer deze gedurende een gedeelte van het jaar hunne bevolking zien verdubbelen.
Deze wet is van invloed geweest op het aannemen van

de nieuwe Engelsche wet, de Housing en Town Planning Bill van 28 Mei 1919, waarbij de Local Government Board het recht heeft de plannen op kosten der Gemeente te laten maken, wanneer deze niet aan hunne verplichtingen voldoen.
Deze wetgevingen huldigen het systeem van pooling, d.w.z. het reparcelleeren van particuliere eigendommen.
In de Vereenigde Staten heeft alleen de Staat Massachussetts een verplichtende bepaling voor het maken van uitbreidingsplannen voor gemeenten met meer dan 10,000 inwoners.
Amerika heeft zich sinds den oorlog in hoofdzaak bezig gehouden met het verbeteren van havens en het stichten van centra voor munitieindustrie. Voor dit laatste doel is meer dan twee honderd millioen dollar uitgegeven.
Ook Engeland heeft gedurende den oorlog hoofdzakelijk alleen belangrijk werk gedaan bij het projecteeren van tuinsteden voor munitiearbeiders, waarvan de beste voorbeelden te vinden zijn te Woolwich, Well-Hall Estate en te Gretna in Schotland. Verschillende architecten, die uiteraard weinig bouwden, zijn door de Gemeenten bezig gehouden met het verzamelen van gegevens voor uitbreidingsplannen.
Dadelijk na den wapenstilstand is het Engelsche Gouvernement begonnen met de voorbereiding tot de stichting van 500,000 woningen.
In Zwitserland hebben verschillende steden plannen ontworpen, o.a. Montreux en Moutier. Te Genève is een stedenbouwkundig bureau gesticht met een subsidie van 15,000 francs. Zurich heeft een prijsvraag uitgeschreven, terwijl Lausanne zich onderscheidt door belangrijke bepalingen in de bouwverordening.
De nieuwe Staat Polen is dadelijk begonnen met het stichten van een stedenbouwkundig bureau te Warschau.

Al deze resultaten zijn verkregen door de drukke werkzaamheid op dit gebied door officieele lichamen en Vereenigingen. In Frankrijk is de beweging begonnen op initiatief van het Musée Social, dat in 1913 geraakte tot de stichting van de Société Française des Urbanistes. Tevens werkte zij in 1917 mede tot de stichting van de École Supérieure d'Art public. In 1916 werd gesticht de Vereeniging La Renaissance des Cités, speciaal met het oog op de verwoeste steden.
Op initiatief van de Académie des Beaux-Arts wordt sinds twee jaar door den Heer Jausseley, Grand Prix-de-Rome, een cursus in stedenbouwkunst gegeven aan de Ecole des Beaux-Arts.
In Engeland bestaat een officieel centraal bureau, n.l. The Division of Intelligence and Statistics of the Local Government Board. Een propageerend lichaam is The National Housing and Town Planning Council waarvan de bekende Henry Aldridge de leider is, die ook op deze Conferentie een zeer voorname plaats als leider van de Engelsche afgevaardigden bekleedde.
Betreffende tuinsteden is de propaganda in handen van The Garden Cities and Town Planning Association. Er zijn twee scholen, n.l. te Liverpool en te Londen aan het University College. Tevens zijn ook aan andere universiteiten colleges gegeven.
De school te Liverpool en de genoemde vereenigingen publiceeren belangrijke tijdschriften.
Het officieele lichaam van de Vereenigde Staten is The Housing Bureau of the Department of Labor.
De groote Vereeniging op dit gebied is The American City Planning Institute, die haar eigen Bulletin uitgeeft. Zij werkt samen met propageerende lichamen zooals The American Housing Association en The American Civic Association, die ook talrijke verslagen het licht hebben doen zien.
Harvard-University gaf in 1900 reeds colleges in stedenbouw, geinspireerd op die in Engeland. Sindsdien worden deze ook gegeven aan de Universiteiten van Illinois, Californie, Michigan, Pennsylvania, Columbia etc.
Gedurende den oorlog zijn voor de Amerikaansche soldaten in Frankrijk cursussen over stedenbouw gehouden.
Van de kleinere landen onderscheidt zich Noorwegen door de Vereeniging voor Woning- en Stedenbouw, die vooral propageerend werkt en met een Rijkssubsidie van f 18.000 werd gesteund.

De aanwezigheid van eenige neutralen, (die in verschillende speeches steeds werden aangeduid als de sympathieke neutralen) heeft het scherpe van deze oorspronkelijk intergeallieerde Conferentie getemperd.
Het is zeker van zeer groot belang, dat het contact, hier door Nederland verkregen, met zorg gehandhaafd wordt en dat op de volgende Interallied Housing and Town Planning Conference, welke in Mei 1920 georganiseerd wordt door The National Housing and Town Planning Council en welke te beschouwen zal zijn als een grootsche voortzetting van deze te Parijs gehouden eerste Conferentie na den vernielenden wereldoorlog, ons land door verschillende afgevaardigden zal worden vertegenwoordigd.
Bovendien geeft het bestaan van de talrijke officieele instellingen op dit gebied in het buitenland aanleiding tot ernstige overweging van de wenschelijkheid over te gaan tot de stichting van een Rijksbureau voor Stedenbouwkunde, dat dadelijk belangrijk statistisch werk zou kunnen doen en ook bovengenoemde Conferentie te Londen zou kunnen voorbereiden.

D. F. SLOTHOUWER.

(Het bovenstaande is ontleend aan het rapport over het Stedenbouwkundig Congres, uitgebracht aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.)

INGEZONDEN.

Den Heer J. P. M(ieras)
(naar aanleiding van zijn beschouwingen nopens de resultaten van den arbeid der Advies-Commissie enz. in N.H.).

Geachte Heer Mieras,
Elke aangelegenheid heeft meer dan één zijde. Het is

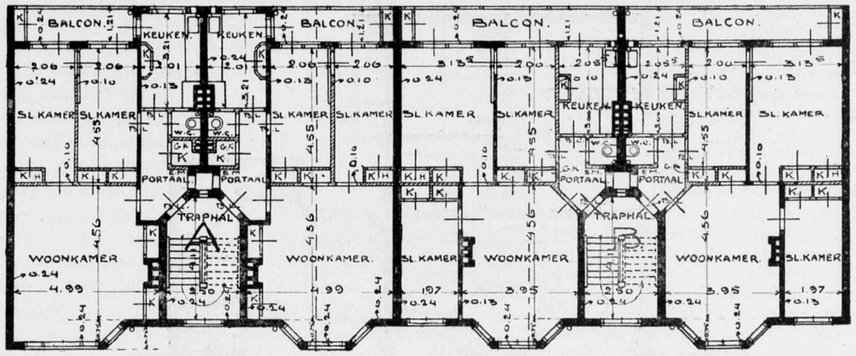

Woningbouw Schaepmanstraat Amsterdam. Verdieping plannen. Architect J. C. v. Epen.

allerminst vriendelijk en zeker onjuist van den arbeid eener Commissie, die zich beijvert de architecturale schoonheid in stad en land (en daarmede de belangen van den Architect) te dienen, zóó eenzijdig te getuigen. Dit kan dan ook alléén voortkomen uit te geringe bekendheid met de wijze, waarop de Commissie arbeidt en wat ze eigenlijk tot stand brengt en u klampt zich dan ook in hoofdzaak vast aan de angstige conclusies van de vakvereeniging en bepaalt zich bij dit eene inderdaad eenigszins aanvechtbare geval van het bioscope-ontwerp. Dit wekt wèl even de gedachte aan een tè belangelooze ingrijping. Maar ziet u nu verder en erken dan, dat er naast een enkel bedenkelijk geval van ingrijpen héél wat geslaagde en hoogst noodzakelijke bemoeiïngen geschieden. Zóó bedenkelijk is een geval van overschrijding van de grens van het wenschelijke toch nog niet of 't kan altijd zijn nut hebben eens te laten zien wat met de hulp van den Architect te bereiken is. Zoo wekt men bij den leek belangstelling in het werk des Architecten. Heeft de Commissie eenmaal vasten voet gekregen dan is 't haar immers mogelijk en ligt 't zeker op haar weg autoriteiten en vereenigingen met een enkel woord op de hoogte te brengen van de wijze, waarop een bouw- of uitbreidingsplan dient te ontstaan: n.l. door het in handen te stellen van bevoegden. Meent u heusch, dat we zoo naïef zouden zijn ons te laten beetnemen door onwillige bouwheeren door belangrijke plannen of méér dan ééns plannen pro deo te wijzigen? Van de dertien gevallen om adviesaanvrage hielp de Commissie in de „benarde mobilisatie-tijden" nog twee architecten in één jaar aan een min of meerdere belangrijke opdracht; waaruit eerstens moge blijken, dat de Commissie zeker niet alle adviesaanvragen eigenhandig verwerkt en zoo zeker geen sulletje is dat zich maar laat bedotten door „fijngevoelige" zakenmenschen. Tweedens blijkt hieruit, dat zij wel degelijk het belang van de Architecten dient, niet om die architecten zelve te behagen, maar omdat ze begrijpt, dat daarmede inderdaad de architecturale schoonheid van stad en land gediend is.
De overige gevallen om adviesaanvrage waren inderdaad den loop naar het bureau niet waard. Deze zouden zeker door den dorpstimmerman of metselaar zijn behandeld of door den derderangs bouwkundige die ten platten lande en in de stad „de moderne stijl" verbreidt.
Heeft de Commissie een plan gewijzigd en verbeterd dan zal men vanzelf bij autoriteiten en in verdere kringen 't besef wekken: 't is toch maar beter direct bij bevoegden te komen, dan dat blijvende gesukkel met halve krachten. Mochten zij dan weer bij de Commissie komen om kostelooze ontwerpen, dan zijn er immers drie B.N.A.-leden, lid van de Commissie, die heusch wel alarm zullen blazen, als de belangen van de Architecten in 't gedrang zouden komen.
Tenslotte verwijs ik U naar 't verslag van de werkzaamheden der Commissie waarin vermeld staat, wat door haar gedaan wordt en reeds gedaan is om de z. g. n. welstandsbepaling ingelascht te krijgen. Dan zullen de verschillende Schoonheidscommissies de taak der Provinciale overnemen kunnen. U zult zoo tot de erkenning moeten komen, dat er in den arbeid dezer Commissies niet het minst gevaar schuilt voor de carrière van den Architect, maar dat integendeel daardoor juist meermalen de onwetende leek op de hoogte gebracht kan worden van de juiste wijze waarop bouw- en uitbreidingsplannen dienen tot stand te komen. De benauwde collega die zijn baantje in gevaar waant, bedenke dit en doe eens grondig onderzoek, alvorens hij doorgaat met jammeren.
Ik hoop dat ook U, die in zekeren zin de spreektrompet zijt van den B. N. A., zich eens zuiver op de hoogte wilt stellen van den arbeid dezer Commissie. Na inzage van 't archief zult U zien: er is heusch

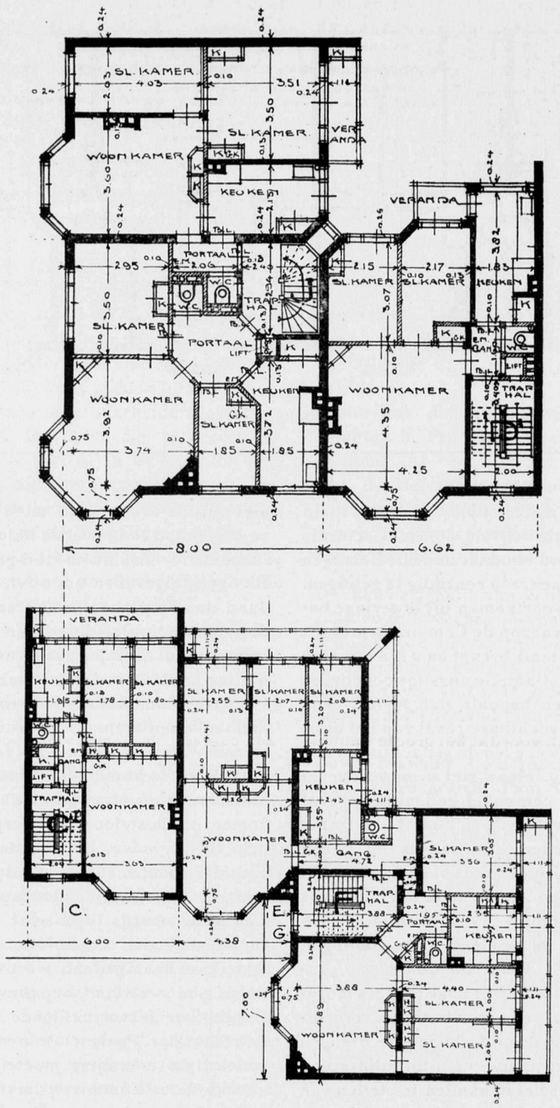

Woningbouw Schaepmanstraat Amsterdam. Verdieping plannen. Architect J. C. v. Epen.

géén gevaar bij! Hopend dat U dan een volgende maal ook eens den anderen kant van deze „belangrijke" aangelegenheid,. waarover de vakvereeniging zich overigens nogal ongerust schijnt te maken, zult willen belichten, Inmiddels hoogachtend,

Uw dw. A. M. J. SEVENHUIJZEN,
Architect B. N. A. Lid der Advies-Commissie in Noord-Holland.

Door de aanvechtbaarheid van het geval van het bioscoop-theater te erkennen, kan een beschouwing over een kardinaal verschilpunt in de methode van de Commissie en die van den B. N. A., dat door dat Bioscoopgeval wordt geillustreerd, toch niet tevens als eenzijdig worden aangemerkt. Temeer niet, omdat de doeltreffendheid van de door den B.N.A. aanbevolen methode in die beschouwing geenszins als verzekerd genoemd is! De goede bedoelingen en de omvangrijke arbeid van de Advies-Commissie zijn geen moment in twijfel getrokken. Aangezien het verslag zoo goed als volledig is opgenomen, kan ieder daaromtrent zijn oordeel vellen.

Hier is alleen één der verschilpunten tusschen de zienswijze van de Commissie en den B.N.A. in 't geding. De B.N.A. is tegen het maken van een verbeterd kosteloos ontwerp door de Commissie. Nu blijkt het, dat de Commissie geen belangrijke plannen pro deo maakt. Maar wat doet de Commissie dan als onwillige bouwheeren niet willen betalen, of weigeren zich tot een bevoegde kracht te wenden.

De toelichtingen van den heer S. verduidelijken de manier van werken van de Advies-Commissie niet. Welke zijn de consequenties?

Dat de Commissie zich niet zal laten beetnemen, daaraan twijfelt niemand, maar daarmede zijn de gevolgen, die uit het stelsel voortvloeien, nog niet buitengesloten. Een onderdeel van een stelsel moet als een schakel in het geheel passen, maar moet niet getoetst worden aan de menschelijke scherpzinnigheid.

Aan de waardeering van het sympathieke werk van de Commissie wordt geen afbreuk gedaan door tegenover haar methode op sommige punten een afwijkende meening te stellen. Daarbij kan de Commissie haar optimisme behouden en blijven gelooven dat men spoedig wel moede zal worden van het gesukkel met eigen krachten.

Het staat echter te bezien wie hier het eerst moede zal zijn. Waarschijnlijk zal, voordat het groote publiek moe is, de Advies-Commissie haar taak al hebben overgegeven aan de verschillende schoonheidscommissies, die dan, naar we hopen, niet zullen hoeven te soebatten, maar tegen het bouwend publiek dringend zullen kunnen optreden.

J. P M.

FACTOREN IN HET WONINGVRAAGSTUK.

In No. 179, 180 en 181 der Economisch-statistische berichten heeft Ir. A. Plate, Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst te Rotterdam, over bovengenoemd onderwerp geschreven. Deze uiteenzetting van de moeilijkheden van het woningvraagstuk is ook voor architecten van zooveel belang, dat we meenen goed te doen, het voornaamste van deze artikelen, die door plaatsing in een economisch tijdschrift niet licht onder de oogen van architecten komen, in het B. W. over te nemen. Ir. Plate ziet het woningvraagstuk als onderdeel van het algemeene productievraagstuk.

„Het woningvraagstuk is onderdeel van het algemeene productievraagstuk. Dit spreekt vanzelf. Herhaling van deze onaantastbare stelling is niettemin gemotiveerd. Uit schrifturen en gesprekken toch blijkt al te zeer, dat niet ieder hiervan doordrongen is. Waarlijk niet de eerste de beste, maar zelfs ernstige hervormers op woninggebied, die hun sporen verdiend hebben, hellen over tot de meening, dat sinds den oorlog het verband tusschen het woningbouw- en het algemeen productievraagstuk verbroken is. Van het feit, dat in de eerstkomende jaren op groote schaal woningen gebouwd zullen moeten worden om den grooten achterstand bij te werken, wenscht men te profiteeren om den lang verwachten oogst van de ideaal volkswoning van vóór den oorlog in zijn geheel naar binnen te halen. Ware dit zoo maar mogelijk, een hoogst dankbare taak ware te vervullen voor ieder, die aan den opbouw kan medewerken. Maar wien die opbouw ernst is, zal zich daarbij niet alleen door gevoelsoverwegingen laten leiden, maar zich allereerst afvragen hoe nu eigenlijk het vraagstuk luidt. Wat is het gegeven, wat wordt gevraagd, hoe kan de oplossing zijn?

Mag men hen, die bovenvermelde verwachting koesteren, gelooven, dan zou het mogelijk zijn thans op groote schaal arbeiders- en ook middenstandswoningen te bouwen van een type, ongeveer overeenkomend met hetgeen vóór Juni 1914 beschreven werd als het ideaal type. In grove trekken zou dit voor de arbeidersklasse zijn: het vrije lage eengezinshuis met woonkamer, zitkamer, keuken, een aantal slaapkamertjes naar de grootte van het gezin, een zolder, benevens kelder of tuinloodsje. Elke woning zou een eigen tuin verkrijgen. De dichtheid van bebouwing zou gering moeten zijn. De bouw zou voorts geschieden op de wijze van vóór den oorlog, wat de te bezigen materialen betreft. Eenige toepassing van erzatsmaterialen zou toelaatbaar zijn, maar in het algemeen zou geen achteruitgang in bouweischen geduld mogen worden. Kortom, het werk van vóór den oorlog zou hervat worden om met verjongde kracht volgens de oude methodes in de vroegere richting de oplossing na te streven. De noodzakelijkheid in korten tijd veel te bouwen zou een eenige kans geven juist nu het vroeger gestelde ideaal te verwezenlijken.

De zooveel hoogere bouwkosten leveren weinig moeilijkheid. De arbeidersklasse toch — zoo wordt verder geredeneerd — stelt hooge looneischen. Zij zal die ingewilligd krijgen. De mogelijkheid een belangrijk hoogere huur te vorderen en de exploitatie weer dekkend te krijgen, is zoodoende geopend. Bezuiniging op woningbouw zou zelfs zeer onverstandig zijn. De arbeidersklasse zou immers op den duur in te klein opgezette woningen niet meer willen blijven wonen. De eigenaar blijft dan met de panden zitten.

Zoo ongeveer de welgemeende adviezen Inderdaad zij klinken aanlokkelijk. Wie ze zegt, brengt het vraagstuk van den woningbouw tot een eenvoudig probleem terug, een sommetje uit het hoofd zóó op te lossen.

Is er dan in het geheele productieprobleem niets veranderd of staat misschien het probleem van den woningbouw hier geheel of grootendeels buiten? Kunnen de honderd en één vragen, die zich in elken tak van productie voordoen, gevoeglijk buiten beschouwing blijven, zoodra het geldt het opnieuw in gang brengen van de woningproductie? Doen zich hierbij geen moeilijkheden voor om den zooveel duurder geworden bouw weer rendabel te maken? Dergelijke vragen dringen zich op bij overweging van de hiervóór vermelde theorieën.

Wie die vragen negeert en in het groote belang, dat de goede volkswoning voor heel de ontwikkeling van onze volkskracht zal hebben, motief vindt den woningbouw nu verder ook maar los te maken van alle commerciëele overwegingen, komt op den duur bedrogen uit. De practijk brengt er dan toe, dat het overgroote deel van alle nieuwgebouwde woningen geëxploiteerd zal moeten worden met steun in het bedrijfstekort, met een huurtoeslag aan de bewoners. Niet nu, in den overgangstijd alleen, maar op den duur. Dit komt neer op het stellen van den eisch van duurder bouw dan de zwaar verarmde maatschappij feitelijk toelaat, met als eindresultaat, vastloopen tegen een muur, versperring van den weg, welke leiden kan naar verdere ontwikkeling van den woningbouw. Want aan de bijdrage door de overheid en daarmede aan het te duur bouwen, d.w.z. aan het bouwen boven den levensstandaard van de maatschappij, komt een eind, onherroepelijk.

Ik laat hierbij nu buiten beschouwing het vraagstuk van den woningbouw voor de allerlaagste klassen, waarbij speciale motieven aanleiding tot steun kunnen geven. Deze bouw geeft ook financieel den doorslag niet. Het gaat in hoofdzaak om

het groote aantal woningen, te bouwen vóór de arbeiders- en middenklasse. Bij dien bouw moet, wil men het vraagstuk geheel en niet gedeeltelijk oplossen, gezocht worden naar den zich zelf bedruipenden bouw.

Gesteld een bolsjewikisch grensgeval. Van hen, die meer dan f 5000 inkomen hebben, wordt het meerdere verdeeld onder hen, wier inkomen beneden dat cijfer blijft. Gemakshalve neem ik een berekening van Prof. Van Gijn in een artikel in de Haagsche Post van 8 Maart 1919 als basis. De hier gestelde verdeeling zou er op neerkomen, dat de 1.450.000 gezinnen, die minder dan f 5000 inkomen per gezin genieten, dit vermeerderd krijgen met f 224. Hiervan 1/6 bestedend aan woninghuur, zou ongeveer f 40 's jaars meer aan huur per gezin besteed kunnen worden. De minste bijdrage uit de overheidskas op het exploitatietekort van nieuwgebouwde woningen in de groote steden van ons land bedraagt thans driemaal zooveel.

Zet men de rekening anders op en slaat men het onteigend inkomen slechts om over de nieuw te bouwen woningen, dan is het resultaat, dat een deel van het bedrag van circa 326 millioen gulden (totaal van hetgeen de inkomens van meer dan *f* 5000 boven dit cijfer bedragen) omgeslagen kan worden over circa 50.000 huurders. Het cijfer 50.000 is nl. het minimum aantal woningen, dat in de eerste reeks jaren volgens den oud-inspecteur der Volksgezondheid Faber (Gemeentebelangen van 1 Maart 1918) jaarlijks in Nederland gebouwd zal moeten worden.

Gesteld nu, dat weer 1/6 van het inkomen aan huur besteed wordt, dat de vóór den oorlog gebouwde woningen kunstmatig op de vroegere huur gehouden worden (de duurdere onderhoudskosten een oogenblik wegdenkend), zoodat hare bewoners niet in de bijdrage behoeven te deelen en dat het loskomend bedrag uitsluitend tot dekking van het huurtekort voor de nieuw te bouwen woningen gebruikt wordt. De 326 millioen door 6 deelend, komt dan ongeveer 55 millioen voor de 50.000 huurders der nieuwgebouwde woningen jaarlijks vrij, hetgeen voor den toeslag in eens op elke nieuwgebouwde woning ongeveer *f* 1100 beteekent. Omgezet in een jaarlijkschen bijslag, komt dit neer op ongeveer *f* 55, dat is alweer belangrijk minder dan de bijdragen, welke thans de overheid aan exploitanten van nieuwgebouwde woningen verleent. Ook bij dezen opzet komt men dus niet uit het gedrang. Bij dit alles staat dan nog de veronderstelling voorop, dat het productievermogen der maatschappij bij de operatie onaangetast blijft en geen prijsstijgingen daaruit voortvloeien.

Welke waarde men nu overigens aan deze cijfers wil toekennen, vast staat, dat men het thans toegepaste stelsel der hooge bijdragen zoo spoedig mogelijk gebroken moet worden, zal de wagen niet vastloopen.

In ieder geval zullen die bijdragen toch tot zeer belangrijk lagere cijfers moeten worden teruggebracht. Al zijn er zeker termen om in de allernaaste toekomst nog door te gaan met woningbouw met beteekenende overheidsbijdrage, het is plicht reeds thans ernstig te overwegen hoe het op den duur moet gaan.

Het bijdrage-stelsel voor de normaal arbeiderswoning is — buiten de overgangsperiode, noodig om tot een vrije woningmarkt te komen — in de practijk niet met duurzaam succes toe te passen, zoolang de overheidskas nog uit de inkomsten der burgerij zelf gevuld moet worden en niet een of andere goede fee haar schatten daarin stort. Anders loopt het als met den man, die bij voortduring boven zijn stand leeft. Gedurende eenige jaren gaat alles goed, dan komt plotseling de klap. Met de maatschappij net zoo. Zij is door den oorlog zeer verarmd, gedurende eenige jaren kan zij wellicht nog voldoen aan te hoog opgevoerde levenseischen, ook hier volgt dan onherroepelijk het faillissement.

Met den grootsten ernst zal dus de weg naar den weer zichzelf bedruipenden woningbouw gezocht moeten worden, omdat alle andere wegen onherroepelijk in het moeras voeren.

Vanzelf richt zich de blik nu allereerst op de mogelijkheid van huurverhooging. De sterk gestegen en nog stijgende loonen der arbeiders openen de mogelijkheid, den huurprijs op te voeren en op die wijze het tekort te helpen dekken. Volgens sommigen ligt hierin de oplossing.

Nu is vermindering van het exploitatietekort door huurverhooging zeker denkbaar, maar de weg naar den rendabelen woningbouw wordt hiermede toch niet ten volle afgelegd. Ik neem als voorbeeld de bijdrage, welke in Rotterdam gewoonlijk berekend wordt op het exploitatietekort voor eenvoudige arbeiderswoningen, door de gemeente en woningwetvereenigingen gebouwd. Die bijdrage bedroeg gewoonlijk *f* 125 per woning per jaar. [1]) De enkele particuliere bouwondernemers, die met overheidssteun in Rotterdam een bouw ondernamen, kregen een bijdrage, welke door de wijze van berekening niet direct vergelijkbaar is met die aan vereenigingen gegeven, maar welke vermoedelijk toch niet minder zal zijn.

Terloops wordt opgemerkt, dat in de andere groote gemeenten in den regel eer meer dan minder bijdrage berekend wordt; Amsterdam en Arnhem b. v. gaan zelfs tot belangrijk hoogere bedragen. Ook in het buitenland worden belangrijke tekorten berekend. In Engeland werd, volgens de tijdschriftberichten, voor kort geleden aangevangen nieuwbouw o. m. *f* 135 als jaarlijksche bijdrage per woning genoteerd.

De bijdrage van f 125 beteekent een huurbijdrage van rond een rijksdaalder per week. Bij een gevraagde huur van om en bij vier gulden zou van den huurder dus zes en een halve gulden gevraagd moeten worden om een dergelijken woningbouw zelfbedruipend te maken. Dit wil zeggen, dat de huurders f 35 à f 40 moeten verdienen, om de zeer eenvoudige woningen te kunnen bewonen, zonder het gezin ten opzichte van voeding, kleeding en andere eerste levensbehoeften te kort te doen. Dit loon wordt ook bij de jongste belangrijke verhoogingen in den loonstandaard als gemiddeld loon in de groote steden nog niet bereikt. De meeste loonen blijven er zelfs belangrijk beneden.

Nieuwe loonsstijging over de heele linie der arbeidersklasse zou een huurverhooging mogelijk moeten maken. Maar ook daarmede komt men niet op het evenwichtspunt. Hooger loonen beïnvloeden toch de prijzen. De bouwkosten zullen, zoo al niet met het volle bedrag der loonsstijgingen, dan toch met een belangrijk deel daarvan, eveneens omhooggaan. Zeker, nu de invoering van den achturigen werkdag en de verhooging van het standaardloon in alle produceerende landen plaats vindt. Grondstoffen, half- en heelfabrikaten worden met de stijging der loonen duurder. De hoogere bouwkosten zullen den onder de exploitatie-uitgaven voorkomenden annuïteitspost verhoogen en den invloed van den omhooggaanden rentestandaard nog versterken, terwijl de onderhoudskosten mede omhoog gaan. Ook langs dezen weg hebben de hooge loonen invloed op de huurprijsstijgingen. Zonder nu anderen na te zeggen, dat men met loonsverhoogingen niets bereikt, doordat men in een vicieuzen cirkel: hooger prijs, hooger loon, hooger prijs rond gaat draaien, zoo kan toch wel de vicieuze spiraal als beeld dienst doen. De loonsstijgingen, over de heele linie der arbeidende klasse ingevoerd voeren tot een punt, waarbij de werkelijke welstandsverhooging van de loontrekkenden slechts een onderdeel en bij geringe productie slechts een zeer klein onderdeel van de loonsstijging zal bedragen.

(*Wordt vervolgd*).

[1]) Indien inplaats van de 1½% waarnaar het rijk de annuïteit berekent, 5% rente aangenomen wordt, zou het exploitatietekort *f* 150.— overschrijden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. Th. Elout, Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, Joh. D. Looyen en Ir. D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.— Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — Advertentiën: v. 1 6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40ste JAARGANG. = 27 SEPT. 1919. = No. 39.

INHOUD: Officieel Gedeelte — Bouwkundig Gedeelte. Houten kapspanten op de E.L.T.A., door W. J. M. van de Wijnpersse. — De Duitsche Architectendag. — Factoren in het woningvraagstuk (vervolg van pag. 230).

OFFICIEEL GEDEELTE.

Kort Verslag van de ledenvergadering van den B N.A. op de E.L.T.A. te Amsterdam, op Zaterdag 13 September 1919.

Rond 11 uur des morgens verzamelden zich in de vergaderzaal van de E. L. T. A. een dertigtal leden van den B. N. A., die de tropische hitte van de Septemberzon hadden ontloopen om in de verkoelende Cinema-ruimte het afloopen van de agenda-film met gespannen aandacht te volgen. Wegens aanwezigheid van slechts twee bestuursleden — door noodlottigen samenloop van omstandigheden waren de overige verhinderd — presideerde de heer Jan van der Valk de vergadering.

Na de behandeling van de notulen van de vergadering van 14 Juni j. l., die goedgekeurd en gearresteerd werden, deed de Voorzitter verschillende mededeelingen, allereerst omtrent de samenwerking van den B. N. A. en den N. W. R. inzake de keuze van een architect bij volkswoningbouw. Op schrijven van 12 Juli heeft het Bestuur van den N. W. R. te kennen gegeven van pogingen tot samenwerking verder af te zien. Het Bestuur zal thans de Commissie van Voorlichting, die zich voorloopig ook met de keuze van volkswoningbouw belast, voorstellen haar mandaat ook met deze taak uit te breiden. Op verzoek van den heer Wegerif zal het Bestuur de ledenvergadering op de hoogte houden van de stappen, die het in dezen doen zal en ook vooruit aan de ledenvergadering mededeeling doen over de wijze van publiciteit.

Vervolgens deelde de Voorzitter een en ander mee over het honorarium van volkswoningbouw, waarvoor thans het concept van een nieuwe regeling gereed is.

De regeling van het loon en de rechtspositie van het architectenpersoneel is thans in een stadium gekomen, dat er een werk-commissie kan worden benoemd, bestaande uit 2 vertegenwoordigers van den B. N. A., 2 vertegenwoordigers van de Federatie van samenwerkende vakbonden, en 1 afgevaardigde van den Bond van Technici, welke commissie een concept-regeling zal ontwerpen, waarbij de loonregeling gebaseerd zal zijn op de bekwaamheidsnormen. Het Bestuur beval voor de vertegenwoordigers van den B. N. A. de heeren Paul J. de Jongh en Jan de Meyer aan.

Het Bestuur deelde ter vergadering ter nadere toelichting van deze aanbeveling mede, dat het gewenscht was, dat de commissieleden geregeld en voortdurend contact met elkaar zouden moeten kunnen hebben, dat het gewenscht was een Bestuurslid in de Commissie te hebben en dat de heer de Meyer, die in den ouden Bond aan het ontwerpen van een dergelijke regeling reeds had medegewerkt, als zeer deskundig mocht worden beschouwd.

De vergadering kon zich echter meer vereenigen met het voorstel van den heer Wegerif, dat ook door den heer Meyerink warm werd verdedigd, een lid van buiten in de Commissie op te nemen, aangezien de toestanden in de provincie zoo geheel anders zijn dan die in de stad, en alleen juist beoordeeld kunnen worden door architecten in de provincie.

Na eenige discussie werd tot stemming overgegaan.

Gekozen werd de heer de Jongh bij acclamatie en de heer M. Meyerink te Zwolle met 20 van de 29 stemmen.

Hierna deed de Voorzitter mededeeling van de voordrachten die het Bestuur had opgemaakt voor de nieuwe schoonheidscommissies te Voorburg en te 's Hertogenbosch.

Van de ingekomen stukken werd in extenso voorgelezen het reeds in No. 38 opgenomen schrijven van den Gew. Kring „Deventer". Tegen de bemerkingen van dezen Kring over de circulaire, betreffende het instellen van de Commissie van Voorlichting, zette de Secretaris uiteen op welke buitengewoon serieuse wijze het Bestuur deze delicate zaak had behandeld, daarbij geheel den geest van de ledenvergadering volgend en elken schijn van reclame zorgvuldig vermijdend. De vergadering bleek met de handelwijze van het Bestuur geheel accoord te gaan.

Hierna had de benoeming plaats van het 5e lid van de Commissie van Redactie, waartoe de heer Ir. M. Th. Elout bij acclamatie benoemd werd.

Bij de rondvraag lokte een door den Voorzitter aangeroerd onderwerp levendige discussie uit. Het betrof het aannemen van een commissarisschap van een industrieele onderneming. Het Bestuur had zich eenstemmig accoord verklaard met de opvatting van den heer v. d. Valk dat het wenschelijk zou zijn als de leden van den B. N. A. zich in 't algemeen onthielden van het aannemen van dergelijke commissarisschappen. Het commissarisschap vond in de vergadering voor- en teg en-

standers. Op een volgende vergadering zal de discussie worden voortgezet.
Hierna wordt het woord verleend aan den heer Ir. D. Roosenburg, die een overzicht gaf van de totstandkoming van de Eltatentoonstelling, waarvan hij de voornaamste teekening aan de wanden van de zaal geëxposeerd had. De heer Roosenburg vertelde van den man van het initiatief, den heer Plesman, die de ziel is geweest van heel de grootsche onderneming, en die met nooit verflauwden ijver de onoverkomelijke moeilijkheden wist te trotseeren; van de verschillende plannen, van de te hooge aanneming, van de pogingen om de gebouwen op teekening te verkoopen, waarbij het Rijk — consequent — de zaak traineerde en toen „afzwaaide", waarop het Bestuur van de Elta alles verminderde. Uitvoerige mededeelingen gaf de heer Roosenburg over de kapconstructie van de tentoonstellingshallen.
Het type is van Behren's Locomotieven Loods op de tentoonstelling te Brussel, gecombineerd met de Philibert kap. De berekening van een dergelijke kap is zeer moeilijk, en helaas heeft de tijd ontbroken voor het doen van spanningsmetingen. Door fouten in de uitvoering kwamen er eigenaardige eigenschappen van de spanten aan het licht, waarvan spreker er enkele meedeelde. En toen vertelde de heer Roosenburg weer van de vlugheid waarmede gewerkt was, van de hooge loonen die er verdiend waren, en gaf ten slotte enkele nuttige wenken aan de collega's die voor het inrichten van een tentoonstelling zouden staan. Het reclame element op een tentoonstelling is ontzettend en de cauchemar van den architect, die daar tegen niets vermag, tenzij hij door een bijzondere ontwikkeling van zijn stemorgaan bij zijn bestrijding de noodige kracht kan bijzetten. Door de veelsoortigheid van de werkzaamheden van een tentoonstelling, is het werken zeer gecompliceerd, en zal alleen een bevredigend resultaat mogelijk zijn met een uitstekende administratie op de plaats zelf, zooals ook op de Elta geschiedde. Spreker lichtte deze administratie met enkele voorbeelden toe.
Aan het slot van zijn mededeelingen gaf een luid applaus den Heer Roosenburg de ingenomenheid van de vergadering te kennen, en na een woord van dank door den voorzitter en aan den Heer Roosenburg voor zijn causerie werd deze vergadering gesloten. J. P. MIERAS, *Directeur.*

Commissie van geschillen. (Honorarium-tabel particuliere bouwwerken.) De Commissie heeft den Heer Mr. E. H. P. Rosenboom, Architect B. N. A. verzocht als permanent secretaris te willen optreden bij de behandeling van geschillen, welke functie door den Heer Rosenboom is aanvaard.

Adres aan den Raad van Haarlem.
Het Bestuur van den B.N.A. heeft het volgende adres inzake het doen ontwerpen van een algemeen uitbreidingsplan van Haarlem, aan den Raad van Haarlem gezonden.

Aan den Raad van Haarlem.

Weled. Gestrenge Heeren.

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten — B.N.A. —, kennis genomen hebbende van het feit, dat in Uwe Gemeente een algemeen plan van uitbreiding nog niet is vastgesteld, neemt beleefd de vrijheid U als zijne meening te kennen te geven, dat, hoewel overtuigd van de urgentie van het vaststellen van partieele uitbreidingen in het belang van de volkshuisvesting, het verschuiven van het ontwerpen van een algemeen uitbreidingsplan in dezen tijd van snelle stadsontwikkeling noodlottig zal kunnen worden voor de schoonheid van de stad als geheel, terwijl ook het gemis van een groot verkeersaccent zich in de toekomst zal doen gevoelen.
Het Bestuur van den B.N.A. neemt dan ook de vrijheid bij Uwen Raad ernstig aan te dringen op het bevorderen van het spoedig tot stand komen van een algemeen uitbreidingsplan van Haarlem. Met verschuldigden eerbied.

(*w.g.*) A. BROESE VAN GROENOU, *Secretaris.*
(*w.g.*) D. F. SLOTHOUWER, *Voorzitter.*

Verbouwing en uitbreiding Tweede Kamergebouw.
In een nadere nota naar aanleiding van het Verslag, zegt de Minister van Waterstaat ten vervolge op de nota van zijn ambtsvoorganger van 14 Febr. 1916, dat het overleg met de Commissie uit de Kamer werd voortgezet.
Met de harerzijds gemaakte opmerkingen met betrekking tot het programma van eischen en de platte gronden werd zooveel mogelijk rekening gehouden.
Verder den gang van zaken besprekende, herinnert de Minister er aan dat aanvankelijk de bedoeling was een vijftal particuliere architecten uit te noodigen tot het indienen van plannen, opgemaakt geheel overeenkomstig het van Regeeringswege vastgesteld programma van eischen — hetgeen dus in hoofdzaak zou neerkomen op het ontwerpen van gevels bij eene reeds vaststaande indeeling van het te ontwerpen gebouw — voor welker arbeid ieder der architecten een honorarium was toegedacht van f 8000. Bovendien zou ieder hunner, die gebruik zou wenschen te maken van de te bieden gelegenheid om nevens die plannen eene in hoofdzaak vrije oplossing der Kamerverbouwing in te dienen overeenkomstig de eischen van het bouwprogramma, eene vergoeding bekomen van f 2000.
Bij het overleg op 5 Maart j.l. bleek de Commissie algemeen van oordeel, dat spoedige voorbereiding om tot het bouwen van de uitbreiding van het gebouw der Tweede Kamer te geraken, gewenscht was, terwijl het bovendien raadzaam werd geacht — mede om eene spoedige behandeling te bevorderen — het vijftal architecten niet te binden aan de van Regeeringswege in overleg met de Commissie ad hoc opgemaakte plattegronden doch slechts hun medewerking in te roepen voor de in hoofdzaak vrije oplossing als bovenbedoeld.
De Minister heeft geen bezwaar aan dit verlangen te voldoen. Het komt hem voor dat deze wensch der Commissie de oplossing zal bespoedigen en de opgave voor de uit te noodigen architecten aantrekkelijker zal maken.
De van Regeeringswege opgemaakte plannen hebben dan nochtans dezen dienst bewezen, dat door hunne medewerking is gebleken dat aan de in het programma gestelde eischen kan worden voldaan. Kennisneming daarvan zal bovendien den uit te noodigen architecten wellicht nog eenig gemak opleveren.
Nu allerwegen prijsstijging is ingetreden, stelt de Minister voor om voor het maken van de vrije oplossing f 12.000 uit te trekken.
De nadere nota gaat daarom vergezeld van een gewijzigd wetsontwerp, waarin is uitgetrokken een post ad f 60.000 voor kosten van plannen voor de verbouwing en uitbreiding van het gebouw van de Tweede Kamer der Staten Generaal.
De Minister herinnert er nog aan dat het blijkens de Memorie van Toelichting de bedoeling was ook den Rijksbouwmeester Knuttel de gelegenheid te geven plannen voor de bedoelde vrije oplossing in te zenden, zonder dat hem deswege echter een belooning zou worden toegekend, waartegenover hij, blijkens de Memorie van Antwoord, over de diensten van het Rijkspersoneel zou kunnen beschikken.
De Minister meent, dat ook aan dit voornemen op denzelfden voet gevolg zal kunnen worden gegeven. (*Tel.*)

Foire de Lyon.
Op de Foire de Lyon zal van 9-12 October a.s. een congres op bouwtechnisch gebied worden gehouden, onder voorzitterschap van M. Villemin, Voorzitter van de Federation nationale du Bâtiment et des Travaux publics.
De volgende onderwerpen zullen worden behandeld:
„De wettelijke regeling en de economische en sociale rol van de woningdiensten" door M. P. Pic, Professeur in de rechten te Lyon. „Tuinsteden" door M. Georges Benoît Lévy, algemeen Secretaris van de Associations des Cités-Jardins de France. „Stedenbouwkunst" door M. X. „Organisatie op constructie-gebied in 't algemeen" door M. Victor Cambon, Ingenieur. „Vakopleiding van arbeiders" door M. Villemin en „De gevolgen van den achturendag" eveneens door M. Villemin.

HOUTEN KAPSPANTEN OP DE E.L.T.A.

Bij mijn bezoek aan de E.L.T.A. leek mij de houtconstructie der spanten van het hoofdgebouw (vermeld in het Bouwkundig Weekblad van 30 Augustus 1919, No. 35) zeker niet het minst belangrijke van hetgeen te bezichtigen viel. Wie de voordeelen van het hout als constructiemateriaal kent, de bestaande typen heeft nagegaan en zich ook rekenschap heeft gegeven van de nadeelen, die aan de verschillende vormen eigen zijn, zal ongetwijfeld een gevoel van mistroostigheid hebben ondervonden bij de bezwaren om de nadeelen te vermijden en de voordeelen te benutten. Voor dien beschouwer is de op de E.L.T.A. toegepaste methode een nieuw gezichtspunt, waarbij de mogelijkheid naar voren treedt, dat het zoo gecompliceerde vraagstuk zijne oplossing nadert.
We hebben hier niet te doen met een zucht tot nieuwe vormen, die bevredigd moet worden, zij het ook ten koste van de logica, maar met een rationeele toepassing der wetten van evenwicht en der elasticiteit van het materiaal „hout", met zijn verschillende eigenschappen en eigenaardigheden.
Zijn het wellicht de fraaie lijnen, die den bezoeker onmiddellijk innemen en daardoor hoopvol stemmen? Na geruimen tijd mij met proefnemingen op hout te hebben bezig gehouden, heb ik getracht mijn indruk te analyseeren, en mijzelf rekenschap te geven van de gunstige meening, die deze nieuwe vorm teweegbrengt. Als gevolg daarvan kwam ik tot eenige conclusies, die voor de verdere ontwikkeling wellicht niet van belang ontbloot zijn.
Om de beteekenis van deze nieuwe constructiewijze beter te belichten is het goed als achtergrond de andere pogingen te vermelden, die de strekking hadden om hout voor groote overkappingen toe te passen.

De oudste vorm van een dragend bouwdeel is de balk, met zijn geringe profielafmetingen en monolythconstructie, zonder verbindingen. Om den balk te benutten voor de ondersteuning van ruimteafsluitingen moet men hem schuin stellen; daardoor ontstaat een driehoekige ruimte. Deze vorm is practisch ongeschikt omdat men ook bij de steunpunten zekere hoogte noodig heeft; daarom wordt de balk op stijlen geplaatst.
Zoodoende ontstaat een wankele constructie, die door middel van schoren moet worden opgestijfd. Daaruit ontwikkelt zich een samenstel van stijlen, schoren, kapbalken, trekbinten enz., dat een aanmerkelijke hoogte verkrijgt.
Nu heeft dit systeem van spanten 2 bezwaren: een aesthetisch en een practisch bezwaar. Het aesthetisch bezwaar is daarin gelegen, dat een ruimte wordt afgesloten door een vlak, (volgens de natuurlijke wiskundige begrippen, die aan elken mensch eigen zijn) en dat dit vlak behoort te worden gedragen of opgestijfd door ribben die slechts geringe hoogte hebben, zooals de nerven van een blad, de ribben van een gewelf. Gebruikt men hiertoe hooge geraamten, dan domineeren deze laatste ten koste van den indruk, dien de dakbedekking teweegbrengt, terwijl dit laatste toch het eigenlijke afsluitende constructiedeel is. Op deze wijze ware te verklaren, dat de hooge kapspanten nimmer het natuurlijk gevoel zullen bevredigen, terwijl deze laatste eigenschap wel aanwezig is bij de laaggehouden ribben van het nieuwe systeem.
In de tweede plaats hebben de hooge spanten een practisch bezwaar. De meeste spanten vormen een — uit statisch oogpunt — duister raamwerk van onderdeelen; het „waarom" is gewoonlijk ver te zoeken; overzichtelijkheid ontbreekt doorgaans en vooral bij de grootere overspanningen is het een hopeloos zoeken naar de werking der verschillende staven ten opzichte van elkaar. Daarbij komt, dat de houtverbindingen noodzakelijk met verzwakking gepaard gaan en dat een krachtige trekverbinding moeilijk is. Het gevolg daarvan is een verzwaring der afmetingen en materiaalverkwisting. Als een specimen van deze eigenschap moge gelden het kapspant van het Paleis op den Dam. *) Aan pogingen om de indeeling volgens rationeele beginselen te ontwerpen, heeft het niet ontbroken.
Als eerste type kan de zuivere vakwerkbouw gelden, een combinatie van staven, die bij voorkeur alleen op de verbindingsplaatsen belast wordt en waarbij de krachtwerking en de vereischte afmetingen der onderdeelen volledig bekend zijn. Wegens de eigenschap van het hout, dat het weinig weerstand biedt bij druk ⊥ vezel en dat het tengevolge van uitdroging aan splijting onderhevig is, moet, om de onverzettelijkheid der verbindingen te waarborgen, van ijzer een ruim gebruik gemaakt worden.
Om die bezwaren te ontgaan is er een constructietype bedacht, waarbij de eigenlijke verbindingen van zoo eenvoudigen aard zijn, dat van zettingen daarin geen sprake behoeft te zijn; nl. het *Howe*-type, waarbij een stelsel van schroefstangen de houten onderdeelen tot een stijf geheel inééndrukt. Hoe fraai ook gedacht, hebben de *Howe*-liggers bij ons nooit algemeene toepassing gevonden. Dat bij de vakwerkliggers het materiaalverbruik tot een minimum wordt teruggebracht en de stijfheid zoo hoog mogelijk opgevoerd, zijn voordeelen, die wel eens over het hoofd worden gezien. Zooals hierboven wordt opgemerkt, is het hooge, ijle traliewerk van staven te weinig in overeenstemming met het natuurlijke begrip van „balk" als dragend bouwdeel, dat bestemd is het beloop van het dakvlak te volgen, om daár te worden toegepast, waar ook aesthetische eischen gelden.
Om aan den eisch, dat de balk het dakvlak moet volgen, te voldoen, heeft men het ook wel gezocht in de buigbaarheid van hout. Men kan hout in winddrogen toestand buigen door geweld te gebruiken; hierop berusten de gebogen spanten van *Emy*,

*) Zie de figuur op pag. 232.

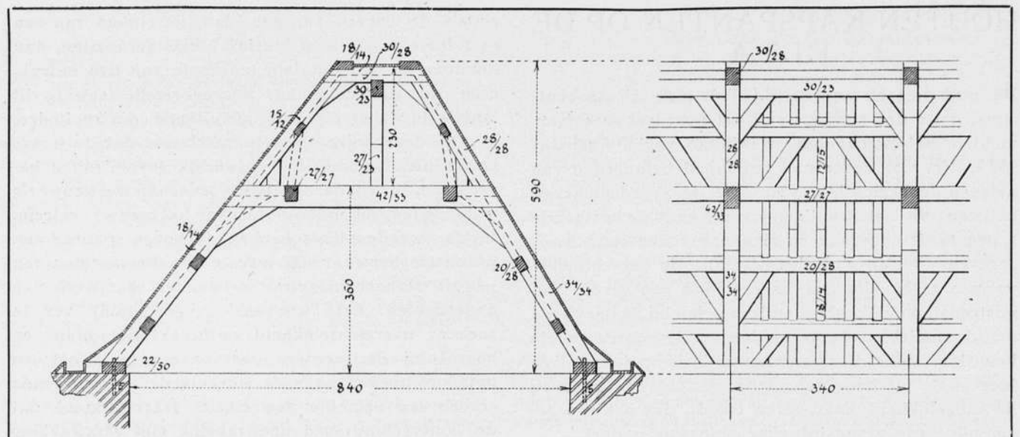

Overkapping van het Paleis op den Dam te Amsterdam; type van ouderwetsche zware houtconstructie.

die in de eerste helft der 19e eeuw wel eens werden toegepast. Men kan hout ook in doornatten, verhitten toestand buigen en dan met groot gemak; 10 à 15 jaren geleden werden door een Duitsche fabriek [1]) spanten geleverd in elken willekeurigen vorm, die uit een aantal afzonderlijk gebogen en op elkaar gelijmde plankjes bestonden. Maar ook dit systeem werd zelden toegepast. Het had althans het voordeel volledig het dakvlak te volgen met niet meer ribhoogte dan voor een massieven balk noodig was. Het systeem *Stephan*, dat tralieliggers van rechte latten en gebogen plankjes, op elkaar gespijkerd, toepaste, vereischte wederom groote liggerhoogte en was tot de vakwerken te rekenen. Bij dit type was op uiterst vernuftige wijze partij getrokken van de verschillende eigenschappen van hout in 't algemeen en speciale houtsoorten in 't bijzonder.

Het systeem der heeren *Roosenburg* en *Scheffer* [2]), op de E.L.T.A. toegepast, heeft in zekeren zin een voorlooper in de constructie van *Philibert de l'Orme*, in zooverre, dat de gebogen vorm der spanten verkregen wordt door toepassing van meerdere lagen plank op elkaar bevestigd, en zóó gesteld, dat de naden verspringen. Elke plank fungeert dan als lasch voor de 2 naastgelegen planken.

Er zijn echter markante verschillen. Vooreerst heeft bij het nieuwe systeem, elk plankje een rechthoekigen vorm, zoodat niet meer vezels zijn doorgesneden dan bij den kantrechten vorm onvermijdelijk is. Machtelooze hoeken, die door krimpscheuren van het eigenlijke lichaam zijn gescheiden, komen daardoor niet voor. In de tweede plaats — en dit schijnt mij het belangrijkste voordeel boven de andere constructie — is behoorlijk verband aanwezig tusschen de onder- en bovenranden. Dit wordt verkregen door dwars geplaatste plankjes, gespijkerd (naar ik vermoed) — niet op de uiteinden — maar op het middendeel van de te verbinden langsplankjes. Slaat men nu op deze laatste, te weerszijden van het dwarsplankje en stijf daartegen drukkend, een langsplankje, dan is een stijve verbinding gevormd, om welke reden de liggers terecht tot het *Vierendeel*-type kunnen gerekend worden.

Het valt niet te ontkennen, dat deze gedachte fraaie resultaten heeft opgeleverd; en dat zij op weg is burgerrecht te verkrijgen, moge blijken uit het feit, dat zij reeds op meerdere plaatsen dan op de E.L.T.A. en Amersfoort werd toegepast. Toch zijn er eenige bedenkelijke punten, die hier niet onvermeld mogen blijven. De plankjes, die in meerdere lagen (ik telde zelfs 12 lagen) op elkaar zijn geplaatst, verkrijgen hun onderling verband door middel van doorgaande, dunne schroefbouten (1.2 cM. dik?) De onverzettelijkheid is m.i. een gevolg van den wrijvingsweerstand en deze berust op de klemming uitgeoefend door de schroefbouten. De druk door de bouten uitgeoefend op de vezels, die in de boutgaten zijn doorsneden, kan niet belangrijk zijn, — daartoe is het hout te week. Zal deze wrijving op den duur aanwezig blijven, als het hout verder krimpt?

Men kan trachten hieraan tegemoet te komen door na eenigen tijd de moeren aan te zetten; ik meen echter te moeten betwijfelen of deze druk zich over de geheele dikte zal voortplanten, omdat de verbrijzelingsweerstand van het uiterste plankje, waarop de moer rust, gering is.

Voorts is de aansluiting der plankjes dikwijls onvolledig. Ik mat voor 12 plankjes een totale dikte van 30 c.M., terwijl de plankjes veelal slechts 2.1 en 2.2 cM. dik zijn. Deze reten zijn een gevolg van het gebruik van plankjes van ongelijke dikte en van eenigszins scheluwen vorm. Als op een plaats in slechts één van de 11 aansluitingsvlakken (bij 12 lagen) een reet van eenige uitgestrektheid aanwezig is, ontbreekt de noodige wrijvingsweerstand aldaar.

Men kan dit bezwaar wegnemen door de plankjes door een zelfde bank te schaven, maar dan stijgen de kosten aanmerkelijk en gaat het voordeel van het ruwe oppervlak en de daaruit voortvloeiende aanzienlijke wrijving verloren.

Zullen de reten tusschen de plankjes geen verzamelplaatsen van ongedierte worden?

Eindelijk is mij bij proeven op klemverbindingen (zooals elke spijkering of schroeving in hoofdzaak is) gebleken, dat de vastheid der verbinding veel grooter is bij voorzichtig-aangroeiende belasting dan bij schokken. Bij nog zoo zwakke schokken is het betrekkelijk gemakkelijk den wrijvingsweerstand te overwinnen. Ook waarschuwt de constructie er niet tegen dat de verbinding in beweging komt; plotseling begeeft zij het. De gebruikelijke veiligheid, die bij gewone constructies aanwezig is, doordat een waarschuwing in den vorm van overmatige doorbuiging wordt gegeven, is vermoedelijk bij deze constructies niet aanwezig. Het schijnt mij daarom toe, dat er aanleiding is voorzichtig te zijn met een meening over het draagvermogen der constructie. Belastingsproeven op zaakkundige wijze genomen zouden zeker gewenscht zijn om twijfel te weerleggen. Vóór dat een nieuwe constructiewijze algemeen wordt toegepast, is ook *practische* zekerheid noodig.

De tentoonstellingsgebouwen, die bestemd zijn om te verdwijnen, zouden daartoe een geschikte gelegenheid opleveren.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

[1]) Firma Hetzer te Altenburg.

[2]) Adviesbureau T.A.B.R.O.S. te Utrecht.

DE DUITSCHE ARCHITECTENDAG.

Wat wil de „Duitsche Architectendag", die op den 27 Juni 1919 in het Künstlerhaus te Berlijn als een blijvende instelling is opgericht? Het is de vakbehartiging van den geheelen architectenstand, want hij omvat alle tot dezen stand behoorende groepen, de particuliere zoowel als de ambtenaar-architecten. Alle bestaande vereenigingen en bonden, die geheel of gedeeltelijk uit architecten bestaan, hebben er zich bij aangesloten, zoo o.m. het „Verband Deutscher Architekten und Ingenieure", de „Berufsvereinigung höherer Baubeambten", de „Bund Deutscher Architekten", de „Deutsche Freie Architektenschaft", de „Dresdener Architectenschaft", de „Zentralvereinigung Deutsch-Oestenreichischer Architekten", de „Deutsche Werkbund" enz.

De Duitsche Architectendag zal van de drie beroepsgroepen in den architectenstand de tegenstellingen tusschen deze groepen vervlakken en de gemeenschappelijke belangen behartigen.

De Architectendag wil verder aan alle vraagstukken, betreffende openbare bouwaangelegenheden, medewerken hierbij alle daartoe geschikte krachten van den architectenstand te betrekken. Bij den overvloed van opgaven, die de Staat zich bij den weeropbouw van het achteruitgegane land gesteld ziet, zullen de architecten door hunne ervaringen op aesthetisch, technisch, economisch en organisatorisch gebied en met hun betrekkingen tot alle takken van het economische leven waardevolle hulp kunnen bieden, waar de Staat zich van de daadwerkelijke medewerking van alle georganiseerde vakken noodzakelijkerwijze verzekeren moet.

De eerste Duitsche Architectendag had niettegenstaande de groote verkeersmoeilijkheden een buitengewone belangstelling uit alle deelen van Duitschland, ook uit Beieren en uit het bezette gebied waren vertegenwoordigers aanwezig. Dit eerste begin toonde de eensgezinde wil van de vergaderden en de door hen vertegenwoordigde vereenigingen en bonden, om aan den nood van de komende tijden het hoofd te bieden.

Na de welkomstrede van den Voorzitter van het voorloopige Bestuur, Prof. Bode Ebhardt, die de noodzakelijkheid van eensgezindheid van alle architecten naar voren bracht, en tot krachtigen arbeid aanspoorde, en na de welkomstwoorden van Geh. Gb.-Baurat Dr. J. Stübben namens de „Berliner Architektenverein", gaven een reeks voordrachten in groote trekken een idee van de beteekenis van de architecten in het verleden en zijn opgaven voor de toekomst. Er werd gesproken door: Dr Albert Hofmann over „de Architect in het leven en in de maatschappij", Peter Behrens over „De wederopleving van de bouwkunst". Dr. G. Bestelmeyer over „de opleiding van den architect", Friedrich Paulsen over „de architect in den opbouw van de nieuwe maatschappij" en Heinrich Lotz over: „Positie en opgaven van den particulieren architect heden ten dage".

In de op deze voordrachten volgende besprekingen werden een reeks belangrijke vragen aangeroerd.

Men sprak over het zelfbestuur van vakorganisaties, over den vorm en de resultaten van de reeds gevolgde samenwerking in de verschillende deelen van het land.

Men sprak over de gevolgen van het gemeenschappelijk overnemen van groote woningbouw-opdrachten door een vereeniging van architecten en de verdeeling van deze opdrachten over de architecten, waarbij het oog te houden op maatschappelijk minder fortuinlijke vakgenooten, over de noodzakelijkheid de honorariumregeling als wettelijk erkend minimum te verkrijgen, men sprak over het bouwmaterialenvraagstuk en de verdeeling van de voorhanden bouwmaterialen. Reg. Bonstr. Dr. Ing. Schubart sprak voorts nog over de vakvereenigingsorganisatie van afzonderlijke vakgroepen en hun aaneensluiting door den Architectendag; Dr. Gurlitt zette de beteekenis van den architectendag in het licht als orgaan van den geheelen architectenstand, die, zonder in de bevoegdheden van de afzonderlijke vereenigingen in te grijpen, zaken van algemeenen aard voor te bereiden en aan alle vraagstukken, het vak betreffende, mede te werken heeft.

De vergadering was van de noodzakelijkheid van de innigste aaneensluiting van alle vakgenooten overtuigd en nam eenstemmig het volgende besluit:

„De heden bijeengekomen architecten, particuliere en ambtenaar-architecten, zijn eenstemmig van meening, dat slechts een onverdeelde vertegenwoordiging van hun stand in staat zal zijn, de belangen van de Duitsche bouwmeesters met succes en waardig te behartigen en aan de economische herstelling van het land krachtdadige medewerking te verleenen. Met het bewustzijn, dat de geheele architectenstand thans in zijn noodzakelijkste levensvoorwaarden zeer geschokt is, en dat anderzijds juist de architectenstand door zijn technische en economische beteekenis als de eerste geroepen zal worden mede te werken bij de oplossing van de komende vraagstukken, stichten de heden vergaderden de „Duitsche Architectendag" als een blijvende instelling en dragen hen de leiding en de vertegenwoordiging van den geheelen architectenstand op".

De vergadering droeg vervolgens de bestaande werkcommissie de verdere leiding op terwijl er voorts een regeling ontworpen werd voor de vertegenwoordiging van de verschillende vereenigingen in deze werkcommissie.

In de werkcommissie hebben thans zitting: Bruno Ahrends, Peters Behrens, G. Beselmeyer, Bodo Ebhardt, E. Fabricius, Felix Gentzen, E. Gutkind, F. Hartjenstein, A. Hoffmann, O. W. Kuckhuck, G. Langen, H. Lotz, O. Michaelsen, H. Möller, Bruno Möhring, H. Noris, Bruno Paul, F. Paulsen, W. Reinsch, Ernst Rentsch, F. Reuter, E. Richter, W. Schilbach, H. Schubart, H. Straumer, Bruno Taut, G. Thofehrn, (Deutsche Bauzeitung No. 55, 1919).

FACTOREN IN HET WONINGVRAAGSTUK.

(Vervolg van pag. 230).

Hiertegenover staat de prijsdaling als gevolg van meerder aanbod van bouwmaterialen. Men behoeft echter geen pessimist te zijn om het reeds een gelukkig verschijnsel te noemen, indien binnen afzienbaren tijd de prijsdalingen in diverse bouwartikelen ten gevolge van het weer vrijkomen der markt evenveel bedragen als de prijsverhoogingen tengevolge van de loonstijgingen. In ieder geval is en blijft het speculatie om een zoodanige blijvende verlaging der bouwkosten te verwachten, dat hieruit een belangrijke vermindering van de voor rente en aflossing te betalen annuïteit zou voortvloeien. Zeker is het niet gewettigd de speculatie zoover te drijven, om uit annuïteitsvermindering en huuropdrijving te zamen een volledige compensatie tegen de nu reeds betaalde overheidsbijdragen te berekenen. Zeker niet als ook de kans op hoogeren rentevoet nog meetelt.

Verhooging der huren moet bovendien een tendenz naar nieuwe loonsverhoogingen geven. Dit kan niet anders, omdat de werkman anders beslist te kort komt in voeding, kleeren en andere eerste levensbehoeften. Dit vooral als ook daarvan de prijzen hoog blijven.

Om kort te gaan: in *huurverhoogingen alleen* kan de weg naar den zichzelf bedruipenden volkswoningbouw niet worden gevonden.

Twee opmerkingen moeten hieraan vastgeknoopt worden.

De eerste betreft het feit, dat de woningen, waarop het hiervoor genoemde cijfer van *f* 125 aan jaarlijksch exploitatietekort betrekking had, meerendeels van een zeer eenvoudig type zijn. Al winnen deze woningen het, door betere indeeling, uit een algemeen hygiënisch en sociaal oogpunt beschouwd van de woningen vóór den oorlog door de particuliere ondernemers gebouwd, in oppervlak en afwerking staan zij daarbij in het algemeen ten achter. De oorlog dwong tot uiterste spaarzaamheid. De stijgende eischen der in politiek opzicht sterker wordende arbeidersklasse nu zullen allereerst de tendenz hebben tot ruimer d.w.z. duurder bouw. En al beteekent het volhouden dezer eischen — zooals bij alle menschelijke eischen — volstrekt niet, dat op den duur alle eischers hun wenschen bevredigd zullen zien (zij ook kunnen immers niet meer krijgen dan er is) ongetwijfeld zal toch in de naaste toekomst een druk in de richting van duurder volkswoningbouw worden uitgeoefend. Dit dus alweer ten nadeele van het financieel eindresultaat.

Een tweede opmerking betreft een verschijnsel, dat zich vrij zeker in de toekomst zal voordoen en zich feitelijk nu reeds afteekent. De sterk opkomende macht der georganiseerde arbeidersklasse zal vermoedelijk leiden tot vorming van een arbeidersélite en afscheiding van een groote klasse minderbedeelden, gedeeltelijk zelfs tot pauperisme vervallende arbeiders. Een groot getal lieden dus, die naar hun kunnen ontegenzeggelijk tot den werkmansstand behooren, maar die in de komende tijden, waarin het leven van de eene crisis in de andere dreigt over te gaan, vaak tot armoede vervallen. Dit beteekent, dat ten spijt van de hooge loonen, bij de collectieve arbeidscontracten bedongen, de inkomsten van zeer velen, tot den werkmansstand behoorend, gevaar loopen belangrijk lager te blijven, hetgeen de huurinkomsten sterk drukken zal.

Maar gesteld het hier genoemde verschijnsel van splitsing der arbeidersklasse treedt niet op, men slaagt er b.v. in door een ver doorgevoerd stelsel van arbeidsreserven het werk en daarmede de inkomsten over allen te verdeelen. Dan nog zal de werkloosheid haar kwaden invloed doen gelden. Een nieuwe evenwichtstoestand in het economisch leven — voor zooverre dan een geleidelijke ontwikkeling als evenwichtstoestand geformuleerd kan worden — is slechts bereikbaar na sterke spanningen en ontladingen.

Periodieke groote werkeloosheid is dus te wachten. Zij beteekent vermindering van het netto loon van den werkman, met gevolg een minder bedrag beschikbaar voor woninghuur. Hetzij hij eigen risico draagt, hetzij hij contributie betaalt in een werkloosheidfonds, hetzij de staat de lasten ervan op zich neemt, in welken vorm ook, de werkloosheid teekent zich als verarming der maatschappij, waarvan ook de arbeidersklasse den druk ondergaat.

Het meest te denken geeft het feit, dat ook de zeer eenvoudige woningbouw, waaronder te verstaan het zoogenaamd eenkamertype, bestaande uit een woonvertrek van ongeveer 16 M²., klein keukentje en twee tot vier slaapvertrekjes, geen uitzicht geeft om binnen de onafzienbare toekomst weer als een zichzelf bedruipend bedrijf beoefend te kunnen worden. De eischen aan woonruimte en wooninrichting kunnen bovendien niet straffeloos nog lager gesteld worden. Een zeer bedenkelijke sociale achteruitgang zou hiervan het gevolg zijn, welke ook economisch bezien, zeer nadeelige gevolgen zou hebben. De sociale en economische factoren in het woningvraagstuk gaan hier hand aan hand. Woningen, waarin gezinnen opgepropt worden en waarin een ordelijke huishouding practisch ondoenlijk wordt, geven aanleiding tot toestanden, welke zeker niet bevorderlijk zijn de jonge generaties naar behooren te doen opgroeien. De meest belangrijke factoren, welke de volkskracht beïnvloeden en daardoor het productievermogen van een land helpen bepalen, zijn hier werkzaam.

Maar er is meer wat teleurstelt. Niet alleen is de woning in ruimte en inrichting vrijwel tot een minimum waarde voor het huidige en komende geslacht gedaald, ook in afwerking is zij vrijwel tot het vriespunt gekomen.

Als lichtpunt zou hierbij alleen vermeld kunnen worden, dat de bouw op groote schaal van gemeentelijke en vereenigingswoningen gedurende den oorlog in sommige groote steden op het type woning wel eenigszins gunstig inwerkt. Zoo wil ik een zoogenaamde eenkamerwoning met afzonderlijke, zij het kleine slaapvertrekken, mits oordeelkundig aangebracht, uit sociaal en hygiënisch oogpunt wel hooger stellen dan de vóór den oorlog door de particuliere bouwnijverheid gebouwde grootere tweekamerswoningen met dubbele alkoven en bedsteden.

Maar overigens zal ieder die, met aandacht een volkswoning, ook de bestgebouwde, beschouwt, tot de slotsom komen, dat het nu langzamerhand welletjes is. Men behoeft hierbij nog niet eens te denken aan de zeer lage eischen, welke aan de materialen in den oorlogstijd gesteld werden of aan de verschillende ersatzmaterialen, welke gaandeweg burgerrecht verkregen. Wij willen zelfs aannemen, dat na een zeker aantal jaren het peil dienaangaande weer kan worden opgevoerd, al is dit, in verband met de groote vraag naar bouwmaterialen in de komende jaren en de gapingen in de productie van sommige materialen, als gevolg van politieke en sociale naweeën van den oorlog, in verschillende Europeesche landen, op zichzelf nog twijfelachtig.

Maar zelfs bij verbeterde materialen is de gewone woning in technisch constructief opzicht ten slotte toch een hoogst onvolmaakt product. Wie de woning, bestaande uit dunne muren, gemakkelijk te beschadigen pleisterwerk, steeds trekkende deuren en ramen, tochtige vloeren en winderige daken een oogenblik onbevangen aanschouwt en daarna een vergelijking trekt met tal van industrie-producten, zal zichzelf de opmerking niet kunner weerhouden, dat de woning in technisch opzicht zeer ten achter gebleven is. En it geldt niet alleen de arbeiderswoning, maar evenzeer de middenstandswoning en tot op zekere hoogte zelfs het heerenhuis.

Tot nadere motiveering waag ik het de aandacht te vragen voor de wijze, waarop het schip, het spoorwegrijtuig, de automobiel geconstrueerd zijn, daaraan is alles af. Wie vindt, dat de vergelijking mank gaat (dat doen nu eenmaal alle vergelijkingen) omdat genoemde voorwerpen een andere bestemming hebben en daardoor beter geconstrueerd moeten zijn, geef ik ten antwoord, dat het woonhuis wegens zijn zeer bijzondere bestemming in het leven van meerdere geslachten — en nu breng ik de sociale beteekenis er van in vollen omvang naar voren — zoo buitengewoon groot is en van zoo'n invloed op de ontwikkeling van geheel een volk, dat de bestemming hiervan toch zeker ook wel aanleiding geeft om behoorlijk solide, afgewerkte constructies te verlangen. Maar men behoeft de parallel niet bij het schip, den trein of de auto te doen ophouden. Elk industrieel product van eenigen omvang en beteekenis wint het in soliditeit en afwerking van het woonhuis, de machine zoowel als de lantaarnpaal, de moderne fabriek zoowel als het stationsgebouw. Behoudens wat enkele onderdeelen betreft, welke in hoofdzaak op sanitair gebied betrekking hebben, heeft de woningbouw niet doorgemaakt het proces der industrieele ontwikkeling van de 19e eeuw en het begin der 20e eeuw. In technisch opzicht niet en in maatschappelijk opzicht niet.

In technisch opzicht niet, omdat het woonhuis van dezen tijd met uitzondering van enkele onderdeelen, in hoofdzaak constructief nog geheel berust op dezelfde onaangetaste beginselen als die in de 16e, 17e en 18e eeuw golden. Onze geheele hedendaagsche woningbouw staat feitelijk nog in het teeken van den bouw der renaissancetijden. De kwaliteit van het werk is bovendien hard achteruitgegaan.

Hiermede raak ik vanzelf het punt der maatschappelijke organisatie, welke den woningbouw beheersch. Het stelsel van den bouw, woning voor woning, beoefend door den onbekenden, maar door zijn werk beroemd geworden ambachtsman van het groote renaissancetijdperk, werd feitelijk tot vlak vóór den oorlog nog gevolgd. De op zichzelf, in het klein werkende bouwondernemers zijn de menschen geweest, die de moderne steden bouwden in het groot-industrieele tijdperk van de 19e en het begin der 20e eeuw. Zij werkten zonder de werkmethodes der groot-industrie. De bouw op groote schaal met gecentraliseerde leiding bleef hun vreemd. Wel werd in den woningbouw volgens enkele vaste plattegronden gewerkt, waardoor een schijn van massa-productie en daardoor eenige aanpassing aan de zoo kenmerkende massaproductie der groot-industrie ontstond, maar in wezen was dit toch op een ander beginsel gegrond. Groote industrieele ondernemingen, met een leger deskundigen werkend, in tal van onderafdeelingen georganiseerd, tot het verkrijgen van een zoo voordeelig mogelijk eindproduct, hebben zich tot dusver op de woningproductie niet toegelegd. De overgang van het handwerksproduct der renaissancetijden naar het „billig und slechte" en vervolgens naar het „billig und gute" industrieele massa-product der 19e eeuw, heeft de woningbouw nauwelijks meegemaakt.

In hoofdzaak voortwerkend op de methoden van het ambachtstijdperk, heeft zij het, langs anderen weg dan de industrie, eveneens gebracht tot een punt, waarop het product als goedkoop en slecht te kwalificeeren valt.

Goedkoop, doordat het uiterste uit de onderneming als gevolg van groote concurrentie werd gehaald. Slecht, doordat het ambacht in kwaliteit hard achteruitging en de nieuwere werkmethoden, welke de industrie bracht, slechts op zeer bescheiden schaal worden toegepast. Dit laatste ging zoover, dat scherpere verordeningsbepalingen in het leven werden geroepen om het kwaad van slechten bouw te keeren.

De oorlog heeft — zooals bij zooveel dingen — als een stormwind het tot in 1914 heerschende stelsel van stedenbouw onderst boven gegooid. Het stelsel van bouw, woning voor woning, door een groot aantal kleine, op zichzelf bouwende ondernemers heeft, bedriegen de teekenen niet, vermoedelijk uitgeleefd.

Wel zullen hier en daar nog groepen woningen op deze wijze gebouwd worden, maar als algemeen stelsel voor de toekomst is dit bijna ondenkbaar. In de plaats daarvan is de bouw van geheele woningcomplexen sterk naar den voorgrond getreden. Wel werd het bouwen van straten en blokken als samenhangende geheelen vóór den oorlog van meerdere zijden om sociale en aesthetische redenen gepropageerd, ook werden door woningvereenigingen in ons land, speciaal in Amsterdam, groepen woningen op deze wijze gebouwd, maar als stelsel alweer is het eerst tijdens en door den oorlog om zoo te zeggen er in gekomen. Ook de particuliere bouwnijverheid immers, welke tot vóór den oorlog zeer sterk aan individualistische opvattingen vasthield, toont eenige neiging een nieuwen koers te kiezen en het voorbeeld van gemeentebesturen en vereenigingen te volgen. Er zijn voorbeelden in Den Haag en Rotterdam o.a., waarbij een groep bouwondernemers de handen in elkaar sloegen om gezamenlijk een aaneengesloten bouw tot stand te brengen. Hoe teekenend ook, is dit intusschen niet anders dan een eerste stap op den weg, die naar de oplossing leiden moet. Want op zichzelf genomen, is het vraagstuk in economischen zin nog niets nader tot de oplossing gebracht. De woningen zijn constructief nog van hetzelfde gehalte of misschien van nog minder gehalte dan die vóór den oorlog gebouwd en van een zichzelf bedruipend bedrijf is nog geen sprake.

In technischen zin beschouwd, heeft het grootindustrieele tijdperk zijn stempel op den woningbouw nagenoeg nog niet gedrukt, de oude bouwmethodes worden nog toegepast; zelfs in de wijze, waarop de bouwonderneming geleid wordt is nagenoeg nog geen wijziging gekomen.

Dit heele merkwaardige proces in de ontwikkeling der bouwerij waarbij geen nauw verband met het overigens de geheele

maatschappij doordringend proces der industrieele ontwikkeling valt te constateeren, is natuurlijk uit de geschiedenis te verklaren. Wie zich de moeite geeft de geschiedkundige ontwikkeling in het bouwbedrijf vanaf vorige eeuwen na te gaan, zal in het hierboven vermelde geen bevreemding vinden. Voor onzen gedachtengang is dit overigens van weinig belang. Meer komt 't er op aan de feiten te stellen zooals ze plaats vonden, om daaruit later conclusies te kunnen trekken voor de toekomst.

De hiervóór gegeven beschouwingen hebben wellicht een sterk pessimistischen indruk teweeggebracht. De woningbouw — dit geldt in de eerste plaats de woningen voor den arbeider en den kleinen middenstander — zou nu aan het einde van den oorlog gedoemd zijn op een laag peil te blijven. Een daling beneden dat peil is zonder gevaarlijke sociale gevolgen niet wel denkbaar en toch lijkt op den duur die daling een troostelooze noodzakelijkheid te zijn, wil de woningnood niet nog grooter afmetingen aannemen. Hooge bouwsommen eischen anders groote bedragen uit de overheidskas, welke op den duur niet kunnen worden bijgepast, zonder dat uit de woningcrisis een financieele crisis geboren wordt, welke alles onderst boven keert. Inderdaad, de oplossing van het vraagstuk lijkt onvindbaar.

Toch moet een weg aan te wijzen zijn, welke uit het labyrint voert. Wie stelling nemen wil in het woningvraagstuk, behoeft zich niet noodzakelijk te scharen aan de zijde van hen, die 's werelds loop slechts van den meest zwartgalligen kant bezien en een algemeenen achteruitgang in heel het sociale leven, vooral ook op het gebied van den woningbouw, als absoluut noodzakelijk beschouwen Maar evenmin zal hij zich zonder meer moeten scharen aan de zijde van hen, die uit warm sociaal gevoel, echter zonder nadenken, maar voort willen bouwen op beginselen van vóór den oorlog.

Een richting, welke naar de oplossing voert, kan gevonden worden, mits men die afleidt uit de voorafgaande ontwikkeling van het woningbouwvraagstuk. De richting dier ontwikkeling in het verleden dient gepeild, om die der toekomst te kunnen bepalen. Deze methode volgend, komt men er toe, aan de hand van de hiervóór geschetste ontwikkeling van het bouwbedrijf in het verleden, in grove trekken de oplossing van het woningbouwvraagstuk alleerst te zoeken in een gewijzigd bouwproces.

De woningbouw zal, om het zoo te noemen, veel meer geïndustrialiseerd moeten worden dan tot dusver, of beter gezegd, de bouw zal eerst goed moeten geschieden volgens organisatiemethodes en met techniektoepassingen, welke in het kader van de industrieele werkmethodes meer passen dan tot dusver het geval was. Het betreft hier een uitermate moeilijk vraagstuk, waaraan heel wat hoofden zich te denken zullen moeten zetten en nog meer handen zullen moeten aanpakken. Ook zullen heel wat jaren verloopen, voor men kan zeggen of men op den goeden weg is.

De organisatie der bouwonderneming, onverschillig of nu een particulier dan wel de overheid of een groote vereeniging als zoodanig optreedt, zal opgezet moeten worden met het vooropgestelde doel, om in het groot blokken van goed gebouwde woningen te bouwen en daarbij tot het uiterste economisch te werken. Dit laatste dan niet benepen opgevat door op de wijze van een Fransche-bazaarproduct het allergoedkoopste en slechtste te leveren. In de plaats hiervan moet de ernstige wil, om goed en goedkoop werk te leveren de drijfkracht tot daden zijn. Personen-kwesties spelen hierbij een groote rol. Niet de uit het timmermans- of metselaarsvak gegroeide ondernemer, hoe verdienstelijk vakman hij ook zijn moge, zal het type leveren, dat de hier beschreven onderneming kan opzetten en leiden. Daartoe is noodig de man, wiens aanleg overeenstemt met dien van leiders van handelshuizen en industrieën. Hij zal geld weten uit te geven, om eersterangs architecten tijdelijk of blijvend aan zich te verbinden en niet zich op het standpunt stellen. dat hij het met een teekenaar of timmerman ook wel af kan. Hij moet in nieuwe richtingen zoeken en kan daarom niet volstaan met deskundigen die slechts de practijk van vroeger kennen. Hij heeft menschen noodig, die bovendien geleerd hebben nieuwe oplossingen te zoeken, die vrij zijn van vooroordeelen, die niet bij voorbaat op gezag van opgedane ervaring elke poging, om tot nieuwe oplossingen te komen, als vruchteloos afwijzen. Kortom de nieuwe bouwonderneming, welke het woningvraagstuk in de toekomst een stap nader tot de oplossing kan brengen, is slechts die onderneming, welke het voetspoor van de moderne industrieele onderneming weet te volgen.

Evenzeer als de particuliere bouwondernemingen zal het gemeentelijk bouwbedrijf, waarvoor — bedriegen teekenen niet — in de toekomst een belangrijke rol te vervullen lijkt, op andere leest geschoeid moeten worden. Hier komt het dan in de eerste plaats er op aan, een organisatie in het leven te roepen, welke als zelfstandig bedrijf vrij kan loopen en niet door tal van raderen verbonden blijft aan de met de jaren zeer stroefgeworden gemeentelijke bestuursmachine. Zoo'n bedrijf, wil het op de meest commercieele wijze kunnen werken, moet zich zelfstandig kunnen ontwikkelen. Het moet op zijn tijd de noodige krachten aan zich weten te verbinden, het moet te juister tijd materialen kunnen inkoopen en op het geschikte moment den bouw kunnen aanvangen. Zonder nu op het uitvoeriger vraagstuk in te gaan, op welke wijze dit mogelijk is, zonder in conflict te komen met de bestaande wetgeving, zij hier in herinnering gebracht, dat hetzelfde vraagstuk voor andere overheidsbedrijven vrij bevredigend is opgelost door er den vorm van naamlooze vennootschappen aan te geven met het betrokken publiekrechtelijk lichaam als aan deelhouder. Tal van electriciteitswerken en gemeentelijke trambedrijven in Duitschland werden vóór den oorlog reeds in privaatrechtelijke ondernemingen omgezet, om de moeilijkheden van directe exploitatie te ontgaan. Het provinciaal electriciteitsbedrijf in Noord-Brabant werd op advies van bekwame juristen eveneens als maatschappij op aandeelen opgezet. Ook voor het Nederlandsch Staatsmijnbedrijf, hoewel reeds een groote mate van zelfstandigheid bezittend, schijnt men dien kant op te willen gaan, zij het uit eenigszins andere overwegingen.

Indien voor de gemeente in de toekomst op het gebied van woningbouw een blijvende arbeid is weggelegd, zal het ook daarvoor den kant van het afzonderlijk bedrijf op moeten, wil dit bedrijf kunnen voldoen aan de eischen, welke daaraan gesteld behooren te worden.

Ook de bestaande woningwetvereenigingen zijn in den vorm, waarin ze in den regel optreden, geen lichamen om een industrieel opgezet woningbouwbedrijf te voeren. Slechts enkele vereenigingen, gesticht met het doel bij voortduring voort te bouwen en beschikkend over deskundige directies, welke zich geheel aan haar taak kunnen wijden, zouden zich in de aangegeven richting kunnen ontplooien.

Het zou te ver voeren en bovendien thans ook nog niet mogelijk zijn aan te geven welke technische voordeelen uit den grooteren bouwopzet kunnen voortvloeien. Enkele punten worden echter onder de aandacht gebracht. In de eerste plaats natuurlijk het gebruik maken van beter geconstrueerde onderdeelen. Het gebruik maken van ijzer in plaats van hout — wij denken aan eenvoudige ijzeren ramen en deuren, ook aan ijzeren dakspanten — zal, zoodra de ijzerprijzen weer wat redelijker worden, een punt van overweging uitmaken. Het komt er dan op neer deze onderdeelen in groote aantallen volgens gelijke maten te maken Zijn wij wel ingelicht, dan zijn de Engelsche munitiefabrieken in deze richting reeds werkzaam, en zijn ook hier te lande enkele modellen van eenvoudige ijzeren ramen gemaakt, welke, mits in groote hoeveelheden tegelijk besteld, tegen hout concurreerende prijzen mogelijk maken.

(*Wordt vervolgd*).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. Th. Elout, Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, Joh. D. Looyen en Ir. D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos. ƒ 0.20. fr.p.p. ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1—6 regels ƒ 1.80, elke regel meer ƒ 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40ste JAARGANG. = 4 OCT. 1919. = No. 40.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Indrukken uit het Noorden - Zweden, door J. B. — Factoren in het woningvraagstuk (vervolg van pag. 236). — Een typisch voorbeeld van Cementmisbruik, door P. J. Willekes Macdonald B. I.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verzoek aan de leden en aspirant-leden van den B. N. A.
Met verwijzing naar de betreffende mededeelingen in het uitgewerkte verslag van de ledenvergadering van den B. N. A. in het vorige nummer, verzoekt het Bestuur hun, die hun afwijkende meening over de conclusie van het Bestuur inzake het aannemen van een commissarisschap, aan het Bestuur wenschen kenbaar te maken, zulks schriftelijk te doen vóór 12 October a.s.

Uitbreidingsplan van Groningen.
In de commissie, die met den directeur der Gemeentewerken Ir. J. A. Mulock Houwer het plan tot uitbreiding van de gemeente naar het zuiden nader zal bestudeeren, zijn naar de „Prov. Gr. Crt." meldt, benoemd de heeren Dr. H. P. Berlage te 's-Gravenhage en Ir. W. F. C. Schaap, Directeur der Gemeentewerken te Arnhem. (*N. R. C.*)

Steun aan particulieren woningbouw te Amsterdam.
Waarschijnlijk nog vóór het behandelen der gemeentebegrooting-1920 zal bij den Raad een voordracht worden ingediend, betreffende het verleenen van steun aan den particulieren woningbouw.

Den Haag en Rotterdam zijn op dit terrein reeds vóórgegaan. Dit voorstel van B. en W. zal zijn in overeenstemming met het Koninklijk Besluit van 18 Juli 1918, No. 92, bepalende dat ter bevordering van de particuliere bouwnijverheid uit 's Rijks kas aan gemeenten, bijdragen worden verstrekt tot ten hoogste het drievoud van het bedrag dat voor hetzelfde doel uit de gemeentekas wordt beschikbaar gesteld.

Bijdragen zullen alleen worden gegeven aan arbeiders- en en kleine middenstandswoningen en onder voorwaarde dat de gemeente zorg draagt voor de naleving der bepalingen, waarop de ministerieele goedkeuring is verkregen.

Die bepalingen betreffen: 1o. de soort van bebouwing en de bestemming daarvan in verband met de maatschappelijke groep waartoe toekomstige bewoners moeten behooren; 2o het bouwplan; 3o. de wijze van verhuring en regeling der huizen; 4o. de regeling van de finantieele verhouding tusschen de gemeente en de bewoners; 5o. inzake het toezicht dat van gemeentewege op de naleving van die bepalingen zal worden geoefend; 6o. de regeling der bepaling van het bedrag van den door de gemeente te verleenen steun.

De maximum huurprijs der woningen die voor dezen steun in aanmerking komen mag niet hooger zijn dan zevenhonderd gulden per jaar; bij uitzondering zal geld voor woningen van hoogeren huurprijs worden toegestaan. (*H.bl.*)

De huidige politiek ter beteugeling van den Woningnood.
Mr. H.(endrix) schrijft in „De aannemer" betreffende dit onderwerp o.m. het volgende:

„Het gebrek aan woningen is in dezen tijd dermate toegenomen dat zonder eenige overdrijving van „Woningnood" kan worden gesproken.

Het feit staat vast, en de redenen daarvoor zijn duidelijk aan te toonen. Eenerzijds de steeds stijgende aanwas der bevolking en het in de laatste jaren gebleken streven om de gemiddelde woningbezetting — dat is het gemiddeld aantal bewoners in eenzelfde woning — steeds lager te doen worden. (Zeer overtuigend wordt dit aangetoond in de statische tabellen, opgemaakt naar de laatste woningtellingen en gepubliceerd in een onlangs door den Gemeentelijken Woningdienst van Amsterdam uitgegeven brochure over: De Berekening van de Woningbehoefte"). Anderzijds de onvoldoende aanvulling van het woningaantal, veroorzaakt door de scherpe economische blokkade der oorlogvoerenden, waardoor de aanvoer der benoodigde bouwstoffen uit het buitenland vrijwel geheel stil stond en de prijzen daarvan, voor zoover beperkte aanvoer nog mogelijk bleek, zoo belangrijk stegen dat, bij een daarmede gelijken tred houdende stijging der arbeidsloonen, de bouwkosten dermate toenamen dat hierdoor het particuliere initiatief tot exploitatie van huurwoningen geheel en al werd verlamd.

Geen wonder dan ook dat, reeds kort na het uitbreken van den wereldoorlog hier te lande door de Overheid krachtige maatregelen werden getroffen om bij dit woninggebrek regelend op te treden en zoo mogelijk daarin te voorzien.

Deze maatregelen waren in 't algemeen tweeledig.

Ten aanzien der mindergegoeden werd van overheidswege

echter — behalve op deze meer negatieve wijze — ook sterk positief ingegrepen. Tegenover de arbeiders en kleine middenstanders — de economische zwakken bij uitstek — bepaalde men zich niet tot een wettelijke regeling om ontijdige huuropzegging en onredelijke huuropdrijving te beteugelen, doch met kracht werd hier gestreefd naar uitbreiding van het woningaantal ten einde aldus in het woninggebrek te voorzien. Dat er niet ten halve werd gewerkt toont wel het volgende vergelijkende staatje der Gemeenten Amsterdam en Rotterdam: In 1912 werden te Amsterdam 3504 woningen door particulieren gebouwd tegenover een totaal van 3772 voltooide woningen. In dat jaar was de overheidsbemoeiïng inzake woningbouw dus nog betrekkelijk gering. Geheel anders is het echter in 1918: In dat jaar werden slechts 130 woningen door particulieren gebouwd bij een aantal van 1401 in dat jaar totaal gebouwde woningen.

Nog sterker zien we dit optreden van de Overheid, ter voorziening in het woningtekort in Rotterdam. In 1909 werden door particulieren daar 3407 woningen gebouwd, bij een totaal van 4312, welke in dit jaar gereed kwamen. Derhalve toen slechts bij 5 woningen overheidsbemoeiïng. Zien we daarentegen de cijfers van 1918, in totaal werden gebouwd 1763 woningen tegen een aanbouw door particulieren van slechts 213. Duidelijk blijkt wel uit deze gegevens dat het bouwen van woningen, enkele jaren geleden nog geheel in handen van particulieren, vooral te Rotterdam, vrijwel geheel door de overheid werd overgenomen, althans ten aanzien van woningbouw voor werklieden en kleine middenstanders. Men kan zeggen dat, terwijl de woningbouw voor meer gegoeden vrijwel geheel stilstond, ondanks de moeilijke tijdsomstandigheden het aantal arbeiders- en kleine middenstandswoningen aanmerkelijk is toegenomen en dat wel geheel en al tengevolge der van overheidswege ten deze getroffen voorzieningen.

Het is duidelijk dat hierdoor het terrein, waarop de staat als producent optreedt, al wederom een belangrijke uitbreiding heeft ondergaan. Al zijn wij in het algemeen, uit principiëele en zuivere praktische overwegingen geen voorstander van dergelijke ingrijpende Staatsbemoeiïngen; al zouden wij deze willen zien beperkt tot die gevallen waarin vaststaat dat door particulier initiatief alleen geen bevredigende toestand kan worden geschapen — nochtans willen ook wij gaarne een woord van waardeering spreken ten opzichte van hetgeen hier werd bereikt. Het kan niet worden ontkend dat door de thans gevolgde politiek, er op gericht in ruime mate de oprichting van woningbouwvereenigingen te bevorderen en, door deze vrijwel ongelimiteerd te subsidiëeren — meestal in den vorm van een renteloos voorschot van 90 % of meer der bouwkosten — een flinke aanbouw van nieuwe goedingerichte arbeiderswoningen mogelijk te maken, ten aanzien van de volkshuisvesting mooie resultaten werden bereikt ondanks de ongunstige tijdsomstandigheden, resultaten welke, indien hier niet van overheidswege was ingegrepen, zeer zeker achterwege waren gebleven,

Ik vestig hier de aandacht op de onlangs bij de Firma Martinus Nijhoff te 's-Gravenhage verschenen preadviezen voor de Algemeene vergadering der Vereeniging voor Staathuishoudkunde en de Statistiek. Door de preadviseurs de Heeren Prof. Mr. D. van Blom en Ir. P. Bakker Schut wordt er eenstemmig op gewezen dat hier Staatsbemoeiïng niet alleen wenschelijk doch zelfs noodzakelijk was. Overtuigend toonen zij aan dat voorziening in het gebrek aan goede arbeiders- en kleine middenstandswoningen niet langer aan het particulier initiatief kan blijven overgelaten. Vooral Prof. Mr. D. van Blom wijdt hieraan uitvoerige beschouwinger. Een twintigtal jaren geleden was de woningtoestand der arbeidersbevolking inderdaad een zeer slechte. Het meerendeel moet zich — vooral in de groote steden — behelpen met slechte en vervallen woningen, velen zelfs met krotwoningen. De woningtelling van 1899 kwam dit, na indiening reeds van het Ontwerp Woningwet, nog ten overvloede bevestigen en de Woningwet van 1901 ontleende haar reden van bestaan juist aan de fouten van den bestaanden toestand. In deze Woningwet werd aan de stedelijke overheden bevoegdheid gegeven om woningen welke niet bleken te voldoen aan de meest elementaire eischen van bewoonbaarheid en hygiëne „onbewoonbaar" te verklaren. Hiervan werd onmiddellijk een ruim gebruik gemaakt. Vooral in de groote steden prijkten al spoedig tal van krotwoningen met het bordje „Onbewoonbaar verklaarde woning" Nochtans waren de resultaten hiermede bereikt geenszins bevredigend. Immers tal van arbeidersgezinnen werden aldus uit hun, zij het dan ook ten eenenmale ongeschikte woningen verdreven zonder dat tijdig voor voldoende andere woninggelegenheid was gezorgd. Het gevolg was slechts dat de woningnood nog nijpender werd.

Men zag zich gedwongen met deze ontruiming van slechte woningen op te houden en allereerst maatregelen te nemen ten einde een krachtigen aanbouw van nieuwe woningen te verzekeren. Echter al spoedig bleek dat hier van particulier initiatief geen heil was te verwachten. Zoowel de eerste belanghebbenden, de arbeiders zelf — als de bouwexploitanten hielden zich afzijdig. De voorziening in het woninggebrek bleef derhalve gebrekkig.

Prof. Blom zoekt de oorzaak daarvan allereerst in de economische positie der arbeiders zelf en merkt daarbij op: „Zij (de voorziening in het woninggebrek) zou stellig minder onvoldoende zijn geweest, indien het particulier bouwbedrijf, dat woningen zette voor de kleine beurzen een maatschappelijke groep te bedienen hadde gehad, voor wie een goede woning meer geld waard was, d.w.z. die èn bij machte was om meer te geven aan huur èn daartoe bereid".

„Onmacht bij velen om een betere en dus ook duurdere woning te betrekken; onwil bij vele anderen, die in de sleur maar blijven voortleven in een woning, die zij zouden verwerpen zoo zij wat meer voelen zouden voor een aangenamer tehuis, het genoegen hiervan hooger konden stellen dan vele prikkelende genoegens, waarmede zij wat fleur aan hun leven trachten te geven."

Naast deze onwil of onmacht der arbeiders om zelf in hunne woningpositie verbetering te brengen noemt Prof. van Blom nog een andere oorzaak voor het in gebreke blijven van het particulier initiatief. Hij wijst op de bezwaren, welke aan het steken van geld in goedkoope huurwoningen verbonden zijn, het begrijpelijk en aannemelijk achtend dat de bouwondernemers hun kapitaal in andere beleggingsmogelijkheden aanwenden, dan in een welke hun noodzakelijk week aan week een hoop ergernis en schade berokkent.

Ook Ir. Bakker Schut geeft als zijn overtuiging te kennen dat de risico welke de bouwexploitatie loopt het grootst is bij den bouw van woningen van de laagste huurwaarde. „Een heerenhuis, een kantoorgebouw is en blijft een „prima geldbelegging", een blok arbeiderswoningen, dat niet van den beginne met veel inzicht en overleg en ook met groote kosten, in alle opzichten goed is beheerd, geraakt spoedig in verval, waardoor de waarde op den duur wordt gereduceerd tot die van grond plus afbraak. Dat de bouwer en de belegger zich niet bij voorkeur voelen aangetrokken tot de kleinste woningen is derhalve verklaarbaar."

Echter al moge ook dit gebrek aan initiatief van particuliere zijde volkomen begrijpelijk zijn, de Overheid kan daarin niet lijdelijk berusten. De groote maatschappelijke en economische belangen, gelegen in een behoorlijken woningtoestand der arbeidersklasse maakten hier een krachtig ingrijpen noodzakelijk. Het geschiedde, en de resultaten waren gelijk gezegd, in den regel alleszins bevredigend. Het kan niet worden ontkend dat dank zij deze Overheidsbemoeiïng het vraagstuk der volkshuisvesting een belangrijke schrede naar zijn oplossing is gevorderd.

Geen wonder dan ook dat de Heer Bakker Schut in zijn preadvies deze Staatszorg niet als een tijdelijken maatregel wil zien beschouwd doch met nadruk wijst op de noodzakelijkheid van haar blijvend karakter: „Deze maatregelen, van Overheidswege te treffen, moeten ten doel hebben het bestaande woningtekort binnen den kortst mogelijken tijd op te heffen en het optreden van woningnood in den vervolge zoo veel mogelijk te keeren".

Tot zoover kunnen wij ons met de ten deze gehuldigde politiek en de daaromtrent door de beide hiervoor genoemde preadviseurs gegeven beschouwingen ten volle vereenigen.

Anders wordt het echter ten aanzien van een ander punt: De verhouding tusschen de bouwkosten dezer, met rijkssubsidie tot stand gekomen arbeiderswoningen, en de daaruit bij latere exploitatie gewonnen huurbaten.

Bij de huidige woningpolitiek bestaat hier geen evenwicht. Terwijl de bouwkosten vooral in de laatste jaren zeer belangrijk stegen bleven de huurlasten der arbeiders vrijwel onveranderd. Met andere woorden: de exploitatie dezer arbeiderswoningen is alleen mogelijk door een zeer belangrijken Overheidsbijslag.

Is dit beginsel van Overheidsbijslag op de huren gezond; is het wenschelijk dit als een blijvenden maatregel in onze woningpolitiek te bestendigen?

Hierover een volgende maal enkele opmerkingen.

De „Baumesse" te Leipzig.

De afdeeling Baumesse van de Leipziger Messe telt ruim 700 deelnemers, die in de volgende 3 groepen zijn ondergebracht: 1) bouwstoffen, 2) architectuur en constructie, en 3) woninginrichtingen, speciaal meubelen, tapijten, enz. Ofschoon de naam het niet volledig aanduidt, omvat zij dus alles, wat op bouwen en wonen betrekking heeft, van de fundeering tot den sleutel, met al hetgeen in en aan het huis behoort. Zooals de toestanden op het oogenblik zijn, overtreft de vraag het aanbod, waartegen de hooge prijzen geen beletsel vormen. De plaatsruimte, welke voor de Baumesse beschikbaar was, is geheel ingenomen en ook hier zijn er dus maatregelen noodig. Op gelijken voet als bij de technische afdeeling is alles gedaan om belangstelling te wekken bij beide soorten van betrokkenen: exposanten en koopers. Is het gewenschte niet aanwezig, dan kan de ingestelde bouwbeurs meestal inlichtingen verschaffen. Omgekeerd kunnen leveranciers, welker artikelen niet gemakkelijk door staal of monster te toonen zijn, deze aan de bouwbeurs ten verkoop opgeven. De afdeeling architectuur omvat slechts modellen, die vooraf door een jury goedgekeurd zijn. Voorts worden er tijdens de Messe voordrachten over bouwbedrijf, architectuur en andere binnen het kader vallende onderwerpen gehouden. De lezingen, door de meestbevoegden gehouden, vinden veel gehoor en dienen ook om propaganda te maken voor eenheidsmodellen voor onderdeelen, teneinde naast productie-verhooging een daling van de prijzen teweeg te brengen.

Kolengebrek en vrees voor kolennood in den aanstaanden winter doen zich overal in Duitschland gevoelen. Zulks leidt tot verhoogden kooplust voor de aanwezige haarden en kachels met spaarzaam brandstof-verbruik. *N. R. C.*

De Oude Basiliek van St. Pieter te Rome. (Vervolg.)

Paus Paulus V (1605—1621) gaf blijk van levendige belangstelling in den loop der gebeurtenissen door het instellen van commissies, die toezicht te houden hadden op den toestand van de oude basilica en den bouw van de nieuwe. Bouwmeester in dien tijd was Carlo Maderna, die na Giagomo della Porte's dood met Giovanni Fontana ook benoemd werd tot bouwmeester van de R. Fabrica. Dit was hun positie toen Paulus V besloot van Michelangelo's plan af te wijken, het langschip te verlengen en tevens te verbreeden, door Maderna een façade in barokstijl te laten bouwen, die dwars door den ouden voorhof zou komen te staan. De oude basiliek werd toen afgebroken.

Een enorm werk viel er op te knappen. Honderden arbeiders werkten ter plaatse, schepen voeren af en aan om materiaal voor den nieuwen bouw aan te brengen en tal van karren verwijderden de afbraak. Eén was er, die het sloopen met leede oogen aanzag en die in zijne aanteekeningen en de schetsen die hij liet maken veel wetenswaardigs van de oude basilica heeft vastgelegd. Grimaldi was het die met zorg waakte over de afbraak en trachtte zooveel mogelijk waardevolle fragmenten te redden.

De hooge geestelijkheid legde den bouwmeester vele moeilijkheden in den weg, daar zij er op stond dat de godsdienstoefening zonder onderbreking op de geheiligde plaats gehouden zou worden. Zelfs toen alles om hen heen reeds in puin lag, zaten de kanunniken nog in de door hen zoo geliefde oude kerk. Een andere moeilijkheid voor den bouwmeester van de nieuwe Sint Pieter was het groote aantal reliquieën, die de kerk rijk was en die met de uiterste zorg bewaard moesten worden, totdat een nieuwe, waardige bergplaats ervoor gemaakt zou zijn. Te midden van al de drukte van de afbraak moesten plechtigheden plaats hebben bij het openen van de graven.

Volgens romeinsche gewoonte beschouwde de architect een ruïne als een steengroeve. Alle materiaal moest op zijn bruikbaarheid voor het nieuwe gebouw worden onderzocht, wat op zich zelf ook al een heele zorg is, daar die materialen vaak lang en veilig bewaard moeten worden eer zij weer gebruikt worden. Andere waardevolle fragmenten werden als herinneringen aan de oude basilica in de Vatikaansche grot geplaatst.

Het einde van 1605 en het begin van 1606 ging heen met het leeghalen van de oude kerk. Toen de meeste graven ontruimd, en er niet zoovele plechtigheden meer noodig waren, kon men beginnen het dak te verwijderen. De oude mozaïeken werden voorzichtig van den voorgevel afgenomen, want het materiaal moest voor de nieuwe mozaïeken van den koepel dienst doen.

Ook achter den wand, die het nieuwe en het oude gedeelte scheidde, werkte men verder, aan den koepel, aan de pijlers, waarin nissen voor de voornaamste reliquieën gemaakt moesten worden en aan het nieuwe Ciborium boven het graf van Petrus.

Op de afbraak van het dak volgde die van de architraven en van de zuilen, die meer dan 1000 jaar hun last getorst hadden en al dat waardevolle materiaal werd in den voorhof opgeslagen. Den scheidingsmuur echter behield men en steunde hem met ijzeren stangen. Zoover gevorderd, kon men beginnen met de fundamenten van den porticus en het nog ontbrekende langschip (tusschen koepel en porticus). 15 Sept. 1607 kwam Paulus V naar den bouw kijken en beval nu eerst met den porticus te beginnen. Zoodoende zag Maderna zijn van Michelangelo's ontwerp afwijkend plan officieel goedgekeurd.

Nu had men den eersten tijd het meest met den voorhof te doen en liet voorloopig het overblijfsel van de oude kerk met rust. De fundamenten voor de nieuwe façade kwamen tusschen den ouden porticus, die nog steeds overeind stond en de pigna midden in den ouden voorhof te liggen. In 1608 kreeg Maderna tevens toestemming het langschip breeder te maken. Begin 1609 wordt, terwijl de nieuwe façade verrijst, een begin gemaakt met de afbraak van het Innocentiaansche paleis. Toen men achter den voorgevel daarvan ging graven voor het leggen van de nieuwe fundamenten, stootte men op overblijfselen van het circus van Nero. — Den 15den Nov. 1609 stond van de oude kerk nog alleen de kapel van Sixtus IV, maar na dien dag kon ook daar geen godsdienstoefening meer gehouden worden. Men richtte voor de kanunniken toen voorloopig een koor in in de zuidelijke apsis van St. Pieter, waarin reeds sedert 1605 gepredikt werd, doch dat heel niet naar den zin der kanunniken was. — Van het jaar 1610 bezit men een belangrijken inventaris van hetgeen er aan metaalwerk van de oude kerk naar de bergplaats van de Fabrica was overgebracht. Daaronder was ook de „pigna", de groote bronzen pijnappel, die sedert de 6de eeuw boven op een fontein midden in den ouden voorhof stond. De handige tuinman Raimuschi wist die daarna met alle daarbij behoorende metalen versieringen meester te worden. Nu dient die pijnappel als sieraad in den naar hem gedoopten „Giardino della pigna" van het Vatikaan. Het was anders moeilijk een brokstuk van de oude basilica

te verkrijgen. Slechts aan de hoogstgeplaatsten mocht dit gelukken. In 1607 kocht de paus een ornament van het oude altaar, de kardinaal del Monte kon in 1607 een sarkofaag koopen, Giov. Antonio Borghese betaalde in hetzelfde jaar 100 scudi voor 5 granieten zuilen voor zijn paleis en kocht later een trede van porphyr en een marmeren sarkofaag.
In 1610 beval de paus, dat men het geheele oude front van den voorhof zou afbreken, doch de mozaïeken van Giotto weer in den nieuwen porticus zou aanbrengen. Hij spoorde aan tot haast bij het voltooien der nieuwe façade.
Vele kunstenaars werkten in dien tijd in pauselijken dienst. Schilders voltooiden hun muurschilderingen om de pijlers, vele kunstenaars werkten aan de mozaïeken van den koepel, het stuccowerk in het inwendige van den porticus werd waarschijnlijk door Giovanni Casellano uitgevoerd, terwijl Giovan Battista da Novara de houten façade van het voorloopige koor beschilderde, Giovanni Guerra het ciborium en Antonio Tempesta het voorloopige bouwwerk voor de canonisatie van Carlo Borromeo. Ambrosio Buenvicino krijgt opdracht voor het maken van een relief boven den hoofdingang. Voor het wapen aan de façade haalde men oud marmer van het Nerva-forum. In Mei 1612 worden dan de beeldhouwers aan het werk gezet; vooral met het maken van de figuren van de façade wilde men haast maken. Voor de beeldhouwers worden ateliers ingericht. Over hun werkzaamheid vindt men bij Orbaan verschillende belangrijke bizonderheden.
Volgens Grimaldi was de façade, op de beelden na, den 21en Juli 1612 gereed. Kort te voren waren de mozaïeken voor den koepel klaar gekomen, doch nog steeds stond de scheidingsmuur, als laatste overblijfsel van het oude gebouw. Intusschen werkt men verder aan de muren van het langschip. Toen Giovanni Fontana in Aug. 1614 stierf, was het houten geraamte voor het dak ervan reeds klaar. Den 12den Dec. werd onder gebulder van kanonnen de voltooïing van het dak gevierd. Tot het laatst van den arbeid bleef de scheidingsmuur staan, tot ook deze eindelijk viel en in het voorjaar van 1615 de voltooïing van St. Pieter, waaraan de Romeinen en met hen de gansche wereld nauwelijks hadden durven gelooven, een feit was geworden!

Bulletin Mensuel de la Société Centrale d'Architecture de Belgique.

De Société Centrale d'Architecture de Belgique heeft een vlaag van energie. Dat is altijd iets wonderlijks, — voor een architectuur vereeniging tenminste — en het is waarschijnlijk hierover dat ik ineens gloei van belangstelling voor deze Belgische zustervereeniging.
De Société, die opgericht is in 1872, kan op een even smetteloos en zedig verleden bogen als haar noordelijke zuster, met wie zij veel gemeen had. Ook zij bezorgde b.v. de wereld een eerbiedwaardige rij zware folianten, die, evenals die ten onzent, in iedere boekerij die bij oogopslag te herkennen zijn aan de dikste laag stof. Want daar vindt men dan de „l'Emulation". Maar, zooals gezegd, deze Société gaat herleven. In een nieuw blad, de Bulletin Mensuel de la Société Centrale d'Architecture de Belgique doet zich de wereld van haar voornemen kond. Om te beginnen bij het begin, publiceert zij haar programma, en hieruit blijkt dat de onverbiddelijke werkelijkheid haar uit den dommel heeft weggeroepen. Het heele programma staat in het teeken van het vraagstuk van den wederopbouw. Het vraagstuk van den wederopbouw, is vanzelfsprekend het eenige waartoe wij ons zullen bepalen, maar wij hopen te spreken over alles wat dit vraagstuk raakt, vanaf het bouwkundig onderwijs tot de bouwnijverheid.
De bestudeering en de bespreking van deze aangelegenheden behooren tot onze bevoegdheid en als het waar is dat bevoegdheden noodig zijn om het werk van den wederopbouw in ons land goed te leiden, dan hebben wij niet alleen het recht om deze onderwerpen te bestudeeren en ze te bespreken maar dan is dat ook onze plicht.
Het is een gebiedende eisch voor ons, architecten, het vraagstuk van den wederopbouw van het land te bestudeeren, de verschillende oplossingen die men voorstelt, te bespreken, onze gedachten met energie te verdedigen en met kracht elke poging tegen te gaan, onverschillig vanwaar zij uitgaat, die de waarde van de bouwkunst van ons land zou aanranden. Het is boven allen twijfel, dat de Société thans echt herleven gaat. Ook het Bulletin, dat de oude l'Emulation moet vervangen, opent in zijn eerste nummer een perspectief, die zeer veel overeenkomt met het aanbreken van den dageraad.
Zal deze dageraad voor België de herleving brengen, die daar zoo hoog, hoog noodig is. Zal eindelijk de heerschappij van het slappe academisme uit zijn. Zullen eindelijk jongeren de teugels in handen gaan nemen? Er komt leven! De tentoonstelling in het Palais d'Egmont wijst er al op. Maar het zal nog lang duren eer de vooruitstrevende architecten van België de overhand zullen krijgen. Van dezen strijd kan het Bulletin waarin hierboven sprake was, een goed beeld geven en met het oog daarop zij er hier de aandacht op gevestigd.

Tentoonstelling werken Piet van Wijngaerdt in het Gebouw van den B. N. A. De kunstschilder Piet van Wijngaerdt houdt gedurende de maand October 1919 een tentoonstelling van eenige zijner werken in het gebouw van den B.N.A. De tentoonstelling is kosteloos toegankelijk dagelijks (ook Zondags) van 1—4 uur.

Verbetering der volkshuisvesting.

Het bestuur van den Bond van Arbeiderswoning-bouwvereenigingen bericht ons, dat op 5 October a.s. te Amsterdam een algemeene vergadering zal worden gehouden, alwaar een reeds geruimen tijd in voorbereiding zijnde reorganisatie haar beslag zal krijgen. Omtrent den aard der aan te brengen veranderingen vernemen wij het volgende:
Ten einde den arbeid in elke provincie beter te kunnen overzien en in het algemeen beter tot zijn recht te kunnen doen komen, zullen de aangesloten en zich aansluitende vereenigingen naar hun geografische ligging worden gegroepeerd tot z.g. „centrale woningbouwvereenigingen". Deze zullen zich in de eerste plaats op energieke wijze gaan toeleggen op de oprichting van woningbouwvereenigingen in die plaatsen, waar daaraan behoefte zal blijken te bestaan. Daarbij zal samenwerking worden gezocht met reeds bestaande organen der moderne arbeidersbeweging: de afdeelingen der S. D. A. P., de bestuurdersbonden, de arbeiderscoöperaties e. d. Reeds zijn op deze wijze enkele dergelijke „centrale" vereenigingen opgericht; in Limburg is de organisatie reeds gekonsolideerd; in Zuid-Holland is de arbeid in vollen gang; o.a. zullen in het laatst van September en het begin van October ongeveer 75 nieuwe vereenigingen worden opgericht. Verder worden in de eerste weken van October centralen gesticht in N.-Holland, Utrecht en Overijsel, terwijl op krachtige wijze wordt gearbeid aan de voorbereiding van dergelijke vereenigingen in de andere provincies.
Naast dezen voorbereidenden en propagandistischen arbeid zullen de „centralen" echter ander werk te doen krijgen. Het is nl. de bedoeling de eerste schreden te gaan zetten op een geheel nieuwen weg. Door de oprichting en exploitatie van coöperatieve instellingen, aan welke zoowel de architectonische als de technische en commercieele leiding der te ondernemen bouwwerken zullen worden opgedragen, zal worden gestreefd naar een daadwerkelijke bevordering van den volkswoningbouw. Van deze centralisatie wordt eenerzijds een belangrijke verbetering in de deskundigheid der leiding met als gevolg daarvan een aanmerkelijke bespoediging in de uitvoering der plannen verwacht. Anderzijds zal zonder eenigen twijfel langs dezen weg aanzienlijke financieele bezuiniging kunnen worden verkregen.
Teneinde de omvangrijke bemoeiïngen, die van een en ander uitvloeisel zijn, het hoofd te kunnen bieden, heeft het bestuur reeds twee zijner leden geheel vrij gemaakt. Bovendien zal deze week het eerste nummer verschijnen van een door den bond uit te geven veertiendaagsch orgaan, dat den naam Volks huisvesting zal dragen.

GÅRD HOEVE IN SKÅNE.

INDRUKKEN UIT HET NOORDEN - ZWEDEN.

Er komt in den laatsten tijd meer belangstelling voor de kunst van het Noorden. Is dit misschien een reactie op wat al te groote belangstelling, het Zuiden betoond? Geeft het Noorden soms iets, dat het Zuiden niet meer vermag te geven? Wie zal het zeggen? Het ligt in elk geval voor de hand, dat de ongereptheid van de kunst het Noorden aantrekkelijk maakt. In het Zuiden is zoo honderden malen al ieder bouwwerk beduimeld door de kritiek; zoo zelfs, dat men bij de beschouwing van een mooi detail onwillekeurig terugdenkt aan het rijtje boeken, dat er al over volgeschreven is. O zeker, het is van groote bekoring, dingen te zien, die al zoo velen in geestdrift gebracht hebben, die zoovelen achter hun werktafel aan het pluizen hebben gezet, om na te gaan, hoe dit of dat onderdeel door de historie heen, gevormd is. Zeer belangrijk, maar is het niet veel opwekkender, dit alles weer te vinden in een kunst, die de weerspiegeling is van eigen geest, onbeïnvloed door het looden gewicht eener vreemde cultuur van eeuwen? Geeft dit niet zooveel meer vertrouwen in het werkelijk kunnen van een ras of een enkeling?
Dit is nu juist, wat treft in het Noorden, en al zijn de cultuur-monumenten dan niet zoo grootsch als in Zuidelijker landen, de cultuur hier is er een van eigen volk.
Wèl hebben na den Vasa-tijd de steden zich hier ook niet kunnen onttrekken aan de algemeene nivellatie; en al zijn de verschillende Lodewijken hier vervangen door even zoovele Karels of Gustaafs, het verschil is niet groot, en, als het er is, valt het zelfs in het nadeel van Zweden uit.
Maar er is meer, er is beter: „de volkskunst van het Noorden!" De kunst, die zich tot den tijd, dat de spoorwegen kwamen, heeft weten te handhaven. Toen was het uit met de geïsoleerde ontwikkeling; en, zooals dat overal ging, is ook Zweden na dien tijd bezaaid geworden met smakelooze producten, die geen rekening meer hielden met gezonde traditie, en waarvan de smakeloosheid alleen overtroffen werd door de snelheid waarmee ze over het land verspreid werden. Om dit tegen te gaan, zijn door kunstlievende lieden teekeningen van goede woningen over het heele land in omloop gebracht; doch hierover later. Eerst wil ik U in Zweden rond leiden, dat het huis van zijn volk genoemd wordt, een ruim en statig huis, waarin elke kamer haar eigen lokale kleur en karakter heeft.
Men vindt ze wit en lichtend op de golvende vlakten van Skåne, de groote hofsteden, waarin we zoo veel van de volkskunst weervinden, vaak bekronend een hoogte; het stroodak in zijn lange strekking forsch afgesloten door een paar topgevels. De hooge stijging van het dak drukt de wanden neer en doet ze nog lager schijnen, dan ze al zijn. Een boomgaard aan de Noordzijde verfijnt het silhouet en knoopt met zijn forsche groen het geheel vaster aan de aarde. De hofstede ligt zoo nagenoeg vrij, blootgesteld aan de

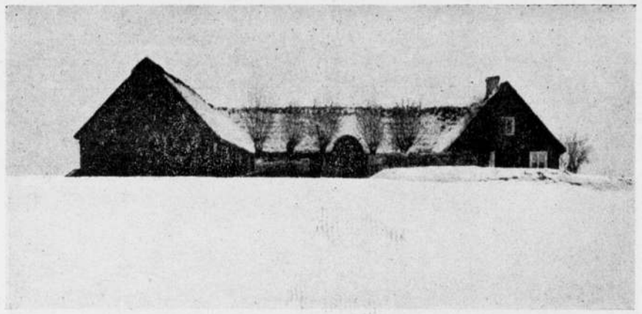

GÅRD IN SKÅNE.

winden die aan komen stormen over de vlakten. Het zal wel daarom zijn, dat de Skånske boer zijn gård rond een plein bouwt; daar wil hij het stil en rustig hebben voor zijn arbeid, terwijl zóó ook de stallen en schuren makkelijk vanuit het woonhuis te bereiken zijn. Wordt de inrijpoort ook nog afgesloten, dan is hij gewaarborgd tegen alle gevaar van buiten, dat zeker niet denkbeeldig was in een tijd van vuistrecht. Eenzaam liggen die hofsteden, naar onze begrippen, in de vlakte, zoodat een intiem binnenplein ook wel noodig is, als weermiddel tegen de al te groote leegte buiten op de velden.

In Halland hebben de hofsteden veel overeenkomst met die van Skåne, ook zij hebben het forsche stroodak, maar nog meer sluiten zij zich aan bij het landschap; even maar doen ze, uit de verte gezien, den horizont oprimpelen. Ook hier zijn het de boomen, die het werk van menschenhanden met de aarde binden. Maar het bosch is hier veel dichter bij, en al mag het type Skånsk blijven, de wanden zijn hier reeds van hout; warm-rood lichten ze in de zomeravonden, wanneer de zon lang draalt met in zee onder te gaan.

In Småland zijn ze arm vaak en in het bosch weggedoken; wijd van elkaar liggen de gebouwtjes; een weg scheidt gewoonlijk het woonerf van dat, voor den veestapel bestemd. Hier is het niet noodig binnenpleinen te vormen: het groote, wijde bosch, waar de sagen ontstonden, beschermt alles en allen. De daken zijn gedekt met pannen of zoden. Het laatste, volgens de Zweedsche architecten, een zeer solide manier van afdekken, alleen wat zwaar. Planken — bijna balken — worden in de dakschuinte gelegd, daarover gaat berkenschors, dat afgedekt, en zoodoende bevestigd wordt door bovengenoemde zoden. Zooals ze daar staan met de mos-begroeide afdekking, vormt het bruin-roode houtwerk het eenige contrast met het zware, volle groen van de weelderige vegetatie rondom. Mooier kan zeker het werk van menschenhanden niet met natuur samengeknoopt worden; zooals ze zich weerspiegelen in het kristalheldere water van een meertje, omringd door groen, groen en nog eens groen, zijn ze van ontroerende schoonheid.

Hier in Småland zijn er evenwel nog andere dingen, die zich in het water spiegelen. Dommelend ligt zoo het kerkje van Alvestra aan den oever van een meer. Aan de stambaan gelegen is het makkelijk te bereiken. Behalve een stationnetje is er niet veel dat aan verkeer herinnert. Uit den trein, was ik spoedig op een landweg en in de heerlijkste natuur. Het rijtuigje van een laten reiziger gaat voorbij, iets verder hoor je het over een bruggetje gaan, daarna nog eens, en dan valt in den zomerschen namiddag de stilte over alles. Even ben je onder de spanning van de nieuwe dingen, die je zien zult. Wit-blank ligt er het kerkje zonder eenige pretentie; zwaar er naast de klokkenstoel, vlammend rood tegen den donkeren boschrand er achter, van voren gezien zich spiegelend in het meertje. Het is eigenlijk zoo heel, heel eenvoudig; de klok moet wat hoog gehangen worden, opdat men ze beter zal kunnen hooren in de verte. Vaak is dat dan ook met groote zakelijkheid gedaan; midden in Stockholm staat er zoo een op een hoogte van de bovenstad. Maar hier in Alvestra is een kunstenaar aan het werk geweest, die in zijn toren meer gezien heeft dan de eenvoudige omkokering van wat klokken. Enorme houtmassa's ondersteunen het barokke samenstel; bewegelijk wordt de lijn pas — en is dit niet fijn gevoeld — zoodra ze het orgaan omsluit, dat straks honderden uit den omtrek tot zich trekken zal. Was het geen bekwaam vakman, de tijdgenoot van Borrominie, die dit maakte? Zijn naam is niet bekend meer. Eenvoudig als hij geweest moet zijn, heeft hij de dagteekening van de jaren, die in zijn leven van belang waren, overgelaten aan de kerk-administratie, die evenwel geen onderscheid maakte tusschen hem en zijn gemeentegenooten, timmerlieden van beroep. Van

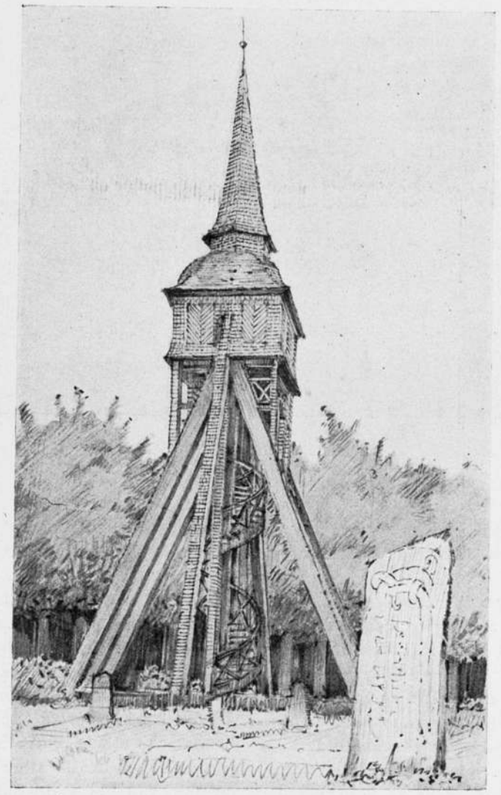

KLOCKSTAPEL TE ALVESTRA.

STUGA IN DALARNE.

STUGA TE ORNÄS. (DALARNE).

enkele van die Zweedsche vakgenooten, van Juvara en Meissonier, is intusschen de naam bewaard gebleven.

De meer bekende Hälsjöstapel is gebouwd door een boer uit Jämtland, Pål Persson. Het architecten-honorarium bedroeg nog geen twaalf Rijksdaalders; dit was einde achttiende eeuw. Toch was hij een bekend bouwmeester, want hij maakte acht kerken en zes klockstapels en werd op het laatst van zijn leven beloond met het ambt van koster en klokkenluider.

De vorm van die klokstapels is intusschen minder beïnvloed door het landschap waar ze voorkomen, en zoo kunnen we dus volstaan met de hier aangehaalde exemplaren.

Door het groote verschil in bouw van den bodem heeft Götland van elke landstreek iets in zich. Hier beginnen de kruis-gekoppelde wanden van het Noorden zich al te vertoonen; eigenaardig genoeg is deze bouw hier, in Götland, vaak niet houdbaar gebleken en zijn de balkkoppen afgezaagd of omtimmerd met pilasters. Een wijze van bouwen, die typisch is geworden voor het landschap. De wit geschilderde ramen en pilasters doen het prachtig in het rood van de wanden.

Op Gotland zijn het meer de kerkjes, die van belang zijn, uiterst eenvoudige bouwwerkjes, soms gedekt met wat planken slechts, prachtig verweerd in de droge atmospheer. Ruim is dit eiland wèl voor zijn slechts 60.000 bewoners. Jammer genoeg, want de natuur is er heerlijk, en mild de temperatuur, doch over dit alles later.

In Dalarne treffen we den stoersten houtbouw aan, die overeenkomt met dien in Finland en Karelië. Zware massieve palen, even rond gemaakt aan de onderzijde, worden op elkaar gestapeld, de einden in elkaar geknoopt, zooals de uitdrukking luidt; geweldige blokken zijn er zoo op elkaar gebouwd. Buitengewoon monumentaal is zooiets, werk van reuzen!

Suggestief en op de fantasie werkend, roepen ze, zooals ze daar liggen in het midden van de krachtige begroeiïng, de zelfbewuste figuren uit den vrijheidsoorlog voor den geest.

Met kleine ramen en forsch vooruit gebouwde ingangs-afdekkingen, zijn ze van een grootheid van lijn, zooals alleen werkelijke architectuur vermag die te geven. Zit er in die stoere stokken niet iets van insluiting, van het veilig omvangen, dat juist een woonhuis zijn waarde geeft, en dat men zich moeilijk beter uitgedrukt kan denken, dan dat hier gebeurd is?

Zijn ze niet prachtig op hun plaats hier, die ingangen? Met hun soms grillige versieringen vormen ze een moment van verfijning in den gevel, dat hier zoo buitengewoon op z'n plaats is. Wat krijgt een ingang, een ingang tot een woonhuis niet een groote beteekenis, als de naaste woning een halven dag ver ligt! Het is geen toeval, dat juist in het hooge Noorden zooveel aandacht aan den toegang tot het woonhuis wordt besteed. Dat is daar zooveel meer dan bij ons; het is het ding, dat mijlen in den omtrek een redding beteekent uit donkere, stormachtige winternachten. Als symbool van veiligheid heeft het de liefde gehad van generaties, die het hebben uitgewerkt tot een accent van buitengewone werking tegen de sobere donkere wanden van den stuga. Is zooiets niet even mooi, of mooier nog dan de vaak gekunstelde scheppingen van het Zuiden?

Een van de oudste en het best bewaard gebleven stuga's staat bij Ornäs en is nog uit den Vasa tijd, er wordt nog de plaats aangewezen waar Barbro Stigsdotter Gustav Vasa deed ontsnappen. Toen,

KERKSTALLEN IN DALARNE.

zooals hier, de ronde stokken na jaren begonnen te verweeren, heeft men het boven-gedeelte van het huis met spàn bekleed, pans-gewijs over elkaar gedekte plankjes, zilverig lichtend nu onder de zware schaduw van den loftgang. [1]) Het bij ons wat in discrediet zijnde lage vlakke dak, sluit het zich hier niet prachtig aan bij het lang zich rekken van de horizontale lijnen? Zou een Loyd-Wright dit verbeterd hebben? Hebben deze eenvoudige boeren, in tijden, dat in het Zuiden de architectuur zich te buiten ging aan alles ontwrichtende krachttoeren, niet het juiste inzicht behouden in de grenzen, die de bouwkunst stelt? Men moet ze zien, die gebouwtjes, zooals het licht ze streelt in de zomeravonden, een spel van soepele overgangen, waarbij het brandendst rood verkeert in fluweelen schaduwdiepten. Dit is heerlijk, dit is het geluk, de vrede die alleen goede kunst vermag te geven.

Maar verlaten wij het land van den Majstång [2]), het land waar Zorn zijn schilderstukken bouwde in het forsche koloriet, waartoe de transparante luchten hem inspireerden.

Värmeland, even Zuidelijker, is ook rijk, aan sagen en sprookjes. Hier, in het land van Gösta Berling, een nieuw verschijnsel, den „Härbre". Vredig ligt dit kleine gebouwtje tegenover de woning; aan niets is te merken, dat het een historie heeft, waarin gesproken wordt van strijd, en geweld. Toch is de hoofdvorm daaraan niet vreemd; de loftgång leent zich er uitstekend voor, om den vijand van daar te bestoken.

Vaak kwam het gebouwtje dan ook voor als porthäbre, en werden op zijde gastruimten ingericht. Van härbre, härbärge tot herberg, ce n'est qu'un pas. Daar het evenwel ook een laatste redoute vormde in den strijd, was de koren- en verdere mondvoorraad er in opgeslagen. Nu is dan ook de härbre in gebruik gebleven als opslagplaats, de bovenverdieping voor kleeren, de onderruimte voor zaden enz. Het is opvallend, met welk een liefde dergelijke gebouwtjes behandeld werden, de kostbaarheid van den inhoud zal daar zeker niet vreemd aan zijn.

Wel verschijnen ze in Värmeland nog niet zoo mooi als meer naar het Noorden, maar de hoofdlijnen zijn hier toch ook al van groote bekoring.

Iets meer naar het Oosten toe ligt Gästrikland, nog meer dan in Dalarne wordt hier hout gebruikt als afdekking van daken.

Weer naar het Noorden gaan we: „Hälsingland". Zwaar, zwart en bruin worden de stuga's hier, door de groote harsrijkheid van het hout, naar men zegt. Luimig liggen de groote hofsteden tegen de heuvelhellingen; een stuk glooiend terrein voor het binnenplein blijkt geen bezwaar te zijn voor het bedrijf; afzonderlijk staan de härbren in rijen naast elkaar buiten den hof. Elke hofstede heeft verder zoo'n overvloed van ruimte, dat gewoonlijk de helft onbewoond blijft; de geringe waarde van het hout maakt hier het bouwen tot een spel. Grappig dringen zich stuga's en bijgebouwen op elkaar. Langer worden de schaduwen hier; de transparante

HÄRBRE UIT HÄRJEDALEN NU OP 3 KANSEN.

LADUGÅRD STAL VOOR VEE.

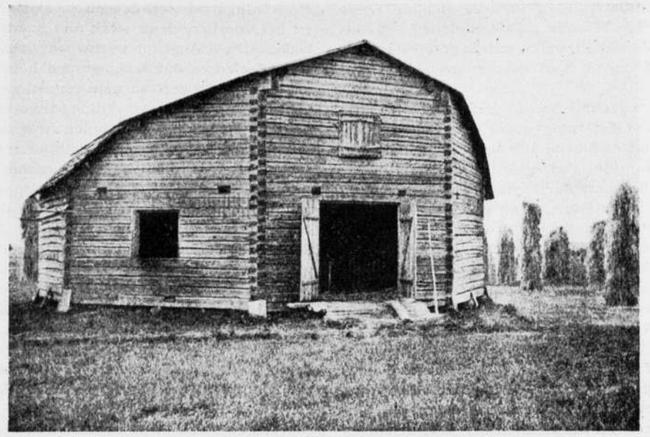

RUNDLOGE—VÄSTERBOTTEN.

lucht draagt het licht tot tegen de sombere wanden; strijkend gaat het langs den bodem en doet in de verte de rotswanden gloeien. Maanden lang niets dan de stemming van zomeravonden, op elk uur van den dag. In Jämtland, Medelpand en Ångermanland zijn het vaak twee-verdiepingshuizen; de kracht van houtbouw ligt nu juist niet in die hoog opgaande werken; toch zijn ze vaak van heel goede detailleering.

In Västerbotten een laatste kamp van kultuur met natuur. Een laatste maal zien we nog de prachtige härbren, en verder ontwikkelen zich nog enkele nieuwe vormen, als de z.g.n. rundloges. Achtkant en laag, voelt men in den vorm al, het zich nijdig verzetten tegen elken aanval van wind of storm, uit welken hoek die dan ook waaien mag. Mooier nog liggen de lang gerekte lador [4]) in de velden.

Doch dit is niet het eenige nieuwe, waartoe de levensverhoudingen dwingen. Hier is de natuur ruw, men kan er zich de helden van de Kalevala denken, strijdend tegen de Lappen van het Noorden; verspreid wonen hier dan ook nog enkele Finnen. Nog verder liggen de menschelijke woonplaatsen hier van elkaar. 's Winters is iedere hoeve vrijwel op eigen middelen aangewezen, scherp wordt de strijd om het bestaan. Noodbrood werd ook hier bereid in zware tijden, al was het dan wel niet volgens D.R.P. recept. U vindt het materiaal [3]) er voor in schijven opgestapeld rondom in de stuga's op den bovensten balk van den wand.

De eenigste punten, waar de bebouwing zich meer samentrekt, zijn rond de kerken. Zelf bieden deze niets bijzonders, maar de kerksteden er omheen zooveel te meer. Dood en uitgestorven zijn ze; in lange straten rijen zich de huisjes aaneen, de vensters geblindeerd, de deuren gesloten, een beeld van verlatenheid. Sommige kerken, meer in het Zuiden, hebben zoo, eigenaardig genoeg, niets dan stallen om zich heen, in even groote verlatenheid overigens. Maar 's Zondags of met groote kerkelijke feesten gaan de deuren los, worden de luiken weggenomen. Van honderden hofsteden ver uit het land, komen de menschen toestroomen en worden voor een of twee dagen de bewoners van een stuga in de kerkstad, iedere boer is bezitter van zoo'n huisje, dat ruimte genoeg biedt voor hem en zijn gezin. Maar gewoonlijk staat alles eenzaam; somber zwart de woningen — de stallen gewoonlijk afzonderlijk — niets verstoort dan de verlatenheid. Te triester, daar ze juist genoeg aan menschen herinneren om het gemis aan wat vroolijk beweeg meer te doen voelen. Als eenigste steenbouw het witgepleisterde kerktorentje boven alles uit.

Met het bovenstaande hoop ik een indruk gegeven te hebben, hoe de Zweedsche volkskunst zich aan het oog voordoet, zooals de voortbrengselen er van, gelegen zijn in een landschap, waar ze zoo stemmend mooi mee verbonden zijn.

J. B.

---

[1]) Open gang direct onder het dak.

[2]) Palen die staan op open plaatsen in de dorpen, worden bij feestelijke gelegenheden met groen versierd; er omheen wordt dan gedanst.

[3]) Wordt in den zomer bereid uit bepaalde boomsappen en bewaard in schijven die er uitzien als leer.

[4]) Soort schuur.

FACTOREN IN HET WONINGVRAAGSTUK.

(Vervolg van pag. 236).

Het komt er dan op neer deze onderdeelen in groote aantallen en gelijke maten te maken. Zijn wij wel ingelicht, dan zijn de Engelsche munitiefabrieken in deze richting reeds werkzaam, en zijn ook hier te lande enkele modellen van eenvoudige ijzeren ramen gemaakt, welke, mits in groote hoeveelheden tegelijk besteld, tegen hout concurreerende prijzen mogelijk maken.

De weg naar een betere technische oplossing dan het houten raam, zooals dit in de volkswoning wordt verwerkt, is daarmede geopend. Het komt er hierbij dus op aan behalve de industrieën, welke zich op de fabricage van dergelijke onderdeelen toeleggen, ook den besteller te vinden, die in het groot, bestellingen kan doen.

De vraag is gewettigd of formatie van groote bouwondernemingen hierbij nu wel een groote rol speelt. Indien de industrie slechts tegen behoorlijke prijzen in massa ijzeren ramen en en deuren wellicht, aan de markt brengt, zal ook de kleinere ondernemer, de bouwer van pand voor pand, wel koopen. In zekeren zin kan dit worden toegegeven voor de hier genoemde onderdeelen. Voor groote technische verbeteringen, waarbij b.v. aan de dakconstructies gedacht wordt, zullen echter groote afnemers noodig zijn. Dit laatste zeker, als het vraagstuk van den gewapend-betonwoningbouw naar voren komt. Eigenlijk is dit vraagstuk nooit uit het stadium der proefnemingen gekomen. Het feit juist, dat deze proeven voor een groot deel genomen werden door lieden, die wel een zekere handigheid bezaten, maar volstrekt niet den aanleg bezaten, het vet vraagstuk in zijn juiste gedaante te zien, laat staan op te lossen (hoe vaak ziet men het gewapend-betonhuis gebouwd volgens de methode van het steenen huis) heeft geen goed gedaan.

Het zal in de eerste plaats van den loop der cement- en ijzerprijzen afhangen of in de toekomst het gewapend beton de oplossing van het woningbouwvraagstuk mede kan helpen brengen. Indien de loop der prijzen echter in die richting werkt, zal vóór alles noodig zijn, het vraagstuk van meet af aan te stellen op het niveau van fabriekmatigen bouw. Enkel als voorbeeld wordt genoemd een stelsel, waarbij ijzeren geraamten in grooten getale pasklaar op de fabriek gemaakt worden en waarbij verder gewapend-betonplaten volgens overeenkomstige afmetingen gegoten kunnen worden, om daarna aan het geraamte bevestigd te worden. Op dit gebied is nog alles te doen. Bij voorbaat kan niet gezegd worden, dat mislukking zeker volgt. Maar juist de behandeling van dit technisch moeilijk vraagstuk — juist ook in verband met de speciale factoren, welke bij den gewapend-beton*woning*bouw optreden — eischt, dat deze door kapitaalkrachtige ondernemingen, die over geschoolde krachten kunnen beschikken en een massabouw kunnen ondernemen, wordt ondernomen.

Als vanzelf zijn wij hiermede gekomen aan het vraagstuk der normalisatie, d. w. z. het in massa herhalen van zelfde onderdeelen bij den woningbouw en het bij groote hoeveelheden bouwen van woningen volgens een en hetzelfde plan.

Het vraagstuk der normalisatie van den woningbouw heeft tijdens en ook na het woningcongres van 1918 veel stof opgejaagd. Naar mij voorkomt, ten onrechte. Zooals bij dergelijke gevallen meer gaat, liepen de debatten grootendeels langs elkaar heen of trachtten partijen elkaar aan te vallen op uitlatingen in wederzijdsch betoog, welke met de kern der zaak geen of zeer weinig verband hielden.

Normalisatie op zichzelf is geen nieuwigheid. Iedereen weet, dat de particuliere bouwers van vóór den oorlog reeds op vrij groote schaal woningen volgens eenzelfde type bouwden en ook in onderdeelen reeds vrij sterk met zelfde onderdeelen werkten. Slechts in hun geveluitingen was een sterke zucht naar afzonderlijkheid te bespeuren, welke de rammeling in het aanzien onzer straten hielp veroorzaken.

Normalisatie in den zin van herhaling van onderdeelen en plattegronden der woningen zonder meer brengt dan ook feitelijk een nieuw vraagstuk naar voren. Normalisatie in dezen zin was er en de omstandigheden zijn er zeker niet naar gegroeid, dat eer minder dan meer genormaliseerd zal worden. De woningnood stelt den eisch, om vóór alles op te schieten en het voorbereidend werk niet noodeloos tijdroovender te maken. Dit dwingt tot werkwijzen, waarbij zooveel mogelijk onderdeelen en ook woningtypen herhaald worden. Slechts als tegenmotief zou genoemd kunnen worden de neiging, welke vooral in dezen overgangstijd naar voren treedt, om tot nieuwe oplossingen in de woningtypen te komen.

In het algemeen is in de laatste jaren een streven merkbaar om bij nieuwe plannen wel vaak nieuwe plattegronden te zoeken, maar om het bouwplan op zichzelf uit herhaling van slechts enkele woningtypen te doen bestaan. Dit gaat soms tot vrij groote hoeveelheden. Zoo heeft de gemeente Rotterdam plannen in uitvoering genomen (gedeeltelijk reeds voltooid) tot bouw van ruim 1500 arbeiderswoningen, waarbij twee of drie onderling zeer weinig verschillende woningtypen herhaald worden. In Den Haag eenzelfde geval.

De vraag nu of men door normalisatie sneller en goedkooper werkt, is dan ook van betrekkelijk weinig beteekenis in zooverre, dat zij reeds jaren bestaat en de practijk er het antwoord op gegeven heeft. De normalisatie krijgt echter pas een nieuwe beteekenis, indien zij in onmiddellijk verband gebracht wordt met de industrialisatie. Indien de woningbouw in de toekomst meer als groot industrieel bedrijf ondernomen wordt, zal vanzelf, zoowel in de onderdeelen als in de toepassing van hoofdtypen, nog meer dan tot dusver naar algemeene vaste normen gewerkt worden.

De vraag is wel gesteld, hoeveel besparing van normalisatie eigenlijk wel te wachten is. Was die besparing nu wel de moeite waard? Op deze vraag is geen antwoord te geven. Met een groeiende industrialisatie van den woningbouw zal zich de normalisatie met den tijd meer ontwikkelen. Er komt geen bepaald moment, waarop men kan zeggen: *„es ist erreicht"*. Het vraagstuk zal steeds in nieuwe phases komen. Daardoor is een opgave in cijfers van besparing ook niet wel mogelijk. Van de zijde der arbeidersklasse is op het woningcongres sterke critiek uitgeoefend op het voorstel tot normalisatie. Gevreesd werd dat op deze wijze de oplossing van het vraagstuk van den arbeiderswoningbouw op een dood spoor zou rijden. Eenmaal een type vastgesteld zijnde, zou verbetering niet meer te verkrijgen zijn. De drang naar verbetering zou op deze wijze gefnuikt worden. Ook zou herhaling van typen vervelend worden.

De vrees is gegrondvest op een geheel foutieve voorstelling van zaken, normalisatie toch houdt volstrekt niet in, dat met de jaren de typen zich niet wijzigen zullen. Evenmin als eenig genormaliseeerd industrieproduct blijft staan bij een vastgestelde norm, maar naar behoefte verbeterd wordt — als voorbeeld neme men een massa geproduceerd machineproduct — evenmin zal dit bij het genormaliseerde woningproduct het geval zijn.

Ook behoeft op eenzelfde tijdstip het aantal typen in nieuwbouw volstrekt nog niet tot een uiterst gering aantal beperkt te worden. Evenmin als men bij het sterk genormaliseerd industrie-product kan zeggen, dat er ten slotte maar één of zeer enkele typen over heele landen gedistribueerd worden, evenmin zal zulks bij den woningbouw in verschillende steden of in verschillende stadsdeelen het geval zijn. De verschillende eischen naar huurklassen en naar aantal verdiepingen, om slechts enkele factoren te noemen, brengen van zelf reeds — gelijk Ir. van der Waerden terecht in zijn voor het Woningcongres geschreven praeadvies opmerkte — zeker aaantal typen naar voren.

Het principe van normalisatie in woningbouw goed toegepast, wil zeggen, dat men voor verschillende categorieën van de bevolking de eischen eens behoorlijk gaat formuleeren en rangschikken en daarnaar de ontwerpen gaat opmaken. Indien in een groote stad wijken, bestemd voor een of slechts enkele weinig verschillende categorieën der bevolking, worden aangelegd op grond van dezelfde hoedanigheid, ligt het voor de hand, dat de gelijkheid van eischen, welke het vraaagstuk stelt, ook de richtingen waarin de oplossingen te zoeken zijn, grootendeels doet samenvallen.

Afwijking zou alleen gemotiveerd zijn, indien de woningproducent met de eischen van elk gezin speciaal wilde en rekening kon houden. Rekening houden met de speciale individueele eischen van den bewoner nu is bij den volkswoningbouw en bij den middenstandsbouw uitgesloten, hetgeen wel geen nadere verklaring behoeft. Slechts bij het heerenhuis en wel alleen in geval dit eigendom van den bewoner is, kan de individueele opvatting van den bewoner en dan nog alleen die van den allereersten bewoner, de indeeling en afwerking beïnvloeden. Doch dit is een uitzondering, welke buiten ons vraagstuk staat.

Normaliseeren beteekent *niet* — dit worde uitdrukkelijk geconstateerd — de arbeidersklasse verhinderen profijt te trekken van de mogelijkheid om met de jaren de verhooging van betere woningtoestanden deelachtig te worden. Het is dit evenmin bij den woningbouw als bij andere genormaliseerde producten, welke voor den arbeider van groote beteekenis zijn. Denk aan het spoorweg- of tramwegrijtuig. Is dit in gerieflijkheid achteruitgegaan met de jaren, naarmate het aantal typen in verhouding tot het aantal eenheden gereduceerd werd? Wij meenen eerder het tegendeel.

Maar herhaling van bouw zal tot groote eentonigheid in het uiterlijk der straten leiden, wordt gezegd. De negentiende eeuw heeft de misvatting doen geboren worden, dat de mensch altijd iets nieuws moet zien om bevredigd te kunnen worden. Ieder die oog heeft, weet tot welke verschrikkingen in den stedenbouw dit geleid heeft. Gaandeweg echter wijzigen zich de opvattingen. Gaandeweg ook zal het inzicht weer rijpen, dat herhaling en eentonigheid onderling, evenmin als afwisseling en levendigheid, synonieme begrippen zijn. De volgende generaties zullen ten opzichte van dit probleem tot klaarheid komen. Overal is in dit opzicht een drang naar juister inzicht, zooals dit in vroeger eeuwen aanwezig was, merkbaar. Het bezwaar komt terecht.

Ik doe nu verder geen uitspraak omtrent de vraag in hoeverre bij de hiervoor aangegeven richting, waarin de oplossing van het woningvraagstuk gezocht zal moeten worden, de overheid dan wel de particuliere nijverheid de grootste rol zal hebben te vervullen. Het antwoord op die vraag toch wordt grootendeels beheerscht door de wijze waarop de nu in Europa woedende strijd tusschen de verschillende maatschappelijke groepen zich zal oplossen. Het thans zich afwisselend ziekteproces leidt vanzelf tot een nieuwe phase in het maatschappelijk leven. Een onverbiddelijke wet van oorzaak en gevolg voltrekt zich in heel het maatschappelijk gebeuren, waartegen geen partijprograms of wat ook een blijvende hindernis kunnen opwerpen. Welke nu de grondslag zijn zal waarop het nieuwe economische leven in de toekomst zal groeien, is moeilijk te zeggen. Of aan de „verstaatlichung" dan wel aan een in nieuwe vormen zich hullend particulier-initiatiefstelsel de hoofdrol in het productie-proces wordt toebedeeld, dan wel of geheel nieuwe, thans in de duisternis nog niet te onderscheiden, maatschappelijke vormen zich zullen afteekenen, het valt niet te voorspellen. De geschiedenis leert wel om dit laatste niet zonder meer te verwerpen; de tijden vóór en na de Fransche revolutie stemmen in dit inzicht tot nadenken. Wat na de revolutie opbloeide, stemde weinig overeen met wat voorheen voorspeld werd. En hoeveel ingewikkelder is het thans zich voltrekkend proces niet bij toen vergeleken. Hoeveel meer kans tot mistasten dus.

Van hoe groot belang het ook is, voor een juiste beschouwing van het woningvraagstuk in de toekomst, te weten in welke richting de maatschappij in het algemeen zich thans ontwikkelt, zoo is er toch geen aanleiding stil te blijven staan, tot de duisternis optrekt en meer vaste vormen zich teekenen. Aan de oplossing van het woningvraagstuk moet verder gearbeid worden, zij het dan voorloopig tastenderwijs, zonder voortdurend nog een vasten koers te kunnen blijven houden. Zoo zal de vraag, in hoeverre de particuliere bouwnijverheid opnieuw een rol te vervulllen kan krijgen, voorloopig door de particuliere bouwondernemers zelf beantwoord kunnen worden. Blijkt men in die kringen niet geneigd zich nieuwe wapenen voor den strijd aan te gorden, blijkt men daar slechts volgens dezelfde methodes van vóór den oorlog te willen werken, blijkt men, om kort te gaan, niet in staat in te zien hoe de oorlog de grondslagen van het bouwbedrijf gewijzigd heeft, dan zal van die zijde geen groote kracht voor het opnieuw opbeuren van den last ontwikkeld worden. Ontwikkelen zich daarentegen in de kringen der particuliere ondernemers nieuwe inzichten, willen zij met ernst oude plunje over boord gooien en zich een kleeding, passend bij den tijd, uitzoeken, dan is er zeker kans, dat ook zij hun rol opnieuw te vervullen krijgen.

De overheid zelve zal — nu daargelaten wat op den duur haar houding zal moeten en kunnen zijn — voorloopig zich zeker niet kunnen onttrekken aan deelneming in de woningproductie. Het bloote feit alleen, dat de particuliere bouwnijverheid, indien zij haar taak weer aanvat, haar bemoeienis wel in hoofdzaak tot den bouw van middenstands- en (in huurwaarde daarmede tegenwoordig vrijwel overeenkomende) duurdere arbeiderswoningen zal beperken, dwingt de overheid den bouw van volkswoningen (zij 't misschien in hoofdzaak van lager huurwaarde) voort te zetten. Buiten deze dwang, om het zoo te noemen, zijn er nog andere motieven, welke er voor pleiten om haar — althans in de naaste toekomst — aan het proces te doen blijven deelnemen. Zij zijn deels van zakelijk nuchtere, deels van meer ideëelen aard.

Het zakelijk-nuchtere motief is de noodzaak om zoo spoedig mogelijk te komen tot vermindering, liefst opheffing van bijdragen in de exploitatie-tekorten. Waar dit, zooals we gezien hebben, voor een groot deel slechts bereikt zal kunnen worden door nieuwe oplossingen in den woningbouw na te streven, is het wel aangewezen, dat de overheid zelf het allereerst de hand aan den ploeg slaat. Zij zelf zal, gezien de financieele belangen, die bij haar op het spel staan, als zij gedwongen wordt door te gaan met subsideering van particulieren bouw, omdat anders niet of niet voldoende gebouwd wordt, uit eigen belang wel als wegbereidster optreden. De prikkel daartoe openbaart zich in de practijk inderdaad. De overheid zal daarom vanzelf er toe komen om geschikte krachten aan het werk te zetten tot het zoeken naar oplossingen, welke den woningbouw weer meer op zuiver economisch terrein brengen om dezen òf als voorbeeld aan anderen ter navolging te stellen, òf om zelf in die richting door te kunnen gaan.

Het tweede, meer ideëele, motief, hetwelk pleit voor een voortzetting der overheidsbemoeienis met de woningproductie, is gelegen in den in steeds breeder kringen zich openbarenden drang om eindelijk verlost te worden van het soort stedenbouw, dat de 19e eeuw ons gebracht heeft en waarin het jaar 1914 ons heeft laten steken — naar we hopen voorgoed.

Het valt buiten de sfeer van dit artikel hierbij lang te blijven stilstaan. Volstaan wordt met de aandacht er op te vestigen, hoe in steeds wijder kringen de crisis van den oorlog gezien wordt als het verschrikkelijk ziekteproces, dat de Europeesche samenleving scheen te moeten doormaken om haar te genezen van de al te materialistische levensopvattingen, waartoe het vorig tijdvak haar bracht. De drang naar schoonheid in het dagelijksch leven, zooals Europa dat in vroegere cultuurperioden en zooals Azië dat voor een groot deel nog kent, openbaart zich, zelfs te midden van den chaos, sterker en sterker, zij het voor velen nog onopgemerkt. Dit werkt onmiddellijk op de opvattingen omtrent den stedenbouw.

Nu is zeer zeker de overheid niet de eenige, die hier als heel-

meester op kan treden. Zelfs zijn in menige gemeente, wier bevolking voor de schoonheid van haar stad voelde, de verwachtingen weleens te hoog gespannen geweest ten aanzien van den invloed, welken de overheid hierop zou kunnen doen gelden. De soms geringe, in andere gevallen zelfs negatieve resultaten, welke met schoonheidscommissies bereikt zijn, worden als voorbeeld aangehaald. Dit alles neemt niet weg, dat op het inderdaad zeer bijzondere punt, waarop de ontwikkeling van den stedenbouw thans — juist ook alweer door den oorlog — gekomen is, de overheid een zeer beteekenende rol kan spelen. De oplossing van het aesthetisch vraagstuk loopt namelijk geheel parallel met die van het economisch vraagstuk van den woningbouw. Vóór alles toch komt het ook voor de oplossing van het aesthetisch vraagstuk er op aan, den stedenbouw voorgoed te krijgen in de baan van bouw van groote complexen. Langs deze baan alleen lijkt het mogelijk op den duur te komen tot eenheid van opvattingen. Voorbeelden van straat- en pleingezichten, welke als eenheden zich voordoen, zijn voorloopig alleen denkbaar door den bouw van complexen in één hand te brengen. In een volgend stadium eerst is denkbaar, dat verschillende ontwerpers in streng onderling verband onmiddellijk naast elkaar werkend, het weer tot eenheid in het geheel weten te brengen. Voorloopig zal de bouw van complexen in één hand dus den weg tot leering vormen. Waar deze weg voorloopig in hoofdzaak door de overheid nog slechts begaan kan worden, van haar althans drang in die richting uit moet gaan, is voor haar momenteel wel een belangrijke rol weggelegd.

Wordt in industrialisatie in hoodzaak de oplossing van het woningvraagstuk gezien, dit neemt niet weg, dat ook in andere richting aan de oplossing gewerkt moet worden. Al is het niet mogelijk cijfers te ramen omtrent de besparing, welke uit meerdere industrialisatie kan voortvloeien, met zekerheid kan wel voorspeld worden, dat ook deze op zichzelf evenmin als de huurstijging, niet tot het einddoel, den zelf rendabelen bouw zal leiden. Het nut, dat uit industrialisatie te trekken valt, zal misschien nog eer gezocht moeten worden in de daardoor mogelijke techniek-verbetering, zonder bouwkosten-verhooging dan in belangrijke daling der bouwkosten. De industrialisatie is bovendien een vraagstuk van zoodanigen omvang en zal zoo tal van jaren vorderen vóór een belangrijke stap er heen gedaan zal zijn, dat ook naar andere spoediger tot stand te brengen besparingen gezocht moet worden. Inderdaad is hierbij spoed gewenscht. Wie de buitenlandsche vakbladen volgt en wel speciaal de Duitsche, zal met schrik en beven lezen, hoe geregeld van bevoegde zijden bouwconstructies en bouwmaterialen aangeprezen worden, welke door den ergsten revolutiebouwer in vroeger jaren nog met een zekeren afschuw verworpen zouden zijn. Het leemen huis wordt thans reeds in zuiver technisch wetenschappelijke bladen als een aannemelijke oplossing besproken. Door den grooten woningnood in alle Europeesche landen en door de wanorde in de productie en het verkeerswezen is het gevaar maar al te groot, dat wanhoop er ten slotte toe zal leiden alle middelen onverschillig welke, te grijpen, welke maar tot vermeerdering van den woningvoorraad kunnen strekken. Om het gevaar van snelle daling van het peil der woningconstructie te keeren, moeten wij al aanstonds omzien naar een tweede middel om den woningbouw goedkooper te maken en wel liefst zoo, dat daarbij het woningtype uit sociaal oogpunt beschouwd, niet achteruit gaat. Wij zullen daarom onze beginselen, waarnaar we tot dusver onze woningen bouwden, grondig moeten herzien. Wij zullen moeten begrijpen, dat veel, wat vóór den oorlog als min of meer bereikbaar ideaal zich voordeed, thans ver verwijderd is.

Het gevaar tegen een gezonde hervorming op het gebied van den woningbouw dreigt alweer van twee kanten. Aan de eene zijde de reactionnairen, de sceptici, die in opheffing geen geloof hebben. Aan de andere zijde de volbloed woninghervormers, die met alle kracht wenschen aangestuurd te zien op den bouw van type-woningen, welke vóór den oorlog als model golden — zelfs wordt nog op verruiming aangedrongen — zonder dat tegelijkertijd andere voordeeliger bouwmethoden te berde worden gebracht.

De laatste categorie is — hoezeer betreur ik het dit te moeten zeggen — even, zoo niet nog gevaarlijker dan de eerste. Waar zij iets nastreven, dat in de toekomst in het groot niet bereikbaar is, werken zij er toe mee, dat op *kleine* schaal modelwoningen volgens ideaal-typen van vóór 1914 gebouwd worden, welke de financieele draagkracht van de huidige en ook van de toekomstige maatschappij te boven gaan. Het gevolg is, dat op *groote* schaal krotten gebouwd zullen worden of, wat nog erger is, dat op *groote* schaal jarenlang woningnood blijft heerschen met al de ernstige sociale gevolgen, welke daaruit voortvloeien.

Wordt vervolgd.

EEN TYPISCH VOORBEELD VAN CEMENTMISBRUIK.

Het komt nog dagelijks voor dat men tracht muren vochtdicht te maken door bepleisteren met een „sterke" cementmortel. De muren van een Historisch gebouw hier ter stede waren vermoedelijk ook vochtig, naar nu bleek tengevolge van het verhoogen van een binnenplaats tot boven een afsluitband van zandsteen en leiplaten. Daarbij waren de voegen aangetast door een klimopbegroeiïng, dit schijnt althans de eenige verklaring voor het vinden van zwarte aarde tot achter de voorste strekken. Het middel was gauw gevonden: een pleisterlaag. Eerst was het onschadelijke kalk, die althans de oude steenen geen kwaad deed, maar toen het gebouw bleef werken en die laag begon los te raken, kwam de „reddende" cement op de proppen. Daardoor was bij het afbikken het verschil duidelijk te constateeren. Beide bekleedingen waren in de buurt van scheuren natuurlijk losgesprongen en elders nog blijven kleven, maar terwijl de kalklaag de oude steen ongeschonden te voorschijn liet komen, had de glasharde cementlaag van de roode appelbloesem(?) der XVIIe eeuw een laag van 1 tot 2 cM. meegetrokken! Niet alleen dus dat nu de heele gevel over die plinthoogte moet worden afgeslepen, maar ook dat dit experiment, bij herhaling de geheele constructie in gevaar zou brengen.

In hoeverre ook aan de cementlaag is toe te schrijven dat de oude mortel tot een volslagen weeke kalkpap was verworden, kon niet met zekerheid worden vastgesteld, gezien de gevolgen der begroeiïng, wel spreekt het vanzelf dat van opnieuw verharden aan de lucht geen sprake meer kon zijn.

Ik hoop dat anderen deze ervaring zullen kunnen bevestigen, omdat dan wellicht uit veiligheidsoverwegingen een verbod van bepleistering in de bouwverordeningen kon geraken, waar het uit schoonheidsoogpunt al te lang gemist wordt.

Alkmaar, 27 September 1919.

P. J. WILLEKES MACDONALD, B. I.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — B V — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam: : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : : :

40STE JAARGANG. = 11 OCT. 1919. = No. 41.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Landhuis te Bennebroek, door Ir. Jan Gratama. — Factoren in het woningvraagstuk (vervolg en slot van pag. 246). — Ingezonden, door C. de Haas. — Straatbeplanting, door J. K. Dominicus.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verzoek aan de leden en aspirant-leden van den B. N. A.

Met verwijzing naar de betreffende mededeelingen in het uitgewerkte verslag van de ledenvergadering van den B. N. A. in het vorige nummer, verzoekt het Bestuur hun, die hun afwijkende meening over de conclusie van het Bestuur inzake het aannemen van een commissarisschap, aan het Bestuur wenschen kenbaar te maken, zulks schriftelijk te doen vóór 22 October a.s.

Misbruiken bij aanbestedingen.

Ir. B. A. Verhey schrijft in het October-nummer van „Bouwstoffen" het volgende.

De kwestie, die ik hieronder bespreken wil, is niet nieuw; integendeel, reeds velen voor mij hebben zich afgevraagd hoe aan deze misbruiken paal en perk gesteld kan worden.

In hoofdzaak zal ik mij beperken tot de z. g. opzetjes bij aanbestedingen.

Hoewel thans ontaard tot een misbruik, is hun ontstaan zeer goed te verklaren.

Zoowel bij een publieke als een onderhandsche aanbesteding worden door meerdere aannemers tijd en geld besteed voor het inwinnen van inlichtingen en het maken van een begrooting, terwijl toch slechts aan één dezer aannemers het werk gegund kan worden. Dat de overige een billijke vergoeding voor hun werk verlangen, is niet meer dan billijk. Hoe eenvoudig de oplossing schijnt, n.l. het geven van een vergoeding door den aanbesteder aan de inschrijvers, zoo moeilijk is de oplossing in werkelijkheid door het misbruik, dat slechte elementen uit aannemerskringen hiervan zouden maken.

In nog sterker mate dan voor de gewone aannemers geldt de noodzakelijkheid zich een vergoeding te verschaffen voor verrichten arbeid, die niet tot opdracht leidt, bij de gewapend betonfabrikanten. Van deze firma's wordt toch, gelukkig in steeds mindere mate, soms, behalve een prijsopgave een voorloopige teekening gevraagd. Ook deze categorie van aannemers heeft zich niet aan de opzetjes weten te onttrekken.

Bijna woekert het kwaad in deze kringen nog erger, dan onder de gewone aannemers.

Naar mijn weten komt echter onder de gewapend betonfabrikanten de allergrootste misstand, dat lieden zich aannemer noemen en deel willen hebben in den opzet, doch nooit een werk uitvoeren, niet voor.

Welk een omvang het kwaad onder de gewapend beton firma's reeds bereikt heeft, mag uit het navolgende geval blijken, dat mij persoonlijk overkomen is.

Een vertegenwoordiger van één onzer grootste betonfirma's, inschrijver voor een vrij groot, doch zeer risquant werk in gewapend beton, die in mij niet de directie vermoedde, doch een bevriend hoewel onbekend concurrent, deelde mij mede, dat hij noch op de aanwijzing was geweest, noch inlichtingen ter kantore der directie had ingewonnen, en zijn inschrijvingscijfer nog moest vaststellen in overleg met zijn bevrienden concurrent.

Ik zou verder kunnen vertellen hoe een mede-concurrent, één mijner bekenden, met mij koffie dronk en telefonisch naar een andere gelegenheid werd ontboden. Deze laatste, nieuweling in het vak, kon zich met dergelijke praktijken niet vereenigen.

De omvang van het kwaad is echter daaruit af te leiden, dat hoofden van groote firma's persoonlijk uit hunne drukke zaken wegloopen, ondanks de kans, dat door onwil van enkelen geen opzet gedaan wordt. Als het de moeite loont, met de kans op mislukking, zich een geheelen dag aan zijn werk te onttrekken, kan men nagaan, dat deze opzetten over belangrijke bedragen loopen.

Meer dan afkeurenswaardig zijn de pogingen na de aanbesteding, den laagsten inschrijver, zoo hij niet aan den opzet mee heeft willen doen, bij de directie zwart te maken.

De aannemersstand heeft zich in de laatste jaren op buitengewone wijze ontwikkeld; terwijl nog niet zoo lang geleden de aannemer zich niet met de directie kon meten, treedt hij thans als gelijkwaardige op.

Het is vooral de aannemersbond, die veel tot deze ontwikkeling heeft bijgedragen.

Wel dreigt thans het gevaar, dat ook de aannemers, zooals zoo vele andere categorieën, zich alleen bewust zijn van hunne rechten en niet beseffen, dat zij daardoor als stand ook plichten op zich nemen.

Deze standsverplichtingen moeten in de eerste plaats tot uiting komen door handelingen van hun bond.
Ben ik wel ingelicht, dan kent de aannemersbond op het gebied van opzetjes hare plichten niet en verleent zij officieele of semi-officieele bemiddeling om de inschrijvers, hetzij bij publieke, hetzij bij onderhandsche besteding, bij elkaar te brengen.
Vermoedelijk zal ook de betonijzerbond wel dergelijke bemiddeling verleenen.
Hoewel het kwaad steeds blijft voortwoekeren, zijn er toch vele aannemers, die zich hier niet meer mee kunnen vereenigen, doch zich tegen hun wil verplicht zien op den ingeslagen weg door te gaan.
Een oplossing moet te vinden zijn in het geven van vergoeding aan bonafide inschrijvers, waar tegenover de aannemersbond en de betonijzerbond door het instellen van een eerecode, zooals bij den B. N. A., voor hunne leden moeten instaan.
Naar mijne meening zou een gemengde commissie uit de Vereeniging van Delftsche ingenieurs, den Nederlandschen Aannemersbond, den Bond van Nederlandsche Architecten en den Betonijzerbond de kwestie tot aller genoegen, behalve van de gepatenteerde klaploopers, tot een goed einde kunnen brengen.

Wegen-Congres, 1920.

Door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en de Wegen-Commissie van den A.N.W.B., Toeristenbond voor Nederland, werd het initiatief genomen tot het organiseeren van het „Eerste Nederlandsche Wegen-Congres" in September 1920 te 's-Gravenhage.
Waar door het steeds toenemende vracht- en personenverkeer langs de gewone wegen, de problemen betreffende den weg, zijn aanleg en onderhoud, het verkeer en de exploitatie steeds talrijker zijn, deed zich in sterke mate de behoefte gevoelen, een aantal vraagpunten stelselmatig te behandelen op een Wegen-Congres.
Immers zoowel de Wegen-technici als de gebruikers hebben het allergrootste belang bij een goeden toestand der wegen, welke alleen verkregen kan worden, wanneer de wegen in staat zijn aan de eischen van het verkeer te voldoen. Zulks kan al slechts het geval zijn, indien de techniek van de wegenbouw gebaseerd is op de ervaring, en op de uitkomsten van wetenschappelijke proefnemingen. Daarnaast is echter een oordeelkundig gebruik van den weg een dringende noodzakelijkheid.
Teneinde de organisatie van het Eerste Nederlandsche Wegen-Congres meer in bijzonderheden voor te bereiden is een Uitvoerend Comité gevormd, waarvan de zetel is gevestigd te 's-Gravenhage.
Voor het welslagen van het Eerste Nederlandsche Wegen-Congres is het noodig dat van alle zijden belangstelling getoond wordt in de problemen van den weg, immers dan alleen zal een ruim standpunt t.o.v. deze problemen mogelijk zijn, terwijl de gewenschte verbeteringen met betrekking tot aanleg en onderhoud van wegen alleen tot stand zullen komen, als deze verbeteringen in ruimen kring als noodzakelijk worden erkend.
Het Uitvoerend Comité spreekt de hoop uit, dat velen krachtdadig zullen medewerken om het Eerste Nederlandsche Wegen-Congres te maken tot een succes.
Nadere inlichtingen zijn te verkrijgen aan het Secretariaat, Parkstraat 18, Tel 4880, 's-Gravenhage.

UITVOEREND COMITÉ.

Voorzitters: Edo Bergsma, Voorzitter van den A. N. W. B., Toeristenbond voor Nederland; . . . . . , Voorzitter van het Kon. Inst. van Ingenieurs.
Onder-Voorzitters: Ir. R. A. van Sandick, Alg. Secr. van het Kon. Inst. van Ingenieurs, L. C. Steffelaar, Voorzitter van de Wegencommissie van den A. N. W. B.
Leden: 1. Ir. P. Bakker Schut, Dir. bij den dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting te 's-Gravenhage; 2. Ir. M. Ch. E. Bongaerts, Hoofding. Rijks Waterstaat met verl.; lid van de Wegencommissie van den A. N. W. B.; 3. Ir. G. J. v. d. Broek, Ing. 1e kl. van den Rijks Waterstaat.; 4. W. G. C. Gelinck, Hoofding. Directeur van den Rijks Waterstaat; 5. Ir. J. H. M. R. Kersemaekers, Hoofding. Prov. Waterstaat Noord-Brabant Lid van de Wegencommissie A. N. W. B.; 6. Ir. J Lely, Directeur van Gemeentewerken te 's-Gravenhage; 7. Ir. A. v. d. Linden v. d. Heuvel, Hoofding. Prov Waterstaat Overijssel, Lid van de Wegencommissie A. N. W. B.; 8. Ir. C. H. E. J. Meyll, Secretaris van de Wegencommissie A N.W.B.; 9. Ir. G. P. Nyhoff, Lid van den Raad van Bestuur van het Kon. Inst. van Ingenieurs; 10. Jhr. Ir. C. E. W. van Panhuys, Ing. 1e klasse van den Rijks Waterstaat; 11. A E. Reddé, Lid van de Wegencommissie A. N. W. B.; 12. Jhr. C. J. A. Reygersman, Hoofding. Prov. Waterstaat in Noord-Holland; 13. Ir. M. J. W. Reegholt, Dir. Gemeentewerken Delft, Lid van de Wegencommissie A. N. W. B; 14. R. P. v. Royen, Voorzitter van de Afd. Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Inst. van Ingenieurs; 15. Ir. P. H. A. Ro enwald, Adm. Hoofd van Afd. T. Dep. van Waterstaat; 16. Ir. J. M. F. Romein, Secretaris.

De opleiding van den architect.

Over dit onderwerp leest men in het Centraalblad der bouwbedrijven o. m.:
Er is altijd één factor, die zoo gemakkelijk over het hoofd gezien wordt: dat de architect in de allereerste plaats kunstenaar zij. Ontbreekt den student deze gave, dan moge er een handig teekenaar, een goed opzichter, een uitstekend ingenieur, een bekwaam organisator uit groeien, maar dat, waar het op aan komt, is hem nooit bij te brengen en het resultaat zal zijn, dat er weer een persoon meer is bijgekomen, die zonder rechtmatigen grond zich titel van architect toeëigent.
De opleiding van den architect is zeer eenzijdig, terwijl zij juist een van de meest omvattende moest zijn.
De bouwmeester moge dan voor alles kunstenaar zijn, dat neemt niet weg, dat hij ook de overige genoemde eigenschappen in hun vollen omvang moet bezitten, wil hij ook practisch bruikbaar zijn. Bouwkunst sluit in zich en komt alleen tot uiting door het practische bouwen, van de techniek van het bouwen moet hij het hebben. Tegelijkertijd dient hij zich op de hoogte te houden van de technische vraagstukken, die zich in verband met den aard van het werk voordoen, hij moet controle kunnen uitoefenen op de berekeningen die hem door adviseerende ingenieurs worden voorgelegd. En als hij zich een zeer goed oordeel heeft eigen gemaakt, betreffende de techniek van het bouwen is de tijd gekomen, dat hij zich verder bekwamen kan op het bureau van een bouwmeester. Jaren zal hij daar moeten werken, alle vraagstukken die hem voorgelegd worden, kan hij dan onder het oog van den meester oplossen, en de hem ingeboren kunstenaarsziel zal daar tot een wijde ontplooiïng komen.
Wij hebben allen eerbied voor de knappe menschen, die door de hoogescholen worden afgeleverd, maar hoe weinigen zijn daar bij, die zich ten volle bewust zijn van de verantwoording die op hun schouders rust. Toegerust met een enorme dosis theorie en overstelpende massa kunstgeschiedenis meenen zij, dat daarmee alle eigenschappen van den bouwmeester hun eigendom zijn. En toch, zij die in het leven meermalen in de gelegenheid waren die jonge menschen op de bouwwerken te ontmoeten, zullen zelden een hoogen dunk van hen gekregen hebben als van die menschen wien de leiding werd toevertrouwd. Terwijl voor de bouwkunst een schoone toekomst schijnt weggelegd, leek het ons wel eens van pas om deze waarschuwing te plaatsen, opdat deze opdracht niet in handen kome van onbevoegden, maar van werkelijke kunstenaars.

Rectificatie.

Het onderschrift van de bovenste afbeelding op pag. 242, in het vorige nummer gelieve men als volgt te lezen:
Härbre uit Härjedalen Nu op Skansen.

LANDHUIS TE BENNEBROEK. ARCHITECT IR. JAN GRATAMA. ARCH. B.N.A.

LANDHUIS TE BENNEBROEK.

Het landhuis is gelegen te Bennebroek aan den straatweg die naar Leiden gaat en het wordt omgeven door een tuin. De vorm van den plattegrond ontstond voornamelijk door de omstandigheid, dat de voorgevel, evenwijdig aan den hoofdweg ongeveer Z.O. moest liggen en door den wensch, de hoofdruimten op het Z.O. en in elkaars verlengde te plaatsen, ten einde met behulp van glazen deuren, ruimteperspectief te krijgen. Het gevolg is, dat men van uit het bibliotheekje bij de studeerkamer dwars door het huis tot in den gezelligen hoek van de woonkamer kan kijken. Door een centrale hall konden alle gangen vermeden worden.
Aan den achtergevel bevindt zich, als een aparte massa, de keuken-afdeeling.
Ten einde van het prachtig uitzicht achter het huis te genieten, is bij de huiskamer een overdekt gezellig zitje aan de achterzijde gemaakt.
Oorspronkelijk was een plan met rieten dak gemaakt. Uit economie is toen overgegaan tot een plat dak. Waren de toekomstige bewoners, de familie van der Loo, aanvankelijk huiverig een dergelijk dak toe te passen, een model van het landhuis verzoende hen geheel met de architectonische opvatting.
Reeds vroeger heb ik er meermalen op gewezen, dat het platte dak meer en meer wordt toegepast, waarbij natuurlijk de economie een belangrijke rol speelt. Het is dan ook onze taak als architecten dit vraagstuk volledig onder de oogen te zien en te trachten een goeden aesthetischen vorm te vinden.
Overigens heb ik getracht het koud-weg oprijzen van het landhuis uit den tuin te vermijden, door de tuinmuren, die den voor-siertuin scheiden van den achtermoestuin in het vlak van den voorgevel te verbinden met het gebouw.
Tevens was het de bedoeling aan den voet van den voorgevel gemetselde bloembakken te maken, en het geheele gebouw op een talud te plaatsen. De kosten hiervoor werden echter te bezwaarlijk.
Verder zij nog gewezen op de groote balcons links en rechts, die met de tuinmuren en het rechte, 1,40 M. overstekende dak het betrekkelijk kleine gebouw een groote gestrektheid en flinke massa-werking geven. De baksteen is miskleurig rood, de voeg rossig Het kozijnhout gebroken wit, het raamhout helder groen. Onder het dak een fries van gele en roode steen. De baksteen op rollagen, plinten, ornament-steenen, enz. is zwart gemaakt.

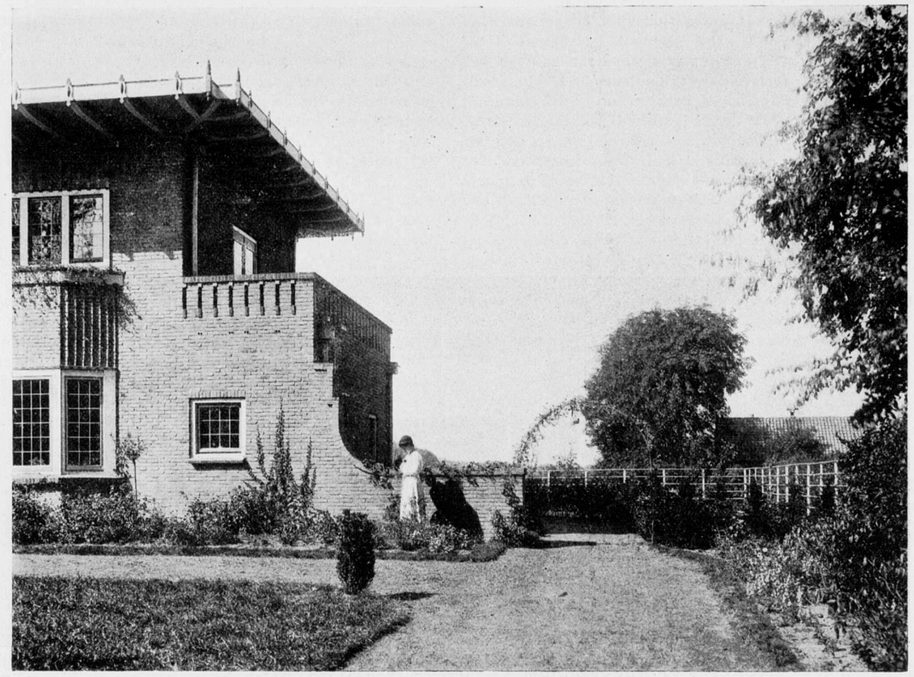

DETAIL VAN HET LANDHUIS TE BENNEBROEK.

De Laube is gebroken wit, afgezet met oranje en zwart. De onderkant van het overstekende dak is in sterke kleuren beschilderd.

Overigens zal de villa zijn aesthetische bedoeling nabij komen, wanneer zij goed begroeid is, vooral de Laube, en zij als uit een bed van bloemen zal verrijzen.

Volledigheidshalve zij ten slotte medegedeeld dat in onze combinatie Gratama-Versteeg de werken staan op den naam van hem, die het ontworpen heeft, en die, dankbaar aanvaardend de goede opmerkingen van den compagnon, toch de geestelijke vader van het plan blijft.

Ir. JAN GRATAMA, Architect B.N.A.

FACTOREN IN HET WONINGVRAAGSTUK.

(Vervolg van pag. 246).

Hoe zou men wenschen, dat een moderne Bastiat opnieuw naar de pen ging grijpen om ook voor deze tactiek in een helder betoog het „*ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*" bloot te leggen. Wat men *ziet*. Het zijn de enkele groepen modelbouw, de tuindorpen misschien, welke sommige hervormers — niet aan den omtrek der stad alleen — maar wijk aan wijk wenschen gebouwd te zien.

Wat men *niet ziet*. Het is het tekort aan woningen, dat zal blijven bestaan of de vele nieuwgebouwde woningen van allerslechtste kwaliteit en inrichting, welke ter leniging in den nood gebouwd zullen moeten worden van hetgeen de maatschappij nog over heeft om aan woningbouw te besteden. Want wat de een te veel krijgt moet de ander derven.

Het grootste gevaar van het drijven naar de verwezenlijking van de woningidealen van vóór 1914 bestaat hierin, dat de aandacht afgeleid wordt van de richting, waarin werkelijk verbetering te vinden is. De stuwkracht van hen, die in de eerste plaats geroepen zijn en ook van nature den meesten aandrang gevoelen om den wagen weer aan het rollen te brengen, werkt in een richting, welke hem onherroepelijk opnieuw in het moeras helpt.

Men zal mij wellicht de groote plannen voor woningbouw in het Britsche rijk voor de voeten werpen. De Engelschen toch waarlijk practische lieden, zullen thans op groote schaal woningen bouwen volgens typen, welke de idealen van vóór den oorlog nabij komen. Het door Lloyd George ontwikkeld schema van plannen ter voorziening in den woningnood, bestaat immers in den bouw van niet minder dan 500.000 vrije éengezinswoningen met tuin. De bouwdichtheid zou niet meer dan 30 woningen per H.A. mogen bedragen, dat is nog belangrijk lager dan die van model Nederlandsche tuindorpen, waarvan de dichtheid het cijfer 50 nadert (tuindorpen aan de Heijplaat en bij den Hilledijk te Rotterdam). Nooden deze kloeke Engelsche plannen niet tot navolging?

Verleidelijk is het zeker, maar een nader onderzoek doet hiervan terugdeinzen. In de eerste plaats is het moeilijk, bij nalezing van de Engelsche tijdschriften, de gedachte van zich af te zetten, dat de eerste aankondiging der waarlijk grootsche plannen van Engelands eersten minister niet geheel vrij was van een verkiezingsbacil. Ook blijken de oorspronkelijk aangekondigde verplichtingen tot zeer ruimen bouw, welke de regeering den gemeenten op zou leggen, bij nadere kennismaking meer als verzoeken te moeten worden beschouwd.

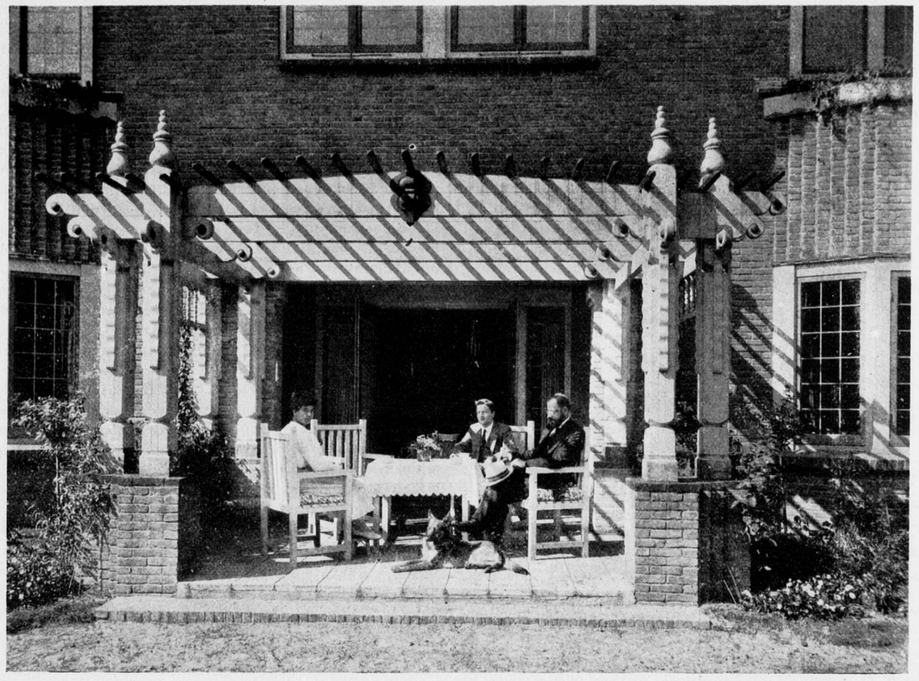

LAUBE VAN HET LANDHUIS TE BENNEBROEK.

Verder blijkt, na lezing en ingewonnen informaties, op het oogenblik, dat dit artikel geschreven wordt, de bouw nog maar op zeer geringe schaal te zijn ondernomen en zoolang de duizenden woningen, welke het Vereenigd Koninkrijk te kort komt, niet gebouwd zijn, is mijn geloof, dat deze alle volgens de ideaal-tuinstadgedachte tot stand zullen komen, vrij gering. Maar mocht dit niettemin geschieden, ten spijt van de groote moeilijkheden, welke aan zoodanigen opzet verbonden zijn — ik denk aan het grondprijsvraagstuk, verhoogde kosten van straataanleg, rioleering en verkeer in de groote steden — dan nog moet ik helaas sceptisch tegenover het Engelsche voorbeeld blijven staan[1]).

Want een oplossing voor *het* woningvraagstuk geeft dit voorbeeld niet. Het gaat niet om de vraag of het mogelijk en wenschelijk is op het platteland en in enkele buitenwijken van groote steden complexen van uitsluitend éengezinswoningen te bouwen, waarbij de aanleg het karakter van tuindorpen krijgt. Omtrent de wenschelijkheid daarvan zal weinig meeningsverschil bestaan en omtrent de mogelijkheid — nu ja, men behoeft ook alweer niet al te financieel te worden. Elke gemeente zal van tijd tot tijd — ook in deze tijden — wel eens een greep in haar schatkist doen voor niet economische uitgaven op het gebied van stadsverbetering, voor plein- en parkaanleg, b.v. Evenzeer zal zij termen kunnen vinden om, zij 't met niet onbelangrijke offers, hier en daar aanleg van wijken te bevorderen, welke strikt genomen te ruim zijn opgezet. Niet in de eerste plaats het belang der bewoners vormt dan het hoofdmotief der extra-uitgaven, veeleer moet dit gezocht worden in het algemeen stadsbelang, dat in bepaalde wijken een ruimen aanleg wettigt.

Dergelijke woningbouw beheerscht ten slotte niet het woningvraagstuk in breeden omvang. Het gaat er om, de oplossing te vinden voor het normaal type bouw voor de verschillende bevolkingsklassen, waardoor eenerzijds opheffing van het woningpeil mogelijk is of, wil men zich voorzichtig uitdrukken, verlaging van dat peil voorkomen wordt en dat anderzijds op groote schaal en op den duur als op zichzelf rendabel bedrijf kan worden ondernomen. Als zoodanig kunnen wij de Engelsche plannen, zooals we deze tot dusver uit de vakliteratuur leerden kennen, nog niet beschouwen. Hoe belangrijk op zichzelf, zal deze woningbouw, zoolang hij duurder uitvalt dan de maatschappij zich feitelijk veroorloven kan te besteden, de oplossing van het groote algemeene woningvraagstuk eer bemoeilijken dan bevorderen. Een nieuwe woningnood dan wel een terugslag tot woningbouw van zeer laag peil zal, vreezen wij, het onvermijdelijk gevolg zijn.

Met volle kracht moet dus aan den arbeid getogen om te zoeken naar oplossingen, welke eenerzijds aan alle uit sociaal oogpunt te stellen eischen voldoen en welke anderzijds den woningbouw op een financieel meer gezonde basis zullen brengen. Kan daarbij gedeeltelijk gespeculeerd worden op eenige daling der bouwprijzen in de toekomst en op wat hoogere huuropbrengsten, zoo zal toch de oplossing voornamelijk in de bouwwijze zelf gezocht moeten worden.

Het is de verdienste van den bekenden Duitschen architect Peter Behrends in een zeer lezenswaardig boekje „Vom Sparsamen Bauen", dat ook in ons land reeds de aandacht

1) Nadat dit geschreven was, bleek uit een bericht in de „Nieuwe Rott. Courant", dat van regeeringswege in Engeland stappen gedaan worden om in samenwerking met de plaatselijke overheid tot den bouw van een nieuw soort betonnen huurkazernes te komen. Dit lijkt wel heel iets anders te zijn dan de oorspronkelijke grootsche opzet van uitsluitend éengezinswoningen. - P.

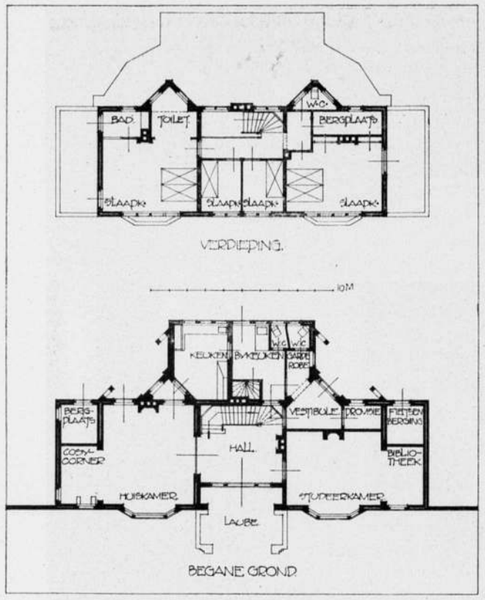

PLATTEGRONDEN VAN HET LANDHUIS TE BENNEBROEK.

trok, het vraagstuk van den woningbouw bij een goeden kant aangevat te hebben. Behrends begint nl. als feit te stellen, dat onherroepelijk op de door den oorlog zeer omhoog geloopen prijzen van bestratings- en rioleeringskosten bespaard moet worden. Hi rtegen helpen geen halve maatregelen. Hij neemt daarbij geen genoegen met den eisch te stellen, dat het bestrate oppervlak in woonstraten ten spijt van de daaruit voortvloeiende nadeelen, zeer belangrijk in breedte zal moeten verminderen, hij gaat verder en geeft oplossingen aan, waardoor de kosten van straat- en rioolaanleg per woning belangrijk dalen. En hij doet dit — het lijkt op het eerste gehoor paradoxaal — door de woningen bovendien zoowel aan voor- als achterzijde in diepe tuinen te leggen. Werkelijk een soort tuinstad, met dien verstande, dat hij terecht inziet, dat geen groote stad denkbaar is van laagbouw alleen, doch dat de laagbouw alleen mogelijk is door een logische combinatie met verdiepingbouw. Op de oplossingen, welke Behrends geeft, kunnen wij thans — hoe verleidelijk ook — niet verder ingaan. Het gaat hier trouwens niet om die oplossing op zichzelf, waartegen zeker wel bij nadere kennismaking een en ander is in te brengen. Het gaat hier veeleer om het voorbeeld, door Behrends gegeven aan allen, die zich met vollen ernst en toewijding aan de oplossing van het zoo uiterst moeilijke vraagstuk geven willen. Het vraagstuk zien zooals het *is* en niet zooals we het volgens oude idealen zouden *wenschen*. Dat is ten slotte de les, die de schrijver ons geeft. Terloops mag hier ook melding gemaakt worden van een ontwerp van den architect Brinkman voor de gemeente Rotterdam gemaakt. Het betreft den bouw van complex van ruim 270 woningen op een terrein, waar verdiepingbouw noodzakelijk was. De architect wist zich los te maken van het in zekeren zin terecht, maar in de practijk tot een stokpaardje verworden beginsel om elke woning een eigen trap te geven. In de plaats van de ellendig smalle halfduistere trappen, welke zoo tal van bovenwoningen in de groote steden van ons land als toegang dienen en waaraan een schrijver niet ten onrechte den naam kippenrennen toekende, ontwierp Brinkman voor de woningen der tweede verdieping ruime goed verlichte trapportalen. De gemakkelijk begaanbare trappen, waarop twee personen zonder bezwaar passeeren kunnen, leiden naar een ruime open buitengalerij op de tweede verdieping, van waaruit de bovenwoningen elk met afzonderlijken toegang bereikbaar zijn. Op ongeveer elke 14 bovenwoningen komt één trap voor. De woningen op den beganen grond en de eerste verdieping daarentegen zijn als geheel vrije woningen, elk met eigen tuin, ontworpen. In het midden van het complex is een gelegenheid voor wasschen en drogen van goed ontworpen. De galerij kan eventueel later met liften, ook door bakkerswagens en dergelijke, bereikt worden.

De oplossing, zooals deze door den architect is aangegeven, is ook alweer niet als *de* oplossing te beschouwen. Maar zij opent een stap er heen, doordat zij met minder kosten woningen levert, welke in het gebruik ontegenzeggelijk den bewoners voordeelen moeten verschaffen boven hetgeen tot dusver als regel aan de markt gebracht wordt.

Van het grootste belang is ook — en hier moet het voorbeeld van boven af komen, — dat gestreefd worde naar ernstige oplossingen voor het gebruik van gemeenschappelijke keuken. Het is niet noodig en om sociale redenen ook niet wenschelijk om met de goede volksgewoonte, den maaltijd aan eigen huis te nuttigen, te willen breken. Maar waar straks, evenals in andere landen, voor de meer gegoeden het houden van dienstboden wel luxe zal worden, is het noodzakelijk, bijtijds naar andere woonoplossingen uit te zien. Het vraagstuk der „flats" en der gemeenschappelijke keuken voor meerdere gezinnen komt daardoor vanzelf ter tafel. Reeds thans worden in die richting plannen ontworpen. Het lijkt een groot belang, dat deze worden doorgezet. Want hoezeer uit den aard der zaak het vraagstuk van den volkswoningbouw het meest naar voren wordt gebracht, zoo vraagt ook de woningbouw van andere klassen alle aandacht. De meer gegoeden in de eerste plaats zullen in hun woonwijze geducht moeten bezuinigen om ook hierdoor de maatschappij weer te kunnen doen verwerven, wat de oorlog haar ontroofd heeft.

Juist bij de betere klassen kan en moet bezuiniging zooveel eerder geschieden, omdat hierdoor geen hygiënisch-sociale eischen in het gedrang zullen komen, eer luxe tot eenvoud zal kunnen worden omgezet. De bovenbouw der maatschappij kan hierdoor slechts gezonder worden.

Mei 1919.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwk. Weekblad.
Van de Maatsch. tot bev. der Bouwkunst B. N. A.

Geachte Redacteur.

Naar aanleiding van een artikeltje van de hand van den Heer D. F. Slothouwer, voorkomende in het Bouwkundig Weekblad No. 26, heb ik namens den Bouwraad de eer U 't navolgende mede te deelen en zult U ons zeer verplichten deze uiteenzetting in Uw blad op te nemen.

Allereerst wijzen wij er op, dat de Bouwraad is ingesteld door het Utrechtsch Kunstverbond en in hoofdzaak tot taak heeft de bij onzen raad ingediende bouwplannen te beoordeelen en verder, o.m. volgens bep. 8 der Statuten aan het eind van ieder jaar prijzen toe te kennen aan de bouwmeesters van de uit architectonisch en aesthetisch oogpunt meest geslaagde bouwwerken, welke in dat jaar te Utrecht zijn verrezen.

Deze taak loopt dus vrijwel evenwijdig aan die van eene schoonheids-commissie.

Gelijk de stedelijke schoonheids-commissie veelal uit architecten bestaat, woonachtig in de stad zelve, bestaat ook de bouwraad uit leden woonachtig in Utrecht.

Indien de werkzaamheden door een college als de Bouwraad worden verworpen, dan worden daarmede tegelijk alle bestaande schoonheids-commissies aangevallen om hetzelfde beginsel.

Ook bij de schoonheidscommissies komt het meermalen voor, dat het werk van een der leden moet worden beoordeeld.

Hier zal dan natuurlijk, evenals bij den Bouwraad het geval is, het betrokken lid zich onthouden een oordeel over zijn eigen werk te geven en moge worden verwacht, dat de andere leden naar waarheid het werk van hun collega weten te beoordeelen.

De Bouwraad heeft dan ook natuurlijk het standpunt ingenomen dat de leden ten opzichte van hun eigen werk, bij gelegenheid van de gebouwenbeoordeeling 1918 noch deel moeten nemen aan de besprekingen, noch mee mochten stemmen.

De Bouwraad vertrouwt dan ook na deze uiteenzetting, dat de Heer Slothouwer zal inzien, dat de werkwijze van den Bouwraad niet te verwerpen is, te meer daar deze werkwijze, zooals hierboven is uiteengezet door het Utrechtsch Kunstverbond is vastgelegd en de leden die taak hebben te aanvaarden. Tot heden zijn er door de leden zelven nooit bezwaren van principieelen aard dienaangaande geopperd.

Met Hoogachting,
De schrijver
Hartingstraat 18. C. DE HAAS.

STRAATBEPLANTING.

Bij het aanleggen van nieuwe stadswijken, bij het opmaken van uitbreidingsplannen wordt gewoonlijk te weinig rekening gehouden met de toekomstige beplanting der straten.

Vooraf toch dient reeds te zijn aangegeven de plaats voor den straatboom, zoowel in het dwarsprofiel als in het lengteprofiel van de straat, en tevens dient in verband met de beschikbare ruimte, grondsoort, beschutting, enz. de boomsoort vooraf te worden bepaald.

De straatbeplanting vormt een belangrijk onderdeel van het stedenschoon, het is een onontbeerlijk materiaal in den stedenbouw. Naast de decoratieve werking, met het takgestel in den winter en met den vollen bladertooi in den zomer, heeft de straatbeplanting de eigenschap luchtzuiverend en stofwerend te werken. Zij geeft den wandelaars in de zomermaanden beschutting tegen de hitte en belemmert de zonnestralen het stof der straten te doen opdrogen en den wind het te doen omhoog waaien. In tegenstelling met het gewone bouwmateriaal hebben wij in de beplanting te doen met levend materiaal, dat steeds doorgroeit, zelfs in zoogenaamden volwassen toestand nog in volume toeneemt, en in kleur en vorm meermalen per jaar het stratenbeeld doet veranderen.

Nu moet bij den aanleg der straten van deze eigenschappen partij getrokken worden; met andere woorden de straataanleg moet zoodanig zijn dat het welzijn van de beplanting er door bevorderd wordt, althans zóó dat beplanting kan gedoogd worden en haren eigenschappen recht kan wedervaren.

Al wat de gezondheid der boomen benadeelt, dient vermeden te worden. Wij laten de verontreiniging van de lucht door stof of vergiftigde gassen even rusten, maar denken in de eerste plaats aan het beschadigen door het straatverkeer van den stam en de takken, of, door het opgraven van bedrijfsleidingen, van de wortels.

De grondwaterstand is in de Hollandsche steden over het algemeen hoog genoeg. Te hooge waterstand belemmert den groei meer dan te lage waterstand. Voor jongere aanplantingen en op zeer hooge terreinen kan het noodig zijn maatregelen te nemen om het wortelgestel water toe te voeren. Naast water moet den wortel echter ook lucht toegevoerd worden. Daarom is de wijze van verharding van het straatvlak van veel invloed op den groei der boomen. Het bespreken van de manier waarop de straatboom tegen baldadigheid en de gevolgen van het verkeer dient beschermd te worden is hier niet op zijn plaats, wel echter, dat bij de plaatsbepaling van den boom gezorgd moet worden dat die tegen het aanrijden beveiligd is. De beste plaats is een verhoogd voetpad. In buitenwijken en dorpen, waar het verkeer geringer is dan in de steden, kan men oogenschijnlijk met minder beveiliging toe, toch dient men niet te vergeten dat in een enkel oogenblik een boom zoo sterk kan worden beschadigd dat er jaren overheen gaan voor en aleer dat geschonden stratenbeeld weer is hersteld.

De rioolleidingen, zoowel als die van water, gas en electriciteit moeten kunnen worden opgegraven en nagezien zonder de boomwortels al te veel te beschadigen. Daarom worden die leidingen zoo ver mogelijk van de boomrijen verwijderd gehouden, en als het voor huisaansluiting op het riool noodig is de boomenrij te kruisen, worde de plaats van het spruitstuk zoodanig gekozen dat de aansluiting midden tusschen twee boomen valt.

Vooral de gasleidingen zijn voor de beplanting in acht te nemen. Deze toch zijn zelden zoo dicht dat er absoluut geen gas in den bodem ontsnapt, waardoor de boomen in hun groei worden benadeeld, ja geheel ten gronde kunnen gaan. Een geregeld onderzoek naar eventueele gaslekken is dan ook vooral bij straatbeplanting een gebiedende noodzakelijkheid. Alle soorten iepeboomen reageeren op gaslek doordat hun schors sponsachtig wordt en later afvalt. Hierdoor is reeds menig lek in de gasleiding ontdekt en de boom gered. Andere boomsoorten hebben deze eigenschap niet, blijven soms achter in hun groei, kwijnen en sterven ten slotte, zonder dat aan den

boom met zekerheid gasvergiftiging als de oorzaak is aangetoond kunnen worden.
De plaats voor den boom in het lengteprofiel van de straat dient nauwkeurig vastgesteld te worden doch evenzoo in het dwarsprofiel.
Een algemeene fout is, dat de boomen te dicht op elkander en te dicht bij de rooilijnen worden geplant. Zoolang de boomen jong en klein zijn staat het wel aardig en wordt zoo'n nieuwe straat spoedig aangekleed en krijgt een gezellig aanzien. Wee echter wanneer die beplanting wat ouder wordt, dan ontnemen de boomen het licht aan de huizen en de huizen ontnemen het licht aan de boomen. Het gevolg dier slechte belichting is, dat de boomen het voor hen onmisbare licht in de hoogte zoeken en daardoor lange, ijle takken maken, terwijl de onderste gestel-takken moeten afsterven. De boom verkrijgt daardoor een langen kalen stam met eenige slappe takken en een onnatuurlijk gerekten vorm. De zijde van de huizen afgekeerd krijgt meer licht en ontwikkelt daardoor sterker, waardoor de regelmaat in den kronenbouw verbroken wordt. De huizen kunnen niet meer door de zon worden beschenen, worden donker en vochtig. De nadeelen van het stadsleven worden dan door de boomen nog vergroot, inplaats dat de boomen iets landelijks in de stad zouden brengen.
In dergelijke gevallen is snoeien en hakken het algemeen redmiddel, doch na een paar jaren, gedurende welke men die misvormde beplanting heeft moeten aankijken, komen dezelfde klachten, omdat eene fout in de beplanting nooit door snoeiïng is weg te nemen. Het afdoende middel is een boomsoort te kiezen die blijft binnen de beschikbare ruimte, en wat daaraan niet voldoet, om te hakken.
Daar behoort evenwel heel wat toe om boomen, die nog geen gevaar van omwaaien opleveren, omgehakt te krijgen. Dan blijkt pas hoe geliefd de beplantingen bij het publiek zijn, al zou men ook dikwijls eene andere meening krijgen, als men nagaat waarvoor al niet een straatboom gebruikt wordt.
Het leege, dat elke jonge straatbeplanting te zien geeft, werd vroeger dikwijls weggenomen door de boomen op hun halven afstand te plaatsen of een ander soort tusschen te plaatsen, met de bedoeling die tusschenplanting dan na eenige jaren weg te nemen. Zoo is o.a. ook gehandeld met de beplanting van de Stationsstraat te Breda. Tegenwoordig geven vele tuinarchitecten er de voorkeur aan de boomen direct op hun wijdte te planten en de tusschenbeplanting weg te laten.
De afstand van de boomenrij tot de rooilijn wordt bepaald door de gemiddelde gevelhoogte van de huizenrij. Voor boomen van de eerste grootte bedraagt die 4/5, voor die der tweede grootte 3/5 en voor die der derde grootte 2/5 van de gevelhoogte. De onderlinge afstand der boomen moet zoo groot zijn dat het product van dien afstand met den dubbelen afstand van den boom tot de gevellijn respectievelijk minstens 120 M^2, 80 M^2 en 50 M^2 bedraagt, al naar gelang het boomen der 1e, 2e of 3e grootte betreft.
Bij open bebouwing is het in het belang der voortuinen gewenscht, zoo ver mogelijk van de erfscheidingen verwijderd te blijven met de straatbeplanting. Het Burgerlijk Wetboek geeft als kleinste maat hiervoor 2 Meter, een maat die in de meeste gevallen te klein is.
Als men bovenstaande afmetingen aanhoudt, die natuurlijk slechts als gemiddelden mogen beschouwd worden, ziet men dat hoe dichter de boom het huis nadert, hoe grooter de onderlinge afstand wordt. Hierdoor wordt bereikt dat het daglicht de huizen steeds kan naderen al is het dan ook niet steeds in een vlak dat rechthoekig op den gevel staat.
Neemt men voor de breedte der voetpaden 1/5 der straatbreedte en voor de geringste gevelhoogte 5 M. dan is de smalste straat die met een dubbele rij der kleinste boomen beplant kan worden 13.75 M. breed. De mooiste en ruimste plaats voor de beplanting is die in het hart van de straat. Daar kunnen de boomen zich volkomen ontwikkelen zonder het licht aan de woningen te onttrekken of het gezicht op de gevels te benemen. De aanleg van straten met twee rijwegen en een verhoogd voetpad in het midden, waarop de boomen staan moge in aanleg duurder zijn, het blijft altijd voor de beplanting het beste dwarsprofiel.
Bij eene breedte van 2 meter voor de voetpaden en 5 meter voor de rijstraat kunnen op een straat van 16 M^1. reeds boomen der eerste grootte geplant worden in eene enkele rij. Wordt de straat 20 meter breed dan kan eene dubbele rij worden aangebracht. Bij eene dubbele rij neme men den onderlingen afstand iets geringer omdat hier de enkele boom geheel in de massa moet opgaan en juist de massale werking naar voren dringt en met de bebouwing zoo'n heerlijk harmonisch geheel kan vormen.
Elke boom geeft in bladvorm en groeiwijze een eigen karakter aan.
Het gaat daarom niet aan, dezen te dwingen om te groeien in een zekeren vorm die aan dat soort niet eigen is, al kan men door snoeien en hakken ook zoo'n vorm maken. Het snoeien moet dienen om de natuur te leiden en dient tot het allernoodzakelijkste beperkt te blijven. Wie een Italiaanschen populier zou dwingen om door snoeien een bolvorm aan te nemen of de bol acacia den spilvorm te geven zou bedrogen uitkomen, hoewel beide soorten zich uitstekend laten snoeien, terwijl andere soorten, zooals een beuk den kortsnoei heelemaal niet verdragen of zooals bij een kastanje ten koste van den bloei. Het plan voor straatbeplanting kan dan ook alleen aan een bekwaam tuinarchitect worden opgedragen, die niet alleen beschikt over aesthetisch gevoel, doch ook volkomen op de hoogte is van de kennis van het levend materiaal van den stedenbouw.

J. K. DOMINICUS,
Hoofdopzichter der plantsoenen.

Schiedam, Sept. 1919.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & CO., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos. ƒ 0.20. fr.p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1–6 regels ƒ 1.80, elke regel meer ƒ 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 18 OCT. 1919. = No. 42.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Interieurkunst, door D. F. Slothouwer. — Landhuizen, door J. L. — Het goed recht van de toepassing van het platte en flauwhellende dak in Nederland, door W. J. M. van de Wijnpersse. Jac. van Gils, door Joh. D. Looyen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Adres aan B. en W. van Haarlem.

Het Bestuur van den B.N.A. zond onderstaand adres aan B. en W. van Haarlem.

Aan het College van Burgemeester en Wethouders van Haarlem.

Edelachtbare Heeren,

Naar aanleiding van het door den Wethouder voor de Volkshuisvesting op de Raadszitting van 17 Sept. j.l. toegezegde praeadvies inzake den bouw van gemeentewoningen op groote schaal neemt het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten beleefd de vrijheid het volgende onder Uwe aandacht te brengen.

Het Bestuur is van meening dat, in welke richting de oplossing van het woningvraagstuk zal worden gezocht, hetzij door den bouw van de woningen welke opgedragen worden aan den dienst der openbare werken, of aan den dienst van Bouw- en Woningtoezicht, of wel door eenen te creëeren nieuwen dienst, de leiding ongetwijfeld in handen zal moeten komen van den directeur van een dier diensten die persoonlijk niet veel meer zal kunnen doen dan het aangeven van de groote lijnen, terwijl alle overige werkzaamheden zullen moeten worden overgelaten aan de ondergeschikte personen. Een uitbreiding van het aantal werkkrachten zal voor het volbrengen van de taak, die het Gemeentebestuur thans te wachten staat, noodzakelijk zijn, en de vraag dient gesteld of deze nieuwe werkkrachten zouden kunnen gevonden worden in particuliere architecten, zooals dat in vele andere gemeenten reeds is geschied.

Deze architecten die dan ieder op hun gebied de volle verantwoordelijkheid voor de aesthetische en practische resultaten dragen, zullen zich ongetwijfeld zonder eenig reserve ten volle aan hun werk geven.

De werkwijze zal in ieder geval veel betere resultaten opleveren dan dat, laten wij veronderstellen zeer bekwame bouwkundigen als ondergeschikt personeel van den directeur aan het werk gaan, waarmede hoogstens goed bouwkundig werk zal kunnen worden verkregen doch waarmede geenszins een resultaat zal worden bereikt, dat uit architectonisch oogpunt voor Haarlem belangwekkend zal zijn.

Het Bestuur neemt de vrijheid U op dit punt te wijzen en verzoekt U beleefd aan dit schrijven welwillende aandacht te schenken.

Het Bestuur van de Maatschappij Bond voornoemd

(w. g.) PAUL J. DE JONG.

Prof. A. S. Buisman c. i.

Bij Kon. Besluit van 4 dezer is, met ingang van 1 dezer, benoemd tot hoogleeraar in de afdeeling der weg- en waterbouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft, om onderwijs te geven in de toegepaste mechanica, A. S. Buisman c. i. te 's-Gravenhage.

Het Museum voor Architectuur, waarvan het denkbeeld afkomstig is uit „De Bouwwereld", is een schrede verder gekomen in de voorbereiding. De ingestelde rijkscommissie heeft een voorloopig rapport uitgebracht aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dat tot de wenschelijkheid van de stichting concludeert en waaruit blijkt dat de commissie Amsterdam de aangewezen plaats acht voor een architectuurmuseum. De permanente rijkscommissie voor het museumbeheer zal thans de verdere behandeling van de zaak waarschijnlijk overnemen. *„Bouwwereld."*

Het Bindend Advies.

Mr. H. bespreekt in *De Aannemer* van 14 October, het bindend advies, den vorm waarin het oordeel van onpartijdige deskundigen meestal wordt kenbaar gemaakt. Hij schrijft:

Niet alleen *alle* Algemeene Voorschriften — die van Waterstaat en Genie, de Algemeene Administratieve Voorschriften, vastgesteld door den Bond van Nederl. Architecten en die der drie Vereenigingen: Ver. v. Delftsche Ingenieurs, Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en Nederlandschen Aannemersbond, vastgesteld 24 Juni 1915 — maar ook de Statuten van den Raad van Arbitrage, waarnaar meermalen door architecten in hun bestekken wordt verwezen, bepalen eenstemmig dat, wanneer over een geschil de beslissing van deskun-

digen wordt ingeroepen, die hun oordeel geven als een „bindend advies".
Dit feit is wellicht algemeen bekend.
Maar is het antwoord op de vraag: „Waarom werd deze vorm gekozen; welke zijn daarvan de practische gevolgen?" eveneens zoo algemeen verspreid dat eenige korte opmerkingen hierover misplaatst zouden zijn? Nog kort geleden waren wij in de gelegenheid het tegendeel te constateeren en werd ons van alleszins bevoegde zijde verzekerd, dat het hier werkelijk geen uitzonderingsgeval betrof. Gaarne geven wij gevolg aan een daartoe tot ons gericht verzoek om aan deze vraag en nog enkele andere, in verband daarmee te stellen, eenige beschouwingen te wijden.

In den regel wordt, wanneer men bedoelt aan te geven dat eventueele geschillen, met terzijdestelling van den gewonen rechter, aan het oordeel van onpartijdige deskundigen zullen worden onderworpen, van „*Arbitrage*" gesproken.
Vooral in het bouwbedrijf zien we dit zeer duidelijk. Men spreekt steeds van toepassing der Arbitrage-bepalingen van den Ned. Aann. Bond; van de Arbitrage-bepalingen der Algem. Voorschriften, terwijl zelfs ons voornaamste College, dat zich belast met het geven van dergelijke uitspraken, als officieele titel voert: „Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven".
Wanneer echter de vraag wordt gesteld of in deze gevallen het woord „*Arbitrage*" strikt genomen juist is gekozen, moet deze vraag ongetwijfeld ontkennend worden beantwoord.
Immers, gelijk gezegd, wordt in de meeste der gevallen, waarin althans in het bouwbedrijf, het oordeel van deskundigen wordt ingewonnen, dit gegeven in den vorm van een *advies* — welis-waar, krachtens vooraf tusschen partijen gesloten beding, een *bindend* advies, zoodat partijen daardoor derhalve zijn gebonden en de kwestie welke tusschen hen was gerezen, dus als een uitgemaakte zaak kan worden beschouwd — maar nochtans is en blijft het slechts een *advies*, geen beslissing, geen vonnis.

Hoewel de term „arbitrage" in onze processueele wetgeving niet voorkomt, staat nochtans de beteekenis van dit woord afdoende vast; dit begrip dekt volkomen de wettelijke formeele „Uitspraak van scheidsmannen", voorkomend in het Wetboek van burgerlijke Rechtsvordering boek III titel 1, waar deze materie nader wordt geregeld. De wet spreekt hier van: „*uitspraak*", en gebruikt dit woord afwisselend met en in den zelfden zin als: „*beslissing*".
De in de wet bedoelde uitspraak van scheidsmannen — in den regel genoemd: arbitrage, heeft dus als voornaamste element: dat een geschil, anders volgens de algemeene rechtsregelen onderworpen aan het vonnis van den gewonen rechter — wordt voorgelegd aan deskundige scheidsmannen, arbiters, en deze daarin hun beslissing geven. Arbitrage is dus m. a. w. een buitengewone vorm van berechting van geschillen, *het is rechtspraak.*
Geheel anders is het wanneer een *advies* wordt gevraagd en gegeven. Dan is er geen rechtspraak, geen beslissing van arbiters. Men vraagt slechts de meening, het advies van bevoegde deskundigen. Hier dus geen beslissing doch *slechts een raad,* een aanwijzing hoe naar het inzicht der daartoe aangezochte deskundigen, de gerezen moeilijkheden uit den weg kunnen worden geruimd. *Kunnen* — want is niet uitdrukkelijk bedongen dat het advies de partijen, die het vroegen, zal binden, dan blijven zij geheel vrij zich daaraan al of niet te houden.
Natuurlijk zou, wanneer niet beide partijen worden geleid door een eerlijk verlangen om het gerezen geschil zoo billijk en juist mogelijk tot een oplossing te brengen, een dergelijk niet bindend advies praktisch waardeloos zijn. Het geschil zou dan, ondanks den gegeven raad, blijven voortbestaan. Vandaar dat, om te voorkomen dat de beteekenis van het advies een fiktieve zou worden, in de Algemeene Voorschriften en de andere desbetreffende bepalingen in bestekken en anderszins steeds wordt voorgeschreven dat het advies *bindend* zal zijn.
Partijen gaan dan, door een dergelijke besteksbepaling of toepasselijke verklaring van een der A.V. een overeenkomst aan waarbij zij zich wederkeerig verbinden om, als in een gerezen geschil het advies van onpartijdige deskundigen is gevraagd en gegeven — zich daarbij neer te leggen en ter oplossing van het geschil, zich te gedragen naar de meening dezer adviseurs.
Practisch is dus — hetzij er arbitrage is of bindend advies - het resultaat hetzelfde: de kwestie is tot een eind gekomen.
Het fundamenteele verschil tusschen beide blijft echter bestaan.
Dit is ook de meening van Mr. C. T. Zaayer, advokaat te Rotterdam. In een door hem, 1909 voor de orde van advokaten te Rotterdam, gehouden voordracht over „Rechtspraak door Scheidsmannen" — later in druk verschenen — bespreekt hij ook de Commissie van Advies, bedoeld in § 495 der A. V. van Waterstaat 1901 en merkt daarbij op: „In de practijk wordt de werkzaamheid van dit deskundige drietal arbitrage genoemd, maar die benaming schijnt mij allesbehalve juist. Het bindend karakter van het advies mag niet op een dwaalspoor leiden: *het advies geeft geen rechtspraak*".
Indien het onderscheid tusschen Arbitrage en Bindend advies zich beperkte tot het boven aangegeven zuivere theoretische verschil, zou het wellicht geen zin hebben in dit blad daarop te wijzen. Er is echter meer: er zijn andere verschillen van zuiver practischen aard, waarvan de kennis zeer zeker ook voor den niet-jurist, den man van de praktijk van groot belang is.
Deze verschillen zijn in hoofdzaak drieërlei: ten aanzien van de wijze waarop de daartoe geroepen deskundigen zich van hun taak kunnen kwijten; ten aanzien van den omvang hunner bevoegdheden, en ten slotte: ten aanzien van de ten uitvoerlegging van hun uitspraak, voor het geval daaraan niet vrijwillig wordt voldaan.
Wij zullen deze punten in het kort afzonderlijk behandelen.

Reeds een vluchtige lezing der wettelijke regeling van het geding voor scheidsmannen toont dat de wetgever destijds zeer aarzelend stond tegenover de toelating van rechtspraak door arbiters, buiten den gewonen rechter om. Hoewel men niet kon ontkennen, dat het in sommige gevallen gewenscht en noodzakelijk kon zijn, de beslissing van een geschil te leggen in de handen van onpartijdige deskundigen, omdat deze wellicht beter dan een ter zake niet deskundig rechter een rechtvaardige uitspraak zouden kunnen geven, wilde men nochtans de mogelijkheid daartoe zooveel mogelijk beperken.
Dit wekt wellicht bevreemding in onzen tijd, waarin het arbitrage-instituut zoo algemeen toepassing vindt op elk terrein, in handel en industrie, op scheepvaartgebied en in het bouwbedrijf, bij beurs- en assurantiekwesties, enz.
Wanneer wij echter teruggaan tot den tijd waarin onze huidige wetgeving ontstond, het begin der vorige eeuw — wordt deze beperking van het arbitragerecht verklaarbaar door de toenmaals scherpe reactie op het oude stelsel van ongecontroleerde, willekeurige en daardoor vaak schandelijk onbillijke rechtspraak, waaraan na de Fransche Revolutie voorgoed een einde was gekomen.
Waar onze wetgeving ten aanzien van dit punt sedert onveranderd gehandhaafd bleef, zijn de sporen van deze reactie ook in onzen tijd nog duidelijk merkbaar, zich uitend in tal van scherpe en beperkende bepalingen op het gebied der eigenlijke arbitrage, en vormen zij thans vaak eene ernstige belemmering. De invoering van het stelsel van bindende adviezen bood echter een afdoend midd l om aan deze bezwaren te ontkomen.
Immers waar deze niet zijn te beschouwen als een vorm van rechtspraak, als een beslissing van scheidsmannen in den zin der wet, gelden de daarin vervatte voorschriften niet voor deze wijze van *beslechting* van geschillen — welke immers geen *berechting* is.

(*Wordt vervolgd*).

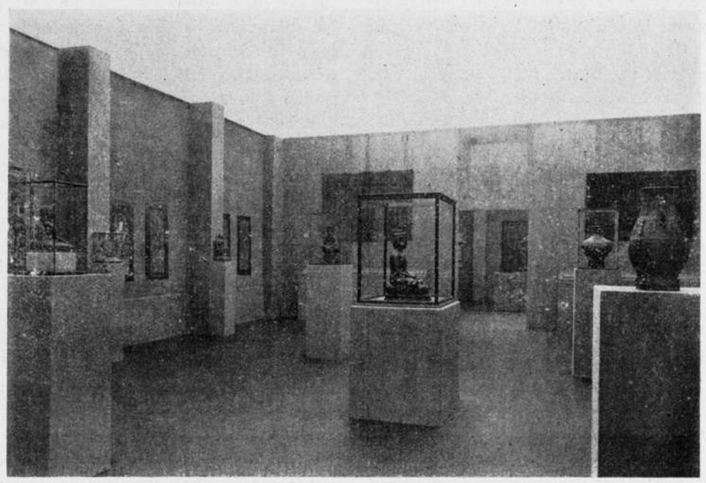

TENTOONSTELLINGSRUIMTE VOOR OOST-AZIATISCHE KUNST.

INTERIEURKUNST.

De wijze, waarop de eerste tentoonstelling der jeugdige Vereeniging van vrienden der Aziatische kunst [1]) is ingericht, verdient bijzondere belangstelling wegens het juiste begrip wat een tentoonstellingsruimte zijn moet, dat hier tot uiting is gekomen.
Wij kennen allen de zoogen. Eerezaal op de verdieping van het Stedelijk Museum te Amsterdam en begrijpen daardoor de moeilijkheid om deze heele ruimte te herscheppen tot een interieur, waarin precieuse kleine voorwerpen tot hun recht komen.
De inrichters dezer belangwekkende tentoonstelling, de H.H. T. B. Roorda en H. F. E. Visser hebben de oplossing gevonden door deze lange ruimte in drieën te deelen en een velum te spannen van kaasdoek op een hoogte van 3 meter, terwijl de wanden geheel bespannen zijn met een juteachtige touwkleurige stof.
De navolgenswaardige vondst, die nu gedaan is, wat de indeeling betreft, bestaat hierin, dat in de wanden voorsprongen zijn gemaakt bij wijze van pijlers, maar van een zoodanigen voorsprong dat er afgescheiden nissen ontstaan. Hierdoor wordt bereikt datgene wat zoo zeldzaam en toch zoo hoog noodig is n.l. de stilte.
De stilte, waarin het mogelijk is, de juiste harmonie van elk kunstwerk waar te nemen. En door dit eenvoudige middel wordt nog iets meer bereikt. Want deze voorspringende pijlers vormen den ruggesteun van de vitrines, waarin de beeldhouwwerken zijn opgesteld. En door dezen voorsprong nu voelt men de ruimte rondom deze fragiele wonderwerken, zij staan los van de wanden met de schilderingen en toch hebben zij den achtergrond, dien zij behoeven.
Dit alles lijkt nu zeer eenvoudig, nu het er is. Maar ik heb zelden een tentoonstellingsruimte gezien, waarin de eerbied en de liefde voor het tentoongestelde zoozeer tot uiting was gekomen.
Wanneer onze museuminterieurs eens op deze wijze behandeld konden worden! Met het depôtsysteem zou het mogelijk zijn op deze wijze steeds wisselende tentoonstellingen te houden, waarin telkens elk voorwerp, dat nu in den chaos verloren gaat, de stilte en de ruimte wordt gegeven, waarop het recht heeft en die ons allen ten goede zouden komen.

D. F. SLOTHOUWER.

[1]) De tentoonstelling wordt gesloten Zondag 19 October a.s.

LANDHUIZEN.

Bij de platen.

In de bloeiperioden van handel, nijverheid en scheepvaart der 17e en 18e eeuw was het de gewoonte van den patriciër wiens zaken meebloeiden, zich een landhuis te doen bouwen in een landelijke streek ver van het zaken gedoe verwijderd, waar hij rustig met zijn gezin kon genieten van het buiten zijn, van de ruimte, de lucht, de bosschen of het water.

Somtijds hadden deze gebouwen een bescheiden afmeting en droegen het karakter van zomerverblijf, ook wel deed hun deftig breed karakter, van patricisch stadhuis, voor het land bewerkt, meer denken aan een permanente bewoning, gewoonlijk voor hen die zich uit het zakenleven hebben teruggetrokken, doch bijna nimmer naderde deze buitenplaatsen, het type van de behuizing der grootgrondbezitters, die het karakter der aristocratische kasteelbewoning kenmerkte.

Na deze tijden van gemakkelijk leven, van bloei dus, kwamen oogenblikken van moeilijk arbeiden, van terugslag; en dan kwamen de buitenplaatsen weder in ongenade en verlieten de bewoners de geliefde streken om in de steden bij hun handel en bedrijf moeizaam te arbeiden, veelal hun buitenhuizen onverzorgd achterlatende aan verval, totdat zij eene andere bestemming kregen.

Langs rustige laantjes bij groote steden, langs de Vecht, bij Diemerbrug, op den weg van Kralingen en zooveel andere bekende plekjes vindt men nog de aanduidingen zelf, of enkele overblijfselen, een rijk bewerkt inrijhek; een paar met gebeeldhouwde wapens bewerkte pilonen of andere kenteekenen van vervallen grootheid.

Doch sinds tientallen van jaren is de lust om dichter bij de natuur te leven, de trek naar buiten, weer opgeleefd en verschillende behagelijke en landelijke hoekjes werden weer opgezocht. Niet alleen de groot industriëel en handelsman, doch eveneens de kleinere burgers zijn door het buitenleven verlokt, zoowel door de betere atmospheer van de lucht alsook veelal door de betere en goedkoopere levensvoorwaarden; en zoo zijn streken, die door natuurschoon aantrekkelijk waren, herschapen in villaparken, die somtijds hun bekoring niet missen, soms ook wel de geheele streek door een niet te verdedigen bouwrazernij van het slechtste soort, tot een armzalige en kale woonkolonie herschapen.

Dat er echter belangrijke buitenhuizen zijn tot stand gekomen in den laatsten tijd, is meermalen in het Bouwk. Weekbl. tot uiting gekomen, thans geven wij enkele afbeeldingen van werken door ons medelid W. A. Lensvelt tot stand gebracht.

Het is in de eerste plaats het landgoed de „Hertenkamp" te Wassenaar, dat eenige jaren geleden, door de leden van den B. N. A. werd bezocht.

De ontwerper gaat in hoofdgedachte tot het landelijke pittoresque in zijn architectuur en is onder den invloed gebleven van zijne studie's in Engeland gemaakt.

De planvorm is breed uitgelegd, wellicht nog wat jong in de algemeene conceptie en daardoor wat onsamenhangend in onderdeelen, hoewel de groote partijen in evenwicht zijn.

De ingang en gangen, scheiden wat al te veel de groote leefruimten, zooals trappenhuis, eetkamer en groote Hall. Deze Hall geheel terzijde aangebracht, geeft als zoodanig niet de werking in het huis terug, maar krijgt het karakter van groote feestzaal, waartoe de afmetingen en ruimte het hunne bijdragen.

Maar het huis is niet zoo zeer bedoeld als woning op zich zelf doch meer als middenpunt van het geheele bezit, met aanleg en beplantingen en als zoodanig geven de voornaamste vertrekken, met tusschen gelegen waranda's toegang tot ruime terrassen aan den met zorg aangelegden tuin gelegen, die in samenwerking met den tuinarchitect Copijn te Utrecht tot stand kwam.

De architectuur kenmerkt zich door eenvoud, waarbij in het inwendige, de klassieke detailleering domineert, terwijl zijn buitenarchitectuur wars van monumenteele invloeden het landelijk karakter in heeft. Dezelfde losheid die in de plannen wordt aangetroffen, vindt men in den gevel van het hoofdgebouw terug. Zuiverder in het karakter is dan ook de tuinmanswoning, die in aansluiting met het inrijhek den toegang tot de plaats beheerscht, en de illusie van een daarachter gelegen groot bezit doet verwachten.

In denzelfden geest, doch compacter en meer samenhangend is het voorontwerp voor het landhuis „Molenbeek" te Heerde. De aansluiting der vertrekken om de Hall, kenmerkt zich door een eenvoudige en logische groepeering, waarvan de goede samenhang zich dan ook dadelijk rustig in de gevels uitspreekt. Van dit landhuis zullen in een volgend nummer enkele afbeeldingen worden opgenomen.

J. L.

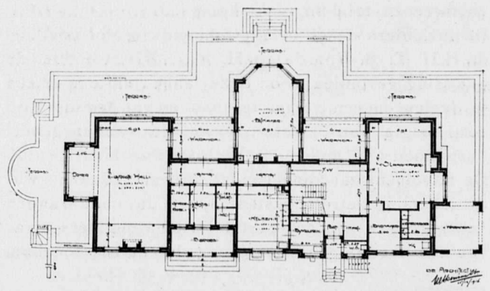

„HERTENKAMP" WASSENAAR. PLAN. — W. A. LENSVELT, ARCH. B.N.A.

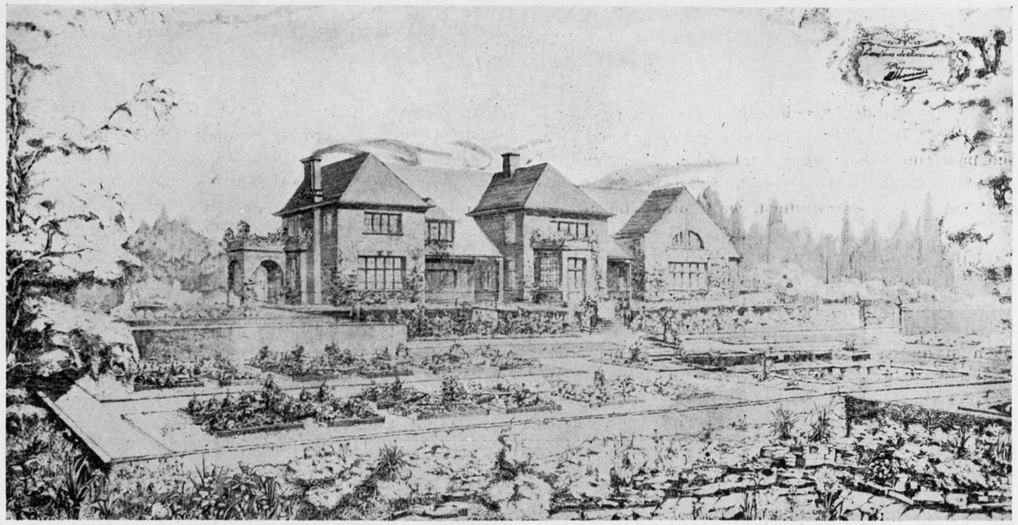

„HERTENKAMP" WASSENAAR. — W. A. LENSVELT, ARCH. B.N.A.

HET GOED RECHT VAN DE TOEPASSING VAN HET PLATTE EN FLAUWHELLENDE DAK IN NEDERLAND.

(Uitgave van de M. B. V. A.)

In no. 41 van het Weekblad wordt door den heer Gratama op de wenschelijkheid gewezen om het vraagstuk van het platte dak „volledig onder de „oogen te zien en te trachten een goeden aesthetischen „vorm te vinden".

Vermoedelijk doelt de heer G. hierbij op het Rapport van Juli 1917, waarvan de titel hierboven is vermeld. Dit Rapport draagt o.a. zijne onderteekening en de Maatschappij heeft door publicatie in brochurevorm daaraan hare sanctie gehecht.

Het laatste woord over het platte dak behoeft dus nog niet als gesproken te worden beschouwd.

Het zij mij dan vergund als technicus eenige opmerkingen daarover te maken. Wanneer men toch de bezwaren van het platte dak om zoo te zeggen aan den lijve gevoeld heeft, gaat men niet zoo gemakkelijk mede in de optimistische stemming van de opstellers van het Rapport, en als men dan nog bovendien het ondervonden bezwaar zelfs niet eens daarin vermeld vindt, laat staan weerlegd, is er aanleiding om, wellicht wat laat, bij het opstel enkele kantteekeningen te maken.

De bedoeling der opstellers is neergelegd in de conclusie op de laatste bladzijde n.l. „dat het onrecht „is, naast het steile dak dat ons lief is, de andere „dakvormen stiefmoederlijk te behandelen, in plaats „van alle *als ten volle gelijkwaardig* te beschouwen" . . . Hier wordt het steile dak gesteld tegenover de andere dakvormen.

Het lijkt mij toe, dat er ook redenen bestaan om de splitsing in categorieën eenigszins anders te maken dan in den titel en in deze conclusie geschiedt. Als men de doelmatigheid van het dak als beschermer tegen hitte, koude en sterke temperatuurswisselingen in het oog vat, zou ik het platte dak willen stellen *tegenover* het flauw-hellende en steile dak. Wat toch is de bestemming van het dak? Niet alleen om wind, sneeuw en regen te keeren, ook moet aan de binnenruimte van het gebouw een gelijkmatige temperatuur met geleidelijke variatiën verzekerd worden. Tegen wind is het steile dak in het nadeel, tegen regen kunnen de twee uiterste vormen, vlak en steil als gelijkwaardig worden beschouwd, sinds men het middel bezit om voor billijken prijs een waterdichte afdekking aan te brengen, de mindere duurzaamheid der laatst bedoelde materialen tegenover leien en dakpannen buiten beschouwing latend; — tegen temperatuurswisseling is het platte dak bij de gebruikelijke bedekkingen stellig in het nadeel.

Zooals in het rapport uitvoerig wordt aangetoond, bezit het platte dak belangrijke voordeelen. Voor geringen prijs wordt een kapconstructie verkregen, die voor de bewoning zeer geriefelijke vormen van de onmiddellijk daaronder geplaatste vertrekken medebrengt. „Het platte dak is er en zal niet meer „op den achtergrond zijn te dringen. Het gaat er om „dit feit te aanvaarden en onbevangen: „to make „the most of it", — hetgeen volkomen juist is.

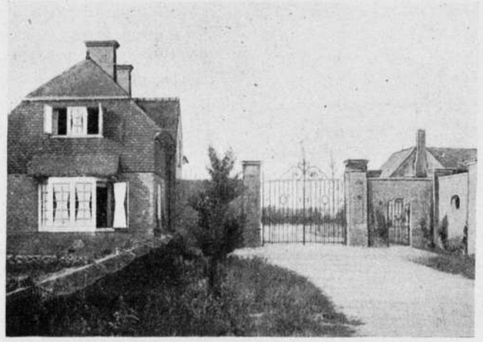

„HERTENKAMP" WASSENAAR.
TOEGANG MET TUINMANSWONING.

W. A. LENSVELT,
ARCH. B.N.A.

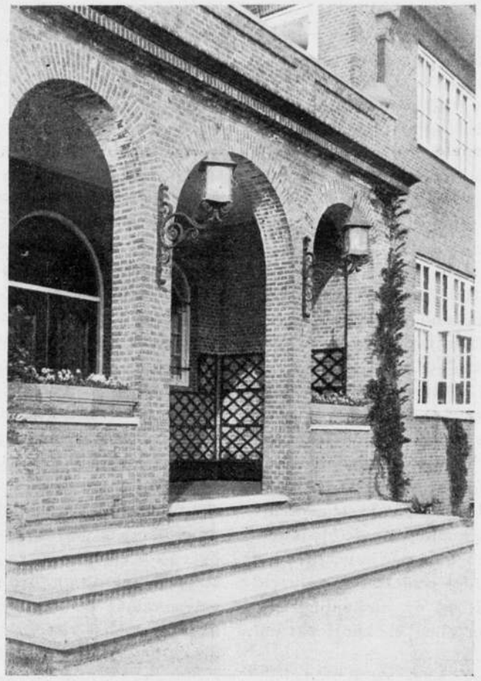

„HERTENKAMP" WASSENAAR.
HOOFDINGANG.

W. A. LENSVELT,
ARCH. B.N.A.

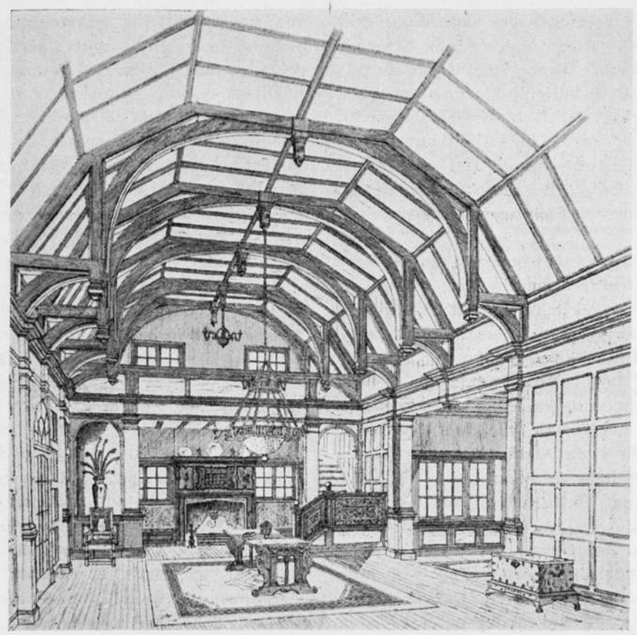

„HERTENKAMP" WASSENAAR.
INTERIEUR HALL.

W. A. LENSVELT, ARCH. B.N.A.

Maar daarbij wordt niet vermeld, dat de algemeene toepassing is toe te schrijven aan den drang om kosten te sparen door de eischen van hygiëne en comfort lager te stellen. Op zichzelf is daar niets tegen: wie een jas van zuiver wol niet kan betalen, koopt er een van wol met katoen vermengd, maar het gaat aan, die twee kleedingstukken als gelijkwaardig voor te stellen.

Na deze uiting is het noodig de gronden bloot te leggen, waarop die meening steunt. Dit is een zijde der kwestie, die in het Rapport niet wordt belicht. Zooals bekend is vormt lucht de groote beschermer tegen temperatuurswisselingen; men kan zeggen, dat de waarde van een isolatiemiddel voor een goed deel afhangt van de hoeveelheid lucht, die het vasthoudt. Deze hoeveelheid is bij het steile dak aanzienlijk, — bij het flauwhellende dak is zij geringer, maar nog van beteekenis, — en bij het platte dak is zij onvoldoende. Hierbij wordt verondersteld, dat men bij het steile dak de woonkamers dáár niet onmiddellijk onder plaatst, maar ten hoogste het onderste gedeelte benut zoodat er nog enkele meters lucht daarboven overblijven. Die lucht is van de buitenatmosfeer gescheiden door één plankdikte, waarop de dakbedekking; zij neemt de zomerhitte gemakkelijk over, maar localiseert die, omdat de verhitte lucht in de spitse bovenruimte opgesloten blijft. Dit kussen van warme lucht beschermt de overige lucht, zoodat de temperatuur onmiddellijk boven de woonkamers vrijwel dezelfde blijft.
Bij het platte dak nu vult het heele kussen de holte tusschen dakbeschot en plafond (indien dit laatste aanwezig is). De pleisterlaag is echter niet voldoende om de lucht in het vertrek tegen de uitstraling te beschermen, — het vertrek wordt heet en blijft heet. Uit het gestelde op de 10e bladzijde der brochure, waar in één adem houtcement, ruberoïd, mastiek en gewapend beton worden genoemd, zou ik willen afleiden, dat deze kwestie den opstellers niet helder voor den geest heeft gestaan. Het is toch bekend, dat gewapend beton — ook al is het door een afdekking met houtcement of plastiek ondoordringbaar gemaakt voor regen, — als afdekking van een woonvertrek ongeschikt is wegens de afzetting van condensatiewater en te groote warmtegeleiding. En hiermede kom ik op nog een ander voordeel van het steile dak, in het Rapport eveneens niet vermeld. Dit voordeel bestaat in de mogelijkheid om de gebruikte lucht binnen in het gebouw te brengen op een plaats, die niet voor bewoning is aangewezen, n.l. in de hooge gedeelten der kap, vanwaar door de talrijke naden van het dakbeschot eene geleidelijke en daardoor niet hinderlijke uitwisseling met de buitenatmosfeer kan geschieden. In scholen en vergaderzalen, waar de ventilatie des winters te wenschen overlaat en de verbruikte lucht rijkelijk met waterdampen is belast, is dit een voordeel van groote

beteekenis. Want het vermogen om waterdamp vast te houden, daalt sterk als de temperatuur afneemt, zoodat bij aanraking met oppervlakken, die slechts door een plat dak van de buitenlucht zijn gescheiden, de afzetting van waterdamp is te wachten, wanneer, zooals meestal het geval is, de buitentemperatuur lager is dan de binnentemperatuur. Het is een soortgelijke werking als bij de vensters, -- echter met dit verschil, dat de waterafzetting hier minder hinderlijk is.

Het steile dak bergt een lucht-reserve, die bestemd is zoowel om de temperatuur in het gebouw te bewaren als om de hygiënische waarde der lucht op peil te houden. Het steile dak levert een prachtisolatie tegen zomerhitte en winterkoude voor het meest blootgestelde deel van het gebouw.

Bij het platte dak daarentegen is het eerste voordeel niet te bereiken en het tweede voordeel slechts met behulp van speciale isolatiemiddelen, die minder afdoende zijn en kostbaar te verkrijgen.

Zeker is het, dat het platte dak in den modernen huizenbouw is ingeburgerd; men behoeft slechts even hooger als de daken der gewone huizen te klimmen om een onafgebroken aaneenschakeling van horizontale daken waar te nemen, zoowel in de arbeiderswijken als in de wijken der betergegoeden, — maar men vergete niet, dat die geweldige verbreiding een gevolg is van een gebiedenden eisch van kostenbesparing.

Er zijn ook tal van toepassingen, waarbij de bestemming der lokalen niet in strijd was met de eigenaardigheden van het platte dak en waarbij de andere voordeelen hebben geprimeerd, zooals in het Rapport uitvoerig wordt uiteengezet.

Men verlieze niet uit het oog, dat het steile dak boven het platte dak belangrijke voordeelen van comfort en hygiëne oplevert, terwijl in tal van gebouwen de eisch van kostenbesparing niet overheerschend is.

Naar mijne meening bestaat in ons klimaat geen gelijkwaardigheid tusschen het steile en het platte dak, in tegenstelling met de conclusie van het Rapport. Ook schijnt het mij toe, dat de gevolgen van dit laatste zich reeds beginnen af te teekenen, getuige o.a. de maquette van het nieuwe Rijksacademiegebouw.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

JAC. VAN GILS.

Het onverwacht bericht van het plotseling overlijden van ons medelid Jac. van Gils zal vele vakgenooten evenals mij diep getroffen hebben.

't Zij mij vergund een enkel woord ter zijner goede nagedachtenis in ons vakblad te plaatsen, omdat ik niet alleen het genoegen had vele jaren met hem zitting te hebben in de Commissie voor het afnemen van het schriftelijk examen voor Bouwkundig-Opzichter, maar tevens meermalen met hem den degen gekruist heb, omtrent vakaangelegenheden, waarin hij bleek een tegenstander te zijn, die allen eerbied afdwong, door zijn bijzondere gaven en eerlijke bedoelingen, al bleven wij soms ver verwijderd in onze inzichten. In het heetst van het gevecht leert men zijn tegenstanders kennen.

De zwakke punten in zijn verdediging wist hij even goed te bedekken, als de trefbare plekken van zijn tegenstander en dan was hij niet malsch bij het toedienen van stooten.

En dan, als voelde hij dat eene discussie een scherpe wending kon nemen, zei hij met een heerlijke gemoedelijkheid: kom, laten wij dit onderwerp laten rusten, daarover worden wij het niet spoedig eens!

Zoo was zijn karakter. Thans herinner ik mij nog zeer levendig een der laatste malen dat ik het genoegen had met hem samen te zijn.

Het was in den tijd dat ik de tijdelijke regeling van het Bouwk. Weekblad op mij had genomen. Met eenige collega's, na eene commissievergadering te zamen, geraakten wij in meeningsverschil omtrent de plaats van den architect bij stadsuitbreidingen en stadsverbeteringen, waarbij onze opinies in verschillende onderdeelen, tegenover elkaar stonden. Vrij onverwacht deed ik hem de vraag of hij ook iets voor het Weekblad had, een vraag die ik toen tot verschillende leden deed, en waarop gewoonlijk het antwoord kwam: „Ik zal wel eens zien" en daar bleef het bij.

Van Gils antwoordde, als begreep hij stilzwijgend de moeilijke oogenblikken, die toen het Weekblad doormaakte: Ik zal je wat zenden en kijk zelf dan maar eens!

Binnen 8 dagen ontving ik al de gegevens van zijn ontwerp voor het kantoorgebouw der N.V. „Vulcaan" te Rotterdam en wie het innerlijke van Van Gils goed wil leeren kennen, moet nog eens opslaan het slot van zijn bijschrift, dat te vinden is in No. 29 van dezen jaargang van het B. W. blz. 170, waarin een zeker idealisme niet te ontkennen valt.

Jac. van Gils was een eminent teekenaar. Zijn verschillende schetsen zijn hier een bewijs van en niet alleen zijn schetsen, doch velen zullen zich de illusievolle teekeningen van de kerk te Delft met groote waardeering herinneren.

Op het gebied van restauratie-arbeid heeft hij zijn gaven ontplooid, waarvan vooral de toren te Zalt-Bommel een blijvende getuigenis is. Hoe enthousiast was hij niet met de opdracht van de Restauratie der Kerk te Brielle, en met hoeveel warmte kon hij mededeeling doen van aldaar curieuse constructieve onderdeelen.

Mocht hij bij besprekingen soms den indruk van verstrooidheid geven, indien hij voor zijn teekenplank werkte, wist hij den indruk van zijn phantasie en illusie vast te leggen met een zekerheid, die eerbied afdwingt; ten slotte is het daar dan toch de juiste plaats van den architect. Deze plaats heeft Van Gils met eere ingenomen.

JOH. D. LOOYEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 25 OCT. 1919. = No. 43.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. In Denemarken, door S. — Het Instituut voor Landbouwwerktuigen en Gebouwen te Wageningen, door W. J. Gerretsen. — Indrukken uit het Noorden Groot-Helsingfors, door J. B. — Ontdekkingen in den Dom te Utrecht.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Adres aan den Minister van Waterstaat inzake het Tweede-Kamergebouw.

Het Bestuur van den B. N. A. zond onderstaand adres aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat.

Aan Zijne Excellentie
Den Minister van Waterstaat.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen,

het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten,

dat het met volle instemming kennis heeft genomen van het voornemen de reeds lang aanhangige plannen tot vergrooting van het Gebouw der Tweede Kamer der Staten-Generaal vaster vorm te doen aannemen,

dat het uit de publicatie in de Staatscourant gezien heeft, dat Uwe Excellentie een crediet van f 60.000.— op de loopende begrooting aanvraagt, teneinde door een vijftal architecten plannen te doen ontwerpen, waaruit een keuze zal worden gedaan,

dat hieruit opgemaakt zou kunnen worden, dat door Uwe Excellentie de vorm gekozen is, van een zoogenaamd meervoudige opdracht, als bedoeld in Art. 1 der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen,

waarvan een exemplaar hierbij is gevoegd,

dat dan de honoreering volgens de gebruikelijke en algemeen erkende Regelen en Tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, waarvan eveneens een exemplaar hierbij volgt, overeen zou komen met die voor een voorloopig ontwerp volgens de Derde Klasse voor een bouwsom van ongeveer Twee Millioen gulden,

dat intusschen voor ons Bestuur nog geen zekerheid bestaat omtrent de wijze, waarop Uwe Excellentie meent een zoo gunstig mogelijk resultaat te kunnen bereiken,

redenen waarom,

genoemd Bestuur de vrijheid neemt Uwe Excellentie zijne belangelooze medewerking aan te bieden in deze, voor onze Nederlandsche Bouwkunst, zoo hoogst belangrijke aangelegenheid.

't Welk doende, enz.

Namens het Bestuur voornoemd,

(w. g.) A. BROESE VAN GROENOU, *Voorzitter.*
(w. g.) D. F. SLOTHOUWER, *Secretaris.*

Werken van wijlen Jac. van Gils.

Ten einde de uitvoering van de door den architect Jac. van Gils ontworpen bouwwerken verder te verzekeren, op een wijze die zooveel mogelijk in overeenstemming blijve met de bedoelingen van den overledene, wordt door de familie overleg gepleegd met twee collega's die trachten nu regeling in dien zin tot stand te brengen.

Adres van den Nat. Woningraad aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal
te 's Gravenhage.

Het bestuur van den Nationalen Woningraad heeft met groote instemming kennis genomen van de wijziging, door Z.E. den Minister van Arbeid bij Memorie van Antwoord gebracht in het Ontwerp-Gezondheidswet, welke beoogt de mogelijkheid te scheppen, om den Hoofd-Inspecteur der Volksgezondheid, in het bijzonder belast met het toezicht op de Volkshuisvesting, zitting te geven, niet in den Gezondheidsraad, maar in den Woningraad.

Het bestuur van den Nationalen Woningraad is echter van meening, dat het in hooge mate bezorgd is over den woningtoestand in den lande. Nog steeds neemt het woningtekort, niettegenstaande den ondernomen bouw, toe, de prijzen der materialen toonen geen neiging tot dalen. Hoe nijpend de nood is, blijkt wellicht het sprekendst uit het feit, dat te Amsterdam meer, te Rotterdam iets minder dan de helft der jonggehuwden hun intrek bij anderen nemen. Het wordt steeds moeilijker den weg uit den zorgwekkenden toestand te vinden. De uitkomsten van de ondernomen woningtelling zullen den omvang van het kwaad bij benadering leeren kennen. Op grond daarvan zal een zeer krachtig en doelbewust ingrijpen der Regeering noodig zijn.

Hoezeer ook de belangstelling van den Minister in het woningvraagstuk, welke op verschillende wijzen zoo duidelijk aan

het licht is gekomen, te waardeeren is, voornoemd bestuur kan niet voorbijzien, dat met de instelling van een vakkundig Hoofd-Inspecteur en een Woningraad als adviseerend lichaam slechts weinig zal gewonnen zijn. Aan den dienst der volkshuisvesting wordt een ongehoorde opgaaf gesteld. Wil deze er in slagen ons land uit den uiterst ernstigen toestand, waarin het te dezen verkeert, te redden en een nationale ramp te voorkomen, dan zal aan den dienst leiding moeten worden gegeven door een man met groot organisatorisch talent, krachtig initiatief en helder inzicht, die zich geheel aan deze taak wijdt en op wien de verantwoordelijkheid rust, dat de woningvoorziening in den lande volgens een breed opgezet plan zoo economisch en zoo goed mogelijk plaats vindt, van wien verwacht wordt, dat hij de lijnen zal aangeven, welke moeten worden gevolgd, om tot een oplossing van het vraagstuk te geraken.

Zulk een verantwoordelijkheid is alleen te aanvaarden, wanneer een groote mate van zelfstandigheid en vrijheid van beweging wordt verleend.

De positie krachtens het Wetsontwerp aan een Hoofd-Inspecteur toekomend, is met deze vereischten niet in overeenstemming. De Vak-Hoofd-Inspecteur, dien het Wetsontwerp voorziet zal mogelijk, evenals thans de Inspecteurs, nuttig werk kunnen verrichten, meer leiding kunnen geven en eenheid brengen dan thans het geval is. De leidende plaats die hem toekomt, wordt hem niet gewaarborgd. Naast hem, op den weg naar den Minister, zal de dienst van het Departement staan. Deze regeling moet verlammend werken op den werklust en het initiatief van den betrokken leider; zij verdeelt de aansprakelijkheid. Alleen een Directeur-Generaal uitsluitend voor de volkshuisvesting, wiens werkkring en bevoegdheden zijn geregeld, analoog aan die van den Directeur van Landbouw, en onder wien zoowel de dienst aan het Departement als de buitendienst ressorteert, zal de positie bezitten welke hem in staat stelt, die krachtige, doelbewuste leiding te geven, die thans vóór alles noodig is. Alleen voor een aldus geregelde positie zal zich de eersterangskracht (die geen technicus behoeft te zijn, men kan deskundige zijn zonder technicus te zijn), beschikbaar stellen, aan wie thans zoo dringend behoefte bestaat.

In de richting, thans bij de wijziging van het Ontwerp ingeslagen, behoort verder te worden gegaan. Er moet thans komen een zelfstandige volkshuisvestingsdienst, georganiseerd onder een eigen Directeur-Generaal. Het verband tusschen de takken van het Staatstoezicht bestaat volgens het Wetsontwerp, alleen in de uniforme regeling der ambtenaarsrangen. Er is geen reden om dit verband te behouden, nu de noodzakelijkheid van een andere regeling zich doet gevoelen. Na eenigen tijd zal het toch tot het zelfstandig maken van den volkshuisvestingsdienst moeten komen. Daarmede te wachten heeft geen zin. Juist thans, nu aan den dienst der volkshuisvesting een zoo overweldigende opgaaf wordt gesteld, is het daarvoor het oogenblik. Aangezien in het Wetsontwerp de onderdeelen van het Staatstoezicht op de volksgezondheid niet uitdrukkelijk zijn genoemd, zal een zeer eenvoudige wijziging voldoende zijn. Voor het losmaken van het verband tusschen den volkshuisvestingsdienst en het overige Staatstoezicht, is geen wijziging van het Ontwerp noodig. Wel zal voor de nieuwe organisatie van den volkshuisvestingsdienst een wettelijke grondslag moeten worden geschapen. De Woningwet ware daarvoor de meest aangewezen plaats. Nu niet die Wet, maar de Gezondheidswet aan de orde is, ligt het voor de hand, in deze een artikel op te nemen, verklarende dat er een volkshuisvestingsdienst zal zijn, wiens werkkring en bevoegdheden zullen worden geregeld bij algemeenen maatregel van bestuur. Op deze wijze blijft een formeel verband met het overige Staatstoezicht op de volksgezondheid bestaan, zonder het anders daaraan verbonden bovenomschreven bezwaar.

Het bestuur van den Nationalen Woningraad meent op grond van het bovenstaande bij Uw College te moeten aandringen, op het aanbrengen van de aangegeven wijziging in het Wetsontwerp en op het uitlokken van een bereidverklaring van den Minister van Arbeid om den dienst onder een Directeur-Generaal met de omschreven positie te organiseeren.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad:

(*w.g.*) L. N. ROODENBURG, *Voorzitter.*
(*w.g.*) J. BIERENS DE HAAN, *Secretaris.*

Amsterdam, 11 October 1919.

Het Bindend Advies. *(Vervolg en slot).*

Het zou ons te ver voeren wanneer wij alle hier bedoelde beperkingen uitvoerig zouden willen behandelen; wij zullen slechts de voornaamste in het kort aanduiden.

Behalve dan die ten aanzien van den aard der geschillen, waarover arbitrage niet is toegelaten, waaronder vallen: *a.* giften en legaten tot levensonderhoud, huisvesting en kleeding, *b.* scheidingen tusschen echtgenooten, hetzij van het huwelijk, van tafel en bed of van goederen, *c.* geschillen omtrent den staat van een persoon en *d.* alle andere geschillen, waarover geen dading is toegelaten — en die omtrent het aanhangig maken van het geschil door het compromis, dat is de overeenkomst waarbij partijen besluiten het geschil aan arbitrage te onderwerpen, voor welke overeenkomst zeer strenge voorschriften zijn gegeven, zoowel ten aanzien van zijn totstandkoming als van zijn inhoud — alles op straffe van nietigheid — zijn de meest belangrijke beperkingen terug te brengen tot de reeds hierboven aangegeven drie punten.

1e. De manier waarop de arbiters moeten te werk gaan.

Dit is weer allereerst afhankelijk van den inhoud van het compromis, de basis van hun bevoegdheid om als scheidsrechters op te treden.

Immers art. 636 B. R. V. [1]) bepaalt: De scheidsmannen zullen naar de regelen des rechts uitspraak doen, ten ware het compromis hun de bevoegdheid mocht toegekend hebben om als goede mannen naar billijkheid te oordeelen.

Deze bepaling is van groot gewicht. Als regel zijn de scheidslieden hierdoor gebonden aan de voorschriften der wet, tenzij zij uitdrukkelijk daarvan zijn vrij gemaakt.

Vooral bij bouwgeschillen is dit van buitengewone beteekenis. Immers wanneer in die gevallen verzuimd is in het compromis daartegen te waken door de toevoeging: *„als goede mannen naar billijkheid"*, zullen arbiters meestal zelf *niet in staat zijn een rechtvaardige uitspraak te geven*, daar zij dan gebonden zijn aan de regelen van het burgerlijk recht hetwelk, b.v. tenzij in geval van handelszaken, geen getuigenverhoor toelaat over schuldvorderingen boven *f* 300.— en bij bouwgeschillen zal het wel steeds over grootere bedragen loopen, terwijl daarbij vrijwel in den regel getuigen het eenige bewijsmiddel zijn -- of art. 1646 B. W. bepaalt dat vorderingen wegens meerder werk van geen waarde zijn wanneer daarvan geen schriftelijke toestemming van den aanbesteder kan worden overgelegd en over den prijs daarvan vooraf, geen overeenkomst is getroffen. — Voorschriften welke in de practijk van het bouwbedrijf onmogelijk kunnen worden nageleefd — ofwel in art. 1645 eenvoudig de aansprakelijkheid voor geheel of gedeeltelijk teniet gaan van een bouwwerk „hetzij door een gebrek in de samenstelling" of zelfs uit hoofde van de ongeschiktheid van den grond — zonder meer overdraagt op de bouwmeesters en *aannemers* en dat wel gedurende 10 jaren. Het behoeft voorzeker geen nader betoog, dat arbiters welke zich door dergelijke wetsartikelen zien gebonden, vrijwel steeds machteloos zullen zijn om een eenigszins rechtvaardige uitspraak te geven. Geheel anders is het echter wanneer het gaat om een *Bindend Advies*. Dan zijn de deskundigen geheel vrij in hun beoordeeling. Ze zijn niet door onredelijke wetsbepalingen verlamd, doch kunnen, rekening houdende met de omstandigheden en de in het bouwbedrijf bestaande gebruiken en bevoegd tot een onbeperkt getuigenverhoor, zich, gesteund door hun ervaring en technische bekwaamheid, geheel laten leiden door hun rechtvaardigheidsgevoel. Wanneer de keuze dezer deskundigen een gelukkige was, bestaat — wanneer een Bindend Advies is toegelaten — geen gevaar dat ook de oplossing van het geschil volkomen naar billijkheid zal geschieden. Hier dus wel een scherp verschil tusschen Arbitrage en Bindend Advies. Een niet onbelangrijk punt is hier nog de tijdsduur van het onderzoek. Bij de wettelijke arbitrage moet in het compromis worden bepaald „binnen welken termijn de zaak, aan de scheidsmannen onderworpen, zal moeten beslist zijn" (art. 625 B. R. V.) Is dit verzuimd, dan geldt een termijn van zes maanden. Dat ook deze bepaling — bedoeld om te voorkomen dat de oplossing van het geschil op de lange baan zou worden geschoven — vaak, als het belangrijke geschillen betreft over groote bouwwerken waarbij b.v. een herhaald onderzoek ter plaatse en langdurige getuigenverhooren noodig zijn — groote moeielijkheden kan opleveren en daardoor zelfs de geheele arbitrage, als de termijn blijkt verstreken te zijn, ongedaan wordt is duidelijk.

Van dit alles is echter bij het Bindend Advies wederom geen sprake!

2e. De omvang der bevoegdheden van Arbiters — ook hier een belangrijk verschil tusschen Arbitrage en Bindend Advies. Bij arbitrage zijn de scheidslieden weer geheel gebonden aan het compromis; alleen over de daar vermelde twistpunten mogen zij een beslissing geven. Werd daarbij iets verzuimd wat later bij de behandeling der zaak blijkt, dan moeten de arbiters — van hoeveel gewicht die kwestie ook moge zijn — zich van eene beslissing daaromtrent onthouden. Zouden zij het toch doen, dan wordt daardoor *de geheele arbitrage nietig* en is dus niets bereikt. Echter dit is geenszins de eenige beperking van hun bevoegdheid; er zijn nog tal van andere gevallen welke in een tiental punten in art. 649 B. R. V. worden opgesomd en in al die gevallen is steeds de sanctie: dat de geheele uitspraak der scheidslieden — zelfs bij de geringste overschrijding hunner bevoegdheid, als *nietig*, dus absoluut waardeloos, kan worden bestreden door die partij, welke zich daardoor in het ongelijk ziet gesteld. Ik noem van deze gevallen slechts de voornaamste:

als de beslissing gewezen is buiten de grenzen van het compromis;

als zij is gewezen op een compromis dat van onwaarde of vervallen is — zoo b.v. als de gestelde termijn is verstreken;

als de beslissing is gegeven door scheidsmannen, welke niet bevoegd waren te vonnissen in afwezigheid van de anderen;

als uitspraak is gedaan over zaken welke niet zijn geëischt of wanneer daarbij meer is toegekend dan gevorderd was — zoo b.v. als een niet gevraagde rentevergoeding of winstderving wordt gegeven;

als de beslissing inhoudt tegenstrijdige bepalingen;

als arbiters hebben verzuimd over een of meer der punten, in het compromis aan hun oordeel onderworpen, uitspraak te doen, — ook al waren die punten van nog zoo weinig beteekenis of wellicht van zelf sprekend — enz.

Ook al moge deze opsomming in het algemeen niet onbillijk lijken, kan toch zeer zeker niet worden ontkend, dat daarin een rijke bron van chicanes gelegen is, waardoor de in het ongelijk gestelde partij zich, zelfs al was het verzuim der arbiters voor de beslissing zelf van absoluut geen beteekenis, zich zonder meer aan die beslissing kan onttrekken en alle moeite om het geschil tot een goed einde te brengen, vergeefsch zijn.

Ook hier geldt weer, dat van dit alles bij een Bindend Advies geen sprake is — al deze wettelijke voorschriften blijven dan buiten werking. Van eenig beroep op nietigheid van hun uitspraak kan, tenzij het gevallen van grove dwaling of bedrog van de adviseurs of de partijen zelf zou betreffen, dan geen sprake zijn. Is het advies eenmaal gegeven dan is daarmede de zaak beslist.

3e. Ten slotte de kwestie van tenuitvoerlegging der beslissing, indien de in het ongelijk gestelde partij daaraan niet vrijwillig voldoet. Hier eindelijk kan worden getuigd dat arbitrage den overwinnaar in het geschil in een gunstiger positie plaatst dan het Bindend Advies. Is er een wettelijke uitspraak van scheidslieden — een werkelijke arbitrage derhalve — dan is de executie daarvan al zeer eenvoudig. Art. 639 B. R. V. bepaalt, dat de beslissing binnen 8 dagen, nadat zij is gegeven moet worden gedeponeerd ter griffie van de rechtbank, binnen welker rechtsgebied die uitspraak is gevallen. Daarna wordt, desgevraagd, door den President dier rechtbank daarop geplaatst een bevelschrift tot executie. Vervolgens wordt een afschrift van de aldus van een bevel tot executie voorziene arbitrale beslissing per deurwaardersexploit aan de veroordeelde tegenpartij beteekend en gesommeerd om alsnog binnen twee dagen aan die beslissing te voldoen. Geschiedt dit niet, dan is de eischende partij bevoegd om op de gewone wijze tot executie over te gaan door beslag op de roerende en onroerende goederen der tegenpartij.

Gelijk gezegd, is van een dergelijke executie bij een Bindend Advies geen sprake. En wel omdat, gelijk wij reeds aantoonden, daarin geen vonnis, geen rechtsspraak wordt gegeven.

Om dan de tegenpartij tot betaling te dwingen moet een andere weg worden gevolgd. Hij wordt, eveneens per deurwaardersexploit tot voldoening aan het Bindend Advies gesommeerd. Voldoet hij daaraan niet dan is een proces onvermijdelijk. Echter — hoe onverkwikkelijk een proces den leek in het algemeen ook moge schijnen — in dit geval behoeft hij daarvoor niet terug te schrikken. Immers partijen waren vooraf contractueel overeengekomen zich bij het advies — immers *bindend* voor hem — neer te leggen.

Dagvaardt hij derhalve de onwillige tegenpartij en legt hij bij zijn eisch het tusschen hen gegeven advies der deskundigen over dan zal de tegenpartij daartegen geenerlei verweer kunnen voeren en derhalve zonder eenigen twijfel worden veroordeeld. Vrijwel steeds zal hij dan ook wel zoo verstandig zijn terstond in het gegeven Bindend Advies te berusten, daardoor voor zich ten minste de kosten van een proces — welke als hij verliest — boven dien nog ten zijnen laste zouden komen — besparend.

Mij is althans geen enkel geval bekend waarin, nadat eenmaal een Bindend Advies was gevallen, over de executie daarvan nog moest worden geprocedeerd.

MR. H.

Rapport over de volkshuisvesting in Zweden.

De heer J. Boterenbrood, architect te Amsterdam, heeft in den zomer van 1919 in opdracht van de regeering een studiereis gemaakt in Zweden, ter bestudeering van de maatregelen, door de Zweedsche regeering genomen ten behoeve van de volkshuisvesting.

Uit dit rapport nemen wij hier het volgende over:

„De maatregelen, in Zweden genomen ten bate der volkshuisvesting, zijn van verschillenden oorsprong en hangen samen met: het tegengaan van de massa-emigratie naar Noord-Amerika, de bevordering van de inwendige kolonisatie, den ten slotte direct met het lenigen van den woningnood; voorop gezet dient te worden, dat, enkele steden uitgezonderd, het woninggebrek nog niet die vormen heeft aangenomen, die in Nederland den toestand kenmerken.

De oudste, door den staat genomen maatregelen waren in de eerste plaats gericht op het bevorderen der inwendige kolonisatie. In 1904 werd een wet aangenomen, die het door de verstrekking van voorschotten mogelijk maakte, het in Zweden sterk ontwikkelde streven, om op eigen grond in eigen huis te wonen, te bevorderen. De staat treedt hier niet direct op als voorschotgever, maar door tusschenkomst van bouwmaatschappijen en vereenigingen, die in hun statuten bepalingen voor winstbegrenzing hebben opgenomen; ook treden de „hushållningssällskap" (half officieele vereenigingen ter bevordering van den landbouw) bemiddelend op bij het verstrekken van voorschotten. Voorschot wordt gegeven zoowel voor grond als voor opstal; in het eerste geval voor 5/6, in het tweede geval voor 3/4, van de waarde. Het bedrag, dat

[1]) B. R. V. beteekent: Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering,

op pand gegeven wordt, is hoogstens 12000 kr., de rente er van 3,6 pCt.; de helft moet in 26 of 21 jaar zijn afgelost tegen een annuïteit van resp. 6 pCt. of 7 pCt. Het resteerende deel moet in 5 jaren worden afgelost; gedurende de eerste vier jaren zijn geen renten of aflossingen verschuldigd. In het algemeen werd voor dit doel door den staat 5 millioen kr. per jaar ter beschikking gesteld, in den laatsten tijd verhoogd tot 7½ millioen. Naast de maatregelen heeft de Rijksdag in 1907 een, direct op inwendige kolonisatie gericht, besluit genomen; n.l. tot het stichten van een grondbemiddelingsfonds van 2 millioen kr.; elk jaar wordt dit fonds uitgebreid met een bedrag van 800.000 kr. Dit fonds dient om „hüshållningssälskap", eigenhuis-maatschappijen en vereenigingen voorschot te verstrekken voor inkoop van groote eigendommen op oogenblikken, dat de markt voordeeligen aankoop mogelijk maakt, en deze zóó te verdeelen en gedeeltelijk te ontginnen, dat ze ter beschikking kunnen worden gesteld van kleine bouwers.

Uit dit fonds kan voorschot verstrekt worden tot een bedrag van hoogstens ⅘ van de grondwaarde, het loopt met een rente van 4 % en wordt voor een termijn van vijf jaar uitgegeven. In den loop van die jaren wordt gerekend dat het mogelijk is, den grond van de hand te doen. Eenige grond-bemiddelingsbureaux werden in 1912 opgericht, waar koopers en verkoopers inlichtingen kunnen krijgen over den grond, waar ze belang bij hebben.

De staat geeft aan partikulieren bouwvoorschot op de volgende voorwaarden: de leentrekker moet zijn arbeider of daarmede gelijk gesteld persoon, man of vrouw, niet jonger dan 21 en niet ouder dan 50 jaar; bekend staan als spaarzaam, vrij van drankmisbruik en in staat zijn, het aan de leenpenningen ontbrekende bedrag bij te storten.

Wie eigenhuis-voorschot verlangt, wendt zich tot een bepaalde commissie, gevormd uit het „hushallingssällskap" van zijn district (Län), waarbij overgelegd moeten worden de volgende bescheiden:

1o. Verzoek om leen voor een bepaald bedrag.
2o. Koopcontract of koopbrief van de gronden.
3o. Plannen voor nieuw- of ombouw van behuizing met begrooting daarvoor.
4o. Berekening voor de kosten van vee of wat verder het beroep meebrengt.
5o Verklaring van geloofwaardig persoon uit de omgeving van leentrekker, dat deze aan de gestelde eischen voldoet.

Voor het verkrijgen van voorschot is verder o.a. noodig het door gegadigde onderteekenen van een leencontract en het bewijs, dat hij de geheele benoodigde som tot zijn beschikking kan krijgen door aanvulling met bovengenoemd eigen kapitaal. „Hushällningssällskap" bemiddel- en gewoonlijk alleen voor voorschot; partikuliere eigen-huis-maatschappijen (Egna hem belag) stellen ook grond ter beschikking. Verder blijkt, dat het arbeidsveld van de eersten in hoofdzaak ligt in kolonisatiegebied, van de laatsten in de nabijheid van steden of dorpen. Tot 1914 werden door verschillende instituten op die manier 8827 woningen ter beschikking gesteld voor een totaal bedrag van rond 25,000,000 kr. Een commissie werd ingesteld, om te trachten meer eenheid te brengen en eenvoud in de handelingen voor verschillende gevallen, rapport verschee en in 1914, doch heeft geen nieuwe mogelijkheden in vooruitzicht gesteld. Dat speculatie door de gestelde voorwaarden niet geheel vermeden werd, is het systeem als grootste fout aangerekend.

De bestaande regeling liet evenwel ruimte genoeg voor het ingrijpen van partikulier initiatief, waardoor het de vereeniging tegen de emigratie „Föreningen mot emigrationen" mogelijk bleef, dit laatste en andere bezwaren te nivelleeren. Deze vereeniging werd in 1907 opgericht met het doel, de emigratie naar het buitenland (Noord-Amerika) tegen te gaan. In de practijk komt dit neer op een sterke inmenging in het woningvraagstuk. Gesticht door een idealist Dr. Molin, had de vereeniging, geheel op eigen middelen aangewezen, in den beginne een zorgelijk bestaan; doch heeft zich in korten tijd een groote populariteit verworven door haar krachtigen organisatorischen arbeid. In een enkel jaar werden b.v. op verschillende plaatsen in het land, tezamen 600, lezingen gehouden over inwendige kolonisatie en woningbouw, waarvoor zich sprekers van naam beschikbaar stelden. De bovengenoemde grondbemiddelingsbureaux zijn dan ook in hoofdzaak door deze vereeniging tot stand gekomen; einde 1917 waren er 20 van die in werking met een gezamenlijk personeel van 500 man, die er al of niet gesalarieerd voor werkten. Samenwerking werd gebracht in de handelingen van de verschillende „Egnahem-bolag", die nu bij het centraal-bureau in Stockholm advies kunnen krijgen voor bouw en sociale aangelegenheden.

Voor bouwaangelegenheden werkt het bureau sterk beratend; de ingediende projecten (gewoonlijk ontwerpen van de leentrekkers zelf) zijn vaak van zeer inferieuren aard en voor de gestelde som niet te bouwen. Een architect ten bureau herziet de ontwerpen en kan bij gebrek aan medewerking van de leentrekkers desnoods afwijzende beschikking op bouwaanvragen uitlokken. Voordat het bureau in werking trad, was getracht door publicaties invloed uit te oefenen op vorm en indeeling van woningen. Bekende architecten werden uitgenocdigd projecten uit te werken, rekening houdende met de eischen voor elke bouw-zône gesteld, welke in druk verschenen en voor een bedrag van 0.60 kr. verkrijgbaar gesteld werden. Bij deze projecten waren volledige detailteekeningen en opgaven van de te gebruiken materialen. Met dezelfde bedoeling verscheen de prachtuitgave „Gaula Svenska Allmogehem", een verzameling afbeeldingen van goede oude boeren-huizingen. Van zeer groot belang is de uitgebreide tentoonstelling van model-woningen op kleine schaal, bedoeld om het inzicht van eigenhuis-bouwers in bouwaangelegenheden te vergrooten; bij het bureau in Stockholm is een zaal daarvoor ingericht. Voor den bouw van boerderijen b.v. wordt aan de hand van dergelijke modellen duidelijk gemaakt, hoe het door eerst alleen de allernoodzakelijkste gebouwen op te richten, en later pas uit te breiden mogelijk is, met vermijding van slecht rendeerenden opstal, toch een goed geheel te verkrijgen.

Naast andere publicaties komt uit een kwartaal tijdschriftje „Hem i Sverge", dat de bedoelingen van de vereeniging nader toelicht en een overzicht van de bereikte resultaten geeft.

Veel wordt in Zweden gedaan, voor leniging van den woningnood, door partikuliere industrieele ondernemingen.

Allerlei zeer uiteenloopende voorschot-systemen, zich aanpassende bij plaatselijke behoefte, zijn hierbij in de praktijk gebracht. De geïsoleerde ligging van industrie-centra bij stroomversnellingen, maakt het noodzakelijk, dat de woningbouw gelijken tred houdt met de ontwikkeling van een arbeidersgemeenschap. Men neemt aan, dat het hierdoor komt dat de woningnood in grootere plaatsen niet zoo nijpend is als in andere landen.

Stockholm.

De eerste bemoeiïngen van overheidswege in Stockholm met den woningbouw dateeren van 1876; de stad bouwde toen woningen voor eigen arbeiders; in 1907 werd het pas noodig geoordeeld woningen, ook voor anderen dan gemeente-werklieden, ter beschikking te stellen. In de jaren 1891—1908 was een bedrag van totaal 3.500.000 kr. voldoende voor dergelijke ondernemingen. Om evenwel voor de eerste toekomst verzekerd te zijn, kocht de stad langs de grenzen der gemeente terreinen, met een gezamenlijk oppervlak van 3876 H.A. voor — tot 1914 toe — een som van 5.000 000 kr. Die terreinen zijn nu reeds voor een gedeelte door partikulieren bebouwd en, òf met erfpachtsrecht uitgegeven òf direct verkocht.

Wordt vervolgd.

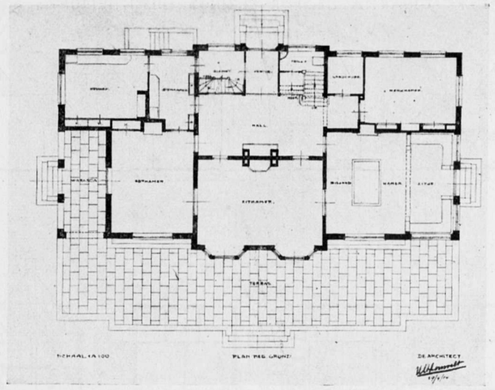

LANDHUIS „DE MOLENBEEK" TE HEERDE. W. A. LENSVELT, ARCHITECT B.N.A.

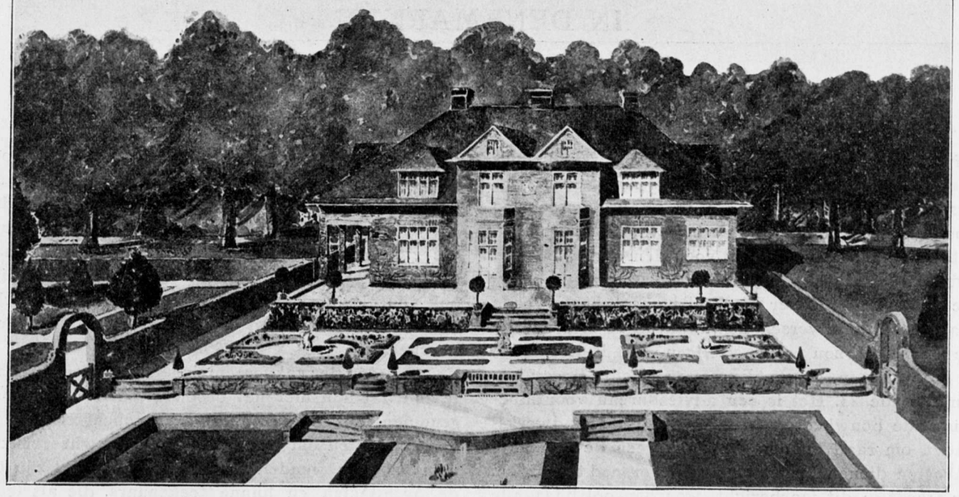

LANDHUIS „DE MOLENBEEK" TE HEERDE. W. A. LENSVELT, ARCHITECT B.N.A.

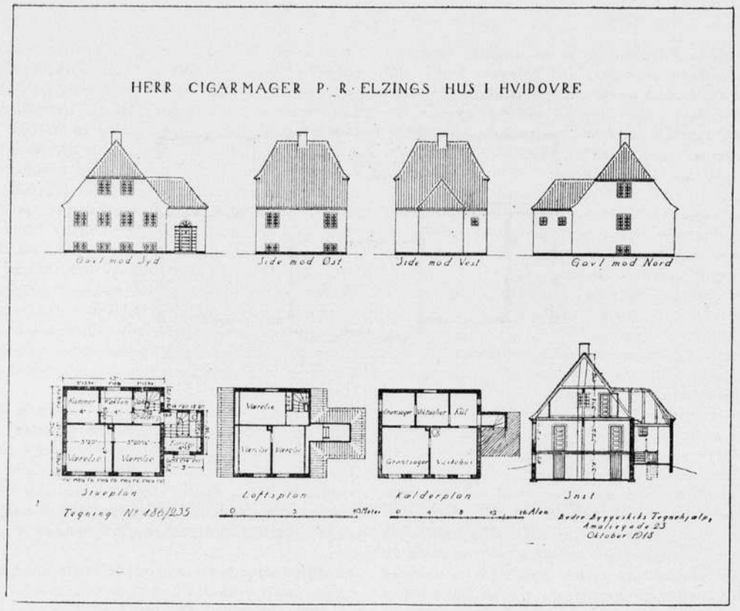

De plattegrond is aangegeven door den bouwheer, die den ingang wenschte in een aanbouw met toegang tot den kelder, de de woning en een W. C. De ingang heeft een steenen vloer. De kelder is speciaal ingericht voor groenten en vruchten, omdat de bouwheer als bijverdienste een kweekerij heeft. De muren zijn witgekalkt, het huis is met pannen gedekt, de kozijnen zijn donker en de ramen wit.

IN DENEMARKEN.

BETER BOUWEN.

Of eigenlijk zou het moeten heeten: Betere bouwmanieren, als een precieze vertaling van „Bedre Byggeskik", de Vereeniging, die ik nu na den oorlog voortgekomen vond uit de Vereeniging „Tegnetjaelp", oftewel Teekenhulp, die ik vóór den oorlog aan den gang had gezien.

De Vereeniging „Beter Bouwen" nu heeft haar tweede jaarschrift doen verschijnen, waarop ik hier gaarne de aandacht zou willen vestigen. Het is te koopen in Kopenhagen, aan het Bureau van Bedre Byggeskik, Amaliegade 23. Het is een adviesbureau voor onbemiddelde bouwheeren en waar tevens de handwerkslieden om raad kunnen vragen. Alleen de gemaakte onkosten dienen in het algemeen vergoed te worden. Er wordt in dit jaarbericht, waaraan ook bijgaande afbeeldingen met onderschriften ontleend zijn, met voldoening geconstateerd, dat de handwerkslieden zich steeds meer tot het bureau wenden. Bovendien begint men hier en daar, buiten op het land te constateeren dat de eenvoudige voorbeelden en lessen door het bureau gegeven hunne vruchten afwerpen, doordat er inderdaad zonder architecten, door een goed timmerman en metselaar, behoorlijke eenvoudige huisjes gemaakt worden. Dus een schoonheidscultuur, die zich niet beperkt tot eenige architecten, maar die weer te vinden is in alle lagen der bevolking, ook vooral doordat het dwaze verlangen naar opschik bij den bouwheer verdwijnt. De macht van het goede voorbeeld.

En de leden der vakvereenigingen behoeven niet bang te zijn dat hun hier het brood uit den mond wordt genomen. Dit bureau voert geen concurrentie tegen de architecten om reden dat deze bouwheeren zich nooit zouden wenden tot architecten. Het zijn dus de architecten en hunne teekenaars, die als leden dezer Vereenigingen hunne hulp verleenen om de bouwmanieren in hun land te helpen verbeteren. S.

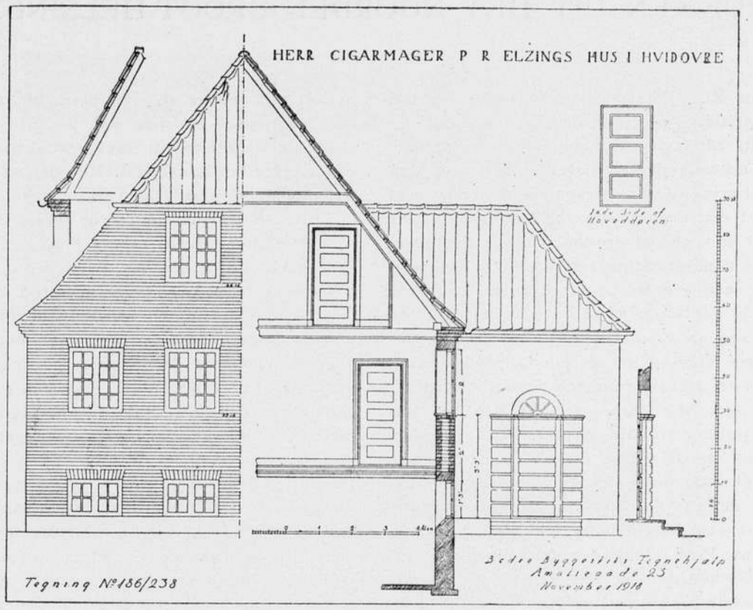

De bouwheer, die een Hollander is, stelde er veel belang in, dat het huis een „versierde ingang" kreeg. De deur heeft opgelegde paneelen, welke overeenstemmen met de pilastervormige verzwaringen daarnaast, welke met een profiel zijn afgesloten dat doorloopt over het kalf. Let op de gelijke grootten van ramen en borstweringen, waardoor de gevel een rustig karakter krijgt.

HET INSTITUUT VOOR LANDBOUWWERKTUIGEN EN GEBOUWEN TE WAGENINGEN.

(Ingezonden).

Een lastgever van mij vroeg onlangs aan bovengenoemd instituut advies over de inrichting van een landbouwschuur, stal voor jong vee, enz. op zijn terrein. Dit advies werd hem uitgebracht in den vorm van een teekening, welke ik dezer dagen op mijn verzoek ter inzage kreeg.

Wat blijkt mij nu? In plaats van wat wij gewoon zijn van dit instituut: type-teekeningen van model inrichtingen is hier een volledig bouwplan verstrekt op een schaal van 1 à 100, waarop voorkomen: platte grond, voorgevel, 2 zijgevels, lengte- en breedtedoorsnede en waarbij vermeld staat: Landbouwschuur op de boerderij de . . . . . bij . . . . . voor den heer . . . . . te . . . . .

Geen zakelijk advies dus over de bedrijfstechnische inrichting van een dergelijk gebouw in het algemeen maar een volledig bouwplan, pasklaar voor dit speciale geval. De teekening bovendien van zóó loffelijke nauwkeurigheid dat een aannemer daaraan voldoende heeft voor bouwaanvrage en uitvoering, terwijl er gezorgd is voor de noodige aanpassing aan het bestaande naar mijn ontwerpen uitgevoerde complex, want: „het dak is van riet". Over de architectonische waarde kan ik zwijgen. Dit zou de aandacht verplaatsen en doet niet ter zake. Het gaat er hier om dat een verdienstelijk instituut te ver gaat in zijn adviezen en komt op het gebied van den architect. Hierop moet gewezen worden.

Oosterbeek, 19 October '19. W. J. GERRETSEN.
Architect.

INDRUKKEN UIT HET NOORDEN GROOT-HELSINGFORS.

De figuur van Eliël Saarinen heeft sinds den tijd van de vredespaleis-prijsvraag de algemeene belangstelling gehad, zoo zelfs, dat met zijn architectuur die van Finland vereenzelvigd werd. Het was dan ook een openbaring, dat vredespaleis-ontwerp; niet alleen, dat het een bijzonderen geest ademde, maar het sprak tot het gevoel op een manier, die overtuigde, dat nu eens eindelijk een ontwerp geleverd was, waardig een groote, hooge gedachte vorm te geven; het was een moment in de geschiedenis der architectuur, zoo als maar zelden beleefd wordt. De fantasie maakte Finland nu al spoedig tot het land, waar de nieuwe architectuur een bijzonder vruchtbaren bodem had. Af en toe zagen wij dan ook wel ontwerpen gepubliceerd, die dit vermoeden voedsel gaven, en bijna steeds waren die ontwerpen van de hand van Eliël Saarinen. Verder werd de belangstelling voor de Finsche architectuur maar matig bevredigd. Uit een beschrijving van den Finschen kunst-historicus Prof: Tikkanen in „Innen-Decoration" van 1903 hoorden we iets van de merkwaardige broederschap Gesellius-Lindgren-Saarinen. Professor merkt hier op, dat de eerste stoot tot het kiezen van een nieuwe richting ook hier gezocht moet worden in de Engelsche privaat-architectuur van dien tijd; en verder, dat de architecten met bewust archaïseeren trachtten tot nieuwe vormen te komen, waarbij de machtige, echt Finsche open vuurhaarden en de forsche houtbouw het nationale element in hun werk naar voren brachten. Maar veel gegevens voor een afgeronde voorstelling, van wat er daar in het Noorden eigenlijk gebeurde, kregen we niet; en of de papieren ontwerpen, die we af en toe zagen, het werkelijk tot steen brachten, we wisten 't niet; alleen de resultaten van prijsvragen deden ons vermoeden, dat er hard gewerkt werd.

Zonder hier nu verder op in te gaan, kan ik U verzekeren, dat dit dan werkelijk vaak zoo geweest is, en er vooral in Helsingfors met Amerikaansche snelheid gebouwd werd.

Helsingfors werd eerst in de 16e eeuw gesticht, maar bleef tot de 19e eeuw niet veel meer dan een visschersplaatsje; een geregeld stadsplan werd dan ook pas bij den aanvang van de Russische overheersching noodig geoordeeld.

De zeer bereisde architect Ehrenström, Fin van geboorte, maakte dit plan omstreeks 1820.

De ligging van Helsingfors nu, aan de kust, is zoo mooi, als slechts door een enkele stad geëvenaard wordt. Maar het tot dogma geworden klassieke inzicht van Ehrenström was er niet op berekend, de mogelijkheden, die de ligging bood, uit te nutten; nergens passen de straten zich aan bij de glooiingen; geen partij werd er getrokken van de heerlijke open ligging; lijnrecht loopen de straten, als een rutschbaan, heuvel op, heuvel af. Een plan dus, meer Grieksch dan Romeinsch als men wil, doch in elk geval hier zeker niet op zijn plaats; met geweld werd het systeem bij het terrein aangepast. Het behoeft geen betoog, dat hierdoor niet alleen vaak onvoldoende straatafsluitingen werden verkregen, maar ook het verkeer was er al heel slecht mee gebaat.

Een geluk is het evenwel voor Helsingfors geweest, dat de Duitsche architect Engel (tijd-en schoolgenoot van Schinkel) de bebouwing van de voornaamste punten van dit project in handen heeft gehad. Op hoog bevel uit St. Petersburg werden machtige regeeringspaleizen gebouwd en kerken gesticht, samengetrokken om een weidsch aangelegd architectuurplein, alles uitgevoerd door bovengenoemden bouwmeester.

In vijftien jaar werd meer uitgegeven aan die bouwwerken, dan de staatsinkomsten van een heel jaar bedroegen. Edoch, hierbij bleef het de eerste halve eeuw; de wil van een enkeling kon wel paleizen uit den grond doen verrijzen, maar een stad tot gezonde ontwikkeling brengen lukte ook Vadertje den Czaar niet. Maar nu begint 1880 ongeveer de groote bouwbeweging, die allen inwoners de gebreken van het plan van Ehrenström aan den lijve doet voelen; reden te over dus, om te trachten bij een uitbreiding van de stad de zaak eens goed aan te pakken. De oorlog bracht mèt stilstand van zaken ook tijd voor bezinnen, die goed benut werd.

Buiten de stad nu liggen mooie terreinen vol avontuurlijke glooiingen en klippen met de heerlijkste begroeiing; dezen grond zal de stad het eerst opeischen bij haren wasdom. Een particuliere maatschappij is eigenaresse van al die heerlijkheid; en wat bij ons buiten de grenzen van het denkbare ligt, wordt hier werkelijkheid; de maatschappij noodigt een architect uit, haar terrein zóó in te deelen, dat er ook in stedenbouwkundig opzicht een bevredigend geheel ontstaat. Op werkelijk vorstelijke wijze werd de ontwerper in de gelegenheid gesteld, zijn ideeën uit te werken.

En hiermee zien we den man van het vredespaleisproject weer aan het werk, nu als stedenbouwer.

Het is nu zeer aantrekkelijk na te gaan, hoe een talent als dat van Saarinen zich uit, bij de oplossing van de uiteenloopende vragen, zooals een stadsplan die stelt.

En dit is al heel makkelijk te doen, want de architect heeft zijn gedachten daarover neergelegd in een brochure, die uitkwam in 1915. Het komt mij voor, dat bij de indeeling daarvan even gedacht is aan de beschrijving in „Bouwkunst" van 1909, die Dr. Berlage geeft bij het ontwerp voor de uitbreiding van Den Haag. De uiteenzetting begint dan ook met een historisch overzicht van den stedenbouw, met hier en daar aanhalingen uit Unwin. Vervolgens wordt een

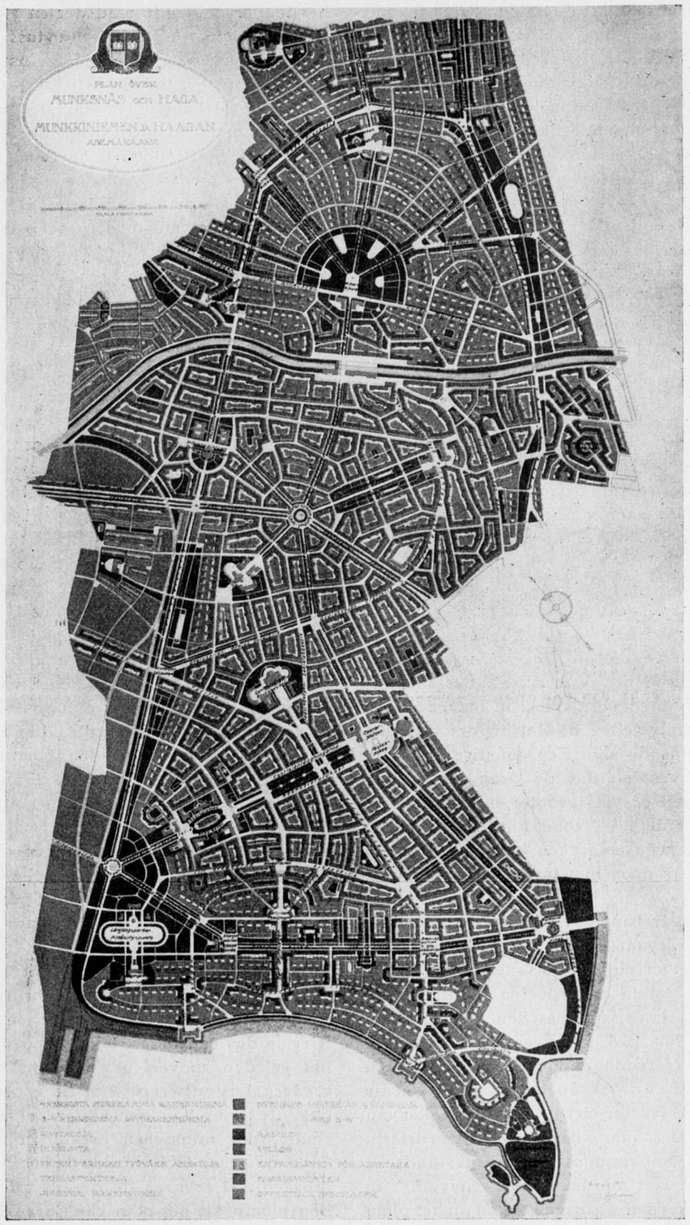

PLAN VAN DE UITBREIDING TEN N.W. VAN HELSINGFORS „MUNKSNÄS EN HAGA". GEHEEL ONDERAAN RECHTS „BREDVIKBORGEN", TEN NOORDEN DAARVAN DE JUIST NOORD-ZUID LOOPENDE BREDVIK VÄGEN.

overzicht gegeven van de bevolkingscijfers in de Noordelijke landen, in het bijzonder die van Finland en Helsingfors. Daarna blijft de beschouwing een tijd stilstaan bij de ontwikkeling van Helsingfors als geheel. Aan de hand van statistieken worden drie mogelijkheden van stadsontwikkeling aangegeven, en daarop gebaseerd, de bevolkingsdichtheid geschat, die de stad in verschillende wijken door de achtereenvolgende jaren hebben zal. De verhouding van de bevolkingsklassen blijkt overeen te komen met die van de andere Noordelijke landen, en de niet-industriesteden van Duitschland, d.w.z.

goed-gesitueerden	middenstand	arbeiders
15 pct.	30 pct.	55 pct.

van de totale bevolking. Hierna worden de algemeene ontwikkelings-mogelijkheden van het stadsplan onder de oogen gezien; in den vorm van de bekende cirkelgraphieken wordt de verhouding van land en water, uit een bepaald centrum gezien, beoordeeld en aanschouwelijk gemaakt. Helsingfors komt er dan, vergeleken met andere steden, al heel slecht af, n.l. met een benutbaren sector van slechts 115°. De communicatiemiddelen worden nu besproken; in de eerste plaats de voorstads-banen voor personenvervoer, die het kardinale punt voor elke grootestads-uitbreiding genoemd worden, zoodat daarvoor dan ook bij dit ontwerp de terreinen in ruime mate zijn gereserveerd. Bij het onderwerp „huisvesting" wordt er, eigenaardig genoeg, een lans gebroken voor de huurkazernes, die dan ook in Helsingfors nog niet den verschrikkelijken vorm aangenomen hebben van die in Berlijn b. v. Toch bekent de architect eerlijk, dat de huurkazernes, die hij zelf 15 jaar geleden in Helsingfors bouwde, alles behalve voldoende zijn. Een gunstige factor in het Noorden is evenwel, dat de drang om in een eigen huis te wonen er veel grooter is, dan bij ons, — ook onder arbeiders —, zoodat in het algemeen alleen die groepen van menschen huurhuizen zullen betrekken, die daar door hun levenswijze werkelijk op aangewezen zijn.

Nadat aldus Groot-Helsingfors in zijn geheel besproken is, wordt overgegaan tot de behandeling van het betrekkelijk kleine terrein „Munksnäs-Haga", waarvoor het ontwerp tot in onderdeelen is uitgewerkt. Het oppervlak daarvan is intusschen niet zoo heel gering, ongeveer 900 H.A. groot genoeg dus om er een secundair verkeersmiddenpunt te vormen. Zoo'n knooppunt vindt U dan ook op het plan en wel als sterplein uitgewerkt (väster-cirkel); de voordeelen van een plan, zooals M. Deschamps dat voorParijs ontwierp, zijn hier behouden, met vermijding van de aesthetische gebreken daarvan. Het middel is heel eenvoudig: in plaats van acht, worden er zeven straten op het plein samengetrokken; de onbegrensde doorkijk wordt zoodoende handig vermeden, en men is zelfs tot op zekere hoogte vrij, de grootte van de afsluitende pleinwanden te bepalen. De groote verkeersstraten zijn gedacht met een breedte van 45 M., achter de rijenhuizen langs loopen economie straatjes met een breedte van 3 M., terwijl de geringste rooilijnafstand 20 M. is.

In de verschillende stadsdeelen zijn de huizen van ongelijke hoogte: varieerend tusschen twee en zes verdiepingen, terwijl men ééngezinswoningen vindt in de villastad en in de arbeiderskwartieren. In het bestaande Helsingfors is van het beschikbare terrein voor woningen 51 pCt. uitgenut, in Munksnäs Haga slechts 37.4 pCt.; toch is het te benutten vloeroppervlak in het nieuwe stadsdeel 2.32 M². per M² bodemoppervlak en in de oude stad 2.20 M²., dit alles gerekend voor stadsdeelen met overeenkomstig soort van bebouwing. De bouwhoogte hangt in het algemeen samen met de breedte der wegen, maar zal een hoogte van 23 M. niet te boven gaan. Toch meent de architect, dat hij voor bepaalde gevallen vrij moet zijn, gebouwen hooger te maken, dan de hier aangegeven maat. Bij den Bredvik b.v. zijn zeer hooge huizen (10 verd.) geprojecteerd, die daar op de hoogte prachtig domineeren. De keuze van het terrein is dan ook voortreffelijk; als een burcht steken ze boven de omliggende bebouwing uit. Door de vrijheid van ligging op alle windstreken is de hoogte van de huizen uit een hygiënisch oogpunt geen bezwaar. Verder blijkt uit een tot in details uitgewerkt deelplan, dat het de bedoeling van den architect is, ook op andere punten der stad te profiteeren van de tegenstelling tusschen hoog- en laagbouw, en hoe hij zooveel mogelijk de openbare gebouwen projecteert op heuveltoppen. Waar het gaat over de terreinen voor landhuizen bestemd, meent de architect dat het, om den kostbaren straataanleg te vermijden, goed is smalle, diepe terreinen toe te passen en geeft voorbeelden, hoe ook die tot een bevredigend geheel op te lossen zijn. Hierna volgt een korte aesthetische verhandeling met het aanhalen van buitenlandsche voorbeelden, terwijl het boek besloten wordt met beschouwingen over communale, fiscale en kerkelijke verhoudingen, technische diensten, verlichtingen, scholen, enz. Opgemerkt wordt nog, dat alle modellen van het project zijn van de hand van Fru Loja Saarinen.

Tot zoover, en in zeer gecomprimeerden vorm, wat de architect over zijn ontwerp schrijft, aangevuld met eenige mondeling verkregen toelichtingen.

Hier is dus een andere zijde van den man, die eenigen tijd geleden zooveel bewondering afdwong met zijn vredespaleis-ontwerp. Aan de eene zijde de breede blik, de visie, aan den anderen kant de minitueuse studie, die intusschen breedheid niet uitsluit; met forschen greep toch worden de hoofdzaken naar voren gebracht, al ervaren de details alle recht.

Zoo plomp als het plan van Ehrenström alle terreinmoeilijkheden negeert, zoo gevoelig past de aanleg van Saarinen er zich bij aan.

J. B.

(Wordt vervolgd).

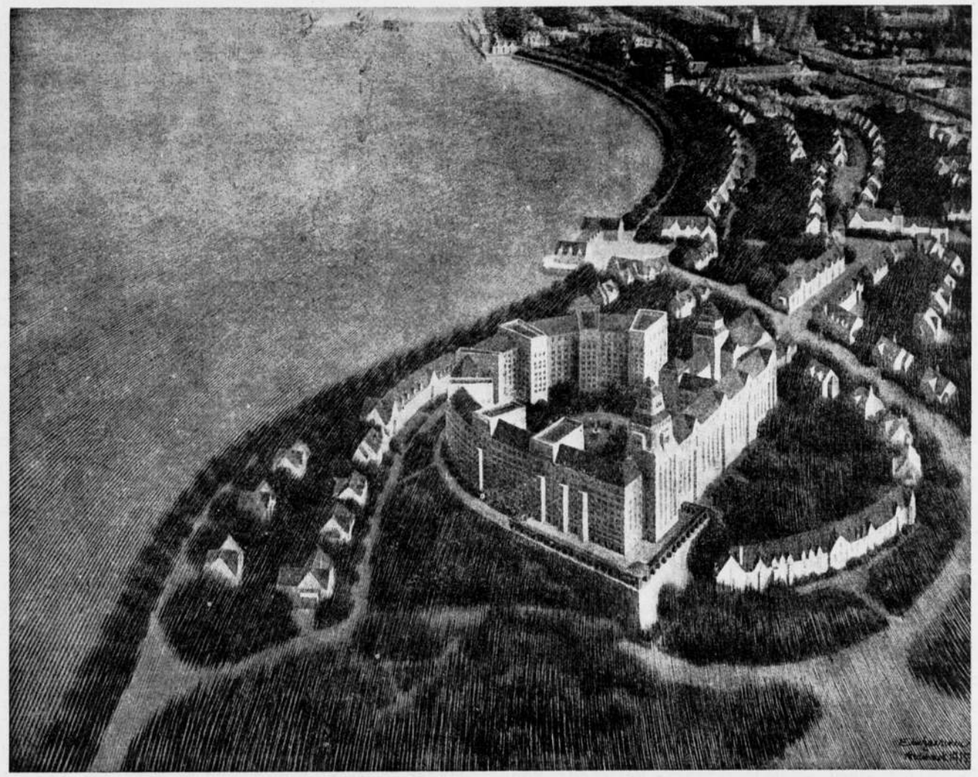

BREDVIKSBERGEN.

ONTDEKKINGEN IN DEN DOM TE UTRECHT.

M(aria) V(iola) maakt in het Handelsblad melding van de belangwekkende ontdekkingen van architect Slothouwer in den Dom te Utrecht. Zij schrijft:

Bij het thans plaats hebbende architectonisch onderzoek van de Utrechtsche Domkerk zijn door den ingenieur D. F. Slothouwer ontdekkingen gedaan, die van groot belang zijn voor de kennis van onze oude religieuse kunst in 't algemeen en van de Utrechtsche hoofdkerk in 't bijzonder.

Architect Slothouwer is zijn arbeid in Mei van dit jaar begonnen en heeft sindsdien met groote toewijding en scherpzinnig beleid het onderzoek gevoerd, dat den toestand en de restauratie-mogelijkheden van het monument ten doel had en waarbij hij vaak gelegenheid vond iets bloot te leggen van de door natuurgeweld en menschenhanden wel zwaar beschadigde, doch nog steeds indrukwekkende schoonheid van het oude heiligdom.

Zoo heeft hij in enkele kapellen achter het hooge koor de onder kalklagen verscholen piscania's open gemaakt, die, eenmaal gerestaureerd, met hun sierlijke contouren een groote levendigheid verleenen zullen aan dit thans doodsche gedeelte van den kooromgang. Daarbij kwamen op de plaats waar vroeger het altaar der apostelen Petrus en Paulus heeft gestaan, sporen van schilderwerk te voorschijn, waaruit men nog duidelijk de hoofdverdeeling en de groote trekken van eene tronende Madonna kan herkennen, vereerd door de beide heiligen.

Maar de interessantste vondsten deed architect Slothouwer in twee kapellen, die aan de Zuidzijde van het langschip gelegen zijn. Het eerst trok in de kapel, die weleer aan de vereering der heilige Margaretha was toegewijd en thans nog de graftombe van bisschop Gui van Avesnes († 1317) bevat, de vorm en het verloop der profileeringen zijn aandacht. Een herhaalde en nauwlettende beschouwing versterkte hem in het vermoeden, dat boven de plaats waar eenmaal het altaar stond, dus aan den Oostelijken wand, wellicht overblijfselen van oude schilderingen konden

verborgen zijn. Het met omzichtigheid ingesteld onderzoek leidde tot de ontdekking van 17de eeuwsch metselwerk, dat met de uiterste zorg verwijderd werd, waarbij een laatmiddeleeuwsche wandschildering aan den dag kwam; een Kruisberg met Maria en Johannes ter linker- en Sint Margaretha ter rechter zij, kenbaar aan haar attribuut, den draak. De schildering is op verscheidene plaatsen beschadigd; vooral door twee groote gaten, die er doorheen geslagen zijn, doch gelukkig de figuren onverlet lieten. Het tafereel is zeer edel van opvatting en van sterk dramatische werking. De kleuren zijn in hoofdzaak rood en blauw. Over het tijdstip, waarop de schildering werd aangebracht, blijft het oordeel aan deskundigen voorbehouden; zeker is, dat oude oorkonden van het altaar melding maken als reeds bestaande in 1438.

Van nog grooter belang is de ontdekking, die de heer Slothouwer kort daarna deed. Aangemoedigd door zijn succes stelde hij ook in de naastliggende kapel een zorgvuldig onderzoek in. Zijn speurzin ontdekte al spoedig de sporen van een verdwenen altaarafsluiting; voorzichtig begon hij de oude kalklaag te verwijderen, waarbij hem de oorspronkelijke toestand duidelijk werd: hier was ter weerszijden de aanhechtingsplaats der vroegere luiken, dus allerwaarschijnlijkst ook de plek waar eenig oud schilderwerk moest te voorschijn komen. Het onderzoek bracht echter geen schilderwerk, maar een verrassend schoon gebeeldhouwd en gepolychromeerd altaarstuk aan den dag; een fragment religieuse kunst van grooten rijkdom en bijzondere zeldzaamheid. Toen het in de 17de eeuw werd weggewerkt, was het reeds, door beeldstormers, zwaar beschadigd; van alle beelden was het gelaat weggehakt; twee ervan echter hadden een gedeelte van het aangezicht behouden. Maar de ordonnantie van het geheel, groot en statig; de hoofdvormen der afzonderlijke figuren in hun rijke kleedij en kostbaar uitgevoerde omgeving komen in den tegenwoordigen staat nog uitstekend tot hun recht, zoodat men, vóór het kunstwerk staande, zich een denkbeeld maken kan van de pracht, waarmee dit altaar oudtijds was toegerust.

De ontdekking van dit altaarstuk is voor ons land er eene van buitengewone archeologische en aesthetische beteekenis, terwijl het interieur van den Dom erdoor verrijkt wordt op een wijze, die bij allen, die voelen voor de schoonheid van het Utrechtsche heiligdom en voor de oude cultuur van ons volk, de grootste belangstelling wekt. Door den architect verwittigd, waren Utrechtsche deskundigen als mr. S. Muller Fz., dr. Vogelsang en jonkvr. dr. De Jonge spoedig ter plaatse en vol bewondering voor het schoone beeldhouwwerk, terwijl ook dr. Haslinghuis namens 's rijks Monumenten-commissie zich kwam overtuigen van de belangrijkheid van de vondst.

Over de beteekénis van het voorgestelde in verband met de geschiedenis van kapel en altaar verkeert men nog in 't onzekere. Werd het tafereel gesticht door den kanunnik Antonius Pot, die, gestorven in 1500, in de kapel begraven ligt? Dat de domheer of zijn familie bij het kunstwerk betrokken zijn, wijzen de wapens uit, die ter weerszijden van de figuren zijn aangebracht.

De gewaden ook doen denken aan dien tijd en de stijl van het beeldhouwwerk, die op Neder-Rijnsche herkomst schijnt te duiden.

De voorstelling is die eener zoogenaamde trits of „Maria-te-drieën". Moeder Anna, op haar rijkversierden zetel, heeft aan haar voeten de H. Maagd met het Goddelijk Kind. Van de figuur van het Kindje is zoo goed als niets gebleven. Links en rechts van Sint Anna bevindt zich een groote, zittende figuur: een bisschop en een rijk-uitgedoste vrouwelijke gestalte, van welke nog een gedeelte van het gelaat is bewaard, waarrond de weelde der kunstiggevlochten haren. Deze figuren zijn ook verder zwaar beschadigd; bij de vrouwelijke zien we nog overblijfselen van een fijn-gevormde hand, doch nergens attributen. 't Lijkt trouwens niet waarschijnlijk, dat ze heiligen verbeelden moeten. De bisschop heeft klaarblijkelijk in zijn geheven linkerhand een boek gehouden; in zijn rechter heeft hij eenige munten. Ter weerszijden van Maria bevinden zich twee heiligen; links Antonius de heremijt en Jacobus de meerdere; rechts Sint Catharina en Sint Agnes, — allen herkenbaar aan hun attribuut.

De geheele voorstelling is omgeven van een rijke omlijsting, langs boven boogvormig afgerond en gebeeldhouwd bij wijze van netgewelf met vergulde ribben, waartusschen de velden sterk-blauw met gouden sterren. Diep-blauw en rood zijn de hoofdkleuren, waaraan het vele goud een bijzondere kostbaarheid verleent. Daar de groep diep in den wand achter de later aangebrachte bedekking zat, bleef alles uitstekend behouden, — in den geschonden staat nochtans waarin het zich na den beeldenstorm bevond. Boven het altaar zijn sporen van tapijtschildering met het ornament, dat weerkeert in den achtergrond der figuren.

De kapel, die was toegewijd aan St. Catharina, bevatte vroeger de graftombe van bisschop Jan van Arkel († 1364). In de tweede helft der 17de eeuw werd de tombe weggeruimd en de overblijfselen er van ingemetseld in den voet van het hek met Ionische kolommen, dat thans nog de kapel afsluit. Zoo vormt ze dus met haar rijke beeldhouwwerk en haar eveneens blootgelegde piscina een afzonderlijk hoekje oude schoonheid in den schoonen ouden Dom, waar de vele bezoekers van Utrechts wereldvermaarde hoofdkerk met eerbied en bewondering zullen toeven.

Voor architect Slothouwer is het vinden en blootleggen dezer eeuwenlang verborgen kunstwerken een succes, dat hem het verdere onderzoek met des te grooter opgewektheid en toewijding zal doen volvoeren. Wie weet welke verrassingen ons in den loop daarvan nog te wachten staan.....

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. Th. Elout, Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, Joh. D. Looyen en Ir. D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos. ƒ 0.20. fr.p.p. ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1—6 regels ƒ 1.80, elke regel meer ƒ 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40ste JAARGANG. = 1 NOV. 1919. = No. 44.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Indrukken uit het Noorden Groot-Helsingfors, door J. B. Vervolg en slot. — Ambtenaar-Architect, door A. H. van Rood. — Tropenadel. — Het weekrapport der Directie.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Nieuwe Leden van den B.N.A. Tot lid van den B.N.A. zijn aangenomen de heeren:
Th. van Braningen. Architect te 's-Gravenhage, Malakkastr. 196.
J. D. Meijsing. Architect te 's-Hertogenbosch. Koningsweg 97.
J. D. Postma, Architect te Deventer, Polstraat 66.
Tot aspirant-lid van den B. N. A. is aangenomen de heer B. Hoogstraten, Architect te Deventer, Brink 94.

Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst onderricht. Deze Vereeniging, die zich ten doel stelt de bouwkundigen, die in de praktijk werkzaam zijn, in de gelegenheid te stellen de kennis te verwerven, die voor de uitoefening van het beroep van architect noodig is, zal op Zaterdag 8 November a.s. hare jaarlijksche tentoonstelling openen, van het werk der deelnemers 3e en 4e jaar van haar Cursus.
De opening zal geschieden des namiddags 2 uur in de Groote gehoorzaal der Rijksacademie voor Beeldende Kunsten Stadhouderskade 86 te Amsterdam. Zij zal voorts voor het publiek toegankelijk zijn op de eerste 5 dagen der daaropvolgende week van des v.m. 9 tot des n.m. 4 uur en gesloten worden op Vrijdag 14 November des n.m. 4 uur.

Rapport over de volkshuisvesting in Zweden.
In het Zuiden van de stad heeft zich zoo een tuinstad — Enskede — gevormd, die na 8 jaar circa 6000 inwoners had. Een geheel, dat aan redelijke schoonheidseischen voldoet, is evenwel niet ontstaan; maatregelen om hier voor de toekomst verbetering in te brengen, werden getroffen. Verder ontwikkelen zich in de naaste omgeving van Stockholm een twaalftal z.g.n. villasteden, bij „Sundbyberg" — een van die steden — hebben zich in hoofdzaak verdiepingshuizen ontwikkeld, evenwel, met niet erg bevredigend uiterlijk. Ook hier zijn partikuliere „Egna hem föreningar" (Eigenhuis-vereenigingen) in hoofdzaak de bouwers.

Onder den druk der omstandigheden heeft de stad den laatsten tijd een anderen weg gevolgd met haar woning-politiek. Door overrompelenden bevolkingsaanwas werd de woningnood einde 1917 zoo sterk gevoeld, dat zelfs overwogen werd rente- en amortisatie-vrij voorschot te verstrekken.
Latere sterke afname der bevolking maakte dit overbodig, toen werden de inmiddels reeds behandelde voorstellen zoo gewijzigd, dat door de gemeente bouwgarantie werd verstrekt tot 90 pCt. van de opstalwaarde, rente en amortisatie-vrij gedurende de eerste 10 jaren en met aflossingstermijn van 40 jaar. Berekend dat er op die manier 5.000.000 kr. gegarandeerd moest worden; in de eerste plaats te verleenen aan vereenigingen, die in hun statuten bepalingen hadden tegen misbruik door spekulatie. Partikulieren kunnen ook gesteund worden, doch moeten zich dan eerst aan bijzondere bepalingen onderwerpen en zekerheid geven, dat de onderstand niet gebruikt kan worden voor spekulatieve doeleinden. De dus genomen maatregelen hebben niet aan het doel beantwoord: de oorzaak hiervoor was, dat de prijs per haard op slechts = 4500 berekend werd, wat ver beneden de werkelijke kosten bleek te zijn. Den laatsten tijd zijn dan ook maatregelen genomen om het werkelijk benoodigde bedrag voor den bouw ter beschikking te stellen; ten slotte gaf de stad nog terrein uit voor 70 pCt. van de werkelijke waarde.
Een voorgestelde bouw van 1035 haardsteden, door de gemeente zelf, werd in den raad afgestemd, alleen werden er enkele noodwoningen gebouwd. Alles bij elkaar genomen, bedroeg de woningtoename in 1918 slechts 576 stuks, de bevolking ging dien tijd met 5000 zielen achteruit; einde 1918 bedroeg de woningreserve 184 stuks.
Göteborg.
Mag in alle vorige gevallen nog nergens van een werkelijk nijpenden woningnood sprake zijn geweest, in Göteborg is dit wel degelijk het geval. De bemoeiingen van de gemeente met de bouwnijverheid dateeren er al van begin 19e eeuw; 1847 werden o. a. woningen voor gemeentewerklieden gebouwd; 1873 begon de eerste arbeiders-woningbouwvereeniging haar werk. Door den langen tijd dat men hier al volkswoningen bouwt is er een soort normalisatie ontstaan, die evenwel meer het uitwendig aanzien betreft, dan de plan-indeeling.
Het meest worden n.l. gebouwd z.g.n. „Landhöfdingshus"; woningen met parterre in steen uitgevoerd; doch met twee bovenverdiepingen geheel in hout opgetrokken.

Dit soort huizen geeft de stad een bijzonder cachet, zonder tot eentonigheid te leiden; werkelijk mooie wijken zijn er met dit soort woningen gevormd. Verder valt op te merken, dat van de woningen, den laatsten tijd voor den oorlog gebouwd, 53.5 % vrijliggende één- of twée-familiehuizen zijn, zeker een opmerkelijk groot percentage. Een mooi tuindorp met dergelijke kleine woningen ligt in het Z.W. der stad, gebouwd door „Egnahemsförening" op grond in erfpacht.

De manieren, waarop voorschot verstrekt wordt, zijn zeer uiteenloopend, de voorwaarden, waarop grond verstrekt wordt, eveneens. In groote lijnen komt dit volgens de 1913 getroffen regeling op de volgende handelingen van de gemeente neer:

1o. Bezorgen van bouwkapitaal.

a. Door voorschot te verstrekken aan bankinstellingen, ingericht voor het beleenen van vaste goederen.

b. Door aandeelen te nemen in woningbouwmaatschappijen.

c. Door zekerstelling van de aandeelen van een bepaalde maatschappij.

2o. Ondersteunen van secundair crediet.

a. Door de betalingsvoorwaarden makkelijk te maken van door de stad te verkoopen gronden.

b. Door voorschot aan woningbouwvereenigingen; en meerdere ondergeschikte bepalingen, waarvan te noemen de krachtige ondersteuning van de eigenhuis-beweging.

Göteborg heeft voor den hieronder te noemen krisis bijdragen van den staat voor leniging van den woningnood in de jaren 1917 en 1918 totaal 727.754 kr. bekomen.

Uit het pensioenfonds trok de stad een bedrag van 2.970.000 kr., dat voor een groot deel in leen werd uitgegeven, voor een kleiner deel benut werd voor bouwwerken, door de gemeente zelf uitgevoerd. In den aanvang van 1916 werd gemeentegrond voor woonhuizen afgestaan voor 50% van de waarde, later zonder eenige vergoeding; het directe verlies dat de gemeente hierdoor leed was 700.000 kr.

Woningbouwvereenigingen krijgen in het algemeen grond in erfpacht, voorschot wordt dan verstrekt voor een bedrag van 95 % van den toekomstigen opstal.

De werkzaamheid van het stadsbestuur heeft er zich tevens op gericht, om verschillende arbeidgevers te doen interesseeren voor den woningnood. Hiervoor werd in 1906 een schrijven gezonden aan alle groot-industrieelen binnen de gemeente. Voor bouw van arbeiderswoningen verstrekt de gemeente voorschotten groot 85 %, de betrokken werkgevers worden voor 10 % aangeslagen, de arbeiders zelf voor 5 % van de benoodigde bouwsom. Vereenigingen, welke werken onder deze voorwaarden, hebben meer vrijheid van handelen dan de anderen, bovengenoemd; de bepalingen, waaraan zij zich moeten onderwerpen, zijn door de stad vastgestelde normaal bepalingen. Er zijn verder bepalingen gemaakt waardoor industrie-ondernemingen geen grond van de stad kunnen krijgen, wanneer ze niet op een bepaalde manier medehelpen het woningvraagstuk op te lossen, wat in de meeste gevallen beteekent woningen bouwen voor eigen arbeiders.

De bovengenoemde maatregelen zijn niet geheel zonder gevolg gebleven; behalve dat de woningbouw gaande bleef, richtten industrieele ondernemingen vrijgezellen-huizen op, waarbij er één met ruimte voor 500 arbeiders.

Toch werd de bouwbedrijvigheid niet dat, wat men er van verwacht had: op de door de stad gestelde voorwaarden ging slechts één bouwvereeniging in. De stedelijke regeering trachtte nu partikulieren voor bouwondernemingen te interesseeren: vroeger was dit al eens geschied, met het gevolg dat huizen gebouwd werden voor weduwen met kinderrijke gezinnen. De „drätselkammare" (afd: financiën) ging op dien weg voort en beschikte zoo al spoedig over een kapitaal van 618.000 kr., door partikulieren bijeen gebracht; waarvoor, onder bijzondere voorwaarden, bouwmaatschappijen gesticht werden. Verder heeft de stad zelf veel gebouwd; in hoofdzaak noodwoningen, die tenslotte zooveel verbeterd werden dat de kosten $^3/_4$ werden van die der permanente woningen. Den allerlaatsten tijd werd daar dan ook van afgezien, de exploitatie werd te onvoordeelig, te meer daar de staat geen toeslag geeft voor niet permanenten bouw.

Totaal werd gedurende den crisistijd 10.000.000 kr. aan bouwkosten door de stad bijgedragen, waarvan 1.200.000 zonder terugbetalingseischen. Gemiddeld werden er den laatsten tijd 1000 woningen per jaar bijgebouwd, wat niet voldoende is geweest; de woningnood is er nog vrij groot.

In de jaren 1917-1919 heeft de staat 9 millioen kr., als fondsperdu toegestaan ter leniging van den woningnood. Een zeventigtal gemeenten hebben bijdragen ontvangen uit dit fonds; aanvragen er voor worden sinds 1918 onderzocht door een daarvoor ingericht bureau „statens bygnadsbyra" te Stockholm.

Op te merken valt, dat van de over het heele rijk in 1918 gebouwde woningen er 65 %, niet meer ruimte hebben dan een kamer met keuken, 15 % zelfs niets hebben dan één kamer. Berekend is verder, dat er in 1917 nog 41 % van den ondernomen bouw speculatiebouw geweest is.

Volgens officieele cijfers zijn de bouwkosten 1918 115 % hooger geweest dan in 1914, volgens mondeling verkregen inlichtingen thans zelfs 200 %.

De wet van 31 Aug. 1907 noopt alle steden tot het maken van een uitbreidingsplan, dat alle staten, bouwblokken, pleinen aangeeft, met de bijbehoorende wegprofielen. Het plan wordt door den gemeenteraad vastgesteld, doch behoeft, voor het tot uitvoering komt, koninklijke goedkeuring.

Alle officieele en partikuliere personen, die ondergeteekende in verband met zijn opdracht bezocht, hebben hem met de grootste welwillendheid de inlichtingen verstrekt die hij noodig had. Dit geldt in het bijzonder voor de „National föreningen mot emigrationen" te Stockholm en de „drätselkammaren 2a,) avd." te Göteborg. Van de kommunale bouwpolitiek in Stockholm was het minder makkelijk een voldoende overzicht te krijgen, daar juist een reorganisatie van den bouwdienst daar ondernomen werd.

Amsterdam, October 1919.

Prof. G. J. Morre. †

In den ouderdom van 82 jaar is te Delft overleden de heer G. J. Morre, oud-Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

In 1861 werd de heer Morre benoemd tot leeraar in de Burgerlijke Bouwkunde aan de toenmalige Koninklijke Academie. Den 1en Maart 1896 werd hij hoogleeraar aan de Polytechnische School.

De heer Morre schreef eenige werken op het gebied van de bouwkunde constructie, waarvan vooral het „Trappenboek" de aandacht trok.

Commissie voor het onderzoek naar de werken in Gewapend beton, hier te lande in den loop der jaren gemaakt.

Naar uit de mededeelingen van den Betonijzerbond (opgenomen in Gewapend Beton October 1919) blijkt, zal de bovengenoemde Commissie binnenkort worden ingesteld. De Betonijzerbond heeft aan den Minister van L. N. en H. voorgesteld een som ter beschikking te stellen mits twee leden van den Bond in de Commissie zitting zouden krijgen.

Het onderzoek zal ten doel hebben, niet alleen eventueele fouten aan te wijzen, doch ook de middelen aan te geven om in de toekomst die fouten te vermijden. In zooverre zal de Commissie niet alleen een wetenschappelijk werk verrichten, maar meer nog een groot nijverheidsbelang dienen.

Het Bestuur van den Betonijzerbond voelde er veel voor, dat ook twee deskundige, architecten in de Commissie zitting zouden nemen en heeft besloten naar aanleiding hiervan bij den Minister er op aan te dringen ook den Bond van Nederlandsche architecten uit te noodigen twee afgevaardigden aan te wijzen.

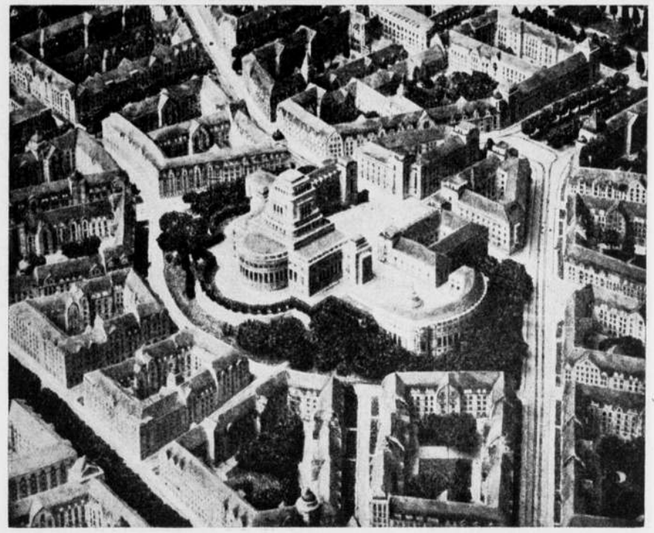

STADSDEEL MET HOOGTE AAN HET EINDE VAN BREDVIKSVÄGEN.

INDRUKKEN UIT HET NOORDEN GROOT-HELSINGFORS.

(Vervolg en slot van pag. 264.)

Oppervlakkig en alleen in plan beschouwd, bevredigen de groote verkeerswegen niet, met al hun verandering in richting; maar prachtig vlak glippen ze zoo tusschen de klippen door; glad en vlug wordt het verkeer onderhouden met de oude stad. Markante punten zijn hier als met opzet vermeden; en, zijn die, wel beschouwd, ook eigenlijk niet slecht besteed aan een zich voorthaastende menigte?

Wegen, waar minder snelverkeer gedacht is, worden wèl beheerscht door zulke punten; „Bredvikvägen" wordt zoo door een, als acropool behandelde, hoogte beëindigd. Bij het gaan langs dien weg blijft de aandacht steeds gespannen, hoog stapelen in de verte de huizen zich op langs de helling van een heuvel, die zelf bekroond wordt door een regeeringspaleis. Vooral in de lange zomeravonden, als de straten beneden diep in de schaduw wegzinken, hebben die hoogopgaande massa's een groote functie in het stadsbeeld, zooals ze lichtend boven de donkere straten opsteken. Verderop splitst zich de weg, om aan weerskanten van de hoogte verder te gaan; hoog boven een weelderigen plantengroei uit, blijft de machtige vierkante „dom" zichtbaar. Maar voor we zoo ver zijn, wordt de „Bredvikvägen" gekruist door een breede promenade. Als goed regisseur doet de architect hier het gezellige verkeer plaats hebben, gemaakt tot voorgrond van een perspectief van terras- en arcadenbouw, breed en forsch bekroond door den koepel van het voornaamste openbare gebouw in dit stadsgedeelte. Het verkeer van de zacht stijgende „Centralallén" gaat langs den voet van den „dom", en beroert niet de promenade in de diepte. Als belangrijk element in het stadsplan zijn er meer van die promenades; op deze wijze kunnen er oases van rust in een roezige havenstad verkregen worden, mits geplaatst als hier, waar het groote verkeer ze niet raakt.

Meer naar het Noord-Oosten toe, nog voorbij het station van den voorstadsspoorweg, is een parkaanleg; vlak omsluiten boomgroepen hier de speelvelden, hoog er om heen een krans van heuvels, de hellingen bezet met villa's in groen verstoken. Een lange, stijgende weg, heuvel op, wordt beheerscht door kerkgebouwen. Nog verder naar het Noorden een ziekenhuis, vriendelijk gelegen tusschen het groen. In het Zuidwesten, langs de lange kustlijn, een open bebouwing; prachtig nadert hier het groen de zee; men ziet ze reeds voor zich, de landhuisjes, naar nationalen trant warm-rood geschilderd, tusschen de boomen weggedoken. Op een enkel punt laten ze een doorkijk vrij; geestig is een kerkje in de verte naar voren gebracht, mooi als een point de vue. Het geheel machtig beheerscht door bovengenoemden „Bredvikborgen".

Of Saarinen een specialiteit op stedenbouwkundig gebied genoemd mag worden, durf ik niet te beoordeelen; vermoedelijk zijn er veel, die beter in alle quaesties zijn ingeleid. Maar het in een wereldprijsvraag met 137 mededingers oogsten van een tweeden

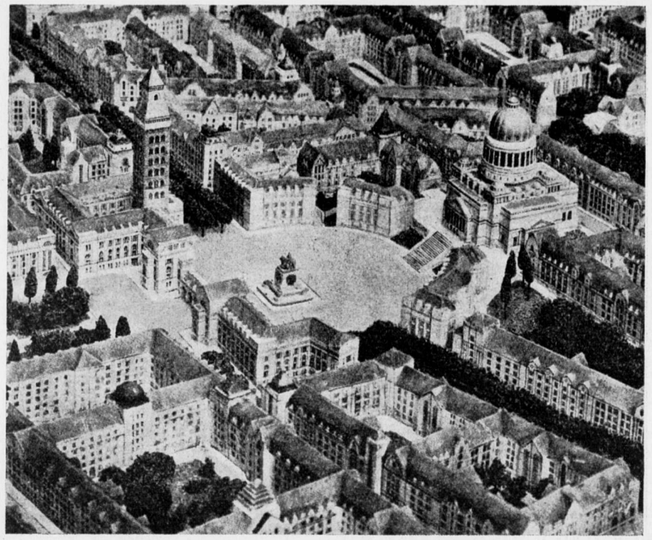

STADSDEEL MET HOOGTE AAN HET EINDE VAN DE PROMENADE.

prijs (Hoofdstad voor Australië prijsvraag 1911) geeft óók wel eenigen grond, dat hier voor Helsingfors de juiste weg gevonden is.

Een plan dat niet in de eerste plaats steunt op klassieke of romantische opvatting, maar een, dat uit den grond gegroeid is, waar het bij hoort, al blijkt uit de geheele beschouwing een beheersching van de literatuur over het onderwerp.

Sterke figuur; uit een groep van een half millioen menschen — het Zweedsch sprekend gedeelte van de Finnen — naast een Amerikaan en een Franschman winner in zoo'n algemeene prijsvraag.

Maar er is meer; het stilliggen van alles tijdens den oorlog bracht, zooals boven opgemerkt werd, bezinning, waardoor gelegenheid te over was om terug te zien op wat het Amerikaansche snel bouwen van Helsingfors gemaakt had.

In de samenleving werd ook hier de verhouding van de verschillende klassen er intusschen niet beter op. Een tijd lang kon de socialistische majoriteit het evenwicht handhaven Een leger moest er evenwel zijn voor het handhaven van de orde; om zeker te zijn van de kracht er van, werd het uit één partij gevormd. Het leger werd echter krachtiger dan de partij, de slechte elementen wisten zich van het gezag meester te maken, en een legerrevolutie loste alle oeconomisch leven op. In de drie maanden, dat eigenlijk die revolutie maar duurde, heeft nu Saarinen, door de tegenpartij op zijn bezitting bij Hvittväsk gevangen gehouden, een project uitgewerkt dat geheel Helsingfors omvat; de voorbereidende werkzaamheden daarvoor waren ondernomen in samenwerking met den stadsarchitect Bertel Jung.

Weer uitgaande van de verkeersmogelijkheden, worden deze duchtig onder de oogen gezien. De lijnen zijn hier natuurlijk grooter, er is hier in de eerste plaats gedacht aan de aansluiting met het buitenland, Reval, Petersburg enz: Nu heeft Helsingfors een buitengewoon gunstige ligging als havenplaats, het geldt hier dan ook het meest een keuze te doen tusschen de verschillende punten, die zich er voortreffelijk toe leenen. Het zou te ver voeren, ook hier op details van het ontwerp in te gaan. Als hoofdzaak evenwel het volgende: de grootste verandering heeft plaats aan den rand van de stad; in het midden — buiten de nu bestaande bebouwing — wordt een boulevard gedacht met een breedte van 100 M. en een lengte van drie kilometer, m.i. de sterkste zijde van het project, daar ze prachtig de city met de andere deelen van de stad verbindt. Met een lengte, dubbel zoo groot als die van b.v. Unter den Linden, zal evenwel het gevaar voor eentonigheid niet denkbeeldig zijn. Verder zij nog opgemerkt, dat de industriecentra naar het Oosten verlegd zijn en verschillende wooncentra gevormd worden, die elk op zich zelf aan de gewone dagelijksche behoeften van hun inwoners kunnen voldoen.

Elk stadsdeel is in hoofdzaak op en om een hoogte gegroepeerd; de hoogste bebouwing in het midden als een kroon boven alles uitstekende; daaromheen als overgang tot de parken, lagere villa-bebouwing. Zooals het plan aangeeft, [1]) is er niet zuinig met parkgronden omgesprongen. Veel hiervan is als oerbosch al aanwezig, doch veel zal ook nog moeten worden aangeplant. Is het niet mooi, zulke ontwerpen door-

[1]) Jammer genoeg kan dit plan hier niet worden afgedrukt, de afmetingen zouden te klein en dus onduidelijk worden.

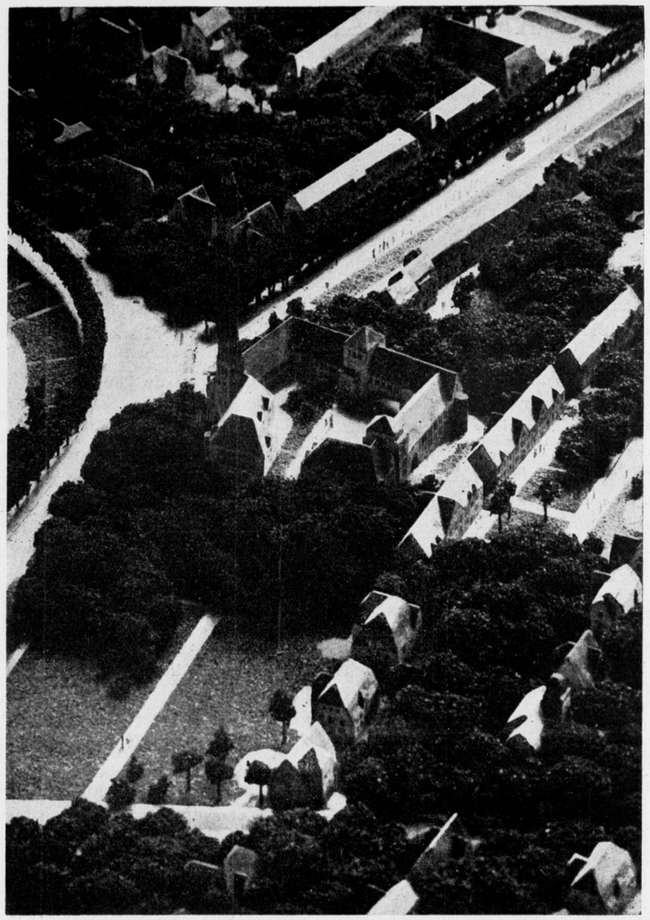

OPEN BEBOUWING IN HET NOORDELIJKE STADSDEEL.

gewerkt te vinden zonder weekelijk of eenzijdig aesthetisch geredeneer? Er is met de honderden praktische eischen als geestelijk materiaal, een geheel geschapen, dat m.i. moeilijk te verbeteren zal zijn.

En dat het mogelijk was, zoo'n ontwerp te maken, is hier ook al weer grootendeels te danken aan den onbaatzuchtigen steun, door een enkeling verleend. In een inleiding tot de bespreking van het ontwerp, gedenkt Bertel Jung dankbaar den Urheber van het idee, Julius Talberg, een zakenman, die bij de inleiding van het ontwerp als handelsman het gezond zakelijke op den voorgrond wist te houden. Deze man was het ook, die de middelen voor het ontwerp verschafte en dit in zijn geheel weer overdeed aan een plaatselijke vereeniging, waarnaar het project genoemd is „Pro Helsingfors".

De tijdsruimte voor de ontwikkeling er van is gedacht op ongeveer dertig jaar.

Het is te hopen, dat tegen dien tijd het verkeer zoo vereenvoudigd is, dat het geen bezwaar meer kan zijn, een zomeruitstapje dien kant uit te maken, en er dan blijkt, dat het grootsch opgezette plan geen utopie geweest is.

Wie liever nu al een indruk heeft van wat hij dan zal zien, bestelle bij den „Akademiska bokhandeln" Fabiansgatan 27 in Helsingfors, een exemplaar van „Munksnäs—Haga och stor-Helsingfors stadsplanstudier och forslag av Eliel Saarinen" (Zweedsch of Finsch). Het is een heel verhaal meer dan 150 pag. druk, rijk geïllustreerd. Het andere „Ett förslag till stadsplan for Stor-Helsingfors utarbeted av Eliël Saarinen", is zelfs in het Duitsch en het Engelsch te verkrijgen, doch is korter en zakelijker.

J. B.

AMBTENAAR-ARCHITECT.

Op de laatste vergadering van den Haagschen kring van den B.N.A. ontwikkelde zich een gesprek over de vraag: „mogen Ambtenaar-Architecten particulier werk verrichten?"
Mijn indruk was dat alle aanwezigen, behalve ik, die vraag ontkennend beantwoordden, en dat zij in dit geval met „Ambtenaren" bedoelden hen, die in dienst waren van Staat, Provincie, Gemeente of Waterschap, dus niet Architecten van een Kerkgenootschap, van een Spoorwegmaatschappij, van een Bankfederatie, van een Industrieele onderneming, enz.
Ik geloof niet, dat toevallig alleen in deze vergadering een in die mate overwegend aantal onzer collega's „neen!" wilde antwoorden, en moet dus aannemen dat gelijkdenkenden als ik vèr in de minderheid zijn.
Ik heb nu het gevoel dat òf ik een belangrijk punt in deze quaestie verkeerd inzie, òf dat al die anderen dat doen; en in het eerste geval wil ik graag van mijn ongelijk overtuigd worden.
Ambtenaar-Architecten werden in het algemeen niet voor „vol" aangezien door hun vrije collega's; wij weten allen met welk een diepe minachting de meeste Architecten spreken over „Waterstaatsstijl", over werk van Rijksbouwmeesters, enz.
Naar ik meen was vóór de fusie één der wenschen van den ouden B.N.A. dat Ambtenaren géén lid zouden kunnen zijn. In een buitengewoon interessant rapport ter bestudeering dezer quaestie, uitgebracht door van Bilderbeek, Bremer, Hulshoff en Granpré Molière, en opgenomen in het B.W. van 1918 blz. 211 e.v., kwam men tot een tegenovergesteld resultaat.
De Ambtenaren werden toegelaten; toegelaten als lid van de Vereeniging, maar blijkbaar niet in de harten, niet in de waarachtige collegialiteit van de meesten; want daar wordt voorgesteld — en waarschijnlijk door een meerderheid — hun te verbieden particulier werk te maken.
Hoe komt het dat die Ambtenaar-Architect met een eigenaardig soort walging wordt opgenomen?
En waarom mag hij zich dan, als hij eindelijk heeft mogen binnensluipen, niet met particuliere opdrachten belasten?
Bovengenoemde walging begrijp ik.
Ten eerste waren de prestaties van de staats- en andere Ambtenaren op bouwkundig gebied zelden een uitzondering op den liberalen regel dat „Kunst geen Regeeringszaak" en dus ook geen Regeeringsproduct kon zijn. Het aantal Gevangenissen en Rechtsgebouwen, Universiteiten, Postkantoren, Gemeentelijke scholen enz., dat het aesthetisch peil onzer Bouwkunst mee omhoog heeft gebracht is zeker even verdwijnend klein als het aantal der openbare uitgaven, zooals van bankbilletten, briefkaarten en belastingformulieren, dat geen schande voor onze Westersche beschaving is.
Ten tweede was het contact tusschen de vrije architecten en de ambtenaren in het algemeen zelden van dien aard dat er een hartstochtelijke liefde uit opbloeide: denk even aan Ambtenaren van het Bouw- en Woningtoezicht; en hervoel alles wat in ons hart en hoofd omgaat bij het zien van een Belastingambtenaar of van een politie-agent!
Neen, een vrij mensch, en zeker een vrij kunstenaar, kan „den Ambtenaar" niet beminnen.
De functie van „den Ambtenaar" is het secuur doen heerschen van de tegenwoordige openbare machten. Al wat nieuw, al wat jong is, bezorgt hem, op z'n minst, last.
De functie van de kunst is het leven te verfrisschen, te verjongen.
Ziedaar een krasse tegenstelling.
Ten derde sprak de broodnijd! Ja, ik wil dat harde woord, dat duidelijke woord hier gebruiken. Het is mijn overtuiging dat de vrije Architecten vaak jaloersch waren op de bestaanszekerheid van den Ambtenaar. Al werd zoo een opwelling misschien onmiddellijk gevolgd of zelfs begeleid door de fiere gedachte: „maar ik wil mijn vrije ziel niet voor een bord linzen verkoopen", toch bestond er niet alleen minachting voor de Bouwkunstige prestaties en afkeer van de „Ambtenarij" in het algemeen, maar ook jaloezie!
Is dat alles nu een reden om den Ambtenaren het lidmaatschap onzer Vereeniging te ontzeggen of hun vrijheid als ontwerper te beperken?
Neen, zeg ik.
Neen, zegt bovengenoemd rapport.
Onze Vereeniging is „ter bevordering der Bouwkunst" en „een Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten."
Ik acht het geen bevordering der Bouwkunst en onzer Vakbelangen als we een groot aantal Architecten buiten ons Vereenigingsleven, onze Vergaderingen, ons Orgaan sluiten; integendeel.
We hebben het feit te aanvaarden dat er Ambtenaren bestaan, dat er Ambtenaar-Architecten bestaan, dat die Ambtenaar-Architecten jaarlijks voor vele millioenen bouwen en dat die bouwsels een enormen invloed ten goede of ten kwade kunnen uitoefenen. Nu geloof ik, dat die invloed meer ten goede zal komen naarmate die Ambtenaar-Architecten zich meer thuis voelen onder hun vrije collega's, *naarmate ze meer contact hebben met het leven buiten hun bureau.*
En nu de tweede vraag. Wat waren de motieven van mijn collega's op die vergadering in den Haag? „Vele Ambtenaren nemen werk aan voor een vergoeding vèr onder het vastgestelde honorarium. Dat is tegen onze vakbelangen. Dat moeten we dus bestrijden. Dat willen we doen door alle Ambtenaren te verbieden particulier werk te verrichten. Dat hopen we te bereiken door hun Chefs te verzoeken een dergelijk verbod uit te vaardigen."
Radicaal lijkt het, maar ik vind het gruwelijk onrechtvaardig, niet-doeltreffend en niet-bevorderlijk voor de Bouwkunst.
Gruwelijk onrechtvaardig omdat op die manier ook Ambtenaren, die volkomen correct de honoriumtabel volgen, alle kans ontnomen wordt particulier werk te maken. En wat zouden de heeren — voorstanders van dat verbod wel zeggen als alle Architecten beboet werden telkens als één tegen de Eerecode zondigde?
Niet-doeltreffend omdat juist het soort menschen dat voor een hongerloontje particulier bouwkundig werk verricht — ook zegt een eigenbouwer tegen hem „maak vanavond 's effe een mooi prentje van die voorgevel; dan krijg je tien ronde guldentjes van me!"
En hij doet het — niet te vangen is met een verbod van hun chef; ze blijven doodkalm die mooie prentjes maken, en de chef merkt er niet veel van.
Niet bevorderlijk voor de Bouwkunst omdat zoo'n verbod ook den talentvollen Ambtenaar — en zoo zijn er, dat weten wij allen — buiten het vrije leven houdt; en juist dat vrije leven zal hem verfrisschen en zijn werk inhoud geven.

Den Haag, October '19. A. H. VAN ROOD.

TROPENADEL.

In het „Indisch Bouwkundig Tijdschrift" van 15 September j.l. komt een stukje voor getiteld: „verkeerde Methoden" en onderteekend v. D., waaruit blijkt dat de officieele bouwkunst in Indië nog in een zeer achterlijk stadium verkeert. Wij nemen hier een en ander uit dit stuk over.
„Een der regels in de bouwkunde zegt, dat indeeling en constructie van een gebouw zichtbaar moeten zijn. Het zichtbaar zijn van de constructie bestaat hierin dat men aan een gebouw moet kunnen zien uit welk materiaal en hoe het samengesteld is, dus een steenen gebouw geeft men niet het uiterlijk van een houten, evenmin het omgekeerde. Een vakwerk constructie (met vullingsmuren) bijv. gaat men niet bepleisteren, want men wekt daardoor den schijn op met een geheel steenen gebouw te doen te hebben.
Afgezien nog van het gepruts met ijzerdraad, draadnagels, ruw maken van het hout enz. om het afvallen van de bepleistering te beletten, staat zoo'n gebouw daar dan als één groote onwaarheid.
Zoo iets kan men b.v. zien bij de Inl. scholen 2e kl. zooals die in den laatsten tijd in de 4e. Wat. afd. gebouwd worden, (het is mij niet bekend of het elders ook voorgeschreven is).
Ze zijn van de bekende constructie, houten geraamte waarin halfsteens vullingsmuren inplaats van de vroeger gebruikte bamboewanden. Het construeerend deel is dus het hout en dit wordt nu op de boven omschreven manier met wat geknoei van ijzerdraad bespannen en daarna bepleisterd, gelijk met de vullingsmuren.
De achter- en zijgevels leveren dan voor het oog niet veel bizonders op, alleen vraagt men zich af waaraan toch de schoren van de consoles van het dakoverstek bevestigd zijn; het lijkt of die zoo maar in de muren gemetseld zijn, wat constructief onmogelijk is.
Bekijkt men echter de voorgevels, dan is het voor het oog, alsof op een halfsteensmuur van ongeveer twee meter hoog een houten geraamte geplaatst is, waarin het gaas bevestigd is. Dat de muur slechts halfsteens is, blijkt uit de afmetingen van het hout, dat aan binnen- en buitenkant muur gelijk werkt en dus duidelijk de muurdikte laat zien.
Op dit los staande geraamte staat nu de kap, los staand natuurlijk, want in een halfsteensmuur is een goede verankering onmogelijk en men vraagt zich verwonderd af, hoe blijft het zaakje staan?
Ook op andere manieren wordt dikwijls gezondigd. Wie uit den oosthoek herinnert zich niet het gebouw waarin vroeger de Oost-Java bioscoop en restaurant gevestigd waren.
Hoewel dit gebouw in zijn geheel reeds een onsmakelijken indruk gaf, was er bovendien wel een en ander dat meer dan idioot was. In één der topgevels, welke vierkant was en aanleunde tegen een gewoon links en rechts afloopend dak, had men in de dus buiten de dakvelden uitstekende stukken gevel lichtkozijntjes geplaatst, waarschijnlijk bedoeld als versiering. Lichtkozijnen in vrijstaande muren, je keek zoo van de straat af door de ramen naar de sterretjes.
Iets dergelijks zal men over eenigen tijd bij een gouv. gebouw zien verschijnen waarvoor een erfafscheidingsmuurtje gebouwd wordt. Deze erfafscheiding was oorspronkelijk ontworpen als een houten hekwerk tusschen steenen pilasters, misschien niet mooi, maar dat is een quaestie van smaak. De teekening werd gewijzigd in een muurtje van pilasters waartusschen betonroosters en wel betonroosters zooals die overal voor ventilatieroosters gebruikt worden, en nu is natuurlijk de ventilatie van het open vooraf van dit gebouw, dat zoowat 20 M. en van den weg afstaat, uitstekend gewaarborgd.
Een vrijstaande muur waarin ventilatie openingen, ziedaar een prachtoplossing van een moeilijk probleem.
Maar het gekste komt nog. Te Kediri woont iemand, die een huis met een verdieping heeft laten bouwen. 's Mans boekhouder zou dat zaakje wel eens opknappen en zoo verrees daar een gebouw, volgens een teekening klakkeloos overgenomen uit een Eur. bouwk. tijdschrift. Wat serre was, werd open galerij en ziedaar de woning als geknipt voor Indië.
Zelfs de schoorsteen ontbreekt niet, de voegen zijn heel netjes in het pleisterwerk nagebootst, maar 't is toch niet je „dat" geworden, want het schoorsteentje, dat tegen een gevel aanligt, is massief, tenminste het

boveneinde is dicht gemetseld, waardoor het ding nog niet eens de gedachte aan een ventilatiekoker kan wekken." Tot zoover de schrijver.
We vertrouwen dat hij niet heeft overdreven. We gelooven alles ook wel, omdat er zelfs in het moederland ook nog wel eens gekke dingen gebeuren. Misschien niet zóó gek, en zeker niet meer aan de officieele bouwwerken. Staaltjes van wansmaak en prutslust, als boven geschetst vindt men vrij zeker aan de officieele gebouwen hier te lande niet meer. In Indië schijnt het Europeesch element zich aan die bouwwerken nog te kunnen uiten op een wijze, waartegen hier vóór 30 jaar terug, reeds de strijd werd aangebonden.

Wordt het niet eens tijd, dat Nederland zich bewust wordt, dat het ook op bouwkunstig gebied in onze Oost eene verantwoordelijkheid heeft?
Is er genoeg besef van de krenking van den natuurlijken kunstsmaak, de bevolking eigen?
Is er eenige waarborg, dat de verantwoordelijkheid voor het werken van het technisch ambtenaars-corps kan worden aanvaard?
Zien wij de dingen niet verkeerd, dan ligt er in onze Oost op bouwkunstig gebied een groot terrein voor wezenlijke belangstelling, voor doeltreffende verzorging en voor schoonheid en leven brengende opheffing braak.

HET WEEKRAPPORT DER DIRECTIE.

In „De Aannemer" van 28 October 1919 schrijft Mr. H. over het weekrapport der directie. Hij geeft een overzicht van het ontstaan van dit instituut, en wijst daarbij op de gewoonte dat de meeste architecten in hunne bestekken den aannemer *verplichten* de door de Directie opgemaakte weekrapporten *mede te* onderteekenen. Toch behoort de mogelijkheid dat een aannemer zou kunnen worden gedwongen tot onderteekening van een weekrapport met welks inhoud hij zich ten eenenmale niet kan vereenigen, thans ook wel tot het verleden, aangezien hem meestentijds het recht wordt toegekend, zich aan deze verplichting te onttrekken, mits hij binnen zekeren termijn zijn bezwaar daartegen gemotiveerd den aanbesteder ter kennis brengt.
Mr. H. stelt eenige concrete vragen welke ten aanzien van deze stof in zijn huidigen vorm kunnen gesteld worden en schrijft:
„1. Wat moet de inhoud zijn van het weekrapport?
2. Is de directie verplicht daarin de door den aannemer noodig geachte aanvullingen aan te brengen?
3. Welke rechtsmiddelen heeft de aannemer wanneer dit geweigerd wordt?
1. In de hierboven geciteerde besteksbepaling zagen we dat de inhoud van het weekrapport werd bepaald tot enkele punten. Deze waren: de verrichte werkzaamheden, verwerkte materialen, het aantal werklieden en de duur der arbeidsdagen. Is dit juist? Uit hetgeen wij hierboven schreven volgt reeds dat naar ons oordeel hier ontkennend moet worden geantwoord. Heeft het weekrapport inderdaad ten doel een zoo volledig mogelijk overzicht te geven van den stand van het werk, dan kan ons inziens met een dergelijke willekeurige beperking niet worden volstaan.
Ook andere factoren — niet minder belangrijk dan de hiergenoemden — dienen dan vermeld. Ik noem slechts enkele: onwerkbare dagen, opdrachten van meerderwerk, verschaffing van de vereischte detailteekeningen, afgeven van certificaten voor betaling, goedkeuring van zelfstandige onderdeelen van het werk, enz.
Blijven vermeldingen van deze en andere zeer zeker belangrijke feiten achterwege, dan is het weekrapport noodzakelijk onvolledig, dan beantwoordt het niet aan zijn doel.
2. Indien nochtans dergelijke, voor een juist beeld van den voortgang van het werk onmisbare gegevens daarin niet zijn opgenomen, kan de aannemer dan vorderen dat dit alsnog geschiede? Ook hier moet het antwoord ontkennend luiden. Het weekrapport gaat niet uit van den aannemer maar van de directie. Deze alleen bepaalt dus wat naar haar oordeel daarin al of niet zal worden opgenomen. Ook al is het door haar daarbij ingenomen standpunt onjuist, kan de aannemer, strikt genomen, daartegenover geen rechten doen gelden. Mist het hem voorgelegde rapport de vermelding van feiten welke zijns inziens voor een juiste weergave van den stand van het werk daarin moeten worden vermeld, dan kan hij daartegen slechts protesteeren. Van een verplichting der directie om die feiten alsnog op te nemen kan echter geen sprake zijn.
3. Hoe moet de aannemer handelen wanneer de Directie niet bereid is de door hem noodig geachte verbeteringen of aanvullingen in het weekrapport aan te brengen?
Hierbij dient allereerst onderscheid gemaakt tusschen onjuistheid en onvolledigheid van het weekrapport.
Zijn de daarin bevatte vermeldingen *onjuist* in dien zin dat zij naar het oordeel van den aannemer een verkeerde of gewrongen voorstelling geven van de werkelijke toedracht, van hetgeen geschiedde of de omstandigheden waaronder werd gewerkt dan weigere hij onvoorwaardelijk het weekrapport te onderteekenen.
Nauwkeurig teekene hij dan in zijn eigen dagboek aan hoe zijns inziens de feiten, moeilijkheden of gebeurtenissen waren welke op de voortzetting van het werk van invloed zijn geweest. Bovendien diene hij zoo noodig daarover een kort schriftelijk rapport bij den aanbesteder in, daarvan zelf een afschrift houdend.
Geldt het een aanvulling van een naar het oordeel van den aannemer *onvolledig weekrapport* dan beoordeele hij allereerst of de feiten of omstandigheden, welker vermelding hij in het weekrapport verlangt, inderdaad van zooveel gewicht zijn dat daardoor een eisch tot aanvulling wordt gerechtvaardigd. Een beslissend antwoord kan hier in het algemeen moeilijk gegeven worden. Ter voorkoming van wrijving of onaangenaamheden tusschen hem en de Directie zal de aannemer steeds goed doen bij de beoordeeling van een en ander niet al te voortvarend op te treden.
Al te groote toegevendheid is echter hier ook misplaatst. Geldt het belangrijke punten bv. die welke hiervoren reeds werden aangeduid: opdrachten tot meer of minder werk; het al of niet afgeven van certificaten wanneer de stand van het werk den aannemer daarop recht geeft; het al of niet verstrekken van meermalen aangevraagde detailteekeningen; het te laat klaar zijn van onderaannemers met de hun opgedragen werkzaamheden, waardoor de voltooiing van die van den aannemer wordt opgehouden enz., dan mag de aannemer inderdaad verlangen dat deze bijzonderheden, voor de oplevering en afrekening van het werk veelal van groot gewicht, in het weekrapport worden vermeld.
Geschiedt dit niet dan weigere hij wederom zijn handteekening daaronder te plaatsen. Ook nu weer houde hij in zijn eigen dagboek nauwkeurig aanteekening van deze feiten of omstandigheden, terwijl ten slotte in vele dezer gevallen een rechtstreeksche mededeeling aan den aanbesteder, zoowel van de niet-onderteekening van het weekrapport als van de redenen welke daarvoor bestaan — een daad van wijze voorzorg is".

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. Th. Elout, Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, Joh. D. Looyen en Ir. D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos. ƒ 0.20. fr.p.p. ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1—6 regels ƒ 1.80, elke regel meer ƒ 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40ste JAARGANG. = 8 NOV. 1919. = No. 45.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Ontwerpen voor hotels in Dalmatië, door J. P. M. — De Amsterdamsche Schoonheidscommissie, door D. F. Slothouwer. — Ambtenaar-Architect, door H. H. van Zeggeren. — „Volkhuisvesting", door J. P. M.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

Voorloopige aankondiging.

Het Bestuur van den B.N.A. maakt bekend, dat de eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden te UTRECHT op ZATERDAG 29 NOVEMBER 1919.
De plaats der vergadering zal nog nader worden bekend gemaakt.
Een uitvoerige beschrijvingsbrief van de agenda zal den leden ten spoedigste worden toegezonden.
De bureaux der gewestelijke kringen worden verzocht een vergadering der kringen uit te schrijven in verband met de agenda.
Hierop zullen o.m. de volgende onderwerpen voorkomen:
Benoeming van eenige Commissieleden.
Het aanvaarden van commissarisschappen door architecten.
Het uitvoeren van particulier werk door ambtenaar-architecten.
Statutenwijziging.
Met het oog op de belangrijke punten van deze agenda, wordt een groote opkomst van de leden verwacht, hetgeen ook noodzakelijk zal zijn voor de behandeling van het laatstgenoemde punt, de statutenwijziging.

Commissie van Onderwijs.
Het Bestuur van den B. N. A. heeft in zijn vergadering van 23 October jl. besloten, aan de Opzichters en Teekenaarsorganisaties vertegenwoordiging te verleenen in de Commissie van Onderwijs, uitsluitend ter voorbereiding en regeling der Examens voor het diploma voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar. De Commissie wordt uitgebreid met 2 leden, waarvan één te benoemen door den Bond van Technici, één door den Alg. Ned. Opz. en Teekenaarsbond, den R. C. Bond van Technici en den Christelijken Opz.- en Teekenaarsbond.
Het Bestuursbesluit steunde op een door de Commissie van Onderwijs ter zake uitgebracht advies.

Art. 9 § 21 der Statuten van den B.N.A.
Naar aanleiding van een ingekomen schrijven vestigt het Bestuur de aandacht op de onder bovengenoemd artikel der statuten onder e genoemde commissie, die abusievelijk genoemd is „de Commissie van geschillen tusschen de leden en hunne werkgevers". Dit dient te zijn: „de Commissie van geschillen tusschen architecten en hunne werkgevers", zooals, naar bekend zal zijn, ten duidelijkste uitkomt in de Regelen en Honorarium Tabel.
Het Bestuur zal bij de a.s. statutenwijziging de statuten tevens op dit punt herzien en de juiste redactie opnemen.

Tentoonstelling nood-woningbouw.
Naar wij vernemen zal in Mei of Juni a.s. op het terrein „Wageningen-Hoog" een internationale tentoonstelling gehouden worden op het gebied van nood-woningbouw in hout en beton; ook z.g. „spaarbouw", daar grint en metselzand op het terrein aanwezig zijn. Van verschillende, ook buitenlandsche zijden is reeds voldoende steun toegezegd.
Een comité van oprichting is in wording. (*Hbld.*)

Algemeene Administratieve Voorschriften. (A. A. V)
Uit het streven van den Nederlandschen Aannemersbond ter verkrijging van alleszins billijke bepalingen voor de overeenkomst van aanneming, werd in de loop der jaren een actie geboren, welke zich richtte èn tegen de algemeene voorschriften van de verschillende Rijksdepartementen èn tegen de desbetreffende voorschriften in particuliere bestekken.
Hoewel in beide gevallen éénzelfde doel beoogd werd, kon uit den aard der zaak die actie niet op dezelfde wijze gevoerd worden. Immers de verhouding, waarin partijen tegenover

elkander stonden, was niet gelijk en eischte daarom verschil in optreden.
Dat daaruit tevens moet verklaard het verschil in resultaat, 'twelk door die actie verkregen werd, is alleszins begrijpelijk: in een ongelijken strijd komt het meer aan op een taai uithoudingsvermogen, dan op de ontwikkeling van kracht.
Hoe van Bondswege nog steeds geijverd wordt om o.m. ook in de Rijks A.V.'s te doen opnemen de clausule van arbitrage voor alle geschillen, zoodat de actie in die richting nog steeds niet geëindigd is, mogen we als bekend veronderstellen; trouwens de laatste Algemeene Vergadering heeft dit voldoende bewezen.
Maar dat de actie voor de algemeene voorschriften voor particuliere bestekken wel geëindigd is, komt misschien velen ongelooflijk voor, aangezien de practijk nog dikwijls anders leert. En tòch is dit zoo, zij het dan in formeelen zin.
Immers hebben we sinds het jaar 1915 onze A. A. V., of zooals de titel in haar geheel luidt: „Algemeene Administratieve Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren."
Nu kwam het er slechts op aan, de nieuwe A. A. V. ook in toepassing te brengen en de vruchten te plukken van een vrede, welke na een 20-jarigen, soms heftigen, strijd verkregen was. De omstandigheden waren zoo gunstig mogelijk, naar het scheen. De architecten-vereenigingen hadden hun sanctie gehecht aan de nieuwe bepalingen en men mocht met grond verwachten, dat ze nu ook algemeen zouden worden opgenomen in de bestekken, zoodat niet telkens weer bij eene aanwijzing van een werk op verandering van de eene of andere besteksbepaling behoeft aangedrongen te worden, zooals voorheen herhaaldelijk voorkwam.
Wanneer wij evenwel eens onderzoekèn, hoe het met die toepassing der A. A. V. in vier jaren, welke sinds hare aanneming verliepen, gegaan is, dan zal het resultaat niet nalaten teleurstelling te wekken en moet erkend, dat aan de verwachting volstrekt niet in elk opzicht voldaan werd.
Of is het niet herhaalde malen voorgekomen, dat nu eens inzake de arbitrage-bepaling een paragraaf werd ingelascht, waaraan niemand hou-vast had, zoodat op wijziging moest aangedrongen en dàn weer de voorwaarde met betrekking tot uitsluiting en werkstaking en die, welke verband houdt met eventueele schaderegeling dermate was veranderd, dat geen bondslid kon inschrijven?
En toch bevat de A.A.V. bepalingen, die voor geen tweeërlei uitlegging vatbaar zijn.
Vooral over de redactie van deze besteksbepalingen is lang en breed onderhandeld, zoodat men mocht aanemen, dat waarlijk over dit punt geen enkel geschil meer zou ontstaan en dat elke architect of ingenieur zich in dezen stipt zou houden aan datgene, wat met *onderling goedvinden* was vastgelegd.
De Nederlandsche Aannemersbond heeft, het lange wachten op de goedkeuring der A. A. V. door de architecten-vereenigingen moede, in zijn jaarvergadering van 1915 het *bindend besluit* genomen, dat geen bondslid naar een werk mocht inschrijven, tenzij de bepalingen inzake arbitrage en staking waren opgenomen.
Wanneer de A. A. V. trouw worden opgevolgd, wat men toch op grond van bovenstaande feiten mocht verwachten, was er feitelijk voor dat besluit geen plaats meer, doch dat het nog steeds met alle kracht moet gehandhaafd en nauwkeurig door de afdeelingsbesturen dient gecontroleerd, opdat met die handhaving niet de hand worde gelicht, getuigt ongetwijfeld tegen die architecten, die òf buiten elk organisch verband eenvoudig het werk hunner collega's negeeren, òf als leden der betrokken vereenigingen hun plicht in dezen verzaken, want, wat deze laatsten betreft — we mogen toch aannemen, dat de besturen der architecten-vereenigingen hun woord gestand hebben gedaan door hunne leden te wijzen op de moreele verplichting de A. A. V., welke op alleszins rechtmatige wijze tot stand kwamen, nu ook in toepassing te brengen?
Vanwaar dan toch het verschijnsel, dat telkens weer afwijkingen geconstateerd worden?
Dat zoo iets voorkomt bij een architect op de eene of andere afgelegen plaats, die nog immer zijn kracht zoekt in het isolement en niet met zijn tijd meeleeft, laat zich nog verstaan, doch dat er nog altijd in de groote centra architecten gevonden worden, die op deze wijze den inderdaad omvangrijken zevenjarigen arbeid, welke de samenstelling dezer A. A. V. van de meest vooraanstaande mannen in het bouwbedrijf eischte, negeeren, is toch waarlijk beneden alle critiek.
Aan dien ongezonden toestand moet een einde komen.
We hebben onze Algemeene Administratieve Voorschriften, waardoor een gewenschte samenwerking tusschen architect en aannemer verkregen kan worden en daarom moeten ze ook in praktijk gebracht worden, zonder eenige wijziging, zonder eenige verandering, precies zooals ze daar liggen en gelijk ze door bovengenoemde vereenigingen zijn goedgekeurd.
We doen daarom eenerzijds een beroep op de besturen der Architectenvereenigingen om hunne leden daar nogmaals met ernst op te wijzen, terwijl we anderzijds de aannemers opwekken om met kracht overal, zoowel op de kleinere als de grootere plaatsen, propaganda te maken voor de toepassing dezer A. A. V.
't Is geen strijd voeren, wat ons te doen staat, want de strijd als zoodanig eindigde een viertal jaren geleden, neen we hebben eenvoudig toe te passen, wat door gezamenlijken arbeid van directie-mannen en aannemers is verkregen, niets meer, maar ook niets minder.
Kan er ooit billijker verlangen worden uitgesproken, dan dat *onze* voorschriften worden toegepast?
En wanneer er dan aan de andere zijde gevonden worden, die uit gebrek aan solidariteit deze eenvoudige waarheid niet willen verstaan, welaan, dan toonen de leden van den Nederlandschen Aannemersbond, dat bij hen nog altijd het gevoel van gezonde solidariteit krachtig leeft en eischen kortweg de volle toepassing van onze Algemeene Administratieve Voorschriften.
De Aannemer. 28 Oct. '19.

Moderne Zweedsche Architectuur.

De Correspondent van de N. R. Crt. schrijft:

Een bloeitijdperk van kunst in een land gaat meestal samen met een tijdperk van welvaart en rijkdom van zijn bevolking. Zij zijn de stimuleerende krachten voor den architect en in het algemeen voor alle beeldende kunstenaars. Rijkdom doet verlangens naar weelde ontstaan bij de bezitters, en het zijn de kunstenaars, die met hun fantasie en scheppingskracht die verlangens kunnen bevredigen.
De architect is in zulk een bloeitijdperk de kunstenaar wiens talent het eerst in gebruik wordt genomen, hij geeft den toon aan in het orkest der beeldende kunstenaars, hij is hun dirigent en tevens hun werkgever. Hij bouwt de tempels voor godsdienst, wetenschap, kunst en onderwijs, hij bouwt de paleizen der vorsten en geldmagnaten, of de nederiger woningen der burgers en arbeiders; en eerst wanneer hij zijn gebouw heeft opgetrokken, wanneer het onder dak gekomen is, kunnen de overige beeldende kunstenaars: beeldhouwers, schilders, kunstnijveren aan het woord komen. Zij krijgen in opdracht, de gebouwen rijk te maken, geriefelijk en bewoonbaar voor de menschen.
Zijn er tijdperken geweest, waarin de architecten, beeldhouwers, schilders en kunstnijveren ieder hun eigen weg gingen, zoo waren dit geen tijdperken van bloei, veeleer van verval, van stilstand, van rust. In onzen tijd zien wij weer een tendenz bij de beoefenaars der verschillende takken van beeldende kunsten om zich aaneen te sluiten.
In de schilderkunst streeft men meer en meer naar een decoratief effect. Na het naturalisme, dat zijn rol als opvoeder en verkondiger der waarheid te vervullen heeft gehad, begon het experimenteeren: expressionisme, futurisme, cubisme, die onbewust misschien éénzelfde doel nastreven: het bereiken van een decoratieve werking in lijn en kleur. De schilderkunst glijdt op een hellend vlak de werkplaats binnen van den modernen bouwmeester, die op haar schijnt te wachten ter versiering van de muurvlakken en de wanden zijner gebouwen.
Een analoog verschijnsel biedt de moderne beeldhouwkunst, waarbij men zich meer en meer op een strengere styleering der vormen gaat toeleggen, om zich beter aan te kunnen sluiten bij de stijlvormen van den modernen bouwmeester.
En dan hebben wij ten slotte de kunstnijveren, de zoo trouwe en onontbeerlijke medehelpers van den bouwmeester, die nu als nijvere bijen het voor hem onmisbare materiaal verzamelen, waarmede het inwendige van zijn gebouw harmonisch aangekleed wordt, opdat de menschen er gezellig en geriefelijk verblijf kunnen houden, of er de stemming zullen vinden, die zij er zoeken.
Het is verheugend te constateeren, en ik bepaal mij hier tot Zweden, dat in de laatste decennia, maar vooral toch in het laatste decennium, samenwerking tusschen den bouwmeester en de overige beeldende kunstenaars is ontstaan, waarvan wij op vele plaatsen verrassende resultaten kunnen aanschouwen.
De tendenz tot het betere is er, de weg tot het betere wordt gebaand, al moeten er dan ook nog zoovele verhinderingen uit den weg geruimd worden, die de menschen zelf, onder hun zoeken en tasten om zichzelf te vinden, in den vorm van veel leelijks en veel irrationeels in den loop der jaren achter zich opgestapeld hebben.
Wanneer men na een afwezigheid van een zestal jaren Stockholm weer ziet, valt het op, dat het uiterlijk karakter der stad zich in de details gewijzigd heeft. Stockholm bewaart intusschen zijn oorspronkelijk karakter: de oude stad vindt gij terug met haar lange nauwe straten en stegen, met haar talrijke historische bouwwerken, waaraan zooveel herinneringen verbonden zijn voor de Zweden, ofschoon toch hier en daar een nieuw monument verrezen is, dat zich door zijn karakter bij de historische omgeving aansluit. Zoo houdt Christian Eriksson's monumentale bronzen boogschutter op Kornhamnstorg op zijn hoogen met bas-reliefs versierden sokkel van grijsrood graniet bij de Zweden de herinnering levendig aan den middeleeuwschen boerenvrijheidsheld Engelbrekt. Op de onaanzienlijke Köpmanstorg staat nu een bronzen kopie van de eigenaardige 15de-eeuwsche houten groep van Sint Iurgus met den draak, uit de Groote Kerk, de oudste van Stockholm, dagteekenend uit de 13de eeuw.
Overigens blijkt de oude stad gelukkig onveranderd, en blijft nog immer de attractie voor den vreemdeling, die iets voor het verleden voelt. Hij, die daar naast ook met de ontwikkeling van zijn tijd meeleeft, komt tot de ontdekking, dat zoowel op Noormalm, het noordelijk gedeelte der stad, als op Södermalm, het zuidelijk gedeelte, tal van nieuwe monumentale gebouwen, ja geheel nieuwe stadsdeelen verrezen zijn, die getuigen van het talent der moderne Zweedsche architecten en tevens van den ondernemingsgeest der hedendaagsche Zweden. Tot de belangrijkste nieuwe gebouwen behooren: het nieuwe raadhuis van architect Westman; het nog niet voleindigde, zoo prachtig aan het Mälaren gelegen stadhuis van architect Ragnar Östberg; het nieuwe Dramatische theater van architect Fedrik Lilljekvest; de zeer moderne Engelbrekstkerk van professor Wahlman; het Stadion van architect Torben Grut, en vlak in de buurt van Stockholm in Saltsjöbaden de rijke kerk der Openbaring van Ferdinand Boberg.
Tenslotte vermeld ik de in het oogvallende verandering, die Gustaaf Adolfstorg in de laatste jaren heeft ondergaan waar nu in plaats van het druk bezochte café en hotel Rydberg en hotel Germania twee bankpaleizen zijn verrezen: de Zweedsche Private Centraalbank en de Scandinaafsche Credietmaatschappij, beiden in barokstijl uitgevoerd, met de typische twee woningen hoog opgetrokken pilasters, een aansluiting vormend met het gebouw van buitenlandsche zaken, vroeger het paleis van Sofia Albertina zuster van Gustaaf III. Vroeger vormde dit paleis met de vis-à-vis liggende oude opera, op de plaats waar nu de nieuwe ligt, als het ware de twee vleugels van het koninklijk slot, dat door middel van Norrbro met Gustaaf, Adolfstorg verbonden is, destijds een verrukkelijk architectonisch geheel, totdat het Rijksdaggebouw met zijn onevenredige zware steenmassa's de harmonie verbrak.
De Private Centraalbank is door professor Clason gebouwd, den bouwmeester van Nordiska Museel; die zich vooral onderscheiden heeft door een reeks landhuizen, welke hij in Zweedschen barokstijl met mansarddak, heeft gebouwd. De verandering, die Gustaaf Adolfstorg heeft ondergaan, valt vooral 's avonds op. Vroeger heerschte er steeds een levendig verkeer in den omtrek van de helverlichte hotels, terwijl nu het plein 's avonds met zijn van verlatenheid getuigende gebouwen in de rondte als uitgestorven lijkt. Dit tevens als bewijs, hoe de bestemming van een gebouw een stempel kan drukken op een stadsdeel, waar het staat. Wees ik op een aantal afzonderlijke bouwwerken, die in het laatste decennium te Stockholm verrezen zijn, men wordt tevens erdoor getroffen, dat te Stockholm geheele nieuwe stadsdeelen ontstaau zijn, die getuigen van een nieuwen bouwstijl, van nieuwe architectonische inzichten, die wel niet altijd bevredigen, doch in ieder geval op vooruitgang wijzen. Bij het aanleggen van nieuwe stadsdeelen is van het grootste belang, dat er behoorlijk op de mogelijkheid gelet wordt, fraaie stadsgezichten te verkrijgen. Vroeger moest zulk een nieuw stadsplan op papier er als een mooi uitgedacht figuur uitzien, waarbij alleen rekening werd gehouden met het horizontale plan. Daarna ontstond een neiging tot het pittoreske, met het resultaat, dat er vaak verbrokkelde stadsgezichten ontstonden. Ten slotte is men weer van een ander beginsel uitgegaan: men streefde meer naar een rustig aspect in de straten, zonder daarom eentonig of fantasieloos te worden. Dit laatste idee werd in de laatste jaren te Stockholm bij den aanleg van nieuwe stadsdeelen gevolgd, waarbij men zich ten doel stelde, mooie straatperspectieven te verkrijgen met rustige dakcontouren, waarbij naar eenvoud in de gevels gestreefd werd, met vermijding van overtollige details, die zoo spoedig tot overladenheid voeren.
Een poging in die richting vertoont de z g. Lärkstaden in Noormalm, waar architect Zettervall met zijn enkele in baksteen uitgevoerde gevels met rustig aspect er in geslaagd is een harmonisch geheel te vormen, al valt toch min of meer het schabloonachtige van de verschillende gevels in het oog. Toch staan deze in baksteen opgetrokken huizen in voornaam isolement, met de in een soort barokstijl uitgevoerde geelbepleisterde huizen van het bouwtijdperk van dertig jaar geleden. Voor de in het noorden der stad, in de nabijheid van de nieuwgebouwde Engelbrektkerk, verrezen nieuwe stadsgedeelten, is als bouwmateriaal eveneens de gewone baksteen gebezigd, zonder aanwending van bepleisterde muurvlakken. Ook hier vertoonen de huizen datzelfde voorname, rustige en onopgesmukte aspect, kenmerkend voor de architectuur van Lärkstaden.

Volkshuisvesting te Amsterdam.

Aangaande den Woningbouw vermeldt het gemeenteverslag o.a. het volgende.
Het aantal woningen verminderde in het verslagjaar met 950 door slooping, verbouw en veranderd gebruik en vermeerderde met 4 door herbouw, met 1401 door nieuwbouw en met 950 door verbouw en veranderd gebruik, zoodat de totale vermeerdering bedroeg 1405 en er op het eind van het verslagjaar waren 142,414 woningen, waarvan 1602 hofjeswoningen.
Van 1301 der nieuw gebouwde woningen is de weekhuur lager dan f 5.—.
De op nieuw terrein gebouwde woningen waren: 348 semipermanente woningen in den Buiksloter- en den Nieuwendammerham, 102 gemeentelijke barakwoningen, aan den Gras-

weg, het Zeeburgerpad en den Amsteldijk, 821 vereenigingswoningen, 110 woningen gebouwd door particulieren en wel 70 op erfpachtsgrond en 40 op eigen grond, benevens 20 barakwoningen, gebouwd door een Comité tot huisvesting van Belgische vluchtelingen.

Van de nieuw gebouwde woningen liggen 402 benoorden en 999 bezuiden het IJ, van welke laatste 787 in het noordwesten, 4 in zuidwesten, 152 in „Zuid" en 56 in het oosten der gemeente. In het geheel zijn hierbij 20 winkelwoningen. Met deze vermeerdering voldoet de woningvoorraad nog lang niet aan de woningbehoefte; integendeel, het tekort is steeds stijgende tengevolge van de vermeerdering van het aantal gezinnen in de gemeente.

Omtrent den gemeentelijken woningbouw zegt het verslag: In 1918 werd een aanvang gemaakt met den bouw van 1369 woningen in den Buiksloterham en met den bouw van 351 woningen in de Transvaalbuurt.

Met de voorbereiding van de plannen omvattende nog 790 woningen in den Buiksloterham en 328 woningen in de Spaarndammerbuurt, werd gestadig voortgegaan.

Met den bouw van 537 semi-permanente woningen in den Buiksloterham en den Nieuwendammerham, waartoe de gemeenteraad 28 November 1917 besloot, werd eerst in Maart 1918 een aanvang gemaakt, daar bij de ophooging der terreinen moeilijkheden werden ondervonden. Aan het einde van het verslagjaar waren 348 dezer woningen gereed en betrokken.

Gedwongen door den grooten woningnood werden 49 verplaatsbare houten woningen opgesteld aan den Grasweg, het Zeeburgerpad en den Amsteldijk.

Voor huisvesting van langen duur zijn deze woningen minder geschikt; vooral in den winter zijn het geen gerieflijke woningen en daar de winter van 1918 gekenmerkt werd door gebrek aan brandstof, is dit bezwaar ernstig ondervonden. Indien van de in deze woningen geplaatste gezinnen bleek, dat zij hun woning naar behooren bewoonden, zijn zij, zoodra betere woningen open kwamen, daarheen overgeplaaatst.

Behalve door aanbouw had ook door overneming vermeerdering van het aantal gemeentewoningen plaats, o.a. van de woningen van de vereeniging „De Arbeiderswoning".

Wat den bouw door woningbouwvereenigingen betreft, valt op te merken, dat in 1918 werden voltooid 821 vereenigingswoningen, zoodat in totaal sinds 1909 — het jaar, waarin de eerste woningen, gebouwd met rijksvoorschot werden voltooid — gereed kwamen 5394 woningen. *N. R. C.*

Restauratie voormalige Agnietenschool te Amsterdam.
De gemeenteraad te Amsterdam heeft aangenomen het voorstel van B. en W., om over te gaan tot een restauratie van de voormalige Agnietenschool, waardoor dit gebouw wordt teruggebracht tot den toestand zooals die was in 1631, toen er het Athenaeum in werd gevestigd. Het gerestaureerde gebouw zal gebruikt worden voor universitaire doeleinden. De kosten bedragen f 142.000.

Lezingen Academie te Rotterdam.
De Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen alhier kondigt twee reeksen lezingen aan.

1e serie. 13 November: Dr. H. P. Berlage, „Het logische in de ontwikkeling der beeldende kunst"; 4 December T. B. Roorda, conservator aan het rijks etnographisch museum te Leiden, „Het geestelijk element in de beeldende kunst"; 8 Jan. H. C. Verkruysen, „Het onderwijs in de beeldende kunst."

2e serie. 1e. De cultureele beteekenis der ambachts- en nijverheidskunst; 2e. Architectuur; 3e. Het meubel; 4e. De schilderkunst; 5e. Techniek en kunst.

De lezingen zullen worden gehouden in de lezingzaal van het gemeente-ziekenhuis aan den Coolsingel, ingang Crispijnlaan.

Verbouwing Tweede Kamer.
Eindverslag der Eerste Kamer over het wetsontwerp tot verhoogirg van Hoofdstuk IX Staatsbegrooting (verbouwing Kamergebouw), werd twijfel uitgesproken of de motie Dresselhuys en de als gevolg daarvan door den Minister gedane toezegging, wel getuigen van de noodige deferentie jegens den Raad van State en of wel op voldoenden rechtsgrond dit College uit zijn tegenwoordig verblijf staat te worden verdreven.

Voorts hebben enkele leden bezwaar gemaakt tegen het voornemen der Regeering een vijftal particuliere autoriteiten uit te noodigen om een vrije oplossing der Kamerverbouwing in te dienen.

Verkieselijk achtte men het, om aan een bouwmeester wiens werk den noodigen waarborg geeft, dat hij tot het ontwerpen van een monumentaal bouwwerk ten volle bevoegd en in staat is, opdracht te geven tot het ontwerp van het nieuwe gebouw voor de Kamer. *(Vaderland.)*

Adviesbureau voor technische en technisch-economische voorlichting van gemeenten.
Het bestuur van de vereeniging van Nederlandsche gemeenten heeft voor technische en technisch-oeconomische voorlichting van gemeenten een adviesbureau gevestigd en als directeuren daarvan benoemd de heeren A. W. C. Dwars, civiel- en bouwkundig ingenieur, en B. A. Verhey, civiel-ingenieur, Den Haag. (N.R.Cr.)

Verband tusschen de sociale gesteldheid en de woonhuisbouwkunst.
In den Cicerone van September jl. wijst Walter Curt Behrendt erop, dat bij de Grieken de huizen klein en schamel zijn, gevolg van het openbaar-politieke karakter van het staatsleven; dat zij door de sterkere ontwikkeling van het familieleven bij de Romeinen grooter en fraaier worden. Dan schetst hij het woonhuis van den gezeten burger in de 16e en 17e eeuw met zijn groote ruimten voor gezelligheid, zijn omvangrijke keuken en vele kleine vertrekken op de bovenverdiepingen, aldus gebouwd om een groote familie te herbergen, daar de getrouwde kinderen veelal in het ouderlijk huis bleven. Een groote verandering komt hierin in den loop van de 18e eeuw. De burgers gaan de zeden van de vorsten navolgen. De grootste ruimten van het huis worden niet meer voor de familie doch voor vreemden ingericht. Het intieme familieleven gaat te gronde. „Omstreeks het midden van de 18e eeuw" — zegt Taine — „wonen man en vrouw in hetzelfde hotel, maar daarmede was dan ook alles gezegd." De ouders leven apart, de kinderen eveneens apart met hunne betaalde opvoeders. Het woonhuis moest nu een ander doel dienen, maar het had ten minste een doel en dat gaf de bouwkunst de beste kansen iets moois te leveren. De burgerlijke bouwkunst van den tegenwoordigen tijd heeft niet zoo'n vast omschreven doel.

Toonaangevende kringen in den geest van de 18e eeuw bestaan er nu niet meer. De algemeene neiging van onzen tijd tot sociale nivelleering heeft die doen verdwijnen. Ook de patriarchale familie is verdwenen. Trouwt een kind, dan zoekt het een eigen woning, dikwijls heeft het zelfs reeds lang tevoren het ouderlijk huis verlaten. Daardoor hecht men zich niet meer zoo aan een huis, beschouwt men het niet meer als een noodzakelijkheid een eigen huis te bezitten. De kleiner geworden familie is tevreden met een huurhuis, een één-familiehuis, dat in een rij vrijwel eendere huizen staat of een onderdeel van een huurkazerne. De architect moet dus wel huizen bouwen, die voor elkeen bruikbaar zijn, daar zij marktwaren zijn, geen gekoesterd eigen bezit en zoolang dat zoo blijft, kan men niet verwachten, dat de burgerlijke bouwkunst zich opnieuw krachtig zal ontwikkelen.

ONTWERPEN VOOR HOTELS IN DALMATIË.

Bijgaande geestig geteekende ontwerpen voor verschillende hotels in Dalmatië, van architect Alfred Keller te Weenen, zijn ontleend aan het tijdschrift „Die Bildenden Künste", Wiener Monatshefte. De kust van Dalmatië, rijk aan natuurschoon, en met overvloed van allerlei boeiende kunstwerken heeft zich eerst sinds de laatste decenniën in de belangstelling van het reizende publiek mogen verheugen. Toen een reis door Zwitserland tot de genoegens ging behooren van den burgerman, ging hier voor velen de bekoring van hun reizen af, en werden er andere streken uitgezocht. Zoo kwamen achtereenvolgens aan de beurt, Noorwegen, Schotland en Egypte, die, de een langer dan de andere, het voorrecht genoten door de internationale reisbureaux als de voortreffelijkste streken der aarde te worden aangeprezen.

In de jaren vóór den oorlog viel Dalmatië in den smaak, en vond het een belangstelling, die het voor die van tijdens den oorlog gaarne weer had ingeruild. Langzamerhand was de belangrijkheid der monumenten, die in de Adriatische kustlanden van Oostenrijk uit den Romeinschen tijd, uit het vroeg-christelijke tijdvak en uit de middeleeuwen, waren overgebleven, wereldkundig gemaakt. Groote beschrijvingen en plaatwerken, als dat van Georg Kowalczyk, deden de oogen open gaan voor de rijkdommen van het Paleis van Diocletianus en den Jupitertempel te Spalato, het Rectorenpaleis te Ragusa, en de kunstschatten in de musea te Cattera, Sebenico e. a. Geen wonder, dat Dalmatië de voordeelen van het vreemdelingenverkeer begon te gevoelen, maar daarvan ook de lasten door het groote gebrek aan hotels en andere instellingen, die een groot vreemdelingenverkeer direct met zich brengt.

Het Oostenrijksche Ministerie van Handel heeft toen niet lang vóór den oorlog, plannen doen ontwerpen voor hotels en „Kursalons" in verschillende plaatsen aan de kust van Dalmatië. Eenige van deze ontwerpen, van den Weenschen architect Alfred Keller, vindt men hier afgebeeld. Dat van het Palast-Hotel te Spalato is een verbouwing. De romp van het hoofdgebouw is gedeeltelijk oud, de deelen die er het markante en levendige silhouet aangeven, zijn nieuw. Levendigheid is een der factoren die Keller in zijn bouwwerken brengen wil. En kostelijk weet hij terrassen op elkaar te stapelen, loggia's aaneen te rijgen, torentjes uit te bouwen, of zooals in het project voor het hotel te Ragusa, alle mogelijke — en onmogelijke — bouwdeelen te groepeeren tot een groot, en interessant geheel, om die levendigheid te bereiken. Het ontwerpen van dezen architect is een licht en vroolijk spel. „Alleen geschikt voor het Zuiden", zal men zeggen.

Maar zullen dergelijke begaafde naturen niet overal op hun plaats zijn, en zou het werk van zoo'n architect in ons land, waar het wicht van wee der bouwkunst soms bedenkelijke afmetingen gaat aannemen, geen doeltreffend tegenwicht vormen.

J. P. M.

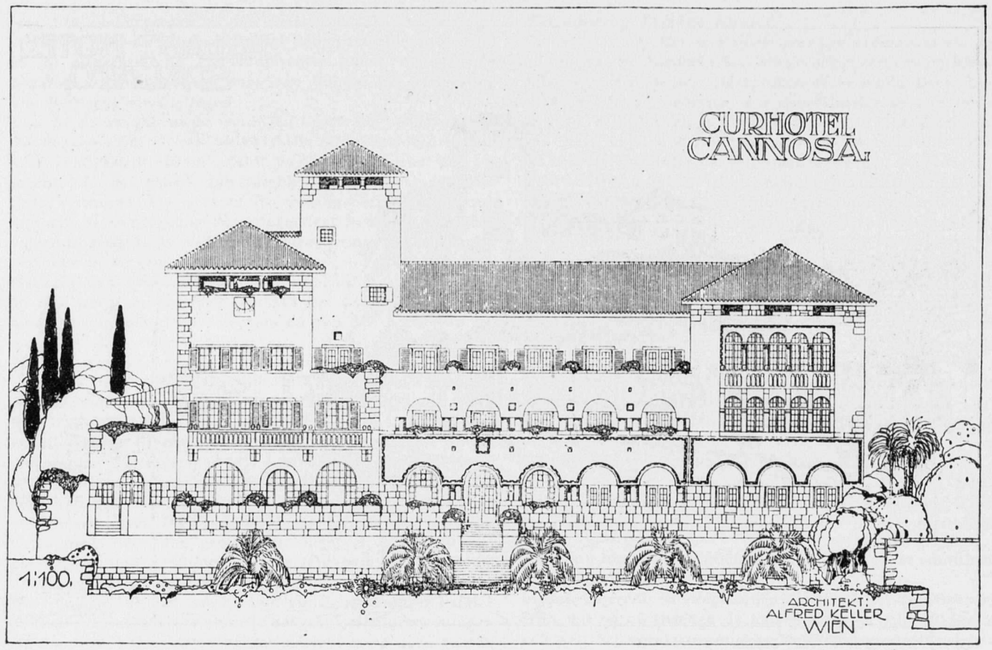

DE AMSTERDAMSCHE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Bij het herleven der bouwbedrijvigheid is het meer dan waarschijnlijk dat verschillende belangrijke bouwplannen aan het oordeel der Schoonheidscommissie zullen worden onderworpen. Aangezien dit oordeel alleen gevraagd wordt als een advies aan B. en W. om de bouwvergunning al of niet te verleenen, is dit College geheel vrij om zich al of niet aan dit advies te houden. In het algemeen zullen B. en W. zich richten naar het advies, dat zij verzocht hebben aan een door henzelf ingestelde commissie. Toch kunnen er gewichtige andere redenen zijn, bijv. economische, welke bij een afkeurend oordeel der Schoonheidscommissie daartegen opwegen en waardoor B. en W. zouden kunnen besluiten, om in weerwil van het advies, waaruit zou blijken, dat het schoon van onze stad hiermee niet gebaat zou zijn, toch de bouwvergunning te verleenen.

Het zal voor dit College dikwijls zeer moeilijk zijn een beslissing te nemen, wanneer deze verschillende belangen tegenstrijdig zijn, vooral ook omdat B. en W. niet weten of de burgerij zich met de belangrijke beslissing zal kunnen vereenigen.

Waar nu onmiskenbaar de belangstelling van de burgers van Amsterdam voor het uiterlijk aanzien hunner stad groeiende is, lijkt het niet onredelijk om voor te stellen, dat in de bedoelde moeielijke gevallen het oordeel gevraagd wordt van de burgerij, m.a.w. van den Gemeenteraad. Naast een erkenning van deze belangstelling zou hierin tevens liggen een aanmoediging daarvan.

De werkwijze zou dan de volgende kunnen zijn:

Aan de Schoonheidscommissie wordt haar oordeel gevraagd over een belangrijk bouwwerk, dat van invloed is op het karakter der stad. Is de Schoonheidscommissie het er over eens, dat deze invloed gunstig is, dan adviseert zij tot het geven van de gevraagde bouwvergunning en zijn er dus geen andere moeilijkheden te overwinnen.

Voor het geval echter dat dit advies afwijzend zou luiden, zou daaraan het verzoek verbonden kunnen worden, om, vóór B. & W. mochten besluiten dit advies niet op te volgen, het oordeel van den Raad te vragen.

In verband met de Gemeentewet, die de bouwvergunning in handen legt van B. & W. en niet van den Raad, zou dan toch de beslissing kunnen worden overgelaten aan B. & W., die dan echter rekening kunnen houden met het oordeel der burgerij.

Ongetwijfeld zullen er bezwaren zijn tegen dit systeem, maar het groote voordeel zou zijn, dat de burgerij zich dan zelf verantwoordelijk kan stellen, wanneer er geklaagd wordt over het voortdurend bederven onzer stad. Nu is dit te gemakkelijk afgeschoven op het College van B. & W. Is het niet juist en billijk om ons allen te zamen verantwoordelijk te doen zijn?

Ir. D. F. SLOTHOUWER.

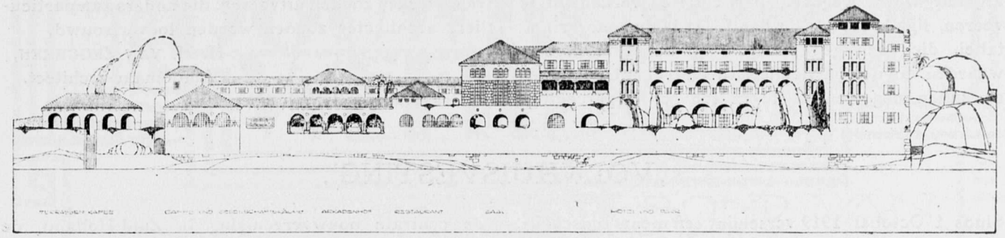

HOTEL TE RAGUSA. ARCHITECT AFFRED KELLER.

AMBTENAAR-ARCHITECT.

Onder bovenstaand hoofd schrijft de heer Ingenieur-Architect van Rood in het B. W. van 1 Nov. j.l., dat zich op de laatste vergadering van den Haagschen Kring van den B.N.A. een gesprek ontwikkelde over de vraag of architecten, die ambtenaar zijn, particulier werk mogen verrichten.

Het wil mij voorkomen, dat de vraag door een der aanwezige architecten gesteld, geheel anders was geformuleerd en in hoofdzaak betrof de grief, dat door vele ambtenaren van Gemeente, Rijk, Genie of Provincie tegen laag honorarium bouwkundige werken worden uitgevoerd en door deze praktijken primo de bouwkunst wordt geschaad en secundo de particuliere architect in zijn bestaan wordt benadeeld. Alle aanwezigen met uitzondering van den heer Van Rood waren van meening, dat moest worden getracht, hieraan zooveel mogelijk een einde te maken.

Er werd niet *speciaal* gedoeld op den ambtenaar-architect, doch *in 't algemeen* op technische ambtenaren van officieele lichamen, waarbij voorbeelden werden aangehaald, dat belangrijke bouwwerken door opzichters van die lichamen werden uitgevoerd.

Voor zoover ik mij kan herinneren — en de besprekingen van die vergadering liggen mij nog versch in mijn geheugen — werd door geen der aanwezigen het feit afgekeurd, dat een ambtenaar-architect lid van onze vereeniging kan zijn.

Naar de meening van den heer Van Rood was vóór de fusie een der wenschen van den ouden B.N.A., dat ambtenaren géén lid van den Bond zouden kunnen zijn. Deze meening kan ik ten stelligste tegenspreken, daar ik als *ambtenaar-architect* geruimen tijd van den ouden B.N.A. ben lid geweest.

Weliswaar is er een tijd geweest, dat het reglement zich tegen het aannemen van ambtenaren heeft verzet, doch dat artikel is lang, voordat de fusie tot stand kwam, gewijzigd.

Zéér vele aangename vergaderingen heb ik in den ouden B.N.A. mogen meemaken en ik heb nooit gemerkt, dat daar de ambtenaar-architect-zooals de heer Van Rood dat zoo sterk uitdrukt-met *walging* werd opgenomen en er was van *binnensluipen* totaal geen sprake.

Dat de functie van den ambtenaar-en hier heb ik speciaal het oog op de functie van *ambtenaar-architect* is het *secuur* doen heerschen van de tegenwoordige machten, moet ik ten sterkste bestrijden en is evenmin waar als het feit, dat de particulier architect zich *geheel* laat beheerschen door zijn opdrachtgever.

Ik ben verscheidene jaren ambtenaar-architect en was voor dien evenveel jaren particulier architect en spreek dus uit ervaring, wanneer ik verklaar, dat ik méér vrijheid heb genoten in de ambtelijke dan in de particuliere uitoefening van mijn vak.

Vergelijkingen met ambtenaren van de belasting, met die van Bouw- en Woningtoezicht en met de Politie mogen toch niet worden aangehaald.

Dat een *vrij* mensch en zeker een *vrij* kunstenaar den „ambtenaar" in 't algemeen niet kan beminnen, wil ik gereedelijk toegeven — ook ik bemin hem niet — doch dat er „*walging*" bestaat bij den particulieren architect ten opzichte van den ambtenaar-architect is even onjuist als eene bewering dat een ambtenaar-architect met minachting zou neerzien op den particulieren architect.

Ik ben er van overtuigd, dat er bij beiden wel architecten te vinden zijn die alzoo denken, doch dat zal dan toch uitzondering blijven en zal die uitzondering den regel bevestigen.

Voorts is er in de bewuste vergadering geen enkel woord gesproken, dat ten doel had den ambtenaar-architect het recht op het lidmaatschap van onze vereeniging te ontzeggen.

Ik ben er zelfs van overtuigd, dat men het er roerend over eens was, dat ter bevordering van de Bouwkunst en het vakbelang de ambtenaar-architect in de Vereeniging moet worden opgenomen.

Het denkbeeld van de kringvergadering om aan te dringen bij de verschillende officieele lichamen tot verbod van particulier werk door technische ambtenaren komt mij met het oog op de meerdere bestaanszekerheid van den particulieren architect *allesztns gemotiveerd* voor.

Wanneer den technischen ambtenaren, wien door de gemeenschap reeds een bestaan is verzekerd, maar

vrijheid wordt gegeven particuliere werken uit te voeren, ligt het voor de hand, dat zij de honorariumtabel, die toch gebaseerd is op de bestaansvoorwaarden van den particulieren architect, totaal kunnen en zullen negeeren en tegen een gering percentage vele werken zouden uitvoeren, die anders aan particuliere architecten zouden worden toevertrouwd.

H. H. VAN ZEGGEREN,
Ambtenaar-architect.

's-Gravenhage, 2 November 1919.

„VOLKHUISVESTING".

Sinds 1 October 1919 verschijnt een nieuw tijdschrift, „Volkhuisvesting" genaamd, veertiendaagsch orgaan van den Bond van Arbeiders-woningbouw-vereenigingen. [1])

No. 1 opent met een artikel getiteld „Onze Taak". Die taak omvat: 1e. het op groote schaal in het leven roepen van de organen, waarvan de woningwet zich wenscht te bedienen; de z.g. arbeiderswoningbouwvereenigingen en z.g. stichtingen; 2e. deskundige voorlichting aan de vereenigingsbestuurders, om de vlugge voorbereiding van den bouw te bevorderen. 3e. het uit den weg ruimen van bezwaren bij het feitelijke bouwen van de huizen. Die bezwaren waren er al in den goeden ouden tijd, toen de wet werd gemaakt.

Het contracteeren met aannemers voor diverse onderdeelen van den bouw stelde steeds eigenaardige eischen van terreinwinst en routine. Maar in dezen tijd van kentering is dit alles nog erger geworden. Het oude instituut van de aanbesteding wordt door velerlei omstandigheden met den dag minder bruikbaar. De gewijzigde conjuctuur stelt nieuwe eischen. Een nieuwe organisatie moet worden geschapen. Eigen beheer, ziedaar de oplossing, maar een oplossing, die in een groote mate van organisatorisch, commercieel en technisch inzicht eischt, kwaliteiten, waarover de „amateurs" die de vereenigingen besturen, meestal niet en zeker nooit in voldoende mate beschikken. Coöperaties van woningbouwvereenigingen, bestuurd door bekwame technici, ziedaar de nieuwe vorm, waarin deze maatschappelijke noodzakelijkheid zich verwerkelijkt; 4e. bevordering van een goede woninginrichting. De arbeider gaat weigeren om de eenvoudig oprechte, maar smaakvolle vertrekken van zijn woning te ontsieren met waardeloozen en smakeloozen fabrieksrommel; 5e. bevordering van een goeddoordachte sociale organisatie. 6e. het fnuiken van de macht van den particulieren huiseigenaar.

Meer omvat de taak voorshands nog niet.

Verder betoogt de heer v. Sluijs dat er eerst nieuwe woningen moeten worden gebouwd en later pas de oude afgebroken, terwijl Arn. H. J. ons voorspiegelt hoe de nieuwe woningen er zullen komen. De Bond sticht in verschillende deelen van ons land centrale woningbouwvereenigingen. Zoo'n centrale bouwvereeniging tracht bestaande bouwvereenigingen tot toetreding te bewegen en richt nieuwe op. Zoo houdt de centrale bouwvereeniging in Zuid-Holland, de C. A. B. I. Z. H. in het zuidelijk gedeelte van deze provincie elken avond een bouwvereeniging ten doop, zoodat in 5 weken tijds 'n veertig plaatsen een bouwvereeniging rijker zijn.

Elke centrale krijgt nu een technisch bureau voor het maken der plannen. Voor het in elkaar zetten der bureaux is de firma Gulden en Geldmaker, nadat een andere combinatie niet „toehapte", bereid gevonden. „De firma G. en G. is een der grootste, zoo niet de grootste in Nederland op het gebied van den woningbouw. Zij zette reeds eenige duizenden woningen, die wat praktische en degelijke inrichting betreft, met de beste kunnen wedijveren. Gulden en Geldmaker genieten het vertrouwen van de arbeiders, zooals uit het steeds grooter worden van hun zaak blijkt." Plannen worden op het hoofdbureau ontworpen en uitgewerkt op de gewestelijke bureaux. Voor de aesthetische verzorging van de vele complexen zullen meerdere begaafde krachten noodig zijn. Zoo deze verzorging aan andere architecten wordt opgedragen, geldt echter de eisch dat alles, wat tot het technische gedeelte behoort, over onze bureaux gaat. Deze arbeidsverdeeling, die door de beste onzer architecten met graagte zal worden aanvaard, biedt verscheidene voordeelen. Een ieder, die iets weet van de enorme arbeidsverspilling der tallooze kleine architectenbureautjes, zal toestemmen dat de door ons voorgestane concentratie den woningbouw beduidend bespoedigt. En daar komt het op aan."

Zijn de plannen klaar, en is het voorschot goedgekeurd, dan begint de bouw, in eigen beheer, waarbij het mogelijk zal zijn met succes een beroep te doen op de medewerking der bouwvakarbeiders, waar hier hun arbeid niet dient ter verrijking van den een of anderen ondernemer, maar geheel komt ten bate der volkshuisvesting. Voor het vervullen van deze plannen verwacht de Bond de steun en medewerking van de Regeering (wier reactionaire instincten, zooals in een ander artikel staat, in diverse bestuursmaatregelen van den laatsten tijd tot uiting komen.)

Verder vindt men in dit eerste nummer een artikel van A. J. A. Rikkert over de woningtelling, en voorts tallooze mededeelingen betreffende de verrichtingen van den Bond.

De heusche plannen van den Bond, om den woningbouw eens flink aan te pakken, blijkt wel uit dit eerste nummer van zijn orgaan.

Over den Bond zelve leest men iets in volgende nummers waarop we nader terugkomen. J. P. M.

[1]) Abonnementen à f 1.25 per kwartaal bij Fa. van Staal & Co. Rotterdam, Schiekade 180.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. K. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam;
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars; voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.— Afz Nos. f 0.20 fr.p.p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1 6 regels f 1.80, elke regel m er f 0.30. Groote letters naar plaatsruimte Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. — 15 NOV. 1919 — No 46.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Werk van J. Roodenburgh, door J. P. M. — Tentoonstelling van den wederopbouw te Brussel, door D. F. S. — De Amsterdamsche Schoonheidscommissie, door Paul J. de Jongh. — Ontvangen Boekwerken, door Schb. en M. — De Vijzelstraatadviseur.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden te UTRECHT op ZATERDAG 29 NOVEMBER 1919, in Hotel „l'Europe".

Een uitvoerige beschrijvingsbrief van de agenda zal den leden in de 1e helft van de volgende week worden toegezonden.

De bureaux der gewestelijke kringen worden verzocht een vergadering der kringen uit te schrijven ter bespreking van de agenda.

Agenda:

1. Notulen
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Benoemingen.
5. Het aanvaarden van commissarisschappen door architecten.
6. Het uitvoeren van particulier-werk door ambtenaar-architecten.
7. Statutenwijziging.
8. Rondvraag.

Er zal gelegenheid zijn in de pauze gezamenlijk de lunch te gebruiken in Hotel „l'Europe".

Met het oog op de belangrijke punten van deze agenda, wordt een groote opkomst van de leden verwacht, hetgeen ook noodzakelijk zal zijn voor de behandeling van het laatstgenoemde punt, de statutenwijziging.

Adres aan de Tweede Kamer.

Het Bestuur van den B. N. A. zond het volgende adres aan de Tweede Kamer, inzake den bouw van ambachtsscholen, enz.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten,

dat het met groote ingenomenheid heeft kennis genomen van het aan Uwe Kamer voorgelegde ontwerp van wet beoogende de machtiging tot het van Rijkswege garandeeren van de geldleeningen ten behoeve van de stichting en inrichting van gebouwen van gesubsidieerde bijzondere scholen voor nijverheids- en handelsonderwijs,

waardoor de gelegenheid wordt opengesteld om den bouw van dergelijke bouwwerken aan particuliere architecten op te dragen, hetgeen zeer bevorderlijk moet worden geacht voor een goede ontwikkeling van de bouwkunst, waarop reeds meermalen is gewezen, zooals blijkt uit de Memorie van Toelichting van het onderhavige wetsontwerp waarin voorkomt „dat men langs dezen weg beter tegemoet kan komen aan de wenschen, herhaaldelijk uitgesproken in adressen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van den Bond van Nederlandsche Architecten, die meenen, dat de eischen der architecten op die wijze beter in het oog gehouden kunnen worden dan bij ambtelijken bouw".

reden waarom Adressant de vrijheid neemt Uwe Kamer dringend te verzoeken genoemd wetsontwerp aan te nemen.

't Welk doende, enz.

(w.g.) A. Broese v. Groenou
Voorzitter.
(w.g.) Paul J. de Jongh
Secretaris (waarn.).

Bevordering bouw middenstandswoningen.

Blijkens besluit van 6 dezer is bepaald:

Art. 1. Onze minister van arbeid kan ten behoeve van den bouw van middenstandswoningen uit 's rijks kas aan gemeenten bijdragen toekennen tot ten hoogste het drievoud van het bedrag dat voor hetzelfde doel uit de gemeentekas wordt beschikbaar gesteld.

De bijdragen worden alleen gegeven voor middenstandswoningen, waarvan de huurprijs niet overschrijdt een bedrag,

door onzen voornoemden minister vast te stellen voor de gemeente, die eene bijdrage uit 's rijks kas vraagt.
Art. 2. De bijdragen van het rijk en de gemeente te zamen voor een bepaald bouwplan mogen niet meer bedragen dan het verschil tusschen de werkelijke bouwkosten en anderhalfmaal het bedrag van de kosten, die de uitvoering van het bouwplan in 1914 zou hebben gevorderd.
Onze minister van arbeid kan in zeer bijzondere gevallen eene bijdrage tot een hooger bedrag toestaan.
Art. 3. Eene bijdrage uit 's rijks kas wordt niet verleend, indien het gemeentebestuur met betrekking tot het plan, waarvoor de bijdrage wordt gevraagd, niet de goedkeuring van onzen minister van arbeid heeft verkregen op:
1o. het bouwplan;
2o. de regeling van de huren;
3o. de regeling van de financieele verhouding tusschen de gemeente en hen die de woningen bouwen of doen bouwen, en van het toezicht, dat van gemeentewege op de naleving van die regeling zal worden geoefend;
4o. de regeling van de bepaling van het bedrag van den voor de gemeente te verleenen steun.
Art. 4. Aan eene bijdrage zijn, behalve de voorwaarden, die onze minister van arbeid voor ieder voorkomend geval noodig acht, verbonden de voorwaarden:
1o. dat de woningen gedurende ten minste 15 jaren voor verhuring bestemd blijven;
2o. dat de woningen verhuurd worden alleen aan hen, die op grond van hun inkomen als huurders van die woningen in aanmerking komen;
3o. dat, indien de gemeente een recht van voorkoop of naasting heeft bedongen, de beslissing of zij van dat recht gebruik zal maken, wordt onderworpen aan de goedkeuring van onzen minister voornoemd;
4o. dat de rijksbijdrage zal worden terugbetaald, voor zoover mocht blijken, dat zij te hoog is geweest;
5o. dat, in geval van latere verrekening van de bijdrage der gemeente, ook de bijdrage van het rijk worde verrekend;
6o. dat de gemeente zorg draagt, dat hetgeen Onze voornoemde minister ingevolge artikel 3 heeft goedgekeurd en de voorwaarden worden nageleefd;
7o. dat de gemeente de rijksbijdrage geheel of ten deele, naar gelang onze voornoemde minister dat noodig acht, terugbetaalt binnen zes maanden na de dagteekening van de beschikking, waarbij onze voornoemde minister, onder vermelding van redenen, verklaart, dat de gemeente de voorwaarden, verbonden aan de bijdrage, niet behoorlijk naleeft.
Art. 5. Ons besluit van 18 Juli no. 92 blijft van kracht met betrekking tot overeenkomstig dat besluit verleende bijdragen.
(*St. ct.*)

Middenstandswoningen.

De Min. van Arbeid brengt ter kennis van gemeentebesturen, die nog voor het loopende dienstjaar voor steun voor den bouw van middenstandswoningen krachtens het K. B. van 6 Nov. in aanmerking wenschen te komen en die nog niet een verzoek met teekeningen en exploitatieraming indienden, dat zij hun verzoek onverwijld moeten indienen. Verzoeken, die na 1 Dec. inkomen, kunnen voor het loopende jaar niet meer worden behandeld.

Commissie Loonregeling Architecten-Personeel.

De heer Paul J. de Jongh heeft het Bestuur bericht, zijn benoeming tot lid van bovengenoemde Commissie, — welke geschiedde op de jongste ledenvergadering — niet te kunnen aannemen.
Het Bestuur, genoodzaakt een ander lid te benoemen, heeft den heer G. Versteeg bereid gevonden in de Commissie zitting te nemen.
De Commissie is thans samengesteld uit de heeren M. Meyerink en G. Versteeg, vertegenwoordigers van den B. N. A., C. J. B. Brayer en C. v. d. Linde, vertegenwoordigers van de Federatie van samenwerkende organisaties en den heer J. M. de Groot, vertegenwoordiger van den Bond van Technici.

Bouw van een nieuw Raadhuis te Amsterdam.

Kort geleden kwam het Handelsblad met het ook in onze courant overgenomen bericht, dat er een voorstel van B. en W. aan den raad is te verwachten, om tot den bouw van een nieuw raadhuis over te gaan. Naar wij thans vernemen heeft het concept-voorstel daartoe dezer dagen de afdeeling Publieke Werken verlaten en wij zijn in staat gesteld, daaruit verschillende bijzonderheden mee te deelen.
Uitgangspunt van B. en W. zijn geweest, zooals men zich herinneren zal, de motie-Hendrix en het als amendement op die motie te beschouwen voorstel van de toenmalige raadsleden Zwart, van Hamel en van Os. In de motie (van 12 December 1918) werden B. en W. uitgenoodigd voorstellen in te dienen om tot den bouw van een nieuw raadhuis te geraken, terwijl het amendement (van 29 Januari 1919) B. en W. uitnoodigde advies uit te brengen over de vraag, of het gebouw aan den Dam geschikt is te achten om te worden ingericht tot het gebruik voor den gemeentedienst, en zoo ja, de noodige stappen te doen, om met de regeering tot een gemeenschappelijk schikkingsvoorstel te komen, waardoor het Paleis op den Dam weder ter beschikking van de gemeente worde gesteld, het Prinsenhof voor zooveel noodig ter onderbrenging van gemeentediensten in gebruik blijve en tegelijkertijd voor een passend Koninklijk verblijf te Amsterdam worde gezorgd.
Naar reeds spoedig bekend werd, hebben B. en W. toen een onderzoek ingesteld, ten einde zich een denkbeeld te vormen van de ruimte, welke het voormalig stadhuis op den Dam biedt voor eene administratie als die van Amsterdam, ook met het oog op de toekomst.
De conclusie, waartoe B. en W. op grond van dat onderzoek komen, is tegenovergesteld aan dat van de Raadhuis-Dam-commissie in 1910. Volgens B. en W. zouden niet alleen de voor den raad te bestemmen vertrekken onvoldoende zijn — de raadzaal zou te geringe afmetingen krijgen en ingericht moeten worden op eene wijze, welke de instemming van B. en W. niet kan wegdragen; ruimten voor wachtkamer, vestiaire en dergelijke zouden ontbreken — maar bovendien zou h. i. het gebouw slechts ruimte bieden, en dan nog op onvoldoende of zeer onvoldoende wijze, voor burgemeester, secretaris, vier wethouders, dienst van het raadhuis, provinciale griffie en de secretarie-afdeelingen, algemeene zaken, algemeene secretarie, archief, onderwijs, financiën, publieke werken, volkshuisvesting, gemeentebedrijven, gemeenteblad en bibliotheek.
Eenige uitbreiding zou z. i. aan de ruimten voor de genoemde afdeelingen en diensten beschikbaar te stellen niet te geven zijn, zoodat, wanneer de binnenkort te verwachten vergrooting van het gebied der gemeente zal zijn tot stand gekomen en daardoor meer ruimte benoodigd zal zijn, zelfs die afdeelingen en diensten niet alle meer in het gebouw gehuisvest zouden kunnen worden.
Vertrekken voor den vijfden en zesden wethouder zijn, volgens B. en W. niet aan te wijzen, evenmin als voor de thans in het Raadhuiscomplex gevestigde afdeelingen Militaire Zaken, Arbeidszaken, Handelsinrichtingen en Statistiek, Precario en Kadaster en de thans buiten het Raadhuis gevestigde afdeelingen. Openbare gezondheid, Ziekenhuiswezen en Armenzorg Pensioenen, Verkiezingen, Rentegevende Eigendommen en Levensmiddelen, terwijl ook geen woning voor den kamerbewaarder is te vinden.
Ook het bureau van den gemeenteontvanger zou niet in het voormalige stadhuis kunnen worden ondergebracht, terwijl er voorts geen ruimte zou zijn voor den dienst der Publieke Werken en den dienst der Handelsinrichtingen, om nog te zwijgen van het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, den Gemeentelijken Woningdienst en de secretarieafdeelingen Belastingen, Burgerlijke Stand en Bevolkingsregister.
(*Wordt vervolgd*).

WINKELHUIS TE AMSTERDAM.

J. ROODENBURGH, ARCHITECT.

der uitmuntende scholen der hoofdstad vertoond werden. Wel waren door P. W. ingezonden de bekende houten hulpscholen en verschillende kleinere houten gebouwtjes, waarvan voortreffelijke foto's de aandacht trokken. Mogelijk heeft P.W. juist met opzet alleen tijdelijke gebouwen willen laten zien op deze tentoonstelling, die geen algemeen architectonische was. Het schijnt moeielijk geweest te zijn de grens scherp te trekken, aangezien blijkbaar ook getracht is eenige hoofdpunten in de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst te doen zien, zooals bleek uit het vertoonen van Rijksmuseum, Beurs, nieuwe St. Bavo en meerdere moderne uitingen. Hoewel daardoor de inzending een heterogeen karakter kreeg was een en ander ten zeerste te waardeeren, omdat het blijkbaar een gevolg was van den wensch om den Belgen te toonen, hoezeer er den laatsten tijd bij ons gewerkt en gezocht is, waardoor resultaten bereikt werden, waar zij nog lang niet aan toe zijn.
Als een der hoofdmomenten werd in een aparte vitrine de aandacht gevestigd op de Beurs van Berlage, die een manifest en een symbool genoemd werd, hetgeen was toegelicht door de volgende uiteenzetting:
un manifeste: c'est le premier monument public d'Architecture moderniste, construit en Europe,
un symbole; A son caractère foncièrement neerlandais et vierge de tout alliage, la Bourse ajoute l'immense mérite de s'apparenter merveilleusement, sans rien lui emprunter pourtant, à l'architecture obstinée des vieux „Pakhuyzen", ces entrepôts d'autrefois, surgis des eaux comme ceux de Venise, et qui récèlent encore aujourd'hui dans leurs flancs relourdis les richesses renouvelées d'un Orient colonial, auquel réva Rembrandt. La Bourse d'Amsterdam symbolise l'aspect moderne de la puissance économique incessamment développée de la grande cité marchande.
Mij dunkt, wij mogen erkentelijk zijn voor het enthousiasme, waarmee deze Hollandsche kunst in België is toegelicht en ik geloof niet mis te tasten — omdat ik hem, onopgemerkt eens een beschouwing heb hooren geven aan bezoekers van onze afdeeling-, wanneer deze erkentelijkheidsbetuiging, behalve aan den Secretaris der Hollandsche afdeeling, den architect Jan Pauw, speciaal gericht wordt tot M. L. van der Swaelmen, dien wij kennen uit den tijd, dat hij hier de beweging heeft gevolgd.
Bovendien was getracht den Belgen te toonen, dat onze bouwkunst meer en meer tot de geheele maatschappij doordringt, hetgeen te zien was in de verschillende gebouwen van Holl. en Staatsspoor, en bijv. van de Heidemaatschappij. Als allerlaatste uitingen van dezen tijd hing daar de Academie van Duiker en Bijvoet, terwijl een aparte ruimte was ingericht voor de Ecole dite d'Amsterdam.
De hoofdschotel der Nederlandsche afdeeling vormde intusschen de volkswoningbouw en de uitbreidingsplannen. Het wordt waarlijk tijd, dat in ons eigen land eens een tentoonstelling tot stand komt, die alles vereenigt, wat deze onderwerpen betreft; zoo overzichtelijk als nu te Brussel, is het hier nooit vertoond.
Vooral de wijze, waarop de Amsterdamsche Woningdienst voor den dag is gekomen, was voorbeeldig. Verschillende fraaie overzichtskaarten maakten orienteering mogelijk, terwijl een gedrukt staatje verschillende gegevens verschafte, welke zeker ook hier niet

algemeen bekend zijn en waarvan ik zoo vrij ben het volgende over te nemen.

Op het einde van Juli 1919 waren in Amsterdam 30 woningwet-vereenigingen, waarvan 13 reeds woningen gereed hadden. Bovendien waren er nog 2 andere woningbouwvereenigingen, welke gebouwd hebben met Rijks- of geleend Gemeentegeld.

Aantal woningen van bovengenoemde vereenigingen: in exploitatie 5472, in aanbouw 1682, gereed voor uitvoering 6482 en in voorbereiding pl. m. 6000.

Voorschotten verstrekt aan Woningwet-vereenigingen door de Gemeente en het Rijk f 43.703.201.23 en voorloopig door de Gemeente f 31.714.000. — dus in totaal door de Gemeente f 75.417.201.23.

Door de Gemeente waren gebouwd 537 semi-permanente woningen, 306 houten noodwoningen en 102 barakwoningen en nog in aanbouw 2790 permanente woningen en 1000 semi-permanente woningen.

Deze cijfers spraken duidelijke taal en dat deden ook de vele teekeningen, ook die ingezonden door den Haag en Rotterdam.

Het eenige andere land, dat ook goede voorbeelden van volkswoningbouw gaf, was Denemarken, dat in vele teekeningen, ingezonden door de stad Kopenhagen, vertoonde hoe daar de woningnood bestreden wordt. Ook bij deze inzending was een schriftelijke toelichting gevoegd.

Frankrijk was vertegenwoordigd door de gegevens voor de prijsvraag der uitbreiding van Parijs en door een goede inzending van La Renaissance des Cités, en Les Cités Jardins du Grand Paris. Ook waren er de plannen voor den wederopbouw van Chauny, welke ook in Parijs vertoond waren.

Engeland vertoonde slechts eenige volksgebouwen te Gretna gemaakt door het Ministerie van Munitie en eenige Colleges te Bullwark, een geheel onvoldoende inzending. Spanje viel geheel uit den toon met eenige wanstaltigheden, terwijl Zwitserland alleen eenige villa's uit de omgeving van Genève en Lausanne had ingezonden.

België zelf had een zeer omvangrijke inzending, waarbij alle valsche schaamte was afgelegd en het zich gehavend en chaotisch vertoonde, zooals het na dezen rampzaligen oorlog geworden is. Zoowel in stoffelijken als in geestelijken zin. De meeste steden hadden alleen foto's der verwoestingen en schetsen van typeerende architectuur. Deze laatste werden vaak gemaakt tijdens de bezetting met allen hinder van aanmeldingen en willekeurige verbodsbepalingen alleen uit angst, dat straks ook dat alles nog verwoest zou kunnen worden.

Het werk van den wederopbouw is nauwelijks begonnen. Er zijn hiervoor 5 regeeringscommissarissen benoemd, welke die steden behandelen, die zich door den staat laten adopteeren, omdat zij zelf niet de middelen kunnen vinden om een resultaat te bereiken. Met dezen maatregel is het ook mogelijk door het ingrijpen van den staat slechte bebouwingen te verhinderen. En dat dit noodig is bewijst deze tentoonstelling maar al te duidelijk. Voor een stad als Leuven bijv. zijn plannen gemaakt waar geheele stadsgedeelten „in den ouden stijl" zijn opgetrokken. Wij zijn hier langzamerhand zoover om te begrijpen tot welke absurditeiten dit leidt, doch zoover is men in België nog lang niet. Nu zijn er in België ongetwijfeld enkele gevallen, die te vergelijken zijn met het vraagstuk, waarvoor men indertijd in Venetië stond, toen er een nieuwe vischhal in het Canal Grande gebouwd moest worden, die men toen maar zoo'n beetje gothiseerend gemaakt heeft, waardoor natuurlijk het gebouw volslagen onbelangrijk werd, maar waardoor men tenminste voorkwam, dat een wonderlijke noot de onvolprezen harmonie van deze tooverstad kwam verstoren, hetgeen ongetwijfeld het geval was geweest als het moderne Italië haar stemgeluid had doen hooren. Maar in het algemeen is de verwoesting van België van dien aard dat er gelegenheid geboden is om nieuwe centra te scheppen, die de taal spreken van dezen tijd. Dat men die taal niet wenscht te spreken, blijkt uit de plannen voor Leuven, blijkt ook uit de plannen voor Mechelen, waar de bailles de fer bij de Grand Place verwoest zijn en waar men dit geheele gedeelte wenscht op te bouwen in quasi 18de en 17de eeuwsche architectuur.

Daartegenover denkt men goed te doen door enkele gedeelten niet op te bouwen en zoodoende belangrijke monumenten vrij te leggen. Dat dit een zeer gevaarlijk werk is weten wij architecten langzamerhand wel. Maar de publieke opinie heeft een onmiskenbare neiging om een en ander als op presenteerblaadjes te vertoonen. Er zijn ook in België enkele moderne architecten, als Bodson, die met moeite tegen deze leekenbegrippen vechten, waardoor men zou willen profiteeren van de verwoestingen om bijv. de Notre Dame te Dinant, die gekoesterd werd door de huisjes er om heen, koud en eenzaam te isoleeren. Van dit voorbeeld was een groot model door Bodson aanwezig, waarvan te hopen is, dat het helpen zal. Al deze vraagstukken van stedenbouw en van woningbouw zijn van internationaal belang, zij raken alle menschen. En het Congres te Parijs evenals deze tentoonstelling georganiseerd door de Union des villes et communes belges, heeft bewezen dat de verschillende volken veel van elkander kunnen leeren, om daardoor de oplossing der verschillende vraagstukken te bespoedigen. België heeft voor de studie daarvan haar Instituut supérieur d' Urbanisme et de Hautes Études civiques te Brussel. Bovendien is er een Comité Neerlando-Belge d' art civique gevormd. De Union des Villes heeft op haar programma staan een Musée permanent d' Urbanisme. Het wordt hoog tijd, dat in Nederland de krachten op dit gebied zich organiseeren en nu reeds moge de wenschelijkheid worden uitgesproken, dat, wanneer eenmaal hier het architectuurmuseum tot stand zal komen, ook daaraan een afdeeling voor stedenbouw verbonden zal wezen.

D. F. S.

DE AMSTERDAMSCHE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Met gelijke deelen belangstelling en verwondering, nam ik kennis van het artikel van den heer Slothouwer, onder bovenstaand hoofd verschenen in het Bouwk. Wbl. van Zaterdag 8 Nov., en den avond van dienzelfden dag in eenige dagbladen opgenomen, met de niet overduidelijke introductie: *„Ir. D. F. Slothouwer schrijft ons voor den Bond van Nederl. Architecten"*; wat wel een lapsus van de krant zal zijn. Maar daarover niet.

Mijn verwondering betrof meer de in bedoeld artikel uitgesproken wenschelijkheid, om de werkwijze van de Schoonheidscommissie aldus te regelen, dat voor het geval een advies omtrent een belangrijk bouwwerk, dat van invloed is op het karakter der stad, afwijzend zou luiden, daaraan het verzoek te verbinden aan B. en W. om, vóór dit college mocht besluiten dit afwijzend advies der S.-C. *niet* op te volgen, het oordeel van den Raad te vragen, ten einde aldus de burgerij, wier vertegenwoordiger de Raad heet te zijn, zelve verantwoordelijk te stellen voor het bederven van het schoon onzer stad.

Daargelaten nog de vraag bij wie de beoordeeling moet berusten omtrent de belangrijkheid van een bouwwerk, als door den heer S. bedoeld; daargelaten nog het zonderlinge denkbeeld, om bij een advies van de S.-C. aan B. en W. *bij voorbaat* reeds de mogelijkheid aan te nemen, en deze schriftelijk vast te leggen, dat B. en W. dat advies zullen *afwijzen*, en voor dit geval het College den weg te wijzen in welke richting het zich eenigermate van de verantwoordelijkheid zou kunnen ontdoen, vraag ik mij af wat voor belang er voor de S. C. in gelegen is, wanneer het niet opvolgen van een harer adviezen door B. en W., (wat nog wel eens voorkomt) door den Raad al of niet wordt gesanctionneerd; door den Raad, die, de heer S. is het daarmede eens, in gevallen welke verband houden met het verleenen of weigeren eener bouwvergunning, en die maken wel het grootste deel uit van de werkzaamheden der S. C., onbevoegd is, en de beslissing ten slotte toch bij B. en W. berust, wat maar goed is ook.

Ja, maar zegt de heer S., de Raad vertegenwoordigt de burgerij, en deze kan dus bij monde van dien Raad, van haar inzicht in 't openbaar doen blijken.

Maar dan vraag ik alweer, welk belang heeft de S. C. erbij, nadat zij haar weloverwogen advies uitbracht, een uitspraak van den Raad uit te lokken, wanneer er toch niets mee kan worden bereikt; en buitendien welk een waarde kan zij aan zulk een uitspraak hechten voor zich, en voor de schoonheid die zij dient, wanneer ze nagaat hoe zonderling dikwijls daar over aangelegenheden, het stadsbeeld rakende wordt gesproken.

In dit verband breng ik hier slechts in herinnering de discussies indertijd gevoerd o. m. over het door de S. C. afgekeurde gevelontwerp voor het gebouw der Kon. Holl. Lloyd, (gaat dat zien!); over het ontwerp voor den aanbouw van den Schreierstoren, waarbij de Raad, op weinig-zeggende overwegingen, tegen het advies van B. en W. en van de S. C. in, het voorstel van eerstgenoemd College, meende te moeten verwerpen; en, van meer recenten datum, de behandeling van het advies-de Bazel omtrent de Vijzelstraatbebouwing, tegen welke behandeling de B.N.A. m. i. terecht heeft geprotesteerd.

Dergelijke ervaringen geeft de S. C. niet den minsten houvast, om van die zijde constante medewerking te verwachten inzake de verzorging van het stadsschoon. Laat vooralsnog de verantwoordelijkheid voor het afwijzen der adviezen van de S. C. (totdat zij er genoeg van krijgt,) maar blijven berusten bij het kleine College van B. en W., daar is zij, naar mij voorkomt, althans beter te dragen, dan bij het veelhoofdig monster (cum grano salis!) dat Gemeenteraad heet, en waar, naar men beweert, de (niet altijd even klare, noch melodieuse) geluiden van het nog grooter monster: de burgerij, weerklank vinden.

En laat de Schoonheidscommissie maar voortwerken volgens de in de laatste jaren, met eenig succes, maar zonder het gevoel van echte bevrediging, gevolgde methode; nu eens streng, dan weer milder in haar oordeel, al naar gelang van de gesteltenis, de inzichten, en het ..... goed humeur harer periodiek komende en verdwijnende leden. Zij moge bedenken, dat er al wat goeds bereikt werd, wanneer zij het opvallend leelijke en beneden-middelmatige buiten onzen stedenbouw wist te houden; en laat zij voor het overige het dragelijk betere, tot het schoone toe, dat aan haar oordeel onderworpen wordt, met een dankbaar hart, en een breed gebaar aanvaarden, zonder zich al te zeer te laten drukken door het bewustzijn, dat het ware schoon ontstond buiten haar toedoen, reeds was geconcepieerd, vóór het haar ter „keuring" werd geboden. Zóó zal het voorloopig met het werk der S. C. wel moeten blijven gaan; immers het laat zich aanzien, dat, bij de thans geldende regelingen, verhoudingen en verordeningen, en onder de gegeven omstandigheden, waarbij het mogelijk blijkt, dat de onbevoegde bouwer voor een zeer groot deel het aspect van den groeienden stedenbouw beheerscht, de Schoonheidscommissie met den besten wil van de wereld, tot een radicaal en vruchtbaar ingrijpen in het belang van de schoonheid in aanleg en bebouwing onzer stad, niet zal kunnen komen.

PAUL J. DE JONGH,
Oud-lid der S. C.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Leerboek der Beschrijvende Meetkunde door K. H. W. Visser, ten dienste van 't M. T. onderwijs en voor de M. B. akten M^d en M^l, 2e vermeerderde druk. Tekst 81, bladz atlas 217 figuren.

Een aardig werkje, geschreven voor hen welke dit gedeelte der wiskunde als hulpvak noodig hebben. Een enkele opmerking: De scheeve projectie wordt voor bovengenoemde examens geëischt doch ontbreekt in dit leerboek, daar men, zooals bekend, om hiervan een verklaring te geven moet uitgaan van de rechthoekige, doch om deze laatste te demonstreeren maakt men gebruik van schetsen in scheeve positie. Men kan dus tegelijkertijd de regels daarvan bespreken, eenige constructies laten uitvoeren, en later de verklaring geven, de rechte zou alzoo als een bijzonder geval van de scheeve projectie zijn op te vatten.
Ook 't zoo lang mogelijk uitstellen van 't derde projectievlak en dit op te vatten als een bijzonder staand hulpvlak ⊥ op de as, voorkomt moeilijkheden. 't Boek is zeer geschikt voor zelfstudie.

Polytechnische Bibliotheek No. 20. Beknopt leerboek der Hoogere Wiskunde, door C. Wafelbakker.
164 bladz., 63 figuren. Prijs f 3;25.
Uitgever N.V. Uitgevers Mij. v h Van Mantgem & De Does.

Hoewel een voorbericht ontbreekt, is dit werkje blijkbaar voor a.s. technici bedoeld, doch dan had m.i. de inleiding uitgebreider moeten zijn, hetgeen eenigszins was te bereiken door de §§ 28, 57 en 58 daarin te verwerken.
Bladz. 18 (17) had men kunnen aanvangen, waarom moeten de formules 9 e.v. „van buiten geleerd worden", bladz. 25 (4) beter onder de Diff. rek: te behandelen, bladz. 96 (2), bladz. 98 (5), bladz. 100 (e) zijn niet gemakkelijk, op bladz. 104 is 't duidelijker $\int f(x)$ als een opp. in te voeren $\int_a^b$ is dan 't opp. tusschen de absissen a en b, terwijl c als aanvangswaarde kan beschouwd worden.
Eenige drukfouten komen voor op de bladz. 83, 105, 115, 117 en 120.
De collectie voorbeelden op werktuig- en natuurkundig gebied zijn zeer mooi, met behulp van een leeraar is 't werkje met succes te gebruiken, doch voor zelfstudie lijkt 't mij te moeilijk.

Zwaarte van Houten en IJzeren balken voor Woonhuizen, Fabrieken, Werkplaatsen enz. bij diverse belasting, samengesteld in verband met de Bouwverordening der gemeente A'dam, door F. N. Scheephorst en G. J. Tak, 2e druk. Prijs f 1.90.

Uitgever L. J. Veen, A'dam.
Een zestal tabellen, waar men direct de afmetingen kan opzoeken welke vereischt worden voor houten balken bij een belasting van resp. 190—230—250—280—400 en 500 KG. per M^2 en een tabel waar men de toe te laten belasting op ijzeren balken vindt bij een max. doorbuiging van $\frac{1}{600}$ der overspanning.
De tabellen zijn zeer praktisch ingericht en zullen op bureaux goede diensten bewijzen.

Verder ontvangen: het jaarverslag over 1918 van Bouw- en Woningtoezicht der gem. Amsterdam en de registers van de werken van het Kon. Instituut van Ingenieurs over 1916 en 1917. *Schb.*

De Inrichting van de bedrijfsgebouwen voor achterbouw en veeteelt in Nederland door Ir. A. M. Kuysten. Tekst en atlas met 47 platen. Uitg. Gebr J. en H. van Langenhuysen. Op last van de Directie van den Landbouw. Prijs f 17.50.

Een hoogst nuttig werk, dat werkelijk in een behoefte voorziet, aangezien het, zoover ons bekend, het eerste werk in de Nederlandsche literatuur over dit onderwerp is.
Achtereenvolgens worden behandeld: Constructies en Gebouwen, voor het bergen van hooi, granen en verdere oogstproducten bestemd, loodsen en opslagplaatsen, het bewaren van groenvoeder, de inrichting van stalgebouwen, constructies welke in nauw verband staan met stalgebouwen en schuren, Groot bedrijven, boerderijgebouwen voor middelmatig en klein bedrijf.
De beschrijving van deze onderwerpen is aan den heer Kuysten, voorheen als ingenieur verbonden aan het Instituut voor Landbouwwerktuigen en gebouwen te Wageningen, volkomen toevertrouwd, en zal voor menig architect, die vreemd is in deze materie, een doelmatige wegwijzer zijn.
De platen zijn duidelijk. Opvallend is de totale afwezigheid van alles, wat op de architectuur betrekking heeft. Dit is van groote beteekenis. Daardoor blijft het boek een handleiding en wegwijzer voor iedereen, er kan geen kwaad gesticht worden door hen, die van voorbeelden alras misbruik zouden maken.
De uitvoering is degelijk. M.

DE VIJZELSTRAATADVISEUR.

Naar wij vernemen zal bij het a.s. begrootingsdebat in den Raad uit de kringen der raadsleden een poging worden gedaan om alsnog den heer De Bazel als Vijzelstraat-adviseur te behouden. De omstandigheid dat nog over de ontslagaanvrage moet worden beslist zal worden aangegrepen om terug te komen op de beslissingen, in deze quaestie door den Raad in zijne oude samenstelling genomen. Ook van de zijde van B. en W. zal op het nemen van een besluit in de een of andere richting worden aangedrongen, want de Vijzelstraatbebouwing, die thans rust, moet weder worden ter hand genomen. *H.bld.*

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. Th. Elout, Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, Joh. D. Looyen en Ir. D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.— Afz. Nos. *f* 0.20 fr.p.p. *f* 0.21 — Advertentiën: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40ste JAARGANG. = 22 NOV. 1919. = No. 47.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Woningblok te Amsterdam. — Veranderingen in het Architectenberoep, door J. P. M. — Ambtenaar-Architect, door A. H. van Rood. — Het aanvaarden van Commissarisschappen door architecten, door Joseph Th. J. Cuypers. — Ambtenaar-Architecten in den Bond, door Joseph Th. J. Cuypers. — Jan F. Groll †, door W. A. Lensvelt. — Tentoonstelling Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht, door J. P. M. — Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap". Prijsvragen uitgeschreven in 1919. — Boekwerken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden te UTRECHT op ZATERDAG 29 NOVEMBER 1919, in Hotel „l'Europe" des voormiddags 11 uur.
De beschrijvingsbrief van de agenda is aan de leden toegezonden.
De bureaux der gewestelijke kringen worden verzocht een vergadering der kringen uit te schrijven ter bespreking van de agenda.
Agenda:

1. **Notulen.**
2. **Mededeelingen.**
3. **Ingekomen stukken.**
4. **Benoemingen.**
5. **Het aanvaarden van commissarisschappen door architecten.**
6. **Het uitvoeren van particulier-werk door ambtenaar-architecten.**
7. **Statutenwijziging.**
8. **Rondvraag.**

Er zal gelegenheid zijn in de pauze gezamenlijk de lunch te gebruiken in Hotel „l'Europe".
Met het oog op de belangrijke punten van deze agenda, wordt een groote opkomst van de leden verwacht.

Bond Heemschut. Belangstellenden en belanghebbenden maken wij hier attent op de volgende aankondiging van een vergadering van den Bond Heemschut:
Een Algemeene Vergadering van den Bond Heemschut, zal, ingevolge Artikel 2 van het Huishoudelijk Reglement, gehouden worden op Dinsdag den 25sten November 1919, des namiddags drie uur, in het kantoorgebouw Heerengracht 260—266 te Amsterdam.

I. Opening en notulen.
II. Behandeling van de reglementen voor den Schoonheidsraad en het Adviesbureau.
III. Rondvraag.

Bouw van een nieuw Raadhuis te Amsterdam. (*Vervolg*).
Uitsluitend rekening houdende met de oogenblikkelijke behoefte, is er, volgens B. en W., in het voormalige stadhuis voor het onderbrengen van alle thans in het Raadhuis gehuisveste leden van het gemeentebestuur en secretarieafdeelingen een tekort van 30 kamers met 1184 M^2. vloeroppervlakte, en wanneer bovendien de thans aldus geïnstalleerde afdeelingen mede in het gebouw opgenomen zouden worden en op uitbreiding in de naaste toekomst gerekend wordt, 110 kamers met 4166 M^2. vloeroppervlakte.
Zouden bovendien in hetzelfde gebouw worden ondergebracht de dienst der Publieke Werken, de dienst der Handelsinrichtingen, het Gemeentelijke Bouw- en Woningtoezicht, de Gemeentelijke Woningdienst, het bureau van den gemeenteontvanger en het giro-kantoor — diensten welke in nauw verband staan met het gemeentebestuur en de secretarie — benevens de overige elders gevestigde afdeelingen als Belastingen, Bevolkingsregister en Burgerlijke Stand, dan stijgt het tekort in het voormalige stadhuis, wanneer met de noodige uitbreiding rekening wordt gehouden, volgens B. en W. tot 424 kamers met 17.044 M^2. oppervlakte.
In de tweede plaats hebben B. en W. onderzocht of het voormalig stadhuis kan strekken tot „representatief raadhuis", waarin behalve de zetel van het gemeentebestuur slechts gehuisvest zou worden de „kern van de gemeente-secretarie", terwijl dan de overige bureau's elders een plaats zouden moeten vinden. B. en W. meenen, dat onder die kern niet slechts moeten worden verstaan de ambtenaren, wier aanwezigheid in de meer onmiddellijke omgeving van B. en W. en den secretaris bepaald noodzakelijk is, doch ook die afdeelingen

der secretarie in haar geheel, welke niet zonder schade voor den geregelden dienst van het hart der administratie kunnen worden gescheiden. En deze consequentie durven zij niet te aanvaarden. Zij wijzen er op, dat men zich ook te Rotterdam en te 's-Gravenhage op dat standpunt stelt. En zij concludeeren op grond van een en ander, dat zij ook voorstellen om het voormalig stadhuis als representatief stadhuis aan te wijzen en de eigenlijke bureau's elders te vestigen, achterwege te moeten laten.

Rest dus de bouw van een nieuw stadhuis, want B. en W. verklaren nog eens, dat ook h. i. het tegenwoordige raadhuiscomplex onvoldoende is en niet strookt met de waardigheid van de hoofdstad des lands. Zoodra de omstandigheden het toelaten, moet h. i. worden overgegaan tot het stichten van een nieuw en waardig gebouw, hetwelk op den naam van modern stadhuis aanspraak kan maken en voldoende ruimte biedt om geheel en naar behooren te voldoen aan de steeds toenemende behoeften van den dienst. Bepaalde voorstellen dienen zij niet in, aangezien de vraag: welke plaats voor een zoodanig gebouw gekozen zou moeten worden — een vraag, welke wellicht blijken zal alleen te kunnen worden beantwoord in verband met verbeteringen van verkeers- en woningtoestanden — een nader onderzoek noodig maakt, waarbij uit den aard der zaak ook de financieele zijde van het vraagstuk onder de oogen zal zijn te zien. *Corresp. N. R. C.*

De arcadenbouw in de Vijzelstraat te Amsterdam.

Nadat de heer De Bazel zijn plannen betreffende den arcadenbouw in de Vijzelstraat aan den Gemeenteraad uiteengezet had, is met overgroote meerderheid de arcadenbouw aangenomen. Hoogstwaarschijnlijk zal nu de heer De Bazel zijn ontslag-aanvraag als Vijzelstraat-adviseur intrekken.

Plebisciet.

Candidus dicht in de „Bouwwereld":

Plebisciet.

De Schoonheidscommissie te Amsterdam
Gaf vele afwijkende adviezen
En daar die niet werden opgevolgd
Was zij bang, haar gezag te verliezen.
Toen vroeg zij aan 't volk van Amsterdam,
Die verworpen adviezen te keuren;
Maar dit zei: „de woningnood is groot,
Geef mij huizen en verder geen zeuren!"

Een lezer zendt ons hierop tot vervolg:

En toen kwamen er aan d'overkant van 't IJ
Heele groote woningblokken bij,
En die werden, zooals ze daar stonden
(Met alle respect en deferentie)
Door 't volk van Amsterdam tamelijk leelijk gevonden.
Toen riep het: „Wat zegt nu de Schoonheidscommissie?"
Die zei: „Berouw komt na de zonde(n)".

Voordrachten „Architectura et Amicitia".

Gedurende dezen winter zullen vanwege dit Genootschap de volgende voordrachten worden gehouden:
1 December 1919 H. Th. Wijdeveld. Het groote Volkstheater. (Kunstbeschouwing); 11 December 1919 H. C. Verkruijsen. Kunst en Maatschappij. (Debat om 9½ uur); 5 Januari 1920 Prof. R. Roland Holst. Aesthetische en Sociale Parallellen; 22 Januari 1920 Mr. Clara Wichman. De vergankelijkheid der burgerlijke Mij.; 12 Februari 1920 Dr. M. Schoenmaekers. Over Bewust zijn; 27 Februari 1920 Ir. A. Keppler. Moderne stedenbouw in verband met het Woningvraagstuk.

Moderne Zweedsche architectuur. *(Vervolg).*

De moderne Zweedsche architecten zijn in den laatsten tijd, zoowel op het gebied der kerkelijke als der profane bouwkunst, met belangrijke werken voor den dag gekomen. Als karakteristieke voorbeelden voor de kerkelijke bouwkunst noem ik de Openbaringskerk van Ferdinand Boberg en de Engelbrechtkerk van Prof. Wahlman, terwijl het nieuwe raadhuis van Westman en het stadhuis van Ragnar Östberg typische voorbeelden van modern Zweedsche profaanarchitectuur genoemd kunnen worden. De openbaringskerk, te Saltsjöbaden bij Stockholm gelegen, kwam in 1913 gereed. Architect Boberg heeft hier de vrije hand gehad, dank zij de liberaliteit van den maecenas bankier Wallenberg die hem bij den bouw en de inrichting der kerk „carte blanche" gaf.

De kerk is georiënteerd: het koor ligt in het Oosten, de hoofdingang in het Westen. Het karakteristieke van het gebouw is wel dit, dat men bij het binnentreden onmiddellijk de mooi verlichte ruimte voor zich heeft, daarbij niet gehinderd door de zoo vaak gevaarlijke en irriteerende lichtbronnen, welke de aandacht afleiden. Het schip is uitsluitend verlicht door vensters, aangebracht in het Westen, alzoo boven en achter den binnentredende. De kerk is gebouwd van baksteen en donker graniet op een hoog onderbasement van graniet, terwijl het dak bedekt is met ongeglazuurde dakpannen en koper. Inwendig zijn alle wanden tot een hoogte van 2 à 3 meter met marmer, graniet of kalksteen bekleed, de vloer is van marmer of kalksteen en al het houtwerk bestaat uit geboend eikenhout. Het gewelf en het schip, evenals de muren en het gewelf in het koor zijn „al secco" geschilderd, terwijl de versiering van het gewelf in de grafkapel der echtgenooten Wallenberg, onder den toren, in overeenstemming met het inlegwerk van marmer der wanden, uitgevoerd is in glasmozaiek; de beide sarcophagen zijn van zwart geslepen graniet. Het doopvont is van zwart graniet, het altaar van wit marmer, de preekstoel eveneens van marmer met inlegwerk, de hoofddeur van brons. Het beslag van de verlichtingstoestellen is van koper en glas. Het crucifix op het altaar is van zilver en gedegen goud, versierd met emailleeringen, robijnen, granieten en rozensteenen.

Wanneer men de kerk binnentreedt, concentreert zich het gezicht onmiddellijk op een punt: het triomfkruis van het altaar. Met dit het uitgangspunt is de geheele compositie van het interieur der kerk doorgevoerd, zoowel in vorm, als in kleur en keuze van het materiaal. Het is de bedoeling van den architect geweest bij het enkele en sobere uiterlijk van de kerk een interieur te verkrijgen, dat, ofschoon zeer rijk, toch eenheid bood, en waarbij zich de belangstelling onmiddellijk naar het hoofdpunt richt, en stemming geeft.

Ook van kerkelijk ritueel standpunt is in deze kerk naar eenheid gestreefd, door in de absis en op den triomfboog een wandschildering aan te brengen, die in rijke kleuren en vormen het alles omvattende, aarde en hemel, tegelijk symboliseert. Zooals de muur zelf uit den grond groeit, en zijn bovenste bogen symbool worden van het hemelgewelf, werden tegen de muurwanden de bewoners van het universum geschilderd, die naar gemeenschap met God streven. God wordt gesymboliseerd door trappen, hoog in dezen triomfboog aangebracht; van links naderen de schepselen der aarde, die hun ballast wegwerpen: kronen, boeken, geld, krukken (onder de figuren herkent men bekende Zweedsche persoonlijkheden uit dezen tijd). Van rechts naderen de geesten van het universum: aartsengelen enz.; ook zij laten de glanzende attributen hunner waardigheid voor de trappen vallen, waarboven, onzichtbaar voor de menschen, God zetelt.

Had Boberg in den schilder Hjortzberg een talentvollen „al fresco" schilder, hij kreeg in den bekenden beeldhouwer Milles een intelligenten steun voor het beeldhouwwerk. Milles voerde de symbolieke versiering der bronzen deuren uit, verder het doopvont, het figurenrelief van het altaar, en de verder in de kerk voorkomende beelden van apostelen en engelen.

(Wordt vervolgd).

WONINGBLOK TE AMSTERDAM. ARCHITECT G. F. LA CROIX.

Het in dit nummer afgebeelde woningblok is gelegen aan de Bellamystraat op den hoek van de Van Effenstraat. Het bevat 6 perceelen, waarin 23 woningen en één winkel. Het is gebouwd voor de „Coöperatieve Bouwvereeniging Rochdale". De gevelsteen is donker paars, de versieringen in de fries zijn van roode Groningsche steen. Het houtwerk is groen en wit geschilderd. De schaal van de gereproduceerde plattegronden is iets minder dan 1 à 200. Hieruit kan men de ruimte der woningen beoordeelen.

WONINGBLOK TE
AMSTERDAM.

G. F. LA CROIX.
ARCHITECT.

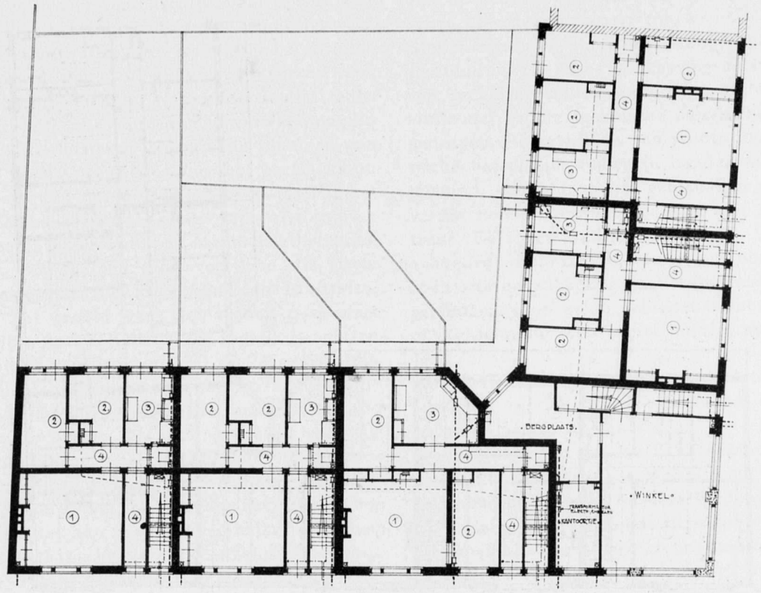

WONINGBOUW TE
AMSTERDAM.

PLAN BEGANE GROND.

G. F. LA CROIX,
ARCHITECT.

VERANDERINGEN IN HET ARCHITECTENBEROEP.

Er is den laatsten tijd een beweging gaande, vooral onder de met volkswoningbouw belaste architecten, om ingrijpende veranderingen aan te brengen in de uitoefening van het architectenvak. Reeds zijn verschillende publicaties hieromtrent verschenen en bij wijze van documentatie zullen zij in het kort in het Bouwkundig Weekblad worden opgenomen.
Alvorens hier echter toe over te gaan, zal een kleine beschouwing voorafgaan, om het inzicht in het overzicht te verduidelijken en vooral om te trachten een verkeerd begrijpen van de beteekenis van het nieuwere streven te voorkomen.

De eerste vraag, die wij te stellen hebben, is deze: „Is het arbeidsveld van den architect sinds het laatste tiental jaren veranderd?" In het stellen van deze vraag, ligt tevens haar bevestigend antwoord. Het arbeidsveld van den architect is inderdaad veranderd, het is uitgebreid. Het is een gelukkig teeken. Tal van bouwwerken, waarvoor een jaar of tien geleden niemand of weinigen dachten, de hulp van een architect in te roepen, waarvoor men den praktischen timmerman, aannemer, alleszins capabel achtte, komen nu tot stand onder leiding van een architect. Het is het gevolg, in de eerste plaats, van het stellen van strengere eischen door de overheid, waardoor de deskundigheid van een architect vaak als een reddingsboei in den nood werd gevoeld, in de tweede plaats, omdat het fatsoen het langzamerhand gaat meebrengen aan redelijke eischen van „uiterlijken welstand" te voldoen en ten slotte van het besef bij een toenemend aantal opdrachtgevers, dat ook de schoonheid een woordje heeft mee te spreken. Dit alles moest reeds een vermeerdering geven van de bemoeiingssfeer van den architect.
Gedurende de oorlogsjaren is er echter een omstandigheid bijgekomen, die den zich reeds uitbreidenden werkkring van den architect nog enorm zal vergrooten. Het is het overal in de beschaafde wereld voorkomende gebrek aan woningen.
Er is woningnood. Doch dat niet alleen. Er is ook een woningvraagstuk, behelzende een bevordering en verbetering van de woningtoestanden. Dit woningvraagstuk geeft de voorziening in den woningnood groote extra moeilijkheden, gekoppeld als het is aan maatschappelijke inzichten, aan sociale verlangens. En zou wellicht nog het bouwen van woningen, waarmede slechts in nood-behoefte zou worden voorzien, zonder eenige verhooging van het woningpeil, aan anderen dan aan architecten kunnen worden opgedragen, voor het woningvraagstuk is dit bijkans onmogelijk te achten.
Bij de bovengenoemde vermeerdering van de taak van den architect komt dus in de naaste toekomst de daadwerkelijke aanpak van het vraagstuk van de volkshuisvesting.

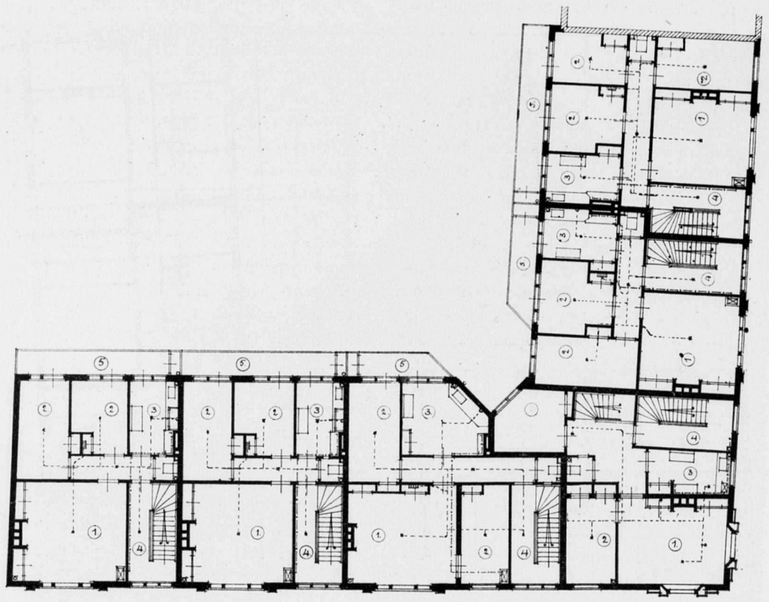

WONINGBLOK TE AMSTERDAM.

PLAN VERDIEPING.

G. F. LA CROIX, ARCHITECT.

Door gebrek aan organisatie zijn de opdrachten voor woningbouw gekomen in handen van slechts enkelen. Door goede organisatie zal, moèt hierin verbetering komen, en al stuit men bij het vraagstuk van een betere verdeeling van den volkswoningbouw op nog zooveel bezwaren, en schijnbaar onoverkomelijke moeilijkheden, de huidige toestand zal niet kunnen worden bestendigd.

Stond tot vóór een vijftiental jaren de architect zoo goed als geheel buiten den woningbouw — die ressorteerde onder den eigenbouwer, die het zonder architect meende te kunnen stellen — het maken van den woningbouw tot een deel van zijn taak, moet voor hem groote gevolgen hebben. Want behalve de onbekendheid met de nieuwe materie, zal ook haar geweldige omvang moeilijkheden geven. Werden bouwwerken van enkele tonnen in 1910 reeds als omvangrijk aangeduid, nu spreekt men hier eerst van, als de bouwsommen in de millioenen loopen; en de grootte van verschillende complexen stelt menig belangrijk bouwwerk van vroeger in de schaduw. En in de toekomst, men weet door welken reusachtigen aanbouw men eerst aan den woningnood eenigermate het hoofd zal kunnen bieden, zullen dan deze bouwwerken komen in handen van de architecten. Deze conjunctuur teekent zich reeds af. Daarbij komt nog iets, dat het arbeidsveld van den architect noodzakelijk vergroot. Het is de snelle vorderingen van de techniek, van de constructieleer. Was het eenige tientallen van jaren mogelijk voor een architect, de technische uitwerking van zijn plannen van a tot z zelf te leiden, — zijn theoretische en praktische kennis van de toen meest gebruikelijke materialen en constructies maakten dit mogelijk — een der voornaamste materialen van tegenwoordig, het gewapend beton is hem èn als materiaal èn als constructie, nieuw en nog niet bekend. Hij kan er nog niet mee werken als met hout, ijzer, steen. Wel geeft de empirie hem wat steun, om hem een globaal oordeel mogelijk te maken, maar de meeste architecten en daarbij behooren toonaangevende, zullen eerlijk moeten bekennen dat zij zich zonder wetenschappelijke helpers, zeer onzeker, zeer weifelend zouden voelen. Zeker heeft de architect verontschuldigingen voor zijn tekort schieten in kennis van dit materiaal, en het menschelijk vernuft heeft stelsels genoeg uitgedacht en toegepast, waardoor het bezwaar uit den weg kan worden geruimd, het feit blijft echter, dat de architecten een der voornaamste materialen, bij het hedendaagsche bouwen, niet grondig kennen. Ook deze omstandigheid brengt haar moeilijkheden mee. De nieuwe materialen en constructie-methoden belemmeren hem nog in zijn willen en kunnen. Hij voelt er zich in 't algemeen nog geen meester over. Het is van belang hier nog eens te verwijzen naar het voortreffelijk artikel van den heer Dwars over de strafrechterlijke verantwoordelijkheid van den architect in No. 50 en 51 van het B. W. Jaargang 1917, waarin de houding van den architect tegenover den gewapend betonbouw uitvoerig wordt omschreven.

Het arbeidsveld van den architect zal dus ruimer worden, en zijn bemoeiïngen grooter, zoowel kwalitatief als kwantitatief in technischen, socialen en aesthetischen zin. Dit alles is te verwachten, en met het vlugge tempo, waarmede de tijd thans voortsnelt, is dit alles spoedig te verwachten. En wie zijn oor te luisteren legt op die plaatsen van het sociale leven, waar de pols het eerste klopt, zal gewaar worden dat de tijd er nù al is. Dat het maatschappelijke leven nù reeds voor zijn enorme opgaven, voor z'n verbijsterend aantal moeilijkheden die zich op bouwgebied gaan voordoen, de beste krachten kiest, om zich daarmee een kader te vormen. Want voor het groote werk des vredes, is evenals in den oorlog, kader noodig. De sociale behoeften zijn tè groot, tè veeleischend, dat nog één oogenblik verloren kan gaan aan experiment. De heele maatschappij dwingt tot organisatie, tot selectie, tot uitnutting van de meest geschikte krachten voor elk doel. En niet alleen voor industrieele en commercieele doeleinden, maar ook voor technische en voor aesthetische doeleinden. Het zal tot het uiterste beperkt worden dat aan aesthetisch minder begaafden, een groote aesthetische verantwoordelijkheid wordt opgedragen; er zal geen plaats meer zijn voor technisch minder ontwikkelden voor groote technische problemen.

Doch omgekeerd zullen den aesthetisch hoog begaafde alleen de aesthetisch moeilijkste vraagstukken worden voorgelegd en zullen technische moeilijkheden alleen ter oplossing gegeven worden aan de daartoe berekende technici. Wanneer zóó de meest geschikte krachten zullen worden benut, wanneer zoo de menschen zullen kunnen werken om als de right men on the right place hun aandeel te hebben in den zich ontwikkelenden staat, eerst dan zal men bij machte zijn de enorme opgaven van de toekomst te beheerschen en uit te voeren.

Stellen we hier als tegenstelling tegenover hoe de toestand *nu* is. Het is schering en inslag, dat aan een technisch minder begaafd architect, een bouwwerk met groote technische moeilijkheden wordt opgedragen. Bouwwerken van groote algemeene aesthetische beteekenis komen in handen van soms knappe technici, die het op het gebied van aesthetiek niet verder hebben gebracht dan tot een zeker dilettantisme. En ieder architect loopt maar mee in 't gareel, aanvaardt opdrachten, waarvoor nòch zijn aanleg, noch zijn ontwikkeling past, experimenteert op beide gebieden en op beide gebieden is het resultaat slecht of middelmatig. Zoo is het huidige systeem.

De vraag is nu: „Hoe zal het architectenvak in de toekomst moeten worden becefend, om daarin een volledige *bevrediging* te vinden."

Want wordt het in den aanhef van dit artikel genoemde verlangen naar verandering van het architectenberoep primair beheerscht door een drang om zich aan te passen aan de zich zeer wijzigende maatschappelijke samenleving en haar eischen, een diepere en meer idiëele beteekenis krijgt dit verlangen door er de mogelijkheid van bevrediging aan vast te knoopen. Het werken van een architect is daarom zoo idiëel, omdat het slechts groeien en bloeien kan, door een kracht van binnen, door een geloof, door een overtuiging, door een lust, door een hartstocht.

Het verlangt bevrediging. En het is goed en juist de mogelijkheid van bevrediging vooraf te overwegen. Daartoe is het echter eerst noodig te bepalen wat tot het *essentieele* behoort in het architectenberoep.

J. P. M.

(Wordt vervolgd).

AMBTENAAR-ARCHITECT.

Architect v. Zeggeren schrijft in het B.W. van 8 Nov. 1919 o.m.: „Het denkbeeld van de kringvergadering om aan te dringen bij de verschillende officiëele lichamen tot verbod van particulier werk door technische ambtenaren komt mij met het oog op de meerdere bestaanszekerheid van den particulieren architect *alleszins gemotiveerd* voor".

Dat is de quintessens van deze quaestie. En daarin zijn wij het geheel oneens. In het B.W. van 1 Nov. 1919 heb ik gezegd waarom ik dat verbod onrechtvaardig, niet-doeltreffend en niet-bevorderlijk voor de Bouwkunst vond; collega v. Z. heeft deze mijne motieven onbesproken gelaten, maar tegen particulier werk, verricht door Ambt.-Arch. aangevoerd dat de gemeenschap hun reeds „een bestaan verzekerde" en de Honorarium-tabel voor hen niet meer geldig zou kunnen geacht worden, met het gevolg dat zij zelf zich aan deze tabel onttrekken en „onder de markt" gaan werken.

Deze meening acht ik niet juist.

In onze tegenwoordige Maatschappij worden we voor ons werk betaald met geld; als we ambtenaars-werk en bovendien particulier werk doen, is het redelijk dat we voor beiden betaald worden volgens de voor beide soorten van werk geldende tabellen. De voorstelling alsof een mensch een zekere, gelijkblijvende, afgepaste hoeveelheid energie heeft, bestrijd ik; ik geloof dat een Ambt.-Arch., door een zich in hem ontwikkelende levendige belangstelling zeer veel meer goed werk kan verrichten indien hij naast zijn Ambtenaarswerk ook particuliere opdrachten te vervullen krijgt.

Dit meerdere nu moet ook extra betaald worden.

Indien hem die gelegenheid wordt ontnomen, en deze belangstelling dus niet werd geboren, zou de Maatschappij veel goed werk derven. Verder wil ik met nadruk verklaren dat de voorstelling van collega v. Z. alsof ik geen einde wilde gemaakt zien aan het

uitvoeren van bouwk. werken tegen te laag honorarium *geheel onjuist*, en in *volstrekte tegenspraak* is met wat ik bedoeld, gezegd en geschreven heb!
Wel degelijk wil ik werken onder de Hon. Tabel bestrijden; alleen acht ik het paardemiddel van b.g. verbod niet oirbaar.

Op de overige, minder belangrijke, meeningsverschillen van collega v. Z. en mij wil ik nu liever niet ingaan; ze zouden de hoofdzaak waarschijnlijk vertroebelen, tot een lang debat aanleiding kunnen geven.
En ik ken weinig dingen die duivelscher zijn dan lange debatten.

A. H. VAN ROOD.

HET AANVAARDEN VAN COMMISSARISSCHAPPEN DOOR ARCHITECTEN.

Op de volgende algemeene vergadering zullen de leden zich uit te spreken hebben hoe of zij staan tegenover de bestuursmotie; dat het niet wenschelijk wordt geacht dat architecten commissariaten aannemen in N.V. die in eenig verband tot de practijk van den bouw staan.
Bij de beoordeeling vraag ik de aandacht voor de volgende punten.
Is het gewenscht onze Eerecode, die voor tien jaar met vlag en wimpel werd binnengehaald — die in duidelijke groote lijnen omschrijft wat wij als goede zeden voor architecten beschouwen, — is het gewenscht de breede allure dier eerecode te ontnemen door tal van in onderdeelen omschreven bijzondere gevallen.
Laat ons eens rondzien om ons heen.
De oudste eerecode is die van 't R.-Inst.-Brith. Arch. Die is ruim vijftig jaar oud en werd nooit aangevuld.
Welke vereeniging van Adviseerende Ingenieurs bezit zulk een in artikelen omschreven eerecode?
En zou de goede trouw van een Nederlandsch Ingenieur daarom lager staan dan die van de Nederl. Architecten?
Mijns inziens scheppen wij door vele kleine voorschriften meer moeilijkheden die niet kunnen opwegen tegen de te bereiken voordeelen. In 't onderhavige geval passen wij de praktijk toe op dit voorschrift. Een commissariaat is een openlijk bekend feit. De bouwheer die in 't commissariaat van zijn architect bezwaar mocht zien, is dus gewaarschuwd. De architect weet dat hij in de kijkgaten loopt! En aan welke groote verleiding staat de Architect-Commissaris bloot? Om zijne maatschappij voor te trekken? Zal het financiëel voordeel hem daartoe nopen? Als hij de kracht niet heeft om aan onredelijke voorkeur weerstand te bieden op dien grond, dan zal die architect, nog veel minder weerstand bieden aan de groote verleiding om door duurderbouw, meer werk enz. zijn honorarium te vergrooten! Dit percentage is zeker 10 maal grooter!
Als de bouwheer hem op het punt van 't honorarium vertrouwt, en dat vertrouwen bestaat bij onze methode van honorariumberekening algemeen, zal hij hem ook op dit technisch gebied van zijn commissarisschap ook wel kunnen vertrouwen.
En wat nu onze positie tot andere maatschappelijke elementen betreft is het gewenscht, dat wij zooveel mogelijk verband daarmede houden! Door zulke organisatorische posities wordt het verband ontwikkeld — wordt over en weer geleerd. De N.V. heeft niet alleen juristen noodig, maar ook technici, en zoo goed architecten als ingenieurs.

***

Zeker er moet steeds flink gewerkt worden tegen misbruik.
Maar ik weet, dat er wel meer leden zijn, die zoo nu en dan van personen die buiten B.N.A. staan moeten hooren, dat die buitenstaanders nog maar altijd blijven beweren, dat er steeds nog leden zijn van den B.N.A. die toch wel procenten op leveranciers aanvaarden. De bewijzen zijn niet te geven. Maar het geeft ons toch te denken. Laat ons eerst vooral die allernoodzakelijkste zuivering trachten te bereiken, laat ons nog vele goede elementen in den B.N.A. inlijven, voordat wij verdwalen in minder overwegende aangelegenheden! De Nederlandsche Natie heeft haar goeden naam in zaken toch nog niet verloren!

JOSEF TH. J. CUYPERS.

Amsterdam, 12 November 1919.

AMBTENAAR-ARCHITECTEN IN DEN BOND.

Indertijd werd in den ouden B.N.A. als bezwaren tegen de aanwezigheid van ambtenaren in ons samenzijn hoofdzakelijk aangevoerd, dat daardoor speciaal de plaatselijke acties tegenover de Gemeentebesturen werden verlamd, aangezien die ambtenaren verplicht zijn wethouders te onderrichten van wat de architecten-vereeniging in 't schild voert. Aldus kwam B. en W. of de betreffende wethouder in de gelegenheid door snel handelen, dikwerf de actie van onze vakgenooten ijdel te maken.
In de meeste andere gevallen die ik mij kan denken, is het gewenscht den zelfstandig optredenden ambtenaar in ons midden te zien.
Maar dan mogen wij niet vergeten, dat als wij de

leuze willen doorvoeren: „Geen particulier werk door den ambtenaar als architect", dat wij dan als vakvereeniging van bouwkundigen tegelijk moeten werken om de salarissen van die ambtenaren, in hoogere of lagere rangen te brengen op zulk peil, dat hun bestaan ook in evenwicht kan komen met hun positie, hun verantwoordelijkheid.
Wij zien eenerzijds, dat leiders van zeer belangrijke rijksbureaux, waar voortdurend voor millioenen bouwwerken op stapel staan, beneden redelijke grenzen gehonoreerd (of gesalarieerd) worden; anderzijds zijn er dozijnen Gemeenten aan te wijzen, waar de gemeentebouwkundige in 't jaar 1910 met vijfhonderd gulden per jaar werd betaald! Die ontvangen thans wellicht nog minder dan een flinke timmerman! Van particulierwerk moeten zij dus leven. Laat ons dus niet aliéén mooie beginselen verkondigen, maar die maatregelen, voorstellen en stemmen, waarbij „door de gemeenschap aan den technischen ambtenaar dan werkelijk een behoorlijk bestaan wordt verzekerd", aannemende dat het ambtelijk werk ook den persoon geheel in beslag neemt; dat hij zich daaraan geheel dient te wijden.

Amsterdam, 12 November 1919.

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

JAN F. GROLL. †

Het zij mij vergund over dezen kunstenaar, die den 7en November te Londen op 71-jarigen leeftijd gestorven is, een enkel woord mede te deelen.
Geboren te Tjilatjap in Ned. Oost-Indië in het jaar 1849, studeerde hij te Delft aan de Polytechnische School en behaalde in het jaar 1871 zijn diploma als bouwkundig ingenieur.
Daarna heeft hij twee jaar bij architect Baron Theophilus von Hanse te Weenen gewerkt. In 1873 werd hij benoemd tot ingenieur bij den Radja van Cutch, Britsch Indië. In die functie bouwde hij „Bhoej Castle" een zomerpaleis en het mausoleum voor den Radja.
In combinatie met den Majoor C. Mant maakte hij het nieuwe paleis voor Cuicowar of Barodah, ook in Britsch Indië.
Na zijn terugkeer in Europa vestigde hij zich te Londen, waar hij met architect J. Bull verscheidene werken maakte, o.a. „Faraday House" „Tower Bridge Hotel" en Droste Manor bij Richmond.
Hij behaalde verscheidene prijzen met prijsvragen o.a. „De Beurs" te Amsterdam, welke hij met Ohman samen gedaan heeft, St. George Klokketoren te Londen, hetgeen hij ook uitgevoerd heeft.
Als mensch was hij een zeer eigenaardig persoon, die zich niet goed in deze Maatschappij thuis voelde.
Hij leefde zeer sober en werkte steeds zeer hard, aan het beantwoorden van prijsvragen, waarvan hij als optimist de beste verwachtingen had.
Vele avonden en nachten hebben wij samen doorgebracht met teekenen en hij was een prettige collega, die altijd met grappen den moed in het werk wist te houden.

W. A. LENSVELT.

TENTOONSTELLING VEREENIGING VOOR VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT.

Deze belangrijke tentoonstelling in de Rijks Academie te Amsterdam gehouden, duurde zeer kort en behoort alweer tot het verleden. We zouden er dus over kunnen zwijgen. Want wat geweest is, is geweest. Niettemin hoort hier, al is het achteraf, een woordje van hulde aan de heeren B. J. Boeyinga en J. Zietsma, voor het verdienstelijke werk waarmede ze, na volledig afgelegden cursus, het diploma ervan hebben behaald.
In het laatste studiejaar wordt ook bij dit onderwijsinstituut de aandacht gevraagd voor een groot project. Daarin ligt veel goeds. Bij de studie der bouwkunst heeft het uitwerken van een uitgebreid ontwerp veel waarde. Het is voor jonge enthousiaste menschen verfrisschend eens groot te kunnen doen, de grenzen van het alledaagsche eens te kunnen overschrijden, eens in gedachten te leven in een geheel van groote hallen, koepels, torens, ruime terrassen, opritten, fonteinen, al het aangeleerde, al de kennis van maat, verhouding, van vorm, van kleur, van rythme eens zonder belemmering, te kunnen geven aan één schepping, versmaad daarbij bovendien niet het genot te kunnen smijten met geld, dat er niet is, en te kunnen tooveren in alle, alle materialen, tot de kostbaarste toe, die er ook niet zijn. Dat is alles even aantrekkelijk.
Hierbij komt dat, met zoo'n groot project de vervaardiger zich geheel bloot moet geven, hij moet zich uiten, hij moet zijn kracht, zijn beheersching toonen, en de beoordeeling ervan is bij een dergelijk project eenvoudiger, al is het misschien niet zuiverder dan bij kleine ontwerpen.
Maar is er niet een grens? Deze vraag kwam in mij ook toen ik op de bovengenoemde tentoonstelling de opgaaf zag aan bovengenoemde heeren gegeven.

Het betrof hier namelijk het ontwerp voor een complex regeeringsgebouwen, ministeries, parlementsgebouw, volkshuis, musea, alles gelegen te midden van een grootschen parkaanleg, en het geheel ter grootte van naar schatting 240 H.A. (± 2000 × 1200 M.). Men denke zich eens in; een ontwerp te leveren voor een dergelijk complex, waarin, deze bedoeling ligt kennelijk aan de opgaaf ten grondslag, de sfeer van grootschheid op elk punt van het plan moet worden doorgevoerd.

Wat het doel is van een dergelijke opgaaf, is mij niet duidelijk kunnen worden. Elk gebouw van dit complex apart is als een opgaaf; een parlementsgebouw, een volkshuis! Of is het dat zij, die zich voor deze eindopgaaf aanmelden, het ontwerpen van dergelijke gebouwen, al in voorafgaande studiejaren hebben behandeld, en dit onder de knie hebben. Inkrimping van het aantal studiejaren is dan wel noodig.

Men schimpt hier te lande op de „concours" aan de Fransche academie. Terecht. De gevraagde projecten gaan verre boven de krachten der ontwerpers; er ontstaat nu hier leeg paradewerk.

Men gaat hier denzelfden kant op. Door groote knapheid is het den bovengenoemden heeren gelukt van het gevraagde een globaal idee te geven dat door middel van zeer fraaie en bijzondere teekeningen frappeert. Echter niet meer dan dit. Grootsche architectuur zal echter wel meer moeten doen.

Mogelijk is deze degelijke reuzenopgaaf een proef geweest. Als zoodanig is zij volkomen geslaagd, want zij bewijst volkomen het onnutte ervan.

Van den heer Zietsma lagen nog enkele voortreffelijke aquarellen geëxposeerd, waarvan vooral die van den koepel van het Paleis op den Dam uitblinkt door juiste, mooie kleur.

Er was behalve van de beide genoemde heeren nog werk van leerlingen van verschillende studiejaren. Sterk sprak uit dit werk het streven van den cursus, om de leerlingen in de bouwkunst en haar vraagstukken in te voeren.

Mooier toch dan de meeste uitwerkingen, was het karakter van de opgaven der verschillende behandelde onderwerpen.

J. P. M.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN IN 1919.

Ingekomen motto's.

Studenten-Woonhuis. Aantal 25.

Motto: Drie streepjes; Bijenkorf; Woonkast; Kruis met 4 puntjes; „Home"; Sans Souci; Io Vivat; Onder Ons; „Sage"; „Ons Huis"; Onder Ons II; Semper Talis; „Adriana"; „B. en V."; „Heim"; „Studie"; Herfstzon; Iraijs; H.; „Voorwaarts"; Kwadraat overhoeks; B. O. B.; Zwastika kruis; „Hok"; Eenvoud.

Raam Glas in Lood. Aantal 10.

Motto: „Kniertje"; „Gri"; „Oost"; „Pauwenveer"; „Ejotij"; „Zeshoek"; A. D.; M. L.; „Onrust"; „Heilo".

Stadstuin. Aantal 5.

Motto: Tjaarda; Clematis; „Rust"; Zomerweelde; „Heijm".

BOEKWERKEN.

Fritz Schumacher. Baudirector in Hamburg. *Grundlagen der Baukunst.* Studien zum Beruf des Architekten. Dit boekwerkje is in Nederland nog niet genoeg bekend. En toch is het zoo nuttig voor vele jonge en beginnende architecten het te lezen en te leeren kennen. De begaafde architect behandelt het onderwerp zeer grondig en uitgebreid. De stof heeft hij verdeeld over de volgende hoofstukken: Architectur und Begabung, Architectur und Charakter, Achitectur und Bildung, Architectur und Nationalität, vom Hochschulstudium, vom Entwerfen, vom Stil und Stilisieren, vom Reisen, von der Praxis, vom Erforg.

Natuurlijk is er veel, wat Duitsche vaktoestanden raakt. Niettemin blijft dit werkje een algemeen karakter houden. Het mooie ervan is de alzijdigheid, waarmede hij het beroep beziet. Hij heeft alles zelf ondervonden, zelf doorleefd. Het lezen van dit boek zal menigeen, die half gedesillusioneerd is, door de zich dag in, dag uit opstapelende moeilijkheden en beslommeringen, waarin hij de liefde tot zijn vak voelt dooven, een verlichting, een steun vinden.

Het werkje is opgedragen aan de afdeeling Hochbau van de Dresdener Technische Hochschule.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. Th. Elout, Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, Joh. D. Looyen en Ir. D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — Advertentiën: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel meer *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40ste JAARGANG. = 29 NOV. 1919. = No. 48.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Twee ontwerpen voor normalisatie van woningen, door J. B. — Veranderingen in het architectenberoep (vervolg van pag. 287).

OFFICIEEL GEDEELTE.

Derde Heemschut-Conferentie.

Het Bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland heeft de eer, U uit te noodigen tot het bijwonen der Derde Heemschut-Conferentie, welke gehouden zal worden op *Maandag 29 en Dinsdag 30 December 1919 in de zaal van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.*

De belangstelling, die de vorige Heemschut-Conferenties mochten ondervinden, doet het Bestuur vertrouwen, dat ook thans het getal der deelnemers groot zal zijn.

Evenals bij vroegere Conferenties is nu ook het Doel, om op populaire wijze in ruimen kring propaganda te maken voor de beweging tegen de ontsiering van ons land. Ook thans wenscht het Bestuur de Heemschut-beweging in haar vollen omgang op het programma te brengen, dat als volgt werd vastgesteld:

Maandag 29 December 1919.

3 uur n.m. Opening der Conferentie door Prof. Dr. H. Brugmans, Voorzitter van den Bond Heemschut.

Voordracht met lichtbeelden door den heer A. W. Weissman: „*Heemschut van 1913 tot 1919*".

8 uur n.m. Voordracht met Lichtbeelden door den heer A. H. Wegerif Gz.: „*Gebouwen voor de Nijverheid en Heemschut.*"

Voordracht door den heer H. P. J. Bloemers: „*Volkshuisvesting en Heemschut.*"

Dinsdag 30 December 1919.

10 uur v.m. Voordracht met lichtbeelden door den heer J. W. Gerhard: „*Onderwijs en Heemschut*".

Voordracht met Lichtbeelden door den heer A. van Erven Dorens: „*Openlucht Musea*".

2 uur n.m. Voordracht met Lichtbeelden door den heer K. P. C. de Bazel: „*Ambachtskunst en Heemschut*".

Voordracht met lichtbeelden door den heer A. Keppler: „*Advies-Commissies*".

6 uur n.m. Gemeenschappelijke Maaltijd.

De Contributie bedraagt:

Voor Deelnemers	*f* 3.—
Voor deelnemende Vereenigingen, aangesloten bij den Bond Heemschut, die het recht hebben, drie afgevaardigden te zenden	„ 5.—
Voor deelnemende Vereenigingen of Corporaties, niet aangesloten bij den Bond Heemschut, die het recht hebben, drie afgevaardigden te zenden	„ 10.—
Voor Donateurs minstens	„ 10.—

Er verschijnt een uitvoerig Geillustreerd Verslag der Conferentie.

In het bijzonder wordt gewezen op het nut, dat de Conferentie voor Bestuurscolleges heeft.

Het Bestuur is er van overtuigd, dat het behoud der Schoonheid van Nederland velen ter harte gaat, en dat zij door het deelnemen aan de Derde Heemschut-Conferentie daartoe zullen willen medewerken.

Deelnemers kunnen zich opgeven aan het Secretariaat van den Bond Heemschut, Heerengracht 247 te Amsterdam.

Prof. Dr. H. Brugmans, te Amsterdam, *Voorzitter.*
D. F. Tersteeg te Naarden, *Onder-Voorzitter.*
A. W. Weissman te Haarlem, *1e Secretaris.*
J. H. W. Leliman te Baarn, *2e Secretaris.*
G. A. Pos te Baarn, *Penningmeester.*
A. van Erven Dorens te Arnhem.
K. P. C. de Bazel te Bussum.
Mr. W. B. Buma te Huizum.
W. Croockewit W.Az. te Amersfoort.
Edo J. Bergsma te Enschedé.
Jhr. Mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg te Baarn.
Dr. Jan Kalf te 's-Gravenhage.
C. R. T. Baron Kraijenhoff te Utrecht.
Jhr. Mr. F. J. J. M. van Rijckevorsel te 's-Hertogenbosch
Mr. P. G. van Tienhoven te Amsterdam.

Moderne Zweedsche architectuur. *(Vervolg).*

Men voelt in dezen tempel onmiddellijk, dat hij gebouwd is in den geest van een nieuwe godsdienstopvatting, meer gebaseerd op het intellect en de ethiek, in de plaats tredende van de streng dogmatische leer. Is de Openbaringskerk van Boberg een merkwaardig verschijnsel in de hedendaagsche Zweedsche kerkelijke bouwkunst, en tevens vertolkster eener

nieuwere godsdienstige opvatting, zoo verdient de Engelbrechtkerk van professor Wahlman in niet geringer mate de aandacht.
De Engelbrechtkerk ligt in het noordelijk gedeelte der stad in een geheel nieuw stadsgedeelte. Waar men zich te Norrmalm bevindt, ziet men de elegante gebroken silhouet dezer nieuwe kerk tegen de lucht afteekenen. Zij staat daar in voorname eenzaamheid boven op een rotskop, die haar isoleert van de er omheen liggende, waar zij zich een veilige plaats schijnt te hebben verzekerd tegen de opdringerigheid van latere geslachten. Wat dit laatste zeggen wil, daarvan kunnen verschillende oude kerken in ons Holland een woordje meespreken. De Engelbrechtkerk heeft weinig aanrakingspunten met het oude Stockholm, met de koepelkerken der 18de eeuw of met de 19de-eeuwsche gothische kerken, waarvan helaas ook in Holland zooveel geestelooze fabrieksspecimina aan te wijzen zijn. De Engelbrechtkerk werd geconsipieerd in het brein van een modern architect, die, evenals Boberg, doordrongen was van de moderne religieuse ethiek, die ook zijn werk bezielde. Wahlman kon hier vrij zijn fantasie laten werken; hij was niet gebonden aan een historische omgeving, die hem noodzaakte daarmede ook rekening te houden. Hij kon daarom iets nieuws, iets origineels scheppen met zijn modern begrip van schoonheid, en aan zijn bouwwerk het karakter geven, dat onzen tijd bevredigt, dat de ideëen van onzen tijd vertolkt. Zoowel de architect der Engelbrechtkerk, als die der Openbaringskerk trachtten vóór alles een kerkruim te scheppen; maar terwijl de laatste een intiem karakter aan het zijne wist te geven, waarbij hij kwistig een rijke decoratieve versiering toepast, bereikt de eerste een machtiger effect met eenvoudiger middelen.
Professor Wahlman heeft gebruik gemaakt van het verschillend bouwmateriaal, dat zijn land voortbrengt: warmroode baksteen, roode zandsteen, violet genuanceerd graniet, donker gebeitst hout. Waar hij het noodig oordeelde, ter versterking van het decoratieve effect, gebruikte hij mat-grauwe bepleistering, donker beschilderd houtwerk, onderbroken met geel van vergulde partijen, en de matte messingkleur der statige lichtkronen. De coloristische toon van het interieur der kerk is grijs, dat op enkele bepleisterde wanden tot een koud blauwachtigen toon daalt, en weer stijgt tot een schitterend violet kleurenspel van het Noorlandsche graniet. Daar boven rust het dak in rood ornaat, en donker-blauw doorvlamd met rood en goudachtige tonen; maar het oog wordt onmiddellijk naar het koor getrokken, door de schilderingen, die daar aangebracht zijn, kunstwerken der schilders Hjortzberg en Mansson. De eerste heeft de figurale beschildering voor zijn rekening genomen, terwijl de laatste zich met het ornamenteele gedeelte van het werk belast heeft. Te zamen bereikten zij een rijk effect in hun vast doorgevoerde compositie.
Een Christus aan het kruis vormt de centrale figuur in de compositie, en tegelijk ook het centrum voor de geheele kerk. Terwijl de figuren meer als silhouetten behandeld zijn, heeft de kunstenaar om de aandacht op het centrale, de Christusfiguur, de vestigen, daaraan een sterk modelé gegeven, wat voor een wandschildering niet rationeel lijkt; maar waardoor het doel bereikt wordt.
Onmiddellijk, wanneer men van onder het orgel, dat laag geplaatst is, naar voren treedt, wordt men getroffen door het hooge centrum der kerk, waar van alle kanten gewelfbogen opstijgen van een eigenaardigen opspringenden ovaal afgeronden vorm, een overgangstype van spits- naar rondgebogen. Deze ovale boog is het motief, dat wij telkens rhythmisch in een aantal onderdeelen terugvinden: in de smalle afgeronde bogen der vensters, in de zwakke ronding van het dak, die eveneens buiten waar te nemen valt.
Verschillende moderne Zweedsche kunstnijveren hebben verder bij de versiering der kerk hun medewerking verleend. Zoo werd het geheele altaarstel door Olga Lanner in zilver gedreven, eveneens voerde zij de zilveren „cuppa" van het doopvont uit, staand op een voetstuk van graniet, en verder de ijzeren gesmede kandelabers in het koor. Het antependium is een werk uit de ateliers van „Handarbetets vänner".
Het sculptureele gedeelte van de kerkversiering is uitgevoerd door Toro Strindberg; de drie in pleisterkalk uitgevoerde reliefs van de altaarabsis, en de twee reliefs boven een der portalen in het zuidelijk deel der kerk. Deze werken vertolken een primitieven ernst; maar van nabij beschouwd doen zij wat zwak aan van werking, en missen den vasten en zelfbewusten stijl van de decoratieve beeldhouwwerken van Milles en Eriksson.
Hoe schoon ook gevoeld, en hoe intelligent ook doordacht, zoo ontbreekt aan deze kerk nog de geniale greep, de machtige conseptie, die sommige architectonische scheppingen der antieke of middeleeuwsche bouwmeesters en ook der renaissance kenmerken.
De nieuwe tijd met zijn revolutionneerenden geest en met zijn zoeken naar geestelijk en sociaal evenwicht werkt onrustig op de scheppende kunstenaars en drukt het stempel van onzekerheid op hun werk. Hun liefde voor de details verleidt hen soms wel eens te veel van het geheél daarvoor te offeren.

N. R. Ct.

Prijsvraag Raadhuis te Sliedrecht.

De Redactie bericht dat het programma van bovengenoemde prijsvraag, (zie de annonce in Bouwkundig Weekblad No. 47) geheel is opgemaakt in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie en haar goedkeuring geheel wegdraagt.

Voor zoover noodig, een dragelijk uiterlijk.

In het Handelsblad van 26 Nov. j.l. staat een bericht over een bij den dienst van P. W. aanhangig gemaakt verzoek van de directie van de Rotterdamsche Bankvereeniging om, daar uitbreiding van hare bankruimte op andere wijze niet mogelijk blijkt, tijdelijk het Rokin te mogen overbouwen.
Men leest: „De bedoeling dier Bankdirectie is om vóór het Bankgebouw een houten hulpgebouw te plaatsen ter lengte van omstreeks tachtig meter, dat de breedte van het Rokinwater van den eenen tot den anderen kademuur zal overspannen, en waaronder een doorvaart vrij moet blijven.
In het hulpgebouw zullen worden ondergebracht die afdeelingen, waarvan het personeel niet terstond met het publiek in aanraking komt, dus meer speciaal de zuiver administratieve afdeelingen.
De architecten, de gebroeders Van Gendt, zullen, voor zoover dit noodig mocht zijn, het hulpgebouw een dragelijk uiterlijk geven. Het zal worden uitgevoerd in witte en groene kleuren. De ingang komt tegenover den hoofdingang van de bestaande Bank".
Tot zoover het bericht. Het plan verzoent ons geheel, door de welwillende bedoeling om dit gebouw dat minstens vijf of zes jaar in het centrum van Amsterdam, op een der drukste punten, zal staan, voorzoover het noodig mocht zijn, een dragelijk uiterlijk te geven!

Schoonheid van stad en land.

Gedeputeerde Staten van Gelderland hebben bij de Provinciale Staten een voorstel ingediend om aan het Geldersch genootschap tot de bevordering van de schoonheid van stad en land een jaarlijksch subsidie te verleenen van ten hoogste *f* 5000 gedurende de jaren 1920/22. (*Hbd.*)

Personalia.

Naar we vernemen, is de heer A. M. Kuijsten, inspecteur van de volksgezondheid te Wageningen, benoemd tot secretaris van het voor enkele weken opgerichte „Geldersche Genootschap ter bevordering en instandhouding van de schoonhetd van stad en lande".

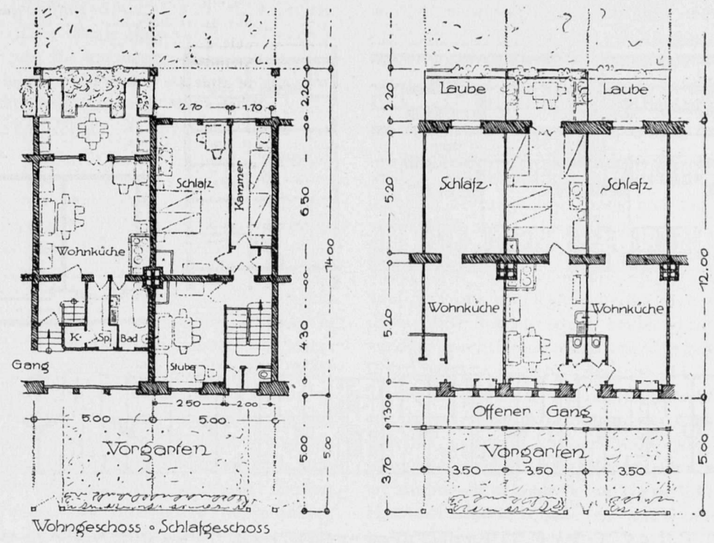

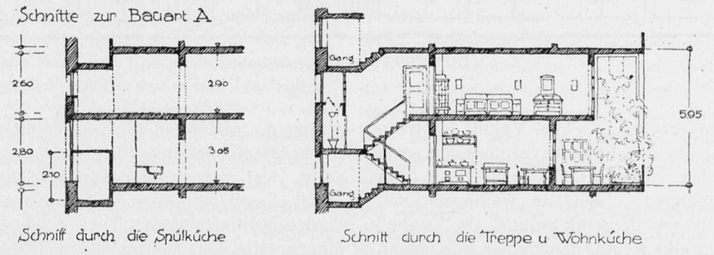

ONTWERP. PROF. BRUNO MÖHRING.

TWEE ONTWERPEN VOOR NORMALISATIE VAN WONINGEN.

Het jongste van die twee ontwerpen werd kort geleden gepubliceerd in een boekje „Die Wohnstäd te der Zukunft" en is van de hand van H. de Fries.
Het andere komt voor in de December-aflevering 1917 van „Der Städtebau" (geplubliceerd in de tweede helft van 1918) als ontwerp van Prof. Bruno Möhring.
Beoogt dit laatste in hoofdzaak de verbetering van de volkswoning op zich zelf, het tweede is meer direct op normalisatie gericht; doch wat de behandeling van de plannen betreft, vertoonen beide ontwerpen veel overeenkomst met elkaar.
Daar normalisatie een brandend vraagstuk is, lijkt het mij goed, de aandacht op deze beide belangrijke publicaties te vestigen.
Prof. Möhring is van meening, dat de arbeiderswoning nog te veel den vorm heeft van de burgerlijke, zooals die zich de laatste jaren ontwikkeld heeft, waardoor veel ruimte verloren gaat aan trappenhuizen en verdiepinghoogte. In zijn projecten worden dan ook slechts enkele trappen ingebouwd, en de woningen toegankelijk gemaakt door lange gangen op de verdiepingen. Verder meent Professor, dat het streven bij den bouw van grootstadswoningen er in de eerste plaats op gericht moet zijn, het gemis aan tuin zooveel mogelijk te vergoeden, nu wel afdoende gebleken is, dat het om economische en verkeersredenen niet mogelijk is, voor iederen stadsbewoner eigen huis op eigen stukje grond te hebben, zelfs niet bij het krachtigste streven in die richting.
Twee mogelijkheden worden in plan ontwikkeld, beiden „Laubenhausbauweise" genoemd. In type B is wel op de meest primitieve wijze tegemoet ge-

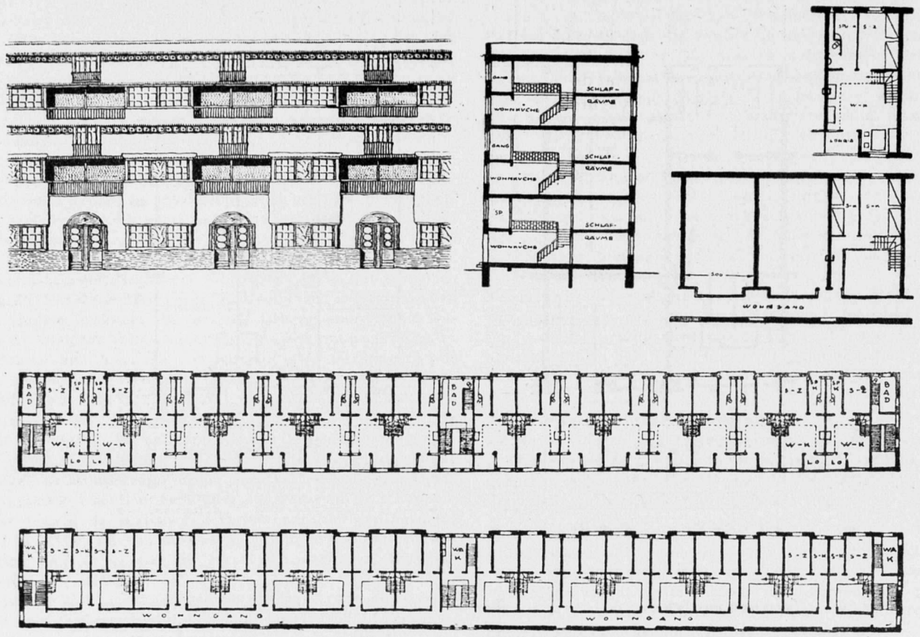

ONTWERP. H. DE FRIES.

komen aan bovengenoemde eischen. Vanuit het trappenhuis leiden op de verschillende verdiepingen open gangen — in den vorm van balcons, tegen den voorgevel aangehangen — naar de woningen; aan den achtergevel is een dergelijk balkon, als „Laube" ingericht, dat voor elke woning een kleinen tuin vormt. De indeeling van de woningen is, als plan aangeeft, uiterst eenvoudig. De nadeelen van de open gang springen evenwel te zeer in het oog; langs tochtige trappenhuizen zijn ze te bereiken, en zelfs wanneer tocht te vermijden zou zijn, zal in gure jaargetijden het gaan van buitenlucht naar besloten trap, en vandaar weer in de buitenlucht, een voor de gezondheid gevaarlijk experiment blijven. Een open gang, zoo vlak langs den gevel gelegd, moet m. i. alle gevoel van huiselijkheid uit de woningen wegnemen.

Type A komt aan die bezwaren tegemoet; de woongang is hier binnen het gebouw gehouden en zóó laag, dat de ventilatie van ondergeschikte ruimten, als bad en spoelruimte, er overheen plaats kan hebben. De vertrekken zijn zoo gegroepeerd, dat elke woning over twee verdiepingen beschikt, onderling verbonden door smalle trapjes, waardoor voor elke woning slechts een kort stuk woongang aanwezig behoeft te zijn. Voor de woonkamer-keuken (een bouwelement, dat in Duitschland meer in trek schijnt te zijn dan bij ons) is de „Laube" aangebracht, hier werkelijk een tuintje met een oppervlakte van circa 20 M.²; de slaapkamers zijn er gedeeltelijk overheen gebouwd, zoodat een minimum ruimteverlies ontstaat. De verdiepinghoogten zijn naar onze begrippen vrij groot, wat zeker niet overbodig is, daar aan de „Laube" wel wat al te veel van het invallende daglicht opgeofferd wordt. Toch moet het voor de bewoning prettig zijn, zoo op elke verdieping een tuintje te hebben; zoo'n stukje natuur voor elke woning vormt in idiëelen zin een scherm, waarachter het rustig wonen moet zijn; vanuit het woonvertrek door het groen gezien moeten de grauwe muurvlakken van de overzijde minder eentonig worden, gesteld dat deze nog niet met een dergelijke „Laube" zijn toegerust. Professor Möhring heeft tot nu toe niet veel succes gehad met zijn ontwerp. In een samenkomst met den president van de Berlijnsche bouwpolitie o. a. werden de projecten, als geheel onvereenigbaar met de bestaande voorschriften, verworpen.

Het ontwerp van de Fries is, zooals opgemerkt, van jongeren datum, van den tijd, toen het begrip normalisatie meer vorm begon te krijgen. De Fries ziet zijn woning dan ook in de eerste plaats als element in de toekomststad, die hij zich denkt. Als in het ontwerp Möhring, wordt hier een lange woongang toegepast; de „Laube" is evenwel teruggebracht tot loggia, doch daarnaast is een ruimte als erker gewonnen. De verdiepingshoogte van het woonvertrek is vrij aanzienlijk. Dit is hier eigenlijk meer als hal behandeld; van de woongang daalt men er in af langs een open trapje. De slaapvertrekken hebben slechts de halve

hoogte van de woonhal d. w. z. 2.20 M. tusschen vloer en plafond. De sterkste zijde van het ontwerp is m. i. de ligging van de woongang, die, hoewel aan den voorgevel gelegen, toch niet belet, dat de woonkamer van dien gevel licht ontvangt. Met echte Duitsche „gründlichkeit" zijn verder de mogelijkheden ontwikkeld, die het plan biedt, met perceelbreedten van 4.00 M., 4.50 M., 5.50 M., 6.00 M. en 6.50 M., allen met vier tot vijf woonvertrekken waarbij ook gevallen zijn uitgewerkt, waar het binnentrapje, vanuit de woonkamer gezien, aan het oog onttrokken is.

Maar de architect heeft niet meer of minder dan de woonstad der toekomst op het oog. Hij bespreekt de toepassing van het gegeven plan, tot bouwblokken verwerkt. Deze blokken zijn met hun korte zijden naar verkeersstraten gekeerd, die Oost-West loopen. Ter besparing van kostbaren straataanleg is tusschen de blokken in, tuinaanleg gedacht met alleen smalle grindpaden. De gevels, waar de woonvertrekken tegenaan liggen, begrenzen een tuin, die vrij breed gehouden is, en dan ook plaats moet bieden voor het lokale verkeer plus de noodige speelplaatsen voor kinderen. De gevels, waaraan de slaapvertrekken zijn gelegen, komen uit op binnentuinen, waaraan een minimum breedte is gegeven en die geheel aan het verkeer onttrokken zijn, en in het plan dan ook „Ruhe Höfe" genoemd worden. Zeker een voortreffelijke gedachte, een dergelijke gereglementeerde rust, waardoor enerveerend gerucht van volkrijke wijken, in elk geval van bepaalde plaatsen, geweerd kan worden. Tusschen de einden van de bouwblokken worden lagere bouwmassa's aangebracht, die de winkels en werkplaatsen van het kwartier bevatten. Vanaf de verkeersstraten, geven de blokeinden markante massa's te zien, zooals ze hoog opsteken boven den lageren bouw uit. De architect meent verder, dat het goed zal zijn nu eens eindelijk met de bestaande gevelverdeeling te breken, die, hoe er ook tegen gestreden werd, het nooit verder gebracht heeft, dan tot een repeteeren van bepaalde geledingen, die geen functie hebben ten opzichte van het inwendige, terwijl de gegeven projecten met groote eerlijkheid de elementen van het plan naar voren brengen.

Het valt niet te loochenen, dat de maatschappelijke verhoudingen na den oorlog zòò afwijken van die wij van voor dien tijd kennen, dat men zich onwillekeurig afvraagt, waarheen nu? Op den ouden weg voortgaan, waar alles om ons heen zich gewijzigd heeft, gaat toch niet aan; daarvoor dringen de veranderingen in de economische verhoudingen zich te veel aan ons op. Velen stellen zich die vraag, maar daar blijft het bij; deze beide architecten kwamen verder, trachtten een antwoord te geven, de nood der tijden werkte hier bevruchtend.

Zij moeten zich afgevraagd hebben, of in de nieuwe constellatie geen kiemen aanwezig zijn, die nieuwe functies geboren kunnen doen worden, welke dan weer dwingen tot het scheppen van nieúwe organen, tot nu toe onbekend in de burgerlijke samenleving.

Het valt niet te loochenen, dat wanneer het mogelijk is een duidelijke voorstelling van die dingen te krijgen, de nieuwe bouwkunst al een heel eind op weg is. Hoe eerlijk en eenvoudig is hier al niet de gevel een weerspiegeling van wat er achter ligt. Is het niet voor alles plicht van iederen gewetensvollen bouwmeester, alle elementen op te sporen, die leiden kunnen tot deze verjonging. Een weg is hier aangegeven. Men moge denken over de ontwerpen op zich zelf, hoe men wil, en de fouten, die de kwaliteiten aankleven, meer zien dan de kwaliteiten zelf, het doelbewuste streven dwingt sympathie af.

De meeste bouwverordeningen zullen het tot stand komen van deze of dergelijke plannen onmogelijk maken; het bovenstaande moge dus een aanwijzing zijn, om te trachten bij eventueele verordenings-wijziging hieraan tegemoet te komen. J. B.

VERANDERINGEN IN HET ARCHITECTENBEROEP.

(*Vervolg van bladz. 287.*)

Het essentiëele in het architectenberoep is het maken van ontwerpen van gebouwen en het leiden van de uitvoering ervan. Want een architect kan zich eerst dàn alleen den architect van een bouwwerk noemen, wanneer dit bouwwerk in al zijn deelen tot stand is gekomen door *zijn* geestesarbeid. Dit lijkt vanzelfsprekend, maar het neemt niet weg, dat tallooze architecten in de door hen gebouwde huizen vele details zullen moeten aanwijzen, die er gekomen zijn zonder hùn geestesarbeid; waarin hun geest, — verondersteld dat men dien ergens ziet — dàar toch geheel zoek is.

Zij kunnen dan strikt genomen niet meer de architecten van die bouwwerken zijn.

Is het dus een allereerste eisch, dat het geheele bouwwerk tot stand komt door den geestesarbeid van den architect, het is onverschillig, hoe die geestesarbeid wordt aangewend. Men moet hem verdeelen over de verschillende werkzaamheden, die voor het tot stand komen van een bouwwerk noodzakelijk zijn, zooals het maken van het schetsontwerp, het ontwerp, het leiden van de uitvoering. Men kan zijn geestesarbeid op één der werkzaamheden in hoofdzaak concentreeren. Wàarop hij wordt geconcentreerd, is echter van groot belang, het hangt samen met de algemeene methoden, waarop de architecten hun vak beoefenen. Er is te onderscheiden de methode, waarbij de architect het zwaartepunt legt op de uitvoering. De ontwerp-arbeid bepaalt zich dan tot het strikt noodzakelijke. Voorts de methode om het groote accent te doen vallen op het ontwerp, waardoor dit in omvang, nauwkeurigheid, volledigheid zal winnen.

Veel, wat anders aan de uitvoering zou worden overgelaten, wordt dan reeds vastgelegd in het ontwerp, de leiding van de uitvoering wordt minder omvangrijk, gemakkelijker.
Er is nog een derde methode, waarbij het maken van een ontwerp, in den gewonen zin, vervalt en de architect zijn denkbeelden direct door de materie verwezenlijkt. Men denke aan Dom Bellot, genoemd in „Bouwkunst" Jaargang No. 5, pag. 40, die het klooster te Oosterhout bouwde.
Deze methode kan uit den aard der zaak buiten beschouwing blijven.
Stellen wij de twee andere methoden eens tegenover elkaar. Het is een feit dat de eerste, waarbij de architect het zwaartepunt legt op de uitvoering het meest in zwang is. De heele practijk van het bouwvak werkt deze methode in de hand. Misschien kan men hier wel van een vicieuze cirkel spreken, en heeft deze methode van werken de tegenwoordige heerschende toestanden in het leven geroepen.
Het ontwerp van de meeste architecten is eigenlijk een vreemdsoortig ding, en meestal slechts de aanvulling van het nog niet doordachte.
Dit niet doordachte wordt dan in vage termen in een bestek geschreven en tijdens de uitvoering verder ontwikkeld.
Als proces zit hier in beginsel geen gevaar in.
Ook Beethoven moest zoeken en tasten, neerschrijven en wegvlakken, vóór hij eindelijk zijn ontworpen symphonieën voltooid had. Maar voor den architect levert deze methode wel een bezwaar op.
Hij heeft meer werken en spoedig wordt de uitvoering van zijn ontwerpen, aan welke uitvoering hij zelf nog grooten geestesarbeid moet geven, omdat hij dit achterwege liet in zijn ontwerp, hem een te groote taak, waarbij hij al spoedig geneigd is, een en ander aan anderen over te laten. En nog zou zijn methode niet falen, als hij die anderen bevruchten kon met zijn geest. Maar helaas zijn dezulken slechts zeer schaarsch, hetgeen te begrijpen is.
Omdat het accent op de uitvoering werd gelegd, nam deze ook langzamerhand een grooten omvang en daardoor veel tijd van den architect in beslag. Hij miste daardoor zijn rust, zijn concentratie, om zich in te werken in de hem nieuw opgedragen opgaven, hij ontwende meer en meer de sfeer, die hem tot formuleering van zijn gedachten kon aanzetten, en werd de spoortreinarchitect met de bekende tasch en rol.
Het is duidelijk dat de arbeidsprestatie van deze menschen moèt verminderen en dat deze vakbeoefening voor hen, die het vak door aanleg en uit liefde kozen, geen bevrediging zal kunnen schenken.
De tweede methode wordt niet door veel architecten gevolgd. Er is een zekere sterkte voor noodig en niet iedereen heeft die sterkte. Die sterkte ligt in de concentratie van een geheel complex gedachten in een concreet ontwerp, in een teekening. De moeilijkheid schuilt hier in de bij den ontwerpenden architect zich opdringende *vage* gedachten, *vage* mogelijkheden, die alleen een sterk bouwkundig talent kan fixeeren en onmiddellijk vastleggen in een teekening. Zwakkeren stellen uit dit te doen tot later, endosseeren het desnoods aan de uitvoering.
Het verschil in beide methoden komt nu neer op een gedeeltelijk verschuiven van den geestesarbeid van den architect. De arbeid dien de meeste architecten aan de uitvoering denken te besteden, wordt hier besteed aan het ontwerp.
Wat zijn hiervan de gevolgen? De noodwendige beslommeringen, verbonden aan de overwegende leiding bij de uitvoering worden aanmerkelijk gereduceerd. De architect wint tijd en lust, arbeidslust, scheppingslust. Hij heeft minder gevaar, de teugels bij de leiding uit zijn handen te verliezen. Het werk is eerder, makkelijker *zijn* werk. In plaats van versnippering van krachten, zal deze methode leiden tot concentratie van zijn krachten en zullen ingesteld kunnen blijven op krachtigen, levenwekkenden arbeid.
Dit systeem zal bevrediging geven.
Het is duidelijk dat door het jaren lange volgen van het eerstaangeduide systeem door de meeste architecten, de bouwwijzen zich daarnaar hebben gevoegd. Tevoren wees ik hier reeds op. In het werken der architecten, — in collectief verband gezien — ontbrak daarvoor een groote lijn, een bewust karakter. Het collectief geheel valt uiteen in honderden verschillende inzichten, werkmethodes, en veroordeelingen. En zoolang de aan de architecten gestelde opgaven dit gedoogden, bleef de tredmolen wel draaien. Het woningvraagstuk echter heeft de vraag gesteld of nu het oogenblik niet daar is, ingrijpend te veranderen.
Natuurlijk is het aanlokkelijk de bovengeschetste werkmethode, die voor de sterke geesten reeds lang zoo'n heerlijk en vruchtbaar werken had mogelijk gemaakt, ook thans toe te passen en het is wel verklaarbaar, dat het streven om de uitoefening van het architectenberoep in die banen te leiden, in de lucht zit.
Dat streven is dus: concentratie van den krachtigen geest van enkelen op het ontwerpen, dat grootere beteekenis zal krijgen, reductie van den arbeid verbonden aan de uitvoering, met het doel: vrijmaking van den productieven geest voor nieuwen scheppingsarbeid.
Het ligt voor de hand dat dit streven niet overal met enthousiasme zal worden begroet. Bedenkingen van socialen, van collegialen aard zullen niet uitblijven. Het is wellicht nuttig op een der mogelijke bedenkingen bij voorbaat te wijzen, n.l. op het verwijt, dat enkele architecten, deze nieuwe richting zouden toejuichen om zich te kunnen ontlasten van den voor hen onaangenamen last van de leiding der uitvoeringen; en dadelijk wordt hieraan vastgekoppeld dat deze splitsing hoogst nadeelig voor een gezonde ontwikkeling van de bouwkunst zou kunnen zijn.

(Wordt vervolgd). J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

Comm. van Red.: Ir. M. Th. Elout, Ir. M. J. Granpré Molière, Ir. A. R. Hulshoff, Joh. D. Looyen en Ir. D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.— Afz. Nos. *f* 0.20 fr.p.p. *f* 0.21 — Advertentiën: v. 1 6 regels *f* 1.80, elke regel m er *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40ste JAARGANG. = 6 DEC. 1919. = No. 49.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Houten huizen en woningnood, door W. J. M. van de Wijnpersse. — Van bestuurderen die weten te besturen, door H. F. — Boekbespreking.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Buitengewone Ledenvergadering.

Ter voldoening aan art. 14 § 31 der Statuten van den B. N. A. zal op Maandag 29 December des v. m. 11 uur in het Gebouw van den B. N. A. een buitengewone ledenvergadering worden gehouden, in verband met de voorgestelde statuten-wijziging, voor wier behandeling op de jongste ledenvergadering niet het vereischte aantal leden aanwezig was, toen het onderwerp aan de orde was.

De wijziging betreft art. 9 § 21 sub *e*, te veranderen in: *de Commissie van Geschillen, tusschen architecten en hunne werkgevers.*

Voorgesteld wordt voorts door het Bestuur de examengelden voor het Examen Diploma Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, thans f 15.—, te verhoogen tot f 25.—

Toezending Declaraties.

Ter vergemakkelijking der boekhouding en het vlugge samenstellen van het financieele jaaroverzicht verzoekt ondergeteekende namens den Penningmeester, den leden, hun declaraties van onkosten, in verband met werkzaamheden ten behoeve van den B. N. A., **ten spoedigste te zenden aan het Bureau van den B. N. A. Marnixstraat 402 Amsterdam.**

Kort verslag van de ledenvergadering van den B.N.A. op 29 November te Utrecht in Hotel l'Europe.

De B.N.A. hield Zaterdag 29 November een drukbezochte ledenvergadering te Utrecht onder Voorzitterschap van den Heer Ir. A. Broese van Groenou. De presentielijst meldde de aanwezigheid van 59 leden. In zijn openingswoord herdacht de Voorzitter den heer Jac. van Gils, architect B.N.A., wiens plotseling overlijden door zoo velen is betreurd.

De Voorzitter wees verder op de groote levendigheid die in het bouwvak begint te ontstaan en bracht hulde aan de opdrachtgevers die den moed hebben ondanks de hooge prijzen tot het geven van opdrachten over te gaan.

De notulen van de vergadering van 13 September 1919 werden zonder voorlezing goedgekeurd en gearresteerd.

Thans deed de Voorzitter allereerst eenige mededeelingen. In de eerste plaats over de Commissie voor de Loonregeling, waarin thans zitting hebben de heeren Meyerink en Versteeg voor den B.N.A., de Heer v. d. Linde en Breyer voor de Federatie en J. M. de Groot voor den Bond van Technici. De Commissie van Onderwijs is uitgebreid met 2 leden vertegenwoordigers van de Federatie en den Bond van Technici respectievelijk de Heeren M. Vrijenhoek en C. Broerse Jr. Naar aanleiding van het artikel in het Bouwk. Weekblad van den Heer de Bie over het houden van een bouwkunsttentoonstelling heeft het Bestuur een Commissie ingesteld bestaande uit de Heeren Broese, de Bie, Fels en Pauw om de mogelijkheid van een dergelijke tentoonstelling te overwegen.

Hierna gaf de Voorzitter het woord aan den Heer Gratama die een verslag gaf van de werkzaamheden van de Commissie voor de wijziging van het Honorarium bij Volkswoningbouw, ingesteld in September 1918. Direct na haar benoeming is de Commissie overgegaan tot het behandelen van de vraag: „Moet de toeslag van 25 pCt. op het honorarium, berekend volgens de bouwsommen van 1914 verhoogd worden". De Commissie maakte zeer uitvoerige berekeningen, waarin de invloed van den levensstandaard, van de verschillende onkosten op het honorarium werden nagegaan en op grond waarvan een verhooging tot 45 pCt. billijk werd geacht. In deze regeling werd aangenomen een loonsverhooging van opzichters en teekenaars van 50 pCt. In December 1918 was het rapport waarin zij deze berekening opnam, gereed. Kort daarna gaven de heeren Directeuren van de Woningdiensten van Amsterdam, den Haag en Rotterdam te kennen een andere honoreering te prefereeren waarbij de schommelingen verbonden aan de bouwprijzen konden worden geëlimileerd; een typehonoreering waarbij men ook het bezwaar vermeed, dat bij groote complexen en weinig typen het honorarium onevenredig opgevoerd werd. De architectencommissie heeft hoewel zij er bezwaar tegen had dat de verhooging tot 45 % werd uitgesteld, het principe der typenhonoreering daarna volledig uitgewerkt in een nieuwe regeling die in Juli voor publicatie gereed was. Door verschil van inzicht in de te volgen werkwijze tusschen de architectencommissie en den Woningraad is publicatie vertraagd. Nader is gebleken dat de Directeuren van de Woningdiensten te den Haag en Rotterdam zich met deze regeling, die overeen-

kwam met de oude plus 45 %, niet kon vereenigen. Het Bestuur van den Nationalen Woningraad had zich echter reeds in Juni in beginsel met de verhooging van den toeslag tot 45 % accoord verklaard. Bij schrijven van 27 November bevestigde het zijn meening hieromtrent doch bepaalde de geldigheid van de verhooging van 45 % tot die opdrachten die na 1 Juli 1919 zijn verleend. De heer Gratama meende dat het billijk was de regeling geldig te verklaren voor alle betalingen na 1 Januari, terwijl anderen het juister achtten de terugwerkende kracht te verleenen voor de opdrachten na 1 Januari. Hierover ontspon zich een uitvoerig debat, waarna met meerderheid van stemmen door de vergadering de wensch werd uitgesproken de regeling geldig te verklaren voor de betalingen nà 1 Januari 1919. Bovendien werd met op een na algemeene stemmen (en één stem onder voorbehoud) verklaard, dat het billijk kan geacht worden de regeling geldigheid te verleenen voor de opdrachten ontvangen na 1 Januari 1919. In het debat werd de wensch te kennen gegeven het rapport van December 1919 te publiceeren.

De ingekomen stukken alle van de bureaux der Gew. Kringen werden behandeld bij de verschillende agenda-punten.

Overgaande tot de benoemingen kwam eerst die voor de Commissie voor de herziening van de Honorarium Tabel aan de orde. Verschillende Gew. Kringen hadden op uitnoodiging van het Bestuur candidaten gesteld. Gekozen werden de heeren Ir. J. Gratama, C. N. v. Goor, B. J. Ouëndag, H. van der Kloot Meyburg en Ir. W. P. C. Knuttel. Tot afgevaardigde van den B. N A. in de door den Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid ingestelde Commissie tot onderzoek van Gewapendbetonwerken werden bij acclamatie gekozen de heeren M. Brinkman en Ir. A. H. van Rood, nadat de heeren C. N. van Goor en Ir. A. R. Hulshoff verklaard hadden een eventueele benoeming niet te aanvaarden.

Na de pauze komt aan de orde punt 5, het aanvaarden van commissarisschappen door architecten. Uit de brieven der Gew. Kringen blijkt, dat het grootste gedeelte van hen zich verklaart voor de conclusie van het Bestuur. De secretaris leest de bij het Bestuur ingekomen brieven voor, die in het Bouwk. Weekblad zullen worden opgenomen. Het meerendeel der sprekers was tegen de conclusie van het Bestuur. De inzichten omtrent het karakter der functie van commissaris, als dit wordt waargenomen door een architect, liepen uiteen. De heer Slothouwer stelde tegenover het commissarisschap de functie van aesthetische adviseur. Bij deze functie blijft het n.l. uitgeschakeld dat de architect in de verhoudingen komt die het bestuur in zijn praeadvies noemt. Spr. wijst daarbij op de positie van Peter Behrens bij de A. E. G. Na uitvoerige bespreking stelt de heer Kruisweg voor, de beraadslaging over dit onderwerp te staken en met de aanneming van het Bestuursvoorstel te wachten, totdat eventueele minder gelukkige verhoudingen het vraagstuk dringender aan de orde stelt. De heer Kruisweg formuleerde dit in de volgende motie: „De vergadering gehoord de mededeelingen van het Bestuur inzake punt 5 van de agenda en de daarover gehouden bespreking van de vergadering van heden meent dat de beslissing in deze alsnog niet genomen kan worden en gaat over tot de orde van den dag". Deze motie werd aangenomen met 32 van de 48 stemmen.

Hierna behandelt de vergadering punt 6, het uitvoeren van particulier werk door ambt. architecten. Het bestuur had de bespreking van dit punt gekoppeld aan het rapport van de Commissie van punt 15 van het Werkprogramma, waarin de Commissie zich in punt 4 verklaarde vóór het verrichten van particulier werk door den ambt.-architect. Het Bestuur preadviseerde deze conclusie niet aan te nemen. De heer Hulshoff, lid der Commissie, achtte dit preadvies en de motiveering ervan niet juist en inconsequent. Onder ambt.-architect dient men ook te verstaan die aan Rijk, Provincie, Spoorwegmaatschappijen en ook Onderwijskrachten enz., daarvan spreekt het Bestuur niet. Door de aanneming van conclusie 2 en het opnemen ervan in de statuten is het Bestuur niet gerechtigd de belangen van den ambt.-architect te veronachtzamen. De categorieën leden zijn gelijk gerechtigd.

Het concurrentiegevaar tusschen particuliere architecten en ambt. architecten is hetzelfde als tusschen particuliere architecten onderling. De consequentie van het Bestuursvoorstel is dat de ambt.-architecten den B.N.A. zullen moeten verlaten. Ook de heer Bremer en de heer v. Bilderbeek verdedigden het rapport van de Commissie. Na het uitvoerig debat waarin zoowel ambtenaar-architecten en particuliere architecten hun meening te kennen gaven, werd geen besluit genomen.

Ook het laatste punt van de agenda: de wijziging der Statuten, werd nog aan de orde gesteld.

Aangezien echter het vereischte aantal leden voor de stemming niet meer aanwezig was, werd deze verdaagd tot de volgende vergadering, die statuair binnen één maand gehouden zal worden.

Tegen half zes sloot de Voorzitter deze belangrijke vergadering.

De Directeur, MIERAS.

Het aanvaarden van Commissarisschappen.

Ingevolge den wensch van de ledenvergadering, van 29 November 1919 j.l. de bij het Bestuur ingekomen brieven betreffende bovengenoemd onderwerp in het Weekblad af te drukken, worden deze brieven, voorzoover de schrijvers toestemming geven tot publicatie, achtereenvolgens opgenomen:

M.r. E. H. P. Rosenboom schreef:

Gaarne geef ik gevolg aan de uitnoodiging in het B. W. van 4 Oct. jl. tot de leden gericht, om hunne meening te doen kennen over de conclusie van uw Bestuur in zake het aanvaarden door architecten van commissariaten bij eene industrieele onderneming omdat, naar mijne meening, hier een voor de Bouwkunst en hare beoefenaren zeer belangrijk punt is aangeroerd.

De strekking van uwe conclusie is, den leden de aanvaarding te ontraden, ten einde den schijn te vermijden, als zouden de architecten van deze positie misbruik maken, om de ondernemingen, waarbij zij betrokken zijn, te bevoordeelen. Het verwondert mij in de eerste plaats, dat alleen de aandacht gevestigd is op het commissariaat bij industrieele ondernemingen en niet tevens op dat bij commercieele ondernemingen of het aandeelhouderschap bij beide categorieën. Immers, vooral in laatstgemelde qualiteit heeft men gewoonlijk een grooter rechtstreeksch belang bij de finantieele resultaten eener onderneming dan als commissaris. Acht men dus het commissariaat bij eene industrieele of commercieele onderneming verderfelijk voor het zieleheil van den architect, dan zal dit a fortiori gelden voor het aandeelhouderschap, en dient de B.N.A. derhalve een lijst vast te stellen van fondsen, waarin de architect zijn spaarduitjes beleggen mag, zonder den schijn op te wekken, dat hij bepaalde ondernemingen tracht te bevoordeelen.

Het komt mij voor, dat de thans voorgestelde conclusie een nieuwe stap is op den ongelukkigen weg, dien de architecten met het instellen van de Eerecode hebben betreden. De uitwerking van een dergelijk besluit naar buiten kan niet anders zijn, dan dat de indruk gewekt wordt, dat de architect in moreel opzicht een soort weekdier is, welks zwakke lichaam aan alle kanten door geboden en verboden gepantserd dient te worden, wil het zijn beroepseer intact kunnen houden.

Het verwondert mij, juist bij architecten, die zich tot de kunstenaars rekenen, eenen dergelijken benepen, hofjesjufferachtigen angst voor de kwaaddenkendheid van het publiek aan te treffen. Als er één menschensoort is, die maling moet hebben aan „den schijn", dan zijn het toch juist de kunstenaars. Hierboven wees ik er reeds op, dat de consequentie dwingt, de conclusie niet alleen te beperken tot commissariaten bij industrieele ondernemingen. Door deze „schijn"vrees gejaagd, zal de architect echter verder moeten gaan en zich pricipieel moeten onthouden van het bekleeden van publieke ambten als raadslid, enz. enz., immers, ook hier kan „de schijn" worden gewekt, dat hij eigen voordeel zoekt en niet dat der gemeenschap.

Wordt vervolgd.

HOUTEN HUIZEN (BOERENWONINGEN) BIJ ENGELBERG-ZWITSERLAND.

HOUTEN HUIZEN EN WONINGNOOD.

Het vraagstuk der houten huizen als een middel ter bestrijding van den woningnood is ontstaan als een gevolg van de hooge prijzen der woningen van steen; het wordt o.a. beheerscht door twee factoren: de mogelijkheid van snelbouwen aan de eene zijde, de grootere terreinoppervlakte aan de andere zijde; bij dit laatste voegt zich nog het brandgevaar. Als de evenaar op de balans, waarmede deze voor- en nadeelen tegen elkaar worden gewogen, staat de prijs. Laten we de verschillende zaken nader bezien. De mogelijkheid om bij toepassing van hout sneller dan bij eenig ander materiaal een bewoonbaar verblijf op te richten, wordt door niemand betwist. Het hout heeft boven steen en beton het voordeel van droge verwerking. Bij deze laatste materialen vordert niet alleen het maken meer tijd maar bovendien is er een drogingsperiode van eenige maanden noodig vóór het gebouw in gebruik kan worden genomen.

Echter staat met deze snelheid ook in verband de eisch van een grooter terrein. Bij houtbouw is toch het aantal verdiepingen geringer dan bij baksteenbouw, terwijl meer openingen tusschen de woningcomplexen moeten worden gespaard, waarin beplantingen van opgaand loofhout moeten kunnen opschieten om het overslaan van vuur tegen te gaan. Dit meerdere terrein kan aanleiding zijn van vertraging indien — zooals te Amsterdam — het weiland eerst door aanmerkelijke zandophooging tot bouwterrein moet worden gereed gemaakt, en de zandtoevoer niet over voldoende hulpmiddelen of brandstoffen beschikt. Intusschen heeft het systeem der verspreide bouwblokken ook voordeelen uit sociaal oogpunt boven de bijenkorfbebouwing, die ontstaat als het streven naar terreinbesparing consequent wordt doorgevoerd.

Niet in alle steden is de gereedmaking van het natuurlijke terrein tot bouwterrein zoo bewerkelijk als te Amsterdam. De toestanden zijn zeer verschillend en waar die voorbereiding grootendeels kan worden gemist, is ook die voor-de-snelheid-van-bouwen nadeelige factor niet aanwezig.

In den tegenwoordigen tijd speelt de kolenschaarschte de gewichtigste rol; kolen zijn er noodig voor het afgraven, aanvoeren en storten van het zand der ophooging, — kolen beheerschen eveneens de portlandcementfabricage, het kalkbranden, het steenbakken en den aanvoer van hout van overzee. Welk materiaal men ook voor huizen kiest, steeds is het kolengebrek van invloed: voor den houtbouw door den aanvoer van hout en het machinale bedrijf der timmerfabrieken, voor den baksteenbouw door het bedrijf der steenovens en der fabrieken van mortelmaterialen, voor den betonbouw door de zand- en grindbaggering en de cementfabricage. Toch is met groote waarschijnlijkheid vast te stellen dat de houtbouw het minst onder den druk der kolenschaarschte verkeert.

De brandbaarheid van het hout vormt een der ernstigste bezwaren tegen de algemeene toepassing. Men kan zich daartegen wapenen door het bezit van een goed geoefende, modern-geoutilleerde brandweer. Met het oog op de aanwezigheid van zoodanige brandweer in de grootere steden gaat het niet aan, de traditioneele onzekerheid der houten gebouwen in onze moderne tijden van zoo groote beteekenis voor te stellen, als wel eens door de tegenstanders van houtbouw geschiedt. De groote vrees voor brand was bij de houten huizen niet zoozeer gelegen in de mogelijkheid van het ontstaan van brand als wel in de vrij groote zekerheid van snelle verbreiding. Dit laatste is te keeren door verspreide opstelling der woningblokken, opgaande beplantingen daartusschen en afdekking met onbrandbare materialen.

Op dit punt bestaat een groote ervaring; zoowel de Nieuwe Wereld als Zweden en Zwitserland leveren daartoe de noodige stof. Het is echter moeilijk daarover betrouwbare gegevens te verkrijgen. Een bericht van „Daily Mail" spreekt van kilometers lange straten van houten huizen te Chicago, waar nimmer brand voorkomt; dit is hetzelfde Chicago, waarvan in 1871 geheele wijken (17450 huizen) in asch werden gelegd. Wanneer men in Zwitserland reist, spreken de opschriften op de typische houten huizen van den angst voor „Feuerbrunst", — van den anderen kant wijst het verschijnsel, dat die huizen een respectabelen ouderdom hebben op het feit, dat branden van beteekenis niet zoo heel dikwijls voorkomen. Was dit vroeger het geval, dan vergete men niet dat de zwitsersche woning is afgedekt met dunne plankjes die in meerdere lagen over elkaar heen steken. Bij die constructie is het hollandsche begrip van „vuurmaker" moeilijk dichter te benaderen. Wil hout vlam vatten, dan zal in den regel de vonk op het hout moeten rusten; de vlakke of flauwhellende oppervlakken leveren gevaar op, niet de vertikale. In de zwitsersche hôteldorpen vindt men een uitgebreid stelsel van brandkranen.

Men kan over dit punt met zekerheid vaststellen, dat het bezwaar meer of minder gewicht zal hebben al naar gelang de inzichten der plaatselijke overheid,— en dat het vanzelf sprekend zou moeten zijn, dat dit inzicht zich zal wijzigen naarmate de overige eigenschappen van den houtbouw dezen meer zullen aanwijzen als de beste oplossing van het vraagstuk der voorziening in den woningnood.

In de Haagsche bouwverordening, op 20 November j.l. door den Gemeenteraad aangenomen, komt de bepaling voor, dat de afstand tusschen houten huizen ten minste 10 M. moet bedragen. Waarschijnlijk bedoelt men hier ééngezinswoningen, geen woningcomplexen, en dan is daarmede het houten huis als volkswoning te 's-Gravenhage onmogelijk gemaakt. Het ware eenvoudiger geweest houten buitenwanden te verbieden.

Er is nog een andere omstandigheid, die met de brandbaarheid verband houdt en waartegen de beste brandweer niets vermag. Het is het feit, door de ervaring aangetoond, dat er bewoners zijn met zoo weinig égard voor hun verblijf, dat zij bij gebrek aan brandstof zich niet ontzien het binnenwerk en de betimmeringen te sloopen. Het lijkt mij echter twijfelachtig toe, dat deze factor van beteekenis zou zijn; voor zoover mij bekend is het slechts voorgekomen in legerbarakken en zelden in woningen van arbeiders.

Het vraagstuk der houten woning zal dus slechts in tweede linie moeten worden beoordeeld naar het brandgevaar; vóórop staat de eisch van kostenbesparing. Dit is de toets waarmede de toepassingen van de drie hoofdmaterialen: hout, baksteen en beton zullen moeten onderzocht.

En dan treedt het eerst op den voorgrond de afwezigheid van onderheiing der houten gebouwen in veenachtige streken, indien men ter verbetering van den grondslag een zandbed stort. Want de houtconstructie alleen bezit een zekere mate van plooibaarheid. Wie bouwt in *slap* terrein moet onvermijdelijk van drieën één kiezen: een diepgaande fundeering bij gebruik van bros materiaal zooals bij metselwerk het geval is, — eene constructie op verbeterden grondslag, waarbij het geheele gebouw een weerstandbiedende doos wordt, die wel kan zakken maar niet breken, — waartoe het gewapend beton zich eigent, — of een plooibare constructie, die zettingen verdraagt zonder te breken, hetgeen bereikt wordt bij toepassing van hout als materiaal voor de staande wanden. Van deze drie methoden is de laatste dikwijls de minst kostbare. Dáaraan is het toe te schrijven, dat de houtbouw voor woningen in sommige streken, voornamelijk in Noord-Holland zich heeft kunnen handhaven, omdat de onvoldoend-weerstandbiedende constructie der fundeering een bovenbouw kreeg te dragen, die weliswaar eenigszins scheef en onooglijk van vorm zou worden, maar toch de bruikbaarheid intact liet.

Nu is het weliswaar geen fraai gezicht, — een zaansch boerenhuis, dat een beetje gewerkt heeft, — het is wat ongelijk verzakt, de vloeren liggen niet zuiver waterpas en de deuren en ramen zijn niet altijd rechthoeken meer; het regelwerk is scheef afgenomen en aan de andere zijde bijgespijkerd. Maar zoover behoeft het in de steden niet te komen, omdat daar grondverbetering in den vorm van een zandlaag van een paar meters dikte wordt toegepast. Het is hier niet zoo moeilijk ook uit een welstandsoogpunt met geringe middelen bevredigende resultaten te verkrijgen. Hiermede zijn we gekomen op de meest gewenschte wijze van constructie van het houten huis.

Het houten huis is zoo oud als de wereldgeschiedenis en nog ouder.

De praehistorische mensch heeft reeds van paalwoningen gebruik gemaakt. Wat is er eenvoudiger dan een houten huis te timmeren? De eerste de beste timmerman is in staat deze taak te volbrengen. En,

wil men de zaak wat breeder bekijken: gegevens zijn daarvoor te vinden te kust en te keur. Vanaf het russische boomstammenhuis, waarbij de balken op elkaar gelegd, de naden met mos gedicht, op de hoeken halfhouts ingekeept en waarbij het hout als nagenoeg waardeloos materiaal in de nabijheid beschikbaar is, — naar het noorsche type van bezaagd hout eveneens met massieve wanden, — langs het bij ons gebruikelijke type van een stijl- en regelwerk bekleed met planken, waarbij het streven om met zoo min mogelijk materiaal toe te kunnen reeds krachtig is doorgevoerd, — tot het japansche type, waarbij de houthoeveelheid tot een minimum is teruggebracht en de binnenwanden en -deuren uitgevoerd worden als een raamwerk van latten bekleed met papier, — al deze typen staan ons ten dienste, zonder dat daarbij iets nieuws onder de zon behoeft te worden gebracht.

En toch schijnt het mij toe, dat voor het moderne groote vraagstuk van den aanstaanden houten-woningbouw nieuwere gezichtspunten overwogen zullen dienen te worden.

Zooals de engelsche minister van gezondheidsdienst het uitdrukte, lijkt de algemeene eisch aan een woning te stellen zeer juist omschreven, namelijk dat geen bepaald materiaal wordt voorgeschreven, maar dat een geschikt huis wordt gebouwd, *waarin het publiek genegen is te wonen* en dat een redelijke mate van duurzaamheid bezit. („Times" van 16 October 1919).

M. a. w. tusschen de verschillende materialen is de competitie vrij, en het komt er slechts op aan een juiste keuze te doen en de werkwijzen te perfectionneeren. En dan geloof ik dat er op het gebied van den houtbouw nog wel een en ander valt te verbeteren en te vereenvoudigen.

In de eerste plaats door aanbouw in het groot van een zelfde of van een gering aantal verschillende typen. Hierdoor wordt het mogelijk alle onderdeelen als massaproduct in de timmerfabrieken gereed te maken, zoodat de opstelling meer het karakter van montage dan van opbouw verkrijgt. Zoodoende vervallen voor een groot deel de enorme kosten der brute werkkrachten, die thans op zoo buitensporige wijze de prijzen der steenen huizen drukken.

Zal dit mogelijk zijn, dan moet gezorgd worden, dat de houtvoorraden toereikend zijn. En deze overweging brengt ons nader tot een ander gezichtspunt, nl. dat overleg met den houthandel geschiedt. Deze moet zorgen voor tijdigen aanvoer van de meest voordeelige afmetingen en soorten; niet zooals thans, moet de constructie zich richten naar de handelsmaten, maar de aanvoer moet geschieden in de maten, zooals de houtbouw die het geschiktst oordeelt. Dan zal het tevens mogelijk zijn voor elk onderdeel die kwaliteit te benutten, die bij een minimum van prijs daarvoor nog geschikt is: hout voor ramen, deuren en betimmering beter dan dat voor vloeren en dat laatste beter dan dat voor het stijl- en regelwerk en het dakbeschot. Dan zal het ook mogelijk zijn den afval te beperken en desnoods de voornaamste onderdeelen geheel gereed uit het buitenland te betrekken, indien de binnenlandsche markt de prijzen te hoog zou stellen.

Een ander punt betreft de constructie zelf. Van af den voetmuur tot aan de nok zal elk onderdeel aan een revisie dienen te worden onderworpen.

De oude opvatting, dat een fondament vorstvrij moet worden aangelegd, heeft afgedaan; de voetmuur heeft geen andere bestemming dan het laagst geplaatste houtwerk te beschermen tegen optrekkend vocht. Een zeer poreuse betonsoort zal daartoe het best geschikt zijn, omdat de capillaire werking daarin het geringst is. Naar deze eigenschap zal de hoogte van den voetmuur moeten worden bepaald, zoodat een betonsoort met z.g. onvoldoende hoeveelheid mortel te verkiezen is boven solide gevuld beton. Geschikt zand uit de hei zal het lekzand vervangen. Horizontale verankeringen zullen aan het houtwerk de noodige stijfheid verzekeren. De houten wanden moeten voldoende isolatie van de atmosferische temperatuurswisselingen en van neerslag opleveren. In het houten huis waarin schrijver dezes eenige aangename jaren heeft gewoond, bestond de buitenwand uit een dubbele beplanking ter weerszijden van een stijl- en regelwerk waartusschen een opvulling met slakkenwol. Aan deze constructie valt bij de thans geldende prijzen niet te denken; om dezelfde mate van isolatie te verkrijgen moet van goedkoopere middelen worden gebruik gemaakt. Dan doet zich in de eerste plaats de vraag voor, in hoeverre de binnenbeplanking is te vervangen door een der moderne materialen: eterniet, houtgraniet, papier; de vulling tusschen de 2 platen of planken te verkrijgen door houtkrullen, zaagsel, papiersnippers, turfmul of door een poreuze beton van baksteenpuin; waarbij een dunne kalktrasmortel als bindmiddel. Het is slechts de vraag welke materialen bij redelijke eischen van geschiktheid voor het gebruik het billijkst zijn en of de aldus gevormde wand voldoende isolatievermogen bezit. Daarbij zou met de papierindustrie moeten worden te rade gegaan, om een voldoend stijve en taaie bekleeding te verkrijgen, die beter dan het gewone stroocarton bestand waren tegen wisselende vochtigheid, bestemd voor de wandvlakken boven lambrizeeringhoogte.

Intusschen zal dit streven slechts succes kunnen hebben, indien de industrie het algemeene belang stelt boven het persoonlijke. Zooals het thans gaat is er in de toepassing van een nieuw materiaal weinig voordeel gelegen; de fabrikanten stellen de prijzen slechts even lager dan die van het artikel waarvoor het in de eerste plaats kan komen onafhankelijk van de lagere productiekosten. Het zou noodig zijn, dat de handel zich met een behoorlijke winstmarge tevreden stelde, en niet er naar streefde de prijzen zoo hoog mogelijk op te voeren. Zoolang dat zoo blijft is alleen van massa-aankoop op de buitenlandsche markt heil te verwachten.

Ook de constructie van het geraamte, het karkas, zou moeten worden herzien. Als er één gebied is, waarop de ambachtsman zijn verouderde, materiaal-verspillende methodes blijft toepassen, zonder eenig vermoeden dat besparing mogelijk is, dan is het de wijze, waarop de timmerman zijn kappen timmert. In dezen zin komt aan den revolutiebouw, indien men daaronder verstaat den bouw van woningen in de laatste tijden dat dit nog voor particulieren mogelijk was, lof toe. Van zelf worden niet de excessen ten koste van de duurzaamheid hieronder bedoeld, maar de van de traditie-afwijkende constructies, waarbij de logica en het financieele belang hand aan hand gingen. Het is mogelijk met minimumafmetingen weerstandbiedende constructies uit te voeren, indien met de voortreffelijke eigenschappen en met de zwakheden van het materiaal hout op behoorlijke wijze wordt rekening gehouden. Maar dit vereischt inzicht, dat op heden nog geen algemeen eigendom is geworden.

Een woning is, evenals elk gebruiksvoorwerp, een organisme dat hooge eischen stelt aan de verzorging der onderdeelen; de bescherming tegen koude, regen, infectie door ongedierte, gehoorigheid, doorstuiving, tocht, condensatie enz., dat alles eischt overleg en hoe meer zorg aan elk wordt besteed, hoe meer kans, dat met een minimum van kosten een maximum van resultaat wordt bereikt.

Nu is het vanzelfsprekend dat een gedifferentieerd onderzoek van de moderne materialen als boven geschetst niet geschiedt op een architecten-bureau, welk ook, — noch bij eenig particulier, — noch bij een fabriek (tenzij voor een speciaal artikel, waarbij de uitkomsten nog niet betrouwbaar zijn), maar dat zulks zou moeten uitgaan van dezelfde overheid, die bevoegdheid bezit de resultaten van dat onderzoek op een groot aantal woningen toe te passen. Het streven der Haagsche bouwpolitie dat leiding tracht te geven bij het werk der woningbouwvereenigingen is in deze zelfde lijn; het bovenbedoelde is echter van ruimere strekking.

De keuze van de materialen die een snelle uitvoering en ingebruikneming mogelijk maken, — een wetenschappelijk onderzoek betreffende het isoleerend vermogen van wanden, — een systematische indeeling van het geraamte, zóó dat eventueele zettingen in den grondslag zoo min mogelijk het goede gebruik zullen benadeelen, — de samenstelling van een type, dat zoowel de verlangens der bevolking bevredigt als aan de eischen van economie, hygiëne, welstand, en zekerheid tegen brandgevaar beantwoordt, — een breed opgezet overleg met de verschillende materiaalproduceerende organisaties of technieken, — dit alles is gewenscht om den volkswoningmassabouw tot een zoo goed mogelijk einde te brengen.

En wanneer, nadat aan al deze eischen is voldaan het blijkt dat de houten woning slechts eene geringe kostenbesparing zou teweeg brengen, dan zou daarmede het pleit ten voordeele van de steenen woning beslist zijn, want bij de kosten der houten woning dient nog opgeteld te worden de gekapitalizeerde rente van het meerdere onderhoud tengevolge van periodiek te vernieuwen verfwerk en de in de eerste jaren noodige voorzieningen tengevolge van krimpen. Voorzoover mij bekend bestaat in dit opzicht in onze naaste omgeving geen ervaring, massa houtbouw is nog niet voorgekomen. De noodwoningen door de Gemeente Amsterdam aan de overzijde van het IJ gebouwd dragen te zeer het karakter van noodverblijven, van tijdelijke bergplaatsen van menschen opgericht in een minimum van tijd, met achterstelling van de eischen die bij behoorlijken houtbouw gelden, (zooals ook de naam aanduidt) — om daarop eenige conclusie ten opzichte van het vraagstuk der houten woningen te bouwen.

Wanneer men den indruk, dien een bezoek aan dat complex teweeg brengt, laat gelden, dan is deze beslist ongunstig ten opzichte van houtbouw. Het is vermoedelijk op dit type van verblijven dat de engelsche minister doelde toen hij betoogde, dat vier wanden en een dak nog geen woning vormen.

Het huis moet een „thuis" zijn.

Ook is het houten huis reeds als confectieartikel in den handel verkrijgbaar; de laatste aanbiedingen bepalen den prijs van een arbeiderswoning op *f* 2600.— als minimum. Wanneer men dit cijfer vergelijkt met den prijs van een steenen huis, dan zou men de conclusie kunnen trekken, dat aan dat minimum nog heel wat kan worden verbeterd vóór de prijs dien van het steenen huis benadert.

In de „Times" van 18 October 1919 komt een bericht voor, dat de prijs van een houten huis te Londen, bevattend één zitkamer, drie slaapkamers, een badkamer, bijkeuken en bergplaats met inbegrip van rioleering, licht en watervoorziening £ 721.10 s. bedraagt. Deze opgave heeft slechts betrekkelijke waarde, men zou de grootte der vertrekken dienen te kennen. De sterke verdeeling van een geringe oppervlakte maakt een pijnlijken indruk; de grens tusschen een kamer en een hokje wordt dikwijls zeer eng getrokken.

Zooals hierboven uitvoerig is betoogd, komt tenslotte de zaak daarop neer, dat een betrouwbare kostenvergelijking gemaakt wordt tusschen 2 door en door bestudeerde typen van hout en steen. Een zoodanige studie schijnt tot dusver nog niet te zijn verricht.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

VAN BESTUURDEREN DIE WETEN TE BESTUREN.

In de Raadsvergadering der Gemeente Nijmegen van 6 Nov., waarvan een verslag mij zeer toevallig in handen kwam, is onder meer behandeld de bouw van 280 arbeiderswoningen.

Een der Raadsleden besprak de wenschelijkheid om de opdracht voor dezen bouw te stellen in andere handen dan in die waarin deze tot nu was toevertrouwd en wel omdat het steeds herhalen van een, nu al zooveel malen gecopieerd type woningen op den duur eentonig wordt en het stadsschoon niet bevordert.

De Wethouder beantwoordt dezen spreker met de volgende woorden: „Wat de architectuur aangaat; het Bestuur der woningver. heeft zich in verbinding gesteld met de Ver. van Architecten om te komen tot een ander aspect van de woningen, maar ook die verandering van het aspect zou de kosten hooger maken, terwijl bovendien honorarium aan den architect zou moeten worden betaald. De tegenwoordige architect heeft langzamerhand heel wat ondervinding opgedaan en denkt bij den bouw om allerlei; ook heeft er overleg plaats met den Directeur van Gemeentewerken omtrent eene andere indeeling. Spreker heeft in verschillende deelen van het land nieuwe arbeiderswoningcomplexen gezien, maar heeft slechts zeer geringe afwijkingen, wat de indeeling aangaat, waargenomen. Verandering d.i. verfraaiing van het aspect zou de kosten zeer doen stijgen?

Een merkwaardig geval hier. In Nijmegen schijnt een architect den woningbouw te leiden, zonder hiervoor te worden gehonoreerd, voorwaar voor de Nijm. Woningver. „Nijmegen" een buitenkansje.

Jammer, zeer jammer echter, dat dit buitenkansje voor de Ver. er schijnbaar toe voert, dat de Gemeente eene vermenigvuldiging van één, alzoo dikwijls herhaald, minder fraai, type woning zal hebben te aanvaarden. Voor zoo'n mooie stad als Nijmegen dubbel jammer omdat zelfs het stadsschoon door dezen altruïstischen architect in gedrang wordt gebracht.

Wanneer men daar in het schoone Nijmegen gaat bemerken, dat de zuinigheid, de schoonheid heeft bedrogen, zal het wellicht te laat zijn en zullen meerdere honderdtallen van deze weinig fraaie, eentonige woningen voor tientallen jaren de stad ontsieren. Tenslotte zal het Gemeentebestuur alleen hiervan de verantwoording hebben te dragen, maar wat mij echter in dit alles trof, dat is die merkwaardige mededeeling van den heer Wethouder, dat eene verandering van het aspect, de kosten van bouw zooveel hooger zal maken en dat men bovendien honorarium zal moeten betalen wanneer een ander architect een opdracht wordt gegeven.

Dat het bestuur van de Ver. van Architecten dit eerste zou hebben beweerd lijkt mij, ten spijt van de pertinente verklaring van den Edelachtbaren Heer Wethouder onmogelijk en daarnaast is hier een opmerkelijk feit te constateeren.

Voor de woningver. Nijmegen wordt door een architect gewerkt, die òf geheel niet òf al zeer slecht wordt betaald, maar door dezen stumper schijnt dan ook al heel leelijk te worden gebouwd.

Zelfs het bestuur der Bouwver. heeft dit laatste gevoeld, want zij is te rade gegaan bij de Ver. voor Architecten om te komen tot eene verfraaiing van het aspect harer woningen.

Toen is haar gebleken, dat de arbeider zijn loon waard is en dat men een architect die arbeiderswoningen bouwt, óók moet betalen. Dat was te veel — dan maar liever verder gaan met die, weinig fraaie bouwwijze, dan maar liever het stadsschoon verwaarloosd.

Merkwaardig bestuur van de Nijmeegsche Bouwver., merkwaardig bestuur der Gemeente Nijmegen, die dit alles slikt. Merkwaardig voorwaar, maar uiterst kortzichtig en diep bedroevend.

Haag, 28 Nov. '19. H. F.

BOEKBESPREKING.

Elementaire berekeningen van Bouwkundige constructie's, deel III Waterbouwkundige constructies door P. W. Scharroo en C. A. Hoogterp.
304 bladz. 67 tabellen en de gew. betonvoorschriften '18 en 108 figuren prijs f 5.90.
Uitgever v. Mantgem en De Does.

Inhoud: Hoofdstuk I. Algemeene beschouwingen over gronddruk, 1—54; II. Liggers met veranderlijke belasting 55—113; III. Constructies in Hout, ijzer en steen 114—269; IV. Constructies in gew. beton 270—300; V. Dijken 301—303.

De hoofdstukken I, II en III zijn duidelijk behandeld, voor de resteerende is 't te wenschen dat de schrijvers voor den eventueelen 2en druk meer tijd beschikbaar hebben, daar deze zeer onvolledig zijn, b.v. sluizen, kaai en keermuren, dijken enz. ontbreken. Een enkele opmerking: No. 139, blz. 280; 't lijkt mij onjuist om de bestrating (11 c.M. dik) als drukverdeelende laag aan te nemen daar derzelver samenhang al zeer gering is; fig. 160 geeft alleen de bewapening van de plaat (en zoo zoo) de beide landhoofden zijn een bespreking en berekening ten volle waard daar de hierop werkende krachten zeer aanzienlijk kunnen zijn terwijl

een krimpnetje veel goeds zou doen; No. 143. Hetgeen schr. beweert over de houten palen is nog zoo zeker niet, vermoedelijk zouden dergelijke resultaten wel gepubliceerd worden.
Verder ga 'k niet accoord om ± ¼ gedeelte van het boek met tabellen te vullen waarvan bovendien verschillende reeds in deel I (ook rijk voorzien) zijn afgedrukt. Daar dit met vele werken, door bovenstaande firma uitgegeven, 't geval is, deed men beter een tabellen boekje sâam te stellen of naar een vademecum te verwijzen: een boekmaker: de wetenschap = een bookmaker: de sport. De tekst is goed, de figuren zijn keurig geteekend.
IJzerbouw door P. Bakker Nzn. 194 blz. 280 figuren 13 platen.
Prijs *f* 4.90.
Uitgever als boven.

Inhoud: Hoofdstuk I. IJzer als bouwmateriaal 3—42; II. Verbindingsmiddelen; III. Verbindingen van ijzeren staal 71—73; IV. dito ijzer en steen 74-75; V. Eenvoudige verbindingen 76—84; VI. Balkconstructies 85—105; VII. Heiconstructies 106—108; VIII. Trappen 109—114; IX. Balcons 115—122; X. Kolommen 122—134; XI. Kapspanten 135—160; XII. Dakbedekkingen 161—168, Aanhangsel: Constructies in den Bruggenbouw 169—194.
Door, uitgezonderd in I-II-III, hoofdzakelijk een explicatie van de figuren te geven, is de schrijver er in geslaagd de stof beknopt sâam te stellen, al draagt deze methode een suggestief, dus eenzijdig karakter. De figuren 104 en 105 correspondeeren niet met den tekst, de constructies gegeven in fig. 248—251 en 252 niet met 't heden (deze ontbreken), terwijl 't aanhangsel uitgezonderd § 104 zeer oppervlakkig is.
De indeeling, evenals de figuren, zijn goed, al zijn deze laatste veelal te klein gereproduceerd.

Het gewapend beton en zijn eigenschappen. Lezing van Prof. Ir. J. A. Bakker.
35 bladz. 14 uitslaande platen.

Mede door de proeven van Ovnum. gepubliceerd in de Proceedengs of the American Soc of Civ. Eng. '06 is de schr. niet bevreesd voor vermindering der aanhechting tusschen beton en ijzer door herhaalde belasting.
Uit de genomen proeven blijkt duidelijk 't groote nut van 't nathouden van 't gestorte beton gedurende eenigen tijd; de schr. is zeer optimistisch ten opzichte van dit materiaal. SCHB.

Nederlandsche Ambachts- en Nijverheidskunst. Jaarboek 1919. Uitgave W. L. en J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij. Prijs geb. f 5.75.

Dit eerste jaarboek is op initiatief van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst uitgegeven met steun van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Een redactiecommissie bestaande uit W. Penaat, Corn. van der Sluys en A. P. Smits met W. F. Gouwe als toegevoegd secretaris stelde het werk samen. S. H. de Roos teekende den bandstempel en hield toezicht op de typographische verzorging.
Het jaarboek is met groote zorg samengesteld. Het is heel juist geweest, om, ofschoon later ieder jaarboek afzonderlijk een beeld van een afgerond 4 jaartijdperk zal moeten geven, dit eerste nummer ook een meer historisch karakter te geven. Het jaarboek als geheel valt niet zoo met de deur in huis. In verband hiermede is het platenmateriaal zeer zorgvuldig en met takt gekozen. De rangschikking van een dergelijke chaotische massa zal wel altijd moeilijk blijven; in het jaarboek blijken deze moeilijkheden niet overal overwonnen.
Tekstbijdragen leverden Prof. R. N. Roland Holst met zijn inaugurale rede, P. M. Cochius met een bijdrage over Nijverheid en Kunst, A. P. Smits, J. M. van der Mey, Dr. H. P. Berlage, M. J. Granpré Molière, met artikelen resp. over „Het ontstaan van het meubel," „Moderne Meubelkunst", „De restauratie in ambachts- en nijverheidskunst", en „De hedendaagsche meubelstijl".
De opname van de mooie rede van Prof. Roland Holst in dit boek verhoogt de waarde ervan.
Immers, werken de daarin uitgesproken gedachten na, bij het doorbladeren van het jaarboek, dat er, door de groote strenge rust van dit betoog, vastigheid door krijgt.
Het boek is zorgvuldig uitgevoerd, in den bekenden trant van de Uitgevers-Mij. W. L. en J. Brusse.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BN — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20 fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—6 regels *f* 1.80, elke regel m er *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 13 DEC. 1919. = No. 50.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De rechtspositie van den architect. — Algemeene regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever. — Groot-Parijs, door S. — Veranderingen in het architectenberoep (Vervolg van blz. 294), door J. P. M. — De Ideal Home Exhibition, door H. Fels.

OFFICIEEL GEDEELTE.

BUITENGEWONE LEDENVERGADERING.

Ter voldoening aan art. 14 § 31 der Statuten van den B.N.A. zal op Maandag 29 December des v.m. 11 uur in het Gebouw van den B.N.A. een buitengewone ledenvergadering worden gehouden, in verband met de voorgestelde statuten-wijziging, voor wier behandeling op de jongste ledenvergadering niet het vereischte aantal leden aanwezig was, toen het onderwerp aan de orde was.
De wijziging betreft art. 9 § 21 sub *e*, te veranderen in: *de Commissie van Geschillen, tusschen architecten en hunne werkgevers.*
Voorgesteld wordt voorts door het Bestuur de examengelden voor het Examen Diploma Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, thans f 15.—, te verhoogen tot f 25.—

TOEZENDING DECLARATIES.

Ter vergemakkelijking der boekhouding en het vlugge samenstellen van het financiëele jaaroverzicht verzoekt ondergeteekende namens den Penningmeester, den leden, hun declaraties van onkosten, in verband met werkzaamheden ten behoeve van den B.N.A., **ten spoedigste te zenden aan het Bureau van den B.N.A. Marnixstraat 402, Amsterdam.**

Tentoonstelling Prijsvraag-Programma Groot Parijs. De kaarten en bescheiden behoorende bij dit programma — het artikel „Groot Parijs" in dit nummer, zijn voor belangstellenden te bezichtigen in de tentoonstellingszaal in het Gebouw van den B.N.A. van Maandag 15 December tot en met 18 December, van des morgens 10 uur tot des n.m. 3 uur.

Het opzetkontrakt. In de nummers 45—46 en 47 van „de Aannemer" geeft Mr. H. een uitvoerige beschouwing over het opzetkontrakt, naar aanleiding van het artikel van Ir. Verhey in „Gewapend Beton", overgenomen in het Bouwk. Weekbl. No. 41 en de daaruit ontstane polemiek, waaruit wij het volgende mededeelen:
Mr. H acht de opzetovereenkomst al zeer oud, en dagteekenend uit den tijd van het ontstaan van het huidige systeem van aanbesteding. Dit opzetje is langen tijd in Directiekringen eenparig als een ergerlijk misbruik veroordeeld, welke uitspraak zelfs in rechterlijke en arbitrale beslissingen steun vond. Nochtans is in den laatsten tijd ten opzichte van het al of niet geoorloofde van opzetkontrakten eenige kentering te bemerken, er zijn thans uitspraken van onze hoogste rechtscolleges, waarin opzetcontracten, welke duidelijk een uitkeering beoogden, de gemaakte kosten der inschrijvers op het desbetreffende werk belangrijk tebovengaande, als volkomen geoorloofd werden erkend.
Mr. H. behandelt ten aanzien van dit onderwerp de twee volgende vragen:
1. Is het opzetcontract in economischen en juridischen zin te beschouwen als een geoorloofde, bestaanbare overeenkomst?
2. Zoo ja, hoever mogen de krachtens de overeenkomst, uit te keeren vergoedingen zich dan uitstrekken? Moeten deze beperkt blijven tot de werkelijke onkosten der inschrijvers veroorzaakt door hunne berekeningen en verdere bemoeiingen om hun inschrijverscijfers te kunnen bepalen — of kunnen zij deze kosten overschrijden, zoodat de deelnemers aan het opzetcontract, ook al wordt hun het werk niet opgedragen, daaruit toch eenig voordeel genieten.
De eerste vraag wordt allereerst van den economischen kant gezien, waarbij als algemeen erkend en aanvaard verschijnsel wordt geconstateerd, dat ieder individu bij zijne handelingen en gedragingen geleid wordt door een zeker natuurlijk egoïsme daarop gericht voor zichzelf met zoo weinig mogelijk opoffering van geld en goed zooveel mogelijk voordeel te behalen,

dus het streven om bij al zijn doen en laten zich daaruit zooveel mogelijk voordeel, winst te verzekeren.
Uitingen van dit algemeene streven, gelden natuurlijk ook voor het bouwbedrijf als onderdeel van het onafzienbare veld van economische gedragingen. Het streven van den bouwheer om den door hem voorgenomen bouw zoo goedkoop mogelijk tot stand te brengen, uit zich in het bestaande stelsel van aanbesteding: publieke of z.g. onderhandsche besteding
Door de scherpe concurrentie, wordt de economische positie der aannemers al zeer zwak en de mogelijkheid om hun streven naar winst te verwezenlijken, wel uiterst gering.
Hoe onbillijk dit ook moge schijnen, daarmede alleen is het nog steeds gehandhaafde stelsel van aanbesteding, althans van economisch standpunt beschouwd, niet te veroordeelen.
De aanbesteder heeft, gezien het menschelijk streven bovengenoemd, het recht te trachten zijn bouwwerk zoo goedkoop mogelijk aanbesteed te krijgen.
Echter — ook deze conclusie ligt voor de hand — ook de aannemer met zijn tegenwoordige belangen, heeft het recht zich, indien daartoe de mogelijkheid bestaat, aan dit stelsel van uitbuiting te onttrekken en te trachten de winst ten koste van den aanbesteder te vergrooten Het is duidelijk, dat het opzetkontrakt inderdaad een middel is waardoor de economisch zwakke positie van den aannemer kan worden versterkt. Komt tusschen de gegadigden voor een bouwwerk een overeenkomst tot stand, waarbij zij zich onderling verbinden hunne berekeningen van de aanneemsom, alvorens deze bij den aanbesteder in te leveren, aan elkander over te leggen, en eventueel het laagste inschrijvingscijfer te verhoogen met een bedrag waaruit aan hun allen een behoorlijke winst kan worden uitgekeerd, ten koste van den bouwheer, dan wordt de bedoeling welke deze met de door hem toegepaste wijze van aanbesteding gehad heeft, ten eenenmale gemist.
Het wapen keert zich dan tegen hemzelf; hij moet waarschijnlijk meer betalen dan wanneer hij zich rechts reeks met slechts een der gegadigden in verbinding had gesteld. Ook hier derhalve dus weer de vraag van macht een factor welke bij alle economische verhoudingen beslissend is. Het opzetcontract is dus geen *strijd*middel, doch een *verweer*middel, uitgelokt door het systeem van aanbesteding zelf, dat door dezelfde neigingen bij anderen, de aanbesteders zelve, werd in het leven geroepen.
Daarbij komt nog dat er naast het algemeen erkend streven naar winst, een even sterke neiging bestaat om nadeelen zooveel mogelijk te ontgaan. Uitvoerig zet Mr. H. uiteen hoe dit streven de geheele verhouding tusschen aanbesteder en aannemer typeert, omdat in deze verhouding het risico- de nadeelen uit onvoorziene of zelfs onvoorzienbare omstandigheden voortspruitende, geheel ten laste van één partij: den aannemer vallen. In dit verband geeft hij een gedetailleerde beschouwing van de eigenaardige gebruiken of liever misbruiken, welke in het bouwbedrijf van invloed zijn en waaruit de ongunstige positie van den aannemer naar voren treedt. Achtereenvolgens noemt hij de ver doorgevoerde specialisatie, de steeds grooter wordende afwisseling der voorgeschreven materialen en constructies, de steeds hooger opgevoerde technische eischen, de huidige onrust in de arbeiderswereld, de loonstijgingen, de invoering van sociale wetten, de geringe rechterlijke bescherming van den aannemer, de geringe tijd en de onvoldoende inlichtingen den aannemer veelal voor het opmaken van zijn begrooting gegeven, de absolute gebondenheid aan het inschrijvingscijfer, (ook al kunnen gemaakte fouten aannemelijk gemaakt worden), onvolledigheid en onnauwkeurigheden van het bestek Deze objectieve en subjectieve schadebrengende of met schadedreigende omstandigheden waardoor het gevaar voor ernstig nadeel uitermate groot is, terwijl de mogelijkheid om winst te maken gering stellen de vraag: Is het dan zoo immoreel of onzedelijk dat de aannemer tracht zich daartegen zooveel mogelijk te beveiligen? Het opzetcontract biedt ook hier weer nagenoeg het eenige middel. Door openlegging van ieders berekeningen door de gegadigden, wordt hun gelegenheid gegeven deze onderling te vergelijken. Den laagsten inschrijver wordt het aldus mogelijk na te gaan of zijn begrooting niet al te laag was, of hij niet verzuimde rekening te houden met factoren, welke op de kosten van het werk van grooten invloed zijn. Blijkt dat, dan kan hij alsnog zijn inschrijvingscijfer met een redelijk bedrag verhoogen, waardoor het gevaar voor nadeel wordt verminderd. Dat hij de mede-gegadigden, welke hem hiertoe in staat stellen, als belooning voor hun bereidwilligheid een vergoeding, zij het ook van eenige honderden guldens, uitkeert, het is niet meer dan billijk.
Als men vraagt waar liggen de misbruiken bij aanbesteding dan is het antwoord: bij de huidige wijze van aanbesteding, bij de aanbesteders en Directies zelf.
Ten slotte behandelt Mr H. den juridischen kant van de kwestie. Uitgaande van art. 1356 van het Burgerlijk Wetboek, dat tot de bestaanbaarheid van een overeenkomst o.m. als voorwaarde *een geoorloofde oorzaak* vereischt, is het na het bovenstaande duidelijk dat Mr. H. in het doel van het opzetcontract — de oorzaak derhalve — niet iets onzedelijks of ongeoorloofds ziet. Immers het opzetcontract heeft *niet* ten doel den aanbesteder op minderwaardige wijze geld uit den zak te kloppen, doch dient slechts als verweermiddel, tegen de gevaren der huidige wijze van aanbesteding, en voorts om den aannemer verhaal te geven voor de door hem gemaakte onkosten, verbonden aan het vaststellen van zijn inschrijvingscijfers, welke kosten hem immers door den bouwheer niet vrijwillig worden terugbetaald.
Mr. H. treedt hier in een vergelijking met een architect, die voor het berekenen van zijn uit den aard der zaak slechts globale begrooting ± ½% der aanneemsom honorarium ontvangt.
Hoeveel meer kennis, inspanning en berekening eischt, daarbij vergeleken, het werk van den aannemer, om zijn bindend inschrijvingscijfer vast te stellen.
Onze huidige jurisprudentie toont duidelijk aan, dat het opzetkontrakt als een volkomen geoorloofde en rechtsgeldige overeenkomst wordt erkend, omdat het dient als middel om:
1. Zich een vergoeding te verzekeren voor de ter vaststelling van hun inschrijvingscijfer door de aannemers gemaakte kosten.
2. Zich te beveiligen tegen de groote risico's, aan het aannemersbedrijf bij het geldende systeem van aanbesteding en de talrijke technische en sociale moeilijkheden verbonden.
3. De scherpe concurrentie, door dit systeem van aanbesteding uitgelokt, te verminderen en de kans op winst te vergrooten.
Ten aanzien van elk dezer punten behandelt Mr. H. beslissingen van verschillende rechtscolleges.
Mr. H.'s conclusie is deze: Het opzetkontrakt is, zelfs al beperkt het zich niet alleen tot de kosten, door de gegadigden ter vaststelling van hun begrooting gemaakt, volkomen geoorloofd en rechtvaardig.
Men kan alleen van een misbruik spreken, als aan een opzetkontrakt deelgenomen wordt, door lieden, die zich aannemer gelieven te noemen, doch een schijnbegrooting maken, zonder eenige serieuse bedoeling het werk te willen maken. Dergelijke praktijken worden ook door het Hoofdbestuur van den N.A.B. veroordeeld.

Algemeene Architecten-Associatie.

De heeren Theo Rueter en Sijmons zonden het volgende schrijven aan het Bestuur:
In „het Volk" van 4 November '19 komt een ingezonden stuk voor, onderteekend door de Heeren Gratama, de Klerk, Staal, Versteeg, Vorkink en Wormser, waarin een zaak behandeld wordt welke naar het inzicht van ondergeteekenden een zeer groot belang voor de Bouwkunst en voor de architecten inhoudt. Dit stuk is eenigszins als protest bedoeld tegen de handelingen van den heer Arn. H. Jansen, secretaris van den Bond van Arb. Woning-bouw vereenigingen, doch stelt ons tevens in kennis met de aspiraties van bovengenoemde heeren. Deze heeren toch hebben onderhandelingen gevoerd met dezen heer Jansen welke moesten leiden tot oprichting van een *Architecten-associatie* — welke niet alleen op het gebied van Volkswoningbouw maar ook op het gebied van particulieren bouw zou optreden, voor het uitvoeren van de den-architect-in-de-zuivere-uitoefening-van-zijn-vak-belemmerende-werkzaamheden.
Voor ondergeteekenden is het echter de vraag of leden van den Architecten-Bond het initiatief tot zulk een ingrijpenden maatregel behooren te nemen zonder de sanctie van hun vereeniging. Wij meenen daarin een zekere geringschatting van hun mede-leden te moeten zien.
Wij verwijzen naar *de eerste* poging in de richting van een *Architecten-associatie* door ons gedaan in een leden-vergadering van Architectura op 14 April 1919, waar wij getracht hebben het belang daarvan èn voor de Bouwkunst in het algemeen èn voor den Volkswoningbouw in het bijzonder uiteen te zetten en meenen, zooals wij toen zeiden, dat wanneer werkelijk de mogelijkheid van een dergelijke associatie zou vastgesteld worden, dit *niet* het werk van enkelen mag zijn *maar van alle erkende architecten-vereenigingen.* (In bovengenoemde vergadering waren vier onderteekenaars van bovenbedoeld ingezonden stuk aanwezig, n.l. de h.h Staal, de Klerk, Vorkink en Versteeg).
Wij willen er nog de aandacht op vestigen dat, ofschoon op bovengenoemde vergadering, de adhaesie-betuigingen ons niet hebben bedolven, (drie dezer vier h.h. stemden tegen het voorstel tot onderzoek onzer denkbeelden), toch ons oorspronkelijk idee zóó spoedig aanleiding heeft gegeven tot de boven geannonceerde poging.
Wij wijzen er op, dat de pogingen van meergemelden heer Jansen blijkens het stuk in „het Volk" hebben geleid tot oprichting van een „Centraal bureau voor Volkshuisvesting", waarvan de leiding schijnt in handen te zijn gegeven van den heer Z. Gulden, waardoor onzes inziens de Bond van A.N.B.V. zich een recht verschaft dat hem niet toekomt, doch hetwelk moet worden uitgeoefend door de *erkende architecten-vereenigingen.*
Zoo zullen de architecten lijdelijk moeten aanzien dat de B. v. A.N.B.V. op advies van den heer Z. Gulden den baas speelt over Rijksvoorschotten, daar hij, zij het op advies van den heer Gulden, toch niet bevoegd geacht kan worden tot het uitdeelen van opdrachten en aanwijzen van architecten.
Overwegende dit gevaar, — en constateerende dat blijkens de door den B. v. A.N.B.V. gevoerde actie èn de daaraan verleende medewerking van zes bovengenoemde heeren, de *idee* van architecten-associatie in het groot begint veld te winnen, — noodigen wij het Bestuur uit:
a. van de bovenbehandelde kwestie een punt van behandeling op de eerstvolgende leden-vergadering te maken;
b. datgene te doen dat kan leiden tot een breedvoerig onderzoek naar de mogelijkheid eener Algemeene Architecten-Associatie in den geest als door ondergeteekenden vroeger werd ontwikkeld.
Ondergeteekenden zijn bereid voor hun Bond een uiteenzetting, schriftelijk of mondeling van bovenbedoeld onderwerp te geven.
Wij bieden dit schrijven tevens aan ter plaatsing in Uw blad tot inleiding onzer leden.

Met de meeste hoogachting,

Uw dw.

THEO RUETER.
SIJMONS.

Het aanvaarden van Commissarisschappen.

(Vervolg.)

Mr. Rosenboom vervolgt:
„Wij zullen dan het wonderlijke schouwspel beleven, dat de architect, de beoefenaar der maatschappelijke kunst bij uitnemendheid, zich angstvallig terugtrekt voor iedere aanraking met die maatschappij.
Er wordt zooveel gezegd en geschreven, dat de kunst het geheele leven moet doordringen. Hoe denken de kunstenaars dit echter te bereiken, als zij zich zooveel mogelijk opsluiten in hun eigen beperkt kringetje?
Instede hiervan dienen zij juist dankbaar iedere gelegenheid aan te grijpen, om kennis te maken met andere kringen der samenleving. Daartoe biedt het commissariaat van industrieele of commercieele ondernemingen — mits niet opgevat als sinecure met als eenige aantrekkelijkheid een tantième, — juist eene goede gelegenheid. De architecten leeren daar andere levensbeschouwingen dan de hunne kennen en waardeeren, hetgeen slechts strekken kan tot verruiming van hun gezichtskring en aldus indirect ook de bouwkunst ten goede moet komen.
Ook van aesthetisch-propagandistisch standpunt verdient de deelneming van architecten aan het bedrijfsleven in den vorm van de bekleeding van commissariaten bij commercieele of industrieele ondernemingen volle toejuiching. Juist in deze functies biedt zich vaak de gelegenheid, aan het aesthetische element een plaats te verschaffen naast de technische en commercieele.
Hoewel mijne commissoriale ervaring niet van grooten omvang is, heeft zij mij toch wel dit geleerd, dat de stiefmoederlijke behandeling der aesthetische belangen in het bedrijfsleven in het algemeen niet te wijten is aan eigenwijsheid of onverschilligheid bij onze kooplieden of industrieelen doch aan het tekort aan kunstgevoel, dat onzen tijd kenmerkt. Dit tekort kan de architect door zijne deskundige voorlichting vaak opheffen en aldus nuttig werkzaam zijn voor de kunst in het algemeen of de bouwkunst in het bijzonder.
Indien eene onderneming blijk geeft, door een architect een commissariaat aan te bieden, deze voorlichting op prijs te stellen, moeten wij zulks toejuichen als blijk van stijgende waardeering voor onzen stand, doch niet met een hooghartig gebaar zulk een aanbod weigeren, als waren wij bevreesd, door het te aanvaarden, ons wapenschild te bezoedelen.
Het spreekt vanzelf, dat ik met het bovenstaande geenszins wil zeggen, dat de architecten nu ieder hun aangeboden commissariaat aanstonds met beide handen moeten aanpakken. Voor elk geval zal zorgvuldig nagegaan dienen te worden, welk motief de onderneming had, om haar aanbod te doen, om daarnaar de houding te bepalen. Een algemeene uitspraak der vakvereeniging echter, om in beginsel nimmer een commissariaat te aanvaarden, zou ik ten zeerste betreuren, als zijnde tot schade van de bouwkunst en hare beoefenaren."
De heer H. van der Vijgh schreef:
Naar aanleiding van het door U ter ledenvergadering van 13 September ter tafel gebrachte punt van behandeling, n.l. de Vergadering de wenschelijkheid te doen uitspreken, dat geen Architect lid der B.N.A. een commissariaat in eenige Naamlooze Vennootschap zoude mogen aanvaarden als zijnde dit in strijd met de eer of positie van den Architect of Ingenieur en de daarop gevolgde gedachtenwisseling, heb ik bij dezen de eer tengevolge het verzoek onder meer ook aan mij daartoe door den Voorzitter gedaan, U mijn meening daaromtrent uiteen te zetten.
Voorop gesteld zij dat ik niet in eenige Industrieele of Handelsvennootschap commissaris ben.
Het door mij ter Vergadering gezegde herhaal ik U bij dezen en wel dat ik niet slechts ben tegen het beginsel om een afkeuring in bovenbedoelden zin uit te spreken doch in tegendeel het wenschelijk acht, dat Ingenieurs en Architecten zich als commissaris zullen beschikbaar stellen en liefst het meest daar, waar het geldt industrieën en ondernemingen, die het bouwvak raken.
Het leven en werken van den modernen Architect of Ingenieur-Architect, in deze bij vroeger zoo veranderde tijden, waar alles streeft naar vlugheid en soberheid in hoofdzaak zich de oplossing van het probleem voor oogen stellende waarbij helaas voor 't idee Kunst niet veel meer overblijft dan voor een Ingenieur die een locomotief, een vliegmachine of een onder-

zeeboot bouwt is niet meer te vergelijken met het leven ten tijde van een Michelangelo, die bouwmeester, beeldhouwer en schilder tegelijk was.
Als deze kunstenaar eens had gehoord dat zich in onzen tijd vooraanstaande kunstenaars hadden verklaard voor het uitvoeren van woonhuizen zoo fabriekmatig mogelijk als massa artikel met veelvoudige herhaling zoowel van dezelfde Architectuurmotieven als constructiedeelen: hoe zou zijn oordeel zijn geweest?
Mij met deze opvatting te vereenigen heeft tijd gekost, doch ik zie er thans ten volle het nut van in, en zoo ziet men steeds den bouwmeester door de tijdsomstandigheden meer en meer in andere banen geleid dan die welke hij zich op de Academie of welke andere opleidingsschool hij bezocht heeft zich toenmaals dacht. 't Gaat niet aan hier uitvoerig te worden over wat men onder kunst en techniek verstaat, hoever deze te splitsen of wel te verbinden zijn, doch naar mijn inzicht moet de bouwmeester zich een algemeene positie in het sociale leven verwerven, zijn kennis en invloed daarbij ten beste gevende op allerhande werkzaamheden, industrieën en ondernemingen, dus mede leiding nemen.
Ingenieurs op Scheeps-waterbouw- en machine-gebied zijn ons daarin reeds voor, en om niet slechts van technici te spreken, hoeveel advocaten hebben zitting in allerlei colleges. Daar behooren ook bouwmeesters.
De invloed van wijlen den Heer Jurriaan Kok als wethouder van openbare werken te den Haag is ons allen bekend, en het benoemen van een bouwkundig Ingenieur tot burgemeester van Amsterdam verwekte groote vreugde bij den B. N. A. omdat men daarin niet alleen zag de promotie van een vakgenoot, doch ook van dien invloed in zijn nieuwe positie veel goeds verwachtte voor de bouwwereld.
Die echter door het aannemen van een commissariaat zijn positie en eer in gevaar denkt te brengen en zich niet krachtig gevoelt aan verkeerde invloeden, die zich eventueel ook ontegenzeggelijk zouden kunnen doen gelden het hoofd te bieden, onthoude zich beter daarvan en late het aan anderen over. Een verbodsbepaling echter in 't algemeen ter aanvulling van de statuten wordt een uitbreiding der wet, waarmede men toch niets bereikt, want er blijft altijd nog genoeg wat tusschen de mazen door kan glippen, met vrijheid van bewegen kan men minstens even opvoedend werken als wel z'n Preusisch Militairisch met straf bepalingen. Men vergete niet dat de verboden vrucht het zoetst smaakt.
Overtuigd dat velen deze mijn denkbeelden zullen bestrijden, hoop ik echter niettemin aan het mij ter vergadering gedane verzoek voldaan te hebben.
De heer Ir. D. Rosenburg schreef:
De kapitalistische samenstelling der maatschappij blijft bij dit praeadvies voorop gezet. Veranderingen in de samenstelling zullen als direct gevolg met zich brengen, dat de architecten tegenover de ondernemingen een andere stelling innemen.
Bij de beschouwing van dit vraagstuk lijkt het mij wenschelijk, de bedoelde ondernemingen te splitsen in twee categoriën:
1o. Die ondernemingen, wier doel met de bouwnijverheid niets uitstaande heeft;
2o. Die ondernemingen, die daarmede wel uitstaande hebben, om vervolgens het voor en tegen van het commissarisschap in beide gevallen te overwegen.
Bij beide categoriën lijkt mij de functie van commissaris voor de bona-fide architect niet alleen vereenigbaar, maar zelfs aanbevelenswaardig; het komt mij voor, dat de M.B.V.A. een aanvaarden dezer functie sterk moet aanraden. Als algemeene aanbeveling voor deze stelling diene het volgende: Bij alle deze ondernemingen komen bij de leiding vele en zeer groote vraagstukken van bouwtechnischen aard voor en het is werkelijk bedroevend, hoe in zeer vele, laat ik zeggen bijna de meeste gevallen, de voorlichting bij de leiding der ondernemers geheel ontbreekt. In de meeste gevallen, dat architecten- of ingenieursadvies wordt ingewonnen, ontdekt de adviseur, dat zijn raad veel te laat wordt gevraagd. Het begrip, dat het maken van een ver vooruitziend plan een vak op zich zelf is, is niet tot de leiders van ondernemingen doorgedrongen, gemeenlijk treft men een betweterij aan, die dan nog wordt versterkt door het motief van het niet op de hoogte zijn van het bedrijf. Een bona-fide architect als commissaris kan in de vergaderingen met de Directie door zijn invloed op de keuze van geschikte adviseurs in zaken van bouwtechnischen aard en door zijn vakkundig beschouwen van plannen van dien aard, een zeer ingrijpenden invloed uitoefenen. Ik meen zelfs zoovér te kunnen gaan, dat men bij vele bestaande ondernemingen zulk een invloed het bedrijf had kunnen behoeden voor eindelooze tegenvallers en voor invloeden, die remmend kunnen werken op het productievermogen.
Iedereen zal het met mij eens zijn, dat de meest wenschelijke wijze van voorbereiding van nieuwbouw is, dat de Directie daarbij wordt geraden door vakkundige, bouwtechnische adviseurs en specialiteiten in het vak der bedrijfsleiding. Wil men deze opvatting verbreiden en ingang doen vinden, dan dient men den architect het commissarisschap niet te ontraden, doch het tegenovergestelde. Het algemeene moraliteitsprincipe wijst hier den architect-commissaris den weg. Immers zijn functie is controleeren der Directie; het spreekt van zelf, dat hij, wil hij de plannen der Directie onpartijdig beoordeelen, nooit zelf het adviseursschap mag aanvaarden.
Beschouwen wij nu de economische zijde van dit standpunt, dan zie ik hierin voor de gemeenschap ook het voordeel, dat wij architecten beoogen. Een belangrijke invloed kan door bekwame architecten op de productie uitgeoefend worden, en daarmede kan de concurrentie van minder bekwame krachten bestreden worden. Kortzichtigheid, het belust zijn op direct, onmiddellijk voordeel (denk aan Piet Hein, de Duinkerker kapers, de Zilvervloot) twee verderfelijke eigenschappen van oud Hollandsch ras, worden door dit standpunt grondig aangetast.
Wat nu de eerste categorie ondernemingen aangaat, zoo kan ik tegenover dit groote voordeel niet het minste nadeel stellen. Wanneer de producten niets met de bouwnijverheid te maken hebben, zal de architect nooit in strijd komen te staan tusschen de belangen der onderneming en de moraalregelen van zijn vak.
En bij de beschouwing der tweede categorie kan zulks wel het geval blijken te zijn. Ik vermoed dat de meeste tegenstanders hun argumenten daaruit zullen putten. Maar niet genoeg kan ik bij de beoordeeling dezer quaestie wijzen op de gevaren van het regelen van het moraliteitsprincipe door de vakvereeniging. Gelooft de vereeniging door het instellen van een Eerecode-verbod van commissariaten werkelijk gedaan te krijgen, dat de moraliteit levend zal zijn, onder hare leden? De zich voordoende gevallen zijn voor de meesten onzer, ik hoop voor allen, van zelf sprekend en wanneer de goede trouw bij een onzer er niet is, zal dan een dergelijke regeling hem dwingen? Neen, het zal leiden tot schijnheiligheid. Het lijkt mij gunstig, dat het moraliteitsbegrip vele malen een bespreking ter vergadering zal uitlokken en laat de vergadering hare meening geven, maar laat het moraliteitsbegrip levend in ons zijn en zich uiten in onze daden, niet in onze wetten. Zoo zal ook bij ieder lid altijd op den voorgrond moeten staan, dat hij bona-fide architect is en zijn eigen moraliteitsbegrip zal hem leiden in alle moeilijke gevallen; het geval ons ter vergadering voorgelegd door den Heer J. Cuypers c, en b. 1. illustreert genoeg.
Waar het economische leven ons meer dan vroeger geheel zal opeischen, acht ik een dergelijke regeling, die uitingen zijn van onderling wantrouwen, in de vakvereeniging misplaatst.

DE RECHTSPOSITIE VAN DEN ARCHITECT.

RAPPORT van de Commissie tot afwikkeling van punt 14 van het Werkprogramma.

Amsterdam, 29 November 1919.

Aan

het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Bond van Ned. Architecten.

Alhier.

Weled. Geb. Heeren,

Toen wij in den loop van het vorige jaar van U de opdracht ontvingen tot het samenstellen van een Rapport over punt 14 van het Werkprogramma, „De Rechtspositie van den Architect", en de vraag bij ons rees, op welke wijze wij deze opdracht zouden uitvoeren, kwamen wij reeds spoedig tot de overtuiging, dat wij daarbij nimmer uit het oog dienden te verliezen, dat deze opdracht gegeven werd *door* architecten en ten doel had, iets te verkrijgen, wat inderdaad van practisch nut *voor* architecten zou zijn.
Hoe belangwekkend het op zichzelf wellicht ware, eene uitzetting te geven van de verschillende vraagstukken, waartoe de gebrekkige wettelijke regeling der rechtspositie van den architect aanleiding geeft, en daarbij na te gaan, welke meeningen over die vraagstukken door schrijvers en rechtscolleges zijn geuit, een dergelijk geschrift van uitgesproken juridisch karakter zou wellicht voor juristen welkome lectuur vormen, doch bij architecten onvermijdelijk een gevoel van teleurstelling en ontevredenheid wekken, daar het practisch nut van dergelijke theoretische beschouwingen zeer problematiek zoude zijn.
Wij hebben dan ook gemeend, uwe bedoeling bij het geven der opdracht aldus te mogen opvatten, dat het niet uw wensch is geweest, de reeds bestaande literatuur over de rechtspositie van den architect met eene nieuwe bijdrage te verrijken, doch dat van onze werkzaamheid verwacht werd een meer direct practisch resultaat ter voorziening in de boven aangeduide wettelijke leemte.
Hoe die voorziening zal dienen te geschieden, daardoor geven analoge toestanden op ander gebied waardevolle aanwijzingen, terwijl tot op zekere hoogte ook de architecten zelf door hun honorariumtabel c. a. reeds in die richting werkzaam zijn geweest.
Op een steeds toenemend aantal gebieden, waar de wettelijke regeling de belanghebbende niet langer bevredigt, en ons trage wetgevende apparaat in gebreke blijft, tijdig de bestaande voorschriften aan te passen aan de gewijzigde toestanden, of regelingen te scheppen voor verhoudingen, die tot dusver ongeregeld bleven, openbaart zich het verschijnsel, dat in plaats van den wetgever, de belanghebbenden zelf als rechtscheppers optreden en hunne opvattingen omtrent hetgeen als recht in hun kring moet gelden, nederleggen in „Algemeene Regelen of Voorwaarden", welke gedeponeerd worden ter Griffie van een of meer rechtbanken, zoodat een ieder in de gelegenheid is, daarvan kennis te nemen en bij het sluiten van overeenkomsten volstaan kan worden met eene verwijzing naar die „Algemeene Regelen of Voorwaarden" zonder dat het noodig is, deze in extenso in de overeenkomst op te nemen.
Zooals hierboven met een enkel woord werd herinnerd, vindt men op het gebied der rechtspositie van den architect reeds een begin van eene dergelijke regeling, die zich echter in hoofdzaak bepaalt tot voorschriften, betreffende den omvang en de wijze van het honorarium voor architectonischen arbeid, terwijl zij tal van even gewichtige vraagpunten onbeantwoord en ongeregeld laat.
Als uitgangspunt voor onze besprekingen bleek de honorariumtabel c. a. echter waardevolle elementen voor eene meer uitgebreide en volledige regeling te bevatten, zoodat het resultaat dier besprekingen hetwelk wij hierbij Uw Bestuur en den leden van den B. N. A. aanbieden, niet als een volkomen nieuwbouw doch als eene verbouwing en uitbreiding van de bestaande tabel en regelen beschouwd kan worden. Uit den aard der zaak zal het slechts mogelijk zijn, op deze wijze de civielrechtelijke positie van den architect op vastere basis te stellen. Waar evenwel van strafrechtelijke aansprakelijkheid slechts sprake kan zijn in die gevallen, waarin door den architect een rechtsplicht is geschonden, zal, door het vaststellen van die rechtsplichten in Algemeene Regelen, ook bij strafvervolgingen een vaster basis geschapen zijn, ter beoordeeling, of in een bepaald geval de architect strafrechtelijk aansprakelijk is. De bestaande onzekerheid daaromtrent toch spruit grootendeels voort uit de onzekerheid, die bij den rechter bestaat, omtrent den omvang der rechtsplichten van den architect, omtrent de vraag, waar de grenzen liggen tusschen die plichten van den architect en van de andere bij den bouw betrokken personen als aannemer, opzichter, adviseurs voor bepaalde onderdeelen, enz.
Bij de toelichting tot de ontworpen bepalingen meenen wij groote soberheid te mogen betrachten. De meeste voorschriften spreken voor zich zelve, waarmede echter niet gezegd is, dat de daarin vervatte regelingen door alle leden ook als vanzelfsprekend zullen worden beschouwd. Integendeel, wij verhelen ons niet, dat waarschijnlijk enkele artikelen bij sommige leden bezwaar zullen ontmoeten.
Vooral de ontworpen regeling der aansprakelijkheid zal wellicht velen bij eerste kennismaking gevaarlijk voorkomen. Bij nadere beschouwing echter en na overweging, dat alleen hij vertrouwen kan eischen, die de verantwoordelijkheid niet schuwt, zal, naar wij verwachten, de overgroote meerderheid zich met deze bepalingen wel kunnen vereenigen.

Wij hebben ons den gang van zaken thans zoo gedacht, dat het door ons ontworpen concept in extenso opgenomen zal worden in het Bouwkundig Weekblad, teneinde den leden gelegenheid te geven, nauwkeurig kennis te nemen van een plan, dat zoo nauw hunne eigen belangen raakt.
Daar wij er van overtuigd zijn, dat ons werk voor verbetering vatbaar is en de Regelen zoo juist mogelijk de communis opinio der architecten omtrent hunne rechten en verplichtingen dienen weer te geven, spreken wij den wensch uit, — al is deze wensch onder architecten wellicht overbodig —, dat de leden van den B. N. A. hunne critiek niet zullen sparen. Deze critische opmerkingen zullen wij gaarne binnen een termijn van bijv. drie weken na de publicatie, aan het adres van den laatsten onderteekende ontvangen, teneinde aan de hand daarvan te kunnen overwegen, of wijziging van het ontwerp ons al dan niet gewenscht voorkomt. Nadat dit ontwerp vervolgens definitief door ons is vastgesteld, dient het behandeld te worden in eene algemeene ledenvergadering van den B. N. A. en in gemeenschappelijk overleg de eindredactie te worden vastgelegd. Daarna worde de regeling gedeponeerd ter Griffie van de Arrondissements-Rechtbank te Amsterdam en in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd, waarnevens zij verkrijgbaar worde gesteld op dezelfde wijze als thans met de bestaande Honorariumtabel het geval is. Ten slotte zal het aanbeveling verdienen, wanneer de leden op hun briefpapier of eene bijlage vermelden, dat alle opdrachten worden aanvaard en uitgevoerd overeenkomstig de gedeponeerde Algemeene Regelen. Op deze wijze zal, naar wij vertrouwen, voor de architecten grooter rechtszekerheid worden verkregen, dan zij tot dusver de hunne mochten noemen.

De Commissie voor Punt 14 van het Werkprogramma B. N. A.

A. W. C. DWARS.
C. N. VAN GOOR.
I. VAN CREVELD.
FOEKE KUYPERS.
E. H. P. ROSENBOOM.

ALGEMEENE REGELEN

betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever.

Art. 1. Onder „architect" verstaan deze Algemeene Regelen den beoefenaar der Bouwkunst, die, als beroep, zich bezighoudt met het, voor rekening van een opdrachtgever ontwerpen van bouwwerken (daaronder begrepen stedenbouw, tuinaanleg of meubileering) en/of het onder zijne leiding en toezicht doen uitvoeren dier werken, zoomede het verstrekken van adviezen in bouwkunstige aangelegenheden.

Art. 2. Onder „opdrachtgever" verstaan deze Algemeene Regelen den natuurlijken of rechtspersoon, die een architect belast met het maken van een ontwerp voor een bouwwerk (daaronder begrepen een ontwerp op het gebied van stedenbouw, tuinaanleg of meubileering) en/of het onder diens leiding en toezicht doen uitvoeren dier werken, of het verstrekken van advies in eene bouwkunstige aangelegenheid.

Art. 3. Een opdracht tot het verrichten van architectswerkzaamheden wordt geacht gegeven te zijn, indien een opdrachtgever of diens gemachtigde de voorlichting of de hulp van een architect inroept ten behoeve van eenig bouwplan, in den ruimen zin, als in de artt. 1 en 2 aangenomen, of diens advies vraagt in eene bouwkunstige aangelegenheid.
Een opdracht wordt geacht te zijn aanvaard, indien de architect de daarbij aangegeven of daaruit voortvloeiende werkzaamheden aanvangt te verrichten.
Opdracht en aanvaarding behoeven niet schriftelijk te geschieden.

Art. 4. Uit de verstrekking en aanvaarding van eene opdracht spruit voort, eenerzijds de verplichting tot nakoming van het bij de opdracht aanvaarde, anderzijds tot betaling van een honorarium, een en ander overeenkomstig deze Algemeene Regelen en de daarin vervatte Honorariumtabel.

Art. 5. De opdracht tot het maken van een ontwerp omvat, zoo de partijen niet anders overeenkomen, het maken van een voorloopig ontwerp met globale begrooting van kosten, berekend per M^2 bebouwd grondvlak of per M^3 inhoud van het bouwwerk.
Een „voorloopig ontwerp" bestaat uit de schetsteekeningen van de plattegronden, een doorsnede en de voornaamste gevel(s) van het bouwwerk, op kleine schaal.

Art. 6. Wanneer door den opdrachtgever meer dan twee varianten van het voorloopig ontwerp, gebaseerd op het oorspronkelijk schriftelijk of mondeling programma van eischen, worden verlangd, moeten deze meerdere schetsen, desverlangd, afzonderlijk worden gehonoreerd volgens den maatstaf der Honorariumtabel.

Art. 7. Indien, na goedkeuring van een voorloopig ontwerp, de opdrachtgever den architect het maken van het ontwerp opdraagt, omvat deze opdracht het maken van een definitief ontwerp, zoodanig uitgewerkt, dat daarnaar het bestek kan worden opgemaakt, het leveren der voorgeschreven bescheiden tot het verkrijgen der bouwvergunning, het maken van het bestek, bestaande uit eene nauwkeurige omschrijving van het te maken werk en de voorwaarden, waaronder dit uitgevoerd moet worden, eene gedetailleerde begrooting, opgemaakt naar de berekende hoeveelheden materialen en de daarbij behoorende eenheidsprijzen, en de verdere kosten, aan de uitvoering verbonden, benevens de algemeene details, waaronder zijn te verstaan de ten behoeve van de aanbesteding opgemaakte teekeningen op grooter schaal dan de bestekteekeningen, noodig om een algemeen overzicht van den aard van het werk en van de uitvoering daarvan te verkrijgen waarnaar de werkteekeningen en uitslagen op ware grootte kunnen worden gemaakt, hetzij op het bureau van den architect, hetzij op het bouwwerk of elders.

Art. 8. Indien in het vastgestelde definitieve ontwerp en of bestek door den opdrachtgever ingrijpende wijzigingen worden verlangd, waarvan het opmaken van geheel of gedeeltelijk nieuwe teekeningen en/of bestek het noodzakelijk gevolg is, zal hiervoor een afzonderlijk honorarium zijn verschuldigd in verhouding tot den omvang van den meergevorderden arbeid.

Art. 9. Het voorloopig en het definitief ontwerp moeten voldoen aan het, schriftelijk of mondeling, programma van eischen, door den opdrachtgever gesteld, en aan de algemeen erkende technische regelen der bouwkunde. Indien het ontwerp volgens deze regelen als niet-uitvoerbaar moet worden beschouwd, heeft de architect geen recht op eenig honorarium Hetzelfde geldt, indien niet voldaan is aan het programma van eischen, tenzij deze eischen niet voor verwezenlijking vatbaar gebleken zijn en de architect den opdrachtgever tevoren daarop heeft gewezen.
De aesthetische qualiteiten van het ontwerp komen bij de bepaling van het recht op honorarium niet in aanmerking.

Art. 10. Indien door den opdrachtgever tevoren geen bouwsom aan den architect is genoemd, heeft deze voor zijn arbeid recht op honorarium, indien aan de eischen van het programma is voldaan, ook al overschrijdt het cijfer der begrooting het bedrag, dat de opdrachtgever zich als bouwsom had gedacht.
Indien daarentegen door den opdrachtgever tevoren wel een bepaalde bouwsom is genoemd en het schetsontwerp dit cijfer met meer dan 20 pCt., of het definitief ontwerp dit cijfer met meer dan 10 pCt. overschrijdt, is de architect verplicht, zonder daarvoor eenig honorarium in rekening te kunnen brengen, het ontwerp zoodanig te wijzigen, dat dit uitvoerbaar wordt voor de gestelde bouwsom, rekening houdende met de voormelde speling, behoudens de in de laatste alinea van dit art. vermelde uitzondering.
Blijkt eene dergelijke wijziging niet mogelijk, dan is de opdrachtgever voor het ontwerp geen honorarium verschuldigd, tenzij de architect aantoont, dat de overschrijding het gevolg is van omstandigheden, welke hem niet kunnen worden toegerekend.

Art. 11. Indien de opdrachtgever den architect opdraagt, het werk, hetzij ondershands, hetzij in het openbaar, aan te besteden, omvat deze opdracht het uitnoodigen van gegadigden, het plaatsen van advertenties, het verkrijgbaar stellen van bestek en teekeningen, het geven van inlichtingen en het, zoo noodig, houden van aanwijzing, het in ontvangst nemen der inschrijvingen en het den opdrachtgever dienen van advies omtrent de gunning van het werk en het opmaken van het contract van aanbesteding.

Art. 12. Alle bestedingskosten komen ten laste van den opdrachtgever. Hieronder worden verstaan: Alle kosten, benoodigd voor de aanbesteding van een bouwwerk, als: het vermenigvuldigen van het bestek en voorwaarden, event. bijlagen en staat van aanwijzing, en van de besteksteekeningen, het uitnoodigen van inschrijvers of het op andere wijze bekendmaken van de aanbesteding, advertenties, enz., lokaalhuur tot het houden der aanbesteding, het opmaken van contracten en verdere uitschotten, als: zegels, event. deurwaarders-exploiten aan belendenden, leges, voorloopige opmetingen, reizen, onderzoek van den bodem en van bestaande constructies op eigen of belendend terrein, onderzoek naar servituten enz. Deze bestedingskosten worden niet opgenomen in de aannemingssom, doch zij worden den opdrachtgever afzonderlijk door den architect in rekening gebracht, of door den architect direct met den opdrachtgever verrekend.

Art. 13. Indien de opdrachtgever een architect met de uitvoering van een ontwerp belast, omvat deze opdracht: de hoofdleiding, het toezicht en de afrekening, waaronder te verstaan is: het in hoogste instantie geven van aanwijzingen aan aannemers of uitvoerders, toezichthoudend en uitvoerend personeel en verdere bij de uitvoering betrokken personen omtrent de wijze, waarop het ontwerp moet worden verwezenlijkt, het voeren der correspondentie en administratie op den bouw betrekking hebbende, respectievelijk het controleeren daarvan en het houden van toezicht daarop; het regelen der betalingstermijnen van de bouwsom en het opmaken of doen opmaken en controleeren van de afrekeningsbescheiden voor de oplevering van het werk.

Art. 14. Het opzichthoudend personeel, belast o.a. met het dagelijksch toezicht, de keuring der aangevoerde materialen, de dagelijksche leiding van den bouw, alsmede de administratie, wordt aangesteld en ontslagen door den architect en staat bij hem in dienstbetrekking.
Het aan dit personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den opdrachtgever.
Het salaris, benevens de kosten van verzekeringen, e.d., komen niet ten laste van den architect, doch van den opdrachtgever. Het salaris wordt maande-

lijks namens den archititect door den opdrachtgever betaald.
De kosten, vallende op het maken der werkteekeningen en uitslagen op ware grootte voor de uitvoering zijn mede voor rekening van den opdrachtgever; zij worden hem door den architect afzonderlijk in rekening gebracht. Bij kleine en weinig omvangrijke werken kan dit teekenwerk — ter beoordeeling van den architect — door den opzichter, belast met het dagelijksch toezicht, verricht worden.

Art. 15. De oorspronkelijke teekeningen, alle detailteekeningen, het bestek en de begrooting blijven het eigendom van den architect, terwijl eene kopie der revisie-bestek-teekeningen (waarin de eventueel aangebrachte wijzigingen), de teekeningen der uitgevoerde leidingen, met alle daarbij benoodigde inlichtingen (als putten, richting- en doorsnede-veranderingen, inspectieluiken, enz.) aan den opdrachtgever worden verstrekt. De architect is gerechtigd voor de ingeleverde teekeningen een ontvangbewijs te vorderen.

Art. 16. Ingevolge de Auteurswet 1912 heeft de architect het uitsluitend recht van verveelvoudiging van zijne architectonische schepping in haar geheel en van hare onderdeelen, alsmede van zijne ontwerpen, teekeningen, schetsen, plastische modellen, enz., een en ander met de beperking in art. 17 dezer Algemeene Regelen vervat.
Door het ter hand stellen ten dienste van den bouw van een of meer kopieën dezer ontwerpen, teekeningen, enz. aan den eigenaar, wordt noch aan dezen, noch aan den aannemer of aan anderen, de bevoegdheid gegeven om daarvan een ander gebruik te maken dan dat, waarin de architect door het aanvaarden zijner opdracht heeft toegestemd.
De verveelvoudiging (in welken vorm ook) van de bedoelde ontwerpen, alsook de uitvoering naar die ontwerpen van een ander, niet in de opdracht begrepen, gebouw of onderdeel daarvan, is dus niet geoorloofd zonder uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van den architect. Evenmin is zonder voorafgaande toestemming van den architect geoorloofd het verveelvoudigen, door den eigenaar of een ander, van het gebouw, ook nadat dit is voltooid en afgeleverd.
De architect heeft het recht, de materdeele verwerkelijking van zijn werk te voorzien van zijn naam of naamteeken op een zichtbare plaats aan den gevel, mits dit het uiterlijk van het gebouw niet schaadt, noch het practische gebruik belemmert.
De architect kan eischen, dat zijne naamteekening van het gebouw wordt verwijderd, indien door wijzigingen zonder zijne goedkeuring aangebracht, het bouwwerk van karakter is veranderd.

Art. 17. De architect heeft niet het recht, zonder toestemming van den opdrachtgever, een door hem vervaardigd en voor dien opdrachtgever uitgevoerd ontwerp, uitgezonderd de plattegronden, voor een tweeden of verderen opdrachtgever nogmaals uit te voeren, zij het ook met geringe wijzigingen. Bij overtreding van dit voorschrift verbeurt de architect aan den oorspronkelijken en den nieuwen opdrachtgever te zamen, ieder voor de helft, het bedrag, dat hij volgens den honorariumtabel voor den aldus bespaarden arbeid zoude hebben genoten.
Indien de verveelvoudiging heeft plaats gevonden met medeweten van den nieuwen opdrachtgever, komt de voormelde vergoeding geheel aan den oorspronkelijken opdrachtgever.

Art. 18. Het belast zijn met de leiding der uitvoering van een ontwerp brengt voor den architect de bevoegdheid mede, den aannemer afwijkingen van het bestek en de teekeningen te gelasten, zonder dat daartoe de toestemming van den opdrachtgever wordt vereischt, voor zoover deze afwijkingen inhouden wijziging van constructievoorschriften of uit aesthetisch oogpunt gewenschte veranderingen in de vormgeving, een en ander, mits door deze wijzigingeen hoogere kosten voor den aanbesteder ontstaan, dan ingevolge de bepalingen dezer Algemeene Regelen omtrent bijwerk den architect vrijstaan.

Art. 19. Onder „*bijwerk*" verstaan deze Algemeene Regelen alle niet in het bestek genoemde of uit de teekeningen voortvloeiende leveringen en of werkzaamheden ten behoeve van het werk, welke binnen de grenzen van bestek of teekeningen voor een behoorlijke uitvoering van het werk alsnog door den architect noodig of gewenscht geoordeeld worden en waartoe de aannemer krachtens de met hem gesloten overeenkomst zonder bijbetaling niet gehouden is. Onder „*bijgekomen werk*" verstaan deze Algemeene Regelen die leveringen en of werkzaamheden, welke eene uitbreiding vormen van het werk, zooals dit aanvankelijk was beoogd.

Art. 20. De opdracht tot leiding van de uitvoering van een ontwerp, brengt voor den architect mede, de bevoegdheid, om aan den aannemer zelfstandig bijwerk op te dragen, zonder dat daartoe de toestemming van den opdrachtgever wordt vereischt, mits het totaal van dit bijwerk niet overschrijdt een in het bestek en de begrooting opgenomen post voor onvoorziene uitgaven of, bij gebreke daarvan, 1 % van de bouwsom.

Art. 21. Voor het opdragen van bijgekomen werk heeft de architect steeds de goedkeuring van den opdrachtgever noodig.

Art. 22. Indien hij zonder deze goedkeuring den aannemer bijgekomen werk opdraagt, of het hierboven aangegeven bedrag voor bijwerk overschrijdt, is hij, zoo de opdrachtgever de betaling weigert, deswege persoonlijk tegenover den aannemer verbonden, tenzij deze bij het uitvoeren van de last geweten heeft, dat de opdrachtgever den architect geen toestemming had gegeven, om dit bijwerk of bijgekomen werk op te dragen, ingeval deze toestemming ingevolge bovenstaande bepalingen noodig was.

Art. 23. De opdracht tot leiding der uitvoering van een ontwerp brengt voor den architect mede de bevoegdheid, om, met uitsluiting van den opdrachtgever, te beoordeelen, of de aannemer aan zijne verplichtingen volgens bestek en of contract van aanbesteding heeft voldaan en hem deswege een betalingscertificaat af te geven, behoudens zijne aansprakelijkheid tegenover den opdrachtgever, indien blijkt, dat hij ten onrechte heeft geoordeeld, dat de aannemer aan zijne verplichtingen had voldaan, en de opdrachtgever dientengevolge schade heeft geleden.

Art. 24. Voor de vaststelling van het honorarium van den architect en de wijze van betaling gelden de navolgende bepalingen.

Art. 25. Het honorarium van den architect is de belooning voor de werkzaamheden, door hem verricht in de uitoefening van zijn beroep.
Het is evenredig aan den aard en de hoedanigheden van het bouwwerk, dat de architect heeft ontworpen en waarvan hij c.q. de uitvoering heeft geleid, en aan den omvang der bewezen diensten.
Het wordt berekend volgens de na te noemen tabel, die met deze omstandigheden rekening houdend, is ontworpen naar de twee volgende hoofdbeginselen:
a. het honorariumprocent stijgt in verhouding tot de belangrijkheid der studies en van de werkzaamheid, die het ontwerp c q. de leiding der uitvoering van den architect vorderen. In verband daarmede zijn de werken gerangschikt in 3 klassen (zie tabel).
b. het honorariumprocent daalt in alle klassen in omgekeerde verhouding tot het bedrag der som, die voor de materieele uitvoering van het werk gevorderd wordt. In verband hiermede zijn de werken gerangschikt in groepen met op limmende bouwsommen (zie tabel).
De honoreering volgens de Tabel moet als een billijk minimum worden beschouwd; de kunstwaarde van het werk oefent op deze honoreering geen invloed uit.

HONORARIUMTABEL EN GROEPSVERDEELING DER WERKEN.

Art. 26. Als bedrag, waarover het honorarium-percentage wordt genoten, wordt genomen de totale som der bouwkosten, waaronder wordt verstaan de samenvoeging van:
a. de al of niet door aanneming bepaalde hoofdsom voor den bouw;
b. de kosten van bijwerken en bijgekomen werken;
c. de kosten van eventueel door of vanwege den opdrachtgever geleverde materialen of onderdeelen van het werk met de verwerking daarvan;
d. de kosten van aauwezige oude materialen met de verwerking daarvan, als nieuwe materialen te berekenen;
e. de kosten van eventueelen aankoop van gemeenschappelijke muren, heiningen en andere terreinscheidingen;
f. de kosten van alle werken en installaties voor zoover deze niet reeds in de hoofdsom zijn opgenomen, en met dien verstande, dat van die kosten slechts de helft in rekening wordt gebracht, indien de projecten voor die werken en installaties niet door den architect, doch door adviseerende specialiteiten op dat gebied zijn gemaakt, welke de verantwoordelijkheid daarvan dragen en afzonderlijk door den opdrachtgever worden gehonoreerd.
Art. 27. Indien in een gebouw of op een bouwplaats gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, die tot verschillende klassen behooren, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend volgens de klasse, waartoe ze behooren; met dien verstande, dat voor den aanvang van den bouw uitdrukkelijk worde bepaald, of en zoo ja, welke onderdeelen van den bouw in aanmerking komen om in eene andere klasse dan die door den bouw in zijn geheel, gerangschikt te worden.

Art. 28. Het honorarium voor verbouwingen of herstellingen van of aan gebouwen wordt berekend volgens het tarief van de opvolgend hoogere klasse dan die, waarin deze gebouwen volgens deze Regelen zouden vallen.

Art 29. Voor werkzaamheden, waarvan het bedrag blijft beneden het aanvangscijfer, in de Tabel genoemd, wordt het honorarium berekend naar den omvang der werkzaamheden en den aard van het werk, zoomede naar den tijd daaraan besteed. Dezelfde bepaling is van toepassing op bemoeiïngen bij slooping.
In het algemeen is het honorarium voor werkzaamheden, die niet naar den grondslag van de Tabel kunnen worden berekend. zoomede van die, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, als volgt: Voor conferentiën. adviezen, berekeningen of andere werkzaamheden van den architect:
a. op het bureau van den architect, per uur minstens . . . . . *f*
b. buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect, per uur minstens . „
onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht.
Behalve dit honorarium kan de architect in rekening brengen salaris van door hem bij de voormelde werkzaamheden gebezigd personeel, zoomede een bedrag voor bureaukosten, bedragende ten hoogste % van het berekend personeelsalaris.
Voor reizen, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten, voor personen en bagage en verblijfkosten:
a. voor een dag, zonder overnachten, minstens *f*
b. voor een dag, met overnachten, minstens „
Voor reizen naar, of betrekking hebbende op, een bij den architect in uitvoering zijnd werk, worden de werkelijke reis- en verblijfkosten aan den opdrachtgever in rekening gebracht, waarbij gerekend wordt, dat de architect 1e klasse en personeel 2e klasse reist.

Art. 30. Indien de opdrachtgever meer dan één architect met de uitvoering der opdracht wenscht te belasten, welke architecten niet samen in een firma verbonden zijn, dan zal het honorarium verhoogd worden volgens eene vooraf te sluiten overeenkomst, bij gebreke waarvan die verhooging een derde gedeelte van dat honorarium zal zijn.

Art. 31. Het honorarium voor een in uitvoering zijnd werk wordt den architect betaald als volgt:
45% van het honorarium bij de gunning aan den aannemer of de opdracht a.d. uitvoerder, en verder geleidelijk overeenkomstig de betalingen der termijnen aan den aannemer of uitvoerder van het werk.
De laatste termijn van het honorarium, bedragende 5%, wordt uitbetaald bij het verstrijken van den onderhoudstermijn, van den aannemer of uitvoerder, als de eind-afrekening is ingediend en de teekeningen onder art. 16 vermeld, zijn ingeleverd.
Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk uitbetaald na afloop der werkzaamheden, waarvoor dat honorarium verschuldigd is.
De architect heeft het recht de door hem gedane verschotten dadelijk terug te vorderen.

Art. 32. Indien een volgens opdracht door den architect geleverd ontwerp niet wordt uitgevoerd of de bouw wordt uitgesteld, is hij, die deze opdracht heeft gegeven, verplicht uiterlijk binnen een maand na het indienen van het ontwerp aan den architect een honorarium te voldoen voor diens reeds verrichte werkzaamheden, berekend in de klasse, waartoe het werk volgens zijn aard behoort, en volgens de gedetailleerde begrooting, of, bij ontbreken daarvan, volgens de globale raming van kosten; alsmede te vergoeden de door den architect gedane verschotten, eventueel reeds gemaakte bestedingskosten, e.a.
Indien de opdracht aan den architect alleen omvatte het maken van een ontwerp, doch de leiding van de uitvoering van het werk aan een ander wordt opgedragen, en daarbij in hoofdzaak gevolgd wordt het oorspronkelijk ontwerp van den eersten architect, dan is de opdrachtgever verplicht, de helft van het volle honorarium, hetwelk genoten zoude zijn indien het werk door hem ware uitgevoerd, aan eerstbedoelden architect te voldoen, tenzij de opdrachtgever aantoont, dat hij door handelingen of eigenschappen van den eerstbedoelden architect gedwongen was aan een ander de leiding van de uitvoering op te dragen.

Art. 33. De opdrachtgever kan, desverkiezende, ten allen tijde een gegeven opdracht herroepen, al ware de architect, reeds met de uitvoering daarvan begonnen, mits hij dezen betaalt, behalve het volle honorarium voor de reeds verrichten arbeid, het volle honorarium, waarop de architect voor de verdere uitvoering van de opdracht recht zou hebben gehad.
Indien echter de opdrachtgever aantoont, dat ingevolge persoonlijke eigenschappen van den architect of bijzondere, van den wil des opdrachtgevers onafhankelijke omstandigheden, van hem in gemoede niet kan worden verlangd, dat hij de opdracht verder laat uitvoeren, kan hij volstaan met betaling van, behalve het honorarium voor den reeds verrichten arbeid en de door den architect bereids gedane uitgaven voor de verdere uitvoering der opdracht, de helft van het honorarium, waarop de architect voor de verdere uitvoering van de opdracht recht zoude hebben gehad.
Indien de opzegging der opdracht het gevolg is van het feit, dat de architect zijne verplichtingen jegens den opdrachtgever niet is nagekomen, vervalt zijn recht op laatstgemeld bedrag, onverminderd zijne verdere aansprakelijkheid jegens den opdrachtgever, indien daartoe gronden bestaan.

Art. 34. De rechten en verplichtingen van den opdrachtgever gaan, na diens overlijden, over op zijne erven. De aan den architect gegeven opdracht vervalt door dat overlijden niet, behoudens de in art. 33 vervatte bepalingen, welke ook voor de erven gelden.

Art. 35. De architect kan eveneens ten allen tijde de aanvaarde opdracht nederleggen, zelfs wanneer hij met de uitvoering daarvan reeds een begin heeft gemaakt. Ingeval hij van dit recht gebruik maakt, is hij verplicht aan den opdrachtgever alle schade te vergoeden, die deze lijdt tengevolge van het feit, dat hij genoodzaakt is de opdracht door een anderen architect te doen uitvoeren of voltooien, en verbeurt hij bovendien het voor den reeds verrichten arbeid, hem toekomende honorarium.
Indien de architect echter aantoont, dat ingevolge persoonlijke eigenschappen of handelingen van den opdrachtgever, of bijzondere, van des architecten wil onafhankelijke omstandigheden, van hem in gemoede niet kan worden verlangd, dat hij de aanvaarde opdracht verder uitvoert, heeft de architect in het eerstgemelde geval recht op honorarium, als ware de opdracht opgezegd door den opdrachtgever, cfr. art. 33, eerste lid; in het tweede geval, recht op honorarium voor den reeds verrichten arbeid, voor zoover deze den opdrachtgever nog van nut kan zijn bij de verdere uitvoering der opdracht door een anderen architect.

Art. 36. De verplichtingen van den architect gaan na diens dood niet over op zijne erven Door dit overlijden vervalt de hem gegeven opdracht.
Echter moet aan zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde gedeelte, het nog niet vervallen gedeelte van het honorarium worden uitbetaald, berekend naar den stand van het werk, de reeds geleverde materialen, de reeds gemaakte teekeningen en in het algemeen naar den door den architect verrichten arbeid.

Art. 37. De architect is tegenover den opdrachtgever aansprakelijk voor alle schade, die deze lijdt als rechtstreeksch gevolg van, aan de schuld van den architect, of van de door dezen in zijn dienst gebezigde personen te wijten fouten in het ontwerp, of bij het met inachtneming der volgende bepalingen.

Art. 38. De omvang van deze aansprakelijkheid verschilt, naarmate de architect was belast:
1. met ontwerp, bouwleiding en toezicht;
2. met het ontwerp alleen;
3. met de bouwleiding en het toezicht alleen.

Art. 39. De architect is voor fouten van bij hem in dienstbetrekking zijnd personeel niet aansprakelijk, indien hij aannemelijk maakt, dat hij de fout, bij normale oplettendheid zijnerzijds, niet heeft kunnen voorkomen of ontdekken.

Art. 40. Indien de architect belast is, zoowel met het maken van het ontwerp, als met de bouwleiding, is hij aansprakelijk voor die fouten, welke, rekening houdende met normale omstandigheden en verhoudingen en met inachtneming van de algemeen erkende technische regelen der bouwkunde, en van eene normale oplettendheid, vermeden hadden kunnen en moeten worden.

Art. 41. Indien de architect alleen is belast met het maken van een ontwerp, is hij aansprakelijk voor de in het vorig art. genoemde fouten, tenzij hij aannemelijk maakt, dat hij, indien hij ook met de uitvoering ware belast, deze fouten zoude hebben opgemerkt.

Art. 42. Indien de architect alleen met de bouwleiding en het toezicht is belast, is hij aansprakelijk voor de daarbij gemaakte fouten, als omschreven in art. 40, en bovendien voor de in het ontwerp voorkomende fouten, mits de opdrachtgever aannemelijk maakt, dat bij eene normale oplettendheid deze fouten door den uitvoerenden architect bemerkt hadden moeten worden.

Art. 43. Bij de bepaling van den omvang der schadevergoeding, door den architect krachtens de voorafgaande artikelen verschuldigd, zal rekening worden gehouden met de navolgende factoren:
1e. of de aannemer of uitvoerder bij normale oplettendheid en vakkennis zijnerzijds de fout in het ontwerp had moeten bemerken,
2e. of hij, indien hij de fout heeft bemerkt, den architect daarop opmerkzaam heeft gemaakt,
3e. of de keuze van aannemer of uitvoerder door den opdrachtgever op aanbeveling van den architect is geschied,
4e. of, zoo de keuze door den opdrachtgever geheel zelfstandig is geschied, deze heeft plaatsgevonden al dan niet-overeenkomstig het advies van den architect.

Art. 44. De architect is alleen aansprakelijk voor schade, voortspruitende uit vertraging in de uitvoering van de hem gegeven opdracht, indien zulks uitdrukkelijk tusschen partijen is overeengekomen.

Art. 45. De architect is aansprakelijk voor het bij het maken van zijn ontwerp of het voeren der bouwleiding niet-inachtnemen van publiekrechtelijke en privaatrechtelijke voorschriften, welke van algemeene bekendheid bij architecten moeten worden geacht. Overigens is hij voor de niet-inachtneming van dergelijke voorschriften niet aansprakelijk, tenzij de opdrachtgever hem daarop opmerkzaam heeft gemaakt. De opdrachtgever is verplicht, den architect volledig in te lichten omtrent publiek- of privaatrechtelijke eigenschappen van het bouwterrein.

Art. 46. Indien de architect bij het maken van ontwerp of het uitvoeren van het werk, gebruik maakt van de diensten van speciale adviseurs of ontwerpers voor bepaalde gebieden der bouwkunde, is hij voor door hen begane fouten alleen aansprakelijk, indien de keuze dier adviseurs of ontwerpers niet met de noodige zorgvuldigheid door hem is geschied, of die fouten het gevolg zijn van door hem verstrekte onjuiste inlichtingen of gegevens, of van fouten, door hem zelf in zijn ontwerp gemaakt, een en ander behoudens zijn verhaal op die adviseurs of ontwerpers indien bij normale oplettendheid hunnerzijds die fouten in het ontwerp of de onjuistheid dier inlichtingen of gegevens bemerkt hadden moeten worden.

Art. 47. Indien de in het vorig art. bedoelde adviseurs of ontwerpers door den opdrachtgever rechtstreeks zijn aangewezen, is de architect aansprakelijk voor door hem verstrekte onjuiste inlichtingen of gegevens, of van fouten, door hem zelf in zijn ontwerp gemaakt, tenzij bij normale oplettendheid hunnerzijds zij die fouten in het ontwerp of de onjuistheid dier inlichtingen of gegevens hadden moeten bemerken.

Art. 48. De aansprakelijkheid van den architect is beperkt tot den duur van drie jaren na de eindoplevering van het werk. Eventueele acties tot schadevergoeding moeten worden ingesteld binnen een jaar na het eindigen van den termijn der aansprakelijkheid.

Art. 49. Nimmer zal een der partijen, noch hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden, over eenig tusschen hen, naar aanleiding van den aan den architect gegeven opdracht gerezen geschil, of daarmede direct of indirect samenhangende, de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen. Indien eenig geschil, als in het vorig lid bedoeld, tusschen partijen, hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden mocht ontstaan, zal dit geschil beslecht worden door een scheidsgerecht, bestaande uit drie leden, of, zoo partijen hieromtrent overeenkomen, door een scheidsman, gekozen uit de Commissie van Geschillen, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, en waarvan een wordt aangewezen door den opdrachtgever, een door den Architect en de derde door den Voorzitter der Commissie van Geschillen. Indien een der Partijen, daartoe door de wederpartij opgevorderd, nalatig is, om binnen 14 dagen na die opvordering zijnerzijds een scheidsman te benoemen, zal ook deze scheidsman worden aangewezen door den Voorzitter der Commissie van Geschillen.

Een geschil wordt geacht aanwezig te zijn, wanneer een der partijen dit als zoodanig beschouwt.

Art. 50. Deze Commissie bestaat uit twaalf leden, te kiezen dóór de algemeeee ledenvergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten. Ook niet-leden van den B.N.A., mits architecten, kunnen tot lid der Commissie worden gekozen. De helft der leden treedt om de twee jaren af, met dien verstande, dat de aftredende Commissieleden ten aanzien der aanhangige geschillen hunne bevoegdheid behouden. De Commissieleden zijn herkiesbaar. De Commissie heeft haren zetel te Amsterdam, aan het bureau van genoemde Maatschappij.
De Commissie benoemt uit haar midden een Voorzitter en een plaatsvervangend Voorzitter. Het bureau der Maatschappij stelt de voor de Commissie ingekomen stukken terstond in handen van den Voorzitter of diens plaatsvervanger. Aan de Commissie wordt verbonden een vast, rechtsgeleerd Secretaris, die de zittingen der scheidsgerechten bijwoont en hen van juridische voorlichting en hulp bij het opstellen van hunne uitspraken dient.

Art. 51. Indien de Voorzitter van de Commissie of diens plaatsvervanger zulks wenschelijk acht, zal de eischende partij bij dezen Voorzitter een nader door hem te bepalen bedrag storten, tot waarborg van salaris en kosten van het scheidsgerecht. Zoolang dit bedrag niet is gestort zal aan de aanvrage om benoeming vau scheidsrechters geen gevolg behoeven te worden gegeven.
De in het ongelijk gestelde partij, (of voor het geval beide partijen ten deele in het ongelijk zijn gesteld, partijen) zal (of zullen) het bedrag, waartoe zij wegens salaris en kosten aan het scheidsgerecht veroordeeld is (of zijn) terstond na de uitspraak van het scheidsgerecht aan den Voorzitter doen toekomen. Bij de vaststelling der kosten is het scheidsgerecht niet gebonden aan het bedrag der waarborgsom. Zoodra de kosten zijn voldaan, is de waarborgsom ter beschikking van de partij, welke haar heeft gestort.
Het scheidsgerecht is bevoegd het bedrag der aan de scheidsrechters verschuldigde salarissen en verdere eventueel door het scheidsgerecht gemaakte kosten, van de waarborgsom af te houden, behoudens verrekening tusschen partijen. Is de waarborgsom hiertoe niet voldoende, dan kan het scheidsgerecht bijstorting vragen, terwijl, vóór deze bijstorting heeft plaats gehad, het scheidsgerecht niet behouden is zijne uitspraak te geven.
Het scheidsgerecht kan trachten, partijen te verzoenen. Ook in dat geval kan het salaris en kosten in rekening brengen, op de wijze als hierboven omschreven.

Art. 52. Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet en kan mondeling worden toegelicht. Het geschil wordt aanhangig gemaakt bij Memorie van eisch, door de eischende partij aan het scheidsgerecht in te leveren, welke moet bevatten de gronden van den eisch met een duidelijke en bepaalde conclusie. Het scheidsgerecht stelt deze Memorie in handen van de wederpartij, welke bij Memorie zal moeten antwoorden. Het scheidsgerecht kan het indienen eener tweede Memorie door elk van beide partijen toestaan. De Memoriën moeten binnen 14 dagen na ontvangst der Memorie van de wederpartij worden beantwoord. Het scheidsgerecht kan deze termijnen verlengen.
Partijen zenden aan het scheidsgerecht een geteekend exemplaar der Memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken.
Alle Memoriën worden door partijen in vijfvoud ingediend, indien het Scheidsgerecht uit drie leden bestaat, in drievoud, indien een scheidsman uitspraak zal doen.
Na de wisseling der Memoriën, is het scheidsgerecht bevoegd ambtshalve of op verzoek van partijen:
1. Partijen of hunne gemachtigden te hooren;
2. Getuigen en deskundigen te hooren;
3. Al datgene te doen, wat het tot een goede beslissing van het geding nuttig oordeelt.

Art. 53. Partijen hebben de bevoegdheid zich te doen vertegenwoordigen; bij eventueele pogingen tot verplicht persoonlijk aanwezig te zijn, eveneens wanneer het scheidsgerecht zulks wenschelijk acht.

Art. 54. Het scheidsgerecht geeft zijne uitspraak, waarbij tevens over het salaris der scheidslieden en over de kosten wordt beslist, als goede mannen naar billijkheid. Deze algemeene regelen zijn in hun geheel op elk geschil van toepassing, zoodat beslechting van eenig geschil niet anders zal mogen geschieden dan met inachtneming van deze algemeene regelen.

Art. 55. Zoo spoedig het scheidsgerecht naar zijn oordeel voldoende ingelicht is, deelt het zijne meening aan partijen bij eenvoudigen aangeteekenden brief mede.
Binnen zes weken nadat een der partijen den wensch hiertoe aan het Scheidsgerecht heeft kenbaar gemaakt, geeft dit zijne uitspraak in den vorm van een arbitraal vonnis, hetwelk met de andere eventueel daarbij benoodigde stukken ter griffie der door de wet aangewezen rechtbank wordt gedeponeerd.

A. W. C. DWARS.
C. N. VAN GOOR.
I. VAN CREFELD.
FOEKE KUYPERS.
E. H. P. ROSENBOOM.

GROOT-PARIJS.

Naar aanleiding van onze vertegenwoordiging op het Stedenbouwkundig congres te Parijs in Juni van dit jaar, heeft de Prefectuur van het Departement van de Seine aan den Secretaris onzer Vereeniging doen toekomen de stukken van het programma voor de prijsvraag betreffende de verbetering en uitbreiding van Parijs en omgeving, die dit jaar werd uitgeschreven en 1 Augustus geopend werd. Aangezien de termijn van inzending bepaald is op 31 Januari 1920 kan er, naar aanleiding van deze zending, van mededinging van onze zijde geen sprake meer zijn; bovendien is deze alleen opengesteld voor geallieerden of geassocieerden en voor natiën, welke zijn aangesloten bij den Volkerenbond. Intusschen kan de kennismaking met dezen omvangrijken arbeid toch ten hoogste gewaardeerd worden, omdat deze prijsvraag ongetwijfeld van buitengewoon belang voor de geheele ontwikkeling van den stedenbouw zal zijn. De verbetering en vergrooting van Parijs is niet alleen voor Frankrijk, maar voor de geheele wereld van belang. Bovendien is de wijze, waarop deze prijsvraag is opgezet zeer de aandacht waard, omdat de problemen, waar Parijs voor staat in wezen dezelfde zijn voor alle groote steden, al is het dan in andere verhoudingen. En waar binnen niet al te langen tijd ook voor Groot-Amsterdam nadere beslissingen zullen moeten worden genomen is een nadere bestudeering van deze belangrijke gegevens zeker de moeite waard.
De prijsvraag is in vier klassen verdeeld naar gelang van den omvang van het project; de mededingers kunnen zelf kiezen of zij in de meest uitgebreide klasse, die ook de geheele omgeving, zelfs buiten het Departement, behandelt, willen mededingen, dan wel zich willen beperken tot een enkel onderdeel van de stad. Ten duidelijkste is in het programma uitgesproken, dat het geheel als een ideeënprijsvraag is te beschouwen, zoodat de stad zich ook niet verplicht de bekroonde denkbeelden uit te voeren.
Ook voor onze Permanente Prijsvraag Commissie is het van belang den opzet van deze prijsvraag te leeren kennen, die „rigoureusement anonyme" zal zijn. Behalve de vereischte teekeningen en staten zijn de inzenders vrij in de verschillende klassen twee tot vier stukken in te zenden volgens aangegeven maximum grootten. Voor de behandeling der teekeningen worden bepaalde kleuren voorgeschreven, teneinde de vergelijking te vergemakkelijken. Er is een jury van 85 leden, waarvan 10 gekozen door de inzenders. Hiervan vormen 16 leden de commissie van onderzoek, die het rapport opstelt. Voor prijzen is een bedrag van 173.500 francs beschikbaar.
Buitengewoon is het aantal kaarten en stukken, bij het programma behoorende, dat in totaal voor 100 francs verkrijgbaar is, een bedrag, dat gerestitueerd wordt bij een aan het programma voldoende inzending. Buitengewoon door het aantal en door de zorgvuldige uitvoering. Behalve 9 groote kaarten op schalen van 1 op 50.000 tot 1 op 5000 van Parijs en omgeving en een dossier met statistische gegevens over de historische ontwikkeling, dichtheid van bevolking, verkeersmiddelen enz. zijn er de verschillende wetten van dit jaar betreffende uitbreidingsplannen, verder bouwverordeningen, onteigeningswetten, hygiënische voorschriften, lijsten van beschermde bouwwerken en natuurmonumenten enz. Bovendien wordt te Parsy, gedurende den geheelen duur van het concours, een openbare tentoonstelling gehouden van verdere documenten, waarvan de bestudeering van belang kan zijn.
De toegezonden stukken zullen voor belangstellenden in de zalen van ons gebouw worden tentoongesteld.

S.

De bovengenoemde kaarten en verdere bescheiden zullen in de tentoonstellingzaal van het Gebouw van den B. N. A. ter bezichtiging worden gesteld van Maandag 15 December tot en met Donderdag 18 December van des morgens 10 uur tot des n.m. 3 uur.

VERANDERINGEN IN HET ARCHITECTENBEROEP.

(*Vervolg van bladz. 294.*)

Waar ik hierboven de voorwaarden omschreef waaronder een architect een bouwwerk *zijn* bouwwerk mag noemen, is het vanzelfsprekend dat ook bij het veranderd systeem van werken aan deze voorwaarden zal moeten worden voldaan.
Er zal van de ontwerpende architecten zelfs zeer veel praktische en constructieve kennis gevergd worden, want deze moet zeer intensief gebruikt worden bij het ontwerpen, op een wijze, waarvan in dit systeem sprake is.
Het gaat niet om de bevoorrechting van den artist-architect. Deze zullen in het nieuwe systeem, wil het werkelijk *voor het gestelde doel* resultaten opleveren, niet op hun plaats zijn.
Het is de meest gangbare opvatting dat er naast de „algemeene groep" van architecten, een „bijzondere"

groep is van aesthetisch meer begaafde. Deze beide groepen vullen elkaar aan.
Het algemeene kan niet zonder het bijzondere, want zou dan even levenloos zijn als het bijzondere zonder het algemeene.
Deze groepeering wordt nu meestentijds zoo opgevat dat de „bijzondere" groep wordt gekenmerkt door iets, wat de „algemeene" groep ontbreekt. Daarentegen mist zij, waarin „de algemeene" groep zich zoo sterk denkt te voelen.
De „algemeene" groep van architecten voelt zich namelijk wat hun vak betreft praktisch en technisch bekwaam, in de „bijzondere" groep zien wij deze eigenschappen, verzwakt of verdwenen, en vervangen door een artistieke begaafdheid.
Door deze opvatting suggereert de „algemeene" groep zich een zekere sterkte.
Deze gangbare opvatting is echter niet juist.
Immers een mensch is niet een complex van een groot aantal naast elkaar optredende elementen en de hoogere of lagere intellectueele, of zedelijke ontwikkeling in niet het aanwezig zijn van een grooter of kleiner aantal van die elementen.
De begaafdheid van een architect is niet de summatie van technische ontwikkeling en artistiek gevoelen, waarbij mindere begaafdheid eenvoudig zou beteekenen een gebrek aan het een of aan het ander.
Het architect zijn sluit in zich, de macht, om een bouwwerk samen te stellen. En aangezien van een bouwwerk, doelmatigheid, veiligheid en schoonheid verlangd wordt of verlangd kan worden, moet een architect praktisch zijn, constructieve kennis hebben en aesthetische begaafdheid.
Deze drie eigenschappen worden in een goed architect vooronderstelt, en in ieder architect zal men ze in zekere mate moeten kunnen onderkennen.
De „bijzondere" groep vormen dan zij, waarbij op één of meer dezer eigenschappen een bijzonder accent valt.
Nu is het wel zeker dat deze onderscheiding eenigszins theoretisch is. In de algemeene groep kunnen helaas niet de drie genoemde eigenschappen steeds aanwezig geacht worden. Toch is het voor de waardebepaling van een bouwwerk noodig, de drie eigenschappen werkelijk te vooronderstellen en in verband met de waardeering van het bovengenoemde streven van enkele toonaangevende bouwmeesters is het van belang, die veronderstelling te aanvaarden.
Want vooral van het nieuwe streven is de genoemde karakteristiek een ideëele. Dit moet wel omdat men in alle concrete pogingen, waarop dit streven zich zal uiten, een ideëelen tendenz moet zoeken.
Het is juist om dit te stipuleeren, dat deze korte inleiding werd geschreven.
Deze uitingen van het menschelijk willen of gevoelen, zitten vast aan de bestaande maatschappelijke verhoudingen. Dit belemmert al in de eerste instantie een juiste waardeering.
Nu echter het woningvraagstuk de architecten tot het volgen van andere banen schijnt te dwingen, moet het zoeken van de banen, terwille van het groote belang hierbij voor bouwkunst en maatschappij, kunnen geschieden met onbevangen blik.
In welke richting men de banen thans practisch zoekt moge blijken uit de hieronder volgende publicaties, die wij, zooveel mogelijk in chronologische volgorde rangschikken.
Allereerst vestigen wij hier de aandacht op een voordracht van den heer *Theo Rueter*, gehouden voor de leden van het genootschap A. et A. op 14 April 1919, en getiteld: *Inleiding tot een bespreking over de noodzakelijkheid van een moderne bedrijfsorganisatie van architecten.*
Hieruit nemen we het volgende over:

De gestadige groei onzer maatschappij, welke groei van zelf veranderingen met zich brengt, maakt — dat ook in het architecten-vak groei en veranderingen noodig zullen blijken. Een der voornaamste veranderingen in ons vak — als direct gevolg van den groei der maatschappij zelf — is zeer zeker het feit — dat, waar vroeger het bouwen meer in het klein plaats vond — elk huis afzonderlijk tot stand kwam — dit in den laatsten tijd meer in 't groot gebeurt — vele huizen tot een complex te gelijk worden gebouwd, gansche bouwblokken, ja, geheele straten in eens als uit den grond verrijzen.
Uit het systeem van huizen verhuren, hetwelk vroeger onbekend was — is langzamerhand een groote, geheel nieuwe industrie voortgekomen. Waren het oorspronkelijk de bouw-ondernemers", bouw-„speculanten" — welke deze huurhuizen — deze huurkazernes deden oprichten — zich op deze industrie wierpen als een gier op zijn aas — louter uit winstbejag — welke industrie absoluut *niets* met bouw-kunst uitstaande had — het in-ónd eskundig bouwen bracht zulke misstanden met zich mede — zulke wan-toestanden en gevaar voor het algemeen belang — dat de overheid er zich mede ging bemoeien en voor het geheele land nieuwe of verscherpte bouw-verordeningen tot stand kwamen — waarvan het gevolg was dat langzamerhand deze huurhuis-bouw in handen kwam van meer bevoegden — van de architecten.
De totstandkoming der Woningwet bracht met zich, dat over het geheele land bouw-vereenigingen worden opgericht — welke alom trachten te voorzien in den heerschenden woningnood — gevolg van den snellen groei der bevolking en het zich verplaatsen dikwijls bij massa's van den arbeidenden stand van het land naar de steden en ook omgekeerd — al naar nieuwe bedrijven of industrieën worden opgericht of verplaatst.
Welke bouw-vereenigingen gedurende de vier oorlogsjaren, vaak worden overladen met werkzaamheden en vele nieuwe worden opgericht — met dit gevolg — dat particulieren zoo goed als niet meer bouwden, tengevolge der hooge prijzen der bouw-materialen.
En het is te voorzien d t het werk dezer bouw-vereenigingen zich nog aanmerkelijk zal moeten uitbreiden — wil in den bestaanden woning-nood om het geheele land naar behooren worden voorzien.
Zoodat — in betrekkelijk korten tijd — een geheel nieuw bedrijf zich in de bouw wereld een plaats heeft veroverd; een plaats, die het zeer zeker toekomt. Want het wordt inderdaad hoog tijd dat de bouw-speculanten, boven bedoeld, die der bouwkunst volkomen onbevoegd waren — uit een zóó gewichtig bedrijf, als het huizen-bouwen zonder twijfel is — worden uitgeschakeld.
Langzamerhand toch kreeg het geheele land, en al onze dorpen en steden — waar zij worden vernieuwd of uitgebreid — het aanzien van iets troosteloos dors prozaïsch en leelijks — o ndat u t al dien huizenbouw *de kunst* absoluut was verbannen.
Waar nu — met het tot stand komen der bouw-vereenigingen in zeer korten tijd, de bouw-kunstenaars — de architecten — als het ware worden overrompeld — daar dienen dezen dit gevaar wel goed onder de oogen te zien en dit moeielijke vraagstuk te bestudeeren — opdat zij dit kunnen beheerschen — zoodat aan hun werk niet te zien zal zijn dat zij dit vraagstuk niet behoorlijk meester zijn — zooals nu — laten wij het ronduit bekennen, maar al te dikwijls het geval is.
Immers, geheel onvoorbereid als de architecten voor de opdrachten der bouw-vereenigingen waren — onvoorbereid in dien zin — dat zij het onderwerp niet grondig bestudeerd hadden, wijl het een geheel nieuw gegeven was, met zeer hooge en moeilijke eischen — moesten zij dikwijls groote opdrachten uitvoeren in zéér korten tijd.
De gevolgen hiervan — de gebreken, moeten wij helaas zeggen — vallen dan ook duidelijk in het oog — doch zijn niet in de eerste plaats aan de betrokken architecten te wijten, maar veel eer aan de tot heden steeds door hen gevolgde werkwijze.
Deze werkwijze — als gevolg van het vroegere, nu vrijwel verouderde systeem van bouwen, waarbij de arch tect het ontwerp van het gebouw maakt — en bij de detailleering al of niet door teekenaars ter zijde wordt gestaan zal zich geleidelijk wijzigen — en heeft zich, bij groote bouwwerken ook reeds gewijzigd. De architect wordt dan min of meer de organisator — de man die de leiding aangeeft — in de steeds ingewikkelder wordende bouwwijze, die conferenties moet bijwonen, veel op reis is, enz.; maar die het eigenlijke *architectenwèrk*, het ontwerpen, het scheppen, *mòet* overlaten aan zijn ondergeschikten, aan teekenaars die in zijn dienst zijn — òf die met dit ontwerpen z g. „de hand lichten" — het weinig serieus behandelen. —
In beide gevallen ten koste van het werk zelve.
Het is duidelijk, dat, waar dit reeds gebeurt bij de meeste groote bouwwerken, deze soort van werken bij de steeds grooter wordende opdrachten der bouw-vereenigingen, meer en meer zal moeten worden gevolgd.
Het kleine, individualistische werken der architec ten — zooals wij dit allen tot heden kenden — was het gevolg van de wijze van bouwen — het afzonderlijk tot stand brengen van gebouwen of van enkele kleine complexen.
Wordt nu *deze wijze van bouwen* gewijzigd — het stichten van enkele gebouwen vervangen door het tot stand brengen van groote bouw-blokken, geheele straten, tuinsteden en wat dies meer zij — zooals de loop der tijden ons dit aantoont en waarschijnlijk nog grootere verrassingen voor ons verborgen houdt — dan spreekt het van zelf — dat in de tot heden gevolgde *werkwijze* der *architecten* òòk een *grondige omkeer* zal *moeten plaats vinden*.
Deze omkeer — wil hij goed zijn, goede vruchten dragen — verband houden met de veranderde bouwwijze — boven bedoeld — en tevens verband houden met snellen groei en ontwikkeling onzer maatschappij. —
Zullen de architecten niet kunnen verkrijgen — alléén door hun staf van ondergeschikten, van hun eigenlijke „werkkrachten", steeds uit te breiden — in verhouding tot de grootte en het aantal hunner opdrachten.
Een fabrikant — een groot-industrieel moge zoo handelen — hoewel zelfs daarvan nog niet bewezen kan worden dat deze werkwijze *de* beste is — de bouwkunst mag nimmer tot fabriekswerk — tot industrie — afdalen.
Het bouwen zèlf moge anders gaan dan voorheen — meer en meer in 't groot — we kunnen den groei der tijden niet stop zetten — machine-arbeid niet tegenhouden, niet beletten dat zware handenarbeid wordt vervangen door onze vernuftig bedachte ijzeren helpers. Maar het werk der architecten — het ontwerpen — het scheppen, moet worden hooggehouden.
En dit *kàn* — als het architectenvak niet wordt beschouwd als groot-industrie — als broodwinning — dochhoofdzakelijk als *kunst-vak*.
Zonder gegevens aan te voeren, kunnen wij zeker wel zeggen dat het aantal architecten in verhouding staat tot het benoodigde werk, wat van hen vereischt wordt.
Immers — het is van algemeene bekendheid — dat het geven van opdrachten door de bouw-vereenigingen aan *enkele* architecten — die zich, ten rechte of ten onrechte als de meest geschikten daarvoor achten — maakt — dat tal van andere — dikwijls niet minder bekwame vakbroeders uitgeschakeld — en daardoor vroeg of laat broodeloos zullen worden.
Want niet alleen dat deze, met groote en vele opdrachten overbelaste architecten er de voorkeur aan geven — liever met „ondergeschikten", z.g. teekenaars — te werken — dan met min of meer werklooze vakbroeders, deze laatsten hebben meestal — ten juiste of ten onjuiste — te veel gevoel van eigenwaarde — dan dat zij hun geestes-arbeid willen geven onder den naam van den bureauregelaar, den organisator-zakenman, den architect met opdrachten belast.
Want het is volstrekt niet juist, dat deze laatste *omdat* hij vele en groote opdrachten krijgt — daarom ook de man zou zijn die zijn medewerkers zou *bezielen* en beïnvloeden tot het scheppen van hoogstaanden arbeid. Ware dit zoo, dan zou tegen zulk een werkwijze niets zijn aan te voeren. Maar wij weten allen beter! Dergelijke bezielende organisators zijn er slechts zéér enkelen. De meeste bureau-regelaars vatten hun werk anders op — geheel in den geest van een groot-bedrijf, waarin de kunst ver te zoeken is.
Deze foutieve, scheeve toestanden in de architectenwereld — het overladen-zijn met groote, moeielijke opdrachten (moeielijk althans voor hen, die hun werk consciëntieus opvatten) van enkele bevoorrechte architecten — welke veelal moeite hebben goed geschoold personeel te krijgen, aan wie zij het overtollige werk moeten overlaten — aan de éene zijde —
en het meer en meer uitstooten van vele vakbroeders aan de andere zijde —
kunnen niet nalaten haar nadeeligen invloed uit te oefenen op het werk zelve.
Het droge — dorre, fabriekmatige — het geestlooze — onbezielde van dat werk is het gevolg van deze foutieve werkwijze. Als *tijdelijke* maatregel, ter voorziening in een noodtoestand ware deze werkwijze te dulden. Maar als blijvend systeem van werken kan — en mag dit niet langer bestendigd worden, noch in het belang van het uitgevoerde werk — noch voor de eerstbedoelde — met dat werk belaste architecten — noch voor de uitgeschakelde, broodeloos wordende collega's — noch ook, ten laatste, voor de werkkrachten der eerste architecten — die werk moeten verrichten, 't welk vèr boven hunne krachten gaat.
De bouwkunst is afhankelijk van- en nauw verbonden aan ons maatschappelijke leven. Zij is er de afspiegeling van — meer dan eenige andere kunst. Het is dus duidelijk dat zij — de bouwkunst — nauw verband moet houden met dat maatschappelijke leven zelf.
Zelfs al zou zij trachten zich hieraan te onttrekken — dan zou ze er van zelve toe gedwongen worden zich hiernaar te schikken — of het zou haar ondergang wezen. Want voegt zij zich niet naar de maatschappij — waarvan zij afhankelijk is — die voor haar *het leven* zelf is — ze zou worden verdrongen uit het maatschappelijk verband en als kunst worden uitgestooten.
De groei — de ontwikkeling der maatschappij: d. i. de gemeenschap — is niet tegen te houden, niet te keeren, en ook niet in het oude gareel te houden. Waar de mensch zelf groeit en ontwikkelt — groeit en ontwikkelt zich ook de gemeenschap. De oude banden worden langzamerhand verbroken — de boeien, de wikkels vallen weg — de gemeenschap bevrijdt zich, kort nadat de mensch zich eerst bevrijd heeft. Het despotisch beginsel: het macht uitoefenen ten eigen bate van één over vele anderen — wordt geleidelijk vervangen door het democratisch begrip, het werken en leven dóór en vóór elkander.
En waar dit in het maatschappelijk leven, in onze maatschappij

gebeurt — daar moet dit zeer zeker vroeg of laat ook geschieden in de bouwkunst — de kunst, die direct verband houdt met de maatschappij.
Aan ons, architecten, dus is de taak, dezen groei, deze ontwikkeling langs geleidelijken weg nog voor te bereiden en te brengen daar waar ze wezen moet en komen zal vóórdat de gemeenschap, de staat of gemeente, zich eerlang hiermee bemoeit, en ons, van af haar ambtelijk standpunt de richting voorschrijft, die wij te gaan hebben.
Was dus, tot voor kort, vóór de totstandkoming der woningwet en der verscherpte bouwverordeningen, de woningbouw vrijwel in handen van onbevoegden, van woningspeculanten en dergelijken, waardoor uit het bouwen de kunst was verbannen — een nieuw gevaar is aanwezig in den massabouw dier bouwvereenigingen, namelijk: dat ook daar de aanblik dikwijls nog vervelend, niet geestverheffend is. Uit technisch, practisch en hygienisch oogpunt mogen die woningen ver staan boven die der vroegere bouwspeculanten, de kunst in het bouwen eischt echter meer. En het is een feit dat vele dier nieuwe woningen de toets der kritiek niet kunnen doorstaan. De tot heden gevolgde werkwijze der architecten bracht deze fout van zelve mee, door de overlading met, en de haast van de opdrachten, kunnen zij hun werk, het ontwerpen, niet naar behooren verrichten, moeten zij dit veelal overlaten aan hunne werkkrachten. En deze ondergeschikten — er mogen soms talentvolle krachten onder zijn, zijn voor het meerendeel nog onbekwaam om zulk gewichtig werk te verrichten. De meesten hunner toch zijn òf jonge nog studeerenden; òf alleen technisch goed onderlegden, maar niet artistiek aangelegden. Het spreekt vanzelf dat aan zulke halve of onbevoegde krachten het belangrijkste werk: het vormen van den aesthetischen aanblik onzer steden, dorpen en van ons land, niet mag worden toevertrouwd.

Wordt vervolgd.

DE IDEAL HOME EXHIBITION.

Men bericht ons, dat de Koningin door den Earl of Athlone aangezocht is om een ontwerp voor een kinderkamer in te zenden op de Ideal Home Exhibition, welke in de maand Februari van het volgende jaar wederom, evenals vóór den oorlog, te Londen zal worden gehouden.
In een achttal geheel gelijke vertrekken zullen op deze tentoonstelling acht kinderkamers worden ingericht naar de ontwerpen welke worden ingezonden door de daartoe uitgenoodigde Koninginnen en Koninklijke prinsessen. Hare Majesteit heeft de uitnoodiging aangenomen en droeg aan den heer N. le Grand te Amsterdam op, het ontwerp voor een kinderkamer te maken.
De heer le Grand zal de kinderkamer voor de Ideal Home Exhibition in oud-Frieschen stijl ontwerpen.

Bovenstaand bericht deed mij van verwondering de handen ineen slaan.
Hoe is het mogelijk, dat in dezen tijd van intens leven, van werken en vechten voor de moderne inzichten vooral ook op gebied van kunst, in dezen tijd waarin een ieder bijkans is, of althans moest zijn, doordrongen van de gedachte en van het streven, den eigen tijd, met alle emoties, strijd en nieuw ontluikend leven, vast te leggen in den scheppenden arbeid, hoe is het mogelijk, dat juist *nu* onze eerste Landsburgeres een opdracht geeft zoo geheel in strijd met deze zoo sterk doordrongen en alom erkende gevoelens. Is dan inderdaad aan onze Landsvrouwe en aan de haar terzijde staande raadslieden het geheele streven van de sinds jaren en jaren strijdende kunstenaars voor deze idee, voor dit ideaal, geheel voorbij gegaan? Is dan geheel onopgemerkt gebleven, de waardeering, en de erkenning, die zich manifesteerde voor onze moderne kunst en kunstnijverheid, en de zuivere weerklank die deze beiden in het buitenland vinden? Meent men werkelijk, ook *nu* nog, dat een door onze Koningin in te zenden Kinderkamer in Oud-Frieschen stijl daar in Engeland op de Ideal Home Exhibition, eenigszins de aandacht of belangstelling zal trekken. Vermoedt men *nog* niet, dat men in het buitenland verder is dan hier in sommige kringen van ons land, en dat men daar de overtuiging bezit, dat de Hollandsche kunstenaar meer vermag, dan te teren op den roem der voorvaderen. Inderdaad gaat ons hier een schoone gelegenheid voorbij om in het buitenland te doen hooren, dat wat de Hollandsche kunst te zeggen heeft, en tevens om te laten voelen, dat Neerlands Koningin medeleeft met haar volk ook daar, waar het betreft onze Nederlandsche kunst van heden.

Den Haag, 10 Dec. 1919. H. FELS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Comm. van Red.: Ir. M. TH. ELOUT, Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, Ir. A. R. HULSHOFF, JOH. D. LOOYEN en Ir. D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20 fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1 6 regels *f* 1.80, elke regel m er *f* 0.30. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

40STE JAARGANG. = 20 DEC. 1919. = No. 51.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Moderne tuinplastiek (Bloemenvaas), door Theo van Doesburg. Veranderingen in het architectenberoep (Vervolg van blz. 312), door J. P. M. — Ontvangen Boekwerken, door J. P. M. — Ingezonden, door Guermonprez.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Aan de leden van den B. N. A.

Dezer dagen zullen de postkwitanties ter inning van nog niet betaalde contributie 1e en 2e helft 1919 aan de leden worden aangeboden. Waar deze kwitanties reeds tweemaal, sommige reeds vier maal zijn aangeboden en meestal door afwezigheid bij aanbieding werden teruggezonden, geeft ondergeteekende in overweging bij 1ste aanbieding het bedrag door personeel of huisgenooten te doen noteeren, de som daarna gereed te leggen opdat bij de 2e aanbieding de post niet genoodzaakt zal zijn mij de kwitanties weer onvoldaan terug te zenden. Ter vermijding van onnoodige onkosten en tijdsbesparing doe ik in deze een dringend beroep op de medewerking der leden.

De Penningmeester.

Aan de leden van den B. N. A.

Bij het innen der contributie bleek mij herhaalde malen dat eenige leden van adres veranderd zijn, terwijl dat niet aan ons bureau was opgegeven. Ter voorkoming van abuizen en vertraging in de administratie verzoekt ondergeteekende den leden dringend adresverandering geregeld aan ons bureau op te geven. Formulieren voor adreswijziging zijn á 1 cent inclusief postzegel aan de Postkantoren verkrijgbaar.

De Penningmeester.

Aan de Bureaux van de Gewestelijke Kringen.

De Bureaux van de Gewestelijke kringen worden herinnerd aan de volgende bepalingen uit het Huishoudelijk Reglement van den B. N. A.

Art. 6 § 26. *Deze functionarissen* (Voorzitter, Secretaris, Penningmeester en 3e lid) *treden jaarlijks in de maand December af, zijn direct herkiesbaar, doch mogen niet meer dan 3 achtereenvolgende jaren zitting hebben. Hij,* (*de Secretaris-Penningmeester*) *regelt de ontvangsten en uitgaven van den Kring, geeft daarvan jaarlijks een verantwoording, en maakt een kort verslag der werkzaamheden van den kring op, zóó tijdig dat een en ander in eene vergadering van den Kring behandeld en vóór den 15en December aan het Bestuur van den B. N. A. kan worden toegezonden.*

Prijsvraag.

De redactiecommissie van het tijdschrift „Klei" schrijft een prijsvraag uit voor een ontwerp ten behoeve van de voorpagina van een omslag.
Zij stelt daarvoor beschikbaar een 1e prijs van f 100.—; een 2e prijs van f 60.— en een 3e prijs van f 40.—.
De ontwerpen moeten geteekend zijn in zwart op wit papier en zoo ingericht zijn, dat daarnaar een goed lijn-cliché te maken is voor één kleur op de papiertint van den omslag.
De afmetingen van het tijdschrift zijn 32 c.M. hoog en 22 c M. breed. De teekening mag echter grooter zijn, mits de verhouding bewaard blijft.
Als tekst wordt verlangd de naam: *„Klei"* (duidelijk sprekend), verder (kleiner): *„Orgaan van den Bond van Baksteenfabrikanten en den Bond van Dakpannenfabrikanten".*
Tenslotte als verwisselbare tekst: *„. . . . Jaargang, No. . . . en jaartal".*
Naar keuze van den ontwerper kan al dan niet toegevoegd worden: *„Redactie en Administratie: St. Jorisstraat 28. Nijmegen".*
Alleen het met den 1sten prijs bekroonde ontwerp zal voor het aangegeven doel gereproduceerd worden. De beide andere bekroonde ontwerpen blijven eigendom van de redactiecommissie. Wanneer eventueel tot reproductie van een dezer beide besloten zou worden, ontvangt de ontwerper een overeenkomstig honorarium.
De niet bekroonde ontwerpen worden na de uitspraak der jury den inzenders teruggezonden aan hun correspondentieadres.
De inzenders zullen aan den rechterbovenkant van hun ontwerp een motto plaatsen en hun inzending vergezeld doen gaan van eene enveloppe, bevattende hun naam en adres, terwijl een correspondentie-adres benevens het motto buiten op de enveloppe geplaatst moet worden.
Deze naambrieven worden door de jury eerst na de bekroning geopend.
De ontwerpen moeten vóór 1 Februari 1920, plat verpakt

gezonden worden aan: Redactie-Commissie „Klei", St. Jorisstraat 28, Nijmegen.
Getracht zal worden, bij voldoende deelname, de ontwerpen ten toon te stellen in enkele voorname steden.
De Jury bestaat uit de heeren: Ir. Jan Gratama, arch., Amsterdam; G. Versteeg, arch., Amsterdam; André Vlaanderen, Sierkunstenaar, Amsterdam; J. C. Renckens, Nijmegen en E. D. Wijngaarden, Utrecht, beiden leden der Redactie-Commissie.

Toelichting: „Klei" is een half-maandelijksch vakblad der Baksteen- en Dakpannenfabrikanten. Het stelt zich ten doel goede toepassingen van Baksteen en Dakpannen — als bouwmaterialen — naar buiten te doen kennen, en bovendien het vereenigingsleven te bevorderen.
Het bevat als zoodanig eenerzijds reproducties en besprekingen van moderne bouwwerken, anderzijds artikelen over fabricatie en Bondsnieuws.
Buiten den opgegeven tekst en de maatverhouding, wordt den ontwerper algeheele vrijheid gelaten. (*Klei.*)

Het aanvaarden van Commissarisschappen.

De heer P. G. Buskens schrijft:

In verband met het verzoek aan de leden van den B. N. A. welke tegenstanders zijn van de conclusie van den heer v. d. Valk in zake het aanvaarden van commissariaten in de laatste vergadering ter tafel gebracht, ben ik zoo vrij U mede te deelen, dat ik me onder die tegenstanders reken en ik U de reden daarvan in de volgende regelen zal ontvouwen.
Allereerst moet me echter van het hart, dat het mij ontoelaatbaar voorkomt, dat een dergelijk gewichtig punt rauwelings in de vergadering gebracht wordt, nog wel door een bestuurslid en daar een punt van diepgaande discussie vormt, zonder dat de agenda daarvan gewag maakt, terwijl toch volgens een mededeeling van den heer Slothouwer „het Bestuur het anoniem met deze conclusie eens was" (zie verslag) en daaruit dus volgt dat het punt op de bestuursvergadering besproken is.
Doch ter zake.
Ik ben een tegenstander van de conclusie van den heer v. d. Valk omdat ik meen, dat het aanvaarden van een commissariaat in een of andere industrieele onderneming geenszins tot practijken behoeft te leiden, welke in eenig opzicht den architectenstand kunnen schaden.
Integendeel. Waar toch de architect altijd als vertrouwensman optreedt, ligt het in de lijn, dat men in hem ook zooveel vertrouwen stelt, dat men hem een commissariaat aanbiedt, hetgeen in mijn oog niet anders dan een eervolle aanbieding kan zijn. En nu zou men daarvoor moeten bedanken, omdat de „schijn" gewekt wordt, dat men de onderneming bevoordeelen zou ten koste van zijn principaal. Dat lijkt me toch al te dwaas. Wanneer we als architect steeds voor den „schijn" uit den weg moeten gaan, dan kunnen we het bijltje er bij neerleggen. De ondervinding heeft mij geleerd, dat het commissariaat van een onderneming welke zeer nauw aan het bouwvak verbonden is, mij nooit of nimmer in tweestrijd gebracht heeft met hetgeen mijn eer en geweten in mij, als het belang van mijn principaal, vastnagelde.
Maar daarenboven, wanneer men als jong architect succes heeft en niet met de ideeën van collega De Haas sympathiseert, doch jaarlijks wat overlegt voor den ouden dag, waarin moet men dan die gelden beleggen? In „Amerikaantjes" wellicht? Heeft men de laatste jaren niet van alle kanten gehoord, dat men de nationale industrieën moest steunen en daarin zijn gelden beleggen. Welnu, wanneer men daaraan gevolg geeft zijn het niet alleen de militaire karakters, welke medezeggenschap willen hebben in het bedrijf waarin zij hun fondsen beleggen, doch ligt het ook weer in de lijn van het vak, dat men leidend en controleerend optreedt, zij het hier dan ook slechts in groote lijnen.
Het zou mij weinig moeite kosten een aantal voorbeelden aan te halen, in tegenstelling met hetgeen de heer Cuijpers op de leden-vergadering mededeelde, waaruit U zou blijken, dat men als commissaris wel degelijk werkzaam kan zijn ter verbetering van het materiaal door de onderneming vervaardigd, doch ik zal daartoe thans niet overgaan; wellicht is op de vergadering daartoe nog gelegenheid.
Ik wil daarom eindigen met een waarschuwend woord en wel dit; dat we als Bond van Ned. Architecten toch uiterst voorzichtig moeten wezen met besluiten te nemen, welke ten doel hebben het vak zoo ideëel en zuiver mogelijk te maken, doch waarvan het groote publiek de strekking niet begrijpt, zelfs verkeerd uitlegt en waardoor veel grootere schade aan den „stand" gedaan wordt, dan wanneer een enkele commissaris eener vennootschap die zijn positie niet begrijpend, verkeerde dingen doet.
Laat m.i. de Bond trachten van alle leden zoo hoog staande persoonlijkheden te maken, dat men het in de industrieële wereld als een eer en een voorrecht beschouwt een architect als commissaris eener vennootschap te doen fungeeren.
Dengene, die dan meent met den „schijn" te moeten schermen, wordt dan vanzelf de mond gesnoerd.

De heer A. van de Sandt schrijft:

Aan de leden B.N.A. bij wetsbepaling te verbieden om een Commissarisschap te aanvaarden of Commissaris te blijven, acht ik niet gewenscht. In deze richting voortgaande zouden wij dan ook het niet te controleeren aandeelhouderschap moeten verbieden.
Aan de architecten B.N.A. moet zooveel mogelijk de gelegenheid worden gelaten zich in de wereld te bewegen zonder de vakbelangen te benadeelen. Wij kunnen toch niet tusschen de muren van het teekenbureau blijven en het werk overlaten aan architecten, die geen lid zijn van den Bond.
Daarenboven meen ik, dat geen lid van den B.N.A. ten nadeele van een bouwheer, aan een Maatschappij, waarvan hij commissaris of aandeelhouder is, een opdracht zal doen, *alléén* om die Maatschappij te bevoordeelen.

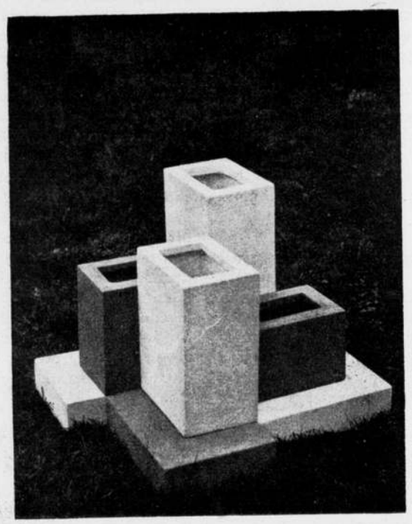

MODERNE TUINPLASTIEK. (BLOEMENVAAS).

Het besef, dat de onmiddellijke omgeving van onze moderne architectuur naar beeldende vormen vraagt, die zich met deze architectuur harmonisch en in alle opzichten klaar uitspreken, — wat nimmer het geval kan zijn met de rudimentaire vormen van vroegere stijlen, — doet op elk gebied het *verantwoordelijksgevoel* voor zuivere vormen toenemen.
Tegenover de smakelooze barokrestantjes van vroegere tijden, staan wij hier tegenover een vorm, die uit het nieuwe stijlgevoel ontspringt, een vorm waarbij er met ernst en overtuiging naar gestreefd is het geheel zóó te maken, dat het uit zich zelf, *zonder bijkomstigheid*, zonder versiering, doch alleen van harmonische verhoudingen uit, *beeldt*.
Deze vorm, als elke *verhoudingsvorm*, wil niet behagen en het kan zijn, dat hij op het eerste gezicht zelfs nuchter aandoet. Bij aandachtiger beschouwen, zal hij zich evenwel rhythmisch in de ruimte uitdrukken. De vier bakken in maat, stand en kleur steeds wisselend, vormen één rhythmisch *geheel*, zoowel als plastisch ruimtelichaam op zichzelf, als *beeld*, dan als vaas op helder groen gras-vlak geplaatst, gevuld met *roode*, *gele*, *blauwe* en *witte* bloemen geeft deze tuinvaas *naar alle zijden* een verrassende werking.
De plastische vormgeving en de onberispelijke uitvoering, in gebakken klei, geschiedde in de nog jonge kunstaardewerk-fabriek „*De Rijn*" van de firma Zaalberg en Co. te Zoeterwoude (bij Leiden) terwijl schrijver dezes daarbij als aesthetisch adviseur betrokken was.
De verhoudingen van deze vaas — met een tegeltableau geëxposeerd op de jongste Jaarbeurs voor Kunstnijverheid in het Stedelijk Museum te Amsterdam — verloopen zeer regelmatig en laten zich in getallen als volgt uitdrukken: **16-12-10-8-6-4-2**.
De kleuren, die elkaar gedurig overnemen, zijn wit-grijs en zwart-grijs.

Leiden, Nov. 1919. THEO VAN DOESBURG.

[1]) Waar zij abusievelijk als een inzending van mij vermeld werd.

VERANDERINGEN IN HET ARCHITECTENBEROEP.

(*Vervolg van bladz. 312.*)

Hierna bespreekt de heer Rueter het karakter van den modernen woningbouw, dat geheel nieuw is, en dat maar al te veel gedacht wordt te kunnen worden verkregen door aaneenrijgen van tallooze gelijkvormige woningtypen, maar waardoor, volgens hem een architectonische leegheid en goedkoopte ontstaat, die den schoonheidsgevoelige geen bevrediging kan brengen. Hij vervolgt:

„Het stelsel, waaronder de architecten werken, is verkeerd. Om meer dan één reden is dit stelsel foutief; aesthetisch is het foutief, omdat de groote verscheidenheid der bewoners — hun aard — hun karakter — zich niet uitspreekt in den bouw hunner woningen — het doel van deze woningen, het gebruik, moet zich manifesteeren in den stijl van den woningbouw. Dit zal dus van zelve reeds het karakter hebben te bepalen.

Verliezen wij niet uit het oog, dat ook arbeiders *individuen* zijn. Voor de slaven der oudheid — die aan hunne meesters onderworpen waren met lijf en ziel — voor de slaven van het kapitaal en voor de militaire onderworpenen uit onze dagen — tot zéér kort geleden — die blindelings te gehoorzamen hadden aan arbeids- of krijgswetten, op straffe van honger of cachot,

voor al dezen moge de massa-bouw het kazerne-systeem der huidige volkswoning-bouw *het* ideaal schijnen;

maar wie onze moderne arbeiders kent, den geest die in hen te ontwaken begint, heeft leeren begrijpen — die weèt dat het allerminst aangaat om hen te vereenzelvigen met de lijfeigenen van het verleden, of met de militaire- en de loonslaven uit ons heden.

Maar dat de arbeider der naaste toekomst — hij moge dan hoofd- of handenarbeid verrichten — evengoed aanspraak maakt op het begrip: Mensch — als ieder onzer.

En deze mensch eischt het recht op van eerbiediging zijner *persoonlijkheid*, óók als deel der gemeenschap, want — al wèèt hij zich onderdeel dier gemeenschap, al vormen velen te zamen één groot, machtig geheel, toch zal elk dezer onderdeelen afzonderlijk zijn individualiteit als Mensch moeten behouden — zooals in een waarlijk groot orkest ieder musicus daarin een eigen — onmisbare plaats heeft te vervullen, om te zamen één grootsch en schoon geheel te vormen — zoo eischt het moderne leven — dat zich in onze maatschappij alom begint te ontwikkelen — dat ook al *hare* onderdeelen, waaruit zij tot één geheel is opgebouwd — toch elk zijn eigen waarde moet hebben.

Het bouwen nu van vele volkswoningen, honderden, weldra duizenden naar één algemeen type, waarin moeilijk een gewenschte variatie zal zijn te brengen, gelijkt op het in 't gelid staan van vele duizenden soldaten — allen gehoorzamend aan één zelfde bevel, zonder onderscheid — als waren het geen *menschen*, geen *persoonlijkheden*, met eigen aard, eigen talent, eigen geest en ziel, verstand en gevoel — maar *werktuigen*, waarmee ieder bevelvoerende hetzelfde resultaat kan bereiken.

Maar even zoo als het monopolie ven het militairisme aan het tanen is — omdat dit stelsel slechts bestaanbaar is door de *onwetendheid* en de *berusting* der groote meerderheid des volks — evenzoo moet de toekomstige volkswoningbouw berusten — niet op de geknechtheid van hare bewoners aan het kapitaal, waaraan zij beginnen te ontworstelen, maar op zijn wezen als vrijen Mensch in de Gemeenschap — en dus *hierop* moet de aesthetische idee der toekomstige volkswoning berusten, te zamen één geheel vormend — doch met dien verstande dat ieders persoonlijkheid geëerbiedigd wordt en tot haar recht kan komen.

Wanneer nu één architect wordt opgedragen om honderden of duizenden woningen te bouwen, ligt het voor de hand dat hij deze veler persoonlijkheid niet in den bouw tot uitdrukking kan brengen. Want *zoekt* hij naar variatie, naar afwisseling — honderd tegen één dat hij dan iets gekunstelds, iets gewrongens, iets rammelends bereikt — *omdat* dit niet van zelf gegroeid, niet spontaan ontstaan is. Maar deze gewenschte *natuurlijke variatie* kan slechts ontstaan door *samenwerking* van *vele* architecten; juist dus, zooals ons leven zelf ook uit *vele persoonlijkheden* is opgebouwd.

En economisch is dit stelsel — bovengenoemd, foutief omdat het uit den aard der zaak, niet aangaat, dat enkele onzer collega's worden belast, *beladen* soms, met dezen woningbouw in 't groot — en hierdoor dus vele andere collega's totaal van dit werk uitgesloten worden. Wordt het werk op de schouders van enkelen opgetast — dan hebben vele anderen niets te doen. En ook dezen hebben recht op het ontplooien hunner talenten en daardoor kans op 'n bestaan. Of zijn deze eerste, met den woningbouw belaste architecten, ook altijd de knapste? Wij weten, dat het meer aan het huidige stelsel van opdrachtgeven — aan protectie en reclame ligt — dan aan de capaciteiten der betrokken architecten.

Bij deze zijde van het vraagstuk van den Volkswoningbouw komt nog iets van geheel anderen aard — doch dat evenmin over het hoofd gezien mag worden.

Het feit n.l. dat voor den volkswoning-bouw het Rijk en de Gemeenten de gelden verschaffen — maakt dat deze stichtingen van gansch ander karakter zijn dan die, welke tot heden door particulieren of door combinaties daarvan, werden tot stand gebracht.

De bouw-vereenigingen, werkende met gelden der gemeenschap — dragen reeds hierdoor een sociaal karakter. En zij doen dit ook door het tot stand gebrachte werk zelf: het stichten van woningen ten behoeve van de leden van de gemeenschap.

Het bouwen *voor* die gemeenschap — staat of gemeente, moet dus onzes inziens op anderen grondslag geschieden dan wanneer het 't bouwen van particuliere huizen betreft. Het ligt voor de hand, dat het bouwen èn voor de gemeenschap *als bezitter* — èn ten behoeve der gemeenschap *als bewoner* — dus ook *gemeenschappelijk* moet geschieden — doch *zeker* niet op zoo'n particuliere wijze mag geschieden als tot heden toe gebeurt.

Niet alleen de sociale en practische zijde van het vraagstuk — ook de ethische en aesthetische zijde ervan wordt hierdoor opgelost — als de zaak in alles gemeenschappelijk wordt ten uitvoer gebracht.

Het is alleen reeds om bovengenoemde redenen — dat de weg die tot de oplossing van het vraagstuk van den Volkswoningbouw moet leiden, onzes inziens is: *Samenwerking der vele particuliere architecten in één hecht verband* — een *architecten-organisatie op coöperatieven grondslag*.

Werkend volgens een vast beginsel, voor één algemeen doel: *het dienen der Bouwkunst* — opgebouwd uit de ervaringen van andere vereenigingen in dergelijk verband — lijkt het ons toe, dat zulk een nauwe samenwerking *de oplossing* is, ook van de vele andere kwalen, waaronder de uitoefening van ons beroep thans te lijden heeft.

De practijk van ons vak eischt zóóveel verschillende bekwaamheden en eigenschappen — die met de voortschrijdende ontwikkeling der maatschappij steeds grooter en verscheidener worden — welke velerlei bekwaamheden en eigenschappen ònmogelijk alle in één persoon kunnen worden aangetroffen, nòch geëischt.

De steeds ingewikkelder wordende samenstelling van onze maatschappij — en de velerlei benoodigde bouw-werken vragen van den modernen architect dikwijls de meest mogelijke verscheidenheid, waaraan ònmogelijk door één persoon kan worden voldaan.

De vele onvolkomenheden in ons vak en de dikwijls aangetroffen dorre eenzijdigheid — de eentonigheid bij grootere bouw-werken, zijn daarvan het noodwendig gevolg. De practische, technische en economische eischen waaraan moderne groote bouw-werken moeten voldoen, gevoegd bij de *groote haast*, die meestal een eisch is, maakt dat van een ideëele verwerkelijking van het droombeeld van het gebouw — van een ware bezieling, geen sprake kan zijn.

Terwijl — als al die verschillende talenten en eigenschappen, die wij bij onze vele verschillende architecten aanwezig weten — in *één harmonisch verband* samenwerken — er dan één groot-innig geheel verkregen kon worden, waarin ieder zijn speciale werk kon verrichten en er dus volle gelegenheid was dat ieder zijn individueele eigenschappen ten volle kon ontplooien zonder dat dit een aanleiding behoefde te zijn om het innig verband van het geheel te verstoren.

De moeielijkheden, die zich zullen voordoen om tot het komen van bovengenoemd verband te geraken, zullen vele zijn en moeten niet worden onderschat. Maar aanvaardt men het in beginsel, ziet men er de oplossing van vele gebreken in het architecten-vak van in — dan *moet* een weg worden gevonden om dit doel te bereiken.

Voorbeelden, waarin het particuliere bedrijf zich — door de eischen van het maatschappelijk leven — omzette in een gemeenschappelijk bedrijf — zijn er voldoende aanwezig. Men behoeft dus — om tot een hechten grondslag van een zoodanig verband te komen, de oogen slechts op te slaan naar die bedrijven, welke zich reeds zoodanig hebben gewijzigd — die zich hebben ontwikkeld en die in dat verband zijn gegroeid, gelijk op met den gang der tijden.

Men verlieze niet uit het oog, dat de bouwkunst tweeledig is: het allereerst betreft het het nuttigheidsvraagstuk het voldoen aan de stoffelijk eischen — en in de tweede plaats gaat het er om — deze zoo mooi mogelijk op te lossen, waardoor de bouw*kunde*, het technisch, constructief beheerschen der stoffelijke eischen — wordt verheven tot bouw-*kunst*.

De werkelijke bouw-kunstenaar echter kent geen grenzen tusschen de technische- en de aesthetische eischen van het bouwen. Voor hem moet alles in één hecht-harmonisch verband staan. Zoomin als in de natuur onderscheid wordt gemaakt tusschen nuttigheid en schoonheid, immers, een boom, een plant, een vrucht, de aarde die ons graan voortbrengt, de rots die onze steen verschaft, de zon die ons verwarmt en het geheel doet leven en groeien, dit alles is tegelijk schoon en ons tot nut.

Evenmin mag in de kunst, de menschelijke schepping, die niet ten achter mag staan bij de goddelijke schepping, dit onderscheid worden gemaakt, noch te zien zijn.

Nu door de steeds vlugger zich voltrekkende evolutie onzer maatschappij, steeds meer bedrijven worden beheerd door Staat en Gemeente — daar wordt het particuliere bouwen steeds meer en meer ingekrompen. Wellicht lijkt de tijd niet ver meer dat het bouwen door particulieren tot een minimum zal zijn beperkt. En dus — wil de bouw-*kunst* geen gevaar loopen geheel te worden uitgeschakeld en te worden verdrongen door de ambtelijke bouw-*kunde*, in dienst van Staat en gemeente — dan wordt het werkelijk meer dan tijd dat de nu nog particuliere bouw-kunstenaars de handen inéén slaan om gezamenlijk dit gevaar af te wenden en den groei — ook van het bouwkunstvak — in de goede richting te leiden.

De Staat en de gemeenten, ja ook de bovengenoemde bouwvereenigingen, die met háár gelden werken, moeten de bouwkunstenaars gereed vinden, de meer en meer omvangrijker wordende bouwwerken ten uitvoer te brengen. En dit zal *niet* het geval zijn als deze immer individueel, geheel los van elkander blijven werken, en even zooveel bedrijfjes en individualiteiten vormen als er architecten zijn.

Het komt ons voor dat slechts in een hechte samenwerking — werkend in een harmonisch verband, zooals boven werd genoemd — de oplossing ligt voor dit vraagstuk. In het klein beginnend zal zoo'n organisatie van architecten zich kunnen ontwikkelen tot een machtig, groot lichaam, in staat de vele en verschillende voorkomende opgaven, groote zoowel als kleine, eenvoudige zoowel als ingewikkelde, volkomen te beheerschen en tot alleszins bevredigende oplossingen te brengen en alle werkzaamheden, de bouwkunst en aanverwante vakken betreffende, over te nemen van lichamen als staat, gemeente en verschillende bouw-vereenigingen zoo goed als particulieren. Want men bedenke goed dat deze bouw-vereenigingen eigenlijk geen goed recht van bestaan hebben: haar leden toch zijn veelal geheel leek in het bouwvak en toch laten zij zich in met arbeid het bouwvak betreffende.

Het ligt dus voor de hand dat de arbeid van deze bouwvereenigingen eerlang moet worden overgenomen door de *architecten-organisatie* — die niet alleen zal bestaan uit bouwkunstenaars, maar aan wier hoofd bekwame leiders met organisatorisch-zaakkundig-administratief en financieel inzicht moeten staan.

De architecten moeten zelf ook meer te beschikken hebben over de opdrachten die zij moeten uitvoeren. De tegenwoordige opdrachtgever — die toevallig de middelen: *het kapitaal* — daarvoor bezit — kan hierdoor den architect dwingen om werk te verrichten, dikwijls tegen zijn eigen smaak en overtuiging in.

Want wij weten het allen wel uit onze practijk — dat de huidige opdrachtgever absoluut geen kennis van de bouwkunst — noch smaak of zelfs schoonheidsgevoel behoeft te bezitten, om eenige opdracht te geven, welke hij nochtans door eigen persoonlijkheid kan beheerschen en òverheerschen.

De architecten moeten dus meer te beschikken hebben over de opdrachten — zei ik zoo even.

Want — doordat de bouwkunst de meest „stoffelijke" kunst is — de kunst — die het meest gebonden is aan maatschappelijke banden — is zij — als kunst — de minst vrije.

Ook *dit* is één der redenen waarom onze kunst grootendeels zoo weinig verheffend — zoo plat en laag bij den grond is.

De hooge vlucht — die andere kunstenaars kunnen nemen, die hun rijkste fantasie — hun weelderigste verbéeldingen kunnen uitleven — die hun schoonste inspiraties kunnen verwerkelijken, hun visioenen, hun idealen in vorm en kleur, klank of beeld kunnen brengen — dit alles is bij de meeste bouwkunstenaars — van heden althans — uitgesloten.

De schoone bouwwerken — die de bouwmeesters uit het grijze verleden tot stand konden brengen, gedragen door de meest fantastische opdrachten van imperators, sultans of bisschoppen en mogelijk gemaakt door een rijke bron van materialen en arbeidskrachten, waaruit zij vrij konden putten — doen òns, hedendaagsche architecten, dikwijls watertanden — wij, die aan handen en voeten gebonden zijn door de meest nuchtere, prozaïsche opgaven!

Moest onze tijd — met zijn veel grooter rijkdommen, aan uitvindingen op allerlei gebied — met onze ontzettend uitgebreide techniek en industrie, met onze machines en arbeidsverdeeling — ons internationale verkeer over de geheele wereld — eigenlijk niet *veel rijker* zijn aan groote bouwkunstuitingen dan welk vroeger tijdperk ooit gekend heeft?

Maar helaas! met al ons vernuft en onze heerschappij over de natuurkrachten — hebben wij *iets* ingeboet, waardoor het scheppen van groote, hooge gemeenschapskunst onmogelijk werd: n.l. onze natuurlijke fantasie, ons verbeeldingsleven, onze visie, kon niet meer bloeien kon niet ontplooien en tot ontwikkeling komen in een tijd, zóó materialistisch als de onze, waarin de *stof* heerscht over den *geest!*

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Bouw van Middenstandswoningen door A. H. Wegerif Gzn. Architect B. N. A. te Apeldoorn, N. V. Uitgevers Maatschappij „De Zonnebloem". Apeldoorn 1919. Prijs f 3.25.

Dit boekje is een overzicht van de oorzaken, die tot den noodtoestand hebben geleid, waarin de betergesitueerden met betrekking tot hunne huisvesting verkeeren.

De vraagpunten, die bij de oplossing van dit deel van het woningvraagstuk naar voren komen, en de oplossingen die elders reeds zijn gegeven, worden aangeroerd en beschouwd, en verschillende nieuwe oplossingen overwogen.

Voor degenen, die zich op dit gebied willen orienteeren, is daarom dit boekwerkje wel handig, voor hen, die zich op het terrein van de volkshuisvesting reeds bewogen, biedt het echter weinig nieuws.

De stof is verdeeld over 10 hoofdstukken.

Hoofdstuk I behandelt de vraag „voor wie zijn de z. g. middenstandswoningen noodig?" Waarschijnlijk om niet dadelijk den lezer af te schrikken met een theoretisch sociaal-economisch betoog over het wezen van den middenstand, somt de schrijver een aantal groepen op, die wel tot den middenstand te rekenen zouden zijn, terwijl daarbij nog komen „allen, die zich krachtens inkomen en levenspeil tot den middenstand meenen te moeten rekenen."

Hoofdstuk 2: „Hoe voorzag men tot heden in den woningnood" geeft een overzicht van de getroffen regelingen, waaruit blijkt, dat van officieele zijde voor den bouw van betere dan arbeiderswoningen tot nu toe niets gedaan is.

Hoofdstuk 3, behandelt de „verhouding tusschen Inkomen en Huur". Dit is een belangrijk hoofdstuk, waarin veel wetenswaardige opmerkingen worden gemaakt. De heer Wegerif concludeert dat op den middenstand relatief te hooge kosten voor huisvesting rusten. „Is overheidssteun noodig"? luidt het volgende hoofdstuk. Hierin wordt de directe steun besproken, dien de overheid moet verleenen, terwijl de indirecte steun van haar verkregen zal kunnen worden door het invoeren van woningstatistieken, door het verschaffen van goedkoope bouwterreinen, bouwmaterialen, door het bevorderen van een goedkoope samenstelling en door normalisatie. Deze punten worden in Hoofdstuk VI door den schrijver uitvoerig toegelicht, dat hij eindigt met de volgende „slotbeschouwing":

„Bij de hier ontwikkelde maatregelen wordt een omvangrijke taak op de schouders van de overheid gelegd. Het is te hopen, dat hierbij een frissche wind door de bureaux zal waaien, dat gebroken zal worden met conservatisme, sleur en bureaucratie, dat integendeel een kloeke ondernemingsgeest de overheid zal bezielen. Wanneer voor dezen tak van dienst leidende ambtenaren worden aangesteld, moge er voor gezorgd worden, dat hun salarisregeling van dien aard zij, dat deze de beste krachten uit het particuliere en vrije bedrijf blijvend aantrekt. Anderzijds is het zeer wenschelijk dat hier geen star regeeringsbedrijf kome, maar in ruime mate samengewerkt wordt met groepen belanghebbenden (bouwnijveren, architecten en bewoners), samengebracht in één centrale organisatie, waaraan, onder oppertoezicht der regeering, een groot deel van voorbereiding en uitvoering gedelegeerd zou kunnen worden."

Hoofdstuk VII draagt tot titel: „Separate en Groepswoningen.

Dit hoofdstuk is voor den architect het belangrijkste. Het beschrijft de verschillende eischen waarin de woningen van den middenstand zullen moeten voldoen, en al is niet alles nieuw, wat hierin staat, het zal heel nuttig zijn voor menig bouwkundige, een en ander in dezen vorm te herlezen. De hoofdstukken VIII en IX behandelen den goedkoopsten vorm, (vergelijking tusschen hellend en plat dak) wijze van bebouwing, enz., waarin menig behartenswaardige wenk wordt gegeven.

De heer Wegerif eindigt zijn boek met aan te geven op welke wijze verwezenlijking van zijn plannen mogelijk zal kunnen zijn. Er moet volgens hem worden opgericht een centrale organisatie, een centrale raad, samengesteld uit belanghebbenden (bewoners), economen, architecten en stedenbouwers. Dezen raad moet een deel van de taak welke nu in handen is van gezondheidsdienst, gezondheidsinspecties, woningdienst-, woninginspecties, enz., enz., opgedragen worden. Verder zal deze raad alle vraagstukken, welke zich op het gebied van dezen woningbouw voordoen, in studie moeten nemen.

Het boek is voorzien van een vrij groot aantal illustraties, waarvan enkele in wat verwijderd verband met den tekst staan.

J. P. M.

INGEZONDEN.

Prijsvraag Gemeentehuis Sliedrecht.

Onder de aanvragen voor het programma van bovenaangehaalde prijsvraag zijn er een tiental waaraan ik geen gevolg kan geven daar het mij absoluut onmogelijk is naam en adres te ontcijferen.

Laten die Heeren wien het onmogelijk schijnt leesbaar te schrijven dan toch een stempeltje aanschaffen met hun naam en adres.

Dan zullen ze zich zelf en anderen heel wat ergernis besparen.

Met dank voor de plaatsing,

Hoogachtend,

De Directeur van Gemeentewerken,
GUERMONPREZ.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST — BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

40STE JAARGANG. = 27 DEC. 1919. = No. 52.

INHOUD: Bouwkundig Gedeelte. Buitengewone Ledenvergadering. — Aan de abonné's van het Bouwkundig Weekblad. — Toezending declaraties. — Aan de leden van den B. N. A. — Aan de leden van den B. N. A. — Aanteekeningen over Bouwkunstonderwijs, door J. B. — Ontvangen Tijdschriften. — De Kloostergang van St. Marie te Utrecht, door S.

BUITENGEWONE LEDENVERGADERING.

Ter voldoening aan art. 14 § 31 der Statuten van den B.N.A. zal op Maandag 29 December des v.m. 11 uur in het Gebouw van den B.N.A. een buitengewone ledenvergadering worden gehouden, in verband met de voorgestelde statuten-wijziging, voor wier behandeling op de jongste ledenvergadering niet het vereischte aantal leden aanwezig was, toen het onderwerp aan de orde was.

De wijziging betreft art. 9 § 21 sub e, te veranderen in: *de Commissie van Geschillen, tusschen architecten en hunne werkgevers.*

Voorgesteld wordt voorts door het Bestuur de examengelden voor het Examen Diploma Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, thans f 15.—, te verhoogen tot f 25.—

AAN DE ABONNÉ'S VAN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

In verband met de vermeerdering van de drukkosten, porti. enz. enz., ziet het Bestuur van den B. N. A. zich genoodzaakt den prijs van het Bouwkundig Weekblad te verhoogen.

De prijs is bepaald op f 10.— per jaargang, franco per post binnen Nederland en op f 12.— per jaar bij vooruitbetaling, franco per post, voor Indië en het Buitenland.

De prijs van afzonderlijke nummers is vastgesteld op f 0.25 per nummer.

TOEZENDING DECLARATIES.

Ter vergemakkelijking der boekhouding en het vlugge samenstellen van het financieele jaaroverzicht verzoekt ondergeteekende namens den Penningmeester, den leden, hun declaraties van onkosten, in verband met werkzaamheden ten behoeve van den B.N.A., **ten spoedigste te zenden aan het Bureau van den B.N.A. Marnixstraat 402, Amsterdam.**

AAN DE LEDEN VAN DEN B. N. A.

Dezer dagen zullen de postkwitanties ter inning van nog niet betaalde contributie 1e en 2e helft 1919 aan de leden worden aangeboden. Waar deze kwitanties reeds tweemaal, sommige reeds viermaal zijn aangeboden en meestal door afwezigheid bij aanbieding werden teruggezonden, geeft ondergeteekende in overweging bij 1e aanbieding het bedrag door personeel of huisgenooten te doen noteeren, de som daarna gereed te leggen opdat bij de 2e aanbieding de post niet genoodzaakt zal zijn mij de kwitanties weer onvoldaan terug te zenden. Ter vermijding van onnoodige onkosten en tijdsbesparing doe ik in deze een dringend beroep op de medewerking der leden.

De Penningmeester.

AAN DE LEDEN VAN DEN B N. A.

Bij het innen der contributie bleek mij herhaalde malen dat eenige leden van adres veranderd zijn, terwijl dat niet aan ons bureau was opgegeven. Ter voorkoming van abuizen en vertraging in de administratie verzoekt ondergeteekende den leden dringend adresverandering geregeld aan ons bureau op te geven. Formulieren voor adreswijziging zijn à 1 cent inclusief postzegel aan de postkantoren verkrijgbaar.

De Penningmeester.

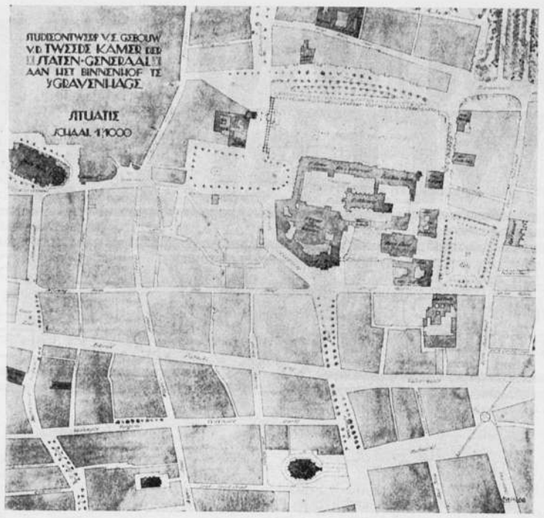

AANTEEKENINGEN OVER BOUWKUNSTONDERWIJS.

„Die Kunst kennt nur einen Herrn. das Bedürfnis".

Het gereglementeerde kunstonderwijs is steeds een veel aangevochten zaak geweest. Welke voordeelen er ook aan verbonden mochten zijn, het zou, aldus de tegenstanders, op den duur de onbevangenheid van het eigen kunnen dooden; en het hoogst bereikbare in de kunst, de eindelijke verklaring na moeizaam pogen, culmineerende in een geslaagd werk, wordt door formalisme slechts vertroebeld, niet gesteund. Wanneer het voortbouwt op de tradities van een bestaande school, zou dit onderwijs zin hebben, als brug over een aan kunst armen tijd; doch waar geen traditie krachtig genoeg meer is, om een stervende kunst in leven te houden, noemt men ze overbodig, omdat het ontstaan van een nieuwe kunst dan toch niet gedecreteerd kan worden door schoolsche of academische vorming.

Niemand zal ontkennen, dat die beschouwingen een groote bekoring hebben, de kunst zelf op een hooger plan brengen, het accent leggen op de kracht van den kunstenaar zelf, en voor de zuivere uiting van diens, tot het uiterste gespannen vermogens, de meeste plaats laten. Doch die kunst, geboren uit den bevruchten wil van enkelingen, zal er een van die enkelingen blijven. Het beste gedeelte van de samenleving zal dit dankbaar aanvaarden; maar de maatschappij als geheel voelt er zich niet mee voldaan, heeft nu eenmaal een zeker kwantum kunst noodig, dat ze niet missen wil, zelfs niet in tijden zonder werkelijk gevoel voor kunst en zal dus in de breedte zoeken, wat niet in de diepte te vinden valt.

Het is hieraan, dat kunstacademiën, waar ze hun doel niet uitsluitend richten op het in leven houden van bepaalde tradities, hun goed bestaansrecht ontleenen. Het zijn kinderen van een maatschappij, die bepaalde eischen stelt, een maatschappij evenwel, die zich aan den anderen kant zeer bewust is, dat ze het uiterste zal moeten beproeven om iets, waarvan ze voelt dat het 't beste is van die samenleving, een vruchtbaren bodem te bereiden.

Maar het „beseffen" van die zelfde maatschappij kan niet diep gaan; economische aangelegenheden nemen te veel haar aandacht in beslag; de samenleving, als geheel, kan nauwelijks voelen, wat de kunst voor haar zijn kan. Bemoeiïngen van de maatschappij met wat nog niet eens kunst is, maar het misschien worden kan, moeten dan ook beschouwd worden als een zelfverloochening, die haar moeilijk te hoog kan worden aangerekend, juist omdat het kunststreven voor haar een vrij onbestemd ideaal blijft. Onder het licht van deze „lamp of sacrifice" gezien, kan overheidssteun dan ook niet genoeg gewaardeerd worden bij het kunstonderwijs. De groote zedelijke waarde, die deze steun hierdoor krijgt, dwingt tot zoo groot mogelijke tegenprestatie van alles, wat zich bij dit kunstonderwijs ontwikkelt; en zoo zal het zaak zijn, de basis voor dit onderwijs zoo solide mogelijk te maken.

„Die Kunst kennt nur einen Herrn, das Bedürfnis". Hoe dit ook beschouwd wordt, in practischen of ideëelen, in stoffelijken of in geestelijken zin, aan die behoefte moet en zal een kunstwerk op de een of andere manier voldoen en dit geldt zeker niet in de laatste plaats voor een bouwwerk. Het heeft altijd een kerngezonde bestaansbasis noodig; het moet altijd staan, het heeft altijd een vlak noodig, waarop het rust; de mogelijkheden zijn gebonden aan de materie, ja erger — naar men wil — aan voorop gezette eischen, waardoor hier die „noodzaak" zich wel aan alle kanten doet gelden. Dit mag de bouwkunst als een verwijt worden aangerekend, zij wordt er niet minder om, en te loochenen valt die noodzaak tòch niet. En nu is het jammer, dat men zelfs bij het bouwkunstonderwijs al, zòò bang is voor het despotisme van bovengenoemden „Herrn", dat men er zich een spookgestalte van maakt, die bangelijk ontvlucht wordt. De groote projecten, die men kort geleden in de Amsterdamsche Academie tentoongesteld zag, drukken zij geen volslagen aan den haal gaan uit voor die schim? Maar, en dat is de geheime macht van dit heer, waar men tracht hem te „verneinen", wordt men het meest aan hem herinnerd; juist door den opzet, hem te negeeren, die uit alles blijkt, doet hij het meest aan zich denken; ziet men hem lachend om den hoek van een gebouw naar voren schieten of sarcastisch grinnekend vanaf een toren naar beneden kijken.

Zal de vlucht voor dit waanbeeld straks voortgezet worden, los van alles wat nog aan grondslag herinnert, de onmetelijke ruimte in van de vrije fantasie? Dit zou jammer zijn, daar er op die manier prachtige practische vraagstukken over het hoofd gezien zouden worden.

In dit verband zal het goed zijn er op te wijzen, hoe elders dergelijke open vragen worden benut, en verwerkt tot mooi studiemateriaal.

In die richting werkt Prof. Jan Kotera te Praag met zijn meest gevorderde leerlingen; de bodem blijft zoodoende betrouwbaar, en alles wordt tot zijn ware afmetingen teruggebracht.

Hoe mooi is daar dan ook niet gebruik van te maken; er is geen stad, groot of klein, waar niet een verkeersprobleem valt op te lossen. Leerlingen uit Amsterdam b.v. kunnen zich wijden aan een nieuw door te breken straat, of, als dat niet bevredigt, een plan uitbreiding-West uitwerken; leerlingen uit Alkmaar bebouwen den nieuwen verkeersweg langs de Kaasmarkt, terwijl iemand uit Naarden zich zeker graag zal geven aan een ontwerp voor de ontmanteling van die stad. Prof. Kotera behandelt zoo met zijn leerlingen onderwerpen uit hun geboorteland. Aan het hier afgebeelde project, dat de Heer Meischke op die manier maakte, valt te zien, dat dit tot heel interessante oplossingen aanleiding geven kan. Het betreft hier de verkeersverbetering, gekoppeld aan een project voor de nieuwe zalen van de Staten-Generaal, een opgave dus van dien aard, dat ze de belangstelling voor elk detail levendig houdt, wat zeker bij een ideaal project van buitengewone afmetingen uiterst moeilijk zal zijn.

Bestaat er beter middel voor de leerlingen, om hun warme, jonge belangstelling, kennis en wellicht talent te toonen, dan door die te toetsen juist aan dergelijke opgaven? De belichaming van de eischen, die zoo'n project stelt, vragen toch zooveel meer bouwkunstig inzicht bij de oplossing, dan een ideaalproject, waarbij men floep de ruimte inspringt, zoodra men te kort schiet in een of anderen zin.

Het is maar de zaak zich geen waanvoorstelling te maken van dien „Herrn der Kunst", maar in hem te zien een liberaal en verlicht despoot, waarmee te praten valt.

De waarde van ideaalprojecten valt niet te onderschatten; maar in aanmerking genomen de bijzondere plaats, die het kunstonderwijs in de samenleving inneemt, is het een eerste plicht, den vasten grond hierbij niet onder de voeten te verliezen, waar er nog zoo veel dankbare ontwerpen te vinden zijn, die wortelen in de werkelijkheid.

Trouwens in groote steden als Amsterdam bestaat nog een andere manier om aan de werkelijkheid ontleende programma's te verkrijgen, die rijke vruchten af kan werpen: maar deze manier vraagt eenige medewerking uit de bouwwereld zelf. Elke twee of drie jaar, ziet b.v. Amsterdam op de mooiste punten van de stad, een kerk of kantoorgebouw verrijzen, waarvan elk onderdeel plechtig de getuigenis aflegt van de gedoofde belangstelling van zijn bouwmeester.

Welnu, zou het geen genereus idee van dien bouwmeester zijn, wanneer hij als studiemateriaal een volledig progam van eischen van een dergelijk gebouw ter beschikking wilde stellen van de Academiën? Het mes snijdt dan van twee kanten, ten eerste wordt er prachtig studiemateriaal verkregen, en ten tweede kan het nog een lichtstraaltje geven in het somber leven van den bouwmeester in kwestie, wanneer hij op een tentoonstelling aan werk van leerlingen ziet, dat het nog niet zoo wanhopig met de bouwkunst gesteld is, als hij dacht, en dat er met warme ambitie uit een zelfde program nog best wat te maken valt ook. J. B.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

The Architectural Review. Decembernummer 1919. Peace Commemoration Number.

Bouwkunst en deze Vrede. Het is merkwaardig hoe deze aflevering van de Review den geest uitdrukt van een deel van het Engelsche publiek, dat de glorie van Versailles onverbleekt wil zien in alles, waarin het zich uiten kan. Dit nummer is een Versaillesnummer, waar de bouwkunst is bijgesleept, voor het grootste deel met de haren.

Het is een tableau, met de bouwkunst als achtergrond. Frank Branguyn teekende den omslag, die even onbenullig en lawaaierig werd als de roem des meesters groot. Het hoofdartikel is gewijd aan the Peace Decorations, die in de mooiste maanden van dit jaar Londen hebben ontsierd, en waaraan ook Lutgens het zijne bijdroeg.
Volgt een artikel waarin Viscount Grey en Lord Robert Cecil, hun opinie zeggen over den Volkenbond. Tengevolge hiervan zijn hun voortreffelijke portretten in dit bouwkunstboek terecht gekomen. Het effect is te beoordeelen door zich de beeltenis te denken van Min. Bosboom in dit blad of van Min. Posthuma in de kolommen van b.v. „Wendingen".
Dan komt het plan van Andersen en Hébrard voor een wereldcentrum, waarna vervolgens wordt nagegaan welke stad het meest geschikt is voor den zetel van den Volkenbond. Sir Aston Webb acht daarvoor Malta, uit architectonisch oogpunt het meest geschikt. Voortreffelijke illustraties begeleiden het artikel over Versailles. The scene of the Peace Congress, waaruit blijkt dat de tafel, waarop het Vredesverdrag is geteekend, inderdaad een meubelstuk van groote waarde is.
Een facsimilé van een brief van Lloyd George aan den Koning, kon niet gemist worden. Dat hij geschreven is in de Spiegelgalerij, is het treffende verband tusschen hem en de bouwkunst.
Voorts heeft Ernest Newton zich laten verleiden te schrijven over Vrede en Bouwkunst.
De lijvige aflevering, (prijs 5/1, Net) wordt verder gevuld met allerlei vredelievende mededeelingen, o.a. die, dat de abonnementsprijs in 1920 verhoogd wordt.
Dit boek is het Kerstgeschenk aan de Engelsche architecten en de meeste zullen er blij mee zijn.
Maar er zijn er toch, die pijnlijk zullen worden aangedaan als dit gebrek aan sentiment en innerlijke beschaving hun Christmas zal willen wijden.

J. P. M.

DE KLOOSTERGANG VAN ST. MARIE TE UTRECHT.

Het eenig overblijfsel van de Mariakerk ligt daar nu achter het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen een zeer verweerde en vervallen kloostergang in eenvoudige Romaansche vormen.
Men kan deze van de straat af zien, liggende achter in een armoedig tuintje, maar er zijn weinig menschen, die tijd en belangstelling daarvoor hebben.
De gemeente droeg, naar aanleiding der restauratieplannen van het Rijk, een onderzoek op aan den toenmaligen architect der gemeentewerken, Ir. S. F. Loeb, die dit onderwerp met zijn gewone gevoeligheid behandelde. Na zijn dood heeft Ir. L. S. S. Scheffer, die zoozeer met hem beviend was, zijn studie in een verzorgde kleine uitgave bewaard.*
Het geheele onderzoek met talrijke teekeningen en foto's wordt hierin behandeld, waardoor de conclusie de kloostergang niet te overbouwen, aannemelijk wordt gemaakt.
Uit de oplossing door Loeb aangegeven spreekt duidelijk de gezonde moderne gedachte om niet ter wille van eenige oude overblijfselen een quasi-oude omgeving erbij te maken, maar deze op te nemen in een modern geheel. Over de wijze, waarop dat gebeurd is, kunnen de meeningen verschillen, speciaal in dit geval als men de situatie goed kent; in ieder geval is het principe volkomen zuiver.

S.

* Drukkerij Mouton & Co. Den Haag.